

जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्यश्री-घासिलालजी-महाराज-

विरचितया प्रमेयचन्द्रिकाख्यया व्याख्यया समलङ्कृतं

हिन्दी-गुर्जर-भाषाऽनुवादसहितम्

॥ श्री-भगवतीसूत्रम् ॥

(दशमो भागः)

नियोजक :

संस्कृत-प्राकृतज्ञ-जैनागमनिष्णात-प्रियव्याख्यानि

पण्डितमुनि-श्रीकन्हैयालालजी-महाराजः

प्रकाशकः

राजकोटनिवासी-श्रेष्ठिश्री शामजीभाई-वेलजीभाई वीराणी

तथा कडवीबाई-वीराणी स्मारकट्रस्टप्रदत्त-द्रव्यसाहाय्येन

अ० भा० श्वे० स्था० जैनशास्त्रोद्धारसमितिप्रमुखः

श्रेष्ठि-श्रीशान्तिलाल-मङ्गलदासभाई-महोदयः

मु० राजकोट

प्रथमा-आवृत्तिः

प्रति १२००

वीर-संवत्

२४९४

विक्रम-संवत्

२०२४

ईसवीसन

१९६७

मूल्यम्-रु० २५-०-०

श्री अखिल भारत स. स. स्थानकुवासी
जैनशास्त्रोद्धार समिति,
ठे. गरेडिया कुवा रोड,
राजकोट, (सौराष्ट्र).

Published by :
Shri Akhil Bharat S. S.
Jain Shastroddhara Samiti,
Garedia Kuva Road, RAJKOT,
(Saurashtra), W. Ry, India.

ये नाम केचिदिह नः प्रथयन्त्यवज्ञां,
जानन्ति ते किमपि तान् प्रति नैष यत्नः ।
उत्पत्स्यतेऽस्ति मम कोऽपि समानधर्मा,
कालो ह्ययं निरवधिर्विपुला च पृथ्वी ॥ १ ॥

हरिगीतच्छन्दः

करते अवज्ञा जो हमारी यत्न ना उनके लिये ।
जो जानते हैं तत्त्व कुछ फिर यत्न ना उनके लिये ॥
जनमेगा मुझसा व्यक्ति कोई तत्त्व इससे पायगा ।
है काल निरवधि विपुलपृथ्वी ध्यान में यह लायगा ॥ १ ॥

मूल्यः ३. २५=००

प्रथम आवृत्ति प्रत १२००
वीर संवत् २४६४
विक्रम संवत् २०२४
धसवीसन १६६७

: मुद्रक :
मण्डिताल छगनदास शाह
नवप्रसात प्रिन्टींग प्रेस,
धीकांटा रोड, अमदावाद.

श्री

भगवतीसूत्र भाग दसवें की विषयानुक्रमणिका

अनुक्रममाङ्क विषय पृष्ठाङ्क

बारहवें शतक का चौथा उद्देश

१ चौथे उद्देशक का संक्षिप्त विषयविवरण	१ — ३
२ परमाणुपुद्गलों का निरूपण	३ — ९२
३ संहनन के भेद से पुद्गलपरिवर्तन का निरूपण	९३—१३२
४ औदारिक पुद्गल परिवर्तों की निवर्तना काल का निरूपण	१३२—१४६
५ पुद्गल परावर्त के अल्प बहुत्व का निरूपण	१४६—१४९

पांचवां उद्देश

६ पांचवें उद्देशे का संक्षिप्त विषयविवरण	१५०—१५१
७ कर्मपुद्गलों के स्वरूप का निरूपण	१५१—१६७
८ प्राणातिपातादि विरमण का निरूपण	१६७—१९५
९ जीव परिणाम का निरूपण	१९५—१९७
१० जीव के चारित्र परिणाम हेतु का निरूपण	१९७—२००

छठे उद्देशे का प्रारंभ

११ छठे उद्देशे का संक्षिप्त विषयविवरण	२०१—
१२ राहु के स्वरूप का निरूपण	२०२—२२२
१३ चंद्र के 'सश्री' नाम के अर्थ का निरूपण	२२२—२२४
१४ सूर्य के 'आदित्य' नाम के अर्थ का निरूपण	२२४—२२६
१५ चंद्र-सूर्य की अपमहिवियों आदि का निरूपण	२२६—२३७

सातवें उद्देशे का प्रारंभ

१६ सातवें उद्देशे का संक्षिप्त विषय विवरण	२३८—२३९
१७ लोक के विस्तार का निरूपण	२३९—२४०
१८ जीवों की उत्पत्ति का निरूपण	२५१—२७७

‘आठवे’ उद्देशे का प्रारंभ

१९ आठवे उद्देशे का संक्षिप्त विषयविवरण	२७८-
२० प्रकारान्तर से जीवों की उत्पत्ती का निरूपण	२७९-२८५
२१ तिर्यग्योनि विशेष का निरूपण	२८६-२९२

नववां उद्देशा

२२ नववे उद्देशे का संक्षिप्त विषयविवरण	२९३-२९५
२३ देवों के प्रकार का निरूपण	२९५-३०३
२४ देवों की उत्पत्ति का निरूपण	३०३-३१८
२५ भव्य देवादि की स्थिति का निरूपण	३१८-३२३
२६ भव्यद्रव्य देवादि विकुर्वणा का निरूपण	३२३-३२८
२७ भव्यद्रव्यदेवादि की उद्धर्तना का निरूपण	३२९-३४८
२८ भावदेव विशेष के अल्पबहुत्व का निरूपण	३४८-३५२

दशवे उद्देशे का प्रारंभ

२९ दशवे उद्देशे का संक्षिप्त विषयविवरण	३५३-३५४
३० आत्मस्वरूप का निरूपण	३५४-३९०
३१ रत्नप्रभादि पृथ्विसंवन्धी विशेष निरूपण	३९०-४४८

तेरहवे शतक के पहला उद्देशा

३२ तेरहवे शतक के पहले उद्देशे का संक्षिप्त विषयविवरण	४४९-४५०
३३ तेरहवे शतक के उद्देशार्थ संग्रह	४५०-४५१
३४ पृथिव्यादि का निरूपण	४५२-४७४
३५ रत्नप्रभा आदि पृथ्वीयों के नरकावासों का निरूपण	४७४-४८३
३६ रत्नप्रभा आदि पृथ्वीयों के नैरयिकों के उत्पात आदि का निरूपण	४८४-४८८
३७ शर्कराप्रभा आदि पृथ्वीयों के नरकावास आदि का निरूपण	४८९-५००
३८ रत्नप्रभा पृथ्वी में नैरयिकों के उत्पात आदि का कथन	५००-५०८
३९ नारकों की लेश्याओं का निरूपण	५०८-५१४

दूसरा उद्देश

४०	तेरहवें शतक के दूसरे उद्देशे का संक्षिप्त विषयविवरण	५१५-५१६
४१	देव विशेष क निरूपण	५१६-५२०

तीसरा उद्देश

४२	तीसरे उद्देशे का संक्षिप्त विषय विवरण	५६१-
४३	परिचारण का कथन	५६१-५६२

चौथा उद्देश

४४	चौथे उद्देशे का संक्षिप्त विषय विवरण	५६३-५६४
४५	चौथे उद्देशे की संग्रहार्थ गाथा	५६५-५६६
४६	नारक पृथ्वीसंबंधी कथन	५६६-५८१
४७	स्पर्शद्वार का कथन (नरकों में वादर अप्रकायिक स्पर्श भी देवकृत ही समझना चाहिये)	५८१-५८४
४८	रत्नप्रभादिप्रणिधि (अपेक्षा) द्वार का निरूपण	५८५-५८७
४९	निरयान्तद्वार का निरूपण	५८८-५८९
५०	लोकमध्यद्वार का निरूपण	५८९-५९५
५१	दिग् विदिक् प्रवहद्वार का निरूपण	५९६-६०४
५२	परिवर्तनद्वार का निरूपणम्	६०४-६१३
५३	स्पर्शनाद्वार का निरूपण	६१३-६३२
५४	द्विपदेशादि पुद्गलास्तिकाय स्पर्शनाद्वार का निरूपण	६३२-६७०
५५	अवगाहनाद्वार का निरूपण	६७१-६९९
५६	जीवावगाहद्वार का निरूपण	६९९-७०४
५७	अस्तिकायप्रदेश निषदनद्वार का निरूपण	७०४-७१०
५८	बहुसमद्वार का निरूपण	७१०-७१३
५९	लोकसंस्थानद्वार का निरूपण	७१४-७१७
	पांचवां उद्देश	
६०	नैरयिकों के आहार का निरूपण	७१८-७२०

બા. પ્ર. શ્રી વિનોદમુનિનું સંક્ષિપ્ત જીવનચરિત્ર

પરમ વૈરાગી અને દયાના પુંજ જેવા આ પુરુષનો જન્મ વિક્રમ સંવત ૧૯૯૨ પોર્ટુગલ (આફ્રિકા)માં કે જ્યાં વીરાણી કુટુંબનો વ્યાપાર આજ દિવસ સુધી ચાલુ છે, ત્યાં થયો હતો.

શ્રી વિનોદકુમારના પુણ્યવાન પિતાશ્રીનું નામ શેઠશ્રી હર્ષભાઈ શામભાઈ વીરાણી અને મહાભાગ્યવંતા તેમના માતૃશ્રીનું નામ બેન મણિબેન વીરાણી બન્નેનું અસદ્ વતન રાજકોટ (સૌરાષ્ટ્ર) છે. બેન મણિબેન ધાર્મિક ક્રિયામાં પહેલેથી જ રુચિવાળા હતા, પરંતુ શ્રી વિનોદકુમાર ગર્ભમાં આવ્યા પછી વધારે દૈવધર્મી અને પ્રિયધર્મી બન્યા હતા.

પૂર્વભવના સંસ્કારથી શ્રી વિનોદકુમારનું લક્ષ ધાર્મિક અભ્યાસ અને ત્યાગ ભાવ તરફ વધારે હોવા છતાં તેઓશ્રીએ નોનમેટ્રીક સુધી અભ્યાસ કરી વ્યવહારિક કેળવણી લીધેલી અને વ્યાપારની પેઢીમાં કુશળતા ખતાવેલી.

તેઓશ્રીએ યુનાઈટેડ કિંગડમ, ફ્રાન્સ, બેલ્જિયમ, હોલેન્ડ, જર્મની સ્વી-ઝર્લેન્ડ, તેમ જ ઇટાલી, ઇંગ્લેન્ડ વગેરે દેશોમાં પ્રવાસ કરેલ સાં. ૨૦૦૬ના વૈશાખ માસ, સને ૧૯૫૩માં લંડનમાં રાણી એલીઝાબેથના રાજ્યારોહણ પ્રસંગે તેઓશ્રી લંડન ગયા હતા. કાશ્મીરનો પ્રવાસ પણ તેમણે કરેલ, દેશ પરદેશ ફરવા છતાં પણ તેમણે કોઈ વખતે પણ કંઈમૂળનો આહાર વાપરેલ નહીં.

ઉગતી આવતી યુવાનીમાં તેઓશ્રીએ દુનિયાના રમણીય સ્થળો જેવાં કે કાશ્મીર, ઇંગ્લેન્ડ અને યુરોપનાં સુંદર સ્થળોની મુલાકાત લીધી હોવા છતાંએ તેઓને તે રમણીય સ્થળો કે રમણીય યુવતીઓનું આકર્ષણ થયું નહીં. એ એના પૂર્વભવના ધાર્મિક સંસ્કારનો જ રંગ હતો અને એ રંગે જ તેમને તે બધું ન ગમ્યું અને તુરત ત્યાંથી પાછા ફર્યા અને સાધુ-સાધ્વીજીનાં દર્શન-કરવાને ઠેકઠેકાણે ગયા અને તેમના ઉપદેશોના લાભ લીધો અને વૈરાગ્યમાં જ મન લગાડ્યું. હુંડાકાલ અપસર્પિણિના આ હુષમ નામનાં પાંચમાં આરાનું વિચિત્ર વાતાવરણ જોઈ તેમને કંઈક શોભ થતો કે તુરત જ તેનો ખુલાસો મેળવી લેતા અને ત્યાગ ભાવમાં સ્થિર રહેતા દેશ પરદેશમાં પણ સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, ચોવિહાર આદિ પચ્ચક્ષુઓ તેઓ ચૂક્યા નહીં. ઊંચી કેટિની શૈયાનો ત્યાગ કરી તેઓ સૂવા માટે માત્ર એક શેતરંજી, એક ઓસીકું અને ઓઢવા એક આદર ફક્ત વાપરતા અને પલંગ ઉપર નહીં પણ ભૂમિ પર જ

“असंख्यं जीवियं मा पमायए”

श्री विनोद कुमार वीराणी

(दीक्षा दीधा पहेलां शास्त्राभ्यास करता)

जन्म : पोर्टब्लेन सां. १९६२

दीक्षा

भीयन - (राजस्थान)
सां. २०१३ वैशाख वद १२
ता. २६-५-५७ रविवार

निर्वाण

इलोही - (राजस्थान)
सां. २०१३ श्रावण शुद्ध १२
ता. ७-८-५७ बुधवार

શયમ કરતા. અને પહેરવા માટે એક ખાદીનો લેંઘો અને ઝખ્ખો વાપરતા, કેઈ વખતે કબજે પહેરતા બહુ ઠંડી હોય તો વખતે સાદો ગરમ કોટ પહેરી લેતા અને મુહપત્તિ, પાથરણું, રમેહરણુ અને જે ચાર ધાર્મિક પુસ્તકની ઝોળી સાથે રાખતા. સંડાસમાં નહીં પણ જંગલમાં એકાંત જગ્યામાં ઘણે ભાગે શરીરની અશુચિ દૂર કરવા જતા, હાલતાં ચાલતાં, સંડાસ અને પેશાબ સંબંધીમાં જીવહયાની ખરાબર જતના કરતા.

દેશમાં કે પરદેશમાં જ્યારે તેમને કેઈની સાથે મળવાનું થતું ત્યારે તેમની સાથે અહિંસામય જૈનધર્મનું સ્વરૂપ પ્રકટ કર્યા વગર રહેતા નહીં.

દીક્ષાર્થીઓને દીક્ષા લેવાની પ્રેરણા કરતા અને એમ જ કહેતા કે જીવંતીને કેઈ ભરોસો નથી “અસંખ્ય જીવિયં માં પમાયણ” આયુષ્ય તૂટતાં વાર લાગતી નથી, જીવન તૂટ્યું સંધાતું નથી માટે ધર્મકરણીમાં સમયમાત્રે તો પ્રમાદ ન કરવો જોઈએ.

ગોંડલ સંપ્રદાયના ઘણાખરા પૂ. મુનિવરો અને પૂ. મહાસતીજીઓનો તથા બોટાદ સંપ્રદાયના પૂ. આચાર્યશ્રી માણેકચંદ્રજીમહારાજ અને દરિયાપુરી સંપ્રદાયના શાંત-શાસ્ત્રજી પૂ. મુનિશ્રી ભાયચંદ્રજી મહારાજ શ્રમણસંઘના મુખ્ય આચાર્યશ્રીજી આત્મારામજી મહારાજ તપોમય જ્ઞાનનિધિ શાસ્ત્રોદ્ધારક બા. પ્ર. પૂ. આચાર્ય મહારાજ શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ વગેરે અનેક સાધુ-સાધ્વીના ઉપદેશનો તેમણે લાભ લીધેલ. સુખદર્માં સં. ૨૦૧૧ સાલમાં શ્રી ધર્મસિંહજી મહારાજના સંપ્રદાયના પંડિતરત્ન શ્રી લાલચંદ્રજી મહારાજનો પરિચય થયો. લાલચંદ્રજી મહારાજ પોતે, સંસારપક્ષના ત્રણ પુત્રો અને જે પુત્રીઓ એમ કુલ ૬ બહેકે આખા કુટુંબે સંયમ અંગીકાર કરેલ. તે બાણી તેમને અદ્ભૂત ત્યાગભાવના પ્રગટ થઈ કે જે કદી ક્ષય પામી નહીં.

આ પહેલાં તેઓ જ્યારે માતા-પિતા સાથે પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી માણેકચંદ્રજી મહારાજના દર્શને બોટાદ ગયેલા ત્યારે તેમના ઉપદેશની જે અસર થઈ તે મુખ્ય અસર પહેલી હતી અને બીજી અસર તે પૂજ્ય લાલચંદ્રજી મહારાજના સહકુટુંબની દીક્ષા એ હતી. આ બેઉ પ્રસંગોએ પૂર્વભવની બાકી રહેલી આરાધનાને પૂરી કરવાના નિમિત્તરૂપ હોઈને વખતોવખત તેઓ માતા-પિતા પાસે દીક્ષાની આજ્ઞા માગતા હતા અને તેનો જવાબ તેમના પિતાશ્રી તરફથી એક જ હતો. ‘જે હજી તાર છે સમય પાકવા દીઓ જ્ઞાનાભ્યાસ વધારો.

સં. ૨૦૧૨ના અષાઢ સુધી ૧૫ થી શ્રી વિનોદકુમારે ગોંડલ સંપ્રદાયના શાસ્ત્રજ્ઞ પૂ. આચાર્યશ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ સાહેબ પાસે વેરાવળ ચાતુર્માસ દરમ્યાન ખાસ નિયમિત રીતે દીક્ષાની તૈયારી કરવા માટે તેમની પાસે જ્ઞાનાભ્યાસ કર્યો. તેની સાથે પૂ. આચાર્ય શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજના સંસાર પક્ષના કુટુંબી દીક્ષાના ભાવિક શ્રી જસરાજભાઈ પણ જ્ઞાનાભ્યાસ કરતા હતા. તેઓએ ત્યાં એવો નિર્ણય કરેલો કે આચાર્ય શ્રી પુરુષોત્તમ મહારાજ પાસે આપણે બન્નેએ દીક્ષા લેવી, પહેલાં વિનોદકુમારે અને પછી શ્રી જસરાજભાઈએ દીક્ષા લેવી, શ્રી જસરાજભાઈની દીક્ષાતિથિ પૂઠ શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ સાહેબે સં. ૨૦૧૩ના જેઠ સુદ ૫ ને સોમવારે માંગરોલ મુકામે નક્કી કરી શ્રી જસરાજભાઈ વિનોદકુમારને રાજકોટ મળ્યા. શ્રી વિનોદકુમારે શ્રી જસરાજભાઈની યથાયોગ્ય સેવા બજાવી, માંગરોળ રવાના કર્યા અને પોતે નિશ્ચયપૂર્વક દીક્ષા માટે આજ્ઞા માગી પણ તેઓના પિતાશ્રીની એકને એક વાણી સાંભળીને તેમને મનમાં આઘાત થયો અને દીક્ષા માટેનો તેમણે બીજો રસ્તો શોધી કાઢ્યો.

પૂજ્યશ્રી લાલચંદજી મહારાજ અને તેમના શિષ્યોનો પરિચય મુંબઈમાં થયેલ હતો અને ત્યારબાદ કોઈ વખત પત્રવહેવાર પણ થતો હતો. છેલ્લા પત્રથી તેમણે જાણેલ હતું, જે પૂઠ શ્રી લાલચંદજી મહારાજ. ખીચન ગામે પૂ. આચાર્ય શ્રી સમર્થમલજી મહારાજ સાહેબ પાસે જ્ઞાનાભ્યાસ અર્થે ગયા છે પોતાને પિતાશ્રીની આજ્ઞા (દીક્ષા માટે) મળે તેમ નથી અને દીક્ષા તો લેવી જ છે આજ્ઞા વિના કોઈ સાધુ મુનિરાજ દીક્ષા આપે નહીં અને સ્વયમેવ દીક્ષા સૌરાષ્ટ્રમાં લઈને આચાર્ય શ્રી પુરુષોત્તમજી મહારાજ પાસે જવામાં ઘણાં વિઘ્નો થાશે, એમ ધારીને તેઓએ દૂર રાજસ્થાનમાં ચાલ્યા જવાતું નક્કી કર્યું.

તા. ૨૪-૫-૫૭ સં. ૨૦૧૩ના વૈશાખ વદ ૧૦ ને શુક્રવારના રોજ સાંજના તેમના માતૃશ્રી સાથે છેલ્લું જમણું કર્યું. લોજન કરી, માતૃશ્રી સામાયિકમાં બેસી ગયા. તે વખતે કોઈને જાણુ કર્યા વગર દીક્ષાના વિઘ્નોમાંથી બચવા માટે ઘર, કુટુંબ, સૌરાષ્ટ્રભૂમિ અને ગોંડલ સંપ્રદાયનો પણ ત્યાગ કરી તેઓ ખીચન તરફ રવાના થયા.

શ્રી વિનોદમુનિના નિવેદન પરથી માલૂમ પડ્યું કે તા. ૨૪-૫-૫૭ના રોજ રાત્રે આઠ વાગે ઘેરથી નીકળી, રાજકોટ જંકશને જોધપુરની ટિકિટ લીધી. તા. ૨૫-૫-૫૭ના સવારે આઠ વાગ્યે મહેસાણા પહોંચ્યા ત્યાં અઢી કલાક ગાડી પંડી રહે છે, તે દરમ્યાન ગામમાં જઈને લોચ કરવા માટેના વાળ રાખીને બાકીના કઠાવી નાખ્યાં અને ગાડીમાં બેસી ગયા. મારવાડ જંકશન તથા જોધપુર જંકશન થઈને તા. ૨૬-૫-૫૭ની સવારે ૪૧૧ વાગ્યે ફલોદી

આધ્યમુરખીશ્રીઓ

શ્રી શાંતિલાલ ભગંદાસભાઈ
અમદાવાદ.

(સ્વ.) શ્રી શામળભાઈ વેલળભાઈ
વીરાણી-રાજકોટ.

(સ્વ.) શ્રી છગનલાલ શામળદાસ લાવસાર - અમદાવાદ.

શ્રી રામળભાઈ શામળભાઈ
વીરાણી-રાજકોટ.

વચ્ચે બેઠેલા
લાલાલ ક્રિશ્નચંદ્ર સા. જોષી
ઉમેશ સુપુત્ર ચિ. મહેતાખચંદ્ર સા.
નાના - અનિલકુમાર જૈન (દેયતા)

આદ્યમુરખીશ્રીઓ

(સ્વ.) શેઠશ્રી હરખચંદ કાલીદાસ વારિયા
ભાણુવડ.

(સ્વ.) શેઠ રંગજીભાઈ મોહનલાલ શાહ
અમદાવાદ.

(સ્વ.) શેઠશ્રી દિનેશસાહ કાંતિલાલ શાહ
અમદાવાદ.

પટેલ ડામાભાઈ ગોપાલદાસ
મુ. સાળુંદ (જી. અમદાવાદ)

શેઠશ્રી જેસિંગભાઈ પોચાલાલભાઈ
અમદાવાદ.

સ્વ. શેઠશ્રી આત્મારામ માણેકલાલ
અમદાવાદ.

આધ્યમુરખીશ્રીઓ

શ્રી વૃજલાલ દુર્લભલ પારેખ
રાજકોટ.

કેઠારી હરગોવિંદ જેથંદભાઈ
રાજકોટ.

શેઠશ્રી મિશ્રીલાલજી લાલચંદજી સા. દુષિયા
તથા શેઠશ્રી જેવંતરાજજી લાલચંદજી સા.

(સ્વ.) શેઠશ્રી ધારશીલાલ જીવજીલાલ
પારસી.

સ્વ. શ્રીમાન્ શેઠશ્રી મુકન્દચંદજી સા.
બાલિયા પાલી મારવાડ

આધુરુષીશ્રીઓ

સ્વ. શેઠશ્રી હરિલાલ અનોપચંદ શાહ
ખંભાત.

સ્વ. શેઠ તારાચંદજી સાહેવ ગેલડા
મદ્રાસ.

શ્રીમાન્ શેઠ સા. ચીમનલાલજી સા.
કપમચંદજી સા. અજીતવાલે (સપરિવાર)

વચ્ચે બેઠેલા મોટાભાઈ શ્રીમાન્ મૂલચંદજી
જવાહીરલાલજી બરડિયા
૨ બાજુમાંબેઠેલા ભાઈ મિશ્રીલાલજી બરડિયા
૩ ઉભેલા સૌથી નનાભાઈ પૂનમચંદ બરડિયા

શ્રીમાન્ સેઠશ્રી
શ્રીમરાજજી સા. ચોરડિયા

પહોંચ્યા ત્યાંથી પગે ચાલીને ખીચન ઉપાશ્રયમાં જઈ ત્યાં ખિરાજતા મુનિવરોના દર્શન કર્યાં વંદણા નમસ્કાર કરી સુખશાતા પૂછી, બહાર નીકળ્યા અને પોતાના સામાયિકના કપડાં પહેર્યાં અને પછી પૂજ્ય શ્રી મુનિવરોની સન્મુખ સામાયિક કરવા બેઠા, તેમાં “જાવ નિયમં પજ્જુવાસામિ દુવિહં તિવિહેણ” ના બદલે “જાવજીવ પજ્જુવાસામિ તિવિહં તિવિહેણ” બોલ્યા તે શ્રી લાલચંદ્રભટ્ટ મહારાજે સાંભળ્યું અને તેઓશ્રીએ પૂછ્યું કે વિનોદકુમાર ! તમે આ શું કરો છો, તેનો જવાબ આપવાને બદલે “અપ્પાણં વોસિરામિ” બોલી પાંઠ પૂરો કર્યો અને પછી વિનયપૂર્વક બેઠાથ બેડીને બોલ્યા કે “સાહેબ ! એ તો બની ચૂક્યું અને મેં સ્વયમેવ દીક્ષા લઈ લીધી, તે બરોબર છે અને તેમાં કંઈ ફેરફાર થઈ શકે તેમ નથી. આ સિવાય આપશ્રીની બીજી કોઈપણ પ્રકારની આજ્ઞા હોય તો ફરમાવો.”

તે જ દિવસે બપોરના સાઝણ પૂ. મુનિશ્રી સમર્થલાલભટ્ટ મહારાજ સાહેબે શ્રી વિનોદકુમાર મુનિને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને સમજાવ્યા કે “તમે એક સારા ખાનદાન કુટુંબની વ્યક્તિ છો. તમારી આ દીક્ષા અંગીકાર કરવાની રીત બરાબર નથી કારણ કે તમારા માતા પિતાને આ હકીકતથી દુઃખ થાય અને તેથી મારી સંમતિ છે કે રજેહરણની ડાંડી ઉપરથી કપડું કાઢી નાખો જેથી તમે શ્રાવક ગણાવ અને જરૂર પડે તો શ્રાવકોનો સાથ લઈ શકો, એમ ત્રણવાર પૂ. મહારાજશ્રીએ સમજાવેલા પરંતુ તેમણે ત્રણેય વખત એક જ ઉત્તર આપેલો કે “જે થયું, તે થયું હવે મારે આગળ શું કરવું તે ફરમાવો.”

શ્રી વિનોદમુનિના શ્રી સમર્થમલભટ્ટ જેવા મહામુનિના પ્રશ્નના જવાબ પછી ખીચનનો ચતુર્વિધ સંઘ વિચારમાં પડી ગયો અને મુનિશ્રીઓ પર સંસારીઓનો કોઈ પણ પ્રકારનો આ નિષ્કારણ હુમલો ન આવે તે માટે વિનોદમુનિને જણાવવામાં આવ્યું કે “અમારી સલામતી માટે તમારે જાહેર નિવેદન બહાર પાડવાની જરૂર છે” ત્યારે શ્રી વિનોદ મુનિએ પોતાના હસ્તાક્ષરે નિવેદન શ્રીસંઘ સમક્ષ પ્રગટ કર્યું, તેનો સાર નીચે મુજબ છે:-

મારા માતા-પિતા મોહને વશ થઈને દીક્ષાની આજ્ઞા આપે તેમ ન હતું અને “અસંસ્વયં જીવિયં માં પમાયદ” ને આધારે એક ક્ષણ પણ દીક્ષાથી વંચિત રહી શકું તેમ નથી, એમ મને લાગ્યું. શ્રી લાલચંદ્રભટ્ટ મહારાજ સાહેબ-વગેરેએ મને મારી દીક્ષા માટે વિચારી પછી કરવાનું કહેલ પરંતુ મને

સમય માત્રનો પ્રમાદ કરવો ઠીક ન લાગ્યો, તેથી શ્રી અરિહંત ભગવંતો તથા શ્રી સિદ્ધ ભગવંતોની સાક્ષીએ મારા ગુરુ મહારાજ સમક્ષ પ્રવ્રજ્યાનો પાઠ લાણીને મારા અત્માના કલ્યાણ માટે દીક્ષા અંગીકાર કરી છે. સમાજને ખોટો ખ્યાલ ન આવે કે મારી દીક્ષા ક્ષણિક ગુસ્સાથી અગર ગેરસમજથી થઈ છે તેથી તથા સમાજમાં જૈનશાસનની પ્રભાવના થાય તે હેતુથી મારે મારા વૃત્તાંત પ્રગટ કરવો ઉચિત છે.

ઉત્તરાધ્યયનંશુ સૂત્રના ૧૯ મા અધ્યયન પરથી મને લાગ્યું કે મનુષ્ય જીવનનું ખર્ચ કર્તવ્ય મોક્ષકળ આપનારી દીક્ષા જ છે.

છેવટ સુધી મેં મારા બાપુજી પાસે દીક્ષા માટે આજ્ઞા માગી અને તે વખતે પણ પહેલાંની જેમ વાત ઉડાવી દીધી અને અનંત ઉપકારી એવા મારા બાપુજી સમક્ષ હું તેમને કડક ભાષામાં પણ કહી શકતો ન હતો અને ખીજી બાજુથી મને થયું કે આયુષ્ય અશાશ્વત છે અને આવા ઉત્તમ કાર્ય માટે જરાપણ પ્રમાદ કરવો ઉચિત નથી, તેથી મેં વિચારીને આ પગલું લયું છે અને મને પૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે શ્રી વીરપ્રભુ મહાવીર સ્વામીનો સકળ સંઘ મારા આ કાર્યને અનુમોદશે જ “ તથાસ્તુ ”.

રાજકોટમાં શ્રી વિનોદકુમારના ગયા પછી પાછળથી ખખર પડી કે વિનોદકુમાર દેખાતા નથી એટલે તપાસ થવા માંડી ગામમાં કયાંય પત્તો ન લાગ્યો એટલે બહારગામ તારો કર્યા. કયાંયથી પણ સંતોષકારક સમાચાર સાંપડ્યા નહીં. અર્થાત્ પત્તો મળ્યો જ નહીં. આમ વિમાસણના પરિણામે તેમના પિતાશ્રીને બે મહિના પહેલાંની એક વાતની યાદ આવી તે એ હતી કે તે વખતે શ્રી વિનોદકુમારે આજ્ઞા માગેલી કે “ બાપુજી ! આપની આજ્ઞા હોય તો આ આતુર્માસ ખીચન (રાજસ્થાન) જઈ કારણ કે ખીચનમાં પૂઠ ગુરુમહારાજ શ્રી સમર્થમલ્લ મહારાજ કે જેઓ સિદ્ધાંત વિશારદ છે અને અનેકાંતવાદના પૂરા જાણકાર છે, તેઓ ત્યાં બિરાજમાન છે જેઓશ્રી પાસે શાસ્ત્રાભ્યાસ કરવા માટે પૂ શ્રી લાલચંદ્રજી મહારાજ આદિ ઠાણા ૪ જવાના છે. તો મારી ઇચ્છા પણ ત્યાં તેમની પાસે જવાની છે.

આ વાતંચીતનું સ્મરણ પિતાશ્રીને આવવા સાથે તેઓએ પં. પૂર્ણચંદ્રજી દંકને પોતાની પાસે બોલાવ્યા અને વિનોદકુમાર માટેની પોતાની ચિંતા વ્યક્ત કરી. પંડિતનું આ વાતને સમર્થન મળ્યું. તેઓશ્રીએ જણાવ્યું કે થોડા સમય પૂર્વે વિનોદકુમારે મારી પાસે જાણવા માગ્યું હતું કે, ખીચનમાં કેવા પ્રકારની

સંગવડ છે? આમ મારી સાથે વાર્તાલાપ થયો હતો. ખંને આ પ્રમાણે એકમત થતાં તેમના પિતાશ્રીએ ખીચન તાર કરવા સૂચના કરી તા. ૨૭-૫-૫૭ ના રોજ પૃથ્વીરાજજી માણ ખીચન (રાજસ્થાન) ઉપર તાર કર્યો.

તા. ૨૮-૫-૫૭ના રોજ જવાબ આપ્યો કે શ્રી વિનોદભાઈએ ખીચનમાં સ્વયમેવ દીક્ષા ગ્રહણ કરી છે. એટલે તેમના પિતાશ્રીએ રાવબહાદુરશ્રી એમ. પી. સાહેબ શ્રી કેશવલાલભાઈ પારેખ અને પંડિતજી પૂર્ણચંદ્રજી દેવ એમ ત્રણેયને શ્રી વિનોદકુમારને પાછા તેડી લાવવા માટે ખીચન મોકલ્યા તા. ૨૮-૫-૫૭ના રોજ રવાના થઈ તા. ૩૦-૫-૫૭ના રોજ સવારે ફ્લોદી સ્ટેશને પહોંચ્યા. બગદગાડીમાં તેઓ ખીચન ગયા કે જ્યાં સ્થવિર મુનિશ્રી શીરોમણજી મહારાજ પૂજ્ય પંડિતરત્ન શાસ્ત્ર વિશારદ શ્રી સમર્થમણજી મહારાજ આદિ ઠાણા ૮ તથા પૂજ્ય તપસ્વી મહારાજ શ્રી લાલચંદજી મહારાજ આદિ ઠા. ૪ ખિરાજમાન હતા. કુલે સાધુ-સાધ્વીની સંખ્યા અઠાવીસથી ત્રીસની હતી.

પૂછપરછના જવાબમાં શ્રી વિનોદમુનિએ કેશવલાલભાઈ પારેખને કહ્યું કે “મેં તો દીક્ષા અંગીકાર કરી લીધી છે તેમાં કાંઈ ફેરફાર થાય તેમ નથી. તમે અમારા વીરાણી કુટુંબના હિતૈષી છો. અને જો સાચા હિતૈષી હો તો મારા પૂ. બા અને બાપુજીને સમજાવીને મારી હવે પછીની મોટી દીક્ષાની આજ્ઞા અઠવાડિયાની અંદર અપાવી દો એટલું જ નહીં પણ “સવિ જીવ કરું શાસન રસી”ની લાવનામાં અને આજ દિવસ સુધીના મારી ઉપરના ઉપકારના બદલામાં આગમને અનુલક્ષીને મારી લાવના એ જ હોય કે, મારી દીક્ષા તેઓની દીક્ષાનું નિમિત્ત બને અને મારા માતા-પિતા સદ્ગતિને સાધે અર્થાત્ મારી સાથે દીક્ષા લીએ.

આવા દેઢ જવાબના પરિણામે તે જ સમયે શ્રી વિનોદકુમારને પાછા લઈ જવાની લાવનાને નિષ્ફળતા સાંપડી અને તા. ૩૧-૫-૫૭ ની રાત્રીના રવાના થઈ તા. ૨-૬-૫૭ના સવારે મહા પરીવહરૂપ ક્ષેત્રનો અનુભવ કરી, શ્રી વિનોદકુમારના પિતાશ્રીને તમામ વાતથી લાકેડે કર્યાં.

થોડા વખતમાં ફ્લોદીના શ્રી સંઘે પૂ. શ્રી લાલચંદજી મહારાજને ફ્લોદીમાં ચોસાસુ કરવાની વિનંતી કરી તેનો અસ્વીકાર થવાથી સંઘ ગમગીન બન્યો એટલે નિર્ણય ફેરવ્યો અને અષાઢ શુદ્ધ ૧૩ ના રોજ ખીચનથી વિહાર કરી ફ્લોદી આપ્યા.

દીક્ષા પછી અઢી મહિનાને આંતરે ક્લોદી ચોમાસા દરમ્યાન શ્રી વિનોદ-
મુનિને હાજરે જવાની સંજ્ઞા થઈ અને તે માટે જવા તૈયાર થયા એટલે
તેમના ગુરુએ કહ્યું કે બહુ ગરમી છે, જરાવાર થોભી જાવ એટલે શ્રી વિનોદ-
મુનિએ રજોહરણ વગેરેની પ્રતિલેખના કરી તે દરમ્યાન ન રોકી શકાય એવી
હાજર લાગી તેથી ફરી આજ્ઞા માર્ગતાં જણાવ્યું કે મને હાજર બહુ લાગી
છે તેથી જાઉં છું, જલદી પાછો ફરીશ કાળની ગહન ગતિને દુઃખદ્ રચના રચવી
હતી. આજે જ હાજરે એકલા જવાનો બનાવ બન્યો હતો, હંમેશાં તો બધા સાધુઓ
સાથે મળીને દિશાએ જતા.

હાજરથી મોકળા થઈ પાછા ફરતા હતા, ત્યાં રેલ્વે લાઇન ઉપર બે ગાયો
આવી રહી હતી. બીજી બાબુથી ટ્રેઇન પણ આવી રહી હતી તેની બિંદસલ
વાગવા છતાં પણ ગાયો ખસતી ન હતી. શ્રી વિનોદમુનિનું હૃદય થરથરી
ઉઠ્યું અને મહા અનુકંપાએ મુનિના હૃદયમાં સ્થાન લીધું. હાથમાં રજોહરણ
લઈ જાતના બેખમની પરવા કર્યા વગર ગાયોને બચાવવા ગયા. ગાયોને
તો બચાવી જ લીધી પરંતુ આ ક્રિયામાં છકાય જીવની દયાના સાધનભૂત
રજોહરણ કે જે વિનોદમુનિને આત્માથી વધારે પ્યારો હતો, તે રેલ્વે લાઇન
ઉપર પડી ગયો. અને શ્રી વિનોદમુનિએ તે પાછો સંપાદન કરવામાં જડવાદને
સિદ્ધ કરતાં રાક્ષસી એન્જિનને ઝપાટે આવ્યા અને પોતાનું બલિદાન આપ્યું.
અરિહંત....અરિહંત...એવા શબ્દો મુખમાંથી નીકળ્યા અને શરીર તૂટી પડ્યું.
રક્ત પ્રવાહ છૂટી પડ્યો અને થોડા જ વખતમાં પ્રાણાંત થઈ ગયો, બધા લોકો
કહેવા લાગ્યા કે ગૌરક્ષામાં મુનિશ્રીએ પ્રાણ આપ્યા અંતિમ સમયે મુનિશ્રીના
અહેરા પર ભવ્ય શાન્તિ જ દેખાતી હતી.

હંમેશાં તેઓ જે તરફ હાજરે જતા હતા તે તરફ ક્લોદીથી પોકરણ
તરફ જવાની રેલ્વે લાઇન હતી. આ લાઇન ઉપર રેલ્વે સત્તાવાળાઓએ ફાટક
મૂકેલ નથી ત્યાં રસ્તો પણ છે એટલે પશુઓની અવરજવર હોય છે.
અને વખતો વખત ત્યાં ઢોરો રેલ્વેની હડફેટે ચડી જવાના પ્રસંગ બને છે.

ક્લોદી સંઘે આ દુર્ઘટનાના બખર રાજકોટ, ટેલીફોનથી આપ્યા. જે
બખતે ટેલીફોન આવ્યો. તે વખતે વિનોદમુનિના પિતાશ્રી બહાર ગયા હતા.
અને માતૃશ્રી મણિબેન સામાયિક-પ્રતિક્રમણમાં બેઠાં હતાં, માત્ર એક
મોકર જ ઘરમાં હતો કે જેણે ટેલીફોન ઉઠાવ્યો પણ તે કાંઈ ટેલીફોનમાં
હકીકત સમજી શક્યો નહીં અને સાચા સમાચાર મોડા મળ્યા. સ્પેશલ
બેનથી ક્લોદી પહોંચે તે પહેલાં અગ્નિસંકાર થઈ ગયો સૂચનાનો ટેલીફોન

અર્થો કલાક - મોઢો - પહોંચ્યો. જો સંદેશો : સમયસર પ્રહોંચ્યો હોતો સૌ માતા-પિતાને શ્રી વિનોદમુનિના શ્રાવણ પથ્થર ચહેરા જોવાનો અને અતિમ દર્શનનો પ્રસંગ મળતો પરંતુ અંતરાય કેમ તેમ અન્યું નહીં.

આથી જ્યેષ્ઠનનો પ્રોગ્રામ પડતો મૂકવામાં આવ્યો અને માતા-પિતા તા. ૧૪-૮-૫૭ના રોજ દ્રેઈન મારફત કલોદી પહોંચ્યાં, શ્રી હર્લબજીલાઈ અને મણિબેને પૂજ્ય તપસ્વીશ્રી લાલચંદજી મહારાજ સાહેબના દર્શન કર્યાં.

આ પ્રસંગે શ્રી લાલચંદજી મહારાજ સાહેબે અવસરને પિછાણીને અને ધૈર્યનું એકાએક અંકુશ કરીને શ્રી વિનોદમુનિના માતા-પિતાનાં સાંત્વન અર્થે ઉપદેશ શરૂ કર્યો જેનો ટૂંકમાં સાર આ પ્રમાણે છે—

“હવે તો રત્ન ચાલ્યું ગયું ! સસાજતો આશાદીપક એલવાઈ ગયો ! ઝટ ભગીને આથમી ગયો ! હવે એ દીપ ફરીથી આવી શકે તેમ નથી.”

શ્રી વિનોદમુનિના સંસારપક્ષના માતૃશ્રી મણિબેનને, મુનિશ્રીએ કહ્યું કે— જન ! ભાવિ પ્રબળ છે. આ બાબતમાં મહાપુરુષોએ પણ હાથ ધોઈનાખ્યા છે એમ સૌને મરણને શરણ થવું પડે છે, તો પ્રજા આપણા જેવા પામર પ્રાણીનું શું ગળું છે ? હવે તો શોક દૂર કરીને આપણે એમના મૃત્યુનો આદર્શ જોઈને માત્ર ધીરજ ધરવાની રહી.

પૂ. શ્રી સમર્થમહાજી મહારાજ સાહેબનો અભિપ્રાય—

પ્રાથમિક તેમ જ અદ્યકાળના પરિચયથી મને શ્રી વિનોદમુનિના વિષે અનુભવ થયો, કે તેમની ધર્મપ્રિયતા અને ધર્માભિલાષા ‘અદ્વિમિજા વૈમાણરાગરત્તે’ નો પરિચય કરાવતી હતી પ્રાપ્ત સંસારિક પ્રચૂર વૈભવ તરફ તેમની રુચિ દષ્ટિગોચર થતી ન હતી પરંતુ તેઓ વીતરાગવાણીના સંસર્ગથી વિષયવિમુખ ધર્મકાર્યમાં સદા તત્પર અને તદ્દલીન દેખાતા હતા. ખાસ પરિચયના અભાવે વૈરાગ્ય પણ તેમની ધારાથી તેમની ધર્માનુરાગિતા તથા જીવનચર્યાથી કઠિન કાર્ય કરવામાં પણ ગભરાટના સ્થાને સુખાનુભવની વૃત્તિ લક્ષમાં આવતી હતી.

હવે

શ્રી વિનોદમુનિના જીવનના જે પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થાય છે તેનો ખુલાસો કરવામાં આવે છે.

પ્ર. ૧. તેમણે આજ્ઞા વગર સ્વયંએ જ દીક્ષા કેમ લીધી ?

ઉત્તર—પંચમાં આરાનાં લદ્દા શેઠાણીના પુત્ર એવંતા (અતિમુક્ત) કુમારને તેમની માતૃશ્રીએ દીક્ષાની આજ્ઞા આપવાની તદ્દન ના પાડી એટલે તેણે

કેવલમેવ દીક્ષા લીધી. ત્યાર બાદ ભદ્રા શેઠાણીએ જોતાના કુમારને ગુરુને સોંપી દીધા તેજ રાત્રે તેણે બારમી લિખ્ખુની ચઢિમાં અંગીકાર કરી અને શિયાળાણીના પરીવહથી કાળ કરી નહીનશુદ્ધ વિમાનમાં ગયા તેવી જ રીતે શ્રી વિનોદકુમાર સ્વયં દીક્ષિત થયા.

પ્ર. ૨. આવા વૈરાગી જીવને આવો ભયંકર પરીવહ કેમ આવે ?

ઉત્તર:-કેટલાક ચરમ શરીરી જીવને મારણાંતિક ઉપસર્ગ આવેલ છે. જુઓ ગજસુકુમાર મુનિ, મેતાર્ય મુનિ, કેશવ મુનિ, કારણ કે તેમની સપ્તામાં હજારો ભવનાં કર્મ હોવા બેઠાંએ ત્યારે તેમને એકદમ મોક્ષ જવું હતું, તો મારણાંતિક-ઉપસર્ગ આવ્યા વગર એટલાં બધાં કર્મ કેવી રીતે ખપે ? આ. ધ્ર. શ્રી વિનોદમુનિને આવો પરીવહ આવ્યો, જે ઉપરથી એમ અનુમાન થાય છે કે તે એકાવતારી જીવ હોય.

શ્રી વિનોદમુનિનું વિસ્તૃત જીવનચરિત્ર જુદા પુસ્તકથી ગુજરાતી ભાષા તથા હિન્દી ભાષામાં છપાયેલ છે તેમાંથી સાર રૂપે અહીં સંક્ષેપ કરેલ છે.

॥ श्री-भगवतीसूत्रम् ॥

(भाग दशमो)

1. Preparation of the sample
(a) Preparation of the sample

श्री वीतरागाय नमः

जैनाचार्य-जैनधर्मदिवाकर-पूज्य-श्री-घासीलालव्रतविरचितया प्रमेयचन्द्रिका-
ख्यया व्याख्यया समलङ्कृतं व्याख्याप्रज्ञप्त्यपरनामकम्

॥ श्री-भगवतीसूत्रम् ॥

(दशमो भागः)

अथ द्वादशशतकस्य चतुर्थोद्देशकः प्रारभ्यते

द्वादशशतके चतुर्थोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयवर्णनम्

परमाणुद्वयस्य एकतया सङ्घीभूतत्वे आकारप्ररूपणम्, एवमेव त्रिचतुः
पञ्चषट्सप्ताष्टनवदशसंख्यातासंख्यातानन्तपरमाणूनामपि एकतया सङ्घीभूतत्वे
आकारप्ररूपणं, तदनन्तरम् अनन्तानन्तपुद्गलपरावर्तप्ररूपणम्, पुद्गलपरावर्त-

चारहवे शतकके चौथे उद्देशिका प्रारंभ-

इस चारहवे शतक के इस चतुर्थ उद्देशक में जो विषय कहा गया
है उसका विवरण संक्षेप से इस प्रकार है-

दो परमाणुओं के आपस में मिलने पर जो द्वयणुक रूप स्कन्ध होता
है उसके आकार की प्ररूपणा इसी प्रकार से तीन परमाणुओं के
आपस में मिलने पर, चार, पांच, छह, सात, आठ, नौ, दश, संख्यात,
असंख्यात और अनन्त परमाणुओं के आपस में मिलने पर त्र्यणुका-
दिरूप स्कन्ध होते हैं उनके आकारों की प्ररूपणा अनन्तानन्त पुद्गल

आरम्भ शतकना चौथा उद्देशानो प्रारंभ

आ चौथा उद्देशकमां ने विषयनुं प्रतिपादन करवामां आन्धुं छे तेना
संक्षिप्त सांश नीचे प्रमाणे छे-

ये परमाणुओना, संयोग्णी, ने ये अणुवाणो स्कन्ध भने छे तेना
आकारनी प्ररूपणा-ये प्रमाणे त्रय परमाणुओना, संयोग्णी भनता त्रिअ-
णुक स्कन्धना, चार, पांच, छ, सात, आठ, नव, दस, संख्यात, असंख्यात
भने अनंत परमाणुओना परस्परना, संयोग्णी भनता आर अणुवाणां
सधने अनंत पर्यन्तना अणुवाणा स्कन्धना आकारानी प्ररूपणा-अनन्तानन्त

प्रकारप्ररूपणम्, नैरयिकाणां पुद्गलपरावर्तप्ररूपणम्, एक नैरयिकस्य औदारिक-
पुद्गलपरावर्तप्ररूपणं च, ततः असुरकुमारस्य औदारिकपुद्गलपरावर्तप्ररूपणम्,
ततः एकनैरयिकस्य वैक्रियपुद्गलपरावर्तप्ररूपणम्, नैरयिकाणां पुद्गलपरावर्त-
प्ररूपणं च, एकस्य नैरयिकस्य नैरयिकत्वावस्थायाम् औदारिकपुद्गलपरावर्तप्ररू-
पणम्, एकनैरयिकस्य असुरकुमारत्वावस्थायाम् औदारिकपुद्गलपरावर्तप्ररूपणम्,
एकनैरयिकस्य पृथिवीकायिकत्वावस्थायाम् औदारिकपुद्गलपरावर्तप्ररूपणम्,
एकअसुरकुमारस्य भूतभाविनैरयिकत्वावस्थायाम् औदारिकपुद्गलपरावर्तप्ररूप-
णम्, नैरयिकस्य नैरयिकत्वावस्थायाम् वैक्रियपुद्गलपरावर्तप्ररूपणम्, नैरयिकस्य
पृथिवीकायिकत्वावस्थायां वैक्रियपुद्गलपरावर्तप्ररूपणम्, नैरयिकाणां नैरयिकत्वा-
वस्थायां कियन्तः औदारिकपुद्गलपरावर्तः व्यतीताः सन्तीति? प्रश्नोत्तरम्,

परावर्त का प्ररूपण, पुद्गलपरावर्त के प्रकारों का निरूपण, नैरयिकों के
पुद्गलपरावर्त का प्ररूपण, असुरकुमार के औदारिक पुद्गल परावर्त का
प्ररूपण, एक नैरयिक के वैक्रियपुद्गलपरावर्त का प्ररूपण, नैरयिकों के
पुद्गलपरावर्त का प्ररूपण, एक नैरयिक के नैरयिकत्वावस्था में औदारिक-
पुद्गलपरावर्त का प्ररूपण, एक नैरयिक का पृथिवीकायिकत्व की अवस्था
में औदारिकपुद्गलपरावर्त का प्ररूपण, एक असुरकुमार के भूतभावि
नैरयिकत्वावस्था में औदारिक पुद्गलपरावर्त का प्ररूपण, एक नैरयिक के
नैरयिकत्व अवस्था में वैक्रियपुद्गल परावर्त का प्ररूपण, एक नैरयिकों के
पृथिवीकायिकत्व अवस्था में वैक्रियपुद्गलपरावर्त का प्ररूपण, नैरयिकों के
नैरयिकत्वावस्था में कितने औदारिक पुद्गलपरावर्त व्यतीत हो चुके हैं?—

पुद्गल परावर्तानां प्ररूपणम्—पुद्गल परावर्तानां प्रकारानां निरूपणम्—नैरयिकानां
पुद्गलपरावर्तानां निरूपणम्—असुरकुमारना औदारिक पुद्गलपरावर्तानां निरूपणम्—एक
नैरयिकना वैक्रियपुद्गलपरावर्तानी प्ररूपणम्—नैरयिकानां पुद्गलपरावर्तानी प्ररूपणम्—
एक नैरयिकनां नैरयिकत्वावस्थायां औदारिक पुद्गल परावर्तानी प्ररूपणम्—
एक नैरयिकना पृथ्वीकायिकत्वनी अवस्थायां औदारिक पुद्गलपरावर्तानी प्ररूपणम्—
एक असुरकुमारना भूतभावि नैरयिकत्वावस्थायां औदारिक पुद्गलपरावर्तानी प्ररूपणम्—
एक नैरयिकना नैरयिकत्व अवस्थायां वैक्रियपुद्गल परावर्तानी प्ररूपणम्—
एक नैरयिकना पृथ्वीकायिकत्व अवस्थायां वैक्रियपुद्गल परावर्तानी प्ररूपणम्—
नैरयिकाने नैरयिकत्वावस्थायां केटला औदारिक पुद्गल परावर्त व्यतीत यत्
युक्त्या छे? आ प्रश्नने उत्तर नैरयिकाना पृथ्वीकायिकनी अवस्थायां औदा-

नैरयिकाणां पृथिवीकायिकत्वावस्थायाम् औदारिकपुद्गलपरावर्तप्ररूपणम्, औदारिकपुद्गलपरावर्तस्य हेतुस्वरूपनिरूपणम्, औदारिकपुद्गलपरावर्तस्य निष्पत्तिकालनिरूपणम्, औदारिकपुद्गलपरावर्तकालस्य अल्पबहुत्वादिकप्ररूपणम्, पुद्गलपरावर्तस्य अल्पबहुत्वादिकप्ररूपणं च ।

पुद्गलवक्तव्यताप्रस्तावः

मूलम्—रायगिहे जाव एवं वयासी-दो भंते ! परमाणुपोगगला एगयओ साहन्नंति, एगयओ साहणित्ता किं भवइ ? गोयमा ! दुपएसिए खंधे भवइ से भिज्जमाणे दुहा कज्जइ, एगयओ परमाणुपोगगले एगयओ परमाणुपोगगले भवइ । तिन्नि भंते ! परमाणुपोगगला एगयओ साहन्नंति, एगयओ साहणित्ता किं भवइ ? गोयमा ! तिपएसिए खंधे भवइ, से भिज्जमाणे दुहा वि तिहा वि, कज्जइ, दुहा कज्जमाणे एगयओ परमाणुपोगगले एगयओ दुपएसिए खंधे भवइ, तिहा कज्जमाणे पोगगला भवंति । चत्तारि भंते ! परमाणुपोगगला एगयओ साहन्नंति, जाव पुच्छा, गोयमा ! चउपएसिए खंधे भवइ, से भिज्जमाणे दुहा वि, तिहा वि, चउहा वि कज्जइ, दुहा कज्जमाणे एगयओ परमाणुपोगगले, एगयओ तिपएसिए खंधे भवइ, अहवा दो

इस प्रश्न का उत्तर नैरयिक के पृथिवीकायिक की अवस्था में औदारिक पुद्गलपरावर्त का प्ररूपण औदारिक पुद्गलपरावर्त के हेतु के स्वरूप निरूपण औदारिकपुद्गलपरावर्त की निष्पत्ति के काल का निरूपण, औदारिक पुद्गलपरावर्त काल के अल्प बहुत्वादिक का प्ररूपण, पुद्गलपरावर्त के अल्पबहुत्वादिक का प्ररूपण ।

रिक् पुद्गलपरावर्तनी प्रश्पत्ता—औदारिक पुद्गलपरावर्तना हेतुना स्वरूपनुं निश्पत्ता—औदारिक पुद्गलपरावर्तनी निष्पत्तिना कालनुं निश्पत्ता—औदारिक पुद्गलपरावर्तकालना अल्पबहुत्वादिना अल्पबहुत्वादिना प्रश्पत्ता ।

दुपएसिया खंधा भवइ, तिहा कज्जमाणे एगयओ दो परमाणु
 पोगगला, एगयओ दुप्पएसिए खंधे भवइ, चउहा कज्जमाणे
 चत्तारि परमाणुपोगगला भवन्ति। पंच भन्ते! परमाणुपोगगला
 पुच्छा, गोयमा! पंचपएसिए खंधे भवइ, से भिज्जमाणे दुहा वि
 तिहा वि, चउहा वि, पंचहा वि, कज्जइ, दुहा कज्जमाणे एग-
 यओ परमाणुपोगगले, एगयओ चउपएसिए खंधे भवइ, अहवा
 एगयओ दुपएसिए खंधे, भवइ, एगयओ तिपएसिए खंधे भवइ,
 तिहा कज्जमाणे एगयओ दो परमाणुपोगगला, एगयओ
 तिप्पएसिए खंधे, भवइ, अहवा एगयओ परमाणुपोगगले, एग-
 यओ दो दुपएसिया खंधा भवन्ति, चउहा कज्जमाणे एगयओ
 तिन्नि परमाणुपोगगला, एगयओ दुप्पएसिए खंधे भवइ, पंचहा
 कज्जमाणे पंच परमाणु पोगगला भवन्ति। छब्भन्ते! परमाणु-
 पोगगला पुच्छा, गोयमा! छप्पएसिए खंधे भवइ, से भिज्जमाणे
 दुहा वि, तिहा वि जाव छव्विहा वि, कज्जइ, दुहा कज्जमाणे
 एगयओ परमाणुपोगगले एगयओ पंचपएसिए खंधे भवइ,
 अहवा, एगयओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ चउपएसिए खंधे
 भवइ, अहवा, दो तिपएसिया खंधा भवन्ति, तिहा कज्जमाणे
 अगयओ दो परमाणुपोगगला, एगयओ चउप्पएसिए खंधे
 भवइ, अहवा एगयओ परमाणुपोगगले, एगयओ दुपएसिए
 खंधे एगयओ तिपएसिए खंधे भवइ, अहवा तिन्नि दुपएसिया
 खंधा भवन्ति। चउहा कज्जमाणे एगयओ तिन्नि परमाणु

पोग्गला, एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ दो
 परमाणुपोग्गला, भवंति, एगयओ दो दुप्पएसिया खंधा भवंति,
 पंचहा कज्जमाणे एगयओ चत्तारि परमाणुपोग्गला, एगयओ
 दुप्पएसिए खंधे भवइ। छहा कज्जमाणे छ परमाणुपोग्गला
 भवंति। सत्त भंते ! परमाणुपोग्गला पुच्छा, गोयमा ! सत्तप्प-
 एसिए खंधे भवइ, से भिज्जमाणे दुहा वि जाव सत्तहा वि कज्जइ,
 दुहा कज्जमाणे एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ छप्प-
 एसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ दुप्पएसिए खंधे भवइ, एग-
 यओ पंच पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ तिप्पएसिए, एग-
 यओ चउप्पएसिए खंधे भवइ। तिहा कज्जमाणे एगयओ दो पर-
 माणुपोग्गला, एगयओ पंचपएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ
 परमाणुपोग्गले, एगयओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ चउप्प-
 एसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ
 दो तिप्पएसिया खंधा भवंति, अहवा, एगयओ दो दुप्पएसिया
 खंधा भवंति, एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ, चउहा कज्जमाणे
 एगयओ तिन्नि परमाणुपोग्गला, एगयओ चउप्पएसिए
 खंधे भवइ, अहवा एगयओ दो परमाणुपोग्गला, एग-
 यओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ,
 अहवा एगयओ परमाणुपोग्गला, एगयओ तिन्नि दुप्पएसिया
 खंधा भवंति। पंचहा कज्जमाणे एगयओ चत्तारि परमाणुपोग्गला,
 एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ तिन्नि पर-
 माणुपोग्गला, एगयओ दो दुप्पएसिया खंधा भवंति। छहा

कज्जमाणे एगयओ पंच परमाणुपोग्गला एगयओ दुप्पएसिए खंधे भवइ। सत्तहा कज्जमाणे सत्त परमाणुपोग्गला भवन्ति। अट्ठभन्ते! परमाणुपोग्गला पुच्छा, गोयमा! अट्ठ पएसिए खंधे भवइ, जाव दुहा कज्जमाणे एगयओ परमाणुपोग्गला, एगयओ सत्तपएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ छप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ एगयओ पंच पएसिए खंधे भवइ अहवा दो चउप्पएसिया खंधा भवन्ति। तिहा कज्जमाणे एगयओ दो परमाणुपोग्गला, एगयओ छप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ पंचपएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ परमाणु पोग्गले एगयओ तिप्पएसिए खंधे एगयओ चउप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ दो तिप्पएसिया खंधा भवन्ति। चउहा कज्जमाणे एगयओ तिन्नि परमाणु पोग्गला, एगयओ पंचपएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ दोन्नि परमाणुपोग्गला एगयओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ चउप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ दो-परमाणु पोग्गला, एगयओ दो तिप्पएसिया खंधा भवन्ति, अहवा एगयओ परमाणु पोग्गले एगयओ दो दुप्पएसिया खंधा, एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा चत्तारि दुप्पएसिया खंधा भवन्ति। पंचहा कज्जमाणे एगयओ चत्तारि परमाणुपोग्गला एगयओ चउप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ तिन्नि

परमाणुपोग्गला, एगयओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ दो परमाणु पोग्गला एगयओ तिन्नि दुप्पएसिया खंधा भवन्ति । छहा कज्जमाणे एगयओ पंचपरमाणु-पोग्गला, एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ चत्तारि परमाणुपोग्गला, एगयओ दो दुप्पएसिया खंधा भवन्ति । सत्तहा कज्जमाणे एगयओ छ परमाणु पोग्गला, एगयओ दुप्प-एसिए खंधे भवइ । अट्ठहा कज्जमाणे अट्ठपरमाणुपोग्गला भवन्ति । नव भन्ते ! परमाणुपोग्गला पुच्छा, गोयमा ! जाव नवविहा कज्जन्ति, दुहा कज्जमाणे एगयओ परमाणु पोग्गले एगयओ अट्ठपएसिए खंधे भवइ, एवं एक्केकं संचारेंतेहिं जाव अहवा एगयओ चउप्पएसिए खंधे, एगयओ पंचपएसिए खंधे भवइ, तिहा कज्जमाणे एगयओ दो परमाणु पोग्गला, एगयओ दो परमाणुपोग्गले एगयओ सत्तपएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ परमाणुपोग्गले एगयओ दुप्पएसिए खंधे एगयओ छप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ परमाणु पोग्गले, एग-यओ तिप्पएसिए खंधे, एगयओ पंचपएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ दो चउप्पएसिया खंधा भवन्ति, अहवा एगयओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ तिप्पएसिए खंधे, एगयओ चउप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा तिन्नि तिप्पएसिया खंधा भवन्ति । चउहा कज्जमाणे एगयओ तिन्नि परमाणु पोग्गला, एगयओ छप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ

दो परमाणुपोग्गला, एगयओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ पंच-
 पएसिए खंधे भवइ अहवा एगयओ दोपरमाणु पोग्गला, एग-
 यओ तिप्पएसिए खंधे, एगयओ चउप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा
 एगयओ परमाणुपोग्गले, दो दुप्पएसिया खंधा, एगयओ चउप्प-
 एसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ
 दुप्पएसिए खंधे, एगयओ दो तिप्पएसिया खंधा भवंति, अहवा
 एगयओ तिन्नि दुप्पएसिया खंधा, एगयओ तिप्पएसिए खंधे
 भवइ । पंचहा कज्जमाणे एगयओ चत्तारि परमाणुपोग्गला,
 एगयओ पंचपएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ तिन्नि पर-
 माणुपोग्गला, एगयओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ चउप्पएसिए
 खंधे भवइ, अहवा एगयओ तिन्नि परमाणुपोग्गला एगयओ
 दो तिप्पएसिया खंधा भवंति, अहवा एगयओ दो परमाणुपोग्गला
 एगयओ दो दुप्पएसिया खंधा, एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ,
 अहवा एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ चत्तारि दुपएसिया
 खंधा, भवंति । छहा कज्जमाणे एगयओ पंचपरमाणुपोग्गला,
 एगयओ चउप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ चत्तारि पर-
 माणुपोग्गला, एगयओ दुप्पएसिए खंधे एगयओ तिप्पएसिए
 खंधे भवइ, अहवा एगयओ तिन्नि परमाणुपोग्गला, एगयओ
 तिन्निदुप्पएसिया खंधा भवंति । सत्तहा कज्जमाणे एगयओ
 छ परमाणुपोग्गला, एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा
 एगयओ पंच परमाणुपोग्गला, एगयओ दो दुप्पएसिया खंधा

भवंति । अट्टहा कज्जमाणे एगयओ सत्त परमाणु पोग्गला एग-
यओ दुप्पएसिए खंधे भवइ । नवहा कज्जमाणे नव परमाणु-
पोग्गला भवंति । दस भंते ! परमाणुपोग्गला जाव दुहा कज्ज-
माणे एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ नवपएसिए खंधे
भवइ, अहवा एगयओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ अट्ट पएसिए
खंधे भवइ, एक्केकं मंचरेयव्वंति, जाव, अहवा दो पंचपएसिया
खंधा भवंति । तिहा कज्जमाणे एगयओ दो परमाणुपोग्गला,
एगयओ अट्ट पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ परमाणु-
पोग्गले, एगयओ दुप्पएसिए खंधे भवइ, एगयओ सत्त पएसिए
खंधे भवइ, अहवा एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ तिप्प-
एसिए खंधे भवइ, एगयओ छप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा
एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ चउप्पएसिए खंधे, एगयओ
पंचपएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ दुप्पएसिए खंधे भवइ,
एगयओ दो चउप्पएसिया खंधा भवंति, अहवा एगयओ दो ति-
प्पएसिया खंधा भवंति, एगयओ चउप्पएसिए खंधे भवइ, चउहा
कज्जमाणे एगयओ तिन्नि परमाणुपोग्गला, एगयओ सत्तपए-
सिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ दोपरमाणुपोग्गला, एगयओ
दुप्पएसिए खंधे, एगयओ छप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा एग-
यओ दो परमाणुपोग्गला, एगयओ तिप्पएसिए खंधे, एगयओ
पंचपएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ दो परमाणुपोग्गला,
एगयओ दो चउप्पएसिया खंधा भवंति, अहवा एगयओ पर-

माणुपोग्गले एगयओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ तिप्पएसिए खंधे, एगयओ चउप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ परमाणु पोग्गले, एगयओ तिन्नि तिप्पएसिया खंधा भवंति, अहवा एगयओ तिन्नि दुप्पएसिया खंधा भवंति, एगयओ चउप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ दो दुप्पएसिया खंधा, एगयओ दो तिप्पएसिया खंधा भवंति, पंचहा कज्जमाणे एगयओ चत्तारि परमाणुपोग्गला, एगयओ छप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ तिन्नि परमाणुपोग्गला, एगयओ दुप्पएसिए खंधे भवइ, एगयओ पंचपएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ तिन्नि परमाणुपोग्गला, एगयओ तिप्पएसिए खंधे एगयओ दुप्पएसिए खंधे भवइ, एगयओ दो तिप्पएसिया खंधा भवंति, अहवा एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ तिन्नि दुप्पएसिया खंधा, एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा पंच दुप्पएसिया खंधा भवंति। छहा कज्जमाणे एगयओ पंचपरमाणुपोग्गला एगयओ पंचपएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ चत्तारि परमाणुपोग्गला, एगयओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ चउप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ चत्तारि परमाणुपोग्गला एगयओ दो तिप्पएसिया खंधा भवंति, अहवा एगयओ तिन्नि परमाणुपोग्गला, एगयओ दो दुप्पएसिया खंधा भवंति, एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ दो परमाणुपोग्गला एगयओ चत्तारि दुप्पएसिया खंधा भवंति। सत्तहा कज्जमाणे एगयओ

छ परमाणुपोग्गला, एगयओ चउप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा
 एगयओ पंचपरमाणुपोग्गला, एगयओ दुप्पएसिए, एगयओ
 तिप्पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ चत्तारि परमाणुपोग्गला,
 एगयओ तिन्नि दुप्पएसिया खंधा भवंति। अट्ठहा कज्जमाणे
 एगयओ सत्त परमाणुपोग्गला, एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ,
 अहवा एगयओ छ परमाणुपोग्गला, एगयओ दो दुप्पएसिया
 खंधा भवंति। नवहा कज्जमाणे एगयओ अट्ठपरमाणु पोग्गला,
 एगयओ दुप्पएसिए खंधे भवइ, दसहा कज्जमाणे दस परमाणु-
 पोग्गला भवंति। संखेज्जा भंते ! परमाणुपोग्गला एगयओ
 साहज्जंति, एगयओ साहणित्ता किं भवइ ? गोयमा ! संखेज्ज-
 पएसिए खंधे भवइ, से भिज्जमाणे दुहा वि जाव दसहा वि,
 संखेज्जहा वि कज्जंति। दुहा कज्जमाणे एगयओ परमाणुपोग्गले,
 एगयओ संखेज्जपएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ दुप्पए-
 सिए खंधे एगयओ संखेज्जपएसिए खंधे भवइ, एवं अहवा
 एगयओ तिप्पएसिए खंधे, एगयओ संखेज्जपएसिए खंधे भवइ,
 एवं जाव अहवा एगयओ दसपएसिए खंधे, एगयओ संखेज्ज-
 पएसिए खंधे भवइ, अहवा दो संखेज्जपएसिया खंधा भवंति।
 तिहाकज्जमाणे एगयओ दो परमाणुपोग्गला एगयओ संखेज्ज-
 पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ परमाणुपोग्गले एगयओ
 दुप्पएसिए खंधे भवइ, एगयओ संखेज्जपएसिए खंधे भवइ,
 अहवा एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ तिप्पएसिए खंधे

भवइ, एगयओ संखेज्जपएसिए खंधे भवइ, एवं जाव अहवा
 एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ दसपएसिए खंधे भवइ,
 एगयओ संखेज्जपएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ परमाणु-
 पोग्गले, एगयओ दो संखेज्जपएसिया खंधा भवंति, अहवा एग-
 यओ, दुप्पएसिए खंधे भवइ, एगयओ दो संखेज्जपएसिया खंधा
 भवंति, एवं जाव अहवा एगयओ दसपएसिए खंधे भवइ,
 एगयओ दो संखेज्जपएसिया खंधा भवंति, अहवा तिन्नि
 संखेज्जपएसिया खंधा भवंति, चउहा कज्जमाणे एगयओ तिन्नि
 परमाणुपोग्गला, एगयओ संखेज्जपएसिए खंधे भवइ, अहवा
 एगयओ दो परमाणुपोग्गला, एगयओ दुप्पएसिए खंधे भवइ,
 अहवा एगयओ दो परमाणुपोग्गला, एगयओ तिप्पएसिए खंधे
 भवइ, एगयओ संखेज्जपएसिए खंधे भवइ, एवं जाव अहवा
 एगयओ दो परमाणुपोग्गला, एगयओ दसपएसिए एगयओ
 संखेज्जपएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ दो परमाणुपोग्गला,
 एगयओ दो संखेज्जपएसिया खंधा भवंति, अहवा एगयओ
 परमाणुपोग्गले, एगयओ दुप्पएसिए खंधे एगयओ दो संखेज्ज-
 पएसिया खंधा भवंति, जाव अहवा एगयओ परमाणुपोग्गले, एग-
 यओ दसपएसिए खंधे, एगयओ दो संखेज्जपएसिया खंधा भवंति
 अहवा एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ तिन्नि संखेज्जपएसिया
 खंधा भवंति, अहवा एगयओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ तिन्नि
 संखेज्जपएसिया खंधा भवंति, जाव अहवा एगयओ दसपए-

सिए खंधे एगयओ तिन्नि संखेज्जपएसिया भवंति, अहवा
 चत्तारि संखेज्जपएसिया भवंति। एवं एएणं कमेणं पंचग
 संजोगो वि भाणियव्वो जाव नवगसंजोगो। दसहा कज्जमाणे
 एगयओ नव परमाणुपोग्गला, एगयओ संखेज्जपएसिए खंधे
 भवइ, अहवा एगयओ अट्ठ परमाणुपोग्गला, एगयओ दुप्पएसिए
 खंधे, एगयओ संखेज्जप्पएसिए खंधे भवइ। एएणं कमेणं एक्के-
 क्के पूरेयव्वो जाव अहवा एगयओ दसपएसिए खंधे, एगयओ
 नव संखेज्जपएसिए खंधा भवंति, अहवा दस संखेज्जपएसिया
 खंधा भवंति। संखेज्जहा कज्जमाणे संखेज्जा परमाणुपोग्गला,
 भवंति। असंखेज्जा भंते ! परमाणुपोग्गला, एगयओ साह-
 ण्णंति, एगयओ साहण्णिता किं भवइ ? गोयमा ! असंखेज्जप-
 एसिए खंधे भवइ, से भिज्जमाणे दुहावि जाव दसहा वि संखेज्जहा
 वि, असंखेज्जहा वि कज्जइ। दुहा कज्जमाणे एगयओ परमाणु-
 पोग्गले, एगयओ असंखेज्जपएसिए खंधे भवइ, जाव अहवा एग-
 यओ दसपएसिए खंधे, एगयओ असंखिज्जपएसिए खंधे भवइ,
 अहवा एगयओ संखेज्जपएसिए खंधे, एगयओ, असंखेज्जपएसिए
 खंधे भवइ, अहवा दो असंखेज्जपएसिया खंधा भवंति। तिहा-
 कज्जमाणे एगयओ दो परमाणुपोग्गला, एगयओ असंखेज्ज-
 पएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ परमाणुपोग्गले एगयओ
 दुप्पएसिए खंधे, एगयओ असंखेज्जपएसिए खंधे, भवइ, जाव,
 अहवा एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ दसपएसिए खंधे,

एगयओ असंखेज्जपएसिए खंधे भवइ, अहवा एगे परमाणु-
 पोग्गले, एगे संखेज्जपएसिए खंधे एगे असंखेज्जपएसिए खंधे
 भवइ, अहवा एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ दो असंखेज्ज-
 पएसिया खंधा भवंति, अहवा एगयओ दुप्पएसिए खंधे,
 एगयओ दो संखेज्जपएसिया खंधा भवंति, एवं जाव, अहवा
 एगयओ संखेज्जपएसिए खंधे भवइ, एगयओ दो असंखेज्ज-
 पएसिया खंधा भवंति, अहवा तिन्नि असंखिज्जपएसिया
 खंधा भवंति। चउहा कज्जमाणे एगयओ तिन्नि परमाणु-
 पोग्गला, एगयओ असंखेज्जपएसिए खंधे भवइ, एवं चउक्कग-
 संजोगो जाव दसगसंजोगो एए जहेव संखेज्जपएसियस्स नवरं
 असंखेज्जगं एगं अहिगं भाणियव्वं जाव अहवा दस असंखे-
 ज्जपएसिया खंधा भवंति, संखेज्जहा कज्जमाणे एगयओ संखे-
 ज्जा परमाणुपोग्गला, एगयओ असंखेज्जपएसिए खंधे भवइ,
 अहवा एगयओ संखेज्जा दुप्पएसिया खंधा, एगयओ असंखे-
 ज्जपएसिए खंधे भवइ, एवं जाव अहवा एगयओ संखेज्जा
 दसपएसिया खंधा, एगयओ असंखेज्जपएसिए खंधे भवइ,
 अहवा एगयओ संखिज्जा संखिज्जपएसिया खंधा, एगयओ
 असंखिज्जपएसिए खंधे, भवइ, अहवा संखेज्जा असंखेज्जपए-
 सिया खंधा भवंति, असंखिज्जहा कज्जमाणे असंखेज्जा पर-
 माणुपोग्गला, भवंति। अणंताणं भंते! परमाणुपोग्गला जाव
 किं भवइ? गोयमा! अणंतपएसिए खंधे भवइ, से भिज्जमाणे

दुहावि तिहावि जाव दसहावि संखिज्जहा असंखिज्जहा अणं-
तहा वि कज्जइ । दुहा कज्जमाणे एगयओ परमाणुपोग्गले
एगयओ अणंतपएसिए खंधे जाव अहवा दो अणंतपएसिया
खंधा भवंति । तिहा कज्जमाणे एगयओ दो परमाणुपोग्गला,
एगयओ अणंतपएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ परमाणु-
पोग्गले, एगयओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ अणंतपएसिए खंधे
भवइ, जाव अहवा एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ असंखे-
ज्जपएसिए खंधे, एगयओ अणंतपएसिए खंधे भवइ, अहवा
एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ दो अणंतपएसिया खंधा
भवंति, अहवा एगयओ दुप्पएसिए खंधे एगयओ दो अणंत-
पएसिया खंधां भवंति, एवं जाव अहवा एगयओ दसपएसिए
एगयओ दो अणंतपएसिया खंधा भवंति, अहवा एगयओ
संखेज्जपएसिए खंधे, एगयओ दो अणंतपएसिया खंधा भवंति,
अहवा एगयओ असंखेज्जपएसिए खंधे, एगयओ दो अणंत-
पएसिया खंधा भवंति, अहवा तिन्नि अणंतपएसिया खंधा
भवंति । चउहा कज्जमाणे एगयओ तिन्नि परमाणुपोग्गला,
एगयओ अणंतपएसिए खंधे भवइ, एवं चउक्कसंजोगो जाव
असंखेज्जसंजोगो, एष सव्वे जहेव असंखेज्जाणं भाणिया तहेव
अणंताणवि भाणियत्ता, नवरं एकं अणंतगं अब्भहियं भणि-
यत्वं जाव अहवा एगयओ संखेज्जासंखिज्जपएसिया खंधा,
एगयओ अणंतपएसिया खंधा भवंति, अहवा एगयओ संखे-

ज्जा असंखेज्जपएसिया खंधा, एगयओ अणंतपएसिए खंधे भवइ, अहवा संखिज्जा अणंतपएसिया खंधा भवंति । असंखेज्जहा कज्जमाणे एगयओ असंखेज्जा परमाणुपोग्गला, एगयओ अणंतपएसिए खंधे भवइ, अहवा एगयओ असंखिज्जा दुपएसिया खंधा, एगयओ अणंतपएसिए खंधे भवइ, जाव अहवा एगयओ असंखेज्जा संखिज्जपएसिया खंधा, एगयओ अणंतपएसिए खंधे भवइ, अहवा, अगयओ असंखिज्जा असंखिज्जपएसिया खंधा, एगयओ अणंतपएसिए खंधे भवइ, अहवा असंखेज्जा अणंतपएसिया खंधा भवंति । अणंतहा कज्जमाणे अणंता परमाणुपोग्गला भवंति ॥सू०१॥

छाया—राजगृहे यावत्—एवम् अत्रादीत्—द्वौ भदन्त ! परमाणुपुद्गलौ एकतः संहन्येते, एकतः संहत्य किं भवति ? गौतम ! द्विप्रदेशिकस्कन्धो भवति, स भिद्यमानो द्विधा क्रियते—एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतः परमाणुपुद्गलो भवति । त्रयो भदन्त ! परमाणुपुद्गलाः एकतः संहन्यन्ते, एकतः संहत्य किं भवति ? गौतम ! त्रिप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, स भिद्यमानो द्विधाऽपि त्रिधाऽपि क्रियते, द्विधा क्रियमाणः एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, त्रिधा क्रियमाणः त्रयः परमाणुपुद्गलाः भवन्ति । चत्वारो भदन्त ! परमाणुपुद्गलाः एकतः संहन्यन्ते, यावत् पृच्छा, गौतम ! चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, स भिद्यमानो द्विधापि, त्रिधापि, चतुर्धापि क्रियते, द्विधा क्रियमाणः एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतः त्रिप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा द्वौ द्विप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, त्रिधा क्रियमाणः एकतो द्वौ परमाणुपुद्गलौ, एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धो भवति । चतुर्धा क्रियमाणः चत्वारः परमाणुपुद्गलाः भवन्ति । पञ्च भदन्त ! परमाणुपुद्गलाः पृच्छा, गौतम ! पञ्च प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, स भिद्यमानो द्विधापि, त्रिधापि, चतुर्धापि, पञ्चधापि क्रियते, द्विधा क्रियमाणः एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतश्चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, एकतस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धो भवति । त्रिधा क्रियमाणः एकतो द्वौ परमाणुपुद्गलौ, एकतस्त्रिप्रदे-

शिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः परमाणुपुद्गलः, एतौ द्वौ द्विप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः । चतुर्धा क्रियमाणः एकतः त्रयः परमाणुपुद्गलाः एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, पञ्चधा क्रियमाणः पञ्च परमाणुपुद्गला भवन्ति । षट् भदन्त ! परमाणुपुद्गलाः पृच्छा, गौतम ! षट्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, स भिद्यमानो द्विधापि, त्रिधापि, यावत् षोढाऽपि क्रियते, द्विधा क्रियमाणः एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतः पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतश्चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा द्वौ त्रिप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः । त्रिधा क्रियमाणः एकतो द्वौ परमाणुपुद्गलौ, एकतश्चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा त्रयो द्विप्रदेशिकाः स्कन्धाः भवन्ति । चतुर्धा क्रियमाणः एकतस्त्रयः परमाणुपुद्गलाः, एकतस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतो द्वौ परमाणुपुद्गलौ भवतः, एकतो द्वौ द्विप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः । पञ्चधा क्रियमाणः, एकतश्चत्वारः परमाणुपुद्गलाः, एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धो भवति । षोढा क्रियमाणः षट् परमाणुपुद्गलाः भवन्ति । सप्त भदन्त ! परमाणुपुद्गलाः पृच्छा, गौतम ! सप्त प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, स भिद्यमानो द्विधाऽपि यावत् सप्तधापि क्रियते । द्विधा क्रियमाणः, एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतः षट्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, एकतः पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतश्चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, त्रिधा क्रियमाणः, एकतो द्वौ परमाणुपुद्गलौ, एकतः पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः परमाणुपुद्गलः एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतश्चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतो द्वौ त्रिप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, अथवा एकतो द्वौ द्विप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, एकतस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धो भवति । चतुर्धा क्रियमाणः एकतस्त्रयः परमाणुपुद्गलाः, एकतश्चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतो द्वौ परमाणुपुद्गलौ, एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतस्त्रयो द्विप्रदेशिकाः स्कन्धा भवन्ति । पञ्चधा क्रियमाणः एकतश्चत्वारः परमाणुपुद्गलाः, एकतस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतस्त्रयः परमाणुपुद्गलाः, एकतो द्वौ द्विप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः । षोढा क्रियमाणः एकतः पञ्च परमाणुपुद्गलाः, एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धो भवति । सप्तधा क्रियमाणः सप्तपरमाणुपुद्गलाः भवन्ति । अष्टौ भदन्त ! परमाणुपुद्गलाः पृच्छा, गौतम ! अष्टप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, यावत् द्विधा क्रियमाणः एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतः सप्तप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतः षट्प्रदेशिकः स्कन्धो

भवति, अथवा एकतस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतः पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धो भवति,
अथवा द्वौ चतुष्प्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः । त्रिधा क्रियमाणः एकतो द्वौ परमाणु-
पुद्गलौ, एकतः षट्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतो
द्विप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतः पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः परमा-
णुपुद्गलः, एकतस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतश्चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा
एकतो द्वौ द्विप्रदेशिकौ स्कन्धौ, एकतश्चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतो
द्विप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतो द्वौ त्रिप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः । चतुर्धा क्रियमाणः
एकतस्रयः परमाणुपुद्गलाः, एकतः पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतो
द्वौ परमाणुपुद्गलौ, एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतश्चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति,
अथवा एकतो द्वौ परमाणुपुद्गलौ, एकतो त्रिप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, अथवा
एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतो द्वौ द्विप्रदेशिकौ स्कन्धौ, एकतस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धो
भवति, अथवा चत्वारो द्विप्रदेशिकाः स्कन्धाः भवन्ति । पञ्चधा क्रियमाणः एकत-
श्चत्वारः परमाणुपुद्गलाः, एकतश्चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतस्रयः
परमाणुपुद्गलाः, एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धो भवति,
अथवा एकतो द्वौ परमाणुपुद्गलौ, एकतस्रयो द्विप्रदेशिकाः स्कन्धाः भवन्ति । षोढा
क्रियमाणः एकतः पञ्च परमाणुपुद्गलाः, एकतस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा
एकतश्चत्वारः परमाणुपुद्गलाः, एकतो द्वौ द्विप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः । सप्तधा
क्रियमाणः एकतः षट् परमाणुपुद्गलाः, एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धो भवति । अष्टधा
क्रियमाणः अष्टौ परमाणुपुद्गलाः, भवन्ति । नव भदन्त ! परमाणुपुद्गलाः पृच्छा,
गौतम ! यावत् नवविधा क्रियन्ते, द्विधा क्रियमाणः एकतः परमाणुपुद्गलः,
एकतः अष्टप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, एवम् एकैकम् सञ्चारयद्भिः यावत्—अथवा
एकतश्चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धः, एकतः पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धो भवति । त्रिधा क्रिय-
माणः एकतो द्वौ परमाणुपुद्गलौ, एकतः सप्तप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा
एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतो द्विप्रदेशिकः, एकतः षट्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति,
अथवा एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतः पञ्चप्रदेशिकः
स्कन्धो भवति, अथवा एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतो द्वौ चतुष्प्रदेशिकौ स्कन्धौ
भवतः, अथवा एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतश्च-
तुष्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा त्रयस्त्रिप्रदेशिकाः स्कन्धाः भवन्ति । चतुर्धा
क्रियमाणः, एकतस्रयः परमाणुपुद्गलाः, एकतः षट्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति,
अथवा एकतो द्वौ परमाणुपुद्गलौ, एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतः पञ्चप्रदे-

[illegible]

द्विप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतः त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतश्चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतस्त्रयस्त्रिप्रदेशिकाः स्कन्धाः भवन्ति, अथवा एकतस्त्रयो द्विप्रदेशिकाः स्कन्धाः, एकतश्चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतो द्वौ द्विप्रदेशिकौ स्कन्धौ, एकतो त्रिप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः । पञ्चधा क्रियमाणः एकतश्चत्वारः परमाणुपुद्गलाः, एकतः पट्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतस्त्रयः परमाणु पुद्गलाः, एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, एकतः पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतस्त्रयः परमाणुपुद्गलाः, एकतस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतश्चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतो द्वौ परमाणुपुद्गलौ एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, एकतो द्वौ त्रिप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, अथवा एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतस्त्रयो द्विप्रदेशिकाः स्कन्धाः, एकतस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा पञ्चद्विप्रदेशिकाः स्कन्धाः भवन्ति, षोढा क्रियमाणः एकतः पञ्चपरमाणुपुद्गलाः, एकतः पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः चत्वारः परमाणुपुद्गलाः, एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतः चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतश्चत्वारः परमाणुपुद्गलाः, एकतो द्वौ त्रिप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, अथवा एकतस्त्रयः परमाणुपुद्गलाः, एकतो द्वौ द्विप्रदेशिकौ स्कन्धो भवतः, एकतस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतो द्वौ परमाणुपुद्गलौ, एकतश्चत्वारो द्विप्रदेशिकाः स्कन्धाः भवन्ति । सप्तधा क्रियमाणः एकतः पट्परमाणुपुद्गलाः, एकतश्चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः पञ्चपरमाणुपुद्गलाः, एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतस्त्रिप्रदेशिकस्कन्धो भवति, अथवा एकतश्चत्वारः परमाणुपुद्गलाः, एकतस्त्रयो द्विप्रदेशिकाः स्कन्धा भवन्ति, अष्टधा क्रियमाणः एकतः सप्तपरमाणु पुद्गलाः, एकतस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः पट्परमाणु पुद्गलाः, एकतो द्वौ द्विप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः । नवधा क्रियमाणः एकतः अष्टौ परमाणुपुद्गलाः, एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धो भवति । दशधा क्रियमाणः, दश परमाणुपुद्गलाः भवन्ति । संख्येयतः भदन्त ! परमाणुपुद्गलाः एकतः संख्यन्ते, एकतः संख्य किं भवति ? गौतम ! संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, स सिध्यमानो द्विधापि यावत् दशधापि, संख्येयधापि क्रियन्ते, द्विधा क्रियमाणः, एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतः संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतः संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, एवम्-अथवा एकतस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतः संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, एवम् अथवा एकतस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतः संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, एवं यावत्-अथवा एकतो दशप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतः संख्येय-

प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा द्वौ संख्येयप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः । त्रिधा क्रियमाणः एकतो द्वौ परमाणु पुद्गलौ, एकतः संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, एकतः संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः परमाणु पुद्गलः, एकतस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः एकतः संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, एवम् यावत्-अथवा एकतः परमाणु पुद्गलः, एकतो दशप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतः संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः परमाणु पुद्गलः, एकतो द्वौ संख्येयप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, अथवा एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतो द्वौ संख्येयप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, एवं यावत्-अथवा एकतो दशप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतो द्वौ संख्येयप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, अथवा त्रयः संख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धा भवन्ति । चतुर्धा क्रियमाणः एकतः त्रयः परमाणुपुद्गलाः, एकतः संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति अथवा एकतो द्वौ परमाणुपुद्गलौ एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतः संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति अथवा एकतो द्वौ परमाणुपुद्गलौ, एकतस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतः संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, एवं यावत्-अथवा एकतो द्वौ परमाणुपुद्गलौ, एकतो दशप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतः संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतो द्वौ परमाणुपुद्गलौ, एकतो द्वौ संख्येयप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, अथवा एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धः एकतो द्वौ संख्येयप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, यावत्-अथवा एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतो दशप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतो द्वौ संख्येयप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, अथवा एकतः परमाणु पुद्गलः, एकतः त्रयः संख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धाः भवन्ति, अथवा एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतस्त्रयः संख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धा भवन्ति, यावत्-अथवा एकतो दशप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतस्त्रयः संख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धाः भवन्ति, अथवा चत्वारः संख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धाः भवन्ति, एवम्-एतेन क्रमेण पञ्चक संयोगोऽपि भणितव्यः, यावत्-नवक संयोगः । दशधा क्रियमाणः एकतो नव परमाणुपुद्गलाः, एकतः संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः अष्टपरमाणुपुद्गलाः, एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतः संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति । एतेन क्रमेण एकैकः पूरयितव्यः, यावत्-अथवा एकतो दशप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतो नव संख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धा भवन्ति, अथवा दश संख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धाः भवन्ति । संख्येयधा क्रियमाणः संख्येयाः परमाणुपुद्गलाः भवन्ति । असंख्येयाः भवन्त ! परमाणुपुद्गलाः एकतः संहन्यन्ते, एकतः संहत्य किं भवति ? गौतम ! असंख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, स भिद्यमानो द्विधापि यावत्

दशधापि, संख्येयधापि क्रियते, द्विधा क्रियमाणः एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतः असंख्येयप्रदेशिकः एक स्कन्धो भवति अथवा एकतः संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतः असंख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा द्वौ असंख्येयप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः। त्रिधा क्रियमाणः एकतो द्वौ परमाणुपुद्गलौ, एकतः असंख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतः असंख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति यावत्-अथवा एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतो दशप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतः असंख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतः संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धः एकतः असंख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति अथवा एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतो द्वौ असंख्येयप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, अथवा एकतः द्विप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतो द्वौ असंख्येयप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, एवं यावत्-अथवा एकतः संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, एकतो द्वौ असंख्येयप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, अथवा त्रयः असंख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धा भवन्ति। चतुर्धा क्रियमाणः एकतस्त्रयः परमाणुपुद्गलाः, एकतः असंख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति। एवं चतुष्कसंयोगो यावत् दशकसंयोगः। एते यथैव संख्येयप्रदेशिकस्य, नवरम् असंख्येयकम् एकम् अधिकं भणितव्यम्, यावत्-अथवा दशअसंख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धाः भवन्ति। संख्येयधा क्रियमाणः एकतः संख्येयाः परमाणुपुद्गलाः एकतः असंख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः संख्येयाः द्विप्रदेशिकाः एकतः असंख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, एवं यावत् अथवा एकतः संख्येयाः दशप्रदेशिकाः स्कन्धाः, एकतः असंख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः संख्येयाः संख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धाः, एकतः असंख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा संख्येयाः असंख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धाः भवन्ति। असंख्येयधा क्रियमाणः असंख्येयाः परमाणुपुद्गला भवन्ति। अनन्ताः खलु भदन्त ! परमाणुपुद्गलाः यावत् किं भवति ? गौतम ! अनन्तप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, स भिद्यमानो द्विधापि, त्रिधापि, यावत् दशधापि, संख्येयधा, असंख्येयधा, अनन्तधापि क्रियते। द्विधा क्रियमाणः एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतः अनन्तप्रदेशिकः स्कन्धो यावत्-अथवा द्वौ अनन्तप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः त्रिधा क्रियमाणः एकतो द्वौ परमाणुपुद्गलौ, एकतः अनन्तप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतः अनन्तप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, यावत्-अथवा एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतः असंख्येयप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतः अनन्तप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः परमाणुपुद्गलः, एकतो द्वौ अनन्तप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, अथवा एकतो द्विप्रदेशिकः स्कन्धो भवति एकतो द्वौ अनन्तप्रदेशिकौ

स्कन्धौ भवतः, एवं यावत्-अथवा एकतो दशप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतो द्वौ अनन्तप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, अथवा एकतः संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतो द्वौ अनन्तप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, अथवा एकतः असंख्येयप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतो द्वौ अनन्तप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, अथवा त्रयः अनन्त प्रदेशिकाः स्कन्धा भवन्ति । चतुर्धा क्रियमाणः एकतः त्रयः परमाणुपुद्गलाः, एकतः अनन्तप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, एवं चतुष्कसंयोगो यावत् असंख्येयकसंयोगः, एते सर्वे यथैव असंख्येयानां भगिताः तथैव अनन्तानामपि भणितव्याः, नवरम् एकम् अनन्तकम् अस्यधिकं भणितव्यम्, यावत् अथवा एकतः संख्येयाः संख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धाः, एकतः अनन्तप्रदेशिकाः स्कन्धाः भवन्ति, अथवा एकतः संख्येयाः असंख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धाः, एकतः अनन्तप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा संख्येयाः अनन्तप्रदेशिकाः स्कन्धाः भवन्ति । असंख्येयधा क्रियमाणः एकतः असंख्येयाः परमाणु पुद्गलाः, एकतः अनन्तप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः असंख्येयाः द्विप्रदेशिकाः स्कन्धाः, एकतः अनन्तप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, यावत् अथवा एकतः असंख्येयाः संख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धाः, एकतः अनन्तप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा एकतः असंख्येयाः असंख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धाः, एकतः अनन्तप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अथवा असंख्येयाः अनन्तप्रदेशिकाः स्कन्धाः भवन्ति । अनन्तधा क्रियमाणः अनन्ताः परमाणुपुद्गला भवन्ति ॥पू० १॥

टीका—तृतीयोद्देशके रत्नप्रभादि पृथिव्यः प्ररूपिताः तासां च पुद्गलात्मकतया पुद्गलान् प्ररूपयितुं चतुर्थोद्देशकमारभते 'रायगिहे' इत्यादि । 'रायगिहे जाव एवं वयासी'—राजगृहे यावत् नगरे स्वाप्ती समवसृतः, धर्मकथां श्रोतुं पर्वत्

पुद्गलवक्तव्यता—

'रायगिहे जाव एवं वयासी' इत्यादि ।

टीकार्थ—तृतीय उद्देशक में रत्नप्रभा आदि पृथिवियों की प्ररूपणा की जा चुकी है ये पृथिवियां पुद्गलात्मक हैं, अतः इसी संबंध को लेकर पुद्गलों की प्ररूपणा करने के लिये सूत्रकार ने इस चतुर्थ उद्देशक को प्रारंभ किया है । 'रायगिहे जाव एवं वयासी' राजगृह यावत्-नगर

—पुद्गलवक्तव्यता—

"रायगिहे जाव एवं वयासी" इत्यादि—

टीकार्थ—तृतीया उद्देशाभां रत्नप्रभा आदि पृथ्वीआनी प्ररूपणा करवाभां आवी छे. ते पृथ्वीआ पुद्गलात्मक होय छे. पूर्वसूत्र साधे आ प्रकाशना संबंधने बीधे छे ये सूत्रकार पुद्गलांनी प्ररूपणा करे छे—

निर्गच्छति, धर्मकथां श्रुत्वा प्रतिगता पर्पत्, ततो विनयेन शृश्रूपमाणो गौतमः
प्राञ्जलिपुटः पयुषामोनिः, एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्-‘दो भंते ! परमाणु
पोगगला एगयओ साहन्नंति, एगयओ साहणित्ता किं भवइ ?’ हे भदन्त ! द्वौ
परमाणुपुद्गलौ, एकतः-एकतया संहन्वेते-संहतौ भवतः संघीभूतौ भवतः इत्यर्थः,
एकत-एकतया संहत्य-संहतौ भूत्वा, किं भवति ? किं स्वरूपं वस्तु भवति ? इति
प्रश्नः, भगवानाह-‘गोयमा ! दुप्पएसिए खंधे भवइ’ हे गौतम ! द्वौ परमाणु-
पुद्गलौ एकत्वेन गंहन्य-मिलित्वा, द्विप्रदेशिकः-द्वौ प्रदेशौ अवयवौ यस्य स त-
थाविधः स्कन्धो भवति, ‘से भिज्जमाणे दुहा कज्जइ, एगयओ परमाणुपोगगले
एगयओ परमाणुपोगगले भवइ’ स द्विप्रदेशिकः रक्त्थो, भिद्यमानो द्विधा-द्विभागः

में महानीर स्वामी पधारे, धर्मकथा सुनने के लिये परिषद् निकली और
धर्मकथा सुनकर वह अपने २ स्थान पर गई। इतने में प्रश्न पूछने की
अभिलाषा वाले गौतम ने बड़े विनय से दोनों हाथ जोड़कर प्रभु से
इस प्रकार पूछा ‘दो भंते ! परमाणुपोगगला एगयओ साहन्नंति, एगयओ
साहणित्ता किं भवइ’ भदन्त ! दो पुद्गल परमाणु जब आपस में सङ्घी-
भूत होते हैं, तब क्या होता है-अर्थात् आपस में सङ्घीभूत (मिले हुए)
दो पुद्गल परमाणु किस चीज उत्पन्न करते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते
हैं-‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘दुप्पएसिए खंधे भवइ’ द्विप्रदेशी-दो हैं
प्रदेश-अवयव जिसके ऐसा एक स्कंध उनकी संघीभूत अवस्था में
उत्पन्न होता है। ‘से भिज्जमाणे दुहा कज्जइ, एगयओ परमाणुपोगगले
एगयओ परमाणुपोगगले भवइ’ जब यह द्विप्रदेशी स्कंध दो भाग रूप

“रायगिहे जाव एवं वयासी” राजगृह नगरमां महावीर प्रभु पधायी
तेभने वंछणानभस्कार करवाने भाटे जनसमूह नीकणी पडये। वंछणानभस्कार
करीने तथा धर्मकथा सांझणीने परिषद् विसर्जित थछ त्थार आह धर्मतत्त्वेने
श्रवण करवानी अभिलाषावाणा गौतम स्वामीणे विनयपूर्वक अपने हाथ
जेडीने श्रमणु भगवान महावीरने आ प्रमाणे प्रश्न पूछये-“दो भंते ! परमाणु-
पोगगला एगयओ साहन्नंति एगयओ साहणित्ता किं भवइ ?” हे भगवन् !
आपारे जे पुद्गलपरमाणुओने ओक जीवनी साथे संयोग थाय छे त्थारे शुं
थाय छे-ओटले के तेभना संयोगधी कछ चीज उत्पन्न थाय छे ?

महावीर प्रभुने उत्तर-‘गोयमा !’ हे गौतम ! “दुप्पएसिए खंधे
भवइ” जे पुद्गल परमाणुओना परस्परना संयोगने बीधे द्विप्रदेशी (जे प्रदेश-
वाणे अथवा जे अवयववाणे) ओक स्कंध उत्पन्न थछ त्थय छे “से भिज्ज-
माणे दुहा कज्जइ, एगयओ परमाणुपोगगले एगयओ परमाणुपोगगले भवइ”

ક્રિયતે એકતઃ—એકત્વેન એકભાગઃ પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, અથ ચ એકતઃ—એક-
તયા અપરો ભાગઃ પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—તિન્નિ મંતે ! પરમાણુ-
પોગ્ગલા એગયઓ સાહન્નંતિ એગયઓ સાહણિત્તા કિં ભવઈ ? ” હે ભદન્ત ! ત્રયઃ
પરમાણુપુદ્ગલા, એકતઃ—એકતયા સંહન્યન્તે—સંહતા ભવન્તિ, એકત્રી ભવન્તિ,
इत्यर्थः, એકતઃ—એકતયા સંહત્ય—સંઘીભૂય મિલિત્વેત્યર્થઃ, કિં સ્વરૂપં વસ્તુ ભવતિ ?
મગવાનાહ—‘ગોયમા ! તિપ્પણસિણ સંઘે ભવઈ ’ હે ગૌતમ ! ત્રયઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ
સંહત્ય ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘સે મિજ્જમાણે દુહાવિ તિહાવિ કજ્જઈ ’ સ
ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ, મિદ્ધાનઃ, દ્વિધાપિ, ત્રિધાપિ ક્રિયતે, તત્ર ‘દુહા કજ્જ-
માણે એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દુપ્પણસિણ સંઘે ભવઈ’ ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો
મેં ક્રિયા જાતા હૈ—તત્ર એક ભાગ એક પુદ્ગલપરમાણુ કા હોતા હૈ ઓર
દૂસરા ભાગ મી એક પુદ્ગલ પરમાણુ રૂપ હોતા હૈ ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈ—‘ તિન્નિ મંતે ! પરમાણુપોગ્ગલા
એગયઓ સાહન્નંતિ, એગયઓ સાહણિત્તા કિં ભવઈ ’ હે ભદન્ત ! ત્રીન
પુદ્ગલપરમાણુ એકત્રિત જવ હોતે હૈ—તત્ર એકરૂપ મેં મિલે હુણે ડન પુદ્ગલ
પરમાણુઓ સે કયા વસ્તુ ઉત્પન્ન હોતી હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે
હૈ—‘ ગોયમા ! તિપ્પણસિણ સંઘે ભવઈ ’ ડન એકીભૂત હુણે ત્રીન પુદ્ગલ
પરમાણુઓ સે ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ ઉત્પન્ન હોતા હૈ । ‘ સે મિજ્જમાણે દુહાવિ
તિહાવિ કજ્જઈ ’ જવ હસ ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધકા વિભાગ ક્રિયા જાતા હૈ—
તત્ર યહ દો રૂપ સે મી વિભક્ત હોતા હૈ ઓર ત્રીનરૂપ સે મી વિભક્ત
હોતા હૈ ‘દુહા કજ્જમાણે એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દુપ્પણસિણ

ન્યાયે તે દ્વિપ્રદેશી સ્કંધના બે ભાગ પાડવામાં આવે છે ત્યારે એક ભાગ
એક પરમાણુ રૂપ હોય છે અને બીજો ભાગ પણ એક પરમાણુ રૂપ જ હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ તિન્નિ મંતે ! પરમાણુપોગ્ગલા એગયઓ સાહ
ન્નંતિ, એગયઓ સાહણિત્તા કિં ભવઈ ? ” હે ભગવન્ ! ન્યાયે ત્રણ પુદ્ગલપર-
માણુઓ એક બીજા સાથે એકત્રિત થઈ જાય છે, ત્યારે તે ત્રણ પુદ્ગલપરમા-
ણુઓના સંયોગથી કઈ વસ્તુ ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ તિપ્પણસિણ સંઘે
ભવઈ ” એકત્ર થયેલા તે ત્રણ પુદ્ગલપરમાણુઓ વડે એક ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ
ઉત્પન્ન થાય છે “ સે મિજ્જમાણે દુહાવિ તિહાવિ કજ્જઈ ” ન્યાયે તે ત્રિપ્રદે-
શિક સ્કંધના વિભાગ પાડવામાં આવે છે, ત્યારે બે વિભાગ પણ પડે છે અને
ત્રણ વિભાગ પણ પડે છે. “ દુહા કજ્જમાણે એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ

દ્વિધા ક્રિયમાણઃ, એકતઃ પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ—અપરમાણે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ. ‘તિહા કજ્જમાણે તિણિ પરમાણુપોગ્ગલા ભવંતિ’ ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ ત્રિધા ક્રિયમાણઃ ત્રયઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ ભવન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ચત્તારિ મંતે ! પરમાણુપોગ્ગલા એગયઓ સાહનંતિ જાવ પુચ્છા’ હે મહન્ત ! ચત્તારઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ એકતઃ સંહન્યન્તે—સંદતા ભવન્તિ. સંઘી ભવન્તીત્યર્થઃ, યાવત્—સંહત્ય-સઘીભૂય, કિં સ્વરૂપં વસ્તુ ભવતિ ? इति પૃચ્છા, મગવાનાદ—ગોયમા ! ચત્તપ્પણિણ સંઘે ભવહ’ હે ગૌતમ ! ચત્તારઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ સંહત્ય—ચત્તુષ્પદેશિકઃ સ્કન્ધો

સંઘે ભવહ’ જય હસકે દો વિભાગ હોતે હૈં—તય એક વિભાગ એક પરમાણુ પુદ્ગલરૂપ હોતા હૈં ઓર દુસરા વિભાગ દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધકરૂપ હોતા હૈં. ‘તિહા કજ્જમાણે તિણિ પરમાણુ પોગ્ગલા ભવંતિ’ જય યહ ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ ત્રીન વિભાગોં મેં વિભક્ત ક્રિયા જાતા હૈં—તય ત્રીન પુદ્ગલ પરમાણુરૂપ અર્થાત્ એક પુદ્ગલ પરમાણુરૂપ ત્રીન વિભાગ હમકે હો જાતે હૈં.

અથ ગૌતમ પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હૈં—‘ચત્તારિ મંતે ! પરમાણુપોગ્ગલા એગયઓ સાહનંતિ, જાવ પુચ્છા’ હે મહન્ત ! જય ચાર પુદ્ગલ પરમાણુ આપસ મેં એકત્રિત હોતે હૈં—એકરૂપ સે મિલ જાતે હૈં તય ઉનસે કયા વસ્તુ ઉત્પન્ન હોતી હૈં—અર્થાત્—ચાર પુદ્ગલ પરમાણુઓં કી એકતા મેં જો સ્કન્ધ ઉત્પન્ન હોતા હૈં—ઉસકા કયા નામ હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હૈં—‘ગોયમા ! ચત્તપ્પણિણ સંઘે ભવહ’ હે ગૌતમ ! ચાર પુદ્ગલ પરમાણુ આપસ મેં જય મિલતે હૈં—તય ઉનસે એક ચાર પ્રદેશ વાલા સ્કન્ધ ઉત્પન્ન

હત્તપ્પણિણ સંઘે ભવહ” અથારે તેના બે વિભાગ થાય છે, ત્યારે એક વિભાગ એક પરમાણુપુદ્ગલ રૂપ અને બીજો વિભાગ દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધરૂપ બને છે. “તિહા કજ્જમાણે તિણિ પરમાણુપોગ્ગલા ભવંતિ” અથારે તે ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધને ત્રણ વિભાગોમાં વિભક્ત કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પુદ્ગલ-પરમાણુ રૂપ ત્રણ વિભાગોમાં તે વિભક્ત થઈ જાય છે.

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન—“ચત્તારિ મંતે ! પરમાણુપોગ્ગલા એગયઓ સાહનંતિ, જાવ પુચ્છા” હે મગવન્ ! અથારે પરમાણુ પુદ્ગલો એક બીજા સાથે એકત્રિત થાય છે, ત્યારે તેમના સંયોગથી શું ઉત્પન્ન થાય છે ? એટલે ચાર પુદ્ગલપરમાણુઓ એકત્ર થવાથી બે સ્કન્ધ ઉત્પન્ન થાય છે તેનું નામ શું છે ?

મહાવીર પ્રશ્નુને ઉત્તર—“ગોયમા ! ચત્તપ્પણિણ સંઘે ભવહ” હે ગૌતમ ! અથારે ચાર પરમાણુ પુદ્ગલો અરસ્પરસની સાથે સંયોગ પામે છે, ત્યારે તેમના સંયોગથી એક ચાર પ્રદેશિક સ્કન્ધ ઉત્પન્ન થાય છે.

भवति, से भिज्जमाणे दुहावि, तिहावि, चउहावि कज्जइ' स चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धो भिद्यमानः पृथग् भवन द्विधा पि, त्रिधा पि. चतुर्धा पि क्रियते-भवति, तत्र 'दुहा कज्जमाणे एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ' द्विधा क्रियमाणः, एकतः-एकभागे परमाणुपुद्गलो भवति, एकतः-अपरभागे त्रिप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, 'अहवा दो दुप्पएसिया खंधा भवन्ति' अहवा चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धो द्विधाक्रियमाणः द्वौ द्विप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, 'तिहा कज्जमाणे एगयओ दो परमाणुपोग्गला, एगयओ दुप्पएसिए खंधे भवइ' चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धः त्रिधा होता है। अर्थात्-चार पुद्गल परमाणुओं के मिलाप से जो स्कन्ध उत्पन्न होता है उसका नाम चतुष्प्रदेशिक स्कन्ध है-'से भिज्जमाणे दुहा वि तिहा वि चउहावि कज्जइ' यह चतुष्प्रदेशिक स्कंध जब अपनी इस स्कन्ध अवस्था में पृथक् होने लगता है-तब इसके दो टुकड़े भी हो सकते हैं, तीन टुकड़े भी हो सकते हैं और चार टुकड़े भी हो सकते हैं-'दुहा कज्जमाणे एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ' जब इसके दो टुकड़े होते हैं तो वे इस प्रकार से होते हैं-एक भाग में एक परमाणुपुद्गल होता है और दूसरे भाग में त्रिप्रदेशिक स्कन्ध होता है। 'अहवा-दो दुप्पएसिया, खंधा भवन्ति' अथवा दो विभाग दो दो प्रदेशों के भी होते हैं। अर्थात्-एक विभाग द्विप्रदेशी स्कन्धका और दूसरा विभाग भी द्विप्रदेशी स्कन्ध का हो जाता है। 'तिहा कज्जमाणे एगयओ दो परमाणुपोग्गला, एगयओ दुप्पएसिए

એટલે કે ચાર પુદ્ગલપરમાણુઓના સંયોગથી જે સ્કંધ બને છે તેનું નામ ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કંધ થાય છે. “સે ભિજ્જમાણે દુહા વિ, તિહાવિ, ચવહા વિ કજ્જઈ” જ્યારે આ ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કંધ પોતાની આ અવસ્થાનો ત્યાગ કરીને વિભક્ત થઇ જાય છે, ત્યારે તેના બે વિભાગ પણ પડી શકે છે, ત્રણ વિભાગ પણ પડી શકે છે અને ચાર વિભાગ પણ પડી શકે છે “દુહા કજ્જમાણે એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ તિપ્પેસિયે સંધે ભવઈ” જ્યારે તેના બે વિભાગ થાય છે, ત્યારે તેના એક ભાગમાં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોય છે અને બીજા ભાગમાં એક ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ હોય છે. “અહવા-દોપેસિયા સંધા ભવંતિ” અથવા દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ બે વિભાગ પણ પડી શકે છે. એટલે કે એક વિભાગ દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ અને બીજા વિભાગ પણ દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધરૂપ જ હોય છે.

“તિહા કજ્જમાણે એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પેસિયે સંધે ભવઈ” જ્યારે ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કંધને ત્રણ વિભાગોમાં વિભક્ત કરવામાં આવે

ક્રિયામાણઃ, એકતઃ-એકભાગે દ્વી પરમાણુપુદ્ગલો ભવતઃ, એકતઃ અપરભાગે દ્વિ-
પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'ચઢહા કજ્જમાણે ચત્તારિ પરમાણુપોગ્ગલા ભવંતિ'
ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધશ્ચતુર્ધા ક્રિયામાણઃ ચત્તારઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ ભવન્તિ । ગૌતમઃ
પૃચ્છતિ-‘પંચ મંતે ! પરમાણુપોગ્ગલા પુચ્છા’ હે મદન્ત ! પશ્ચ પરમાણુપુદ્ગલાઃ
એકતઃ-એકત્વેન સંહન્યન્તે, એકતઃ સંહત્ય કિં સ્વરૂપં વસ્તુ યતિ ? इति પૃચ્છા-
મગવાનાહ-‘ગોયમા ! પંચ પएसिए खंधे भवइ’ હે ગૌતમ ! પશ્ચ પરમાણુપુદ્ગલાઃ
સંહત્ય પશ્ચપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘સે મિજ્જમાણે દુહાવિ, તિહાવિ, ચઢહાવિ,
પંચહાવિ કજ્જઈ’ સ પશ્ચપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો, મિથમાનો દ્વિધાપિ, ત્રિધાપિ, ચતુર્ધાપિ,

खंधे भवइ’ જવ ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ કો ત્રીન વિભાગ મેં વિમક્ત ક્રિયા
જાતા હૈ-તવ એક ભાગ મેં દો પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈ-અર્થાત્-૧-૧ પર-
માણુપુદ્ગલ રૂપ દો ભાગ હોતે હૈ, ઓર ત્રીસરા ભાગ દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ-
રૂપ હોતા હૈ । ‘ચઢહાકજ્જમાણે ચત્તારિ પરમાણુપોગ્ગલા ભવંતિ’ જવ
ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ ચાર વિભાગોં મેં વિમક્ત ક્રિયા જાતા હૈ-તો
इसके चार परमाणुपुद्गलरूप चार विभाग होते हैं ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘ पंच मंते ! परमाणुपोग्गला
पुच्छा’ हे मदन्त ! परमाणुपुद्गल जव एक रूप से होकर आपस में
मिलते हैं-तब उनके मेल से क्या वस्तु उत्पन्न होती है ? इस प्रश्न के
उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘ गोयमा ! पंचपएसिए खंधे भवइ’ हे गौतम !
जब पांच परमाणु आपस में मिलते हैं-तब इनके मेल से पश्चप्रदेशिक
स्कन्ध होता है । ‘ से मिज्जमाणे दुहा वि तिहा वि, चउहा वि, पंचहा

વે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા બે લાગે । અને દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ
ત્રીણે લાગ થાય છે. “ચઢહા કજ્જમાણે ચત્તારિ પરમાણુપોગ્ગલા ભવંતિ”
ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કંધને જ્યારે ચાર વિલ ગોમાં વિલક્ત કરવામાં આવે છે, ત્યારે
એક એક પરમાણુ પુદ્ગલરૂપ ચાર લાગે થઈ જાય છે.

गौतम स्वामीना प्रश्न-“ पंच मंते ! परमाणुपोग्गला पुच्छा ” हे ला-
वान् ! ज्यारे पांच परमाणु पुद्गलो ऐकत्रित थई जय छे त्यारे तेमना
सयोगथी शुं जने छे ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ ગોયમા ! પંચપएसिए खंधे भवइ ” હે ગૌતમ !
જ્યારે પાંચ પરમાણુઓનો પરસ્પરની સાથે સંયોગ થાય છે, ત્યારે તેમના
સંયોગને લીધે પંચ પ્રદેશિક સ્કંધ ઉત્પન્ન થાય છે. “ સે મિજ્જમાણે દુહા વિ,
तिहा वि, चउहा वि, पंचहा वि कज्जइ ” જ્યારે આ પંચપ્રદેશિક સ્કંધના

પશ્ચધાપિ ક્રિયતે, તત્ર 'દુહા કઙ્ગમાણે એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ ચઙ્ગપ્પેસિએ સ્વંધે ભવહ' પશ્ચ પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો દ્વિધા ક્રિયમાણઃ, એકતઃ-એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગયઓ દુષ્પેસિએ સ્વંધે ભવહ, એગયઓ તિષ્પેસિએ સ્વંધે ભવહ' અથવા એકતઃ-એકભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'તિહા કઙ્ગમાણે એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ તિષ્પેસિએ સ્વંધે ભવહ' અથવા એકતઃ-એકભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'તિહા કઙ્ગમાણે એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ તિષ્પેસિએ સ્વંધે ભવહ' ત્રિધા ક્રિયમાણઃ એકતઃએકભાગે દ્વૌ પરમાણુપુદ્ગલો ભવતઃ, એકતઃ-અપરભાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા

વિ કઙ્ગહ' જય હસ પંચપ્રદેશિક સ્વંધ કે વિભાગ ક્રિયે જાતે હૈં તો વે વિભાગ દો મી હો સકતે હૈં, તોન મી હો સકતે હૈં, ચાર મી હો સકતે હૈં ઓર પાંચ મી હો સકતે હૈં। 'દુહા કઙ્ગમાણે એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ ચઙ્ગપ્પેસિએ સ્વંધે ભવહ' જય પંચપ્રદેશિક સ્કન્ધ દો વિભાગોં મેં વિભક્ત ક્રિયા જાતા હૈ-તવ એક વિભાગ પરમાણુપુદ્ગલ રૂપ હોતા હૈ, ઓર દૂસરા વિભાગ ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધરૂપ હોતા હૈ। 'અહવા-એગયઓ દુષ્પેસિએ સ્વંધે ભવહ, એગયઓ તિષ્પેસિએ સ્વંધે ભવહ' અથવા-એક ભાગ મેં દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ હોતા હૈ ઓર દ્વિતીય ભાગ મેં ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ હોતા હૈ। 'તિહા કઙ્ગમાણે એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ તિષ્પેસિએ સ્વંધે ભવહ' જય હસ પંચપ્રદેશિક સ્કંધ કો તોન વિભાગોં મેં વિભક્ત ક્રિયા જાતા હૈ-તવ દો વિભાગ એક ૨ પરમાણુપુદ્ગલરૂપ હોતે હૈં ઓર તોસરા વિભાગ ત્રિપ્રદેશિક એક સ્કન્ધરૂપ હો

વિભાગ કરવામા આવે છે ત્યારે તેના બે વિભાગ પણ થઈ શકે છે, ત્રણ વિભાગ પણ થઈ શકે છે. "દુહા કઙ્ગમાણે એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ ચઙ્ગપ્પેસિએ સ્વંધે ભવહ" ન્યારે પંચપ્રદેશિક સ્કંધને બે વિભાગમાં વિભક્ત કરવામાં આવે છે ત્યારે એક વિભાગ એક પરમાણુ પુદ્ગલરૂપ અને બીજો વિભાગ ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કંધરૂપ બને છે "અહવા-એગયઓ દુષ્પેસિએ સ્વંધે ભવહ, એગયઓ તિષ્પેસિએ સ્વંધે ભવહ" અથવા-દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધરૂપ એક ભાગ અને ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધરૂપ બીજો ભાગ નિષ્પન્ન થાય છે. "તિહા કઙ્ગમાણે એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ તિષ્પેસિએ સ્વંધે ભવહ" ન્યારે આ પંચ પ્રદેશિક સ્કંધને ત્રણ વિભાગોમાં વિભક્ત કરવામાં આવે છે, ત્યારે તેના બે વિભાગો એક એક પરમાણુ પુદ્ગલ રૂપ હોય છે અને ત્રીજો વિભાગ ત્રિપ્રદે-

અગચઓ પરમાણુપોગલે અગચઓ દો દુષ્પણસિયા સંધા મવંતિ' અથવા એકતઃ-
 એકમાને, પરમાણુપુદ્ગલો મવતિ, અથ ચ એકતઃ-અપરમાને દ્વો દ્વિપ્રદેશિકો
 સ્કન્ધો મવતઃ 'વડહા કજ્જમાણે અગચઓ તિન્નિ પરમાણુપોગલા, અગચઓ
 દુષ્પણસિય સંધે મવઈ' પશ્ચપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ ચતુર્ધા ક્રિયમાણઃ એકતઃ-એકમાને
 ત્રયઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ મવન્તિ, એકતઃ-અપરમાને દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો
 મવતિ, 'પંચહા કજ્જમાણે પંચ પરમાણુપોગલા મવંતિ' પશ્ચપ્રદેશિકઃ
 સ્કન્ધઃ પશ્ચધા ક્રિયમાણઃ પશ્ચ પરમાણુપુદ્ગલાઃ મવન્તિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-
 'છવંતે ! પરમાણુપોગલા પુચ્છા' હે મદન્ત ! પટ્પરમાણુપુદ્ગલાઃ એકતઃ સંઘ-

જાતા હૈ । 'અહવા અગચઓ પરમાણુપોગલે, અગચઓ દો દુષ્પણસિયા
 સંધા મવંતિ' અથવા હસ પ્રકાર સે મી હસે તીન વિભાગો મે વિમક્ત
 ક્રિયા જા સકતા હૈ-એક વિભાગ મે એક પરમાણુપુદ્ગલ રહતા હૈ, ઓર
 દૂસરે એવં તોસરે વિભાગ મે દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ રહતે હૈ । 'વડહા કજ્જ-
 માણે અગચઓ તિન્નિ પરમાણુપોગલા, અગચઓ દુષ્પણસિય સંધે મવઈ'
 જવ હસ કો ચાર વિભાગ મે વિમક્ત ક્રિયા જાતા હૈ-તવ હસ પ્રકાર સે
 હસકે ચાર વિભાગ હો સકતે હૈ એક વિભાગ મે સ્વતંત્ર રૂપ સે તીન
 પરમાણુઓ કે તીન વિભાગ હોતે હૈ, ઓર દૂસરે વિભાગ મે દ્વિપ્રદેશિક
 સ્કન્ધરૂપ એક વિભાગ રહતા હૈ । 'પંચહા કજ્જમાણે પંચ પરમાણુ
 પોગલા મવંતિ' યહ પંચપ્રદેશિક સ્કન્ધ જવ પાંચ પ્રકાર સે વિમક્ત ક્રિયા
 જાતા હૈ-તવ મિત્ર ૨ રૂપ મે વર્તમાન પાંચ પરમાણુ ૧-૧ એક ૨ પરમાણુ
 હી હસકે પાંચ વિભાગ હો જાતે હૈ ।

શિક એક સ્કંધ ૩૫ હોય છે. "અહવા-અગચઓ પરમાણુપોગલે, અગચઓ
 દો દુષ્પણસિયા સંધા મવંતિ" અથવા-આ પ્રમાણે પણ તેના ત્રણ વિભાગ
 પડે છે-એક વિભાગમા એક પરમાણુ પુદ્ગલ હોય છે. અને બીજે અને ત્રીજે
 વિભાગ દ્વિપ્રદેશિક બે સ્કંધો ૩૫ હોય છે. "વડહા કજ્જમાણે અગચઓ
 તિન્નિ પરમાણુપોગલા, અગચઓ દુષ્પણસિય સંધે મવઈ" ન્યારે પંચ પ્રદેશિક
 સ્કંધને ચાર વિભાગોમાં વિભક્ત કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમા-
 ણુપુદ્ગલવાળા ત્રણ વિભાગ થાય છે અને દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ
 થાય છે "પંચહા કજ્જમાણે પંચ પરમાણુપોગલા મવંતિ" ન્યારે પાંચપ્રદે-
 શિક સ્કંધના પાંચ વિભાગ પાડવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ
 પુદ્ગલવાળા પાંચ વિભાગોમાં તે વિભક્ત થઈ ગય છે.

ન્યન્તે, એકતઃ સંહત્ય કિં સ્વરૂપં વસ્તુ ભવતિ ? इति पृच्छा । भगवानाह—‘गोयमा ! छप्पएसिए खंधे भवइ ’ हे गौतम ! पट्परमाणुपद्वगलाः संहत्य पट्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, ‘से भिज्जमाणे दुहावि, तिहावि, जाव छव्विहावि कज्जइ ’ स पट्प्रदेशिकः स्कन्धो भिद्यमानो द्विधापि, त्रिधापि यावत्—चतुर्धापि, पञ्चधापि, षोढापि क्रियते, तत्र ‘दुहाकज्जमाणे एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ पंचपएसिए खंधे भवइ ’ द्विधाक्रियमाणः, एकतः—एकभागे परमाणुपद्वगलो भवति, एकतः—अपरभागे पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, ‘अहवा एगयओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ चउप्पएसिए खंधे भवइ ’ अथवा एकतः—एकभागे, द्विप्रदेशिकः स्कन्धो भवति,

अत्र गौतम प्रश्नु से ऐसा पूछते हैं—‘ छब्भन्ते ! परमाणु पोग्गला पुच्छा ’ हे भदन्त ! जब छह पुद्गलपरमाणु आपस में मिलते हैं—तब उनके मिलाप से क्या चीज उत्पन्न होती है ? इसके उत्तर में प्रश्नु कहते हैं—‘ गोयमा ! ’ हे गौतम ! ‘ छप्पएसिए खंधे भवइ ’ जब छह पुद्गल परमाणु आपस में मिलते हैं—तब उनके मिलाप से छह प्रदेशी स्कन्ध उत्पन्न होता है । ‘ से भिज्जमाणे दुहा वि, तिहा वि, जाव छव्विहा वि कज्जइ ’ जब यह छह प्रदेशी स्कंध भेद को प्राप्त होता है—तब इसके दो भी, तीन भी, चार भी, पांच भी और छह भी विभाग हो सकते हैं—इनमें जब इसके ‘ दुहा कज्जमाणे एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ पंचपएसिए खंधे भवइ ’ दो विभाग किये जाते हैं—तब एक विभाग एक पुद्गल परमाणुरूप होता है और दूसरा विभाग पांचप्रदेशिक स्कन्धरूप होता है । ‘ अहवा एगयओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ चउप्पएसिए

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ છબ્ભન્તે ! પરમાણુપોગ્ગલા પુચ્છા ” હે ભગવન્ ! જ્યારે છ પરમાણુ પુદ્ગલો એક બીજા સાથે એકત્રિત થાય છે, ત્યારે તેમના સંયોગથી કઈ વસ્તુ ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ છપ્પેસિયે સંધે ભવઈ ” જ્યારે છ પુદ્ગલપરમાણુઓ એક બીજા સાથે સંયોગ પામે છે, ત્યારે તેમના સંયોગને લીધે છ પ્રદેશિક એક સ્કંધ ઉત્પન્ન થાય છે “ સે ભિજ્જમાણે દુહા વિ, તિહા વિ જાવ છવ્વિહા વિ કજ્જઈ ” જ્યારે આ છ પ્રદેશિક સ્કંધ વિભક્ત થઈ જાય છે, ત્યારે તેના બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ, અથવા છ વિભાગો થઈ શકે છે. “ દુહા કજ્જમાણે એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ પંચપેસિયે સંધે ભવઈ ” જ્યારે તેના બે વિભાગ થઈ જાય છે, ત્યારે એક વિભાગ એક પુદ્ગલ પરમાણુ રૂપ અને બીજો વિભાગ પાંચ પ્રદેશિક એક સ્કંધ રૂપ સંભવી શકે છે ‘ અહવા ’ અથવા “ એગયઓ દુપ્પેસિયે સંધે, એગ-

અથ ચ એકતઃ—અપરમાગે ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘અહવા દો તિપ્પણસિયા સંધા ભવંતિ’ અથવા દ્વૌ ત્રિપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ, ‘તિહા કઙ્ગમાણે ઇગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, ઇગયઓ ચત્તપ્પણસિય સંધે ભવહ’ ષટ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ ત્રિધા ક્રિયમાણઃ એકતઃ—એકમાગે દ્વૌ પરમાણુપુદ્ગલૌ ભવતઃ, એકતઃ—અપરમાગે ચતુષ્પ્રદેશિકસ્કન્ધો ભવતિ, ‘અહવા ઇગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, ઇગયઓ દુપ્પણસિય સંધે, ઇગયઓ તિપ્પણસિય સંધે ભવહ’ અથવા એકતઃ—એકમાગે પરમાણુપુદ્ગલઃ, એકતઃ—અપરમાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ, એકતઃ—અન્યમાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો

સંધે ભવહ’ અથવા—હમ પ્રકાર સે મી હસકે દો વિભાગ હો સકતે હૈં અર્થાત્ એક વિભાગ દો પ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ હોતા હૈં ઓર દૂસરાવિભાગ ચાર પ્રદેશિક સ્કંધરૂપ હોતા હૈં । ‘અહવા દો તિપ્પણસિયા સંધા ભવંતિ’ અથવા એક માગ મેં ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ ઓર દૂસરે માગ મેં મી ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ એસે યે ત્રિપ્રદેશિક દો સ્કંધરૂપ વિભાગ મી હસકે હો સકતે હૈં । ‘તિહા કઙ્ગમાણે ઇગયઓ દો પરમાણુ પોગ્ગલા ઇગયઓ ચત્તપ્પણસિય સંધે ભવહ’ જવ યહ ષટ્ પ્રદેશિક સ્કંધ ત્રીન વિભાગોં મેં વિભક્ત ક્રિયા જાતા હૈં—તચ એક માગ મેં દો પુદ્ગલપરમાણુ રહતે હૈં, ઓર દૂસરે વિભાગ મેં ચતુષ્પ્રદેશિક એક સ્કંધ રહતા હૈં—કહને કા તાત્પર્ય એલા હૈં કિ એક એક પુદ્ગલપરમાણુરૂપ દો વિભાગ ઓર ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ—એસે યે ત્રીન સ્વરૂપવિભાગ ષટ્ પુદ્ગલપરમાણુઓં કે મેલ સે જન્ય હસ ષટ્ પ્રદેશાત્મક સ્કંધ કે હો સકતે હૈં ‘અહવા—ઇગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, ઇગયઓ દુપ્પણસિય સંધે, ઇગયઓ તિપ્પણસિય સંધે ભવહ’ અથવા—એક માગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ દ્વિતી-

યઓ ચત્તપ્પણસિય સંધે ભવહ” યે પ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ એક ભાગ અને ચાર પ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ બીજો ભાગ પશુ સંભવી શકે છે. અહવા—દો તિપ્પણસિયા સંધા ભવંતિ” અથવા—ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ એક ભાગ અને છે અને બીજો ભાગ પશુ ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ જ અને છે

“તિહા કઙ્ગમાણે ઇગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, ઇગયઓ ચત્તપ્પણસિય સંધે ભવહ” જ્યારે આ છ પ્રદેશિક સ્કંધને ત્રણ વિભાગોમાં વિભક્ત કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક પુદ્ગલપરમાણુ ૩૫ એક વિભાગ, એક પુદ્ગલપરમાણુ ૩૫ બીજો વિભાગ અને ચારપ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ ત્રીજો વિભાગ થઈ જાય છે. “અહવા—ઇગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, ઇગયઓ દુપ્પણસિય સંધે, ઇગયઓ તિપ્પણસિય સંધે ભવહ” અથવા એક પરમાણુ પુદ્ગલ ૩૫એક ભાગ, દ્વિપ્ર-

ભવતિ, 'અહવા તિન્નિ દુપ્પણ્ણિયાં સંધા ભવંતિ, અથવા ત્રયો દ્વિપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધોઃ
ભવન્તિ 'ચત્થા કજ્જમાણે ઇગ્ગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, ઇગ્ગયઓ તિપ્પણ્ણિ
સંધે ભવહ' ષટ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધશ્ચતુર્થા ક્રિયમાણઃ એકતઃ—એકભાગે ત્રયઃ પરમાણુ-
પુદ્ગલા ભવન્તિ, એકતઃ અપરભાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા ઇગ્ગયઓ
દો પરમાણુપોગ્ગલા ભવંતિ, ઇગ્ગયઓ દો દુપ્પણ્ણિયા સંધા ભવંતિ' અથવા એકતઃ—
એકભાગે દ્વૌ પરમાણુપુદ્ગલો ભવતઃ એકતઃ—અપરભાગે દ્વૌ દ્વિપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ
ભવતઃ, 'પંચહા કજ્જમાણે ઇગ્ગયઓ ચત્તારિ પરમાણુપોગ્ગલા, ઇગ્ગયઓ દુપ્પણ્ણિ
સંધે ભવહ' ષટ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ પચ્ચ ક્રિયમાણઃ એકતઃ—એકભાગે ચત્તારઃ

ય ભાગ મેં દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ ઓર તૈસરે ભાગ મેં ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ
હોતા હૈ । 'અહવા—તિન્નિ દુપ્પણ્ણિયા સંધા ભવંતિ' અથવા—દો પ્રદેશિક
સ્કંધ ત્રીન હોતે હૈ । 'ચત્થા કજ્જમાણે ઇગ્ગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા,
ઇગ્ગયઓ તિપ્પણ્ણિ સંધે ભવહ' ષટ્ પ્રદેશિક સ્કંધ કે જત્ર ચાર લખંડ
ક્રિયે જાતે હૈ—તચ એક લંડ મેં ત્રીન પુદ્ગલ પરમાણુ હોતે હૈ ઓર દ્વિતીય
લખંડ મેં ત્રિપ્રદેશિક એક સ્કંધ હોતા હૈ—અર્થાત્ એક એક પુદ્ગલપરમાણુ-
રૂપ વિભાગ હસકે હોતે હૈ ઓર ચૌથા વિભાગ ત્રિપ્રદેશિક એક સ્કન્ધ
રૂપ હોતા હૈ । 'અહવા ઇગ્ગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા ભવંતિ, ઇગ્ગયઓ
દો દુપ્પણ્ણિયા સંધા ભવંતિ' એક તરફ દો પુદ્ગલપરમાણુરૂપ દો વિભાગ
હોતે હૈ ઓર એક તરફ દો દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધરૂપ વિભાગ હોતે હૈ ।
'પંચહા કજ્જમાણે ઇગ્ગયઓ ચત્તારિ પરમાણુપોગ્ગલા, ઇગ્ગયઓ દુપ્પણ્ણિ

દેશિક સ્કંધ રૂપ બીજે ભાગ અને ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ ત્રીજે ભાગ, આ
પ્રકારના ત્રણ વિભાગોમાં તે છ પ્રદેશિક સ્કંધ વિભક્ત થઈ જાય છે.
“અહવા—તિન્નિ દુપ્પણ્ણિયા સંધા ભવંતિ” અથવા ત્રણ દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધો રૂપે
પણ તે વિભક્ત થઈ જાય છે “ચત્થા કજ્જમાણે ઇગ્ગયઓ તિન્નિ પરમાણુ
પોગ્ગલા, ઇગ્ગયઓ તિપ્પણ્ણિ સંધે ભવહ” છ પ્રદેશિક સ્કંધના બનાવે આર
વિભાગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પુદ્ગલપરમાણુ રૂપ ત્રણ વિભાગો
અને ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગમાં તે વિભક્ત થઈ જાય છે.
“અહવા—ઇગ્ગયઓ દો પરમાણુ પોગ્ગલા ભવંતિ, ઇગ્ગયઓ દુપ્પણ્ણિયા સંધા ભવતિ”
અથવા એક એક પુદ્ગલપરમાણુ રૂપ બે વિભાગ થાય છે અને દ્વિપ્રદેશિક
બે સ્કંધો રૂપ બીજા બે વિભાગ થાય છે. આ પ્રકારના આર વિભાગો પણ
સંભવી શકે છે. “પંચહા કજ્જમાણે ઇગ્ગયઓ ચત્તારિ પરમાણુપોગ્ગલા, ઇગ્-
ગયઓ દુપ્પણ્ણિ સંધે ભવહ” છ પ્રદેશિક સ્કંધને બનાવે પાંચ વિભાગોમાં

परमाणुपुद्गला भवन्ति, एकतः—अपरभागे द्विप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, 'छहा कज्जमाणे छ परमाणुपोग्गला भवन्ति' षट्प्रदेशिकः स्कन्धः षोढाक्रियमाणः षट् परमाणुपुद्गला भवन्ति । गौतमः पृच्छति—'सत्तमंते ! परमाणुपोग्गला पुच्छा' हे भदन्त ! सप्तपरमाणुपुद्गलाः एकतः संहन्यन्ते, एकतः संहत्य किं स्वरूपं वस्तु भवति ? इति पृच्छा, भगवानाह—गोयमा ! सत्तपएसिए खंधे भवइ' हे गौतम ! सप्तपरमाणुपुद्गलाः एकतः संहत्य सप्तप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, 'से भिज्जमाणे दुहावि जाव सत्तहा वि कज्जइ' सः—सप्तप्रदेशिक स्कन्धो भिद्यमानो द्विधापि यावत्—त्रिधापि, चतुर्धापि, पञ्चधापि, सप्तधापि क्रियते तत्र 'दुहा कज्जमाणे सिए खंधे भवइ' षट्प्रदेशिक स्कन्ध के जब पांच विभाग किये जाते हैं तब एक तरफ चार पुद्गल परमाणुरूप चार विभाग होते हैं और एक तरफ द्विप्रदेशी स्कन्धरूप एक विभाग होता है । 'छहा कज्जमाणे छ परमाणुपोग्गला भवन्ति' षट् प्रदेशिक स्कन्ध के जब छह विभाग किये जाते हैं तब छह पुद्गल परमाणुरूप छ विभाग होते हैं ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'सत्त मंते ! परमाणुपोग्गला पुच्छा' हे भदन्त ! सात परमाणुपुद्गल जब आपस में मिलते हैं—तब उनके मिलने पर कौनसी वस्तु उत्पन्न होती है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा' हे गौतम । 'सत्तपएसिए खंधे भवइ' सात प्रदेशों वाला एक स्कन्ध उत्पन्न होता है । 'से भिज्जमाणे दुहावि जाव सत्तहा वि कज्जइ' इस स्कन्ध का जब विभाग किया जाता है—तब इसके दो भी, तीन भी, चार भी, पांच भी, छह भी और सात भी

विलकत करवामां आवे छे, त्यारे ओक ओक पुद्गल परमाणु इय आर विलागे अने द्विप्रदेशिक स्कंध इय ओक विलाग थछ नय छे. "छहा कज्जमाणे छ परमाणुपोग्गला भवन्ति" न्यारे छ प्रदेशिक स्कंधने छ विलागोमां विलकत करवामां आवे छे, त्यारे ओक ओक पुद्गलपरमाणुवाणा छ विलागे थछ नय छे

गौतम स्वामीने प्रश्न—(सत्त मंते ! परमाणुपोग्गला पुच्छा) हे भगवन् ! न्यारे सात परमाणु पुद्गलो ओक भीनानी साथे भणी नय छे, त्यारे तेभना संयोगथी कछ वस्तु उत्पन्न थाय छे ?

भडावीर प्रभुने उत्तर—"गोयमा !" हे गौतम ! "सत्तपएसिए खंधे भवइ" तेभना संयोगथी ओक सात प्रदेशिक स्कंध अने छे. 'से भिज्जमाणे दुहा वि, जाव सत्तहा वि कज्जइ' आ सात प्रदेशिक स्कंधना न्यारे विलागे करवामां आवे छे त्यारे तेना जे, त्रणु, आर, पांच छ अथवा

અગચો પરમાણુપોગલે, અગચો છપ્પણસિંચે સંધે ભવઈ' દ્વિધા ક્રિયમાણઃ
 એકતઃ—એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ—અપરભાગે ષટ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો
 ભવતિ, 'અહવા અગચો દુપ્પણસિંચે સંધે ભવઈ, અગચો પંચપણસિંચે સંધે ભવઈ,
 અથવા એકતઃ—એકભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ—અપરે ભાગે પશ્ચ-
 પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા અગચો તિપ્પણસિંચે, અગચો ચતુષ્પણસિંચે
 સંધે ભવઈ' અથવા એકતઃ—એકભાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ—અપર-
 ભાગે ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'તિહા કજ્જમાણે અગચો દો પરમાણુપોગલા,
 અગચો પંચપણસિંચે સંધે ભવઈ' સપ્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધસ્ત્રિધા ક્રિયમાણઃ, એકતઃ—
 એકભાગે દ્વૌ પરમાણુપુદ્ગલો ભવતઃ એકતઃ—અપરભાગે પશ્ચપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો
 ભવતિ, 'અહવા અગચા પરમાણુપોગલે, અગચો દુપ્પણસિંચે, અગચો ચતુ-
 પ્પણસિંચે સંધે ભવઈ' અથવા એકતઃ—એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ અપર-

વિભાગ હો સકતે હૈં—'દુહા કજ્જમાણે અગચો પરમાણુપોગલે, અગ-
 ચો છપ્પણસિંચે સંધે ભવઈ' જબ હસકે દો વિભાગ કિયે જાતે હૈં—
 તબ એક વિભાગ મેં પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈં ઓર દુસરે ભાગ મેં ષટ્પ્રદે-
 શિક સ્કંધ હોતા હૈં 'અહવા અગચો દુપ્પણસિંચે સંધે ભવઈ' અગચો
 પંચપણસિંચે સંધે ભવઈ' અથવા—એક વિભાગ મેં દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ
 હોતા હૈં ઓર દુસરે વિભાગ મેં પંચપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈં । "અહવા
 અગચો તિપ્પણસિંચે, અગચો ચતુષ્પણસિંચે સંધે ભવઈ" અથવા—એક
 વિભાગ મેં ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈં ઓર દુસરે વિભાગ મેં ચતુષ્પ્રદે-
 શિક સ્કંધ હોતા હૈં, 'તિહા કજ્જમાણે અગચો દો પરમાણુપોગલા,
 અગચો પંચ પણસિંચે સંધે ભવઈ' જબ હસ સપ્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ કે ત્રીને
 વિભાગ કિયે જાતે હૈં—તબ એકભાગ મેં દો પરમાણુ પુદ્ગલ હોતે હૈં ઓર
 એકભાગ મેં પંચપ્રદેશિક સ્કંધ હોતા હૈં । 'અહવા—અગચો પરમાણુપો-
 ગલે, અગચો દુપ્પણસિંચે, અગચો ચતુષ્પણસિંચે સંધે ભવઈ'

સાત વિભાગ થઈ શકે છે "દુહા કજ્જમાણે અગચો પરમાણુપોગલે, અગ-
 ચો છપ્પણસિંચે સંધે ભવઈ" બ્યારે તેના બે વિભાગ કરવામાં આવે છે,
 ત્યારે એક વિભાગમાં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોય છે અને બીજા વિભાગમાં છ
 પ્રદેશિક સ્કંધ હોય છે. "અહવા—અગચો દુપ્પણસિંચે સંધે ભવઈ, અગચો
 પંચ પણસિંચે સંધે ભવઈ" અથવા એક વિભાગમાં દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ હોય છે અને
 બીજા વિભાગમાં પંચપ્રદેશિક સ્કંધ હોય છે "અહવા—અગચો તિપ્પણસિંચે,
 અગચો ચતુષ્પણસિંચે સંધે ભવઈ" અથવા એક વિભાગમાં ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ
 હોય છે અને બીજા વિભાગમાં ચાર પ્રદેશિક સ્કંધ હોય છે.

"તિહા કજ્જમાણે અગચો દો પરમાણુપોગલા, અગચો પંચ
 પણસિંચે સંધે ભવઈ" બ્યારે સપ્તપ્રદેશિક સ્કંધના ત્રણ વિભાગ કરવામાં આવે
 છે, ત્યારે એક પરમાણુપુદ્ગલ ૩૫ એક વિભાગ, એક પરમાણુ પુદ્ગલ ૩૫
 બીજો વિભાગ અને પંચપ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ ત્રીજો વિભાગ થાય છે. "અહવા—
 અગચો પરમાણુપોગલે, અગચો દુપ્પણસિંચે, અગચો ચતુષ્પણસિંચે સંધે ભવઈ"

ભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અન્યભાગે ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દો તિપ્પણસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા એકતઃ-એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે દ્વૌ ત્રિપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ 'અહવા એગયઓ દો દુપ્પણસિયા સંધા ભવંતિ, એગયઓ તિપ્પણસિયા સંધે ભવહ' અથવા એકતઃ-એકભાગે દ્વૌ દ્વિપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવત, એકતઃ-અપરભાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ 'ચઠ્ઠા કઙ્ગમાણે એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ ચઠ્ઠાણસિયા સંધે ભવહ' સપ્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધશ્ચતુર્થા ક્રિયમાણઃ, એકતઃ-એકભાગે ત્રયઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ ભવન્તિ, એકતઃ-અપરભાગે ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો

અથવા-એક ભાગ મેં એક પરમાણુ પુદ્ગલ હોતા હૈ, એક ભાગ મેં દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ, ઓર અન્યભાગ મેં ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ। 'અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દો તિપ્પણસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા એક ભાગ મેં પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ, ઓર દૂસરે વિભાગ મેં ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈ। 'અહવા એગયઓ દો દુપ્પણસિયા સંધા ભવંતિ, એગયઓ તિપ્પણસિયા સંધે ભવહ' અથવા-એક ભાગ મેં દો દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈ ઓર દૂસરે ભાગ મેં એક ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ 'ચઠ્ઠા કઙ્ગમાણે એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ ચઠ્ઠાણસિયા સંધે ભવહ' જય સપ્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ ચાર ભાગવાલા કિયાં જાતા હૈ-તય એક ભાગ મેં ત્રીણ પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈ ઓર દૂસરે ભાગ મેં એક ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ 'અહવા-એગયઓ દો પરમાણુપો-

અથવા એક પરમાણુ પુદ્ગલ રૂપ એક વિભાગ, દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ રૂપ બીજે વિભાગ, અને ચાર પ્રદેશિક સ્કન્ધ રૂપ ત્રીજે વિભાગ, આ પ્રકારના ત્રણ વિભાગોમાં તે વિભક્ત થઈ જાય છે. "અહવા-એગયઓ પ માણુપોગ્ગલે, એગયઓ દો તિપ્પણસિયા સંધા ભવંતિ" અથવા એક વિભાગમાં પરમાણુ પુદ્ગલ અને બાકીના બન્ને વિભાગોમાં ત્રિપ્રદેશિક એ સ્કન્ધો હોય છે. "અહવા-એગયઓ દો દુપ્પણસિયા સંધા ભવંતિ, એગયઓ તિપ્પણસિયા સંધે ભવહ" અથવા દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ રૂપ બે વિભાગ અને ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ રૂપ એક વિભાગ, આ પ્રકારના ત્રણ વિભાગોમાં તે વિભક્ત થઈ જાય છે. "ચઠ્ઠા કઙ્ગમાણે એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ ચઠ્ઠાણસિયા સંધે ભવહ" જ્યારે તે સપ્તપ્રદેશિક સ્કન્ધને ચાર વિભાગોમાં વિભક્ત કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક-એક પરમાણુપુદ્ગલ-રૂપ ત્રણ ભાગો અને ચાર પ્રદેશિક સ્કન્ધ રૂપ એક ભાગમાં તે વિભક્ત થઈ જાય છે. "અહવા-એગયઓ દો પરમાણુ

भवति, 'अहवा एगयओ दो परमाणुपोग्गला, एगयओ दुप्पएसिए खंधे, पगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ' अथवा एकतः—एकभागे द्वौ परमाणुपुद्गलौ भवतः, एकतः अपरभागे द्विप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, एकतः—अन्यभागे त्रिप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, 'अहवा एगयओ परमाणुपोग्गले एगयओ तिन्नि दुप्पएसिया खंधा भवन्ति,' अथवा एकतः—एकभागे परमाणुपुद्गलो भवति, एकतः—अपरभागे त्रयो द्विप्रदेशिकाः स्कन्धाः भवन्ति, “पंचहा कज्जमाणे एगयओ चत्तारि परमाणुपोग्गला, एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ” सप्तप्रदेशिकः स्कन्धः पञ्चधा क्रियमाणः, एकतः—एकभागे चत्वारः परमाणुपुद्गला भवन्ति, एकतः—अपरभागे त्रिप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, अहवा एगयओ तिन्नि परमाणुपोग्गला, एगयओ दो दुप्पएसिया खंधा गगला, एगयओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ ' अथवा—एक विभाग में दो परमाणुपुद्गल होते हैं, और दूसरे भाग में एक द्विप्रदेशिक स्कंध होता है, तथा अन्यभाग में एक त्रिप्रदेशिक स्कंध होता है। 'अहवा—एगयओ परमाणुपोग्गले, एगयओ तिन्नि दुप्पएसिया, खंधा भवन्ति' अथवा—एक भाग में एक परमाणुपुद्गल होता है, और दूसरे भाग में तीन द्विप्रदेशिक स्कंध होते हैं—'पंचहा कज्जमाणे एगयओ चत्तारि परमाणुपोग्गला, एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ' सप्तप्रदेशिक स्कंध जब पांच प्रकार से विभक्त किया जाता है तब एक प्रकार में चार परमाणुपुद्गल होते हैं, और दूसरे प्रकार में एक त्रिप्रदेशिक स्कंध होता है। 'अहवा एगयओ तिन्नि परमाणुपोग्गला, एगयओ दो दुप्पएसिया खंधा भवन्ति' अथवा—एक भाग में तीन परमाणु-

પોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પેસિયે સંધે, એગયઓ તિપ્પેસિયે સંધે ભવઈ ' અથવા એક એક પરમાણુપુદ્ગલવાળા બે વિભાગો, બે પ્રદેશવાળો એક સ્કંધ અને ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ, આ પ્રકારના ચાર વિભાગો પડે છે. “અહવા—એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ તિન્નિ દુપ્પેસિયા, સંધા ભવન્તિ” અથવા એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળો એક વિભાગ અને દ્વિપ્રદેશિક ત્રણ સ્કંધ રૂપ ત્રણ વિભાગોમાં તે વિભક્ત થઈ જાય છે.

“પંચહા કજ્જમાણે એગયઓ ચત્તારિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ તિપ્પેસિયે સંધે ભવઈ” સપ્તપ્રદેશિક સ્કંધને બ્યારે પાંચ વિભાગોમાં વિભક્ત કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા ચાર વિભાગ અને ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ, આ પ્રકારના ચાર વિભાગો થઈ જાય છે. “અહવા—એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દો દુપ્પેસિયા

ભવંતે' અથવા એકતઃ—એકભાગે ત્રયઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ ભવન્તિ, એકતઃ—અપરભાગે દ્વૌ દ્વિપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ, 'છહા કજ્જમાણે એગયઓ પંચ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પણસિણે સ્વંધે ભવહ' પોઢા ક્રિયમાણઃ સપ્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ, એકતઃ—એકભાગે પશ્ચ પરમાણુપુદ્ગલા ભવન્તિ, એકતઃ—અપરભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'સત્તહા કજ્જમાણે સત્ત પરમાણુપોગ્ગલા ભવંતિ, સપ્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સપ્ત ધા ક્રિયમાણઃ સપ્ત પરમાણુપુદ્ગલાઃ ભવન્તિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'અદ્દ મંતે ! પરમાણુપોગ્ગલા પુચ્છા ' હે મદન્ત ! અઠ્ઠૌ પરમાણુપુદ્ગલાઃ એકતઃ સંહન્યન્તે, એકતઃ સંહત્ય કિં સ્વરૂપં વસ્તુ ભવતિ ? ઇતિ પૃચ્છા, મગવાનાહ—'ગોયમા ! અદ્દ પણસિણ

પુદ્ગલ હોતે હૈં ઓર દૂસરે ભાગ મેં દો દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ હોતે હૈં । ' છહા કજ્જમાણે એગયઓ પંચ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પણસિણે સ્વંધે ભવહ, જબ સપ્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ છ પ્રકાર સે કિયા જાના હૈં—તબ હસકે એક ભાગ મેં પાંચ પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, ઓર દૂસરે ભાગ મેં એક દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈં । 'સત્તહા કજ્જમાણે સત્ત પરમાણુપોગ્ગલા ભવંતિ' સપ્તપ્રદેશિક સ્કંધ જબ સાત પ્રકાર સે વિભક્ત કિયા જાના હૈં—તબ સાત પુદ્ગલ પરમાણુ હોતે હૈં ।

અબ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—'અદ્દ મંતે ! પરમાણુપોગ્ગલા પુચ્છા ' હે મદન્ત ! આઠ પરમાણુપુદ્ગલ જબ આપસ મેં મિલતે હૈં તબ હનકે મિલાપ સે કૌન સી વસ્તુ ઉત્પન્ન હોતી હૈં—હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—'ગોયમા ' હે ગૌતમ ! 'અદ્દપણસિણે સ્વંધે ભવહ' આઠ પુદ્ગલ

સ્વંધા ભવતિ" અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા ત્રણ વિભાગ અને દ્વિપ્રદેશિક એ સ્કંધ રૂપ એ વિભાગો મળીને કુલ પાંચ વિભાગોમાં તે વિભક્ત થઈ જાય છે. "છહા કજ્જમાણે એગયઓ પંચ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પણસિણે સ્વંધે ભવહ" જ્યારે સપ્તપ્રદેશિક સ્કંધ છ વિભાગોમાં વિભક્ત કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા પાંચ વિભાગો અને દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ, આ પ્રકારે છ વિભાગો થઈ જાય છે. "સત્તહા કજ્જમાણે સત્ત પરમાણુ પોગ્ગલા ભવંતિ" જ્યારે સપ્તપ્રદેશિક સ્કંધને સાત વિભાગોમાં વિભક્ત કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા સાત વિભાગોમાં તે સ્કંધ વિભક્ત થઈ જાય છે.

ગૌતમસ્વામીના પ્રશ્ન—“અદ્દ મંતે ! પરમાણુપોગ્ગલા પુચ્છા” હે ભગવન્ ! આઠ પરમાણુ પુદ્ગલોનો જ્યારે પરસ્પરની સાથે સંયોગ થાય છે, ત્યારે તેમના સંયોગથી કંઈ વસ્તુ ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “અદ્દપણસિણે સ્વંધે

સ્વંધે ભવઈ' હે ગૌતમ ! અષ્ટૌ પરમાણુપુદ્ગલાઃ એકતઃ સંહત્ય અષ્ટપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'જાવ દુહા કજ્જમાણે એગયઓ પરમાણુપોગલે, એગયઓ સત્ત પપ્પસિયે સ્વંધે ભવઈ' યાવત્ સો અષ્ટ પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો મિદ્ધમાનો દ્વિધાપિ, ત્રિધાપિ, ચતુર્ધાપિ, પચ્ચધાપિ, ષોઢાપિ, સપ્પધાપિ, અષ્ટધાપિ ભવતિ, તત્ર દ્વિધા ક્રિયમાણઃ એકતઃ-એકમાણે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-અપરમાણે સપ્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગયઓ દુપ્પપ્પસિયે સ્વંધે, એગયઓ છપ્પપ્પસિયે સ્વંધે ભવઈ' અથવા એકતઃ-એકમાણે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અપરમાણે પચ્ચપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગયઓ તિપ્પપ્પસિયે સ્વંધે, એગયઓ પંચપ્પસિયે સ્વંધે ભવઈ' અથવા એકતઃ-એકમાણે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અપરમાણે

લપરમાણુઓં કે મેલ સે આઠ પ્રદેશોંવાલા એક સ્કંધ હોતા હૈ- 'જાવ દુહા કજ્જમાણે પરમાણુપોગલે, એગયઓ સત્ત પપ્પસિયે સ્વંધે ભવઈ' જબ હસ અષ્ટપ્રદેશિક સ્કંધ કે વિભાગ કિયે જાતે હૈ-તબ હસકે દો, ત્રી, ચાર, પાંચ, છ, સાત, ઓર આઠ વિભાગતક મી હોતે હૈ જબ હસે દો પ્રકાર સે વિભાગ કિયા જાતા હૈ-તબ એક ભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ ઓર દૂસરે ભાગ મેં સપ્તપ્રદેશિક સ્કંધ હોતા હૈ । 'અહવા-એગયઓ દુપ્પપ્પસિયે સ્વંધે એગયઓ છપ્પપ્પસિયે સ્વંધે ભવઈ' અથવા-એક ભાગ મેં દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ ઓર દૂસરે ભાગ મેં છ પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ । 'અહવા-એગયઓ તિપ્પપ્પસિયે સ્વંધે એગયઓ પંચ પપ્પસિયે સ્વંધે ભવઈ' અથવા-એક ભાગ મેં એક ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ, ઓર દૂસરે ભાગમેં એક પંચપ્રદેશિક સ્કંધ હોતા હૈ ।

ભવઈ" આઠ પરમાણુ પુદ્ગલોના એક બીજા સાથે સંયોગ થવાથી આઠ પ્રદેશિક એક સ્કંધ બને છે. "જાવ દુહા કજ્જમાણે પરમાણુપોગલે, એગયઓ સત્ત પપ્પસિયે સ્વંધે ભવઈ" જ્યારે આ અષ્ટપ્રદેશિક સ્કંધના વિભાગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે તે બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત અથવા આઠ વિભાગમાં વિભક્ત થઈ જાય છે. જ્યારે તેના બે વિભાગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક વિભાગમાં એક પરમાણુ પુદ્ગલ હોય છે અને બીજો વિભાગ સપ્તપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ હોય છે. "અહવા-એગયઓ દુપ્પપ્પસિયે સ્વંધે, એગયઓ છપ્પપ્પસિયે સ્વંધે ભવઈ" અથવા એક ભાગ દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ હોય છે અને બીજો ભાગ છ પ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ હોય છે. "અહવા એગયઓ તિપ્પપ્પસિયે સ્વંધે, એગયઓ પંચપ્પસિયે સ્વંધે ભવઈ" અથવા એક ભાગ ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ હોય છે અને બીજો ભાગ પાંચ પ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ હોય છે. "અહવા દો ચત્તપ્પ-

પશ્ચપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા દો ચડપ્પણસિયા સંધા ભવંતિ,' અથવા દ્વો ચતુષ્પ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ, 'તિહા કજ્જમાણે ઇગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, ઇગયઓ છપ્પણસિયા સંધે ભવહ' અષ્ટપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ ત્રિધાક્રિયમાણઃ, એકતઃ-એકભાગે દ્વો પરમાણુપુદ્ગલૌ ભવતઃ, એકતઃ-અપરભાગે પટ્ટપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા ઇગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, ઇગયઓ દુપ્પણસિયા સંધે, ઇગયઓ પંચપણસિયા સંધે ભવહ' અથવા એકતઃ-એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ એકતઃ-અન્યભાગે પશ્ચપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા ઇગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, ઇગયઓ તિપ્પણસિયા સંધે, ઇગયઓ ચડપ્પણસિયા સંધે ભવહ' અથવા એકતઃ-એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અન્યભાગે ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ,

'અહવા દો ચડપ્પણસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા-ચતુષ્પ્રદેશિક દો સ્કન્ધ હોતે હૈં 'તિહા કજ્જમાણે ઇગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, ઇગયઓ છપ્પણસિયા સંધે ભવહ' અષ્ટપ્રદેશિક સ્કન્ધ જ્ય ત્રીન વિભાગ મેં ક્રિયા જાતા હૈં-તથા એક ભાગ મેં અલગ અલગ દો પરમાણુ પુદ્ગલ હોતે હૈં, ઓર દુસરે ભાગ મેં એક છહ પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈં । 'અહવા-ઇગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, ઇગયઓ દુપ્પણસિયા સંધે, ઇગયઓ પંચપણસિયા સંધે ભવહ' અથવા-એક ભાગ મેં પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈં, દુસરે ભાગ મેં દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈં ઓર અન્યભાગ મેં પશ્ચપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈં 'અહવા ઇગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, ઇગયઓ તિપ્પણસિયા સંધે, ઇગયઓ ચડપ્પણસિયા સંધે ભવહ' અથવા-એક ભાગ મેં પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈં, દુસરે ભાગ મેં ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈં, તથા અન્યભાગ મેં એક ચતુષ્પ્રદેશિક

સિયા સંધા ભવંતિ " અથવા ચાર ચાર પ્રદેશિક યે સ્કંધ ૩૫ યે વિભાગો પશુ સંભવી શકે છે. " તિહા કજ્જમાણે ઇગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, ઇગયઓ છપ્પણસિયા સંધે ભવહ " જ્યારે અષ્ટપ્રદેશિક સ્કંધને ત્રણ વિભાગોમાં વિભક્ત કરવામાં આવે છે, ત્યારે તેના ત્રણ વિભાગો આ પ્રકારના સંભવી શકે છે-એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા યે વિભાગો અને છ પ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ ત્રીણે વિભાગ " અહવા-ઇગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, ઇગયઓ દુપ્પણસિયા સંધે, ઇગયઓ પંચ પણસિયા સંધે ભવહ " અથવા એક પરમાણુપુદ્ગલ ૩૫ એક-વિભાગ, દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ બીણે વિભાગ અને પંચ પ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ ત્રીણે વિભાગ પશુ સંભવી શકે છે. " અહવા ઇગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, ઇગયઓ તિપ્પણસિયા સંધે, ઇગયઓ ચડપ્પણસિયા સંધે ભવહ " અથવા-એક પરમાણુ પુદ્ગલ ૩૫ એક વિભાગ, ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ બીણે વિભાગ અને ચાર

‘અહવા એગયઓ દો દુપ્પએસિયા સંધા, એગયઓ ચડપ્પએસિયે સંધે ભવહ’ અથવા
 એકતઃ-એકભાગે દ્વૌ દ્વિપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ, એકતઃ-અપરભાગે ચતુષ્પ્રદેશિકઃ
 સ્કન્ધો ભવતિ. ‘અહવા એગયઓ દુપ્પએસિયે સંધે, એગયઓ દો તિપ્પએસિયા સંધા
 ભવંતિ’ અથવા એકતઃ-એકભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે
 દ્વૌ ત્રિપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ, ‘ચડહા કજ્જમાણે એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા,
 એગયઓ પંચ પપ્પએસિયે સંધે ભવહ’ અષ્ટપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધશ્ચતુર્થા ક્રિયમાણઃ એકતઃ-
 એકભાગે ત્રયઃ પરમાણુપુદ્ગલા ભવન્તિ, એકતઃ-અપરભાગે પશ્ચપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો
 ભવતિ, ‘અહવા એગયઓ દોન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પએસિયે સંધે, એગ-
 યઓ ચડપ્પએસિયે સંધે, ભવહ’ અથવા એકતઃ-એકભાગે દ્વૌ પદમાણુપુદ્ગલૌ ભવતઃ,

સ્કંધ હોના હૈ । ‘અહવા એગયઓ દો દુપ્પએસિયા સંધા, એગયઓ ચડ-
 પ્પએસિયે સંધે ભવહ’ અથવા-એક ભાગ મેં દો દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે
 હૈ, ઓર દુસરે ભાગ મેં એક ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ । ‘અહવા-
 એગયઓ દુપ્પએસિયે સંધે, એગયઓ દો તિપ્પએસિયા સંધા ભવંતિ’
 અથવા-એક ભાગ મેં દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ, ઓર એકભાગ મેં દો
 ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈ । ‘ચડહા કજ્જમાણે એગયઓ તિન્નિ પરમાણુ-
 પોગ્ગલા, એગયઓ પંચપપ્પએસિયે સંધે ભવહ’ યહ અષ્ટ પ્રદેશિક સ્કન્ધ
 જબ ચાર ભાગોં મેં વિભક્ત કિયા જાતા હૈ-તથ એક ભાગ મેં ત્રીન પર-
 માણુપુદ્ગલ હોતે હૈ, દુસરે ભાગ મેં પંચપ્રદેશિક સ્કંધ હોતા હૈ । ‘અહવા-
 એગયઓ દોન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પએસિયે સંધે, એગયઓ ચડ-
 પ્પએસિયે સંધે ભવહ’ અથવા-એકભાગ મેં દો પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈ,

પ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ ત્રીણે વિભાગ પણ સંભવી શકે છે “અહવા-એગયઓ દો
 દુપ્પએસિયા સંધા, એગયઓ ચડપ્પએસિયે સંધે” અથવા બે દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ
 બે વિભાગો અને ચાર પ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ પણ સંભવી શકે
 છે. “અહવા-એગયઓ દુપ્પએસિયે સંધે એગયઓ દો તિપ્પએસિયા સંધા
 ભવંતિ” અથવા એક વિભાગમાં દ્વિપ્રદેશિક એક સ્કંધ અને બાકીના બે
 વિભાગમાં ત્રિપ્રદેશિક બે સ્કંધ પણ સંભવી શકે છે. “ચડહા કજ્જમાણે એગ-
 યઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ પંચપપ્પએસિયે સંધે, ભવહ” ત્યારે અષ્ટ-
 પ્રદેશિક સ્કંધના ચાર વિભાગો કરવામાં આવે છે, ત્યારે તે ચાર વિભાગો
 આ પ્રકારના સંભવી શકે છે-એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા ત્રણ વિભાગો
 અને પંચપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ સંભવી શકે છે. “અહવા”
 અથવા-“એગયઓ દોન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પએસિયે સંધે એગયઓ
 ચડપ્પએસિયે સંધે ભવહ” એક એક પરમાણુ પુદ્ગલ રૂપ બે વિભાગો, દ્વિપ્ર-

एकतः-अपरभागे द्विप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, एकतः-अन्यभागे चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, 'अहवा एगयओ दो परमाणुपोगगले, एगयओ दो दुप्पएसिया खंधा, एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ' अथवा एकतः-एकभागे द्वि परमाणुपुद्गलो भवन्ति, एकतः-अपरभागे द्वौ द्विप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, एकतः-अन्यभागे त्रिप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, 'अहवा चत्तारि दुप्पएसिया खंधा भवन्ति' अथवा चत्वारः द्विप्रदेशिकाः स्कन्धाः भवन्ति, 'पंचहा कज्जमाणे एगयओ चत्तारि परमाणुपोगगला, एगयओ चउप्पएसिए खंधे भवइ' अष्टप्रदेशिकः स्कन्धः पञ्चधा क्रियमाणः एकतः-एकभागे चत्वारः परमाणुपुद्गलाः भवन्ति, एकतः-अपरभागे चतुष्प्रदेशिकः

दूसरे भाग में एक द्विप्रदेशिक स्कन्ध होता है, और अन्यभाग में एक चतुष्प्रदेशिक स्कन्ध होता है । 'अहवा-एगयओ दो परमाणुपोगगला, एगयओ दो तिप्पएसिया खंधा भवन्ति' अथवा-एकभाग में दो परमाणुपुद्गल होते हैं और दूसरे भाग में दो त्रिप्रदेशिक स्कन्ध होते हैं । 'अहवा-एगयओ परमाणुपोगगले, एगयओ दो दुप्पएसिया खंधा' एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ' अथवा-एक विभाग में एक परमाणुपुद्गल होता है, दूसरे भाग में दो द्विप्रदेशिक स्कन्ध होते हैं और अन्य भाग में एक त्रिप्रदेशिक स्कन्ध होता है । 'अहवा-चत्तारि दुप्पएसिया खंधा भवन्ति' अथवा चार द्विप्रदेशिक स्कन्ध होते हैं ।, "पंचहा कज्जमाणे' एगयओ चत्तारि परमाणुपोगगला, एगयओ चउप्पएसिए खंधे भवइ' यह अष्टप्रदेशिक स्कन्ध जय पांच भागों में विभक्त किया जाता है तब एक भाग में चार परमाणुपुद्गल होते हैं' और दूसरे भाग में एक चतु-

શિક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ અને ચાર પ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ પણ સંભવી શકે છે. " અહવા " અથવા " એગયઓ દો પરમાણુપોગગલા, એગયઓ દો તિપ્પેસિયા યંધા ભવંતિ " એક એક પરમાણુ પુદ્ગલ ૩૫ બે વિભાગો અને ત્રિપ્રદેશિક બે સ્કંધ ૩૫ બે વિભાગો પણ સંભવી શકે છે. " અહવા-પરમાણુપોગગલે, એગયઓ દો દુપ્પેસિયા યંધા, એગયઓ તિપ્પેસિયે યંધે ભવઈ " અથવા એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળો એક વિભાગ, દ્વિપ્રદેશિક બે સ્કંધ ૩૫ બે વિભાગો અને ત્રિપ્રદેશિક એક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ, આ પ્રકારના ચાર વિભાગો પણ સંભવી શકે છે. " અહવા ચત્તારિ દુપ્પેસિયા યંધા ભવંતિ " અથવા દ્વિપ્રદેશિક ચાર સ્કંધ ૩૫ ચાર વિભાગો પણ સંભવી શકે છે.

"પંચહાં કજ્જમાણે, 'એગયઓ ચત્તારિ પરમાણુપોગગલા, એગયઓ ચઉપ્પેસિયે યંધે ભવઈ" તે અષ્ટપ્રદેશિક સ્કંધના બંધાદે પાંચ વિભાગો કરવામાં

સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પેસિયે એગયઓ તિપ્પેસિયે સંધે ભવહ' અથવા એકતઃ-એકભાગે ત્રયઃ પરમાણુપુદ્ગલા ભવન્તિ, એકતઃ-અપરમાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ભવતિ, એકતઃ-અન્યભાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ તિન્નિ દુપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા એકતઃ-એકભાગે દ્વૌ પરમાણુપુદ્ગલૌ ભવતઃ, એકતઃ-અપરમાગે ત્રયો દ્વિપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ ભવન્તિ । 'છહા કજ્જમાણે એગયઓ પંચ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ તિપ્પેસિયે સંધે ભવહ' અષ્ટપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ પોઠા ક્રિયમાણઃ એકતઃ-એકભાગે પચ્ચ પરમાણુપુદ્ગલા ભવન્તિ, એકતઃ-અપરમાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગયઓ ચત્તારિ પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ-અહવા-એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પેસિયે, એગયઓ તિપ્પેસિયે સંધે ભવહ, એક ભાગ મેં ત્રી પરમાણુપુદ્ગલરૂપ ભાગ હોતે હૈ, ઓર એક ભાગ મેં દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ ઓર અન્ય ભાગ મેં ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ । 'અહવા-એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ તિન્નિ દુપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ, અથવા એક ભાગ મેં દો પરમાણુ પુદ્ગલ હોતે હૈ, દુસરે ભાગ મેં ત્રી દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈ । 'છહા કજ્જમાણે એગયઓ પંચ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ તિપ્પેસિયે સંધે ભવહ' યહ અષ્ટ પ્રદેશિક સ્કન્ધ જહ છહ વિભગ મેં વિભક્ત કિયા જાતા હૈ-તથ એક ભાગ મેં પાંચ પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈ ઓર એક વિભાગ મેં ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ । 'અહવા એગ-

આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા ચાર વિભાગો અને ચાર પ્રદેશિક એક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ, આ પ્રકારે પાંચ વિભાગ થાય છે. "અહવા-એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પેસિયે, એગયઓ તિપ્પેસિયે સંધે ભવહ" અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા ત્રણ વિભાગો, એક દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ અને ત્રિપ્રદેશિક એક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ, આ પ્રકારે પાંચ વિભાગો થાય છે. "અહવા-એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ તિન્નિ દુપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ" અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા બે વિભાગો અને ત્રણ ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ ત્રણ વિભાગો થાય છે. "છહા કજ્જમાણે એગયઓ પંચ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ તિપ્પેસિયે સંધે ભવહ" તે અષ્ટપ્રદેશિક સ્કંધના ત્યારે છ વિભાગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પુદ્ગલ પરમાણુવાળા પાંચ વિભાગો અને ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ થાય છે. "અહવા એગયઓ ચત્તારિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગ-

પરમાણુપોગલા, એગયઓ દો દુપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા એકતઃ—એકભાગે ચત્તારઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ ભવન્તિ, એકતઃ—અપરભાગે દ્વૌ દ્વિપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ, 'સત્તહા કજ્જમાણે એગયઓ છ પરમાણુપોગલા, એગયઓ દુપ્પેસિયે સંધે ભવહ' અષ્ટપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સપ્તથા ક્રિયમાણઃ એકતઃ—એકભાગે પદ્ પરમાણુપુદ્ગલા ભવન્તિ, એકતઃ—અપરભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અટ્ઠહા કજ્જમાણે અટ્ઠ પરમાણુપોગલા ભવંતિ' અષ્ટપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ અષ્ઠથા ક્રિયમાણઃ અષ્ટપરમાણુપુદ્ગલા ભવન્તિ । ગૌતમઃ પૂછતિ—નવ મંતે ! પરમાણુપોગલા પુચ્છા' હે ભદન્ત ! નવ પરમાણુપુદ્ગલાઃ એકતઃ—એકતયા સંહન્યન્તે, એકતઃ સંદત્ત્વ કિં સ્વરૂપં વસ્તુ ભવતિ ? इति પૂછા, મગવાનાહ—'ગોયમા ! જાવ નવવિહા કજ્જંતિ' હે ગૌતમ !

યઓ ચત્તારિ પરમાણુપોગલા, એગયઓ દો દુપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા—એક ભાગ મેં ચાર પરમાણુ પુગદ્લ હોતે હૈં, ઓર એક ભાગ મેં દો દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈં । 'સત્તહા કજ્જમાણે એગયઓ છ પરમાણુપોગલા, એગયઓ દુપ્પેસિયે સંધે ભવહ,' યહ આઠ પ્રદેશિક સ્કન્ધ જબ સાત ભાગોં મેં વિભક્ત ક્રિયા જાતા હૈ તબ એક ભાગ મેં છહ પરમાણુ પુગદ્લ હોતે હૈં, ઓર દૂસરે ભાગ મેં દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ । 'અટ્ઠહા કજ્જમાણે અટ્ઠ પરમાણુપોગલા ભવંતિ' અષ્ટપ્રદેશિક સ્કન્ધ જબ આઠ વિભાગોં મેં વિભક્ત ક્રિયા જાતા હૈ તબ આઠ પુગદ્લ પરમાણુરૂપ આઠ વિભાગ હસકે હોતે હૈં ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં— 'નવ મંતે । પરમાણુપોગલા પુચ્છાં, હે ભદન્ત ! નવ પરમાણુપુગદ્લ જબ એકરૂપ મેં હોતે હૈં—તબ ઊનસે કયા વસ્તુ ઉત્પન્ન હોતી હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—'ગોયમા'

યઓ દો દુપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ " અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા ઓર વિભાગો અને દ્વિપ્રદેશિક એ સંધ રૂપ બીજા એ વિભાગો થાય છે. "સત્તહા કજ્જમાણે એગયઓ છ પરમાણુપોગલા, એગયઓ દુપ્પેસિયે સંધે ભવહ" ન્યારે તે અષ્ટપ્રદેશિક સંધના સાત વિભાગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા છ વિભાગો અને દ્વિપ્રદેશિક એકે સંધ રૂપ એક વિભાગ થાય છે. "અટ્ઠહા કજ્જમાણે અટ્ઠ પરમાણુપોગલા ભવંતિ" ન્યારે તે અષ્ટપ્રદેશિક સંધના આઠ વિભાગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા આઠ વિભાગોમાં તે સંધ વિભક્ત થઈ જાય છે.

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન—“ નવ મંતે ! પરમાણુપોગલા પુચ્છા ” હે ભગવન્ ! નવ પરમાણુ પુદ્ગલો ન્યારે એક બીજાની સાથે મળી જાય છે, ત્યારે તેમના સંયોગથી કઈ વસ્તુ ઉત્પન્ન થાય છે.

યાવત્ નવ પરમાણુપુદ્ગલાઃ એકતઃ સંહત્ય નવપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, સ સ્વલ્લ નવપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો મિથમાનઃ દ્વિધાપિ ત્રિધાપિ, ચતુર્ધાંડપિ, પંચધાપિ, ષોઢાપિ, સપ્તધાપિ અષ્ટધાપિ, નવધાપિ, ક્રિયતે-ભવતિ, તત્ર 'દુહા કજ્જમાણે એગયઓ પરમાણુયોગ્ગલે, એગયઓ અદ્વપ્પેસિંણે સ્વંધે ભવઈ' નવ પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો દ્વિધા ક્રિયમાણઃ એકતઃ-એકમાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-અપરમાગે અષ્ટપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'એવં એકેકકં સંચારેતેહિં જાવ' એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા એકેકં પ્રત્યેકમ્ સંચારયદ્ધિઃ-અભિલાપક્રમેણ પ્રતિપાદયદ્ધિઃ યાવત્-પૂર્વોક્તં સર્વં સંગ્રાહ્યમ્, 'અહવા એગયઓ ચડપ્પેસિંણે સ્વંધે, એગયઓ પંચપ્પેસિંણે સ્વંધે ભવઈ' અથવા એકતઃ-એકમાગે ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અપરમાગે પશ્ચ-

હે. ગૌતમ! 'જાવ નવવિહા કજ્જંતિ' નવ પરમાણુ પુદ્ગલ જથ એકરૂપે મેં હોતે હૈં-તથા ઉનસે નવ પ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈં વહ નવ પ્રદેશિક સ્કન્ધ જથ વિભક્ત હોતા હૈં-તથા ઉસકે દો બી, ત્રી, ચાર બી, પાંચ બી-છહ-બી, સાતબી, આઠ બી ઓર નવ બી વિભાગ હો સકતે હૈં-'દુહા કજ્જમાણે એગયઓ પરમાણુયોગ્ગલે, એગયઓ અદ્વપ્પેસિંણે સ્વંધે ભવઈ' જથ 'યહ નો પ્રદેશિક સ્કન્ધ દો ભાગોં મેં વિભક્ત કિયા જાતા હૈં તથા એક ભાગ મેં પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈં ઓર દૂસરે ભાગ મેં અષ્ટ પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈં 'એવં એકેકકં સંચારેતેહિં જાવ અહવા-એગયઓ ચડપ્પેસિંણે સ્વંધે; એગયઓ પંચપ્પેસિંણે સ્વંધે ભવઈ' હસ પ્રકાર સે યહાં અભિલાપ ક્રમે સે એક એક પ્રદેશ કા સંચાર 'અથવા-એક ભાગ મેં ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈં ઓર દૂસરે ભાગ મેં પંચ પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈં, હસ

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-“ગૌતમ ! ”-હે ગૌતમ ! “જાવ નવવિહા કજ્જંતિ ” નવ-પરમાણુ પુદ્ગલો બ્યારે એકરૂપ થાય છે, ત્યારે નવ-પ્રદેશિક સ્કંધ ઉત્પન્ન થાય છે. તે નવ પ્રદેશિક સ્કંધ બ્યારે વિભક્ત થાય છે, ત્યારે તેનાં બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ છ, સાત, આઠ અથવા નવ વિભાગો થઈ જાય છે. “દુહા કજ્જમાણે એગયઓ પરમાણુયોગ્ગલે, એગયઓ અદ્વપ્પેસિંણે સ્વંધે ભવઈ” બ્યારે આ અષ્ટપ્રદેશિક સ્કંધના બે વિભાગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક વિભાગમાં એક પરમાણુ પુદ્ગલ હોય છે અને બીજા વિભાગમાં એક અષ્ટપ્રદેશિક સ્કંધ હોય છે. “એવં એકેકં સંચારેતેહિં જાવ અહવા-એગયઓ ચડપ્પેસિંણે સ્વંધે, એગયઓ પંચપ્પેસિંણે સ્વંધે ભવઈ” આ પ્રકારના અભિલાપ કેમ, અનુસાર એક એક પ્રદેશની વૃદ્ધિ કરીને નીચેના વિકલ્પ પર્યંતના બધાં વિકલ્પોનું કથન થવું જોઈએ-“અથવા એક વિભાગમાં ચાર પ્રદેશિક એક સ્કંધ અને બીજા વિભાગમાં એક પાંચ પ્રદેશિક સ્કંધ હોય છે.

પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'તિહા કજ્જમાણે એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ સત્તપ્પેસિંદ્રે સંધે ભવહ' નવપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ ત્રિધા ક્રિયમાણઃ એકતો દ્વો પરમાણુપુદ્ગલો ભવતઃ, એકતઃ સપ્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દુપ્પેસિંદ્રે, એગયઓ છપ્પેસિંદ્રે સંધે ભવહ' અથવા એકતઃ-એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અન્યભાગે ષટ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ તિપ્પેસિંદ્રે સંધે, એગયઓ પંચપેસિંદ્રે સંધે ભવહ' અથવા એકતઃ-એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અન્યભાગે પાંચપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગયઓ પરમાણુ-

અભિલાપતક કરના ચાહિયે- 'તિહા કજ્જમાણે એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા એગયઓ સત્તપ્પેસિંદ્રે સંધે ભવહ' યહ નૌ પ્રદેશી સ્કન્ધ જલ્લ ત્રિભાગો મે વિભક્ત કિયા જાતા હૈ તથ એકભાગમે દો પરમાણુ પુદ્ગલ હોતે હૈ ઓર દૂસરે ભાગ મે સપ્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ 'અહવા એગયઓ પરમાણુ પોગ્ગલે, એગયઓ દુપ્પેસિંદ્રે, એગયઓ છપ્પેસિંદ્રે સંધે ભવહ', અથવા-એકભાગ પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ ઓર દૂસરે ભાગ મે એક દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ તથા અન્ય ભાગ મે એક છપ્પેસિંદ્રે પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ- 'અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ તિપ્પેસિંદ્રે સંધે, એગયઓ પંચપેસિંદ્રે સંધે ભવહ, અથવા-એક ભાગ મે એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ, દૂસરે ભાગ મે ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ, ઓર અન્ય ભાગ મે પાંચ પ્રદેશીવાલા એક સ્કન્ધ હોતા હૈ 'અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગ-

“તિહા કજ્જમાણે એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ સત્તપ્પેસિંદ્રે સંધે ભવહ” આ નવ પ્રદેશિક સ્કન્ધના ન્યારે ત્રણ વિભાગો કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા બે વિભાગો અને સપ્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ રૂપ એક વિભાગ થાય છે. “અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દુપ્પેસિંદ્રે, એગયઓ છપ્પેસિંદ્રે સંધે ભવહ” અથવા એક પરમાણુ પુદ્ગલ રૂપ એક વિભાગ, દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ રૂપ એક વિભાગ અને છ પ્રદેશિક સ્કન્ધ રૂપ એક વિભાગ થાય છે. “અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ તિપ્પેસિંદ્રે સંધે, એગયઓ પંચ પેસિંદ્રે સંધે ભવહ” અથવા એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળો એક વિભાગ, ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ રૂપ બીજો વિભાગ અને પાંચ પ્રદેશિક સ્કન્ધ રૂપ ત્રીજો વિભાગ થાય છે. “અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દો ચત્તપ્પેસિંદ્રે

પોગ્ગલે, એગયઓ દો ચડપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા એકતઃ-એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે દ્વૌ ચતુષ્પ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ, 'અહવા એગયઓ દુપ્પેસિયે સંધે, એગયઓ તિપ્પેસિયે સંધે, એગયઓ ચડપ્પેસિયે સંધે ભવઈ' અથવા એકત-એકભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અન્યભાગે ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ 'અહવા તિન્નિ તિપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા ત્રયસ્ત્રિપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ ભવન્તિ । 'ચડહા કજ્જમાણે એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ છપ્પેસિયે સંધે ભવઈ' નવપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધશ્ચતુર્થા ક્રિયમાણઃ એકતઃ-એકભાગે ત્રયઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ ભવન્તિ, એકતઃ-અપરભાગે ષટ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પેસિયે સંધે, એગયઓ પંચપેસિયે

યઓ દો ચડપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા એક ભાગ મેં એક પરમાણુ-પુદ્ગલ હોતા હૈ, ઓર દૂસરે ભાગ મેં દો ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈ- 'અહવા-એગયઓ દુપ્પેસિયે સંધે, એગયઓ તિપ્પેસિયે સંધે, એગયઓ ચડપ્પેસિયે સંધે ભવઈ" અથવા એક ભાગ મેં એક દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ એક દૂસરે ભાગ મેં એક ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ, ઓર અન્ય ભાગમેં એક ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ । 'અહવા-તિન્નિ તિપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા-ત્રીન સ્કન્ધ ત્રિપ્રદેશિક હોતે હૈ । 'ચડહા કજ્જમાણે એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ છપ્પેસિયે સંધે ભવઈ" યહ નૌ પ્રદેશોં વાલા સ્કન્ધ જલ ચાર ભાગોં મેં વિભક્ત ક્રિયા જાતા હૈ-તલ એક ભાગ મેં ત્રીન પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈ- ઓર દૂસરે ભાગ મેં એક છહ પ્રદેશોં વાલા સ્કન્ધ હોતા હૈ । 'અહવા એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા,

સંધા ભવંતિ" અથવા એક પરમાણુ પુદ્ગલ ૩૫ એક વિભાગ, અને ચાર ચાર પ્રદેશોવાળા બે સ્કંધો ૩૫ બે વિભાગો થાય છે. "અહવા-એગયઓ દુપ્પેસિયે સંધે, એગયઓ તિપ્પેસિયે સંધે, એગયઓ ચડપ્પેસિયે સંધે ભવઈ" અથવા દ્વિપ્રદેશિક એક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ, ત્રિપ્રદેશિક એક સ્કંધ ૩૫ બીજો વિભાગ અને ચાર પ્રદેશિક એક સ્કંધ ત્રીજો વિભાગ થાય છે. "અહવા-તિન્નિ તિપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ" અથવા ત્રણ ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ ત્રણ વિભાગ થાય છે. "ચડહા કજ્જમાણે એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ છપ્પેસિયે સંધે ભવઈ" ન્યારે તે નવ પ્રદેશિક સ્કંધના ચાર વિભાગો કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા ત્રણ વિભાગો અને છપ્રદેશિક એક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ થાય છે. "અહવા-એગયઓ દો પરમાણુ-

‘સ્વંધે ભવહ’ અથવા એકતઃ—અપરભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘અહવા એગયઓ દો પરમાણુપોગલા, એગયઓ તિપ્પેસિયે સ્વંધે, એગયઓ ચડપ્પેસિયે સ્વંધે ભવહ’ અથવા એકતઃ—એકભાગે દ્વૌ પરમાણુપુદ્ગલૌ ભવતઃ, એકતઃ—અપરભાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ—અન્યભાગે ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘અહવા એગયઓ પરમાણુપોગલે, એગયઓ દો દુપ્પેસિયા સ્વંધા, એગયઓ ચડપ્પેસિયે સ્વંધે ભવહ’ અથવા એકતઃ—એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ—અપરભાગે દ્વૌ દ્વિપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ, એકતઃ—અન્યભાગે ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘અહવા એગયઓ પરમાણુપોગલે, એગયઓ દુપ્પેસિયે સ્વંધે, એગયઓ દો તિપ્પેસિયા સ્વંધા ભવંતિ’ અથવા એકતઃ—એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો

એગયઓ દુપ્પેસિયે સ્વંધે, એગયઓ પંચપેસિયે સ્વંધે ભવહ, અથવા—એક ભાગ મેં દો પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં એક ભાગ મેં દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈં, ઓર એક અન્ય ભાગ મેં પાંચ પ્રદેશોં ચાલા એક સ્કંધ હોતા હૈં । ‘અહવા—એગયઓ દો પરમાણુપોગલા, એગયઓ તિપ્પેસિયે સ્વંધે એગયઓ ચડપ્પેસિયે સ્વંધે ભવહ, અથવા—એક ભાગ મેં દો પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, દૂસરે ભાગ મેં ત્રિપ્રદેશિક એક સ્કન્ધ હોતા હૈં ઓર અન્ય ભાગ મેં ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈં—‘અહવા એગયઓ પરમાણુપોગલે, એગયઓ દો દુપ્પેસિયા સ્વંધા એગયઓ ચડપ્પેસિયે સ્વંધે ભવહ’, અથવા—એક ભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈં, એક દૂસરે ભાગ મેં દો દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ હોતે હૈં ઓર અન્ય ભાગ મેં એક ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈં ‘અહવા—એગયઓ પરમાણુપોગલે, દુપ્પેસિયે સ્વંધે

પોગલા, એગયઓ દુપ્પેસિયે સ્વંધે એગયઓ પંચપેસિયે સ્વંધે ભવહ” અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલાનાં બે વિભાગો, દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ અને પાંચ પ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ થાય છે. “ અહવા—એગયઓ દો પરમાણુપોગલા, એગયઓ તિપ્પેસિયે સ્વંધે, એગયઓ ચડપ્પેસિયે સ્વંધે ભવહ” અથવા એક એક પુદ્ગલ પરમાણુવાળા બે વિભાગો, એક ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ અને ચાર પ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ થાય છે. “ અહવા—એગયઓ પરમાણુપોગલે, એગયઓ દો દુપ્પેસિયા સ્વંધા, એગયઓ ચડપ્પેસિયે સ્વંધે ભવહ” અથવા એક પરમાણુ પુદ્ગલ ૩૫ એક વિભાગ, દ્વિપ્રદેશિક બે સ્કંધ ૩૫ બે વિભાગો, અને ચાર પ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ થાય છે. “ અહવા—એગયઓ પરમાણુપોગલે, એગયઓ દુપ્પેસિયે સ્વંધે, એગયઓ દો તિપ્પેસિયા સ્વંધા ભવંતિ” અથવા એક પરમાણુ પુદ્ગલ ૩૫ એક

મવતિ, એકતઃ—અપરભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો મવતિ, એકતઃ—અન્યભાગે દ્વૌ ત્રિપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ મવતઃ, ‘અહવા એગયઓ તિન્નિ દુપ્પણસિયા સંધા, એગયઓ તિપ્પણસિય સંધે મવહ્’ અથવા એકતઃ—એકભાગે ત્રયો દ્વિપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા મવન્તિ, એકતઃ—અપરભાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો મવતિ, ‘પંચહા કજ્જમાણે એગયઓ ચત્તારિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ પંચપણસિય સંધે મવહ્’ નવ પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ પશ્ચધા ક્રિયમાણઃ એકતઃ—એકભાગે ચત્તારઃ પરમાણુપુદ્ગલા મવન્તિ, એકતઃ—અપરભાગે પશ્ચપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો મવતિ, ‘અહવા એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પણસિય સંધે, એગયઓ ચત્તપ્પણસિય સંધે મવહ્’ અથવા એકતઃ—એકભાગે ત્રયઃ પરમાણુપુદ્ગલા મવન્તિ, એકતઃ—અપરભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો મવતિ, એકતઃ—અન્યભાગે ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો મવતિ, “અહવા એગયઓ તિન્નિ

એગયઓ દો તિપ્પણસિયા સંધા મવન્તિ, અથવા—એક ભાગ મેં એક પરમાણુ પુદ્ગલ હોતા હૈ, એકભાગ મેં એક દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ ઓર એક અન્ય ભાગ મેં દો ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈ । ‘અહવા—એગયઓ તિન્નિ દુપ્પણસિયા સંધા, એગયઓ તિપ્પણસિય સંધે મવહ્’ અથવા—એક ભાગ મેં ત્રીન દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈ, ઓર દૂસરે ભાગ મેં એક ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ । ‘પંચહા કજ્જમાણે એગયઓ ચત્તારિ પરમાણુ પોગ્ગલા એગયઓ પંચપણસિય સંધે મવહ્’ જવ નૌ પ્રદેશવાલે સ્કન્ધ કો પાંચ હિસ્સો મેં ચાંટા જાના હૈ—તવ એક તરફ ચાર પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈ—ઓર દૂસરી તરફ પાંચ પ્રદેશોવાલા એક સ્કન્ધ હોતા હૈ—‘અહવા એગયઓ તિન્નિ પરમાણુ—પોગ્ગલા એગયઓ દુપ્પણસિય સંધે, એગયઓ ચત્તપ્પણસિય સંધે મવહ્’ અથવા—એક ભાગ મેં ત્રીન પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈ, એક દૂસરે ભાગ મેં દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ ઓર અન્ય

વિભાગ, એક દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ અને ત્રિપ્રદેશિક એ સ્કંધ રૂપ એ વિભાગો થાય છે. “અહવા—એગયઓ તિન્નિ દુપ્પણસિયા સંધા, એગયઓ તિપ્પણસિય સંધે મવહ્” અથવા દ્વિપ્રદેશિક ત્રણ સ્કંધ રૂપ ત્રણ વિભાગો અને ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ થાય છે. “પંચહા કજ્જમાણે, એગયઓ ચત્તારિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ પંચ પણસિય સંધે મવહ્” તે નવપ્રદેશિક સ્કંધના ન્યારે પાંચ વિભાગો કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પુદ્ગલપરમાણુવાળા ચાર વિભાગો અને પાંચપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ થાય છે. “અહવા—એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પણસિય સંધે, એગયઓ ચત્તપ્પણસિય સંધે મવહ્” અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા ત્રણ વિભાગો, એક દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ અને એક ચાર પ્રદેશિક સ્કંધ થાય છે. “અહવા—એગ-

પરમાણુપોગલા, એગયઓ દો તિપ્પણસિયા સંધા મવંતિ' અથવા એકતઃ-એકભાગે ત્રયઃ પરમાણુપુદ્ગલા મવન્તિ, એકતઃ-અપરમાગે દ્વૌ ત્રિપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ મવતઃ, 'અહવા એગયઓ દો પરમાણુપોગલા, એગયઓ દો દુપ્પણસિયા સંધા, એગયઓ તિપ્પણસિયા સંધે મવઈ' અથવા એકતઃ-એકભાગે દ્વૌ પરમાણુપુદ્ગલૌ મવતઃ, એકતઃ-અન્યમાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો મવતિ, 'અહવા એગયઓ પરમાણુપોગલે એગયઓ ચત્તારિ દુપ્પણસિયા સંધા મવંતિ' અથવા એકતઃ-એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો મવતિ, એકતઃ-અપરમાગે ચત્વારો દ્વિપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા મવન્તિ, 'છહા કઙ્ગમાણે એગયઓ પંચ પરમાણુપોગલા, એગયઓ ચત્તપ્પણસિયા સંધે મવઈ' નવપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ પોઠા ક્રિયમાણઃ, એકતઃ-એકભાગે પચ્ચપરમાણુપુદ્ગલા

માગ મેં ચતુષ્પ્રદેશિક એક સ્કન્ધ હોતા હૈ 'અહવા-એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગલા, એગયઓ દો તિપ્પણસિયા સંધા મવંતિ, અથવા-એક માગ મેં ત્રીન પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં ઓર દૂસરે માગ મેં દો ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતે હૈં । 'અહવા-એગયઓ દો પરમાણુપોગલા એગયઓ દો દુપ્પણસિયા સંધા મવંતિ, અથવા એક માગ મેં દો પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, ઓર દૂસરે માગ મેં દો દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈં, તથા 'એગયઓ તિપ્પણસિયા સંધે' ઓર અન્ય માગ મેં એક ત્રિપ્રદેશીસ્કન્ધ હોતા હૈ । 'અહવા-એગયઓ પરમાણુ પોગલે, એગયઓ ચત્તારિ દુપ્પણસિયા સંધા મવંતિ' અથવા-એક માગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ, દૂસરે માગ મેં ચાર દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈં । 'છહા કઙ્ગમાણે એગયઓ પંચ પરમાણુપોગલા, એગયઓ ચત્તપ્પણસિયા સંધે મવઈ' યહ નવપ્રદેશિક સ્કન્ધ જબ છહ માગોં મેં વિમક્ત ક્રિયા જાતા હૈ તથ એક માગ મેં પાંચ પરમાણુ-

યઓ તિન્નિ પરમાણુપોગલા, એગયઓ દો તિપ્પણસિયા સંધા મવંતિ " અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા ત્રણ વિભાગો અને ત્રિપ્રદેશિક એ સ્કંધ ૩૫ એ વિભાગો થાય છે. "અહવા એગયઓ દો પરમાણુપોગલા, એગયઓ દો દુપ્પણસિયા સંધા, એગયઓ તિપ્પણસિયા સંધે" અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલ ૩૫ એ વિભાગો, દ્વિપ્રદેશિક એ સ્કંધ ૩૫ એ વિભાગો અને ત્રિપ્રદેશિક એક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ થાય છે. "અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગલે, એગયઓ ચત્તારિ દુપ્પણસિયા સંધા મવંતિ" અથવા એક પરમાણુ પુદ્ગલ ૩૫ એક વિભાગ અને દ્વિપ્રદેશિક ચાર સ્કંધ ૩૫ ચાર વિભાગો થાય છે. 'છહા કઙ્ગમાણે એગયઓ પંચપરમાણુ પોગલા, એગયઓ ચત્તપ્પણસિયા સંધે મવઈ' તે નવ પ્રદેશિક સ્કંધનાં જ્યારે છ વિભાગો પચ્ચમામાં આવે છે, ત્યારે એક

भवन्ति, एकतः—अपरभागे चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, ‘अहवा एगयओ चत्तारि परमाणुपोग्गला, एगयओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ’ अथवा एकतः—एकभागे चत्वारः परमाणुपुदगलाः भवन्ति, एकतः—अपरभागे द्विप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, एकतः—अन्यभागे त्रिप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, ‘अहवा एगयओ तिन्नि परमाणुपोग्गला, एगयओ तिन्नि दुप्पएसिया खंधा भवन्ति’ अथवा एकतः—एकभागे त्रयः परमाणुपुदगलाः भवन्ति, एकतः—अपरभागे त्रयो द्विप्रदेशिकाः स्कन्धा भवन्ति, ‘सत्तहा कज्जमाणे एगयओ छ परमाणुपोग्गला, एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ’ नवप्रदेशिकः स्कन्धः सप्तधा क्रियमाणः, एकतः—एकभागे षट् परमाणुपुदगला, भवन्ति, एकतः—अपरभागे त्रिप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, ‘अहवा एगयओ पंच परमाणुपोग्गला एगयओ दो दुप्पए-

पुद्गल होते हैं, और दूसरे भाग में चार प्रदेशी स्कन्ध होता है । ‘अहवा—एगयओ चत्तारि परमाणुपोग्गला, एगयओ दुप्पएसिए खंधे एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ’ अथवा—एक भाग में चार परमाणुपुद्गल होते हैं, एक भाग में द्विप्रदेशिक एक स्कन्ध होता है, तथा और दूसरे भाग में एक त्रिप्रदेशिक स्कन्ध होता है । ‘अहवा—एगयओ तिन्नि परमाणुपोग्गला, एगयओ दुप्पएसिया खंधा भवन्ति’ अथवा एक भाग में तीन परमाणुपुद्गल होते हैं’ एक दूसरे भाग में तीन द्विप्रदेशी स्कन्ध होते हैं—“सत्तहा कज्जमाणे—एगयओ छ परमाणुपोग्गला, एगयओ तिप्पएसिए खंधे भवइ” जब यह नौ प्रदेशोंवाला स्कन्ध सात विभागों में विभक्त किया जाता है—तब एक भाग में ६ परमाणुपुद्गल होते हैं और दूसरे भाग में त्रिप्रदेशी एक स्कन्ध होता है । ‘अहवा—एगयओ पंच परमाणुपोग्गला

એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા પાંચ વિભાગો અને એક ચાર પ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ થાય છે. “ અહવા—એગયઓ ચત્તારિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પસેસિયે સંધે, એગયઓ તિપ્પસેસિયે સંધે મ.ઈ ” અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા ચાર વિભાગો, દ્વિપ્રદેશિક એક સ્કંધરૂપ એક વિભાગ અને ત્રિપ્રદેશિક એક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ થાય છે. “ અહવા—એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ તિન્નિ દુપ્પસેસિયા સંધા મવંતિ ” અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા ત્રણ વિભાગો અને દ્વિપ્રદેશિક ત્રણ સ્કંધ રૂપ ત્રણ વિભાગો થાય છે. “ સત્તહા કજ્જમાણે એગયઓ છ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ તિપ્પસેસિયે સંધે મવઈ ” તે નવ પ્રદેશિક સ્કંધના જ્યારે સાત વિભાગો કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા છ વિભાગો અને ત્રિપ્રદેશિક

‘સિયા સ્વંધા ભવંતિ’ અથવા એકતઃ-એકભાગે પચ્ચ પરમાણુપુદ્ગલા ભવન્તિ, એકતઃ અપરભાગે દ્વૌ દ્વિપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ ‘અદ્વહા કજ્જમાણે એગયઓ સત્ત પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પણસિણ સ્વંધે ભવઈ’ નવપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ અષ્ટથા ક્રિયમાણઃ, એકતઃ-એકભાગે સત્ત પરમાણુપુદ્ગલાઃ, ભવન્તિ, એકતઃ-અપરભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘નવહા કજ્જમાણે નવ પરમાણુપોગ્ગલા ભવંતિ’ નવપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો નવથા ક્રિયમાણો નવપરમાણુપુદ્ગલાઃ ભવન્તિ। ગૌતમઃ પૂછતિ-‘દસ મંતે ! પરમાણુપોગ્ગલા જાવ દુહા કજ્જમાણે એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ નવપણસિણ સ્વંધે ભવઈ’ હે મદન્ત ! દશપરમાણુપુદ્ગલાઃ

એગયઓ દો દુપ્પણસિયા સ્વંધા ભવંતિ’ અથવા એક ભાગ મેં પાંચ પરમાણુ પુદ્ગલ હોતે હૈં ઓર દૂસરે એક ભાગ મેં દો દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતે હૈં। “અદ્વહા કજ્જમાણે એગયઓ સત્તપરમાણુપોગ્ગલા એગયઓ દુપ્પણસિણ સ્વંધે ભવઈ” યહ નૌપ્રદેશોં વાલા સ્કન્ધ જવ આઠ વિભાગોં મેં વિભક્ત કિયા જાતા હૈ તવ એક ભાગ મેં સાત પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, ઓર એક દૂસરે ભાગ મેં એક દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ ! ‘નવહા કજ્જમાણે નવ પરમાણુપોગ્ગલા હવંતિ’ નૌ પ્રદેશોંવાલા સ્કન્ધ જવ નૌ વિભાગોં મેં વિભક્ત કિયા જાતા હૈ તવ ઇસકે વિભક્ત નૌ પરમાણુપુદ્ગલ હી નૌ વિભાગ હોતે હૈં।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘દસ મંતે ! પરમાણુપોગ્ગલા જાવ દુહા કજ્જમાણે એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ નવપણસિણ સ્વંધે ભવઈ’ હે મદન્ત ! દશ પરમાણુપુદ્ગલ આપસ મેં મિલતે હૈં-તવ

એક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ થાય છે. “ અદ્વહા-એગયઓ પંચ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દો દુપ્પણસિયા સ્વંધા ભવંતિ ” અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા પાંચ વિભાગો અને દ્વિપ્રદેશિક એ સ્કંધરૂપ એ વિભાગો થાય છે. “ અદ્વહા કજ્જમાણે એગયઓ સત્ત પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પણસિણ સ્વંધે ભવઈ ” તે નવ પ્રદેશિક સ્કંધના જ્યારે આઠ વિભાગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા સાત વિભાગો અને દ્વિપ્રદેશિક એક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ થાય છે. “ નવહા કજ્જમાણે નવ પરમાણુપોગ્ગલા હવંતિ ” તે નવ પ્રદેશિક સ્કંધના જ્યારે નવ વિભાગો કરાય છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા નવવિભાગોમાં તે સ્કંધ વિભક્ત થઈ જાય છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ દસ મંતે ! પરમાણુપોગ્ગલા પુછ્ઠા ” હે ભગવન્ ! જ્યારે દસ પરમાણુ પુદ્ગલો એક બીજા સાથે મળી જાય છે, ત્યારે કંઈ વસ્તુ ઉત્પન્ન થાય છે ?

યાવત્ એકતઃ સંહન્યન્તે, એકતઃ સંહત્ય કિં સ્વરૂપં વસ્તુ ભવતિ ? મગવાનાહ—
હે ગૌતમ ! દશ પરમાણુપુદ્ગલાઃ સંહત્ય દશપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, સ દશપ્રદેશિકઃ
સ્કન્ધો મિદ્યમાનઃ દ્વિધાપિ, ત્રિધાપિ, ચતુર્ધાપિ, પશ્ચધાપિ, પોઢાપિ, સપ્તધાપિ,
અષ્ઠધાપિ, નવધાપિ, દશધાપિ ક્રિયતે, તત્ર દ્વિધા ક્રિયમાણઃ એકતઃ—એકભાગે
પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ—અપરભાગે નવપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘અહવાં
એગયઓ દુપ્પણ્ણિણ સંધે, એગયઓ અદ્દપ્પણ્ણિણ સંધે ભવઈ’ અથવા—એકતઃ—
એકભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ—અપરભાગે અષ્ટપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો
ભવતિ, ‘એવં એકેકં સંચારેયવ્વંતિ—જાવ અહવાં દો પંચ પણ્ણિણા સંધા
ભવંતિ’ એવં—પૂર્વોક્તરીત્યા, એકેકં સંચારયિતવ્યમ્—અભિલાપક્રમેણ વક્તવ્યમ્,

उनसे किस वस्तु का उत्पाद होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—
गौतम ! दश पुद्गलपरमाणु जब आपस में मिलते हैं—तब उनके मिलाप
से एक दशप्रदेशिक स्कन्ध उत्पन्न होता है । जब इस दशप्रदेशिक
स्कन्ध का विभाग किया जाता है—तब इसके दो भी, तीन भी, चार
भी, पांच भी, छह भी, सात भी, आठ भी, नौ भी और दश भी
विभाग हो सकते हैं—जब इसके दो विभाग किये जाते हैं—तब एक
भाग में एक परमाणुपुद्गल होता है, और दूसरे भाग में नौ प्रदेशोंवाला
एक स्कन्ध होता है ‘अहवा—एगयओ दुप्पण्णिए संधे, एगयओ अद्व-
ण्णिए संधे भवइ’ अथवा—एक भाग में द्विप्रदेशी स्कन्ध होता है,
और एक दूसरे भाग में अष्टप्रदेशिक एक स्कन्ध होता है—‘एवं एकेकं
संचारेयव्वंति जाव अहवां दो पंचपण्णियां, संधा भवन्ति’ इस प्रकार

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર—“ જાવ દુહા કજ્જમાણે એગયઓ પરમાણુવોગલે,
એગયઓ નવપણ્ણિણ સંધે ભવઈ ” હે ગૌતમ ! જ્યારે દસ પરમાણુ પુદ્ગલો
એક બીજા સાથે મળી જાય છે, ત્યારે તેમના સંયોગથી એક દસપ્રદેશિક
સ્કંધ ઉત્પન્ન થાય છે. જ્યારે તેનાં વિભાગો કરવામાં આવે છે, ત્યારે બે,
ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ અથવા દસ વિભાગો થઈ શકે છે.
જ્યારે તેનાં બે વિભાગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે તેના એક વિભાગમાં એક
પરમાણુ પુદ્ગલ હોય છે અને બીજા વિભાગમાં નવ પ્રદેશોવાળો એક સ્કંધ
હોય છે. “ અહવા—એગયઓ દુપ્પણ્ણિણ સંધે, એગયઓ અદ્દ પણ્ણિણ સંધે ભવઈ ”
અથવા એક ભાગ દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ હોય છે અને બીજો ભાગ અષ્ટપ્રદે-
શિક સ્કંધરૂપ હોય છે. “ એવં એકેકં સંચારેયવ્વંતિ જાવ અહવાં દો પંચ પણ-
ણિયા સંધા ભવંતિ ” આ ક્રમે પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ પ્રમાણે એક એક પ્રદેશની,

યાવત્-પૂર્વોક્તં સર્વં સંગ્રાહ્યમ્, અન્તિમમશિલાપમાદ્-અથવા દ્વી પશ્ચમદેશિકો સ્કન્ધો ભવતઃ, ‘તિહા કજ્જમાણે એગયઓ દો પરમાણુપોગલા એગયઓ અદ્વપ્પ-સિંધે સ્વંધે ભવહ’ દશમદેશિકઃ સ્કન્ધઃ ત્રિધા ક્રિયમાણઃ એકતઃ-એકભાગે દ્વી પરમાણુપુદ્ગલો ભવતઃ, એકતઃ-અપરભાગે અષ્ટમદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ “અહવા એગયઓ પરમાણુપોગલે, એગયઓ દુપ્પપ્પસિંધે સ્વંધે, એગયઓ સત્તપ્પપ્પસિંધે સ્વંધે ભવહ’ અથવા એકતઃ-એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અન્યભાગે સપ્તમદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, “અહવા એગયઓ પરમાણુપોગલે, એગયઓ તિપ્પપ્પસિંધે સ્વંધે ભવહ, એગયઓ છપ્પપ્પસિંધે સ્વંધે ભવહ’ અથવા એકતઃ-એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે

પૂર્વોક્તરીતિ કે અનુસાર એક એકની વૃદ્ધિ કરનાં ચાહિયે-યાવત્ અથવા દો પાંચ પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈં, યહ હસકા અન્તિમ ભંગ હૈં । ‘તિહાક-જ્જમાણે એગયઓ દો પરમાણુપોગલા એગયઓ અદ્વપ્પપ્પસિંધે સ્વંધે ભવહ’ જબ હસ દશપ્રદેશી સ્કન્ધ કો ત્રીન ભાગો મેં ઘાંટા જાતા હૈં-તચ એક ભાગ મેં દો પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, ઓર દૂસરે ભાગમેં આઠ પ્રદેશોવાલા એક સ્કન્ધ હોતા હૈં ! ‘અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગલે, એગયઓ દુપ્પ-પ્પસિંધે, એગયઓ સત્તપ્પપ્પસિંધે સ્વંધે ભવહ’ અથવા-એક ભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈં, એક દૂસરે ભાગ મેં દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈં, ઓર અન્યભાગમેં એક સપ્તપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈં ! ‘અહવા-એગ-યઓ પરમાણુપોગલે એગયઓ તિપ્પપ્પસિંધે સ્વંધે ભવહ, એગયઓ છપ્પ-પ્પસિંધે સ્વંધે ભવહ’ અથવા એક ભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈં,

વૃદ્ધિ કરીને બાકીના ત્રણ વિકલ્પો પણ બનાવી લેવા બેઠાં છેલ્લો વિકલ્પ આ પ્રમાણે બનશે-“ અથવા પાંચપ્રદેશિક એ સ્કંધ રૂપ એ વિભાગોમાં તે દસપ્રદેશિક સ્કંધ વિભક્ત થાય છે. “ તિહા કજ્જમાણે એગયઓ દો પરમાણુ-પોગલા, એગયઓ અદ્વપ્પપ્પસિંધે સ્વંધે, ભવહ ” તે દસ પ્રદેશિક સ્કંધના બ્યારે ત્રણ વિભાગો કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પુદ્ગલ પરમાણુવાળા એ વિભાગો અને એક અષ્ટપ્રદેશિક સ્કંધરૂપ એક વિભાગ થાય છે. “ અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગલે એગયઓ દુપ્પપ્પસિંધે સ્વંધે એગયઓ સત્તપ્પપ્પસિંધે સ્વંધે ભવહ ” અથવા એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળો એક વિભાગ, દ્વિપ્રદેશિક એક સ્કંધરૂપ બીજો વિભાગ અને સપ્તપ્રદેશિક એક સ્કંધરૂપ ત્રીજો વિભાગ થાય છે. અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગલે, એગયઓ તિપ્પપ્પસિંધે સ્વંધે ભવહ, એગયઓ છપ્પ-પ્પસિંધે સ્વંધે ભવહ ” અથવા એક પરમાણુ પુદ્ગલ રૂપ એક વિભાગ, ત્રિપ્રદેશિક

ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અન્યભાગે ષટ્ પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ ચતુષ્પૃષ્ઠિએ, એગયઓ પંચપૃષ્ઠિએ સ્વંધે ભવઈ' અથવા એકતઃ એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ પશ્ચપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ 'અહવા એગયઓ દુષ્પૃષ્ઠિએ સ્વંધે ભવઈ, એગયઓ દો ચતુષ્પૃષ્ઠિયા સ્વંધા ભવંતિ' અથવા એકતઃ-એકભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે દ્વૌ ચતુષ્પ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ 'અહવા એગયઓ દો તિષ્પૃષ્ઠિયા સ્વંધા ભવંતિ, એગયઓ ચતુષ્પૃષ્ઠિએ સ્વંધે ભવઈ' અથવા એકતઃ-એકભાગે દ્વૌ ત્રિપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ, એકતઃ-અપરભાગે ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'ચઠહા કઝજમાણે એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ સત્તપૃષ્ઠિએ સ્વંધે ભવઈ' દશપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધશ્ચતુર્થા ક્રિયામાણઃ, એકતઃ-એકભાગે ત્રયઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ ભવન્તિ, એકતઃ-

એક દસરે ભાગ મેં ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ ઓર અન્યભાગ મેં એક ષટ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ । 'અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ ચતુષ્પૃષ્ઠિએ, એગયઓ પંચપૃષ્ઠિએ સ્વંધે ભવઈ' અથવા એક ભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ, એક દસરે ભાગ મેં ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ, ઓર અન્ય ભાગ મેં એક પંચ પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ । 'અહવા-એગયઓ દુષ્પૃષ્ઠિએ સ્વંધે ભવઈ' એગયઓ દો ચતુષ્પૃષ્ઠિયા સ્વંધા ભવંતિ' અથવા-એક ભાગ મેં દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ એવં એક દસરે ભાગ મેં દો ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈ । 'અહવા-એગયઓ દો તિષ્પૃષ્ઠિયા સ્વંધા ભવંતિ, એગયઓ ચતુષ્પૃષ્ઠિએ સ્વંધે ભવઈ' અથવા-એક ભાગ મેં દો ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈ, ઓર એક દસરે ભાગ મેં ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ 'ચઠહા કઝજમાણે એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ સત્તપૃષ્ઠિએ સ્વંધે ભવઈ' ચહ દશપ્રદેશિક

સ્કંધ ૩૫ બીજો વિભાગ અને છપ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ ત્રીજો વિભાગ થાય છે. "અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ ચતુષ્પૃષ્ઠિએ, એગયઓ પંચ પૃષ્ઠિએ સ્વંધે ભવઈ" અથવા એક પરમાણુ પુદ્ગલ ૩૫ વિભાગ, ચાર પ્રદેશિક સ્કંધ-૩૫ બે વિભાગ અને પાંચ પ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ ત્રીજો વિભાગ અને છે. "અહવા-એગયઓ દુષ્પૃષ્ઠિએ સ્વંધે ભવઈ, એગયઓ દો ચતુષ્પૃષ્ઠિયા, સ્વંધા ભવંતિ" અથવા દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ અને ચાર પ્રદેશિક બે સ્કંધ ૩૫ બે વિભાગ થાય છે. "અહવા-એગયઓ દો તિષ્પૃષ્ઠિયા સ્વંધા ભવંતિ, એગયઓ ચતુષ્પૃષ્ઠિએ સ્વંધે ભવઈ" અથવા બે ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ બે વિભાગો અને ચાર પ્રદેશિક એક સ્કંધ ૩૫ ત્રીજો વિભાગ થાય છે. "ચઠહા કઝજમાણે એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ સત્તપૃષ્ઠિએ સ્વંધે ભવઈ" બ્યારે તે

અપરમાણે સપ્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુષ્પ્પેસિયે સંધે, એગયઓ છપ્પેસિયે સંધે ભવહ' અથવા એકતઃ-એક-માણે દ્વૌ પરમાણુપુદ્ગલૌ ભવતઃ, એકતઃ-અપરમાણે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અન્યમાણે પટ્ટ પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગયઓ દો પરમાણુ-પોગ્ગલા, એગયઓ તિષ્પ્પેસિયે સંધે, એગયઓ પંચપેસિયે સંધે ભવહ' અથવા એકતઃ-એકમાણે દ્વૌ પરમાણુપુદ્ગલૌ ભવતઃ, એકતઃ-અપરમાણે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અન્યમાણે પચ્ચપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દો ચત્તપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા એકતઃ-એકમાણે દ્વૌ પરમાણુપુદ્ગલૌ ભવતઃ, એકતઃ-અપરમાણે દ્વૌ ચતુષ્પ્રદેશિકૌ સ્કન્ધો ભવતઃ,

સ્કન્ધ જ્યારે ચાર ભાગોં મેં વિભક્ત ક્રિયા જાતા હૈ-ત્ય એક ભાગ મેં ત્રીણ પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં ઓર એક દુસરે ભાગ મેં સાતપ્રદેશોંવાલા સ્કન્ધ હોતા હૈ 'અહવા-એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુષ્પ્પેસિયે સંધે, એગયઓ છપ્પેસિયે સંધે ભવહ' અથવા-એક ભાગ મેં દો પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, એક દુસરે ભાગ મેં દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ, ઓર અન્યભાગ મેં છહ પ્રદેશિક એક સ્કન્ધ હોતા હૈ 'અહવા-એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ તિષ્પ્પેસિયે સંધે, એગયઓ પંચપેસિયે સંધે ભવહ' અથવા-એક ભાગ મેં દો પરમાણુ પુદ્ગલ હોતે હૈં, એક દુસરે ભાગ મેં ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ ઓર અન્યભાગ મેં પાંચ પ્રદેશોંવાલા સ્કન્ધ હોતા હૈ । 'અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દો ચત્તપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા-એક ભાગ મેં દો પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, એવં એકભાગ મેં દો ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈં ।

હસ પ્રદેશિક સ્કન્ધના ચાર વિભાગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા ત્રણ વિભાગો અને સપ્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ રૂપ એક વિભાગ થાય છે. "અહવા-એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુષ્પ્પેસિયે સંધે, એગયઓ છપ્પેસિયે સંધે ભવહ" અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલ રૂપ બે વિભાગો, દ્વિપ્રદેશિક એક સ્કન્ધ રૂપ ત્રીણ વિભાગ અને છપ્રદેશિક સ્કન્ધ રૂપ ચોથો વિભાગ થાય છે. "અહવા-એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ તિષ્પ્પેસિયે સંધે, એગયઓ પંચપેસિયે સંધે, ભવહ" અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા બે વિભાગો, ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ રૂપ એક વિભાગ અને પાંચ પ્રદેશિક સ્કન્ધ રૂપ એક વિભાગ થાય છે, "અહવા એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દો ચત્તપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ" અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા બે વિભાગો, અને ચાર પ્રદેશિક બે સ્કન્ધ રૂપ,

‘અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે એગયઓ દુપ્પએસિએ, એગયઓ તિપ્પએસિએ, એગયઓ ચડપ્પએસિએ સંધે ભવહ’ અથવા એકતઃ—એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ અપરભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ—અન્યભાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ—અન્યભાગે ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ તિન્નિ તિપ્પએસિયા સંધા ભવંતિ,’ અથવા એકતઃ—એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ—અપરભાગે ત્રયસ્ત્રિપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા ભવન્તિ, ‘અહવા એગયઓ તિન્નિ દુપ્પએસિયા સંધા, એગયઓ ચડપ્પએસિએ સંધે ભવહ’ અથવા એકતઃ—એકભાગે ત્રયો દ્વિપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા ભવન્તિ, એકતઃ—અપરભાગે ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘અહવા એગયઓ દો દુપ્પએસિયા સંધા, એગયઓ દો તિપ્પએસિયા સંધા ભવંતિ’ અથવા એકતઃ—એકભાગે દ્વૌ દ્વિપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ

‘અહવા—એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દુપ્પએસિએ, એગયઓ તિપ્પએસિએ એગયઓ ચડપ્પએસિએ સંધે ભવહ’ અથવા—એકભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ, એકભાગ મેં દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ એક ભાગ મેં ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ, અન્યભાગ મેં એક ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ। ‘અહવા—એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ તિન્નિ તિપ્પએસિયા સંધા ભવંતિ’ અથવા—એક ભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ એવં એક ભાગ મેં ત્રીન ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈ—‘અહવા—એગયઓ તિન્નિ દુપ્પએસિયા સંધા એગયઓ ચડપ્પએસિએ સંધે ભવહ’ અથવા—એકભાગ મેં ત્રીન દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈ, એવં એક ભાગ મેં એક ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ। ‘અહવા—એગયઓ દો દુપ્પએસિયા સંધા, એગયઓ દો તિપ્પએસિયા સંધા ભવંતિ’ અથવા—એકભાગ મેં દો

બે વિભાગો થાય છે. “અહવા—એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દુપ્પએસિએ, એગયઓ તિપ્પએસિએ, એગયઓ ચડપ્પએસિએ સંધે ભવહ” અથવા એક પરમાણુ પુદ્ગલ રૂપ એક વિભાગ, દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ રૂપ બીજો વિભાગ, ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ રૂપ ત્રીજો વિભાગ અને ચાર પ્રદેશિક સ્કન્ધ રૂપ ચોથો વિભાગ થાય છે. “અહવા—એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ તિન્નિ તિપ્પએસિયા સંધા ભવતિ” અથવા એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળો એક વિભાગ અને ત્રણ ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ રૂપ ત્રણ વિભાગ થાય છે “અહવા—એગયઓ તિન્નિ દુપ્પએસિયા સંધા, એગયઓ ચડપ્પએસિએ સંધે ભવહ” અથવા દ્વિપ્રદેશિક ત્રણ સ્કન્ધ રૂપ ત્રણ વિભાગો અને ચાર પ્રદેશિક સ્કન્ધ રૂપ એક વિભાગ થાય છે.

“અહવા—એગયઓ દો દુપ્પએસિયા સંધા, એગયઓ દો તિપ્પએસિયા સંધા ભવંતિ” અથવા દ્વિપ્રદેશિક બે સ્કન્ધ રૂપ બે વિભાગો અને ત્રિપ્રદેશિક બે

भवतः, एकतः—अपरभागे द्वौ त्रिप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, ‘पंचहा कज्जमाणे एग-
यओ चत्तारि परमाणुपोग्गला, एगयओ छप्पएसिए खंधे भवइ’ पञ्चधा क्रियमाणे
दशप्रदेशिकः स्कन्धः, एकतः—एकभागे चत्वारः परमाणुपुद्गला भवन्ति, एकतः—
अपरभागे षट्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, ‘अहवा एगयओ तिन्नि परमाणुपोग्गला,
एगयओ दुप्पएसिए खंधे भवइ, एगयओ पंचपएसिए खंधे भवइ’ अथवा एकतः—
एकभागे त्रयः परमाणुपुद्गला भवन्ति, एकतः—अपरभागे द्विप्रदेशिकः स्कन्धो
भवति, एकतः—अन्यभागे पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, ‘अहवा एगयओ तिन्नि
परमाणुपोग्गला एगयओ तिप्पएसिए, एगयओ चउप्पएसिए खंधे भवइ’ अथवा
एकतः—एकभागे त्रयः परमाणुपुद्गलाः भवन्ति, एकतः—अपरभागे त्रिप्रदेशिकः
स्कन्धो भवति एकतः—अन्यभागे चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, ‘अहवा एगयओ

द्विप्रदेशिक स्कन्ध होते हैं और एक दूसरे भाग में दो त्रिप्रदेशिक
स्कन्ध होते हैं—‘पंचहा कज्जमाणे चत्तारि परमाणुपोग्गला, एगयओ
छप्पएसिए खंधे भवइ’ यह दशप्रदेशिक स्कंध जब पांच भागों में
विभक्त किया जाता है—तब एकभाग में चार परमाणुपुद्गल होते हैं, एवं
एकभाग में छहप्रदेशिक स्कन्ध होता है ‘अहवा—‘एगयओ तिन्नि पर-
माणुपोग्गला, एगयओ दुप्पएसिए खंधे भवइ’ अथवा—एक भाग में
तीन परमाणुपुद्गल होते हैं, और एकभाग में द्विप्रदेशिक स्कंध होता
है, ‘एगयओ पंचपएसिए खंधे भवइ’ एवं एक अन्यभाग में पंच प्रदे-
शिक स्कंध होता है। ‘अहवा—एगयओ तिन्नि परमाणुपोग्गला, एग-
यओ तिप्पएसिए, एगयओ चउप्पएसिए खंधे भवइ’ अथवा एकभाग
में तीन परमाणुपुद्गल होते हैं, एक दूसरे भाग में एक त्रिप्रदेशिक
स्कन्ध होता है, और एक अन्यभाग में एक चतुष्प्रदेशिक स्कन्ध होता

સ્કંધ ૩૫ એ વિભાગો થાય છે. “પંચહા કજ્જમાણે એગયઓ ચત્તારિ પરમાણુ-
પોગ્ગલા, એગયઓ છપ્પસેસિયે સંધે ભવઈ” તે દશ પ્રદેશિક સ્કંધના બંધારે
પાંચ વિભાગો કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા ચાર
વિભાગો અને છ પ્રદેશિક એક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ થાય છે. “અહવા—
એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પસેસિયે સંધે ભવઈ, એગયઓ પંચ
પસેસિયે સંધે ભવઈ” અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા ત્રણ વિભાગો,
દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ અને પાંચ પ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ
બને છે. “અહવા—એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ તિપ્પસેસિયે, એગ-
યઓ ચઉપ્પસેસિયે સંધે ભવઈ” અથવા એક એક પુદ્ગલ પરમાણુવાળા ત્રણ
વિભાગો, ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ અને ચાર પ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫

દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પેસિયે સંધે, ભવહ' એગયઓ દો તિપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા એકતઃ-એકભાગે દ્વૌ પરમાણુપુદ્ગલૌ ભવતઃ એકતઃ-અપરભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અન્યભાગે દ્વૌ ત્રિપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ, 'અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ તિન્નિ દુપ્પેસિયા સંધા, એગયઓ તિપ્પેસિયે સંધે, ભવહ' અથવા એકતઃ-એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે ત્રયો દ્વિપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ ભવન્તિ, એકતઃ-અન્યભાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા પચ્ચ દુપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ,' અથવા દ્વિપચ્ચપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા ભવન્તિ, 'છહા કજ્જમાણે એગયઓ પંચપરમાણુપોગ્ગલા એગયઓ પંચપેસિયે સંધે ભવહ' દશપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ ષોઢાં ક્રિયમાણઃ, એકતઃ-એકભાગે પચ્ચ-

હૈ । 'અહવા-એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પેસિયે સંધે ભવહ, એગયઓ દો તિપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા-એકભાગ મેં દો પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, એક દૂસરે ભાગ મેં એક દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈં ઓર એક એક અન્ય ભાગ મેં દો ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈં । 'અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ તિન્નિ દુપ્પેસિયા સંધા, એગયઓ તિપ્પેસિયે સંધે ભવહ' અથવા-એકભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈં, એકભાગ મેં ત્રીન દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈં, ઓર એક અન્યભાગ મેં એક ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈં । 'અહવા-પંચ દુપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા-પાંચ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતે હૈં । 'છહા કજ્જમાણે એગયઓ પંચ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ પંચ પેસિયે સંધે ભવહ,' યહ દશપ્રદેશિક સ્કન્ધ જબ છહ વિભાગોં મેં વિભક્ત ક્રિયા જાતા હૈં-તબ એક ભાગ મેં

એક વિભાગ થાય છે. “અહવા-એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પેસિયે સંધે ભવહ, એગયઓ દો તિપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ” અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા બે વિભાગો, દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ રૂપ એક વિભાગ અને ત્રિપ્રદેશિક બે સ્કન્ધ રૂપ બે વિભાગો પડી જાય છે. “અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે એગયઓ તિન્નિ દુપ્પેસિયા સંધા, એગયઓ તિપ્પેસિયે સંધે ભવહ” અથવા એક પરમાણુ પુદ્ગલરૂપ એક વિભાગ, ત્રણ દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ રૂપ ત્રણ વિભાગ અને ત્રિપ્રદેશિક એક સ્કન્ધ રૂપ એક વિભાગ થાય છે. “અહવા-પંચ દુપ્પેસિયા સંધા, ભવંતિ” અથવા દ્વિપ્રદેશિક પાંચ સ્કન્ધ રૂપ પાંચ વિભાગો થાય છે. “છહા કજ્જમાણે એગયઓ પંચ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ પંચ પેસિયે સંધે ભવહ” દસ પ્રદેશિક સ્કન્ધના ન્યાયે છ વિભાગો કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા પાંચ વિભાગો અને પાંચ

પરમાણુપુદ્ગલા ભવન્તિ, એકતઃ—અપરભાગે પચ્ચપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘અહવા એગયઓ ચત્તારિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પણસિણે સંધે એગયઓ ચડપ્પણસિણે સંધે ભવહ’ અથવા એકતઃ—અપરભાગે ચત્તારઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ ભવન્તિ, એકતઃ—અપરભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ—અન્યભાગે ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘અહવા એગયઓ ચત્તારિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દો તિપ્પણસિયા સંધા ભવન્તિ, અથવા એકતઃ—એકભાગે ચત્તારઃ પરમાણુપુદ્ગલા ભવન્તિ, એકતઃ—અપરભાગે દ્વો ત્રિપ્રદેશિકો સ્કન્ધો ભવત’, ‘અહવા એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દો દુપ્પણસિયા સંધા ભવન્તિ એગયઓ તિપ્પણસિણે સંધે, ભવહ’ અથવા એકતઃ—એકભાગે ત્રયઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ ભવન્તિ, એકતઃ—અન્યભાગે દ્વો દ્વિપ્રદેશિકો સ્કન્ધો ભવતઃ એકતઃ—અન્યભાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘અહવા એગયઓ દો પર-

પાંચ પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, અપરભાગ મેં પાંચપ્રદેશોંવાલા એક સ્કંધ હોતા હૈ, ‘અહવા—એગયઓ ચત્તારિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પણસિણે સંધે, એગયઓ ચડપ્પણસિણે સંધે ભવહ’ અથવા—એક ભાગ મેં ચાર પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, એક ભાગ મેં એક દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ હોતા હૈ, ઓર એક અન્યભાગ મેં એક ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ। ‘અહવા—એગયઓ ચત્તારિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દો તિપ્પણસિયા સંધા ભવન્તિ’ અથવા—એક ભાગ મેં ચાર પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, દૂસરે ભાગ મેં દો ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈં, ‘અહવા—એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દો દુપ્પણસિયા સંધા ભવન્તિ એગયઓ તિપ્પણસિણે સંધે’ અથવા—એક ભાગ મેં ત્રીન પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, એક દૂસરે ભાગ મેં દો દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ હોતે હૈં ઓર અન્યભાગ મેં એક ત્રિપ્રદેશી સ્કંધ હોતા હૈ ‘અહવા—એગયઓ દો પર-

પ્રદેશિક એક સ્કંધ ૩૫ છદો વિભાગ થાય છે. “અહવા—એગયઓ ચત્તારિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પણસિણે સંધે, એગયઓ ચડપ્પણસિણે સંધે ભવહ” અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલ ૩૫ ચાર વિભાગો, દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ અને ચાર પ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ થાય છે. “અહવા—એગયઓ ચત્તારિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દો તિપ્પણસિયા સંધા ભવન્તિ” અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા ચાર વિભાગો અને ત્રિપ્રદેશિક એ સ્કંધ ૩૫ એ વિભાગો થાય છે. “અહવા—એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પણસિયા સંધા, એગયઓ તિપ્પણસિણે સંધે” અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા ત્રણ વિભાગો, એ દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ એ વિભાગો અને એક ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ થાય છે. “અહવા—એગયઓ દો પર-

માણુપોગલા એગયઓ ચત્તારિ દુષ્પણસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા એકતઃ-એકભાગે દ્વૌ પરમાણુપુદ્ગલૌ ભવતઃ, એકતઃ-અપરભાગે ચત્તારો દ્વિપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા ભવન્તિ, "સત્તહા કજ્જમાણે એગયઓ છ પરમાણુપોગલા, એગયઓ ચડપ્પણસિય સંધે ભવહ્" દશપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ, સપ્તથો ક્રિયમાણઃ, એકતઃ-એકભાગે ષટ્ પરમાણુપુદ્ગલાઃ ભવન્તિ, એકતઃ-અપરભાગે ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવન્તિ, 'અહવા એગયઓ પંચ પરમાણુપોગલા, એગયઓ દુષ્પણસિય, એગયઓ તિષ્પણસિય સંધે ભવહ્' અથવા એકતઃ-એકભાગે પંચ પરમાણુપુદ્ગલાઃ ભવન્તિ, એકતઃ-અપરભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવન્તિ, એકતઃ-અન્યભાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવન્તિ, 'અહવા એગયઓ ચત્તારિ પરમાણુપોગલા, એગયઓ તિન્નિ દુષ્પણસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા એકતઃ-એકભાગે ચત્તારઃ પરમાણુપુદ્ગલા ભવન્તિ, એકતઃ-અપરભાગે ત્રયઃ દ્વિપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા ભવન્તિ

માણુપોગલા, એગયઓ ચત્તારિ દુષ્પણસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા-એકભાગ મેં દો પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, એક દુસરે ભાગ મેં ચાર દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ હોતે હૈં, 'સત્તહા કજ્જમાણે એગયઓ છ પરમાણુપોગલા, એગયઓ ચડપ્પણસિય સંધે ભવહ્' હસ દશપ્રદેશિક સ્કન્ધ કે જલ સાતવિભાગ કિયે જાતે હૈં, તલ એક ભાગ મેં ષટ્ પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, ઓર દુસરે ભાગ મેં એક ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કંધ હોતા હૈં । 'અહવા-એગયઓ પંચ પરમાણુપોગલા, એગયઓ દુષ્પણસિય, એગયઓ તિષ્પણસિય સંધે ભવહ્' અથવા-એકભાગ મેં પાંચ પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, એક ભાગ મેં એક દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈં ઓર એક અન્યભાગ મેં એક ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈં । 'અહવા-એગયઓ ચત્તારિ પરમાણુપોગલા, એગયઓ તિન્નિ દુષ્પણસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા-એકભાગ મેં ચાર પરમાણુપુદ્-

માણુપોગલા, એગયઓ ચત્તારિ દુષ્પણસિયા સંધા ભવંતિ" અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા બે વિભાગો અને દ્વિપ્રદેશિક ચાર સ્કંધ રૂપ ચાર વિભાગો થાય છે. "સત્તહા કજ્જમાણે એગયઓ છ પરમાણુપોગલા, એગયઓ ચડપ્પણસિય સંધે ભવહ્" હસ પ્રદેશિક સ્કંધના જ્યારે સાત વિભાગો કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા છ વિભાગો અને એક ચાર પ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ થાય છે. "અહવા-એગયઓ પંચ પરમાણુપોગલા, એગયઓ દુષ્પણસિય, એગયઓ તિષ્પણસિય સંધે ભવહ્" અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા પાંચ વિભાગો, દ્વિપ્રદેશિક એક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ અને ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ થાય છે. "અહવા-એગયઓ ચત્તારિ પરમાણુપોગલા, એગયઓ તિન્નિ દુષ્પણસિયા સંધા ભવંતિ" અથવા એક

‘અદ્વહા કજ્જમાણે એગયઓ સત્ત પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ તિપ્પેસિયે સંધે ભવઈ’ દશ પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ અષ્ટથા ક્રિયમાણઃ એકતઃ—એકભાગે સત્ત પરમાણુપુદ્ગલાઃ ભવન્તિ, એકતઃ—અપરભાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘અદ્વહા એગયઓ છ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દો દુપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ,’ અથવા એકતઃ—એકભાગે પદ્દ પરમાણુપુદ્ગલાઃ ભવન્તિ, એકતઃ—અપરભાગે દ્વો દ્વિપ્રદેશિકો સ્કન્ધો ભવતઃ, ‘નવહા કજ્જમાણે એગયઓ અદ્વ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પેસિયે સંધે ભવઈ’ નવથા ક્રિયમાણો દશપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ, એકતઃ—એકભાગે અષ્ટ પરમાણુપુદ્ગલાઃ ભવન્તિ, એકતઃ—અપરભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘દસહા કજ્જમાણે દસ પરમાણુપોગ્ગલા ભવંતિ’ દશપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો દશથા ક્રિયમાણઃ દશ પરમાણુપુદ્ગલાઃ ભવન્તિ ।

ગલ હોતે હૈં, ઓર એક દૂસરે ભાગ મેં ત્રીન દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતે હૈં । ‘અદ્વહા કજ્જમાણે એગયઓ સત્તપરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ તિપ્પેસિયે સંધે ભવઈ’ હસ દશપ્રદેશિક સ્કન્ધ કે જય આઠ વિભાગ કિયે જાતે હૈં તય એક ભાગ મેં સાતપરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, દૂસરે ભાગ મેં એક ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈં ‘અદ્વહા—એગયઓ છ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દો દુપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ’ અથવા—એકભાગ મેં ૬ પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, ઓર એક દૂસરે ભાગ મેં દો દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈં । ‘નવહા—કજ્જમાણે એગયઓ અદ્વપરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પેસિયે સંધે ભવઈ’ જય યહ દશપ્રદેશિક સ્કન્ધ નૌ વિભાગોં મેં વિભક્ત કિયા જાતો હૈં તય એક ભાગ મેં આઠ પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં ઓર એક દૂસરે ભાગ મેં એક દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈં ‘દસહા કજ્જમાણે દસ પરમા-

એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા આઠ વિભાગો અને દ્વિપ્રદેશિક ત્રણ સ્કંધ ૩૫ ત્રણ વિભાગો થાય છે. ‘અદ્વહા કજ્જમાણે એગયઓ સત્ત પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ તિપ્પેસિયે સંધે ભવઈ’ તે હસ પ્રદેશિક સ્કંધના ન્યારે આઠ વિભાગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા સાત વિભાગો અને ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ થાય છે. “અદ્વહા—એગયઓ છ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દો દુપ્પેસિયા સંધા ભવંતિ” અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા ૬ ભાગો અને દ્વિપ્રદેશિક બે સ્કંધ ૩૫ બીજા બે વિભાગો થાય છે. “નવહા કજ્જમાણે એગયઓ અદ્વ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દુપ્પેસિયે સંધે ભવઈ” તે હસ પ્રદેશિક સ્કંધના ન્યારે નવ વિભાગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પુદ્ગલ પરમાણુવાળા આઠ વિભાગો અને દ્વિપ્રદેશિક એક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ થાય છે. “દસહા—કજ્જમાણે દસ પરમાણુપોગ્ગલા

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘સંખેજ્જા મંતે ! પરમાણુપોગલા ઇગયઓ સાહન્નંતિ, ઇગયઓ સાહણિત્તા કિં ભવઈ ?’ હે મદન્ત ! સંખ્યેયાઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ એકતઃ એકતયા સંહન્યન્તે, સંહતા ભવન્તિ, સંધી ભવન્તીત્યર્થઃ, એકતઃ—એકત્વેન સંહત્ય—સંધીભૂય કિં સ્વરૂપં વસ્તુ ભવતિ ? इति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा ! संखेज्जपएसिए खंधे भवई’ हे गौतम ! संख्येयाः परमाणुपुद्गलाः एकत्वेन संहत्य संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, ‘से भिज्जमाणे दुहावि जाव दसहा वि संखेज्जहा वि कज्जइ’ स खलु संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भिद्यमानो द्विधापि, यावत्—त्रिधापि, चतुर्धापि, पञ्चधापि, षोढापि, सप्तधापि, अष्टधापि, नवधापि, दशधापि, संख्येयधापि क्रियते, तत्र

‘પોગલા, મવંતિ’ જવ યહ દશ પ્રદેશિકસ્કંધ દશ વિભાગોં મેં વિભક્ત ક્રિયા જાતા હૈ તથ દશ પરમાણુપુદ્ગલ હી ઇસકે દશ વિભાગ હોતે હૈં ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે ઇસા પૂછતે હૈં—‘સંખેજ્જા મંતે ! પરમાણુ-પોગલા ઇગયઓ સાહન્નંતિ, ઇગયઓ સાહણિત્તા કિં ભવઈ’ હે મદન્ત ! સંખ્યાત પરમાણુપુદ્ગલ જબ એકરૂપ સે આપસ મેં મિલતે હૈં—તથ ડનસે કયા ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘ગોયમા ! સંખેજ્જપસિયે ટંધે ભવઈ’ હે ગૌતમ ! સંખ્યાતપુદ્ગલપરમાણુ જબ આપસ મેં મિલ જાતે હૈં તથ ડનસે સંખ્યાત પ્રદેશી એક સ્કંધ ઉત્પન્ન હોતા હૈ । ‘સે ભિજ્જમાણે દુહા વિ જાવ દસહા વિ સંખેજ્જહા વિ કજ્જઈ’ જબ ઇસ સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કંધ કા વિભાગ ક્રિયા જાતા હૈ તથ ઇસકે દો બી, ત્રીન બી, ચાર બી, પાંચ બી, છહ બી, સાત બી, આઠ બી, નૌ

ભવંતિ ” બ્યારે તે ઇસ પ્રદેશિક સ્કંધના ઇસ વિભાગો કરવામાં આવે છે ત્યારે ઇસે વિભાગમાં એક એક પરમાણુ પુદ્ગલ હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન—“ સંખેજ્જા મંતે ! પરમાણુપોગલા ઇગયઓ સાહ-ન્નંતિ, ઇગયઓ સાહણિત્તા કિં ભવઈ ? ” હે ભગવન્ ! સંખ્યાત પરમાણુ પુદ્ગલો બ્યારે એક બીજા સાથે મળી જાય છે, ત્યારે તેમના સંયોગથી શું ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર—“ ગોયમા ! સંખેજ્જપસિયે ટંધે ભવઈ ” હે ગૌતમ ! બ્યારે સંખ્યાત પરમાણુ પુદ્ગલો એક બીજા સાથે મળી જાય છે, ત્યારે તેમના સંયોગથી સંખ્યાત પ્રદેશી એક સ્કંધ ઉત્પન્ન થાય છે. “ સે ભિજ્જમાણે ‘દુહા વિ જાવ દસહા વિ સંખેજ્જહા વિ કજ્જઈ’ આ સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધના બ્યારે વિભાગો કરવામાં આવે છે, ત્યારે બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ, ઇસ અથવા સંખ્યાત વિભાગોમાં તે

‘દુહા કજ્જમાણે એગયઓ પરમાણુપોગલે, એગયઓ સંખેજ્જપણસિણે સંધે ભવહ’ સંખેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો દ્વિધાક્રિયમાણઃ એકતઃ—એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ—અપરભાગે સંખેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘અહવા એગયઓ દુપ્પણસિણે સંધે એગયઓ સંખેજ્જપણસિણે સંધે ભવહ’ અથવા એકતઃ—એકભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ—અપરભાગે સંખેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘એવં અહવા એગયઓ તિપ્પણસિણે, એગયઓ સંખેજ્જપણસિણે સંધે ભવહ’ એવંરીત્યા અથવા એકતઃ—એકભાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ—અપરભાગે સંખેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘એવં જાવ, અહવા એગયઓ દસપણસિણે સંધે, એગયઓ સંખેજ્જપણસિણે સંધે ભવહ’ એવં—પૂર્વોક્તરીત્યા, યાવત્—એકતથ્વતુષ્પ્રદેશિકઃ, પશ્ચપ્રદેશિકઃ

મી, દશ એવં સંખ્યાત મી વિભાગ હો સકલે હૈં । ‘દુહા કજ્જમાણે એગયઓ પરમાણુપોગલે, એગયઓ સંખેજ્જપણસિણે સંધે ભવહ’ જલ્લં સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કંધ કલે દો વિભાગ ક્રિયલે જાલે હૈં તલ્લ એકભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોલો હૈં ઓર અપરભાગ મેં એક સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ હોલો હૈં ‘અહવા—એગયઓ દુપ્પણસિણે સંધે, એગયઓ સંખેજ્જપણસિણે સંધે ભવહ’ અથવા—એક ભાગ મેં એક દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ હોલો હૈં ઓર અપરભાગ મેં સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ હોલો હૈં, ‘એવં અહવા એગયઓ તિપ્પણસિણે, એગયઓ સંખેજ્જપણસિણે સંધે ભવહ’ હલ્લ રીતિ સે અથવા એકભાગ મેં ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધ હોલો હૈં ઓર અપરભાગ મેં સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કંધ હોલો હૈં ‘એવં જાવ અહવા—એગયઓ દસપણસિણે સંધે ભવહ, એગયઓ સંખેજ્જપણસિણે સંધે ભવહ’ હલ્લી પૂર્વોક્તરીતિ કલે અનુસાર

વિભક્ત થઈ જાય છે. “દુહા કજ્જમાણે એગયઓ પરમાણુપોગલે, એગયઓ સંખેજ્જપણસિણે સંધે ભવહ” જ્યારે તે સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધના બે વિભાગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક ભાગમાં એક પરમાણુપુદ્ગલ અને બીજા ભાગમાં સંખ્યાત પ્રદેશી એક સ્કંધ હોય છે. “અહવા—એગયઓ દુપ્પણસિણે સંધે, એગયઓ સંખેજ્જપણસિણે સંધે ભવહ” અથવા દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ અને સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ રૂપ બીજો વિભાગ થાય છે. “એવં અહવા એગયઓ તિપ્પણસિણે, એગયઓ સંખેજ્જપણસિણે સંધે ભવહ” અથવા ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ અને સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ રૂપ બીજો વિભાગ થાય છે. “એવં જાવ અહવા—એગયઓ દસપણસિણે સંધે ભવહ, એગયઓ સંખેજ્જપણસિણે સંધે ભવહ”, આ પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર પહેલાં વિભાગમાં એક એક પ્રદે-

ષટ્પ્રદેશિકઃ, સપ્તપ્રદેશિકઃ, અષ્ટપ્રદેશિકઃ, નવપ્રદેશિકથ ચ સ્કન્ધો ભવતિ એકતઃ -
અપરભાગેતુ સર્વત્રેચ સંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, અથવા એકતઃ-એકભાગે દશ-
પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે સંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ
'અહવા દો સંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા દ્વૌ સંખ્યેયપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ
ભવતઃ, 'તિહા કજ્જમાણે ઇગયઓ દો પરમાણુપોગલા, ઇગયઓ સંખેજ્જપણસિય
સંધે ભવઈ' સંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધ સ્ત્રિધા ક્રિયમાણઃ, એકભાગે દ્વૌ પરમાણુ-

યાવત્-એક ભાગ મેં ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ, અપરભાગ મેં સંખ્યા-
તપ્રદેશી સ્કંધ હોતા હૈ, અથવા-એકભાગ મેં પંચ પ્રદેશી સ્કંધ હોતા હૈ,
ઔર અપરભાગ મેં એક સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ અથવા-એક
ભાગ મેં ષટ્પ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ, ઔર અપરભાગ મેં સંખ્યાતપ્રદેશી
સ્કન્ધ હોતા હૈ, અથવા-એકભાગ મેં સપ્તપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ ઔર
અપરભાગ મેં સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ । અથવા એકભાગ મેં અષ્ટ-
પ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ ઔર અપરભાગ મેં એક સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ
હોતા હૈ અથવા એક ભાગ મેં નૌ પ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ ઔર અપરભાગ
મેં સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કંધ હોતા હૈ અથવા-એકભાગ મેં દશ પ્રદેશી સ્કન્ધ
હોતા હૈ ઔર અપરભાગ મેં સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ હોતા હૈ 'અહવા-દો
સંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા-દો સંખ્યાતપ્રદેશિક સ્કન્ધ
હોતે હૈ 'તિહા-કજ્જમાણે ઇગયઓ દો પરમાણુપોગલા, ઇગયઓ સંખે-
જ્જપણસિય સંધે ભવઈ' યહ સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કંધ જબ ત્રીન ભાગો મેં

શની વૃદ્ધિ કરતાં બાકીના વિકલ્પો આ પ્રમાણે બનશે-અથવા એક ભાગમાં
ચાર પ્રદેશિક સ્કંધ અને બીજા ભાગમાં સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ હોય છે.
અથવા એક ભાગમાં પાંચ પ્રદેશી સ્કંધ અને બીજા ભાગમાં સંખ્યાત પ્રદેશી
સ્કંધ હોય છે. અથવા એક ભાગમાં છ પ્રદેશી સ્કંધ અને બીજા ભાગમાં
સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ હોય છે અથવા એક ભાગમાં સાત પ્રદેશી સ્કંધ
અને બીજા ભાગમાં સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ હોય છે અથવા એક ભાગમાં
આઠ પ્રદેશિક સ્કંધ અને બીજા ભાગમાં સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ હોય છે.
અથવા એક ભાગમાં નવ પ્રદેશિક સ્કંધ અને બીજા ભાગમાં સંખ્યાત પ્રદેશી
સ્કંધ હોય છે. અથવા એક ભાગમાં દસ પ્રદેશિક સ્કંધ અને બીજા ભાગમાં
સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ હોય છે "અહવા દો સંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવંતિ"
અથવા બે સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધો રૂપે પણ તે સ્કંધ વિભક્ત થઈ બીજા છે.

"તિહા કજ્જમાણે ઇગયઓ દો પરમાણુપોગલા, ઇગયઓ સંખેજ્જપણસિય
સંધે ભવઈ" તે સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધના બ્યારે ત્રણ વિભાગો કરવામાં

પુદ્ગલો ભવતઃ, એકતઃ-અપરભાગે સંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગયઓ પરમાણુપોગલે એગયઓ દુષ્પણિણ સંધે ભવઈ' એગયઓ સંખેજ્જપણિણ સંધે ભવઈ' અથવા એકતઃ-એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અન્યભાગે સંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગયઓ પરમાણુપોગલે, એગયઓ તિષ્પણિણ સંધે, એગયઓ સંખેજ્જપણિણ સંધે ભવઈ' અથવા એકતઃ-એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અન્યભાગે સંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'એવં જાવ અહવા એગયઓ પરમાણુપોગલે, એગયઓ દસ પણિણ સંધે ભવઈ' એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા, યાવત્-એકતઃ પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ ચતુઃ

વિભક્ત ક્રિયા જાતા હૈ-તથા એકભાગ મેં દો પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, ઓર એક દૂસરે ભાગ મેં સંખ્યાતપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ 'અહવા એગયઓ પરમાણુપોગલે એગયઓ દુષ્પણિણ સંધે ભવઈ' અથવા એકભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ ઓર અપરભાગ મેં દ્વિપ્રદેશિક એક સ્કન્ધ હોતા હૈ તથા 'એગયઓ સંખેજ્જપણિણ સંધે ભવઈ' અન્યભાગ મેં સંખ્યાતપ્રદેશિક એક સ્કન્ધ હોતા હૈ । 'અહવા એગયઓ પરમાણુપોગલે, એગયઓ તિષ્પણિણ સંધે, એગયઓ સંખેજ્જપણિણ સંધે ભવઈ' અથવા-એક ભાગ મેં એકપરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ, અપરભાગ મેં એક ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ, ઓર અન્યભાગ મેં એક સંખ્યાતપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ । 'એવં જાવ અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગલે, એગયઓ દસપણિણ સંધે ભવઈ' એગયઓ સંખેજ્જપણિણ સંધે ભવઈ' હસી પ્રકાર સે યાવત્ અથવા-એકભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ, અપરભાગ મેં

આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા બે વિભાગો અને સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ રૂપ ત્રીણે વિભાગ થાય છે. “અહવા એગયઓ પરમાણુપોગલે, એગયઓ દુષ્પણિણ સંધે, એગયઓ સંખેજ્જપણિણ સંધે ભવઈ” અથવા એક વિભાગમાં એક પરમાણુ પુદ્ગલ, બીજા વિભાગમાં દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ અને ત્રીજા વિભાગમાં સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ હોય છે. “અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગલે, એગયઓ તિષ્પણિણ સંધે, એગયઓ સંખેજ્જપણિણ સંધે, અથવા એક વિભાગમાં એક પરમાણુ પુદ્ગલ, બીજા વિભાગમાં ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ અને ત્રીજા વિભાગમાં સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ હોય છે. “એવં જાવ-અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગલે, એગયઓ દસપણિણ સંધે ભવઈ, એગયઓ સંખેજ્જપણિણ સંધે ભવઈ” એજ પ્રમાણે બીજા વિભાગમાં એક એક પ્રદેશની વૃદ્ધિ કરવાથી બાકીના વક્રોપો આ પ્રમાણે બનશે-અથવા એક વિભાગમાં એક પરમાણુ

પશ્ચવટ્સપ્તાહનવપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો વા ભવતિ, એકતશ્ચ સંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, અથવા એકતઃએકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે દશપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અન્યભાગે સંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દો સંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવંતિ’ અથવા

ચતુષ્પ્રદેશિક એક સ્કન્ધ હોતા હૈ ઓર અન્યભાગ મૈ સંખ્યાત પ્રદેશિક સ્કંધ હોતા હૈ અથવા-એક ભાગ મૈ એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ, અપરભાગ મૈ પંચપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ ઓર અન્યભાગ મૈ સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ, અથવા-એકભાગ મૈ એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ, અપરભાગ મૈ છપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ, ઓર અન્યભાગ મૈ એક સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ અથવા-એકભાગ મૈ એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ, અપરભાગ મૈ સપ્તપ્રદેશી સ્કંધ હોતા હૈ, ઓર અન્યભાગ મૈ સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ અથવા-એકભાગ મૈ એકપરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ, અપરભાગ મૈ આઠપ્રદેશી એક સ્કન્ધ હોતા હૈ ઓર અન્યભાગ મૈ સંખ્યાતપ્રદેશી એક સ્કન્ધ હોતા હૈ, અથવા-એક ભાગ મૈ એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ, અપરભાગ મૈ નવ પ્રદેશી એક સ્કન્ધ હોતા હૈ, ઓર અન્યભાગ મૈ સંખ્યાતપ્રદેશી એક સ્કંધ હોતા હૈ, અથવા એકભાગ મૈ એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ, અપરભાગ મૈ દશપ્રદેશી એક સ્કન્ધ હોતા હૈ ઓર અન્યભાગ મૈ સંખ્યાતપ્રદેશી એક સ્કન્ધ હોતા હૈ, ‘અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દો સંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવંતિ’

પુદ્ગલ, બીજા વિભાગમાં ચાર પ્રદેશિક સ્કંધ અને ત્રીજા વિભાગમાં સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ હોય છે. અથવા-એક વિભાગમાં એક પરમાણુ પુદ્ગલ, બીજા વિભાગમાં પાંચ પ્રદેશિક અને ત્રીજા વિભાગમાં સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ હોય છે. અથવા-એક વિભાગમાં એક પરમાણુ પુદ્ગલ, બીજા વિભાગમાં છ પ્રદેશિક સ્કંધ અને ત્રીજા વિભાગમાં સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ હોય છે. અથવા એક ભાગમાં એક પરમાણુ પુદ્ગલ, બીજા ભાગમાં સાત પ્રદેશિક સ્કંધ અને ત્રીજા ભાગમાં સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ હોય છે. અથવા-એક ભાગમાં એક પરમાણુ પુદ્ગલ, બીજા ભાગમાં આઠ પ્રદેશિક સ્કંધ અને ત્રીજા ભાગમાં સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ હોય છે. અથવા એક ભાગમાં એક પરમાણુ પુદ્ગલ, બીજા ભાગમાં નવ પ્રદેશિક સ્કંધ અને ત્રીજા ભાગમાં સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ હોય છે. અથવા એક ભાગમાં એક પરમાણુ પુદ્ગલ, બીજામાં દસ પ્રદેશિક સ્કંધ અને ત્રીજા ભાગમાં સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ હોય છે. “અહવા-એગયઓ

एकतः—एकभागे परमाणुपुद्गलो भवति, एकतः—अपरभागे द्वौ संख्येयप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः, ‘अहवा एगयओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ दो संखेज्जपएसिया खंधा भवंति’ अथवा एकतः—एकभागे द्विप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, एकतः—अपरभागे द्वौ संख्येयप्रदेशिकौ स्कन्धौ भवतः ‘एवं जाव अहवा एगयओ दसपएसिए खंधे, एगयओ दो संखेज्जपएसिया खंधा भवंति’ एवं—पूर्वोक्तरीत्या यावत्—एकतः त्रिचतुः पञ्चषट्सप्ताष्टनवप्रदेशिकश्च स्कन्धो भवति, एकतो—द्वौ संख्येयप्रदेशिकौ च

अथवा—एकभाग में एक परमाणुपुद्गल होता है, और अपरभाग में दो संख्यातप्रदेशिक स्कन्ध होते हैं। ‘अहवा—एगयओ दुप्पएसिए खंधे, एगयओ दो संखेज्जपएसिया खंधा भवंति’ अथवा—एकभाग में एक द्विप्रदेशिक स्कन्ध होता है, और अपरभाग में दो संख्यातप्रदेशिक स्कन्ध होते हैं—‘एवं जाव अहवा—एगयओ दसपएसिए खंधे, एगयओ दो संखेज्जपएसिया खंधा भवंति’ इसी पूर्वोक्त रीति के अनुसार एक भाग में त्रिप्रदेशी स्कन्ध होता है, और अपरभाग में दो संख्यात प्रदेशी स्कन्ध होते हैं, अथवा—एक भाग में चतुष्प्रदेशी स्कंध और अपरभाग में दो संख्यातप्रदेशी स्कंध, अथवा एकभाग में पंचप्रदेशी स्कंध और अपरभाग में दो संख्यातप्रदेशी स्कन्ध, अथवा एक भाग में छह प्रदेशी स्कंध और अपरभाग में दो संख्यातप्रदेशी स्कंध, अथवा एकभाग में सात प्रदेशी स्कंध और अपरभाग में दो संख्यातप्रदेशी स्कंध, अथवा—

परमाणુગોળે, એગયઓ દો સંખેજ્જપસેસિયા સંધા ભવંતિ ” અથવા એક ભાગમાં એક પરમાણુ પુદ્ગલ હોય છે અને બાકીના બે ભાગમાં સંખ્યાત પ્રદેશી બે સ્કંધ હોય છે. “ અહવા-એગયઓ દુપ્પસેસિયે સંધે, એગયઓ દો સંખેજ્જપસેસિયા સંધા ભવંતિ ” અથવા દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપે એક વિભાગ અને સંખ્યાત પ્રદેશી બે સ્કંધ રૂપે બે વિભાગ પડે છે. “ એવં જાવ અહવા-એગયઓ દસપસેસિયે સંધે, એગયઓ દો સંખેજ્જપસેસિયા સંધા ભવંતિ ” આ પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર પહેલા વિભાગમાં એક એક પ્રદેશની વૃદ્ધિ કરવાથી બાકીના વિકલ્પો આ પ્રમાણે બને છે—અથવા એકભાગમાં ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ અને બાકીના બે ભાગોમાં સંખ્યાત પ્રદેશી બે સ્કંધ હોય છે. અથવા એક ભાગમાં ચાર પ્રદેશિક સ્કંધ અને બાકીના બે ભાગોમાં સંખ્યાત પ્રદેશી બે સ્કંધ હોય છે. અથવા એક ભાગમાં પાંચ પ્રદેશી એક સ્કંધ અને બાકીના બે ભાગોમાં સંખ્યાત પ્રદેશી બે સ્કંધ હોય છે. અથવા એક ભાગમાં છ પ્રદેશિક એક સ્કંધ અને બાકીના બે ભાગોમાં સંખ્યાત પ્રદેશી બે સ્કંધ હોય છે. અથવા—એક ભાગમાં સાત પ્રદેશિક એક સ્કંધ અને બાકીના બે

સ્કન્ધૌ ભવતઃ, અથવા એકતઃ—એકભાગે દશપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ—અપરભાગે દ્વૌ સંખ્યેયપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ ‘અહવા તિન્નિ સંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવંતિ’ અથવા ત્રયઃ સંખ્યેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ ભવન્તિ, ‘ચઠ્ઠા કજ્જમાણે ઇગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, ઇગયઓ સંખેજ્જપણસિય સંધે ભવઈ’ સંખ્યેય-પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધશ્ચતુર્થા ક્રિયમાણઃ એકતઃ—એકભાગે ત્રયઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ ભવન્તિ એકતઃ—અપરભાગે સંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘અહવા ઇગયઓ દો પરમાણુ-પોગ્ગલા ઇગયઓ દુપ્પણસિય સંધે, ઇગયઓ સંખેજ્જપણસિય સંધે ભવઈ’ અથવા એકતઃ—એકભાગે દ્વૌ પરમાણુપુદ્ગલૌ ભવતઃ, એકતઃ—અપરભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો

એક ભાગ મેં આઠ પ્રદેશી સ્કન્ધ ઓર અપરભાગ મેં દો સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કંધ, અથવા એક ભાગ મેં નૌ પ્રદેશી સ્કન્ધ ઓર અપરભાગ મેં દો સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ, એવં એકભાગ મેં દશપ્રદેશી સ્કંધ ઓર અપરભાગ મેં દો સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ હોતે હૈં । ‘અહવા તિન્નિ સંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવંતિ’ અથવા—ત્રીન સંખ્યાતપ્રદેશિક સ્કંધ હોતે હૈં । ‘ચઠ્ઠા-કજ્જ-માણે ઇગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, ઇગયઓ સંખેજ્જપણસિય સંધે ભવઈ’ જન્ન સંખ્યાત પ્રદેશિક સ્કંધ કો ચાર ભાગો મેં વિભક્ત કિયા જાતા હૈ, તવ એકભાગ મેં ત્રીન પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, ઓર અપરભાગ મેં સંખ્યાતપ્રદેશિક એક સ્કંધ હોતા હૈ ‘અહવા-ઇગયઓ દો પરમાણુ-પુગ્ગલા, ઇગયઓ દુપ્પણસિય સંધે, ઇગયઓ સંખેજ્જપણસિય સંધે ભવઈ’ અથવા—એક ભાગ મેં દો પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, અપરભાગ મેં એક દ્વિપ્રદેશી

ભાગોમાં સંખ્યાત પ્રદેશી યે સ્કંધ હોય છે અથવા એક ભાગમાં અષ્ટપ્રદે-શિક એક સ્કંધ અને બીજા યે ભાગોમાં સંખ્યાત પ્રદેશી યે સ્કંધ હોય છે. અથવા એક ભાગમાં નવ પ્રદેશિક એક સ્કંધ અને બાકીના યે ભાગોમાં સંખ્યાત પ્રદેશી યે સ્કંધ હોય છે અથવા એક ભાગમાં દસ પ્રદેશિક એક સ્કંધ હોય છે અને બાકીના યે ભાગોમાં સંખ્યાત પ્રદેશી યે સ્કંધ હોય છે “અહવા તિન્નિ સંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવંતિ” અથવા ત્રણે વિભાગો ત્રણ સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધો રૂપ હોય છે.

“ચઠ્ઠા કજ્જમાણે ઇગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગ્ગલા, ઇગયઓ સંખેજ્જપણસિય સંધે ભવઈ” તે સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધના જ્યારે ચાર વિભાગો કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા ત્રણ વિભાગો અને સંખ્યાત પ્રદેશી એક સ્કંધ રૂપ બેથો વિભાગ થાય છે. “અહવા-ઇગયઓ દો પરમાણુ-પોગ્ગલા, ઇગયઓ દુપ્પણસિય સંધે, ઇગયઓ સંખેજ્જપણસિય સંધે ભવઈ” અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા યે વિભાગો, દ્વિપ્રદેશિક એક સ્કંધ

મતિ, 'અહવા એગયઓ દો પરમાણુપોગલા, એગયઓ તિપ્પેસિંદ્રે, એગયઓ સંલેજ્જપેસિંદ્રે સંલે મવહ' અથવા એકતઃ-એકમાગે દ્વૌ પરમાણુપુદ્ગલૌ મવતઃ એકતઃ-અપરમાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો મવતિ, એકતઃ-અન્યમાગે સંલેયેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો મવતિ, 'અહવા એગયઓ દો પરમાણુપોગલા, એગયઓ તિપ્પેસિંદ્રે, એગયઓ સંલેજ્જપેસિંદ્રે સંલે મવહ' અથવા એકતઃ-એકમાગે દ્વૌ પરમાણુપુદ્ગલૌ મવતઃ, એકતઃ-અપરમાગે ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો મવતિ, એકતઃ-અન્યમાગે સંલેયેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો મવતિ, 'એવં જાવ અહવા એગયઓ દો પરમાણુપોગલા, એગયઓ દસપેસિંદ્રે, એગયઓ સંલેજ્જપેસિંદ્રે સંલે મવહ' એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા, યાવત્-એકતો દ્વૌ પરમાણુપુદ્ગલૌ મવતઃ, એકતઃ-ચતુઃ પચ્ચપદસપ્તાષ્ટનવપ્રદેશિકથ સ્કન્ધો મવતિ, એકતઃ સંલેયેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો મવતિ, અથવા એકતઃ-એકમાગે દ્વૌ પરમાણુપુદ્ગલૌ મવતઃ, એકતઃ-અન્યમાગે દશપ્રદેશિકઃ

સ્કન્ધ હોતા હૈ, ઓર અન્યમાગ મેં સંલ્યાતપ્રદેશી એક સ્કન્ધ હોતા હૈ। 'અહવા એગયઓ દો પરમાણુપોગલા, એગયઓ તિપ્પેસિંદ્રે, એગયઓ સંલેજ્જપેસિંદ્રે સંલે મવહ' અથવા-એકમાગ મેં દો પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, અન્યમાગ મેં ત્રિપ્રદેશી એક સ્કન્ધ હોતા હૈ ઓર અપરમાગ મેં સંલ્યાતપ્રદેશી એક સ્કન્ધ હોતા હૈ, 'એવં જાવ અહવા એગયઓ દો પરમાણુપોગલા, એગયઓ દસ પેસિંદ્રે, એગયઓ સંલેજ્જપેસિંદ્રે સંલે મવહ' હસી પૂર્વોક્તરીતિ કે અનુસાર યાવત્ એકમાગ મેં દો પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, અપરમાગ મેં ચાર પાંચ, છહ, સાત, આઠ, નૌ પ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ-ઓર અન્યમાગ મેં સંલ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ

અને સંખ્યાત પ્રદેશી એક સ્કંધ, આ પ્રકારના ચાર વિભાગો થાય છે. "અહવા-એગયઓ દો પરમાણુપોગલા, એગયઓ તિપ્પેસિંદ્રે, એગયઓ સંલેજ્જપેસિંદ્રે સંલે મવહ" અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા એ વિભાગો, ત્રિપ્રદેશિક એક સ્કંધ રૂપ ત્રીણે વિભાગ અને સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ રૂપ ચોથો વિભાગ થાય છે. "એવં જાવ અહવા-એગયઓ દો પરમાણુપોગલા, એગયઓ દસપેસિંદ્રે, એગયઓ સંલેજ્જપેસિંદ્રે સંલે મવહ" આ પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર ત્રીણ વિભાગમાં એક એક પ્રદેશની વૃદ્ધિ કરવી અને બાકીના વિભાગો પહેલાના વિભાગ પ્રમાણે જ સમજી લેવા આ રીતે બીજા સાત વિકલ્પો બનશે જેમ કે-અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા એ વિભાગો, ચાર, પાંચ, છ, સાત આઠ અથવા નવ પ્રદેશવાળા એક સ્કંધ રૂપ ત્રીણે વિભાગ અને સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ રૂપ ચોથો વિભાગ થાય છે.

સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ—અપરભાગે સંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ‘અહવા એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દો સંખેજ્જપપસિયા સંધા ભવંતિ’ “અથવા—એકતઃ—એકભાગે દ્વૌ પરમાણુપુદ્ગલૌ ભવતઃ, એકત—અપરભાગે દ્વૌ સંખ્યેયપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ, ‘અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દુપ્પપસિય, એગયઓ દો સંખેજ્જપપસિયા સંધા ભવંતિ’ અથવા એકતઃ—એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ—અપરભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ—અન્યભાગે દ્વૌ સંખ્યેયપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ, ‘જાવ અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દસપપસિય સંધે, એગયઓ દો સંખેજ્જપપસિયા સંધા ભવંતિ’ યાવત્—એકતઃ પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ ત્રિપ્રદેશિકઃ, ચતુષ્પ્રદેશિકઃ, પંચપ્રદેશિકઃ, છપ્રદેશિકઃ,

અથવા એક ભાગ મેં દો પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હેં, અપર ભાગમેં એક દશપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈં ઓર અન્ય ભાગ મેં એક સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈં, (અહવા—એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દો સંખેજ્જપપસિયા સંધા ભવંતિ,) અથવા એક ભાગ મેં દો પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હેં, ઓર અપરભાગ મેં દો સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતે હેં, ‘અહવા—એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દુપ્પપસિય એગયઓ દો સંખેજ્જપપસિયા સંધા ભવંતિ’ અથવા—એકભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈં, એક ભાગ મેં એક દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈં, ઓર એક ભાગ મેં દો સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતે હેં, ‘જાવ અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દસપપસિય સંધે, એગયઓ દો સંખેજ્જપપસિયા સંધા ભવંતિ’ યાવત્ અથવા એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈં, એક ભાગ મેં ત્રિપ્રદેશિક, ચતુષ્પ્રદેશિક, પંચપ્રદેશિક, છપ્રદેશિક,

અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા બે વિભાગો, દસ પ્રદેશિક સ્કન્ધ રૂપ ત્રીણે વિભાગ અને સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ રૂપ ચોથો વિભાગ થાય છે. “અહવા એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ દો સંખેજ્જપપસિયા સંધા ભવંતિ” અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા બે વિભાગો અને સંખ્યાત પ્રદેશી બે સ્કન્ધરૂપ બીજા બે વિભાગો થાય છે, “અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દુપ્પપસિય, એગયઓ દો સંખેજ્જપપસિયા સંધા ભવંતિ” અથવા એક પરમાણુપુદ્ગલવાળો પહેલો વિભાગ, દ્વિપ્રદેશિક એક સ્કન્ધ રૂપ બીજો વિભાગ અને સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધરૂપ ત્રીણે અને ચોથો વિભાગ બને છે, “જાવ અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દસપપસિય સંધે, એગયઓ દો સંખેજ્જપપસિયા સંધા ભવંતિ” અથવા—એક ભાગમાં એક પરમાણુપુદ્ગલ, બીજા ભાગમાં ત્રિપ્રદેશિક અથવા ચાર પ્રદેશિક, અથવા પાંચ પ્રદેશિક, અથવા છ

સપ્તપ્રદેશિકઃ, અષ્ટપ્રદેશિકઃ, નવપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતથ્ચ દ્વૌ સંખ્યેય-
પ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ, અથવા એકતઃ-એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-
અપરભાગે દશપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અન્યભાગે દ્વૌ સંખ્યેયપ્રદેશિકૌ
સ્કન્ધૌ ભવતઃ, 'અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ તિન્નિ સંખેજ્જપણસિયા
સંધા ભવંતિ' અથવા એકતઃ-એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે
ત્રયઃ સંખ્યેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા ભવન્તિ, 'અહવા એગયઓ દુપ્પણસિણ સંધે, એગ-
યઓ તિન્નિ સંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા એકતઃ-એકભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ
સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે ત્રયઃ સંખ્યેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા ભવન્તિ, 'જાવ
અહવા એગયઓ દસપણસિણ, એગયઓ તિન્નિ સંખેજ્જપણસિયા ભવંતિ' યાવત્-
એકતસ્ત્રિપ્રદેશિકઃ, ચતુઃપ્રદેશિકઃ, પચ્ચપ્રદેશિકઃ, ષટ્પ્રદેશિકઃ, સપ્તપ્રદેશિકઃ, અષ્ટ-

પ્રદેશિક, સાતપ્રદેશિક, આઠપ્રદેશિક, નૌપ્રદેશિક, સ્કંધ હોતા હૈ, ઔર
એક ભાગ મેં દો સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કંધ હોતે હૈં । 'અથવા-એક ભાગ મેં
એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ, અપરભાગમેં એક દશપ્રદેશી સ્કંધ હોતા હૈ ઔર
અન્ય ભાગ મેં દો સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ હોતે હૈં, 'અહવા-એગયઓ
પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ તિન્નિ સંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા-
એકભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ, ઔર અપર ભાગ મેં ત્રીન સંખ્યાત-
પ્રદેશી સ્કંધ હોતે હૈં । 'અહવા-એગયઓ દુપ્પણસિણ સંધે એગયઓ તિન્નિ
સંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવંતિ' અથવા-એક ભાગ મેં દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ હોતા
હૈ ઔર અપરભાગ મેં ત્રીન સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કંધ હોતે હૈં । 'જાવ 'અહવા-
એગયઓ દસપણસિણ, એગયઓ તિન્નિ સંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવંતિ'
અથવા એક ભાગ મેં ત્રિપ્રદેશિક, ચતુષ્પ્રદેશિક, પચ્ચપ્રદેશિક, ષટ્પ્રદે-

પ્રદેશિક, અથવા સાત પ્રદેશિક, અથવા આઠ પ્રદેશિક અથવા નવ પ્રદેશિક
સ્કંધ, અને ત્રીજા અને ચોથા વિભાગમાં જે સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ હોય
છે, અથવા એક વિભાગમાં એક પરમાણુ પુદ્ગલ, બીજા વિભાગમાં દસ પ્રદે-
શિક એક સ્કંધ અને બાકીના જે વિભાગોમાં સંખ્યાત પ્રદેશી જે સ્કંધ હોય
છે, "અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ તિન્નિ સંખેજ્જપણસિયા સંધા
ભવંતિ" અથવા એક પરમાણુ પુદ્ગલ ૩૫ એક વિભાગ અને ત્રણ સંખ્યાત
પ્રદેશી સ્કંધ ૩૫ ત્રણ વિભાગો થાય છે, "અહવા-એગયઓ દુપ્પણસિણ સંધે
એગયઓ તિન્નિ સંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવતિ" અથવા એક ભાગમાં દ્વિપ્રદેશિક
એક સ્કંધ હોય છે અને બાકીના ત્રણ ભાગો ત્રણ સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ
૩૫ હોય છે, "જાવ અહવા-એગયઓ દસપણસિણ, એગયઓ તિન્નિ સંખેજ્જપણ-
સિયા સંધા ભવંતિ" અથવા-એક ભાગમાં એક ત્રિપ્રદેશિક, ચાર પ્રદેશિક,

પ્રદેશિકઃ, નવપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ ત્રયઃ સંખ્યેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ ભવન્તિ, અથવા એકતઃ-એકભાગે દશપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે ત્રયઃ સંખ્યેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા ભવન્તિ, ‘અહવા ચત્તારિ સંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવંતિ’ અથવા ચત્તારઃ સંખ્યેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા ભવન્તિ, ‘એવં એણં કમેણં પંચગસંજોગો વિ ભાણિયવ્વો જાવ નવગસંજોગો’ એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા, એતેન ઉપર્યુક્તેન અભિલાષક્રમેણ પચ્ચકસંયોગોઽપિ મણિતવ્યઃ, યાવત્-ષટ્કસંયોગોઽપિ, સપ્તસંયોગોઽપિ, અષ્ટકસંયોગોઽપિ, નવકસંયોગોઽપિ મણિતવ્યઃ । ‘દસહા કજ્જમાણે એગયઓ નવ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ સંખેજ્જપણસિયા સંધે ભવહ’ દશથા ક્રિયામાણઃ સંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ એવત -એકભાગે નવપરમાણુપુદ્ગલા ભવન્તિ,

શિક, સપ્તપ્રદેશિક, અષ્ટપ્રદેશિક, નવપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ, ઓર અપરભાગ મેં ત્રીન સંખ્યાતપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈ-અથવા એક ભાગ મેં દશ પ્રદેશિક એક સ્કન્ધ હોતા હૈ ઓર અપરભાગ મેં ત્રીન સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતે હૈ, ‘અહવા-ચત્તારિ સંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવંતિ’ અથવા-ચાર સંખ્યાતપ્રદેશી ચાર સ્કન્ધ હોતે હૈ-‘એવં એણં કમેણં પંચગસંજોગો વિ ભાણિયવ્વો જાવ નવગસંજોગો’ હસી પૂર્વોક્ત રીતિ કે અનુસાર પંચકસંયોગ મી કહના ચાહિયે યાવત્ ષટ્કસંયોગ મી, સપ્તકસંયોગ મી, અષ્ટકસંયોગ મી, ઓર નવકસંયોગ મી કહના ચાહિયે, ‘દસહા કજ્જમાણે એગયઓ નવપરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ સંખેજ્જપણસિયા સંધે ભવહ’ સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ કો જવ દશ વિભાગોં મેં વિભક્ત ક્રિયા જાતા હૈ-તવ એક વિભાગ મેં નૌ પુદ્ગલપરમાણુ હોતે હૈ, એવં અપર-

પાંચ પ્રદેશિક, છ પ્રદેશિક, સાત પ્રદેશિક, આઠ પ્રદેશિક કે નવ પ્રદેશિક સ્કંધ હોય છે અને બાકીના ત્રણ વિભાગો ત્રણ સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધો રૂપ હોય છે. અથવા એક ભાગમાં દસ પ્રદેશિક સ્કંધ હોય છે અને બાકીના ત્રણ ભાગોમાં સંખ્યાત પ્રદેશી ત્રણ સ્કંધો રૂપ હોય છે, “અહવા-ચત્તારિ સંખેજ્જપણસિયા સંધા ભવંતિ” અથવા ચારે વિભાગો સંખ્યાત પ્રદેશી ચાર સ્કંધો રૂપ પણ હોય છે. “એવં એણં કમેણં પંચગસંજોગો વિ ભાણિયવ્વો જાવ નવગસંજોગો” આ પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધના પાંચ વિભાગો, છ વિભાગો, સાત વિભાગો, આઠ વિભાગો અને નવ વિભાગો પાઠવામાં આવે ત્યારે જે વિકલ્પો બને છે, તેમનું કથન પણ થવું જોઈએ.

“દસહા કજ્જમાણે એગયઓ નવ પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ સંખેજ્જપણસિયા સંધે ભવહ” તે સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધના બ્યારે દસ વિભાગો કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા નવ વિભાગો અને સંખ્યાત પ્રદેશી

एकतः—अपरभागे संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, 'अहवा एगयओ अट्टपरमाणु-
 पोगला, एगयओ दुप्पएसिए, एगयओ संखेज्जपएसिए खंधे भवइ' अथवा
 एकतः—एकभागे द्विप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, एकतः—अन्यभागे संख्येयप्रदेशिकः
 स्कन्धो भवति, 'एएणं कमेणं एक्केको पूरेयव्वो जाव' एतेन—उपर्युक्तेन अभिलाप-
 क्रमेण एकैकः अभिलापः पूरयितव्यः—आदाय परिपूरणीयः यावत्—एततः अष्टौ
 परमाणुपुद्गला भवन्ति, एकतः त्रिचतुःपञ्चपट्सप्ताष्टनवप्रदेशिकश्च स्कन्धो भवति,
 एकतः—संख्येयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, 'अहवा एगयओ दसपएसिए खंधे
 एगयओ नव संखेज्जपएसिया खंधा भवन्ति' अथवा एकतः—एकभागे दशप्रदेशिकः
 स्कन्धो भवति, एकतः—अपरभागे नव संख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धा भवन्ति, 'अहवा

विभाग में एक संख्यातप्रदेशी स्कन्ध होता है—'अहवा-एगयओ अट्ट
 परमाणुपोगला, एगयओ दुप्पएसिए, एगयओ संखेज्जपएसिए खंधे
 भवइ' अथवा—एक भाग में आठ पुद्गलपरमाणु होते हैं, अपरभाग में
 एक द्विप्रदेशी स्कन्ध होता है, और अन्यभाग में एक संख्यातप्रदेशी
 स्कन्ध होता है। 'एएणं कमेणं एक्केको पूरेयव्वो जाव' इस क्रम से एक
 एक अभिलाप पूरित करना चाहिये—यावत् एकभाग में आठ परमाणु-
 पुद्गल होते हैं, अपरभाग में तीन, चार, पांच छह सात आठ और नौ
 प्रदेशी स्कन्ध होता है, और अन्यभाग में संख्यात प्रदेशिक एक स्कन्ध
 होता है—'अहवा-एगयओ दसपएसिए खंधे, एगयओ नव संखेज्ज
 पएसिया खंधा भवन्ति' अथवा एकभाग में एक दशप्रदेशिक स्कन्ध
 होता है, और अपरभाग में नौ संख्यात प्रदेशिक स्कन्ध होते हैं।

એક સ્કંધ ૩૫ દસમે વિભાગ થાય છે. “અહવા-એગયઓ અટ્ટ પરમાણુપો-
 ગલા, એગયઓ દુપ્પસેસિયે, એગયઓ સંખેજ્જપસેસિયે સંધે ભવઈ” અથવા એક
 એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા આઠ વિભાગો, દ્વિપ્રદેશિક એક સ્કંધ ૩૫ એક
 વિભાગ અને સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ થાય છે. “એણં
 કમેણં એક્કેકો પૂરેયવ્વો જાવ” આ ક્રમે બાકીના વિકલ્પો પણ બનાવી શકાય
 છે. દરેક વિકલ્પના નવમાં વિભાગમાં એક એક પ્રદેશની વૃદ્ધિ કરીને બાકીના
 વિકલ્પો બનાવી શકાય છે. જેમ કે...અથવા એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા
 આઠ વિભાગો, ત્રણ—ચાર—પાંચ—છ—સાત—આઠ અથવા નવ પ્રદેશોવાળા સ્કંધ
 ૩૫ નવમે વિભાગ અને સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ ૩૫ દસમે વિભાગ થાય છે.
 “અહવા-એગયઓ દસપસેસિયે સંધે, એગયઓ નવ સંખેજ્જપસેસિયા સંધા ભવન્તિ”
 અથવા દસપ્રદેશિક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ થાય છે અને સંખ્યાત પ્રદેશી

દસ સંખેજ્જપણસિયા સંખા ભવંતિ, અથવા દસ સંખેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા ભવન્તિ, 'સંખેજ્જહા કજ્જમાણે સંખેજ્જા પરમાણુપોગલા ભવંતિ' સંખેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સંખેયધા ક્રિયમાણઃ સંખેયાઃ પરમાણુપુદ્ગલા ભવન્તિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'અસંખેજ્જા મંતે ! પરમાણુપોગલા, ઇગયઓ સાહણંતિ, ઇગયઓ સાહણિત્તા કિં ભવઈ ?' હે ભદન્ત ! અસંખેયાઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ—એકતઃ—એકતયા સંહન્યન્તે—સંહતા ભવન્તિ, એકતઃ—એકતયા સંહત્ય—સંઘીભૂય કિં સ્વરૂપં વસ્તુ ભવતિ ? ભગવાનાહ—'ગોયમા ! અસંખેજ્જપણસિયા સંખે ભવઈ' હે ગૌતમ ! અસંખેયાઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ એકતયા સંહત્ય અસંખેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ ' 'સે મિજ્જમાણે દુહાવિ જાચ દસહાવિ સંખેજ્જહાવિ, અસંખેજ્જહા વિ કજ્જઈ' સો

'અહવા દસ સંખેજ્જપણસિયા સંખા ભવંતિ' હસકે દસ સંખ્યાતપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈં । 'સંખેજ્જહા કજ્જમાણે સંખેજ્જા પરમાણુપોગલા ભવંતિ' સંખ્યાત વિભાગોં મેં વિભક્ત જબ યહ સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ ક્રિયા જાતા હૈ, તપ સંખ્યાત પુદ્ગલપરમાણુ કે સંખ્યાત વિભાગ હોતે હૈં ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—'અસંખેજ્જા મંતે ! પરમાણુપોગલા ઇગયઓ સાહણંતિ, ઇગયઓ સાહણિત્તા કિં ભવઈ' હે ભદન્ત ! અસંખ્યાત પરમાણુપુદ્ગલ જબ એકદે હોતે હૈં—તબ ડનસે વ્યા વસ્તુ ઉત્પન્ન હોતી હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—'ગોયમા ! અસંખેજ્જપણસિયા સંખે ભવઈ' હે ગૌતમ ! અસંખ્યાત પુદ્ગલપરમાણુ જબ આપસ મેં એકત્રિત હો જાતે હૈં—તબ ડનકે ડસ મિલાપ સે અસંખ્યાતપ્રદેશી એક સ્કન્ધ ઉત્પન્ન હોતા હૈ । 'સે મિજ્જમાણે દુહાવિ જાચ દસહા વિ સંખેજ્જહા

નવ સ્કંધો ૩૫ નવ વિભાગો થાય છે “અહવા—દસ સંખેજ્જપણસિયા સંખા ભવંતિ” અથવા સંખ્યાત પ્રદેશોવાળા દસ સ્કંધ ૩૫ દસ વિભાગો પણ થઈ શકે છે. “સંખેજ્જહા કજ્જમાણે સંખેજ્જા પરમાણુપોગલા ભવંતિ” તે સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધના જ્યારે સંખ્યાત વિભાગો કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા સંખ્યાત વિભાગોમાં તે સ્કંધ વિભક્ત થઈ જાય છે.

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન—“અસંખેજ્જા મંતે ! પરમાણુપોગલા ઇગયઓ સાહણંતિ, ઇગયઓ સાહણિત્તા કિં ભવઈ ?” હે ભગવન્ ! અસંખ્યાત પરમાણુ પુદ્ગલો જ્યારે એક બીજા સાથે એકત્ર થાય છે, ત્યારે શું ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“ગોયમા ! અસંખેજ્જપણસિયા સંખે ભવઈ” હે ગૌતમ ! અસંખ્યાત પરમાણુ પુદ્ગલો જ્યારે એક બીજા સાથે એકત્રિત થાય છે, ત્યારે તેમના સંયોગથી અસંખ્યાત પ્રદેશી એક સ્કંધ ઉત્પન્ન થાય છે.

અસંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો મિદ્યમાનઃ દ્વિધાપિ, યાવત્-ત્રિધાપિ, ચતુર્ધાપિ, પશ્ચ-
ધાપિ, પોઠાપિ, સપ્તધાપિ, અષ્ટધાપિ, નવધાપિ, દશધાપિ, સંખ્યેયધાપિ, અસં-
ખ્યેયધાપિ ક્રિયતે, તત્ર 'દુહા કજ્જમાણે એગયઓ પરમાણુપોગલે એગયઓ
અસંખેજ્જપણસિણે સંધે ભવહ' અસંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો દ્વિધા ક્રિયમાણઃ એકતઃ-
એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે અસંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો
ભવતિ, 'જાવ અહવા એગયઓ દસપણસિણે સંધે, એગયઓ અસંખેજ્જપણસિણે સંધે,
ભવહ' યાવત્-એકતઃ દ્વિત્રિચતુઃપચ્ચપદ્સપ્તાષ્ટનવપ્રદેશિકશ્ચ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતશ્ચ
અસંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, અથવા એકતઃ-એકભાગે દશપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો
ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે અસંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગયઓ

વિ કજ્જહ' જ્ય ચહ અસંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ ત્રિભક્ત ક્રિયા જાતા હૈ-
તથ ઉસકે દો બી, યાવત્ ત્રીન બી, ચાર બી, પાંચ બી, છહ બી, સાત
બી, આઠ બી, નૌ બી, દશ બી, સંખ્યાત બી ઓર અસંખ્યાત બી
પ્રકાર હોતે હૈ-'દુહા કજ્જમાણે એગયઓ પરમાણુપોગલે, એગયઓ
અસંખેજ્જપણસિણે સંધે ભવહ' જ્ય અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ કે દો
પ્રકારરૂપ વિભાગ ક્રિયે જાતે હૈ-તથ એક ભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ
હોતા હૈ, ઓર અપરભાગ મેં અસંખ્યાતપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ। 'જાવ
અહવા એગયઓ દસપણસિણે સંધે, એગયઓ અસંખેજ્જપણસિણે સંધે
ભવહ' યાવત્-એક ભાગ મેં દશપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ, ઓર અપર-
ભાગ મેં અસંખ્યાતપ્રદેશિક એક સ્કન્ધ હોતા હૈ। યહાં યાવત્ પદ સે
"એક ભાગ મેં, દો, ત્રીન, ચાર, પાંચ, છહ, સાત, આઠ, નૌ પ્રદેશોવાલા
એક સ્કન્ધ હોતા હૈ ઓર અપરભાગ મેં અસંખ્યાતપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા

“સે મિજ્જમાણે દુહા વિ, જાવ દસહા વિ, સંખેજ્જહા વિ, અસંખેજ્જહા વિ
કજ્જહ” બ્યારે તે અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધને વિભક્ત કરવામાં આવે છે,
ત્યારે તેના બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ, દસ, સંખ્યાત
અથવા અસંખ્યાત વિભાગો થઈ શકે છે. “દુહા કજ્જમાણે એગયઓ પરમાણુ-
પોગલે, એગયઓ અસંખેજ્જપણસિણે સંધે ભવહ” બ્યારે તે અસંખ્યાત પ્રદેશી
સ્કંધના બે વિભાગો કરવામાં આવે છે, ત્યારે એકપરમાણુપુદ્ગલ રૂપ
એક વિભાગ અને અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ રૂપ બીજા વિભાગમાં તે સ્કંધ
વિભક્ત થઈ જાય છે. “જાવ અહવા એગયઓ દસપણસિણે સંધે, એગયઓ અસં-
ખેજ્જપણસિણે સંધે ભવહ” અથવા એક ભાગમાં બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ,
સાત, આઠ, નવ અથવા દસ પ્રદેશોવાળો સ્કંધ હોય છે અને બીજા ભાગમાં

સંલેખજપણિય સંધે, ઇગયઓ અસંલેખજપણિય સંધે મવહ' અથવા ઇકત-
 ઇકમાગે સંલેખયપદેશિકઃ સ્કન્ધો મવતિ, ઇકતઃ-અપરમાગે અસંલેખયપદેશિકઃ
 સ્કન્ધો મવતિ, 'અહવા દો અસંલેખજપણિયા સંધા મવંતિ' અથવા દ્વૌ અસં-
 લેખયપદેશિકૌ સ્કન્ધૌ મવતઃ, 'તિહા કજ્જમાણે ઇગયઓ દો પરમાણુપોગલા,
 ઇગયઓ અસંલેખજપણિય સંધે મવહ' અસંલેખયપદેશિકઃ સ્કન્ધસ્ત્રિધા ક્રિય-
 માણઃ, ઇકતઃ-ઇકમાગે દ્વૌ પરમાણુપુદ્ગલૌ મવતઃ, ઇકતઃ-અપરમાગે અસંલેખય-
 પદેશિકઃ સ્કન્ધો મવતિ 'અહવા ઇગયઓ પરમાણુપોગલે, ઇગયઓ દુપ્પણિય,
 ઇગયઓ અસંલેખજપણિય સંધે મવહ' અથવા ઇકતઃ-ઇકમાગે પરમાણુપુદ્ગલો
 મવતિ, ઇકતઃ-અપરમાગે દ્વિપદેશિકઃ સ્કન્ધો મવતિ, ઇકતઃ-અન્યમાગે અસં-

હૈ" હસ પાઠ કા ગ્રહણ હુઆ હૈ। 'અહવા-ઇગયઓ સંલેખજપણિય
 સંધે, ઇગયઓ અસંલેખજપણિય સંધે મવહ' અથવા-ઇકમાગ મેં
 સંલેખાનપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ, ઓર અપરમાગ મેં અસંલેખાતપ્રદેશી
 સ્કન્ધ હોતા હૈ। 'અહવા દો અસંલેખજપણિયા સંધા મવંતિ' અથવા
 દો અસંલેખાનપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતે હૈં। 'તિહા કજ્જમાણે ઇગયઓ દો
 પરમાણુપોગલા, ઇગયઓ અસંલેખજપણિય સંધે મવહ' જબ અસંલેખાન-
 પ્રદેશી ઇક સ્કન્ધ કે ત્રીન પ્રકાર રૂપ વિમાગ ક્રિયે જાતે હૈં તબ ઇક
 માગ મેં દો પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં ઓર અપર માગ મેં અસંલેખાત-
 પ્રદેશી ઇક સ્કન્ધ હોતા હૈ। 'અહવા-ઇગયઓ પરમાણુપોગલે, ઇગયઓ
 દુપ્પણિય, ઇગયઓ અસંલેખજપણિય સંધે મવહ' અથવા-ઇકમાગ
 મેં ઇક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ, અપરમાગ મેં ઇક દ્વિપદેશિક સ્કન્ધ
 હોતા હૈ, ઓર અન્યમાગ મેં ઇક અસંલેખાનપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ-

અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ હોય છે. "અહવા-ઇગયઓ સંલેખજપણિય સંધે,
 ઇગયઓ અસંલેખજપણિય સંધે મવહ" અથવા ઓક વિભાગમાં અસંખ્યાત
 પ્રદેશી સ્કંધ હોય છે અને બીજા વિભાગમાં અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ હોય
 છે. "અહવા-દો અસંલેખજપણિય સંધા મવંતિ" અથવા બે અસંખ્યાત
 પ્રદેશી સ્કંધ રૂપ બે વિભાગો થાય છે. "તિહા કજ્જમાણે ઇગયઓ દો પર-
 માણુપોગલા, ઇગયઓ અસંલેખજપણિય સંધે મવહ" બંને તે અસંખ્યાત
 પ્રદેશી સ્કંધના ત્રણ વિભાગો કરવામાં આવે છે, ત્યારે બે વિભાગોમાં ઓક
 ઓક પરમાણુ પુદ્ગલ હોય છે અને ઓક વિભાગમાં અસંખ્યાત પ્રદેશી ઓક
 સ્કંધ હોય છે "અહવા-ઇગયઓ પરમાણુપોગલે, ઇગયઓ દુપ્પણિય, ઇગ-
 યઓ અસંલેખજપણિય સંધે મવહ" અથવા ઓક પરમાણુ પુદ્ગલવાળો પહેલો
 વિભાગ, દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ બીજો વિભાગ અને અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ

સંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'જાવ અહવા એગયઓ પરમાણુપોગલે, એગયઓ દસપણસિયે, એગયઓ અસંખ્યેજ્જપણસિયે સંખ્યે ભવહ' યાવત્-એકતઃ પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ ત્રિચતુઃપચ્ચપદસપ્તાષ્ટનવ પ્રદેશિકશ્ચ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ અસંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, અથવા એકતઃ-એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે દશપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અન્યભાગે અસંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગે પરમાણુપોગલે, એગે સંખ્યેજ્જપણસિયે સંખ્યે ભવહ' અથવા એકઃ પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકઃ સંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકઃ અસંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગયઓ એગે પરમાણુપોગલે, એગયઓ દો અસંખ્યેજ્જપણસિયા સંખ્યા ભવંતિ' અથવા એકતઃ એકઃ પરમાણુપુદ્ગલો

'જાવ અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગલે, એગયઓ દસપણસિયે સંખ્યે, એગયઓ અસંખ્યેજ્જપણસિયે સંખ્યે ભવહ' યાવત્ અથવા-એકભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોના હૈ, એકભાગ મેં ત્રીન, ચાર, પાંચ, છહ, સાત, આઠ, નૌ, પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોના હૈ ઓર એક અન્યભાગ મેં અસંખ્યાતપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોના હૈ, અથવા-એક ભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોના હૈ, અપરભાગ મેં એક દશપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોના હૈ, ઓર અન્યભાગ મેં અસંખ્યાતપ્રદેશી એક સ્કન્ધ હોના હૈ, 'અહવા-એગે પરમાણુપોગલે, એગે સંખ્યેજ્જપણસિયે, એગે અસંખ્યેજ્જપણસિયે સંખ્યે ભવહ' અથવા-એક ભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોના હૈ, એકભાગ મેં સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ હોના હૈ, ઓર અન્યભાગ મેં અસંખ્યાતપ્રદેશી એક સ્કન્ધ હોના હૈ, 'અહવા-એગયઓ એગે પરમાણુપોગલે, એગયઓ દો અસંખ્યેજ્જપણસિયા સંખ્યા ભવંતિ' અથવા-એક ભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોના હૈ એવં અપરભાગ

૩૫ ત્રીજો વિભાગ બને છે. "જાવ અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગલે, એગયઓ દસપણસિયે સંખ્યે, એગયઓ અસંખ્યેજ્જપણસિયે સંખ્યે ભવહ" અથવા-એક ભાગમાં એક પરમાણુ પુદ્ગલ હોય છે, બીજા ભાગમાં ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ અથવા દસ પ્રદેશોવાળો સ્કંધ હોય છે, અને ત્રીજા ભાગમાં અસંખ્યાત પ્રદેશો સ્કંધ હોય છે.

"અહવા-એગે પરમાણુપોગલે, એગે સંખ્યેજ્જપણસિયે એગે દો અસંખ્યેજ્જપણસિયે સંખ્યે ભવહ" અથવા એક ભાગમાં એક પરમાણુપુદ્ગલ બીજા ભાગમાં સંખ્યાત પ્રદેશી એક સ્કંધ અને ત્રીજા ભાગમાં અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ હોય છે. "અહવા એગયઓ એગે પરમાણુપોગલે, એગયઓ દો સંખ્યેજ્જપણસિયા સંખ્યા ભવંતિ".

મવતિ, એકતઃ-અપરભાગે દ્વૌ અસંખ્યેયપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ મવતઃ, ‘અહવા એગયઓ
એગે દુષ્પ્પેસિય, એગયઓ દો અસંખેજ્જપેસિયા સંધા મવંતિ’ અથવા એકતઃ
એકો દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો મવતિ, એકતઃ-અપરભાગે દ્વૌ અસંખ્યેયપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ
મવતઃ ‘એવં જાવ અહવા એગે સંખેજ્જપેસિય સંધે મવહ, એગયઓ દો અસંખે-
જ્જપેસિયા સંધા મવંતિ’ એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા, યાવત્-અથવા એકતઃ એકઃ ત્રિચતુઃ
પશ્ચદ્સપ્તાષ્ટનવદશપ્રદેશિવશ્ચ સ્કન્ધો મવતિ, એકતઃ-અપરભાગે દ્વૌ અસંખ્યેયપ્રદે-
શિકૌ સ્કન્ધૌ મવતઃ, અથવા એકતઃ એકઃ સંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો મવતિ, એકતઃ-
અપરભાગે દ્વૌ અસંખ્યેયપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ મવતઃ, ‘અહવા તિન્નિ અસંખેજ્જપેસિયા
સંધા મવંતિ’ અથવા ત્રયઃ અસંખ્યેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા મવન્તિ । ચઠ્ઠા કજ્જમાણે

મેં દો અસંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતે હૈં ‘અહવા-એગયઓ એગે દુષ્પ્પેસિય,
એગયઓ દો અસંખેજ્જપેસિયા સંધા મવંતિ’ અથવા-એકભાગ મેં એક
દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ, ઓર અપરભાગ મેં દો અસંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ
હોતે હૈં, ‘એવં જાવ અહવા એગે સંખેજ્જપેસિય, સંધે મવહ, એગયઓ
દો અસંખેજ્જપેસિયા સંધા મવંતિ’ હસી પ્રકાર સે પૂર્વોક્તરીતિ કે
અનુસાર યાવત્ અથવા એકભાગ મેં એક ત્રિપ્રદેશી, ચતુષ્પ્રદેશી, પંચ-
પ્રદેશી, છહ્પ્રદેશી, સાતપ્રદેશી, આઠપ્રદેશી, નૌપ્રદેશી દશપ્રદેશી સ્કન્ધ
હોતા હૈ, ઓર અપરભાગ મેં દો અસંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતે હૈં, અથવા
એકભાગ મેં એક સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ, એવં અપરભાગ મેં દો
અસંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતે હૈં । ‘અહવા તિન્નિ અસંખેજ્જપેસિયા

અથવા એક વિભાગમાં એક પરમાણુ પુદ્ગલ હોય છે અને બાકીના
બે વિભાગોમાં અસંખ્યાત પ્રદેશી બે સ્કંધો હોય છે “અહવા-
એગયઓ એગે દુષ્પ્પેસિય, એગયઓ દો અસંખેજ્જપેસિયા સંધા મવંતિ” અથવા
એક વિભાગમાં દ્વિપ્રદેશિક એક સ્કંધ હોય છે અને બાકીના બન્ને વિભાગો
અસંખ્યાત પ્રદેશી બે સ્કંધ રૂપ હોય છે. “એવં જાવ-અહવા એગે સંખેજ્જ-
પેસિય સંધે મવહ, એગયઓ દો અસંખેજ્જપેસિયા સંધા મવંતિ” આ પૂર્વોક્ત
પદ્ધતિ અનુસાર પહેલા વિભાગમાં એક એક પ્રદેશની વૃદ્ધિ થતી જાય છે,
અને આ પ્રકારના વિકલ્પો બને છે-અથવા એક વિભાગમાં ત્રિપ્રદેશી, અથવા
ચાર પ્રદેશી, અથવા પાંચ પ્રદેશી, અથવા છ પ્રદેશી, અથવા સાત પ્રદેશી,
અથવા આઠ પ્રદેશી, અથવા નવ પ્રદેશી અથવા દસ પ્રદેશી એક સ્કંધ હોય
છે, અને બાકીના બન્ને વિભાગમાં અસંખ્યાત પ્રદેશી બે સ્કંધો હોય છે.
અથવા-એક વિભાગમાં સંખ્યાત પ્રદેશી એક સ્કંધ હોય છે અને બાકીના
બન્ને વિભાગોમાં અસંખ્યાત પ્રદેશી બે સ્કંધ હોય છે. “અહવા-તિન્નિ

एगयओ तिन्नि परमाणुपोगगळा, एगयओ असंखेज्जपएसिए खंधे भवति' अमंखेय-
प्रदेशिकः स्कन्धश्चतुर्धा क्रियमाणः एकतः-एकभागे त्रयः परमाणुपुद्गला भवन्ति,
एकतः-अपरभागे असंखेयप्रदेशिकः स्कन्धो भवति 'एवं चउक्कगसंजोगो जाव
दसगसंजोगो' एवं पूर्वोक्तरीत्या चतुष्कसंयोगः, यावत्-पंचक संयोगः, षट्क
संयोगः, सप्तकसंयोगः, अष्टकसंयोगः, नवकसंयोगः, दशकसंयोगश्च वक्तव्यः,
'एए जहेव संखेज्जपएसियस्स, नवरं असंखेज्जगं एगं अहिगं भाणियव्वं जाव
अहवा दस असंखेज्जपएसिया खंधा भवन्ति' एते उपर्युक्ताः सर्वे अभिन्नापाः, वथेय
संखेयप्रदेशिकस्य स्कन्धस्य प्रतिपादिता रतमैव, असंखेयप्रदेशिकारयापि स्कन्धस्य
खंधा भवन्ति' अथवा तीन असंख्यातप्रदेशी स्कन्ध होते हैं। 'चउहा
कज्जमाणे एगयओ तिन्नि परमाणुपोगगळा, एगयओ असंखेज्जपएसिए
खंधे भवइ' असंख्यातप्रदेशी स्कन्ध जब चार भागों में विभक्त किया
जाना है-तब एकभाग में तीन परमाणुपुद्गल होते हैं, और अपरभाग
में एक असंख्यातप्रदेशी स्कन्ध होता है, 'एवं चउक्कगसंजोगो जाव
दसगसंजोगो' इसी प्रकार से पूर्वोक्तरीति के अनुसार चतुष्कसंयोग,
यावत्-पंचकसंयोग, षट्कसंयोग, सप्तकसंयोग, अष्टकसंयोग, नवक-
संयोग और दशकसंयोग कहना चाहिये। 'एए जहेव संखेज्जपएसि-
यस्स, नवरं असंखेज्जगं एगं अहिगं भाणियव्वं जाव अहवा दस असं
खेज्जपएसिया खंधा भवन्ति' ये उपर्युक्त सब आलापक जैसे संख्यात
प्रदेशिक स्कन्ध की अपेक्षा इस असंख्यातप्रदेशी स्कन्ध की वक्तव्यता

असंखेज्जपएसिया खंधा भवन्ति" अथवा असंख्यात प्रदेशी त्रय स्कंध ३५
त्रय विभागोंમાં પણ તે વિભક્ત થઈ શકે છે

"ચઉહા કજ્જમાણે એગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગગळा, એગયઓ અસંખેજ્જપ-
સેસિયે ઁધંધે ભવઈ" બધારે તે અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધના ચાર વિભાગો
કરવામાં આવે છે, ત્યારે ઁક ઁક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા ત્રણ વિભાગો થાય
છે અને ચોથો વિભાગ અસંખ્યાત પ્રદેશી ઁક સ્કંધ ૩૫ હોય છે. "એવં
ચઉક્કસંજોગો જાવ દસગસંજોગો" ઁજ પૂર્વેક્ત પદ્ધતિ અનુસાર ચતુષ્કસંયોગ,
પંચકસંયોગ, ષટ્કસંયોગ, સપ્તકસંયોગ, અષ્ટકસંયોગ, નવકસંયોગ અને
દશકસંયોગનું કથન કરવું બોધ્તે. "એए જહેવ સંખેજ્જપસેસિયસ્સ, નવરં
અસંખેજ્જગં એઁ અહિગં ભાણિયવ્વં જાવ અહવા દસ અસંખેજ્જપસેસિયા ઁધંધા
ભવતિ" સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધના વિભાગો વિષે જેવા વિકલ્પો આગળ
બતાવવામાં આવ્યા છે, ઁવાં જ વિકલ્પો અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધના દસ
પર્યંતના વિભાગો વિષે પણ સમજવા પૂર્વેક્ત આલાપકો (વિકલ્પો) કરતાં

પ્રતિપત્તવ્યાઃ, નવરં સંખ્યેયપ્રદેશિકસ્કન્ધાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ અત્ર અસંખ્યેયકમ્ એકમ્
અધિકમ્ ભગિતવ્યમ્, યાવત્-દ્વિત્રિચતુઃપચ્ચપટ્ટસપ્તાષ્ટનવ અસંખ્યેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ
ભવન્તિ, અથવા દશ અસંખ્યેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા ભવન્તિ । ‘સંખેજ્જહા કજ્જમાણે એગ-
યઓ સંખેજ્જા પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ અસંખેજ્જપપેસિએ સંધે ભવહ’ અસંખ્યેય-
પ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધઃ સંખ્યેયયા ક્રિયમાણઃ એકતઃ-એકભાગે સંખ્યેયાઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ
ભવન્તિ, એકતઃ-અપરભાગે અસંખ્યેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધો ભવન્તિ, ‘અહવા એગયઓ
સંખેજ્જા દુપ્પેસિયા સંધા, એગયઓ અસંખેજ્જપપેસિએ સંધે ભવહ’ અથવા
એકતઃ-એકભાગે સંખ્યેયાઃ દ્વિપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ ભવન્તિ, એકતઃ-અપરભાગે
અસંખ્યેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધો ભવન્તિ, ‘એવં જાવ અહવા એગયઓ સંખેજ્જા દસપેસિયા

મેં યહી વિશેષતા હૈ કિ યહાં પર અસંખ્યાત પદકા પ્રયોગ કરના ચાહિયે
યાવત્-દો, ત્રીન, ચાર, પાંચ, છહ, સાત, આઠ, નૌ અસંખ્યાતપ્રદેશિક
સ્કન્ધ હોતે હૈ, અથવા દશ અસંખ્યાતપ્રદેશોંવાલે સ્કન્ધ હોતે હૈ ‘સંખે-
જ્જહા કજ્જમાણે એગયઓ સંખેજ્જા પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ અસંખેજ્જ-
પપેસિએ સંધે ભવહ’ અસંખ્યાતપ્રદેશી સ્કન્ધ જબ સંખ્યાત પ્રકારરૂપ
વિભાગોંવાલા કિયા જાતા હૈ તબ એકભાગ મેં સંખ્યાત પરમાણુપુદ્ગલ
હોતે હૈ, ઓર અપરભાગ મેં અસંખ્યાતપ્રદેશોંવાલા એક સ્કન્ધ હોતા હૈ ।
‘અહવા-એગયઓ સંખેજ્જા દુપ્પેસિયા સંધા, એગયઓ અસંખેજ્જપપે-
સિએ સંધે ભવહ’ અથવા-એકભાગ મેં સંખ્યાત દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે
હૈ, ઓર અપરભાગ મેં અસંખ્યાતપ્રદેશોંવાલા એક સ્કન્ધ હોતા હૈ ‘એવં
જાવ અહવા એગયઓ સંખેજ્જા દસપેસિયા સંધા, એગયઓ અસંખે-

અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધના વિભાગો વિષેના વિકલ્પોમાં માત્ર એટલી જ
વિશેષતા છે કે આ વિકલ્પોમાં ‘સંખ્યાત’ ને બદલે ‘અસંખ્યાત’ પદનો
પ્રયોગ કરવો જોઈએ અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધના ૧૦ વિભાગો વિષયક છેલ્લો
વિકલ્પ આ પ્રમાણે બનશે-“અથવા તે અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધના અસં-
ખ્યાત પ્રદેશોવાળા દસ સ્કંધ ૩૫ દસ વિભાગો થઈ જાય છે.”

“સંખેજ્જહા કજ્જમાણે એગયઓ સંખેજ્જા પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ
અસંખેજ્જપપેસિએ સંધે ભવહ” તે અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધના જ્યારે સંખ્યાત
વિભાગો કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા સંખ્યાત
વિભાગો થાય છે અને અસંખ્યાત પ્રદેશી એક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ થાય છે.

અહવા-એગયઓ સંખેજ્જા દુપ્પેસિયા સંધા, એગયઓ અસંખેજ્જપપે-
સિએ સંધે ભવહ” અથવા એક એક દ્વિપ્રદેશીક સ્કંધ ૩૫ સંખ્યાત વિભાગો
થાય છે અને અસંખ્યાત પ્રદેશી એક સ્કંધ ૩૫ એક વિભાગ થાય છે,

સંધા, ઇગયઓ અસંસ્વેજ્જપણસિણ સંધે ભવહ' એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા, યાવત્-એકતઃ સંસ્વેયાસિચતુઃપશ્વપ્સપ્તાષ્ટનવપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા ભવન્તિ, એકતઃ-અપરભાગે અસંસ્વેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, અથવા એકતઃ-એકભાગે સંસ્વેયા દશપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા ભવન્તિ, એકતઃ-અપરભાગે અસંસ્વેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા ઇગયઓ સંસ્વિજ્જા સંસ્વિજ્જપણસિયા સંધા, ઇગયઓ અસંસ્વિજ્જપણસિણ સંધે ભવહ' અથવા એકતઃ-એકભાગે સંસ્વેયાઃ સંસ્વેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા ભવન્તિ, એકતઃ-અપરભાગે અસંસ્વેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા સંસ્વેજ્જા અસંસ્વેજ્જપણસિયા સંધા ભવન્તિ' અથવા સંસ્વેયાઃ અસંસ્વેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા ભવન્તિ, 'અસંસ્વિજ્જહા કજ્જમાણે અસંસ્વેજ્જા પરમાણુપોગલા ભવન્તિ' અસંસ્વેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ અસંસ્વેયધા ક્રિયમાણઃ અસંસ્વેયાઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ ભવન્તિ ।

જ્જપણસિણ સંધે ભવહ' હસી પ્રકાર સે પૂર્વોક્તરીતિ કે અનુસાર યાવત્-એકભાગ મેં સંસ્વયાત સ્કન્ધ ત્રીન, ચાર, પાંચ, છહ, સાત, આઠ, નૌ પ્રદેશોવાલે હોતે હેં ઔર અપરભાગ મેં અસંસ્વયાતપ્રદેશોવાલા એક સ્કન્ધ હોતા હૈ, 'અહવા-ઇગયઓ સંસ્વિજ્જા સંસ્વિજ્જપણસિયા સંધા, ઇગયઓ સંસ્વિજ્જપણસિયા સંધા, ઇગયઓ અસંસ્વિજ્જપણસિણ સંધે ભવહ' અથવા એકભાગ મેં સંસ્વયાતપ્રદેશોવાલે સંસ્વયાત સ્કન્ધ હોતે હેં, ઔર અપરભાગ મેં અસંસ્વયાતપ્રદેશોવાલા એક સ્કન્ધ હોતા હૈ, 'અહવા સંસ્વેજ્જા અસંસ્વેજ્જપણસિયા સંધા ભવન્તિ' અથવા-અસંસ્વયાતપ્રદેશોવાલે સંસ્વયાત સ્કન્ધ હોતે હેં 'અસંસ્વિજ્જહા કજ્જમાણે અસંસ્વેજ્જા પરમાણુપોગલા ભવન્તિ' જબ અસંસ્વયાતપ્રદેશોવાલા સ્કન્ધ અસંસ્વયાત પ્રકાર-રૂપ વિભાગ વાલા કિયા જાતા હૈ તવ અસંસ્વયાત પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હેં ।

“એવં જાવ-અહવા ઇગયઓ સંસ્વેજ્જા દસપણસિયા સંધા, ઇગયઓ અસંસ્વેજ્જપણસિણ સંધે ભવન્તિ” એજ પ્રમાણે ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ અથવા નવ પ્રદેશોવાળા સંખ્યાતસ્કંધો હોય છે અને અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળો એક સ્કંધ હોય છે. અથવા દસપ્રદેશિક સંખ્યાત સ્કંધો અને અસંખ્યાત પ્રદેશી એક સ્કંધ હોય છે. “અહવા-ઇગયઓ સંસ્વિજ્જા સંસ્વિજ્જપણસિયા સંધા, ઇગયઓ અસંસ્વિજ્જપણસિણ સંધે ભવહ” અથવા સંખ્યાત પ્રદેશોવાળા સંખ્યાત સ્કંધો અને અસંખ્યાત પ્રદેશી એક સ્કંધ હોય છે. “અહવા-સંસ્વેજ્જા અસંસ્વેજ્જપણસિયા સંધા ભવન્તિ” અથવા તે અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળા સંખ્યાત સ્કંધોમાં વિભક્ત થઈ જાય છે “અસંસ્વિજ્જહા કજ્જમાણે અસંસ્વેજ્જા પરમાણુપોગલા ભવન્તિ” જ્યારે તે અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધના અસંખ્યાત વિભાગો કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા અસંખ્યાત વિભાગોમાં તે સ્કંધ વિભક્ત થઈ જાય છે.

ગૌતમઃ પૂછતિ—‘અણંતા ણં મંતે ! પરમાણુપોગલા જાવ કિં ભવહ ?’ હે ભદ્રન્ત !
અનન્તાઃ સ્વલુ પરમાણુપુદ્ગલાઃ યાવત્-એકંતયા સંહન્યન્તે-સંહતા ભવન્તિ, એકસ્ત્વેન
સંહત્ય કિં સ્વરૂપં વસ્તુ ભવતિ ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા ! અણંતપણસિણ સંધે ભવહ’
હે ગૌતમ ! અનન્તાઃ પરમાણુપુદ્ગલા એકતઃ સંહત્ય અનન્ત પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ,
‘સે મિજ્જમાણે દુહાવિ, તિહાવિ જાવ દસહાવિ, સંસિજ્જહા, અસંસિજ્જહા,
અણંતહાવિ કજ્જહ’ સોડનન્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો મિદ્ધમાનો દ્વિધાપિ, ત્રિધાપિ,
યાવત્-ચતુર્ધાપિ, પશ્ચધાપિ, ષોઢાપિ, સપ્પધાપિ, અષ્ટધાપિ, નવધાપિ, દશધાપિ,
સંખ્યેયધાપિ, અસંખ્યેયધાપિ, અનન્તધાપિ ક્રિયતે-ભવતિ, તત્ર ‘દુહા કજ્જમાણે
ણગયમો પરમાણુપોગલે, ણગયમો અણંતપણસિણ સંધે જાવ અહવા દો અણંતપણ-

અથ ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—‘અણંતાણં મંતે ! પર-
માણુપોગલા જાવ કિં ભવહ’ હે ભદ્રન્ત ! અનન્ત પરમાણુપુદ્ગલ કયા
આપસ મેં મિલતે હૈં ઓર ઉનકે મિલાપ સે કૌન સી વસ્તુ ઉત્પન્ન હોતી
હૈં ? હસકે ઉત્તરમેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘ગોયમા ! અણંતપણસિણ સંધે ભવહ’
હે ગૌતમ ! અનન્ત પરમાણુપુદ્ગલ આપસ મેં મિલતે હૈં ઓર ઉનકે મેલ સે
અનન્તપ્રદેશોંવાલા એક સ્કન્ધ ઉત્પન્ન હોતા હૈં. ‘સે મિજ્જમાણે દુહાવિ, તિહા
વિ, જાવ દસહાવિ, સંસિજ્જહા અસંસિજ્જહા, અણંતહા વિ કજ્જહ’ વહ
અનન્તપ્રદેશી સ્કન્ધ જબ વિભક્ત કિયા જાતા હૈં, તથ હસકે દો પ્રકાર મી,
ત્રીનપ્રકાર મી, ચાર પ્રકાર મી, પાંચ પ્રકાર મી, છહ પ્રકારરૂપ મી, સાત
પ્રકાર રૂપ મી, આઠ પ્રકાર રૂપ મી, નૌ પ્રકારરૂપ મી, દશપ્રકાર રૂપ
મી, સંખ્યાત પ્રકાર રૂપ મી, અસંખ્યાતપ્રકારરૂપ મી ઓર અનન્તપ્રકાર
રૂપ મી વિભાગ હો સકતે હૈં ‘દુહા કજ્જમાણે ણગયમો પરમાણુપોગલે,

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન—“અણંતાણ મંતે ! પરમાણુપોગલા, જાવ કિં ભવહ”
હે ભગવન્ ! જ્યારે અનંત પરમાણુ પુદ્ગલો એક બીજા સાથે મળી જાય છે,
ત્યારે તેમના સંયોગથી શું ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર—“ ગોયમા ! અણંતપણસિણ સંધે ભવહ ” હે ગૌતમ !
અનંત પરમાણુ પુદ્ગલો એક બીજા સાથે એકત્રિત થાય ત્યારે તેમના સંયો-
ગથી અનંત પ્રદેશી એક સ્કંધ ઉત્પન્ન થાય છે. “ સે મિજ્જમાણે દુહા વિ,
જાવ દસહા વિ, સંસિજ્જહા વિ, અસંસિજ્જહા વિ, અણંતહા વિ કજ્જહ ” જ્યારે
તે અનંત પ્રદેશી સ્કંધના વિભાગો કરવામાં આવે છે, ત્યારે બે અથવા ત્રણ
અથવા ચાર અથવા પાંચ અથવા છ અથવા સાત અથવા આઠ અથવા નવ
અથવા દસ અથવા સંખ્યત અથવા અસંખ્યાત અથવા અનંત વિભાગો થઈ

સિયા સ્વંધા ભવંતિ ' દ્વિધાક્રિયમાણઃ, એકતઃ-એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે અનન્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, યાવત્-પૂર્વોક્તવદેવ સર્વમૂલ્યમ્, તદન્તિમમાહ-અથવા દ્વૌ અનન્તપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ, ' તિહા કજ્જમાણે એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ અણંતપણસિણ સ્વંધે ભવહ ' અનન્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધ સ્ત્રિધાક્રિયમાણઃ એકતઃ-એકભાગે દ્વૌ પરમાણુપુદ્ગલૌ ભવતઃ, એકતઃ-અપરભાગે અનન્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, ' અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દુપ્પણસિણ, એગયઓ અણંતપણસિણ સ્વંધે ભવહ ' અથવા એકતઃ-એકભાગે પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અન્યભાગે અનન્ત-એગયઓ અણંતપણસિણ સ્વંધે જાવ અહવા દો અણંતપણસિયા સ્વંધા ભવંતિ ' જ્ય હસકે દો પ્રકારરૂપ વિભાગ ક્રિયે જાતે હૈં તવ એક વિભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ, ઓર અપર ભાગ મેં અનન્ત પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ, ' યહાં પૂર્વોક્ત પ્રકાર સે હી સ્વ કથન જાનના ચાહિયે । યાવત્ દો અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈં, ' તિહા કજ્જમાણે એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા એગયઓ અણંતપણસિણ સ્વંધે ભવહ ' અનન્તપ્રદેશો-વાલા યહ સ્કન્ધ જ્ય ત્રીન પ્રકારરૂપ વિભાગોં મેં વિભક્ત ક્રિયા જાતા હૈ-તવ એક ભાગ મેં દો પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, ઓર અપરભાગ મેં અનન્ત-પ્રદેશોવાલા એક સ્કન્ધ હોતા હૈ, ' અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દુપ્પણસિણ એગયઓ અણંતપણસિણ સ્વંધે ભવહ ' અથવા-એકભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ, અપરભાગ મેં એક દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા

શકે છે. “ દુહા કજ્જમાણે એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ અણંતપણસિણ સ્વંધે જાવ અહવા દો અણંતપણસિણ સ્વંધે ભવંતિ ” તે અનંત પ્રદેશી સ્કંધના ન્યાયે બે વિભાગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક વિભાગમાં એક પરમાણુ પુદ્ગલ અને બીજા વિભાગમાં અનંત પ્રદેશી એક સ્કંધ હોય છે અહીં પૂર્વોક્ત કથન અનુસાર બીજા વિકલ્પે પણ સમજવા-એટલે કે એક વિભાગમાં દ્વિપ્રદેશિક, ત્રિપ્રદેશિક આદિ અસંખ્યાત પ્રદેશી પર્યંતનો કોઈ પણ એક સ્કંધ હોય છે અને બીજા વિભાગમાં અનંત પ્રદેશી એક સ્કંધ હોય છે. અથવા-“ અનંત પ્રદેશી બે સ્કંધ રૂપ બે વિભાગોમાં પણ તે અનંત પ્રદેશી સ્કંધ વિભક્ત થાય છે ” આ દ્વિકસંયોગી છેલ્લો વિકલ્પ છે. “ તિહાકજ્જમાણે એગયઓ દો પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ અણંતપણસિણ સ્વંધે ભવહ ” ન્યાયે તે અનંત પ્રદેશી સ્કંધના ત્રણ વિભાગો કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા બે વિભાગો થાય છે અને અનંત પ્રદેશી એક સ્કંધ રૂપ ત્રીજો વિભાગ થાય છે. “ અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દુપ્પણસિણ, એગયઓ અણંતપણસિણ સ્વંધે ભવહ ” અથવા-એક વિભાગમાં એક પરમાણુ પુદ્ગલ,

પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'જાવ અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ અસંલેજ્જપણસિણ, એગયઓ અણંતપણસિણ લંધે ભવઈ' યાવત્-એકતઃ પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકત્તલ્લિચતુઃપચ્છપદ્સપ્પાઠનવદશસંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અનન્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, અથવા એકતઃ-પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતઃ-અસંખ્યેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અનન્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દો અણંતપણસિયા લંધા ભવંતિ' અથવા એકતઃ-પરમાણુપુદ્ગલો ભવતિ, એકતો દ્વો અનન્તપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ, 'અહવા એગયઓ

હૈ 'જાવ અહવા એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ અસંલેજ્જપણસિણ, એગયઓ અણંતપણસિણ લંધે ભવઈ' યાવત્ એકભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ, એકભાગ મેં ત્રીનપ્રદેશી, ચાર પ્રદેશી, પાંચ પ્રદેશી, છપ્રદેશી, સાતપ્રદેશી, આઠપ્રદેશી, નૌ પ્રદેશી દશપ્રદેશી, એવં સંખ્યાતપ્રદેશી સ્કંધ હોતા હૈ ઓર અન્યભાગ મેં અનન્તપ્રદેશિક એક સ્કંધ હોતા હૈ। અથવા-એકભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ, અપરભાગ મેં અસં-ખ્યાતપ્રદેશિક સ્કંધ હોતા હૈ, ઓર અન્યભાગ મેં અનન્તપ્રદેશિક એક સ્કંધ હોતા હૈ 'અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે એગયઓ દો અણંતપણસિયા લંધા ભવંતિ' અથવા-એકભાગ મેં એક પરમાણુપુદ્ગલ હોતા હૈ એવં અપરભાગ મેં દો અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈ, 'અહવા-એગયઓ દુપ્પણસિણ, એગયઓ દો અણંતપણસિયા લંધા ભવંતિ' અથવા-એકભાગ મેં

બીજા વિભાગમાં દ્વિપ્રદેશિક એક સ્કંધ અને ત્રીજા વિભાગમાં અનંત પ્રદેશી એક સ્કંધ હોય છે. " જાવ અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ અસંલેજ્જપણસિણ, એગયઓ અણંતપણસિણ લંધે ભવઈ " અથવા એક ભાગમાં એક પરમાણુ પુદ્ગલ હોય છે, બીજા ભાગમાં ત્રણપ્રદેશી, ચારપ્રદેશી, પાંચપ્રદેશી, છ પ્રદેશી, સાત પ્રદેશી, આઠ પ્રદેશી, નવ પ્રદેશી, દસ પ્રદેશી અથવા સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ હોય છે અને ત્રીજા વિભાગમાં અનંત પ્રદેશી એક સ્કંધ હોય છે. અથવા એક ભાગમાં એક પરમાણુ પુદ્ગલ હોય છે, બીજા ભાગમાં અસંખ્યાત પ્રદેશી એક સ્કંધ હોય છે અને ત્રીજા ભાગમાં અનંત પ્રદેશી એક સ્કંધ હોય છે. " અહવા-એગયઓ પરમાણુપોગ્ગલે, એગયઓ દો અણંતપણસિયા લંધા ભવંતિ " અથવા-એક વિભાગમાં એક પરમાણુ પુદ્ગલ હોય છે અને બાકીના બે વિભાગમાં અનંત પ્રદેશી એક એક સ્કંધ હોય છે. " અહવા-એગયઓ દુપ્પણસિણ, એગયઓ દો અણંતપણસિયા લંધા ભવંતિ " અથવા એક

દુષપ્સિષ્ટ, ઇગયઓ દો અણંતપ્સિષ્ટિયા સ્વંધા ભવંતિ ' અથવા એકતો દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતો દ્વૌ અનન્તપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ, 'એવં જાવ અહવા ઇગયઓ દસપ્સિષ્ટ, ઇગયઓ દો અણંતપ્સિષ્ટિયા સ્વંધા ભવંતિ ' એવં-પૂર્વોક્ત-રીત્યા, યાવત્-એકતસ્ત્રિચતુઃપદ્મપદ્મસાઘ્રનત્રપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતો દ્વૌ અનન્તપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ, અથવા એકતો દશપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતો દ્વૌ અનન્તપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ 'અહવા ઇગયઓ સંસ્થેજ્જપ્સિષ્ટ સ્વંધે, ઇગયઓ દો અણંતપ્સિષ્ટિયા સ્વંધા ભવંતિ ' અથવા એકતઃ-એકભાગે સંસ્થેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે દ્વૌ અનન્તપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ ભવતઃ 'અહવા ઇગયઓ અસંસ્થેજ્જપ્સિષ્ટ સ્વંધે, ઇગયઓ દો અણંતપ્સિષ્ટિયા સ્વંધા ભવંતિ' અથવા-એકતઃ-એક-ભાગે અસંસ્થેયપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, એકતઃ-અપરભાગે દ્વૌ અનન્તપ્રદેશિકૌ સ્કન્ધૌ

એક દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ, ઓર અપરભાગ મેં દો અનન્તપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતે હૈં ' એવં જાવ અહવા ઇગયઓ દસપ્સિષ્ટ, ઇગયઓ દો અણંતપ્સિષ્ટિયા સ્વંધા ભવંતિ ' હસી પ્રકાર સે પૂર્વોક્ત રીતિ કે અનુસાર યાવત્ એકભાગ મેં ત્રીનપ્રદેશી, ચારપ્રદેશી, પાંચપ્રદેશી, છપ્રદેશી, સાતપ્રદેશી, આઠપ્રદેશી, નૌ પ્રદેશી એક સ્કન્ધ હોતા હૈ, એવં અપરભાગ મેં દો અનન્તપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતે હૈં અથવા-એકભાગ મેં દશપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ ઓર અપરભાગ મેં દો અનન્તપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતે હૈં 'અહવા-ઇગયઓ સંસ્થેજ્જપ્સિષ્ટ સ્વંધે, ઇગયઓ દો અણંતપ્સિષ્ટિયા સ્વંધા ભવંતિ ' અથવા-એકભાગ મેં સંસ્થાતપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ, અપરભાગ મેં દો અનન્તપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતે હૈં 'અહવા-ઇગયઓ અસંસ્થેજ્જપ્સિષ્ટ સ્વંધે, ઇગયઓ દો અણંતપ્સિષ્ટિયા સ્વંધા ભવંતિ ' અથવા-એકભાગ મેં અસંસ્થાતપ્રદેશી એક સ્કન્ધ હોતા હૈ, અપરભાગ મેં દો અનન્તપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતે હૈં

ભાગમાં દ્વિપ્રદેશિક એક સ્કન્ધ હોય છે અને બાકીના બે વિભાગોમાં અનંત-પ્રદેશી એક એક સ્કન્ધ હોય છે. "એવં જાવ અહવા ઇગયઓ દસ પ્સિષ્ટ, ઇગયઓ દો અણંતપ્સિષ્ટિયા સ્વંધા ભવંતિ" એજ પ્રમાણે પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર એક ભાગમાં ત્રણપ્રદેશી, ચારપ્રદેશી, પાંચ પ્રદેશી, છ પ્રદેશી, સાત પ્રદેશી, આઠ પ્રદેશી, નવ પ્રદેશી અથવા દસ પ્રદેશી સ્કન્ધ હોય છે અને બાકીના બે ભાગોમાં અનંતપ્રદેશી એક એક સ્કન્ધ હોય છે. "અહવા-ઇગયઓ સંસ્થેજ્જપ્સિષ્ટ સ્વંધે, ઇગયઓ દો અણંતપ્સિષ્ટિયા સ્વંધા ભવંતિ" અથવા એક ભાગમાં એક સંસ્થાત પ્રદેશી સ્કન્ધ હોય છે અને બાકીના બે વિભાગોમાં એક એક અનંતપ્રદેશી સ્કન્ધ હોય છે. 'અહવા-ઇગયઓ અસંસ્થેજ્જપ્સિષ્ટ સ્વંધે, ઇગયઓ દો અણંતપ્સિષ્ટિયા સ્વંધા ભવંતિ" અથવા અસંસ્થાત પ્રદેશી સ્કન્ધ રૂપે એક વિભાગ થાય છે અને અનંત પ્રદેશી એક એક સ્કન્ધરૂપે બે વિભાગો થાય

ભવતઃ, ‘અહવા તિન્નિ અણંતપણસિયા સંધા ભવંતિ’ અથવા ત્રયઃ અનન્તપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા ભવન્તિ । ‘ચઢહા કજ્જમાણે ઇગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગલા, ઇગયઓ અણંતપણસિયા સંધે ભવહ’ અનન્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધશ્ચતુર્ધા ક્રિયમાણઃ એકતસ્રયઃ પરમાણુપુદ્ગલાઃ ભવન્તિ, એકતઃ અનન્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ । ‘એવં ચઢક સંજોગો જાવ અસંખેજ્જગસંજોગો’ એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા, ચતુષ્કસંયોગો યાવત્-પશ્ચક ષટ્ક સપ્તકાષ્ટકનવકદશકસંખ્યેયકસંયોગઃ, અસંખ્યેયકસંયોગશ્ચ મણિ-તવ્યઃ । ‘એ સઘ્વે જહેવ અસંખેજ્જાણં મણિયા તહેવ અણંતાણા વિ માણિયઘ્વા’ એતે ઉપર્યુક્તાઃ સર્વે અભિલાપકાઃ યથૈવ અસંખ્યકાનાં મણિતાઃ-ઉક્તાસ્તથૈવ અન-ન્તાનામપિ મણિતવ્યાઃ-વક્તવ્યાઃ, ‘નવરં એકં અણંતગં અઘ્મહિયં માણિયઘ્વં

‘અહવા-તિન્નિ અણંતપણસિયા સંધા ભવંતિ’ અથવા ત્રીજા અનન્તપ્રદે-શોવાલે સ્કન્ધ હોતે હૈં । ‘ચઢહા કજ્જમાણે ઇગયઓ તિન્નિ પરમાણુપો-ગલા, ઇગયઓ અણંતપણસિયા સંધે ભવહ’ યહ અનન્ત પ્રદેશિક સ્કન્ધ જબ ચાર પ્રકારરૂપ ભાગોં મેં વિભક્ત ક્રિયા જાતા હૈ-તબ એક ભાગ મેં ત્રીજા પરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈં, ઓર અપરભાગ મેં એક અનન્તપ્રદેશી સ્કન્ધ હોતા હૈ । ‘એવં ચઢકસંજોગો જાવ અસંખેજ્જગસંજોગો’ પૂર્વોક્ત રીતિ કે અનુસાર ચતુષ્કસંયોગ યાવત્ પંચક, ષટ્ક, સપ્તક, અષ્ટક, નવક, દશક સંખ્યેયક ઓર અસંખ્યેયક સંયોગ કહના ચાહિયે ‘એ સઘ્વે જહેવ અસંખેજ્જાણં મણિયા તહેવ અણંતાણા વિ માણિયઘ્વા’ યે ઉપ-ર્યુક્ત સમસ્ત અભિલાપક જિસ પ્રકાર અસંખ્યાનોં કે કહે ગયે હૈં ડસી પ્રકાર સે અનન્તોં કે મી કહના ચાહિયે ‘નવરં એકં અણંતગં અઘ્મહિયં

છે. “અહવા-તિન્નિ અણંતપણસિયા સંધા ભવંતિ” અથવા અનંત પ્રદેશી ત્રણ સ્કન્ધ રૂપ ત્રણ ભાગો પણ થઈ શકે છે. “ચઢહા કજ્જમાણે ઇગયઓ તિન્નિ પરમાણુપોગલે, ઇગયઓ અણંતપણસિયા સંધે ભવહ” તે અનંત પ્રદેશી સ્કન્ધના બ્યારે ચાર વિભાગો કરવામાં આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલ વાળા ત્રણ વિભાગો થાય છે અને અનંત પ્રદેશી સ્કન્ધ રૂપ થોથો વિભાગ થાય છે. “એવં ચઢકસંજોગો જાવ અસંખેજ્જગસંજોગો” ત્યાર બાદના ચતુષ્ક-સંયોગી, પંચકસંયોગી, ષટ્કસંયોગી, સપ્તકસંયોગી, અષ્ટકસંયોગી, નવકસંયોગી, દશકસંયોગી, સંખ્યેયકસંયોગી અને અસંખ્યેયકસંયોગી વિકલ્પોનું કથન પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર કરવું જોઈએ. “એ સઘ્વે જહેવ અસંખેજ્જાણં મણિયા તહેવ અણંતાણા વિ માણિયઘ્વા” અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધના સંબંધમાં જેવા વિકલ્પો પ્રકટ કરવામાં આવ્યા છે, એવાં જ વિકલ્પો અનંત પ્રદેશી સ્કન્ધના ઉપર્યુક્ત વિભાગો વિષે પણ સમજવા જોઈએ. “નવરં એકં અણંતગં અઘ્મ-

જાવ ' નવરમ્-અસંખ્યેયાપેક્ષયા વિશેષત્તુ અત્ર એકમ્-અનન્તકમ્ અભ્યધિકમ્
 મણિતવ્યમ્, યાવત્-પૂર્વોક્તરીત્યા સર્વમુદ્યમ્, 'અહવા એગયઓ સંખેજ્જા સંખિજ્જ-
 પ્પેસિયા સંધા, એગયઓ અણંતપ્પેસિયા સંધા મવંતિ ' એકતઃ-એકભાગે સંખ્યેયાઃ
 સંખ્યેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા મવન્તિ, એકતઃ-અપરભાગે અનન્તપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા
 મવન્તિ, 'અહવા એગયઓ સંખેજ્જા અસંખેજ્જપ્પેસિયા સંધા, એગયઓ અણંતપ્પે-
 સિય સંધે મવહ ' અથવા એકતઃ-એકભાગે સંખ્યેયાઃ અસંખ્યેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધાઃ
 મવન્તિ, એકતઃ-અપરભાગે અનન્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો મવતિ, અહવા સંખિજ્જા
 અણંતપ્પેસિયા સંધા મવંતિ ' અથવા સંખ્યેયાઃ અનન્તપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા મવન્તિ ।
 'અસંખેજ્જહા કજ્જમાણે એગયઓ અસંખેજ્જા પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ અણંત-
 પ્પેસિય સંધે મવહ ' અનન્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ અસંખ્યેયધા ક્રિયમાણઃ એકતઃ-

માણિયવ્યં જાવ ' પરન્તુ અસંખ્યાત કે અભિલાપકોં કી અપેક્ષા ઇન
 અનંત કે અભિલાપકોં મેં વિશેષતા કેવલ યહી હૈ કિ ઇનમેં અસંખ્યાત
 કે સ્થાન મેં અનન્ત શબ્દ જોડકર ઇન અભિલાપકોં કા ઉચ્ચારણ કરના
 યાહિયે 'અહવા એગયઓ સંખેજ્જા સંખિજ્જપ્પેસિયા સંધા, એગયઓ
 અણંતપ્પેસિય સંધે મવહ' અથવા-એકભાગમેં સંખ્યાત, સંખ્યાત પ્રદે-
 શિક સ્કન્ધ હોતે હૈં ઓર અપરભાગ મેં એક અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા
 હૈ । 'અહવા-એગયઓ સંખેજ્જા અસંખેજ્જપ્પેસિયા સંધા, એગયઓ
 અણંતપ્પેસિય સંધે, મવહ' અથવા-એકભાગ મેં સંખ્યાતપ્રદેશોં વાલે
 સ્કંધ હોતે હૈં, ઓર અપરભાગ મેં એક અનન્તપ્રદેશિક સ્કંધ હોતા હૈ
 'અહવા-સંખિજ્જા અણંતપ્પેસિયા સંધા મવંતિ ' અથવા-સંખ્યાત
 અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈં । 'અસંખેજ્જહા કજ્જમાણે એગયઓ અસં-

હિયં જાવ " પરન્તુ અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધના આલાપકો કરતા અનંત પ્રદેશી
 સ્કંધના આલાપકોમાં એટલીજ વિશેષતા છે કે તે આલાપકોમાં જ્યાં
 'અસંખ્યાત' પદ આવે છે, ત્યાં આ આલાપકોમાં "અનંત" પદ મૂકવું
 નોંધ્યે. "અહવા એગયઓ સંખેજ્જા સંખિજ્જપ્પેસિયા સંધા, એગયઓ અણંતપ્પે-
 સિયા સંધા મવંતિ" અથવા સંખ્યાત પ્રદેશોવાળા સંખ્યાત સ્કંધો રૂપ
 સંખ્યાત વિભાગો થાય છે અને અનંત પ્રદેશી સ્કંધો રૂપ અન્ય વિભાગો
 હોય છે. "અહવા-એગયઓ સંખેજ્જા અસંખેજ્જપ્પેસિયા સંધા, એગયઓ અણંત-
 પ્પેસિય સંધે મવહ" અથવા અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળા સંખ્યાત સ્કંધો અને
 અનંત પ્રદેશોવાળો એક સ્કંધ બને છે. "અહવા-સંખિજ્જા અણંતપ્પેસિયા સંધા
 મવંતિ" અથવા અનંત પ્રદેશોવાળા સંખ્યાત સ્કંધો બને છે. અસંખેજ્જહા
 કજ્જમાણે એગયઓ અસંખેજ્જા પરમાણુપોગ્ગલા, એગયઓ અણંતપ્પેસિય સંધે મવહ "

અસંખ્યેયાઃ પરમાણુપુદ્ગલા ભવન્તિ, એકતઃ અનન્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ 'અહવા
 એગયઓ અસંખિજ્જા દુપ્પણસિયા સંધા, એગયઓ અણંતપણસિણ સંધે ભવહ જાવ'
 અથવા એકતઃ અસંખ્યેયા દ્વિપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા ભવન્તિ, એકતઃ અનન્તપ્રદેશિકઃ
 સ્કન્ધો ભવતિ, યાવત્-એકતઃ અસંખ્યેયા ત્રિચતુઃપંચષટ્સપ્તાષ્ટનવદશપ્રદેશિકાઃ
 સ્કન્ધા ભવન્તિ, એકતઃ અનન્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ, 'અહવા એગયઓ અસં
 સંખિજ્જા સંખિજ્જપણસિયા, એગયઓ અણંતપણસિણ સંધે ભવહ' અથવા એકતઃ
 અસંખ્યેયાઃ સંખ્યેયપ્રદેશિકાઃ સ્કન્ધા ભવન્તિ, એકતઃ-અનન્તપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો

સંખિજ્જા પરમાણુપોગલા, એગયઓ અણંતપણસિણ સંધે ભવહ' અનન્તપ્ર-
 દેશિક સ્કન્ધ જ્ય અસંખ્યાત પ્રકારરૂપ વિભાગોં મેં વિભક્ત ક્રિયા જાતા
 હૈ-તવ એકભાગ મેં અસંખ્યાતપરમાણુપુદ્ગલ હોતે હૈ, ઓર અપરભાગ મેં
 અનન્તપ્રદેશિક એક સ્કન્ધ હોતા હૈ 'અહવા-એગયઓ અસંખિજ્જા દુપ્પ-
 ણસિયા સંધા, એગયઓ અણંતપણસિણ સંધે ભવહ' જાવ' અથવા-એક-
 ભાગ મેં અસંખ્યાત દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈ, ઓર અપરભાગ મેં એક
 અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ । યાવત્-એકભાગ મેં અસંખ્યાત ત્રિપ્રદે-
 શિક, ચતુષ્પ્રદેશિક, પંચદેશિક, ષટ્પ્રદેશિક, સપ્તપ્રદેશિક, અષ્ટપ્રદે-
 શિક નવપ્રદેશિક ઓર દશ પ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈ, ઓર અપરભાગ
 મેં એક અનન્તપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતા હૈ । 'અહવા-એગયઓ અસંસંખિજ્જા
 સંખિજ્જપણસિયા, એગયઓ અણંતપણસિણ સંધે ભવહ' અથવા-એક-
 ભાગ મેં અસંખ્યાત સંખ્યાતપ્રદેશિક સ્કન્ધ હોતે હૈ ઓર અપરભાગ મેં

અ્યારે તે અનંત પ્રદેશી સ્કંધના અસંખ્યાત વિભાગો કરવામાં આવે છે,
 ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલવાળા અસંખ્યાત વિભાગો અને અનંત
 પ્રદેશોવાળા એક સ્કંધમાં તે અનંત પ્રદેશી સ્કંધ વિભક્ત થઈ જાય છે.
 “અહવા-એગયઓ અસંખિજ્જા દુપ્પણસિયા સંધા, એગયઓ અણંતપણસિણ સંધે
 ભવહ” અથવા દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ રૂપ અસંખ્યાત વિભાગો થાય છે અને
 અનંત પ્રદેશી સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ થાય છે. “જાવ અહવા એગયઓ
 અસંસંખિજ્જા સંખિજ્જપણસિયા, એગયઓ અણંતપણસિણ સંધે ભવહ” અથવા ત્રણ,
 ચાર, પાંચ, છ, સાત, અઠ, નવ અથવા દસ પ્રદેશોવાળા સ્કંધો રૂપ અસં-
 ખ્યાત વિભાગો થાય છે અને અનંત પ્રદેશી સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ થાય
 છે અથવા સંખ્યાત પ્રદેશોવાળા સ્કંધો રૂપ અસંખ્યાત વિભાગો થાય છે
 અને અનંતપ્રદેશી સ્કંધ રૂપ એક વિભાગ થાય છે. “અહવા-એગયઓ અસં-
 સંખિજ્જા અસંખિજ્જપણસિયા સંધા, એગયઓ અણંતપણસિણ સંધે ભવહ” અથવા
 અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળા સ્કંધો રૂપ અસંખ્યાત વિભાગો થાય છે અને અનંત

भवति, 'अहवा एगयओ असंखिज्जा असंखिज्जपएसिया खंधा, एगयओ अणंत-
पएसिए खंधे भवइ' अथवा एकतः असंख्येयाः असंख्येयप्रदेशिकाः स्कन्धा भवन्ति,
एकतः अनन्तप्रदेशिकः स्कन्धो भवति, 'अहवा असंखेज्जा अणंतपएसिया खंधा
भवन्ति' अथवा असंख्येयाः अनन्तप्रदेशिकाः स्कन्धा भवन्ति । 'अणंतहा कज्ज-
माणे अणंता परमाणुपोगला भवंति' अनन्तप्रदेशिकः स्कन्धः अनन्तधा क्रियमाणः
अनन्ताः परमाणुपुद्गला भवन्ति, तथा चात्र द्विप्रदेशिकस्य स्कन्धस्य भिद्यमानत्वे
एको विकल्पः, त्रिप्रदेशिकस्य द्वौ, चतुष्प्रदेशिकस्य चत्वारः पञ्चप्रदेशिकस्य पट्,
षट् प्रदेशिकस्य दश, सप्तप्रदेशिकस्य चतुर्दश, अष्टप्रदेशिकस्य एकविंशतिः नव-

अनन्तप्रदेशिक एकस्कन्ध होता है 'अहवा-एगयओ असंखिज्जा असंखि-
ज्जपएसिया खंधा, एगयओ अणंतपएसिए खंधे भवइ' अथवा-एकभाग
में असंख्यात असंख्यातप्रदेशिक स्कंध होते हैं और अपरभाग में एक
अनन्तप्रदेशिक स्कन्ध होता है । 'अहवा-असंखेज्जा अणंतपएसिया
खंधा भवन्ति' अथवा-असंख्यात अनन्तप्रदेशिक स्कंध होते हैं । 'अणं-
तहा कज्जमाणे अणंता परमाणुपोगला भवंति' जब इस अनन्तप्रदेशिक
स्कन्ध के अनन्त विभाग किये जाते हैं-तब अनन्तपुद्गलपरमाणु होते
हैं । तथाच यहां पर द्विप्रदेशी स्कन्ध के विभाग में एक विकल्प, त्रिप्र-
देशी स्कन्ध के विभाग में दो विकल्प, चतुष्प्रदेशी स्कन्ध के विभाग में
चार विकल्प, पांच प्रदेशी स्कंध के विभाग में छह विकल्प, छहप्रदेशी
स्कन्ध के विभाग में दशविकल्प, सप्तप्रदेशी स्कंध के विभाग में १४

प्रदेशी स्कंध ૩૫ એક વિભાગ થાય છે. “અહવા-અસંખેજ્જા અણંતપસિયા
ખંધા ભવંતિ” અથવા અસંખ્યાત અનંત પ્રદેશિક સ્કંધો ૩૫ પછી તે અનંત
પ્રદેશી સ્કંધ વિભક્ત થઈ શકે છે. “અણંતહા કજ્જમાણે અણંતા પરમાણુ-
પોગલા ભવંતિ” જ્યારે તે અનંત પ્રદેશી સ્કંધના અનંત વિભાગો કરવામાં
આવે છે, ત્યારે એક એક પરમાણુ પુદ્ગલાના અનંત વિભાગોમાં તે સ્કંધ
વિભક્ત થઈ જાય છે.

હવે દ્વિપ્રદેશિકથી લઈને અનંતપ્રદેશી પચન્તના પ્રત્યેક સ્કંધના જ્યારે વિભાગો
કરવામાં આવે છે, ત્યારે કેટલા વિકલ્પો બને છે, તે પ્રકટ કરવામાં આવે છે—

દ્વિપ્રદેશી સ્કંધના વિભાગમાં એક વિકલ્પ, ત્રિપ્રદેશી સ્કંધના વિભા-
ગમાં બે વિકલ્પ, ચાર પ્રદેશી સ્કંધના વિભાગમાં ચાર વિકલ્પ, પાંચ પ્રદેશી
સ્કંધના વિભાગમાં છ વિકલ્પ, છ પ્રદેશી સ્કંધના વિભાગમાં ૧૦ વિકલ્પ,
સાત પ્રદેશી સ્કંધના વિભાગમાં ૧૪ વિકલ્પ, આઠ પ્રદેશી સ્કંધના વિભાગમાં

પ્રદેશિકસ્યાષ્ટાવિંશતિઃ, દશપ્રદેશિકસ્ય ચત્વારિંશત્, સંખ્યાતપ્રદેશિકસ્ય દ્વિધા મિથ્યમાનત્વે એકાદશ, ત્રિધા મિથ્યમાનત્વે એકત્રિંશતિઃ, ચતુર્ધા ભેદે એકત્રિંશત્, પશ્ચધા ભેદે એકચત્વારિંશત્, ષોઢા ભેદે એકપચ્ચાશત્, સપ્તધા ભેદે એકપષ્ટિઃ, અષ્ટધા ભેદે એકસપ્તતિઃ, નવધા ભેદે એકાશીતિઃ દશધા ભેદે એકનવતિઃ, સંખ્યે-યધા ભેદેતુ એક એવ વિકલ્પઃ, તદાહ—‘ સંલેજ્જહા કજ્જમાણે સંલેજ્જા પરમાણુ-પોગ્ગલા ભવંતિ ’ ત્તિ, અસંખ્યાતપ્રદેશિકસ્ય દ્વિધા ભેદે દ્વાદશ ૧૨, ત્રિધા ભેદે ત્રયોવિંશતિઃ ૨૩, ચતુર્ધા ભેદે ચતુર્વિંશત્ ૨૪, પશ્ચધા ભેદે પચ્ચચત્વારિંશત્ ૪૫, ષોઢા ભેદે ષટ્પચ્ચાશત્ ૫૬, સપ્તધા ભેદે સપ્તપષ્ટિઃ ૬૭, અષ્ટધા ભેદેઽષ્ટસપ્તતિઃ ૭૮,

વિકલ્પ, અષ્ટપ્રદેશી સ્કન્ધ કે વિભાગ મેં ૨૧ વિકલ્પ, નૌ પ્રદેશી સ્કંધ કે વિભાગ મેં ૨૮ વિકલ્પ, દશ પ્રદેશી સ્કન્ધ કે વિભાગ મેં ૪૦ વિકલ્પ, સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ કે દો પ્રકાર કે વિભાગોં મેં ૧૧ વિકલ્પ, ત્રીન પ્રકાર કે વિભાગોં મેં ૨૧ વિકલ્પ, ચાર પ્રકાર કે વિભાગોં મેં ૩૧ વિકલ્પ, પાંચપ્રકાર કે ભેદોં મેં ૪૧ વિકલ્પ, છહપ્રકાર કે ભેદોં મેં ૫૧ વિકલ્પ, સાતપ્રકાર કે ભેદોં મેં ૬૧ વિકલ્પ, આઠપ્રકાર કે ભેદ મેં ૭૧ વિકલ્પ, નૌ પ્રકાર કે ભેદ મેં ૮૧ વિકલ્પ, દશ પ્રકાર કે ભેદોં મેં ૯૧ વિકલ્પ, ઔર સંખ્યાત પ્રકાર કે ભેદ મેં ૧ હી વિકલ્પ હોતા હૈ। સો હી કહા કિ—‘ સંલેજ્જહા કજ્જમાણે સંલેજ્જા પરમાણુપોગ્ગલા ભવંતિ ’ ત્તિ’ અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કન્ધ કે દો પ્રકાર કે ભેદ મેં ૧૨ વિકલ્પ, ત્રીન પ્રકાર સે ભેદ કરને પર ૨૩, ચાર પ્રકાર સે ભેદ કરને પર ૩૪, પંચપ્રકાર સે ભેદ કરને પર ૪૫, છહ પ્રકાર સે ભેદ કરને પર ૫૬, સાત પ્રકાર સે ભેદ કરને પર ૬૭, આઠ પ્રકાર સે ભેદ કરને પર ૭૮, નૌ

૨૧ વિકલ્પ, નવપ્રદેશી સ્કંધના વિભાગમાં ૨૮ વિકલ્પ, અને દસ પ્રદેશી સ્કંધના વિભાગોમાં ૪૦ વિકલ્પ થાય છે. સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધના બે વિભાગ કરવામાં આવે ત્યારે ૧૧ વિકલ્પ, ત્રણ વિભાગ કરવામાં આવે ત્યારે ૨૧ વિકલ્પ, ચારથી લઈને દસ પર્યાન્તના વિભાગ કરવામાં આવે ત્યારે અનુક્રમે ૩૧, ૪૧, ૫૧, ૬૧, ૭૧, ૮૧, અને ૯૧ વિકલ્પ અને સંખ્યાત વિભાગો કરવામાં આવે ત્યારે માત્ર એક જ વિકલ્પ બને છે. એજ વાત નીચેના સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરવામાં આવી છે—“ સંલેજ્જહા કજ્જમાણે સંલેજ્જા પરમાણુ પોગ્ગલા ભવંતિ ત્તિ ” અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધના જ્યારે બે વિભાગ કરવામાં આવે છે, ત્યારે ૧૨ વિકલ્પો અને ત્રણથી લઈને ૧૦ પર્યાન્તના વિભાગો કરવામાં આવે ત્યારે અનુક્રમે ૨૩, ૩૪, ૪૫, ૫૬, ૬૭, ૭૮, ૮૯ અને

નવધામેદે એકોનનવતિઃ ૮૯, દશધા મેદે શતમેકમ્ ૧૦૦, સંખ્યેયધા મેદે દ્વાદશ ૧૨, અસંખ્યાતમેદેતુ એક એવ, તદાહ—“અસંખેજ્જા પરમાણુપોગ્ગલા ભવંતિ” અનન્તપ્રદેશિકસ્ય તુ દ્વિધાત્વે ત્રયોદશ ૧૩, ત્રિધાત્વે પચ્ચત્રિંશતિઃ ૨૫, ચતુર્ધાત્વે સપ્તત્રિંશત્ ૩૭, પચ્ચધાત્વાત્વે એકોનપચ્ચાશત્ ૪૯, ષોઢાત્વે એકપષ્ટિઃ ૬૧, સપ્તધાત્વે ત્રિસપ્તતિઃ ૭૩, અષ્ટધાત્વે પચ્ચધાશીતિઃ ૮૫, નવધાત્વે સપ્તનવતિઃ ૯૭, દશધાત્વે નવોત્તરશતમ્ ૧૦૯, સંખ્યાતત્વે દ્વાદશ ૧૨, અસંખ્યાતત્વે ત્રયોદશ ૧૩, અનન્તત્વેતુ એકએવ ત્રિકલ્પઃ, તદાહ—“અણંતહા કજ્જમાણે અણંતા પરમાણુ-પોગ્ગલા ભવંતિ” ત્તિ, ॥ સૂ. ૧ ॥

મૂલમ્—એસિ ણં મંતે ! પરમાણુપોગ્ગલાણં સાહણનાભેયા-
ણુવાણં અણંતાણંતા પોગ્ગલપરિચ્છા સમણુગંતવ્વા ભવંતીતિ

પ્રકાર સે મેદ કરને પર ૮૯, દશ પ્રકાર સે કરને પર ૧૦૦, સંખ્યાત-
પ્રકાર સે મેદ કરને પર ૧૨ ઓર અસંખ્યાત પ્રકાર સે મેદ કરને પર ૧
હી હોતા હૈ। સો હી કહા હૈ—‘અસંખેજ્જા પરમાણુપોગ્ગલા ભવંતિ’
અનંતપ્રદેશિક સ્કન્ધ કે દો પ્રકાર કે મેદ મેં ૧૩, ત્રીન પ્રકાર કે મેદ
મેં ૨૫, ચાર પ્રકાર કે મેદ મેં ૩૭, પાંચપ્રકાર કે મેદ મેં ૪૯, છહ પ્રકાર
કે મેદ મેં ૬૧, સાત પ્રકાર કે મેદ મેં ૭૩, આઠ પ્રકાર કે મેદ મેં ૮૫,
નો પ્રકાર કે મેદ મેં ૯૭, દશ પ્રકાર કે મેદ મેં ૧૦૯, સંખ્યાત પ્રકાર કે
મેદ મેં ૧૨, અસંખ્યાતપ્રકાર કે મેદ મેં ૧૩, ઓર અનન્તપ્રકાર કે મેદ
મેં ૧ હી વિકલ્પ હોતા હૈ। સો હી કહા હૈ, ‘અણંતહા કજ્જમાણે અણંતા
પરમાણુપોગ્ગલા ભવંતિ’ ત્તિ ॥ સૂ. ૧ ॥

૧૦૦ વિકલ્પો બને છે. અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધના જ્યારે સંખ્યાત વિભાગો
કરવામાં આવે છે ત્યારે ૧૨ અને અસંખ્યાત વિભાગો કરવામાં આવે ત્યારે
એક જ વિકલ્પ બને છે. એજ વાત “અસંખેજ્જા પરમાણુપોગ્ગલા ભવંતિ”
આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરી છે. અનંત પ્રદેશિક સ્કંધના બે વિભાગો કર-
વામાં આવે ત્યારે ૧૩ વિકલ્પો, ત્રણથી લઈને અસંખ્યાત પર્યન્તના વિભાગો
કરવામાં આવે ત્યારે અનુક્રમે ૨૫, ૩૭, ૪૯, ૬૧, ૭૩, ૮૫, ૯૭, ૧૦૯,
૧૨ અને ૧૩ વિકલ્પો બને છે. અને જ્યારે તેના અનંત વિભાગો કરવામાં
આવે છે ત્યારે એક જ વિકલ્પ બને છે. એજ વાત “અણંતહા કજ્જમાણે
અણંતા પરમાણુપોગ્ગલા ભવંતિ” ત્તિ” આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરવામાં
આવી છે. ॥ સૂ. ૧ ॥

मक्खाया ? हंता, गोयमा ! एएसिणं परमाणुपोग्गलाणं साह-
णणा जाव मक्खाया । कइविहेणं भंते ! पोग्गलपरियट्ठे पण्णत्ते ?
गोयमा ! सत्तविहे पोग्गलपरियट्ठे पण्णत्ते, तंजहा-ओरालिय
पोग्गलपरियट्ठे, वेउव्वियपोग्गलपरियट्ठे, तेया पोग्गलपरियट्ठे,
कम्मा पोग्गलपरियट्ठे, मणपोग्गलपरियट्ठे, वइ पोग्गलपरियट्ठे,
आणापाणुं पोग्गलपरियट्ठे । नेरइयाणं भंते ! कइविहे पोग्गलपरि-
यट्ठे पण्णत्ते ? गोयमा ! सत्तविहे पोग्गलपरियट्ठे पण्णत्ते, तंजहा-
ओरालियपोग्गलपरियट्ठे, वेउव्वियपोग्गलपरियट्ठे, तेयापोग्गल-
परियट्ठे, कम्मा पोग्गलपरियट्ठे, मण पोग्गलपरियट्ठे, वइ पोग्गल-
परियट्ठे, आणापाण पोग्गलपरियट्ठे । एवं जाव वेमाणियाणं ।
एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स केवइया ओरालियपोग्गलपरि-
यट्ठा अईया ? अणंता । केवइया पुरेक्खडा ? कस्सइ अत्थि,
कस्सइ नत्थि, जस्सत्थि जहण्णेणं एक्कोवा, दोवा, तिन्निवा,
उक्कोसेणं संखेज्जा वा असंखेज्जा वा, अणंता वा । एगमेगस्स णं भंते !
असुरकुमारस्स केवइया ओरालियपोग्गलपरियट्ठा० ? एवं चेव, एवं
जाव वेमाणियस्स । एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स केवइया
वेउव्वियपोग्गलपरियट्ठा अईया ? अणंता, एवं जहेव ओरालिय-
पोग्गलपरियट्ठा तहेव वेउव्वियपोग्गलपरियट्ठा वि भाणियत्त्वा,
एवं जाव वेमाणियस्स एवं जाव आणापाणु पोग्गलपरियट्ठा । एए
एगत्तिया सत्तदंडगा भवंति, नेरइयाणं भंते ! केवइया ओरालिय-
पोग्गलपरियट्ठा अईया ? गोयमा ! अणंता, केवइया पुरेक्खडा ?

अणंता, एवं जाव वेमाणिया णं, एवं वेउट्ठिवियपोग्गलपरियट्ठा वि
 एवं जाव आणापाणुपोग्गलपरियट्ठा वेमाणियाणं। एवं एए पोह-
 त्तिया सत्तचउट्ठीसइदंडगा। एगमेगस्स णं भंते! नेरइयस्स नेर-
 इयत्ते केवइया ओरालियपोग्गलपरियट्ठा अईया? नत्थि एक्कोवि।
 केवइया पुरेक्खडा? नत्थि एक्कोवि। एगमेगस्सणं भंते! नेरइ-
 यस्स असुरकुमारत्ते केवइया ओरालियपोग्गलपरियट्ठा अईया?
 एवं चेव, एवं जाव थणियकुमारत्ते जहा असुरकुमारत्ते। एगमेग-
 स्स णं भंते! नेरइयस्स पुढविकाइयत्ते केवइया ओरालियपोग्गल-
 परियट्ठा अईया? अणंता केवइया पुरेक्खडा? कस्सइ अत्थि,
 कस्सइ नत्थि, जस्सत्थि तस्स जहण्णे णं एक्को वा, दोवा, उक्कोसेणं
 संखेज्जा वा असंखेज्जा वा, अणंता वा। एवं जाव मणुस्सत्ते। वाणमं-
 तरजोइसियवेमाणियत्ते जहा असुरकुमारत्ते एगमेगस्स णं भंते!
 असुरकुमारस्स नेरइयत्ते केवइया अईया, ओरालियपोग्गलपरि-
 यट्ठा एवं जहा नेरइयस्स वत्तव्वया भणिया तहा असुरकुमारस्स वि
 भाणियट्ठा, जाव वेमाणियस्स। एवं जाव थणियकुमारस्स, एवं
 पुढविकाइयस्स वि, एवं जाव वेमाणियस्स, सव्वेसिं एक्को गमो।
 एगमेगस्स णं भंते! नेरइयस्स नेरइयत्ते केवइया वेउट्ठिविय-
 पोग्गलपरियट्ठा अईया? अणंता। केवइया पुरेक्खडा? एको-
 त्तरिया जाव अणंता, एवं जाव थणियकुमारत्ते। पुढविकाइयत्ते
 पुच्छा, नत्थि एक्को वि, केवइया पुरेक्खडा? नत्थि एक्को वि
 एवं जत्थ वेउट्ठिवियसरीरं अत्थि तत्थ एगुत्तरिओ, जत्थ नत्थि

तत्थ जहा पुढविकाइयत्ते तथा भाणियव्वं जाव वेमाणियस्स वेमाणियत्ते, तेया पोग्गलपरियट्ठा, कम्मा पोग्गलपरियट्ठा य, सव्वत्थ एक्कोत्तरिया भाणियव्वा, मणपोग्गलपरियट्ठा सव्वेसु पंचिंदिएसु एगोत्तरिया, विगलिंदिएसु नत्थि, वड्ढपोग्गलपरियट्ठा, एवं चेव, नवरं एगिंदिएसु नत्थि, भाणियव्वा, आणापाणु पोग्गलपरियट्ठा सव्वत्थ एगोत्तरिया जाव वेमाणियस्स वेमाणियत्ते। नेरइयाणं भंते! नेरइयत्ते केवइया ओरालियपोग्गलपरियट्ठा अईया? नत्थि एक्को वि। केवइया पुरेक्खडा? नत्थि एक्को वि। एवं जाव थणियकुमारत्ते पुढविकाइयत्ते पुच्छा गोयसा! अणंता। केवइया पुरेक्खडा? अणंता। एवं जाव मणुस्सत्ते, वाणमंतरजोइसियवेमाणियत्ते जहा नेरइयत्ते, एवं जाव वेमाणियाणं वेमाणियत्ते, एवं सत्तवि पोग्गलपरियट्ठा भाणियव्वा, जत्थ, अत्थि तत्थ अईया वि पुरेक्खडा वि, अणंता भाणियव्वा, जत्थ नत्थि तत्थ दोवि नत्थि भाणियव्वा, जाव वेमाणियाणं वेमाणियत्ते केवइया आणापाणपोग्गलपरियट्ठा अईया। अणंता, केवइया पुरेक्खडा? अणंता, ॥सू० २॥

छाया— एतेषां खलु भदन्त ! परमाणुपुद्गलानां संहननभेदानुपातेन अनन्तानन्ताः पुद्गलपरिवर्ताः समनुगन्तव्याः भवन्तीति आख्याताः ? हन्त ! गौतम ! एतेषां खलु परमाणुपुद्गलानां संहननं यावत् आख्याताः । कतिविधाः खलु भदन्त ! पुद्गलपरिवर्तः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! सप्तविधः पुद्गलपरिवर्तः प्रज्ञप्तः, तद्यथा—औदारिकपुद्गलपरिवर्तः, वैक्रियपुद्गलपरिवर्तः, तैजसपुद्गलपरिवर्तः, कार्मणपुद्गलपरिवर्तः, मनःपुद्गलपरिवर्तः, वचःपुद्गलपरिवर्तः, आनप्राणपुद्गलपरिवर्तः । नैरयिकाणां भदन्त ! कतिविधः पुद्गलपरिवर्तः प्रज्ञप्तः ? गौतम !

सप्तविधः पुद्गलपरिवर्तः प्रज्ञप्तः, तद्यथा-औदारिकपुद्गलपरिवर्तः वैक्रियपुद्गलपरिवर्तः, तैजसपुद्गलपरिवर्तः, कार्मणपुद्गलपरिवर्तः, मनः पुद्गलपरिवर्तः, वचः पुद्गलपरिवर्तः, अनप्राणपुद्गलपरिवर्तः, एवं यावत् वैमानिकानाम्, एकैकस्य खलु भदन्त । नैरयिकस्य कियन्तः औदारिकपुद्गलपरिवर्तः अतीताः ? अनन्ताः कियन्तः पुरस्कृताः ? कस्यचिदस्ति, कस्यचिन्नास्ति, यस्यास्ति जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येया वा, असंख्येया वा, अनन्ता वा । एकैकस्य खलु भदन्त । असुरकुमारस्य कियन्तः औदारिकपुद्गलपरिवर्तः अतीताः ? एवमेव, एवं यावत् वैमानिकस्य । एकैकस्य खलु भदन्त ! नैरयिकस्य कियन्तो वैक्रियपुद्गलपरिवर्तः अतीताः ? अनन्ताः, एवं यथैव औदारिकपुद्गलपरिवर्तः स्तथैव वैक्रियपुद्गलपरिवर्तः अपि भणितव्याः, एवं यावत्-वैमानिकस्य एवं यावत् आनप्राणपुद्गलपरिवर्तः, एते एतद्विधाः सप्तदण्डका भवन्ति । नैरयिकाणां भदन्त । कियन्तः औदारिकपुद्गलपरिवर्तः अतीताः ? गौतम ! अनन्ताः, कियन्तः पुरस्कृताः ? अनन्ताः, एवं यावत् वैमानिकानाम् । एवं वैक्रियपुद्गलपरिवर्तः अपि, एवं यावत् आनप्राणपुद्गलपरिवर्तः वैमानिकानाम् । एवम् एते पृथक्त्वकाः सप्तचतुर्विंशतिः दण्डकाः । एकैकस्य खलु भदन्त ! नैरयिकस्य नैरयिकत्वे कियन्तः औदारिकपुद्गलपरिवर्तः अतीताः ? नास्ति एकोऽपि कियन्तः पुरस्कृताः ? नास्ति एकोऽपि । एकैकस्य खलु भदन्त ! नैरयिकस्य असुरकुमारत्वे कियन्तः औदारिकपुद्गलपरिवर्तः अतीताः ? एवमेव, एवं यावत् स्तनितकुमारत्वे, यथा असुरकुमारत्वे । एकैकस्य खलु भदन्त ! नैरयिकस्य पृथिवीकायिकत्वे कियन्तः औदारिकपुद्गलपरिवर्तः अतीताः ? अनन्ताः, कियन्तः पुरस्कृताः ? कस्यचित् अस्ति कस्यचित् नास्ति, यस्यास्ति, तस्य जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येया वा, असंख्येया वा, अनन्ता वा, एवं यावत् मनुष्यत्वे, वानव्यन्तरज्योतिषिकवैमानिकत्वे यथा असुरकुमारत्वे । एकैकस्य खलु भदन्त ! असुरकुमारस्य नैरयिकत्वे कियन्तः अतीताः औदारिकपुद्गलपरिवर्तः ? एवं यथा नैरयिकस्य वक्तव्यता भणिता तथा असुरकुमारस्यापि भणितव्या, यावत्-वैमानिकानाम्, एवं यावत्-स्तनितकुमारस्य, एवं पृथिवीकायिकस्यापि, एवं यावत् वैमानिकस्य, सर्वेषाम् एको गमः । एकैकस्य खलु भदन्त ! नैरयिकस्य कियन्तो वैक्रियपुद्गलपरिवर्तः अतीताः ? अनन्ताः, कियन्तः पुरस्कृताः ? एकोत्तरिकाः यावत् अनन्ताः, एवं यावत् स्तनितकुमारत्वे । पृथिवी कायिकत्वे पृच्छा, नास्ति एकोऽपि, कियन्तः पुरस्कृताः ? नास्ति एकोऽपि, एवं यस्य वैक्रियशरीरम् अस्ति, तत्र एकोत्तरिकाः, यस्य नास्ति तत्र यथा पृथिवीकायिकत्वे तथा भणितव्यम्, यावत् वैमानिकस्य, वैमानिकत्वे । तैजसपुद्गलपरिवर्तः, कार्मणपुद्गल-

પરિવર્તાશ્ચ સર્વત્ર ઇકોત્તરિકાઃ ભણિતવ્યાઃ । મનઃપુદ્ગલપરિવર્તાઃ સર્વેષુ પશ્ચેન્દ્રિ-
યેષુ ઇકોત્તરિકાઃ, વિકલેન્દ્રિયેષુ નાસ્તિ । વચઃ પુદ્ગલપરિવર્તાઃ એવમેવ, નવરમ્-
એકેન્દ્રિયેષુ નાસ્તિ ભણિતવ્યમ્, આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્તાઃ સર્વત્ર ઇકોત્તરિકાઃ
યાવત્ વૈમાનિકસ્ય વૈમાનિકત્વે । નૈરયિકાણામ્ મદન્ત । નૈરયિકત્વે કિયન્તઃ
ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અતીતાઃ ? નાસ્તિ ઇકોઽપિ, કિયન્તઃ પુરસ્કૃતાઃ ? નાસ્તિ
ઇકોઽપિ, એવં યાવત્ સ્તનિતકુમારત્વે, પૃથિવીકાયિકત્વે પૃચ્છા, ગૌતમ ! અનન્તાઃ,
કિયન્તઃ પુરસ્કૃતાઃ ? અનન્તાઃ, એવં યાવત્ મનુષ્યત્વે વાનવ્યન્તરજ્યોતિષિક-
વૈમાનિકત્વે યથા નૈરયિકત્વે, એવં યાવત્ વૈમાનિકાનામ્ વૈમાનિકત્વે, એવં સપ્તાપિ
પુદ્ગલપરિવર્તાઃ ભણિતવ્યાઃ, યત્ર સન્તિ તત્ર અતીતા અપિ, પુરસ્કૃતા અપિ, અનન્તાઃ,
ભણિતવ્યાઃ, યત્ર ન સન્તિ તત્ર દ્વાત્રપિ નસ્તઃ ભણિતવ્યૌ, યાવત્ વૈમાનિકાનાં
વૈમાનિકત્વે કિયન્તઃ આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અતીતાઃ ? અનન્તાઃ, કિયન્તઃ
પુરસ્કૃતાઃ ? અનન્તાઃ ॥ સૂ. ૨ ॥

ટીકા—પૂર્વ પુદ્ગલાનાં સંહનનાદિકં પ્રોક્તમ્ સામ્પ્રતં તદેવ પ્રકારાન્તરેણાહ—
'એસિ ણં' ઇત્યાદિ । 'એસિ ણં મંતે ! પરમાણુપોગ્ગલાણં સાહજણાભેયાણુવાણં
અણંતાણંતા પોગ્ગલપરિચટ્ટા સમણુગંતવ્વા ભવંતીતિ મક્ખાયા ?' એ મદન્ત !
એતેષાં ચલ્લ પૂર્વોક્તાનાં પરમાણુપુદ્ગલાનામ્ સંહનનભેદાનુપાત્તેન—સંહનન—સંઘાતઃ
એકીભવનમ્ ભેદશ્ચ વિયોજનમ્—પૃથક્ત્વમ્, તયોરનુપાતઃ યોગઃ સંહનનભેદાનુપા-

પુદ્ગલપરિવર્તવક્તવ્યતા—

'એસિ ણં મંતે ! પરમાણુપોગ્ગલાણં' ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—ઇસકે પહિલે પુદ્ગલોં કા સંયોગ આદિ કહા જા ચુકા હૈ ।
જસી કો સૂત્રકાર અથ પ્રકારાન્તર સે કહ રહે હૈ—'એસિ ણં મંતે ! પર-
માણુપોગ્ગલાણં સાહજણાભેયાણુવાણં અણંતાણંતા પોગ્ગલપરિચટ્ટા
સમણુગંતવ્વા ભવંતીતિ મક્ખાયા' સંહનન નામ સંઘાત કા ઓર ભેદ
નામ વિયોગ-વિશ્લેષ પૃથક્ક હોને કા હૈ । જિતને પુદ્ગલદ્રવ્ય હૈ, ડનકે
સાથ પરમાણુઓં કા જો સંયોગ-એકીભાવરૂપ સંબંધ ઓર વિયોગ

—પુદ્ગલપરિવર્તવક્તવ્યતા—

"એસિ ણં મંતે ! પરમાણુપોગ્ગલાણં" ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—આગલા સૂત્રમાં પુદ્ગલોના સંયોગ આદિનું કથન કરવામાં
આવ્યું છે, એજ વાતનું સૂત્રકાર હવે અન્ય પ્રકારે પ્રતિપાદન કરે છે—એસિ ણં મંતે !
પરમાણુપોગ્ગલાણં સાહજણા ભેયાણુવાણં પોગ્ગલ પરિચટ્ટા સમણુગંતવ્વા ભવંતીતિ
મક્ખાયા " સંહનન એટલે સંઘાત અને ભેદ એટલે વિયોગ અથવા અલગ
થવું તે એટલાં પુદ્ગલ દ્રવ્યો છે, તેમની સાથે પરમાણુઓના જે સંયોગ—

તસ્તેન, સર્વપુદ્ગલદ્રવ્યૈઃ સહ પરમાણૂનાં સંયોગેન વિયોગેન ચેતિ ભાવઃ । અનન્તા-
નન્તાઃ—અનન્તેન ગુણિતાઃ અનન્તાઃ અનન્તાનન્તાઃ એકોઽપિ પરમાણુઃ દ્વ્યણુકાદિ-
ભિરનન્તાણુકાન્તૈર્દ્રવ્યૈઃ સહ સંયુજ્યમાનોઽનન્તાન્ પરાવર્તાન્ પ્રાપ્નોતિ, પ્રતિદ્રવ્ય-
પરિવર્તભાવેન પરમાણૂનામનન્તત્વેન ચ, પ્રતિપરમાણુપરિવર્તાનામનન્તત્વાત્,
પરમાણુપુદ્ગલપરિવર્તાનામનન્તાનન્તત્વમવસેયમ્ ।ત્યમિપ્રાયેણાહ—અનન્તાનન્તાઃ
પુદ્ગલપરિવર્તાઃ—પુદ્ગલૈઃ પુદ્ગલદ્રવ્યૈઃ સહ પરિવર્તાઃ—પરમાણૂનાં મેલનમ્—પુદ્ગલપરિવર્તાઃ
સમન્નુગન્તવ્યાઃ—અવગન્તવ્યાઃ મયન્તીતિ હેતોઃ આખ્યાતાઃ પ્રરૂપિતાઃ કિમિતિ

હોતા રહતા હૈ—इसी का नाम संहननभेदानुपात है इस संहनन और
भेद को लेकर एक भी पुद्गलपरमाणु द्रव्यणुकादि पुद्गलद्रव्य से लेकर अन-
न्ताणुक द्रव्यों तक के साथ संयुक्त होता हुआ अनंत परावर्तों को प्राप्त
करता है । पुद्गल परमाणु स्वयं अनन्त हैं, और ये प्रत्येक द्रव्य के साथ
मिलते रहते हैं और विछुडते रहते हैं— यही इनका परिवर्तभाव है ।
ऐसा परिवर्तभाव प्रत्येक परमाणु के साथ होता रहता है । इस प्रकार से
प्रत्येक परमाणु का परिवर्तभाव अनंत होता है । इसी कारण यहां इस
परिवर्तभाव को अनंतानंत कहा गया है । अनंत को अनंत से गुणा
करना—इसका नाम अनंतानंत है । यहांपर इसी बात को गौतम ने प्रभु
से पूछा है—कि हे भदन्त ! जब जब पुद्गलद्रव्यों के साथ परमाणुओं के
मिलने आदि रूप ये अनंतानंत पुद्गलपरिवर्त होते रहते हैं ऐसा जानने

એકી ભાવરૂપ સંબંધ—અને વિયોગ થતો રહે છે, તેનું જ નામ ‘સંહનન-
ભેદાનુપાત’ છે આ સંહનન અને ભેદની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે
તો એક પુદ્ગલપરમાણુ પણ એ અણુવાળાથી લઈને અનંત પર્યાંતના અણુ-
ઓવાળાં દ્રવ્યોની સાથે સંયુક્ત થવા રૂપ અનંત પરાવર્તો પ્રાપ્ત કરતું રહે
છે. પુદ્ગલપરમાણુ પોતે જ અનંત છે, અને તેઓ પ્રત્યેક દ્રવ્યની સાથે
મળતાં રહે છે, અને તે દ્રવ્યોમાંથી અલગ થતાં રહે છે, એજ તેમનો
પરિવર્તભાવ છે. પ્રત્યેક પરમાણુની સાથે એવો પરિવર્તભાવ થતો રહે છે.
આ રીતે પ્રત્યેક પરમાણુનો પરિવર્તભાવ અનંત હોય છે. એજ કારણે તે
પરિવર્તભાવને અહીં અનંતાનંત કહેવામાં આવ્યો છે. અનંતના અનંતગણાં
કરવાથી અનંતાનંત આવે છે. અહીં એજ વાતને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામીએ
મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછ્યો છે કે....હે ભગવન્ ! પુદ્ગલદ્રવ્યોની સાથે
પરમાણુઓના સંયોગ આદિ રૂપ જે અનંતાનંત પુદ્ગલપરિવર્ત થતાં રહે છે, તે
શું જાણવા લાયક હોવાને કારણે તેમનું અહીં પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે ?

પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-‘હંતા, ગોયમા ! એસિ ણં પરમાણુપોગ્ગલાણં સાહણના જાવ મક્કાયા’ હે ગૌતમ ! હન્ત, સત્યમ્, એતેષાં સ્વલુ પૂર્વોક્તાનાં. પરમાણુ-પુદ્ગલાનાં સંહનનં યાવત્ ભેદાનુપાતેન-સંયોગવિયોગેન અનન્તાનન્તાઃ પુદ્ગલ-પરિવર્તીઃ સમનુગન્તવ્યાઃ ભવન્તીતિ કૃત્વા આશ્ચર્યાતાઃ-પ્રરુપિતાઃ, અથ પુદ્ગલ-પરાવર્તસ્યૈવ ભેદાન્ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘કઙ્ઘિહેણં મંતે ! પોગ્ગલપરિયદ્દે પણ્ણત્તે ?’ હે મદન્ત ! કતિવિધઃ સ્વલુ પુદ્ગલપરિવર્તઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! સત્ત-વિહા પોગ્ગલપરિયદ્દા પણ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! સત્તવિધાઃ સ્વલુ પુદ્ગલપરિવર્તીઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તં જહા ઓરાલિયપોગ્ગલપરિયદ્દે, વેડઙ્ઘિયપોગ્ગલપરિયદ્દે, તેયા-પોગ્ગલપરિયદ્દે, કમ્મા પોગ્ગલપરિયદ્દે, મળપોગ્ગલપરિયદ્દે, વહ્પોગ્ગલપરિયદ્દે, આણાપાણુપોગ્ગલપરિયદ્દે’ તથથા ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તઃ ૧, વૈક્રિયપુદ્ગલપરિ-યોગ્ય હૈ, તો કયા હસીલિથે ચે કહે ગયે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘હંતા, ગોયમા ! એસિ ણં પરમાણુપોગ્ગલાણં સાહણના જાવ મક્ક-યા’ હાં, ગૌતમ ! હન પૂર્વોક્ત પરમાણુપુદ્ગલોં કે સંયોગ વિયોગરૂપ સંહ-નન ભેદાનુપાત સે જાયમાન અનંતાનંત પુદ્ગલપરાવર્ત હોતે હૈં-એસા હૈ-ઔર હસી કારણ સે ચે કહે ગયે હૈં ।

અબ ગૌતમ પ્રશ્ન સે હસ પુદ્ગલપરાવર્ત કે ભેદોં કો પૂછતે હૈં-‘કઙ્ઘ-વિહેણં મંતે ! પોગ્ગલપરિયદ્દે પણ્ણત્તે” હે મદન્ત ! પુદ્ગલપરાવર્ત કિતને પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સત્તવિહા પોગ્ગલપરિયદ્દા પણ્ણત્તા’ પુદ્ગલપરાવર્ત સાત પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં । ‘તં જહા’ જો હસ પ્રકાર સે હૈં ‘ઓરાલિયપોગ્ગલપરિયદ્દે’ ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત “વેડઙ્ઘિયપોગ્ગલપરિયદ્દે” વૈક્રિયપુદ્ગલપરાવર્ત,

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર-“ હંતા, ગોયમા ! એસિં પરમાણુપોગ્ગલાણં સાહણના જાવ મક્કાયા ” હા, ગૌતમ ! આ પૂર્વોક્ત પરમાણુ પુદ્ગલોના સંયોગવિયોગરૂપ સંહનનભેદાનુપાતથી જાયમાન (જનિત) અનંતાનંત પુદ્ગલપરાવર્ત થતા રહે છે, આ વિષય જાણવા જોવો છે. તે કારણે જ અહીં તેની પ્રશ્નરૂપ કરવામાં આવી છે.

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન-“ કઙ્ઘિહેણં મંતે ! પોગ્ગલપરિયદ્દે પણ્ણત્તે ” હે ભગવાન્ ! પુદ્ગલપરાવર્તના કેટલા પ્રકારો કહ્યા છે ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર-“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ સત્તવિહા પોગ્ગલપરિયદ્દા પણ્ણત્તા ” પુદ્ગલપરાવર્તના સાત પ્રકારો કહ્યા છે. “ તંજહા ” તે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે-“ ઓરાલિયપોગ્ગલપરિયદ્દે ” ઔદારિકપુદ્ગલપરાવર્ત, “ વેડઙ્ઘિયપોગ્ગલપરિયદ્દે ” વૈક્રિયપુદ્ગલપરાવર્ત, “ તેયાપોગ્ગલપરિયદ્દે ” તેજસ-

વર્ત:૨, તૈજસપુદ્ગલપરિવર્ત:૩, કાર્મણપુદ્ગલપરિવર્ત:૪, મન:પુદ્ગલપરિવર્ત:૫, વચ:પુદ્ગલપરિવર્ત:૬, આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્ત:૭, તત્ર ઔદારિકશરીરે વર્તમાનેન જીવેન યદૌદારિકશરીરપ્રાયોગ્યદ્રવ્યાનામૌદારિકશરીરતયા સાકલ્યેન ગ્રહણમ્ સ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત: કથ્યતે । એવમેવ વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તા: અપિ અવસેયા: । ગૌતમ: પૃચ્છતિ-‘નેરહ્યાણં મંતે ! કહ્વિહે પોગ્ગલપરિયદ્દે પણ્ણત્તે’ હે મદન્ત ! નૈરયિકાણાં સ્વલુ જીવાનાં કતિવિધ: પુદ્ગલપરિવર્ત: પ્રહ્ણત્ત: ? મગવાનાહ- ‘ગોયમા ! સત્તવિહે પોગ્ગલપરિયદ્દે પણ્ણત્તે’ હે ગૌતમ ! નૈરયિકજીવાનામનાદૌ સંસારે પરિભ્રમતાં સપ્તવિધ: પુદ્ગલપરિવર્ત: પ્રહ્ણત્ત: ‘તંજહા-શ્રોરાલિયપોગ્ગલ-

‘તૈયાપોગ્ગલપરિયદ્દે’ તૈજસપુદ્ગલપરિવર્ત ‘કમ્મા પોગ્ગલપરિયદ્દે’ કાર્મણપુદ્ગલપરિવર્ત, ‘મણપોગ્ગલપરિયદ્દે’ મન: પુદ્ગલપરિવર્ત ‘વહ્પોગ્ગલપરિયદ્દે’ વચ:પુદ્ગલ પરિવર્ત ઔર ‘આણાપાણુપોગ્ગલપરિયદ્દે’ આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્ત, ઔદારિક શરીર મેં વર્તમાન જીવ કે દ્વારા જો ઔદારિક શરીર કે યોગ્ય દ્રવ્યોં કા ઔદારિક શરીર રૂપ સે સમ્પૂર્ણરૂપ મેં ગ્રહણ કિયા જાતા હૈં ઇસકા નામ ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત હૈં ઇસી પ્રકાર સે વૈક્રિયપુદ્ગલ પરિવર્ત યાવત્ આનપ્રાણપુદ્ગલ પરિવર્ત તક જાનના ચાહિયે ।

અવગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘નેરહ્યાણં મંતે ! કહ્વિહે પોગ્ગલપરિયદ્દે પણ્ણત્તે’ હે મદન્ત ! નૈરયિકોં કે કિનને પ્રકાર કા પુદ્ગલ પરિવર્ત કહા ગયા હૈં ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! અનાદિકાલ સે સંસાર મેં પરિભ્રમણ કરનેવાલે નૈયરિક જીવોં કો ‘સત્તવિહે પોગ્ગલપરિયદ્દે પણ્ણત્તે’ સાત પ્રકાર કો પુદ્ગલપરિવર્ત

પુદ્ગલપરિવર્ત “કમ્મપોગ્ગલપરિયદ્દે” કાર્મણપુદ્ગલપરિવર્ત, “મણપોગ્ગલપરિયદ્દે” મન:પુદ્ગલપરિવર્ત, “વહ્પોગ્ગલપરિયદ્દે” વચ પુદ્ગલપરિવર્ત, અને “આણાપાણુપોગ્ગલપરિયદ્દે” આનપ્રાણ પુદ્ગલપરિવર્ત ઔદારિક શરીરમાં રહેલા જીવ દ્વારા જે ઔદારિક શરીરને યોગ્ય દ્રવ્યોને ઔદારિક શરીરરૂપે સંપૂર્ણરૂપે ગ્રહણ કરવામાં આવે છે, તેનું નામ ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત છે. એજ પ્રમાણે વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત આદિ વિષે પણ સમજવું.

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન-“નેરહ્યાણં મંતે ! કહ્વિહે પોગ્ગલપરિયદ્દે પણ્ણત્તે?” હે ભગવન્ ! નારકોમાં કેટલા પ્રકારના પુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર-“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! અનાદિકાળથી સંસારમાં પરિભ્રમણ કરનારા નારકોમાં “સત્તવિહે પોગ્ગલપરિયદ્દે પણ્ણત્તે” સાત પ્રકારના પુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ કહ્યો છે. “તંજહા” તે સાત પ્રકારો

પરિયદ્દે, વેડઁવ્વિયપોગ્ગલપરિયદ્દે, તેયાપોગ્ગલપરિયદ્દે, કમ્માપોગ્ગલપરિયદ્દે, મળપોગ્ગલપરિયદ્દે, વહ્પોગ્ગલપરિયદ્દે, આણાપાણુપોગ્ગલપરિયદ્દે' તથથા-ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તઃ, વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તઃ, તૈજસપુદ્ગલપરિવર્તઃ, કાર્મણપુદ્ગલપરિવર્તઃ, મનઃપુદ્ગલપરિવર્તઃ, વચઃપુદ્ગલપરિવર્તઃ, આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્તઃ શ્વાસોચ્છ્વાસ પુદ્ગલપરિવર્તઃ इत्यर्थः, 'एवं जाव वेमाणियाणं' एवं-पूर्वोक्त-नैरयिकजीवपुदगलपरिवर्तरीत्या, यावत्-वैमानिकानां वैमानिकदेवपर्यन्तानां पुदगलपरिवर्तो वाच्यः, गौतमः पृच्छति-‘एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स केवइया ओरालियपोग्गलपरियट्ठा अईया ?’ हे भदन्त ! एकैकस्य खलु नैरयिकस्य कियन्तः औदारिकपुदगलपरिवर्ताः अतीताः-व्यतिक्रान्ताः ? भगवानाह-‘अणंता’ हे गौतम !

કહા ગયો છે । ‘તં જહા’ જો હસ પ્રકાર સે હૈં-‘ઓરલિયપોગ્ગલપરિયદ્દે, વેડઁવ્વિયપોગ્ગલપરિયદ્દે તેયા પોગ્ગલપરિયદ્દે, કમ્મા પોગ્ગલપરિયદ્દે, મળપોગ્ગલપરિયદ્દે’ વહ્પોગ્ગલપરિયદ્દે, આણાપાણુપોગ્ગલપરિયદ્દે,’ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત, વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત તૈજસ પુદ્ગલપરિવર્ત કાર્મણપુદ્ગલ પરિવર્ત, મનઃપુદ્ગલપરિવર્ત વચઃપુદ્ગલ પરિવર્ત ઓર આનપ્રાણ પુદ્ગલ પરિવર્ત, આનપ્રાણપુદ્ગલ પરિવર્ત કા નામ શ્વાસોચ્છ્વાસ પુદ્ગલપરિવર્ત મી છે ‘એવં જોવ વેમાણિયાણં’, જિસ પ્રકાર સે નૈયરિક જીવોં કે પુદ્ગલપરિવર્ત કહા ગયા છે ડસી પ્રકાર સે યાવત્ વૈમાનિક દેવો પર્યન્ત કે પુદ્ગલપરિવર્તક કહના ચાહિયે ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે પૂછતે હૈં ‘એગમેગસ્સ ણં મંતે ! નેરइयस्स केवइया ओरालियपोग्गलपरियट्ठा अईया’ हे भदन्त ! एक एक नैरयिक को कितने औदारिकपुदगलपरिवर्त हो चुके हैं ? अर्थात् एक एक नैरयिकने कितने

નીચે પ્રમાણે છે-“ઓરલિયપોગ્ગલપરિયદ્દે, વેડઁવ્વિયપોગ્ગલપરિયદ્દે, તેયાપોગ્ગલપરિયદ્દે, કમ્માપોગ્ગલપરિયદ્દે, મળપોગ્ગલપરિયદ્દે, વહ્પોગ્ગલપરિયદ્દે આણાપાણુપોગ્ગલપરિયદ્દે ” (૧) ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત, (૨) વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત, (૩) તૈજસપુદ્ગલપરિવર્ત, (૪) કાર્મણપુદ્ગલપરિવર્ત, (૫) મનઃપુદ્ગલપરિવર્ત, (૬) વચપુદ્ગલપરિવર્ત, અને (૭) આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્ત આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્તનું ખીણું નામ શ્વાસોચ્છ્વાસ પુદ્ગલપરિવર્ત પણ છે. ‘વૈમાનિક દેવ પર્યન્તના જીવોના પુદ્ગલપરિવર્ત વિષે નારકોના પુદ્ગલપરિવર્તના જેવું જ કથન સમજવું’.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“એગમેગસ્સ ણં મંતે ! નેરइयस्स केवइया ओरालियपोग्गलपरियट्ठा ” કે લગવન્ ! એક એક નારકના કેટલા ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત થઈ ચુક્યા છે ? એટલે કે એક એક નારકે કેટલા ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત કર્યા છે ?

एकैकस्य नैरयिकस्य अनन्ताः औदारिकपुद्गलपरिवर्ताः अतीताः अतीतकालस्य अनादित्वात्, जीवस्य चानादित्वात्, अपरापरपुद्गलग्रहणस्वरूपत्वाच्च । गौतमः पृच्छति—‘केवइया पुरेक्खडा?’ हे भदन्त ! एकैकस्य नैरयिकस्य कियन्तः औदारिकपुद्गलपरिवर्ताः पुरस्कृताः—भविष्यत्कालभाविनः इति प्रश्नः भगवानाह—‘कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि’ हे गौतम ! कस्यचित् नैरयिकस्य औदारिकपुद्गलपरिवर्तो भविष्यत्कालभावि नास्ति, नरकादितः उद्दृत्य यो मानुषत्वं प्राप्य सिद्धिं यास्यति, यश्च संख्येयैरसंख्येयेष्वर्वा भवैः सिद्धिं यास्यति, तस्यापि

औदारिकपुद्गल परिवर्त किये हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘अणंता, हे गौतम ! एक २ नैरयिक के अनन्त औदारिक पुद्गल परिवर्त हो चुके हैं । क्योंकि अतीतकाल अनादि है, और जीव भी अनादि है तथा जीव की संसारदशा में अपरापर पुद्गल ग्रहण करने की स्वरूपता है । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं ‘केवइयापुरेक्खडा’ हे भदन्त ! एक एक नारक के भविष्यत्काल भावी कितने औदारिक पुद्गल परिवर्त हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘कस्सइ अत्थि’ कस्सइ नत्थि’ हे गौतम ! दूरभविष्य होने से और अभव्य होने से किसी नारकजीव को भविष्यत्कालभावी औदारिक परिवर्त है और किसी नारकजीव को भविष्यत्काल भावी औदारिकपुद्गलपरिवर्त नहीं है क्योंकि जो जीव नरकादि से निकल करके मनुष्य भव लेकर सिद्धि प्राप्त करेगा उसको या संख्यात, असंख्यात भवों के बाद जो सिद्धि प्राप्त करेगा उसके भी

મહાવીર પ્રભુને । ઉત્તર—“અણંતા ” હે ગૌતમ ! એક એક નારકમાં અતીત પુદ્ગલપરિવર્ત થઈ ચુક્યા છે, કારણ કે અતીતકાળ અનાદિ છે, અને જીવ પણ અનાદિ છે તથા જીવની સંસારદશામાં અપરાપર પુદ્ગલ ગ્રહણ કરવાની સ્વરૂપતા (સંભવિતતા) છે.

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન—‘કેવइया पुरेक्खडा ?’ હે ભગવન્ ! એક એક નારકના ભવિષ્યકાળભાવી કેટલા ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત કદા છે ?

મહાવીર પ્રભુને । ઉત્તર—“कस्सइ अत्थि, कस्सइ नत्थि ” હે ગૌતમ ! દૂરભવિક અને અભવ્ય હોવાને કારણે કોઈ નારક જીવમાં ભવિષ્યકાળભાવી ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ હોય છે, અને કોઈ નારક જીવમાં ભવિષ્યકાળભાવી ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ હોતો નથી, કારણ કે જે જીવ નરકાદિમાંથી નીકળીને મનુષ્ય ભવમાં ઉત્પન્ન થઈને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરશે તેમનામાં તથા સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત ભવો કરીને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરશે.

પુદ્ગલપરિવર્તો ભાવીનાસ્તિ, તસ્ય અનન્તકાલપુરણીયત્વાત્, અત્રાપિ-‘જસ્સત્થિ જહણ્ણેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા વા, અસંખેજ્જા વા, અણંતા વા’ યસ્ય નૈરયિકસ્ય ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તો ભાવી અસ્તિ, તસ્ય જઘન્યેન એકો વા, દ્વો વા, ત્રયો વા ભાવિનો ભવન્તિ, ઉત્કુષ્ટેન તુ સંખયેયા વા, અસંખયેયા વા, અનન્તા વા ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તાઃ ભાવિનો ભવન્તિ। ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘એગમેગસ્સ ણં મંતે ! અસુરકુમારસ્સ કેવહ્યા ઓરાલિયપોગ્ગલપરિયદ્ધા અર્હયા ?’ હે ભદન્ત ! એકૈકસ્ય સ્વલ્લ અસુરકુમારસ્ય કિયન્તઃ ઔદારિકપુદ્ગલ-પરિવર્તાઃ અતીતાઃ ? વ્યતિક્રાન્તાઃ ? મગ્ગાનાહ-‘એવં ચેવ એવં જાવ વેમાણિયસ્સ’ હે ગૌતમ ! એવમેવ-પૂર્વોક્તનૈરયિકવદેવ એકૈકસ્ય અસુરકુમારસ્ય અનન્તાઃ ઔદા

ભાવી ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત નહીં હૈ ક્યોંકિ યહ ઔદારિક પુદ્ગલ પરિવર્ત અનન્ત કાલ મેં પૂરણીય હોતા હૈ । ‘જસ્સત્થિ જહણ્ણેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જાવા, અસંખેજ્જા વા’ અણંતા વા’ જિસ નૈરયિક જીવ કો ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત હૈ, ડસકો વહ જઘન્ય રૂપ મેં એક હોગા, અથવા દો હોગે, યા તીન હોગે, ઉત્કુષ્ટ રૂપ મેં સંખયાત યા અસંખયાત યા અનંત હોગે । અથ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-‘એગમે-ગસ્સ ણં મંતે ! અસુરકુમારસ્સ કેવહ્યા ઓરાલિયપોગ્ગલપરિયદ્ધા અર્હયા’ હે ભદન્ત ! એક ૨ અસુરકુમાર કો ભૂતકાલ મેં ઔદારિક પુદ્ગલ પરિ-વર્ત કિતને હો ચુકે હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘એવં ચેવ એવં જાવ વેમાણિયસ્સ’, હે ગૌતમ ! હસ વિષય મેં જૈસા કથન એક નૈયરિક જીવકે વિષય મેં કિયા ગયા હૈ, વૈસા હી કથન યહાં પર ભી જાનના ચાહિયે

તેમનામાં પણ ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ હોતો નથી કારણ કે આ ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત અનંતકાળમાં પૂરણીય હોય છે. “જસ્સત્થિ જહણ્ણેણં-એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા વા, અસંખેજ્જા વા, અણંતાવા” જે નારક જીવમાં ભાવી ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ હોય છે, તેમને તે જોખમાં જોખ એક અથવા બે અથવા ત્રણ થશે અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનંત થશે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ એગમેગસ્સ ણં મંતે ! અસુરકુમારસ્સ કેવહ્યા ઓરાલિયપોગ્ગલપરિયદ્ધા અર્હયા ? ” હે ભગવન્ ! એક એક અસુરકુમારના કેટલા પુદ્ગલપરિવર્ત થઈ ચુક્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ એવં ચેવ એવં જાવ વેમાણિયસ્સ ” હે ગૌતમ ! આ વિષયને અનુલક્ષીને એક નારક જીવના વિષયમાં જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન અહીં પણ સમજવું. એટલે કે એક એક અસુ-

રિકપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અતીતાઃ, એવં-પૂર્વોક્તૈકૈકનૈરયિકવદેવ યાવત્-એકૈકસ્ય વૈમાનિકસ્ય વૈમાનિકપર્યન્તસ્ય અનન્તાઃ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અતીતાઃ, ભાવી ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તરતુ નૈરયિકવદેવ કસ્યાપિ ભવનપત્યાદિ વૈમાનિકાન્તસ્ય અસ્તિ, કસ્યાપિ નાસ્તિ, યસ્યાપિ અસ્તિ, તસ્યાપિ જઘન્યેન એકો વા, દ્વૌ વા, ત્રયો વા ભાવિનઃ સન્તિ, ઉત્કૃષ્ટેન તુ સંખ્યેયા વા, અસંખ્યેયા વા, અનન્તા વા ભાવિનઃ સન્તીતિ ભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘એગમેગસ્સ ણં મંતે ! નેરહ્યસ્સ કેવહ્યા વેઽન્વિયપોગ્ગલપરિયદ્ધા અઈયા ?’ હે મદન્ત ! એકૈકસ્ય સ્વલુ નૈરયિકસ્ય

અર્થાત્ એક એક અસુરકુમાર કે ભૂતકાલ મેં ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત અનન્ત હો ચુકે હૈ, હસી પ્રકાર સે યાવત્-એક એક વૈમાનિક પર્યન્ત-દેવ કે અતીત ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત અનન્ત હો ચુકે હૈ, તથા ભાવી ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત નૈરયિક કી તરહ સે હી કિસી ભવનપતિ સે લેકર વૈમાનિકાન્ત-દેવ કો હોતા હી હૈ ઓર કીસી કો નહીં હી હોતા હૈ । જિસકો યહ ભાવી ઔદારિક પુદ્ગલ પરિવર્ત હૈ ડસકો વહ જઘન્ય સે એક, દો, ઓર ત્રીન તક હોતા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત, અસંખ્યાત ઓર અનન્ત રૂપ સે હોતા હૈ ।

અબ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-‘એગમેગસ્સ ણં મંતે ! નેરહ્યસ્સ કેવહ્યા વેઽન્વિયપોગ્ગલપરિયદ્ધા અઈયા’ હે મદન્ત ! એક એક

રકુમારના ભૂતકાલીન ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત અનન્ત થઈ ચુક્યા છે. એજ પ્રમાણે એક એક વૈમાનિક પર્યન્તના દેવના પણ ભૂતકાલીન ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત અનન્ત થઈ ચુક્યા છે. ભાવી ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત વિષે પણ નારકેના ભાવી ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તના જેવું જ કથન સમજવું એટલે કે કોઈ ભવનપતિમાં ભાવી ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ હોતો નથી અને કોઈમાં ભાવી ઔદારિક ભાવી પુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ હોય છે. વૈમાનિક દેવો પર્યન્તના જીવો વિષે પણ આ પ્રકારનું જ કથન શ્રદ્ધા કરવું જોઈએ. જે જીવમાં ભાવી ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં ઓછામાં ઓછા એક, બે અથવા ત્રણનો અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનન્ત ભાવી ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ હશે, એમ સમજવું.

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન-“એગમેગસ્સ ણં મંતે ! નેરહ્યસ્સ કેવહ્યા વેઽન્વિય પોગ્ગલપરિયદ્ધા અઈયા ?” કે ભગવન્ ! એક એક નારકે ભૂતકાળમાં કેટલા વૈક્રિય પુદ્ગલપરિવર્ત કર્યા છે ?

કિયન્તો. વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અતીતાઃ ? મગવાનાહ-‘અણંતા, એવં જહેવ. ઓરાલિયપોગ્ગલપરિયદ્દા તહેવ વેરુવ્વિયપોગ્ગલપરિયદ્દા વિ માણિયન્વા’ હે ગૌતમ ! એકૈકસ્ય નૈરયિકસ્ય અનન્તાઃ વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અતીતાઃ, એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા, યથૈવ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તા મતિપાદિતા સ્તથૈવ વૈક્રિય-પુદ્ગલપરિવર્તા અપિ મણિતવ્યાઃ મતિપત્તવ્યાઃ, ‘એવં જાવ વેમાણિયસ્સ, એવં જાવ આણાપાણુપોગ્ગલપરિયદ્દા, એ એગત્તિયા સત્ત દંડગા મવંતિ’ એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા યાવત્-વૈમાનિકસ્ય વૈમાનિકપર્યન્તસ્ય એકૈકસ્ય વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અનન્તાઃ અતીતાઃ, માત્રિનસ્તુ જઘન્યેન એકો વા, દ્વૌ વા, ત્રયો વા, ઉત્ક્રુષ્ટેન સંખ્યેયા વા, અસંખ્યેયા વા, અનન્તા વા મવન્તિ, એવં-પૂર્વોક્તૌ-દારિકવૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તવદેવ, યાવત્-તૈજસપુદ્ગલપરિવર્તાઃ, કાર્મણપુદ્ગલપરિ-

નૈરયિક કો ભૂત કાલ મેં વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત કિતને હો ચુકે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘અણંતા, એવં જહેવ ઓરાલિયપોગ્ગલપરિયદ્દા તહેવ વેરુવ્વિયપોગ્ગલપરિયદ્દા વિ માણિયન્વા’ હે ગૌતમ ! એક એક નૈરયિક કો ભૂત કાલમેં વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત અનન્ત હો ચુકે હૈં, હસ પ્રકાર પૂર્વોક્તરીતિ કે દ્વારા જિસ પ્રકાર સે ઔદારિક-પુદ્ગલપરિવર્ત કહે જાચુકે હૈં, ઊસી પ્રકાર સે વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત મો કહના ઝાહિયે, ‘એવં જાવ વેમાણિયસ્સ એવં જાવ આણાપાણુપોગ્ગલપરિયદ્દા એ એગત્તિયા સત્તદંડગા મવંતિ’ હસ પ્રકાર પૂર્વોક્તરીતિ કે અનુસાર યાવત્-વૈમાનિક પર્યન્ત એક એક કે ભૂતકાલિક વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત અનન્ત હો ચુકે હૈં, તથા માવી વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત જઘન્ય સે એક, દો યા ત્રીન હોંગે, ઓર ઉત્ક્રુષ્ટ સે વે સંખ્યાત, અસંખ્યાત યા અનંત હોંગે હસ પ્રકાર પૂર્વોક્ત ઔદારિક વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત કે જૈસે હી યાવત્-અત્રાત તૈજસપુદ્ગલપરિવર્ત એવં

મહાવીર પ્રશ્નને. ઉત્તર-“અણંતા, એવં જહેવ ઓરાલિયપોગ્ગલપરિયદ્દા તહેવ વેરુવ્વિયપોગ્ગલપરિયદ્દા વિ માણિયન્વા” હે ગૌતમ ! એક એક નારક ભૂતકાળમાં અનંત વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત કરી ચુક્યો છે. પહેલાં ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તના વિષયમાં જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન અહીં વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત વિષે પણ થઈ શકે છે. “એવં જાવ વેમાણિયસ્સ એવં જાવ આણાપાણુ પોગ્ગલપરિયદ્દા, એ એગત્તિયા સત્ત દંડગા મવંતિ” આ પૂર્વોક્ત રીત અનુસાર વૈમાનિક પર્યન્તના એક જીવના ભૂતકાલિક વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત અનંત થઈ ચુક્યા છે, તથા ભાવી વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત જઘન્ય (ઓછામાંઓછા) એક, બે અથવા ત્રણ થશે અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનંત થશે-પૂર્વોક્ત ઔદારિક અને વૈક્રિયપુ-

વર્તીઃ, મનઃપુદ્ગલપરિવર્તીઃ, વચઃપુદ્ગલપરિવર્તીઃ, આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્તીઃ અપિ એકૈક-
સ્ય નૈરયિકાદેવૈર્માનિકપર્યન્તસ્ય અનન્તાઃ भतीताः, માચિનસ્તુ જઘન્યેન ઈકો વા,
દ્વૌ વા, ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયા વા, અસંખ્યેયા વા, અનન્તા વા ભવન્તિ ।
એવં ચ એતે પૂર્વોક્તાઃ એકત્વિકાઃ—એકૈકનૈરયિકાઘાત્રયાઃ સપ્તદણ્ડકાઃ ઔદા-
રિકાદિ સપ્તવિધપુદ્ગલવિષયત્વાત્, એતે સપ્તદણ્ડકાશ્ચતુર્વિંશતિદણ્ડકેષુ
પ્રત્યેકં ભવન્તિ ઇતિ માવઃ । અથ બહુવચનમાશ્રિત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘નેરહ્યાણં
મંતે ! કેવહ્યા ઓરાલિયપોગલપરિચદ્દા અઈયા ?’ હે મદન્ત ! નૈરયિકાણાં કિય-
ન્તઃ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તીઃ અતીતાઃ ? મગનાનાહ—‘ગોયમા ! અણંતા,’ હે

કાર્મણપુદ્ગલપરિવર્ત, મનઃ પુદ્ગલપરિવર્ત, વચઃ પુદ્ગલપરિવર્ત ઓર
આનપ્રાણ પુદ્ગલપરિવર્ત મી એક એક નૈરયિકાદિ સે લેકર વૈમાનિક
દેવતક અનન્ત હો ચુકે હૈં, તથા માવી જો યે પરિવર્ત હૈં વે જઘન્ય સે એક,
અથવા દો, યા ત્રીન હોગે ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત, યા અસંખ્યાત યા
અનન્ત હોગે । હસપ્રકાર યે પૂર્વોક્ત સાતદણ્ડક એક એક નૈરયિક આદિ
કે આશ્રય સે હુએ હૈં તથા ઔદારિક આદિ સાતપ્રકાર કે પુદ્ગલોં કો
વિષય કરતે હૈં, ઓર ચૌથીસ દણ્ડકોં મેં સે પ્રત્યેક નૈરયિકાદિ કો હોતે હૈં ।

અવ ગૌતમ સ્વામી બહુવચન કો આશ્રિત કરકે એસા પૂછતે હૈં—
‘નેરહ્યાણં મંતે ! કેવહ્યા ઓરાલિયપોગલપરિચદ્દા’ હે મદન્ત ! નૈરયિક
જીવોં કો મૂન કાલ મેં ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત કિતને હો ચુકે હૈં ? ઉત્તર
મેં પ્રસુ કહતે હૈં—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘અણંતા’ નૈરયિક જીવોં કો મૂત

દ્ગલપરિવર્તની જેમ જ ભૂતકાલીન તૈજસપુદ્ગલપરિવર્ત, કાર્મણપુદ્ગલપરિવર્ત,
મનઃપુદ્ગલપરિવર્ત, વચઃપુદ્ગલપરિવર્ત અને આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્ત પશુ એક
એક નારકથી લઇને વૈમાનિક પર્યન્તના છવ દ્વારા અનંત થઇ ચુક્યા છે,
તથા આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્ત પર્યન્તના જે સાતે ભાવી પરિવર્તો છે, તે જઘ-
ન્યની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે તો એક, બે, અથવા ત્રણ થશે અને
ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ વિચારવામાં આવે તો સંખ્યાત અસંખ્યાત અથવા
અનંત થશે આ રીતે પૂર્વોક્ત નારક આદિ વૈમાનિક પર્યન્તના ૨૪ દંડકના
છવોને વિષે સાત પ્રકારના પુદ્ગલપરિવર્તને અનુલક્ષીને સાત-સાત પ્રશ્નોત્તરો
સમજવા બેઠએ આ પ્રકારે એક એક નારકાદિ વિષે સાત દંડક સમજવાના છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી બહુવચનનો આધાર લઇને મહાવીર પ્રભુને એવો
પ્રશ્ન પૂછે છે કે—“નેરહ્યાણ મંતે ! કેવહ્યા ઓરાલિયપોગલપરિચદ્દા ?” હે
ભગવન્ ! નારક છવોના ભૂતકાલિક ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત કેટલા થઇ ચુક્યા

ગૌતમ ! નૈરયિકાણાં અનન્તાઃ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અતીતાઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-
 ‘કેવં યા પુદ્ગલ્લઘ્વા ?’ નૈરયિકાણાં કિયન્તઃ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તાઃ પુર-
 સ્કૃતાઃ ભવિષ્યન્તઃ સન્તિ ? મગવાનાહ-‘અણંતા, એવં જાવ વેમાણિયાણં’ હે
 ગૌતમ ! નૈરયિકાણામ્ અનન્તાઃ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તાઃ ભાવિનઃ સન્તિ, એવં-
 પૂર્વોક્તરીત્યા, યાવત્ વૈમાનિકાનામ્ અનન્તાઃ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તાઃ ભાવિનઃ
 સન્તિ । ‘એવં વેઽવિચયપોગલપરિચદ્વા વિ, એવં જાવ આણાપાણુ પોગલપરિચદ્વા
 વેમાણિયાણં’ એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા નૈરયિકાદીનામ્ વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અપિ-
 અનન્તાઃ અતીતાઃ એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા, યાવત્ નૈરયિકાદિ વૈમાનિકાન્તાનામિતિ
 ભાવઃ, ‘એવં એ પોહત્તિયા સત્ત ચઽવ્વીસદ્દહગા’ એવં રીત્યા, એતે પૂર્વોક્તાઃ
 પૃથક્ત્વિકાઃ વહુવચનવિષયકાઃ સપ્તદણ્ડકાશ્વતુર્વિંશતિદણ્ડકાઃ ભવન્તિ એતે

કાલ મેં ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત અનંત હો ચુકે હૈં । અવ પુનઃ ગૌતમ પ્રશ્ન
 સે એસા પૂછતે હૈં-હે અદન્ત ! નૈરયિક જીવોં કો ભાવી ઔદારિક પુદ્ગલ-
 પરિવર્ત કિતને હોતે હૈં ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘અણંતા’ હે ગૌ-
 તમ ! નૈરયિક જીવોં કો ભાવી ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત અનંત હોતે હૈં ।
 હસી પ્રકાર સે પૂર્વોક્તરીતિ કે અનુસાર યાવત્-વૈમાનિકોં કે ભાવી ઔદા-
 રિકપુદ્ગલપરિવર્ત અનંત હોતે હૈં । ‘એવં વેઽવિચયપોગલપરિચદ્વા વિ, એવં
 જાવ આણાપાણુપોગલપરિચદ્વા વેમાણિયાણં’ હસી પૂર્વોક્તરીતિ કે અનુ-
 સાર નૈરયિક સે લેકર વૈમાનિક દેવોં કો મૂળ કાલ મેં વૈક્રિયપુદ્ગલપરિ-
 વર્ત મો અનંત હોતે હૈં । ‘એવં એ પોહત્તિયા સત્ત ચઽવ્વીસદ્દહગા’

છે ? ઉત્તર-“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “અણંતા” નારક જીવોં ભૂતકાળમાં
 અનંત ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત કર્યા છે.

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન-“હે ભગવન્ ! નારક જીવોં ભાવી ઔદારિક-
 પુદ્ગલ પરિવર્ત કેટલા થશે ? ઉત્તર-“અણંતા” હે ગૌતમ ! નારક જીવોં
 ભવિષ્યમાં અનંત ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત કરશે વૈમાનિક પર્યન્તના જીવોં
 ભૂત અને ભાવી ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તના વિષયમાં પણ નારકોના ભૂત અને
 ભાવી ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તના જેવું જ કથન ગ્રહણ કરવું જોઈએ.

“એવં વેઽવિચયપોગલપરિચદ્વા વિ, એવં જાવ આણાપાણુપોગલપરિચદ્વા
 વેમાણિયાણં” એજ પ્રમાણે નારકોએ લઈને વૈમાનિકોં પર્યન્તના જીવોં
 ભૂતકાલીન અને ભવિષ્યકાલીન વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તોં પણ અનંત જ સમજવા
 એજ પ્રમાણે તેમના આણુપ્રાણુપુદ્ગલપરિવર્ત પર્યન્તના પરિવર્તોં પણ અનંત
 જ સમજવા. “એવં એ પોહત્તિયા સત્ત ચઽવ્વીસદ્દહગા” આ પ્રકારે નારકોએ

સપ્તદણ્ડકાશ્વત્વિંશતિદણ્ડકેષુ પ્રત્યેકં મવન્તીતિ માવઃ । તત્ર એકત્વપૃથક્ત્વ-
 દણ્ડકાનાં ચાયં વિશેષઃ—એકત્વદણ્ડકેષુ માત્રિપુદ્ગલપરાવર્તાઃ કસ્યચિન્ન
 સન્ત્યપિ, બહુત્વદણ્ડકેષુ તુ માત્રિપુદ્ગલપરાવર્તાઃ સન્ત્યેવ, તત્ર સમુચ્ચયજીવા
 શ્રયણાત્, ઇતિ માવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘એગમેગસ્સ ણં મંતે ! નેરહ્યસ્સ નેરહ્યત્તે
 કેવહ્યા ઓરાલિયપોગ્ગલપરિયટ્ઠા અઈયા ?’ હે મદન્ત ! એકૈકસ્ય ચલ્લ નૈરયિક-
 સ્ય નૈરયિકત્વે—નારકાવસ્થાયામ્ કિયન્ત ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અતીતાઃ ?
 મગવાનાહ—‘નત્થિ એકો વિ’ હે ગૌતમ ! એકૈકસ્ય નૈરયિકસ્ય નૈરયિકાવસ્થાયામ્
 ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તઃ એકોઽપિ અતીતો નાસ્તિ, નારકાવસ્થાયાં વર્તમાનસ્ય

હસ પ્રકાર સે યે બહુવચન વિષયક સાત દણ્ડક ચૌવીસ દણ્ડકોં મેં-
 પ્રત્યેક કો હોતે હેં હન એકત્વ ઓર પૃથક્ત્વ-દણ્ડકોં મેં યહ વિશેષતા
 હૈ કિ—એકત્વ દણ્ડકોં મેં માવી પુદ્ગલપરાવર્ત કિસી જીવ કો નહીં મી
 હોતે હેં તવકિ બહુત્વ દણ્ડકોં મેં માવી પુદ્ગલરૂપપરાવર્ત અવશ્ય હી હોતે
 હેં ક્યોંકિ વહાં સમુચ્ચય રૂપ સે જીવોં કા આશ્રયણ હુઆ હૈ ।

અથ ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હેં—‘એગમેગસ્સ ણં મંતે ! નેરહ્ય-
 યસ્સ નેરહ્યત્તે કેવહ્યા ઓરાલિયપોગ્ગલપરિયટ્ઠા અઈયા’ હે મદન્ત ! એક
 એક નૈરયિક કો નારકાવસ્થા મેં ભૂત કાલીક ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત કિતને
 હોતે હેં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હેં—‘નત્થિ એકો વિ’ એક એક નૈરયિક
 કો નૈરયિક અવસ્થા મેં ભૂત કાલિક ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત એક મી નહીં
 હોતા હૈ—ક્યોં કિ નારકાવસ્થા મેં વર્તમાન જીવ કો—નૈરયિક જીવ કો—

લઈને વૈમાનિકે પચન્તના ૨૪ ઠંડકના જીવોમાંના પ્રત્યેક ઠંડકના જીવો વિષે
 બહુવચન વિષયક સાત સાત આલાપકે થાય છે આ એકત્વ અને બહુત્વ
 ઠંડકોમાં એટલે જ તક્ષવત છે કે—“એકત્વ ઠંડકોમાં કોઈ જીવના લાવી
 પુદ્ગલપરિવર્તને અભાવ બતાવવામાં આવ્યો છે પરન્તુ બહુત્વ ઠંડકમાં તે
 સઘળા જીવોમાં લાવી પુદ્ગલપરાવર્તને સદ્ભાવ અવશ્ય હોય જ છે, એમ
 કહેવામાં આવ્યું છે, કારણ કે ત્યાં સમુચ્ચય રૂપે જીવોની વાત કરવામાં આવી છે.”

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“એગમેગસ્સ ણં મંતે ! નેરહ્યસ્સ નેરહ્યત્તે કેવહ્યા
 ઓરાલિયપોગ્ગલપરિયટ્ઠા અઈયા ?” હે ભગવન્ ! એક એક નારકને નારકા-
 વસ્થામાં ભૂતકાલીન ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત કેટલા થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“નત્થિ એકો વિ” એક એક નારકને નારકા-
 વસ્થામાં ભૂતકાલીન ઔદારિક-પુદ્ગલપરિવર્ત એક પણ સંભવી શકતો નથી,
 કારણ કે નારક અવસ્થામાં રહેલા જીવમાં (નારક જીવમાં) ઔદારિક પુદ્-
 ગલને અહણ કરવાનો જ અભાવ રહે છે

नैरयिकजीवस्य औदारिकपुद्गलग्रहणाभावात् । गौतमः पृच्छति—‘केवइया पुरेक्खडा?’ हे भदन्त ! एकैकस्य नैरयिकत्वे वर्तमानस्य कियन्तः औदारिक पुद्गलपरिवर्ताः पुरस्कृताः भविष्यन्तः सन्ति ? भगवानाह—‘नत्थि एको वि’ हे गौतम ! नैरयिकत्वे वर्तमानस्य नैरयिकस्य भावी औदारिकपुद्गलपरिवर्तः एतेऽपि नास्ति, नैरयिकत्वे औदारिकपुद्गलग्रहणस्यैवाभावेन तत्परिवर्तस्यापि भावित्वासंभवात् । गौतमः पृच्छति—‘एगमेगस्स णं भंते । नेरइयस्स असुरकुमारस्से केवइया ओरालियपोग्गलपरियट्ठा अईया?’ हे भदन्त ! एकैकस्य खलु नैरयिकस्य वर्तमानकालिकनैरयिकभवयोग्यस्य जीवस्य असुरकुमारत्वे चातीतानागत-

औदारिकपुद्गलों के ग्रहण करने का अभाव रहता है । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘केवइया पुरेक्खडा’ हे भदन्त ! एक एक नैरयिक की जो नैरयिक अवस्था में वर्तमान है भावी औदारिकपुद्गलपरिवर्त कितने होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘नत्थि एको वि’ हे गौतम’ नैरयिक अवस्था में वर्तमान नैरयिक को भावी औदारिक पुद्गल परिवर्त एक भी नहीं होता है—क्यों कि नैरयिक अवस्था में वर्तमान नारक जीव को औदारिक पुद्गलों के ग्रहण करने का ही जब अभाव है तब उसके परिवर्त में भावित्व का सञ्भाव कैसे हो सकता है ? अर्थात् नहीं हो सकता है । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स असुरकुमारस्से केवइया ओरालियपोग्गलपरियट्ठा अईया’ हे भदन्त ! एक एक नैरयिक को वर्तमान कालिक नैरयिकभव के योग्य जीव को—अतीत अनागतकाल संबंधी असुरकुमारावस्था में अतीतका-

गौतम स्वाभीनो प्रश्न—“केवइया पुरेक्खडा ?” डे लगवन् । नारक अवस्थाभां रडेदा जेवा जेक जेक नारकना लावी औदारिक पुद्गलपरिवर्त डेट्ठा क्ख्हा छे ?

भडापीर प्रभुनो उत्तर—“नत्थि एको वि” डे गौतम । नारक अवस्थाभां रडेदा जेक जेक नारक जवभां लावी औदारिक पुद्गलपरिवर्त जेक पणु संलवी शक्ता नथी कारण डे जेवा जव औदारिक पुद्गलो न अछणु करतो नथी तेथी औदारिक पुद्गलोंने अछणु करवानो न जयां अलाव डोय त्यां भविष्यभां तेमना परिवर्तनी वात न डेवी रीते संलवी शके । जेट्ठे डे लावी औदारिक पुद्गलपरिवर्तनो त्यां अलाव न रडे छे ।

गौतम स्वाभीनो प्रश्न—“एगमेगस्स णं भंते ! नेरइयस्स असुरकुमारस्से केवइया ओरालियपोग्गलपरियट्ठा ?” डे लगवन् । जेक जेक नारकने वर्तमान कालिक नारकभवने योग्य जवने—अतीतअनागत कालसंबंधी असुरकुमाराव-

કાલસમ્બન્ધીનિ ક્રિયન્તઃ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તઃ અતીતાઃ ? ક્રિયન્તથ ભાવિનઃ ?
 ભગવાનાહ—‘એવં ચેવ, એવં જાવ થણિયકુમારત્તે જહા અસુરકુમારત્તે’ હે ગૌતમ !
 એવમેવ—પૂર્વોક્તનૈરયિકસ્ય નૈરયિકત્વવદેવ, એકૈકસ્ય નૈરયિકભવયોગ્યસ્ય
 નૈરયિકસ્ય અસુરકુમારત્ત્વેઽપિ અતીતાનાગતકાલસમ્બન્ધીનિ એકોઽપિ ઔદારિક-
 પુદ્ગલપરિવર્તઃ અતીતો નાસ્તિ ઉક્તયુક્તેઃ, એવમેવ એકોઽપિ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તો
 ભાવીનાસ્તિ, યુક્તેરુક્તત્વાત્, એવં—પૂર્વોક્તરીત્યા યાવત્—એકૈકસ્ય નૈરયિકસ્ય વર્ત-
 માનકાલિકસ્ય સ્તનિતકુમારત્ત્વે અતીતાનાગતકાલસમ્બન્ધીનિ યથા અસુરકુમારત્ત્વે
 નૈકોઽપિ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તઃ અતીતઃ, ભાવી વા પ્રતિપાદિતસ્તથૈવ નૈકોઽપિ
 ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તઃ અતીતઃ, ભાવી વા ભવતિ હિતિભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—
 ‘એગમેગસ્સ ણં મંતે ! નેરહ્યસ્સ પુઢવિકાહ્યત્તે કેવહ્યા ઓરાલિયપોગ્ગરુપરિયદ્ધા

લિક ક્રિત્તને ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત હોતે હૈ ? તથા ક્રિત્તને ભાવી ઔદારિક
 પરિવર્ત હોતે હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ ‘એવંચેવ, એવં જાવ થણિય
 કુમારત્તે, જહા અસુરકુમારત્તે’ હે ગૌતમ ! નૈરયિક ભવયોગ્ય એક એક નૈર-
 યિક કો અતીત અનાગત કાલ સંબંધી અસુરકુમારાવસ્થા મેં ભૂત કાલિક
 ઓર ભાવિકાલિક એક બી ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત નહીં હૈ । વળે કીકે હસ
 વિષય મેં નૈરયિક સૂત્ર મેં અબી યુક્તિ કહી જા ચુકી હૈ । હસી પ્રકાર સે
 વર્તમાનકાલિક એક એક નૈરયિક કો અતીત અનાગતકાલ સંબંધી સ્તનિ-
 તકુમારાવસ્થામેં અસુરકુમારાવસ્થા કે જૈસે ભૂતકાલિક એક બી ઔદારિક
 પુદ્ગલપરિવર્ત તથા ભાવિકાલિક એક બી ઔદારિક પરિવર્ત નહીં હોતા
 હૈ । અવ ગૌતમ પ્રશ્નસે એસા પૂછતે હૈ ‘એગમેગસ્સ ણં મંતે ! નેરહ્યસ્સ પુઢવિ-

સ્થામાં અતીતકાલિક કેટલા ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત થાય છે ? તથા કેટલા
 ભાવી ઔદારિક પરિવર્ત થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર—“ એવં ચેવ, એવં જાવ થણિયકુમારત્તે, જહા અસુ-
 રકુમારત્તે ” હે ગૌતમ ! ન રક્તલંચેયોગ્ય એક એક નારકમાં અતીત અનાગત
 કાળસંબંધી અસુરકુમારાવસ્થામાં ભૂતકાલિક અને ભવિષ્યકાલિક એક પણ
 ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનેા સદ્ભાવ હોતો નથી તેનું કારણ નારકસૂત્રમાં કહ્યા
 પ્રમાણે જ સમજવાનું છે વર્તમાનકાલિક એક એક નારકને અતીત અનાગત-
 કાળસંબંધી સ્તનિતકુમાર પર્યન્તની અવસ્થામાં પણ અસુરકુમારાવસ્થાની
 જેમ ભૂતકાલિક એક પણ ઔદારિક પરિવર્તનેા અને ભવિષ્યકાલિક એક પણ
 ઔદારિક પરિવર્તનેા પણ અભાવ જ હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન—“ એગમેગસ્સ ણં મંતે ! નેરહ્યસ્સ પુઢવિકાહ્યત્તે

અર્થ્યા ? ' હે મદન્ત ! એકૈકસ્ય સ્વલુ વર્તમાનકાલિકસ્ય નૈરયિકસ્ય પૃથિવીકાયિકત્વે અતીતાનાગતકાલસમ્બન્ધિનિ કિયન્તઃ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અતીતાઃ ? મગવાનાહ—'અણંતા' હે ગૌતમ ! એકૈકસ્ય નૈરયિકસ્ય પૃથિવીકાયિકત્વે અતીતાનાગતકાલસમ્બન્ધિનિ અનન્તાઃ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અતીતાઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'કેવહ્યા પુરેક્ષહા ?' હે મદન્ત ! એકૈકસ્ય નૈરયિકસ્ય અતીતાનાગતકાલસમ્બન્ધિનિ પૃથિવીકાયિકત્વે કિયન્તઃ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તાઃ પુરસ્કૃતાઃ ભવિષ્યન્તઃ સન્તિ ? મગવાનાહ—'કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ' હે ગૌતમ ! કસ્યાપિ નૈરયિકસ્ય પૃથિવીકાયિકત્વે ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તાઃ ભાવિનઃ સન્તિ, કસ્યાપિ ન સન્તિ । 'જસ્સત્થિ તસ્સ જહ્વણેણં એક્કો વા, દો વા, તિન્નિ વા ઉક્કો-

કાહ્યત્તે કેવહ્યા ઓરાલિયપોગ્ગલપરિયટ્ટા અર્થ્યા' વર્તમાન કાલિક એક ૨ નૈરયિક કો અતીતકાલ સંબંધી પૃથિવીકાયાવસ્થા મેં ભૂતકાલિક કિતને ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત હોતે હૈં ? હિસકે ઉત્તર મેં પ્રમુ કહતે હૈં—'અણંતા' હે ગૌતમ ! વર્તમાનકાલિક એક એક નૈરયિક કે અતીતકાલ સંબંધી પૃથ્વીકાયિક અવસ્થા મેં ભૂતકાલિક ઔદારિક પરિવર્ત અનંત હોતે હૈં । અવ ગૌતમ પ્રમુ સે એસા પૂછતે હૈં । 'કેવહ્યા પુરેક્ષહા' હે મદન્ત ! એક એક નૈરયિક કો અનાગત કાલ સંબંધી પૃથ્વીકાયિક અવસ્થા મેં ભવિષ્યત્કાલિક ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત કિતને હોતે હૈં ? હિસકે ઉત્તર મેં પ્રમુ કહતે હૈં—'કસ્સહ અત્થિ કસ્સહ નત્થિ' હે ગૌતમ ! કિસી એક નૈરયિક કો પૃથ્વીકાયિક અવસ્થા મેં ભાવી ઔદારિકપુદ્ગલ-

કેવહ્યા ઓરાલિયપોગ્ગલપરિયટ્ટા અર્થ્યા ? " હે ભગવન્ ! વર્તમાનકાલિક એક એક નારકને અતીત અનાગત કાળસંબંધી પૃથ્વીકાયિક અવસ્થામાં ભૂતકાલિક કેટલા ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“અણંતા” હે ગૌતમ ! વર્તમાનકાલિક એક એક નારકને અતીત અનાગત કાળસંબંધી પૃથ્વીકાયિક અવસ્થામાં ભૂતકાલિક ઔદારિક પરિવર્ત અનંત થાય છે.

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન—“કેવહ્યા પુરેક્ષહા ?” હે ભગવન્ ! એક એક નારકને અતીત અનાગત કાળસંબંધી પૃથ્વીકાયિક અવસ્થામાં ભવિષ્યકાલિક ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત કેટલા થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“કસ્સહ અત્થિ, કસ્સહ નત્થિ” હે ગૌતમ ! કેઈ એક નારકને પૃથ્વીકાયિક અવસ્થામાં ભાવી ઔદારિક પુદ્ગલ પરિવર્ત થાય છે, તથા કેઈ એક નારકને ભાવી ઔદારિક પુદ્ગલ પરિવર્ત થતા નથી,

સેણં સંખેજ્જા વા અસંખેજ્જા વા, અણંતા વા, एवं जाव मणुस्सत्ते' यस्य नैर-
यिकस्य पृथिवीकायिकत्वे भाविनः औदारिकपुद्गलपरिवर्ताः सन्ति, तस्य जघन्येन
एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा सन्ति उत्कृष्टेन संख्येया वा, असंख्येया वा, अनन्ता
वा औदारिकपुद्गलपरिवर्ता भाविनः सन्ति । एवं-पूर्वोक्तरीत्या यावत् एकैकस्य
नैरयिकस्य अपूकायिकत्वे, तेजः कायिकत्वे, वायुकायिकत्वे, वनस्पतिकायिकत्वे,
विकलेन्द्रियत्वे, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकत्वे, मनुष्यत्वे च अतीतानागतकालसम्ब-
न्धिनि अनन्ताः औदारिकपुद्गलपरिवर्ताः अतीताः, अनागतास्तु कस्यापि सन्ति
औदारिकपुद्गलपरिवर्ताः, कस्यापि न सन्ति इतिभावः । 'वाणमंतरजोइसिय-
वेमाणियत्ते जहा असुरकुमारत्ते' दानव्यन्तरज्योतिषिकवैमानिकत्वे एकैकस्य

પરવર્ત હોતે હૈં તથા કિસી કો નહીં હોતે હૈં । 'જસ્સ અત્થિ,
તસ્સ જહણ્ણેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા વા,
અસંખેજ્જા વા અણંતા વા, एवं जाव मणुस्सत्ते' जिस नैरयिक को
पृथ्वीकायिक अवस्था में भावी औदारिकपुद्गलपरिवर्त होते हैं, वे
उसको जघन्य से एक, अथवा दो, अथवा तीन होते हैं, और
उत्कृष्ट से संख्यात अथवा असंख्यात या अनंत होते हैं । इसी प्रकार
से पूर्वोक्तरीति के अनुसार यावत् एक एक नैरयिक को अतीत अनागत
काल भावी अपूकायिक अवस्था में, तेजः कायिक अवस्था में, वायुका-
यिक अवस्था में, वनस्पतिकायिक अवस्था में, विकलेन्द्रिय अवस्था में,
पंचेन्द्रियतिर्यग् और मनुष्य अवस्था में और भूतकालिक औदारिक-
पुद्गलपरिवर्त अनंत होते हैं, तथा अनागतकाल भावी औदारिक पुद्ग-
लपरिवर्त किसी जीवको होते हैं और किसी जीव को नहीं भी होते हैं ।
'वाणमंतरजोइसियवेमाणियत्ते जहा असुरकुमारत्ते' नैरयिक अव-

“ જસ્સ અત્થિ, તસ્સ જહણ્ણેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિવા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા
વા, અસંખેજ્જા વા, અણંતા વા, एवं जाव मणुस्सत्ते ” જે નારકને પૃથ્વીકાયિક
અવસ્થામાં ભાવી ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ હોય છે, ઓછામાં ઓછા
એક, જે અથવા ત્રણનો સદ્ભાવ હોય છે અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત
અથવા અસંખ્યાત અથવા અનંત ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ રહે
છે. આ પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર એક એક નારકના અતીત અનાગત કાળ-
ભાવી અપૂકાયિક અવસ્થામાં, તૈજસ્કાયિક અવસ્થામાં, વાયુકાયિક અવસ્થામાં,
વનસ્પતિકાયિક અવસ્થામાં, વિકલેન્દ્રિય અવસ્થામાં, પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક
અવસ્થામાં અને મનુષ્ય અવસ્થામાં ભૂતકાલિક ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત અનંત
થાય છે, તથા ભવિષ્યકાળભાવી ઔદારિક પુદ્ગલ પરિવર્તનો કોઈ જીવમાં
સદ્ભાવ હોય છે, અને કોઈ જીવમાં અભાવ હોય છે. “ વાણમંતરજોહસિય-

नैरयिकत्वे वर्तमानस्य नैरयिकस्य जीवस्य अतीतभाविकालसम्बन्धिनि वानव्यन्तरत्वे उपौतिषिकत्वे, वैमानिकत्वे च यथा अतीतकालसम्बन्धिनि असुरकुमारत्वे एकोऽपि औदारिकपुद्गलपरिवर्तो नातीतः, अनागतकालसम्बन्धिनि चापि असुरकुमारत्वे एकोऽपि औदारिकपुद्गलपरिवर्तो भावी नास्ति तथैव एकोऽपि औदारिकपुद्गलपरिवर्तो नातीतः नापि भावी अस्तीति भावः । 'एगमेगस्स णं भंते ! असुरकुमारस्स नेरइयत्ते केवइया अईया ओरालियपोग्गलपरियट्ठा' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! एकैकस्य खलु असुरकुमारस्य असुरकुमारत्वे वर्तमानस्य अतीतभाविकालसम्बन्धिनि नैरयिकत्वे कियन्तः औदारिकपुद्गलपरिवर्ताः अतीताः ? अनागता वा सन्ति ? भगवानाह- 'एवं जहा नेरइयस्स इत्तव्वया भणिया

स्था में वर्तमान एक एक नैरयिक जीव को अतीत काल एवं भाविकाल संबंधी वानव्यन्तर अवस्था में उपौतिषिक अवस्था में और वैमानिक अवस्था में अतीत काल संबंधी असुर कुमारावस्था की तरह भूतकाल संबंधी एक भी औदारिक पुद्गलपरिवर्त नहीं होता है, और अनागत (भविष्यत्) कालसंबंधी असुरकुमारावस्था की तरह भाविकाल संबंधी एक भी औदारिक पुद्गल परिवर्त नहीं होता है ।

अब गौतम स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं- 'एगमेगस्स णं भंते ! असुरकुमारस्स नेरइयत्ते केवइया अईया ओरालियपोग्गलपरियट्ठा' हे भदन्त ! एक एक असुरकुमार को जो कि असुरकुमारावस्था में वर्तमान है, अतीत काल एवं भाविकाल संबंधी नैरयिक अवस्था में, भूत काल भावी कालने औदारिकपुद्गलपरिवर्त हुए हैं और अनागतकाल भावी

वेमाणियत्ते जहा जहा असुरकुमारत्ते " नारक अवस्थाभां वर्तमान जेवा जेक नारक लवना अतीत अने अनागत काणसंभंधी वानव्यन्तर अवस्थाभां, ज्येतिषिक अवस्थाभां अने वैमानिक अवस्थाभां अतीतकाणसंभंधी असुरकुमारावस्थानी जेम भूतकाणसंभंधी जेक पणु औदारिक पुद्गल परिवर्तने। सहसाव डोतो नथी, अने भविष्यकाणसंभंधी असुरकुमारावस्थानी जेम भविष्यकाणसंभंधी जेक पणु औदारिक पुद्गलपरिवर्तने। पणु सहसाव डोतो नथी।

गौतम स्वामी प्रश्न- "एगमेगस्स णं भंते ! असुरकुमारस्स नेरइयत्ते केवइया अईया ओरालियपोग्गलपरियट्ठा ?" हे भगवन् । प्रत्येक असुरकुमार के जे असुरकुमारावस्थाभां रहले। छे, तेहे अतीतकाल अने अनागतकाल संभंधी नैरयिक अवस्थाभां, भूतकालिक डेटला औदारिक पुद्गल परिवर्त कथां छे ? अने भविष्यकालिक डेटला औदारिक पुद्गल परिवर्त करथे ?

તહા અસુરકુમારસ વિ ભાણિયવ્વા જાવ વેમાણિયત્તે' હે ગૌતમ ! એવં-પૂર્વોક્ત-
રીત્યા, યથા નૈરયિકસ્ય અસુરકુમારત્વે વક્તવ્યતા મણિતા ઉક્તા, તથૈવ અસુરકુમાર-
સ્યાપિ નૈરયિકત્વે વક્તવ્યતા મણિતવ્યા-વક્તવ્યા, તથા ચ યથા નૈરયિકસ્ય
એકકર્યાપિ અસુરકુમારત્વે એકોઽપિ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તઃ અતીતો નાસ્તિ
અનાગતો વા નારિત્ત તથા એકૈકસ્ય અસુરકુમારસંઘાપિ નૈરયિકત્વે એકોઽપિ ઔદા-
રિક પુદ્ગલપરિવર્તો નાતીતઃ, નાપિ અનાગતોઽસ્તીતિ ભાવઃ । એવં રીત્યા યાવત્-
એકૈકસ્ય અસુરકુમારસ્ય વાનવ્યન્તરત્વે ડ્યોતિષિકત્વે વૈમાનિકત્વે ચ અતીતા-
નાગતકાલસમ્બન્ધિનિ એકોઽપિ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તો નાતીતઃ, નાપિ અના-

કિતને ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત હોંગે ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં 'એવં
જહા નેરહ્યસ્સ વક્તવ્વયા મણિયા, તહા અસુરકુમારસ્સ વિ ભાણિયવ્વા
જાવ વેમાણિયત્તે' હે ગૌતમ ! જૈસી પહિલે નૈરયિકકી અસુરકુમારાવસ્થા
મેં વક્તવ્યતા કહી જા ચુકી હૈ, ડસી ઉકાર અસુરકુમાર કી ભી નૈર-
યિકાવસ્થા મેં કહની ચાહિયે, તથા ચ જૈસે એક એક કે અસુરકુમારા-
વસ્થા મેં એક ભી અતીત ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત નહીં હૈ, અનાગત ભી
નહીં હૈં, ડસી પ્રકાર એક ૨ અસુરકુમાર કો ભી નૈરયિક અવસ્થા મેં
એક ભી અતીત ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત નહીં હૈ, ઔર અનાગત ભી
નહીં હૈ । હસરીતિ કે અનુમાર યાવત્-એક એક અસુરકુમાર કો અતીત
અનાગત કાલસંબંધી વાનવ્યન્તર અવસ્થા મેં ડ્યોતિષ્ક અવસ્થા મેં, વૈમા-
નિક અવસ્થા મેં એક ભી અતીત ઔદારિક પુદ્ગલ પરિવર્ત નહીં હૈ ઔર
અનાગત ભી ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત નહીં હૈ । કયોં કિ વાનવ્યન્તર

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર-“ એવં જહા નેરહ્યસ્સ વક્તવ્વયા મણિયા, તહા
અસુરકુમારસ્સ વિ ભાણિયવ્વા જાવ વેમાણિયત્તે ” હે ગૌતમ ! વર્તમાન નારકા-
વસ્થાવાળા જીવની ભૂત અને ભવિષ્યકાલીન અસુરકુમારાવસ્થાને અનુલક્ષીને
જેવું કથન પહેલાં કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન અસુરકુમારની પણ
ભૂત અને ભવિષ્યકાળ સંબંધી નારકાવસ્થા વિષે પણ કરવું જોઈએ જેમ કે
પ્રત્યેક નારકને ભૂત અને ભવિષ્ય કાલિક અસુરકુમારાવસ્થામાં એક પણ
અતીતકાલીન ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો પણ સદ્ભાવ હોતો નથી અને
ભવિષ્યકાલિક ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો પણ સદ્ભાવ હોતો નથી, એજ
પ્રમાણે પ્રત્યેક અસુરકુમારમાં પણ ભૂતકાલિક નારકાવસ્થામાં એક પણ
અતીત પુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ હોતો નથી અને ભવિષ્યકાલિક એક પણ
પુદ્ગલપરિવર્તનો પણ સદ્ભાવ હોતો નથી એજ પ્રમાણે પ્રત્યેક અસુરકુમારની
અતીત અને અનાગત કાળસંબંધી વાનવ્યન્તર અવસ્થામાં જ્યોતિષ્ક અવ-

ગતોઽસ્તિ, વાનવ્યન્તરત્વાદિષુ ઔદારિકપુદ્ગલગ્રહણાભાવેન તત્પરિવર્તીસમવાત્ ।
પૃથિવીકાથિકત્વાદિવિકલેન્દ્રિયત્વે પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકત્વે મનુષ્યત્વે ચ
અતીતાનાગતકાલસમ્બન્ધિનિ, એકૈકસ્ય અસુરકુમારસ્ય અનન્તા ઔદારિકપુદ્ગલ-
પરિવર્તાઃ અતીતાઃ, અનાગતામ્તુ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તાઃ કસ્યાપિ અસુરકુમા-
રસ્ય સન્તિ, કસ્યાપિ ન સન્તિ, યસ્યાપિ સન્તિ, તસ્યાપિ જઘન્યેન એકો વા,
દ્વૌ વા, ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયા વા, અસંખ્યેયા વા, અનન્તા વા સન્તીતિ
માવઃ ‘એવં જાવ થણિયકુમારસ્સ’ એવં-પૂર્વોક્તાસુરકુમારરીત્યા, યાવત્ એકૈકસ્ય
સ્તનિતકુમારસ્ય નૈરયિકત્વાદિ વૈમાનિકત્વાન્તે અતીતાનાગતકાલસમ્બન્ધિનિ

આદિ અવસ્થાઓં મેં ઔદારિક પુદ્ગલોં કે ગ્રહણ કા અભાવ હૈ, અતઃ
इनके अभाव से उसके परिवर्त का भी अभाव है । अतीत काल एवं
अनागतकाल संबंधी पृथ्वीकाधिक आदि अवस्था में विकलेन्द्रिय अव-
स्था में पंचेन्द्रियतिर्यग्योनि अवस्था में, और मनुष्यावस्था में, एक एक
असुरकुमार के अतीत औदारिकपुद्गलपरिवर्त अनंत हैं, तथा अनागत
औदारिक पुद्गलपरिवर्त किसी एक असुरकुमार को हैं, और किसी एक
असुरकुमार को नहीं हैं जिसको ये हैं उसके भी जघन्य से एक अथवा
दो या तीन हैं और उत्कृष्ट से संख्यात, या असंख्यात, या अनंत हैं
“एवं जाव ‘थणियकुमारस्स’ पूर्वोक्त असुरकुमार के कथन अनुसार
यावत्-एक एक स्तनितकुमार के अतीत काल एवं अनागतकाल संबंधी

સ્થામાં અને વૈમાનિક અવસ્થામાં એક પણ અતીત ઔદારિક પુદ્ગલ પરિ-
વર્તનો અભાવ હોય છે અને અનાગતકાલીન ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો
પણ અભાવ જ હોય છે, કારણ કે વાનવ્યંતર આદિ અવસ્થાઓમાં ઔદારિક
પુદ્ગલોના ગ્રહણનો અભાવ હોય છે. તેના ગ્રહણનો અભાવ હોવાથી તેના
પરિવર્તનો પણ અભાવ જ હોય છે ભૂત અને ભવિષ્યકાળ સંબંધી પૃથ્વી-
કાથિક આદિ અવસ્થામાં, વિકલેન્દ્રિય અવસ્થામાં, પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક
અવસ્થામાં અને મનુષ્ય અવસ્થામાં પ્રત્યેક અસુરકુમારના અતીત (ભૂતકાલીન)
ઔદારિક પુદ્ગલ પરિવર્ત અનંત કહ્યા છે, પરંતુ ભવિષ્યકાલિક ઔદારિક
પુદ્ગલપરિવર્તનો કેઈ એક અસુરકુમારમાં સદ્ભાવ હોય છે અને કેઈ એકમાં
અભાવ હોય છે. જે અસુરકુમારમાં તેનો સદ્ભાવ હોય છે, તે અસુરકુમારમાં
ઓછામાં ઓછા એક, જે અથવા ત્રણનો સદ્ભાવ હોય છે અને વધારેમાં
વધારે સંખ્યાત અથવા અસંખ્યાત અથવા અનંતનો સદ્ભાવ હોય છે.
“એવં જાવ થણિયકુમારસ્સ” અસુરકુમારોના જેવું જ કથન પ્રત્યેક સ્તનિ-
તકુમાર પર્યન્તના ભવનપતિ દેવો વિષે સમજવું જોઈએ પ્રત્યેક સ્તનિતકુમા-

एकोऽपि औदारिकपुद्गलपरिवर्तो नातीतः, नो भावी वा अस्ति, विकलेन्द्रियत्वे तिर्यग्योनिकपञ्चेन्द्रियमनुष्यत्वे तु अनन्ताः औदारिकपुद्गलपरिवर्ताः अतीताः अनागतास्तु पूर्वोक्तरीत्या कस्यापि जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्क्रष्टेन संख्येया वा, असंख्येया वा, अनन्ता वा सन्ति, कस्य तु न सन्त्येव इति भावः । 'एवं पुढविकायस्स वि, एवं जाव वेमाणियस्स, सव्वेसि एकोगमो' एवं-पूर्वोक्तरीत्या पृथ्वीकायिकस्यापि एकैकस्य नैरयिकत्वे असुरकुमारादिमदनपतित्वे, चानव्यन्तरत्वे, ज्योतिषिकत्वे, वैमानिकत्वे च अतीतानागतकालसम्बन्धिनि

नैરયિક સે લેકર વૈમાનિક તક કી અવસ્થા મેં અતીત એક મી ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત નહીં હૈ, ઔર ન ભાવી ઔદારિક પુદ્ગલ પરિવર્ત મી હૈ । વિકલેન્દ્રિય અવસ્થા મેં તિર્યગ્યોનિકપંચેન્દ્રિયઅવસ્થા મેં ઔર મનુષ્યાવસ્થા મેં તો એક સ્તનિત કુમાર કે ભૂતકાલિક અનંત ઔદારિક પુદ્ગલ પરિવર્ત હોતે હૈ, તથા અનાગત જો ઔદારિક પુદ્ગલ પરિવર્ત હૈ વે કિસી સ્તનિતકુમાર કો હોતે મી હૈ, ઔર કિસી કો નહીં મી હૈ । જિસકો વે હોતે હૈં ઉસકો એક અથવા દો યા ત્રીન તક કમ સે કમ હોતે હૈ, ઔર અધિક સે અધિક સંખ્યાત યા અસંખ્યાત યા અનંત હોતે હૈ । 'એવં પુઢવિકાયસ્સ વિ, એવં જાવ વેમાણિયસ્સ સવ્વેસિ એકોગમો' હસી પૂર્વોક્તરીતિ કે અનુસાર એક એક પૃથ્વીકાયિક જીવકો મી અતીત કાલ ઔર અનાગત કાલ સંબંધી નૈરયિક અવસ્થા મેં, અસુરકુમારાદિ મદનપતિ અવસ્થા મેં ચાનવ્યન્તર અવસ્થા મેં જ્યોતિષિક અવસ્થા મેં ઔર

રની ભૂત અને ભવિષ્યકાળ સંબંધી નારકથી લઈને વૈમાનિક પર્યન્તની અવસ્થામાં ભૂતકાલિક એક પણ ઔદારિક પુદ્ગલ પરિવર્તનો અને ભવિષ્યકાલીન એક પણ ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો અભાવ જ સમજાવે છે. વિકલેન્દ્રિય અવસ્થામાં, તિર્યગ્યોનિક પંચેન્દ્રિય અવસ્થામાં, અને મનુષ્ય અવસ્થામાં તો પ્રત્યેક સ્તનિતકુમારમાં ભૂતકાલીન અનંત ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ રહે છે, તથા ભવિષ્યકાલિક ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો કોઈ સ્તનિતકુમારમાં સદ્ભાવ હોય છે અને કોઈમાં અભાવ હોય છે. જે સ્તનિતકુમારોમાં તેનો સદ્ભાવ હોય છે તે સ્તનિતકુમારમાં યોછામાં યોછા એક, એ અથવા ત્રણનો અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનંતનો સદ્ભાવ હોય છે. “એવં પુઢવિકાયસ્સ વિ, એવં જાવ વેમાણિયસ્સ સવ્વેસિ એકોગમો” આ પૂર્વોક્ત કથન પ્રમાણે પ્રત્યેક પૃથ્વીકાયિક જીવમાં પણ ભૂત અને ભવિષ્યકાળ સંબંધી નારકાવસ્થામાં, અસુરકુમારાદિ ભવનપતિ અવસ્થામાં, ચાનવ્યન્તર અવસ્થામાં, જ્યોતિષિક અવસ્થામાં અને વૈમાનિક અવસ્થામાં

एकोऽपि औदारिकपुद्गलपरिवर्तो नातीतः, नो अनागतो वा एकोऽप्यस्ति, नैरयिकत्वादि वैमानिकत्वान्तेषु औदारिकपुद्गलग्रहणाभावेन तत्परिवर्तो संभवात्, स्वभिन्नविकलेन्द्रियत्वे पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यत्वे तु यथायथम् अनन्ताः औदारिकपुद्गलपरिवर्ताः अतीताः, अनागतास्तु कस्यापि सन्ति, कस्यापि न सन्ति, इत्यादि रीत्या पूर्ववदेव बोध्यम्, एवं-पूर्वोक्त-रीत्या, यावत्-अप्रायिकादिविकलेन्द्रियस्य, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकस्य, मनुष्य-स्य, वानव्यन्तरस्य, ज्योतिषिकस्य वैमानिकस्य च नैरयिकत्वादिभवनपतित्व वानव्यन्तरस्वज्योतिषिकत्ववैमानिकत्वान्ते स्व स्वभिन्ने अतीतानागतकाल वैमानिक अवस्था में अतीत कालिक एक भी औदारिक पुद्गलपरिवर्त नहीं होता है, और न अनागत-कालिक अनागत एक भी औदारिक पुद्गल परिवर्त होता है क्यों कि नैरयिक से लेकर वैमानिकान्त तक चौदह दण्डकों के जीवों में औदारिक पुद्गल ग्रहण करने का अभाव रहता है इसके अभाव से वहां औदारिक पुद्गलपरिवर्त का अभाव कहा गया है एकेन्द्रिय विकलेन्द्रिय अवस्था में एवं पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिक अवस्था में और मनुष्यावस्था में तो अतीत काल संबंधी अनंत औदारिक पुद्गलपरिवर्त यथायोग्यरूप से हैं, तथा अनागत संबंधी जो औदा-रिक पुद्गलपरिवर्त हैं वे किसी को होते भी हैं और किसी को नहीं भी होते हैं, इत्यादि रीति के अनुसार पूर्वके जैसा समझना चाहिये इसी प्रकार पूर्वोक्त पद्धति के अनुसार यावत् अप्रायिक से लेकर विकलेन्द्रिय के, पंचेन्द्रियतिर्यग्योनिक जीव के, मनुष्य वानव्यन्तर के, ज्योतिषिक के, और वैमानिक के, नैरयिक से लेकर भवनपति, वानव्यन्तर, ज्योतिषिक

અતીતકાલિક એક પણ ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત સંભવતો નથી અને ભવિષ્ય-કાલિક એક પણ પુદ્ગલપરિવર્ત સંભવતો નથી, કારણ કે નારકથી લઇને વૈમાનિક પર્યાન્તના જીવોમાં ઔદારિક પુદ્ગલ ગ્રહણ કરવાનો અભાવ કહ્યો છે. તેના અભાવને કારણે ત્યાં ઔદારિક પુદ્ગલ પરિવર્તનો પણ અભાવ જ કહ્યો છે પરંતુ સ્વભિન્ન વિકલેન્દ્રિય અવસ્થામાં, પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક અવ-સ્થામાં અને મનુષ્ય અવસ્થામાં તો ભૂતકાલિક અનંત ઔદારિક પુદ્ગલ પરિવર્તનો સદ્ભાવ કહ્યો છે, તથા ભવિષ્યકાલિક ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો કેઈ પૃથ્વીકાયિકમાં સદ્ભાવ હોય છે અને કેઈમાં અભાવ હોય છે, ઇત્યાદિ કથન અનુસાર સમજવું એજ પ્રકારની પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર અપ્રાયિકથી લઇને વિકલેન્દ્રિયના, પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક જીવના, મનુષ્યના, વાનવ્યંતરના, જ્યોતિષિકના, અને વૈમાનિકના ચોત્તોત્તાનાથી શિત્ત એવી નારકથી લઇને ભવનપતિ, વાનવ્યંતર, જ્યોતિષિક અને વૈમાનિક પર્યાન્તની અનંત અને

સમ્બન્ધિનિ, એકોઽપિ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તો નાતોતઃ, નો વા અનાગતઃ, નૈરયિક-
ત્વાદૌ ઔદારિકપુદ્ગલગ્રહણસ્યૈવાભાવેન તત્પરિવર્તસ્ય દૂરાપાસ્તત્વાત્, સ્વ સ્વમિન્ને
અતીતાનાગતકાલસમ્બન્ધિનિ વિકલેન્દ્રિયત્વે પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકમનુપ્યત્વે તુ
યથાયથમ્ અનન્તાઃ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અતીતાઃ, અનાગતાસ્તુ કમ્યાપિ સન્તિ,
કસ્યાપિ ન સન્તિ, યસ્યાપિ સન્તિ તસ્યાપિ જઘન્યેન એકો વા, દ્વૌ વા, ત્રયો વા,
ઉત્કૃષ્ટેન તુ સંખ્યેયા વા, અસંખ્યેયા વા અનન્તા વા સન્તિ, इत्यभिप्रायेणाह-सर्वेषाम्
નૈરયિકાદિ વૈમાનિકાન્તાનાં ચતુર્વિંશતિદષ્ટકપ્રતિપાद्यानां जीवानाम्. एकोगमः

एवं वैमानिक तत्र की अतीतकाल एवं अनागतकाल संबंधी अवस्थाओं
में एक भी भूतकाल संबंधी औदारिक पुद्गलपरिवर्त नहीं है, और न
यहां एक भी अनागत काल संबंधी औदारिक पुद्गल परिवर्त है क्यों
कि नैयरिक आदि अवस्थाओं में औदारिक पुद्गल को ग्रहण करने का
अभाव रहता है अतः इसके अभाव से वहां इसके परिवर्त होने का
सवाल ही नहीं उठना है ऐसी अतीतानागत काल संबंधी एकेन्द्रिय
विकलेन्द्रिय अवस्था में, एवं पंचेन्द्रिय निर्घग्योनिकावस्था में, एवं मनु-
ष्यावस्था में अतीत काल संबंधी औदारिकपुद्गलपरिवर्त यथा योग्य-
रूप से अनंत होते हैं, तथा अनागत काल संबंधी औदारिक पुद्गल
परिवर्त किसी को होते भी हैं और किसी को नहीं भी होते हैं—जिसको
ये होते हैं उसको ये जघन्य से एक या दो अथवा तीन तक होते हैं और
उत्कृष्ट से संख्यात, असंख्यात तथा अनन्ततक होते हैं। इसी अभि-
प्राय को लेकर सूत्रकार ने ऐसा कहा है—कि समस्त नैरयिक से लेकर

अनागत कालसंबंधी अवस्थाओंમાં પણ એક પણ ભૂતકાલિન ઔદારિક
પુદ્ગલ પરિવર્તનો પણ સદ્ભાવ નથી અને ભવિષ્યકાલિક એક પણ ઔદારિક
પુદ્ગલ પરિવર્તનો પણ સદ્ભાવ નથી, કારણ કે નારક આદિ અવસ્થાઓમાં
ઔદારિક પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરવાનો જ અભાવ હોય છે, તેથી ત્યાં તેમના
પરિવર્તની શક્યતા જ હોતી નથી પરંતુ પોતપોતાનાથી ભિન્ન એવી ભૂત
અને ભવિષ્યકાળ સંબંધી વિકલેન્દ્રિય અવસ્થામાં, પચ્ચેન્દ્રિ તિર્યગ્યોનિક અવ-
સ્થામાં અને મનુષ્ય અવસ્થામાં તો ભૂતકાળ સંબંધી ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત
યથાયોગ્ય રૂપે અનંત થાય છે, તથા ભવિષ્યકાળ સંબંધી ઔદારિક પુદ્ગલ
પરિવર્તનો કેઈ અપ્રકાયિક આદિમાં સદ્ભાવ હોય છે અને કેઈમાં અભાવ
હોય છે. જે જીવોમાં તેનો સદ્ભાવ હોય છે. તે જીવ ઓછામાં એ છા એક બે
અથવા ત્રણ અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનંત ઔદારિક
પુદ્ગલપરિવર્ત કરે છે. એજ વાતને અનુલક્ષીને સૂત્રકારે એવું કહ્યું છે કે

સમાન એવ અભિલાપક્રમોઽવસેય ઇતિ માત્રઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘એગમેગસ્સ ણં મંતે ! નેરહ્યસ્સ કેવહ્યા વેઽવિવ્યપોગ્ગલપરિચટ્ઠા અર્હયા ?’ હે મદન્ત ! એકૈકસ્ય સ્વલુ નૈરયિકસ્ય કિયન્તો વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અતીતાઃ ? મગવાનાહ—‘અણંતા’ હે ગૌતમ ! એકૈકસ્ય નૈરયિકસ્ય અનન્તાઃ વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અતીતાઃ સન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘કેવહ્યા પુરેક્કલ્હા ?’ હે મદન્ત ! એકૈકસ્ય નૈરયિકસ્ય કિયન્તો વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તાઃ પુરસ્કૃતાઃ મવિવ્યન્ત ? માવિનઃ સન્તિ મગવાનાહ—‘એકોત્તરિયા જાવ અણંતા’ હે ગૌતમ ! એકૈકસ્ય નૈરયિકસ્ય એકોત્તરકાઃ એકપ્રભૃતયો યાવત્—દ્વૌ વા, ત્રયો વા જઘન્યેન, ઉત્કૃષ્ટેન તુ સંખ્યેયા વા, અસંખ્યેયા વા, અનન્તા વા વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તાઃ કસ્યાપિ માવિનઃ સન્તિ,

વૈમાનિક દેવોં તક કે જીવોં કા—ચૌવીસ દંડક પ્રતિપાદ્ય જીવોં કા અભિલાપક્રમ સમાન હી હૈ ।

અવ ગૌતમસ્વમી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ “એગમેગસ્સ ણં મંતે ! નેરહ્યસ્સ કેવહ્યા વેઽવિવ્યપોગ્ગલપરિચટ્ઠા અર્હયા” હે મદન્ત ! એક એક નૈરયિક કે વૈક્રિય પુદ્ગલ પરિવર્ત કિતને હો ચુકે હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ને કહા કિ હે ગૌતમ ! ‘અણંતા’ એક એક નૈરયિક કો વૈક્રિય પુદ્ગલ પરિવર્ત અનન્ત હો ચુકે હૈ । અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—‘કેવહ્યા’ પુરેક્કલ્હા’ હે મદન્ત ! એક એક નૈરયિક કો કિતને વૈક્રિય પુદ્ગલ પરિવર્ત આગે હોના હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘એકોત્તરિયા જાવ અણંતા’ હે ગૌતમ ! એક એક નૈરયિક કો એક સે લેકર યાવત્—દો અથવા ત્રીન તક વૈક્રિય પુદ્ગલ પરિવર્ત જઘન્યરૂપ સે હોના હૈ, તથા ઉત્કૃષ્ટ રૂપ સે કિસી એક કો સંખ્યાત, અસંખ્યાત.—

નારકથી લઈને વૈમાનિક દેવો પર્યન્તના સમસ્ત જીવોનો—૨૪ દંડકના જીવોનો—અભિલાપક્રમ એક સરખો જ છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“એગમેગસ્સ ણં મંતે ! નેરહ્યસ્સ કેવહ્યા વેઽવિવ્ય પોગ્ગલપરિચટ્ઠા અર્હયા ?” હે ભગવન્ ! પ્રત્યેક નારકના કેટલા વૈક્રિય પુદ્ગલ પરિવર્ત થઈ ચુક્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“અણંતા” હે ગૌતમ ! નારક અનંત વૈક્રિય પુદ્ગલ પરિવર્ત કરી ચુક્યા છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“કેવહ્યા પુરેક્કલ્હા ?” હે ભગવન્ ! પ્રત્યેક નારક ભવિષ્યમાં કેટલા વૈક્રિય પુદ્ગલ પરિવર્ત કરશે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“એકોત્તરિયા જાવ અણંતા” હે ગૌતમ ! પ્રત્યેક નારક ઓછામાં ઓછા એક બે અથવા ત્રણ વૈક્રિય પુદ્ગલ પરિવર્ત કરશે અને કોઈ નારક વધારેમાં વધારે સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનંત

કસ્યતુ ન સન્ત્યેવેતિમાવઃ । ‘એવં જાવ થણિયકુમારત્તે’ એવં-પૂર્વોક્તગૈત્યા, યાવત્-એકૈકસ્ય નૈરયિકત્વે અસુરકુમારત્વાદિ રતનિતકુમારત્વાન્તે અન્તતા વૈક્રિય-પુદ્ગલપરિવર્તાઃ અતીતાઃ, અનાગતાસ્તુ વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તાઃ કસ્યાપિ જઘન્યેન એકો વા, દ્વૌ વા, ત્રયો વા ઉત્કૃષ્ટેન તુ સંખ્યેયા વા અસંખ્યેયા વા, અનન્તા વા સન્તિ, કસ્ય તુ ન સન્ત્યેવ । ‘પુઢવિકાઙ્યત્તે પુચ્છા’ પૃથિવીકાયિકત્વે ગૌતમસ્ય પ્રશ્નઃ । હે મહન્ત ! એકૈકસ્ય નૈરયિકસ્ય પૃથિવીકાયિકત્વે અતીતાનાગતકાલ સમ્વન્ધિનિ કિયન્તો વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અતીતાઃ ? इति પૃચ્છા, ‘નસ્થિ એકોઽવિ’ હે ગૌતમ ! એકૈકસ્ય નૈરયિકમ્બ પૃથિવીકાયિકત્વે એકોઽપિ વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તો

અથવા અનંત વૈક્રિય પુદ્ગલ પરિવર્ત હોના હૈ. તથા કિસી નૈરયિક કો યે નહીં મી હોતા હૈ-‘એવંજાવ થણિયકુમારત્તે’ હસી પૂર્વોક્તરીતિ કે અનુ-સાર એક એક નૈરયિક અવસ્થામેં તથા હસકી અતીતકાલ એવં અના-ગત કાલ સંબંધી અસુરકુમાર અવસ્થા સે લેકર સ્તનિતકુમાર અવસ્થા તક મેં, અનંત અનંત વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત હો ચુકે હૈં । તથા ભવિષ્યત્ કાલ માવી જો વૈક્રિયપુદ્ગલપરાવર્ત હૈં વે કિસી કો હોતે મી હૈં ઓર કિસી કો નહીં મી હોતે હૈં જિસકો યે હોતે હૈં ડસકો જઘન્ય સે એક અથવા દો ત્રીન તક હોતે હૈં । ‘પુઢવિકાઙ્યત્તે પુચ્છા’ હે મહન્ત ! એક એક નૈરયિક કો અતીત કાલ સંબંધી એવં પૃથિવીકાયિક અવસ્થા મેં કિનને વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત હો ચુકે હૈં ? ‘નસ્થિ એકોવિ’ હસ પ્રશ્ન કે ડપર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-હે ગૌતમ ! એક એક નૈરયિક કો પૃથિવી કાયિક અવસ્થા મેં એક મી વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત

વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત કરશે અને કોઈ નારક એક પણ વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત નહીં કરે. “ એવં જાવ થણિયકુમારત્તે ” એજ પ્રમાણે પ્રત્યેક નારકને નારકાવસ્થામાં તથા ભૂત અને ભવિષ્યકાળ સંબંધી અસુરકુમારથી લઈને સ્તનિતકુમાર પર્યન્તની અવસ્થામાં અનંત વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત થઈ ચુક્યા છે, તથા ભવિષ્યકાલિક વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તનો કોઈમાં સદ્ભાવ હોય છે અને કોઈમાં સદ્ભાવ હોતો નથી જે જીવમાં તેનો સદ્ભાવ હોય છે તે જીવમાં ઓછામાં ઓછા એક, બે અથવા ત્રણનો અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનંતનો સદ્ભાવ હોય છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ પુઢવિકાઙ્યત્તે પુચ્છા ” હે ભગવન્ ! પ્રત્યેક નારક પોતપોતાની ભૂત અને ભવિષ્યકાળ સંબંધી પૃથ્વીકાયિક અવસ્થામાં કેટલા વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત કરી ચુક્યા છે ?

ઉત્તર-“ નસ્થિ એકો વિ ” હે ગૌતમ ! પ્રત્યેક નારકે પૃથ્વીકાયિક અવ-

नो अतीतोऽस्ति, पृथिवीकायिकत्वे वर्तमानस्य वैक्रियपुद्गलग्रहणस्यैवाभावेन तत्र तत्परिवर्तनसंभवात्, गौतमः पृच्छति-‘केवइया पुरेक्खडा’ हे भदन्त ! एकैकस्य नैरयिकस्य पृथिवीकायिकत्वे क्रियन्तो वैक्रियपुद्गलपरिवर्ताः पुरस्कृताः भविष्यन्तः सन्ति ? भगवान्नाह-‘नत्थि एक्को वि’ हे गौतम ! एकैकस्य नैरयिकस्य पृथिवीकायिकत्वे अनागतकालसम्बन्धिनि, एकोऽपि वैक्रिय-पुद्गलपरिवर्तो भावी नास्ति, तत्र वैक्रियपुद्गलग्रहणाभावात्, ‘एवं जत्थ वेउव्वियसरीरं अत्थि, तत्थ एगुत्तरिओ’ एवं-पूर्वोक्तरीत्या यत्र भवे वैक्रियशरीरमस्ति तत्र भवे एकोत्तरको वक्तव्यस्तथा च वायुकायिकत्वे मनुष्यपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिषु दानव्यन्तगदिषु च वैक्रियशरीरस्य सद्भावेन तत्र

नहीं हुआ है, क्योंकि पृथ्वीकायिक अवस्था में वर्तमान जीव को वैक्रिय पुद्गलों को ग्रहण करने का ही अभाव रहता है अतः इसके अभाव से वहाँ उसके परिवर्तन की असंभवता है । अब गौतम प्रभु-से ऐसा पूछते हैं-‘केवइया पुरेक्खडा’ हे भदन्त ! एक एक नैरयिक को पृथ्वीकायिक अवस्था में कितने वैक्रियपुद्गलोंपरिवर्त होनहार हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं कि हे गौतम ! ‘नत्थि एक्को वि’ एक एक नैरयिक को अनागत काल-संबन्धी पृथ्वीकायिक अवस्था में एक भी वैक्रियपुद्गलपरावर्त होनहार नहीं है क्योंकि उस अवस्थामें वैक्रियपुद्गलों को ग्रहण करने का अभाव रहता है ‘एवं जत्थ वेउव्वियसरीरं अत्थि तत्थ एगुत्तरिओ’ जहाँ पर-जिस भव में वैक्रियशरीर है वहाँ पर-उस भव में जैसे वायुकायिक अवस्था में, मनुष्य अवस्था में, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक अवस्था में, दानव्यन्तरादिकों में, वैक्रियशरीर का सद्भाव होता है-

स्थाभां ओक पणु वैक्रियपुद्गलपरिवर्तं करेल नथी, कारणु के पृथ्वीकायिक अवस्थाभां रहेवो एव वैक्रियपुद्गलपरिवर्तं पणु संभवी शक्ते नथी

गौतम स्वामीने प्रश्न-“ केवइया पुरेक्खडा ? ” हे भगवन् ! प्रत्येक नारक पोतानी लविण्यकालीन पृथ्वीकायिक अवस्थाभां केटला वैक्रियपुद्गलपरिवर्तं करेशे ?

महावीर प्रभुने उत्तर-“ नत्थि एक्को वि ” हे गौतम ! प्रत्येक नारकनी आगामीकालनी पृथ्वीकायिक अवस्थाभां ओक पणु वैक्रियपुद्गलपरिवर्तने सदभाव नही होय, कारणु के ते अवस्थाभां वैक्रिय पुद्गलवैने ग्रहण करवाने अभाव होय छे “एवं जत्थ वेउव्वियसरीरं अत्थि तत्थ एगुत्तरिओ” अे लवभां वैक्रियशरीरने सदभाव होय छे ते लवभां (वायुकायिक, पञ्चेन्द्रिय तिर्यः गोनिक, मनुष्य, दानव्यन्तर आदिकेभां वैक्रियशरीरने सदभाव होय छे)

તત્ર જઘન્યેન ઇકો વા, દ્વૌ વા, ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયા વા, અસંખ્યેયા વા, અનન્તા વા વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અતીતાઃ અનાદિગતા વા સન્તિ, કિન્તુ, 'જત્ય નત્થિ તત્થ જહા પુઢવિકાઙ્કયત્તે તહા માણિયવ્વં જાવ વેમાણિયસ્સ વેમાણિયત્તે' યત્ર અપ્કાયિકાદૌ નાસ્તિ વૈક્રિયશરીરમ્, તત્ર યથા પૃથિવીકાયિકત્વે ઉક્તં, તથા વાચ્યમ્—ન તત્ર વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અતીતાઃ અનાગતા વા સન્તિ ઇતિ ભાવઃ, એવં યાવત્—અસુરકુમારાદિ ભવનપતેઃ પૃથિવીકાયિકાદિ વિકલેન્દ્રિયસ્ય મનુષ્યપચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકસ્ય, વાનવ્યન્તરસ્ય, ડ્યોતિપિકસ્ય વૈમાનિકસ્ય ચ અપ્કાયિકત્વાદૌ વિકલેન્દ્રિયત્વે મનુષ્યત્વે પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકત્વે ભવનપતિત્વે

હસસે વહાં અનીતકાલ સમ્બન્ધી અનન્ત હો ચુકે હૈં ઓર અનાગત-કાલસમ્બન્ધી કોઈ કરેગા કોઈ નહીં કરેગા। યદિ કરેગા તો જઘન્ય સે ઇક, અથવા દો, અથવા ત્રીન તથા ઉત્કૃષ્ટ સે યેં વહાં સંખ્યાત યા-અસંખ્યાત, યા અનન્ત તક્ર મી હોંગે કિન્તુ 'જત્ય નત્થિ તત્થ જહા પુઢવિકાઙ્કયત્તે તહા માણિયવ્વં, જાવ વેમાણિયસ્સ વેમાણિયત્તે' અપ્કા-યાદિભવ મેં વૈક્રિયશરીર નહીં હોતા હૈ, તવ વહાં જૈસા પૃથિવીકાયિક ભવ મેં કહા ગયા હૈ વૈસા કહના ચાહિયે—તાત્પર્ય કહને કા યહી હૈ કિ યહાં પર ન ભૂતકાલિક વૈક્રિય પુદ્ગલપરિવર્ત હૈં ઓર ન ભાવી વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત હૈં। હસી પ્રકાર સે યાવત્—અસુરકુમારાદિ ભવનપતિ કો, પૃથિવીકાયિકાદિ કો, વિકલેન્દ્રિય કો, મનુષ્ય કો પંચેન્દ્રિયતિર્ય-જ્ઞકો, વાનવ્યન્તરકો, ડ્યોતિષ્કકો ઓર વૈમાનિકકો, અપ્કાયાદિ ભવ મેં વિકલેન્દ્રિયભવ મેં, મનુષ્યભવ મેં, પંચેન્દ્રિયતિર્યજ્ઞભવ મેં, ભવનપતિ-

ભૂતકાલીન એક, બે અથવા ત્રણ ઓછામા ઓછા વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત સંભવી શકે છે અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનંત વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત વ્યતીત થઈ ચુક્યા છે. “જત્ય નત્થિ તત્થ જહા પુઢવિકાઙ્કયત્તે તહા માણિયવ્વં, જાવ વેમાણિયસ્સ વેમાણિયત્તે” અપ્કાયિક ભવમાં વૈક્રિય શરીરનો સદ્ભાવ હોતો નથી, ત્યાં પૃથ્વીકાયિકોના જેવું જ વૈક્રિયપુદ્ગલ-પરિવર્તનું કથન કરવું ભેદીએ આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે અપ્કાયિકાવસ્થામાં ભૂતકાલિક વૈક્રિય પુદ્ગલપરિવર્તનો પણ અભાવ સમજવાનો છે અને ભવિ-ષ્યક સિક વૈક્રિય પુદ્ગલપરિવર્તનો પણ અભાવ સમજવાનો છે. એજ પ્રમાણે અસુરકુમારાદિ ભવનપતિના, પૃથ્વીકાયિકાદિના, વિકલેન્દ્રિયના, મનુષ્યના, પંચેન્દ્રિયતિર્યજ્ઞના, વાનવ્યન્તરના, ડ્યોતિષ્કના અને વૈમાનિકના અપ્કાય આદિ ભવમાં, વિકલેન્દ્રિયભવમાં, મનુષ્યભવમાં, પંચેન્દ્રિયતિર્યજ્ઞભવમાં,

વાનવ્યન્તરત્વે જ્યોતિષિકત્વે વૈમાનિકત્વે ચ વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તાઃ યથાયોગ્યમ્
અતીતાઃ, અનાગતા વા સ્વયમૂહનીયાઃ । ‘તેષા પોગ્ગલપરિયટ્ટા, કમ્માપોગ્ગલ-
પરિયટ્ટા, ય સવ્વત્થ ઇકોત્તરિયા માણિયવ્વા’ તૈજસપુદ્ગલપરિવર્તાઃ, કાર્મણપુદ્ગલ
પરિવર્તાશ્ચ સર્વેન્ન નારકાદિ ચતુર્વિંશતિદણ્ડકપ્રતિપાદેષુ ઇકોત્તરકાઃ, જઘન્યેન
ઇકો વા, દ્વૌ વા, ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયા વા, અસંખ્યેયા વા, અનન્તા વા
અનાગતાઃ મણિતવ્યા વક્તવ્યાઃ, તૈજસકાર્મણયોઃ સર્વેષુ સદ્ભાવાત્ ‘મળપોગ્ગલ-
પરિયટ્ટા સવ્વેસુ પંચિદિણ્ણુ ઇગોત્તરિયા’ મનઃપુદ્ગલપરિવર્તાઃ સર્વેષુ પચ્ચેન્દ્રિયેષુ
મનુષ્યાદિપુ એવ સન્તિ મવિષ્યન્તસ્તે ઇકોત્તરકા જઘન્યેન ઇકો વા, દ્વૌ વા,
ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યાતા વા, અસંખ્યાતા વા, અનન્તા વા સન્તિ । ‘વિગલિ-

ભવ મેં, વાનવ્યન્તરભવ મેં, જ્યોતિષકભવ મેં ઓર વૈમાનિકભવ મેં,
યથાયોગ્યરૂપ સે-અતીત, અનાગત વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત અપને આપ
સમજ્ઞ લેના ચાહિયે ‘તેષા પોગ્ગલપરિયટ્ટા, કમ્માપોગ્ગલપરિયટ્ટા ય
સવ્વત્થ ઇકોત્તરિયા માણિયવ્વા’ તૈજસપુદ્ગલપરિવર્ત ઓર કાર્મણ-
પુદ્ગલપરિવર્ત, યે દો પુદ્ગલપરિવર્તનરકાદિ ચૌવીસદણ્ડકપ્રતિપાદ્ય સબ
જીવોં મેં જઘન્ય સે ઇક અથવા દો અથવા તોન તક તથા ઉત્કૃષ્ટ સે
સંખ્યાત, અથવા અસંખ્યાત, યા અનંત તક અનાગતકાલ મેં હોનહાર
હેં । ક્યોં કિ તૈજસ ઓર કાર્મણ યે સબ જીવોં મેં પાયે જાતે હેં । ‘મળ-
પોગ્ગલપરિયટ્ટા સવ્વેસુ પંચિદિણ્ણુ ઇગોત્તરિયા’ મનઃપુદ્ગલપરિવર્ત સમ-
સ્તપંચેન્દ્રિય મનુષ્યાદિકોં મેં હી હોતે હેં, હસલિયે યે મવિષ્ય મેં જઘન્ય
સે ઇક, અથવા દો, યા તોન તક હોનહાર હેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત,

લવનપતિભવમાં, વાનવ્યન્તરભવમાં, જ્યોતિષકભવમાં અને વૈમાનિકભવમાં
યથાયોગ્ય રૂપે ભૂત અને ભવિષ્યકાળ સંબંધી વૈક્રિય પુદ્ગલપરિવર્ત વાચકે
પોતાની બંતે જ સમજી લેવો જોઈએ.

“તેષા પોગ્ગલપરિયટ્ટા, કમ્માપોગ્ગલપરિયટ્ટા ય સવ્વત્થ ઇકોત્તરિયા
માણિયવ્વા” નારકાદિ ૨૪ ઢંડકોના સમસ્ત જીવોમાં તૈજસપુદ્ગલપરિવર્ત
અને કાર્મણપુદ્ગલપરિવર્ત જઘન્ય એક, બે અથવા ત્રણ સુધી અને અધિકમાં
અધિક સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનંત સુધી સંભવી શકે છે, કારણ કે
તૈજસ અને કાર્મણ પુદ્ગલોના સમસ્ત જીવોમાં સદ્ભાવ હોય છે. “મળપોગ્ગલ-
પરિયટ્ટા સવ્વેસુ પંચિદિણ્ણુ ઇગોત્તરિયા” મનુષ્ય આદિ સમસ્ત પંચેન્દ્રિય જીવોમાં
જ મનઃપુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ હોય છે. તે જીવોમાં ઓછામાં ઓછા
એક, બે અથવા ત્રણ અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા
અનંત મનઃપુદ્ગલપરિવર્ત સંભવી શકે છે.

દિણ્ણુ નત્થિ' વિકલેન્દ્રિયેષુ પૃથ્વીકાયિકાદિષુ ચ એકેન્દ્રિયાદિ ચતુરિન્દ્રિય પર્યન્તેષુ અસંક્ષિપ્તેન્દ્રિયેષુ મનઃપુદ્ગલપરિવર્તાઃ ન સન્તિ, એકેન્દ્રિયાણામપિ જીવાનામ્ હિન્દ્રિયાદયપૂર્ણતાત્ મનોવૃત્તેરશ્વાસાન્ન તેષ્વપિ મનઃપુદ્ગલપરાવર્તાઃ ન સન્તિ, 'વહ્નોગ્ગલપરિવટ્ટા એવં ચેવ' વચઃ પુદ્ગલપરિવર્તાઃ એવમેવ-પૂર્વોક્તતૈજસાદિ-પુદ્ગલપરિવર્તન્ત સર્વેષુ નૈરયિકાદિજીવેષુ વક્તવ્યાઃ કિન્તુ- 'નવરં ઇર્ગિદિણ્ણુ નત્થિ મણિયવ્વા' નવરં-વિશેષસ્તન્ન એકેન્દ્રિયેષુ નચોયોગાભાવાત્ વચઃપુદ્ગલ-પરિવર્તા ન સન્તીતિ શ્ણિતવ્યમ્ હતિ ક્લાવઃ । 'આણાપાણુબોગ્ગલપરિવટ્ટા સવ્વત્થ ઇકોત્તરિયા જાવ વેમાણિયસ્સ વેમાણિયત્તે' આનમાણપુદ્ગલપરિવર્તાઃ સર્વત્ર નૈરયિકાદિચતુર્વિંશતિદ્વંડકપદ્યતિપાદ્યેષુ જીવેષુ ઇકોત્તરકાઃ-જવન્યેન ઇકો વા,

અસંખ્યાત યા અનંત તક હોનહાર હૈં । 'વિંગલિંદિણ્ણુ નત્થિ' પૃથ્વી-કાયિકાદિક એકેન્દ્રિયો મેં, તથા દ્વિહિન્દ્રિય, તેહિન્દ્રિય ઓર ચૌહિન્દ્રિય હન વિકલેન્દ્રિય જીવોં મેં, એવં અસંક્ષિપ્તેન્દ્રિયજીવોં મેં મનઃપુદ્ગલપરિવર્ત નહીં હૈં । એકેન્દ્રિય જીવોં મેં ઓ હિન્દ્રિયોંકી અસંપૂર્ણતા હોને સે એવં મનોવૃત્તિ કા અભાવ હોને સે હન મેં ઓ મનઃપુદ્ગલપરિવર્ત નહીં હૈં । 'વહ્નોગ્ગલપરિવટ્ટા એવં ચેવ' વચઃપુદ્ગલપરિવર્ત પૂર્વોક્ત તૈજસાદિ પુદ્ગલપરિવર્ત કી તરહ સમસ્ત નૈરયિકાદિ જીવોં મેં કહના ચાહિયે, કિન્તુ 'નવરં ઇર્ગિદિણ્ણુ નત્થિ મણિયવ્વા' એકેન્દ્રિય જીવોં મેં વચો-યોગ કે અભાવ સે વચઃપુદ્ગલપરિવર્ત નહીં હૈં એસા કહના ચાહિયે. 'આણાપાણુબોગ્ગલપરિવટ્ટા સવ્વત્થ ઇકોત્તરિયા જાવ વેમાણિયસ્સ વેમાણિયત્તે' આનમાણપુદ્ગલપરિવર્ત નૈરયિકાદિ ચતુર્વિંશતિ દ્વંડક-

“વિંગલિંદિણ્ણુ નત્થિ” પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિય જીવોમાં તથા દ્વિન્દ્રિય, ત્રિન્દ્રિય અને ચતુરિન્દ્રિય પણ વિકલેન્દ્રિય જીવોમાં અને અસંક્ષિપ્તેન્દ્રિય જીવોમાં મનઃપુદ્ગલપરિવર્તનો અભાવ હોય છે. એકેન્દ્રિય જીવોમાં પણ ધન્દ્રિયોની અસંપૂર્ણતા અને મનોવૃત્તિનો અભાવ હોવાથી મનઃપુદ્ગલ પરિવર્તનો સહભાવ હોતો નથી.

“વહ્નોગ્ગલપરિવટ્ટા એવં ચેવ” સમસ્ત નારકાદિ જીવોમાં તૈજસ પુદ્ગલપરિવર્તની જોમ વચઃપુદ્ગલપરિવર્તનો પણ સહભાવ સમજવો જોઈએ. પરન્તુ “નવરં ઇર્ગિદિણ્ણુ નત્થિ મણિયવ્વા” એકેન્દ્રિય જીવોમાં વાગ્ધેયોગનો અભાવ હોય છે, તે કારણે તે જીવોમાં વચઃપુદ્ગલપરિવર્તનો પણ અભાવ જ કહેવો જોઈએ. “આણાપાણુબોગ્ગલપરિવટ્ટા સવ્વત્થ ઇકોત્તરિયા જાવ વેમાણિયસ્સ વેમાણિયત્તે” નારકાદિ ચોવીસ દંડકના જીવોમાં આનમાણ પુદ્ગલપ-

દ્રો વા, ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયા વા, અસંખ્યેયા વા, અનન્તા વા ભવિષ્યન્તઃ સન્તિ, યાવત્-એકેકસ્ય નૈરયિકસ્ય અસુરકુમારાદિ ભવનપતેઃ પૃથિવીકાયિકાદિ વિકલેન્દ્રિયસ્ય મનુષ્યપંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકસ્ય વાનવ્યન્તરભવ જ્યોતિષિકસ્ય વૈમાનિકસ્ય ચ નૈરયિકત્વે ભવનપતિત્વે, વિકલેન્દ્રિયત્વે મનુષ્યત્વે પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકત્વે વાનવ્યન્તરત્વે જ્યોતિષિકત્વે વૈમાનિકત્વે ચ સ્વસ્ત્રમિન્ને અનાગતકાલ-સમ્બન્ધિનિ, આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્તાઃ ભવિષ્યન્તઃ સન્તિ ઇતિ પૂર્વેજાન્વયઃ, અનન્તાશ્ચ અતીતાઃ સન્તીતિ ભાવઃ । અથ બહુવચનમાશ્રિત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘નેરહ્યાણં મંતે । નેરહ્યત્તે કેવહ્યા ઓરાલિયપોગ્ગલપરિચદ્વા અર્હ્યા ?’ હે મદન્ત ! નૈરયિકાણાં નૈરયિકત્વે વર્તમાનાનાં કિયન્તઃ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અતીતાઃ

પ્રતિપાદ્ય સ્વમસ્ત જીવોં મેં ભવિષ્યમેં જઘન્ય સે એક, અથવા દો યા ત્રીન-તક હોનહાર હેં, ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત, અસંખ્યાત યા અનન્તતક હોનહાર હેં । યાવત્-એક એક નૈરયિકકો, અસુરકુમારાદિ ભવનપતિ કો, પૃથિવીકાયિક સે લેકર વિકલેન્દ્રિય કે, મનુષ્ય કો, પંચેન્દ્રિયતિર્યશ્ચ કો, વાનવ્યન્તર કો, જ્યોતિષક કો, ઓર વૈમાનિક કો ક્રમશઃ અનાગત કાલ-સમ્બંધી નૈરયિક ભવ મેં, ભવનપતિ ભવ મેં, વિકલેન્દ્રિયભવ મેં, મનુષ્ય-ભવ મેં, પંચેન્દ્રિયતિર્યશ્ચભવ મેં, વાનવ્યન્તરભવ મેં, જ્યોતિષકભવ મેં, ઓર વૈમાનિકભવ મેં આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્ત હોનહાર હેં, તથા ભૂતકા-લિક આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્ત અનન્ત હેં ।

અથ બહુવચન કો આશ્રિત કરકે ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હેં-
‘નેરહ્યાણં મંતે ! નેરહ્યત્તે કેવહ્યા ઓરાલિયપોગ્ગલપરિચદ્વા અર્હ્યા ?’

રિવર્ત ઓછામાં આછો એક, બે અથવા ત્રણ સુધી અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા અનંત સુધી સંભવી શકે છે પ્રત્યેક નારકના, અસુરકુમારાદિ ભવનપતિના, પૃથ્વીકાયિકથી લઈને ચતુરિન્દ્રિયના, મનુષ્યના, પંચેન્દ્રિયતિર્યંચના, વાનવ્યંતરના, જ્યોતિષકના અને વૈમાનિકના અનુક્રમે પોતપોતા કરતાં ભિન્ન એવાં ભવિષ્યદ્રાણમ્બંધી નારકભવમાં, ભવનપતિ-ભવમાં, વિકલેન્દ્રિયભવમાં, મનુષ્યભવમાં, પંચેન્દ્રિયતિર્યંચભવમાં, વાનવ્યંતર-ભવમાં, જ્યોતિષકભવમાં અને વૈમાનિકભવમાં આનપ્રાણ પુદ્ગલપરિવર્ત થવાના છે, તથા ભૂતકાલિક આનપ્રાણ પુદ્ગલપરિવર્ત અનંત છે.

હવે અનેક શ્રોતાની અપેક્ષા એ પુદ્ગલપરિવર્તનું નિષ્પણ કરવામાં આવે છે-

ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્ન-“નેરહ્યાણં મંતે ! નેરહ્યત્તે કેવહ્યા ઓરાલિય પોગ્ગલપરિચદ્વા અર્હ્યા ?” હે ભગવન્ ! નારકના ભવમાં રહેલા નારકના ભૂત-કાળ સંબંધી ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત ઠંટકા બ્યતીત થઈ ચૂક્યા હોય છે ?

सन्ति ? भगवानाह—‘नत्थि एको वि’ हे गौतम ! नैरयिकत्वे वर्तमानानां नैरयिकाणाम् एकोऽपि औदारिकपुद्गलपरिवर्तो नास्ति, नैरयिकत्वे औदारिकपुद्गलग्रहणाभावात् । गौतमः पृच्छति—‘केवइया पुरेक्खडा ?’ हे भदन्त ! नैरयिकत्वे वर्तमानानां नैरयिकाणां कियन्तः औदारिकपुद्गलपरिवर्ताः पुरस्कृताः सविध्यन्तः सन्ति ? भगवानाह—‘नत्थि एको वि’ हे गौतम ! नैरयिकत्वे वर्तमानानां नैरयिकाणाम् औदारिकपुद्गलग्रहणाभावेन एकोऽपि औदारिकपुद्गलपरावर्तो भावी नास्ति, ‘एवं जाव थणियकुमारत्ते’ एवं—पूर्वोक्तनैरयिकत्ववत् यावत्—असुरकुमारत्वे, इत्यारभ्यस्तनितकुमारत्वे इति पर्यन्तम् अतीतानागतकालसम्बन्धिनि नैरयिकाणाम् औदारिकपुद्गलग्रहणाभावेन तत्परिवर्तस्यापि असंभवेन एकोऽपि औदा-

हे भदन्त ! नैरयिकभव में वर्तमान नैरयिकों के अतीत औदारिकपुद्गलपरिवर्त कितने हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘नत्थि एको वि’ हे गौतम ! नैरयिकों के एक भी औदारिक पुद्गलपरिवर्त नहीं होता है क्योंकि नैरयिकभव में औदारिक पुद्गलों के ग्रहण होनेका अभाव रहना है—अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘केवइया पुरेक्खडा’ हे भदन्त ! नैरयिकभव में वर्तमान नैरयिकों के भाविकाल भावी कितने औदारिकपरिवर्त हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘नत्थि एको वि’ हे गौतम ! नैरयिकभव में नारकों को औदारिकपुद्गलों के ग्रहण के अभाव से भाविकाल संबंधी एक भी औदारिकपुद्गलपरिवर्त नहीं है । ‘एवं जाव थणियकुमारत्ते’ पूर्वोक्त नैरयिक भव की तरह यावत् अतीतकाल एवं अनागतकाल संबंधी असुरकुमारभव से लेकर स्तनितकुमार तक के भवमें

भडापीर प्रभुने। उत्तर—“नत्थि एको वि” हे गौतम ! नारकलवभां वर्तमान ओवां नारक लवभां औदारिक पुद्गलपरिवर्तने। सहलाव न डेतो नथी, कारण डे नारकलवभां औदारिक पुद्गलवे।ना अडणुने। न अलाव रडे छे।

गौतम स्वाभीने। प्रश्न—“केवइया पुरेक्खडा?” हे भगवन् ! नारकलवभां वर्तमान नारक लवभां डेटला सविध्यकालिक औदारिक पुद्गलपरिवर्तने। सहलाव डोय छे

भडापीर प्रभुने। उत्तर—“नत्थि एको वि” हे गौतम ! नारक लवभां औदारिक पुद्गलवे।ने अडणु करवाने। न अलाव डोय छे तेथी तेमनाभां सविध्यकालीन ओक पणु औदारिक पुद्गलपरिवर्तने। अलाव डोय छे। “एवं जाव थणियकुमारत्ते” पूर्वोक्त नारक लवनी जेम अतीतकाल अने अनागतकाल संघर्षी अमुरकुमार लवथी लधने स्तनितकुमार पर्यन्तना

रिकपुद्गलपरिवर्तोऽतीतो नास्ति, अनागतो वा तत्परिवर्तो नास्ति एकोऽपि, इति भावः। 'पुढविकाइयत्ते पुच्छा' हे भदन्त ! नैरयिकाणां पृथिवीकायिकत्वे अतीतकालसम्बन्धिनि कियन्तः औदारिकपुद्गलपरिवर्ताः अतीताः? इति गौतमस्य पृच्छा-प्रश्नः, भगवानाह-'गोयमा ! अणंता' हे गौतम ! नैरयिकाणाम् अतीतकालसम्बन्धिनि पृथिवीकायिकत्वे अनन्ताः औदारिकपुद्गलपरिवर्ताः अतीताः सन्ति, गौतमः पृच्छति-'केवइया पुरेक्खडा?' हे भदन्त ! नैरयिकाणाम् अनागतकालसम्बन्धिनि पृथिवीकायिकत्वे कियन्तः औदारिकपुद्गलपरिवर्ताः पुरस्कृताः-भविष्यन्तः सन्ति? भगवानाह-'अणंता' हे गौतम ! नैरयिकाणाम् अनागतकालसम्बन्धिनि पृथिवीकायिकत्वे अनन्ताः औदारिकपुद्गलपरिवर्ताः

नैरयिकों को औदारिकपुद्गलों के ग्रहण के अभाव में उसको परिवर्तका भी अभाव है, इस कारण एक भी औदारिकपरिवर्त अतीत नहीं है, इसी प्रकार यहां अनागत भी एक भी औदारिकपुद्गलपरिवर्त नहीं है। 'पुढविकाइयत्ते पुच्छा' हे भदन्त ! नैरयिकों के अतीतकाल संबंधी पृथिवीकायिक भव में कितने औदारिकपुद्गलपरिवर्त हुए हैं? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा ! अणंता' हे गौतम ! नैरयिकों के अतीतकाल संबंधी पृथिवीकायिक भव में अनंत औदारिकपुद्गलपरिवर्त हुए हैं। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं 'केवइया पुरेक्खडा' हे भदन्त ! नैरयिकों को अनागतकाल संबंधी पृथिवीकायिक भव में कितने औदारिकपुद्गलपरिवर्त होंगे? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'अणंता' हे गौतम ! नैरयिकों को अनागतकाल संबंधी पृथिवीकायिक भव में

भवोमां पणु नारकेमां औदारिक पुद्गलोना ग्रहणुना अलाव होय छे. ते कारणे भूतकाण संभंधी ओक पणु औदारिक पुद्गलपरिवर्तने सद्भाव डेतो नथी अने भविष्यकाण संभंधी ओक पणु औदारिक पुद्गलपरिवर्तने सद्भाव डेतो नथी.

गौतम स्वामीने प्रश्न-"पुढविकाइयत्ते पुच्छा" डे लगवन ! नारकेना भूतकालीन पृथ्वीकायिक अवमा डेटवा औदारिक पुद्गलपरिवर्त थया होय छे?

भडावीर प्रभुने उत्तर-"गोयमा ! अणंता" डे गौतम ! नारकेना भूतकालीन पृथ्वीकायिक अवमा अनंत औदारिक पुद्गलपरिवर्त थया होय छे.

गौतम स्वामीने प्रश्न-"केवइया पुरेक्खडा?" डे लगवन नारकेना भविष्यकाण संभंधी पृथ्वीकायिक अवमा डेटवा औदारिक पुद्गलपरिवर्त थशे?

उत्तर-"अणता" डे गौतम ! नारकेना भविष्यकाण संभंधी पृथ्वी कायिक अवमा अनंत औदारिकपुद्गलपरिवर्त थशे. "एवं जाव मणुस्सत्ते "

અનાગતાઃ સન્તિ । ‘એવં જાવ મણુસસત્તે’ એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા, યાવત્-નૈરયિકા-
 ણામ્ અપ્રકાયિકત્વે, તેજઃકાયિકત્વે, વાયુકાયિકત્વે વનસ્પતિકાયિકત્વે વિકલે-
 ન્દ્રિયત્વે પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકત્વે મનુષ્યત્વે ચ અતીતાનાગતકાલસમ્બન્ધિનિ
 અનન્તાઃ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તોઃ અતીતાઃ સન્તિ અનન્તાશ્ચ ઔદારિક-
 પુદ્ગલપરિવર્તોઃ અનાગતાઃ સન્તિ, ‘વાળમંતરજોહસિયવેમાણિયત્તે જહા
 નેરહ્યત્તે’ નૈરયિકાણામ્, અતીતાનાગતકાલસમ્બન્ધિનિ વાનવ્યન્તરત્વે,
 જ્યોતિષિકત્વે, વેમાનિકત્વે ચ યથા નૈરયિકત્વે ઔદારિકપુદ્ગલગ્રહણામાવેન
 ઇકોઽપિ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તોઽતીતો નાસ્તિ, અનાગતો વા નાસ્તિ, તથૈવ
 અતીતઃ અનાગતો વા ઇકોઽપિ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તો નાસ્તિ, ‘એવં જાવ
 વેમાણિયાણં વેમાણિયત્તે એવં-પૂર્વોક્ત બહુવચનત્રિશિષ્ટ નૈરયિકયદેવ યાવત્-અમુર-

અનન્ત ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત હોગે । ‘એવં જાવ મણુસસત્તે’ હસી પ્રકાર
 સે યાવત્-નૈરયિકોં કે અતીતકાલ એવં અનાગતકાલ સંબંધી અપ્રકાયિક
 ભવ મેં, તેજઃકાયિક ભવ મેં, વાયુકાયિક ભવ મેં, વનસ્પતિકાયિક
 ભવ મેં, વિકલેન્દ્રિયભવ મેં, પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યકે ભવ મેં ઓર મનુષ્યભવ
 મેં અતીતકાલ સંબંધી ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત તો અનન્ત હો ચુકે હૈં,
 ઓર અનાગતકાલસંબંધી ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત ઓ અનન્ત હોગે ।
 ‘વાળમંતરજોહસિયવેમાણિયત્તે જહા નેરહ્યત્તે’ નૈરયિકોં કો અતીત
 અનાગતકાલ સંબંધી વાનવ્યન્તરભવ મેં, જ્યોતિષકભવ મેં ઓર વેમા-
 નિક ભવ મેં જૈસે નૈરયિકભવ મેં ઔદારિક શરીર યોગ્યપુદ્ગલોં કે
 ગ્રહણ કે અભાવ સે ઇક ઓ ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત નહીં હુઆ હૈં,
 ઓર ન અવિષ્યત્ કાલ મેં ઓ વહ વહાં હોગા, હસી પ્રકાર સે અતીત-
 કાલ સંબંધી ઓર અનાગતકાલ સંબંધી ઇક ઓ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત
 ન હુઆ હૈં ઓર ન હોગા, ‘એવં જાવ વેમાણિયાણં વેમાણિયત્તે’ પૂર્વોક્ત

એજ પ્રમાણે નારકોના ભૂતકાળ સંબંધી અપ્રકાયિક ભવમાં, તૈજસકાયિક
 ભવમાં, વાયુકાયિકભવમાં, વનસ્પતિકાયિકભવમાં, વિકલેન્દ્રિયભવમાં, પચ્ચેન્દ્રિય-
 તિર્યગ્યભવમાં અને મનુષ્યભવમાં અનંત ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત થયા છે.
 અને ભવિષ્યકાળ સંબંધી એ ભવોમાં અનંત પુદ્ગલપરિવર્ત થશે
 “વાળમંતરજોહસિયવેમાણિયત્તે જહા નેરહ્યત્તે” નારકોના ભૂતકાળ સંબંધી
 વાનવ્યંતર ભવમાં, જ્યોતિષક ભવમાં અને વૈમાનિક ભવમાં નારક ભવની
 જેમ એક પણ ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો અભાવ હોય છે એજ પ્રમાણે
 ભવિષ્યકાળ સંબંધી આ ભવોમાં ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો પણ અભાવ
 જ હોય છે, કારણ કે આ ભવોમાં ઔદારિક શરીરને માટે યોગ્ય પુદ્ગલોને
 શ્રદ્ધા કરવાનો જ અભાવ હોય છે. “એવં જાવ વેમાણિયાણં વેમાણિયત્તે”

કુમારાદિ ભવનપતીનામ્, પૃથિવીકાયિકાદીનાં વિકલેન્દ્રિયાણાં પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્-
નિકાનાં મનુષ્યાણાં વાનવ્યન્તરાણાં, ડ્યોતિષિકાણામ્, વૈમાનિકાનાં ચ યથા-
યોગ્યં સ્વસ્વમિન્ને અતીતાનાગતકાલસમ્બન્ધિનિ નૈરયિકત્વે, ભવનપતિત્વે, પૃથિવી-
કાયિકાદિત્વે વિકલેન્દ્રિયત્વે પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકત્વે, મનુષ્યત્વે વાનવ્યન્તરત્વે,
ડ્યોતિષિકત્વે વૈમાનિકત્વે ચ અતીતાઃ અનાગતાશ્ચ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તાઃ
યથાયથં સ્વયમૂહનીયાઃ 'એવં સત્ત વિ પોગ્ગલપરિચટ્ટા માણિયવ્વા' એવં-પૂર્વોક્ત-
રીત્યા સંપ્તા પિ ઔદારિક-વૈક્રિય-તૈજસ-કાર્મણ-મનો-વચઃ-આનપ્રાણપુદ્ગલ-
પરિવર્તાઃ અતીતાઃ અનાગતાશ્ચ યથાયોગ્યં મણિતવ્વાઃ-વક્તવ્યાઃ, તદાહ-'જત્થ
અત્થિ, તત્થ અર્હયા વિ પુરેક્કલ્હા વિ અણંતા માણિયવ્વા' યત્ર પૃથિવીકાયિક-

બહુવચન વિશિષ્ટ નૈરયિકોં કી तरह હી યાવત્-અસુરકુમારાદિ ભવન-
પતિયોં કે, પૃથિવીકાયિકાદિકોં કે, વિકલેન્દ્રિયોં કે પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્-
યોનિકોં કે મનુષ્યોં કે, વાનવ્યન્તરોં કે, ડ્યોતિષિકોં કે ઓર વૈમાનિકોં
કે યથાયોગ્ય અતીત અનાગતકાલ સંબંધી નૈરયિકભવ મેં, ભવનપતિ-
ભવ મેં, પૃથિવીકાયિક આદિ ભવ મેં, વિકલેન્દ્રિયભવ મેં, પંચેન્દ્રિયતિર્ય-
ગ્યોનિકભવ મેં, મનુષ્યભવ મેં, વાનવ્યન્તરભવ મેં, ડ્યોતિષિકભવ મેં
ઓર વૈમાનિકભવ મેં અતીત એવં અનાગત ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત જહાં
જેસે હોં-ડસકે અનુસાર અપને આપ સમક્ષલેના ચાહિયે 'એવં સત્ત વિ
પોગ્ગલપરિચટ્ટા માણિયવ્વા' ઇસ પ્રકાર સે યે પૂર્વોક્ત રીતિ કે અનુસાર
અતીત સાતોં હી ઔદારિક-વૈક્રિય-તૈજસ-કાર્મણ-મનો-વચઃ એવં
આનપ્રાણ પુદ્ગલપરિવર્ત યથાયોગ્યરૂપ સે કહના ચાહિયે-'જત્થ અત્થિ,

પૂર્વોક્ત બહુવચનાન્ત નારકોની જેમ અસુરકુમારાદિ ભવનપતિઓના, પૃથ્વી-
કાયિકાદિ એકેન્દ્રિયોના, વિકલેન્દ્રિયોના, પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્-ઓના, મનુષ્યોના,
વાનવ્યન્તરોના, ડ્યોતિષિકોના અને વૈમાનિકોના યથાયોગ્ય ચોતપોતાનાથી
ભિન્ન એવા અતીત (ભૂત)કાળ સંબંધી અને ભવિષ્ય કાળસંબંધી નૈરયિક
ભવમાં ભવનપતિ ભવમાં, પૃથ્વીકાયિક આદિ ભવમાં, વિકલેન્દ્રિય ભવમાં,
પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્- ભવમાં, મનુષ્ય ભવમાં, વાનવ્યન્તર ભવમાં, ડ્યોતિષિક
ભવમાં અને વૈમાનિક ભવમાં, ભૂત અને ભવિષ્યકાલીન ઔદારિક પુદ્ગલપરિ-
વર્ત, જ્યાં જોટલા હોય એટલા જાતે જ સમજી લેવા જોઈએ. "એવં સત્ત
વિ પોગ્ગલપરિચટ્ટા માણિયવ્વા" એજ પ્રમાણે પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર અતીત
અને અનાગતકાળ સંબંધી સાતે પ્રકારના (ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ, કાર્મણ,
મનઃ, વચઃ અને આનપ્રાણ) પુદ્ગલપરિવર્તોનું યથાયોગ્ય રૂપે કથન થવું

ત્વાદૌ ઔદારિકાદિપુદ્ગલપરિવર્તાઃ સન્તિ, તત્ર અતીતા અપિ, પુરસ્કૃતાઃ ભવિષ્યન્તોઽપિ અનન્તાઃ મણિતવ્યાઃ, કિન્તુ 'જત્ય નત્થિ તત્થ દો વિ નત્થિ, માણિયવ્વા' યત્ર નૈરયિકત્વાદૌ ન સન્તિ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તા સ્તત્ર દ્વૌ અપિ-અતીતપુરસ્કૃતપદ્વાચ્ચૌ નસ્તઃ. ઇતિ ન અતીતા ન ચ ભવિષ્યન્તઃ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તાઃ સન્તીત્યર્થઃ. ઇતિ. મણિતવ્યૌ, તથા ચ નૈરયિકત્વે ભવનપતિત્વે વાનવ્યન્તરત્વે ડ્યોતિષિકત્વે વૈમાનિકત્વે ચ નૈરયિકાદીનામ્ ઔદારિકપુદ્ગલગ્રહણાભાવેન તેષુ અતીતઃ અનાગતશ્ચ ઈકોઽપિ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તો નાસ્તીતિ વક્તવ્યમ્. એવમેવ વાયુકાયે મનુષ્યપશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિષુ નૈરયિકાદિષુ ચ વૈક્રિયશરીરસદ્ભાવેન વૈક્રિય-

તત્થ અઈયા વિ, પુરેક્કલ્હા વિ અણંતા માણિયવ્વા' જહાં-પૃથિવીકાયિકત્વાદિક મેં ઔદારિકાદિપુદ્ગલપરિવર્ત હેં વહાં પર અતીત મી ઔર અનાગત મી વે અનન્ત હેં એસા કહના ચાહિયે તથા 'જત્ય નત્થિ તત્થ દો વિ નત્થિ માણિયવ્વા' જહાં નૈરયિકાદિભવ મેં યે ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત નહીં હેં વહાં પર અતીત મી ઔર અનાગત મી દોનોં પ્રકારકે ઔદારિકાદિ પુદ્ગલપરિવર્ત નહીં હેં એસા કહના ચાહિયે તથા નૈરયિકભવ મેં, ભવનપતિ ભવ મેં, વાનવ્યન્તરભવ મેં, ડ્યોતિષિકભવ મેં ઔર વૈમાનિકભવ મેં નૈરયિક આદિ જીવ ઔદારિકશરીર કે યોગ્યપુદ્ગલોં કા ગ્રહણ નહીં કરતે હેં-ક્યોંકિ યહાં તો વૈક્રિયશરીર કે યોગ્ય હી પુદ્ગલોં કા ગ્રહણ હોતા હૈ-અતઃ ઔદારિકશરીરકે યોગ્યપુદ્ગલોં કે ગ્રહણ કે અભાવ સે યહાં અતીત અનાગત સંબંધી ઈક મી ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત નહીં હોતા હૈ. ઇસી પ્રકાર સે વાયુકાય મેં, મનુષ્યોં મેં

જોઈએ. “જત્ય અત્થિ, તત્થ અઈયા વિ, પુરેક્કલ્હા વિ અણંતા માણિયવ્વા” જ્યાં ઔદારિક આદિ પુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ છે, તે પૃથ્વીકાયિક આદિ ભવોમાં ભૂત અને ભવિષ્યકાલીન ઔદારિક આદિ પુદ્ગલપરિવર્ત અનંત કહેવા. જોઈએ. “જત્ય નત્થિ તત્થ દો વિ નત્થિ માણિયવ્વા” નારકાદિ જે ભવોમાં ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો અભાવ છે, ત્યાં ભૂતકાલીન અને ભવિષ્યકાલીન ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો અભાવ કહેવો જોઈએ. જેમ કે-નારક ભવમાં, ભવનપતિ ભવમાં, વાનવ્યંતર ભવમાં, જ્યોતિષ્ક ભવમાં અને વૈમાનિક ભવમાં નારકાદિ ભવો ઔદારિક શરીરને માટે યોગ્ય હોય એવાં પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરતા નથી તેઓ વૈક્રિય શરીરને માટે યોગ્ય હોય એવાં પુદ્ગલોને જ ગ્રહણ કરે છે. તેથી તે ભવોમાં ભૂત અને ભવિષ્યકાળ સંબંધી ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો અભાવ હોય છે. એજ પ્રમાણે વાયુકાયોમાં, મનુષ્યોમાં,

પુદ્ગલપરિવર્તસંભવાત્ તેષુ દ્વાવપિ-અતીતઃ અનાગતશ્ચ વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તો વક્તવ્યો
પૃથિવીકાયિકત્વે અપ્કાયિકત્વે, તેજઃકાયિકત્વે વનસ્પતિકાયિકત્વે વિકલેન્દ્રિયેષુ
વૈક્રિયશરીરાભાવેન તત્પુદ્ગલગ્રહણામાત્ તેષુ દ્વાવપિ અતીતઃ અનાગતશ્ચ વૈક્રિય-
પુદ્ગલપરિવર્તો ન વક્તવ્યો । તૈજસકાર્મણપુદ્ગલનાં સર્વેષુ સદ્ભાવેન તૈજસકાર્મણ-
પુદ્ગલપરિવર્તો દ્વૌ અપિ અતીતાનાગતૌ સર્વેષ્વેવ વક્તવ્યો । મનઃપુદ્ગલનાં પञ્ચે-
ન્દ્રિયેષ્વેવ સદ્ભાવેન તેષ્વેવ અતીતાઃ અનાગતાશ્ચ મનઃપુદ્ગલપરિવર્તાઃ વક્તવ્યાઃ,
વચઃપુદ્ગલનાં તુ એકેન્દ્રિયાન્ વિહાય અન્યેષુ સર્વશરીરેષુ સત્ત્વેન એકેન્દ્રિયમિન્નેષુ

પञ્ચેન્દ્રિયતિર્યશ્ચોં મેં ઔર નૈરયિક આદિ કોં મેં વૈક્રિયશરીર કે સદ્ભાવ
સે વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત્ હોતા હૈ-હસસે હનમેં અતીત અનાગતરૂપ દોનોં
પ્રકાર કે વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત્ વક્તવ્ય હૈ, પૃથિવીકાયિક ભવ મેં, અપ્કા-
યિક ભવ મેં, તેજઃકાયિકભવ મેં, વનસ્પતિકાયિક ભવ મેં ઔર વિકલે-
ન્દ્રિયોં મેં વૈક્રિયશરીર કા અભાવ હોતા હૈ, હસસે યહાં વૈક્રિયશરીર
યોગ્ય પુદ્ગલોં કા ગ્રહણ નહીં હોતા હૈ હસલિયે હનમેં અતીત અનાગત
દોનોં પ્રકારકે વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત્ નહીં હોતે હૈં । તૈજસપુદ્ગલ ઔર કાર્મણ-
પુદ્ગલ સબ જીવોં મેં-એકેન્દ્રિય સે લેકર પંચેન્દ્રિયતક કે સબ પ્રાણિયોં મેં
રહતે હૈં-હસલિયે અતીત અનાગત દોનોં પ્રકાર કે તૈજસકાર્મણપુદ્ગલ-
પરિવર્ત્ સબ જીવોં મેં વક્તવ્ય હૈં । મનઃપુદ્ગલ કેવલ્ પञ્ચેન્દ્રિયજીવોં મેં
હી હોતે હૈં-હસ કારણ હનમેં હી અતીત અનાગત મનઃપુદ્ગલપરિવર્ત્
કહના ચાહિયે અન્યત્ર એકેન્દ્રિયાદિકોં મેં નહીં, વચઃપુદ્ગલપરિવર્ત્ એકે-

પંચેન્દ્રિયતિર્યથોમાં, અને નારકાદિકોમાં વૈક્રિય શરીરનો સદ્ભાવ હોય છે,
તે કારણે વૈક્રિય પુદ્ગલપરિવર્તનો પણ સદ્ભાવ હોય છે તેથી આ બધાં
જીવોમાં અતીત અનાગત બંને કાળસંબંધી વૈક્રિય પુદ્ગલપરિવર્તનું કથન
કરવું જોઈએ પૃથ્વીકાયિક અપ્કાયિક, તૈજસ્કાયિક, વનસ્પતિકાયિક અને
વિકલેન્દ્રિય, આ જીવોમાં વૈક્રિય શરીરનો અભાવ હોય છે, તેથી વૈક્રિયશરીર
યોગ્ય પુદ્ગલોના ગ્રહણનો પણ ત્યાં અભાવ હોય છે. તેથી તે જીવોમાં
અતીત અને અનાગત કાળસંબંધી વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તનો અભાવ કહેવો
જોઈએ સમસ્ત જીવોમાં તૈજસ અને કાર્મણ પુદ્ગલોનો સદ્ભાવ હોય છે.
તેથી એકેન્દ્રિયથી લઈને પંચેન્દ્રિય પર્યંતના સમસ્ત જીવોમાં અતીત અનાગત
કાળસંબંધી તૈજસ અને કાર્મણ પુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ સમજવો જોઈએ
પંચેન્દ્રિય જીવોમાં જ મનઃપુદ્ગલનો સદ્ભાવ હોય છે, તેથી પંચેન્દ્રિયોમાં
જ અતીત અને અનાગત કાળસંબંધી મનઃપુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ
સમજવો અને એકેન્દ્રિયાદિકોમાં અભાવ સમજવો. એકેન્દ્રિયોં સિવાયના

સર્વેષુ જીવેષુ વચઃપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અતીતાઃ અનાગતાશ્ચ વક્તવ્યાઃ, इति सूचयन्नाह—
 ‘जाव वेमाणियाणं वेमाणियस्से केवइया आणापाणुपोग्गलपरियट्ठा अईया?’ यावत्—
 पूर्वोक्तानां नैरयिकादीनां वैमानिकानां च वैमानिकत्वे-नैरयिकत्वादिवैमानिकत्वं
 पर्यन्ते क्रियन्तः आनप्राणपुद्गलपरिवर्ताः अतीताः? ‘अणंता’ अनन्ताः अतीताः,
 ‘केवइया पुरेक्खड्ढा’ कियन्तः पुरस्कृताः भविष्यन्तः सन्ति? भगवानाह—‘अणंता’
 अनन्ताः आनप्राणपुद्गलाः भविष्यन्तः सन्ति ॥सू० २॥

ઔદારિકપુદ્ગલપરાવર્તાનાં નિવર્તનાકાલવક્તવ્યતા ।

મૂલપ્ર—“સે કેળટ્ટેણં મંતે! એવં વુચ્ચઈ—ઓરાલિયપોગ્ગલ-
 પરિયટ્ટે? ઓરાલિયપોગ્ગલપરિયટ્ટે? ગોયમા! જં ણં જીવેણં

ન્દ્રિયોં કો છોડકર દ્વીન્દ્રિયાદિક સઘ જીવોં મેં પાયે જાતે હૈં, હસલિયે
 અતીત અનાગતા દોનોં પ્રકાર કે વચઃપુદ્ગલપરિવર્ત દ્વીન્દ્રિયાદિક સઘ
 જીવોં મેં કહનાં ચાહિયે । હસી વાત કો સૂચિત કરતે હુએ સૂત્રકાર
 પ્રશ્નોત્તર કે રૂપ મેં હસ પ્રકાર સે કહતે હૈં—‘જાવ વેમાણિયાણં વેમાણિ-
 યસ્સે કેવહયા આણાપાણુપોગ્ગલપરિયટ્ઠા અઈયા’ નૈરયિક ભવ સે લેકર
 વૈમાનિકભવ તક કે જીવોં મેં અતીત આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્ત કિતને હૈં?
 તો હસકે ઉત્તર મેં કહા ગયા હૈ કિ અતીત આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્ત નૈર-
 યિકભવ સે લેકર વૈમાનિકભવ તક કે સઘ જીવોં મેં અનન્ત હૈં, ‘કેવહયા
 પુરેક્કહા’ તથા આગે હોનેવાલે એસે માવિ કાલ સંબંધી આનપ્રાણપુદ્ગલ-
 પરિવર્ત કિતને હૈં? તો હસકે ઉત્તર મેં કહા ગયા હૈ કિ ‘અણંતા’ ભવિ-
 ષ્યત્કાલ સંબંધી આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્ત સઘ જીવોં મેં અનન્ત હૈં ॥સૂ० ૨॥

સમસ્ત જીવોમાં વચઃપુદ્ગલપરિવર્તનો સદ્ભાવ રહે છે તેથી દ્વીન્દ્રિયાદિક
 સમસ્ત જીવોમાં ભૂત અને ભવિષ્યકાલીન વચઃપુદ્ગલપરિવર્તનું કથન કરવું
 જોઈએ એજ વાતને સૂચિત કરવા માટે સૂત્રકારે નીચેના પ્રશ્નોત્તરો આપ્યા છે—

“ જાવ વેમાણિયાણં વેમાણિયસ્સે કેવહયા આણાપાણુપોગ્ગલપરિયટ્ઠા અઈયા?”
 નારકોથી લઈને વૈમાનિક પર્યન્તના ભવવાળા જીવો કેટલા આણુપાણુ પુદ્-
 ગલપરિવર્ત કરી ચુક્યા છે? ઉત્તર—નારક ભવથી લઈને વૈમાનિક પર્યન્તના
 ભવવાળા સમસ્ત જીવો અનંત આનપ્રાણ પુદ્ગલપરિવર્ત કરી ચુક્યા છે.
 “કેવહયા પુરેક્કહા?” હે ભગવન! નારકાદિ જીવો ભવિષ્યમાં કેટલા
 આનપ્રાણ પુદ્ગલપરિવર્ત કરશે? ઉત્તર—“અણંતા” સમસ્ત જીવો ભવિષ્યમાં
 અનંત આનપ્રાણ પુદ્ગલ પરિવર્ત કરશે. ॥સૂ० ૨॥

ओरालियसरीरे वट्टमाणेणं ओरालियसरीरप्पाओग्गाइं दव्वाइं ओरालियसरीरत्ताए गहियाइं बद्धाइं पुड्ढाइं कडाइं पट्टवियाइं, निविट्ठाइं अभिनिविट्ठाइं अभिसमन्नागयाइं परिचाइयाइं परिणामियाइं निज्जिन्नाइं, निसिरियाइं निसिट्ठाइं भवन्ति से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ—ओरालियपोग्गलपरियट्ठे ओरालियपोग्गलपरियट्ठे, एवं वेउट्ठियपोग्गलपरियट्ठे वि, नवरं वेउट्ठियसरीरे वट्टमाणेणं वेउट्ठियसरीरप्पाओग्गाइं सेसं तं चेव सव्वं, एवं जाव, आणापाणुपोग्गलपरियट्ठे, नवरं आणापाणुप्पाओग्गाइं सव्वं दव्वाइं आणापाणुत्ताए सेसं तं चेव ॥सू० ३॥

छाया—तत्केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते—औदारिकपुद्गलपरिवर्तः औदारिकपुद्गलपरिवर्तः ? गौतम ! यत् खलु जीवेन औदारिकशरीरे वर्तमानेन औदारिकशरीरप्रायोग्याणि द्रव्याणि औदारिकशरीरतया गृहीतानि, वद्धानि, स्पृष्टानि कृतानि, प्रस्थापितानि निविष्टानि, अभिनिविष्टानि, अभिसमन्वागतानि, पर्याप्तानि, परिणामितानि, निर्जोर्णानि, निःसृष्टानि, निःसृष्टानि भवन्ति, तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते—औदारिकपुद्गलपरिवर्तः औदारिकपुद्गलपरिवर्तः । एवं वैक्रियपुद्गलपरिवर्तोऽपि, नवरं वैक्रियशरीरे वर्तमानेन वैक्रियशरीरप्रायोग्यानि, शेषं तदेव सर्वम्, एवं यावत् आनप्राणपुद्गलपरिवर्तः, नवरम् आनप्राणप्रायोग्यानि सर्वद्रव्याणि आनप्राणतया शेषं तदेव ॥सू० ३॥

टीका—अथ पूर्वोक्तानाम् औदारिकादिपुद्गलपरावर्तानामेव स्वरूपं प्ररूपयितुमाह—‘से केणट्ठेणं भन्ते !’ इत्यादि, ‘से केणट्ठेणं भन्ते ! एवं वुच्चइ—ओरा-

औदारिकपुद्गलपरावर्तोंकी निर्वर्तनाकालवक्तव्यता

‘से केणट्ठेणं भन्ते ! एवं वुच्चइ’ इत्यादि ।

टीकार्थ—इस सूत्रद्वारा सूत्रकारने पूर्वोक्त औदारिकपुद्गलपरावर्तोंका ही स्वरूप प्ररूपित किया है—‘से केणट्ठेणं भन्ते ! एवं वुच्चइ—ओरालिय-

—औदारिक पुद्गलपरिवर्तोंनी निर्वर्तनाकालवक्तव्यता—

“से केणट्ठेणं भन्ते ! एवं वुच्चइ” इत्यादि—

टीकार्थ—सूत्रकारे आ सूत्रमां पूर्वोक्त औदारिकादि पुद्गलपरावर्तोंना स्वरूपनी न प्ररूपणा करी छे, गौतमस्वाभी आ विषयने अनुलक्षीने ओवे।

લિયપોગલપરિચદ્દે ઓરાલિયપોગલપરિચદ્દે ' ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે મદન્ત ! તત્
અથ કેનાર્થેન કથં તાવત્-એવમુચ્યતે-ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તઃ, ઔદારિકપુદ્ગલ
પરિવર્તઃ ?' ઇતિ, કિમ્ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તસ્વરૂપમિતિપ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-'ગોયમા !
જં ણં જીવેણં ઓરાલિયસરીરે વટ્ટમાણેણં ઓરાલિયસરીરપ્પાઓગ્ગાઈં દઁવાઈં' હે
ગૌતમ ! યત્-યસ્માત્ કારણાત્, સ્વલ્લ જીવેન ઔદારિકશરીરે વર્તમાનેન ઔદારિક-
શરીરપ્રાયોગ્યાનિ-ઔદારિકશરીરનિર્માણયોગ્યાનિ પુદ્ગલદ્રવ્યાણિ, ' ઓરાલિય-
સરીરત્તાપ્પ ગહિયાઈં, વદ્ધાઈં, પુદ્ધાઈં, કઢાઈં, પઠ્ઠવિયાઈં, નિવિટ્ઠાઈં, અભિનિવિટ્ઠાઈં,
અભિસમન્નાગયાઈં ' ઔદારિકશરીરતયા-ઔદારિકશરીરરૂપત્વેન ગૃહીતાનિ-સ્વી-
કૃતાનિ, વદ્ધાનિ-જીવપ્રદેશૈરાત્મીકરણાત્ સંવદ્ધાનિ, અત એવ સ્પૃષ્ટાનિ-પૂર્વંતનો
રેણુવત્ સ્પર્શવિપયીકૃતાનિ, અથવા પુષ્ટાનિ-અન્યાયગ્રહણતઃ પોપિતાનિ, કૃતાનિ-

પોગલપરિચદ્દે, ઓરાલિયપુગલપરિચદ્દે' હે મદન્ત ! એસા કિસ કારણ
સે કહા જાતા હૈ કિ યહ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત હૈ, યહ ઔદારિકપુદ્ગલ-
પરિવર્ત હૈ ? અર્થાત્ ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તકા કયા સ્વરૂપ હૈ ? હસ
પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈન-' ગોયમા ' હે ગૌતમ ! ' જં ણં જીવેણં
ઓરાલિયસરીરે વટ્ટમાણેણં ઓરાલિયસરીરપ્પાઓગ્ગાઈં દઁવાઈં' જિસ
કારણ સે ઔદારિકશરીર મેં વર્તમાન હસ જીવને ઔદારિકશરીર કે
નિર્માણયોગ્ય પુદ્ગલદ્રવ્યોં કો ' ઓરાલિયસરીરત્તાપ્પ ગહિયાઈં, વદ્ધાઈં,
પુદ્ધાઈં, કઢાઈં, પઠ્ઠવિયાઈં, અભિનિવિટ્ઠાઈં, અભિસમન્નાગયાઈં ' ઔદા-
રિકશરીરરૂપ સે ગ્રહણ કિયા હૈ, સ્વીકૃત કિયા હૈ, ઉન્હેં જીવપ્રદેશોં કે
સાથ બાંધા હૈ, શરીર મેં ધૂલિકી તરહ પહિલે ઉનકા સ્પર્શ કિયા હૈ,
અથવા અન્ય અન્ય ગ્રહણરૂપ સે ઉન્હેં પોપિત કિયા હૈ, કૃત-પૂર્વ પરિ-

પ્રશ્ન પૂછે છે કે-" સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં તુચ્ચદ્દ-ઓરાલિયપોગલપરિચદ્દે,
ઓરાલિય-પોગલપરિચદ્દે " હે ભગવન્ ! આપ શા કારણે એવું કહેા છે કે
" આ ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત છે આ ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત છે ?" એટલે
કે ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનેા ઉત્તર-" જં ણં જીવેણં ઓરાલિયસરીરે વટ્ટમાણેણં ઓરા-
લિયસરીરપ્પાઓગ્ગાઈં દઁવાઈં" જે કારણે ઔદારિક શરીરમાં રહેલા આ જીવે
ઔદારિક શરીરના નિર્માણને ય.અય પુદ્ગલદ્રવ્યાને " ઓરાલિયસરીરત્તાપ્પ ગહિ-
યાઈં, વદ્ધાઈં, પુદ્ધાઈં, કઢાઈં, પઠ્ઠવિયાઈં, નિવિટ્ઠાઈં, અભિનિવિટ્ઠાઈં, અભિસમન્નાગ-
યાઈં" ઔદારિક શરીર રૂપે ગ્રહણ કર્યા છે, તેમને જીવપ્રદેશોની સાથે બાંધ્યાં
છે, શરીરમાં ધૂળની જેમ પડેલાં તેમનો સ્પર્શ કર્યો છે, અથવા અન્ય અન્ય
ગ્રહણ રૂપે તેમને પોષિત કર્યા છે, કૃત-પૂર્વપરિણામમાંથી અન્ય પરિણામ

પૂર્વપરિણામાપેક્ષયા પરિણામમન્તરેણ વિદ્ધિતાનિ, પ્રસ્થાપિતાનિ-સ્થિરીકૃતાનિ, નિવિષ્ટાનિ-યતઃ પ્રસ્થાપિતાનિ અતોજીવેન સ્વયં નિવિષ્ટાનિ, પ્રવિષ્ટાનિ, અભિ-
નિવિષ્ટાનિ-અમિતઃ-સામસ્ત્યેન નિવિષ્ટાનિ-સમસ્તાનિ જીવે સંલગ્નાનિ, અભિ-
સમન્વાગતાનિ-અભિવિધિના વ્યાપ્તિન્યાયેન સર્વાણિ સમન્વાગતાનિ જીવેન રસાનુ-
ભૂતિ સમાશ્રિત્ય સમ્પ્રાપ્તાનિ, ' પરિયાડ્યાઈ, પરિણામિયાઈ, નિજ્જિન્નાઈ, નિસિ-
રિયાઈ, નિસિદ્ધાઈ મંવંતિ ' પર્યાંતાનિ-જીવેન સર્વાવયવાવચ્છેદેન તદ્રસાદાનદ્વારેણ
આત્તાનિ-ગૃહીતાનિ પરિણામિતાનિ-રસાનુભૂતિદ્વારેવ પરિણામાન્તરં પ્રાપિતાનિ,
નિર્જીર્ણાનિ-ક્ષીણરસીકૃતાનિ, નિઃસૃતાનિ-જીવપ્રદેશેભ્યો નિર્ગતાનિ, અતો

જામની અપેક્ષા ઓર દૂસરે પરિણામરૂપ સે ડન્હેં ક્રિયા હૈ-પરિણમાયા
હૈ, પ્રસ્થાપિત-ડન્હેં સ્થિર ક્રિયા હૈ, નિવિષ્ટ-સ્થિર ક્રિયા હૈ હસી કારણ
જીવને ડન્હેં સ્વયં પ્રવેશ કરાયા હૈ, અભિનિવિષ્ટ-પ્રવેશકરાયા હૈ હસી-
લિયે વે સમ્પૂર્ણરૂપ સે જીવ કે સાથ સંલગ્ન હો ગયે હૈ, અભિસમન્વા-
ગત જીવ કે સાથ યા જીવ મેં જબ વે સમ્પૂર્ણરૂપ સે સંલગ્ન હો ચુકે હૈ-
તબ હી જીવને ડન્હેં રસાનુભૂતિ કો લેકર પ્રાપ્ત ક્રિયા હૈ-અર્થાત્-ઔદા-
રિકશરીર કે પ્રાયોગ્ય લગે હુઅ ડન પુદ્ગલદ્રવ્યોં કા રસાનુભવ ક્રિયા
હૈ, ' પરિયાડ્યાઈ, પરિણામિયાઈ, નિજ્જિન્નાઈ, નિસિરિયાઈ, નિસિદ્ધાઈ,
મંવંતિ ' રસાનુભવ મી એસા ક્રિયા હૈ કિ એક મી અવયવ ડનકા એસા
નહીં બચા જો અપને રસપ્રદાન કે વિના રહ ગયા હો, હસ રૂપ સે જીવને
ડન્હેં ગ્રહણ ક્રિયા હૈ, પરિણામિત-રસાનુભૂતિદ્વારા ફિર વે પરિણામા-
ન્તરકો પ્રાપ્ત કરા દિયે ગયે હૈ, નિર્જીર્ણ-ક્ષીણરસચાલે ક્રિયે ગયે હૈ,
નિર્ગત-જીવપ્રદેશોં સે નિકલે હુઅ હૈ, હસીલિયે જીવને ડન્હેં અપને

રૂપે તેમને પરિણમિત કર્યાં છે, તેમને પ્રસ્થાપિત (સ્થિર) કર્યાં છે, તેમને
નિવિષ્ટ કરાવ્યા છે-સ્થિર કરેલ હોવાને કારણે જીવે પોતે તેમનો પ્રવેશ
કરાવ્યો છે, અભિનિવિષ્ટ કરાવ્યા છે-પ્રવેશ કરાવીને આત્માની સાથે સંપૂર્ણરૂપે
સંલગ્ન કરાવ્યા છે, અભિસમન્વાગત કર્યાં છે-જીવની સાથે અથવા જીવમાં
ન્યાયે તેઓ સંપૂર્ણરૂપે સંલગ્ન થઈ ચુક્યા હોય છે ત્યારે જ જીવે તેમને
રસાનુભૂતિની અપેક્ષાએ પ્રાપ્ત કર્યાં છે-એટલે કે ઔદારિક શરીરને યોગ્ય
એવાં તે સંલગ્ન પુદ્ગલદ્રવ્યોના રસાનુભવ કર્યો છે, પરિયાડ્યાઈ, પરિણામિ-
યાઈ નિજ્જિન્નાઈ, નિસિરિયાઈ, નિસિદ્ધાઈ મંવંતિ " રસાનુભવ પણ એવો કર્યો
છે કે એક પણ અવયવ રસપ્રદાન વિનાનું રહી ન જાય એ રીતે જીવે તે
પુદ્ગલોને ગ્રહણ કર્યાં છે, તેમને અન્ય પરિણામ રૂપે પરિણમિત કરાવવામાં
આવેલ છે, નિર્જીર્ણ (ક્ષીણરસવાળા) કરાવેલ છે, નિર્ગત (જીવપ્રદેશોમાંથી

નિઃસૃષ્ટાનિ-જીવેન પ્રદેશેભ્યસ્ત્યાજિતાનિ ભવન્તિ । અત્ર પ્રથમચત્વારિવિશેષણાનિ ઔદારિકપુદ્ગલાનાં ગ્રહણવિષયાણિ, તદુત્તરાણિ પશ્ચ રિથતિવિષયાણિ, તદુત્તરાણિ ચત્વારિ તુ અન્તિમાનિ પરિત્યાગવિષયાણિ અવસેયાનિ । પૂર્વોક્તાર્થમુપસંહરન્નાહ-
'સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! एवं वुच्चइ-ओरालियपोग्गलपरियट्ठे" हे गौतम ! तत् तेनार्थेन एवमुच्यते-औदारिकपुद्गलपरिवर्तः औदारिकपुद्गलपरिवर्त इति । 'एवं वेउव्वियपोग्गलपरियट्ठे वि' एवं-पूर्वोक्तौदारिकपुद्गलपरिवर्तस्वरूपरीत्या वैक्रिय-पुद्गलपरिवर्तोऽपि अवसेयः, पूर्वापेक्षया विशेषमाह-'नवरं वेउव्वियसरीरे वट्ठ-माणेणं वेउव्वियसरीरप्पाओग्गाइं, सेसं तं चेव सव्वं' नवरम् औदारिकपुद्गल-परिवर्तापेक्षया विशेषस्तु-वैक्रियशरीरे वर्तमानेन जीवेन वैक्रियशरीरप्रायोग्यानि-

પ્રદેશોં સે અલગ કર દિયા હૈ, इनमें पहिले के चार विशेषण तो औदा-
रिक पुद्गलोंको ग्रहण करने के विषय में हैं, उनके बाद के पांचविशेषण
स्थिति के विषय में हैं, और अन्तिम चार विशेषण उनके त्याग के
विषय में हैं । 'से तेणद્देणं गोयमा ! एवं वुच्चइ, ओरालियपोग्गलपरि-
यट्ठे, ओरालियपोग्गलपरियट्ठे' इस कारण हे गौतम ! ऐसा कहा जाता
है कि यह औदारिकपुद्गलपरिवर्त है, यह औदारिकपुद्गलपरिवर्त है ।
'एवं वेउव्वियपोग्गलपरियट्ठे वि' जिस प्रकार पूर्वोक्तरीति से औदारिक
पुद्गलपरिवर्त का स्वरूप कहा गया है, इसी प्रकार से वैक्रियपुद्गलपरि-
वर्त का स्वरूप भी जान लेना चाहिये उसके स्वरूप कथन में और
इसके स्वरूपकथन में 'नवरं वेउव्वियसरीरे वट्ठमाणेणं वेउव्वियसरीर-
प्पाओग्गाइं, सेसं तंचेव सव्वं' यदि कोई विशेषता है तो वह ऐसी है

અલગ) કરવામાં આવેલ છે આ સૂત્રમાં પહેલાં ચાર વિશેષણો ઔદારિક
પુ ગલોને ગ્રહણ કરવા વિષે છે, ત્યાર બાદના પાંચ વિશેષણો સ્થિતિના
વિષયમાં છે, અને છેલ્લાં ચાર વિશેષણો તેમના ત્યાગના વિષયમાં છે.
“સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! एवं वुच्चइ, ओरालियपोग्गलपरियट्ठे, ओरालियपोग्गल-
परियट्ठे” તે કારણે, હે ગૌતમ ! એવું કહેવામાં આવે છે કે ‘આ ઔદા-
રિક પુદ્ગલપરિવર્ત’ છે.’ “एवं वेउव्वियपोग्गलपरियट्ठे वि” જે પ્રકારે
પૂર્વોક્ત ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનું સ્વરૂપ પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે, એજ
પ્રકારે વૈક્રિય પુદ્ગલપરિવર્તનું સ્વરૂપ પણ સમજવું જોઈએ. “नवरं वेउव्विय-
सरीरे वट्ठमाणेणं वेउव्वियसरीरप्पाओग्गाइं सेसं तं चेव सव्वं” ઔદારિક
પુદ્ગલપરિવર્તના સ્વરૂપના કથન કરતાં વૈક્રિય પુદ્ગલપરિવર્તના સ્વરૂપના
કથનમાં એટલી જ વિશેષતા છે કે-વૈક્રિય શરીરમાં રહેલા જીવે વૈક્રિયશ-

વૈક્રિયશરીરનિર્માણયોગ્યાનિ દ્રવ્યાણિ-પુદ્ગલદ્રવ્યાણિ, વૈક્રિયશરીરતયા ગૃહીતાનિ, બદ્ધાનિ, સ્પૃષ્ઠાનિ, કૃતાનિ, પ્રસ્થાપિતાનિ, નિવિષ્ટાનિ, અભિનિવિષ્ટાનિ, અભિ-સમન્વાગતાનિ, પર્યાત્તાનિ, પરિણામિતાનિ, નિર્જીર્ણાનિ, નિઃસૃતાનિ, નિઃસૃષ્ટાનિ ભવન્તિ, તત્ તેનાર્થેન એવમુચ્યતે-વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તશબ્દપ્રતિપાદ્યો વૈક્રિયપુદ્ગલ-પરિવર્તઃ ઉક્તસ્વરૂપોઽવસેય ઇત્યાશયેનાહ-શેષં તદેવ પૂર્વોક્તવદેવ સર્વં વિજ્ઞે-યમ્, તથા પ્રદર્શિતમેવેતિ, 'એવં જાવ આણાપાણુપોગ્ગલપરિયદ્દે' એવં પૂર્વોક્તરીત્યા, યાવત્-તૈજસપુદ્ગલપરિવર્તઃ, કાર્મણપુદ્ગલપરિવર્તઃ, મનઃપુદ્ગલપરિવર્તઃ, વચઃપુદ્ગલપરિ-વર્તઃ, આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્તશ્ચ અવસેયઃ । વિશેષમાહ-'નવરં આણાપાણુપ્પાઓગ્ગાં

વૈક્રિયશરીર મેં ચતંમાન જીવ ને વૈક્રિયશરીર કે નિર્માણયોગ્ય દ્રવ્યોં કો-પુદ્ગલદ્રવ્યોં કો-વૈક્રિયશરીરરૂપ સે યહ્ણ કિયા હૈ, હન્હેં બદ્ધ કિયા હૈ, સ્પૃષ્ટ કિયા હૈ, વિહિત કિયા હૈ, પ્રસ્થાપિત કિયા હૈ, નિવિષ્ટ કિયા હૈ, અભિનિવિષ્ટ કિયા હૈ, અભિસમન્વાગત કિયા હૈ, પરિતઃગૃહીત કિયા હૈ, પરિણામિત કિયા હૈ, નિર્જીર્ણ કિયા હૈ, નિઃસૃત કિયા હૈ, નિઃસૃષ્ટ કિયા હૈ, ઇસ કારણ વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત ઇસ શબ્દદ્વારા પ્રતિ-પાદ્ય યહ્ વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તં હસ્તસ્વરૂપવાલા હૈ એસા જાનના યાહિયે-ઈસી આશય કો લેકર સૂત્રકારને 'સેસં તં ચેવ સર્વં' એસા કહા હૈ સો હમને યહ્ બાત ડપર દિલ્લલા હી દી હૈ । 'એવં જાવ આણાપાણુ-પોગ્ગલપરિયદ્દે' ઇસી પ્રકાર સે યાવત્-તૈજસપુદ્ગલપરિવર્ત, કાર્મણપુદ્ગલ-પરિવર્ત, મનઃપુદ્ગલપરિવર્ત, વચઃપુદ્ગલપરિવર્ત, ઓર આનપ્રાણપુદ્ગલપરિ-વર્તકા સ્વરૂપ જાનના યાહિયે, ઇનકે સ્વરૂપ કથન મેં એસા કહના

રીરનું નિર્માણ કરવાયોગ્ય પુદ્ગલ દ્રવ્યોને વૈક્રિય શરીર રૂપે ગ્રહણ કર્યા છે, બદ્ધ કર્યા છે, સ્પૃષ્ટ કર્યા છે, વિહિત કર્યા છે, પ્રસ્થાપિત કર્યા છે, નિવિષ્ટ કર્યા છે, અભિનિવિષ્ટ કર્યા છે, અભિસમન્વાગત કર્યા છે, પરિતઃગૃહીત કર્યા છે, પરિણામિત કર્યા છે, નિર્જીર્ણ કર્યા છે, નિઃસૃત કર્યા છે, નિઃસૃષ્ટ કર્યા છે. હે ગૌતમ ! તે કારણે " વૈક્રિય પુદ્ગલપરિવર્ત " આ શબ્દ વડે પ્રતિ-પાદ્યમાન આ વૈક્રિય પુદ્ગલપરિવર્તનું ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણેનું સ્વરૂપ સમજવાનું છે. " સેસં તં ચેવ સર્વં " આ સૂત્રપાઠ દ્વારા સૂચિત થતી વાતનું સ્પષ્ટી-કરણ ઉપર કરવામાં આવ્યું છે " એવં જાવ આણાપાણુપોગ્ગલપરિયદ્દે " એજ પ્રમાણે તૈજસપુદ્ગલપરિવર્ત, કાર્મણપુદ્ગલપરિવર્ત, મનઃપુદ્ગલપરિવર્ત, વચઃપુ ગલપરિવર્ત અને આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્તનું સ્વરૂપ પણ સમજવું જોઈએ તેમના સ્વરૂપના કથનમાં એજ કહેવું જોઈએ કે—

સવ્વદ્વાંઈ આણાપાણુત્તાપ, સેસં તં ચેવ' નવરમ્ પૂર્વાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ-તૈજસ-
કાર્મણમનોવચ આનપ્રાણેષુ વર્તમાનૈઃ જીવૈઃ તૈજસકાર્મણમનોવચઃપ્રાયોગ્યાનિ દ્રવ્યાણિ
આનપ્રાણપ્રાયોગ્યાનિ તુ સર્વદ્રવ્યાણિ-સર્વપ્રકારાણિ દ્રવ્યાણિ તૈજસકાર્મણમનોવચ
આનપ્રાણતયા ગૃહીતાનિ, વદ્ધાનિ, સ્પૃષ્ઠાનિ, કૃતાનિ, પ્રસ્થાપિતાનિ, નિવિષ્ટાનિ
અભિનિવિષ્ટાનિ અભિસમન્વાગતાનિ, પર્યાંતાનિ, પરિણામિતાનિ, નિર્જીર્ણાનિ,
નિઃસૃતાનિ નિઃસૃષ્ટાનિ ભવન્તિ, શેષં તદેવ-પૂર્વોક્તવદેવ સર્વમવસેયમ્ ॥સૂ. ૩॥

મૂલમ્-ઓરાલિયપોગ્ગલપરિયટ્ટે ણં મંતે! કેવઙ્કાલસ્સ
નિવ્વત્તિજ્ઞહ? ગોયમા! અણંતાહિં ઉસ્સપ્પિણીઓસપ્પિણીહિં
એવઙ્કાલસ્સ નિવ્વત્તિજ્ઞહ. એવં વેડઠ્ઠિવચપોગ્ગલપરિયટ્ટે વિ,
એવં જાવ આણાપાણુપોગ્ગલપરિયટ્ટે વિ એયસ્સ ણં મંતે!
ઓરાલિયપોગ્ગલપરિયટ્ટનિવ્વત્તણાકાલસ્સ વેડઠ્ઠિવચપોગ્ગલ
જાવ આણાપાણુપોગ્ગલપરિયટ્ટનિવ્વત્તણાકાલસ્સ ય કયરે કયરે
હિંતો જાવ વિસેસાહિયા વા? ગોયમા! સવ્વત્થોવે કમ્મગપો-
ગ્ગલપરિયટ્ટનિવ્વત્તણાકાલે તેયાપોગ્ગલપરિયટ્ટનિવ્વત્તણાકાલે

ચાહિયે-તૈજસ, કાર્મણ, મનઃ, વચન, એવં આનપ્રાણ इनमें वर्तमान
जीवने तैजस, कर्मण, मनः, वचन, और आनप्राण के प्रायोग्य समस्त
द्रव्योंका सब प्रकारके द्रव्यों को तैजस कर्मण, मनः, वचन, एवं
आनप्राणरूप से गृहीत किया है, वद्ध किया है स्पृष्ट किया है, विहित
किया है, प्रस्थापित किया है, निविष्ट किया है, अभिनिविष्ट किया है,
अभिसमन्वागत किया है, परितःगृहीत किया है, परिणामित किया है,
निर्जीर्ण किया है, निःसृत किया है और निःसृष्ट किया है, इसके आगे
की और सब वक्तव्यता पूर्वोक्तरूप से जाननी चाहिये ॥सू. ३॥

તૈજસ, કાર્મણ, મનઃ, વચન અને આનપ્રાણ, આ શરીરોમાં રહેલા
છવે તૈજસ, કાર્મણ, મનઃ, વચન અને આનપ્રાણ યોગ્ય સમસ્ત પુદ્ગલ
દ્રવ્યોને તૈજસ, કાર્મણ, મનઃ, વચન અને આનપ્રાણરૂપે ગૃહીત કર્યા છે,
બદ્ધ કર્યા છે, સ્પૃષ્ટ કર્યા છે, વિહિત કર્યા છે, પ્રસ્થાપિત કર્યા છે, નિવિષ્ટ
કર્યા છે, અભિનિવિષ્ટ કર્યા છે, અભિસમન્વાગત કર્યા છે, પરિતઃગૃહીત કર્યા
છે, પરિણામિત કર્યા છે, નિર્જીર્ણ કર્યા છે, નિઃસૃત કર્યા છે, નિઃસૃષ્ટ કર્યા
છે, આદિ પૂર્વોક્ત સમસ્ત કથન અહીં પણ થઈ શકે ॥સૂ. ૩॥

अणंतगुणे, ओरालियपोग्गलपरियट्टकाले अणंतगुणे आणा-
पाणुपोग्गलपरियट्टनिव्वत्तणाकाले अणंतगुणे, मणपोग्गलपरि-
यट्टनिव्वत्तणाकाले अणंतगुणे, वड्डपोग्गलपरियट्टनिव्वत्तणा-
काले अणंतगुणे, वेउव्वियपोग्गलपरियट्टनिव्वत्तणाकाले
अणंतगुणे ॥सू० ४॥

छाया—औदारिकपुद्गलपरिवर्तः खलु भदन्त ! कियता कालेन निर्वर्त्यते ?
गौतम ! अनन्ताभिः उत्सर्पिण्यवसर्पिणीभिः इत्यत्कालेन निर्वर्त्यते, एवं वैक्रिय-
पुद्गलपरिवर्तोऽपि, एवं यावत् आनप्राणपुद्गलपरिवर्तोऽपि । एतस्य खलु भदन्त !
औदारिकपुद्गलपरिवर्तनिर्वर्तनाकालस्य वैक्रियपुद्गल यावत् आनप्राणपुद्गल-
परिवर्तनिर्वर्तनाकालस्य च कतरे कतरेभ्यो यावत् विशेषाधिका वा ? गौतम !
सर्वस्तोकः कर्मणपुद्गलपरिवर्तनिर्वर्तनाकालः तैजसपुद्गलपरिवर्तनिर्वर्तनाकालः
अनन्तगुणः, औदारिकपुद्गलपरिवर्तनिर्वर्तनाकालः अनन्तगुणः, आनप्राणपुद्गल-
परिवर्तनिर्वर्तनाकालः अनन्तगुणः, मनःपुद्गलपरिवर्तनिर्वर्तनाकालः अनन्तगुणः,
वचःपुद्गलपरिवर्तनिर्वर्तनाकालः अनन्तगुणः वैक्रियपुद्गलपरिवर्तनिर्वर्तनाकालः
अनन्तगुणः ॥सू० ४॥

टीका—अथ औदारिकादिपुद्गलपरावर्तनां निर्वर्तनाकालं तेषामल्पबहुत्वं च
प्ररूपयितुमाह—‘ओरालियपोग्गल’ इत्यादि । ‘ओरालियपोग्गलपरियट्टे णं भंते ।
केवइकालस्स निव्वत्तिज्जइ ?’ गौतमः पृच्छति—हे भदन्त ! औदारिकपुद्गलपरिवर्तः
खलु कियता कालेन निर्वर्त्यते ? निष्पाद्यते ? ‘केवइकालस्स’ इत्यत्र तृतीयार्थे षष्ठी

औदारिकपुद्गलपरावर्तन के कालकी वक्तव्यता—

‘ओरालियपोग्गलपरियट्टे णं भंते !’ इत्यादि ।

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा सूत्रकार ने औदारिकपुद्गलपरिवर्त की निव-
र्तना का काल और उसके अल्पबहुत्व की प्ररूपणा की है—‘ओरालिय-
पोग्गलपरियट्टे णं भंते । केवइ कालस्स निव्वत्तिज्जइ’ हे भदन्त ! औदारिक-
पुद्गलपरिवर्त कितने काल के बाद निष्पादित किया जाता है ? अर्थात्

—औदारिक पुद्गलपरावर्तनना काणनी वक्तव्यता—

“ओरालियपोग्गलपरियट्टे णं भंते ! इत्यादि—

टीकार्थ—आ सूत्र द्वारा सूत्रकार ने औदारिक पुद्गलपरिवर्तनी निर्वर्तनाना
काणनी अने तेना अल्पबहुत्वनी प्ररूपणा करी छे—

गौतम स्वामीने। प्रश्न—“ओरालियपोग्गलपरियट्टे णं भंते ! केवइकालस्स
निव्वत्तिज्जइ ?” छे लगवन् ! औदारिक पुद्गलपरिवर्त केटवो काण व्यतीत

અર્પત્વાત્, ભગવાનાહ-‘ગોયમા ! અણંતાહિં ઉત્સર્પિણિઓસર્પિણીહિં એવકાલસ્સ નિવ્વત્તિજ્ઞહ’ હે ગૌતમ ! ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તઃ અનન્તાભિઃ ઉત્સર્પિણ્યવસર્પિણીભિઃ હ્યતા કાલેન નિર્વર્ત્યતે-નિષ્પાદ્યતે, ‘એવં વેડવિચયપોગ્ગલપરિચદ્દે વિ’ એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા, વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તોઽપિ અનન્તાભિઃ ઉત્સર્પિણ્યવસર્પિણીભિઃ નિર્વર્ત્યતે । ‘એવં જાવ આણાપાણુપોગ્ગલપરિચદ્દે વિ’ એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા, યાવત્-તૈજસકાર્મણ-મનોવચઃઆનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્તા અપિ પ્રત્યેકસ્મ અનન્તાભિઃ અનન્તાભિઃ ઉત્સર્પિણ્ય-વસર્પિણીભિઃ નિર્વર્ત્યતે, એકસ્ય જીવસ્ય ગ્રાહકત્વાત્, પુદ્ગલાનાં ચાનન્તત્વાત્, પૂર્વ-ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત કી નિષ્પત્તિ હોને કા કાલ કિતના હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ ગોયમા ’ હે ગૌતમ । ‘ અણંતાહિં ઉત્સર્પિણિઓસર્પિ-ણીહિં એવકાલસ્સ નિવ્વત્તિજ્ઞહ ’ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત અનન્ત ઉત્સર્પિણી કાલ કે વાદ નિષ્પાદિત ક્રિયા જાતા હૈ-અર્થાત્-ઔદારિકપુદ્ગલ-પરિવર્ત કી નિષ્પત્તિ હોને કા કાલ અનન્ત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણીકાલ-રૂપ હૈ તાત્પર્ય-કહને કા યહ હૈ કિ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત કી નિષ્પત્તિ અનન્ત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણીકાલ મેં હોતી હૈ । ‘ એવં વેડવિચયપોગ્ગલપ-રિચદ્દે વિ ’ હસી પ્રકાર સે વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત કી નિષ્પત્તિ કા કાલ હૈ અર્થાત્ વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત કી નિષ્પત્તિ અનન્ત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી-કાલ મેં હોતી હૈ ‘ એવં જાવ આણાપાણુપોગ્ગલપરિચદ્દે વિ ’ હસી પ્રકાર સે તૈજસ, કાર્મણ, મનઃ વચન, ઔર આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્ત હન સબ કી નિષ્પત્તિ અનન્ત અનન્ત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી કાલ મેં હોતી હૈ ।

થયા બાદ નિષ્પાદિત કરાય છે ? એટલે કે ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તની નિષ્પત્તિ થવાનો કાળ કેટલો કહ્યો છે ?

ઉત્તર-“ ગોયમા ! હે ગૌતમ ! “ અણંતાહિં ઉત્સર્પિણિઓસર્પિણીહિં એવકાલસ્સ નિવ્વત્તિજ્ઞહ ” ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત અનંત ઉત્સર્પિણી કાળ વ્યતીત થયા બાદ નિષ્પાદિત કરાય છે. એટલે કે ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તની નિષ્પત્તિ થવાનો કાળ અનંત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી કાળરૂપ હોય છે. આ કથનનો લાવાર્થ એ છે કે ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તની નિષ્પત્તિ અનંત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી કાળમાં થાય છે. “ એવં વેડવિચયપોગ્ગલપરિચદ્દે વિ ” એજ પ્રમાણે વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તની નિષ્પત્તિ પણ અનંત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી કાળમાં થાય છે. “ એવં જાવ આણાપાણુરોગ્ગલપરિચદ્દે વિ ” એજ પ્રમાણે તૈજસ, કાર્મણ, મનઃ વચન અને આનપ્રાણ, આ પાંચે પ્રકારના પુદ્ગલપરિવર્તની નિષ્પત્તિ પણ અનંત-અનંત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી કાળમાં

ગૃહીતાનાં ચ ગ્રહણસ્યાપરિગ્ણ્યમાનત્વાત્ અનન્તાભિઃ ઉત્સર્પિણ્યવસર્પિણીભિઃ
 હત્યાદિસમ્યગેવોક્તમિતિભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અયસ્સ ણં મંતે ! ઓરાલિય-
 પોગ્ગલપરિયટ્ટનિવ્વત્તણાકાલસ્સ વેડવ્વિયપોગ્ગલ જાવ આણાપાણુપોગ્ગલપરિયટ્ટ-
 નિવ્વત્તણાકાલસ્સ ય કયરેકયરેહિતો જાવ વિસેસાહિયા વા ?’ હે મદન્ત !
 એતસ્ય સ્વલ્લ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલસ્ય, વૈક્રિયપુદ્ગલ યાવત્ પરિવર્ત-
 નિર્વર્તનાકાલસ્ય, તૈજસપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલસ્ય, કાર્મણપુદ્ગલપરિવર્ત-

અનન્ત ઉત્સર્પિણી ઓર અવસર્પિણી મેં હન સબકી નિષ્પત્તિ હોને કા
 કારણ યહ હૈ કિ એકજીવ હનકા ગ્રાહક હોતા હૈ ઓર પુદ્ગલ અનન્ત
 હોતે હૈં તથા પૂર્વ ગૃહીત પુદ્ગલોં કો દુબારા ગ્રહણ કરને પર ઉનકી યહાં
 ગિનતી કી નહીં જાતી હૈ-અર્થાત્ પૂર્વગૃહીત પુદ્ગલ પુનઃ ગૃહીત હોને પર
 યહાં ગણના મેં નહીં લિયે જાતે હૈં-અગૃહીત પુદ્ગલ હી ગણના મેં લિયે
 જાતે હૈં અતઃ અગૃહીત પુદ્ગલોં કો ગ્રહણ કરને મેં અનન્ત ઉત્સર્પિણી
 અવસર્પિણી જૈસા કાલ લગ જાતા હૈ-હસીલિયે યહાં પ્રત્યેક કી નિષ્પત્તિ
 કા કાલ હતના કહા ગયા હૈ । અબ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-‘અયસ્સ
 ણં મંતે ! ઓરાલિયપોગ્ગલપરિયટ્ટનિવ્વત્તણાકાલસ્સ, વેડવ્વિયપોગ્ગલપરિ-
 યટ્ટનિવ્વત્તણાકાલસ્સ જાવ આણાપાણુપોગ્ગલપરિયટ્ટ નિવ્વત્તણાકાલસ્સ
 કયરે કયરેહિતો જાવ વિસેસાહિયા વા’ હે મદન્ત ! હસ ઔદારિકપુદ્ગલપ-
 પરિવર્ત નિર્વર્તનાકાલ કે, વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત નિર્વર્તનાકાલ કે તૈજસ-
 પુદ્ગલપરિવર્ત નિર્વર્તનાકાલ કે, કાર્મણપુદ્ગલપરિવર્ત નિર્વર્તના કાલ કે,

થાય છે. આ બધાની નિષ્પત્તિ અનંત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી કાળમાં થવાનું
 કારણ નીચે પ્રમાણે છે-

એક જીવ તેમનો ગ્રાહક હોય છે અને પુદ્ગલો અનંત હોય છે. તથા
 પૂર્વગૃહીત પુદ્ગલોને અહીં ગણતરીમાં લેવામાં આવતા નથી-અગૃહીત
 પુદ્ગલોને જ ગણતરીમાં લેવામાં આવે છે. તેથી અગૃહીત પુદ્ગલોને ગ્રહણ
 કરવામાં અનંત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી જેટલો કાળ થઈ જાય છે તે કારણે
 અહીં પ્રત્યેકની નિષ્પત્તિનો કાળ અનંત ઉત્સર્પિણી જેટલો કરેલામાં આવ્યો છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“અયસ્સ ણં મંતે ! ઓરાલિયપોગ્ગલપરિયટ્ટનિવ્વ-
 ત્તણાકાલસ્સ, વેડવ્વિયપોગ્ગલપરિયટ્ટનિવ્વત્તણાકાલસ્સ જાવ આણાપાણુ-પોગ્ગ-
 લપરિયટ્ટનિવ્વત્તણાકાલસ્સ ય કયરે કયરેહિતો જાવ વિસેસાહિયા વા ?” હે
 ભગવન્ ! આ ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત નિર્વર્તનાકાળ, વૈક્રિય પુદ્ગલપરિવર્ત
 નિર્વર્તનાકાળ, તૈજસ પુદ્ગલપરિવર્ત નિર્વર્તનાકાળ, કાર્મણ પુદ્ગલપરિવર્ત

નિર્વર્તનાકાલસ્ય, મનઃપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલસ્ય, વચઃપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલસ્ય, આનપાણપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલસ્ય ચ મધ્યે કતરે કે તથાધિનિર્વર્તનાકાલાઃ કનરેભ્યો નિર્વર્તનાકાલેભ્યઃ કેભ્યો યાવત્-રતોઘા વા, વહુકા વા, તુલ્યા વા, વિશેષાધિકા વા ભવન્તિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! સવ્વત્થોવે કમ્મગ-પોગલપરિયટ્ટનિવ્વત્તણાકાલે’ હે ગૌતમ ! સર્વસ્તોકઃ-સર્વેભ્યોડલપઃ, કાર્મણ-પુદ્ગલપરિવર્તનાકાલો મયતિ, કાર્મણપુદ્ગલાનાં સૂક્ષ્મત્વાત્ વહુતમપરમાણુનિષ્પન્નત્વા-ચ વહુનાં તેષાં સઠ્ઠદપિ ગ્રહણં ભવતિ, સર્વેષુ ચ નૈરયિકાદિષુ વર્તમાનસ્ય જીવસ્ય અનુસમયં તેષાં ગૃહ્યમાણત્વાત્ સ્વલ્પકાલેનાપિ સકલતત્પુદ્ગલગ્રહણં મયતીતિ યાવઃ ।

મનઃપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલ કે, વચઃપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલ કે, ઓર આનપાણપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલ કે બીચ મેં કૌન નિર્વર્તનાકાલ કિન નિર્વર્તનાકાલોં સે સ્તોક હૈં ? કૌન નિર્વર્તનાકાલ કિન નિર્વર્તનાકાલ સે વહુન હૈં ? કૌન નિર્વર્તનાકાલ કિન નિર્વર્તનાકાલોં કે વરાવર હૈં ? ઓર કૌન નિર્વર્તનાકાલ કિન નિર્વર્તનાકાલ સે વિશેષાધિક હૈં ? હસકે વત્તર મેં પ્રસુ કહતે હૈં-‘ગોયમા’ હે-ગૌતમ ! સવ્વત્થોવે કમ્મગપોગલ-પરિયટ્ટનિવ્વત્તણાકાલે’ સર્વોં સે કમ-અલ્પ-કાર્મણપુદ્ગલપરિવર્તનાકાલ હૈં કયોં કિ કાર્મણ પુદ્ગલ સૂક્ષ્મ હોતે હૈં ઓર યે વહુતમ-પરમાણુઓં સે નિષ્પન્ન હોતે હૈં, હસ કારણ એકવાર મેં વહુતપુદ્ગલોં કા ગ્રહણ હો જાતા હૈં । નાત્પર્ય કહને કા યહ હૈં કિ સમસ્ત નૈરયિક આદિ પર્યાયોં મેં વર્તમાન જીવ કે દ્વારા પ્રત્યેક સમય મેં વહુત કાર્મણ પુદ્ગલોં

નિર્વર્તનાકાળ, મનઃપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાળ, વચનપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાળ અને આનપાણ પુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાળ, આ સાતે નિર્વર્તનાકાળોમાંથી કયો નિર્વર્તનાકાળ બધાં નિર્વર્તનાકાળો કરતાં ન્યૂનપ્રમાણ છે ? કયો નિર્વર્તનાકાળ કયા નિર્વર્તનાકાળોથી અધિક પ્રમાણ છે ? કયો નિર્વર્તનાકાળ કયા કયા નિર્વર્તનાકાળોની બરાબર છે ? અને કયો નિર્વર્તનાકાળ કયા નિર્વર્તનાકાળ કરતાં વિશેષાધિક છે ?

મહેવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ગોયમા ! હે ગૌતમ ! “સવ્વત્થોવે કમ્મગ-પોગલપરિયટ્ટનિવ્વત્તણાકાલે” કાર્મણ પુદ્ગલપરિવર્તનો નિર્વર્તનાકાળ બધાં નિર્વર્તનાકાળ કરતાં અલ્પપ્રમાણ છે. કારણ કે કાર્મણપુદ્ગલો સૂક્ષ્મ હોય છે, અને તેઓ બહુતમ પરમાણુઓ વડે નિષ્પન્ન થાય છે, તે કારણે તે બધાં પુદ્ગલોનું એક વારમાં પણ ગ્રહણ થઈ જાય છે. આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે નારકાદિ સમસ્ત પર્યાયોમાં વર્તમાન જીવ દ્વારા પ્રત્યેક સમયે કાર્મણ

‘તેયાપોગ્ગલપરિયટ્ટનિવ્વત્તણાકાલે અણંતગુણે’ કાર્મણપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલા-
પેક્ષયા તૈજસપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલઃ અનન્તગુણોઽધિકો ભવતિ, યતઃ તૈજસ-
પુદ્ગલાનાં સ્થૂલત્વેન અલ્પાનામેવ એકદાગ્રહણમ્, એકદાગ્રહણે ચાલ્પપ્રદેશનિષ્પન્નત્વેન
તેયામલ્પાનામેવ તદણૂનાં ગ્રહણં ભવત્યતોઽનન્તગુણોઽસૌ ભવતિ, ‘ઓરાલિયાપોગ્ગ-
લપરિયટ્ટનિવ્વત્તણાકાલે અણંતગુણે’ તૈજસપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલાપેક્ષયા
ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલઃ અનન્તગુણોઽધિકો ભવતિ, યતઃ ઔદારિક-
પુદ્ગલાનામતિસ્થૂલત્વાત્, સ્થૂલાનાં ચાલ્પાનામેવ એકદા ગ્રહણં ભવતિ, તેવામલ્પ-

કા ગ્રહણ હોતા રહતા હૈ इसीलिये इसका निर्वर्तनाकाल सब से अल्प
कहा गया है—‘तेयापोग्गलपरियट्टनिव्वत्तणाकाले अणंतगुणे’ कर्मण-
पुद्गलपरिवर्त के निर्वर्तनाकाल की अपेक्षा तैजसपुद्गलपरिवर्त का
निर्वर्तनाकाल अनन्तगुणाधिक है, क्योंकि तैजसपुद्गल स्थूल होते हैं,
इसलिये थोड़ेरूप में ही उनका एक समय में ग्रहण होना है, और वे
स्कन्ध अल्पप्रदेशों से ही निष्पन्न होते हैं। इसलिये अल्परूप में ही
तैजस परमाणुओं का ग्रहण होता रहता है इसलिये इसका निर्वर्तना-
काल कर्मणपुद्गलपरिवर्त के निर्वर्तनाकाल की अपेक्षा अनन्तगुणाधिक
कहा गया है। ‘ओरालियपोग्गलपरियट्टनिव्वत्तणाकाले अणंतगुणे’
तैजसपुद्गलपरिवर्त के निर्वर्तनाकाल की अपेक्षा औदारिकपुद्गल-
परिवर्त का जो निर्वर्तनाकाल है वह अनन्तगुणाधिक होता है—क्यों कि
औदारिक पुद्गल अतिस्थूल होते हैं—अतः वे अल्पतरप्रदेशवाले होते हैं,

પુદ્ગલોનું સમસ્ત રૂપે અહણુ થતું રહે છે તેથી તેનો નિર્વર્તનાકાળ સૌથી
ન્યૂન કહ્યો છે. “તેયા પોગ્ગલપરિયટ્ટનિવ્વત્તણાકાલે અણંતગુણે” કાર્મણપુદ્ગલ-
પરિવર્તના નિર્વર્તનાકાળ કરતાં તૈજસપુદ્ગલપરિવર્તનો નિર્વર્તના કાળ અનંત-
ગણો અધિક કહ્યો છે, કારણ કે તૈજસપુદ્ગલો સ્થૂલ હોય છે, તેથી એક
સમયમાં થોડાં તૈજસ પુદ્ગલોનું જ અહણુ થાય છે. આ રીતે થોડા પ્રમાણમાં
અહણુ થવાથી તે અલ્પ પ્રદેશો વડે જ તે સમયે નિષ્પન્ન થાય છે તેથી
અલ્પ રૂપે જ તૈજસ પરમાણુઓનું અહણુ થતું રહે છે. તેથી તેનો નિર્વ-
ર્તનાકાળ કાર્મણ પુદ્ગલપરિવર્તના નિર્વર્તના કાળ કરતાં અનંતગણો અધિક
કહ્યો છે. “ઓરાલિયપોગ્ગલપરિયટ્ટનિવ્વત્તણાકાલે અણંતગુણે” તૈજસ પુદ્ગ-
લપરિવર્તના નિર્વર્તના કાળ કરતાં ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનો નિર્વર્તનાકાળ
અનંતગણો અધિક છે. તેનું કારણ નીચે પ્રમાણે છે—ઔદારિકપુદ્ગલો અતિ
સ્થૂલ હોય છે અને તેઓ અતિ સ્થૂલ હોવાને કારણે એક સમયમાં અલ્પ

તરપ્રદેશવત્તાત્, તદ્ગ્રહણેऽપિ એકદાઽલ્પાનામેવ અણૂનાં ગ્રહણં ભવતિ, નતુ કાર્મણ-
તૈજસપુદ્ગલવત્ તેષાં સર્વં પદેષુ ગ્રહણમસ્તિ, ઔદારિકશરીરિણામેવ તદ્ગ્રહણાત્,
અતો મહતૈવ કાલેન તેષાં ગ્રહણં ભવતિ 'આણાપાણુપોગ્ગલપરિચટ્ટનિવ્વત્તણા કાલે
અણંતગુણે' ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલાપેક્ષયા આનપ્રાણપુદ્ગલ-
પરિવર્તનિર્વર્તનાકાલોઽનન્તગુણોઽધિકો ભવતિ, અપર્યાપ્તકાવસ્થાયામ્ આનપ્રાણ-
પુદ્ગલાનામગ્રહણાત્, પર્યાપ્તકાવસ્થાયામપિ ઔદારિકશરીરપુદ્ગલાપેક્ષયા અલ્પી-
યસામેવ તેષાં ગ્રહણેન ન શીઘ્રમ્ આનપ્રાણપુદ્ગલગ્રહણં ભવતીતિ ઔદારિકપુદ્ગલ-
પરિવર્તનિર્વર્તનાકાલાપેક્ષયા આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલસ્યાનન્તગુણ-

હસલિયે હનકા ગ્રહણ હોને પર મી એક સમય મેં અલ્પ હી પરમાણુઓ
કા ગ્રહણ હોતા હૈ તૈજસ ઓર કાર્મણ પુદ્ગલોં કી તરહ ઉનકા
સમસ્ત પદોં મેં અર્થાત્ સર્વં દણ્ડકોં મેં ગ્રહણ નહીં હોતા હૈ ક્યોંકિ
ઔદારિક શરીરવાલે હી ઉનકા ગ્રહણ કરતે હૈં, હસલિયે અધિક
કાલસે હી ઉનકા ગ્રહણ હોતા હૈ। 'આણાપાણુપોગ્ગલપરિચટ્ટ-
નિવ્વત્તણાકાલે અણંતગુણે' ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલ
કી અપેક્ષા આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલ અનન્તગુણ અધિક
હોતા હૈ, ક્યોંકિ પ્રાયઃ અપર્યાપ્તકાવસ્થા મેં આનપ્રાણપુદ્ગલોં કા ગ્રહણ
નહીં હોતા હૈ પર્યાપ્તકાવસ્થા મેં મી ઔદારિક શરીર પુદ્ગલ કી અપેક્ષા
થોડેરૂપ મેં હી ઉનકા ગ્રહણ હોતા હૈ, હસ કારણ શીઘ્રતા સે આનપ્રાણ-
પુદ્ગલોં કા ગ્રહણ નહીં હોતા હૈ। હસ પ્રકાર ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલ
કી અપેક્ષા સે આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલ

રૂપે જ ગ્રહણ થાય છે અલ્પ રૂપે ગ્રહણ થવાને કારણે અલ્પતર પ્રદેશોવાળાં
હોય છે. તેથી જ્યારે તેમને ગ્રહણ કરવામાં આવે છે ત્યારે એક સમયમાં
અલ્પ પરમાણુઓનું જ ગ્રહણ થાય છે તૈજસ અને કાર્મણ પુદ્ગલોની જેમ
તેમનું સમસ્ત પદોમાં અર્થાત્ સર્વં દંડકોમાં ગ્રહણ થતું નથી, કારણ કે
ઔદારિક શરીરવાળા જીવો જ તેમને ગ્રહણ કરે છે તે કારણે અધિક કાળે
જ તેમનું ગ્રહણ થાય છે.

“ આણાપાણુપોગ્ગલપરિચટ્ટનિવ્વત્તણાકાલે અણંતગુણે ” ઔદારિક પુદ્ગલ-
પરિવર્તના નિર્વર્તના કાળ કરતાં આનપ્રાણ પુદ્ગલપરિવર્તનો નિર્વર્તનાકાળ
અનંતગુણો અધિક છે તેનું કારણ નીચે પ્રમાણે છે—અપર્યાપ્તકાવસ્થામાં આન-
પ્રાણ પુદ્ગલો ગ્રહણ કરતાં નથી પર્યાપ્તકાવસ્થામાં પણ ઔદારિક શરીર
પુદ્ગલો કરતાં અલ્પ પ્રમાણમાં તેમનું ગ્રહણ થાય છે. તે કારણે શીઘ્રતાથી
આનપ્રાણ પુદ્ગલોનું ગ્રહણ થતું નથી આ રીતે ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તના
કાળ કરતાં આનપ્રાણ પુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તના કાળ અનંતગુણો

ત્વમધિકં યુક્તમેવ પ્રતિપાદિતમિત્યર્થઃ, ‘મળપોગ્ગલપરિયટ્ટનિવ્વત્તણાકાલે અણંતગુણે’ આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલાપેક્ષયા મનઃપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલઃ અનન્તગુણોઽધિકો ભવતિ, એકેન્દ્રિયાદિકાયસ્થિતિવશાત્ મનસશ્ચિરેણ ઉપલબ્ધેઃ મનઃપુદ્ગલપરિવર્તસ્ય અધિકકાલસાધ્યતયા આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્તકાલાપેક્ષયા અનન્તગુણત્વં મનઃપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલસ્ય ભવત્યેવેતિ ભાવઃ ‘વહ્પોગ્ગલપરિયટ્ટનિવ્વત્તણાકાલે અણંતગુણે’ મનઃપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલાપેક્ષયા વચઃપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલઃ અનન્તગુણોઽધિકો ભવતિ, મનોદ્રવ્યેભ્યો ભાષાદ્રવ્યાણામતિસ્થૂલતયા અલ્પાનામેવ તેષામેકદાગ્રહણાત્ તદપેક્ષયા વચઃપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલસ્યાનંતગુણમધિકં ભવતિ। “વેઉવ્વિચયપોગ્ગલપરિયટ્ટનિવ્વત્તણાકાલે અણંતગુણે” વચઃપુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તનાકાલાપેક્ષયા, વૈક્રિયપુદ્ગલપરિ-

અનન્તગુણાધિક કહા ગયા હૈ। ‘મળપોગ્ગલપરિયટ્ટનિવ્વત્તણાકાલે અણંતગુણે’ આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્ત કે નિર્વર્તનાકાલ કી અપેક્ષા મનઃપુદ્ગલપરિવર્ત નિર્વર્તનાકાલ અનન્તગુણાધિક હૈ। કયોં કિ એકેન્દ્રિયાદિક કી કાયસ્થિતિ કે વશ સે મન કી ઉપલબ્ધિ ચિરકાલ મેં હોતી હૈ હસલિયે મનઃપુદ્ગલ કો અધિક કાલ મેં સાધ્ય હોને કે કારણ ઉસકા નિર્વર્તનાકાલ આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્ત કે કાલ કી અપેક્ષા સે અનન્તગુણા કહા ગયા હૈ। ‘વહ્પોગ્ગલપરિયટ્ટનિવ્વત્તણાકાલે અણંતગુણે’ મનઃપુદ્ગલપરિવર્ત કે નિર્વર્તનાકાલ કી અપેક્ષા વચઃપુદ્ગલપરિવર્ત કા નિર્વર્તનાકાલ જો અનન્તગુણા અધિક કહા ગયા હૈ ઉસકા કારણ યહ હૈ કિ મનો દ્રવ્યોં કી અપેક્ષા ભાષાદ્રવ્ય અતિસ્થૂલ હોતે હૈં, હસલિયે ઉનકા એક સમય મેં અલ્પરૂપ મેં હી ગ્રહણ હોતા હૈ, ‘વેઉવ્વિચયપોગ્ગલ-

અધિક ઠહો છે. “મળપોગ્ગલપરિયટ્ટનિવ્વત્તણાકાલે અણંતગુણે” આનપ્રાણ પુદ્ગલપરિવર્તના નિર્વર્તનાકાળ કરતાં મનઃ પુદ્ગલપરિવર્તનો નિર્વર્તના કાળ અનંતગુણો અધિક છે. તેનું કારણ નીચે પ્રમાણે છે—એકેન્દ્રિયાદિની કાયસ્થિતિની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે, તો મનની ઉપલબ્ધિ ચિર કાળે થાય છે તેથી મનઃપુદ્ગલ અધિક કાળમાં સાધ્ય હોવાને કારણે મનઃપુદ્ગલપરિવર્તનો નિર્વર્તનાકાળ આનપ્રાણ પુદ્ગલપરિવર્તના નિર્વર્તના કાળ કરતાં અનંત ગુણો અધિક ઠહો છે. “વહ્પોગ્ગલપરિયટ્ટનિવ્વત્તણાકાલે અણંતગુણે” મનઃ પુદ્ગલપરિવર્તનિર્વર્તના કાળ કરતાં વચન પુદ્ગલપરિવર્તનો નિર્વર્તના કાળ અનંત ગુણો અધિક છે. તેનું કારણ એ છે કે મનઃ દ્રવ્યો કરતાં ભાષાદ્રવ્યો અતિસ્થૂલ હોય છે, તે કારણે તેમનું શ્રદ્ધણ એક સમયમાં અલ્પ

વર્તનિર્વર્તનાકાલઃ અનન્તગુણોઽધિકો ભવતિ, વૈક્રિયશરીરસ્ય અત્યધિકકાલ-
લભ્યત્વાદિતિ ભાવઃ ॥સૂ. ૪॥

પુદ્ગલપરિવર્તીત્વવહુત્વવક્તવ્યતા

મૂલ્—एएसि णं भंते ! ओरालियपोग्गलपरियट्ठाणं जाव
आणापाणुपोग्गलपरियट्ठाणं य कयरे कयरोहिंतो जाव विसेसा-
हिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा वेउव्वियपोग्गलपरियट्ठा,
वइपोग्गलपरियट्ठा अणंतगुणा मणपोग्गलपरियट्ठा अणंतगुणा
आणापाणुपोग्गलपरियट्ठा अणंतगुणा, ओरालियपोग्गलपरियट्ठा
अणंतगुणा तेयापोग्गलपरियट्ठा अणंतगुणा, कम्मगपोग्गलपरि-
यट्ठा अणंतगुणा, सेवं भंते ! सेवं भंते त्तिभगवं जावविहरइ ॥सू. ५॥

बारसमसए चउत्थो उइसो समत्तो ॥१२-४

છાયા—एतेपां खलु भदन्त ! औदारिकपुद्गलपरिवर्तानां यावत् आनप्राण-
पुद्गलपरिवर्तानां च कतरे कतरेभ्यो यावत्-विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोकाः
वैक्रियपुद्गलपरिवर्ताः, वचःपुद्गलपरिवर्ताः अनन्तगुणाः, मनःपुद्गलपरिवर्ताः अनन्त-
गुणाः, आनप्राणपुद्गलपरिवर्ता अनन्तगुणाः, औदारिकपुद्गलपरिवर्ताः अनन्तगुणाः,
तैजसपुद्गलपरिवर्ताः अनन्तगुणाः, कर्मणपुद्गलपरिवर्ता अनन्तगुणाः तदेवं भदन्त !
तदेवं भदन्त ! इति भगवान् यावद् विहरति ॥सू. ५॥

द्वादशशतके चतुर्थोद्देशकः समाप्तः ॥१२-४॥

પરિયટ્ઠનિવ્વત્તણાકાલે અણંતગુણે 'વચઃપુદ્ગલપરિવર્ત' કે નિર્વર્તનાકાલ
કી અપેક્ષા વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત' કા નિર્વર્તનાકાલ અનન્તગુણા અધિક
કહા ગયા હૈ—હસકા કારણ યહ હૈ કિ વૈક્રિય શરીર અત્યધિકકાલ મેં
લભ્ય હોતા હૈ ॥સૂ. ૪॥

इये न थाय छे. “ वेउव्वियपोग्गलपरियट्ठनिव्वत्तणाकाले अणंतगुणे ” वचः
पुद्गलपरिवर्तने निर्वर्तना काल करतां वैक्रिय पुद्गलपरिवर्तने निवर्तना
काल अनंत गण्ठा वधारे छे. तेनुं कारण्णे छे के वैक्रियशरीर वध्वा
अधिक कालेव्य होयछे. ॥सू. ४॥

ટીકા—અથ પુદ્ગલપરિવર્તાનામલ્પવહુત્વં પ્રરૂપયિતુમાહ—‘एएसिणं भंते !’
 इत्यादि, ‘एएसि णं भंते ! ओरालियपोग्गलपरियट्ठाणं जाव आणापाणुपोग्गल-
 परियट्ठाण य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा ?’ गौतमः पृच्छति—हे
 भदन्त ! एतेषां खलु पूर्वोक्तानाम् औदारिकपुद्गलपरिवर्तानां यावत्—वैक्रियपुद्गल-
 परिवर्तानाम्, तैजसपुद्गलपरिवर्तानाम्, कामणपुद्गलपरिवर्तानां, मनःपुद्गलपरिवर्ता-
 नाम्, आनम्राणपुद्गलपरिवर्तानाम् च मध्ये कतरे के पुद्गलपरिवर्ताः कतरेभ्यः
 केभ्यः पुद्गलपरिवर्तभ्यो यावत्—स्तोका वा, बहुका वा, तुल्या वा, विशेषाधिका

पुद्गलपरिवर्तकी अल्पवહુત્વવક્તव्यता

‘एएसि णं भंते ! ओरालियपोग्गलपरियट्ठाणं’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—સૂત્રકારને હસ સૂત્રદ્વારા પુદ્ગલપરિવર્તો કે અલ્પવહુત્વ કી
 વક્તવ્યતા પર પ્રકાશ ઢાલા છે—‘एएसि णं भंते ओरालियपोग्गलपरि-
 यट्ठाणं जाव आणापाणुपोग्गलपरियट्ठाण य कयरे कयरेहिंतो जाव विसे-
 साहिया वा’ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—હે ભદન્ત ! હન પૂર્વોક્ત
 ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તો કે બીચ મેં અર્થાત્—ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત,
 વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત, તૈજસપુદ્ગલપરિવર્ત, કામણપુદ્ગલપરિવર્ત, મનઃપુદ્ગલ-
 પરિવર્ત, વચઃપુદ્ગલપરિવર્ત ઓર આનમ્રાણપુદ્ગલપરિવર્ત—હન સાત પુદ્ગલ-
 પરિવર્તો મેં—કૌન પુદ્ગલપરિવર્ત કિનપુદ્ગલપરિવર્તો સે કમ હૈં ? કૌન
 પુદ્ગલપરિવર્ત કિનપુદ્ગલપરિવર્તો સે વહુત હૈં ? કૌન પુદ્ગલપરિવર્ત
 કિનપુદ્ગલપરિવર્તો સે તુલ્ય હૈં, ઓર કૌન પુદ્ગલપરિવર્ત કિન પુદ્ગ-

—પુદ્ગલપરિવર્તની અલ્પવહુત્વવક્તવ્યતા—

“एएसि णं भंते ! ओरालियपोग्गलपरियट्ठाणं” इत्यादि—

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા પુદ્ગલપરિવર્તોના અલ્પવહુત્વનું
 નિરૂપણ કર્યું છે—‘एएसि णं ओरालियपोग्गलपरियट्ठाणं जाव आणापाणु
 पोग्गलपरियट्ठाण य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा?’ ગૌતમ સ્વામી
 મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે હે ભગવન્ ! ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત,
 વૈક્રિય પુદ્ગલપરિવર્ત, તૈજસપુદ્ગલપરિવર્ત, કામણ પુદ્ગલપરિવર્ત, મનઃ પુદ્ગલ-
 પરિવર્ત, વચઃ પુદ્ગલપરિવર્ત, અને આનમ્રાણ પુદ્ગલપરિવર્ત, આ સાત પુદ્ગલ
 પરિવર્તોમાં કયાં કયાં પુદ્ગલપરિવર્તો કયાં કયાં પુદ્ગલપરિવર્તો કરતાં અલ્પ છે ?
 કયાં પુદ્ગલપરિવર્તો કયાં પુદ્ગલપરિવર્તો કરતાં અધિક છે ? કયાં પુદ્ગલપરિવર્તો
 કયાં પુદ્ગલપરિવર્તોની બરાબર છે અને કયાં પુદ્ગલપરિવર્તો કયાં પુદ્ગલ-
 પરિવર્તો કરતાં વિશેષાધિક છે ?

ચા સન્તિ? મગ્ધવાનાહ-‘ગોયમા! સઘ્વત્થોવા, વેડવ્વિયપોગ્ગલપરિયદ્દા’ હે ગૌતમ! સર્વસ્તોકાઃ સર્વેભ્યોડ્ડયાઃ વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તાઃ ભવન્તિ, તેપાં વહુતમ-કાલનિર્વર્તનીયત્વાત્, ‘વહ્પોગ્ગલપરિયદ્દા અણંતગુણા’ વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તાપેક્ષયા વચ્ચ:પુદ્ગલપરિવર્તાઃ અનન્તગુણાઃ સન્તિ, તેપામલ્પતરકાલનિર્વર્ત્યત્વાત્, ‘મણપોગ્ગલપરિયદ્દા અણંતગુણા’ વચ્ચ:પુદ્ગલપરિવર્તાપેક્ષયા મન:પુદ્ગલપરિવર્તાઃ અનન્તગુણાઃ સન્તિ, ‘આણાપાણુપોગ્ગલપરિયદ્દા અણંતગુણા’ મન:પુદ્ગલપરિવર્તાપેક્ષયા આનપ્રાણ-પુદ્ગલપરિવર્તાઃ અનન્તગુણા ભવન્તિ, ‘ઓરાલિયપોગ્ગલપરિયદ્દા અણંતગુણા’ આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્તાપેક્ષયા ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અનન્તગુણા ભવન્તિ, ‘તેયા-પોગ્ગલપરિયદ્દા અણંતગુણા’ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તાપેક્ષયા તૈજસપુદ્ગલપરિવર્તાઃ અનન્તગુણાઃ ભવન્તિ “ કમ્માપોગ્ગલપરિયદ્દા અણંતગુણા ” તૈજસપુદ્ગલપરિવર્તાપેક્ષયા

લપરિવર્તો’ સે વિશેષાધિક હૈં? હસકે ઉત્તર મેં મશુ કહતે હૈં? ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ! ‘સઘ્વત્થોવા વેડવ્વિયપોગ્ગલપરિયદ્દા’ સઘ્વ સે કલ્લ વૈક્રિય-પુદ્ગલપરિવર્ત હૈં-કયોં કિ યે વહુત અધિક કાલ મેં નિષ્પન્ન હોતે હૈં। ‘વહ્પોગ્ગલપરિયદ્દા અણંતગુણા’ વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્તકી અપેક્ષા વચ્ચ:પુદ્ગલપરિવર્ત અનન્તગુણે હૈં। કયોંકિ અલ્પતર કાલ મેં નિષ્પન્ન હોતે હૈં। ‘મણપોગ્ગલપરિયદ્દા અણંતગુણા’ વચ્ચ:પુદ્ગલપરિવર્ત કી અપેક્ષા મન:પુદ્ગલપરિવર્ત અનન્તગુણે હૈં। આણાપાણુપોગ્ગલપરિયદ્દા અણંતગુણા’ મન:પુદ્ગલપરિવર્તકી અપેક્ષા આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્ત અનન્તગુણે હૈં। ‘ઓરાલિયપોગ્ગલપરિયદ્દા અણંતગુણા’ આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્તકી અપેક્ષા ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત અનન્તગુણે હૈં। ‘તેયાપોગ્ગલપરિયદ્દા અણંતગુણા’ ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્તકી અપેક્ષા તૈજસપુદ્ગલપરિવર્ત અનન્ત-

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-“ ગોયમા! સઘ્વત્થોવા વેડવ્વિયપોગ્ગલપરિયદ્દા ” વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત બધાં પુદ્ગલપરિવર્તો કરતાં અલ્પપ્રમાણુવાળું હોય છે. તેનું કારણ એ છે કે તે ઘણા જ અધિક કાળમાં નિષ્પન્ન થાય છે.

“ વહ્પોગ્ગલપરિયદ્દા અણંતગુણા ” વૈક્રિયપુદ્ગલપરિવર્ત કરતાં વચનપુદ્ગલપરિવર્ત અનંતગણાં કર્યાં છે, કારણ કે અલ્પતર કાળમાં તેમનું નિર્માણ થાય છે. “ મણપોગ્ગલપરિયદ્દા અણંતગુણા ” વચ્ચ:પુદ્ગલપરિવર્ત કરતાં મન:પુદ્ગલપરિવર્ત અનંતગણાં છે. “ આણાપાણુપોગ્ગલપરિયદ્દા અણંતગુણા ” મન:પુદ્ગલપરિવર્ત કરતાં આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્ત અનંતગણાં છે. “ ઓરાલિયપોગ્ગલપરિયદ્દા અણંતગુણા ” આનપ્રાણપુદ્ગલપરિવર્ત કરતાં ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત અનંતગણાં છે. “ તેયા પોગ્ગલપરિયદ્દા અણંતગુણા ” ઔદારિકપુદ્ગલપરિ-

અથ પશ્ચમોદેશકઃ પ્રારમ્ભયને

દ્વાદશશતકે પશ્ચમોદેશકસ્ય સંક્ષિપ્તવિષયવિવરણમ્ ।

પ્રાણાતિપાતપ્રમૃતયઃ ક્રિયદ્વર્ણાદિયુક્તાઃ સન્તિ ? इत्यादि प्ररूपणम्, क्रोधा-
दयः क्रियद्वर्णादियुक्ताः सन्तीति ? निरूपणम्, मानप्रमृतयः क्रियद्वर्णादियुक्ताः
सन्तीति प्ररूपणम्, एवं मायालोभरागद्वेषप्रमृतयः क्रियद्वर्णादिसंहिताः
सन्तीति प्ररूपणम्, ततः प्राणातिपातविरमणादिः कतिवर्णादियुक्तोऽस्तीति प्ररू-
पणम्, ततश्चतुष्प्रकारकमितिप्ररूपणम्, अवग्रहादिप्ररूपणं च, उत्थानादयः क्रियद्-
वर्णादियुक्ताः सन्तीतिप्ररूपणम् ततः सप्तमावकाशान्तरप्ररूपणम्, सप्तमतनुवात-
प्ररूपणं च, नैरयिकाणां वर्णादिप्ररूपणं च, पृथिवीकायिकानां प्ररूपणम्, ततो

પાંચવે ઉદ્દેશોકા પ્રારંભ

બારહવેં શતક કે પાંચવેં ઉદ્દેશોકા પ્રારંભ

બારહવેં શતક કે હસ પાંચવેં ઉદ્દેશક મેં જો વિષય કહા ગયા હૈ
ઉસકા સંક્ષિપ્ત રૂપ સે વિવરણ હસ પ્રકાર હૈ-પ્રાણાતિપાત આદિ
કિતને વર્ણ આદિ વાલે હૈં इत्यादि कथन, क्रोधादिक कितने वर्णादि-
वाले हॆं-ऐसा कथन, मान वगैरह कितने वर्णादिवाले हॆं-ऐसा कथन,
माया, लोभ, राग, द्वेष आदि कितने वर्णवाले हॆं ऐसा कथन, प्राणाति-
पातविरमण आदि कितने वर्णादियुक्त है ऐसा कथन, औत्पत्तिकी आदि
चार प्रकार की बुद्धि का वर्णन, अवग्रह आदि कितने वर्णादिवाले हॆं
ऐसा कथन, उत्थान आदि कितने वर्णादिवाले हॆं ऐसा कथन सातवीं
पृथिवी के अवकाशान्तरका कथन सातवीं पृथिवी का तनुवातवलय
कितने वर्णादिवाला है? ऐसा कथन, नैरयिक आदिकों के वर्णादिको

પાંચમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

બારમાં શતકના આ પાંચમાં ઉદ્દેશમાં પ્રતિપાદિત વિષયનું સંક્ષિપ્ત
વર્ણન આ પ્રમાણે છે-પ્રાણાતિપાત આદિ કેટલાં વર્ણાદિવાળાં છે ? ક્રોધાદિક
કેટલાં વર્ણાદિવાળાં છે ? માન, માયા, લોભ, રાગ, દ્વેષ આદિ કેટલાં વર્ણા-
દિવાળાં છે ? પ્રાણાતિપાતવિરમણ આદિ કેટલાં વર્ણાદિવાળાં છે ? इत्यादि
प्रश्नो અને તેમના ઉત્તરો ઔત્પત્તિકી આદિ ચાર પ્રકારની બુદ્ધિઓનું વર્ણન
અવગ્રહ આદિ કેટલાં વર્ણાદિવાળાં છે ? ઉત્થાન આદિ કેટલાં વર્ણાદિવાળાં છે ?
સાતમી પૃથ્વીના અવકાશાન્તરનું કથન સાતમી પૃથ્વીનું તનુવાતવલય
કેટલાં વર્ણાદિવાળું છે ? નારકાદિકોના વર્ણાદિકોની પ્રરૂપણ, પૃથ્વીકાયિકાદિના

મનુષ્યાણાં પ્રરૂપણમ્, તતો વાનવ્યન્તરપ્રભૃતીનાં પ્રરૂપણમ્ તતો ધર્માસ્તિકાયાદીનાં પ્રરૂપણમ્, તતો જ્ઞાનાવરણાદીનાં પ્રરૂપણમ્, તદનન્તરં કૃષ્ણલેશ્યાપ્રભૃતીનાં પ્રરૂપણમ્, તતઃ સમ્યગ્દૃષ્ટિ મિથ્યાદૃષ્ટિ-તદુભયદૃષ્ટીનાં પ્રરૂપણમ્, તતઃ ઔદારિકાદિશરીરપ્રરૂપણમ્, તદનન્તરં સાકારોપયોગસ્ય, અનાકારોપયોગસ્ય ચ પ્રરૂપણમ્, તતઃ સર્વદ્રવ્યપ્રરૂપણમ્, ગર્ભવ્યુત્ક્રામતો જીવસ્ય પ્રરૂપણમ્, જીવોજીવસમૂહઃ જગત્કર્મવશાત્ વિવિધરૂપેણ પરિણમતીતિ ।

કર્મપુદ્ગલવત્કવ્યતા

મૂલમ્—“રાયગિહે જાવ એવં વયાસી—અહ મંતે ! પાળાઢવાણ૧, મુસાવાણ૨, અદિન્નાદાળે૩, મેહુળે૪, પરિગ્ગહે૫, એસળં કઢવન્ને, કઢગંધે, કઢરસે, કઢફાસે, પળળત્તે ? ગોયમા ! પંચવન્ને, દુગંધે, પંચરસે, ચઢફાસે પળળત્તે । અહ મંતે ! કોહે૧, કોવે૨, રોસે૩,

કી પ્રરૂપણા પૃથિવીકાથિક કિતને વર્ણાદિવાલે હૈં—એસા કથન, મનુષ્ય કિતને વર્ણાદિ વાલે હૈં ? એસા કથન, વાનવ્યન્તર વગૈરહ કિતને વર્ણાદિવાલે હૈં—એસા કથન, ધર્માસ્તિકાય આદિ કિતને વર્ણાદિવાલે હૈં—એસા કથન, જ્ઞાનાવરણાદિક કર્મોં મેં વર્ણાદિકકા કથન કૃષ્ણલેશ્યા આદિકોં મેં વર્ણાદિક કા કથન, સમ્યગ્દૃષ્ટિ, મિથ્યાદૃષ્ટિ, તદુભયદૃષ્ટિ ચે સઽ વર્ણાદિરહિત હૈં એસા કથન ઔદારિકશરીર આદિ મેં વર્ણાદિક કા કથન સાકાર ઉપયોગ ઓર નિરાકાર ઉપયોગ ચે દોનોં વર્ણાદિરહિત હૈં એસા કથન, સમસ્ત દ્રવ્યોં મેં કિતને દ્રવ્ય વર્ણાદિવાલે હૈં ? એસા કથન, ગર્ભ મેં ઉત્પાદ હોતે હુએ જીવ કે વર્ણાદિક કા કથન જીવ, જીવસમૂહ રૂપજગત્ત્વે યે કર્મવશ વિવિધરૂપ સે પરિણમતે હૈં એસા કથન ।

વર્ણાદિની પ્રરૂપણા, મનુષ્યના વર્ણાદિની પ્રરૂપણા, વાનવ્યન્તર આદિ કેટલાં વર્ણાદિવાળાં છે, તેનું નિરૂપણ, ધર્માસ્તિકાય આદિ કેટલાં વર્ણાદિવાળાં છે, તેનું નિરૂપણ, જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મોં કેટલાં વર્ણાદિવાળાં હોય છે, તેનું નિરૂપણ કૃષ્ણલેશ્યા આદિના વર્ણાદિનું કથન સમ્યગ્દૃષ્ટિ, મિથ્યાદૃષ્ટિ, અને તદુભયદૃષ્ટિ, આ ત્રણે વર્ણાદિથી રહિત છે એવું કથન ઔદારિક શરીર આદિમાં વર્ણાદિનું કથન-સાકાર ઉપયોગ અને નિરાકાર ઉપયોગ, આ બન્ને વર્ણાદિથી રહિત છે એવું કથન સમસ્ત દ્રવ્યો વર્ણાદિવાળાં છે, તેનું કથન ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થતાં જીવના વર્ણાદિનું કથન જીવ અને જીવસમૂહ રૂપ જગતનું કર્મવશ વિવિધ સ્વરૂપે પરિણમન થવાનું કથન,

दोसे४, अखमे५, संजलणे६, कलहे७, चंडिके८, भंडणे९, विवादो
 १०, एसणं केइवन्ने जाव कइफासे पणत्ते ? गोयमा ! पंचवन्ने,
 दुग्ंधे, पंचरसे चउफासे पणत्ते । अह भंते ! माणे१, मदे२, दप्पे३,
 थंमे४, गट्ठे५, अत्तुक्कोसे६, परपरिवाए७, उक्कोसे८, अवक्कोसे९,
 उण्णए१०, उन्नामे११, दुन्नामे१२, एसणं कइवण्णे, कइग्ंधे,
 कइरसे, कइफासे पणत्ते ? गोयमा ! पंचवन्ने जहा कोहे तहेव ।
 अह भंते ! माया१, उवही२, नियडी३, वलये४, गहणे५, णूमे६,
 कक्के७, कुरुए८, जिम्हे९, विट्ठिसे१०, आयरण्या११, गूहण्या१२,
 वंचण्या१३, पालिउंचण्या१४, सातिजोगे य१५ एसणं कइवन्ने,
 कइग्ंधे, कइरसे कइफासे ? गोयमा ! पंचवन्ने जहेव कोहे । अह
 भंते ! लोभे१, इच्छा२, सुच्छा३, कंखा४, गेही, तण्हा६, भिज्झा७,
 अभिज्झा८, आसासण्या९, पत्थण्या१० लालप्पण्या११, कामा-
 सा१२, भोगासा१३, जीवियासा१४, मरणासा१५, नंदीरागे१६,
 एसणं कइवण्णे कइग्ंधे कइरसे कइफासे ? जहेव कोहे । अह भंते !
 पेज्जे१, दोसे२, कलहे३, जाव मिच्छादंसणसल्ले, एसणं कइवण्णे
 कइग्ंधे कइरसे, कइफासे ? जहेव कोहे तहेव चउफासे ॥सू०१॥

छाया—राजगृहे यावत्—एवम् अवादीत्—अथ भंते । प्राणात्तिपातः१, मृषा-
 वादः२, अदत्तादानम्३, मैथुनम्४, परिग्रहः५ एष खलु कतिवर्णः, कतिगन्धः,
 कतिरसः, कतिस्पर्शः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! पचवर्णः, द्विगन्धः, पञ्चरसः, चतुःस्पर्शः,
 प्रज्ञप्तः । अथ भदन्त ! क्रोधः१, कोपः२, रोषः३, दोषः४, अक्षमा५, संज्वलनम्६,
 कलहः७, चाण्डिक्यम्८, भण्डनम्९, विवादः१०, एष खलु कतिवर्णः, यावत्
 कतिस्पर्शः, प्रज्ञप्तः ? गौतम ! पञ्चवर्णः, द्विगन्धः, पञ्चरसः, चतुःस्पर्शः, प्रज्ञप्तः ।
 अथ भदन्त ! मानं, मदः, दर्पः, स्वप्नः, गर्वः, आत्मोत्कर्षः, परपरिवादः,

उत्कर्षः, अपकर्षः, उन्नयः, उन्नामः, दुर्नामः, १२, एष खलु कतिवर्णः, कतिगन्धः, कतिरसः, कतिस्पर्शः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! पञ्चवर्णः, यथा क्रोधस्तथैव । अथ भदन्त ! माया, उपधिः, निष्कृतिः, चलयम्, गहनम्, नृपः, कलकम्, कुरुपम्, जैह्वम्, किल्बिषः १८, आदरणना, गूहनता, वञ्चनता, प्रतिकुञ्चनता, सांतीयोगश्च १५, एष खलु कतिवर्णः, कतिगन्धः, कतिरसः, कतिस्पर्शः ? गौतम ! पञ्चवर्णः यथैव क्रोधः । अथ भदन्त ! लोभः १, इच्छा २, मूर्च्छा ३, काङ्क्षा ४, गृद्धिः ५, तृष्णा ६, मिथ्या ७, अभिमिथ्या ८, आशंसनता ९, प्रार्थनता १०, लालपनता ११, कामाशा १२, भोगाशा १३, जीविताशा १४, मरणाशा १५, नन्दिरागः १६, एष खलु कतिवर्णः, कतिगन्धः, कतिरसः, कतिस्पर्शः ? यथैव क्रोधः । अथ भदन्त ! प्रेम द्वेषः, कलहो, यावत् मिथ्यादर्शनशल्यः, एष खलु कतिवर्णः ४ ? यथैव क्रोधस्तथैव चतुःस्पर्शः ॥ सू० १॥

टीका—पूर्वोद्देशके पुद्गलपरिवर्तानामुक्तत्वेन तत्प्रस्तावात् कर्मपुद्गलस्वरूपं प्ररूपयितुमाह—‘रायगिहे’ इत्यादि, ‘रायगिहे जाव एवं बयासी’ राजगृहे यावत् नगरे स्वामी समवसृतः, धर्मकथां श्रोतुं पर्वत् निर्गच्छति, धर्मकथां श्रुत्वा प्रतिगता पर्वत्, ततो विनयेन शुश्रूषमाणो गौतमः प्राञ्जलिपुटः पयुपासीनः भगवन्तम्, एव—वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्—‘अहंमंते ! पाणाहवाए, मुमावाए अंदि-

कर्मपुद्गलवक्तव्यता—

‘रायगिहे जाव एवं बयासी’ इत्यादि ।

टीकार्थ—इससे पूर्व उद्देशक में पुद्गलपरिवर्तों का कथन किया गया है सो इसी प्रस्ताव को लेकर उन्नकार ने यहां पर कर्मपुद्गलों के स्वरूप का कथन किया है—‘रायगिहे जाव एवं बयासी’ राजगृह नगर में महावीर स्वामी पधारे उनसे धर्मकथा को सुनने के लिये परिषदा निकली और वह धर्मकथा को सुनकर पीछे अपने २ स्थान पर पीछे चली गई इसके बाद प्रश्न पूछने की इच्छावाले श्री गौतमने दोनों हाथ जोड़कर बड़े विनय के साथ प्रभु की सेवा में मन को लगाते हुए

“रायगिहे जाव एवं बयासी” इत्यादि—

टीकार्थ—आगला उद्देशाभां पुद्गलपरिवर्तानां निरूपणं करवाभां आन्धुं इवे सूत्रकारे कर्मपुद्गलानां स्वरूपानां निरूपणं करे छे—

“रायगिहे जाव एवं बयासी” राजगृह नगरनां महावीर प्रभु पधायी धर्मशास्त्राभां भगवान् आटे विषय नीकणी अने धर्मशास्त्राभां भगवान् परिषद निसर्जि यथे इत्यादि पूर्वोक्त कथन अही अन्धुं करे जेधे अत्यार आद धर्मतत्त्वानु श्रवण करवानी असिवापावाणा गौतमस्वाम को अन्ने हाथ जेडीने विनयपूर्वक महावीर प्रभुने आ प्रकारने प्रश्न पूछये—“अहंमंते !

ન્નાદાણે, મેહુણે, પરિગ્રહે, એસણં કહવન્ને, કહગંધે, કહરસે, કહફાસે પળ્ણસે ?' હે ભદન્ત ! અથ પ્રાણાતિપાતઃ-પ્રાણવ્યપરોપણમ્ તજ્જનિતં તજ્જનકં વા ચારિત્ર-મોહનીયં કર્મપ્રાણાતિપાત-પ્રવોપચારાત્ તત્ત્વ કર્મપુદ્ગલસ્વરૂપં ભવતિ અતएव તત્ર વર્ણાદિ સંભવ પ્રશ્નઃ, એવં મૃષાવાદઃ તજ્જનન્યં તજ્જનકં વા તથાવિધં કર્મ મૃષાવાદ એવ, અદત્તાદાનમ્-અદત્તસ્ય આદાનમ્-અદત્તાદાનમ્, તજ્જનન્યં તજ્જનકં વા તથાવિધં કર્મ અદત્તાદાનમેવ, મૈથુનમ્-અબ્રહ્મચર્યમ્, તજ્જનન્યં તજ્જનકં વા તથાવિધં કર્મ મૈથુનમેવ, પરિગ્રહઃ-ધનાદિવસ્તૂનાં

ભગવાન્ સે હસ પ્રકાર પૂછા-‘અહ ભંતે ! પાણાહવાए, મુસાવાए, અદિ-ન્નાદાણે, મેહુણે, પરિગ્રહે, એસ ણં કહવન્ને, કહગંધે, કહરસે, કહફાસે પળ્ણસે’ હે ભદન્ત ! પ્રાણાતિપાતરૂપ પ્રાણવ્યપરોપણ સે જનિત કર્મ અથવા પ્રાણવ્યપરોપણ કા જનક એસા જો ચારિત્ર મોહનીય કર્મ હે વહ યહાં ઉપચાર સે પ્રાણવ્યપરોપણ શબ્દદ્વારા ગૃહીત હુઆ હૈ, ક્યોંકિ યહ ચારિત્રમોહનીય કર્મપુદ્ગલરૂપ હોતા હૈ-હસીલિયે હસ મેં વર્ણાદિકે હોને કા પ્રશ્ન કિયા ગયા હૈ । હસી પ્રકાર સે મૃષાવાદ શબ્દ સે મૃષાવાદ કા જનકકર્મ અથવા મૃષાવાદ સે જન્ય એસા જો કર્મ હૈ વહ ભી ઉપચાર સે મૃષાવાદ હી હૈ, અદત્ત કા આદાન કરના-હસકા નામ અદત્તાદાન હૈ હસ અદત્તાદાન કે દ્વારા જન્ય કર્મ અથવા અદત્તાદાન કા જનક એસા જો કર્મ હૈ વહ ભી ઉપચાર સે અદત્તાદાન હી હૈ, અબ્રહ્મચર્યકા નામ મૈથુન હૈ, હસ મૈથુન સે જન્ય કર્મ અથવા હસ મૈથુન કા જનક જો કર્મ

પાણાહવાए, મુસાવાए, અદિન્નાદાણે, મેહુણે, પરિગ્રહે, એસણં કહ વજ્જે, કહ ગંધે, કહ રસે કહ ફાસે પળ્ણસે ? ’ હે ભગવન્ ! પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, અદત્તાદાન, મૈથુન અને પારશ્રવણા કેટલાં વર્ણો છે ? કેટલા ગંધો છે ? કેટલા રસો છે ? અને કેટલા સ્પર્શો છે ? આ પ્રશ્નોના ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે-પ્રાણાતિપાત પદ અહીં પ્રાણવ્યપરોપણના (પ્રાણોનો વિયોગ કરવાથી) જનિત કર્મના અર્થમાં અથવા પ્રાણવ્યપરોપણજનક એવા ચારિત્રમોહનીય કર્મના અર્થમાં પ્રયુક્ત થયું છે, કારણ કે તે ચારિત્રમોહનીયકર્મ પુદ્ગલરૂપ હોય છે. તેથી તેમાં વર્ણાદિનો સદ્ભાવ રહે છે.

તે કારણે જ આ પ્રશ્ન પૂછવામાં આવેલ છે. એજ પ્રમાણે મૃષાવાદના જનક કર્મને શ્રદ્ધા કરવામાં આવ્યું છે. અથવા મૃષાવાદ વડે જન્ય કર્મને પણ ઔપચારિક રીતે મૃષાવાદ જ કહે છે. અદત્ત વસ્તુનું આદાન (શ્રદ્ધા) કરવું તેનું નામ અદત્તાદાન છે આ અદત્તાદાન દ્વારા જન્ય કર્મને અથવા અદત્તાદાનનું જનક જે કર્મ છે તેને પણ ઔપચારિક રીતે અદત્તાદાન જ કહે છે. અબ્રહ્મચર્યનું નામ મૈથુન છે આ મૈથુનજન્ય કર્મને અથવા મૈથુનજનક કર્મને

ગ્રહણમ્, આસક્તિર્વા, તઞ્જન્યં તઞ્જનકંવા તથાવિધં કર્મ પરિગ્રહૈવ, તેષાં
ચ કર્મણાં પુદ્ગલરૂપત્વાત્, एष खलु प्राणातिपातादिः कतिवर्णः, कति
रसः, कतिस्पर्शः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह—‘गोयमा ! पंचवर्णे, दुग्ंधे, पंचरसे, चउ-
फासे पणत्ते ’ हे गौतम ! प्राणातिपातादिकर्मणः पुद्वलस्वरूपत्वात् स पञ्चवर्णः
कालनीलादि भेदात्, द्विगन्धः सुरभिदुरभिभेदात्, पञ्चरसः तिक्तकटुकादिभेदात्,
चतुःस्पर्शः कर्कशानाम् अष्टानां केषामपि चतुर्णां भेदात्, प्रज्ञप्तः,

है वह भी उपचार से अब्रह्म-मैथुन ही है, घनादि वस्तुओं का ग्रहण
करना इसका नाम परिग्रह है अथवा-मूर्च्छा का नाम परिग्रह है इसके
द्वारा जन्य कर्म अथवा इसका जनक जो कर्म है वह भी उपचार से
परिग्रह ही है-क्योंकि उन कर्मों में पुद्गलरूपता होती है इसीलिये यहाँ
पर ऐसा प्रश्न किया गया है कि यह प्राणातिपातादि कितने वर्णों वाला,
कितने गंधों वाला, कितने रसों वाला, और कितने स्पर्शों वाला कहा
गया है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘पंचवर्णे,
दुग्ंधे, पंचरसे, चउफासे, पणत्ते’ यह प्राणातिपातादि पांच वर्णों वाला
दो गंधों वाला, पांच रसों वाला और चार स्पर्शों वाला कहा गया है ।
क्योंकि यह प्राणातिपातादि कर्मपुद्गलरूप है । कृष्ण, नील आदि के
भेद से वर्ण पांच प्रकारका होता है, सुरभि दुरभि के भेद से गंध दो
प्रकार का होता है । तिक्त कटुक आदि के भेद से रस पांच प्रकार का

પણ ઔપચારિક રીતે અબ્રહ્મ-મૈથુન જ કહે છે. ઘનાદિ વસ્તુઓને ગ્રહણ કરવી
તેનું નામ પરિગ્રહ છે. અથવા મૂર્ચ્છાભાવનું નામ પરિગ્રહ છે તેના દ્વારા
જન્ય કર્મને પરિગ્રહ કહે છે અથવા તેનું જનક જે કર્મ છે તેને પણ
ઔપચારિક રીતે પરિગ્રહ જ કહે છે. તે કર્મોમાં પુદ્ગલરૂપતા હોય છે, તે
કારણે અહીં એવો પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો છે કે “ હે ભગવન ! પ્રાણાતિપાત
આદિને કેટલાં વર્ણોવાળાં, કેટલી ગંધોવાળાં, કેટલા રસોવાળા અને કેટલા
સ્પર્શોવાળા કહ્યા છે ? ”

આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે-“ ગોયમા ! ” હે
ગૌતમ ! “ પંચવર્ણે, દુગંધે, પંચરસે, ચઉફાસે, પણત્તે ” પ્રાણાતિપાત આદિને
પાંચ વર્ણોવાળાં, બે ગંધોવાળાં, પાંચ રસોવાળાં અને ચાર સ્પર્શોવાળાં કહ્યાં
છે. આ પ્રમાણે કથન કરવાનું કારણ એ છે કે પ્રાણાતિપાત આદિ કર્મ, પુદ્-
ગલો રૂપ છે કૃષ્ણ, નીલ, આદિના ભેદથી વર્ણ પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે.
ગંધના સુરભિગંધ અને દુરભિગંધ રૂપ બે પ્રકાર છે. તીષ્ણ, ઠંડવો આદિ
પાંચ પ્રકારના રસો કહ્યા છે. કર્કશ આદિના ભેદથી સ્પર્શના આઠ પ્રકાર

ગૌતમઃ પૂછતિ-‘અહ મંતે ! કોહે૧, કોવે૨, રોસે૩, દોસે૪, અસ્મે૫, સંજલણે૬, કલહે૭, ચંડિકે૮, મંડળે૯. વિવાદે૧૦, એસણં કહવણે જાવ કહ-
 ફાસે પળણતે ? ’ હે મદન્ત ! અથ ક્રોધઃ-ક્રોધપરિણામજનકં કર્મ, ક્રોપઃ ક્રોધો
 દયાસ્વભાવાચ્છલનમાત્રમ્, તત્ર ક્રોધઃ इतिसामान्यं નામ વર્તતે, કોપાદયસ્તુ તત્ત્વ-
 મવત્વાત્ તદ્વિશેષાઃ, રોપઃ-ક્રોધસ્યેવ પરમ્પરાનુવન્ધઃ, દોષઃ સ્વસ્ય પરસ્ય વા
 હોતા હૈ । કર્કશ આદિ કે ભેદ સ્પર્શ આઠ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ इन
 આઠ મેં સે इन મેં યે ચાર સ્પર્શ હોતે હૈ । યથા-શીત, ડગ્ગ, સ્નિગ્ધ
 ઓર રુક્ષ । સો હી કહા હૈ-‘પંચ રસ પંચવન્નેહિં પરિણયં દુવિહગંધચડ-
 ફાસં દુવિયમણંતપણં સિદ્ધેહિં અણંતગુણહીણં ’ ॥૧॥ સિદ્ધોં સે અનન્ત-
 ગુણહીન અનંત પ્રદેશોંવાલા દ્રવ્ય પાંચ રસોંવાલા, પાંચ વર્ણોંવાલા, દો
 ગંધોંવાલા ઓર ચાર સ્પર્શોંવાલા દ્રવ્ય હોતા હૈ ।

અથ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-‘અહ મંતે ! કોહે૧, કોવે૨,
 રોસે૩, દોસે૪, અસ્મે૫, સંજલણે૬, કલહે૭, ચંડિકે૮, મંડળે૯, વિવા-
 દે૧૦, એસ ણં, કહવણે જાવ કહફાસે પળણતે ’ ક્રોધ પરિણામજનક
 કર્મ કા નામ ક્રોધ હૈ, એવં ક્રોધ કે ઉદય સે અપને નિજસ્વભાવ સે
 વિચલિત હોના, હસકા નામ કોપ હૈ इन મેં ક્રોધ યહ સામાન્ય નામ હૈ
 ઓર કોપાદિક ઉસકે વિશેષ નામ હૈ-કર્પોંકિ યે કોપાદિક ઉસસે
 ઉત્પન્ન હોતે હૈ । કોપ કી જો પરમ્પરા ચલતી હૈ હસકા નામ રોષ હૈ
 અપને કો યા દૂસરે કો જો દૂષણ લગાયા જાતા હૈ હસકા નામ દોષ

કહ્યા છે. આ આઠ સ્પર્શોંમાંથી કોઇ પણ ચાર સ્પર્શોંના પ્રાણુતિપાત આદિ
 કર્મપુદ્ગલોંમાં સદ્ભાવ હોય છે. એજ વાત નીચેની ગાથા દ્વારા પ્રકટ
 કરવામાં આવી છે. “ પંચ રસ પંચવન્નેહિં પરિણયં દુવિહગંધચડફાસં દુવિ-
 યમણંતપણં સિદ્ધેહિં અણંતગુણહીણં ॥૧॥ અનંત પ્રદેશોંવાળું દ્રવ્ય પાંચ રસો-
 ં, પાંચ વર્ણોંવાળું, બે ગંધોંવાળું અને ચાર સ્પર્શોંવાળું હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્ન-“ અહ મંતે ! કોહે૧, કોવે૨, રોસે૩, દોસે૪,
 અસ્મે૫, સંજલણે૬, કલહે૭, ચંડિકે૮, મંડળે૯, વિવાદે૧૦, એસણં કહવણે
 જાવ કહ ફાસે પળણતે ? ” ક્રોધપરિણામ જનક કર્મનું નામ ક્રોધ છે અને
 ક્રોધના ઉદયને કારણે પોતાના નિજ સ્વભાવથી વિચલિત થવું તેનું નામ
 કોપ છે, આ બંધાં નામોંમાં ક્રોધ સામાન્ય નામ છે અને કોપાદિક તેના
 વિશેષ નામ છે; કારણ કે કોપાદિકની ઉત્પત્તિ ક્રોધમાંથી થાય છે. કોપની
 જે પરમ્પરા ચાલે છે, તેનું નામ રોષ છે, પોતાના ઉપર કે અન્યના ઉપર

દૂષણમ્, એતન્તુ ક્રોધજન્યત્વાત્ ક્રોધાકાર્યમ્, દ્વેષોવા અપ્રીતિમાત્રમ્, અક્ષમા-
પરકૃતાપરાધસ્યાસહનમ્. સંજ્વલનઃ-પૌનઃપુન્યેન ક્રોધચક્ષિના ઝ્વલનમ્, કલહઃ-
પરસ્પરકોલાહલકરણમ્ પરસ્પરમુઞ્ચૈરત્રુચિતભાષણમિત્યર્થઃ, એતન્ત્વાપિ ક્રોધ-
કાર્યમ્. ચાણ્ડિક્યમ્-રૌદ્રાકારકરણમ્, એતદપિ ક્રોધજન્યમેવ, મળ્ડનમ્-દળ્ડના-
દિભિઃ-યુદ્ધમ્ પરદોષોદ્ઘાટનમ્, ગાલીપ્રદાનેન વા, એતસ્યાપિ ક્રોધજન્યત્વાત્,
વિવાદઃ-વિરુદ્ધવચનાનિ, અયમપિ ક્રોધજન્ય એવ । એષ સ્વલ્લુ ક્રોધાદિઃ કતિવર્ણઃ,
યાવત્ કતિગન્ધઃ, કતિરસઃ કતિસ્પર્શઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ? મગવાનાહ-‘ગોયમા । પંચવર્ણે દુગંધે

હૈ યહ ક્રોધ સે જન્ય હોતા હૈ હસલિયે ક્રોધ કા કાર્ય હૈ । અથવા દ્વેષ-
અપ્રીતિ કા નામ હૈ । દૂસરોં દ્વારા કિયે ગયે અપરાધ કો સહન કરનેકી
અક્ષમતા કા નામ અક્ષમા હૈ ક્રોધ સે બારંબાર જલના હસકા નામ
સંજ્વલન હૈ આપસ મેં એક દૂસરે કે પ્રતિ ધુરી તરહ સે જો જોર ૨ સે
બોલચાલ હો જાતી હૈ ઉસકા નામ કલહ હૈ યહ ભી ક્રોધ કા એક કાર્ય
હૈ । રૌદ્ર આકાર કા ધારણ કરના હસકા નામ ચાણ્ડિક્ય હૈ યહ ભો
ક્રોધ કા એક કાર્ય હૈ । દળ્ડ આદિ સે યુદ્ધ કરના અથવા ગાલી દેને
પૂર્વક દૂસરોં કે દોષોં કા ઉદ્ઘાટન કરના હસકા નામ મળ્ડન હૈ । યહ
ભી ક્રોધ કા એક કાર્ય હૈ, પરસ્પર વિરોધ સે ઉત્પન્ન હુએ વચનોં કા
નામ વિવાદ હૈ, યહ ભી ક્રોધ સે હી જન્ય હોતા હૈ અતઃ ઉસકા એક
કાર્ય હૈ । યે ક્રોધાદિ પરિણામ કિતને વર્ણોંવાલે, યાવત્ કિતને ગંધો-
વાલે, કિતને રસોંવાલે, ઔર કિતને સ્પર્શોંવાલે કહે ગયે હૈં ? હસકે

જે દૂષણ લગાડવામાં આવે છે તેનું નામ દોષ છે તે ક્રોધ જન્ય હોવાથી
ક્રોધના કાર્ય રૂપ ગણાય છે. અથવા અપ્રીતિનું નામ દ્વેષ છે. અન્ય દ્વારા
થયેલા અપરાધને સહન કરવાની અક્ષમતાનું નામ અક્ષમા છે. ક્રોધથી વારંવાર
પ્રજ્વલિત થવું તેનું નામ સંજ્વલન છે. એક બીજાની વચ્ચે ઉગ્ર વાગ્યુદ્ધ
થવું તેનું નામ કલહ છે. તે કલહ પણ ક્રોધના કારણે જ ઉદ્ભવતો હોવાથી
તેને પણ ક્રોધના એક કાર્ય રૂપ ગણવામાં આવે છે. રૌદ્ર સ્વરૂપને ધારણ
કરવું તેનું નામ ચાંડિક્ય છે. આ ચાંડિક્ય પણ ક્રોધના એક કાર્ય રૂપ છે,
હંડા આદિ વડે લડવું અથવા ગાલીપ્રદાનપૂર્વક બીજાના દોષોને પ્રકટ કરવા
તેનું નામ મળ્ડન છે. તે પણ ક્રોધના એક કાર્ય રૂપ છે પરસ્પરના વિરોધને
કારણે જે વચ્ચેનાં ઉચ્ચારણ થાય છે તેનું નામ વિવાદ છે. આ વિવાદ પણ
ક્રોધના જ એક કાર્ય રૂપ છે. ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્નને લાવાર્થ એવો છે કે
ક્રોધાદિ પરિણામો કેટલાં વર્ણવાળાં, કેટલા ગંધવાળાં, કેટલા રસવાળાં અને
કેટલા સ્પર્શવાળાં છે ?

પંચરસે ચડફાસે પળળત્તે' હે ગૌતમ ! ક્રોધાદિ પરિણામજનકકર્મણઃ પુદ્ગલરૂપત્વાત્, સ ક્રોધાદિપરિણત કર્મપુદ્ગલઃ પञ्चवर्णः, पञ्चरसः, द्विगन्धः, चतुःस्पर्शः प्रज्ञप्तः । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ - 'અહ મંતે ! માળે ૧, મદે ૨, દપ્પે ૩, થંમે ૪, ગવ્વે ૫, અત્તુકોસે ૬, પરપરિવાણ ૭, ઉકોસે ૮, અવકોસે ૯, ઉળળા ૧૦, ઉન્નામે ૧૧, દુન્નામે ૧૨, એસણં કહવળ્ણે, કહગંધે, કહરસે, કહફાસે પળળત્તે ?' હે મદન્ત ! અથ માનમ્-માનપરિણામજનકં કર્મ, તત્ર માનમ્-અભિમાનપદવાચ્યમ્ સામાન્યં નામ, મદાદયસ્તુ તત્ત્વમ્ભવત્વાત્ તદ્વિશેષા

उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘ गोयमा ’ हे गौतम ! ‘ पंचवण्णे, दुग्ंधे, पंचरसे, चडफासे पण्णत्ते ’ क्रोधादिपरिणामजनककर्मपुद्गलरूप होने के कारण वह क्रोधादिरूपपरिणत कर्मपुद्गल पांचवर्णोंवाला, दो गंधोंवाला, पांच रसोंवाला एवं चार स्पर्शोंवाला कहा गया है ।

अथ गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘ अह भंते ! माणे, मदे, दप्पे, थंमे, गव्वे, अत्तुक्कोसे, परपरिवाए, उक्कोसे, अवक्कोसे, उण्णए, उन्नामे, दुन्नामे १२ एसणं कइवण्णे, कइगंधे, कहरसे, कइफासे पण्णत्ते ’ हे भदन्त ! मान, मद, दर्प, स्तंभ, गर्व, आत्मोत्कर्ष, परपरिवाद, उत्कर्ष, अपकर्ष, उन्नय, उन्नाम, दुर्नाम-ये सब कितने वर्णवाले, कितने गंधवाले, कितने रसवाले और कितने स्पर्शवाले होते हैं ? अभिमानपदवाच्य मान को उत्पन्न करनेवाले कर्मका नाम मान है । यहां मान यह सामान्य नाम है तथा मद आदि इसके विशेष नाम हैं । क्योंकि ये सब

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર-“ ગોયમા ! પંચવળ્ણે, દુગંધે, પંચરસે, ચડફાસે પળળત્તે ” હે ગૌતમ ! ક્રોધાદિ પરિણામજનક કર્મો પુદ્ગલરૂપ હોવાને કારણે, તે ક્રોધાદિરૂપે પરિણત કર્મપુદ્ગલો પાંચ વર્ણોવાળાં, બે ગંધોવાળાં, પાંચ રસોવાળાં અને ચાર સ્પર્શોવાળાં કહ્યાં છે.

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન-“ અહ મંતે ! માળે, મદે, દપ્પે, થંમે, ગવ્વે, અત્તુકોસે, પરપરિવાણ, ઉકોસે, અવકોસે, ઉળળા, ઉન્નામે, દુન્નામે, ૧૨ એસણં કહ વળ્ણે, કહ ગંધે, કહ રસે, કહ ફાસે પળળત્તે ? ” હે ભગવન્ ! માન, મદ, દર્પ, સ્તંભ, ગર્વ, આત્મોત્કર્ષ, પરપરિવાદ, ઉત્કર્ષ, અપકર્ષ, ઉન્નય, ઉન્નામ અને દુર્નામ રૂપે પરિણત કર્મપુદ્ગલો કેટલાં વળ્ણુ, કેટલા ગંધ, કેટલા રસ અને કેટલા સ્પર્શથી યુક્ત હોય છે ?

અભિમાન પદના સામાનાર્થી માનને ઉત્પન્ન કરનારા કર્મનું નામ માન છે અહીં માન સામાન્ય નામ રૂપે તથા મદ આદિ તેના વિશેષનામે રૂપે પ્રયુક્ત થયાં છે, કારણ કે તેમની ઉત્પત્તિનું કારણ માનપરિણામ જ છે.

एव, तत्र मदो-मत्तता, दर्पः-दृप्तता, स्तम्भः-स्तब्धता, अनम्रतेरत्यर्थः, गर्वः-
अहङ्कारः, आत्मोत्कर्षः-परापेक्षया आत्मनो गुणैः उत्कृष्टता प्रतिपादनम्, परपरि-
वादः-परेषामपवदनम् निन्दनम् परेषां परिपातो वा-गुणेभ्यः परिपातनम्, उत्कर्षः-
आत्मनः परस्य वा किञ्चित् क्रियया उत्कृष्टताकरणम्, अपकर्षः अभिमानात्
स्वापेक्षया परस्य हीनताप्रतिपादनम्, उन्नतः-उच्छिन्नं नतं पूर्वप्रवृत्तं नमनम्
अभिमानादेव अथवा उच्छिन्नो नयः नीतिरभिमानात् इति उन्नयः, नयाभावः
इतिभावः । उन्नामः-प्रणतस्य अनुप्रवेशा दुन्नमनम्, दुर्नामः-मदाद्दुष्टं नमनं
दुर्नामः, एष खलु मानादिपरिणतकर्मपुद्गलः कतिवर्णः, कतिगन्धः, कतिरसः,
कतिस्पर्शः, प्रज्ञप्तः ? भगवानाह-‘गोयमा ! पंचवन्ने जहा कोहे तहेव’ हे गौतम !

उससे उत्पन्न होते हैं । मत्तता का नाम मद है, दृप्तता का नाम दर्प है,
अनम्रता का नाम स्तंभ-स्तब्धता है, अहङ्कार का नाम गर्व है पर की
अपेक्षा से अपने को अपने गुणों द्वारा उत्कृष्ट कहना इसका नाम
आत्मोत्कर्ष है दूसरों की निन्दा करना, अथवा गुणों से दूसरों को
गिराना इसका नाम परपरिवाद है मान से अपनी तथा दूसरे की क्रिया
को कुछ उत्कृष्ट कहना इसका नाम उत्कर्ष है, अभिमान में आकर
अपनी अपेक्षा दूसरे में हीनता का कथन करना इसका नाम
अपकर्ष है अभिमान से पूर्वप्रवृत्त नमन का त्याग करना, अथवा अभि-
मान से नीति का त्याग करना, इसका नाम उन्नत है, नमस्कार करनेवाले
को भी नमस्कार नहीं करना इसका नाम उन्नाम है अभिमान के
वशवर्ती होकर दुष्टरीति से नमन करना इसका नाम दुर्नाम है ।
उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा’ हे गौतम । ‘पंचविहे जहा कोहे तहेव’
मानादि परिणतपुद्गल पांच वर्णों वाला है । इस विषय में जैसा क्रोध-

મત્તતાનું નામ મદ છે હ્રમતાનું નામ દર્પ છે, અનમ્રતાનું નામ સ્તંભ-સ્તબ્ધતા
છે, અહંકારનું નામ ગર્વ છે, અન્ય કરતાં પોતાને શુષ્ણની અપેક્ષા એ ઉત્કૃષ્ટ
કહેવા તેનું નામ આત્મોત્કર્ષ છે, અન્યની નિન્દા કરવી અથવા અન્યમાં
ફર્કથી આરોપણ કરવું તેનું નામ પરપરિવાદ છે, માનને વશ થઈને
અન્યની ક્રિયા કરતાં પોતાની ક્રિયાને ઉત્કૃષ્ટ બતાવવી તેનું નામ ઉત્કર્ષ છે.
અભિમાનને કારણે પોતાના કરતાં અન્યમાં હીનતા કહેવાનું કથન કરવું તેનું
નામ અપકર્ષ છે. અભિમાનને કારણે પૂર્વપ્રવૃત્ત નમનનો ત્યાગ કરવો,
અથવા અભિમાનને લીધે નીતિનો ત્યાગ કરવો તેનું નામ ઉન્નત છે. નમસ્કાર
કરનારને પણ નમસ્કાર ન કરવા, તેનું નામ ઉન્નામ છે. અભિમાનને કારણે
દુષ્ટ રીતે નમન કરવું તેનું નામ દુર્નામ છે.

માનાદિપરિણતકર્મેપુદ્ગલઃ પञ्चवर्णः यथाक्रोधः-क्रोधादिरिणतकर्मपुद्गलः प्रति
 पादितस्तथैव द्विगन्धः पञ्चरसः, चतुःस्पर्शः प्रतिपत्तव्यः । गौतमः पृच्छति-
 “अहंभंते ! माया१, उवही२, नियडी३, वलये४, गहाणे५, णूमे६, कक्के७ कुरुए-
 ८, जिम्हे९, किन्विसे१०, आयरण्या११, गूहण्या१२, वंचण्या१३, पलिउं-
 चण्या१४, सातिजोगे य१५, एसणं कइवण्णे, कइगंधे कइरसे कइफासे पण्णत्ते ?”
 हे भदन्त ! अथ माया-कपटम् अज्ञानम्-अविद्या, इति सामान्यं नाम, उपध्या-
 दयस्तु तत्प्रभवत्वात् तद्विशेषाः, तत्र उपधिः-उपधीयते-नीयते दुर्गती प्राणी
 येन अपौ उपधिः कपटजन्य प्रप्रतारणरूपाऽऽत्मपरिणतिः । निकृतिः-नितरां

परિણતપુદ્ગલ કહા ગયા છે, કેમકે પ્રકાર સે યહ માનાદિપરિણતપુદ્ગલ
 દો ગંધોવાલા, પાંચ રસોવાલા ઓર ચાતુસ્પર્શોવાલા જાનના ચાહિયે ।

અથ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એમા પૂછતે હૈ-‘અહ ભંતે ! માયા, ઉવહી, નિયડી, વલયે, ગહાણે, ણૂમે કક્કે, કુરુએ, જિમ્હે, કિન્વિસે, આયરણ્યા, ગૂહણ્યા, વંચણ્યા, પલિઉંચણ્યા, સાતિજોગે ય ૧૫, એમ ણં કહવણ્ણે, કહગંધે, કહરસે, કહફાસે પણ્ણત્તે’ હે ભદન્ત ! માયા કપટ, અજ્ઞાન-અવિદ્યા યહ સામાન્ય નામ હૈ ઓર ઉપધિ આદિ કસસે હી ઉત્પન્ન હોને કે કારણ માયા કે હી વિશેષ ભેદ હૈ પ્રાણી જિસકે દ્વારા દુર્ગતિ મેં લે જાયા જાવે કેમકા નામ ઉપધિ હૈ પ્રતારણીય ઠગને યોગ્ય-મનુષ્ય કે પાસ જાને કા કારણભૂત ભાવ કા નામ ઉપધિ હૈ ।

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર-‘ગોયમા ! પંચ વિદે જહા કોદે તદેવ’ હે ગૌતમ ! માનાદિ પરિણત કર્મપુદ્ગલો પાંચ વર્ણોવાળાં હોય છે ક્રોધપરિણત-પુદ્ગલોના વિષયમાં એવું કથન પડેલા કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન માનાદિ પરિણત પુદ્ગલો વિષે પણ સમજવું એટલે કે તે પુદ્ગલો બે ગંધોનાળાં, પાંચ રસોવાળાં અને ચાર સ્પર્શોવાળાં હોય છે, એવું કથન સમજી લેવું જોઈએ.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-‘અહ ભંતે ! માયા, ઉવહી, નિયડી વલયે, ગહાણે, ણૂમે કક્કે, કુરુએ, જિમ્હે, કિન્વિસે, આયરણ્યા, ગૂહણ્યા, વંચણ્યા પલિઉંચણ્યા, સાતિજોગે ય ૧૫, એમ ણં કહ વણ્ણે, કહ ગંધે, કહ રસે, કહ ફાસે પણ્ણત્તે ?’

માયા-કપટ, અજ્ઞાન-અવિદ્યા, આ સામાન્ય નામ છે અને માયાને રણે જ ઉત્પન્ન થતાં ઉપધિ આદિ ભાવો માયાના જ વિશેષ ભેદ રૂપ છે. એના દ્વારા જીવને દુર્ગતિમાં લઈ જવામાં આવે છે તે ભાવનું નામ ઉપધિ છે. સ્થવા પ્રતારણીય (ઠગાવને યોગ્ય) મનુષ્યની પાસે જવાના કારણે ભૂત ભાવનું

કરણમ્ આદરકરણેન પરવશ્ચનમ્, પૂર્વકૃતમાયાપ્રચ્છાદનાર્થં વા માયાન્તર-
કરણમ્, વલ પ યેન ભાવેન વલયમિવ વક્રં વચનં ચેષ્ટાવા પ્રવર્તતે સ ભાવો વલ-
યમ્, ગહનમ્-પરેષાં વશમોહનાય યદ્ વ યનજાલં તદ્ગહનમિવ ગહનમ્, નૂપમ્-
પરમ્પારણાય નિમ્નતાયાઃ નીચતાયાઃ નિમ્નસ્થાનસ્ય વા આશ્રયણમ્, કલ્કઃ-
જીવવધાદિરૂપં પાપં, તિન્નિયિનો વશ્ચનાભિપ્રાયઃ કલ્કઃ ક્લિપ્યતે, કુરૂપમ્-
કૃત્સિતં યથાસ્યાત્તથા રૂપયતિ-વિમોહયતિ હતિ કુરૂપમ્-ભાષ્ણાદિકર્મમાયા
વિશેષ એવ નિન્દિતરીત્યા મોહોત્પાદકોઽભિપ્રાયઃ જૈહ્મયમ્-યેન પરવશ્ચનાભિપ્રાયેણ
જિહ્મતાક્રિયાસુ કૌટિલ્યમાલભ્વતે સ ભાવો જૈહ્મયમ્ ક્લિપ્તિવશમ્-દસ્માત્ માયા-

આદર કરણે દ્વારા દૂતરોં કો ઠગના હસકા નામ નિકૃતિ હૈ અથવા
પૂર્વકૃતમાયા કો છિપાને કે લિપે દૂતરી માયા કરના હસકા બી નામ
નિકૃતિ હૈ । જિસ ભાવ કે વશવર્તીં હોકર જીવ વલય કે સમાન ટેઢે
વચન યા ટેહીં ચેષ્ટા કરતા હૈ ઉસ ભાવકા નામ વલય હૈ દૂતરોં કો
ઠગને કે લિપે એસી વચનજાલ કી રચના કરના કિ જિસસે વહ સ્વભાવ
ન સકે હસકા નામ ગહન હૈ દૂતરોં કો ઠગને કે લિપે નીચતા કા યા
નીચે સ્થાન કા-બિલકુલ ગુપ્ત સ્થાન કા આશ્રયણ કરના હસકા નામ
નૂપ હૈ, જીવવધાદિરૂપ પાપ કા નામ કલ્ક હૈ, હસ નિમિત્ત ઠગને કા
જો અભિપ્રાય હૈ વહ બી કલ્ક એવા કહા જાતા હૈ । નિન્દિતરીતિ સે
જો કિસી કો ઠગના હોતા હૈ વહ કુરૂપ હૈ-જૈસે ભાંડ આદિ જો ક્ષિપાઈ
કરતે હૈ વહ યહ બી એક માયા વિશેષરૂપ હોતા હૈ કયોંકિ હસસે
નિન્દિતરીતિ સે મોહોત્પાદન કરને કા અભિપ્રાય રહતા હૈ । દૂતરોં કો
ઠગને કે જિસ અભિપ્રાય કે વશવર્તીં હોકર મનુષ્ય અપની ક્રિયાઓં સે

નામ ઉપધિ છે. આદર દ્વારા અન્યને હેતરવા તેનું નામ નિકૃતિ છે જે
ભાવને વશવર્તીં થઈને જીવ વલયના સમાન વક્રતા યુક્ત ચેષ્ટા કરે છે તેનું
નામ વલય છે. અન્યને ઠગવાને માટે તેઓ સમજી ન શકે એવી વચન
બળની રચના કરવી તેનું નામ 'ગહન' છે. અન્યને ઠગવાને માટે નીચ-
તાને અથવા નીચા સ્થાનને-ગિલકુલ ગુપ્તસ્થાનને આધાર લેવો તેનું નામ
'નૂપ' છે જીવવધાદિ રૂપ પાપનું નામ કલ્ક છે તે નિમિત્ત ઠગવાને જે
અભિપ્રાય છે તેને પણ કલ્ક કહેવામાં આવે છે. નિન્દિત રીતે ઠાધને ઠગવાની
જે પૃત્તિ થાય છે તેનું નામ કુરૂપ છે જેમ કે ભાંડ આદિ જે ક્ષિપાઓ
કરે છે તે પણ એક માયાવિશેષ રૂપ જ હોય છે કારણ કે તેમાં નિન્દિત
રીતે મોહોત્પાદન કરવામાં આવતું હોય છે. બીજાને ઠગવાના જે ભાવને
વશવર્તીં થઈને મનુષ્ય પોતાની ક્રિયાઓમાં કૃતિલતા લાવે છે, તે ભાવનું

વિશેષાત્ અસ્મિન્ જન્મનિ કિલ્બિષઃ—કિલ્બિષિકો યતિ સ માયાવિશેષ एष, આદરણમ્—યસ્માત્ સયાવિશેષાત્ કસ્યાપિ વસ્તુનઃ આદરણમ્ અભ્યુપગમં કરોતિ અસૌ માયાવિશેષઃ આદરણમ્, સ્વાર્થે તત્ આદરણતા, અથવા—આચરણમ્—પરવ-
ચ્છનાય નાનાપ્રકારક્રિયાણામાચરણમ્, અનાપ્યર્થે સ્વાર્થે તત્ ગૂહનતા, વચ્ચનમ્—
પરમતારણમ્, સ્વાર્થે તત્ વચ્ચનતા, પ્રતિકુચ્ચનમ્—સરલતયા પ્રવૃત્તસ્ય ચ્ચનસ્ય
સ્વખંડનમ્, સ્વાર્થે તત્ વચ્ચનતા, સાતિયોગથ અવિશ્રમ્મસમ્બન્ધઃ, સાતિકથેન ષા
પ્રશસ્તેન દ્રવ્યેણ નિરતિશ્ચયસ્ય અપ્રશસ્તસ્ય દ્રવ્યસ્ય સમ્બન્ધઃ યોગઃ, ૧૫, एતાનિ
પશ્ચદશનામાનિ માયાકપાયસ્ય । एष સ્વલ્પ માયાદિપરિણતકર્મપુદ્ગલઃ કતિવર્ણઃ
કતિગન્ધઃ, કતિરસઃ, કતિસ્પર્શઃ પ્રાપ્તઃ ? મગધાનાદ—‘ગોયમા ! પંચવન્ને જહેવ
કોહે ? હે ગૌતમ ! માયાદિપરિણતકર્મપુદ્ગલઃ પશ્ચવર્ણઃ, યથૈવ ક્રોધઃ પ્રતિપાદિત-

જો કુટિલતા કરતા હૈ એસે उस भाव का नाम जैष्ठ्यभाव है । जिस
मायाविशेष से जीव-करनेवाला व्यक्ति-इस जन्म में किल्बिषक जैसा
होता है वह मायाविशेष ही किल्बिष है मायाविशेष के भाव से किसी
भी वस्तु का आदर करना-स्वीकार करना-इसका नाम आदरण है-
अथवा-दूसरों को ठगने के लिये अनेक प्रकार की क्रियाओं का करना
इसका नाम आचरणता है । यहाँ पर भी आचरण शब्द से स्वार्थ में
तत्प्रत्यय हुआ है गूहनता-अपने स्वरूपको छुपाना, यहाँ पर भी गूहन से
तत्प्रत्यय करने पर “गूहनता” बना है । वचनता-दूसरों को ठगना
यहाँ पर भी तत्प्रत्यय हुआ है-सरलता से कहे गये वचनों को खण्डन
करना इसका नाम प्रतिकुचनता है । उत्तमवस्तु के साथ हीनद्रव्य का
सम्बन्ध करना इसका नाम सातियोग है । ये १५ नाम मायाकषाय के
हैं । मायादिरूप में परिणत हुआ यह कर्मपुद्गल कितने वर्णोंवाला,

નામ ‘જૈષ્ઠ્યભાવ’ છે. જે માયાવિશેષ વડે જીવ (વ્યક્તિ) આ જન્મમાં
કિલ્બિષક જેવો થઈ બચે છે, તે માયાવિશેષને જ કિલ્બિષ કહે છે માયાવિ-
શેષ રૂપ ભાવપૂર્વક કોઈ પણ વસ્તુને આદર કરવો-સ્વીકાર કરવો, તેનું નામ
આદરણ છે. અથવા-અન્યને ઠગવાને માટે અનેક પ્રકારની જે ક્રિયાઓ
કરવામાં આવે છે, તેનું નામ ‘આચરણતા’ છે, આચરણને “તા” પ્રત્યય
લાગવાથી આ પદ બન્યું છે. પોતાના સ્વરૂપને છુપાવવું તેનું નામ ગૂહનતા
છે. અન્યને ઠગવા તેનું નામ વચનતા છે. સરલતાપૂર્વક કહેવામાં આવેલી
વાતનું પણ ખંડન કરવું તેનું નામ પ્રતિકુચનતા છે સારી વસ્તુમાં હલકી
અતીની વસ્તુનું મિશ્રણ કરવું તેનું નામ સાતિયોગ છે. ઉપધિ આદિ સાતિ-
યોગ પચન્તના આ ૧૫ નામો માયાકષાયને માટે જ અહીં વપરાયાં છે.
તેમને અણુલક્ષીને ગૌતમસ્વામીનો આ પ્રકારનો પ્રશ્ન છે-હે ભગવન !

સ્તથૈવ દ્વિગન્ધઃ, પચ્ચરસઃ, ચતુઃસ્પર્શઃ પ્રજ્ઞસા, ગૌતમઃ પૂછતિ—‘અહ મંતે ! લોભે, ઇચ્છા, મુચ્છા, કંઘા, ગેહી, તળ્હા, મિજ્ઞા, અમિજ્ઞા, આસાસળયા, પત્થળયા ૧૦, લાલપ્પળયા, કામાસા, ભોગાસા, જીવિયાસા, મરણાસા, નંદીરાગે ૧૬ એસણં કહવળ્ણે, કહગંધે કહરસે, કહફાસે પળ્ણત્તે ?’ હે મદન્ત ! અથ લોભઃ—લિપ્સા

કિતને ગંધોવાલા, કિતને રસોવાલા, ઓર કિતને સ્પર્શોવાલા હોતા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘પંચવન્ને જહેવ કોહે’ માયાદિરૂપ મેં પરિણત હુઆ કર્મપુદ્ગલ, ક્રોધ કી તરહ પાંચ વર્ણોવાલા, દો ગંધોવાલા, પાંચ રસોવાલા ઓર ચાર સ્પર્શોવાલા હોતા હૈ ।

અથ ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—‘અહ મંતે ! લોભે, ઇચ્છા, મુચ્છા, કંઘા, ગેહી, તળ્હા, મિજ્ઞા, અમિજ્ઞા, અસાસળયા, પત્થળયા, લાલપ્પળયા, કામાસા, ભોગાસા, જીવિયાસા, મરણાસા, નંદીરાગે ૧૬ એસણં કહવળ્ણે, કહગંધે, કહરસે, કહફાસે પળ્ણત્તે’ હે મદન્ત ! લોભ—લિપ્સા, મૂચ્છા, કાંક્ષા, ગૃહ્ણિ, તૃષ્ણા, મિધ્યા, અમિધ્યા; આશંસના, પ્રાર્થના, લાલપનતા, કામાશા, ભોગાશા, જીવિતાશા, મરણાશા, ઓર નંદિરાગ યે સચ કિતને વર્ણોવાલે, કિતને ગંધોવાલે, કિતને રસોવાલે ઓર કિતને સ્પર્શોવાલે હોતે હૈ ? લોભ—લિપ્સા યહ સામાન્ય હૈ ઓર ઇચ્છા

માયાદિ રૂપે પરિણુત થયેલાં કર્મપુદ્ગલો કેટલાં વર્ણોવાળાં, કેટલા ગંધોવાળાં, કેટલા રસોવાળાં અને કેટલા સ્પર્શોવાળાં હોય છે.

મહાવીર પ્રશ્નનેા ઉત્તર—“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “પંચવન્ને જહેવ કોહે” ક્રોધપરિણુત પુદ્ગલની શ્રેમ માયાદિ રૂપે પરિણુમિત કર્મપુદ્ગલો પણ પાંચ વર્ણોવાળાં, બે ગંધોવાળાં, પાંચ રસોવાળાં અને ચાર સ્પર્શોવાળાં હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન—“અહ મંતે ! લોભે, ઇચ્છા, મુચ્છા, કંઘા ગેહી તળ્હા, મિજ્ઞા, અમિજ્ઞા, અસાસળયા, પત્થળયા, લાલપ્પળયા, કામાસા, ભોગાસા, જીવિયાસા, મરણાસા, નંદીરાગે ૧૬ એસણં કહવળ્ણે, કહ ગંધે, કહ રસે, કહ ફાસે પળ્ણત્તે ?” હે ભગવન્ ! લોભ, ઇચ્છા, મૂચ્છા, કાંક્ષા, ગૃહ્ણિ, તૃષ્ણા, મિધ્યા, અમિધ્યા, આશંસના, પ્રાર્થના, લાલપનતા, કામાશા, ભોગાશા, જીવિતાશા, મરણાશા અને નંદિરાગ આ ૧૬ લાવેા રૂપે પરિણુત કર્મપુદ્ગલો કેટલાં વર્ણોવાળાં, કેટલા ગંધોવાળાં, કેટલા રસોવાળાં અને કેટલા સ્પર્શોવાળાં હોય છે ?

લોભ અથવા લિપ્સા સામાન્ય નામ છે, અને ઇચ્છા આદિ લાવેા તેના

इति सामान्यं नाम, इच्छाद्यस्तद्विशेषाः, तत्र इच्छा-अभिलाषः, मूर्च्छा-संरक्षण-
निरन्तरानुबन्धः, कांक्षा-अप्राप्तार्थसंसर्गः, गृद्धिः-प्राप्त्यर्थम्, प्राप्तार्थेषु
आसक्तिः, तृष्णा-प्राप्तार्थानां प्रक्षान्नेच्छाया अभावः । मिथ्या-अमितः कात्स्न्येन
ध्याय्या विषयाणां ध्यानम्-तदेकाग्रता अभिध्या-विधानादिवदकारलोपेन
मिथ्या अभिध्या-नभिध्या-मिथ्यासदृशं भावान्तरम्, तत्र दृढाभिनिवेशो मिथ्या,
तस्या ध्यानस्वरूपत्वात्, अदृढाभिनिवेशरतु अभिध्या तस्याश्चित्तलक्षणत्वात्
चलायमानचित्तस्थितिः ध्यानचित्तयोस्तु परस्परमयं विशेषः ' जं थिरमज्झवसाणं
तं ज्ञाणं जं चलं तयं चित्तं ' छापा-यत् स्थिरमध्यवसानं तत्तु ध्यानं, यत् चलं तत्

આદિં હસકે વિશેષ નામ હિં । અભિલાષ કા નામ ઇચ્છા હિં સંરક્ષણ
કરનેકે લિયે નિરન્તર અભિલાષાકા બના રહના હસકા નામ મૂર્ચ્છા હિં
અપ્રાપ્તપદાર્થ કો ઇચ્છા કરના હસકા નામ કાંક્ષા હિં પ્રાપ્તાર્થોં મેં અધિક
આસક્તિ કા હોના હસકા નામ ગૃદ્ધિ હિં । પ્રાપ્તપદાર્થોં કા ચર્ચ ન હો
અર્થાત્ પ્રાપ્તાર્થ કો કિસ્તી દૂસરે કે લિયે નહીં દેને કા આવ હોના હસકા
નામ તૃષ્ણા હિં । વિષયોં કે સંગ્રહ કરનેકા હી રાતદિન ધ્યાન બના
રહના હસકા નામ મિથ્યા હિં । અદૃઢ આગ્રહ-ચલાયમાન ચિત્ત કી
સ્થિતિ હસકા નામ અભિધ્યા હિં । દૃઢ અભિનિવેશ કા નામ મિથ્યા યહ
મિથ્યા ધ્યાનરૂપ હોતી હિં ઓર અભિધ્યા અદૃઢ અભિનિવેશરૂપ હોતી હિં ।
અભિધ્યા ચિત્તલક્ષણવાલી કહી નઈ હિં-અર્થાત્-ચલાયમાનસ્થિતિકા નામ
અભિધ્યા હિં । ધ્યાન ઓર ચિત્ત મેં હસ પ્રકાર સે ફર્ક હિં-‘ જં થિર મજ્ઝ-
વસાણં તં જ્ઞાણં જં ચલં તયં ચિત્તં ’ સ્થિર અધ્યવસાય કા નામ ધ્યાન ઓર

વિશેષનામો રૂપ છે. અભિલાષાને ઇચ્છા કહે છે પ્રાપ્ત પદાર્થના સંરક્ષણને
માટે નિરંતર અભિલાષા રાખ્યા કરવી તેનું નામ મૂર્ચ્છા છે. અપ્રાપ્ત પદાર્થ-
ના ઇચ્છા કરવી તેનું નામ કાંક્ષા છે. પ્રાપ્ત પદાર્થોમાં વધારે પડતી આસ-
ક્તિ રાખવી તેનું નામ ગૃદ્ધિ છે. પ્રાપ્ત પદાર્થોના અન્યને દેવા રૂપ ઉપયોગના
અભાવનું નામ તૃષ્ણા છે. વિષયોના સંગ્રહ કરવામાં જ નિરન્તર લીન રહેવું
તેનું નામ ‘ભિધ્યા’ છે. અદૃઢ આગ્રહ અથવા ચિત્તની ચલાયમાન સ્થિતિનું
નામ ‘અભિધ્યા’ છે. અથવા દૃઢ અભિનિવેશનું નામ મિથ્યા છે-આ મિથ્યા
ધ્યાન રૂપ હોય છે અને અભિધ્યા અદૃઢ અભિનિવેશ રૂપ હોય છે. અભિ-
ધ્યાને ચલાયમાન સ્થિતિવાળી કહી છે. ધ્યાન અને ચિત્ત વચ્ચે આ પ્રકારનો
તફાવત છે-“ જં થિર મજ્ઝવસાણં તં જ્ઞાણં, જં ચલં તયં ચિત્તં ” સ્થિર અધ્યવ-
સાયનું નામ ધ્યાન છે અને અસ્થિર મનોભાવનું નામ ચિત્ત છે અને મારા

ચિત્તમ્ ॥ ઇતિ । આશંસનમ્-મમ પુત્રસ્ય શિષ્યસ્ય વા હદમિદં ભૂયાદિત્યાદિરૂપા
આશંસા, સ્વાર્થે તલ્ આશંસનતા, પ્રાર્થનમ્-પરં પ્રતેષ્ટાર્થસ્ય યાચ્છામાર્ગણમ્
લાલપનતા-પ્રાર્થનમેવ, મૃશં લપનમ્-લાલપનમ્-સ્વાર્થે તલ્ લાલપનતા, કામાશા-
ઈષ્ટશબ્દરૂપપ્રાપ્તિવાચ્છા, ભોગાશા-ઈષ્ટગન્ધરસસ્પર્શપ્રાપ્તિવાચ્છા, જીવિતાશા-
જીવિતવ્યવાચ્છા, મરણાશા-કસ્યાશ્ચિદવસ્થાયાં મરણવાચ્છા, નન્દિરાગઃ-નન્દૌ-
સમૃદ્ધૌ સત્યાં રાગઃ-હર્ષઃ નન્દિરાગઃ । એવં ચલુ લોભાદિપરિણતકર્મપુદ્ગલઃ કતિ-
ગન્ધઃ, કતિરસઃ, કતિસ્પર્શઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ? મગવાન્ આહ-‘ જહેવ કોહે ’ હે ગૌતમ !
લોભાદિપરિણતકર્મપુદ્ગલઃ યથૈવ ક્રોધઃ પશ્ચવર્ણાદિતયા પ્રતિપાતિત સ્તથૈવ અગમપિ
પશ્ચવર્ણઃ, દ્વિગન્ધઃ, પશ્ચરસઃ, ચતુઃસ્પર્શઃ પ્રતિપત્તવ્યઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ અદ્યમંતે !

ચંચલ ચિત્ત કા નામ ચિત્ત હૈ । મેરેલિયે પુત્ર કે લિયે અથવા શિષ્ય કે
લિયે યહ યહ ઇષ્ટ વસ્તુ મિલ જાવે હસ પ્રકાર સે ઇષ્ટ અર્થ કી ઇચ્છા
કા હોના હસકા નામ આશંસના હૈ । દૂસરો સે ઇષ્ટ પદાર્થ કે પ્રાપ્ત હોને
કી યાચના કરના હસકા નામ પ્રાર્થના હૈ ઇષ્ટ વસ્તુ કી પ્રાપ્તિ કે લિયે
દૂસરે સે ચારંબાર આગ્રહપૂર્વક પ્રાર્થના કરના હસકા નામ લાલપનતા હૈ ।
ઈષ્ટરૂપ ઓર ઇષ્ટ શબ્દ કી પ્રાપ્ત કરનેકી યાહના રખના હસકા નામ
કામાશા હૈ । ઇષ્ટરસ, ઇષ્ટગંધ ઓર ઇષ્ટસ્પર્શ કી પ્રાપ્ત કરનેકી યાહના
રખના હસકા નામ ભોગાશા હૈ । અધિકજીને કી ઇચ્છા રખના હસકા
નામ જીવિતાશા હૈ । કિસી ભી અવસ્થા મેં મરને કી યાહના કરના
હસકા નામ મરણાશા હૈ । નન્દિ શબ્દ કા અર્થ સમૃદ્ધિ હૈ નન્દિ કે હોને
પર જો હર્ષ હોતા હૈ, યહ નન્દિરાગ હૈ હન લોભ કે ૧૬ રૂપો મેં પરિણત

પુત્રને, મારા શિષ્યાદિને અમુક ઇષ્ટ વસ્તુની પ્રાપ્તિ થઈ જાય, આ પ્રકારે
ઈષ્ટ પદાર્થને પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાનું નામ આશંસના છે બીજાની પાસેથી
ઈષ્ટ પદાર્થો મેળવવાની યાચના કરવી તેનું નામ પ્રાર્થના છે. કેઈ પણ ઇષ્ટ
વસ્તુની અન્યની પાસેથી પ્રાપ્તિ કરવા માટે વારંવાર આગ્રહપૂર્વક પ્રાર્થના
કરવી તેનું નામ ‘લાલપનતા’ છે. ઇષ્ટ રૂપ અને ઇષ્ટ શબ્દને પ્રાપ્ત કરવાની
ચાહનાનું નામ કામાશા છે, ઇષ્ટ રસ, ગંધ અને સ્પર્શને પ્રાપ્ત કરવાની
ચાહના કરવી તેનું નામ ભોગાશા છે. અધિક જીવવાની આશા રાખવી
તેનું નામ મરણાશા છે. નન્દિ એટલે સમૃદ્ધિ સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થવાથી જે હર્ષ
થાય છે તેનું નામ નન્દિરાગ છે ગૌતમ સ્વામીના આ પ્રશ્નનો જવાબ આપતા
મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે-હે ગૌતમ ! લોભના ઉપર્યુક્ત ૧૬ રૂપે પરિણત

પેજ્જે, દોસે, કલહે જાવ મિચ્છાદંસણસલ્લે, एस णं कइवण्णे, कइगंधे, कइरसे, कइफासे पणत्ते ?' हे भदन्त ! अथ प्रेम-पुत्रकलत्रादिविषयकः स्नेहः, द्वेषः-अमीतिः, कलहः-प्रणयहासादिजन्ययुद्धम्, यावत्-'अब्भक्खाणे पेसुन्ने, अरहरई, परपरिवाए, मायामोसे' अभ्याख्यानम्-असदोपारोपणम्, पैशुन्यम्, अरतिरतिः धर्मेऽरुचिः विषये रुचिः, परपरिवादः-परनिन्दा, मायामृषा-कपटपूर्वकमिथ्या-

હુઆ કર્મપુદ્ગલ હે ગૌતમ ! ક્રોધ કી તરહ પાંચ વર્ણો'વાલા, દો ગંધો-વાલા, પાંચ રસો'વાલા ઓર ચારસ્પર્શો'વાલા હોતા હૈ ।

અવ ગૌતમ પ્રસુ સે એસા પૂછતે હૈં-'અહ મંતે ! પેજ્જે, દોસે, કલહે જાવ મિચ્છાદંસણસલ્લે-एसणं कइवण्णे, कइगंधे, कइरसे, कइफासे पणत्ते' हे भदन्त ! पुत्रकलत्र आदि विषयक जो स्नेह होता है वह, तथा द्वेष, कलह, यावत् मिथ्यादर्शनशल्यत् ये सब किनने वर्णवाले, कितने गंधवाले, कितने रसवाले और किनने स्पर्शवाले होते हैं ? अप्रीति का नाम द्वेष है, प्रणय एवं हास्य आदि से जो आपस में मनमुटाव हो जाता है उसका नाम कलह है-यहां यावत् शब्द से 'अब्भक्खाणे, पैसुन्ने, अरहरई, परपरिवाए, मायामोसे' इस पाठका संग्रह हुआ है, असददोषों का आरोपण करना इसका नाम अभ्याख्यान है, खुगली करना इसका नाम पैशुन्य है धर्ममें अरुचि और विषयमें रुचि रखना इसका नाम अरतिरति है । दूसरों की निन्दा करना इसका नाम पर-

થયેલાં કર્મપુદ્ગલો પાંચ વર્ણો'વાળાં, બે ગંધો'વાળાં, પાંચ રસો'વાળાં અને ચાર સ્પર્શો'વાળાં હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"અહ મંતે ! પેજ્જે, દોસે, કલહે જાવ મિચ્છા-દંસણસલ્લે एसणं कइ वण्णे, कइ गंधे, कइ रसे, कइ फासे पणत्ते ?" हे भगवन् ! पुत्रपुत्री आदि विषयक के स्नेह होय छे ते स्नेहइपे परिशुत कर्मपुद्वगलो, तथा द्वेष, कलह અને मिथ्यादर्शनशल्यपर्यन्तना लावो इपे परिशुत कर्मपुद्वगलो કેटला वर्णु'वाणां, કેટલા ગંધો'વાળાં, કેટલા રસો'વાળાં અને કેટલા સ્પર્શો'વાળાં હોય છે ? અપ્રીતિને દ્રેષ કહે છે પ્રણય અને હાસ્ય આદિને કારણે અરસપરસની વચ્ચે અણુગનાવ થાય છે તેનું નામ કલહ છે. સૂત્રમાં કલહ પદ પછી જે 'યાવત્' પદ વપરાયુ છે તેના દ્વારા "અબ્ભક્ખાણે, પૈસુન્ને, અરહરઈ માયામોસે" આ પાંચ પદોનો સમાવેશ થયો છે જે દોષોનો સદ્ભાવ ન હોય તે દોષોનું કોઈ વ્યક્તિમાં આરોપણ કરવું, તેને અભ્યાખ્યાન કહે છે. થાહી કરવી તેનું નામ પૈશુન્ય છે. ધર્મ પ્રત્યે અરુચિ અને વિષયો પ્રત્યે રુચિ રાખવી તેનું નામ અરતિરતિ

પ્રમેયચન્દ્રિકા ટીકા શૃંગ૨ ૩૦૫ સુ૦૨ પ્રાણાતિપાતાદિવિરમણનિરૂપણમ્ ૧૬૭

માષણમ્, મિથ્યાદર્શનશલ્યઃ—ક્રુદેવકુગુરુકુધર્મશ્રદ્ધાનમ્, એષ સ્વલુ પ્રેમાદિપરિણત-
કર્મપુદ્ગલઃ કતિવર્ણઃ, કતિગન્ધઃ, કતિરસઃ કતિસ્પર્શઃ, પ્રજ્ઞપ્તઃ ? મગવાનાશ-
'જહેવ કોહે તહેવ ચઝફાસે' હે ગૌતમ ! પ્રેમાદિપરિણતકર્મપુદ્ગલો યથૈવ ક્રોધઃ
પશ્ચવર્ણાદિતયા પ્રતિપાદિતસ્તથૈવ પશ્ચવર્ણઃ, દ્વિગન્ધઃ, પશ્ચરસઃ, ચતુ-સ્પર્શઃ
પ્રતિપત્તવ્યઃ ઇતિ ભાવઃ ॥સુ૦ ૧॥

પ્રાણાતિપાતાદિ વિરમણચક્રવ્યત્તા ॥

મૂલમ્—અહ ણં મંતે ! પાણાઙ્વાયવેરમણે જાવ પરિગ્ગહવેર-
મણે કોહવિવેગે જાવ મિચ્છાદંસણસલ્લવિવેગે, એસ ણં કહ-
વન્ને જાવ કહફાસે પળણત્તે ? ગોયમા ! અવળણે, અગંધે, અરસે,
અફાસે પળણત્તે ! અહ મંતે ! ઉપ્પત્તિયા, વેણઙ્વા કમ્મિયા, પરિણા-
મિયા, એસણં કહવન્ના, તંચેવ જાવ અફાસા પળણત્તા । અહ-
મંતે ! ઉગ્ગહે, ઈંહા, અવાપ, ધારણા, એસણં કહવળ્ણા ? એવં
ચેવ જાવ અફાસા પન્નત્તા । અહ મંતે ! ઉટ્ઠાણે, કમ્મે, બલે,
વીરિણ, પુરિસકારપરકમ્મે, એસણં કહવળ્ણે ? તં ચેવ જાવ અફાસે
પળણત્તે । સત્તમેણં મંતે ! ઉવાસંતરે કહવળ્ણે ? એવં ચેવ જાવ

પરિવાદ હૈ કપટપૂર્વક મિથ્યાભાષણ કરના ઇસકા નામ માયામૃષાવાદ
હૈ ક્રુદેવ, કુગુરુ, ઔર કુધર્મ મૈં શ્રદ્ધા રાખના ઇસકા નામ મિથ્યાદર્શન-
શલ્ય હૈ, ઉત્તર મૈં પ્રશ્ન કહતે હૈ—'જહેવ કોહે તહેવ ચઝફાસે' હૈ ગૌતમ !
પ્રેમાદિરૂપ સે પરિણત હુઆ કર્મપુદ્ગલ ક્રોધ કી તરહ પાંચ વર્ણોંવાલા,
દો ગંધોવાલા, પાંચ રસોંવાલા ઔર ચાર સ્પર્શોંવાલા હોતા હૈ ॥સુ૦ ૧॥

છે. અન્યની નિન્દા કરવી તેનું નામ પરપરિવાદ છે. કપટપૂર્વક મિથ્યા
ભાષણ કરવું તેનું નામ માયામૃષાવાદ છે ક્રુદેવ, કુગુરુ અને કુધર્મમાં શ્રદ્ધા
રાખવી તેનું નામ મિથ્યાદર્શન શલ્ય છે.

મહાવીર પ્રશ્નને। ઉત્તર—“જહેવ કોહે તહેવ ચઝફાસે” હે ગૌતમ !
સ્નેહાદિ રૂપે પરિણુભિત થયેલાં કર્મપુદ્ગલો। પણ ક્રોધ રૂપે પરિણુત કર્મપુદ્-
ગલોની જેમ પાંચ વર્ણોવાળાં, બે ગંધોવાળાં, પાંચ રસોવાળાં અને ચાર
સ્પર્શોવાળાં હોય છે ॥સુ૦ ૧॥

अफासे पणत्ते । सत्तमेणं भंते ! तणुवाए कइवण्णे ? जहा पाणा-
इवाए, नवरं अट्टफासे, एवं जहा सत्तमे तणुवाए तहा सत्तमे
घणवाए, घणोइही पुढवी, छट्ठे उवासंतरे अवण्णे, तणुवाए
जाव छट्ठी पुढवी, एयाइं अट्ट फासाइं, एवं जहा सत्तमाए
पुढवीए वत्तव्वया भाणिगा तहा जाव पढमाए पुढवीए भाणि-
यव्वा, जंबुदीवे दीवे सयंभुरमणे समुदे सोहम्ममे कप्पे, जाव
ईसिपब्भारा पुढवी नेरइयायासा जाव वेमाणिवायासा एयाणि
सव्वाणि अट्ट फासाणि । नेरइयाणं भंते ! कइवन्ना, जाव कइ-
फासा पणत्ता ? गोयमा ! वेउट्ठियतेयाइं पडुच्च पंचवन्ना,
पंचरसा, दुग्ंधा, अट्ट फासा पणत्ता, कम्मगं पडुच्च पंचवन्ना,
पंचरसा, दुग्ंधा, अट्टफासा पणत्ता । जीवं पडुच्च अवन्ना जाव
अफासा पणत्ता, एवं जाव थणियकुमारा । पुढविकाइयपुच्छा,
गोयमा ! ओरालियतेयगाइं पडुच्च पंचवन्ना, जाव अट्टफासा
पणत्ता, कम्मगं पडुच्च जहा नेरइया, जीवं पडुच्च तहेव, एवं
जाव चउरिंदिया, नवरं वाउक्काइया ओरालियवेउट्ठियतेय-
गाइं पडुच्च पंचवन्ना, जाव अट्टफासा पणत्ता, सेसं जहा
नेरइयाणं । पंचिदिया तिरिक्खजोगिया जहा वाउक्काइया ।
मणुस्साणं पुच्छा, ओरालियवेउट्ठियआहारगतेयगाइं पडुच्च
पंचवन्ना, जाव अट्टफासा पणत्ता । कम्मगं जीवं च पडुच्च
जहा नेरइया, वाणभंतरजोइसियवेमाणिगा जहा नेरइया,
भम्मत्थिकाए जाव पोग्गलत्थिकाए एए सव्वे अवण्णा नवरं

पोगलतिथिकाए पंचवण्णे, पंचरसे, दुग्ंधे, अट्टफासे पणत्ते। णाणा-
वरणिज्जे जाव अंतराइए, एयाणि चउफासाणि। कण्हलेस्सा णं
भंते ! कइवण्णा, कइगंधा, कइरसा, कइफासा, पुच्छा ? दव्वले-
स्सं पडुच्च पंचवन्ना, जाव अट्टफासा पणत्ता भावलेसं पडुच्च
अवण्णा, अरसा, अगंधा, अफासा, एवं जाव सुक्कलेस्सा, सम्म-
दिट्ठी, मिच्छादिट्ठी, सम्ममिच्छादिट्ठी। चक्खुहंसणे, ४। आभिणि-
बोहियणाणे जाव विवभंगणाणे आहारसन्ना जाव परिगहसन्ना,
एयाणि अवण्णाणि अरसाणि, अगंधाणि, अफासाणि, ओरालिय-
सरीरे जाव तेयगसरीरे एयाणि अट्ट फासाणि। कम्मगसरीरे-
चउफासे। मणजोगे वयजोगे चउफासे। कायजोगे अट्टफासे।
सागारोवओगे य अणागारोवओगे य अवन्ने। सव्वदव्वा णं
भंते ! कइवन्ना ? पुच्छा, गोयसा ! अत्थे गइया सव्वदव्वा पंचव-
ण्णाजाव अट्टफासा पणत्ता, अत्थेगइया सव्व दव्वा पंचवण्णा,
चउफासा पणत्ता, अत्थेगइया सव्वदव्वा एकगंधा एगवण्णा,
एगरसा, दुफासा पणत्ता, अत्थेगइया सव्वदव्वा अवण्णा,
जाव अफासा पणत्ता, एवं सव्व पएसा वि, सव्व पज्जवा वि.
तीयद्धा अवण्णा जाव अफासा पणत्ता, एवं अणागयद्धा वि,
एवं सव्वद्धा वि ॥सू० २॥

छाया—अथ भदन्त ! प्राणातिपातविरमणम्, यावत् परिग्रहविरमणम्,
क्रोधविवेकः, यावत् मिथ्यादर्शनशल्यविवेकः, एष खलु कतिवर्णः, यावत् कति-
स्पर्शः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! अवर्णः, अगन्धः, अरसः, अस्पर्शः, प्रज्ञप्तः, अथ भदन्त !
औत्पत्तिकी, वैयर्थिकी, कार्मिकी, पारिणामिकी, एषा खलु कतिवर्णा ? तच्चैव
यावत् अस्पर्शा, प्रज्ञप्ता, अथ भदन्त ! अवग्रहः, ईहा, अवायः, धारणा, एषा खलु
कतिवर्णा ? एवं चैव यावत् अस्पर्शा प्रज्ञप्ता, अथ भदन्त ! उत्थानं, कर्म, वळम्,

वीर्यम्, पुरुषकारपराक्रमः, एष खलु कतिवर्णः ? तच्चैव यावत्, अस्पर्शः प्रज्ञप्तः, सप्तमं खलु भदन्त ! अवकाशान्तरं कतिवर्णम् ? एवं चैव यावत् अस्पर्शम् प्रज्ञप्तम्, सप्तमः खलु भदन्त ! तनुवातः कतिवर्णः ? यथा प्राणातिपातः, नवरम् अष्टस्पर्शः, प्रज्ञप्तः, एवं यथा सप्तमस्तनुवातस्तथा सप्तमो घनवातः, घनोदधिः, पृथिवी, षष्ठम् अवकाशान्तरम् अवर्णम्, तनुवातो यावत् षष्ठी पृथिवी, एतानि अष्टस्पर्शानि, एवं यथा सप्तम्याः पृथिव्याः वक्तव्यता भणिता, तथा यावत् प्रथमायाः पृथिव्याः भणितव्यम्, जम्बूद्वीपो द्वीपः, स्वयम्भूरमणः समुद्रः, सौधर्मः कल्पो यावत् ईषत्प्राग्भारा पृथिवी, नैरयिकावासाः, यावत् वैमानिकावासाः, एतानि सर्वाणि अष्टस्पर्शानि, नैरयिकाः खलु भदन्त ! कतिवर्णाः यावत् कतिस्पर्शाः, प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! वैक्रियतैजसानि प्रतीत्य पञ्चवर्णाः, पञ्चरसाः, द्विगन्धाः, अष्टस्पर्शाः, प्रज्ञप्ताः, कर्मणं प्रतीत्य पञ्चवर्णाः, पञ्चरसाः, द्विगन्धाः, चतुःस्पर्शाः, प्रज्ञप्ताः, जीवं प्रतीत्य अवर्णाः यावत् अस्पर्शाः, प्रज्ञप्ताः, एवं यावत् स्तनितकुमाराः, पृथिवीकायिक-पृच्छा, गौतम ! औदारिक, तैजसानि प्रतीत्य पञ्चवर्णाः यावत् अष्टस्पर्शाः, प्रज्ञप्ताः, कर्मणं प्रतीत्य यथा नैरयिकाः, जीवं प्रतीत्य तथैव, एवं यावत् चतुरिन्द्रियाः, नवरं वायुकायिकाः औदारिकवैक्रियतैजसानि प्रतीत्य पञ्चवर्णाः यावत्-अष्टस्पर्शाः, प्रज्ञप्ताः, शेषं यथा नैरयिकाणाम्, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः यथा वायुकायिकाः, मनुष्याः खलु पृच्छा, औदारिकवैक्रियाहारक-तैजसानि प्रतीत्य पञ्चवर्णाः, यावत् अष्टस्पर्शाः, प्रज्ञप्ताः ? कर्मणं जीवं च प्रतीत्य यथा नैरयिकाः, वानव्यन्तरज्योतिषिकवैमानिका यथा नैरयिकाः, धर्मास्तिकायः, यावत् पुद्गलास्तिकायः एते सर्वे अवर्णाः नवरम् पुद्गलास्तिकायः पञ्चवर्णः, पञ्चरसः, द्विगन्धः, अष्टस्पर्शः, प्रज्ञप्तः, ज्ञानावरणीयम्, यावत्-आन्तरायिकम् एतानि चतुःस्पर्शानि, कृष्णलेश्या खलु भदन्त ! कतिवर्णा ? कतिगन्धा कतिरसा कतिस्पर्शा पृच्छा, द्रव्यलेश्यां प्रतीत्य पञ्चवर्णा, यावत् अष्टस्पर्शा, प्रज्ञप्ता, भावलेश्यां प्रतीत्य अवर्णा, अरसा, अगन्धा, अस्पर्शा, एवं यावत् शुक्ललेश्या, सम्यग्दृष्टिः, मिथ्यादृष्टिः, सम्यग्मिथ्यादृष्टिः, चक्षुर्दर्शनम् ४, आमिनिबोधिक ज्ञानं यावत् विमङ्गज्ञानम्, आहारसंज्ञा, यावत् परिग्रहसंज्ञा, एतानि अवर्णानि, अरसानि, अगन्धानि, अस्पर्शानि, औदारिकशरीरं यावत् तैजसशरीरम्, एतानि अष्टस्पर्शानि, कर्मणशरीरं चतुःस्पर्शम्, मनोयोगः, वचोयोगश्च चतुःस्पर्शः, काययोगः अष्ट स्पर्शः, साकारोपयोगश्च अनाकारोपयोगश्च अवर्णः, सर्वद्रव्याणि खलु भदन्त ! कतिवर्णानि ? पृच्छा, गौतम ! अस्त्येककानि सर्वद्रव्याणि पञ्चवर्णानि, यावत् अष्टस्पर्शानि, प्रज्ञप्तानि, अस्त्येककानि सर्वद्रव्याणि पञ्चवर्णानि चतुःस्पर्शानि प्रज्ञप्तानि अस्त्येककानि सर्वद्रव्याणि

एकगन्धानि, एकवर्णानि, एकरसानि, द्विस्पर्शानि प्रज्ञप्तानि, अस्त्येककानि सर्वद्रव्या-
णि अवर्णानि यावत् अस्पर्शानि प्रज्ञप्तानि, एवं सर्वप्रदेशा अपि, सर्वपर्यवा अपि, अती-
ताद्धा अवर्णा यावत् अस्पर्शा प्रज्ञप्ता, एवम् अनागताद्धापि एवं सर्वाद्धापि ॥ सू० २॥

टीका—अथ प्राणातिपाताद्यष्टादशपापानां वर्णादिकं निरूपितम् तत्प्रसङ्गात्
तद्विरमणानां वर्णादिकं प्ररूपयितुमाह—‘अहंभंते’ इत्यादि, ‘अहंभंते पाणाइवाय-
वेरमणे कोहविवेगे जाव मिच्छादंसणसल्लविवेगे, एसणं कइवन्ने जाव कइ फासे
पणणत्ते ?’ गौतमः पृच्छति—‘हे भदन्त ! अथ प्राणातिपातविरमणम्, यावत्-
मृषावादविरमणम्, अदत्तादानविरमणम्, मैथुनविरमणम्, परिग्रहविरमणम्, क्रोध-
विवेकः—क्रोधत्यागः, यावत्—मानमायालोभरागद्वेषकलहाभ्याख्यानपैशुन्यपर-
परिवादमायामृषारूपाणां सप्तदशानां विवेकः तथा मिथ्यादर्शनशल्यविवेकः,

प्राणातिपातादिविरमणवक्तव्यता

‘अहं भंते ! पाणाइवायवेरमणे जाव’ इत्यादि

टीकार्थ—इसके पहिले प्राणातिपात आदि १८ पापों का वर्णादिक
कहा जा चुका है, सो उसी प्रसङ्ग को लेकर प्राणातिपात विरमण आदि
के अत्र वर्णादिकों की प्ररूपणा सूत्रकार इस सूत्रद्वारा कर रहे हैं ‘अहं
भंते ! पाणाइवायवेरमणे जाव परिग्रहवेरमणे, कोहविवेगे जाव
मिच्छादंसणसल्लविवेगे, एसणं कइवणणे जाव कइ फासे पणणत्ते’
इसमें गौतम ने प्रश्न से ऐसा पूछा है—‘हे भदन्त ! प्राणानिपातविरमण
यावत् मृषावादविरमण, अदत्तादानविरमण, मैथुनविरमण, परिग्रहवि-
रमण, क्रोध का त्याग यावत् मान, माया, लोभ, राग, द्वेष, कलह,
अभ्याख्यान, पैशुन्य परपरिवाद एवं मायामृषा इनका त्याग तथा
‘मिथ्यादर्शनशल्य का त्याग—इस प्रकार से यह प्राणानिपातविरमण से

प्राणातिपातादि विरमणवक्तव्यता—

“अहं भंते ! पाणाइवायवेरमणे” इत्यादि—

टीकार्थ—पूर्व सूत्रमां प्राणातिपात आदि १८ पापानां वर्णादिनां कथन कर-
पा मां आभ्यु, इवे प्राणातिपात विरमण आदिना वर्णादिनी सूत्रकार प्ररूपण करे छे.

गौतम स्वामीने प्रश्न—“अहं भंते ! पाणाइवायवेरमणे जाव परिग्रहवेर-
मणे, कोहविवेगे जाव मिच्छादंसणसल्लविवेगे, एसणं कइ कणणे जाव कइ फासे
पणणत्ते ?” छे लगवन् । प्राणातिपातविरमण, मृषावादविरमण, अदत्तादान-
विरमण, मैथुनविरमण, परिग्रहविरमण, क्रोधविरमण, मान-माया-लोभ-राग-
द्वेष, कलह-अभ्याख्यान-पैशुन्य-परपरिवाद-अने मायामृषावादविरमण, तथा
मिथ्यादर्शनशल्यविरमण, आ प्रकारना प्राणातिपात विरमणथी लगवने मिथ्या-

एष खलु प्राणातिपातविरमणादि मिथ्यादर्शनशल्यविवेकान्ताष्टादशपापत्यागः, कतिवर्णः, यावत् कतिगन्धः, कतिरसः, कतिस्पर्शः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह—‘गोयमा ! अवन्ने, अगंधे, अरसे, अफासे पणत्ते ’ हे गौतम ! प्राणातिपातविरमणादिः, अवर्णः—वर्णरहितः, अगन्धः—गन्धवर्जितः, अरसः—रसरहितः, अस्पर्शः—स्पर्शवर्जितः प्रज्ञप्तः, प्राणातिपातविरमणादीनां जीवोपयोगस्वरूपतया जीवोपयोगस्य चामूर्तत्वात्—प्राणातिपातविरमणादीनामपि अमूर्तत्वेन वर्णादिरहितत्वात्, इतिभावः ।

लेकर मिथ्यादर्शनशल्य त्याग तक जो भठारह प्रकार के पापका विरमण—त्याग है वह कितने वर्णोंवाला है ? कितने गंधवाला है ? कितने रसोंवाला है ? और कितने स्पर्शोंवाला है ? पूछने का तात्पर्य संक्षेप से ऐसा है कि १८ पापस्थानों का त्याग—रूप जो आत्मा का परिणाम है—वह कितने वर्णोंवाला है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘अवन्ने, अगंधे, अरसे, अफासे पणत्ते ’ प्राणातिपातविरमण आदि जो हैं सो न वर्णवाले हैं, न गंधवाले हैं, न रसवाले हैं, और न स्पर्शवाले हैं—कहने का तात्पर्य ऐसा है कि प्राणातिपातविरमण आदि आत्मा के उपयोगरूप होते हैं और उपयोग आत्मा का लक्षण है—अतः वह अमूर्त कहा गया है इसलिये जब प्राणातिपातविरमण आदि आत्मा के उपयोग स्वभाव रूप हैं तब ये भी अमूर्त ही हैं—और अमूर्त होने के कारण इनमें वर्ण, गंध, रस और स्पर्श ये पौद्गलिक गुण नहीं हैं ।

દર્શનશલ્યવિરમણુ પર્યન્તના ૧૮ પ્રકારના પાપના વિરમણુ (ત્યાગ) રૂપ બે લાવે છે, તે કેટલાં વર્ણોવાળાં, કેટલા ગંધોવાળાં, કેટલા રસોવાળાં અને કેટલા સ્પર્શોવાળાં હોય છે ?

આ પ્રશ્નનો લાવાર્થ એ છે કે ૧૮ પાપસ્થાનોના ત્યાગ રૂપ બે આત્માનું પરિણામ છે, તે કેટલાં વર્ણોદિકોવાળું છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ અવણે, અગંધે, અરસે, અફાસે પણત્તે ” પ્રાણાતિપાતવિરમણુ આદિ આત્મપરિણામો વર્ણુવાળાં પણ નથી, ગંધવાળાં પણ નથી, રસવાળાં પણ નથી અને સ્પર્શવાળાં પણ નથી.

આ પ્રકારના કથનનું કારણ એ છે કે પ્રાણાતિપાતવિરમણુ આદિ પરિણામો આત્માના ઉપયોગ રૂપ જ હોય છે, અને ઉપયોગ આત્માનું લક્ષણ છે, તેથી તેને અમૂર્ત માનવામાં આવે છે. તેથી પ્રાણાતિપાતવિરમણુ આદિને આત્માના ઉપયોગસ્વભાવ રૂપ માનવાને કારણે, આ અઢારે પાપસ્થાનોના ત્યાગ રૂપ પરિણામોને અમૂર્ત જ માનવામાં આવે છે. અમૂર્ત હોવાને કારણે તેઓ વર્ણુ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ રૂપ પૌદ્ગલિક શુદ્ધોવાળાં હોતાં નથી.

અથ જીવસ્વરૂપાવિશેષમેવાધિકૃત્ય ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-અહમંતે ! ઉત્પત્તિયા, વેણહયા, કમ્મિયા, પારિણામિયા, એસ ણં કહવન્ના ? હે ભદન્ત ! અથ ઔત્પત્તિકી-ઉત્પત્તિરેવ પ્રયોજનં યસ્યાઃ સા ઔત્પત્તિકી સ્વભાવાજ્ઞાયમાના બુદ્ધિઃ સા હિ અન્યચ્છાસ્ત્ર-કર્માભ્યાસાદિકં નાપેક્ષતે, ક્ષયોપશમપ્રયોજનં તુ સર્વબુદ્ધિસાધારણમ્ વર્તતે અતઃ સ્તન્નાત્ર વિવક્ષિતમ્ ? ૧ । વૈનયિકી-વિનયો ગુરુશ્રુષ્ટા શાસ્ત્રાભ્યાસાદિઃ સ કારણ-મસ્યાઃ, તત્પ્રધાના વા, બુદ્ધિઃ-વૈનયિકી ૨ । કાર્મિકી કર્મ અનાચાર્યકમ્, સાચાર્યકં શિલ્પં કાદાચિત્કં વા કર્મ તસ્માજ્ઞાતા કાર્મિકીબુદ્ધિઃ ૩, પારિણામિકી-

અહ ગૌતમ જીવ કે સ્વરૂપ વિશેષ કો લેકર પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે-
 હૈ-‘અહ મંતે ! ઉત્પત્તિયા, વેણહયા, કમ્મિયા, પારિણામિયા, એસ ણં
 કહવન્ના ’ હે ભદન્ત ! ઔત્પત્તિકી, વૈનયિકી, કાર્મિકી ઓર પારિણા-
 મિકી યે જો ચાર બુદ્ધિયાં હૈ-વે કિતને વર્ણો’વાલી હૈ ? કિતને ગન્ધો’-
 વાલી હૈ ? કિતને રસો’વાલી હૈ ઓર કિતને સ્પર્શો’વાલી હૈ ? ઉત્પત્તિ
 યહી જિસકા પ્રયોજન હૈ, પરન્તુ જિસે શાસ્ત્ર, કર્મ ઓર અભ્યાસ આદિ
 કી અપેક્ષા નહીં હૈ વહ ઔત્પત્તિકી બુદ્ધિ હૈ યહ બુદ્ધિ સ્વભાવ સે હી
 ઉત્પન્ન હોતી હૈ યદ્યપિ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કા ક્ષયોપશમરૂપ પ્રયોજન
 સર્વ બુદ્ધિયોં મેં સાપેક્ષ હોતા હૈ પરન્તુ ડસકી યહાં વિવક્ષા નહીં હૈ ।
 જિસ બુદ્ધિ મેં ગુરુ વિનય-ગુરુસેવા, શાસ્ત્રાભ્યાસ આદિ કારણભૂત હૈ
 વહ વૈનયિકી બુદ્ધિ હૈ-કર્મ-અનાચાર્યક, અથવા સાચાર્યક શિલ્પ રૂપ
 કર્મ સે જો બુદ્ધિ ઉત્પન્ન હોતી હૈ વહ કાર્મિકી બુદ્ધિ હૈ । ચિરકાલતક

હવે ગૌતમ સ્વામી જીવના સ્વરૂપવિશેષને અનુલક્ષીને મહાવીર પ્રશ્નુને
 એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-“ અહ મંતે ! ઉત્પત્તિયા, વેણહયા, કમ્મિયા, પારિણામિયા,
 એસ ણં કહ વણ્ણા ? ” હે ભગવન્ ! ઔત્પત્તિકી, વૈનયિકી, કાર્મિકી અને પારિ-
 ણામિકી, આ ચાર જે બુદ્ધિઓ છે, તે કેટલા વર્ણુ’વાળી, કેટલી ગન્ધવાળી,
 કેટલા રસવાળી અને કેટલા સ્પર્શ’વાળી કહી છે ?

આ બુદ્ધિઓનું સ્વરૂપ આ પ્રકારનું છે-ઉત્પત્તિ એજ જેનું પ્રયોજન
 છે, પરન્તુ જેને શાસ્ત્ર, કર્મ અને અભ્યાસ આદિની અપેક્ષા રહેતી નથી,
 એવી બુદ્ધિનું નામ ઔત્પત્તિકી બુદ્ધિ છે. આ બુદ્ધિ સ્વાભાવિક રીતે જ
 ઉત્પન્ન થાય છે. જો કે જ્ઞાનાવરણીય કર્મના ક્ષયોપશમ રૂપ પ્રયોજન તો સર્વ
 બુદ્ધિઓમાં સાપેક્ષ હોય છે, પરન્તુ અહીં તેની વાત કરી નથી. જે બુદ્ધિની
 પ્રાપ્તિમાં ગુરુવિનય-ગુરુની સેવા, શાસ્ત્રાભ્યાસ આદિ કારણભૂત હોય છે, તે
 બુદ્ધિને વૈનયિકી બુદ્ધિ કહે છે, કર્મ-અનાચાર્યક અથવા સાચાર્યક શિલ્પરૂપ

પરિ-સમન્તાત-નમનં પરિણામઃ-ચિરકાલપૂર્વાપરાર્થાવલોકનપરિશીલનજન્યઃ
 આત્મધર્મઃ, સ કારણં યસ્યાઃ સા પારિણામિકી બુદ્ધિઃ૪। એતાઃ સ્વલુ ચતસ્રો
 બુદ્ધયઃ કતિવર્ણાઃ, કતિગન્ધાઃ, કતિરસાઃ, કતિસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ? મગવાનાહ-
 ‘તં ચેવ જાવ અપાસા પન્નતા’ હે ગૌતમ ! તદેવ-પૂર્વોક્તપ્રાણાતિપાતવિરમણા-
 દિવદેવ ઔત્પત્તિક્યાદિબુદ્ધયોઽપિ યાવત્-અવર્ણાઃ, અગન્ધાઃ, અરસાઃ, અસ્પર્શાઃ
 પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તાસાં જીવસ્વભાવત્વેન અમૂર્તતયા વર્ણાદિરહિતત્વાત્। અથ જીવધર્મા-
 ધિકારાત્ અવગ્રહાદિ જીવધર્મસ્વરૂપં પ્રરૂપયિતુમાહ-ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અહ મંતે !
 ડગ્ગહે, ઈદ્દા, અવાયે, ધારણા, એસ ણં કહવન્ના ?’ હે મદન્ત ! અથ અવગ્રહ-સામા-
 ન્યજ્ઞાનમ્, ઈદ્દા-વિચારણા, અવાયઃ-નિશ્ચયઃ, ધારણા-સ્મૃતિઃ ઉપયોગસાતત્યં વા

પૂર્વાપર અર્થ કે અવલોકન પરિશીલન સે ઉત્પન્ન જો આત્મધર્મ વહ
 જિસકા કારણ હોતા હૈ વહ પારિણામિકી બુદ્ધિ હૈ। હિસકે ઉત્તર મેં
 પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘તંચેવ જાવ અપાસા પન્નતા’ હે ગૌતમ ! પૂર્વોક્ત પ્રાણા-
 તિપાતવિરમણ આદિ કી તરહ હી ઔત્પત્તિકી આદિ બુદ્ધિયાં મી યાવત્
 વર્ણરહિત હૈ, ગંધરહિત હૈ, રસરહિત હૈ, ઓર સ્પર્શરહિત હૈ ! ક્યોં કિ
 યે જીવ કે સ્વભાવરૂપ હોને કે કારણ અમૂર્ત હોતી હૈ-અતઃ હિનમેં વર્ણ,
 ગંધ, રસ ઓર સ્પર્શ નહીં હોતે હૈ।

અથ ગૌતમ જીવધર્મ કો લેકર અવગ્રહાદિ રૂપ ધર્મ કે વિષય મેં
 પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-‘અહ મંતે ! ડગ્ગહે, ઈદ્દા, અવાયે, ધારણા, એસ ણં
 કહવન્ના’ હે મદન્ત ! અવગ્રહ, ઈદ્દા, અવાય ઓર ધારણા યે જો મતિજ્ઞાન
 કે ભેદ હૈ-વે કિતને વર્ણોવાલે, કિતને ગંધોવાલે, કિતને રસોવાલે

કર્મ-દ્વારા જે બુદ્ધિની ઉત્પત્તિ થાય છે, તે બુદ્ધિને કાર્મિકી બુદ્ધિ કહે છે.
 ચિર કાળ પર્યાંત પૂર્વાપર અર્થના અવલોકન પરિશીલન વડે ઉત્પન્ન થયેલી
 જે બુદ્ધિ છે, તેને પારિણામિકી બુદ્ધિ કહે છે.

ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રશ્ન કહે છે કે-
 “તંચેવ જાવ અપાસા પન્નતા” હે ગૌતમ ! પૂર્વોક્ત પ્રાણાતિપાતવિરમણ
 આદિની જેમ ઔત્પત્તિકી આદિ બુદ્ધિઓ પણ વર્ણરહિત, ગંધરહિત, રસ-
 રહિત અને સ્પર્શરહિત કહી છે, કારણ કે તેઓ જીવના સ્વભાવ રૂપ હોવાને
 કારણે અમૂર્ત હોય છે. તે કારણે તેમનામાં વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ રૂપ
 પૌદ્ગલિક શુભો હોતા નથી. હવે ગૌતમ સ્વામી અવગ્રહ આદિ રૂપ જીવધર્મો
 વિષે મહાવીર પ્રશ્નને આ પ્રકારનો પ્રશ્ન પૂછે છે-“અહ મંતે ! ડગ્ગહે, ઈદ્દા,
 અવાયે, ધારણા, એસ ણં કહવન્ના ?” હે ભગવન્ ! અવગ્રહ, ઈદ્દા, અવાય અને
 ધારણા રૂપ મતિજ્ઞાનના જે ચાર ભેદો છે, તેમનામાં કેટલાં વર્ણો, કેટલાં

એતે-અવગ્રહાદિ ધારણાન્તાઃ મતિજ્ઞાનભેદાઃ, સ્વલ્લ કતિવર્ણાઃ, કતિગન્ધાઃ કતિ-
રસાઃ, કતિસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞતાઃ? મગવાનાહ-‘એવં ચેવ જાવ અફાસા પન્નતા’ હે
ગૌતમ ! એવમેવ-પૂર્વોક્તરીત્યેવ, અવગ્રહાદિધારણાન્તાશ્ચત્વારઃ યાવત્-અવગ્રાઃ,
અંગન્ધાઃ, અરસાઃ, અસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞતા । એતેષામપિ ચતુર્ણામ્ જીવધર્મતયા અમૂર્તત્વેન
વર્ણાદિરહિતધ્વાદિતિ ભાવઃ । અથ ગૌતમો જીવધર્માધિકારાત્ ઉત્થાનાદિ સ્વરૂપં
પ્રરૂપયિતુમાહ-ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અહમંતે ! ઉદ્ઘાણે કમ્મે, બલે વીરિણ, પુરિસકાર-
રપરકમે, એસણં કહ્વણ્ણે૦?’ હે મદન્ત ! અથ ઉત્થાનમ્-ઉર્ધ્વભવનરૂપકલ્પ-

और कितने स्पर्शों वाले हैं ? सामान्यज्ञान का नाम या अत्यन्त सूक्ष्मज्ञान
का नाम अवग्रहज्ञान है अवग्रह के बाद निर्णय के सम्मुख झूकते हुए
ज्ञान का नाम ईहा है । निश्चय जिस ज्ञान में हो जावे उसका नाम अवाय
है और कालान्तर में अविस्मरण होने का नाम धारणा है । इसके
उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘एवं चेव जाव अफासा पन्नत्ता’ हे गौतम !
पूर्वोक्त रीति के अनुसार अवग्रह से लेकर धारणापर्यन्त मतिज्ञान के
ये चार भेद यावत्-न वर्णवाले हैं, न गंधवाले हैं, न रसवाले हैं, और
न स्पर्शवाले ही हैं । क्यों कि ये भी जीव के धर्म होने के कारण असूत
हैं, इसलिये इनमें वर्णादि का अभाव है ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘अह मंते । उदघाणे, कम्मे, बले,
वीरिण, पुरिसकारपरकमे, एस णं कह्वण्णे०’ हे मदन्त । उत्थान-

ગંધો, કેટલા રસો અને કેટલા સ્પર્શોના સદ્ભાવ હોય છે ? (સામાન્ય જ્ઞાનનું
નામ અથવા અત્યન્ત સૂક્ષ્મ જ્ઞાનનું નામ અવગ્રહજ્ઞાન છે, અવગ્રહજ્ઞાન
થયા બાદ નિર્ણયની તરફ-ઝૂકતા એટલે કે નિર્ણયની આછી પ્રાપ્તિ કરાવતા
જ્ઞાનનું નામ ઈહા છે જે જ્ઞાનમાં નિશ્ચય થઈ જાય છે તે જ્ઞાનનું નામ અવાય
છે, અને કાળાન્તરે પણ વિસ્મરણ ન થવું સ્મરણ પટલ પર અંકીત થઈ
જવું તેનું નામ ધારણા છે)

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ એવં ચેવ જાવ અફાસા પણ્ણત્તા ” હે ગૌતમ !
મતિજ્ઞાનના અવગ્રહથી લઈને ધારણા પર્યન્તના ભેદોને પણ પૂર્વોક્ત પ્રકારે
વર્ણુરહિત, ગંધરહિત, રસરહિત અને સ્પર્શરહિત કહ્યા છે. કારણ કે અવ-
ગ્રહ આદિ પણ જીવના (આત્માના) ધર્મ હોવાને કારણે અમૂર્ત છે. તે કારણે
તેમનામાં વર્ણુ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ રૂપ પૌદ્ગલિક ગુણો સંભવી શકતા નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ અહ મંતે ! ઉદ્ઘાણે, કમ્મે, બલે, વીરિણ, પુરિ-
સકારપરકમે, એસણં કહ્વણ્ણે ? ” હે ભગવન્ ! ઉત્થાન, કર્મ, બલ, વીર્ય

ચેષ્ટાવિશેષ:-કર્મ-ભ્રમણાદિક્રિયા, વજ્ર-શરીરસામર્થ્યમ્, વીર્ય-જીવભવમ્ સામર્થ્યમ્ પુરુષકારપરાક્રમઃ પુરુષકાર:-અભિમાનવિશેષઃ પરાક્રમો-નિષ્પાદિત-સ્વવિષયઃ પુરુષકાર એવ, એતે સ્વલુ ઉત્થાનાદયઃ, કતિવર્ણાઃ, કતિ-ગન્ધાઃ, કતિરસાઃ, કતિસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ? મગવાનાહ-‘તં ચેવ જાવ અફાસે પળ્લત્તે’ હે ગૌતમ! તદેવ-પૂર્વોક્તરીત્યેવ ઉત્થાનાદયઃ, યાવત્-અવર્ણાઃ, અગન્ધાઃ, અરસાઃ, અસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞપ્તા, એતેપામપિ પંચાનાં જીવધર્મતયા અમૂર્તત્વેન વર્ણાદિરહિતત્વાત્। અથ અમૂર્તપ્રસ્તાવાત્ અવ-કાશાન્તરસ્વરૂપં પ્રરૂપયિતુમાહ-ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સત્તમેળં મંતે! ઉવાસંતરે કઙ્ક-વળ્ણે?’ હે મદન્ત! સપ્તમં સ્વલુ અવકાશાન્તરં સપ્તમનરકપૃથિવ્યાઃ અધસ્તનમા-કાશસ્વખંડમ્, કતિવર્ણમ્, કતિગન્ધમ્, કતિરસમ્, કતિસ્પર્શમ્, પ્રજ્ઞપ્તમ્? મગવા-

ઉઠના-સ્વદેહોના, કર્મ-ભ્રમણાદિક્રિયા, બલ-શારીરિક સામર્થ્ય, વીર્ય-આત્મિક બલ, પુરુષકારપરાક્રમ-અભિમાન વિશેષ રૂપ પુરુષકાર તથા અપને વિષય મેં સફલતા દેનેવાલા પુરુષાર્થ યે સઘ ઉત્થાન આદિક કિતને વર્ણવાલે, કિતને ગંધવાલે, કિતને સ્પર્શવાલે હૈં? હસકે ઉત્તર મેં પ્રમુ કહતે હૈં-‘તંચેવ જાવ અફાસે પળ્લત્તે’ હે ગૌતમ! પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ કે અનુસર યે ઉત્થાન આદિ વિના વર્ણ કે, વિના ગંધ કે, વિના રસ કે ઓર વિના સ્પર્શ કે કહે ગયે હૈં। ક્યોં ક્રિ યે પાંચોં હી જીવ કે ધર્મ હૈં-હસલિયે અમૂર્ત હોને કે કારણ વર્ણાદિગુણોં સે રહિત હૈં।

અબ ગૌતમ પ્રમુ સે એસા પૂછતે હૈં-‘સત્તમેળં મંતે! ઉવાસંતરે કઙ્ક-વળ્ણે’ હે મદન્ત! સાતવી નરક પૃથિવી કા નીચે કા આકાશખંડરૂપ અવકાશાન્તર, કિતને વર્ણવાલા હૈ, કિતને ગંધવાલે હૈ, કિતને રસવાલા હૈ, ઓર કિતને સ્પર્શવાલા હૈ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રમુ કહતે હૈં-‘એવં ચેવ

અને પુરુષકારપરાક્રમ કેટલાં વર્ણવાળાં, કેટલા ગંધવાળાં, કેટલા રસોવાળાં અને કેટલા સ્પર્શોવાળાં છે? (ઉત્થાન એટલે ઊભા થવું તે, બળ એટલે શારીરિક સામર્થ્ય વીર્ય એટલે આત્મિકબળ, પુરુષકાર પરાક્રમ એટલે અભિ-માન વિશેષરૂપ પુરુષકાર તથા પોતાના વિષયમાં સફળતા દેનારો પુરુષાર્થ.)

મહાવીર પ્રભુને। ઉત્તર-“તંચેવ જાવ અફાસે પળ્લત્તે” હે ગૌતમ! પૂર્વોક્ત પ્રકારે ઉત્થાન આદિને પણ વર્ણુરહિત, ગંધરહિત, રસરહિત અને સ્પર્શરહિત કહ્યા છે. કારણ કે ઉત્થાન આદિ પાંચે જીવનાધર્મ રૂપ છે, તે કારણે અમૂર્ત હોવાને કારણે વર્ણાદિ ગુણોથી રહિત હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીને। પ્રશ્ન-“સત્તમેળં મંતે! ઉવાસંતરે કઙ્ક વળ્ણે?” હે ભગવન્! સાતમી નરકપૃથ્વીની નીચેનું આકાશખંડ રૂપ અવકાશાન્તર કેટલાં વર્ણોવાળું, કેટલા ગંધોવાળું, કેટલા રસોવાળું અને કેટલા સ્પર્શોવાળું છે?

નાહ-‘एवं चेव जाव अफासे पणत्ते ’ हे गौतम । सप्तमम् अवकाशान्तरम्, एव मेव-पूर्वोक्तीत्यैव, यावत्-अवर्णम्, अरसम्, अगन्धम्, अस्पर्शम् प्रज्ञप्तम् । अत्रेदं बोध्यम्-प्रथमद्वितीययोर्नारकपृथिव्यो मध्यवर्ति आकाशखण्डं प्रथमम् अवकाशान्तरमुच्यते, तदपेक्षया सप्तमनारकपृथिव्याः अधस्तात् आकाशखण्डम् सप्तमम् अवकाशान्तरमुच्यते, तस्योपरि सप्तमस्तनुवातोऽस्ति, तस्योपरि सप्तमो घनवातोऽस्ति, तस्याप्युपरि सप्तमो घनोदधिः तस्याप्युपरि सप्तमीनारकपृथिवी वर्तते, तत्र सप्तमस्य उपर्युक्ताकाशखण्डस्वरूपावकाशान्तरस्य अमूर्तत्वेन वर्णादिरहितत्वं प्रतिपादितम्’ अथ तनुवातादीनां पौद्गलिकत्वेन मूर्ततया पञ्चवर्णादिकत्वम् अष्ट-स्पर्शत्वञ्च प्रतिपादयितुमाह-‘सत्तमेणं भंते ! तणुवाए कइवण्णे ?’ हे भदन्त !

जाव अफासे पणत्ते ’ हे गौतम । सप्तम अवकाशान्तर पूर्वोक्त रीति के अनुसार यावत् विना वर्ण का है, विना गंध का है, विना रस का है, और विना स्पर्श का है । यहां पर इस प्रकार से समझना चाहिये-प्रथम पृथिवी और द्वितीय पृथिवी के मध्य में रहा हुआ जो अन्तराल-रूप आकाशखण्ड है वह प्रथम अवकाशान्तर है इस अपेक्षा सप्तमनारकपृथिवी के नीचे का जो आकाशखण्ड है वह सप्तम अवकाशान्तर कहा गया है उसके ऊपर सातवां तनुवात है-उसके ऊपर सातवां घनवात है, उसके भी ऊपर सातवां घनोदधि है उसके भी ऊपर सातवीं नारक पृथिवी है । इस सप्तमनारक पृथिवी के नीचे का जो आकाशखण्ड-रूप अवकाशान्तर है वह अमूर्त होने के कारण वर्णादिकों से रहित कहा

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ एवं चेव जाव अफासे पणत्ते ” हे गौतम । सातमी नरकपृथ्वीनी नीचेतुं अवकाशान्तर पणु पूर्वोक्त प्रकारे वणुं विनातुं, गंध विनातुं, रस विनातुं અને स्पर्श विनातुं કહ્યું છે. તે અવકાશાન્તર અમૂર્ત હોવાને કારણે તેને વર્ણાદિ વિનાતું કહ્યું છે.

આ અવકાશાન્તરના સ્થાનતું સ્પષ્ટીકરણ આ પ્રમાણે છે- પહેલી નરક પૃથ્વી અને બીજી નરક પૃથ્વીની વચ્ચે જે અન્તરાલ રૂપ આકાશખંડ છે તેને પ્રથમ અવકાશાન્તર કહે છે. આ પ્રકારે વિચાર કરતાં, સાતમી નરક પૃથ્વીની નીચેનો જે આકાશખંડ છે તેને સાતમું અવકાશાન્તર કહે છે, તેની ઉપર સાતમું તનુવાત છે સાતમા તનુવાતની ઉપર સાતમું ઘનવાત છે. સાતમા ઘનવાતની ઉપર સાતમો ઘનોદધિ છે. અને સાતમા ઘનોદધિની ઉપર સાતમી નારક પૃથ્વી છે. આ સાતમી નારક પૃથ્વીની નીચેના આકાશખંડ રૂપ જે અવકાશાન્તર છે તે અમૂર્ત હોવાને કારણે તેને વર્ણાદિક શુદ્ધોથી રહિત કહ્યું છે.

સપ્તમઃ સ્વલુ પૂર્વોક્તસ્તનુવાતઃ કતિવર્ણઃ, કતિગન્ધઃ, કતિરસઃ, કતિસ્પર્શઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ? મગવાનાહ—‘જહા—પાણાઙ્વાણ, નવરં અદ્વુફાસે પળ્ણત્તે’ હે ગૌતમ! સપ્તમઃ પૂર્વોક્ત સ્તનુવાતો યથા પ્રાણાતિપાતઃ પશ્ચવર્ણઃ, દ્વિગન્ધઃ, પશ્ચરસઃ પ્રતિપાદિત સ્તથૈવાયમપિ પશ્ચવર્ણઃ, દ્વિગન્ધઃ, પશ્ચરસઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, કિન્તુ નવરમ્—પ્રાણાતિપાતા-પેક્ષયા વિશેષસ્તુ સપ્તમસ્તનુવાતઃ અદ્વુસ્પર્શઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, કર્કશમૃદુગુરુઘૃસ્નિગ્ધરુક્ષ-ભેદાત્, તનુવાતાદીનાં વાદરપરિણામત્વાત્ તત્રોક્તાષ્ટસ્પર્શસંભવાત્, इत्यभिप्राये-णाह—‘एवं जहा सत्तमे तणुवाए तहा सत्तमे घणवाए, घणोदही, पुढवी’ एवं—पूर्वोक्तरीत्या यथा सप्तमस्तनुवातः प्रतिपादितः तथा सप्तमो घनवातः, सप्तमो

ગયા છે. ‘સત્તમેણં મંતે. તણુવાણ કઙ્ વળ્ણે’ હે મદન્ત ! સાતવાં જો તનુ-વાત છે વહ કિતને વર્ણોંવાલા છે, કિતને ગંધોંવાલા છે, કિતને રસોંવાલા છે, ઓર કિતને સ્પર્શોંવાલા છે? ગૌતમ કે હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હે—‘જહાં પાણાઙ્વાણ નવરં અદ્વુફાસે પળ્ણત્તે’ હે ગૌતમ ! સાતવાં જો પૂર્વોક્ત તનુવાત છે વહ પ્રાણાતિપાત કી તરહ પાંચવર્ણોંવાલા, દો ગંધોવાલા, પાંચ રસોંવાલા, કહા ગયા છે, કિન્તુ પ્રાણાતિપાત કી તરહ યહ ચાર સ્પર્શોંવાલા નહીં છે અપિ તુ આઠ સ્પર્શોંવાલા છે. આઠ સ્પર્શ યે હે—હલકા, આરી, ચિકના, ગરમ, ઠણ્ડા, રુઘ્વા, કડા ઓર નરમ. તનુવાત આદિ વાદર પરિણામવાલે હોતે હે—હસ કારણ વહાં આઠ સ્પર્શોં કા સદ્ભાવ બન જાતા છે હસી અભિપ્રાય સે ંસા કહા ગયા છે—‘ एवं जहा सत्तमे तणुवाए तहा सत्तमे घणवाए, घणोदही, पुढवी ’ कि जिस प्रकार

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ સત્તમેણં મંતે ! તણુવાણ કઙ્ વળ્ણે ?” હે ભગવન્ ! સાતમો જે તનુવાત છે, તે કેટલાં વળ્ણોંવાળો છે ? કેટલા ગંધોંવાળો છે ? કેટલા રસોંવાળો છે ? કેટલા સ્પર્શોંવાળો છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“જહા પાણાઙ્વાણ નવરં અદ્વુ ફાસે પળ્ણત્તે” હે ગૌતમ ! સાતમો તનુવાત, પ્રાણાતિપાત પરિણુત કર્મપુદ્ગલોની જેમ, પાંચ વળ્ણોંવાળો, જે ગંધોંવાળો અને પાંચ રસોંવાળો કહ્યો છે. પરન્તુ પ્રાણાતિપાત પરિણુત કર્મપુદ્ગલોની જેમ તે આર સ્પર્શોંવાળો નથી પણ આઠ સ્પર્શોંવાળો છે. તે આઠ સ્પર્શોંનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે—હલકા, ભારે, દ્વિગન્ધ, રૂક્ષ, ઉષ્ણ, શીત, કઠણ અને નરમ તનુવાત આદિ બાદર પરિણામવાળાં હોય છે, તે કારણે ત્યાં આઠ સ્પર્શોંનો સદ્ભાવ સંભવી શકે છે. એજ કારણે એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે—“ एवं जहा सत्तमे तणुवाए तहा सत्तमे घणवाए घणोदही, पुढवी ” જે પ્રકારે સાતમા તનુવાતના વિષયમાં વર્ણાદિતુ,

ઘનોદધિઃ, સપ્તમી નારકપૃથિવી ચ પશ્ચવર્ણદ્વિગન્ધપશ્ચરસાષ્ટસ્પર્શવત્ત્વેન વક્તવ્યા, ‘છદ્દે ઉવાસંતરે અવર્ણે’ ષષ્ઠમ્ અવકાશાન્તરમ્ આકાશચ્છંદાત્મકમ્ અમૂર્તત્વેન અવર્ણમ્, અગન્ધમ્, અરસમ્, અસ્પર્શમ્ અવસેયમ્, ‘તણુવાં જાવ છટ્ટી પુઢવી, ઇયાઈં અઢુફાસાઈં’ ષષ્ઠઃ તનુવાતો યાવત્ ષષ્ઠો ઘનવાતઃ, ષષ્ઠો ઘનોદધિઃ, ષષ્ઠી પૃથિવી ચ, એતાનિ ચત્ત્વારિ વસ્તૂનિ પૌદ્ગલિકત્વેન મૂર્તતયા પશ્ચવર્ણાદિયુક્તાનિ અષ્ટસ્પર્શાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, ‘એવં જહા સત્તમાં પુઢવીં વત્તવ્વયા મણિયા, તહા જાવ પઢમાં પુઢવીં મણિયવ્વં’ એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા, યથા સપ્તમ્યાઃ પૃથિવ્યાઃ વક્તવ્યતા પશ્ચવર્ણાદિષ્ટસ્પર્શવત્ત્વેન મણિતા તથા યાવત્-પશ્ચમ્યાશ્રતુધર્યા સ્તુતીયાયા દ્વિતીયાયાઃ પ્રથમાયાશ્ચ નારકપૃથિવ્યા મણિતવ્યમ્, પશ્ચવર્ણદ્વિગન્ધ

સે સાતવેં તનુવાત કે વિષય મેં કહા જા ચુકા હૈ-ઉસી પ્રકાર સે સાતવાં ઘનવાત, સાતવાં ઘનોદધિ ઓર સાતવીં નારક પૃથિવી ચે સબ પાંચ વર્ણોંવાલે, પાંચ રસોંવાલે, ઓર આઠ સ્પર્શવાલે હૈં એસા કહના ચાહિયે ‘છદ્દે ઉવાસંતરે અવર્ણે’ છઠા જો અવકાશાન્તર-આકાશચ્છંદાત્મક છાલી સ્થાન-અમૂર્ત હોને સે વર્ણ વિના કા હૈ ગંધ વિના કા હૈ, રસ વિના કા હૈ ઓર સ્પર્શ વિના કા હૈ । (તણુવાં જાવ છટ્ટી પુઢવી, ઇયાઈં અઢુફાસાઈં’ તનુવાત યાવત્-છઠા ઘનવાત, છઠા ઘનોદધિ ઓર છટ્ટી પૃથિવી પૌદ્ગલિક હોને કે કારણ મૂર્તમાન હૈં હસીલિયે ચે પાંચેવર્ણ આદિ ગુણોંવાલે હૈં, એવં આઠ સ્પર્શવાલે હૈં । ‘એવં જહા-સત્તમાં પુઢવીં વત્તવ્વયા મણિયા, તહા જાવ પઢમાં પુઢવીં મણિયવ્વં’ પૂર્વોક્ત રીતિ કે અનુસાર જૈસી વક્તવ્યતા સપ્તમી પૃથિવી કે વિષય મેં કહી ગઈ હૈ ઉસી પ્રકાર કી પંચવર્ણ, દો ગંધ, પાંચ રસ ઓર આઠ સ્પર્શ સે

કથન કરવામાં અ.ન્યું છે, એજ પ્રમાણે સાતમા ઘનવાત, સાતમા ઘનોદધિ અને સાતમી નરક પૃથ્વીને પણ પાંચ વર્ણ, બે ગંધ, પાંચ રસો અને આઠ સ્પર્શોવાળા સમજવા. “છદ્દે ઉવાસંતરે અવર્ણે” બે છદ્દે અવકાશાન્તર-(આકાશઅંકાત્મક ખાલી સ્થાન) છે, તે પણ અમૂર્ત હોવાને કારણે વર્ણરહિત, ગંધરહિત, રસરહિત અને સ્પર્શરહિત છે. “તણુવાં જાવ છટ્ટી પુઢવી, ઇયાઈં અઢુ ફાસાઈ” છદ્દે તનુવાત, છદ્દે ઘનવાત, છદ્દે ઘનોદધિ અને છટ્ટી પૃથ્વી આ ચારે પૌદ્ગલિક હોવાને કારણે મૂર્ત છે, તે કારણે તેમને પાંચ વર્ણ, બે ગંધ, પાંચ રસ અને આઠ સ્પર્શોથી યુક્ત સમજવા ભેઈએ. “એવ જહા સત્તમાં પુઢવીં વત્તવ્વયા મણિયા, તહા જાવ પઢમાં પુઢવીં મણિયવ્વં” વર્ણોદિના વિષયમાં જેવી વક્તવ્યતા સાતમી પૃથ્વી વિષે કરવામાં આવી છે, એવીજ વક્તવ્યતા પાંચમી, ચોથી, ત્રીજી, બીજી અને પહેલી પૃથ્વીના વિષયમાં પણ થવી ભેઈએ એટલે કે આ નરક પૃથ્વીઓને પણ પાંચ વર્ણોવાળી, બે ગંધોવાળી, પાંચ રસોવાળી

પંચરસાષ્ટસ્પર્શવત્ત્વેન વક્તવ્યતા મણિતવ્યા, ‘જંબુદ્વીવે દીવે જાવ સયંભૂરમણે સમુદ્દે સોહમ્મે કપ્પે, જાવ ઈસિપન્ભારા પુઢવી, નેરહ્યાવાસા જાવ વેમાણિયાવાસા, ઇયાણિ સન્વાણિ અટ્ટફાસાણિ’ જમ્બુદ્વીપો દ્વીપઃ યાવત્ લવણસમુદ્રાદિઃ ધાતકિ સ્વળ્લઃ સ્વયંભૂરમણઃ સમુદ્રઃ, સૌધર્મઃ કલ્પઃ, યાવત્-ઈશાન-સનત્કુમાર-માહેન્દ્ર-બ્રહ્મલોક-લાન્તક-મહાશુક-સહસ્રારાનતપ્રાણતા-રણા-ચ્યુતકલ્પાઃ, નવગ્રૈ-વેયકાણિ, વિજયવૈજયન્તજયન્તાપરાજિતાઃ, ઈષ્ટપ્રાગ્ભારા પૃથિવી, નૈરયિકા-વાસાઃ યાવત્-અસુરકુમારાદિભવનપતિવાસાઃ, જ્યોતિષિકાવાસાઃ, વૈમાનિકાવાસાઃ પંતાનિ સર્વાણિ વસ્તુનિ પંચવર્ણાષ્ટસ્પર્શાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ। ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-નેરહ્યાણં મંતે ! કહ્વણ્ણા, જાવ કહ્ફાસા પળ્ણત્તા ?’ હે મદન્ત ! નૈરયિકાઃ સ્વલ્લ

સહિત હોને કી વક્તવ્યતા પાંચવીં પૃથિવી મેં, ચૌથી પૃથિવી મેં ત્રીસરી મેં, દૂસરી પૃથિવી મેં, ઓર પહિલી પૃથિવી મેં કહના ચાહિયે કિન્તુ અવ-કાશાન્તર સમી અરૂપી હૈં અતઃ ઉનમેં વર્ણાદિ નહોં હૈં । “જંબુદ્વીવે દીવે, જાવ સયંભૂરમણે સમુદ્દે, સોહમ્મે કપ્પે, જાવ ઈસિપન્ભારાપુઢવી, નેરહ્યાવાસા જાવ વેમાણિયાવાસા ઇયાણિ સન્વાણિ અટ્ટફાસાણિ” જમ્બુદ્વીપ નામકા દ્વીપ, યાવત્-લવણ સમુદ્ર, ધાતકીસ્વળ્લ, યાવત્ સ્વયંભૂરમણ-સમુદ્ર, સૌધર્મકલ્પ યાવત્-ઈશાન-સનત્કુમાર-માહેન્દ્ર-બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણત, આરણ, અચ્યુત, યે કલ્પ, નૌ ગ્રૈવેયક, વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, અપરાજિત, સર્વાર્થસિદ્ધ, ઈષ્ટપ્રાગ્ભારાપૃથિવી, નૈરયિકાવાસ, યાવત્-અસુરકુમારાદિ ભવનપત્યા-વાસ, જ્યોતિષિકાવાસ, એવં વૈમાનિકાવાસ, યે સવ પાંચવર્ણ, દો ગંધ, પાંચરસ ઓર આઠ સ્પર્શવાલે હૈં ।

અને આઠ સ્પર્શોવાળી કહેવી બોધ્યો. “જંબુદ્વીવે દીવે, જાવ સયંભૂરમણે સમુદ્દે સોહમ્મે કપ્પે જાવ ઈસિપન્ભારા પુઢવી, નેરહ્યાવાસા જાવ વેમાણિયાવાસા, ઇયાણિ સન્વાણિ અટ્ટ ફાસાણિ” જંબુદ્વીપ નામનો દ્વીપ, લવણસમુદ્ર આદિ સમુદ્રો, ધાતકીખંડ, સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર, સૌધર્મ કલ્પ, ઈશાનસનત્કુમાર માહેન્દ્ર-બ્રહ્મલોક-લાન્તક-મહાશુક-સહસ્રાર-આનત-પ્રાણત-આરણ અને અચ્યુત, આ બાર કલ્પો, નવ ગ્રૈવેયકવિમાનો, વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, અપરાજિત અને સર્વાર્થસિદ્ધ, આ પાંચ અનુસર વિમાનો, ઈષ્ટપ્રાગ્ભારા પૃથ્વી, નારકાવાસો, અસુરકુમારાદિ ભવનપતિ દેવાવાસો, જ્યોતિષિકાવાસો, વૈમાનિકાવાસો, ઇત્યાદિ પૌદ્ગલિક પદાર્થો પણ પાંચ વર્ણોવાળા, બે ગંધોવાળા, પાંચ રસોવાળા અને આઠ સ્પર્શોવાળા છે.

કતિવર્ણાઃ યાવત્-કતિગન્ધાઃ, કતિરસાઃ, કતિસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગવાનાહ-
'ગોયમા ! વેડવિવયતેયાઈં પહુચ્ચ પંચવન્ના, પંચરસા, દુગંધા, અટ્ટફાસા પળ્લન્તા'
હે ગૌતમ ! નૈરયિકાઃ સ્વલુ વૈક્રિયતૈજસાનિ પુદ્ગલાનિ પ્રતોત્ય-આશ્રિત્ય વૈક્રિય-
તૈજસશરીરપુદ્ગલાપેક્ષયેત્યર્થઃ પશ્ચવર્ણાઃ, દ્વિગન્ધાઃ, પશ્ચરસાઃ, અષ્ટસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ,
વૈક્રિયતૈજસશરીરયોઃ બાદરપરિણામપુદ્ગલરૂપત્વાત્ તયોર્બાદરત્વેન તદપેક્ષયા
નૈરયિકાણામ્ અષ્ટસ્પર્શવત્ત્વમવસેયમ્, કિન્તુ-‘કમ્મગં પહુચ્ચ પંચવન્ના, દુગંધા,
પંચરસા, ચડફાસા પળ્લન્તા’ કાર્મણપુદ્ગલશરીરં પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય કાર્મણપુદ્ગલશરી-
રાપેક્ષયા इत्यર્થઃ નૈરયિકાઃ પશ્ચવર્ણાઃ, દ્વિગન્ધાઃ, પશ્ચરસાઃ, ચતુઃસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ,
કાર્મણશરીરસ્ય સૂક્ષ્મપરિણામપુદ્ગલરૂપત્વાત્, તેષાં ચતુઃસ્પર્શત્વં બોધ્યમ્, કિન્તુ-

અબ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈ-“નૈરહયાણં મંતે ! કહ્વણ્ણા, જાવ
કહ્વણ્ણા પળ્લન્તા ’ હે મદન્ત ! નૈરયિક કિતને વર્ણોં વાલે, કિતને ગંધો-
વાલે, કિતને રસોંવાલે, ઓર કિતને સ્પર્શોંવાલે કહે ગયે હૈં ? હસકે
ઉત્તર મેં પ્રભુ કહ્તે હૈં-‘ગોયમા ! વેડવિવયતેયાઈં પહુચ્ચ પંચવન્ના,
પંચરસા, દુગંધા, અટ્ટફાસા પળ્લન્તા ’ હે ગૌતમ ! નૈરયિક વૈક્રિય ઓર
તૈજસપુદ્ગલોં કી અપેક્ષા લેકર પાંચ વર્ણોંવાલે, દો ગંધોંવાલે, પાંચ રસોં-
વાલે ઓર આઠ સ્પર્શવાલે કહે ગયે હૈં । કયોં કિ વૈક્રિય ઓર તૈજસ
શરીર બાદર પરિણામવાલે પુદ્ગલરૂપ હોતે હૈં । હન દોનોં કી બાદરતા કો
લેકર નૈરયિકોં મેં આઠ સ્પર્શવત્તા કહી ગઈ હૈ । કિન્તુ ‘કમ્મગં પહુચ્ચ
પંચવન્ના દુગંધા, પંચરસા ચડફાસા પળ્લન્તા ’ કાર્મણશરીરરૂપ પુદ્ગલ કી
અપેક્ષા કરકે નૈરયિક પાંચવર્ણોંવાલે, દો ગંધોંવાલે, પાંચ રસોંવાલે,

ગૌતમસ્વામીનો પ્રશ્ન-‘નૈરહયાણં મંતે ! કહ્વણ્ણા, જાવ કહ્વણ્ણા પળ્લન્તા ? ’
હે ભગવન્ ! નારકો કંટલાં વણ્ણુવાળાં, કંટલા ગંધોવાળા, કંટલા રસોવાળાં
અને કંટલા સ્પર્શોવાળાં છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ ગોયમા ! હે ગૌતમ ! “વેડવિવયતેયાઈં પહુચ્ચ
પંચવન્ના, પંચ રસા, દુગંધા, અટ્ટફાસા પળ્લન્તા ” તૈજસ અને વૈક્રિય પુદ્ગલોની
અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે, તો નારકોને પાંચ વણ્ણુવાળાં, બે ગંધો-
વાળાં, પાંચ રસોવાળાં અને આઠ સ્પર્શોવાળાં, કહ્યાં છે. કારણ કે વૈક્રિય અને
તૈજસ શરીર બાદર પરિણામવાળાં પુદ્ગલો ૩૫ હોય છે તે બન્નેની બાદરતાને
કારણે નારકોમાં આઠ સ્પર્શોની સદ્ભાવ કહ્યો છે. પરન્તુ “કમ્મગં પહુચ્ચ
પંચવન્ના, દુગંધા, પંચરસા ચડફાસા પળ્લન્તા” કાર્મણશરીર ૩૫ પુદ્ગલની
અપેક્ષાએ નારકોને પાંચ વણ્ણુવાળાં, બે ગંધોવાળાં, પાંચ રસોવાળાં અને આર

‘જીવં પદુચ્ચ અવળ્લા જાવ અફાસા પળ્ણત્તા’ જીવં પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય જીવાપેક્ષ
 ચેત્યર્થઃ નૈરયિકાઃ અવર્ણાઃ, યાવત્-અગન્ધાઃ, અરસાઃ, અસ્પર્શાઃ ગ્રજ્ઞતાઃ, જીવસ્ય
 અમૂર્તત્વેન વર્ણાદિરહિતતયા તદપેક્ષયા નૈરયિકાણામપિ વર્ણાદિરહિતત્વમવસેયમ્,
 ‘એવં જાવ થળિયકુમારા’ એવં-પૂર્વોક્ત નૈરયિકરીત્યા યાવત્-અસુરકુમારાદારમ્ય
 સ્તનિતકુમારપર્યન્તા અપિ વૈક્રિયતૈજસશરીરપુદ્ગલાપેક્ષયા પશ્ચવર્ણાઘટસ્પર્શવંતઃ,
 કાર્મણશરીરપુદ્ગલાપેક્ષયા પશ્ચવર્ણાદિ ચતુઃસ્પર્શવંતઃ, જીવાપેક્ષયા અવર્ણાઘસ્પર્શવંતઃ

और चार स्पर्शोंवाले कहे गये हैं। क्यों कि कर्मणशरीर सूक्ष्मपरिणा-
 मवाले पुद्गलरूप होता है इसलिये यहां चारस्पर्शवन्ता इस अपेक्षा से
 जानना चाहिये किन्तु-‘जीवं पदुच्च अवल्ला जाव अफासा पणत्ता’
 जीव की अपेक्षा लेकर जब नैरयिकों में वर्णादिमत्ता का विचार करते
 हैं-तब ये वर्ण विना के हैं, गंध विना के हैं, रस विना के हैं और स्पर्श
 विना के हैं-क्यों कि जीव अमूर्त होता है इस कारण वह पौद्गलिक
 वर्णादि गुणों से रहित माना गया है अतः इस अपेक्षा नारकों के भी
 वर्णादि से रहितता जाननी चाहिये ‘एवं जाव थणियकुमारा’ नैरयि-
 कोक्त पद्धति के अनुसार यावत्-असुरकुमार से लेकर स्तनितकुमार
 तक भी वैक्रिय तैजस शरीर के पुद्गलों की अपेक्षा पंचवर्णोंवाले, दो
 गंधोंवाले, पांच रसोंवाले, और आठ स्पर्शोंवाले, होते हैं। कर्मण
 शरीर के पुद्गलों की अपेक्षा से वे पांच वर्णादिवाले और चार स्पर्शों-

સ્પર્શોવાળાં કહ્યા છે. કારણ કે કાર્મણશરીર સૂક્ષ્મપરિણામવાળાં પુદ્ગલો રૂપ
 હોય છે તે કારણે તેમાં ચાર સ્પર્શોનો જ સદ્ભાવ સમજવો પરંતુ “જીવં
 પદુચ્ચ અવળ્લા જાવ અફાસા પળ્ણત્તા” એવી અપેક્ષાએ નારકોમાં વર્ણાદિ-
 મત્તાનો વિચાર કરવામાં આવે, તો તેઓ વર્ણવિનાના, ગંધવિનાના, રસવિ-
 નાના અને સ્પર્શવિનાના છે, કારણ કે જીવ અમૂર્ત હોય છે. તે કારણે તેને
 પૌદ્ગલિક વર્ણાદિ ગુણોથી રહિત માનવામાં આવેલ છે. તે દૃષ્ટિએ વિચાર
 કરવામાં આવે, તો નારકોમાં પણ વર્ણાદિ રહિતતા સમજવી જોઈએ. “એવં
 જાવ થળિયકુમારા” અસુરકુમારોથી લઈને સ્તનિતકુમાર પર્યન્તના લવનપતિ
 દેવોના વર્ણાદિના વિષયમાં નારકોના જેવું જ કથન થવું જોઈએ એટલે કે
 વૈક્રિય અને તૈજસ શરીરોની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે, તો તેઓ
 પાંચ વર્ણવાળાં, બે ગંધવાળાં, પાંચ રસોવાળાં અને આઠ સ્પર્શોવાળાં હોય
 છે, પરંતુ કાર્મણ શરીરના પુદ્ગલોની અપેક્ષાએ વિચારવામાં આવે, તો તેઓ

મજ્જપ્તાઃ इति भावः । गौतमः पृच्छति-‘पुढविकाइय पुच्छा’ हे भदन्त ! पृथिवी-
कायिकाः कतिवर्णाः, कतिगन्धाः, कतिरसाः, कतिस्पर्शाः मज्जपताः इति पृच्छा,
भगवानाह-‘गोयमा । ओरालियतेयगाइं पडुच्च पंचवन्ना जाव अट्टफासा पणत्ता’
हे गौतम ! पृथिवीकायिकाः औदारिकतैजसानि शरीराणि प्रतीत्य-आश्रित्य-
औदारिकतैजसशरीरपुद्गलापेक्षयेत्यर्थः पञ्चवर्णाः यावत् द्विगन्धाः पञ्चरसाः, अष्ट
स्पर्शाः मज्जपताः ‘कम्मगं पडुच्च जहा नेरइया’ कर्मणशरीरं प्रतीत्य-आश्रित्य
कर्मणशरीरपुद्गलापेक्षयेत्यर्थः पृथिवीकायिकाः यथा नैरयिकाः पञ्चवर्णादि चतुः-
स्पर्शान्ताः प्रतिपादिता स्तथैव पञ्चवर्णाः, द्विगन्धाः, पञ्चरसाः, चतुःस्पर्शाः
प्रतिपत्तव्याः, ‘जीवं पडुच्च तहेव’ पृथिवीकायिकाः जीवं प्रतीत्य आश्रित्य-जीवा-
वाले होते हैं । तथा जीव की अपेक्षा से विना वर्ण के, विना गंध के,
विना रस के और विना स्पर्श के होते हैं ।

अब गौतम प्रश्नु से ऐसा पूछते हैं-‘पुढविकाइय पुच्छा’ हे भदन्त !
पृथिवीकायिक कितने वर्णोंवाले, कितने गंधोंवाले, कितने रसोंवाले,
और कितने स्पर्शोंवाले होते हैं ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रश्नु कहते हैं-
‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘ओरालियतेयगाइं पडुच्च पंचवन्ना, जाव अट्ट-
फासा, पणत्ता’ औदारिक और तैजसशरीर के पुद्गलों की अपेक्षा से
वे पांच वर्णोंवाले, दो गंधोंवाले, पांच रसोंवाले, और आठ स्पर्शोंवाले
होते हैं । ‘कम्मगं पडुच्च जहा नेरइया’ कर्मण शरीर के पुद्गलों की
अपेक्षा से पृथिवीकायिक नारकों के जैसा पांचवर्णोंवाले, दो गंधों-
वाले, पांच रसोंवाले और चार स्पर्शोंवाले होते हैं, ‘जीवं पडुच्च तहेव’

પાંચ વર્ણુદિવાળાં અને ચાર સ્પર્શોવાળાં હોય છે જીવની અપેક્ષાએ વિચારવામાં
આવે, તો વિના વર્ણુના, વિના ગંધના, વિના રસના અને સ્પર્શ વિનાના હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ પુઢવિકાઈય પુચ્છા ” છે ભગવન્ ! પૃથ્વીકાયિકો
કેટલા વર્ણુવાળા, કેટલા ગંધવાળા, કેટલા રસવાળા અને કેટલા સ્પર્શવાળા હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ ગોયમા ! ” છે ગૌતમ ! “ ઓરોલિયતેયગાઈં
પડુચ્ચ પંચવન્ના જાવ અટ્ટફાસા પણત્તે ” ઔદારિક અને તૈજસ શરીરોનાં
પુદ્ગલોની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે, તો પૃથ્વીકાયિકો પાંચ વર્ણુવાળા,
બે ગંધોવાળા, પાંચ રસોવાળા અને આઠ સ્પર્શોવાળા હોય છે. “ કમ્મગં
પડુચ્ચ જહા નેરइया ” કાર્મણ શરીરનાં પુદ્ગલોની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં
આવે, તો પૃથ્વીકાયિકો નારકોની જેમ પાંચ વર્ણોવાળા, બે ગંધોવાળા, પાંચ
રસોવાળા અને ચાર સ્પર્શોવાળા હોય છે. “ જીવં પડુચ્ચ તહેવ ” જીવની

પેક્ષયેત્યર્થઃ તથૈવ-નૈરયિકવદેવ, અવર્ણાઃ, અગન્ધાઃ, અરસા, અસ્પર્શાઃ અવસેયાઃ।
 ‘એવં જાવ ચરિંદિયા૦’ એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા યાવત્-અપ્કાયિકાઃ, તેજસ્કાયિકાઃ,
 વનસ્પતિકાયિકાઃ, એકેન્દ્રિયાઃ દ્વીન્દ્રિયાઃ, ત્રીન્દ્રિયાઃ, ચતુરિન્દ્રિયાઃ ઔદારિક-
 તૈજસશરીરાણિ પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય, પશ્ચવર્ણાઃ, દ્વિગન્ધાઃ પશ્ચરસાઃ, અષ્ટસ્પર્શાઃ
 પ્રજ્ઞપ્તાઃ, કાર્મણશરીરં પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય, પશ્ચવર્ણાઃ, દ્વિગન્ધાઃ, પશ્ચરસાઃ, ચતુઃ-
 સ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, જીવં પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય તુ અવર્ણાઃ, અગન્ધાઃ, અરસાઃ, અસ્પર્શાઃ
 પ્રજ્ઞપ્તાઃ ઇતિ ભાવઃ। ‘નવરં વાઝકાઙ્યા ઓરાલિયવેઽવિવયતેયગાઙ્ પઙ્કુચ્ચ
 પંચવન્ના, જાવ અટ્ઢાસા પળ્ણત્તા, સેસં જહા નેરઙ્યાણં’ નવરમ્-પૃથિવીકાયિકા-
 ઘપેક્ષયા વિશેષસ્તુ વાયુકાયિકાઃ ઔદારિકૈવક્રિયતૈજસાનિ શરીરાણિ, પ્રતીત્ય-

તથા જીવ કી અપેક્ષા સે પૃથિવીકાયિક જીવ નૈરયિક કે જૈસા હી
 વિના વર્ણ કે, વિના ગંધ કે, વિના રસ કે ઓર વિના સ્પર્શ કે કહે ગયે
 હૈં। ‘એવં જાવ ચરિંદિયા૦’ હસી પ્રકાર સે અપ્કાયિક, તૈજસ્કાયિક,
 વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય તથા દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય ઓર ચતુરિન્દ્રિય
 ઔદારિક તૈજસ શરીર કે પુદ્ગલોં કી અપેક્ષા સે પાંચ વર્ણોંવાલે, દો
 ગંધોંવાલે, પાંચ રસોંવાલે ઓર આઠ સ્પર્શોંવાલે હોતે હૈં, તથા કાર્મણ-
 શરીર કી અપેક્ષા સે પાંચ વર્ણોંવાલે, દો ગંધોંવાલે, પાંચ રસોંવાલે
 ઓર ચાર સ્પર્શોંવાલે હોતે હૈં, એવં ‘જીવં પઙ્કુચ્ચ’ જીવ કી અપેક્ષા સે
 વિના વર્ણ કે, વિના ગંધ કે, વિના રસ કે ઓર વિના સ્પર્શ કે હોતે હૈં।
 ‘નવરં વાઝકાઙ્યા ઓરાલિયવેઽવિવયતેયગાઙ્ પઙ્કુચ્ચ પંચવન્ના, જાવ
 અટ્ઢાસા, પળ્ણત્તા’ સેસં જહા નેરઙ્યાણં’ પૃથિવીકાયિક કી વક્ત-
 વ્યતા કી અપેક્ષા સે વાયુકાયિક કી વક્તવ્યતા મેં યદિ અન્તર હૈ તો

અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે, તો નારકોની જેમ પૃથ્વીકાયિક જીવો વર્ણ-
 રહિત, રસરહિત અને સ્પર્શરહિત હોય છે. “એવં જાવ ચરિંદિયા” એજ
 પ્રમાણે અપ્કાયિક, તૈજસ્કાયિક, વનસ્પતિકાયિક તથા દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય અને
 ચતુરિન્દ્રિય જીવો, ઔદારિક અને તૈજસ શરીરનાં પુદ્ગલોની અપેક્ષાએ પાંચ
 વર્ણોવાળા, બે ગંધોવાળા, પાંચ રસોવાળા અને આઠ સ્પર્શોવાળા હોય છે,
 તથા કાર્મણશરીરની અપેક્ષાએ તેઓ પાંચ વર્ણોવાળા, બે ગંધોવાળા, પાંચ
 રસોવાળા અને ચાર સ્પર્શોવાળા હોય છે. “જીવં પઙ્કુચ્ચ” અને જીવની
 અપેક્ષાએ તેઓ વર્ણરહિત, ગંધરહિત, રસરહિત અને સ્પર્શરહિત હોય છે.
 “નવરં વાઝકાઙ્યા ઓરાલિયવેઽવિવયતેયગાઙ્ પઙ્કુચ્ચ પંચવન્ના જાવ અટ્ઢાસા
 પળ્ણત્તા, સેસં જહા નેરઙ્યાણં” પૃથ્વીકાયિકોના વર્ણોદિના કથન કરતાં વાયુ-
 કાયિકોના વર્ણોદિના કથનમાં એવી વિશેષતા છે કે વાયુકાયિક જીવો ઔદા-

આશ્રિત્ય-ઔદારિકવૈક્રિયતૈજસશરીરપુદ્ગલાપેક્ષયેત્યર્થઃ પશ્ચવર્ણાઃ, યાવત્-દ્વિગ-
ન્ધાઃ, પશ્ચરસાઃ, અષ્ટસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ,-શેષં યથા નૈરયિકાણામ્ પ્રતિપાદિતં
તથૈવ પ્રતિપત્તવ્યમ્, તથા ચ વાયુકાયિકાઃ કાર્મણશરીરં પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય પશ્ચ-
વર્ણાઃ, દ્વિગન્ધાઃ, પશ્ચરસાઃ, ચતુઃસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, જીવં પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય તુ
અવર્ણાઃ, અગન્ધાઃ, અરસાઃ, અસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ इतिभावः । ‘પંચિદિયતિરિક્ષજો-
ણિયા જહા વાઝકાઈયા’ પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ યથા વાયુકાયિકાઃ પ્રતિપાદિતા
સ્તથૈવ પ્રતિપત્તવ્યાઃ, તથા ચ પશ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિકાઃ અપિ ઔદારિકવૈક્રિયતૈજ-
સશરીરાણિ પ્રતીત્ય પશ્ચવર્ણાઃ, પ્રજ્ઞપ્તાઃ, કાર્મણશરીરં પ્રતીત્ય પશ્ચવર્ણાદિ

બહુ ઔદારિક વૈક્રિય, એવં તૈજસ શરીર કે પુદ્ગલોં કી અપેક્ષા સે હૈ ।
અર્થાત્ વાયુકાયિક જીવ ઔદારિક, વૈક્રિય ઔર તૈજસશરીર કે પુદ્ગલોં
કી અપેક્ષા સે પાંચ વર્ણોંવાલે, યાવત્-દો ગંધોંવાલે, પાંચ રસોંવાલે
ઔર આઠ સ્પર્શોંવાલે કહે ગયે હૈ-इसके आगे का और कथन नैर-
यिकों के जैसा जानना चाहिये तथा-वायुकायिक जीव कर्मण
शरीर के पुद्गलों की अपेक्षा से पांच वर्णोंवाले, दो गंधोंवाले, एवं चार
स्पर्शोंवाले होते हैं । ‘जीवं पञ्च’ तथा जीव की अपेक्षा से वायुका-
यिक जीव बिना वर्ण के बिना गंध के, बिना रस के और बिना स्पर्श
के होते हैं । ‘पंचिदियतिरिक्खजोणिया जहा वाज्झाईया’ प्रतिपादित
વાયુકાયિકોં કે જૈસા પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક જીવ કહે ગયે હૈ તથા ચ
પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિક મી ઔદારિક, વૈક્રિય, એવં તૈજસશરીર કે પુદ્ગલોં
કી અપેક્ષા સે પાંચ વર્ણોંવાલે, દો ગંધોંવાલે, પાંચ રસોંવાલે ઔર આઠ

રિક, તૈજસ, અને વૈક્રિય શરીરનાં પુદ્ગલોની અપેક્ષાએ પાંચ વર્ણોવાળા, બે
ગંધોવાળા, પાંચ રસોવાળા અને આઠ સ્પર્શોવાળા હોય છે. ત્યાર પછીનું
સમસ્ત કથન નારકોના કથન પ્રમાણે જ સમજવું જેમ કે-વાયુકાયિક જીવો
કાર્મણશરીરના પુદ્ગલોની અપેક્ષાએ પાંચ વર્ણોવાળા, બે ગંધોવાળા, પાંચ
રસોવાળા અને ચાર સ્પર્શોવાળા હોય છે. “જીવં પંચુચ્ચ” જીવની અપે-
ક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે, તો તેઓ વર્ણરહિત, ગંધરહિત, રસરહિત
અને સ્પર્શરહિત હોય છે.

“પંચિદિયતિરિક્ષજોણિયા જહા વાઝકાઈયા” વાયુકાયિકોના જેવું જ
કથન પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોના વર્ણોદિના વિષયમાં પણ સમજવું જોટલે કે ઔદા-
રિક, વૈક્રિય અને તૈજસ શરીરના પુદ્ગલોની અપેક્ષાએ પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોને
પણ પાંચ વર્ણોવાળા, બે ગંધોવાળા, પાંચ રસોવાળા અને આઠ સ્પર્શોવાળા

ચતુઃસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, જીવં પ્રતીત્ય તુ અવર્ણાદ્યસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ इति भावः ।
 ‘મનુસ્સાણં પુચ્છા’ મનુષ્યાણાં પૃચ્છા, તથા ચ મનુષ્યાઃ, કતિવર્ણાઃ કતિગન્ધાઃ,
 કતિરસાઃ, કતિસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ? ભગવાનાહ-‘ઓરાલિયવેઝવિવિચઆહારગ તેય-
 ગાઈં પહુચ્ચ પંચવન્ના, જાવ અટ્ટકાસા પળ્લત્તા’ હે ગૌતમ ! મનુષ્યાઃ ઔદારિક-
 વૈક્રિયાહારકતૈજસાનિ શરીરાણિ, પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય-ઔદારિકાદ્યપેક્ષયા. इत्यर्थः,
 પંચવર્ણાઃ, યાવત્-દ્વિગન્ધાઃ, પંચરસાઃ, અષ્ટસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘કમ્મગં જીવં ચ
 પહુચ્ચ જહા નેરइया’ કાર્મણશરીરં, જીવં ચ પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય યથા નૈરયિકાઃ
 પ્રતિપાદિતા સ્તથૈવ મનુષ્યા અપિ પ્રતિપત્તવ્યાઃ તથા ચ મનુષ્યાઃ કાર્મણશરીરા-

સ્પર્શોંવાલે કહે ગયે હૈં-કાર્મણ-શરીર કે પુદ્ગલોંની અપેક્ષા સે પાંચ
 વર્ણોંવાલે, દો ગંધોંવાલે, પાંચ રસોંવાલે ઓર ચાર સ્પર્શોંવાલે કહે ગયે
 હૈં । ‘મનુસ્સાણં પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! મનુષ્ય કિતને વર્ણોંવાલે, કિતને
 ગંધોંવાલે, કિતને રસોંવાલે ઓર કિતને સ્પર્શોંવાલે કહે ગયે હૈં ? હસકે
 ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કરતે હૈં-‘ઓરાલિય-વેઝવિવિચ-આહારગ-તેયગાઈં પહુચ્ચ
 પંચવન્નાઈં જાવ અટ્ટકાસા પળ્લત્તા’ હે ગૌતમ ! મનુષ્ય-ઔદારિક,
 વૈક્રિય, આહારક એવં તૈજસ શરીર કે પુદ્ગલોંની અપેક્ષા સે પાંચવર્ણોં-
 વાલે, દો ગંધોંવાલે, પાંચ રસોંવાલે એવં આઠ સ્પર્શોંવાલે કહે ગયે હૈં ।
 ‘કમ્મગં જીવં ચ પહુચ્ચ જહા નેરइया’ કાર્મણશરીર ઓર જીવંની
 અપેક્ષા લેકર જૈસા નારક કે સમ્બન્ધ મેં કહા ગયા હૈં ઉસી પ્રકાર સે
 મનુષ્યોં કે સમ્બન્ધ મેં બી જાનનાં चाहिये तथा-च-मनुष्य कर्मणशरीर

કહ્યા છે. પરન્તુ કાર્મણશરીરના પુદ્ગલોની અપેક્ષાએ તેમને પાંચ વર્ણોંવાળા,
 બે ગંધોંવાળા, પાંચ રસોંવાળા અને ચાર સ્પર્શોંવાળા કહ્યા છે. જીવની અપેક્ષાએ
 તેમને વર્ણરહિત, ગંધરહિત, રસરહિત અને સ્પર્શરહિત કહ્યા છે.
 ‘મનુસ્સાણં પુચ્છા’ હે ભગવન્ ! મનુષ્યો કેટલાં વર્ણોંવાળા, કેટલા ગંધ-
 વાળા, કેટલા રસવાળા અને કેટલા સ્પર્શવાળા હોય છે ? આ પ્રશ્નને ઉત્તર
 આપતા મહાવીર પ્રશ્ન કહે છે કે. “ઓરાલિય-આહારગ-તેયગાઈં પહુચ્ચ પંચ
 વળ્લનાઈં જાવ અટ્ટકાસા પળ્લત્તા” હે ગૌતમ ! ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક,
 અને તૈજસ શરીરનાં પુદ્ગલોની અપેક્ષાએ મનુષ્યોને પાંચ વર્ણોંવાળા, બે
 ગંધોંવાળા, પાંચ રસોંવાળા અને આઠ સ્પર્શોંવાળા કહ્યા છે. “કમ્મગં જીવં
 ચ પહુચ્ચ જહા નેરइया” કાર્મણ શરીર અને જીવની અપેક્ષાએ તેમના
 વર્ણરહિતું કથન નારકોના વર્ણરહિના કથન જેવું જ સમજવું એટલે કે કાર્મણ
 શરીરના પુદ્ગલોની અપેક્ષાએ મનુષ્યોને પાંચ વર્ણોંવાળા, બે ગંધોંવાળા, પાંચ

પેક્ષયા પશ્ચવર્ણાઃ, દ્વિગન્ધાઃ, પશ્ચરસાઃ, ચતુઃસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ જીવાપેક્ષયા તુ અવર્ણાઃ, અગન્ધાઃ, અરસાઃ અસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, 'વાણમંતરજોહસિયવેમાણિયા જહા નેરહ્યા' વાનવ્યન્તરજ્યોતિષિકવૈમાનિકાઃ યથા નૈરયિકાઃ પ્રતિપાદિતાસ્તથૈવ પ્રતિપત્તેભ્યાઃ, તથા ચ વાનવ્યન્તરજ્યોતિષિકવૈમાનિકાઃ વૈક્રિયતૈજસશરીરાપેક્ષયા પશ્ચવર્ણાઃ, દ્વિગન્ધાઃ, પશ્ચરસાઃ, અષ્ટસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, કાર્મણશરીરાપેક્ષયા પશ્ચવર્ણાઃ, દ્વિગન્ધાઃ, પશ્ચરસાઃ, ચતુઃસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, જીવાપેક્ષયા તુ અવર્ણાઃ, અગન્ધાઃ, અરસાઃ, અસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞપ્તા ઇતિ મતિઃ 'ધમ્મત્થિકાણ જાવ પોગ્ગલત્થિકાણ, એણ સઘ્વે અવન્નાં' ધર્માસ્તિકાયો યાવત્-અધર્માસ્તિકાયઃ, આકાશાસ્તિકાયઃ, અદ્દાસમયઃ, एते सर्वे अवर्णाः, अगन्धाः, अरसाः, अस्पर्शाः प्रज्ञप्ताः, 'नवरं पोग्गलकाण

કી અપેક્ષા સે પાંચ વર્ણોંવાલે, દો ગંધોવાલે, પાંચ રસોંવાલે ઓર ચોર સ્પર્શોંવાલે કહે ગયે હૈં । એવં જીવ કી અપેક્ષા સે વિના વર્ણ કે, વિના ગંધ કે, વિના રસ કે ઓર વિના સ્પર્શ કે કહે ગયે હૈં । 'વાણમંતર જોહસિયવેમાણિયા જહા નેરહ્યા' વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક એવં વૈમાનિક યે સઘ જેસે નૈરયિક કહે ગયે હૈં-વૈસે કહનાં चाहिये तथा-વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષ્ક, એવં વૈમાનિક યે વૈક્રિય તૈજસ શરીર કી અપેક્ષા સે પાંચ વર્ણોંવાલે, દો ગંધોવાલે, પાંચ રસોંવાલે ઓર આઠ સ્પર્શોંવાલે કહે ગયે હૈં । કાર્મણશરીર કી અપેક્ષા પાંચ વર્ણવાલે, દો ગંધોવાલે, પાંચ રસોંવાલે ઓર ચારસ્પર્શોંવાલે કહે ગયે હૈં । જીવ કી અપેક્ષા સે વિના વર્ણ કે, વિના ગંધ કે, વિના રસ કે ઓર વિના સ્પર્શ કે કહે ગયે હૈં । 'ધમ્મત્થિકાણ જાવ પોગ્ગલત્થિકાણ એણ સઘ્વે અવન્નાં' ધર્માસ્તિકાય, યાવત્-અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, અદ્દાસમય, યે સઘ વિના

રસોવાળા અને ચાર સ્પર્શોવાળા કહ્યા છે, અને જીવની અપેક્ષાએ વર્ણરહિત, ગંધરહિત, રસરહિત, અને સ્પર્શરહિત કહ્યા છે. "વાણમંતરજોહસિયવેમાણિયા જહા નેરહ્યા" વાનવ્યન્તરો, જ્યોતિષિકા અને વૈમાનિક દેવોના વર્ણરહિતોના વિષયમાં નારહિતોના જેવું જ કથક કરવું જોઈએ. એટલે કે વૈક્રિય અને તૈજસ શરીરનાં પુરુષોની અપેક્ષાએ તેમને પાંચ વર્ણોવાળા, બે ગંધોવાળા, પાંચ રસોવાળા અને આઠ સ્પર્શોવાળા કહ્યા છે. કાર્મણ શરીરની અપેક્ષાએ તેમને પાંચ વર્ણોવાળા, બે ગંધોવાળા, પાંચ રસોવાળા અને ચાર સ્પર્શોવાળા કહ્યા છે અને જીવની અપેક્ષાએ તેમને વર્ણરહિત, ગંધરહિત, રસરહિત અને સ્પર્શરહિત કહ્યા છે.

"ધમ્મત્થિકાણ જાવ પોગ્ગલત્થિકાણ, એણ સઘ્વે અવન્નાં" ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય અને અદ્દાસમય (કાળ) ને વર્ણરહિત, ગંધરહિત,

પંચવન્ને, દુગંધે, પંચરસે, અટ્ટકાસે પળ્લન્તે' નવરં ધર્માસ્તિકાયાપેક્ષયા પુદ્ગલાસ્તિકાયાઃ, પશ્ચવર્ણઃ, દ્વિગન્ધઃ, પશ્ચરસઃ, અષ્ટસ્પર્શ પ્રજ્ઞપ્તઃ, ધર્માસ્તિકાયાદીનામમૂર્તત્વેન વર્ણાદિરહિતત્વાત્, પુદ્ગલાસ્તિકાયાસ્ય તુ મૂર્તત્વેન પશ્ચવર્ણાદિષ્ટસ્પર્શસંભવાદિતિભાવઃ । 'જ્ઞાનાવરણિજ્જે જાવ અંતરાઈએ એયાણિ ચડફાસાણિ' જ્ઞાનાવરણીયં કર્મ યાવત્-દર્શનાવરણીયં, મોહનીયં, વેદનીયમ્, આયુષ્યં, નામ ગોત્રમ્, અન્તરાયિકં કર્મ, એતાનિ ચતુઃસ્પર્શાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'કળ્હલેસ્સા ણં મંતે ! કહ્વન્નાં ? પુચ્છા' હે મદન્ત ! કૃણ્ણલેશ્યા સ્વલુ કતિવર્ણા, કતિગન્ધા, કતિરસા, કતિસ્પર્શા પ્રજ્ઞપ્તા ઇતિ પૃચ્છા, મગવાનાહ—'દવ્વલેસ્સં પહુન્ચ પશ્ચવન્ના, જાવ

વર્ણ કે, વિના ગંધ કે, વિના રસ કે ઓર વિના સ્પર્શ કે કહે ગયે હૈ । 'નવરં પોગલકાએ પંચવન્ને, દુગંધે, પંચરસે, અટ્ટકાસે પળ્લન્તે' પરન્તુ જો પુદ્ગલાસ્તિકાયા હૈ—વહ પાંચ વર્ણો'વાલા, દો ગંધો'વાલા, પાંચ રસો'વાલા ઓર આઠ સ્પર્શો'વાલા કહા ગયા હૈ । ક્યોકિ પુદ્ગલાસ્તિકાયા મૂર્ત હૈ—તથા—ધર્માસ્તિકાયા આદિ અમૂર્ત હૈ—ઈસલિયેવે વર્ણાદિ પૌદ્ગલિક ગુણો' સે હીન હૈ । 'જ્ઞાનાવરણિજ્જે જાવ અંતરાઈએ એયાણિ ચડફાસાણિ' જ્ઞાનાવરણીયકર્મ યાવત્-દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, આયુ, નામ એવં ગોત્ર તથા અન્તરાય એ આઠો' હી કર્મ પાંચ વર્ણો'વાલે, દો ગંધો'વાલે, પાંચ રસો'વાલે એવં ચાર સ્પર્શો'વાલે હોતે હૈ । -અવ ગૌતમ પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હૈ—'કળ્હલેસ્સા ણં મંતે ! કહ્વન્નાં ?' હે મદન્ત ! કૃણ્ણલેશ્યા કિતને વર્ણવાલી, કિતને ગંધવાલી, કિતને રસવાલી ઓર કિતને સ્પર્શવાલી હૈ ? ઈસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે

રહિત, રસરહિત અને સ્પર્શરહિત કહ્યા છે. “નવર પોગલકાએ પંચવન્ને, દુગંધે, પંચરસે, અટ્ટકાસે પળ્લન્તે” પરન્તુ જે પુદ્ગલાસ્તિકાયા છે તેને પાંચ વર્ણો'વાળું, બે ગંધો'વાળું, પાંચ રસો'વાળું અને આઠ સ્પર્શો'વાળું કહ્યું છે, કારણ કે પુદ્ગલાસ્તિકાયા મૂર્ત છે અને ધર્માસ્તિકાયા આદિ અમૂર્ત છે તેથી ધર્માસ્તિકાયા આદિને વર્ણાદિ પૌદ્ગલિક ગુણોથી રહિત કહ્યા છે. “જ્ઞાનાવરણિજ્જે જાવ અંતરાઈએ, એયાણિ ચડફાસાણિ” જ્ઞાનાવરણીયકર્મ, દર્શનાવરણીયકર્મ, મોહનીયકર્મ, વેદનીયકર્મ, આયુકર્મ, નામકર્મ ગોત્રકર્મ અને અન્તરાયકર્મ, આ આઠ કર્મો પાંચવર્ણવાળાં, બે ગંધવાળાં પાંચ રસવાળાં અને ચાર સ્પર્શવાળાં હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન—“કળ્હલેસ્સા ણં મંતે ! કહ્વન્નાં ?” હે ભગવન્ ! કૃણ્ણ લેશ્યા કેટલા વર્ણવાળી, કેટલા ગંધવાળી, કેટલા રસવાળી અને કેટલા સ્પર્શવાળી હોય છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે—

અદ્વૃક્ષાસા પળ્લન્તા' હે ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યા દ્રવ્યલેશ્યાં પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય-દ્રવ્ય-લેશ્યાપેક્ષયેત્યર્થઃ પશ્ચવર્ણા, યાવત્-દ્વિગન્ધા, પશ્ચરસા, અષ્ટસ્પર્શા પ્રજ્ઞપ્તા, 'ભાવલેસં પદુચ્ચ અવળ્ણા૦' ભાવલેશ્યામ્-જીવપરિણામં પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય જીવપરિ-ણામરૂપભાવલેશ્યાપેક્ષયા તુ કૃષ્ણલેશ્યા અવર્ણા, અગન્ધા, અરસા, અસ્પર્શા પ્રજ્ઞપ્તા, જીવપરિણામરૂપાયા ભાવલેશ્યાયા અમૂર્તતયા વર્ણાદિરહિતત્વાત્, 'એવં જાવ સુક્કલેસ્સા' એવં-કૃષ્ણલેશ્યોક્તરીત્યા, યાવત્ નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા, શુક્લલેશ્યા ઇત્યાઃ સર્વા અપિ દ્રવ્યલેશ્યાં પ્રતીત્ય પશ્ચ-વર્ણાઃ, દ્વિગન્ધાઃ, પશ્ચરસાઃ, અષ્ટસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ભાવલેશ્યાં પ્રતીત્ય તુ અવર્ણાઃ,

હૈં-દ્વલેસં પદુચ્ચ પંચવજ્ઞા જાવ અદ્વૃક્ષાસા પળ્લન્તા' હે ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યા દ્રવ્યલેશ્યા કી અપેક્ષા લેકર પાંચ વર્ણો'વાલી, દો ગંધો-વાલી, પાંચ રસો'વાલી ઓર આઠ સ્પર્શો'વાલી કહી ગઈ હૈં । તથા- 'ભાવલેસં પદુચ્ચ અવળ્ણા૦' ભાવલેશ્યા કી અપેક્ષા લેકર વહ વિના વર્ણ કી, વિના ગંધ કી, વિના રસ કી ઓર વિના સ્પર્શ કી કહી ગઈ હૈં । ક્યોંકિ ભાવલેશ્યા જીવ કે પરિણામરૂપ હોતી હૈં ઓર જીવ કા પરિણામ અમૂર્ત કહા ગયા હૈં-ઇસલિચે અમૂર્ત મેં વર્ણાદિરહિતતા હોતી હૈં । 'એવં જાવ સુક્કલેસ્સા૦' કૃષ્ણલેશ્યા મેં જૈસા યહ કથન કિયા ગયા હૈં ઁસી પ્રકાર કા કથન યાવત્-નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા એવં શુક્લલેશ્યા ઇન સબ લેશ્યાઓં મેં જાનના ચાહિયે અર્થાત્ ઁ સબ લેશ્યાએ દ્રવ્યલેશ્યા કી અપેક્ષા પાંચવર્ણો'વાલી, દો ગંધોવાલી, પાંચરસો'વાલી ઓર આઠ સ્પર્શો'વાલી કહી ગઈ હૈં । તથા ભાવલેશ્યા

“ દ્વલેસં પદુચ્ચ પંચવજ્ઞા જાવ અદ્વૃક્ષાસા પળ્લન્તા ” દ્રવ્યલેશ્યાની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે, તો કૃષ્ણલેશ્યા પાંચ વર્ણોવાળી, બે ગંધોવાળી, પાંચ રસોવાળી અને આઠ સ્પર્શોવાળી હોય છે. તથા-“ ભાવલેસં પદુચ્ચ અવળ્ણા૦ ” ભાવલેશ્યાની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે, તો તે વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ વિનાની હોય છે, કારણ કે ભાવલેશ્યા જીવના પરિણામ રૂપ હોય છે અને જીવના પરિણામને અમૂર્ત કહ્યું છે. તેથી અમૂર્તમાં વર્ણોદિનો સદ્ભાવ હોતો નથી. “ એવં જાવ સુક્કલેસ્સા ” કૃષ્ણલેશ્યાના વર્ણોદિના વિષયમાં જે કથન કરવામાં આવ્યું છે. એવું જ કથન નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા, તેજોલેશ્યા, પદ્મલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યાના વર્ણોદિ વિષે સમજવું એટલે કે દ્રવ્યલેશ્યાની અપેક્ષાએ આ બધી લેશ્યાઓને પાંચવર્ણોવાળી, બે ગંધોવાળી, પાંચ રસ-વાળી અને આઠ સ્પર્શોવાળી કહી છે તથા ભાવલેશ્યાની અપેક્ષાએ તેમને

અગન્ધાઃ, અરસાઃ, અસ્પર્શાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ । ‘સમ્મદિટ્ઠીર ચક્કુદંસણેઠ, આભિણિબોહિય-
નાણે જાવ વિઘ્મંગણાણે, આહારસન્ના જાવ પરિગ્ગહસન્ના, ઇયાણિ અવણ્ણાણિઠ’
સમ્યગ્દૃષ્ટિઃ—સમ્યગ્દર્શનમ્, મિથ્યાદૃષ્ટિઃ મિથ્યાજ્ઞાનમ્, સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિઃ—
મિશ્રદૃષ્ટિઃ, ચક્ષુર્દર્શનમ્, અચક્ષુર્દર્શનમ્, અવધિર્દર્શનમ્, કેવલદર્શનમ્, આભિનિ-
બોધિકજ્ઞાનમ્—મતિજ્ઞાનમ્, યાવત્-શ્રુતજ્ઞાનમ્, અવધિજ્ઞાનમ્, મનઃપર્યવજ્ઞાનં
કેવલજ્ઞાનમ્, મત્યજ્ઞાનમ્, શ્રુતાજ્ઞાનમ્, વિભજ્ઞાનમ્, આહારસંજ્ઞા, યાવત્-
ભયસંજ્ઞા મૈથુનસંજ્ઞા પરિગ્રહસંજ્ઞા, एतानि सम्यग्दृष्टिमारभ्य परिग्रहसंज्ञा पर्यन्तानि
અવર્ણાનિ, અગન્ધાનિ, અરસાનિ, અસ્પર્શાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, સમ્યગ્દૃષ્ટ્યાદીનામાન્તર-

કી અપેક્ષા સે યે સર્વ જીવ કે પરિણામરૂપ હોને કે કારણ અમૂર્ત હોને
સે વિના વર્ણ કે, વિના ગંધ કે, વિના રસ કે ઓર વિના સ્પર્શ કે કહી
ગઈ હૈં । ‘સમ્મદિટ્ઠીર, ચક્કુદંસણેઠ, આભિણિબોહિયનાણે, જાવ
વિઘ્મંગણાણે, આહારસન્ના, જાવ પરિગ્ગહસન્ના—ઇયાણિ અવણ્ણાણિઠ’
ગૌતમ ને અવ પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—હે મદન્ત ! સમ્યગ્દૃષ્ટિ, —સમ્યગ્દ-
ર્શન, મિથ્યાદૃષ્ટિ—મિથ્યાદર્શન સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ—મિશ્રદૃષ્ટિ, ચક્ષુર્દર્શન,
અચક્ષુર્દર્શન, અવધિર્દર્શન, કેવલદર્શન, આભિનિબોધિકજ્ઞાન, —મતિ-
જ્ઞાન, યાવત્-શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મનઃ પર્યવજ્ઞાન, કેવલજ્ઞાન,
મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન, વિઘ્મંગજ્ઞાન, આહારસંજ્ઞા, યાવત્-ભયસંજ્ઞા,
મૈથુનસંજ્ઞા, પરિગ્રહસંજ્ઞા યે સર્વ સમ્યગ્દૃષ્ટિ સે લેકર પરિગ્રહસંજ્ઞાત્મક
કે પદાર્થ વિના વર્ણ કે, વિના ગંધ કે, વિના રસ કે, ઓર વિના સ્પર્શ
કે કહે ગયે હૈં । ક્યોંકિ યે સર્વ જીવ કે આન્તર પરિણામરૂપ હોતે હૈ—

વર્ણુરહિત, ગંધરહિત, રસરહિત અને સ્પર્શરહિત કહેવામાં આવી છે કારણ
કે ભાવલેશ્યા છવના પરિણામ રૂપ હોવાને કારણે અમૂર્ત હોય છે તેથી તેમાં
વર્ણુરહિતો સદ્ભાવ હોતો નથી. “સમ્મદિટ્ઠીર, ચક્કુદંસણેઠ, આભિણિબોહિય-
નાણે, જાવ વિઘ્મંગણાણે, આહારસન્ના જાવ પરિગ્ગહસન્ના, ઇયાણિ અવણ્ણાણિઠ”
મહાવીર પ્રશ્ન ગૌતમ” સ્વામીને કહે છે કે હે ગૌતમ ! સમ્યગ્દૃષ્ટિ
મિથ્યાદૃષ્ટિ (મિથ્યાજ્ઞાન), સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ (મિશ્રદૃષ્ટિ), ચક્ષુર્દર્શન
અચક્ષુર્દર્શન, અવધિર્દર્શન, કેવલદર્શન, આભિનિબોધિકજ્ઞાન (મતિજ્ઞાન),
શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યવજ્ઞાન, કેવલજ્ઞાન, મત્યજ્ઞાન, શ્રુતાજ્ઞાન, વિઘ્મ-
ંગજ્ઞાન, આહારસંજ્ઞા, ભયસંજ્ઞા, મૈથુનસંજ્ઞા, અને પરિગ્રહસંજ્ઞા, આ બધાને
વર્ણુવિનાના, ગંધવિનાના, રસવિનાના અને સ્પર્શવિનાના કહ્યા છે તેઓ છવના
આન્તરપરિણામ રૂપ હોવાને કારણે અમૂર્ત છે. તે કારણે તેમને વર્ણુરહિ

પરિણામતયા અમૂર્તત્વેન વર્ણાદિરહિતત્વાત્ । એવંચાત્ર કૃષ્ણલેશ્યામ્ભૃતીનિ પરિગ્રહ-
સંજ્ઞાન્તાનિ જીવપરિણામત્વાત્ અવર્ણાદીનિ અવસેયાનિ । ઔદારિકતૈજસવૈક્રિયા-
હારકાણિ ચત્વારિ શરીરાણિ પञ्ચવર્ણાદીનિ અષ્ટસ્પર્શાનિ ચ બાદરપરિણામપુદ્-
ગ્લરૂપત્વાત્, સર્વત્ર ચતુઃસ્પર્શત્વે સૂક્ષ્મપરિણામઃ કારણમ્, અષ્ટસ્પર્શત્વે ચ બાદર-
પરિણામઃ કારણમવસેયમ્, હ્યભિપાયેનાહ-‘ઓરાલિયસરીરે જાવ-તેયગસરીરે
એયાણિ અદ્વકાસાણિ’ ઔદારિકશરીર યાવત્-વૈક્રિયશરીરમ્, આહારકશરીરમ્,
તૈજસશરીરમ્, એતાનિ ચત્વારિ શરીરાણિ અષ્ટસ્પર્શાનિ બોધ્યાનિ, ‘કમ્મગસરીરે
ચઝફાસે’ કાર્મણશરીરં ચતુઃસ્પર્શમ્, ‘મળજોગે, વયજોગે ય ચઝફાસે’ મનોયોગઃ,
વચોયોગશ્ચ ચતુઃસ્પર્શઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, કાયજોગે અદ્વકાસે’ કાયયોગઃ અષ્ટસ્પર્શઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ,

અતઃ અમૂર્ત કહે ગયે હૈં હસલિયે હનમેં વર્ણાદિમત્તા કા અભાવ રહતા
હૈં । હસ પ્રકાર યહાં કૃષ્ણલેશ્યા સે લગાકર પરિગ્રહ સંજ્ઞાતક કે સ્વ
પદાર્થ જીવ પરિણામરૂપ હોને સે અવર્ણાદિવાલે હૈં એસા જાનના ચાહિયે ।
ઔદારિક, તૈજસ, વૈક્રિય, એવં આહારક યે ચાર શરીર પાંચવર્ણાદિવાલે
એવં આઠ સ્પર્શવાલે હૈં-કયોંકિ યે બાદરપરિણામવાલે પુદ્ગલોં સે જન્ય
હૈં । સર્વત્ર ચતુઃસ્પર્શવત્તા મેં સૂક્ષ્મપરિણામ કારણ કહા ગયા હૈં, એવં
અષ્ટસ્પર્શવત્તા મેં બાદરપરિણામ કારણ કહા ગયા હૈં । હસી અભિપ્રાય
કો લેકર ‘ઓરાલિયસરીરે જાવ તેયગસરીરે એયાણિ અદ્વકાસાણિ’
એસા યહ સૂત્ર સૂત્રકારને કહા હૈં-ઔદારિક શરીર યાવત્ વૈક્રિયશરીર,
આહારકશરીર, તૈજસશરીર, યે ચાર શરીર આઠ સ્પર્શવાલે, તથા-
‘કમ્મગસરીરે, ચઝફાસે’ કાર્મણશરીર ચાર સ્પર્શવાલા હોતા હૈં ‘મળ-
જોગે, વયજોગે, ય ચઝફાસે’ મનોયોગ ઓર વચનયોગ યે ચાર સ્પર્શવાલે

વિનાના કહેવામાં આવેલ છે. આ રીતે કૃષ્ણલેશ્યાથી લઇને પરિગ્રહસંજ્ઞા
પર્યન્તના સઘળા પદાર્થો જીવપરિણામરૂપ હોવાથી વર્ણાદિ વિનાના હોય છે,
એમ સમજવું જોઇએ ન્યાં ન્યાં ચાર સ્પર્શોનો સદ્ભાવ કહેવામાં આવ્યો
છે, ત્યાં ત્યાં સૂક્ષ્મપરિણામ રૂપ કારણ સમજવાનું છે અને ન્યાં ન્યાં આઠ
સ્પર્શોનો સદ્ભાવ બતાવ્યો છે, ત્યાં ત્યાં બાદરપરિણામ રૂપ કારણ સમજવાનું
છે. તેથી જ સૂત્રકારે કહ્યું છે કે “ઓરાલિયસરીરે જાવ તેયગસરીરે, એયાણિ
અદ્વકાસાણિ” ઔદારિકશરીર, વૈક્રિયશરીર, આહારકશરીર અને તૈજસશરીરે,
આ ચાર શરીર આઠ સ્પર્શોવાળાં હોય છે, તથા “કમ્મગસરીરે ચઝફાસે”
કાર્મણશરીર ચાર સ્પર્શોવાળું હોય છે. “મળજોગે, વયજોગે ય ચઝફાસે”
મનોયોગ અને વચનયોગને ચાર સ્પર્શોવાળા કહેવામાં આવ્યા છે, “કાયજોગે

કાયયોગસ્ય વાદરપુદ્ગલપરિણામત્વાત્ અદૃશસ્પર્શત્વમ્, 'સાગારોવઓગે ય, અણાગારો વઓગે ય અવર્ણા' સાકારોપયોગશ્ચ, અનાકારોપયોગશ્ચ આન્તરપરિણામત્વાત્ અમૂર્તત્વેન અવર્ણઃ, અગન્ધઃ, અરસઃ, અસ્પર્શશ્ચ પ્રજ્ઞપ્તઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'સવ્વ-દવ્વાણં મંતે ! કહ્વન્ના ? પુચ્છા' હે મદન્ત ! સર્વદ્રવ્યાણિ ધર્માસ્તિકાયાદીનિ કતિવર્ણાનિ, કતિગન્ધાનિ, કતિરસાનિ, કતિસ્પર્શાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? इति પૃચ્છા, મગવાનાહ—'ગોયમા ! અત્યેગઈયા સવ્વદવ્વા પંચવન્ના જાવ અદ્દુફાસા પળ્લન્તા' હે ગૌતમ ! અસ્ત્યેકકાનિ કાનિચિત્ સર્વદ્રવ્યાણિ વાદરપુદ્ગલદ્રવ્યરૂપાણિ પશ્ચવર્ણાનિ, દ્વિગન્ધાનિ, પશ્ચરસાનિ, ચતુઃસ્પર્શાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, "અત્યેગઈયા સવ્વદવ્વા પંચવળ્લા, ચડફાસા પળ્લન્તા" અસ્ત્યેકકાનિ કાનિચિત્ દ્રવ્યાણિ સૂક્ષ્મપુદ્ગલદ્રવ્યરૂપાણિ પશ્ચ-વર્ણાનિ, દ્વિગન્ધાનિ, પશ્ચરસાનિ, ચતુઃસ્પર્શાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ 'અત્યેગઈયા સવ્વદવ્વા પગ-

કહે ગયે હૈ । 'કાયજોગે અદ્દુફાસે' કાયયોગ આઠસ્પર્શવાલા કહા ગયા હૈ । ક્યોંકિ કાયયોગ વાદરપુદ્ગલોંકા પરિણામરૂપ હોતા હૈ । 'સાગારો-વઓગે ય અણાગારોવઓગે ય અવર્ણા' સાકારોપયોગ ઓર અનાકારોપયોગ યે દોનોં જીવ કે આન્તરં પરિણામરૂપ હોતે હૈં । સસલિયે અમૂર્ત હોતે હૈં—અતઃ ઇનમેં વર્ણ, ગંધ, રસ ઓર સ્પર્શ કા અભાવ કહા ગયા હૈ ।

અથ ગૌતમ પ્રશ્ન સે ંસા પૂછતે હૈં—'સવ્વદવ્વાણં મંતે ! કહ્વન્ના, પુચ્છા' હે મદન્ત ! સમસ્ત ધર્માસ્તિકાયાદિક દ્રવ્ય કિતને વર્ણોંવાલે, કિતને ગંધોંવાલે, કિતને રસોંવાલે ઓર કિતને સ્પર્શોંવાલે કહે ગયે હૈં ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'અત્યે-ગઈયા સવ્વદવ્વા પંચવન્ના જાવ અદ્દુફાસા પળ્લન્તા' સમસ્ત દ્રવ્યોં મેં સે કિતનેક દ્રવ્ય—વાદરપુદ્ગલરૂપદ્રવ્ય—પાંચવર્ણોંવાલે, યાવત્ દો

અદ્દુફાસે" પણ કાયયોગને આઠ સ્પર્શોંવાળો કહ્યો-છે, કારણ કે કાયયોગ વાદર પુદ્ગલોના પરિણામરૂપ હોય છે. "સાગારોવઓગે ય અણાગારોવઓગેય અવર્ણા" સાકારઉપયોગ અને અનાકારઉપયોગ, આ બન્ને ઉપયોગો જીવના આન્તરપરિણામ રૂપ હોય છે તે કારણે તેઓ અમૂર્ત-હોય છે. તેથી તેમને વર્ણુરહિત, ગંધરહિત, રસરહિત અને સ્પર્શરહિત કહેવામાં આવેલ છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“સવ્વ દવ્વાણં મંતે ! કહ્વન્ના ૦ પુચ્છા” હે ભગવન્ ! સમસ્ત ધર્માસ્તિકાયાદિક દ્રવ્યો કેટલા વર્ણુવાળાં, કેટલા રસવાળાં અને કેટલા સ્પર્શવાળા હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—“અત્યેગઈયા સવ્વદવ્વા પંચવળ્લા જાવ અદ્દુફાસા પળ્લન્તા” હે ગૌતમ ! સમસ્ત દ્રવ્યોમાંથી કેટલાક દ્રવ્યો—વાદર પુદ્ગલ રૂપ દ્રવ્યો—પાંચ વર્ણુવાળાં, બે ગંધોવાળાં, પાંચ રસોવાળાં અને આઠ સ્પર્શો

ગંધા, એગવળ્લા, એગરસા, દુફાસા પન્નત્તા' અસ્ત્યેકકાનિ કાનિચિત્ સર્વદ્રવ્યાણિ પરમાણુદ્રવ્યરૂપાણિ એકવર્ણાનિ, એકગન્ધાનિ, એકરસાનિ, દ્વિસ્પર્શાનિ, પ્રજ્ઞપ્તાનિ, તથા ચોક્તં પરમાણુદ્રવ્યમાશ્રિત્ય—“કારણમેવ તદન્ત્યં, સૂક્ષ્મો નિત્યશ્ચ ભવતિ પરમાણુઃ । એકરસવર્ણગન્ધો દ્વિસ્પર્શઃ કાર્યલિજ્ઞશ્ચ” ॥૧૧॥ ઇતિ, સ્પર્શદ્વયશ્ચ સૂક્ષ્મસમ્બન્ધિનામ્ ચતુર્ણાં સ્પર્શાનામન્યતરદવિરુદ્ધં ભવતિ, ‘અત્યેગદ્વયા સવ્વદ્વ્યા અવન્ના જાવ અફાસા પળ્ણત્તા’ અસ્ત્યેકકાનિ કાનિચિત્ સર્વદ્રવ્યાણિ-ધર્માસ્તિકાયાદિદ્રવ્યાણિ અવર્ણાનિ, યાવત્ અગન્ધાનિ, અરસાનિ, અસ્પર્શાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ,

ગંધોવાળે, પાંચ રસોવાળે ઓર આઠ સ્પર્શોવાળે કહે ગયે છે ‘અત્યેગદ્વયા સવ્વદ્વ્યા પંચવળ્ણા ચડફાસા, પળ્ણત્તા’ સમસ્ત દ્રવ્યોં મેં સે કિતનેક સૂક્ષ્મપુદ્ગલદ્રવ્ય પાંચવર્ણવાળે, દો ગંધવાળે, પાંચરસવાળે ઓર ચાર સ્પર્શવાળે કહે ગયે છે । ‘અત્યેગદ્વયા સવ્વદ્વ્યા એગવળ્ણા એગગંધા, એગરસા દુફાસા પન્નત્તા’ સમસ્ત દ્રવ્યોં મેં સે પરમાણુરૂપ પુદ્ગલદ્રવ્ય એકવર્ણવાળે, એકગંધવાળે, એકરસવાળે ઓર દો સ્પર્શવાળે કહે ગયે છે । સો હી કહા છે—‘એકરસવર્ણગંધો, દ્વિસ્પર્શઃ કાર્યલિજ્ઞશ્ચ’ પરમાણુ એકવર્ણ, એકગંધ એકરસ ઓર દો સ્પર્શવાળા હોતા છે, ઇસકા જ્ઞાન ઇનકે સંયોગ સે ઉત્પન્ન હુએ કાર્ય સે હોતા છે । સૂક્ષ્મ સંબંધી ચાર સ્પર્શોં મેં કોઈ દો અવિરુદ્ધસ્પર્શોં મેં રહતે છે । ‘અત્યેગદ્વયા સવ્વદ્વ્યા અવન્ના જાવ અફાસા પળ્ણત્તા’ તથા સમસ્ત દ્રવ્યોં મેં સે કિતનેક દ્રવ્ય-ધર્માસ્તિકાયાદિકદ્રવ્ય વિના વર્ણ કે, યાવત્ વિના ગંધ કે, વિના રસ કે ઓર વિના સ્પર્શ કે કહે ગયે છે । ‘એવં સવ્વ-

વાળાં હોય છે. “અત્યેગદ્વયા સવ્વદ્વ્યા પંચવળ્ણાં, જાવ ચડફાસા પળ્ણત્તા” સમસ્ત દ્રવ્યોંમાંથી કેટલાક દ્રવ્યોંને—સૂક્ષ્મ પુદ્ગલ દ્રવ્યોંને—પાંચ વર્ણોંવાળાં, એ ગંધોવાળાં, પાંચ રસોવાળાં, અને ચાર સ્પર્શોંવાળાં કહ્યા છે, “અત્યેગદ્વયા સવ્વગંધા, એગગંધા, એગવળ્ણા, એગરસા, દુફાસા પળ્ણત્તા”, સમસ્ત દ્રવ્યોંમાંથી કેટલાક દ્રવ્યોંને—પરમાણુ પુદ્ગલ રૂપ દ્રવ્યોંને—એક ગંધવાળાં એક રસવાળાં, એક વર્ણુવાળાં અને એ સ્પર્શવાળાં કહ્યા છે. એજ વાત નીચેના સૂત્રપાઠ દ્વારા વ્યક્ત થાય છે—“એકરસવર્ણગંધો, દ્વિસ્પર્શઃ કાર્યલિજ્ઞશ્ચ” “પરમાણુ રસ એક વર્ણુ, એક ગંધ, એક રસ અને એ સ્પર્શવાળો હોય છે, તેનું જ્ઞાન તેમના સંયોગથી ઉત્પન્ન થયેલા કાર્યથી થાય છે.” સૂક્ષ્મસંબંધી ચાર સ્પર્શોંમાંના કોઈ એ અવિરુદ્ધ સ્પર્શોંના સદ્ભાવ રહે છે. “અત્યેગદ્વયા સવ્વદ્વ્યા અવળ્ણા જાવ અફાસા પળ્ણત્તા” સમસ્ત દ્રવ્યોંમાંથી કેટલાક દ્રવ્યોં—ધર્માસ્તિકાયાદિ દ્રવ્યોં—વર્ણુરહિત, ગંધરહિત, રસરહિત અને સ્પર્શરહિત હોય

‘एवं सञ्च पणसा वि, सञ्च पञ्जवा वि’ एवं—पूर्वोक्तद्रव्यरीत्या अस्त्येकके केचन-
सर्वप्रदेशाः अपि पञ्चवर्णाः, द्विगन्धाः, पञ्चरसाः, अष्टस्पर्शाश्च, प्रज्ञप्ताः, अस्त्येकके
केचन द्रव्यप्रदेशाः अवर्णाः अगन्धाः, अरमाः, अस्पर्शाश्च प्रज्ञप्ताः, तत्र मूर्तद्रव्य-
प्रदेशाः मूर्तद्रव्यवत्पञ्चवर्णादयः, अमूर्तद्रव्यप्रदेशाश्च अमूर्तद्रव्यवदवर्णादयः सन्ति,
एवं सर्वपर्यवाः अपि—अस्त्येकके केचन द्रव्यस्य धर्मरूपाः पर्यवाः द्रव्यवदेव पञ्च-
वर्णाः, द्विगन्धाः, पञ्चरसाः, अष्टस्पर्शाः प्रज्ञप्ताः, अस्त्येकके केचन पर्यवाः
अवर्णाः, अरसाः, अगन्धाः, अस्पर्शाश्च प्रज्ञप्ताः, तत्र मूर्तद्रव्यपर्यवाः मूर्तद्रव्यवत्प-
ञ्चवर्णादयः, अमूर्तद्रव्यपर्यवाश्च अमूर्तद्रव्यवदवर्णादयः सन्तीति भावः । ‘तीयद्वा

पणसा वि, सञ्चपञ्जवा वि’ हसी પ્રકાર સે કિતનેક સર્વપ્રદેશ મી
પાંચવર્ણવાલે, દ્વિગંધવાલે, પાંચ રસવાલે ઓર આઠ સ્પર્શવાલે કહે ગયે
હैं, યાવત્ કિતનેક સર્વપ્રદેશ વિના વર્ણ કે, વિના ગંધ કે, વિના રસ કે
ઓર વિના સ્પર્શ કે કહે ગયે હैं। इनमें मूर्तद्रव्य के प्रदेश पुद्गल की तरह
पांच वर्णवाले, दो गंध आदि वाले कहे गये हैं, और अमूर्तद्रव्य-धर्मास्ति-
कायादिक के प्रदेश अमूर्तद्रव्य के समान विना वर्णादि के कहे गये हैं।
इसी प्रकार से कितनेक पर्याय भी—कितनेक द्रव्यों की धर्मरूपक्रमभावी
पर्याये भी—द्रव्य की तरह ही पांच वर्णवाली, दो गंधवाली, और आठ
स्पर्शवाली कही गई हैं, यावत् कितनेक द्रव्यों की पर्याये विना वर्णकी
विना गंध की विना रस की और विना स्पर्श की कही गई हैं। इनमें
मूर्तद्रव्यों की पर्याये मूर्तद्रव्य की तरह वर्ण, गंध, रस और स्पर्शवाली
कही गई हैं और अमूर्तद्रव्य की पर्याये अमूर्तद्रव्य की तरह विना

છે. “ एवं સજ્ચ પણસા વિ, સજ્ચ પજ્જવા વિ ” એજ પ્રમાણે કેટલાક દ્રવ્ય-
પ્રદેશો પાંચ વર્ણવાળા, બે ગંધવાળા, પાંચ રસવાળા અને આઠ સ્પર્શવાળા
હોય છે, અને કેટલાક દ્રવ્યપ્રદેશો વર્ણરહિત, ગંધરહિત, રસરહિત અને
સ્પર્શ રહિત હોય છે એટલે કે મૂર્ત દ્રવ્યના પ્રદેશોને, મૂર્ત દ્રવ્યપુદ્ગલોની
જેમ; પાંચ વર્ણવાળા, અને બે ગંધાદિવાળા કહ્યા છે. અમૂર્તદ્રવ્ય પ્રદેશોને—
ધર્માસ્તિકાયાદિના પ્રદેશોને, અમૂર્ત દ્રવ્યની જેમ વર્ણાદિ વિનાના કહ્યા છે.
એજ પ્રમાણે કેટલાક દ્રવ્યોની પર્યાયોને પણ—કેટલાક દ્રવ્યની ધર્મરૂપ ક્રમ-
ભાવી પર્યાયોને પણ—દ્રવ્યની જેમ પાંચ વર્ણવાળી, બે ગંધવાળી, પાંચ રસ-
વાળી અને આઠ સ્પર્શવાળી કહી છે, તથા કેટલાક દ્રવ્યોની પર્યાયોને વર્ણ-
વિનાની, ગંધવિનાની, રસવિનાની અને સ્પર્શ વિનાની કહી છે. એટલે કે
મૂર્ત દ્રવ્યોની પર્યાયોને મૂર્ત દ્રવ્યની જેમ વર્ણ, ગંધ રસ અને સ્પર્શવાળી
કહી છે અને અમૂર્ત દ્રવ્યોની પર્યાયોને, અમૂર્ત દ્રવ્યોની જેમ, વર્ણ, ગંધ,

અવળા, જાવ અફાસા, પળ્લતા, એવં આળાગયદ્વા વિ, એવં સવ્વદ્વા વિ' અતી-
તાદ્વા વિ-અતીતકાલઃ, અવળાં યાવત્-અગન્ધા, અરસા, અસ્પર્શા પ્રજ્ઞસા, એવમ્-
અતીતાદ્વાવત્, અનાગતાદ્વા અપિ-અનાગતકાલોઽપિ, અવળાં, અગન્ધા, અરસા,
અસ્પર્શા પ્રજ્ઞસા, એવમ્ અતીતાદ્વાદિવદેવ સર્વાદ્વા અપિ-સર્વકાલોઽપિ, અવળાં,
અગન્ધા, અરસા, અસ્પર્શા પ્રજ્ઞસા, એતેષામ્ અતીતાદ્વાદિકાલત્રયાણામપિ અમૂર્તત્વેન
વર્ણાદિરહિતત્વાદિતિ ભાવઃ ॥સૂ૦ ૨॥

જીવપરિણામવક્તવ્યતા ।

મૂલમ્-‘જીવે ણં મંતે ! ગબ્ધં વક્કમમાણે કઢવન્નં, કઢગંધં,
કઢરસં, કઢફાસં પરિણામં પરિણમહ ? ગોયમાં ! પંચવન્નં,
દુગંધં પંચરસં અટ્ટફાસં પરિણામં પરિણમહ ॥સૂ૦ ૩॥

છાયા—જીવઃ સ્વલ્પ મદન્ત ! ગર્ભે વ્યુત્ક્રામન્ કતિવર્ણમ્, કતિગન્ધમ્, કતિ-
રસં, કતિસ્પર્શમ્ પરિણામં પરિણમતિ ? ગૌતમ ! પંચવર્ણમ્, દ્વિગન્ધમ્, પંચરસમ્,
અટ્ટસ્પર્શમ્ પરિણામં પરિણમતિ ॥સૂ૦ ૩॥

વર્ણાદિ કી કહી ગઈ હૈં । ‘તીયદ્વા અવળા, જાવ અફાસા, પળ્લતા,
એવં અળાગયદ્વા વિ, એવં સવ્વદ્વા વિ’ અતીત-ભૂતકાલ, મી વિના
વર્ણકા, વિના ગંધ કા, વિના રસ કા ઓર વિના સ્પર્શ કા કહા ગયા
હૈ । હસી પ્રકાર સે અનાગતકાલ મી-અવિષ્યત્ કાલ મી વિના વર્ણાદિ
કા કહા ગયા હૈ । અતીતાદ્વા કી તરહ સર્વકાલ મી વિના વર્ણ કા,
વિના ગંધ કા, વિના રસ કા ઓર વિના સ્પર્શ કા કહા ગયા હૈ । કયો
કિ ભૂત, અવિષ્યત્ ઓર વર્તમાન યે તીનોં હી કાલ અમૂર્ત કહે ગયે હૈ ।
અતઃ અમૂર્ત હોને કે કારણ હનમેં પૌદ્ગલિકગુણ વર્ણાદિક નહીં હોતે હૈ,
ઉનસે યે રહિત હોતે હૈ ॥સૂ૦ ૨॥

રસ અને સ્પર્શ વિનાની કહી છે. “તીયદ્વા અવળા, જાવ અફાસા, એવં
અળાગયદ્વા વિ, એવં સવ્વદ્વા વિ” ભૂતકાળને પણ વર્ણવિનાનો, ગંધવિનાનો,
રસવિનાનો અને સ્પર્શવિનાનો કહ્યો છે એજ પ્રમાણે અનાગત (અવિષ્ય)
કાળને પણ વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શથી રહિત કહ્યો છે ભૂતકાળની જેમ
સર્વ કાળને પણ વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ વિનાનો કહ્યો છે, કારણ કે
ભૂત, અવિષ્ય અને વર્તમાન, એ ત્રણે કાળને પણ અમૂર્ત કહ્યા છે. તેઓ અમૂર્ત
હોવાને કારણે તેમનામાં પૌદ્ગલિકગુણોના સદ્ભાવ સંભવી શકતો નથી. ॥સૂ૦ ૨॥

ટીકા — વર્ણાદિ પ્રસ્તાવાત્ જીવસ્ય વ્યુત્ક્રમણકાલે વર્ણાદિપરિણામં પ્રરૂપયિ-
તુમાહ—‘જીવે ણં મંતે’ ઇત્યાદિ, ‘જીવે ણં મંતે ! ગર્ભં વક્ષમમાણે કઙ્કવન્નં, કઙ્ક-
ગંધં, કઙ્કરસં, કઙ્કફાસં પરિણામં પરિણમહ ? ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે મદન્ત ! જીવઃ
સ્વલુ ગર્ભે વ્યુત્ક્રામન્ ગર્ભે ઉત્પન્નઘમાનઃ ગર્ભોત્પત્તિકાલે ઇત્યર્થઃ, કતિવર્ણ, કતિ-
ગંધં, કતિરસં, કતિસ્પર્શં પરિણામં પરિણમતિ—કતિવર્ણાદિના રૂપેણ પરિણમતી-
તિમાવઃ । મગવાનાહ—‘ગોયમા ! પંચવન્નં દુગંધં પંચરસં અઢ્ઢફાસં પરિણામં પરિણ-
મહ’ હે ગૌતમ ! જીવઃ ગર્ભવ્યુત્ક્રમણકાલે, પચ્ચવર્ણં દ્વિગન્ધમ્, પચ્ચરસમ્ અઢ્ઢ-

જીવપરિણામવક્તવ્યતા—

‘જીવે ણં મંતે ! ગર્ભં વક્ષમમાણે’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—વર્ણાદિ કે પ્રસ્તાવ કો લેકર સૂત્રકાર ને હસ સૂત્ર દ્વારા
જીવ કે વ્યુત્ક્રમણ કાલ મેં ઉસકે વર્ણાદિ કી પ્રરૂપણા કી હૈ । હસમેં
ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—હે મદન્ત ! જીવ જબ ગર્ભ મેં આને
લગતા હૈ—તબ ગર્ભોત્પત્તિકાલ મેં વહ કિતને વર્ણાદિરૂપ સે વહ પરિ-
ણામ કો પ્રાપ્ત હોતા હૈ ? અર્થાત્ ઉસ સમય વહ જીવ કિતને વર્ણવાલા,
કિતને ગંધવાલા, કિતને રસવાલા ઓર કિતને સ્પર્શવાલા હોતા હૈ ?
હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘પંચવન્નં, દુગંધં,
પંચરસં, અઢ્ઢફાસં પરિણમહ’ જીવ જબ ગર્ભ મેં આને લગતા હૈ તબ વહ
ઉસ કાલ મેં પાંચ વર્ણવાલા, દો ગંધવાલા, પાંચ રસવાલા ઓર આઠ

—જીવપરિણામની વક્તવ્યતા—

“જીવે ણં મંતે ! ગર્ભં વક્ષમમાણે” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે જીવના વ્યુત્ક્રમણ કાળમાં તેનાવર્ણાદિની
નીચે પ્રમાણે પ્રશ્નપૂછા કરી છે—

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન—“જીવે ણં મંતે ! ગર્ભં વક્ષમમાણે કઙ્કવન્નં, કઙ્કગંધં,
કઙ્ક રસં, કઙ્કફાસં પરિણામં પરિણમહ ?” હે ભગવન્ ! જ્યારે જીવ ગર્ભમાં
આવે છે, ત્યારે એટલે કે ગર્ભોત્પત્તિકાળમાં—જીવ કેટલાં વર્ણાદિ રૂપ પરિ-
ણામને પ્રાપ્ત કરે છે ? એટલે કે જીવ જ્યારે ગર્ભમાં આવે છે, ત્યારે કેટલાં
વર્ણવાળો હોય છે ? કેટલા ગંધવાળો હોય છે ? કેટલા રસવાળો હોય છે ?
કેટલા સ્પર્શવાળો હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનેા ઉત્તર—“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્ત જીવ
“પંચવન્નં, દુગંધં, પંચરસં, અઢ્ઢફાસં પરિણમહ” પાંચ વર્ણવાળો, બે ગંધવાળો,
પાંચ રસવાળો અને આઠ સ્પર્શવાળો હોય છે, કારણ કે ગર્ભવ્યુત્ક્રમણ

સ્પર્શમ્, પરિણામં પરિણમતિ—ગચ્છતિ ગર્ભવ્યુત્ક્રમણકાલે જીવશરીરસ્ય પञ्चवर्णा-
दिमत्वात् तद्व्युत्क्रमणकाले जीवपरिणामस्य पञ्चवर्णं, द्विगन्धं, पञ्चरसाष्टस्पर्श-
त्वमवसेयमिति भावः तथा च गर्भं व्युत्क्रामन् जीवो वर्णादिभिर्विचित्रं परिणामं
परिणमतीति सिद्धम् ॥सू० ३॥

जीवस्य विचित्रपरिणामहेतुवक्तव्यता।

મૂલ્ય—‘કમ્મઓ ણં મંતે ! જીવે નો અકમ્મઓ વિભત્તિ-
ભાવં પરિણમઈ, કમ્મઓ ણં જણ નો અકમ્મઓ વિભત્તિભાવં
પરિણમઈ ? હંતા, ગોયમા ! કમ્મઓ ણં તં ચેવ જાવ પરિણમઈ, નો
અકમ્મઓ વિભત્તિભાવં પરિણમઈ સેવં મંતે ! સેવં મંતેત્તિ ॥સૂ૦૪॥

बारसस्यगे पंचमे उद्देशए

છાયા—કર્મતઃ खलु भदन्त ! जीवो, नो अकर्मतो विभक्तिभावं परिणमति ?
कर्मतः खलु जगत् नो अकर्मतो विभक्तिभावं परिणमति ? हन्त, गौतम ! कर्मतः

સ્પર્શવાલા હોતા હૈ ક્યોં કિ ગર્ભવ્યુત્ક્રમણ કાલ મેં જીવશરીર પાંચ
વર્ણાદિવાલા હોતા હૈ ફસલિયે ગર્ભવ્યુત્ક્રમણ કાલ મેં જીવ કો પાંચ
વર્ણાદિ પરિણામોવાલા—પાંચવર્ણવાલા, દો ગંધવાલા, પાંચરસવાલા ઓર
આઠ સ્પર્શવાલા—કહા ગયા હૈ—એસા જાનના ચાહિયે તાત્પર્ય કહને કા
યહ હૈ કિ જીવ સ્વભાવતઃ અમૂર્તિક હોને સે વર્ણાદિરૂપ પરિણામ વિના
કા હૈ પરન્તુ ફસકે સાથ શરીર કા સમ્બન્ધ લગા હુઆ હૈ. અતઃ જયતક
મુક્તિ મેં યહ પ્રાપ્ત નહીં હુઆ હૈ તયતક સંસારી હોને કે કારણ શરીર
કે સમ્બન્ધ કો લેકર યહ વિચિત્ર વર્ણાદિરૂપ પરિણામવાલા બના
રહતા હૈ ॥સૂ૦૩॥

કાળમાં (જ્યારે ગર્ભમાં જીવ આવે છે ત્યારે) જીવશરીર પાંચ વર્ણાદિવાળું હોય
છે તેથી ગર્ભવ્યુત્ક્રમણ કાળમાં જીવને પાંચ વર્ણાદિ પરિણામોવાળો—પાંચ
વર્ણવાળો, બે ગંધવાળો, પાંચ રસવાળો અને આઠ સ્પર્શવાળો—કહેવામાં
આવ્યો છે. એવું સમજવું જોઈએ આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે જીવ
સ્વભાવતઃ અમૂર્ત હોવાને કારણે વર્ણાદિ રૂપ પરિણામો વિનાનો હોય છે.
પરન્તુ તેની સાથે શરીરનો સંબંધ તો ચાલુ જ રહ્યા કરે છે આ શરીર-
સંબંધને કારણે, જ્યાં સુધી તે મુક્તિ પ્રાપ્ત કરતો નથી, ત્યાં સુધી તો
સંસારી અવસ્થાવાળો રહેવાને કારણે શરીરના સંબંધવાળો જ રહે છે, તે કારણે
તે વિચિત્ર વર્ણાદિરૂપ પરિણામોવાળો જ બની રહે છે. ॥સૂ૦૩॥

खलु तच्चैव यावत्-परिणमति, नो अकर्मतो विभक्तिभावं परिणमति, तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति ॥ सू० ४ ॥ द्वादशशतके पञ्चमोद्देशकः ॥

टीका—अथ जीवस्य विचित्रपरिणामहेतुं प्ररूपयितुमाह—‘कम्मओ णं’ इत्यादि ‘कम्मओ णं भंते ! जीवे, नो अकम्मओ विभत्तिभावं परिणमइ?’ हे भदन्त ! किं कर्मतः खलु कर्मणः सकाशात्, नो अकर्मतः—न कर्माणि विना, जीवो, विभक्तिभावं-विभागरूपं भावं-नैरयिकतिर्यग्मनुष्यदेवमवेषु नानारूपं परिणामं, परिणमति ? प्राप्नोति ? एवम् ‘कम्मओ णं जए’ नो अकम्मओ विभत्ति भावं परिणमइ ?’ किम् कर्मतः-कर्मणः सकाशात् खलु, नो अकर्मतः—न कर्माणि विना जगत् गच्छति-प्राप्नोति तांस्तान् नारकादि भावानिति जगत्-जीवसमुदायः, विभक्तिभावं-नैरयिकादि नानारूपं परिणामं परिणमति-प्राप्नोति ?

जीव के विचित्रपरिणाम की वक्तव्यता—

‘कम्मओणं भंते ! जीवे नो अकम्मओ’ इत्यादि ।

टीकार्थ—इस सूत्र द्वारा सूत्रकार ने जीव के विचित्र परिणाम का हेतु क्या है ? इस बात की प्ररूपणा की है इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—‘कम्मओ णं भंते ! जीवे नो अकम्मओ विभत्तिभावं परिणमइ’ हे भदन्त ! क्या जीव कर्म से ही विभक्तिभाव को-नैरयिक, तिर्यग्, मनुष्य एवं देव इन भवों में नानारूप परिणाम को-प्राप्त करता है ? विना कर्म के नहीं करता है क्या ? इसी प्रकार से ‘कम्मओणं जए, नो अकम्मओ विभत्तिभावं परिणमइ’ क्या जगत्-उन नारकादि पर्यायों को प्राप्त करनेवाला जीवसमूह भी कर्म से ही नैरयिक आदि

—જીવના વિચિત્ર પરિણામની વક્તવ્યતા—

“કમ્મઓણં મંતે ! જીવે નો અકમ્મઓ” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે જીવના વિચિત્ર પરિણામના કારણોની પ્રરૂપણા કરી છે—આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર ભગવંતને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે “કમ્મઓ ણં મંતે ! જીવે નો અકમ્મઓ વિભત્તિભાવં પરિણમઈ ?” હે ભગવન્ ! શું ‘જીવ કર્મ’ દ્વારા જ વિભક્તિભાવ ને-નારક, તિર્યંચ, મનુષ્ય અને દેવ, આ ભવોમાં વિવિધ પરિણામને-પ્રાપ્ત કરે છે ? શું કર્મ વિના જીવ વિભક્તિભાવને પ્રાપ્ત કરતો નથી ? એજ પ્રમાણે “કમ્મઓણં જણ, નો અકમ્મઓ વિભત્તિભાવં પરિણમઈ” શું નારકાદિ પર્યાયોને પ્રાપ્ત કરનારો જીવસમૂહ પણ કર્મ વડે જ નૈરયિક આદિ વિવિધ પરિણામોની પ્રાપ્તિ કરે છે ? અને કર્મવિના શું તેઓ નૈરયિક આદિ વિવિધ પરિણામોને પ્રાપ્ત કરતા નથી ?

भगवानाह—‘हंता, गोयमा ! कम्मओ णं तंचेव जाव परिणमइ, नो अकम्मओ विभत्तिभावं परिणमइ’ हे गौतम ! हन्त ! सत्यम्, कर्मतः खलु तदेवं-पूर्वोक्त-रीत्या यावत्-नो अकर्मतो जीवो विभक्तिभावं-नैरयिकादि नानारूपपरिणामं परिणमति-प्राप्नोति, एवं कर्मतः खलु जगत्-जीवसमूहः विभक्तिभावं परिणमति-प्राप्नोति, नो अकर्मतः-न कर्माणि विना जगत् विभक्तिभावं नैरयिकादि-नानारूपपरिणामं परिणमति-प्राप्नोति अन्ते गौतमो भगवद्वाक्यं प्रमाणयन्नाह—‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति’ हे भदन्त ! तदेवं-भवदुक्तं सर्वं सत्यमेव, हे भदन्त ! तदेवं-भवदुक्तं सर्वं सत्यमेवेति ॥सू० ४॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक पञ्चदशभाषा-

कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैऋग्रन्थनिर्मापक

वादिमानमर्दक श्री शाहू छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-

‘जैनाचार्य’ पदभूषित—कोल्हापुरराजगुरु-

बालब्रह्मचारि—जैनाचार्य—जैनधर्मदिवाकर

—पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां

श्री “भगवतीसूत्रस्य” प्रमेयचन्द्रिका-

ख्यायां व्याख्यायां द्वादशशतके

पञ्चमोद्देशकः समाप्तः ॥१२-५॥

नानारूप परिणामों को प्राप्त करता है ? विना कर्म के नहीं करता है क्या ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘हंता, गोयमा ! कम्मओणं तंचेव जाव परिणमइ, नो अकम्मओ विभत्तिभावं परिणमइ’ हे गौतम ! हां, यह ऐसी ही बात है कि जीव या जीवसमूहरूप जगत कर्म से ही-विना कर्म के नहीं, नैरयिकादि नानारूप परिणाम को प्राप्त करता है अब-अन्त में गौतमस्वामी प्रभु से उनके वचनों में सत्यता ख्यापित करने के निमित्त कहते हैं—‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति, हे भदन्त !

गौतम स्वामीना प्रश्नो। उत्तर आपता महावीर प्रभु कहे छे के “हंता, गोयमा ! कम्मओणं तंचेव जाव परिणमइ, नो अकम्मओ विभत्तिभावं परिणमइ” हे गौतम ! हा, ओहुं ज अने छे एव अथवा एवसभूड इप जगत कर्म वडे ज नैरयिक आदि विविध प्रकारना परिणामने प्राप्त करे छे, कर्म विना एव अथवा एवसभूड इप जगत नैरयिक आदि विविध परिणामने प्राप्त करता नथी हवे सूत्रो। उपसंहार करवा निमित्ते गौतम स्वामीना आ वचनो द्वारा प्रभुनां वचनोने प्रमाणभूत गणुवामां आवेद छे-

आपने जो यह विषय कहा है—वह सब बिलकुल सत्य ही है। हे भदन्त ! आपने जो यह विषय कहा है—वह बिलकुल सत्य ही है। इस प्रकार कहकर वे गौतम अपने स्थानपर तप और संयम से आत्मा को भावित करते हुए बैठ गये ॥सू०४॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर श्री घासीलालजी महाराज कृत “भगव-
तीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके बारहवें शतकका पांचवा
उद्देशक समाप्त ॥१२-५॥

“सेवं मंते ! सेवं मंते ! त्ति” “हे लगवन् ! आपे जे कहुं ते सत्य न छे.
हे लगवन् ! आपे आ विषयनुं जे प्रतिपादन कयुं ते सर्वथा सत्य न
छे.” आ प्रभाण्णे कहीने लगवानने वंढण्णा नमस्कार करीने, गौतम स्वामी
पेताने स्थाने जेसी गया. ॥सू०४॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर श्री घासीलालजी महाराज कृत “भगवतीसूत्र” नी
प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना बारमा शतकेन पांचमे उद्देशक समाप्त ॥१२-५॥

અથ ષષ્ઠોદ્દેશકઃ પ્રારભ્યતે

દ્વાદશશતકે ષષ્ઠોદ્દેશકસ્ય સંક્ષિપ્તવિષયવિવરણમ્ ॥

રાહોશ્ચન્દ્રગ્રસનવિષયે અન્યતીર્થિકવક્તવ્યતા ર્વણડનમ્, તદનન્તરં રાહુદેવસ્ય-
વર્ણનમ્, રાહુનામાનિ, રાહુવિમાનવર્ણનમ્, રાહોર્યાતાયાતસમયે ચન્દ્રપ્રકાશાચ્છા-
દનવર્ણનમ્, રાહુપ્રકારપ્રરૂપણમ્ ચ । રાહોશ્ચન્દ્રસૂર્યાવરણકાલપ્રરૂપણમ્, ચન્દ્રસ્ય
સશ્રીકત્વવ્યવહારવીજપ્રરૂપણમ્, સૂર્યસ્ય આદિત્યવ્યવહારહેતુકથનમ્, ચન્દ્રસ્ય અગ્ર-
મહિષીવક્તવ્યતા પ્રરૂપણમ્, ચન્દ્રસૂર્યયોઃ વિશેષપ્રકારકામભોગવર્ણનમ્ ॥

રાહુવક્તવ્યતા ।

મૂલમ્—“રાયગિહે જાવ એવં વયાસી--બહુજણે ણં મંતે !

અન્નમન્નસ્સ એવમાઙ્ગલ્લ, જાવ એવં પરુવેઙ્ગ-એવં ર્વલ્લ રાહુ

છટે ઉદ્દેશોકો પ્રારંભ

બારહવેં શકત કે દસ છટે ઉદ્દેશે મેં જો જો વિષય કહા ગયા હૈ-
હસકા વિવરણ સંક્ષેપ સે દસ પ્રકાર હૈ-રાહુ જબ ચન્દ્રમા કો ગ્રસતા
હૈ-તબ ચન્દ્રગ્રહણ હોતા હૈ-દસ વિષય મેં અન્યતીર્થિકજનોં કી જો
માન્યતા હૈ વહ ઠીક નહીં હૈ-એસા કથન રાહુદેવ કા વર્ણન રાહુ કે
નામ રાહુ વિમાન કા વર્ણન રાહુ કે ગમનાગમન કે સમય મેં ચન્દ્રપ્રકાશ
કે આચ્છાદન કા વર્ણન રાહુપ્રકારપ્રરૂપણ રાહુ કે ચન્દ્ર ઓર સૂર્ય કો
આવરણ કરને કે કાલ કા પ્રરૂપણ ચન્દ્ર કો ‘સશ્રી’ કહને કા કારણ
સૂર્ય કો આદિત્ય કહને મેં હેતુ કા કથન ચન્દ્ર કી અગ્રમહિષીયોં કા
કથન ચન્દ્ર ઓર સૂર્ય કે વિશેષપ્રકાર કે કામભોગ કા વર્ણન.

છઠ્ઠા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

આ છઠ્ઠા ઉદ્દેશકમાં પ્રતિપાદિત વિષયનો સંક્ષિપ્ત સારાંશ નીચે પ્રમાણે
છે—“રાહુ જ્યારે ચન્દ્રમાનો આસ કરે છે, ત્યારે ચન્દ્રગ્રહણ થાય છે,”
આ પ્રકારની અન્યતીર્થિકોની માન્યતા મિથ્યા હોવાનું પ્રતિપાદન રાહુદેવનું
વર્ણન-રાહુનાં નામોનું કથન-રાહુના વિમાનનું વર્ણન રાહુની અવરજવર
થાય ત્યારે ચન્દ્રપ્રકાશના આચ્છાદનનું કથન રાહુના પ્રકારોનું કથન-સૂર્ય
ચન્દ્રને રાહુ ક્યારે આચ્છાદિત કરે છે, તેનું કથન ચન્દ્રને ‘સશ્રી’ કહેવાના
કારણનું નિરૂપણ-સૂર્યને ‘આદિત્ય’ કહેવાના કારણનું નિરૂપણ ચન્દ્રની
અગ્રમહિષીઓનું કથન ચન્દ્ર અને સૂર્યના વિશિષ્ટ કામભોગોનું વર્ણન.

चंदं गेणहइ, एवं खलु राहू चंदं गेणहइ, से कहमेयं भंते ! एवं ?
 गोयमा ! जं णं से बहुजणेणं अन्नमन्नस्स जाव, मिच्छंते
 एवमाहंसु, अहं पुण गोयमा ! एवमाइक्खामि जाव एवं परूवेमि-
 एवं खलु राहू देवे महिद्धिए जाव महासोक्खे, वरवत्थधरे,
 वरमल्लधरे, वरगंधधरे, वराभरणधारी । राहुस्स णं देवस्स नव
 नामधेज्जा पणत्ता, तं जहा-सिंघाडए१, जडिलए२, खंभए३,
 खरए४, दहुरे५, मगरे६, मच्छे७, कच्छमे८, कण्हसप्पे९ ।
 राहुस्स णं देवस्स विमाणा पंचवण्णा पणत्ता, तं जहा-किण्हा,
 नीला, लोहिया, हालिद्दा, सुक्खिल्ला, अत्थिकालए राहुविमाणे,
 खंजणवण्णाभे, पणत्ते । अत्थिनीलए राहु विमाणे लाउय-
 वन्नाभे, पणत्ते । अत्थिलोहिए राहुविमाणे मंजिट्ट-
 वण्णामे पणत्ते । अत्थि पीतए राहुविमाणे हालिद्वण्णाभे
 पणत्ते । अत्थि सुक्खिल्लए राहुविमाणे भांसरासिवन्नाभे पणत्ते ।
 जयाणं राहू आगच्छमाणे वा, गच्छमाणे वा, विउव्वमाणे वा,
 परियारेमाणे वा, चंदलेस्सं पुरत्थिमेणं आवरेत्ताणं पच्चत्थिमेणं
 वीईवयइ, तथा णं पुरत्थिमेणं चंदे उवदंसेइ, पच्चत्थिमेणं
 राहू । जया णं राहू आगच्छमाणे वा, गच्छमाणे वा, विउव्व-
 माणे वा परियारेमाणे वा, चंदलेस्सं, पच्चत्थिमेणं आवरेत्ताणं
 पुरत्थिमेणं वीईवयइ, तथा णं पच्चत्थिमेणं चंदे उवदंसेइ, पुर-
 पुरत्थिमेणं राहू । एवं जहा पुरत्थिमेणं पच्चत्थिमेणं दो आला-
 वगा भणिया, तथा दाहिणेणं उत्तरेणय दो आलावगा
 भाणियन्वा । एवं उत्तरपुरत्थिमेणं दाहिणपच्चत्थिमेणं य,

दो आलावगा भाणियव्वा । दाहिणपुरत्थिमेणं उत्तरपच्चत्थिमेणं
यदो आलावगा भाणियव्वा एवं चैव जाव तयाणं उत्तरपच्च-
त्थिमेणं चंदे उव्वदंसेइ, दाहिणपुरत्थिमेणं राहू । जया णं राहू
आगच्छमाणे वा, गच्छमाणे वा, विउव्वमाणे वा, परियारेमाणे
वा चंदस्स लेस्सं आवरेमाणे आवरेमाणे चिट्ठई, तदाणं मणुस्स-
लोए मणुस्सा वयंति-एवं खलु राहू चंदं गेण्हइ, एवं खलु राहू
चंदं गेण्हइ । जया णं राहू आगच्छमाणे वा गच्छमाणे, विउव्व-
माणे वा, परियारेमाणे वा चंदस्स लेस्सं आवरेत्ताणं पासेणं वीई
वयइ, तयाणं मणुस्सलोए मणुस्सा वयंति-एवं खलु चंदेणं
राहुस्स कुच्छी भिन्ना, एवं खलु चंदेणं राहुस्स कुच्छी भिन्ना ।
जया णं राहू आगच्छमाणे वा गच्छमाणे वा, विउव्वमाणे वा,
परियारेमाणे वा चंदस्स लेस्सं आवरेत्ताणं पच्चोसक्कइ, तयाणं
मणुस्सलोए मणुस्सा वयंति-एवं खलु राहुणा चंदे वंते, एवं
खलु राहुणा चंदे वंते । जयाणं राहू आगच्छमाणे वा, गच्छ-
माणे वा, विउव्वमाणे वा, परियारेमाणे वा चंदस्स लेस्सं अहे
सपक्खि सपडिदिस्सि आवरेत्ताणं चिट्ठइ, तयाणं मणुस्सलोए
मणुस्सा वयंति एवं खलु राहुणा चंदे घत्थे, एवं खलु राहुणा
चंदे घत्थे । कइविहेणं भंते ! राहू पण्णत्ते ? गोयमा !
दुविहे राहू पण्णत्ते, तं जहा-धुवराहू, पव्वराहू य । तत्थ-णं
जे से धुवराहू, से णं बहुलपक्खस्स पाडिवए पन्नरसत्ति-
भागेणं पन्नरसइभागं चंदस्स लेस्सं आवरेमाणे आवरेमाणे
चिट्ठइ, तं जहा पढमाए पढमं भागं वितियाए वितियं भागं
जाव पन्नरसेसु पन्नरसमं भागं, चरिमसमाए चंदे रत्ते भवइ,

अवसेसे समए चंदरत्ते वा विरत्ते वा भवइ, तमेव सुक्कपक्खस्स उवदंसेमाणे उवदंसेमाणे बिट्ठइ, पढमाए पढमं भागं जाव पन्नरसेसु पन्नरसमं भागं, चरिमसमए चंदे विरत्ते भवइ, अवसेसे समए चंदे रत्ते वा, विरत्ते वा भवइ । तत्थ णं जे से पवराहू से जहण्णे णं छण्हं मासाणं, उक्कोसेणं बायालीसाए मासाणं चंदस्स, अडयालीसाए संवच्छराणं सूरस्स ॥सू० १॥

छाया—राजगृहे यावत् एषम् अवादीत्-बहुजनः खलु भदन्त ! अन्योन्यस्य एवमाख्याति, यावत्-एवं प्ररूपयति-एवं खलु राहुश्चन्द्रं गृह्णाति, एवं खलु राहुश्चन्द्रं गृह्णाति, तत्कथमेतत् भदन्त ! एवम् ? । गौतम ! यत् खलु स बहुजनः खलु अन्योन्यस्य यावत्, मिथ्या ते एवमाहुः, अहं पुनः गौतम ! एवमाख्यामि, यावत् एवं प्ररूपयामि, एवं खलु राहुः देवो महर्द्धिकः, यावत्-महासौख्यः, वरभस्त्रधरः, वरमाल्यधरः, वरगन्धधरः, वराभरणधारी । राहोः खलु देवस्य नव नामधेयानि प्रज्ञप्तानि, तद्यथा-शृङ्गाटकः १, जटिलकः २, स्तम्भः (क्षत्रकः) ३, खरः ४, दुर्दुरः ५, मकरः ६, मत्स्यः ७, कच्छपः ८, कृष्णसर्पः ९ । राहोः खलु देवस्य विमानाः पञ्चवर्णाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-कृष्णाः, नीलाः, लोहिताः, हारिद्राः, शुक्लाः । अस्ति कालको राहुविमानः खञ्जनवर्णाभिः, प्रज्ञप्तः । अस्ति नीलको राहुविमानः अलावूवर्णाभिः प्रज्ञप्तः । अस्ति लोहितो राहुविमानो मञ्जिष्ठवर्णाभिः प्रज्ञप्तः । अस्ति पीलको राहुविमानः हारिद्रवर्णाभिः प्रज्ञप्तः । अस्ति शुक्लो राहुविमानो भस्मराशिवर्णाभिः प्रज्ञप्तः । यदा खलु राहुः आगच्छन् वा, गच्छन् वा, विकुर्वन् वा, परिचारयन् वा चन्द्रलेख्यां पौरस्त्ये आवृत्य खलु पश्चिमे व्यतिव्रजति तदा खलु पौरस्त्ये चन्द्रः उपदर्शयति, पश्चिमे राहुः । यदा खलु राहुः आगच्छन् वा, गच्छन् वा, विकुर्वन् वा, परिचारयन् वा, चन्द्रलेख्यां पश्चिमे आवृत्य पौरस्त्ये व्यतिव्रजति तदा खलु पश्चिमे चन्द्रः उपदर्शयति, पौरस्त्ये राहुः । एवं यथा पौरस्त्ये पश्चिमे द्वौ आलापकौ भणितौ, एवं दक्षिणे उत्तरे च द्वौ आलापकौ भणितव्यौ । एवम् उत्तरपौरस्त्ये दक्षिणपश्चिमे च द्वौ आलापकौ भणितव्यौ । दक्षिण-पौरस्त्ये, उत्तरपश्चिमे द्वौ आलापकौ भणितव्यौ । एवमेव यावत् तदा खलु उत्तर-पश्चिमे चन्द्रः उपदर्शयति, दक्षिणपौरस्त्ये राहुः । यदा खलु राहुः आगच्छन् वा, गच्छन् वा, विकुर्वन् वा, परिचारयन् वा, चन्द्रस्य लेख्याम् आवृण्वन् २ तिष्ठति, तदा

ખલુ મનુષ્યલોકે મનુષ્યા વદન્તિ-एवं खलु राहुश्चन्द्रं गृह्णाति, एवं खलु राहु-
श्चन्द्रं गृह्णाति । यदा खलु राहुः आगच्छन् वा, गच्छन् वा, विकुर्वन् वा, परिचारयन्
वा, चन्द्रस्य लेख्याम् आवृण्वन् पार्श्वेन खलु व्यतिव्रजति, तदा खलु मनुष्यलोके
मनુष्या वदन्ति-एवं खलु चन्द्रेण राहोः कुक्षिः भिन्नः, एवं खलु चन्द्रेण राहोः
कुक्षिः भिन्नः । यदा खलु राहुः आगच्छन् वा, गच्छन् वा, विकुर्वन् वा, परि-
चारयन् वा, चन्द्रस्य लेख्याम् आवृण्वन् प्रत्यवष्वक्तते, तदा खलु मनुष्यलोके मनु-
ष्या वदन्ति-एवं खलु राहुणा चन्द्रो वान्तः, एवं खलु राहुणा चन्द्रो वान्तः । यदा
खलु राहुः आगच्छन् वा, गच्छन् वा, विकुर्वन् वा, परिचारयन् वा चन्द्रस्य
लेख्याम् अवः सपक्षं सप्रति दिक् आवृत्त्य तिष्ठति, तदा खलु मनुष्यलोके मनु-
ष्या वदन्ति, एवं राहुणा चन्द्रो ग्रस्तः, एवं खलु राहुणा चन्द्रो ग्रस्तः ।
कतिविधः खलु भदन्त ! राहुः प्रज्ञप्तः, गौतम ! द्विविधो राहुः प्रज्ञप्तः
तद्यथा-ध्रुवराहुः, पर्वराहुश्च, तत्र खलु यः स ध्रुवराहुः स खलु
बहुलपक्षस्य प्रतिपदः पञ्चदशत्रिभागेन पञ्चदशभागं चन्द्रस्य लेख्याम्
आवृण्वन् आवृण्वन् तिष्ठति, तद्यथा-प्रथमायां प्रथमं भागं द्वितीयायां द्वितीयं
भागम्, यावत्-पञ्चदशसु पञ्चदशं भागम्, चरमसमये चन्द्रः रक्तो भवति, अवशेषे
समये चन्द्रो रक्तो वा, विरक्तो वा भवति, तमेव शुक्लपक्षस्य उपदर्शयन् उपदर्शयन्
तिष्ठति, प्रथमेन प्रथमं भागं ' यावत्-पञ्चदशसु पञ्चदशं भागम्, चरमसमये
चन्द्रो विरक्तो भवति, अवशेषे समये चन्द्रो रक्तो वा, विरक्तो वा भवति, तत्र खलु
यः स पर्वराहुः स जघन्येन षण्णां मासानाम्, उत्कृष्टेन द्वाचत्वारिंशता मासानां
चन्द्रस्य, अष्टाचत्वारिंशता संवत्सराणां सूरस्य ॥सू० १॥

ટીકા—પૂર્વોદ્દેશકે કર્મવશતો જગતો નૈરયિકાદિ વિચિત્રભવપ્રાપ્તિરૂપભાવઃ
પ્રતિપાદિતઃ, સ ચ ભાવો રાહુયસને ચન્દ્રસ્યાપિ ભવે દિત્યાશઙ્કાનિરાસાય ષષ્ઠો-

રાહુવક્તવ્યતા-

‘રાયગિહે જાવ एवं वयासी’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—इससे पूर्व उद्देशक में यह प्रतिपादित किया गया है कि
जगत जीवों का जो नैरयिक आदि विचित्र भावों की प्राप्तिरूप भाव
होता है वह उनके कर्म के वश से होता है ऐसा वह भाव राहु से

—રાહુ વિષયક વક્તવ્યતા—

“રાયગિહે જાવ एवं वयासी” इत्यादि—

ટીકાર્થ—આના પહેલાના ઉદ્દેશકમાં એવું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે કે
જગતના જીવોને નૈરયિક આદિ ભવોની પ્રાપ્તિ થાય છે. આ ભવોની પ્રાપ્તિ રૂપ
જે ભાવ છે, તે તેમના કર્મના કારણભૂત હોય છે. એવો તે ભાવ રાહુ પડે

દેશક્રમારમ્ભે 'રાયગિહે' इत्यादि, 'रायगिहे जाव एवं वयासी' राजगृहे यावत् नगरे स्वामी समवसतः, धर्मकथां श्रोतुं पर्यत् निर्गच्छति, धर्मकथां श्रुत्वा प्रति गता पर्यत्, ततो विनयेन शुश्रूपमाणो गौतमः प्राञ्जलिपुटः पर्युपासीनः, एवम्- वक्ष्यमाणप्रकारेण अवादीत्- 'बहुजणे णं भंते ! अन्नमन्नस्स एवमाइक्खइ, जाव परव्वेइ' हे भदन्त ! बहुजनः अन्यतीर्थिकः खलु अन्योन्यस्य-परस्परम्-एवं- वक्ष्यमाणप्रकारेण, आख्याति, यावत् भाषते, प्रज्ञापयति, प्ररूपयति च- 'एवं खलु राहू चंद्रं गेण्हइ' एवं खलु राहू चंद्रं गेण्हइ, एवं खलु निश्चयेन राहुश्चन्द्रं गृह्णाति- ग्रसति, एवं खलु निश्चयेन राहुश्चंद्रं गृह्णाति-ग्रसति, 'से कहमेयं भंते ! एवं ?' हे भदन्त ! तत् कथमेतत्-अन्यतीर्थिकस्य कथनम्-एवं-सत्यं मन्ये ? अन्यतीर्थिकस्य

असित होने पर चन्द्र को भी हो सकता है, सो इस आशंका की निवृत्ति के लिये सूत्रकार ने इस छठे उद्देशक का कथन किया है- 'रायगिहे जाव एवं वयासी' राजगृह नगर में यावत्-महावीर स्वामी पधारे-उनसे धर्मकथा सुनने के लिये परिषद् अपने २ स्थान से निकलकर-उनके पास-गई प्रभुने धर्मकथा कही-धर्मकथा सुनकर परिषद् पीछे अपने २ स्थान पर चली गई इसके बाद प्रश्न पूछने की अभिलाषावाले गौतम ने दोनों हाथ जोड़कर बड़े विनय के साथ प्रभु से इस प्रकार पूछा- 'बहुजणेणं भंते ! अन्नमन्नस्स एवमाइक्खइ' हे भदन्त ! अन्य-तीर्थिक जन परस्पर में ऐसा कहते हैं, यावत्-भाषण करते हैं, प्रज्ञापित करते हैं, प्ररूपित करते हैं- 'एवं खलु राहू चंद्रं गेण्हइ' एवं खलु राहू चंद्रं गेण्हइ' राहु चन्द्रमा को ग्रसता है, राहु चन्द्रमा को ग्रसता है 'से कहमेयं भंते ! एवं' सो ऐसा अन्यतीर्थिकजनों का यह कथन क्या

असित થાય ત્યારે અન્દ્રમાં પણ સાંભળી શકે છે, આ આશંકાનું સૂત્રકારે અહીં નિવારણ કર્યું છે-“રાયગિહે જાવ એવ વયાસી” રાજગૃહ નગરમાં મહાવીર પ્રભુ પધાર્યા, પરિષદ નીકળી, ધર્મકથા સાંભળીને પરિષદ વિખરાઈ ગઈ, ઇત્યાદિ સમસ્ત કથન અહીં અહણ કરવું જોઈએ ત્યાર બાદ ધર્મતત્ત્વને સાંભળવાની ઇચ્છાવાળા ગૌતમ સ્વામીએ બંને હાથ જોડીને વિનયપૂર્વક મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછ્યું-“બહુ જણેણં ભંતે ! અન્નમન્નસ્સ એવમાઈ-ક્કહ્સઈ,” હે ભગવન્ ! અન્યતીર્થિકા પરસ્પરમાં એવું કહે છે, એવું બાળે છે, એવી પ્રજ્ઞાપના કરે છે અને એવી પ્રરૂપણા કરે છે કે-“એવં સ્વલુ રાહુ ચંદ્રં ગેણ્હઈ, એવં સ્વલુ રાહુ ચંદ્રં ગેણ્હઈ” રાહુ અન્દ્રમાનો આસ કરે છે, રાહુ અન્દ્રમાનો આસ કરે છે, “સે કહમેયં ભંતે ! એવં” હે ભગવન્ ! અન્ય તીર્થિ-

કથનં કિં સત્યમેવેતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ—‘ગોયમા ! જં જં સે વહુજને જં અન્ન-
મન્નસ્સ જાવ, મિચ્છંતે એવમાહંસુ’ હે ગૌતમ ! યત્ત્વલુ સ વહુજનઃ અન્યતીર્થિકાઃ
સ્વલુ અન્યોન્યસ્ય-પરસ્પરસ્, યાવત્-એવમાહ્યાતિ, ભાષતે, પ્રજ્ઞાપયતિ, પરુપયતિ
‘એવં સ્વલુ નિશ્ચિતં રાહુચન્દ્રં ગ્રસતીતિ, તત્ત્વ તે અન્યતીર્થિકાઃ મિથ્યા એવમ્-પૂર્વો-
ક્તમાહુઃ તદ્વચનસ્ય મિથ્યાત્વમ્ અપ્રમાણિકત્વાત્ કુપ્રવચનસંસ્કારોપનીતત્વાચ્ચ,
ગ્રહણસ્ય રાહુચન્દ્રયોર્વિમાનાપેક્ષકતયા, વિમાનયોર્ન ગ્રાસકગ્રાસ્યભાવઃ, અપિતુ
આચ્છાદ્યાચ્છાદકભાવો વર્તતે, ‘અહં પુણ ગોયમા ! એવમાહ્વામિ જાવ એવં
પરુવેમિ’ હે ગૌતમ ! અહં પુનરત્ર રાહુચન્દ્રગ્રહણવિષયે, એવં-વક્ષ્યમાણરીત્યા,
આહ્વામિ યાવત્ ભાષે, પ્રજ્ઞાપયામિ, એવં-પરુપયામિ—‘એવં સ્વલુ રાહુ દેવે મહિદ્ધિપ્પ

સત્ય હૈ ? इसके उत्तर में प्रभु ने गौतम से ऐसा कहा—‘ गौयमा !
जे जं से वहुजणेणं अण्णमण्णस्स जाव मिच्छंते एवमाहंसु’ हे गौतम !
जो वे अन्यतीर्थिकजन आपस में ऐसा कहते हैं—यावत् भाषण करते
हैं, प्रज्ञापित करते हैं, परूपित करते हैं—कि राहु चन्द्रमा को ग्रसता है—
सो उनका ऐसा कथन अप्रमाणिक होने से तथा कुप्रावचन के संस्कार
से प्राप्त किया गया होने से मिथ्या है । क्यों कि ग्रहण राहु और
चन्द्रमा के विमानों की अपेक्षावाला होता है इसलिये दोनों में ग्रासक
ग्रास्य भाव नहीं बनता है । अपि तु आच्छाद्य, आच्छादक भाव बनता
है । ‘ अहं पुण गौयमा ! एवमाह्वामि जाव एवं परुवेमि ’ हे गौतम !
मैं इस राहु द्वारा चन्द्र के ग्रहण के विषय में ऐसा कहता हूँ यावत् ऐसा
भाषण करता हूँ, ऐसी प्रज्ञापना करता हूँ ऐसी परूपणा करता हूँ

કોનું આ કથન શું સત્ય છે ખરું ? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે
છે કે “ ગોયમા ! જે જં સે વહુજનેણં અણ્ણમણ્ણસ્સ જાવ મિચ્છંતે એવમાહંસુ.”
હે ગૌતમ ! તે અન્ય તીર્થિકા પરસ્પરને એવું જ કહે છે, એવું ભાષે છે,
એવી પ્રજ્ઞાપનો કરે છે અને એવી પ્રરૂપણા કરે છે, કે રાહુ ચન્દ્રનો ગ્રાસ
કરે છે, તે કથન અપ્રમાણિક હોવાથી તથા, કુપ્રાવચનના સંસ્કાર વડે પ્રાપ્ત
કરાયેલું હોવાથી મિથ્યા છે કારણ કે ગ્રહણમાં રાહુ અને ચન્દ્રમાનાં વિમા-
નોની અપેક્ષા રહે છે. તે કારણે વિમાનોમાં ગ્રાસક ગ્રાસ્ય ભાવ સંભવી
શકેતા નથી, પરંતુ આચ્છાદ, આચ્છાદક ભાવ જ સંભવી શકે છે.

“અહં પુણ ગોયમા ! એવમાહ્વામિ જાવ એવં પરુવેમિ” હે ગૌતમ !
રાહુ દ્વારા ચન્દ્રના ગ્રહણના વિષયમાં હું તો એવું કહું છું, એવું પ્રતિપા-
ક્તિ કરું છું એવું પ્રજ્ઞાપિત કરું છું અને એવું પ્રરૂપિત કરું છું કે “ એવં

જાવ મહાસોઝ્જે, વરવત્થધરે, વરમલ્લધરે, વરગંધધરે, વરાભરણધારી' એવં સ્વલુ નિશ્ચિતં રાહુઃ દેવો મહર્દિકઃ અત્યન્તસમૃદ્ધિશાલી, યાવત્-મહાદ્યુતિકઃ, મહાબલઃ, મહાયશાઃ, મહાસૌખ્યઃ, વરવસ્ત્રધરઃ-ઉત્તમપટ્ટવસ્ત્રધારી, વરમાલ્યધરઃ-શ્રેષ્ઠમાલાધારી, વરગન્ધધરઃ-શ્રેષ્ઠચન્દનપુષ્પપરિમલવાસિતઃ, વરાભરણધારી-મહાર્ધ્યભૂષણાલ્લઘૃતશરીરો વર્તતે, 'રાહુસ્સ ણં દેવસ્સ નવનામધેજ્ઞા પણ્ણત્તા' રાહોઃ સ્વલુ દેવસ્ય નવનામધેયાનિ પ્રજ્ઞમાનિ, 'તં જહા સિંઘાહૅ૧, જહિલ્લૅ૨, સંભૅ૩, સ્વૅ૪, દહુરૅ૫, મગરૅ૬, મચ્છૅ૭, કચ્છમે૮, કળ્હસપ્પૅ૯' તથા-શૃંગાટકઃ૧, જટિલકઃ૨, સ્તંભઃ૩, સ્વરકઃ૪, દર્દુરઃ૫, મકરઃ૬, મત્સ્યઃ૭, કચ્છપઃ૮, કૃષ્ણસર્પઃ૯, 'રાહુસ્સ ણં દેવસ્સ વિમાણા પંચવણ્ણા, પણ્ણત્તા' રાહોઃ સ્વલુ દેવસ્ય વિમાનાઃ પન્ન-

' એવં સ્વલુ રાહુ દેવે મહિહ્ધિં જાવ મહાસોઝ્જે, વરવત્થધરે, વરમલ્લધરે, વરગંધધરે, વરાભરણધારી ' રાહુ એક દેવ હૈ, ઓર વહ મહાશ્કિદ્ધિવાલા હૈ-યાવત્-મહાદ્યુતિવાલા, મહાબલવાલા, મહાયશવાલા, મહાસુખવાલા, ઉત્તમવસ્ત્ર ધારણ કરનેવાલા, શ્રેષ્ઠમાલા ધારણ કરનેવાલા એવં શ્રેષ્ઠચન્દન, એવં પુષ્પોં કી ગંધ સે વાસિત દેહવાલા હૈ તથા ઉસકા શરીર શ્રેષ્ઠ આભરણોં સે સદા સુશોભિત રહતા હૈ, એસા વહ રાહુ દેવ હૈ ! 'રાહુસ્સ ણં દેવસ્સ નવ નામધેજ્ઞા પણ્ણત્તા ' ઉસ રાહુ દેવ કે નામ નૌ કહે ગયે હૈં. 'તંજહા '-૧ સિંઘાહૅ, ૨ જહિલ્લૅ, ૩ સંભૅ, ૪ સ્વૅ, ૫ દહુરૅ, ૬ મગરૅ, ૭ મચ્છૅ, ૮ કચ્છમે, ૯ કળ્હસપ્પૅ ' હિસ પ્રકાર સે હૈ-શૃંગાટક૧, જટિલક૨, સ્તંભ૩, સ્વરક૪, દર્દુર૫, મકર૬, મત્સ્ય૭, કચ્છપ૮, ઓર કૃષ્ણસર્પ૯, ' રાહુસ્સ ણં દેવસ્સ વિમાણા પંચવણ્ણા

સ્વલુ રાહુ દેવે મહિહ્ધિં જાવ મહાસોઝ્જે, વરવત્થધરે, વરમલ્લધરે, વરગંધધરે, વરાભરણધારી " રાહુ એક દેવ છે, અને તે મહાશ્કિદ્ધિવાળો, મહાદ્યુતિવાળો, મહાબલવાળો, મહાયશવાળો અને મહાસુખવાળો છે. તથા તે ઉત્તમ વસ્ત્રોને ધારણ કરનારો, ઉત્તમ માલાઓને ધારણ કરનારો, ઉત્તમ ચન્દન, પુષ્પો આદિની ગંધથી યુક્ત ગંધવાળો તથા શ્રેષ્ઠ આભરણોથી વિભૂષિત દેહવાળો છે. " રાહુસ્સ ણં દેવસ્સ નવ નામધેજ્ઞા પણ્ણત્તા " તે રાહુ દેવના નવ નામ કહ્યા છે, " તંજહા " તે નામો નીચે પ્રમાણે છે- " સિંઘાહૅ, જહિલ્લૅ, સંભૅ, સ્વૅ, દહુરૅ, મગરૅ, મચ્છૅ, કચ્છમે, કળ્હસપ્પૅ " (૧) શૃંગાટક, (૨) જટિલક, (૩) સ્તંભ, (૪) સ્વરક, (૫) દર્દુર, (૬) મકર, (૭) મત્સ્ય, (૮) કચ્છપ અને (૯) કૃષ્ણસર્પ.

"રાહુસ્સ ણં દેવસ્સ વિમાણા પંચવણ્ણા પણ્ણત્તા-તંજહા" રાહુ દેવનાં વિમાનો નીચે પ્રમાણે પાંચ વર્ણના કહ્યા છે- " કિણ્હા, નીલા, હોદિયા, હાલિદા,

વર્ણાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તંજહા-કિણ્દા, નીલા, લોહિયા, હાલિદા સુકિલ્લા' તથા-
કૃષ્ણાઃ, નીલાઃ, લોહિતાઃ, હારિદ્રાઃ, શુક્લાઃ, અત્યિકાલે રાહુ વિમાણે સ્વંજન-
વર્ણાભે પળ્લણ્ણે ' અસ્તિ તાવત્ કાલઃ કૃષ્ણઃ, રાહુવિમાનઃ સ્વંજનવર્ણાભઃ-સ્વંજન-
દીપમલ્લિકામલ્લરતરય યો વર્ણ સ્તદ્વદામા કાન્તિર્યસ્ય સ તથાવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ-
ઉક્તઃ 'અત્થિ નીલે રાહુવિમાણે લાઽયવર્ણાભે પળ્લણ્ણે' અસ્તિ-નીલો રાહુવિમાનઃ
અલાઽવર્ણાભઃ-અલાઽવૂઃ-તુમ્બકમ્, તદિવ આમા-કાન્તિર્યસ્ય સ તથાવિધઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ,
'અત્થિ લોહિ રાહુવિમાણે મંજિદ્વવર્ણાભે પળ્લણ્ણે' અસ્તિ તાવત્ લોહિતઃ-રક્ત-
વર્ણઃ, રાહુવિમાનઃ, મંજિષ્ઠાવર્ણાભઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ, 'અત્થિ પીતે રાહુવિમાણે હાલિદ-
વર્ણાભે પળ્લણ્ણે' અસ્તિ-સંભવતિ, પીતો રાહુવિમાનઃ, હારિદ્રાવર્ણાભઃ-પીતવર્ણઃ

પળ્લણ્ણા ' રાહુદેવ કે વિમાન પાંચ વર્ણ કે કહે ગયે હૈં ' તંજહા-કિણ્દા,
નીલા, લોહિયા, હાલિદા, સુકિલ્લા ' કૃષ્ણ, નીલ, લોહિત, હારિદ્રા ઓર
શુક્લ ' અત્થિ કાલે રાહુવિમાણે સ્વંજનવર્ણાભે પળ્લણ્ણે ' રાહુ કા જો
કૃષ્ણવિમાન હૈં વહ સ્વંજન વર્ણ કેજૈસી આમાવાલા કહા ગયા હૈં । દીપ-
મલ્લિકા કા જો મલ્લ હોતા હૈં-ઉસકા નામ સ્વંજન હૈં । હસ સ્વંજન કી-
જૈસી કાન્તિ હોતી હૈં-વૈસી હી કાન્તિ હસ વિમાન કી હૈં । 'અત્થિ નીલે
રાહુવિમાણે લાઽયવર્ણાભે પળ્લણ્ણે' તથા રાહુ કા જો નીલવિમાન હૈં-
વહ હરી તુંબડી કે જૈસી કાન્તિવાલા કહા ગયા હૈં । 'અલાઽવૂ' નામ-
તુંબડી કા હૈં । 'અત્થિલોહિ રાહુવિમાણે મંજિદ્વવર્ણાભે પળ્લણ્ણે' રાહુ-
દેવ કા જો લોહિતવિમાન હૈં વહ મજીઠ કી જૈસી કાન્તિ હોતી હૈં વૈસી-
કાન્તિવાલા કહા ગયા હૈં । 'અત્થિ પીતે રાહુવિમાણે હાલિદવર્ણાભે
પળ્લણ્ણે' તથા રાહુ કા જો પીતવિમાન હૈં વહ હલ્દી કી કાન્તિ જૈસા

સુકિલ્લા " (૧) કૃષ્ણ, (૨) નીલ, (૩) લોહિત (લાલ), (૪) હારિદ્રા (પીળા)
અને (૫) શુક્લ " અત્યિકાલે રાહુવિમાણે સ્વંજનવર્ણાભે પળ્લણ્ણે " રાહુનું જે
કૃષ્ણવિમાન છે તે ખંજનના વર્ણની આભાવાળું-એટલે કે કાજળ અથવા મેશના
જેવી કાન્તિવાળું (દીપકની જ્યોત વડે જે કાજળ ઉત્પન્ન થાય છે. તેને ખંજન
કહે છે.) " અત્થિ નીલે રાહુવિમાણે લાઽયવર્ણાભે પળ્લણ્ણે " રાહુનું જે નીલ
વિમાન છે, તે લીલી તુંબડીના જેવી કાન્તિવાળું કહ્યું છે. "અલાઽવૂ" આ
પદ તુંબડી માટે વપરાયું છે. "અત્થિલોહિ રાહુવિમાણે મંજિદ્વવર્ણાભે
પળ્લણ્ણે" રાહુદેવનું જે લોહિત વર્ણનું વિમાન છે, તે મંજીઠના જેવી કાન્તિ-
વાળું કહ્યું છે. "અત્થિ પીતે રાહુવિમાણે હાલિદવર્ણાભે પળ્લણ્ણે" રાહુનું જે
પીળા રંગનું વિમાન છે, તેની કાન્તિ હળદરની કાન્તિ જેવી છે. "અત્થિ-

મહાપ્રશ્નઃ । “અતિથિ સુક્ષિણ્ણ રાહુવિમાણે ભાસરાસિવળ્ણાભે પળ્ણત્તે” અસ્તિ સંભવતિ શુક્લો રાહુવિમાનઃ ભસ્મરાશિવર્ણાભઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ । પ્રસ્તુતવક્તવ્યવિષય-
માહ-‘જયા ણં રાહુ આગચ્છમાણે વા, ગચ્છમાણે વા, વિઠવ્વમાણે વા, પરિચારેમાણે વા, ચંદલેસ્સં પુરત્થિમેણં આવરેત્તાણં પચ્ચત્થિમેણં વીરૂવયઇ, તદાણં પુરત્થિમેણં ચંદે ઉવ્વદંસેઇ, પચ્ચત્થિમેણં રાહુ’ યદા સ્વલુ રાહુઃ
આગચ્છન્ વા અતિચારેણ ગત્વા તતઃ કૃષ્ણવર્ણાદિના વિમાનેન પ્રતિનિવર્તમાનઃ
ગચ્છન્ વા-સ્વભાવચારેણ ચરણં કુર્વન્, એતેન પદદ્વયેન સ્વભાવિકી ગતિઃ પ્રતિ-
પાદિતા, અથ અસ્વાભાવિકવિમાનગતિગ્રહણાય આહ-વિકુર્વન્ વા-વિકુર્વણાં કુર્વન્
વા, પરિચારયન્ વા-કામક્રીડાં કુર્વન્ વા, એતસ્મિન્ દ્વયે અતિત્વરયા પ્રવર્તમાનો
વિસંસ્થુલચેષ્ટયા સ્વવિમાનમ્ અસામજ્ઞસ્યેન ચાલયતિ ઇત્યુક્તં ભવતિ, તથા

કહાં ગયા હૈ । ‘અતિથિ સુક્ષિણ્ણ રાહુવિમાણે ભાસરાસિવળ્ણાભે પળ્ણત્તે’
રાહુ કા જો શુક્લ વિમાન હૈ-વહ ભસ્મરાશિ કી કાન્તિ જૈસા કહા ગયા
હૈ । ‘જયાણં રાહુ આગચ્છમાણે વા ગચ્છમાણે વા વિઠવ્વમાણે વા પરિચારે-
માણે વા ચંદલેસ્સં પુરત્થિમેણં આવરેત્તાણં પચ્ચત્થિમેણં વીરૂવયઇ’
જબ રાહુ બહુત તૈજ ચાલ સે કૃષ્ણવર્ણાદિ વિમાન દ્વારા ચલકર ચાદ મેં
જબ ઉસી વિમાન સે ઉસી ચાલ સે લૌટતા હૈ, અથવા-અપની સ્વાભા-
વિક ચાલ સે કૃષ્ણવર્ણાદિ વિમાન દ્વારા ચલતા હૈ, (ઇન દો પદોં દ્વારા
રાહુ કી સ્વાભાવિક ગતિ કહી ગઈ હૈ-) અથવા-જબ વહ વિક્રિયા કરતા
હૈ યા કામક્રીડા કરતા હૈ (ઇન દોનોં પદોં સે અસ્વાભાવિક વિમાનગતિ
પ્રકટ કી ગઈ હૈ ક્યોં કિ-ઇન દોનોં અવસ્થાઓં મેં વહ અતિત્વરા સે
પ્રવૃત્તિ કરતા હૈ, ઇસલિયે વિસંસ્થુલ ચેષ્ટાવાલા હોને કે કારણ વહ અપને
વિમાન કો ઠીક પ્રકાર સે નહીં ચલાતા હૈ) ઇસ પ્રકારસે કરતા હુઆ વહ

સુક્ષિણ્ણ રાહુવિમાણે ભાસરાસિવળ્ણાભે પળ્ણત્તે ” રાહુનું જે શુક્લ વિમાન
છે તેની કાન્તિ ભસ્મરાશિની કાન્તિ જેવી કહી છે.

“જયાણં રાહુ આગચ્છમાણે વા ગચ્છમાણે વા વિઠવ્વમાણે વા પરિચારેમાણે વા ચંદ-
લેસ્સં પુરત્થિમેણં આવરેત્તાણં પચ્ચત્થિમેણં વીરૂવયઇ ” ન્યારે રાહુ ધણી જ ઝડપી
ગતિ વડે કૃષ્ણાદિ વિમાન દ્વારા જાય છે અને એજ વિમાન દ્વારા એવી જ
ગતિથી પાછો ફરે છે-એટલે કે પોતાની સ્વાભાવિક ગતિથી કૃષ્ણાદિ વિમાનમાં
અંતરેઅંતર કરે છે (આ બે પદો દ્વારા રાહુની સ્વાભાવિક ગતિની વાત કર-
વામાં આવી છે), અથવા ન્યારે તે વિક્રિયા કરે છે અથવા કામક્રીડા કરે છે
(આ બે પદો દ્વારા અસ્વાભાવિક વિમાન ગતિ પ્રકટ કરવામાં આવી છે,
કારણ કે આ બન્ને અવસ્થાઓમાં તે અતિત્વરાથી પ્રવૃત્તિ કરે છે, તેથી
વિસંસ્થુલ ચેષ્ટાવાળો હોવાને કારણે તે પોતાના વિમાનને યાગ્ય રીતે ચલા-

કુર્વાણઃ ચન્દ્રલેશ્યાં ચન્દ્રજ્યોત્સ્નાદીપ્તિમ્, પૌરસ્ત્યે-પૂર્વદિગ્ભાગે આવૃત્ય-આચ્છા-
દ્ય પશ્ચિમે-પશ્ચિમદિગ્ભાગે, વ્યતિવ્રજતિ-ગચ્છતિ, સ્વવિમાનેન ચન્દ્રવિમાનાવરણે
ચન્દ્રદીપ્તેરાટ્યતત્વાત્ ચન્દ્રલેશ્યાં-જ્યોત્સ્નારૂપામ્ પુરસ્તાદાચ્છાદ્ય, ચન્દ્રાપેક્ષયા
પરેણ યાતિ તદા સ્વલ્પ પૌરસ્ત્યે-પૂર્વદિગ્ભાગે, રાહુપેક્ષયા પૂર્વસ્યાં દિશિ-ચન્દ્રઃ
આત્માનમ્પદર્શયતિ, પશ્ચિમે ચન્દ્રાપેક્ષયા પશ્ચિમાયાં દિશિ રાહુરાત્માનમ્પદર્શયતી-
ત્યર્થઃ, 'જયા ણં રાહુ આગચ્છમાણે વા, ગચ્છમાણે વા, વિઙ્ગમાણે વા, પરિચારમાણે
વા, ચંદલેસ્સં પચ્ચત્થિમેણં આવરેત્તાણં, પુરત્થિમેણં વીર્ઘવય્ઘ, તયા ણં પચ્ચત્થિમેણં
ચંદે ઉવદંસેઘ, પુરત્થિમેણં રાહુ' યદા સ્વલ્પ રાહુઃ આગચ્છન્ વા, ગચ્છન્ વા,
વિકુર્વન્ વા-વિકુર્વણં કુર્વન્ વા પરિચારયન્ વા-કામક્રીડાં કુર્વન્ વા, ચન્દ્રલેશ્યાં-
ચન્દ્રદીપ્તિમ્, પશ્ચિમે, આવૃત્ય-આચ્છાદ્ય, પૌરસ્ત્યે-પૂર્વદિગ્ભાગે, વ્યતિવ્રજતિ-

રાહુ ચન્દ્ર કી લેશ્યા કો-ચન્દ્ર કી જ્યોત્સ્ના કો-પૂર્વદિગ્ભાગ મેં આવૃત્ત
કરકે-આચ્છાદિત કરકે-પશ્ચિમદિગ્ભાગ મેં જાતા હૈં હસ પ્રકાર સહ
રાહુ અપને વિમાન દ્વારા ચન્દ્રવિમાન કે આવરણ કરને પર હસ ચન્દ્ર કી
દીસિ કો આવૃત્ત કર લેતા હૈં-હસ કારણ જ્યોત્સ્નારૂપ ચન્દ્રલેશ્યા કો
સામને સે આચ્છાદિત કરકે ચન્દ્ર કી અપેક્ષા યહ દૂસરી દિશા કી ઓર
ચલા જાતા હૈં. હસ સમય રાહુ કી અપેક્ષા ચન્દ્ર અપને કો પૂર્વદિશા મેં
દિશાતા હૈં ઓર ચન્દ્ર કી અપેક્ષા રાહુ અપને કો પશ્ચિમદિશા મેં દિશ-
લાતા હૈં. 'જયા ણં રાહુ આગચ્છમાણે ગચ્છમાણે વા વિઙ્ગમાણે વા,
પરિચારમાણે વા ચંદલેસ્સં પચ્ચત્થિમેણં આવરેત્તાણં પુરત્થિમેણં વીર્ઘવ-
યઘ, તયા ણં પચ્ચત્થિમેણં ચંદે ઉવદંસેઘ, પુરત્થિમેણં રાહુ'
તથા-જિસ સમય આતા હુઆ યા જાતા હુઆ યાં વિક્રિયા કરતા
હુઆ યા કામક્રીડા કરતા હુઆ રાહુ ચન્દ્ર કી દીસિ કો પશ્ચિમદિશા મેં

વતો નથી) આ પ્રમાણે ગમનાગમન કરતો તે રાહુ ચન્દ્રની લેશ્યાને (ચન્દ્રની
જ્યોત્સ્નાને-ચન્દ્રના પ્રકાશને) પૂર્વ દિગ્ભાગમાં આવૃત્ત (આચ્છાદિત) કરીને
પશ્ચિમ દિગ્ભાગમાં જાય છે. આ પ્રકારે ચોતાના વિમાન દ્વારા ચન્દ્રના વિમા-
નને આવૃત્ત કરતો તે રાહુ ચન્દ્રની દીસિને (પ્રકાશને) આવૃત્ત કરી લે છે,
આ કારણે જ્યોત્સ્ના રૂપ ચન્દ્રલેશ્યાને સામેથી આચ્છાદિત કરીને ચન્દ્રની
અપેક્ષાએ બીજી દિશા તરફ તે ચાલ્યો જાય છે તે સમયે રાહુની અપેક્ષાએ
ચન્દ્ર પૂર્વદિશામાં દેખાય છે અને ચન્દ્ર કરતાં પશ્ચિમ દિશામાં રાહુ દેખાય
છે. "જયા ણં રાહુ આગચ્છમાણે ગચ્છમાણે વા વિઙ્ગમાણે વા, પરિચારમાણે વા
ચંદલેસ્સં પચ્ચત્થિમેણં આવરેત્તાણં પુરત્થિમેણં વીર્ઘવયઘ તયા ણં પચ્ચત્થિમેણં ચંદે
ઉવદંસેઘ, પુરત્થિમેણં રાહુ" તથા-આવતો અથવા જતો અથવા વિક્રિયા કરતો

ગચ્છતિ, તદા સ્વલુ પશ્ચિમે—રાહપેક્ષયા પશ્ચિમાયાં દિશિ ચન્દ્રઃ સ્વસ્વરૂપમુપદર્શયતિ, પૌરસ્ત્યે—ચન્દ્રાપેક્ષયા પૂર્વસ્યાં દિશિ રાહુઃ સ્વસ્વરૂપમુપદર્શયતિ, ‘એવં જહા પુરત્થિમેણં, પચ્ચત્થિમેણં દો આલાવગા ભણિયા, એવં દાહિણેણં ઉત્તરેણ ય, દો આલાવગા ભણિયન્વા ? એવં—રીત્યા યથા પૌરસ્ત્યે, પશ્ચિમે ચ દ્વૌ આલાપકૌ ભણિતૌ, એવં—તથૈવ, દક્ષિણે, ઉત્તરે ચાપિ દ્વૌ આલાપકૌ ભણિતવ્યૌ, ‘એવં ઉત્તરપુરત્થિમેણં, દાહિણપચ્ચત્થિમેણં ય, દો આલાવગા ભણિયન્વા’ એવં—પૂર્વોક્તરીત્યા, ઉત્તરપૌરસ્ત્યે—ઈશાનકોણે, દક્ષિણપશ્ચિમે—નૈઋત્યકોણે ચ દ્વૌ આલાપકૌ ભણિતવ્યૌ, ‘દાહિણપુરત્થિમેણં, ઉત્તરપચ્ચત્થિમેણં દો આલાવગા ભણિયન્વા’ દક્ષિણપૌરસ્ત્યે—આગ્નેયકોણે, ઉત્તરપશ્ચિમે—વાયવ્યકોણે દ્વૌ આલાપકૌ ભણિતવ્યૌ ‘એવં’ એવં જાવ તયાણં ઉત્તરપચ્ચત્થિમેણં ચંદે ઉવદંસેહ, દાહિણપુરત્થિમેણં રાહુ’ એવમેવ—પૂર્વોક્તરીત્યા, યાવત્—યદા રાહુઃ આગચ્છન્વાઃ,

આવૃત્ત કરકે પૂર્વદિગ્ભાગ મેં આતા હૈ, તચ ચન્દ્ર રાહુ કી અપેક્ષા અપને કો પશ્ચિમદિશા મેં દિલ્લાતા હૈ, ઓર ચન્દ્ર કી અપેક્ષા સે રાહુ અપને કો પૂર્વદિશા મેં દિલ્લાતા—‘ એવં જહા પુરત્થિમેણં પચ્ચત્થિમેણં દો આલાવગા ભણિયા, એવં દાહિણેણં ઉત્તરેણ ય દો આલાવગા ભણિયન્વા’ જૈસે પૂર્વદિશા ઓર પશ્ચિમ દિશા મેં યે પૂર્વોક્તરૂપ સે દો આલાપક કહે ગયે હૈ—ઉસી પ્રકાર સે દક્ષિણ ઓર ઉત્તરદિશા મેં ભી દો આલાપક કહનાં ચાહિયે ‘ એવં ઉત્તરપુરત્થિમેણં, દાહિણપચ્ચત્થિમેણં ય દો આલાવગા ભણિયન્વા ’ હસી પ્રકાર સે ઈશાનકોણ મેં એવં નૈઋત્યકોણ મેં ભી દો આલાપક કહનાં ચાહિયે તથા—‘ દાહિણપુરત્થિમેણં ઉત્તરપચ્ચત્થિમેણં દો આલાવગા ભણિયન્વા ’ આગ્નેયકોણ મેં ઓર વાયવ્યકોણ મેં ભી હસી પ્રકાર સે દો આલાપક કહનાં ચાહિયે ‘ એવં એવં જાવ તયાણં ઉત્તરપચ્ચત્થિમેણં ચંદે ઉવદંસેહ, દાહિણપુરત્થિમેણં રાહુ ’ હસી પૂર્વોક્ત-

અથવા કામકીડા કરતો એવો રાહુ ચન્દ્રની દીપ્તિને પશ્ચિમ દિશામાં આવૃત્ત કરીને પૂર્વ દિશામાં આવે છે, ત્યારે રાહુ કરતાં પશ્ચિમ દિશામાં ચન્દ્ર દેખાય છે અને ચન્દ્ર કરતાં પૂર્વદિશામાં રાહુ દેખાય છે. “ એવં જહા પુરત્થિમેણં પચ્ચત્થિમેણં દો આલાવગા ભણિયા, એવં દાહિણેણં ઉત્તરેણ ય દો આલાવગા ભણિયન્વા ” જેવી રીતે પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશાને અનુલક્ષીને બે આલાપકો કહેવામાં આવ્યા છે, એજ પ્રકારે દક્ષિણદિશા અને ઉત્તરદિશાને અનુલક્ષીને પણ બે આલાપકો કહેવા નોંધ્યે. “ દાહિણપુરત્થિમેણં ઉત્તરપચ્ચત્થિમેણં દો આલાવગા ભણિયન્વા ” અગ્નિકૌણ અને વાયવ્ય કૌણના પણ બે આલાપકો કહેવા નોંધ્યે “ એવં એવં જાવ તયાણં ઉત્તરપચ્ચત્થિમેણં ચંદે ઉવદંસેહ, દાહિણપુરત્થિમેણં રાહુ ” એજ

ગચ્છન્ વા વિકુર્વન્ વા પરિચારયન્ વા ચન્દ્રલેશ્યામ્ ઉત્તરે આવૃત્ય, દક્ષિણે વ્યતિ-
વ્રજતિ તદા ઉત્તરસ્યાં દિશિ ચન્દ્રઃ, દક્ષિણસ્યાં દિશિ રાહુશ્ચ સ્વસ્વાત્માનમ્ ઉપદર્શ-
યતઃ, एवं यदा राहुः आगच्छन् वा गच्छन् वा विकुर्वन् वा परिचारयन् वा
दक्षिणे चन्द्रलेश्याम् आवृत्य उत्तरे याति तदा दक्षिणस्यां दिशि चन्द्रः, उत्तरस्यां
दिशि राहुश्च स्वस्वात्मानम् उपदर्शयतः, तथा यदा राहुः आगच्छन् वा, गच्छन्
वा विकुर्वन् वा परिचारयन् वा४ उत्तरपौरस्त्ये-ईशाने चन्द्रलेश्याम् आवृत्य दक्षिण-
पશ્ચિમે નૈઋત્યે યાતિ તદા ઉત્તરપૌરસ્ત્યે ઈશાને ચન્દ્રઃ, દક્ષિણપશ્ચિમે-નૈઋત્યે રાહુશ્ચ
સ્વસ્વાત્માનમ્ ઉપદર્શયતઃ, एवं यदा राहुः आगच्छन् वा गच्छन् वा विकुर्वन् वा

રીતિ કે અનુસાર યાવત્-જબ રાહુ આતા હુઆ, યા જાતા હુઆ, યા
વિક્રિયા કરતા હુઆ યા કામક્રીડા કરતા હુઆ ચન્દ્રલેશ્યા કો ઉત્તર-
દિશા મેં આચ્છાદિત કરકે દક્ષિણદિશામેં જાતા હૈ તબ ચન્દ્રમા અપને
કો ઉત્તરદિશા મેં ઓર રાહુ અપને કો દક્ષિણદિશામેં દિખલાતા હૈ।
इसी प्रकार से जब आता हुआ या जाता हुआ, या विक्रिया करता हुआ
या कामक्रीडा करता हुआ राहु दक्षिणदिशा में चन्द्र की कान्ति को
आवृत करके उत्तरदिशा में जाता है, तब दक्षिणदिशा में चन्द्र और
उत्तरदिशा में राहु अपने को दिखलाते हैं। तथा-जब आता हुआ, या
जाता हुआ, विक्रिया करता हुआ या कामक्रीडा करता हुआ राहु
ईशानकोन में चन्द्रलेश्या को आच्छादित करके दक्षिणपश्चिम के कोने
में-नैऋत्यकोन में जाता है, तब चन्द्रमा अपने को उत्तरपौरस्त्यकोने में-
ईशानकोन में दिखलाता है, और राहु अपने को नैऋत्यदिशा में दिख-
लाता है। इसी प्रकार आता हुआ या जाता हुआ, या विक्रिया करता

પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર, આવતો, જતો, વિક્રિયા કરતો અથવા કામક્રીડા
કરતો થકો રાહુ જ્યારે ચન્દ્રની લેશ્યાને (જ્યોત્સ્નાને) ઉત્તરદિશામાં આચ્છા-
દિત કરીને દક્ષિણ દિશામાં જાય છે, ત્યારે ચન્દ્રમા ઉત્તર દિશામાં અને રાહુ
ચન્દ્રની દક્ષિણ દિશામાં દેખાય છે. એજ પ્રમાણે આવતો, જતો, વિક્રિયા
કરતો અથવા કામક્રીડા કરતો થકો રાહુ જ્યારે દક્ષિણ દિશામાં ચન્દ્રની
દીપ્તિને આવૃત કરીને ઉત્તર દિશામાં જાય છે, ત્યારે રાહુથી દક્ષિણ દિશામાં
ચન્દ્ર અને ચન્દ્રથી ઉત્તર દિશામાં રાહુ દેખાય છે. તથા-આવતો, જતો,
વિક્રિયા કરતો અથવા કામક્રીડા કરતો કરતો રાહુ જ્યારે ઇશાનકોણમાં ચન્દ્રની
લેશ્યાને આચ્છાદિત કરીને નૈઋત્ય કોણમાં જાય છે, ત્યારે ચન્દ્રમા ઇશાન-
કોણમાં દેખાય છે અને રાહુ નૈઋત્ય દિશામાં દેખાય છે તથા આવતો, જતો,
વિક્રિયા કરતો અથવા કામક્રીડા કરતો રાહુ જ્યારે નૈઋત્ય કોણમાં ચન્દ્રની

પરિચારયન્ વા દક્ષિણપશ્ચિમે નૈઋત્યે ચન્દ્રલેશ્યામ્ આવૃત્ય ઉત્તરપૌરસ્ત્યે યાતિ તદા દક્ષિણપશ્ચિમાયાં નૈઋત્યાં દિશિ ચન્દ્રઃ, ઉત્તરપૂર્વસ્યાં ઈશાન્યાં દિશિ રાહુશ્ચ સ્વસ્વાત્માનમ્ ઉપદર્શયતઃ, એવં યદા રાહુઃ આગચ્છન્ વા ગચ્છન્ વા વિકુર્વન્ વા પરિચારયન્ વા દક્ષિણપૌરસ્ત્યે આગ્નેય્યાં ચન્દ્રલેશ્યામ્ આવૃત્ય ઉત્તરપશ્ચિમે-વાયવ્યે યાતિ તદા દક્ષિણ પૂર્વસ્યાં આગ્નેય્યાં દિશિ ચન્દ્રઃ, ઉત્તરપશ્ચિમાયાં-વાયવ્યાં દિશિ રાહુશ્ચ સ્વસ્વાત્માનમ્ ઉપદર્શયતઃ, એવમેવ યદા રાહુઃ આગચ્છન્ વા, ગચ્છન્ વા, વિકુર્વન્ વા, પરિચાર-યન્ વા ઉત્તરપશ્ચિમે ચન્દ્રલેશ્યામ્ આવૃત્ય દક્ષિણપૌરસ્ત્યે યાતિ તદા ઉત્તરપશ્ચિમાયાં દિશિ ચન્દ્રઃ સ્વાત્માનમ્ ઉપદર્શયતિ, દક્ષિણપૂર્વસ્યાં દિશિ તુ રાહુઃ સ્વાત્માનમ્ ઉપદર્શયતીતિભાવઃ । તથાચૈવ ત્રિધાયાં રાહોચન્દ્રસ્ય ચ સ્વભાવતાયાં ફલિતાર્થ-

હુઆ યા કામક્રીડા કરતા હુઆ રાહુ નૈઋત્યકોન મેં ચન્દ્રલેશ્યા કો આચ્છાદિત કર કે જબ ઈશાનકોન મેં જાતા હૈ તબ ચન્દ્રમા અપને કો નૈઋત્યદિશા મેં ઓર રાહુ અપને કો ઈશાનદિશા મેં દિલ્લાતા હૈ । હસી પ્રકાર સે જબ રાહુ આતા હુઆ, યા જાતા હુઆ, યા વિક્રિયા કરતા હુઆ, યા કામક્રીડા કરતા હુઆ આગ્નેયદિશા મેં ચન્દ્રલેશ્યા કો આચ્છા-દિત કરકે ઉત્તરપશ્ચિમકોને મેં-વાયવ્યદિશા મેં જાતા હૈ, તબ ચન્દ્ર અપને કો આગ્નેયદિશા મેં, ઓર રાહુ અપને કો વાયવ્યદિશા મેં દિલ્લાતા હૈ । હસી પ્રકાર સે જબ રાહુ આતા હુઆ, યા જાતા હુઆ, વિક્રિયા કરતા હુઆ યા કામક્રીડા કરતા હુઆ ઉત્તરપશ્ચિમ મેં વાયવ્યદિશા મેં ચન્દ્રલેશ્યા કો આવૃત કરકે દક્ષિણપૌરસ્ત્ય-આગ્નેયદિશા મેં જાતા હૈ તબ ચન્દ્ર અપને કો વાયવ્યદિશા મેં દિલ્લાતા હૈ ઓર રાહુ અપને કો દક્ષિણ પૂર્વદિશા મેં-આગ્નેયદિશા મેં દિલ્લાતા હૈ તથા-હસ પ્રકાર કી રાહુ ઓર ચન્દ્ર કી સ્વભાવતા મેં જો ફલિતાર્થ નિકલતા હૈ ઉસે

જ્યોત્સ્નાને આચ્છાદિત કરીને ઇશાન કોણમાં જાય છે, ત્યારે ચન્દ્રમા પોતાને નૈઋત્ય દિશામાં અને રાહુ પોતાને ઇશાન દિશામાં દેખાડે છે-એટલે કે તે દિશામાં દેખાય છે તથા આવતો, જતો, અથવા વિક્રિયા કરતો અથવા કામ-ક્રીડા કરતો રાહુ અગ્નિ કોણમાં ચન્દ્રની જ્યોત્સ્નાને આવૃત કરીને, જ્યારે વાયવ્ય કોણમાં જાય છે, ત્યારે ચન્દ્ર અગ્નિકોણમાં અને રાહુ વાયવ્ય કોણમાં દેખાય છે એજ પ્રમાણે આવતો, અથવા જતો અથવા વિક્રિયા કરતો અથવા કામક્રીડા કરતો રાહુ જ્યારે વાયવ્ય દિશામાં ચન્દ્રની જ્યોત્સ્નાને આવૃત કરીને અગ્નિ દિશામાં જાય છે, ત્યારે ચન્દ્ર રાહુ કરતાં વાયવ્યમાં દેખાય છે અને રાહુ ચન્દ્ર કરતાં અગ્નિકોણમાં દેખાય છે આ પ્રકારની રાહુ અને ચન્દ્રની સ્વભાવતામાં જે અર્થ દર્શિત થાય છે તેનું સૂત્રકાર આ સૂત્ર દ્વારા કથન

માહ-‘જયાળં રાહુ આગચ્છમાણે વા, ગચ્છમાણે વા, વિઝવ્વમાણે વા, પરિયારે-
માણે વા ચંદસ્સ લેસ્સં આવરેમાણે આવરેમાણે ચિટ્ઠહ । તયાળં મણુસ્સલોપ મણુ-
સ્સા વયંતિ-એવં સ્વલુ રાહુ ચંદં ગેણ્હહ’ યદા સ્વલુ રાહુઃ આગચ્છન્ વા, ગચ્છન્ વા,
વિકુર્ન્ન વા, પરિવારયન્ વા, ચન્દ્રસ્ય લેશ્યામ્ આટ્ઠવન્ આટ્ઠવન્-પૌનઃપુન્યેન
આચ્છાદયન્ તિષ્ઠતિ, તદા સ્વલુ મનુષ્યલોકે મનુષ્યાઃ વદન્તિ-એવં સ્વલુ નિશ્ચિ-
તમ્ રાહુશ્ચન્દ્રં યદ્ધાતિ-ગ્રસતિ. એવં સ્વલુ રાહુશ્ચન્દ્રં યદ્ધાતિ-ગ્રસતિ’ ઇતિ ભ્રાન્ત્યેવ
તે એવં વદન્તિ, નતુ વસ્તુગત્યા, ઇતિ, કિન્તુ ચન્દ્રચિમ્બમ્પચ્છાદયતીતિમાવઃ ।
એવમેવ-‘જયાળં રાહુ આગચ્છમાણે વા, ગચ્છમાણે વા, વિઝવ્વમાણે વા, પરિયારે-
માણે વા ચંદસ્સ લેસ્સં આવરેત્તાળં પાસેળં વીર્ઘવયહ, તદા ણં મણુસ્સલોપ મણુ-
સ્સા વયંતિ-એવં સ્વલુ ચંદેણં રાહુસ્સ કુચ્છી મિન્ના એવં સ્વલુ ચંદેણં રાહુસ્સ કુચ્છી-

‘જયા ણં રાહુ આગચ્છમાણે વા, ગચ્છમાણે વા, વિઝવ્વમાણે વા પરિયારે-
માણે વા ચંદસ્સ લેસ્સં આવરેમાણે આવરેમાણે ચિટ્ઠહ’ હસ સૂત્ર દ્વારા
પ્રકટ કરતે હુણ સૂત્રકાર કહતે હૈં-કિ જબ રાહુ આતા હુવા યા જાતા
હુઆ, યા વિક્રિયા કરતા હુઆ યા કામક્રીડા કરતા હુઆ ધારંબાર ચન્દ્ર
કી લેશ્યા કો આવૃત કરતા હૈ ‘તયા ણં મણુસ્સલોપ મણુસ્સા વયંતિ-
એવં સ્વલુ રાહુ ચંદં ગેણ્હહ’ તબ મનુષ્યલોક મેં મનુષ્ય કહતે હૈં કિ રાહુ
ને ચન્દ્રમા કો ગ્રસ લિયા હૈ-હસ પ્રકાર રાહુ ને ચન્દ્રમા કો ગ્રસ લિયા
હૈ હસ ભ્રાન્તિ સે હી વે એસા કહતે હૈં પરન્તુ વસ્તુસ્થિતિ એસી નહીં હૈ
વસ્તુસ્થિતિ તો એસી હી હૈ કિ રાહુ ચન્દ્રચિમ્બ કો આચ્છાદિત કર દેતા
હૈ । હસી પ્રકાર ‘જયા ણં રાહુ આગચ્છમાણે વા ગચ્છમાણે વા, વિઝવ્વ-
માણે વા, પરિયારેમાણે વા ચંદસ્સ લેસ્સં આવરેત્તાળં પાસેળં વીર્ઘવયહ’
તયાળં મણુસ્સલોપ મણુસ્સા વયંતિ, એવં સ્વલુ ચંદેણં રાહુસ્સ કુચ્છી

કરે છે-“જયા ણં રાહુ આગચ્છમાણે વા, ગચ્છમાણે વા, વિઝવ્વમાણે વા, પરિ-
યારેમાણે વા ચંદસ્સ લેસ્સં આવરેમાણે આવરેમાણે ચિટ્ઠહ” બ્યારે આવતો અથવા
જતો અથવા વિક્રિયા કરતો અથવા કામક્રીડા કરતો રાહુ વારંવાર ચન્દ્રની
લેશ્યાને આવૃત કરે છે, “તયાળં મણુસ્સલોપ મણુસ્સા વયંતિ-એવં સ્વલુ રાહુ
ચંદં ગેણ્હહ” ત્યારે મનુષ્ય લોકમાં મનુષ્યો કહે છે કે રાહુ ચન્દ્રમાને ગળી
ગયો છે. ખરેખર તો આ તેમનો ભ્રમ જ છે. ખરી વાત તો એવી છે કે રાહુએ
આ સમયે ચન્દ્રખિંબને આચ્છાદિત કરી લીધું હોય છે. એજ પ્રમાણે
“જયા ણં રાહુ આગચ્છમાણે વા, ગચ્છમાણે વા, વિઝવ્વમાણે વા, પરિયારેમાણે વા,
ચંદસ્સલેસ્સં આવરેત્તાળં પાસેળં વીર્ઘવયહ, તયા ણં મણુસ્સલોપ મણુસ્સા વયંતિ, એવં
સ્વલુ ચંદેણં રાહુસ્સ કુચ્છી મિન્ના એવં સ્વલુ ચંદેણં રાહુસ્સ કુચ્છી મિન્ના”

ભિન્ના' યદા સ્વલુ રાહુઃ આગચ્છન્ વા, ગચ્છન્ વા, વિકુર્વન્ વા, પરિચારયન્ વા, ચન્દ્રસ્ય લેશ્યામ્ આવૃત્ય, પાર્શ્વેન-સાન્નિધ્યેન વ્યતિવ્રજતિ-ગચ્છતિ, તદા સ્વલુ મનુષ્યલોકે મનુષ્યા વદન્તિ-एवं સ્વલુ નિશ્ચિતમ્, ચન્દ્રેણ રાહોઃ કુક્ષિઃ-ઉદરમ્, ભિન્નઃ, રાહોઃ કુક્ષૌ ચન્દ્રઃ પ્રવિષ્ટઃ-રાહોરંશસ્ય મધ્યેન ચન્દ્રો ગત ઇત્યર્થઃ એવં સ્વલુ ચન્દ્રેણ રાહોઃ કુક્ષિઃ ભિન્ન ઇતિ વ્યપદિશન્તિ વસ્તુતસ્તુ નૈવમિતિભાવઃ। 'જયા ણં રાહુ આગચ્છમાણે વા, ગચ્છમાણે વા, વિઝવ્વમાણે વા, પરિચારેમાણે વા, ચંદસ્સ-લેસ્સં આવરેત્તાણં પચ્ચોસકકઙ્, તયાણં મણુસ્સલોએ મણુસ્સા વયંતિ-एवं સ્વલુ રાહુણા ચંદે વંતે, એવં સ્વલુ રાહુણા ચંદે વંતે' યદા સ્વલુ રાહુઃ આગચ્છન્ વા, ગચ્છન્ વા, વિકુર્વન્ વા, પરિચારયન્ વા, ચન્દ્રસ્ય લેશ્યામ્ આવૃત્ય પ્રત્યવષ્ણકતે-ઘ્યાવર્તે-

ભિન્ના એવં સ્વલુ ચંદેણ રાહુસ્સ કુચ્છી ભિન્ના' અથ રાહુ આતા હુઆ, યા જાતા હુઆ યા વિક્રિયા કરતા હુઆ, યા કામક્રીડા કરતા હુઆ ચન્દ્રકાન્તિ કો આચ્છાદિત કરકે પાસ સે હોકર નિકલતા હૈ તથ મનુ-ષ્યલોક મેં મનુષ્ય કહતે હૈં કિ રાહુ કી કુક્ષિ મેં ચન્દ્ર પ્રવિષ્ટ હો ગયા હૈ અર્થાત્ રાહુ કે અંશ કે મધ્ય સે હોકર ચન્દ્ર નિકલ ગયા-इस प्रकार चन्द्र के द्वारा राहु की कुक्षि भिन्न-विदीर्ण की गई ऐसा मनुष्य अपनी व्यावहारिक भाषा में कहते हैं-वास्तव में विचार किया जावे तो ऐसा कुछ नहीं है। 'जया णं राहु आगच्छमाणे वा गच्छमाणे वा, विज्व-माणे वा, परियारेमाणे वा चंदस्स लेस्सं आवरेत्ताणं पच्चोसककङ्, तया णं मणुस्सलोए मणुस्सा-वयंति-एवं स्वलु राहुणा चंदे वंते-एवं स्वलु राहुणा चंदे वंते' जब आता हुआ या जाता हुआ या विक्रिया करता

આવતો, અથવા જતો, અથવા વિક્રિયા કરતો અથવા કામક્રીડા કરતો રાહુ જ્યારે ચન્દ્રભિખને આચ્છાદિત કરીને પાસે થઈને નીકળી જાય છે, ત્યારે મનુષ્યલોકમાં મનુષ્યો કહે છે કે રાહુની કુક્ષિમાં ચન્દ્ર પ્રવિષ્ટ થઈ ગયો-એટલે કે રાહુના અંશની મધ્યમાં થઈને ચન્દ્ર નીકળી ગયો આ રીતે ચન્દ્રના દ્વારા રાહુની કુક્ષિ ભેદાઈ ગઈ-विदीर्ण કરी नाभवामां आवी, એવું મનુષ્યો પોતાની વ્યાવહારિક ભાષામાં કહે છે. જો વાસ્તવિક દૃષ્ટિએ વિચાર કરવામાં આવે, તો એવું કશું બનતું જ નથી. " જયા ણં રાહુ આગચ્છમાણે વા, ગચ્છ-માણે વા, વિઝવ્વમાણે વા, પરિચારેમાણે વા, ચંદસ્સ લેસ્સં આવરેત્તાણં પચ્ચોસકકઙ્, તયા ણં મણુસ્સલોએ મણુસ્સા વયંતિ-एवं સ્વલુ રાહુણા ચંદે વંતે-एवं સ્વલુ રાહુણા ચંદે વંતે " આવતો, અથવા જતો, અથવા વિક્રિયા કરતો અથવા કામક્રીડા કરતો

અપગચ્છતિ, તદા खलु मनुष्यलोके मनुष्या वदन्ति-एवं खलु राहुणा चन्द्रो वान्तः परित्यक्तः, एवं खलु राहुणा चन्द्रो वान्त इति ते व्यपदिशन्ति, वस्तु तस्तु नैवमिति भावः । 'जया णं राहु आगच्छमाणे वा, जाव परियारेमाणे वा, चंदस्स लेस्सं अहे सपक्खिं सपडिदिस्सि आवरेत्ताणं चिद्दइ, तथा णं मणुस्सलोए मणुस्सा वदन्ति-एवं खलु राहुणा चंदे घत्थे, एवं खलु राहुणा चंदे घत्थे' यदा खलु राहुः आगच्छन् वा, यावत् गच्छन् वा, विकुर्वन् वा, परिचारयन् वा, चन्द्रस्य लेख्याम् अधः, सपक्षं-समानदिग् यथा भवति तथा, सपत्तिदिक्-समान-विदिग् यथा भवति तथा, आवृत्य-अवष्टभ्य तिष्ठति, तदा खलु मनुष्यलोके, मनुष्या एवं वदन्ति-एवं खलु निश्चितम्, राहुणा चन्द्रः ग्रस्तः, एवं खलु राहुणा चन्द्रो ग्रस्तः । इति, उपचारादेव एवं व्यपदिशन्ति ते न तु एवं वस्तुस्थितिरिति

હુઆ યા કામક્રીડા કરતા હુઆ રાહુ ચન્દ્રકી લેશ્યા કો આવૃત કરકે લોટતા હૈ-દૂર હો જાતા હૈ-તબ મનુષ્યલોક મેં મનુષ્ય કહતે હૈં કિ રાહુ ને ચન્દ્ર કો ડગલ દિયા હૈ, પરન્તુ રાહુ ને ચન્દ્ર કો ડગલ દિયા હૈ એસા ડનકા કહના કેવલ કહના હી માત્ર હૈ ક્યોં કિ રાહુ ચન્દ્ર કો જબ ઢસતા હી નહીં હૈ, તો વહ ડસે ડગલ કૈસે સકતા હૈ ? 'જયા ણં રાહુ આગચ્છમાણે વા, ગચ્છમાણે વા, જાવ પરિચારેમાણે વા, ચંદસ્સ લેસ્સં અહે સપક્ખિં સપડિદિસ્સિ આવરેસાણં ચિદ્દઇ, તયા ણં મણુસ્સલોએ મણુસ્સા વયંતિ' જબ આતા હુઆ, યા જાતા હુઆ, યા વિક્રિયા કરતા હુઆ, યા કામક્રીડા કરતા હુઆ રાહુ ચન્દ્ર કી લેશ્યાં કો નીચે દિશા એવં વિદિશાઓં મેં આવૃત કરલેતા હૈ-તબ મનુષ્યલોક મેં મનુષ્ય એસા કહતે હૈં-નિયમ સે રાહુ ને ચન્દ્રમા કો ગ્રસ લિયા હૈ પરન્તુ રાહુ ને ચન્દ્રમા કો ગ્રસ લિયા હૈ એસા ડનકા યહ કથન

રાહુ જ્યારે ચન્દ્રની લેશ્યાને આવૃત કરીને દૂર થઈ જાય છે-ત્યાંથી ખસી જાય છે, ત્યારે મનુષ્યલોકમાં લોકો કહે છે કે “રાહુએ ચન્દ્રને મુક્ત કરી નાખ્યો ? રાહુએ ચન્દ્રને મુક્ત કરી નાખ્યો.” પરન્તુ માણુસોની માન્યતા યથુ માત્ર કાલ્પનિક જ છે. કારણ કે રાહુએ ચન્દ્રનો આસ જ ક્યોં ન હોય, તો મુક્ત કરવાની વાત જ કેવી રીતે સંભવી શકે !

“જયા ણં રાહુ આગચ્છમાણે વા, ગચ્છમાણે વા, જાવ પરિચારેમાણે વા ચંદસ્સ લેસ્સં અહે સપક્ખિં સપડિદિસ્સિ આવરેસાણં ચિદ્દઇ, તયા ણં મણુસ્સ લોએ મણુસ્સા વયંતિ” આવૃતો, અથવા જતો, અથવા વિક્રિયા કરતો અથવા કામક્રીડા કરતો રાહુ જ્યારે ચન્દ્રલેશ્યાને અધે દિશા અને વિદિશાઓમાં આવૃત કરી નાખે છે, ત્યારે મનુષ્યલોકના લોકો એવું કહે છે કે “રાહુ ચન્દ્રને ચોક્કસ ગળી

ભાવઃ, एवं च आवरणमात्रमेवेदं वैश्वसिकं चन्द्रस्य राहुणा ग्रसनं न तु कर्मणं न तु कर्मवशतः, अथ राहोर्भेदमाह—‘कइविहेणं भंते । राहू पण्णत्ते ! हे भदन्त ! कतिविधः खलु राहुः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह—‘गोयमा । दुविहे राहू पण्णत्ते’ हे गौतम ! द्विविधो राहुः प्रज्ञप्तः, ‘तंजहा-धुवराहू, पव्वराहूय’ तद्यथा-ध्रुवराहुः, पर्वराहुश्च, तत्र यः सदैव चन्द्रस्य सन्निहितः संचरति स ध्रुवराहु रूच्यते तथा चोक्तम्—
 “किण्हं राहुविमाणं निच्चं चंदेण होइ अविरहियं ।

चउरंगुलमप्पत्तं हेत्वा चंदस्स तं चरइ ॥१॥

छाया—कृष्णं राहुविमानं नित्यं चन्द्रेण भवति अविरहितम् ।

चतुरङ्गुलमप्राप्तम् अधश्चन्द्रस्य तत् चरति, इति, ।

केवल उपचार से ही है वस्तुस्थिति को लिये हुए नहीं है । चन्द्र के ऊपर राहु की छाया पड़जाती है अतः यह चन्द्र का राहु के द्वारा ग्रसन कार्य एकरूप से आवरणमात्र ही है । जो वैश्वसिक-स्वाभाविक है कर्मकृत नहीं है ।
 अब सूत्रकार राहु के भेदों का कथन करते हैं—‘कइविहेणं भंते । राहू पण्णत्ते’ इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—हे भदन्त ! राहु कितने प्रकार का कहा गया है ? उत्तर में प्रभु ने कहा—‘गोयमा ! दुविहे राहू-पण्णत्ते, हे गौतम । राहु दो प्रकार का कहा गया है ‘तंजहा-‘ध्रुवराहू, पव्वराहूय’ एक ध्रुवराहु और दूसरा पर्वराहु इनमें जो राहु चन्द्र के सन्निहित हुआ संचरण करता रहता है वह ध्रुवराहु कहा गया है सो ही कहा है—‘किण्हं राहु विमाणं’ इत्यादि । राहु का विमान कृष्ण होता है

ગયો છે.” પરન્તુ તેમનું આ કથન માત્ર ઔપચારિક કથન રૂપ જ છે. વાસ્તવિક રીતે એવું બનતું જ નથી. ચન્દ્રની ઉપર રાહુનો પડછાયો પડવાથી એવું દેખાય છે એટલે તેને આસ કહેવાને બદલે આવરણ જ કહેવું જોઈએ—તે વૈશ્વસિક (સ્વાભાવિક) છે, કર્મકૃત નથી.

હવે સૂત્રકાર રાહુના પ્રકારોનું કથન કરે છે—

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“કइविहे णं भंते । राहू पण्णत्ते” હે ભગવન્ ! રાહુ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે—“गोयमा ! दुविहे राहू पण्णत्ते” હે ગૌતમ ! રાહુ બે પ્રકારના કહ્યા છે. “तंजहा” રાહુના બે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે—“ध्रुवराहू, पव्वराहूय” (૧) ધ્રુવરાહુ અને (૨) પર્વરાહુ-જે રાહુ ચન્દ્રની સમીપમાં જ રહીને સંચરણ કરે છે, તેને ધ્રુવરાહુ કહે છે એજ વાત “किण्हं राहू विमाणं” ઇત્યાદિ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે પ્રકટ કરી છે રાહુનું વિમાન કૃષ્ણવર્ણનું હોય છે તે હંમેશા ચન્દ્રમાંની

યસ્તુ પર્વણિ-પૂર્ણિમાસ્યમાવાસ્યયોચ્ચન્દ્રસૂર્યયોરુપરાગં-સમ્બન્ધં કરોતિ સ પર્વરાહુ
સ્તિયુચ્યતે, 'તત્થ ણં જે સે ધુવરાહુ, સે ણં બહુલપક્ખસ્સ પાહિવણ પન્નરસહ-
ભાગેણં પન્નરસહભાગં ચંદસ્સ લેસ્સં આવરેમાણે આવરેમાણે ચિદ્દહ' તયો ધુવરાહુ
પર્વરાહોર્મધ્યે સ્વલુ યઃ સ ધુવરાહુઃ વર્તતે, સ સ્વલુ બહુલપક્ષસ્ય-કૃષ્ણપક્ષસ્ય
પ્રતિપદ આરમ્ભ્ય સ્વકીયેન પશ્ચદશભાગેન, ચન્દ્રસ્ય લેશ્યાયાઃ પશ્ચદશં ભાગં ચન્દ્ર-
વિમ્વસમ્બન્ધિનં, પશ્ચદશં ભાગમિત્યર્થઃ, આટ્ટવન્ આટ્ટવન્-પૌનઃપુન્યેન આચ્છા-
દયન્ પ્રત્યહં તિષ્ઠતિ, પ્રતિદિનમાવરણમકારમાહ-'તંજહા-પઢમાણ પઢમં ભાગં,
વિતિયાણ વિતિયં ભાગં, જાવ પન્નરસેસુ પન્નરસમં ભાગં' તથા-પ્રથમાયાં તિથો-
પ્રતિપદાયાં ચન્દ્રવિમ્વસમ્બન્ધિનં પ્રથમં ભાગમ્, દ્વિતીયાયાં તિથૌ દ્વિતીયં ભાગં,
યાવત્-તૃતીયાયાં તૃતીયં ભાગમ્, ચતુર્થ્યાં ચતુર્થં ભાગમ્, પશ્ચમ્યાં પશ્ચમં ભાગમ્,

और वह नित्य चन्द्रमा के साथ रहता है चन्द्रमा से चार अंगुल नीचे
रहकर वह चलता है तथा जो पर्व में-पूर्णिमासी एवं अमावास्या इनमें
चन्द्र और चन्द्र में उपरागरूप सम्बन्ध को करता है उसका नाम पर्वराहु
है। 'तत्थ णं जे से धुवराहु से णं बहुलपक्खस्स पाहिवण पन्नरसहभागेणं
पन्नरसहभागं चंदस्स लेस्सं आवरेमाणे आवरेमाणे चिद्वह' इन दोनों
राहुओं में से जो धुवराहु है वह बहुलपक्ष-कृष्णपक्ष की प्रतिपदातिथि से
लेकर प्रतिदिन अमावस्या तक अपने पश्चदश भाग द्वारा चन्द्रलेश्या
के पश्चदश भाग को-चन्द्रविम्बसंबन्धी पंचदश भाग को-पन्द्रहवें भाग को
आच्छादित करता रहता है 'तंजहा-पढमाण पढमं भागं, वितियाण वितियं
भागं जाव पन्नरसेसु पन्नरसमं भागं' प्रतिपदा तिथि में वह चन्द्रविम्ब
संबन्धी प्रथमभाग को, आवृत करता है द्वितीया में द्वितीय भाग को

સાથે જ રહે છે-તે ચન્દ્રમા કરતાં ચાર આંગળ નીચે રહીને સંચરણ કરે છે,
જે પર્વમાં એટલે કે પૂર્ણિમાસી અને અમાવાસ્યા, આ બે તિથિઓમાં ચન્દ્રમાં
ઉપરાગ રૂપ સંબંધ કરે છે, તેનું નામ પર્વરાહુ છે. “ તત્થ ણં જે સે ધુવરાહુ
સેણ બહુલપક્ખસ્સ પાહિવણ પન્નરસમાગેણં પન્નરસહભાગં ચંદસ્સ લેસ્સં આવ
રેમાણે આવરેમાણે ચિદ્દહ ” આ બન્ને રાહુમાંથી જે ધુવરાહુ નામનો રાહુ છે
તે કૃષ્ણપક્ષના પડવેથી શરૂ કરીને અમાવાસ્યા સુધી દરરોજ પોતાના પંદરમાં
ભાગ દ્વારા ચન્દ્રલેશ્યાના (ચન્દ્રના બિંબના) પંદરમાં ભાગને આચ્છાદિત કરતો
રહે છે. “ તંજહા-પઢમાણ પઢમં ભાગ, વિતિયાણ વિતિયં ભાગ, જાવ પન્નરસેસુ
પન્નરસમ ભાગ ” પ્રતિપદા (૧૬ એકમ)ની તિથિએ તે ચન્દ્રબિંબના પહેલા
ભાગને આવૃત કરે છે, બીજીની તિથિએ બીજા ભાગને આવૃત કરે છે, ત્રીજીની

ષષ્ઠ્યાં ષષ્ઠં ભાગં, સપ્તમ્યાં સપ્તમં ભાગમ્, અષ્ટમ્યામ્ અષ્ટમં ભાગમ્, નવમ્યાં નવમમ્, દશમ્યાં દશમમ્, એકાદશ્યામ્ એકાદશમ્, દ્વાદશ્યાં દ્વાદશમ્, ત્રયોદશ્યાં ત્રયોદશમ્, ચતુર્દશ્યાં ચતુર્દશં ભાગમ્, પંચદશ્યામ્-અમાવસ્યાયામ્ પંચદશં ભાગમ્ આચ્છાદયતીતિભાવઃ, 'ચરિમસમયે ચંદે રત્તે ભવહ્, અવસેસે સમયે ચંદે રત્તે વા, વિરત્તે વા, ભવહ્' તથા ચ ચરમસમયે-પંચદશભાગયુક્તસ્ય કૃષ્ણપક્ષસ્ય અન્તિમે ભાગે, કાલવિશેષે અમાવાસ્યારૂપે વા, ચન્દ્રો રક્તો ભવતિ-રાહુણા ઉપરક્તો ભવતિ, એકાં કલાં વિહાય સર્વથાચ્છાદિતો ભવતીતિભાવઃ, અવશેષે સમયે-પ્રતિપદાદિકાલે ચન્દ્રો રક્તો વા, વિરક્તો વા ભવતિ,-કિંચ્ચિદંશાવચ્છેદેન રાહુણા ઉપરક્તો ભવતિ, કિંચ્ચિદંશાન્તરાવચ્છેદેન ચ રાહુણા અનુપરક્તો ભવતિ, આચ્છાદિતાનાચ્છાદિત ઇતિ ભાવઃ, 'તમેવ સુક્ષ્મપક્ષવસ્સ ઉવદંસેમાણે ઉવદંસેમાણે ચિદ્વહ્' અથ ચ ધ્રુવરાહુઃ

આવૃત્ત કરતા હૈ, યાવત્ તૃતીયા મેં તૃતીયભાગ કો આવૃત્ત કરતા હૈ, ચતુર્થી મેં ચતુર્થભાગ કો, પંચમી મેં પંચમ ભાગ કો, ષષ્ઠીમેં છઠે ભાગ કો, સપ્તમી મેં સાતવેં ભાગ કો, અષ્ટમી મેં આઠવેં ભાગ કો, નૌમી મેં નૌવેં ભાગ કો, દશમી મેં દશવેં ભાગ કો, એકાદશી મેં ગ્યારહવેં ભાગ કો, દ્વાદશી મેં બારહવેં ભાગ કો, ત્રયોદશી મેં તેરહવેં ભાગ કો, ચતુર્દશી મેં ચૌદહવેં ભાગ કો ઓર અમાવસ્યામેં પન્દ્રહવેં ભાગ કો આચ્છાદિત કરતા હૈ । 'ચરિમસમયે ચંદે રત્તે' પન્દ્રહવેં ભાગ સે યુક્ત કૃષ્ણપક્ષ કે અન્તિમભાગ મેં અથવા અમાવસ્યા મેં ચન્દ્ર અપની એક કલા કો છોડકર રાહુ દ્વારા સર્વથા આચ્છાદિત હો જાતા હૈ 'અવસેસે સમયે ચંદે રત્તે વા વિરત્તે વા ભવહ્' તથા-પ્રતિપદા આદિરૂપ સમય મેં વહ રાહુ દ્વારા કિતનેક અંશોં મેં આચ્છાદિત રહતા હૈ ઓર કિતનેક અંશોં મેં

તિથિએ ત્રીજા ભાગને, ચોથની તિથિએ ચોથા ભાગને, પાંચમની તિથિએ પાંચમા ભાગને, છઠની તિથિએ છઠા ભાગને, સાતમે સાતમાં ભાગને, આઠમે આઠમાં ભાગને, નોમની તિથિએ નવમાં ભાગને, દશમની તિથિએ દસમાં ભાગને, અગિયારશે અગિયારમાં ભાગને, બારશે બારમાં ભાગને, તેરશે તેરમાં ભાગને, ચૌદશે ચૌદમાં ભાગને અને અમાવાસ્યાએ પંદરમાં ભાગને આવૃત્ત કરે છે. "ચરિમસમયે ચંદે રત્તે" પંદરમાં ભાગથી યુક્ત એવી કૃષ્ણપક્ષની આખરી તિથિએ-અમાવાસ્યાએ ચન્દ્ર પોતાની એકેએક કલાને છોડીને રાહુ દ્વારા સંપૂર્ણતઃ આચ્છાદિત થઈ જાય છે. "અવસેસે સમયે ચંદે રત્તે વા વિરત્તે વા ભવહ્" પણ પ્રતિપદા આદિ બાકીની તિથિઓમાં તે રાહુ દ્વારા કેટલાક અંશોમાં આવૃત્ત રહે છે અને કેટલાક અંશોમાં આવૃત્ત

તમેવ ચન્દ્રબિમ્બસમ્બન્ધિનં પશ્ચદશં ભાગં શુક્લપક્ષસ્ય પ્રતિપદાદિષુ તિથિષુ ઉપદર્શયન્
ઉપદર્શયન્, પશ્ચદશભાગેન સ્વયમપસરણતઃ પ્રકટયન્ પ્રકટયન્ તિષ્ઠતિ. તદાહ—

‘પદમાણ પદમં ભાગં જાવ પન્નરસેસુ પન્નરસમં ભાગં’

પ્રથમાયાં પ્રતિપદાયાં પ્રથમં ભાગં, યાવત્—દ્વિતીયાદિષુ દ્વિતીયાદિકં ભાગમ્
एवं रीत्या पश्चदशयां पूर्णिमायाम् पश्चदशं भागम् उपदर्शयन् तिष्ठति इति
पूर्वेणान्वयः, तथासति—‘चरिमसमए चंदे विरत्ते भवइ, अवसेसे समए चंदे रत्ते
वा, विरत्ते वा भवइ’ चरमसमये—पूर्णिमारूपकालविशेषे चन्द्रो विरक्तो भवति—
राहुणा रहितो भवति, सर्वथा शुक्ली भवति, इतिभावः, सर्वथैव अनाच्छादित-

आच्छादित नहीं रहता है। ‘तमेव सुक्लपक्खस्स उवदंसेमाणे चिट्ठइ’
ध्रुવરાહુ ચન્દ્રબિમ્બ-સંબંધી પન્દ્રહવે ભાગ કો શુક્લપક્ષ કી પ્રતિપદા
આદિ તિથિયોં મેં, અપને પન્દ્રહવે ભાગ સે હટતા હટતા હુઆ પ્રકટ કરતા
રહતા હૈ સો હી ‘પદમાણ પદમં ભાગં જાવ પન્નરસેસુ પન્નરસમં ભાગં’
इस सूत्रद्वारा सूत्रकार ने प्रकट किया है शुक्लपक्ष की प्रतिपदामें वह
चन्द्र के प्रथम भाग को, यावत् द्वितीयादि तिथियों में द्वितीयादिभाग को
इस रीति से पूर्णिमा में पन्द्रहवें भाग को प्रकट कर देता है। इस प्रकार
होने पर वह ‘चरिमसमए चंदे विरत्ते भवइ, अवसेसे समए चंदे रत्ते
वा विरत्ते वा भवइ’ पूर्णिमारूप कालविशेष के दिन चन्द्र ध्रुवराहु से
सर्वथा रहित हो जाता है अर्थात् बिल्कुल शुभ्र हो जाता है क्योंकि

(આચ્છાદિત) રહેતો નથી. “તમેવ સુક્લપક્ખસ્સ ઉવદંસેમાણે ઉવદંસેમાણે ચિટ્ઠઈ”
શુક્લપક્ષની એકમથી શરૂ કરીને પૂર્ણિમા પર્યંતની પંદર તિથિઓમાં ધ્રુવરાહુ
ખેતાના પંદરમાં ભાગપ્રમાણે દૂર થતો થતો દરરોજ ચન્દ્રબિંબના પંદરમાં
ભાગપ્રમાણે આચ્છાદનને દૂર કરતો રહે છે. એજ વાત સૂત્રકારે “પદમાણ
પદમં ભાગં જાવ પન્નરસેસુ પન્નરસમ ભાગં” આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરી
છે—શુક્લપક્ષની એકમે રાહુ ચન્દ્રબિંબના એક ભાગને પ્રકટ કરે છે (એક
ભાગ પશુ આવરણ દૂર કરે છે), બીજની તિથિએ બીજા ભાગને, અને એજ
કમે દરરોજ એક એક ભાગને પ્રકટ કરતો કરતો પૂર્ણિમાની તિથિએ પંદ-
રમાં ભાગને પ્રકટ કરે છે આ પ્રમાણે થવાથી “ચરિમસમએ ચંદે વિરત્તે
ભવઈ, અવસેસે સમએ ચંદે રત્તે વા વિરત્તે વા ભવઈ” પૂર્ણિમાની તિથિએ
ચન્દ્રબિંબ ધ્રુવરાહુથી સર્વથા રહિત થઈ જાય છે. એટલે કે બિલકુલ શુભ્ર
થઈ જાય છે, કારણ કે તે તિથિએ ચન્દ્ર બંધી તરફથી અનાચ્છાદિત રહે છે
શુક્લપક્ષની બાકીની તિથિઓમાં ચન્દ્રબિંબ રાહુ દ્વારા અંશતઃ આચ્છાદિત
અને અંશતઃ અનાચ્છાદિત રહે છે.

ત્વાદિતિ 'તત્થ ણં જે સે પવ્વરાહુ સે જહ્ણેણં છળ્હં માસાણં, ડકોસેણં વાયા-
લીસાણં ચંદસ્સ, અડયાલીસાણં સંવચ્છરાણં સૂરસ્સ' તત્ર તયોધુવરાહુ-
પર્વરાહોર્મધ્યે, સ્વલુ યઃ સ પર્વરાહુઃ વર્તતે, સ જઘન્યેન ષણ્ણાં માસાનામ્, ષમા-
સાનન્તરમિત્યર્થઃ ચન્દ્રં સૂર્યં વા આવૃણોતિ, ઉત્કૃષ્ટેન દ્વાચત્વારિંશતા માસાનામ્,
દ્વાચત્વારિંશન્માસાનન્તરમિત્યર્થઃ ચન્દ્રમાવૃણોતિ, સાર્દ્ધવર્ષત્રયાનન્તરં ચન્દ્રસ્ય
લેશ્યામાવૃત્ય તિષ્ઠતીત્યર્થઃ સૂરસ્ય તુ લેશ્યામ્ ઉત્કૃષ્ટતયા સંવત્સરાણામ્ અષ્ટા-
ચત્વારિંશતા, અષ્ટચત્વારિંશદવર્ષાનન્તરમિત્યર્થઃ આવૃત્ય તિષ્ઠતિ, સૂર્યમાવૃણો-
તીતિભાવઃ ॥સૂ૦ ૧॥

ચન્દ્રસ્ય સશ્રી નામાર્થવક્તવ્યતાપ્રસ્તાવઃ

મૂલમ્—'સે કેળદ્દેણં ભંતે ! એવં વુચ્છઈ—ચંદે સસી, ચંદે સસી ?
ગોયમા ! ચંદસ્સ ણં જોડાસિંદસ્સ જોડસરણ્ણો મિયંકે વિમાણે
કંતા દેવા કંતાઓ દેવીઓ, કંતાઈં આસણસયણસ્થંભભંડ-
મત્તોવગરણાઈં અપ્પણોડવિય, ણં ચંદે જોડાસિંદે જોડસરાયા સોમે
કંતે, સુભણ પિયદંસણે સુરુવે, સે તેણદ્દેણં જાવ સસી" ॥સૂ૦ ૨॥

છાંયા—તત્ કેનાર્થેન ભદન્ત ! એવ મુચ્યતે—ચન્દ્રઃ સશ્રીઃ ચન્દ્રઃ સશ્રીઃ ?
ગૌતમ ! ચન્દ્રસ્ય સ્વલુ જ્યોતિષિકેન્દ્રસ્ય જ્યોતિષિકરાજસ્ય મૃગાક્ષે વિમાને કાન્તા
દેવાઃ, કાન્તા દેવ્ય, કાન્તાનિ આસનશયનસ્તંભમાણ્ડામત્રોપકરણાનિ, આત્મના
પિ ચ સ્વલુ, ચન્દ્રો જ્યોતિષિકેન્દ્રો જ્યોતિષિકરાજઃ સૌમ્યઃ, કાન્તઃ, સુભગઃ,
પ્રિયદર્શનઃ, સુરુપઃ, તત્ તેનાર્થેન યાવત્—સશ્રીઃ ॥સૂ૦ ૨॥

વહુ ઉસ સમય સવ તરફ સે અનાચ્છાદિત રહતા હૈ । 'તત્થ ણં જે સે
પવ્વરાહુ સે જહ્ણેણં છળ્હં માસાણં ડકોસેણં વાયાલીસાણં માસાણં
ચંદસ્સ, અડયાલીસાણં સંવચ્છરાણં સૂરસ્સ' ધુવરાહુ સે ભિન્ન જો પર્વ-
રાહુ હોતા હૈ—વહુ જઘન્ય સે છહમાસ કે બાદ ચન્દ્ર અથવા સૂર્ય કો
આવૃત કરતા હૈ ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે ૪૨ મહિનો કે બાદ ચન્દ્રમા કો આવૃત
કરતા હૈ, તથા ૪૮ વર્ષ કે બાદ સૂર્ય કો આવૃત કરતા હૈ ॥સૂ૦ ૧॥

“તત્થ ણં જે સે પવ્વરાહુ સે જહ્ણેણં છળ્હં માસાણં ડકોસેણં વાયાલીસાણં
માસાણં ચંદસ્સ, અડયાલીસાણં સંવચ્છરાણં સૂરસ્સ” ધુવરાહુથી ભિન્ન એવો જે
પર્વરાહુ છે, તે ઓછામાં ઓછો છ માસ બાદ ચન્દ્ર અથવા સૂર્યને આવૃત્ત
કરે છે, અને વધારેમાં વધારે ૪૨ માસ બાદ—૩૧ વર્ષ પછી—ચન્દ્રને આવૃત્ત
કરે છે તથા ૪૮ વર્ષ પછી સૂર્યને આવૃત્ત કરે છે. ॥સૂ૦ ૧॥

टीका—अथ चन्द्रस्य 'ससी' इत्यभिधानस्य अन्वर्थतां प्ररूपयितुमाह—'से केणट्टेणं भंते ! इत्यादि, 'से केणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ-चंदे ससी, चंदे ससी ?' गौतमः पृच्छति—हे भदन्त ! तत्—अथ, केनार्थेन एवमुच्यते—चन्द्रः सश्रीः, चन्द्रः सश्रीरिति, चन्द्रस्य 'ससी' इति अभिधाने को हेतुरिति प्रश्नः, भगवानाह—'गोयमा ! चंदस्स णं जोइसिंदस्स, जोइसरणो मियंके विमाणे' हे गौतम ! चन्द्रस्य खलु ज्योतिषिकेन्द्रस्य, ज्योतिषिकराजस्य मृगाङ्के मृगचिह्नत्वात् मृगाङ्के विमाने अधिकरणभूते 'कंता देवा, कंताओ देवीओ, कंताइं आसणसयणखंभ-भंडमत्तोवगरणाइं' कान्ताः कान्तियोगात् कमनीयाः देवाः, कान्ताः कान्तिमय-त्वात् परमरमणीयाः देव्यः, कान्तानि—कान्तियुक्तानि आसनशयनस्तम्भभाण्डाम-

चन्द्र के सश्री नाम के अर्थ की वक्तव्यता—

'से केणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ' इत्यादि ।

टीकार्थ—सूत्रकारने चंद्रमा का नाम जो 'सश्री' कहा है उस विषय की अन्वर्थता इस सूत्रद्वारा प्रकट की है—इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—'से केणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ, चंदे ससी' हे भदन्त चन्द्र का नाम जो सश्री है—सो इस 'सश्री' नाम होने में क्या कारण है ? इस प्रश्न के उत्तर में प्रभु कहते हैं 'गोयमा' हे गौतम ! 'चंदस्स णं जोइसिंदस्स जोइसरणो मियंके विमाणे' ज्योतिषिकेन्द्र एवं ज्योतिषिकराज चन्द्र के मृगाङ्गविमान में 'कंता देवा, कंताओ देवीओ, कंताइं आसणसयणखंभ-भंडमत्तोवगरणाइं' कान्तिविशिष्ट होने से कमनीय देव, कान्तिमय होने से परमरमणीय देवियां, कान्तिसहित आसन, शयन, स्तंभ, पात्र

—चन्द्रना सश्री नामना अर्थनी वक्तव्यता—

“से केणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ” इत्यादि—

टीकार्थ—चन्द्रभानु 'सश्री' नाम छे तेनी आर्थकंतानु' सूत्रकारे आ सूत्रद्वारा प्रतिपादन कयुं छे आ विषयने अनुवक्षीने गौतम स्वाभी भडा-वीर प्रभुने ओवे। प्रश्न पूछे छे के “से केणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ, चंदे ससी” हे भगवन् ! चन्द्रनुं के 'सश्री' नाम छे ते नाम पाडवानुं कारण शुं छे ?

भडावीर प्रभुने। उत्तर—गोयमा ! 'चंदस्स णं जोइसिंदस्स जोइसरणो मियंके विमाणे’ हे गौतम ! ज्योतिषिकेन्द्र, ज्योतिषिकराज चन्द्रना मृगचिह्नवाणा मृगाङ्क विमानभां “कंता देवा, कंताओ देवीओ, कंताइं आसणसयणखंभ-भंडमत्तोवगरणाइं” विशिष्ट कान्तियुक्त देवा, विशिष्ट कान्तियुक्त देवीओ, कान्तियुक्त आसन, शयन, स्तंभ, पात्र आदि उपकरणो सदा शोभता होय छे, अने “अपणो वि य णं

ત્રોપકરણાનિચ વિલસન્તિ, અથ ચ 'અપ્પણોઽવિ ય ણં ચંદે જોહસિંદે, જોહસરાયા સોમે, કંતે, સુમણ, પિયદંસણે, સુરુવે, સે તેણદ્દેણં જાવ સસી' આત્માના સ્વયમપિ ચ સ્વલુચન્દ્રો જ્યોતિષિકેન્દ્રઃ જ્યોતિષિકરાજઃ, સૌમ્યઃ, ભદ્રઃ, કાન્તઃ—કાન્તિશાલી, સુભગઃ—સૌભાગ્યશાલિત્વાત્ લોકપ્રિયઃ, પ્રિયદર્શનઃ—પરમાહ્લાદકઃ, યતઃ—સુરુપઃ—પરમસુન્દરશ્ચ વર્તતે, તત્ત્વ તેનાર્થેન તેન કારણેન યાવત્ એવમુચ્યતે—ચન્દ્રઃ સશ્રીઃ—સહશ્રિયા વર્તતે યઃ સ સશ્રીરિતિ, તદીયદેવદેવીપ્રભૃતીનાં, સ્વસ્ય ચ કાન્ત્યાદિ-યુક્તત્વાદિતિ ભાવઃ । પ્રાકૃતાપેક્ષયા 'સસી' इति सिद्धम् ॥મૂ० ૨॥

સૂર્યસ્ય આદિત્યનામાન્વર્થતાવક્તવ્યતા

મૂલમ્--“સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ—સૂરે આહચ્ચે, સૂરે આહચ્ચે ? ગોયમા ! સૂરાદિયા ણં સમયાઈ વા, આવલિયાઈ વા, જાવ ઉસસપ્પિણીઈ વા, અવસપ્પિણીઈ વા, સે તેણદ્દેણં જાવ આહચ્ચે ॥સૂ० ૩॥

આદિ ઉપકરણ સદા સુહાવને યને રહતે હૈં ઔર 'અપ્પણો વિ ય ણં ચંદે જોહસિંદે જોહસરાયા સોમે કંતે, સુમણ, પિયદંસણે, સુરુવે, સે તેણદ્દેણં જાવ સસી' સ્વયં જ્યોતિષિકં ઇન્દ્ર ઔર જ્યોતિષિક રાજા ચન્દ્ર ભી સૌમ્ય-ભદ્ર હૈ, કાન્ત-કાન્તિશાલી હૈ, સુભગ-સૌભાગ્યશાલી હોને સે લોક પ્રિય હૈ, પ્રિયદર્શન-પરમ આહ્લાદકારક હૈ, ઔર ઇસી સે વહ પરમસુન્દર હૈ ઇસ કારણ હે ગૌતમ ! ચન્દ્ર 'સશ્રી' શ્રી-શૌભા સહિત ઇસલિયે વહ 'સશ્રી' હૈ એસાં કહા ગયા હૈ તાત્પર્ય કહને કા યહી હૈ કિ ચન્દ્ર દેવ કી દેવદેવિયાં આદિ સબ વીજે કાન્ત્યાદિ યુક્ત હૈ ઔર ચન્દ્ર સ્વયં ભી કાન્તિ આદિ સે યુક્ત હૈ—ઇસલિયે ચન્દ્ર કો 'સશ્રી' એસા સાર્થક નામ સે અભિહિત કિયા ગયા હૈ ॥સૂ०૨॥

જદે જોહસિંદે જોહસરાયા સોમે, કંતે, સુમણ, પિયદંસણે, સુરુવે, સે તેણદ્દેણં જાવ સસી ” જ્યોતિષિકેન્દ્ર, જ્યોતિષિક રાજા ચન્દ્ર પોતે પશુ સૌમ્ય (ભદ્ર), કાન્ત (કાન્તિયુક્ત), સુભગ (સૌભાગ્યસંપન્ન) અને પ્રિયદર્શન (જેનું દર્શન લોકોને આહ્લાદજનક થઈ પડે એવો) હોવાથી અતિશય સુંદર છે તે કારણે, હે ગૌતમ ! ચન્દ્રને “ સશ્રી ” (શૌભાયુક્ત) કહેવામાં આવે છે. આ સમસ્ત કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે ચન્દ્રદેવની દેવદેવીઓ આદિ સમસ્ત વીજો કાન્તિ આદિથી યુક્ત છે અને ચન્દ્ર પોતે પશુ કાન્તિ આદિથી યુક્ત છે, તેથી ચન્દ્રને “ સશ્રી ” એવી સાર્થક નામસંજ્ઞા આપવામાં આવી છે. ॥સૂ०૨॥

જાયા—તત્ કેનાર્થેન ભદન્ત ! એવમુચ્યતે—સૂરઃ આદિત્યઃ ? ગૌતમ ! સૂરા-
દિકાઃ સ્વલ્પ સમયા ઇતિ વા, આવલિકા ઇતિ વા યાવત્-ઉત્સર્પિણ્યઃ ઇતિ વા, અવ-
સર્પિણ્યઃ ઇતિ વા, તત્ તેનાર્થેન યાવત્-આદિત્યઃ ॥મૂ૦ ૩॥

ટીકા—અથ આદિત્યશબ્દસ્ય અન્વર્થતાં પ્રતિપાદયિતુમાહ—સે કેળદ્વેળં મંતે !
એવં બુચ્ચહ-સૂરે આહચ્ચે, સૂરે આહચ્ચે ? ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે ભદન્ત ! તત્-અર્થ,
કેનાર્થેન—કેન પ્રકારેણ એવમુચ્યતે—સૂરઃ આદિત્યઃ ? ઇતિ સૂર્યસ્ય આદિત્યાભિધાને
કો હેતુરિતિ પ્રશ્નઃ, યગવાનાહ—‘ગોયમા ! સૂરાદિયા ણં સમયાહવા, આવલિયાહવા,
જાવ ઉત્સર્પિણીહવા, અવસર્પિણીહવા, સે તેળદ્વેળં જાવ આહચ્ચે’ હે-ગૌતમ !
સૂરાદિકાઃ—સૂરઃ—સૂર્યઃ, આદિઃ—પ્રથમો યેષાં તે સૂરાદિકાઃ સ્વલ્પ સમયાઃ ઇતિવા
અહોરાત્રાદિ કાલવિશેષાણાં નિર્વિભાગાઃ અંશાઃ ઇતિવા વ્યવહારો ભવતિ, આવ-

સૂર્ય કે આદિત્ય નામ કે અન્વર્થતા કી વસ્તુવ્યતા—

‘સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવં બુચ્ચહ, સૂરે આહચ્ચે, સૂરે આહચ્ચે’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—સૂત્રકાર ને સૂર્ય કે ‘આદિત્ય’ હસ નામની સાર્થકતા કા
પ્રતિપાદન હસ સૂત્રદ્વારા કિયા હૈ હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા
હૈ—‘સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવં બુચ્ચહ સૂરે આહચ્ચે, સૂરે આહચ્ચે’ હે ભદન્ત !
સૂર્ય કા જો આદિત્ય એસા નામ હૈ સો હસ આદિત્ય નામ કે હોને મેં
હેતુ કયા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ !
‘સૂરાદિયાણં સમયાહ વા આવલિયાહ વા જાવ ઉત્સર્પિણીહ વા, અવ-
સર્પિણીહ વા—સે તેળદ્વેળં જાવ આહચ્ચે’ હે ગૌતમ ! એ સમય અહો
રાત્રાદિરૂપકાલ વિશેષોં કે નિર્વિભાગ અંશ, આવલિકા યાવત્-સુદૂર્ત
આદિ ઉત્સર્પિણી, અવસર્પિણીરૂપ જો કાલવિશેષ હૈ—હનકે વ્યવહારકા

—સૂર્યના ‘આદિત્ય’ નામની સાર્થકતા વિષયક વસ્તુવ્યતા—

“સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવં બુચ્ચહ, સૂરે આહચ્ચે, સૂરે આહચ્ચે” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા સૂર્યના ‘આદિત્ય’ આ નામની સાર્થ-
કતાનું પ્રતિપાદન કર્યું છે આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર
પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—“સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવં બુચ્ચહ, સૂરે આહચ્ચે,
સૂરે આહચ્ચે” હે ભગવન્ ! સૂર્યનું જે આદિત્ય નામ છે, તે નામ શા
કારણે આપવામાં આવ્યું છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“ગોયમા ! હે ગૌતમ ! “સૂરાદિયાણ સમયાહ
વા, આવલિયાહ વા, જાવ ઉત્સર્પિણીહ વા, અવસર્પિણીહ વા, સે તેળદ્વેળં જાવ
આહચ્ચે” આ સમય, આવલિકા, સુદૂર્ત આદિ ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી
પર્યન્તના જે કાળવિશેષો છે તેમના વ્યવહારને પ્રવર્તક સૂર્ય જ છે એટલે

લિકાઃ इति वा व्यवहारो भवति, यावत्-मुहूर्तादयः इतिवा व्यवहारो भवति, अवसर्पिण्य इति वा व्यवहारो भवति, एतेषां सर्वेषां समयावलिकाद्युत्सर्पिण्यवसर्पिणीपर्यन्तानां कालविशेषाणां व्यवहारप्रवर्तकः सूर एव वर्तते, तथाहि-सूर्योदय मवधि कृत्या अहोरात्रारम्भकः समयो व्यपदिश्यते, एवं रीत्यैव आवलिका मुहूर्तादयश्च व्यपदिश्यन्ते, तत्-अथ, तेनार्थेन-तेन कारणेन, यावत्-सूरः आदित्य इति व्यपदिश्यते, अहोरात्रसमयादीनाम् आदी भवः आदित्यः इति व्युत्पत्तेः ॥सू० ३॥

चन्द्रसूर्ययोरग्रमहिष्यादिवक्तव्यता

मूलम्--चंद्रस्स णं भંते ! जोइसिंदस्स जोइसरन्नो कई
अग्गमहिंसीओ पणत्ताओ, जहा दसमसए जाव णो चेवणं
મેહુણવત્તિયં । સૂરસ્સ વિ તહેવ । ચંદિમસૂરિયાણં ભંતે જોઈ-
સિંદા, જોઈસરાયાણો કેરિસए कामभोगे पञ्चणुवभवमाणा
વિહરંતિ ? ગોચમા ! સે જહાનામए કેइपुरिसे पढमजोव्वणु-
ટ્ટાणબલત્થે પढમજોવ્વણુટ્ટાણબલત્થાए भारियाए सद्धिं अचि-
रवत्तविवाहकज्जे अथगवैसगयाए सोलसवासविप्पवासिए,
સે ણં તઓ લહ્હટ્ટુ કચકજ્જે અણહસમગ્ગે પુણરવિ નિયગગિહં

प्रवर्तक सूर्य ही है-अर्थात् यह समय है, ऐसा जो व्यवहार होता है, यह आवलिका है ऐसा जो व्यवहार होता है, यह मुहूर्त है ऐसा जो व्यवहार है तथा यह अवसर्पिणीकाल है यह उत्सर्पिणीकाल है ऐसा जो व्यवहार होता है सो इन सब व्यवहारों का आदिरूप में प्रवर्तक सूर्य ही है इसलिये इसका नाम अहोरात्र समय आदिकों की आदि में जो होता है वह आदित्य है इस व्युत्पत्ति के अनुसार आदित्य हुआ है ॥सू० ३॥

કે આ સમય છે, એવો જે વ્યવહાર થાય છે આ આવલિકા છે, એવો જે વ્યવહાર થાય છે, આ મુહૂર્ત છે એવો જે વ્યવહાર થાય છે, આ અવસર્પિણી કાળ છે આ ઉત્સર્પિણી કાળ છે, એવો જે વ્યવહાર થાય છે તે યથા વ્યવહારોનો આદિ પ્રવર્તક સૂર્ય જ છે તેથી તેનું નામ, અહોરાત્ર સમય આદિકોની આદિમાં જે હોય છે તે આદિત્ય છે આ પ્રકારની વ્યુત્પત્તિ અનુસાર સૂર્યનું ' આદિત્ય ' નામ પડ્યું છે, અને તે નામ સાર્થક છે. ॥સૂ૦૩॥

हवमागए कयबलिकम्मे कयकोउयमंगलपायच्छित्ते सव्वा-
लंकारविभूसिए मणुन्नं थालिपागसुद्धं अट्टारस्सवंजणाकुलं
भोयणं भुत्ते समाने तंसि तारिसगंसि वासघरंसि वण्णओ,
महव्वलकुमारे जाव सयणोवयारकलिए ताए तारिसियाए
भारियाए सिंगारागारचारूवेसाए जाव कलियाए अणुरत्ताए
अविरत्ताए मणोणुकूलाए, सद्धिं इट्ठे सदे जाव फरिसे पंचविहे
माणुस्सए कामभोगे पच्चणुब्भवमाणे विहरइ, से णं गोयमा !
पुरिसे विउत्तमणकालसमयांसि, केरिसयं सायासोक्खं पच्चणु-
ब्भवमाणो विहरइ ? ओरालं समणाउत्तो । तस्स णं गोयमा !
पुरिस्स कामभोगेहिंतो वाणमंतराणं देवाणं एत्तो अणंतगुण-
विसिट्ठतराए चेव कामभोगा, वाणमंतराणं देवाणं कामभोगे-
हिंतो असुरिंदवज्जियाणं भवणवासिणं देवाणं एत्तो अणंत-
गुणविसिट्ठतराए चेव कामभोगा, असुरिंदवज्जियाणं भवण-
वासियाणं देवाणं कामभोगेहिंतो असुरकुमाराणं देवाणं एत्तो
अणंतगुणविसिट्ठतराए चेव कामभोगा, असुरकुमाराणं देवाणं
कामभोगेहिंतो गहगणनक्खत्त ताराव्वाणं जोइसियाणं देवाणं
एत्तो अणंतगुणविसिट्ठतराए चेव कामभोगा, गहगणनक्खत्त-
जाव कामभोगेहिंतो चंदिमसूरियाणं जोइसियाणं जोइसरार्इणं,
एत्तो अणंतगुणविसिट्ठतराए चेव कामभोगा, चंदिमसूरि-
याणं गोयमा ! जोतिसिंदा जोइसरायाणो एरिसे कामभोगे

पञ्चगुण्युभवमाणा विहरन्ति । सेवं भन्ते ! सेवं भन्ते ! स्ति भगवं
गोयमे सम्रणं भगवं महावीरं जात्र विहरद् ॥सू० ४॥

वारसमे सप् छट्ठो उद्देशो समप्तो ॥१२-६॥

छाया—चन्द्रस्य खलु भदन्त ! ज्योतिषिकेन्द्रस्य ज्योतिषिकराजस्य कति
अग्रमहिष्यः प्रज्ञाः ? यथा दशमशतके यावत् नो चैव खलु मैथुनप्रत्ययिकम्,
सूरस्यापि तथैव, चन्द्रसूर्यौ खलु भदन्त ! ज्योतिषिकेन्द्रौ ज्योतिषिकराजौ कीदृ-
शान् कामभोगान् प्रत्यनुभवन्तौ विहरतः ? गौतम ! स यथानाम कश्चित् पुरुषः
प्रथमयौवनोत्थानबलस्थः प्रथमयौवनोत्थानबलस्थया भार्यया सार्द्धम् अचिरवृत्त-
विवाहकार्यः अर्थगवेपणतायै पीडितवर्षत्रिपोषितः स खलु ततो लब्धार्थः कृतकार्यः,
अनघसमग्रः, पुनरपि निजरुग्णं शीघ्रपागतः कृतबलिकर्मा कृतकौतुकमङ्गलप्रायश्चित्तः,
सर्वालङ्कारविभूषितः मनोज्ञं स्थालीपाकशुद्धम् अष्टादशव्यञ्जनाकुलं भोजनं भुक्तः
सन् तस्मिन् तादृशके वासगृहे वर्णकः, महाबलः कुमारो यावत् शयनोपचारकलितः
तथा तादृश्या भार्यया शृङ्गारागारचारुवेपया, यावत् कलितया अनुरक्तया,
अचिरक्तया मनोनुकूलया सार्द्धम्, इष्टान् शब्दान् यावत् स्पर्शान् पञ्चविधान् मानु-
ष्यकान् कामभोगान् प्रत्यनुभवन् विहरति, स खलु गौतम ! पुरुषो व्यवशमन-
कालतमये कीदृशं शाता सौख्यं प्रत्यनुभवन् विहरति ? उदारं श्रमणायुष्मन् !
तस्य खलु गौतम ! पुरुषस्य कामभोगेभ्यो दानव्यन्तराणां देवानाम् एभ्यः अनन्त-
गुणविशिष्टराशैव कामभोगाः, दानव्यन्तराणां देवानां कामभोगेभ्यः असुरेन्द्रवर्जि-
तानां भवनवासिनां देवानाम् एतेभ्यः अनन्तगुणविशिष्टराशैव कामभोगाः, असुरे-
न्द्रवर्जितानां भवनवासिनाम् देवानां कामभोगेभ्यः असुरकुमाराणां देवानाम्
एतेभ्यः अनन्तगुणविशिष्टराशैव कामभोगाः, असुरकुमाराणां देवानां कामभोगे-
भ्यो ग्रहगणनक्षत्रतारारूपाणां ज्योतिषिकाणां देवानाम् एतेभ्यः अनन्तगुणविशि-
ष्टराशैव कामभोगाः, ग्रहगणनक्षत्र यावत् कामभोगेभ्यश्चन्द्रसूर्ययो ज्योतिषिकयोः
ज्योतिषिकराजयोः एतेभ्यः अनन्तगुणविशिष्टराशैव कामभोगाः । चन्द्रसूर्यौ
खलु गौतम ! ज्योतिषिकेन्द्रौ ज्योतिषिकराजौ ईदृशान् कामभोगान् प्रत्यनुभवन्तौ
विहरतः । तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त ! इति भगवान् गौतमः श्रमणं भगवन्तं
महावीरं यावत् विहरति ॥सू० ४॥

द्वादशशतके षष्ठोद्देशः समाप्तः ॥

ટીકા—અથ ચન્દ્રસૂર્યયોરેવ અગ્રમહિષ્યાદિ સ્વરૂપં પ્રરૂપયિતુમાહ—‘ચંદસ્સ ણં મંતે’ ઇત્યાદિ, ‘ચંદસ્સ ણં મંતે ! જોહસિંદસ્સ જોહસરણો કહ અગ્રમહિસીઓ પળગત્તાઓ ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે મહન્ત ! ચન્દ્રસ્ય સ્વલ્લુ જ્યોતિષિકેન્દ્રસ્ય જ્યોતિષિકરાજસ્ય કતિઅગ્રમહિષ્યઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગયાનાહ—‘જહા દસમસણ જાવ ણો ચેવ ણં મેહુણવત્તિયં’ હે ગૌતમ ! યથા દશમશતકે પશ્ચમોદેશકે અગ્રમહિષ્યા-દિવર્ણનં કૃતં તથૈવ અત્રાપિ કર્તવ્યં, તથા ચ યાવત્—ચન્દ્રસ્ય જ્યોતિષિકેન્દ્રસ્ય જ્યોતિષિકરાજસ્ય ચતસ્રઃ અગ્રમહિષ્યઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તથા—ચન્દ્રમમા, જ્યોત્સ્નામા,

—ચન્દ્ર સૂર્ય કી અગ્રમહિષીયાં આદિ કી વક્તવ્યતા—

‘ચંદસ્સ ણં મંતે ! જોહસિંદસ્સ જોહસરણો’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—હસ સૂત્રદ્વારા સૂત્રકાર ને ચન્દ્ર ઓર સૂર્ય કી હી અગ્રમહિષિયોં આદિ કે સ્વરૂપ કી પ્રરૂપણા કી હૈ—હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘ચંદસ્સ ણં મંતે ! જોહસિંદસ્સ જોહસરણો કહ અગ્રમહિસીઓ પળગત્તાઓ ! હે મહન્ત ! જ્યોતિષિકોં કે હન્દ્ર ઓર જ્યોતિષિકોં કે રાજા જો ચન્દ્રદેવ હૈ—અનકી અગ્રમહિષિયાં કિતની કહી ગઈ હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘જહા દસમસણ જાવ ણો ચેવ ણં મેહુણવત્તિયં’ હે ગૌતમ ! દશવેં શતક મેં પંચમ ઉદેશક મેં જૈસા અગ્રમહિષી આદિ કા વર્ણન ક્રિયા ગયા હૈ ડસી પ્રકારકા વર્ણન અનકા યહાં પર ખી જાનના ચાહિયે તથા—જ્યોતિષિકેન્દ્ર ઓર જ્યોતિષિક રાજા જો ચન્દ્રદેવ હૈ ડસકી ચાર અગ્રમહિષિયાં કહી ગઈ હૈં જિનકે નામ હસ પ્રકાર સે

—ચન્દ્ર સૂર્યની અગ્રમહિષીઓ આદિની વક્તવ્યતા—

“ચંદસ્સ ણં મંતે ! જોહસિંદસ્સ જોહસરણો” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે ચન્દ્ર અને સૂર્યની અગ્રમહિષીઓ આદિના સ્વરૂપનું નિરૂપણ કર્યું છે આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—“ચંદસ્સ ણં મંતે ! જોહસિંદસ્સ જોહસરણો કહ અગ્રમહિસીઓ પળગત્તાઓ ?” હે ભગવન્ ! જ્યોતિષિક દેવોના ઇન્દ્ર અને જ્યોતિષિક દેવોના રાજા એવા જે ચન્દ્રદેવ છે તેમને કેટલી અગ્રમહિષીઓ છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર ‘જહા દસમસણ જાવ ણો ચેવ ણં મેહુણવત્તિયં’ હે ગૌતમ ! દસમાં શતકના પાંચમા ઉદેશકમાં અગ્રમહિષીઓ આદિ વિષે જેવું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ તેમનું વર્ણન અહીં પણ થઈ શકે છે જેવું જોઈએ તે ઉદેશકમાં આ પ્રકારનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે—જ્યોતિષિકેન્દ્ર અને જ્યોતિષિકરાજ એવા જે ચન્દ્રદેવ છે, તેમને ચાર અગ્રમહિષીઓ

અર્ચિર્માલી, પ્રમંકરા इत्यादि वर्णनं बोध्यम् 'सूरस्स वि तहेव' सूरस्यापि तथैव चन्द्रवदेव, सूर्यस्यापि अग्रमहिष्यादि वर्णनं कर्तव्यम्, तथाच सूर्यस्य ज्योतिषिकेन्द्रस्य ज्योतिषिकराजस्य चतस्रः अग्रमहिष्यः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-सूर्यप्रभा, आतपाभा, अर्चिर्माली, प्रमंकरा, इत्यादिरीत्या दशमशतकस्य पञ्चमोद्देशकानुसारमेव वर्णनं कर्तव्यम्, गौतमः पृच्छति-चंदिमसूरियाणं भंते ! जोइसिंदा जोइसरायाणो केरिसए कामभोगे पच्चणुवभवमाणा विहरंति ?' हे भदन्त ! चन्द्रसूर्यो खलु ज्योतिषिकेन्द्रौ ज्योतिषिकराजानौ, कीदृशान् कामभोगान् मत्पनुभवन्तौ विहरतः ? तिष्ठतः ? भगवानाह-गोयमा ! से जहानामए केइपुरिसे पढम जोव्वणुट्टाणवलत्थे'

हैं-चन्द्रप्रभा, ज्योत्स्नाभा, अर्चिर्माली और प्रमंकरा इसके आगे का और भी वर्णन है जो वहीं से देख लेना चाहिये 'सूरस्स वि तहेव' चन्द्रके वर्णन के जैसे ही सूर्य की भी अग्रमहिषियां आदि का वर्णन है अर्थात्-ज्योतिषिकेन्द्र और ज्योतिषिकराज सूर्य की भी अग्रमहिषियां चार ही कही गई हैं-जिलके नाम ये हैं-सूर्यप्रभा, आतपाभा, अर्चिर्माली एवं प्रमंकरा-इत्यादिरीति से इस विषय से लगता हुआ वर्णन दशवे शतक के पांचवे उद्देशक के अनुसार यहां कर लेना चाहिये.

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'चंदिमसूरियाणं भंते । जोइसिंदा जोइसरायाणो, केरिसए कामभोगे पच्चणुवभवमाणा विहरंति' हे भदन्त ! ज्योतिषिकों के इन्द्र और ज्योतिषिकों के राजा जो चंद्र और सूर्य हैं-वे कैसे कामभोगों को भोगते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'गोयमा' हे गौतम ! 'से जहा नामए केइ पुरिसे' जैसे कोई एक पुरुष

છે. તેમનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે-ચન્દ્રપ્રભા, જ્યોત્સ્નાભા, અર્ચિર્માલી અને પ્રમંકરા ત્યાર બાદતું જે વર્ણન છે, તે ત્યાંથી જ વાંચી લેવું. "સૂરસ્સ વિ તહેવ" ચન્દ્રના વર્ણનના જેવું જ સૂર્યની અગ્રમહિષીઓ આદિનું વર્ણન પણ સમજવું એટલે કે જ્યોતિષિકેન્દ્ર અને જ્યોતિષિકરાજ સૂર્યને પણ ચાર અગ્રમહિષીઓ છે. તેમનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે-સૂર્યપ્રભા, આતપાભા, અર્ચિર્માલી અને પ્રમંકરા, ઇત્યાદિ સમસ્ત વર્ણન દસમાં શતકના પાંચમા ઉદ્દેશકમાં કથિત વર્ણન અનુસાર અહીં પણ ગ્રહણ કરવું જોઈએ.

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન-"ચંદિમસૂરિયાણં ભંતે ! જોઈસિંદા જોઈસરાયાણો કેરિસએ કામભોગે પચ્ચણુવ્ભવમાણા વિહરંતિ" હે ભગવન્ ! જ્યોતિષિકેના ઇન્દ્રો અને જ્યોતિષિકેના રાજા એવા જે સૂર્ય અને ચન્દ્ર છે, તેઓ કેવા કામભોગો ભોગવે છે ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર-"ગોયમા !" હે ગૌતમ ! "સે જહાનામએ કેઈ

હે ગૌતમ ! તત્-અથ, યથાનામ કશ્ચિત્ પુરુષઃ પ્રથમયૌવનોત્થાનવલ્લસ્થઃ પ્રથમ-યૌવનોત્થાને-પ્રથમયૌવનોદ્ગમે યદ્વલં પ્રાણઃ સત્ત્વં વા તત્ર તિષ્ઠતીતિ પ્રથમયૌવનો-ત્થાનવલ્લસ્થઃ ‘પદમજોઽવ્વણુદ્વાણવલ્લદ્વાણ ભારિયાણ સદ્ધિ અચિરવત્તવિવાહકજ્જે’ પ્રથમયૌવનોત્થાનવલ્લસ્થયા-નવયૌવનોદ્ગમાવસ્થયા, માર્યયા-યુવત્યા સાર્દ્ધમ્, અચિરવત્તવિવાહકાર્યઃ-અચિરં-શીઘ્રમેવ, વૃત્તં-નિપ્પન્નમ્, વિવાહકાર્યં યસ્ય સ તથાવિધઃ-તૂનનકૃતપરિણયઃ, ‘અત્થગવેસણયાણ સોલહવાસવિપ્પવાસિણ’ અર્થ-ગવેપણયા-અર્થોપાર્જનભાવનયા, પોહણવર્ષપર્યન્તકૃતવિદેશવાસઃ ‘સે ણં તઓ લહ્હદ્દે કયકજ્જે અણહસમગ્ગે પુણરવિ નિયગગિહં હવ્વમાગણ’ સ સ્વલ્લ પુરુષઃ તત્તો લબ્ધાર્થઃ પોહણવર્ષમવાસેન કૃતવિત્તોપાર્જનઃ, અતએવ કૃતકાર્યઃ-લબ્ધમયોજનઃ, અનઘસમગ્રઃ-વિઘ્નપુઞ્જરહિતઃ રાન્ પુનરપિ, નિજકઘૃહં-સ્વઘૃહમ્, શીઘ્રમાગતઃ, ‘કયવલ્લિકમ્મે કયકોઽયમંગલપાયચ્છિત્તે, સવ્વાલંકારવિભૂસિણ’ કૃતવલ્લિકર્મા-

‘પદમજોઽવ્વણુદ્વાણવલ્લદ્વાણ’ પ્રથમ યુવાવસ્થા કે ઉદ્ગમ જન્ય બલ સે યુક્ત હુઆ ‘પદમજોઽવ્વણુદ્વાણવલ્લદ્વાણ ભારિયાણ સદ્ધિ’ પ્રથમ યૌવન અવ-સ્થાવાલી યુવતી કે સાથ ‘અચિરવત્તવિવાહકજ્જે’ નવીન વિવાહ કરે-અર્થાત્ પહિલે પહિલ હી વિવાહ કરે, ઓર વિવાહ કરને કે ઉપરાન્ત હી વહ ‘અત્થગવેસણયાણ સોલહવાસવિપ્પવાસિણ’ પૈસા-દ્રવ્ય કમાને કે લિયે પરદેશ ચલા જાવે-વહાં વહ ૧૬ વર્ષતક પૈસા કમાતા રહે-‘સે ણં તઓ લહ્હદ્દે કયકજ્જે’ હસ પ્રકાર પરદેશ મેં સોલહ વર્ષતક રહકર જિસને વિત્ત કા અઞ્છી તરહ સે ઉપાર્જન કર લિયા હૈ એસા વહ પુરુષ કૃતકાર્ય હોતા હુઆ ‘અણહસમગ્ગે, પુણરવિ નિયગ-ગિહં હવ્વમાગણ’ નિર્વિઘ્નરીતિ સે પુનઃ અપને ઘરપર વાપિસ આ જાતા હૈ ‘કયવલ્લિકમ્મે, કયકોઽયમંગલપાયચ્છિત્તે સવ્વાલંકારવિભૂસિણ’

પુરિસે” જેમ કે કોઈ એક પુરુષ “પદમજોઽવ્વણુદ્વાણવલ્લદ્વાણ” પ્રથમ યુવાવસ્થાના ઉદ્ગમજન્ય બલથી યુક્ત થયો. કોઈ “પદમજોઽવ્વણુદ્વાણવલ્લદ્વાણ ભારિયાણ સદ્ધિ અચિરવત્તવિવાહકજ્જે” જેણે પ્રથમ યૌવનની પ્રાપ્તિ કરેલી છે એવી યુવતીની સાથે તેના પહેલા જ લગ્ન થયા છે આ પ્રકારે તેના લગ્ન થયા બાદ તુરંત જ તે “અત્થગવેસણયાણ સોલહવાસવિપ્પવાસિણ” દ્રવ્યોપાર્જન કરવાને માટે પરદેશ ચાલ્યો બીજા છે ત્યાં ૧૬ વર્ષ સુધી વસવાટ કરીને તે દ્રવ્ય કમાતો રહે છે. “સે ણં તઓ લહ્હદ્દે કયકજ્જે” આ પ્રકારે ૧૬ વર્ષ સુધી પરદેશમાં રહીને જેણે ખૂબ જ ધનનું ઉપાર્જન કર્યું છે એવો તે પુરુષ કૃતકૃત્ય થઈને “અણહસમગ્ગે, પુણરવિ નિયગગિહં હવ્વમાગણ” નિર્વિઘ્ને પોતાને ઘર પાછો ફરે છે. “કયવલ્લિકમ્મે, કયકોઽયમંગલપાયચ્છિત્તે સવ્વાલંકાર

વાયસાંદમ્બો દક્ષાન્નઃ, કૃતકૌતુકમદ્ગલપ્રાયશ્ચિત્તઃ, સર્વાલક્ષારવિભૂષિતઃ, 'મણુન્નં ચાલિપાગસુદ્ધં અદ્ધારસવંજણાકુલં' મનોજ્ઞમ્-સરસમ્, સ્થાલીપાકશુદ્ધમ્-સ્થાલ્યાં પાકેન શુદ્ધમ્, અષ્ટાદશવ્યજ્ઞનાકુલમ્-અષ્ટાદશપ્રકારકળાકાદિયુક્તમ્, 'ભોયણં મુત્તે સમાણે તંસિ તારિસગંસિ વાસઘરંસિ, વળ્ણઓ મહવ્વલકુમારે' મોજનં મુક્તઃ સન્ તસ્મિન્-પૂર્વોક્તે, તાદશકે-વિલક્ષણે વાસગૃહે, વર્ણકઃ-અસ્ય વાસગૃહસ્ય વર્ણનમ્ એકાદશસતકે એકાદશોદેશકે મહાવલકુમારપ્રકરણે કૃતવર્ણનાનુસારમવ-સેયમ્, 'જાવ સયણોવયારકલિણ તાણ તારિસિયાણ મારિયાણ સિંગારાગારચારુ-

વહાં પહ્ રનાન આદિ સે નિશ્ચિન્ત બનકર અલિકર્મ કરતા હૈ-વાયસ આદિકોં કે લિયે અન્નકા વિભાગ કર ચિતરણ કરતા હૈ એવંદુઃસ્વપ્ન આદિ કે ફલ કે વિનાશ કે નિમિત્ત કૌતુક, મંગલ એવં પ્રાયશ્ચિત્ત કરતા હૈ। બાદ મેં વહ અપને સમસ્ત અલંકારોં સે શરીર કો વિભૂષિત કરતા હૈ। 'મણુન્નં ચાલિપાગસુદ્ધં, અદ્ધારસવંજણાકુલં મોયણં' ઓરે હિસ પ્રકાર સે સુસજ્જિત બનકર વહ ફિર સરસ મોજન કો જો સ્થાલી મેં પકાને સે બિલકુલ અચ્છી રીતિ સે પક ચુકા હૈ-જરા મો કચ્ચા નહીં હૈ-૧૮ પ્રકાર કે શાકાદિ કે સાથ 'મુત્તે સમાણે' બહુત હી રુચિપૂર્વક સ્વાતા હૈ। 'તંસિ તારિસગંસિ વાસઘરંસિ-વળ્ણઓ' મોજનક્રિયા સમાપ્ત હોને પર ફિર વહ અપને ભાગ્યશાલિયોં કે યોગ્ય-વિલક્ષણ-વાસગૃહ મેં જાતા હૈ-હમ વાસગૃહ કા વર્ણન ગ્યારહવેં શતક મેં, ગ્યારહવે ઉદેશક મેં મહાવલકુમાર કે પ્રકરણ મેં કિયા ગયા હૈ સો વૈસા હી જાનના ચાહિયે

ત્રિભૂસિણ" ત્યાર બાદ તે રનાનાદિ વિધિ પતાવીને અલિકર્મ કરે છે-વાયસ આદિને માટે અન્નનો વિભાગ કરીને વાયસાદિને તેનું દાન કરે છે, અને દુઃસ્વપ્ન આદિના ફલના વિનાશને નિમિત્તે કૌતુક, મંગલ અને પ્રાયશ્ચિત્ત કરે છે. ત્યાર બાદ તે સમસ્ત અલંકારો વડે પોતાના શરીરને વિભૂષિત કરે છે. "મણુન્નં ચાલિપાગસુદ્ધં, અદ્ધારસવંજણાકુલં મોયણં" ત્યાર બાદ ઘણી જ સારી રીતે રંધાયેલા, બિલકુલ કાચા ન હોય એવાં ૧૮ પ્રકારના શાકાદિથી યુક્ત મનોરંજ લોજનનું "મુત્તે સમાણે" રુચિપૂર્વક આસ્વાદન કરે છે "તંસિ તારિસગંસિ વાસઘરંસિ-વળ્ણઓ" આ પ્રકારના લોજનો આરોગીને તે પોતાના વાસગૃહમાં-શયનખંડમાં-ભય છે તે શયનખંડ ભાગ્યશાળીઓને યોગ્ય, વિલક્ષણ આદિ વિશેષભોવાળો છે અગિયારમાં શતકના અગિયારમાં ઉદેશકમાં મહાવલકુમારના શયનખંડનું બેવું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ શયનખંડનું વર્ણન અહીં પણ ગ્રંથ કરવું બોધ્યું. "જાવ સયણોવયારકલિણ તાણ તારિસિયાણ મારિયાણ સિંગારાગારચારુવેસાણ સદ્ધિં."

वेसाए' यावत्-आभ्यन्तरतः सचित्र कर्माणि, बाह्यतः विचित्रालोकचिल्लिततले, मणिरत्नप्रणाशितान्धकारे, बहुसमसुविभक्तभागे, पञ्चवर्णसरससुरभिमुक्तपुष्प-पुञ्जोपचारकलिते, सुगन्धिवरगन्धिते, रत्नसूत्रसंवृते, सुरम्ये सुगन्धवरकुसुमचूर्ण-शयनोपचारकलिते वासगृहे इति पूर्वैण सम्बन्धो बोध्यः, तथा-पूर्वोक्तया, ताद-श्या-परमकमनीयसौन्दर्यशालिन्या, भार्याया, शृङ्गाराकारचारुवेषया-शृङ्गारस्य आकारः-आकृतिः तद्वयोग्यः चारुवेषः रमणीयनेपथ्यं यस्या, सा तथा, 'जाव कलियाए, अणुरत्ताए, अविरत्ताए, मणोणुकूलाए सद्धि' यावत् स्रक्चन्दनपुष्प-माल्यादिकलितया, अनुरक्तया-अनुरागवत्या, अविरक्तया-प्रियाचरणे विरक्ति-रहितया, मनोऽनुकूलया-मर्तमनसोऽनुकूलवर्तिन्या सार्द्धम् 'इहे सदे जाव फरिसे

'जाव सयणोवचारकलिए ताए तारिसियाए भारियाए सिंगाराभारचारु-वेसाए सद्धि' यहाँ यावत् शब्द से "आभ्यन्तरतः सचित्रकर्माणि, बाह्यतः विचित्रालोकचिल्लिततले, मणिरत्नप्रणाशितान्धकारे, बहुसमसु-विभक्तभागे- पञ्चवर्णसरससुरभिमुक्तपुष्पपुञ्जोपचारकलिते, सुगन्धिव रगन्धिके, रत्नसूत्रसंवृते, सुरम्ये, सुगन्धवरकुसुमचूर्णशयनोपचारक-लिते, इस पाठ का संग्रह हुआ है। इस प्रकार के वासगृह में पूर्वोक्त परमकमनीय सौन्दर्यशाली भार्या के साथ, कि जिसका वेष साक्षात् शृङ्गार की आकृति के जैसा है 'जाव कलियाए अणुरत्ताए, अविरत्ताए, मणोणुकूलाए,' और जो यावत्-स्रक्, चन्दन, पुष्पमाला आदि से सुशोभित हो रही है, अनुराग जिसमें भरा हुआ है, प्रिय आचरण करने में जिसके चित्त में थोड़ी सी भी विरक्ति नहीं है, एवं जो पति के मन के अनुकूल प्रवृत्तिवाली है 'इहे सदे जाव फरिसे पंचविहे माणु-

अर्थात् 'जाव (यावत्)' यह द्वारा नीचेना सूत्रपाठ अङ्गु करवाभां आये। छे-"आभ्यन्तरतः सचित्रकर्माणि, बाह्यतः विचित्रालोकचिल्लिततले, मणि-रत्नप्रणाशितान्धकारे, बहुसमसुविभक्तभागे, पञ्चवर्णसरससुरभिमुक्तपुष्पपुञ्जोपचार-कलिते, सुगन्धिवरगन्धिते, रत्नसूत्रसंवृते, सुरम्ये, सुगन्धवरकुसुमचूर्णशयनोपचार-कलिते" आ प्रकारना शयनभ'उभां पूर्वोक्त, परमकमनीय सौन्दर्यशाली, सुंदर वेषभूषाने काश्छे साक्षात् शृङ्गारनी भूति' जेवी, "जाव कलियाए अणुरत्ताए, अविरत्ताए, मणोणुकूलाए" चन्दन, पुष्पमालाआ आदि वडे सुशोभित देभाती, जेभां अनुराग अरेढो छे जेवी, प्रिय आचरण करवाभां जेना चित्तभां सहेजे विरक्ति देभाती नथी जेवी अने पतिनी छाने अनुकूल प्रवृत्ति करनारी जेवी साथानी साथे ते पुरुष "इहे, सदे, जाव फरिसे पंचविहे माणुस्सए

પંચવિદે માણુસ્સણ કામભોગે પચ્ચણુબ્ભવમાણે વિહરહ' ઇષ્ટાન્-અભીપ્સિતાન્, શબ્દાન્-પ્રિયશબ્દાન્, યાવત્-રૂપાન્ ગન્ધાન્ રસાન્ સ્પર્શાન્, પञ्चविधान् માનુ-
ષ્યકાન્-મનુષ્યસમ્બન્ધિનઃ કામભોગાન્ પ્રત્યનુભવન્-અનુભવં કુર્વન્ વિહરતિ-
તિષ્ઠતિ, 'સે ણં ગોયમા ! પુરિસે વિહસમણકાલસમયંસિ કેરિસયં સાયાસોક્કલં
પચ્ચણુબ્ભવમાણે વિહરહ?' હે ગૌતમ ! સ યલ્લુ પૂર્વોક્તઃ પુરુષઃ, વ્યવશમનકાલ-
સમયે-વ્યવશમન-પુંવેદવિકારોપશમસ્તસ્ય યઃ કાલસમયઃ તસ્મિન્ કીદૃશં સાતા
સૌખ્યમ્-આનન્દવિશેષમ્, પ્રત્યનુભવન્ વિહરતિ? તિષ્ઠતિ? 'ઓરાલં
સમણાહસો' હે શ્રમણાયુષ્મન્ ! સ ઉદારં યલ્લુ કામભોગસુખં પ્રત્યનુભવન્
તિષ્ઠતિ, અત્ર પ્રાકૃતજનાપેક્ષયા કામભોગસુખમ્ ઉદારતયા કથિતમ્,
વસ્તુતસ્તુ કામભોગસ્ય આપાતરમણીયતયા દુઃસ્વરૂપત્વમેવાવસેયમ્,

સ્સણ કામભોગે પચ્ચણુબ્ભવમાણે વિહરહ' મનુષ્ય સંબંધી પાંચપ્રકાર કે
કામભોગોં કા ઇષ્ટ શબ્દોં કા યાવત્-અભીપ્સિત રૂપોં કા, ગંધોં કા,
રસોં કા, ઓર સ્પર્શોં કા-ભોગ કરે 'સે ણં ગોયમા ! પુરિસે વિહસમ-
ણકાલસમયંસિ કેરિસયં સાયાસોક્કલં પચ્ચણુબ્ભવમાણે વિહરહ' તો હે
ગૌતમ ! કહો, ડસ પુરુષ કો પુંવેદ વિકારોપશમ હોને પર ડસ સમય
કેસે સાતાસૌખ્ય કા-આનન્દવિશેષ કા-અનુભવ હોતા હૈ ? 'ઓરાલં
સમણાહસો' હે શ્રમણાયુષ્મન્ ! ડસે ડસ સમય ડદાર કામભોગ કે સુખ
કા અનુભવ હોતા હૈ । યહાં જો કામભોગજન્ય સુખકો ડદારરૂપ સે કહા
ગયા હૈ વૈસે યદિ વસ્તુસ્થિતિ કો લેકર વિચાર ક્રિયા જાવે તો કામ-
ભોગ આપાતતઃ હી રમણીય લગતે હૈ । વાસ્તવ મેં તો વે દુઃસ્વ રૂપ

કામભોગે પચ્ચણુબ્ભવમાણે વિહરહ" મનુષ્ય સંબંધી પાંચ પ્રકારના કામભો-
ગોને ઇષ્ટ શબ્દો, અભિલાષિત રૂપો, ગન્ધો અને સ્પર્શોના ભોગ કરે છે.
“સે ણં ગોયમા ! પુરિસે વિહસમણકાલસમયંસિ કેરિસયં સાયાસોક્કલં પચ્ચણુબ્ભ-
વમાણે વિહરહ" હે ગૌતમ ! તે પુરુષને પુંવેદવિકારોપશમ થતાં તે સમયે કેવા
સાતાસૌખ્યનો-આનન્દવિશેષનો અનુભવ થાય છે ? “ઓરાલં સમણાહસો”
હે શ્રમણાયુષ્મન્ ! તેને તે સમયે ઉદાર કામભોગના સુખનો અનુભવ થાય
છે અહીં જે કામભોગ જન્ય સુખને ઉદાર વિશેષણ લગાડવામાં આવ્યું છે,
તે પ્રાકૃત જાતની અપેક્ષાએ લગાડવામાં આવ્યું છે. પરંતુ જે વાસ્તવિક રીતે
વિચાર કરવામાં આવે, તો કામભોગ આપાતતઃ જ રમણીય લાગે છે ખરી
રીતે તો તે કામભોગો દુઃખરૂપ જ છે.

વક્તવ્યપ્રસ્તુતવિષયં પ્રરૂપયિતુમાહ-‘તસ્સ ણં ગોયમા ! પુરિસસ્સ કામભોગેહિતો વાણમંતરાણં દેવાણં एत्तो अणंतगुणविसिद्धतराए चैव कामभोगा’ हे गौतम ! तस्य खलु पुरुषस्य उक्तकामभोगेभ्यो वानव्यन्तराणां देवानाम् एतेभ्यः अनन्त-गुणविशिष्टतराश्चैव अनन्तगुणाधिकाः कामभोगा भवन्ति, अथ च ‘वाणमंतराणं देवाणं कामभोगेहितो असुरिंदवज्जियाणं भवणवासीणं देवाणं एत्तो अणंतगुणवि-सिद्धतराए चैव कामभोगा’ वानव्यन्तराणां देवानां कामभोगेभ्यः एतेभ्यः पूर्वो-क्तेभ्यः असुरेन्द्रवर्जितानां भवनवासिनां देवानाम् अनन्तगुणावशिष्टतराश्चैव कामभोगा भवन्ति, ‘असुरिंदवज्जियाणं भवणवासियाणं देवाणं कामभोगेहितो असुरकुमाराणं देवाणं एत्तो अणंतगुणविसिद्धतराए चैव कामभोगा’ असुरेन्द्रवर्जि-

ही हैं ‘तस्स णं गोयमा ! पुरिस्सस्स कामभोगेहितो वाणमंतराणं देवाणं एत्तो अणंतगुणविसिद्धतराए चैव कामभोगा’ इस प्रकार कह कर अब प्रभु गौतम को इस सूत्र द्वारा ऐसा समझा रहे हैं-हे गौतम ! तो जैसा कामभोग जन्य सुख का अनुभव इस पुरुष को होता है-तो इससे भी अनन्तगुणविशिष्टतर कामभोगजन्य सुख का अनुभव वानव्यन्तर देवों को होता है । क्योंकि इनके कामभोग उस साधारण मनुष्य के कामभोगों से भी अनन्तगुणविशिष्टतर होते हैं । ‘वाणमंतराणं देवाणं कामभोगेहितो असुरिंदवज्जियाणं भवणवासीणं देवाणं एत्तो अणंतगुण-विसिद्धतराए चैव कामभोगा’ इन वानव्यन्तर देवों के कामभोगों से अनन्तगुणविशिष्टतर कामभोग असुरेन्द्रवर्ज भवनवासी देवों के होते हैं । ‘असुरिंदवज्जियाणं भवणवासियाणं देवाणं कामभोगेहितो असुर-कुमाराणं देवाणं एत्तो अणंतगुणविसिद्धतराए चैव कामभोगा’ असुरे-

“ तस्स णं गोयमा ! पुरिस्सस्स कामभोगेहितो वाणमंतराणं देवाणं एत्तो अणंतगुणविसिद्धतराए चैव कामभोगा ” हे गौतम ! जेવા કામભોગ જન્ય સુખનો અનુભવ તે પુરુષને થાય છે, તેના કરતાં અનંત ગણાં કામભોગ જન્ય સુખનો અનુભવ વાનવ્યન્તર દેવાને થાય છે, કારણ કે સાધારણ મનુષ્યના કામભોગો કરતાં તે વાનવ્યન્તર દેવાના કામભોગો અનંતગણાં વિશિ-ષ્ટતર હોય છે. “ વાણમંતરાણં દેવાણં કામભોગેહિતો અસુરિંદવજ્જિયાણં ભવણ-વાસીણં દેવાણં एत्तो अणंतगुणविसिद्धतराए चैव कामभोगा ” અસુરેન્દ્ર સિવા-યના ભવનવાસી દેવાના કામભોગો કરતાં અસુરકુમાર દેવાના કામભોગો અનંત ગણાં વિશિષ્ટતર હોય છે. “અસુરિંદવજ્જિયાણં ભવણવાસિયાણં દેવાણં કામભોગેહિતો અસુરકુમારાણં દેવાણં एत्तो अणंतगुणविसिद्धतराए चैव कामभोगा ”

તાનાં ભવનવાસિનાં દેવાનામ્ એતેભ્યઃ પૂર્વોક્તેભ્યઃ કામભોગેભ્યઃ અસુરકુમારાણામ્ દેવાનામ્ અનન્તગુણવિશિષ્ટતરા એવ કામભોગા ભવન્તિ, ‘અસુરકુમારાણં દેવાણં કામભોગેર્હિતો ગ્રહગણનક્ષત્તતારારૂપાણં જોહસિયાણં દેવાણં એત્તો અણંતગુણવિસિદ્ધતરા એવ કામભોગા’ અસુરકુમારાણાં દેવાનામ્ એતેભ્યઃ પૂર્વોક્તેભ્યઃ કામભોગેભ્યો ગ્રહગણનક્ષત્તતારારૂપાણાં જ્યોતિષિકાણાં દેવાનામ્ અનન્તગુણવિશિષ્ટતરા એવ કામભોગા ભવન્તિ, ‘ગ્રહગણનક્ષત્ત જાવ કામભોગેર્હિતો ચંદિમસૂરિયાણં જોહસિયાણં જોહસરાઈણં એત્તો અણંતગુણવિસિદ્ધતરા એવ કામભોગા’ ગ્રહગણનક્ષત્ત યાવત્ તારારૂપાણાં જ્યોતિષિકાણાં દેવાનામ્ એતેભ્યઃ પૂર્વોક્તેભ્યઃ કામભોગેભ્યઃ ચન્દ્રસૂર્યયોઃ જ્યોતિષિકયોઃ જ્યોતિષિકરાજયોઃ અનન્તગુણવિશિષ્ટતરા એવ કામભોગાઃ ભવન્તિ, ‘ચંદિમસૂરિયાણં ગોયમા ! જોહસિદા જોહસરાયાણો એરિસે કામભોગે પચ્ચણુઽભવમાણા વિહરંતિ’ હે ગૌતમ ! ચન્દ્રસૂર્યોં સ્વલુ જ્યોતિષિકેન્દ્રો જ્યોતિ-

ન્દ્રવર્જ ભવનવાસી દેવોં કે કામભોગોં સે અનન્તગુણવિશિષ્ટતર કામ ભોગ અસુરકુમાર દેવોં કે હોતે હૈં । ‘અસુરકુમારાણં દેવાણં કામભોગેર્હિતો ગ્રહગણનક્ષત્તતારારૂપાણં જોહસિયાણં દેવાણં એત્તો અણંતગુણવિસિદ્ધતરા એવ કામભોગા’, અસુરકુમારદેવોં કે હન પૂર્વોક્ત કામભોગોં સે અનન્તગુણવિશિષ્ટતર કામભોગ જ્યોતિષિક દેવ ગ્રહગણનક્ષત્ત એવં તારારૂપોં કે હોતે હૈં । ‘ગ્રહગણનક્ષત્ત જાવ કામભોગેર્હિતો ચંદિમસૂરિયાણં જોહસિયાણં જોહસરાઈણં એત્તો અણંતગુણવિસિદ્ધતરા એવ કામભોગા’ જ્યોતિષિકદેવ ગ્રહગણ, નક્ષત્ર એવં તારારૂપોં કે હન કામભોગોં સે અનન્તગુણવિશિષ્ટતર ચન્દ્ર ઓર સૂર્યરૂપ જ્યોતિષિક રાજોં કે કામભોગ હોતે હૈં । ‘ચંદિમસૂરિયાણં ગોયમા ! જોહસિદા

અસુરેન્દ્ર સિવાયના ભવનવાસી દેવોના કામભોગો કરતા અસુરકુમાર દેવોના કામભોગો અનંતગણાં વિશિષ્ટતર હોય છે. “અસુરકુમારાણં દેવાણ કામભોગેર્હિતો ગ્રહગણનક્ષત્તતારારૂપાણં જોહસિયાણં દેવાણં એત્તો અણંતગુણવિસિદ્ધતરા એવ કામભોગા” અસુરકુમારોના તે પૂર્વોક્ત કામભોગો કરતાં અનંત ગણાં વિશિષ્ટતર કામભોગોનો જ્યોતિષિક દેવો-ગ્રહગણ નક્ષત્રો અને તારાઓ અનુભવ કરે છે. “ગ્રહગણનક્ષત્ત જાવ કામભોગેર્હિતો ચંદિમસૂરિયાણં જોહસિયાણં જોહસરાઈણં એત્તો અણંતગુણવિસિદ્ધતરા એવ” જ્યોતિષિક દેવો-ગ્રહગણ, નક્ષત્ર અને તારાઓના તે કામભોગો કરતાં અનંત ગણાં વિશિષ્ટતર કામભોગોનો જ્યોતિષિકોના રાજાઓ રૂપ સૂર્ય અને ચન્દ્ર અનુભવ કરે છે. “ચંદિમસૂરિયાણં ગોયમા ! જોહસિદા જોહસરાયાણો એરિસે કામભોગે પચ્ચણુઽભવમાણા વિહ-

विकराजो ईदृशान्-उपरिवर्णितान् कामभोगान् प्रत्यनुभवन्तौ विहरतः-तिष्ठतः ।

अंते गौतमो भगवद्वाक्यं प्रमाणयन्नाह-‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं जाव विहरइ’ हे भदन्त ! तदेवं भवदुक्तं सत्यमेव, हे भदन्त ! तदेवं भवदुक्तं सत्यमेवेति कथयन् भगवान् गौतमः श्रमणं भगवन्तं महावीरं यावत्-वन्दित्वा नमस्यित्वा संयमेन तपसा आत्मानं भावयमानो विहरति तिष्ठति॥सू० ४॥

इति श्री विश्वविख्यात जगद्बल्लभादिपदभूषित बालब्रह्मचारि ‘जैनाचार्य’

पूज्यश्री घासीलालप्रतिविरचितायां श्री “भगवती” सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका-

ख्यायां व्याख्यायां द्वादशशतकस्य षष्ठोद्देशकः समाप्तः ॥सू० १२-६॥

जोहसरायाणो एरिसे कामभोगे पचणुंभवन्नाणा विहरन्ति’ हे गौतम ! ये चन्द्र और सूर्य ज्योतिषिक देवों के इन्द्र और उनके राजा हैं, अनः ये उपर्युक्त कामभोगों को भोगते हैं । अब अन्त में गौतम भगवान् के वचनों में प्रमाणता ख्यापन करने के निमित्त कहते हैं-‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति भगवं गोयमे समणं भगवं महावीरं जाव विहरइ’ हे भदन्त ! आप के द्वारा कहा गया सब यह विषय बिलकुल सत्य ही है, हे भदन्त ! आपके द्वारा कहा गया यह सब विषय बिलकुल सत्य ही है । ऐसा कहकर ये भगवान् गौतम श्रमण भगवान् महावीर को चन्दना एवं नमस्कार करके संयम और तप से आत्मा को भावित करते हुए अपने स्थानपर विराजमान हो गये ॥सू० ४॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर श्री घासीलालजी महाराज कृत “भगवतीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके बारहवें शतकका छठा

॥ उद्देशक समाप्त ॥१२-६॥

रन्ति” हे गौतम ! चन्द्र અને સૂર્ય જ્યોતિષિકોના ઇન્દ્રો અને તેમના રાજાઓ છે, તેથી તેઓ પૂર્વોક્ત કામભોગોને ભોગવે છે. ઉદ્દેશકને અન્તે મહાવીર પ્રભુના વચનને પ્રમાણભૂત ગણીને ગૌતમ સ્વામી કહે છે કે-“સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ ભગવં ગોયમે સમણં ભગવં મહાવીર જાવ વિહરइ” “હે ભગવન્ ! આપના દ્વારા આ વિષયનું જે પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું તે સત્ય છે હે ભગવન્ ! આપે જે કહ્યું તે યથાર્થ જ છે” આ પ્રમાણે કહીને શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદણા નમસ્કાર કરીને, ભગવાન ગૌતમ સંયમ અને તપથી પોતાના આત્માને ભાવિત કરતા થકા પોતાના સ્થાને બેસી ગયા ॥સૂ० ૪॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર શ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના બારમાં શતકનો છઠ્ઠો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧૨-૬॥

અથ સપ્તમોદેશકઃ પ્રારંભ્યતે—

દ્વાદશશતકે સપ્તમોદેશકસ્ય સંક્ષિપ્તવિષયવિવરણમ્—

લોકસ્ય મહત્વવર્ણનમ્, નારકપૃથિવીપ્રરૂપણમ્, જીવસ્ય રત્નપ્રભાદિપ્રત્યેકનરકાવાસે પૃથિવીકાયિકાદિતયા ઉત્પત્તિવર્ણનમ્, સર્વજીવાનાં શર્કરાપ્રમાનરકાવાસે પૃથિવીકાયિકાદિતયા ઉત્પત્તિવર્ણનમ્, તમાપૃથિવ્યામુત્પત્તિવર્ણનંચ, સપ્તમપૃથિવી-નરકાવાસે પૂર્વોત્પત્તિવર્ણનમ્, તતઃ અસુરકુમારસ્ય પૃથિવીકાયિકાઘ્રાવાસેષુ પૂર્વમુત્પત્તિવર્ણનમ્, દ્વીન્દ્રિયાવાસેષુ પૂર્વમુત્પત્તિવર્ણનમ્. તતઃ સનત્કુમારકલ્પે, ગ્રૈવેયકવિમાનાવાસે, અનુત્તરવિમાનાવાસે ચ પૂર્વમુત્પત્તિવર્ણનમ્। જીવસ્ય સર્વજીવાનાં

સાતવેં ઉદ્દેશોકા પ્રારંભ—

બારહવેં શતક કે હસ સપ્તમ ઉદ્દેશક મેં જો વિષય કહા ગયા હૈ
હસકા વિવરણ સંક્ષેપ કે હસ પ્રકાર હૈ—

લોક કે મહત્ત્વ કા વર્ણન, નારકપૃથિવિયોં કી પ્રરૂપણા, રત્નપ્રભા
આદિ પ્રત્યેક નરકાવાસ મેં જીવ કી પૃથિવીકાયિકાદિ રૂપ સે ઉત્પત્તિ,
કા વર્ણન, શર્કરાપ્રમાનરકાવાસ મેં સમસ્ત જીવોં કી પૃથિવીકાયિકાદિ-
રૂપ સે ઉત્પત્તિ કા કથન, હસી પ્રકાર યાવત્ તમાપૃથિવી મેં ભી જીવ
કી પૃથિવીકાયિકાદિરૂપ સે ઉત્પત્તિ હોને કા વર્ણન, સપ્તમપૃથિવી કે
નરકાવાસ મેં પૂર્વોત્પત્તિ કા વર્ણન, અસુરકુમારોં કે આવાસોં મેં જીવ
કા પૃથિવીકાયિક આદિ રૂપ સે ઉત્પત્તિ હોને કા વર્ણન, પૃથિવીકાયિક
આદિ આવાસોં મેં જીવ કી પૂર્વોત્પત્તિ કા વર્ણન હસી પ્રકાર સે દ્વીન્દ્રિ-
યાવાસોં મેં જીવ કી પૂર્વોત્પત્તિ કા વર્ણન, યાવત્ હૈશાન તક હસકે વાદ
સનત્કુમારાદિ કલ્પોં મેં, ગ્રૈવેયક વિમાનાવાસ મેં ઓર અનુત્તરવિમા-

સાતમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

આ સાતમા ઉદ્દેશકમાં પ્રતિપાદિત વિષયનો સંક્ષિપ્ત સારાંશ નીચે પ્રમાણે છે.

લોકના મહત્ત્વનું વર્ણન, નારક પૃથ્વીઓની પ્રરૂપણા, રત્નપ્રભા આદિ
પ્રત્યેક નરકાવાસમાં પૃથ્વીકાયિક આદિ રૂપે જીવોની ઉત્પત્તિનું વર્ણન, શર્ક-
રાપ્રભા નરકાવાસમાં જીવોની પૃથ્વીકાયિક આદિ રૂપે ઉત્પત્તિનું વર્ણન, એજ
પ્રમાણે તમઃપ્રભા અને સાતમી તમસ્તમા પૃથ્વીમાં પણ જીવોની પૃથ્વીકાયિ-
કાદિ રૂપે પૂર્વોત્પત્તિનું વર્ણન, અસુરકુમારોના આવાસોમાં જીવોની પૃથ્વીકા-
યિક આદિ રૂપે ઉત્પત્તિ થવાનું કથન, પૃથ્વીકાયિક આદિ આવાસોમાં જીવોની
પૂર્વોત્પત્તિનું વર્ણન, એજ પ્રમાણે દ્વીન્દ્રિયાદિ આવાસોમાં જીવોની પૂર્વોત્પત્તિનું
વર્ણન, સનત્કુમારાદિ કલ્પોમાં ગ્રૈવેયક વિમાનાવાસોમાં, અને અનુત્તરવિમાના-

માતાપિત્રાદિસમ્બન્ધરૂપેણ ઉત્પત્તિવર્ણનમ્, સર્વજીવાનામ્ એતજ્જીવસ્ય માતાપિત્રાદિ સમ્બન્ધરૂપેણ ઉત્પત્તિવર્ણનમ્, એતજ્જીવસ્ય સર્વજીવાનાં શત્રુરૂપેણ ઉત્પત્તિવર્ણનમ્, એવમેવ સર્વજીવાનામપિ એતજ્જીવસ્ય શત્રુરૂપેણ ઉત્પત્તિવર્ણનમ્, એતજ્જીવસ્ય સર્વ-જીવરાજરૂપેણ ઉત્પત્તિવર્ણનમ્, એતજ્જીવસ્ય સર્વજીવદઃ સરૂપેણ ઉત્પત્તિવર્ણનમ્, સર્વજીવાનામ્ એતજ્જીવસ્ય દાસરૂપેણઉત્પત્તિવર્ણનં ચેતિ ॥

લોકવિસ્તારવક્તવ્યતા ।

મૂલમ્—‘તેણં કાલેણં, તેણં સમણં જાવ એવં વયાસી—કે મહાલણં મંતે ! લોણ પળણત્તે ? ગોયમા ! મહતિમહાલણ લોણ પળણત્તે, પુરત્થિમેણં અસંખેજ્જાઓ જોયણકોડાકોડીઓ દાહિણે ણં અસંખિજ્જાઓ, એવં ચેવ, એવં પચ્ચત્થિમેણ વિ, એવં ઉત્તરેણ વિ, એવં ઉઢ્ઠં પિ, અહં અસંખેજ્જાઓ જોયણકોડાકોડીઓ આયામવિવક્ખંભેણં । એયંસિ ણં મંતે ! એમહાલયંસિ લોગંસિ અત્થિ કેહ પરમાણુપોગ્ગલમેત્તે ત્તિ પએસે જત્થ ણં અયં જીવે ન જાણ

નાવાસમેં જીવ કી પૂર્વોત્પત્તિ કા વર્ણન, સર્વજીવોં કે માતા પિતા આદિ રૂપ સે જીવ કી ઉત્પત્તિ હોને કા વર્ણન, સમસ્ત જીવ મી હસ જીવ કે માતા પિતા આદિ રૂપ સે ઉત્પન્ન હુએ હૈં એસા વર્ણન, યહ જીવ સમસ્ત જીવોં કા શત્રુરૂપ સે ઉત્પન્ન હુઆ હૈં એસા કથન, હસી પ્રકાર સે સબ જીવ મી હસ જીવ કે શત્રુરૂપ સે ઉત્પન્ન હુએ હૈં એસા કથન, સબ જીવોં કા યહ જીવ રાજારૂપ સે ઉત્પન્ન હુઆ હૈં એસા કથન, યહ જીવ સબ જીવોં કા દાસરૂપ સે ઉત્પન્ન હુઆ હૈં એસા કથન, તથા સબ જીવ હસ જીવ કે દાસરૂપ સે ઉત્પન્ન હુએ હૈં એસા કથન.

વાસોમાં ભવની પૂર્વોત્પત્તિનું વર્ણન, સર્વ ભવોના માતા, પિતા આદિ રૂપે ભવની ઉત્પત્તિ થવાનું વર્ણન, સમસ્ત ભવોના માતા પિતા આદિ રૂપે ઉત્પન્ન થઈ ચુકયા છે એવું કથન, આ ભવ સમસ્ત ભવોના શત્રુરૂપે ઉત્પન્ન થયો છે, એવું કથન, એજ પ્રમાણે સમસ્ત ભવો આ ભવના શત્રુરૂપે ઉત્પન્ન થયા છે એવું કથન, આ ભવ સમસ્ત ભવોના રાજા રૂપે ઉત્પન્ન થયો છે, એવું કથન, આ ભવ સમસ્ત ભવોના દાસ રૂપે ઉત્પન્ન થયો છે એવું કથન, સમસ્ત ભવો આ ભવના દાસ રૂપે ઉત્પન્ન થઈ ચુકયા છે એવું કથન.

वा, न मएवा वि ? गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे । से केणट्ठेणं भंते !
 एवं वुच्चइ-एयंसि णं एमहालयंसि लोगंसि नत्थि केइपरमाणु-
 पोग्गलमेत्ते वि पएसे, जत्थ णं अयं जीवे ण जाए वा, न मए वा
 वि ? गोयमा ! से जहा नामए-केइपुरिसे अयासयस्स एगं महं
 अयावयं करेज्जा, से णं तत्थ जहण्णे णं एक्कं वा, दोवा, तिन्नि
 वा, उक्कोसेणं अयासहस्सं पविस्सवेज्जा ताओ णं तत्थ पउर-
 गोयराओ, पउरपाणियाओ जहण्णे णं एगाहं वा, विथाहं वा,
 तिथाहं वा, उक्कोसेणं छम्मासे परिवसेज्जा, अत्थि णं गोयमा !
 तस्स अयावयस्स केइ परमाणुमेत्ते वि एएसे जेणं तासिं अयाणं
 उच्चारेण वा, पासवणेण वा, खेलेण वा, सिंघाणएण वा, वंते-
 णवा, पित्तेण वा, पूएण वा, सुक्केण वा, सोणिएण वा, चम्मेहिं
 वा, रोमेहिं वा, सिंगेहिं वा, खुरेहिं वा, नहेहिं वा, अणाकंते-
 पुठ्वे भवइ ? भगवं णो इणट्ठे समट्ठे । होज्जा वि णं गोयमा !
 तस्स अयावयस्स केइ परमाणुपोग्गलमेत्ते वि पएसे, जे णं तासिं
 अयाणं, उच्चारेण वा जाव णहेहिं वा, अणकंतपुठ्वे, णो चैवणं
 एयंसि एमहालयंसि लोगंसि, लोगस्स य सासयं भावं संसारस्स
 य अणादि भावं, जीवस्स य णिच्चभावं, कम्मबहुत्तं जम्मण-
 मरणवाहुल्लं च, पडुच्च नत्थि केइ परमाणुपोग्गलमेत्ते वि
 पएसे, जत्थ णं अयं जीवे न जाए वा, न मए वा वि से तेण-
 ट्ठेण, तं चैव जाव न मए वा वि ॥सू० १॥

छाया—तस्मिन् काले, तस्मिन् समये, यावत् एवम् अवादीत्—क्रियन्महा-
लयः खलु भवन्त ! लोकः प्रज्ञप्तः ? गौतम ! महतिमहालयो लोकः प्रज्ञप्तः,
पौरस्त्ये असंख्येयाः योजनकोटाकोटयः, दक्षिणे असंख्येयाः एवमेव । एवं
पश्चिमेऽपि, एवम् उत्तरेऽपि, एवम् ऊर्ध्वमपि, अधः असंख्येया योजन कोटाकोटयः
आयामविष्कम्भेण । एतस्मिन् खलु भवन्त ! इयन्महालये लोके अस्ति कश्चित्
परमाणुपुद्गलमात्रोऽपि प्रदेशः, यत्र खलु अयं जीवो न जातो वा, न मृतो वा पि ?
गौतम ! नायमर्थः समर्थः । तत् केनार्येण भवन्त ! एवमुच्यते—एतस्मिन् खलु
इयन्महालये लोके नास्ति कश्चित् परमाणुपुद्गलमात्रोऽपि प्रदेशः, 'यत्र खलु अयं
जीवो न जातो वा, न मृतो वा पि ? गौतम ! तत् यथानाम—कश्चित् पुरुषः अजा
शतस्य एकं महान्तम् अजाव्रजं कुर्यात्, स खलु तत्र जघन्येन एकां वा, द्वे वा,
तिस्रो वा, उत्कृष्टेन अजासहस्रं प्रक्षिपेत्, ताः खलु तत्र प्रचुरगोचराः प्रचुरपा-
नीयाः जघन्येन एकाहं वा, द्व्यहं वा, त्र्यहं वा, उत्कृष्टेन षण्मासान् परिवसेयुः,
अस्ति खलु गौतम ! तस्य अजाव्रजस्य कश्चित् परमाणुपुद्गलमात्रोऽपि प्रदेशः, यः
खलु तासाम् अजानाम् उच्चारणं वा, प्रस्रवणेन वा, श्लेष्मणा वा, सिघाणकेन वा,
वान्तेन वा, पित्तेन वा, पूयेन वा, शुक्रेण वा, शोणितेन वा, चर्मभिर्वा, रोमभि-
र्वा, शृङ्गैर्वा, खुरैर्वा, नखैर्वा अनाक्रान्तपूर्वो भवति ? भगवन् ! नायमर्थः
समर्थः । भवेदपि खलु गौतम ! तस्य अजाव्रजस्य कश्चित् परमाणुपुद्गलमात्रोऽपि
प्रदेशः, य खलु तासाम् अजानाम् उच्चारणं वा, यावत् नखैर्वा अनाक्रान्तपूर्वो नो-
चैव खलु एतस्मिन् इयन्महालये लोके लोकस्य च शाश्वतं भावं, संसारस्य अनादि
भावं, जीवस्य च नित्यभावं कर्मबहुत्वं जन्ममरणबाहुल्यं च प्रतीत्य नास्ति कश्चित्
परमाणुपुद्गलमात्रोऽपि प्रदेशः, यत्र खलु अयं जीवो न जातो वा, न मृतो वा पि,
तत् तेनार्येण तदेव यावत् न मृतो वा पि ॥सू० १॥

टीका—पूर्वोद्देशके चन्द्रादीनामतिशयसौख्यस्य प्रतिपादितत्वेन तेषां च
लोकस्यांशे सद्भावाम् लोकांशे जीवजन्ममरणवक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह—'तेणं

लोकविस्तार वक्तव्यता—

'तेणं कालेणं तेणं समएणं' इत्यादि ।

टीकार्थ—इससे पहिले के उद्देशक में चन्द्रादिकों के अतिशय सुख
का प्रतिपादन किया गया है, ये चन्द्रादिक लोक के एक भाग में रहते

—लोकना विस्तार आदिनुं वणुं—

“तेणं कालेणं तेणं समएणं” इत्यादि—

टीकार्थ—आगता सूत्रमां चन्द्रादिना अतिशय सुखनुं प्रतिपादन करवाभां
आणुं छे. ते चन्द्रादि लोकना ओक लागमां रहे छे तेथी लोकशमां लवन
जन्ममरणनी वक्तव्यतानुं कथन सूत्रकारे आ सूत्र द्वारा कथुं छे—

કાલેણં' इत्यादि । 'तेणं कालेणं, तेणं समणं जाव एवं वयासी'-तस्मिन् काले, तस्मिन् समये, यावत्-राजगृहे नगरे स्वामी समवस्यतः, धर्मकथां श्रोतुं पर्यत् निर्गच्छति, धर्मकथां श्रुत्वा प्रतिगता पर्यत्, ततो विनयेन शुश्रूषमाणो नमस्यन् गौतमः प्राञ्जलिपुटः पर्युपासीनः, एवं-वक्ष्यमाणप्रकारेण, अत्रादीत्-' के महालए णं भंते ! लोए पणत्ते ? ' हे भदन्त ! कियन्महालयः-कीदृग्विशालः खलु लोकः प्रज्ञप्तः ? भगवानाह-'गौयमा ! महइमहालए लोए पणत्ते ' हे गौतम ! महाति-महालयः-अति विशालः लोकः प्रज्ञप्तः । तमेव लोकविस्तारमाह-'पुरत्थिमेणं हैं,-अतः लोकांश में जीव के जन्ममरण की वृत्तव्यता का कथन सूत्र-कार ने इस सूत्र द्वारा किया है, इसमें गौतम ने प्रभु से जिस समय जो पूछा है-उस समय के प्रसङ्ग को प्रकट करने के लिये सूत्रकार कहते हैं-' तेणं कालेणं तेणं समणं जाव एवं वयासी ' उस काल और उस समय में यावत् राजगृह नगर में महावीर स्वामी पधारे उनसे धर्मकथा को सुनने के लिये परिषदा-जनसमूह-अपने २ घर से निकली धर्म-कथा को सुनकर वह विसर्जित हो गई, तब विनय से दोनों हाथ जोड़-कर प्रश्न पूछने की अभिलाषावाले गौतम ने प्रभु को नमस्कार कर, इस प्रकार उनसे पूछा-' के महालए णं भंते ! लोए पणत्ते ' हे भदन्त ! कैसा विशाल यह लोक कहा गया है ? इसके उत्तर में प्रभु ने कहा-' महइमहालए लोए पणत्ते ' हे गौतम ! यह लोक अतिविशाल कहा गया है ? इस लोकविस्तार को अब सूत्रकार प्रकट करते हैं-' पुरत्थिमेणं,

गौतम स्वामीએ ક્યારે આ વિષયને અનુલક્ષીને પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો, તે નીચેના સૂત્ર દ્વારા પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે- ' તેણં કાલેણં તેણં સમણં જાવ એવં વયાસી ' " તે કાળે અને તે સમયે રાજગૃહ નામે નગર હતું " આ કથનથી શરૂ કરીને " ગૌતમ સ્વામીએ આ પ્રમાણે પૂછ્યું " ત્યાં સુધીનું સમસ્ત પૂર્વોક્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવું જોઈએ એટલે કે રાજગૃહ નગરમાં મહાવીર પ્રભુનું આગમન પરિષદનું વંદણ નમસ્કાર માટે ગમન-ધર્મકથા શ્રવણ કરીને પરિષદનું વિસર્જન અને ત્યાર બાદ ધર્મતત્ત્વને જાણવાની જિજ્ઞાસાવાળા ગૌતમ સ્વામીનો આ પ્રકારનો પ્રશ્ન-આ સમસ્ત કથન અહીં ગ્રહણ કરવું જોઈએ. " કે મહાલણં ભંતે ! લોએ પણત્તે " હે ભગવન્ ! આ લોકને કેટલો વિશાળ કહ્યો છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-" મહइमहालए लोए पणत्ते ? " હે ગૌતમ ! આ લોકને અતિવિશાળ કહ્યો છે. તેના વિસ્તારનું હવે વર્ણન કરવામાં આવે છે-

અસંખેજ્જાઓ જોયણકોડાકોડીઓ, દાહિણેણં અસંખિજ્જાઓ એવં ચેવં 'લોકઃ પૌરસ્ત્યે પૂર્વદિગ્ભાગે, અસંખ્યેયાઃ યોજનકોટાકોટ્યઃ—અસંખ્યેયકોટાકોટિ યોજનપરિમિતઃ, એવં દક્ષિણે—દક્ષિણદિગ્ભાગે, અસંખ્યેયાઃ, એવમેવ પૂર્વોક્તરીત્યા યોજનકોટાકોટ્યો વર્તતે, 'એવં પચ્ચત્થિમેણ વિ, એવં ઉત્તરેણ વિ, એવં ઉડ્ડપિ, અહે અસંખેજ્જાઓ જોયણકોડાકોડીઓ, આયામવિવક્ષંમેણં' એવં—પૂર્વોક્તરીત્યા, પશ્ચિમેડપિ—એવમ્ ઉત્તરેડપિ, એવમ્ ઊર્ધ્વમપિ, અધોડપિ અસંખ્યેયાઃ યોજનકોટાકોટ્યઃ, આયામવિવક્ષંમેણ—આયામેન—દૈર્ઘ્યેણ, વિવક્ષંમેણ—વિસ્તારેણ, ઈદમ્ વિસ્તારઃ સ્વલુ અયં લોકઃ પ્રજ્ઞપ્તઃ ઇતિ પૂર્વેણાન્વયઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—'એસિં ણં મંતે ! એમહાલયંસિ લોગંસિ, અત્થિ કેઈ પરમાણુપોગ્ગલમેત્તે વિ પપ્પસે, જત્થ અયં જીવે ન જાએ વા, ન મપે વા વિ ? હે મદન્ત ! એતસ્માન્ સ્વલુ ઇયન્મહાલયે—

અસંખેજ્જાઓ જોયણકોડીઓ, દાહિણેણં અસંખિજ્જાઓ એવં ચેવં 'યહ લોક પૂર્વદિગ્ભાગ મેં અસંખ્યાત કોટાકોટિ યોજન કે વિસ્તારવાલા હૈ, હસી પ્રકાર સે દક્ષિણદિગ્ભાગ મેં મી યહ અસંખ્યાત કોટાકોટિ યોજનતક વિસ્તૃત હૈ—' એવં પચ્ચત્થિમેણ વિ, એવં ઉત્તરેણ વિ, એવં ઉડ્ડપિ, અહે અસંખેજ્જાઓ જોયણકોડાકોડીઓ આયામવિવક્ષંમેણં ' હસી પ્રકાર સે યહ પશ્ચિમદિશા મેં મી ઔર ઉત્તરદિશા મેં મી હૈ । હસી પ્રકાર સે યહ ઊર્ધ્વદિશા મેં ઔર અધોદિશા મેં મી અસંખ્યાત કોડા કોડી યોજન તક લંબા ચૌડા હૈ । એસે અતિ વિસ્તાર વાલા યહ લોક કહા ગયા હૈ ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—(એસિં ણં મંતે ! એમહાલયંસિ લોગંસિ અત્થિ કેઈ પરમાણુપોગ્ગલમેત્તે વિ પપ્પસે જત્થ ણં અયં

“પુરત્થિમેણં અસંખેજ્જાઓ જોયણકોડાકોડીઓ, દાહિણેણં અસંખિજ્જાઓ એવં ચેવં” આ લોક પૂર્વ દિશામાં અસંખ્યાત કોટાકોટિ યોજન સુધી વિસ્તરેલો છે, દક્ષિણમાં પણ તે અસંખ્યાત કોટાકોટિ યોજન સુધી વિસ્તૃત છે. “એવં પચ્ચત્થિમેણં વિ, એવં ઉત્તરેણ વિ, એવં ઉડ્ડપિ અહે અસંખેજ્જાઓ જોયણકોડાકોડીઓ આયામવિવક્ષંમેણં” એજ પ્રમાણે પશ્ચિમદિશામાં અને ઉત્તરદિશામાં પણ આ લોક અસંખ્યાત કોટાકોટિ યોજન સુધી વિસ્તરેલો છે એજ પ્રમાણે ઉર્ધ્વદિશામાં અને અધોદિશામાં પણ આ લોક અસંખ્યાત કોટાકોટિ યોજન પર્યન્ત લાંબો પહોળો (વિસ્તૃત) છે એવો અતિશય વિસ્તારવાળો આ લોક કહ્યો છે.

ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્ન—“એસિં ણં મંતે ! એમહાલયંસિ લોગંસિ અત્થિ કેઈ પરમાણુપોગ્ગલમેત્તે વિ પપ્પસે, જત્થ ણં અયં જીવે ન જાએ, ન મપે વા, વિ” હે

અતિવિસ્તૃતે, લોકે, અસ્તિ સમ્ભવતિ કશ્ચિન્ પરમાણુપુદ્ગલમાત્રોઽપિ પ્રદેશઃ, યત્ર
 खलु अयं जीवो न जातो वा न उत्पन्नो वा, न मृतो वापि भवेत् ? अपि शब्दः
 संभावनायां प्रयुक्तः, भगवानाह—‘गोयमा ! णो इणद्वे समद्वे’ हे गौतम ! नायमर्थः
 समर्थः, नैतत्संभवति । गौतम स्तत्र कारणं पृच्छति—‘से केणद्वेणं भंते ! एवं
 बुच्चइ.—एयंसि णं एमहालयंसि लोगंसि, नत्थि केइ परमाणुपोग्गलमेत्ते त्रिपएसे,
 जत्थ णं अयं जीवे ण जाए वा, न मए वावि ?’ हे भदन्त ! तत् केनार्थेन—केन
 प्रकारेण, एवमुच्यते—एतस्मिन् खलु इयन्महालये लोके नास्ति कश्चित् परमाणु-
 पुद्गलमात्रोऽपि प्रदेशो वर्तते, यत्र खलु अयं जीवो न जातो वा, न मृतो वापि
 भवेत् ? इति, भगवानाह—‘गोयमा ! से जहा नामए—केइपुरिसे अयासयस्स एगं

जीवे न जाए न मएवा वि’ हे भदन्त ऐसे इस लोक में—
 अति विस्तृत लोक में—क्या कोई परमाणुपुद्गलमात्र प्रदेश भी ऐसा
 है कि जहां पर यह जीव उत्पन्न न हुआ हो, और मरा भी न
 हो यहां “अपि” शब्द संभावना में प्रयुक्त हुआ है । उत्तर में प्रभु
 कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम ‘णो इणद्वे समद्वे’ यह अर्थ समर्थ नहीं
 है, अर्थात् ऐसी बात संभवित नहीं होती है । गौतम इस विषय में
 ‘से केणद्वेणं भंते ! एवं बुच्चइ, प्रभु से ऐसा पूछते हैं कि हे भदन्त !
 ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि इतने बड़े विशाल इस लोक
 में कोई भी ऐसा प्रदेश नहीं है कि जिसमें जीव उत्पन्न नहीं हुआ है,
 और मरा नहीं है ? इससे उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम !
 ‘से जहा नामए केइ पुरिसे अयासयस्स एगं महं अयावयं करेज्जा’
 समज्जो—जैसे कोई एक पुरुष ऐसा विशाल एक अजात्रज बनावे कि

लगवन् ! આ પ્રકારના આ અતિવિશાળલોકમાં—અતિવિસ્તૃતલોકમાં—એક પર-
 માણુ પુદ્ગલપ્રમાણુ કેઈ પ્રદેશ પણ થું એવો છે કે જ્યાં આ જીવ ઉત્પન્ન
 થયો ન હોય અને મરણ પામ્યો ન હોય ? (અહીં “અપિ” પદ સંભાવના
 અર્થમાં પ્રયુક્ત થયું છે.)

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! જો ઇણદ્વે સમદ્વે ”
 એવી વાત સંભવી શકતી નથી આ પ્રકારના ઉત્તરનું કારણ બાણવા માટે
 ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને પૂછે છે કે—“સે કેણદ્વેણં મંતે ! एवं बुच्चइ” હે
 लगवन् ! आप शा कारणे एवुं कडे छो के आटला जधा विस्तारवाणा लोकमां केई
 પણ એવો પ્રદેશ નથી કે જ્યાં જીવ ઉત્પન્ન થયો ન હોય અને મર્યો ન હોય ?

તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે—“ગોયમા !” હે ગૌતમ !
 ‘સે જહા નામએ કેઈ પુરિસે અયાસયસ્સ એગં મહં અયાવયં કરેજ્જા” ધારો કે
 કેઈ માણસ એક એવો વિશાળ વાડો બનાવે છે કે જેમાં ૧૦૦ બકરીઓ

મહં અયાવયં કરેજ્જા' હે ગૌતમ ! તત્થ યથાનામ કશ્ચિત્ પુરુષઃ અજાશતાય એકં મહાન્તમ્-વિશાલમ્, અજાવ્રજમ્-અજાવાટકં કુર્ણાત્, 'સે ણં તત્થ જહણ્ણેણં, એકં વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં અયાસહસ્સં પત્તિલ્લવેજ્જા' સં સ્વલ્લ પુરુષઃ તત્ર અજાશતસ્ય વાટકે, જઘન્યેન, એકાં વા, અજામ્, દ્વે વા અજે, તિસ્સો વા અજાઃ, ઉત્કુષ્ટેન અજાસહસ્સં પ્રક્ષિપેત્, અત્રાજાશતસમાવેશયોગ્યે વ્રજે ઉત્કુષ્ટેન અજાસહસ્સપ્રક્ષેપણાભિધાનં તાસામતિ સંકીર્ણતયાઽવસ્થાનસૂચનાર્થં વૌધ્યમ્ । 'તાઓ ણં તત્થ પડરગોયરાઓ, પડરપાણિયાઓ, જહણ્ણેણં એગાહં વા, વિયાહં વા, તિયાહં વા, ઉક્કોસેણં છમ્માસે પરિવસેજ્જા'તાઃ સ્વલ્લ સહસ્સસંખ્યકાઃ અજાઃ તત્ર-અજા-શતવ્રજે, પ્રચુરગોચરાઃ-મક્ષણાર્થિપ્રભૂતતૃણસમૂહાઃ પ્રચુરપાનીયાઃ-પ્રચુરાણિ પાનિયાનિ પાતું યાસાં તાસ્તથાવિધાઃ જઘન્યેન એકાહં વા, દ્વયહં વા, ત્ર્યહં વા, ઉત્કુષ્ટેન

જિસમેં સૌ બકરિયોં કો ઠહરને કે લાયક સ્થાન હો 'સે ણં તત્થ જહ-ણ્ણેણં એકં વા, દો વા, તિન્નિ વા' અબ વહ ઉસમેં કમ સે કમ એક બકરી, યા દો બકરિયોં યા ત્રીન બકરિયોં કો ઔર 'ઉક્કોસેણં અયા-સહસ્સં પત્તિલ્લવેજ્જા' અધિક સે અધિક એક હજાર બકરિયોં કો રખે । યહાં સૌ બકરિયોં કે ઠહરને યોગ્ય સ્થાન યેં જો એક હજાર બકરિયોં કે ઠહરને-રખને કી વાત કહી ગઈ હૈ-વહ ઉનકે અતિસંકીર્ણરૂપ સે રહને કે લિયે કહી ગઈ હૈ-અર્થાત્ વહાં જગહ તો કેબલ સૌ બકરિયોં કે ઠહ-રને કે લિયે હી હૈ-પરન્તુ જબ ઉસમેં એક હજાર બકરિયાં રહેંગી-તવ વે આપસ મેં વહુત હી અધિક ધિસપિસરૂપ મેં સંકીર્ણ હોકર હી રહેંગી 'તાઓ ણં તત્થ પડરગોયરાઓ, પડરપાણિયાઓ, જહણ્ણેણં એગાહં વા વિયાહં વા તિયાહં વા', વહાં વહ ઉન બકરિયોં કો ચરને કે લિયે પત્તી-ધાસ આદિ કી વ્યવસ્થા ઔર પીને કો જલ કી બી વ્યવસ્થા કર

રહી શકે એટલી જગ્યા છે. "સેણં તત્થ જહણ્ણેણં એકં વા, દો વા, તિન્નિ વા" હવે તે માણસ તે વાડામાં એાછામાં એાછી એક અથવા બે અથવા ત્રણ બકરીઓને "ઉક્કોસેણં અયા સહસ્સં પત્તિલ્લવેજ્જા" અને વધારેમાં વધારે એક હજાર બકરીઓને રાખે છે અહીં સૌ બકરીઓને રહેવા લાયક સ્થાનમાં હજાર બકરીઓને રાખવાની જે વાત કરવામાં આવી છે તેનો ભાવાર્થ એવો છે કે તે વાડામાં મોકળાશપૂર્વક તો ૧૦૦ બકરીઓ જ રાખી શકાય છે પણ બે બકરીઓ વચ્ચે બિલકુલ ખાલી જગ્યા ન રાખવામાં આવે તો એક હજાર બકરીઓ પણ ત્યાં રહી શકે તેમ છે હા, તેમને સંકડાશ પડે ખરી ધારે કે તે માણસ આ વાડામાં એક હજાર બકરીઓને રાખે છે. "તાઓણં તત્થ પડરગોયરાઓ, પડરપાણિયાઓ, જહણ્ણેણં એગાહં વા, તિયાહં વા, ત્યાં તે માણસ તે બકરીઓને ખાવાને માટે ઘાસચારાની અને પીવાને માટે પાણીની પણ

વળમાસાન પરિવસેયુઃ, एतावता तासां सहस्रसंख्यकानाम् प्रचुरमुन्नपुरीषसम्भवः, बुभुक्षापिबासाविरहेण सुस्थतया अधिककालजीवित्वं फलितम् तथाच वक्तव्यं त्रिपयमाह—‘अत्थि णं गोयमा ! तस्स अयावयस्स केई परमाणुपोग्गलमेत्ते वि पएसे, जे णं तासि अयाणं उच्चारणेण वा, पामवणेण वा, खेलेण वा, सिंघणएण वा, वंतेण वा, पित्तेण वा, पूएण वा, सुक्केण वा, सोणिणएण वा, चम्मेहिं वा, रोमेहिं वा, सिंगेहिं वा, खुरेहिं वा, नहेहिं वा, अणाकंतपुण्वे भवइ ?’ हे गौतम ! अस्ति—संभवति खलु तस्य अजात्रजस्य कश्चिदपि परमाणुपुद्गलमात्रोऽपि प्रदेशो वर्तते ? यः खलु तथाविधः प्रदेशः तासां सहस्रसंख्यकानाम्, उच्चारणे वा—

देता है ताकि वे भूखी और प्यासी नहीं रह सकें और आनन्द से उसी बाड़े में वे ‘जहण्णेणं एगाहं वा , वियाहं वा’ कम से कम एक दो तीन दिन तक और ‘उक्कोसेणं छम्मासे परिवसेज्जा’ अधिक से अधिक छह मास तक रहे । इतने अधिक काल तक वहां निवास करने की इस बात से सूत्रकार यह प्रकट करना चाहते हैं कि जब वे वहां मनमाना खावेंगी और यथेच्छ जलपान करेंगी तब इससे उन हजार बकरियों की वहां अधिक मात्रा में उच्चार और पेशाब होगी तथा स्वस्थ बनीं रहने से वे वहां सुरक्षित जीवन में भी रहेंगी अर्थात् अधिक काल तक जीती रहेंगी ‘अत्थि णं गोयमा ! तस्स अयावयस्स केई परमाणुपोग्गलमेत्ते वि पएसे’ अब ध्यान देने की बात कि हे गौतम ! क्या उस अजात्रज का कोई सा परमाणुपुद्गलमात्र भी प्रदेश ऐसा बचा रहेगा ‘जे णं’ जो इतने समय तक ‘तासि अयाणं’

વ્યવસ્થા કરે છે, કે જેથી તેઓ બૂખ અને તૃપાને કારણે મરી ન જાય, પણ આનંદથી રહી શકે આ પ્રકારે તે હજાર બકરીઓ તે વાડામાં એક અથવા બે અથવા ત્રણ દિવસ સુધી રહે છે, “ ઉક્કોસેણં છમ્માસે પરિવસેજ્જા ” અને વધારેમાં વધારે છ માસ સુધી રહે છે. (આટલા લોખા સમય સુધી તે બકરીઓને ત્યાં રાખવાની વાત દ્વારા સૂત્રકાર એ વાતનું પ્રતિપાદન કરવા માગે છે કે ત્યાં પુરતા ઘાસચારા અને પાણીની સગવડ મળવાથી તે બકરીઓ ત્યાં અધિક માત્રામાં મળભૂત છોડશે અને તેમના મૂત્ર અને લીંડીઓ વિનાનો તે વાડાનો એક પણ પ્રદેશ રહી જશે નહીં અને તેઓ વાડામાં સુરક્ષિત અને સ્વસ્થ રહેવાને કારણે અધિક કાળ સુધી જીવતી રહેશે.)

મહાવીર સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ અત્થિણં ગોયમા ! તસ્સ અયાવયસ્સ કેઈ પરમાણુપોગ્ગલમેત્તે વિ પએસે ” હે ગૌતમ ! શું તે વાડાનો એક પરમાણુ પુદ્ગલ પ્રમાણુ કેઈ પ્રદેશ પણ એવો રહી શકશે કે “જે ણં ઉચ્ચારેણં વા ” જે બકરીની

पुरीषेण वा, प्रसवणेन वा, मुत्रेण वा, श्लेष्मणा वा-कफविशेषेण वा, मिद्धाण-
केन वा-नासिकामलविशेषेण वा, चान्तेन वा, उद्वमनेन वा, पित्तेन वा, पूरेण
वा-विकृतशोणितेन वा, शुक्लेण वा, शोणितेन वा, चर्मभिर्वा, रोमभिर्वा,
शृङ्गेर्वा, खुरैर्वा, नखैर्वा, खुराग्रभागैर्वा अनाक्रान्तपूर्वो भवति ? अस्पृष्टपूर्वो
भवेत् किमिति प्रश्नः, गौतम आह-‘भगवं णो इणट्ठे समट्ठे’ हे भगवन् ! नायमर्थः
समर्थः-नैतत्संभवति न अनाक्रान्तपूर्वः स्यात् अपितु अनाक्रान्तपूर्व एवेति कदाचित्
तत्संभाव्यापि प्रस्तुतार्थस्यासंभावनामाह-‘होउज्जा वि णं गोयमा । तस्स अयाव-
यस्स केई परमाणुपोग्गलमेत्ते वि पएसे, जेणं तासिं अयाणं उच्चारेण वा जाव
णहेहिं वा अणाकंतपुव्वे’ हे गौतम ! भवेदपि कदाचित् खलु तस्य अजाव्रजस्य

उन बकरियों की ‘उच्चारेणं वा’ लेंडियों से ‘पासवेणं वा’ अथवा
उनके पेशाब से, ‘खेलेणवा’ या उनके श्लेष्म से, ‘सिंघाणएण वा’
या उनके नाक के मल से ‘वन्तेण वा’ या उनके वमन से ‘पित्तेण
वा’ या उनके पित्त से ‘पूएण वा’ विकृत खून से-पीप से,
‘सुक्केण’ या उनके शुक्र से-वीर्य से ‘सोणिणवा’ या उनके
खून से ‘चर्मैहिं वा’ या उनके चमड़े से, ‘रोमेहिं वा’ या उनके
रोमों से, ‘सिंगेहिं वा’ या उनके सींगों से, ‘खुरेहिं वा’, या उनके
खुरों से ‘नहेहिं वा’ या उनके नखों से, ‘अणाकंतपुव्वे भवइ’ अना-
क्रान्त पूर्व बना रहे ? अर्थात् इन सब में किसी एक से भी वह अछूता-
छूटा न गया बना रहे है ?

उत्तर में गौतम ने कहा-‘भगवं णो इणट्ठे समट्ठे’ हे भदन्त ! यह
अर्थ समर्थ नहीं है-ऐसी वहां संभावना नहीं हो सकती, किन्तु ऐसी

ली’डीओथी अथवा “पासवेणं वा” तेमना भूत्रथी अथवा “खेलेण वा”
तेमना कइ वडे, “सिंघाणएण वा” अथवा तेमना नाकमांथी नीकणता थीकण्णु
अवाडी वडे, “वन्तेण वा” अथवा तेमना वमन वडे, “पित्तेण वा” अथवा
तेमना पित्त वडे, “पूएण वा” अथवा तेमना परु वडे, “सुक्केण वा” अथवा
तेमना वीर्य वडे, “सोणिणवा” अथवा तेमना लोडी वडे, “चर्मैहिं वा”
अथवा तेमनी आभडी वडे, “रोमेहिं वा” अथवा तेमनी रुवांटी वडे,
“सिंगेहिं वा”-अथवा तेमना शिंगंडाओ वडे, “खुरेहिं वा” अथवा तेमनी
भरीओ वडे, “नहेहिं वा” अथवा तेमना नभ वडे, “अणाकंतपुव्वे भवइ”
अनाक्रान्तपूर्व कइ ? अट्ठे के ली’डीओ आदि पदार्थोंमांथी कौई पणु ओक
द्वारा पणु स्पर्श थया विनानो तेनो ओक पणु अदेश रहेशे भदेशे ?

गौतम स्वामीनो उत्तर-“भगवं णो इणट्ठे समट्ठे” हे भगवन् ! ओवु
संभवी शके नही अट्ठे के ली’डीओ आदिथी जेनो स्पर्श न थये डाय

કશ્ચિત્ પરમાણુપુદ્ગલમાત્રોઽપિ પ્રદેશઃ, યઃ સ્વલુ તાસાં સદસ્યસંસ્થાકાનામ્ અજા-
નામ્, ઉચ્ચારેણ વા-પુરીયેણ વા, યાવત્-પ્રસ્રવણેન વા-મૂત્રેણ, શ્લેષ્મણા વા,
સિદ્ધાણક્રેન વા, ચાન્તેન વા, પિત્તેન વા, પૂયેન વા, શુક્રેણ વા, શોણિતેન વા,
ચર્મમિ વી, રોમમિ વી, શૂઙ્ગે વી, સુરૈ વી, નચૈ વી, અનાક્રાન્તપૂર્વઃ-અસ્પૃષ્ઠપૂર્વઃ
કદાચિત્ સંભવેદપિ, । કિન્તુ-નૈતત્સંભવતીત્યાહ-‘જો ચેવણં ઇયંસિ ઇમહાલયંસિ
લોગંસિ લોગસ્ય સાસયં ભાવં સંસારસ્ય ય અણાદિભાવં, જીવસ્ય ય ણિચ્ચભાવં કમ્મ-
વહુત્તં, જન્મમરણવાહુલ્લં ચ પડુચ્ચ નત્થિ કેઽ પરમાણુપોગ્ગલમેત્તે વિ પપ્પસે’

હી જ્યાં સંભાવના होती है कि, वहाँ का कोईसा भी प्रदेश
ऐसा नहीं बच सकता है कि जो उनकी लेंडियों आदि से
स्पर्शित न हो चुका हो ‘होज्जा वि णं गोयमा ! तस्स अयावयस्स
केई परमाणुपोग्गलमेत्ते वि पप्पसे’ खैर, हे गौतम ! यह बात भी कदा-
चित् स्वीकार कर ली जावे कि उस अजाव्रज का कोई सा परमाणुमात्र
भी प्रदेश ऐसा हो सकता है ‘जे णं तासिं अयाणं उच्चारेण वा जाव
णहेहिं वा अणाकंतपुब्बे’ जो उन हजार बकरियों की लेंडियों से यावत्
उनकी पेशाब से, श्लेष्म से, सिद्धाणनाक के मैल से, वमन से, पित्त
से, शुक्र से, शोणित से, चमड़े से, रोमों से, शृङ्गों से, खुरों से या
उनके नखों से या खुरों के अग्रभागों से अनाक्रान्त पूर्व भी हो
परन्तु ‘जो चेव णं इयंसि’ ए महालयंसि लोगंसि लोगस्य य सासयं
भावं संसारस्य य अणादिभावं, जीवस्य य णिच्चभावं’ इतने बड़े

એવો એક પણ પ્રદેશ ત્યાં બાકી રહ્યો નહીં હોય તેનો એક એક પ્રદેશ
લીંડીઓ આદિ વડે સ્પર્શિત થઈ ચુક્યો જ હશે “હોજ્જા વિ ણં ગોયમા !
તસ્સ અયાવયસ્સ કેઈ પરમાણુપોગ્ગલમેત્તે વિ પપ્પસે” હે ગૌતમ ! કહાચ એ વાત
પણ સંભવી શકે કે તે બકરીના વાડાનો એક પરમાણુ પુદ્ગલ પ્રમાણુ પ્રદેશ
એવો રહી બચ, “જેણંતાસિં અયાણં ઉચ્ચારેણ વા જાવ ણહેહિં વા અણાકંતપુબ્બે”
કે જે તે બકરીની લીંડીઓ વડે તેમના મૂત્ર વડે, તેમના કફ વડે, તેમના
નાકના મેલ વડે, વમન વડે, પિત્ત વડે, પડ્ડ વડે, વીચ વડે, લોહી વડે,
આમડી વડે, રુવાંટી વડે, શ્રૃંગો વડે, ખરીઓ વડે અને નખો વડે (ખરી
ઓના અગ્રભાગ વડે) અનાક્રાન્તપૂર્વ (સ્પૃષ્ટ થયા વિનાનો) પણ હોય પરન્તુ
“જોચેવણં ઇયંસિ ઇમહાલયંસિ લોગસ્ય ય સાસયં ભાવં સંસારસ્ય ય અણાદિભાવં,
જીવસ્ય ય ણિચ્ચભાવં કમ્મવહુત્તં, જન્મમરણવાહુલ્લં ચ, પડુચ્ચ નત્થિ કેઈ પરમાણુ
પોગ્ગલમેત્તે વિ પપ્પસે, જત્થણં અયં જીવે ન જાણ વા, ન મણ વા વિ સે તેણટ્ટેણં, તેંચેવ

જત્ય ણં અયં જીવે ન જાણ વા, ન મણ વા વિ, નો ચૈવ ચલુ, ઇતસ્મિન્-પૂર્વોક્તે, ઈદ્ગમ્માહાલયે-અતિવિસ્તારે, લોકે, લોકસ્ય ચ શાશ્વતં ભાવં-સ્થિતિમ્, સંસારસ્ય ચ અનાદિભાવં, જીવસ્ય ચ નિત્યભાવં, કર્મબહુત્વમ્-કર્મણામાધિક્યમ્, જન્મમરણ-બાહુલ્યં ચ પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય-લોકસ્ય શાશ્વતભાવાદ્યપેક્ષયેત્યર્થઃ નાસ્તિ કશ્ચિત્ પરમાણુપુદ્ગલમાત્રોઽપિ પ્રદેશઃ, યત્ર ચલુ લોકપ્રદેશે, અયં જીવો ન જાતો વા નોત્પન્નો વા ભવેત્, ન મૃતો વાપિ ભવેત્ । ઇદમુક્તં ભવતિ અત્ર લોકસ્ય શાશ્વત-ત્વેઽપિ સંસારસ્ય સાદિત્વે સતિ નૈવં સ્યાદિત્યત સ્તસ્યાનાદિત્વમુક્તમ્, નાનાં-જીવાપેક્ષયા સંસારસ્યાનાદિત્વેઽપિ વિવક્ષિતજીવસ્યાનિત્યત્વેનોક્તાર્થઃ સ્યાદતો જીવસ્ય નિત્યત્વમુક્તમ્, જીવસ્ય નિત્યત્વેઽપિ કર્મણામલ્પત્વે તથાવિધસંસરણાભાવાત્

વિશાલ હસ લોક મેં લોકકી શાશ્વત સ્થિતિ કો, સંસાર કે અનાદિ-ભાવ કો, જીવ કે નિત્યભાવ કો, કર્મોં કી અધિકતા કો ઓર જન્મ-મરણ કી બહુલતા કો આશ્રિત કરકે-અર્થાત્-લોક કે શાશ્વતભાવ આદિ કી અપેક્ષા લેકરકે લોક કા એસા કોઈ સ્થા મી પરમાણુપુદ્ગલમાત્ર મી પ્રદેશ નહીં હૈ, કિ જિસ લોક પ્રદેશ મેં યહ જીવ જન્મા ન હો ઓર મરા મી ન હો હસ કથન કા સારાંશ એસા હૈ કિ-લોક કી સ્થિતિ કો શાશ્વત હોને પર મી યદિ સંસાર કો સાદિ માના જાવે તો જીવકી-જો હસ પ્રકાર સે નાના જીવોં કી અપેક્ષા લેકર કે લોકાકાશ કે પ્રત્યેક પ્રદેશ પર અનાદિરૂપ સે જન્મ મરણ પરંપરા પ્રતિપાદિત કી ગઈ હૈ વહ નહીં બન સકેગી અતઃ લોક કો શાશ્વત માનને પર મી સંસાર કો અનાદિ કહો ગયા હૈ તબ હી જાકર લોકાકાશ કે પ્રત્યેક પ્રદેશ પર જીવોં કી અનાદિરૂપ સે જન્મ મરણ પરંપરા સ્થ સકતી હૈ હસ પ્રકાર

જાવ ન મણ વા વિ” લોકની શાશ્વતસ્થિતિ, સંસારને અનાદિભાવ, જીવને નિત્યભાવ, કર્મોની અધિકતા અને જન્મમરણની બહુલતા, આ બધાની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે, તો આ અતિ વિશાળ લોકને એવો કોઈ પરમાણુપુદ્ગલપ્રમાણુ પ્રદેશ પણ એવો નથી કે જ્યાં આ જીવ જન્મે તો હોય અને મરે તો હોય આ કથનનો ભાવાર્થ નીચે પ્રમાણે છે-

લોકની સ્થિતિ શાશ્વત હોવા છતાં પણ જો સંસારને સાદિ (આદિ યુક્ત) માનવામાં આવે, તો જીવની જે આ પ્રકારે વિવિધ જીવોની અપેક્ષાએ લોકાકાશના પ્રત્યેક પ્રદેશમાં અનાદિ રૂપે જન્મમરણ પરંપરા પ્રતિપાદિત કરવામાં આવી છે, તે પ્રતિપાદિત કરી શકાત નહીં તેથી લોકને શાશ્વત માનવા છતાં પણ સંસારને અનાદિ કહેવામાં આવ્યો છે આ પ્રકારની પરિસ્થિતિ હોય તો

નોક્તં વસ્તુસ્યાદતઃ કર્મણાં વાહુલ્યં પ્રતિપાદિતમ્, કર્મણાં વાહુલ્યેઽપિ જન્માદેર-
લ્પત્વેનોક્તાર્થઃ સ્યાદતો જન્માદિ વાહુલ્યં પ્રતિપાદિતમવસેયમ્, પ્રકૃતમુપસંહર-
ન્નાહ-‘સે તેણદ્દેણં તં ચેવ જાવ ન મણ્વા વિ’ તત્ તેનાર્થેન-તેન કારણેન, તદેવ
યાવત્ ઉક્તલોકસ્ય નાસ્તિ કશ્ચિત્ પરમાણુપુદ્ગલમાત્રોઽપિ પ્રદેશઃ, યત્ર સ્વલ્લ અયં
જીવો ન જાતો વા-નોત્પન્નો વા ભવેત્, ન મૃતો વાપિ ભવેદિતિ ભાવઃ ॥સૂ૦ ૧॥

સે નાના જીવોં કી અપેક્ષા સે સંસાર મેં અનાદિતા હોને પર ખી યદિ
વિવક્ષિત જીવ કો અનિત્યમાના જાવે તો હસ ઉક્તાર્થ કી સજ્જતિ નહીં
બનસકતી હૈ અતઃ જીવ મેં નિત્યતા કહી ગઈ હૈ । જીવ કો નિત્ય માનને
પર ખી કર્મોં મેં અલ્પતા માની જાવે તો તથાવિધ સંસાર મેં જીવ કા
પરિભ્રમણ નહીં હો સકેગા, અતઃ ઉક્તાર્થ કા કથન બન સકેગા-હસલિયે
ઉક્તાર્થ કા કથન બન જાવે, હસી કારણ સે કર્મોં મેં વાહુલ્યતા પ્રતિપા-
દિત કી ગઈ હૈ । કર્મોં કી બહુલતા હોને પર ખી યદિ જન્માદિ મેં
અલ્પતા માની જાવે તો ઉક્તાર્થ નહીં બન સકતા હૈ-હસલિયે યહ ઉક્તાર્થ
બન જાવે-હસીલિયે જન્માદિ મેં બહુલતા કહી ગઈ હૈ, એસા જાનના
વાહિયે ‘સે તેણદ્દેણં તં ચેવ જાવ ન મણ્વા વિ’ હસી કારણ હે ગૌતમ!
એસા કહા ગયા હૈ કિ હસ લોક કા કોઈસા ખી એસા પરમાણુપુદ્ગલમાત્ર
પ્રદેશ ખી નહીં હૈ કિ જહાં પર યહ જીવ ઉત્પન્ન ન હુઆ હો ઓર
મરા ખી ન હો ॥સૂ૦ ૧॥

જ લોકાકાશના પ્રત્યેક પ્રદેશમાં જીવોની અનાદિ રૂપે જન્મમરણ પરમ્પરા
ઘટિત થઈ શકે આ પ્રકારે વિવિધ જીવોની અપેક્ષાએ સંસારમાં અનાદિતા
હોવા છતાં પણ જો વિવક્ષિત જીવને અનિત્ય માનવામાં આવે, તો ઉપર્યુક્ત
અર્થની સંગતતા સંભવી શકતી નથી, તેથી જીવમાં નિત્યતા કહી છે જીવને
નિત્ય માનવા છતાં જો કર્મોમાં અલ્પતા માનવામાં આવે, તો તથાવિધ સંસાર
માં જીવોનું પરિભ્રમણ સંભવી શકશે નહીં, તેથી ઉપર્યુક્ત કથન સંગત
બની શકે, તે માટે બહુલતા પ્રતિપાદિત કરાઈ છે કર્મોની બહુલતા હોવા છતાં
પણ જન્માદિમાં અલ્પતા માનવામાં આવે, તો ઉપર્યુક્ત કથન અસંગત
બન્ય છે, તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે આ લોકનો કોઈ પરમાણુપુદ્ગલ-
પ્રમાણ પ્રદેશ પણ એવો નથી કે જ્યાં આ જીવ ઉત્પન્ન થયો ન હોય અને
મર્યો પણ ન હોય. ॥સૂ૦ ૧॥

मूकम्—कइणं भंते ! पुढवीओ पणत्ताओ ? गौतम ! सत्त-
 पुढवीओ पणत्ताओ, जहा पढमसए पंचम उद्देसए तहेव
 आवासा ठावेयवा, जाव अणुत्तरविमाणे ति जाव अपराजिए
 सट्ठसिद्धे, अयं णं भंते ! जाव इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए,
 तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु एगमेगंसि निरयावासंसि पुढ-
 विकाइयत्ताए जाव वणस्सइकाइयत्ताए, नरगत्ताए, नेरइय-
 त्ताए उववन्नपुवे ? हंता, गोयमा ! असइं अदुवा, अणंतखुत्तो,
 सव्व जीवा वि णं भंते ! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए
 निरयावाससयसहस्सेसु तं चेव जाव अणंतखुत्तो, अयं णं भंते !
 जीवे सक्करप्पभाए पुढवीए पणवीसाए, एवं जहा रयणप्पभाए
 तहेव दो आलावगा भाणियव्वा, एवं जाव धूमप्पभाए, अयं
 णं भंते ! जीवे तमाए पुढवीए पंचूणे निरयावाससयसहस्से
 एगमेगंसि सेसं तं चेव, अयं णं भंते ! जीवे अहे सत्तमाए
 पुढवीए पंचसु अणुत्तरेसु महतिमहालएसु महानिरएसु एग-
 मेगंसि निरयावासंसि सेसं जहा रयणप्पभाए, अयं णं भंते !
 जीवे चोसट्ठीए असुरकुमारावाससयसहस्सेसु एगमेगंसि असु-
 रकुमारावासंसि पुढवीकाइयत्ताए जाव वणस्सइकाइयत्ताए,
 देवत्ताए, देवीत्ताए, आसणसयणभंडमत्तोवगरणत्ताए उव-
 वन्नपुवे ? हंता, गोयमा ! जाव अणंतखुत्तो, सव्वजीवा वि णं
 भंते ! एवं चेव, एवं जाव थणियकुमारेसु, नाणत्तं आवासेसु,
 आवासा पुव्वभाणिया, अयं णं भंते ! जीवे असंखेज्जेसु पुढवि-

काइयावाससयसहस्सेसु एगमेगंसि, पुढविकाइयावासंसि
 पुढविकाइयत्ताए जाव वणस्सइकाइयत्ताए उववन्नपुवे ? हंता,
 गोयमा ! जाव अणंतखुत्तो, एवं सव्वजीवा वि, एवं जाव वण-
 स्सइकाइएसु । अयं णं भंते ! जीवे असंखेज्जेसु वेदियावाससय-
 सहस्सेसु एगमेगंसि वेदियावासंसि, पुढविकाइयत्ताए जाव
 वणस्सइकाइयत्ताए वेइंदियत्ताए उववन्नपुवे ! हंता, गोयमा !
 जाव अणंतखुत्तो, सव्वजीवा वि णं एवं चेव, एवं जाव मणु-
 स्सेसु, नवरं तेदिएसु जाव वणस्सइकाइयत्ताए तेदियत्ताए,
 चउरिंदएसु चउरिंदियत्ताए, पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु पंचिं-
 दियतिरिक्खजोणियत्ताए, मणुस्सेसु मणुस्सत्ताए, सेसं जहा
 वेदियाणं । वाणमंतरजोइसिय सोहम्मीसाणाण च जहा असु-
 रकुमाराणं । अयं णं भंते ! जीवे सणंकुमारे कप्पे वारससु
 विमाणावाससयसहस्सेसु एगमेगंसि विमाणावासंसि पुढवि-
 काइयत्ताए सेसं जहा, असुरकुमाराणं जाव अणंतखुत्तो, नो
 चेवणं देवित्ताए, एवं सव्वजीवावि, एवं जाव आणयपाणएसु,
 एवं आरणच्चुएसु वि । अयं णं भंते ! जीवे तिसु वि अट्टार-
 सुत्तरेसु गेविज्जविमाणावाससएसु एवं चेव । अयं णं भंते !
 जीवे पंचसु अणुत्तरविमाणेसु एगमेगंसि अणुत्तरविमाणंसि
 पुढवि तहेव जाव अणंतखुत्तो, णो चेव णं देवत्ताए वा, देवि-
 त्ताए वा, एवं सव्वजीवा वि । अयं णं भंते ! जीवे सव्वजीवाणं
 माइत्ताए पिइत्ताए, भाइत्ताए भगिणित्ताए, भज्जत्ताए, पुत्तत्ताए,

धूयत्ताए, सुण्हत्ताए उववन्नपुव्वे? हंता, गोयमा! असइं अदुवा
अणंतखुत्तो। सव्वजीवावि णं भंते! इमस्स जीवस्स माइत्ताए
जाव उववन्नपुव्वे? हंता, गोयमा! जाव अणंतखुत्तो। अयं णं
भंते! जीवे सव्वजीवाणं अरित्ताए वेरियत्ताए घायगत्ताए वह-
गत्ताए, पडिणीयत्ताए, पच्चामित्तत्ताए उववन्नपुव्वे! हंता,
गोयमा! जाव अणंतखुत्तो। सव्वजीवा वि णं भंते! एवं चेव।
अयं णं भंते! जीवे सव्वजीवाणं रायत्ताए जुवरायत्ताए, जाव
सत्थवाहत्ताए उववन्नपुव्वे? हंता, गोयमा! असइं अदुवा
अणंतखुत्तो, सव्वजीवाणं एवं चेव। अयं णं भंते! जीवे सव्व-
जीवाणं दासत्ताए पेसत्ताए भयगत्ताए, भाइल्लगत्ताए भोगपुरि-
सत्ताए, सीसत्ताए वेसत्ताए, उववन्नपुव्वे? हंता, गोयमा!
जाव अणंतखुत्तो, एवं सव्वजीवा वि अणंतखुत्तो! सेवं भंते!
सेवं भंते! त्ति जाव विहरइ ॥सू० २॥

बारसमे सए सत्तमो उद्देसो ससत्तो ॥१२-७॥

छाशा—कति खलु भदन्त! पृथिव्याः प्रज्ञप्ताः? गौतम! सप्त पृथिव्यः प्रज्ञप्ताः,
यथा प्रथमशतके पञ्चमेदेशके तथैव आवासाः स्थापयितव्याः यावत् अनुत्तर
विमान इतियावत्-अपराजितः सर्वार्थसिद्धः। अयं खलु भदन्त! जीवः अस्यां रत्न-
प्रभायां पृथिव्यां त्रिंशति निरयावासशतसहस्रेषु एकैकस्मिन् निरयावासेषु पृथिवी
कायिकतया यावत् वनस्पतिकायिकतया, नरकतया, नैरयिकतया, उत्पन्नपूर्वः?
हन्त गौतम! असकृद्, अथवा अनन्तकृत्वः। सर्वजीवा अपि भदन्त! अस्यां रत्न-
प्रभायां पृथिव्यां त्रिंशति निरयावासशतसहस्रेषु तदेव यावत्-अनन्तकृत्वः।
अयं खलु भदन्त! जीवः शर्कराप्रभायां पृथिव्यां, पञ्चविंशतौ, एवं यथा रत्नप्रभायां
तथैव द्वौ आलापकौ मणितव्यौ, एवं यावत् धूमप्रभायाम्, अयं खलु भदन्त!
जीवस्तमायां पृथिव्यां पञ्चोने निरयावासशतसहस्रे एकैकस्मिन् शेषं तदेव। अयं
खलु भदन्त! जीवः, अधः सप्तम्यां पृथिव्याम्, पञ्चसु अनुत्तरेषु महातिमहालयेषु
महानिरयेषु एकैकस्मिन् निरयावासे शेषं यथा रत्नप्रभायाम्। अयं खलु भदन्त!
जीवः चतुष्पष्ठ्याम् असुरकुमारावामशतसहस्रेषु एकैकस्मिन् असुरकुमारावासे-

पृथिवीकायिकतया यावत्, वनस्पतिकायिकतया, देवत्वेन, देवीत्वेन, आसन
 शयनभाण्डामन्त्रोपकरणतया उत्पन्नपूर्वः? हन्त, गौतम! यावत्-अनन्तकृत्वः।
 सर्वजीवा अपि खलु भदन्त! एवमेव, एवं यावत्-स्वनितकुमारेषु, नानात्वम्
 आवासेषु, आवासाः पूर्व भणिताः। अयं खलु भदन्त! जीवः
 असंख्येयेषु पृथिवीकायिकावासशतसहस्रेषु एकैकस्मिन् पृथिवीकायिकावासे
 पृथिवीकायिकतया यावत् वनस्पतिकायिकतया उत्पन्नपूर्वः? हन्त, गौतम!
 यावत् अनन्तकृत्वः, एवं सर्वजीवा अपि, एवं यावत्-वनस्पतिकायिकेषु, अयं
 खलु भदन्त! जीवः असंख्येयेषु द्वीन्द्रियावासशतसहस्रेषु एकैकस्मिन्
 द्वीन्द्रियावासे पृथिवीकायिकतया यावत् वनस्पतिकायिकतया द्वीन्द्रियतया
 उत्पन्नपूर्वः, हन्त, गौतम! यावत् अनन्तकृत्वः। सर्व जीवा अपि खलु एवमेव,
 एवं यावत् मनुष्येषु, नवर त्रीन्द्रियेषु यावत् वनस्पतिकायिकतया त्रीन्द्रियतया,
 चतुरिन्द्रियेषु चतुरिन्द्रियतया, पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकेषु पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिक-
 तया, मनुष्येषु मनुष्यतया, शेषं यथा द्वीन्द्रियाणाम्, वानव्यन्तरज्योतिषिक
 सौधर्मेशानानां च यथा असुरकुमाराणाम्, अयं खलु भदन्त! जीवः सनत्कुमारे
 कल्पे द्वादशसु विमानावासशतसहस्रेषु एकैकस्मिन् विमानिकावासे पृथिवी-
 कायिकतया, शेषं यथा असुरकुमाराणां, यावत्-अनन्तकृत्वः, नो चैव खलु देवी-
 त्वेन, एवं सर्वजीवाः अपि, एवं यावत्-आनतपाणतेषु, एवम् आरण-अच्युतेष्व-
 पि। अयं खलु भदन्त! जीवस्त्रिष्वपि अष्टादशोत्तरेषु ग्रैवेयकविमानावासशतेषु
 एवमेव। अयं खलु भदन्त! जीवः पञ्चसु अनुत्तरविमानेषु एकैकस्मिन् अनुत्तर-
 विमाने पृथिवी तथैव यावत् अनन्तकृत्वः, नोचैव खलु देवतया वा, देवीतया वा,
 एवं सर्वजीवा अपि। अयं खलु भदन्त! जीवः सर्वजीवानां मातृतया पितृतया,
 भ्रातृतया, भगिनीतया, भार्यातया, पुत्रतया, दुहितृतया, स्नुषातया उत्पन्नपूर्वः?
 हन्त, गौतम! असकृत्, अथवा अनन्तकृत्वः। सर्वजीवा अपि खलु भदन्त! अस्य
 जीवस्य मातृतया यावत्-उत्पन्नपूर्वः? हन्त, गौतम! यावत्-अनन्तकृत्वः। अयं-
 खलु भदन्त! जीवः सर्वजीवानाम् अरितया, वैरिकतया, घातकतया, व्यधकतया,
 प्रत्यनीकतया, प्रत्यमिश्रतया उत्पन्नपूर्वः? हन्त, गौतम! यावत् अनन्तकृत्वः,
 सर्व जीवानां अपि खलु भदन्त! एव मेव। अयं खलु भदन्त! जीवः सर्वजीवानां
 राजतया युवराजतया यावत्-सार्थवाहतया, उत्पन्नपूर्वः? हन्त, गौतम! असकृत्,
 यावत्-अनन्तकृत्वः सर्वजीवानाम् एवंचैव, अयं खलु भदन्त! जीवः सर्वजीवानां
 दासतया, प्रेक्ष्यतया, भृतकतया, भागिकतया, भोगपुरुषतया, शिष्यतया
 द्वेष्यतया, उत्पन्नपूर्वः? हन्त, गौतम! यावत्-अनन्तकृत्वः, एवं सर्वजीवा अपि,
 अनन्तकृत्वः तदेवं भदन्त! तदेवं भदन्त! इति यावद् विहरति ॥सू०२॥

द्वादशशतके सप्तमोद्देशः समाप्तः ॥

ટીકા—અથ પ્રકારાન્તરેણ લોકસ્વરૂપં પ્રરૂપયિતુમાદ—‘કઙ્ઘં મંતે !’
 इत्यादि, ‘कङ्घं मंते ! पुढवीओ पणत्ताओ’ हे भदन्त ! कति खलु पृथिव्यः
 प्रज्ञप्ताः ? भगवानाह—‘गोयमा ! सत्तपुढवीओ पणत्ताओ’ हे गौतम ! सप्त
 पृथिव्यः प्रज्ञप्ताः, ‘जहा पढमसए पंचमउद्देशए तहेव आवासा ठावेयव्वा जाव
 अणुत्तरविमाणेत्ति जाव अपराजिए सव्वट्ठसिद्धे’ यथा प्रथमशतके पञ्चमोद्देशके
 आवासाः स्थापिताः, तथैव अत्रापि आवासाः स्थापयितव्याः- वक्तव्याः
 यावत्—भवन्पति — वानव्यन्तर-ज्योतिषिकवैमानिकनवग्रैवेयकपञ्चानुत्तरविमान
 यावत्-विजयवैजयन्तजयन्ता-पराजितसर्वार्थसिद्धपर्यन्तमित्यर्थः, गौतमः
 पृच्छति—“अयं णं मंते ! जीवे इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए
 निरयावाससयसहरसेसु एगमेगंसि निरयावासंसि, पुढविकाइयत्ताए जाव वणस्सइ-

जीवोत्पत्तिवक्तव्यता—

‘કઙ્ઘં મંતે ! પુઢવીઓ પણત્તાઓ’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—સૂત્રકાર ને હસ સૂત્ર દ્વારા પ્રકારાન્તર સે લોક કે સ્વરૂપ
 की प्ररूपणा की है । इसमें गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है कि—‘कङ्घं
 मंते ! पुढवीओ पणत्ताओ’ हे भदन्त ! पृथिवियां कितनी कही गई है ?
 उत्तर में प्रभुने कहा—‘गोयमा ! सत्त पुढवीओ पणत्ताओ’ हे गौतम !
 पृथिवियां सात कही गई हैं । ‘जहा पढमसए पंचमउद्देशए तहेव
 आवासा ठावेयव्वा’ जिस प्रकार से प्रथमशतक के पंचम उद्देशक में
 भवन्पति, वानव्यन्तर, ज्योतिष्क, वैमानिक, नवग्रैवेयक, पंच अनुत्तर
 विमान-विजय, वैजयन्त, जयन्त, अपराजित एवं सर्वार्थसिद्ध तक
 आवास कहे गये हैं उसी प्रकार से यहाँ पर भी आवास कहना चाहिये ।

—જીવોત્પત્તિ વિષયક વક્તવ્યતા—

“કઙ્ઘં મંતે ! પુઢવીઓ પણત્તાઓ” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા લોકના સ્વરૂપની અન્ય પ્રકારે પ્રરૂપણા
 કરી છે. ગૌતમ સ્વામી આ વિષયને અનુલક્ષીને મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે
 છે કે—“કઙ્ઘં મંતે ! પુઢવીઓ પણત્તાઓ ?” હે ભગવન્ ! પૃથ્વીઓ કેટલી કહી છે ?
 મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા ! સત્ત પુઢવીઓ પણત્તાઓ” હે ગૌતમ !
 પૃથ્વીઓ સાત કહી છે. “જહા પઢમસए પંચમ ઉદ્દેસए તહેવ આવાસા ઠવિયવ્વા”
 પહેલા શતકના પાંચમાં ઉદ્દેશકમાં જે પ્રકારે રત્નપ્રભા આદિ નરકાવાસોનું,
 ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક, વૈમાનિક, નવગ્રૈવેયક, અને વિજય-વૈજ-
 યન્ત-જયન્ત-અપરાજિત અને સર્વાર્થસિદ્ધ, આ પાંચ અનુત્તર વિમાનો પર્ય-
 ન્તના આવાસોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે અહીં પણ તે
 આવાસોનું કથન કરવું જોઈએ.

काइयत्ताए नरगत्ताए नेरइयत्ताए उववन्न पुव्वे ?” हे भदन्त ! अयं खलु जीवः अस्यां रत्नप्रभायाम्, पृथिव्याम् त्रिंशति-त्रिंशत्संख्यकेषु निरयावाससहस्रेषु-त्रिंशल्लक्षनरकावासेषु च इत्यर्थः। एकैकस्मिन्, निरयावासे-नरकावासे, पृथिवी-कायिकतया यावत्-अपूकायिकतया तेजःकायिकतया, वायुकायिकतया, वनस्पति-कायिकतया नरकतया-नरकावासपृथिवीकायिकतया, नैरयिकतया, उत्पन्नपूर्वः ? भगवानाह-‘हंता, गोयमा ! असइं, अदुवा अणंतखुत्तो’ हे गौतम ! हन्त, सत्यम्, असकृत्-अनेकवारम्, अथवा अनन्तकृत्वः-अनन्तवारम्, जीवः रत्नप्रभापृथिव्यां तस्यांश्च त्रिंशल्लक्षनरकावासेषु एकैकस्मिन् नरकावासे पृथिवीकायिकादित्वेन पूर्व

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘अयं णं भंते ! जीवे इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु एगमेगंसि निरयावासंसि पुढविकाइयत्ताए जाव वणस्सइकाइयत्ताए नरगत्ताए, नेरइयत्ताए उववन्नपुव्वे’ हे भदन्त ! यह जीव इस रत्नप्रभापृथिवी में और उसके ३० लाख नरकावासों में से एक एक नरकावास में पृथिवीकायिकरूप से यावत्-अपूकायिकरूपसे, तेजः कायिकरूप से, वनस्पतिकायिकरूप से, नरकावास पृथिवीकायिक रूप से एवं नैरयिक रूप से क्या पहिले उत्पन्न हो चुका है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘हंता, गोयमा ! असइं अदुवा अणंतखुत्तो’ हां, गौतम ! अनेक बार अथवा अनंतवार यह जीव रत्नप्रभा पृथिवी में, और उसके ३० लाख नरकावासों में से एक एक नरकावास में पृथिवीकायिक आदि रूप से उत्पन्न हो चुका है।

गौतम स्वामीने। प्रश्न-“अयं णं भंते ! जीवे इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु एगमेगंसि निरयावासंसि पुढविकाइयत्ताए जाव वणस्सइकाइयत्ताए नरगत्ताए, उववन्नपुव्वे ?” हे भगवन् ! आ एव आ रत्न-प्रभा पृथ्वीमां अने तेना ३० लाख नरकावासोमांना प्रत्येक नरकावासमां पृथ्वीकायिकइये, अपूकायिकइये, तेजस्कायिकइये, वायुकायिकइये, वनस्पतिकायिकइये, नरकावास पृथ्वीकायिकइये अने नारक इये शु, पूर्वे उत्पन्न थधं युक्थो छे ?

महावीर प्रभुने। उत्तर-“हंता, गोयमा ! असइं अदुवा अणंतखुत्तो” हे गौतम ! आ एव अनेक बार अथवा अनंत बार रत्नप्रभा पृथ्वीमां अने तेना ३० लाख नरकानासोमांना प्रत्येक नरकावासोमां पृथ्वीकायिक आदि इये पडेलां उत्पन्न थधं युक्थो छे.

मुत्पन्नो वर्तते। गौतमः पृच्छति—‘सर्व जीवा वि णं भंते। इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए, तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु’ हे भदन्त! सर्वजीवा अपि खलु अस्यां रत्नप्रभायां पृथिव्यां, त्रिंशत् निरयावासशतसहस्रेषु—त्रिंशल्लक्षनिरयावासेषु एकैकस्मिन् निरयावासे पृथिवीकायिकादितया किम् उत्पन्नपूर्वाः? पूर्वमुत्पन्नाः वर्तन्ते? भगवानाह—‘तं चेव जाव अणंतखुत्तो’ हे गौतम! तदेव—पूर्वोक्तरीत्यैव, यावत् सर्वजीवा अपि त्रिंशल्लक्षनिरयावासेषु एकैकस्मिन् निरयावासे पृथिवीकायिकादितया असकृत्—अनेकवारम् अथवा अनन्तकृत्वः—अनन्तवारम् उत्पन्नपूर्वाः—पूर्वमुत्पन्नाः सन्ति। गौतमः पृच्छति—‘अयं णं भंते? जीवे सक्करप्पभाए पुढवीए पणवीसाए एवं जहा रयणप्पभाए तहेव दो आलावगा भाणियन्वा, एवं जाव धूमप्पभाए’ हे भदन्त! अयं खलु जीवः शर्करा-

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘सर्व जीवा वि णं भंते! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए, तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु०, हे भदन्त! सबजीव भी क्या इस रत्नप्रभा पृथिवी में और उसके तीस लाख नरकावासों में से एक एक नरकावास में पृथिवीकायिक आदि रूप से पहिले उत्पन्न हो चुके हैं? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘तं चेव जाव अणंतखुत्तो’ हे गौतम! सब जीव भी रत्नप्रभा पृथिवी में और उसके ३० तीस लाख नरकावासों में से एक एक नरकावास में पृथिवीकायिक आदिरूपसे अनेकवार अथवा अनन्तवार पहिले उत्पन्न हो चुके हैं। अब गौतम प्रभुसे ऐसा पूछते हैं—‘अयं णं भंते! जीवे सक्करप्पभाए पुढवीए पणवीसाए एवं जहा रयणप्पभाए तहेव दो आलावगा भाणियन्वा’ एवं—जाव धूमप्प भाए’ हे भदन्त! क्या यह जीव शर्कराप्रभा पृथिवी में और

गौतम स्वामीने प्रश्न—“सर्व जीवा वि णं भंते! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए, तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु” हे भगवन्! अधुना एवे। पणु शु’ आ रत्नप्रभा पृथ्वीमां अने तेना ३० लाख नरकावासोभांता प्रत्येक नरकावासमां पृथ्वीकायिक आदि इपे पड़ेलां उत्पन्न थर्ह युक्कया छे?

भडावीर प्रभुने उत्तर—“तंचेव जाव अणंतखुत्तो” छे, गौतम! समरत एवे। पणु आ रत्नप्रभा पृथ्वीमां अने तेना त्रीस लाख नरकावासोभां प्रत्येक नरकावासमां पृथ्वीकायिक आदि इपे पूवे अनेक-वार अथवा अनंत वार उत्पन्न थर्ह युक्कया छे।

गौतम स्वामीने प्रश्न—“अयं णं भंते! जीवे सक्करप्पभाए पुढवीए पणवीसाए एव जहा रयणप्पभाए, तहेव दो आलावगा भाणियन्वा एवं जाव धूमप्प-

પ્રમાયાં પૃથિવ્યાં પञ્ચવિંશતૌ નિરયાવાસશતમદ્વસેષુ-પञ્ચવિંશતિ લક્ષ નિરયાવાસેષુ
 एकैकस्मिन् निरयावासे पृथिवीकायिकादितया किम् उत्पन्नपूर्वः? पूर्वमुत्पन्नो
 वर्तते किम्? भगवानाह-एवं-पूर्वोक्तरीत्या, यथा रत्नप्रभायां पृथिव्यां
 द्वौ आलापकौ भणितौ, तथैव शर्कराप्रभायामपि पृथिव्यां द्वौ आलापकौ
 एकत्वबहुत्वविशिष्टजीवविषयकौ द्वौ अभिलापकौ भणितव्यौ, तथा च
 एको जीवः सर्वजीवाश्च शर्कराप्रभायामपि पञ्चविंशतिलक्षनिरयावासे-
 पृथिवीकायिकादितया असकृत्-अनेकशः, अनन्तकृत्वः-अनन्तवारांश्च उपपन्न-
 पूर्वाः-पूर्वमुत्पन्नाः सन्ति, एवं-रीत्या यावत् वालुकाप्रभायाम्, पङ्कप्रभायाम्
 धूमप्रभायां च पृथिव्याम्, एको जीवः, सर्वजीवाश्च पञ्चदश दश त्रिलक्षनिरया-
 वासेषु एकैकस्मिन् निरयावासे पृथिवीकायिकादितया असकृत्-अनेकवारम्,
 अनन्तकृत्वः-अनन्तवारं च उपपन्नपूर्वाः-पूर्वमुत्पन्नाः सन्ति। गौतमः पृच्छति-

उसके २५ लाख नरकावासों में से प्रत्येक नरकावास में पृथिवीकायि-
 कादि रूप से पहिले उत्पन्न हो चुका है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-
 हे गौतम! पूर्वोक्त रीति से जैसे दो आलापक रत्नप्रभा पृथिवी में कहे
 गये हैं-उसी प्रकार से शर्करा पृथिवी में भी दो आलापक कहना चाहिये
 तथा एक जीव और सर्वजीव शर्कराप्रभा पृथिवी में भी और उसके २५
 लाख नरकावासों में से एक एक नरकावास में भी पृथिवीकायिक आदि
 रूप से अनेकवार अथवा अनन्तवार पहिले उत्पन्न हो चुके हैं। इसी
 प्रकार से एक जीव और अनेक जीव भी वालुकाप्रभा में, पङ्कप्रभा में,
 धूमप्रभा में, और उनके क्रमशः १५ लाख, दश लाख और तीन लाख
 निरयावासों में से एक एक निरयावास में पृथिवीकायिक आदिरूप से
 अनेकवार अथवा अनन्तवार उत्पन्न हो चुके हैं।

માપ ” હે ભગવન્ ! શુ’ આ જીવ, શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીમાં અને તેના ૨૫ લાખ
 નરકાવાસોમાંના પ્રત્યેક નરકાવાસમાં પૃથ્વીકાયિક આદિ રૂપે પહેલાં ઉત્પન્ન
 થઈ ચુક્યો છે? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે-હે
 ગૌતમ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં જેવા બે આલાપકો કહેવામાં આવ્યા છે, એવાં
 જ બે આલાપકો શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીમાં પણ કહેવા જોઈએ જેમ કે-એક જીવ
 અથવા સમસ્ત જીવો શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીમાં અને તેના પચીસ લાખ નરકાવા-
 સોમાંના પ્રત્યેક નરકાવાસમાં પૃથ્વીકાયિક આદિ રૂપે અનેક વાર અથવા
 અનંત વાર પૂર્વે ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા છે. એજ પ્રમાણે એક જીવ અને સમસ્ત
 જીવો પણ વાલુકાપ્રભામાં, પંકપ્રભામાં, ધૂમપ્રભામાં અને તેમના ક્રમશઃ પંદર
 લાખ, દસ લાખ અને ત્રણ લાખ નરકાવાસોમાંના પ્રત્યેક નરકાવાસમાં
 પૃથ્વીકાયિક આદિ રૂપે અનેક વાર અથવા અનંત વાર ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા છે.

‘अयं णं भंते ! जीवे तमाए पुढवीए पंचूणे निरयावाससयसहस्से एगमेगंसि०’ हे भदन्त ! अयं खलु जीवः तमायां पृथिव्यां पञ्चोने निरयावाससहस्से-पञ्चन्यूनैकलक्षनिरयावासेषु, एकैकस्मिन् निरयावासे पृथिवीकायिकादितया किम् उत्पन्नपूर्वः ? भगवानाह-‘सेसं तं चेव’ हे गौतम ! जेषं तदेव-पूर्वोक्तरीत्यैव, एको जीवः, सर्व जीवाश्च तमःप्रभायां पृथिव्यां पञ्चन्यूनलक्षैकनिरयावासेषु एकैकस्मिन् निरयावासे असकृत्-अनेकवारम्, अथवा अनन्तकृत्वः-अनेकवारम्, उत्पन्नपूर्वाः-पूर्वमुत्पन्ना वर्तन्ते, ‘अयं णं भंते ! जीवे अहे सत्तमाए पुढवीए पंचसु-अणुत्तरेसु-महत्तिमहालएसु महानिरएसु एगमेगंसि निरयावासंसि०’ हे भदन्त ! अयं खलु जीवः अधः सप्तम्यां पृथिव्याम् पञ्चसु अनुत्तरेषु, महात्तिमहालयेषु-अतिविशालेषु, महानिरयेषु एकैकस्मिन् निरयावासे पृथिवीकायिकादितया किम्

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘अयं णं भंते ! जीवे तमाए पुढवीए पंचूणे निरयावाससयसहस्से एगमेगंसि०’ हे भदन्त ! यह जीव तमा पृथिवी में और उसके पांच कम एक लाख निरयावासों में से एक एक निरयावास में क्या पृथिवीकायिक आदि रूप से पहिले उत्पन्न हो चुका है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘सेसं तं चेव’ हे गौतम एक जीव अथवा अनेक जीव तमःप्रभा पृथिवी में और उसके पांच कम एक लाख निरयावासों में से प्रत्येक निरयावास में अनेकवार अथवा अनन्तवार पहिले उत्पन्न हो चुके हैं।

अब गौतम स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘अयं णं भंते ! जीवे अहे सत्तमाए पुढवीए पंचसु अणुत्तरेसु महत्तिमहालएसु महानिरएसु एगमेगंसि निरयावासंसि०’ हे भदन्त ! यह जीव अधः सप्तमी पृथिवी में और उसके पांच अनुत्तर अति विशाल महानिरयों में से एक एक निरयावास

गौतम स्वामीने प्रश्न-“अयं णं भंते ! जीवे तमाए पुढवीए पंचूणे निरयावाससयसहस्से एगमेगंसि” डे लगवन् । आ एव तमःप्रभा पृथ्वीमां अने तेना ६६६६५ नरकावासोभांना प्रत्येक नरकावासमां शुं पूर्वे पृथ्वीकायिक आदि इपे उत्पन्न थछं चुक्यो छे ?

महावीर प्रभुने उत्तर-“सेसं तं चेव” डे, गौतम ! ओक एव अने सभस्त एवे पणु तमःप्रभा पृथ्वीमां अने तेना ६६६६५ नरकावासोभांना प्रत्येक नरकावासमां पछेदां अनेक वार अथवा अनन्तवार उत्पन्न थछं चुक्यो छे.

गौतम स्वामीने प्रश्न-“अयं णं भंते ! जीवे अहे सत्तमाए पुढवीए पंचसु अणुत्तरेसु महत्तिमहालएसु महानिरएसु एगमेगंसि निरयावासंसि०” डे लगवन् । आ एव अधःसप्तमी पृथ्वीमां अने तेना पांच अनुत्तर अने अतिविशाल निरयावासोभांना प्रत्येक निरयावासमां शुं पूर्वे पृथ्वीकायिक इपे उत्पन्न थछं चुक्यो छे ?

उत्पन्नपूर्वः-पूर्वमुत्पन्नो वर्तते? भगवानाह-‘सेसं जहा-रयणप्पभाए’ हे गौतम! शेषं यथा रत्नप्रभायां पृथिव्यां प्रतिपादितम् तथैव अथःसप्तम्यामपि पृथिव्यां प्रतिपत्तव्यम्, तथा च एको जीवः सर्वजीवाश्च अथःसप्तम्यामपि पञ्चानुत्तरेषु महानिरयेषु एकैकस्मिन् निरयावासे पृथिवीकायिकादितया असकृत्-अनेकवारम् अनन्तकृत्वः अनेकवारं वा, उत्पन्नपूर्वाः-पूर्वमुत्पन्नाः सन्ति इति भावः। गौतमः पृच्छति-‘अयं णं भंते? जीवे चोसट्ठीए असुरकुमारावाससयसहस्सेसु एगमेगंसि असुर कुमारावासंसि पुढविकाइयत्ताए जाव वणस्सइ काइयत्ताए, देवत्ताए, देवीत्ताए, आसणसयणभंडमत्तोवगरणत्ताए उववन्नपुव्वे’? हे भदन्त! अयं खलु जीवः चतुः पट्ठी असुरकुमारावाससतसहस्सेषु-चतुष्पष्टि लक्षासुरकुमारावासेषु, एकैकस्मिन् असुरकुमारावासे, पृथिवीकायि-

में क्या पहिले उत्पन्न हो चुका है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-हे गौतम! जैसा कथन इस विषय को लेकर रत्नप्रभा पृथिवी में किया गया है-वैसा ही कथन यहां पर भी इस विषय के सम्बन्ध में जानना चाहिये तथा च-एक जीव और सर्वजीव सप्तमी पृथिवी में और पांच अनुत्तर महानिरयों में से एक एक निरयावास में पृथिवीकायिकादि रूप से अनेकवार अथवा अनन्तवार पहिले उत्पन्न हो चुके हैं।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘अयं णं भंते! जीवे चोसट्ठीए असुरकुमारावाससयसहस्सेसु एगमेगंसि असुरकुमारावासंसि पुढीविकाइयत्ताए जाव वणस्सइकाइयत्ताए देवत्ताए देवित्ताए आसणसयणभंडमत्तोवगरणत्ताए उववन्नपुव्वे’ हे भदन्त! यह जीव चौसठ लाख असुरकुमारावासों में से एक एक असुरकुमारावास में पृथिवी

महावीर प्रभुने उत्तर-डा, गौतम! ओक एव अने सभस्त एव सातमी तमस्तमप्रभा नामनी पृथ्वीमां अने तेना पांच अनुत्तर अतिविशाण निरयावासोमांना प्रत्येक निरयावासमां पूर्वे पृथ्वीकायिक आदि इपे अनेकवार अथवा अनंत वार उत्पन्न थई युक्का छे. (आ रीते साते पृथ्वीओमां पृथ्वीकायिक आदि इपे ओक एव अथवा सभस्त एवोनी पूर्वोत्पत्तिनुं कथन ओक सरभुं सभजपुं.)

गौतम स्वामीने प्रश्न-“अयं णं भंते! जीवे चोसट्ठीए असुरकुमारावाससयसहस्सेसु एगमेगंसि असुरकुमारावासंसि पुढविकाइयत्ताए, जाव वणस्सइकाइयत्ताए, देवत्ताए, देवित्ताए आसणसयणभंडमत्तोवगरणत्ताए उववन्नपुव्वे?” छे लगवन् ! आ एव, ओसठ लाख असुरकुमारावासोमांना प्रत्येक असुरकुमारावासमां शुं

कतया, यावत्-अपूकायिकतया, तेजःकायिकतया, वायुकायिकतया, वनस्पति-
कायिकतया, देवत्वेन, देवीत्वेन, आसनशयनभाण्डामत्रोपकरणतया किम्
उत्पन्नपूर्वः-पूर्वमुत्पन्नो वर्तते ? भगवानाह-‘ हंता, गोयमा जाव अणंतखुत्तो ’
हे गौतम ! इन्त सत्यम् यावत्-एको जीवः चतुःषष्टिलक्षासुरकुमारावासेषु
एकैकस्मिन् असुरकुमारावासे पृथिवीकायिकादितया असकृत्-अनेकवारम्,
अथवा अनन्तकृत्वः-अनन्तवारम् उत्पन्नपूर्वः-पूर्वमुत्पन्नो वर्तते । गौतमः पृच्छति-
‘सर्वजीवा वि णं भंते ? ’ हे भदन्त ! सर्वजीवा अपि खलु चतुष्पष्टि लक्षासुरकुमा-
रावासेषु एकैकस्मिन् असुरकुमारावासे पृथिवीकायिकादितया किम् उत्पन्न-
पूर्वाः पूर्वमुत्पन्नाः वर्तन्ते ? भगवानाह-‘ एवं चेव, एवं जाव थणियकुमारेसु,

कायिक रूप से, यावत्-अपूकायिक रूप से, तेजःकायिकरूप से,
वायुकायिक रूप से, वनस्पतिकायिक रूप से, देवरूप से, देवी-
रूप से और आसन, शयन, भाण्ड आदि उपकरणरूप से क्या-
पहिले उत्पन्न हो चुका है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘ हंता गोयमा !
जाव अणंतखुत्तो ’ हां गौतम ! यावत् एक जीव चौसठ लाख असुरकु-
मारावासों मेंसे प्रत्येक असुरकुमारावास में पृथिवीकायिक आदिरूप
से अनेक बार अथवा अनंतवार पहिले उत्पन्न हो चुका है ।

अब गौतम पुनः प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘ सर्वजीवा वि णं भंते ! ’
हे भदन्त ! सब जीव भी क्या चौसठ लाख असुरकुमारावासों में से
एक एक असुरकुमारावास में पृथिवीकायिक आदिरूप से पहिले उत्पन्न
हो चुके हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘ एवं चेव-एवं जाव थणिय-

पूर्वे पृथ्वीकायिकइपे, अपूकायिकइपे, तेजस्कायिकइपे, वायुकायिकइपे, वनस्प-
तिकायिकइपे, देवइपे, देवीइपे, अने आसन, शयन, भांडादि उपकरण इपे
उत्पन्न थंथं युक्त्यो छे ?

भडावीर प्रभुने। उत्तर-“ हंता, गोयमा ! जाव अणंतखुत्तो ” हे गौतम !
अेक एव, चौसठ लाख असुरकुमारावासोभांन। प्रत्येक असुरकुमारावासभां
पृथ्वीकायिक आदि इपे अनेकवार अथवा अनंत वार पूर्वे उत्पन्न थंथं युक्त्यो छे.

गौतम स्वामीने। प्रश्न-“ सर्वजीवा वि णं भंते ! ” छत्यादि-हे भगवन् !
सधणा एवो शुं चौसठ लाख असुरकुमारावासोभांन। प्रत्येक असुरकुमारावा-
सभां पूर्वे पृथ्वीकायिकादि इपे उत्पन्न थंथं युक्त्यो छे ?

भडावीर प्रभुने। उत्तर-‘ एवं चेव, एवं जाव थणियकुमारेसु, नाणत्तं आवा-
सेसु, आवासा पुव्वभणिया ’ हे गौतम ! सधणा एवो यत्थ, चौसठ लाख असु-

નાણત્તં આવાસેષુ, આવાસા પુન્નમણિયા ' એવમેવ પૂર્વોક્તરીત્યૈવ, સર્વજીવા અપિ ચતુષ્ઠિ લક્ષાસુરકુમારાવાસેષુ એકૈકસ્મિન્ અસુરકુમારાવાસે પૃથિવીકાયિકાદિતયા અસકૃત્-અનેકવારમ્, અથવા-અનન્તકૃત્વઃ-અનન્તવારમ્, ઉપપન્ન-પૂર્વાઃ-પૂર્વમુત્પન્ના વર્તન્તે, એવં રીત્યા, યાવત્ સ્તનિતકુમારેષુ-એતેષાં નાગ-કુમારાદીનામાવાસેષુ એકૈકસ્મિન્ નાગકુમારાવાસે પૃથિવીકાયિકાદિતયા એકો જીવઃ સર્વજીવાશ્ચ અસકૃત્ અથવા અનન્તકૃત્વઃ ઉત્પન્નપૂર્વાઃ પૂર્વમુત્પન્નાઃ સન્તિ, કેવલમ્ નાનાત્વમ્ વિશેષઃ આવાસેષુ-નાગકુમારાવાસેષુ બોધ્યમ્, તેષાં-તત્તન્યુનાધિકાવાસાઃ પૂર્વમણિતાઃ પ્રથમશતકે પશ્ચમોદ્દેશકે પ્રતિપાદિતાઃ સન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'અયં ણં મંતે ? જીવે અસંલેખ્યેષુ પુઠ્ઠવિકાશ્યા

કુમારેષુ, નાણત્તં આવાસેષુ, આવાસા પુન્નમણિયા ' હે ગૌતમ ! સર્વ જીવ મ્હી ૬૪ લાખ અસુરકુમારાવાસોં મેં સે હરેક અસુરકુમારાવાસ મેં પૃથિવીકાયિક આદિરૂપ સે અનેકવાર અથવા અનન્તવાર પહિલે ઉત્પન્ન હો ચુકે હૈં । હસી પ્રકાર કા કથન યાવત્ સ્તનિતકુમારોં મેં મ્હી જાનનાં ચાહિયે-યાવત્પદ સે નાગકુમારાદિકોં કે આવાસોં કા ગ્રહણ હુઆ હૈં । અર્થાત્ એક જીવ ઓર અનેક જીવ નાગકુમારાદિકોં કે આવાસોં મેં સે પ્રત્યેક નાગકુમારાદિ આવાસ મેં પૃથિવીકાયિક આદિરૂપ સે અનેકવાર અથવા અનન્તવાર પહિલે ઉત્પન્ન હો ચુકે હૈં । વિશેષતા હન નાગ-કુમારાદિક આવાસોં મેં કેવલ નાનાત્વ કો લેકર હી હૈં-કથન કો લેકર કોઈ વિશેષતા નહીં હૈં । નાગકુમારાદિકોં મેં કૌન ૨ કે કિતને ૨ આવાસ હૈં યહ વિષય પ્રથમશતક કે પાંચવેં ઉદ્દેશક મેં કહા જા ચુકા હૈં ।

નકુમારાવાસોમાના પ્રત્યેક અસુરકુમારાવાસમાં પૂર્વે પૃથ્વીકાયિકાદિ રૂપે અનેક વાર અથવા અનંત વાર ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા છે એજ પ્રકારનું કથન સ્તનિતકુમારોના આવાસોમાં એક જીવ અને અનેક જીવોની પૂર્વોત્પત્તિના વિષયમાં પણ ગ્રંથ કરવું અહીં “ યાવત્ ” પદ વડે નાગકુમારાદિક લવનપતિ દેવોના આવાસો ગ્રંથ કરવામાં આવેલ છે એટલે કે એક જીવ અને સમસ્ત જીવો, નાગકુમારાદિકોના જોડલા આવાસો છે તે આવાસોમાં પ્રત્યેક આવાસમાં પૃથ્વીકાયિક અદિ રૂપે પહેલાં અનેકવાર અથવા અનંત વાર ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા છે. આ નાગકુમારાદિકોના આવાસોની સંખ્યામાં જ વિશેષતા છે, કથનમાં કોઈ વિશેષતા નથી નાગકુમારાદિકો લઈને સ્તનિતકુમારો પર્યન્તના લવનવાસીઓના આવાસોની સંખ્યા પહેલાં શતકના પાંચમા ઉદ્દેશકમાં આપવામાં આવેલ છે, તે ત્યાંથી વાંચી લેવી.

વાસસયસહસ્રેષુ એગમેગંસિ પુઢવિકાઈયાવાસંસિ પુઢવિકાઈયત્તાએ જાવ વણસસહકાઈયત્તાએ ઉવવન્નપુઢવે ?' હે મદન્ત ! અયં સ્વલ્લુ જીવઃ અસંત્યેયેષુ પૃથિવીકાયિકાવાસસતસહસ્રેષુ-અસંખ્યાતલક્ષપૃથિવીકાયિકાવાસેષુ એકૈકસ્મિન્ પૃથિવીકાયિકાવાસે પૃથિવીકાયિકતયા, યાવત્-અપ્રકાયિકતયા, તેજઃકાયિક-તયા, વાયુકાયિકતયા, વનસ્પતિકાયિકતયા ઉત્પન્નપૂર્વઃ-પૂર્વમુત્પન્નો વર્તતે કિમ્ ? મગવાનાહ-‘હંતા, ગોયમા ! જાવ અણંતલુત્તો, એવં સઘ્વ જીવા વિ એવં જાવ વણસસહકાઈએસુ’ હે ગૌતમ ! હન્ત-સત્યમ્, યાવત્-એકો જીવઃ, અસંખ્યાત લક્ષપૃથિવીકાયિકાવાસેષુ એકૈકસ્મિન્ પૃથિવીકાયિકાવાસે પૃથિવીકાયિકા-દિતયા અસકૃત્-અનેકવારમ્, અનન્ત કૃત્વઃ-અનન્તવારં વા ઉત્પન્નપૂર્વઃ-પૂર્વમુત્પ-ન્નો વર્તતે ! એવં રીત્યૈવ સર્વજીવા અપિ, અસકૃત્-અનેકવારમ્, અનન્તકૃત્વઃ-

અબ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘અયં ણં મંતે ! જીવે અસંલે-જ્જેસુ પુઢવિકાઈયાવાસસયસહસ્રેસુ એગમેગંસિ પુઢવિકાઈયાવાસંસિ પુઢવિકાઈયત્તાએ જાવ વણસસહકાઈયત્તાએ ઉવવન્નપુઢવે’ હે મદન્ત ! યહ જીવ અસંખ્યાત લાલ્લ પ્રમાણ પૃથિવીકાયિકાવાસોં મેં સે એક એક પૃથિ-વીકાયિકાવાસ મેં પૃથિવીકાયિકરૂપ સે યાવત્-અપ્રકાયિકરૂપ સે, તેજઃ કાયિકરૂપ સે, વાયુકાયિકરૂપ સે, વનસ્પતિકાયિકરૂપ સે પહિલે ઉત્પન્ન હો ચુકા હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘હંતા, ગોયમા ! જાવ અણં-તલુત્તો એવં સઘ્વજીવા વિ, એવં જાવ વણસસહકાઈએસુ’ હાં, ગૌતમ ! યાવત્-એક જીવ અસંખ્યાત લાલ્લ પૃથિવીકાયિકાવાસોં મેં સે પ્રત્યેક એક એક પૃથિવીકાયિકાવાસ મેં પૃથિવીકાયિક આદિરૂપ સે અનેકવાર અથવા અનન્તવાર પહિલે ઉત્પન્ન હો ચુકા હૈં હસી પ્રકાર સે સઘ્વ જીવ મી અને-

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“અયં ણં મંતે ! જીવે અસંલેજ્જેસુ પુઢવિકાઈયા-વાસસયસહસ્રેસુ એગમેગંસિ પુઢવિકાઈયાવાસંસિ પુઢવિકાઈયત્તાએ જાવ વણસસહકાઈ-ત્તાએ ઉવવન્નપુઢવે ?” હે ભદન્ત ! આ એવ, અસંખ્યાત લાલ્લ પ્રમાણ પૃથ્વી-કાયિકાવાસોમાનાં પ્રત્યેક પૃથ્વીકાયિક આવાસમાં પૂર્વે પૃથ્વીકાયિકરૂપે, અપ્ર-કાયિકરૂપે, તેજઃકાયિકરૂપે, વાયુકાયિકરૂપે અને વનસ્પતિકાયિક રૂપે શુ ઉત્પન્ન થઈ ચૂકયો છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“હંતા, ગોયમા ! જાવ અણંતલુત્તો, એવં સઘ્વ જીવા વિ, એવં જાવ વણસસહકાઈએસુ” હા, ગૌતમ ! એક એવ અસંખ્યાત લાલ્લ પૃથ્વીકાયિકાવાસોમાનાં પ્રત્યેક પૃથ્વીકાયિકાવાસમાં પૃથ્વીકાયિક આદિ રૂપે પૂર્વે અનેકવાર અથવા અનંત વાર ઉત્પન્ન થઈ ચૂકયો છે. એજ પ્રમાણે સમસ્ત એવો પણ ત્યાં પૂર્વે અનેક વાર અથવા અનંત વાર ઉત્પન્ન થઈ ચૂકયા છે

અનન્તવારમ્, ઉપપન્નાઃ સન્તિ, एवं-पूर्वोक्तरीत्या यावत् अप्कायिक-तेजः-कायिक-वायुकायिक-वनस्पतिकायेषु-एतेषाम् असंख्यातपृथिवीकायिकावासशत-सहस्रेषु एकैकस्मिन् अप्कायिकाद्यावासे अप्कायिकादितया एको जीवः सर्वजीवाश्च, असकृत्-अनेकवारम्, अथवा, अनन्तकृत्वः-अनन्तवारम्, उत्पन्नपूर्वाः-पूर्व-मुत्पन्नाः सन्ति, गौतमः पृच्छति-‘अयं णं भन्ते ! जीवे असंखेज्जेसु वेदियावास-सयसहस्सेसु एगमेगंसि वेदियावासंसि पुढविकाइयत्ताए जाव वणस्सइकाइय-त्ताए, वेदियत्ताए उववन्नपुव्वे ?’ हे भदन्त ! अयं खलु जीवः असंखेयेषु, द्वीन्द्रियावासशतसहस्रेषु, एकैकस्मिन् द्वीन्द्रियावासे, पृथिवीकायिकतया, यावत् अप्कायिकतया, तेजःकायिकतया, वायुकायिकतया, वनस्पतिकायिक-

કબાર ઓર અનંતવાર વહાં ઉત્પન્ન હો ચુકે હૈં । હસી પ્રકાર સે અસંખ્યાત લાખ અપ્કાયિકાવાસોં મેં સે એક એક અપ્કાયિકાવાસ મેં, અસંખ્યાત લાખ તેજઃકાયિકાવાસોં મેં સે એક એક તેજઃકાયિકાવાસ મેં, અસંખ્યાત લાખ વાયુકાયિકાવાસોં મેં સે એક એક વાયુકાયિકાવાસ મેં ઓર અસં-ખ્યાત લાખ વનસ્પતિકાયિકાવાસોં મેં સે એક એક વનસ્પતિકાયિકા-વાસ મેં એક જીવ ઓર સર્વ જીવ અનેકવાર અથવા અનન્તવાર અપ્-કાયિકાદિરૂપ સે ઉત્પન્ન હો ચુકે હૈં ।

અથ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘અયં ણં ભન્તે ! જીવે અસંખેજ્જેસુ વેદિયાવાસસયસહસ્સેસુ એગમેગંસિ વેદિયાવાસંસિ પુઢ-વિકાઇયત્તાએ જાવ વણસ્સઇકાઇયત્તાએ, વેદિયત્તાએ ઉવવન્નપુવ્વે ’ હે ભદન્ત ! યહ જીવ અસંખ્યાત લાખ દો હિન્દ્રિયાવાસોં મેં એક દ્વિ હિન્દ્રિ-યાવાસ મેં પૃથિવીકાયિકરૂપ સે યાવત્-અપ્કાયિકરૂપ સે, તેજઃકાયિ-

એજ પ્રમાણે અસંખ્ય ત લાખ અપ્કાયિકાવાસોમાના પ્રત્યેક અપ્કાયિકાવા-સમાં, અસંખ્યાત લાખ તેજઃકાયિકાવાસોમાના પ્રત્યેક તેજઃકાયિકાવા-સમાં અને અસંખ્યાત લાખ વાયુકાયિકાવાસોમાના પ્રત્યેક વાયુકાયિકાવાસમાં અને અસંખ્યાત લાખ વનસ્પતિકાયિકાવાસોમાના પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયિકાવા-સમાં પણ એક જીવ અને સમસ્ત જીવો પૂર્વે અનેક વાર અથવા અનંત-વાર અપ્કાયિકાદિ રૂપે ઉત્પન્ન થઇ ચુકયા છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“અયં ણં ભન્તે ! જીવે અસંખેજ્જેસુ વેદિયાવાસ-સયસહસ્સેસુ એગમેગંસિ વેદિયાવાસંસિ પુઢવિકાઇયત્તાએ જાવ વણસ્સઇકાઇયત્તાએ, વેદિયત્તાએ ઉવવન્નપુવ્વે ?” હે ભગવન્ ! આ જીવ, અસંખ્યાત લાખ દ્વીન્દ્રિયાવાસોમાના પ્રત્યેક દ્વીન્દ્રિયાવાસમાં શુ’ પૂર્વે પૃથ્વીકાયિક રૂપે, અપ્-

तया-द्वीन्द्रियतया किम् उत्पन्नपूर्वः-पूर्वमुत्पन्नो वर्तते? भगवानाह-‘हंता, गोयमा । जाव अणंतखुतो ? सव्वजीवा वि णं एवंचेव ’ हे गौतम ! हन्त-सत्यम् यावत्-एको जीवः असंख्यातद्वीन्द्रियावासलक्षेषु एकैकस्मिन् द्वीन्द्रियावासे पृथिवीकायिकादितया असकृत्-वारं वारम्, अथवा, अनन्तकृत्व-अनन्तवारम् उत्पन्नपूर्वः-पूर्वमुत्पन्नो वर्तते, सर्वजीवा अपि खलु एवमेव-पूर्वोक्तरीत्यैव, असंख्यात द्वीन्द्रियावासलक्षेषु एकैकस्मिन् द्वीन्द्रियावासे पृथिवीकायिकादितया असकृत्-अनेकवारम्, अथवा अनन्तकृत्व-अनन्तवारम्, उपपन्नपूर्वाः-पूर्वमुत्पन्नाः सन्ति, ‘एवं जाव मणुस्सेसु, नवरं तेइंदियेसु जाव वणस्सइकाइयत्ताए तेइंदियत्ताए, चउरिंदियेसु चउरिंदियत्ताए, पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु

करूप से, वायुकायिकरूपसे, वनस्पतिकायिकरूप से, एवं द्वीन्द्रियरूप से क्या पहिले उत्पन्न हो चुका है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘हंता, गोयमा । जाव अणंतखुत्तो, सव्वजीवा वि णं एवं चेव ’ हां, गौतम ! एक जीव असंख्यात लाख प्रमाण द्वीन्द्रियावासों में से एक एक द्वीन्द्रियावास में पृथिवीकायिकादिरूप से अनेकवार अथवा अनंतवार उत्पन्न हो चुका है । इसी प्रकार से सब जीव भी असंख्यात लाख द्वीन्द्रियावासों में से एक एक द्वीन्द्रियावास में पृथिवीकायिक आदि रूप से अनेकवार अथवा अनन्तवार उत्पन्न हो चुके हैं । ‘एवं जाव मणुस्सेसु, नवरं तेइंदियेसु जाव वणस्सइकाइयत्ताए तेइंदियत्ताए, चउरिंदियेसु चउरिंदियत्ताए, पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु पंचिंदियतिरिक्खजोणियत्ताए, मणुस्सेसु मणुस्सत्ताए, सेसंजहा वेइंदियाणं’ इसी प्रकार से

कायिक इपे, तेजस्कायिक इपे, वायुकायिक इपे, वनस्पतिकायिक इपे अने द्वीन्द्रिय इपे उत्पन्न थई चुक्यो छे ?

भडापीर प्रभुने उत्तर-‘हंता, गोयमा । जाव अणंत खुत्तो, सव्व जीवा वि णं एवं चेव ’ डा, गौतम ! ओक एव, असंख्यात लाख द्वीन्द्रियावासो-भांना प्रत्येक द्वीन्द्रियावासभां पृथ्वीकायिक आदि इपे पूवे अनेकवार अथवा अनंतवार उत्पन्न थई चुक्यो छे ओज प्रमाणे समस्त एवे। पणु असंख्यात लाख द्वीन्द्रियावासोभांना प्रत्येक द्वीन्द्रियावासभां पूवे अनेकवार अथवा अनंतवार उत्पन्न थई चुक्यो छे. “एव जाव मणुस्सेसु, नवरं तेइंदियेसु जाव वणस्सइकाइयत्ताए, तेइंदियत्ताए, चउरिंदियेसु चउरिंदियत्ताए, पंचिंदियतिरिक्खजोणिएसु पंचिंदियतिरिक्खजोणियत्ताए, मणुस्सेसु मणुस्सत्ताए, सेसं जहा वेइंदियाणं”

પંચિન્દ્રિયતિરિક્તજોગિયત્તાણ, મણુરસેસુ મણુસસત્તાણ, સેસં જહા વેંદિયાણં' એવમ્-પૂર્વોક્તરીત્યા, યાવત્-ત્રીન્દ્રિય-ચતુરિન્દ્રિય-પञ્ચેન્દ્રિયતિરિગ્યોનિક મનુષ્યેષુ-એતેષામ્ ત્રીન્દ્રિયાદ્યસંખ્યાતલક્ષાવાસેષુ એકો જીવઃ સર્વજીવાથ પૃથિવીકાયિકાદિતયા અસકૃત્-અનેકવારમ્, અથવા અનન્તકૃત્વઃ-અનન્તવારમ્ ઉત્પન્નપૂર્વાઃ-પૂર્વમુત્પન્નાઃ સન્તિ, કિન્તુ નવરમ્-દ્વીન્દ્રિયાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ-ત્રીન્દ્રિયેષુ-ત્રીન્દ્રિયાવાસેષુ યાવત્-પૃથિવીકાયિકતયા, અગ્નિકાયિકતયા, તેજઃકાયિકતયા, વાયુકાયિકતયા, વનરપતિકાયિકતયા ત્રીન્દ્રિયતયા, ચતુરિન્દ્રિયેષુ-ચતુરિન્દ્રિયાવાસેષુ ચતુરિન્દ્રિયતયા, પञ્ચેન્દ્રિયતિરિગ્યોનિકેષુ પञ્ચેન્દ્રિયતિરિગ્યોનિકાવાસેષુ, પञ્ચેન્દ્રિયતિરિગ્યોનિકતયા, મનુષ્યેષુ-મનુષ્યાવાસેષુ, મનુષ્યતયા એકો જીવઃ સર્વજીવાથ અસકૃત્-અથવા અનન્તકૃત્વઃ ઉત્પન્નપૂર્વાઃ સન્તિ, इत्यभिप्रायेणाह-શેષં યથા

યાવત્-અસંખ્યાત લાખ તેહન્દ્રિયાવાસોં મેં સે એક એક તેહન્દ્રિયાવાસ મેં, અસંખ્યાતલાખ ચૌહન્દ્રિયાવાસોં મેં સે એક એક ચૌહન્દ્રિયાવાસ મેં, એક જીવ ઔર સર્વજીવ પૃથિવીકાયિકાદિરૂપ સે અનેકવાર અથવા અનન્તવાર ઉત્પન્ન હો ચુકે હૈં હસી પ્રકાર કા કથન પંચેન્દ્રિયતિરિગ્યાવાસોં મેં ઔર મનુષ્યાવાસોં મેં મી જાનના ચાહિયે-પરન્તુ જો વિશેષતા હસ કથન મેં હૈં વહ હમ પ્રકાર કી હૈં-કિ અસંખ્યાત લાખ તેહન્દ્રિયાદિક આવાસોં મેં સે પ્રત્યેક તેહન્દ્રિયાદિક આવાસ મેં જો એક જીવ યા સર્વજીવ અનેકવાર યા અનન્તવાર ઉત્પન્ન હો ચુકે હૈં સો વે વહાં પૃથિવીકાયિકાદિરૂપ સે હી અનેકવાર યા અનન્તવાર ઉત્પન્ન નહીં હુએ હૈં કિન્તુ એક એક તેહન્દ્રિયાવાસ મેં વે તેહન્દ્રિયરૂપ સે મી અનેકવાર યા અનન્તવાર ઉત્પન્ન હો ચુકે હૈં। હસી પ્રકાર સે અસંખ્યાતલાખ ચૌહન્દ્રિયાવાસોં મેં સે એક એક ચૌહન્દ્રિયાવાસ મેં મી જાનના ચાહિયે-અર્થાત્ અસંખ્યાત ચૌહન્દ્રિયાવાસોં મેં સે એક ૨ આવાસ મેં એક અથવા અનેક

એજ પ્રમાણે અસંખ્યાત લાખ ત્રીન્દ્રિયાવાસોમાના પ્રત્યેક ત્રીન્દ્રિયાવાસમાં, અસંખ્યાત લાખ ચતુરિન્દ્રિયાવાસોમાના પ્રત્યેક ચતુરિન્દ્રિયાવાસમાં, અસંખ્યાત લાખ પંચેન્દ્રિય તિરિગ્યાવાસોમાના પ્રત્યેક પંચેન્દ્રિય તિરિગ્યાવાસમાં અને અસંખ્યાત લાખ મનુષ્યાવાસોમાના પ્રત્યેક મનુષ્યાવાસમાં, એક જીવ અને અનેક જીવ પૂર્વે પૃથ્વીકાયિક આદિ રૂપે અનેકવાર અથવા અનન્તવાર ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા છે દ્વીન્દ્રિયોના ઉપર્યુક્ત કથન કરતા આ કથનમાં જે વિશેષતા છે તે હવે પ્રકટ કરવામાં આવે છે. પ્રત્યેક ત્રીન્દ્રિયાવાસમાં તેઓ પૃથ્વીકાયિકથી લઈને વનસ્પતિકાયિક રૂપે અને ત્રીન્દ્રિય રૂપે, પ્રત્યેક ચતુરિન્દ્રિયાવાસમાં તેઓ પૃથ્વીકાયિકથી લઈને વનસ્પતિ કાયિક રૂપે અને ચતુરિ-

દ્વીન્દ્રિયાણામ્ પ્રતિપાદિતં તથૈવ પ્રતિપત્તવ્યમ્, 'વાણમંતરજોદ્ધસિય સોહમ્મી-
સાણાણ ય જહા અસુરકુમારાણં' વાનવ્યન્તરજ્યોતિષિકસૌધર્મેશાનાનાં ચ
એતેષામાવાસેષુ યથા અસુરકુમારાણામ્ આવાસેષુ ચતુઃપટ્ટિલક્ષેષુએકૈકસ્મિન્
આવાસે પૃથિવીકાયાદિતયા એકો જીવઃ સર્વજીવાશ્ચ અસકૃત્, અથવા અનન્ત-
કૃત્વઃ પૂર્વમુત્પન્નાઃ સન્તિ इति પ્રતિપાદિતમ્, તથૈવ વાનવ્યન્તરાદારમ્ય ઈશાનપર્ય-
જીવ અનેક વાર અથવા અનન્તવાર પૃથિવીકાયિકરૂપ સે અપ્કાયિકરૂપ
સે, તેજઃકાયિકરૂપ સે ઓર વનસ્પતિકાયિકરૂપ સે તો ઉત્પન્ન
હુએ હી હૈં-પર વે વહાં અનેકવાર અથવા અનન્તવાર ચૌદ્ધન્દ્રિરૂપ
સે મી ઉત્પન્ન હો ચુકે હૈં। હસી પ્રકાર સે અસંખ્યાત લાખ પંચેન્દ્રિ-
યતિર્યશ્ચાવાસોં મેં સે એક ૨ આવાસ મેં એક જીવ અથવા સર્વ જીવ
અપની પંચેન્દ્રિયતિર્યશ્ચપર્યાય સે મી ઉત્પન્ન હો ચુકે હૈં। હસી પ્રકાર કા
કથન અસંખ્યાતલાખ મનુષ્યાવાસોં મેં સે એક ૨ મનુષ્યાવાસ મેં મી
જાનના ચાહિયે અર્થાત્ એક જીવ અથવા સર્વ જીવ પંચેન્દ્રિયાવાસોં મેં સે
એક ૨ આવાસ મેં અનેકવાર અથવા અનન્તવાર અપની મનુષ્ય પર્યાય
સે મી ઉત્પન્ન હો ચુકે હૈં। હસી અભિપ્રાય કો લેકર સૂત્રકારને એસા
કહા હૈ કિ શેષ ઓર કથન દ્વીન્દ્રિયોંકી તરહ સે જાનના ચાહિયે।
'વાણમંતરજોદ્ધસિયસોહમ્મીસાણાણ ય જહા અસુરકુમારાણં' જૈસા
કથન ૬૪ લાખ અસુરકુમારાવાસોં મેં સે એક જીવ ઓર સર્વજીવ અને-
કવાર અથવા અનન્તવાર પૃથિવીકાયિકાદિરૂપ સે પહિલે ઉત્પન્ન હો ચુકે

ન્દ્રિય રૂપે, પ્રત્યેક પંચેન્દ્રિયતિર્યચાવાસમાં તેઓ પૃથ્વીકાયિકથી લઈને વન-
સ્પતિકાયિક રૂપે અને પંચેન્દ્રિયતિર્યચ રૂપે અને પ્રત્યેક મનુષ્યાવાસમાં તેઓ
પૃથ્વીકાયિકથી લઈને વનસ્પતિકાયિક રૂપે તથા મનુષ્ય રૂપે પૂર્વે અનેકવાર
અથવા અનંતવાર ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા છે. આ પ્રકારે પૃથ્વીકાયિકરૂપે, અપ્કાયિકરૂપે,
તેજસ્કાયિકરૂપે, વાયુકાયિકરૂપે અને વનસ્પતિકાયિકરૂપે ઉત્પન્ન થવાનું કથન તો
અષ્ટે એક સરખું જ છે. દ્વીન્દ્રિયોના કથન કરતા ત્રીન્દ્રિયાદિકોના કથનમાં જે
અંતર છે તે ઉપર પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે. આ પ્રકારે “નવરં” આ સૂત્ર-
પાઠથી લઈને “સેસં જહા વેદ્ધિયાણ” આ સૂત્રપાઠ પર્યન્તના કથનનો અર્થ
સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યો છે.

“વાણમંતરજોદ્ધસિયસોહમ્મીસાણાણ ય જહા અસુરકુમારાણં” ૬૪ લાખ
અસુરકુમારાવાસોમાંના પ્રત્યેક અસુરકુમારાવાસમાં એક જીવ અને સમસ્ત
જીવો પૂર્વે પૃથ્વીકાયિકાદિ રૂપે અનેકવાર અથવા અનંતવાર ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા

ન્ટેષુ અપિ આવાસેષુ એકૈકસ્મિન્ આવાસે એકો જીવઃ સર્વ જીવાશ્ચ પૃથિવીકાયા-
દિકતયા અસકૃત્-અથવા અનન્તકૃત્વઃ ઉત્પન્નપૂર્વાઃ સન્તિ ઇતિ પ્રતિપત્તવ્યમ્ ।
ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અયં જં મંતે ! જીવે સજંકુમારે કલ્પે વારસસુ વિમાણાવાસસય-
સહસ્સેસુ એગમેગંસિ વિમાણાવાસંસિ પુઢવિકાઙ્યત્તાપ્’ હે મદન્ત ! અયં સ્વલ્લ
જીવઃ સનત્કુમારે કલ્પે દ્વાદશસુ વિમાનાવાસસક્તસહસ્રેષુ-દ્વાદશલક્ષવિમાના
વાસેષુ એકૈકસ્મિન્ વિમાનાવાસે પૃથિવીકાયાદિકતયા ઉપપન્નપૂર્વઃ-પૂર્વમુત્પન્નઃ
કિમ્ ? મગવાનાહ-‘સેસં જહા અસુરકુમારાણં જાવ અજંતસુત્તો, જો ચેવ જં દેવિ-
ત્તાપ્ એવં સવ્વજીવાવિ એવં જાવ આણયપાણવસુ, એવં આરણચ્ચુણ્ણસુ વિ’ હે ગૌતમ !
જેવં યથા અસુરકુમારાણામ્ યાવત્ ચતુઃપટ્ટિ લક્ષાવાસેષુ એકૈકસ્મિન્ આવાસે
પૃથિવીકાયાદિકતયા એકસ્ય જીવસ્ય અસકૃત્, અનન્તકૃત્વો વા પૂર્વોત્પાદઃ પ્રતિ-

પ્રકટ કિયે ગયે હૈં-ઁસી પ્રકાર સે વાનવ્યન્તર સે લેકર ઈશાન તક કે
આવાસોં મેં સે એક ૨ આવાસ મેં એક જીવ પૃથિવીકાયાદિકારૂપ સે
અનેકવાર અથવા અનન્તવાર ઉત્પન્ન હો ચુકે કહે ગયે હૈં ।

અથ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘અયં જં મંતે ! જીવે સજં-
કુમારે કલ્પે વારસસુ વિમાણાવાસસયસહસ્સેસુ એગમેગંસિ વિમાણા-
વાસંસિ પુઢવિકાઙ્યત્તાપ્’ હે મદન્ત ! યહ જીવ સનત્કુમાર કલ્પ મેં
વહાં કે ૧૨ લાક્ષ વિમાનાવાસોં મેં એક ૨ વિમાનાવાસ મેં પૃથિવીકાયા-
દિકારૂપ સે પહિલે ઉત્પન્ન હો ચુકા હૈં ? ઉસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-
‘સેસં જહા અસુરકુમારાણં જાવ અજંતસુત્તો’ હે ગૌતમ ! જૈસા ૬૪ લાક્ષ
અસુરકુમારાવાસોં મેં એક એક આવાસ મેં પૃથિવીકાયાદિકારૂપ સે એક
જીવ કા અનેકવાર અથવા અનન્તવાર પૂર્વોત્પાદ કહા ગયા હૈં ઈસી પ્રકાર

છે, એજ પ્રમાણે વાનવ્યન્તરથી લઈને ઈશાન પર્યન્તના બેટલા આવાસો
કહ્યા છે તે આવાસોમાંના પ્રત્યેક આવાસમાં, એક જીવ અને સમસ્ત જીવો
પૃથ્વીકાયિક દિ ૩પે પૂર્વે અનેકવાર અથવા અનંતવાર ઉત્પન્ન થઈ
ચુક્યા છે, એમ સમજવું

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન-“અયં જં મંતે ! જીવે સજંકુમારે કલ્પે વારસસુ
વિમાણાવાસસયસહસ્સેસુ એગમેગંસિ વિમાણાવાસંસિ પુઢવિકાઙ્યત્તાપ્ ” હે ભગવન્ !
આ જીવ, સનત્કુમાર કલ્પના બાર લાખ વિમાનાવાસોમાંના પ્રત્યેક વિમાના-
વાસમાં જીવ પૃથ્વીકાયિક આદિ ૩પે પૂર્વે ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-“સેસં જહા અસુરકુમારાણં જાવ અજંતસુત્તો”
હે ગૌતમ ! જેવી રીતે ૬૪ લાખ અસુરકુમારાવાસોમાંના પ્રત્યેક અસુરકુમા-
રાવાસમાં એક જીવને પૃથ્વીકાયિક આદિ ૩પે અનેકવાર અથવા અનંતવાર

પાદિતઃ તથૈવ સનત્કુમારસ્ય દ્વાદશઋષિવિમાનાવાસેષુ એકૈકસ્મિન્ વિમાના-
વાસે પૃથિવીકાયિકાદિતયા એકો જીવઃ અસકૃત્, અનન્તકૃત્વો વા પૂર્વમુત્પન્ન
ઇતિ પ્રતિપત્તવ્યમ્, કિન્તુ સનત્કુમારાવાસે નો ચૈવ સ્વલુ જીવો દેવીતયા ઉત્પદ્યતે,
ઈશાનાન્તેષ્વેવ દેવસ્થાનેષુ દેવ્યઃ ઉત્પદ્યન્તે, સનત્કુમારાદિષુ પુનર્નોત્પદ્યન્તે
દેવ્યઃ ઇતિ વિશેષઃ। એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા સર્વજીવા અપિ સનત્કુમારાવાસેષુ એકૈ
કસ્મિન્ આવાસે પૃથિવીકાયિકાદિદેવાન્તતયા ન તુ દેવીતયા, અસકૃત્, અન-
ન્તકૃત્વો વા પૂર્વમુત્પન્નાઃ સન્તિ, એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા, યાવત્-માહેન્દ્રબ્રહ્માન્તક
શુક્રસહસ્રારાનતપ્રાણતેષુ-એતેષામાવાસેષુ એકૈકસ્મિન્ આવાસે એકો જીવઃ
સર્વજીવાશ્ચ, અથવા-અનન્તકૃત્વઃ પૂર્વમુત્પન્નાઃ, એવં-પૂર્વોક્તરીત્યૈવ આરણાચ્યુ

સે સનત્કુમાર કે ૧૨લાખ વિમાનાવાસોં મેં એક ૨ વિમાનાવાસ મેં પૃથિવી-
કાયિકાદિરૂપ સે એક જીવ અનેકબાર અથવા અનન્તવાર પહિલે ઉત્પન્ન
હો ચુકા હૈ એસા જાનના ચાહિયે કિન્તુ 'જો ચેવ જં દેવિત્તા-એવં સર્વ-
જીવા વિ, એવં જાવ આણયપાણણસુ, એવં આરણચ્ચુણસુ વિ, સનત્કુમારા-
વાસ મેં યહ જીવ દેવીરૂપ સે પૂર્વોત્પન્ન નહીં હુઆ હૈ કયોં કિ ઈશાન
તક કે દેવસ્થાનોં મેં હી દેવિયાં ઉત્પન્ન હોતી હૈં, સનત્કુમારાદિ કોં મેં
ઉત્પન્ન નહીં હોતી હૈં। હસી પ્રવાર સે સમસ્તજીવ બી સનત્કુમારાવાસોં
મેં એક એક આવાસ મેં પૃથિવીકાયિક આદિ રૂપ સે તથા દેવરૂપ સે હી
અનેકબાર અથવા અનન્તવાર ઉત્પન્ન હો ચુકે હૈં-દેવીરૂપ સે નહીં। હસી
પ્રકાર સે માહેન્દ્ર, બ્રહ્મ, લાન્તક, શુક્ર, સહસ્રાર, આનત ઓર પ્રાણત इनके
આવાસોં મેં એક એક આવાસ કે એક જીવ ઓર સર્વજીવ પૃથિવીકાયિક

પૂર્વોત્પાદ કહેવામા આવ્યો છે, એજ પ્રમાણે સનત્કુમારના બાર લાખ વિમા-
નાવાસોમાંના પ્રત્યેક વિમાનાવાસમાં પૃથ્વીકાયિક આદિ રૂપે એક જીવ પૂર્વે
અનેકવાર અથવા અનંતવાર ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યો છે, એમ સમજવું પરન્તુ
“ જો ચેવ જં દેવિત્તા-એવં સર્વ જીવા વિ, એવં જાવ આણયપાણણસુ, એવં આરણ-
ચ્ચુણસુ વિ ” સનત્કુમારાવાસમાં આ જીવ દેવી રૂપે ઉત્પન્ન થયો નથી, કારણ
કે ઈશાન કદપ સુધીના દેવલોકોમાં જ દેવીઓ ઉત્પન્ન થાય છે, સનત્કુમારિક
દેવલોકમાં દેવીઓ ઉત્પન્ન થતી નથી એજ પ્રમાણે સમસ્ત જીવો પણ બાર
લાખ સનત્કુમારાવાસોમાંના પ્રત્યેક સનત્કુમારાવાસમાં (વિમાનાવાસમાં) પૃથ્વી-
કાયિક આદિ રૂપે તથા દેવ રૂપે અનેકવાર અથવા અનંતવાર પૂર્વે ઉત્પન્ન
થઈ ચુક્યા છે. ત્યાં તેઓ દેવી રૂપે ઉત્પન્ન થયા નથી એજ પ્રમાણે
માહેન્દ્ર, બ્રહ્મ, લાન્તક, શુક્ર, સહસ્રર, અનત, પ્રાણત,
આ કદ્યોના જે વિમાનાવાસો છે તે વિમાનાવાસોમાંના પ્રત્યેક વિમાનાવા-

તયોરપિ આવાસેષુ એકૈકસ્મિન્ આવાસે પૃથિવીકાયિકાદિ દેવાન્તતયા, ન તુ દેવીતયા એકો જીવઃ સર્વજીવાશ્ચ અસકૃત્, અનન્તકૃત્વઃ પૂર્વમુત્પન્નાઃ। ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અયં ણં મંતે! જીવે તિસુ વિ અદ્વારસુત્તરેસુ ગેવિજ્જવિમાણાવાસસયેસુ એવંચેવ’ હે મદન્ત! અયં સ્વલ્લ જીવઃ ત્રિણ્વપિ અષ્ટાદશોત્તરેષુ નવ ગ્રૈવેયક વિમાનાવાસશતેષુ પ્રથમત્રિકે એકાદશોત્તરં શતમ્, દ્વિતીયત્રિકે સપ્તોત્તરં શતમ્, તૃતીયત્રિકે શતમ્, એવમષ્ટાદશાધિકશતત્રયનવગ્રૈવેયકવિમાનાવાસેષુ એવમેવ પૂર્વવદેવ તથાહિ-એકૈકસ્મિન્ વિમાનાવાસે પૃથિવીકાયિકાદિકતયા એકો જીવઃ સર્વજીવાશ્ચ ક્ષિમ્ પૂર્વમુત્પન્નાઃ સન્તિ? મગવાનાહ-હે ગૌતમ! એકૈકસ્મિન્ નવગ્રૈવેયકવિમાનાવાસે એકો જીવઃ સર્વજીવાશ્ચ પૃથિવીકાયિકાદિકતયા અમ-

કાર્દિરૂપ સે એવં દેવરૂપ સે અનેકવાર અથવા અનન્તવાર પૂર્વોત્પન્ન હો ચુકે હૈં-દેવીરૂપ સે નહીં! હસી પ્રકાર સે આરણ એવં અચ્યુત કે આવાસોં મેં સે એક એક આવાસમેં હસી પ્રકાર કા કથન જાનના ચાહિયે। વહાં પર મી એક જીવ ઔર સર્વજીવ અનેકવાર અથવા અનન્તવાર પૃથિવીકાયિકાદિરૂપ સે તથા દેવરૂપ સે પૂર્વોત્પન્ન હો ચુકે હૈં-દેવીરૂપ સે નહીં।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘અયં ણં મંતે! જીવે તિસુ વિ અદ્વારસુત્તરેસુ-ગેવિજ્જવિમાણાવાસસયેસુ એવં ચેવ’-હે મદન્ત! યહ જીવ ત્રીન ગ્રૈવેયકોં કે-ઉર્ધ્વ મધ્ય ઔર અધોગ્રૈવેયક કે ૩૧૮ વિમાનાવાસોં મેં-પ્રથમત્રિક કે ૧૧૧, દ્વિતીયત્રિક મેં ૧૦૭ ઔર તૃતીયત્રિક મેં ૧૦૦ વિમાનાવાસોં મેં સે પ્રત્યેક વિમાનાવાસ મેં કયા પૃથિવીકાયિકાદિરૂપ સે પહિલે ઉત્પન્ન હો ચુકા હૈં? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-હાં, ગૌતમ! ૩૧૮ ગ્રૈવેયક વિમાનાવાસોં મેં સે પ્રત્યેક વિમા-

સમાં, એક જીવ અને સમસ્ત જીવો પૂર્વે અનેકવાર અથવા અનંતવાર પૃથ્વીકાયિક આદિ રૂપે તથા દેવ રૂપે ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા છે. આ વિમાનાવાસોમાં તેમની દેવી રૂપે પૂર્વે ઉત્પત્તિ થઈ નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“અયં ણં મંતે! જીવે તિસુ વિ અદ્વારસુત્તરેસુ-ગેવિજ્જવિમાણાવાસસયેસુ એવં ચેવ” હે ભગવન્! આ જીવ, ગ્રૈવેયકોના ૩૧૮ વિમાનાવાસોમાંના (નવગ્રૈવેયકોના ઉર્ધ્વ, મધ્યમ અને અધોરૂપ ત્રણ ત્રિક છે. તે દરેક ત્રિકમાં અનુક્રમે ૧૧૧, ૧૦૭ અને ૧૦૦ વિમાનાવાસો છે) પ્રત્યેક વિમાનાવાસમાં શું પૂર્વે પૃથ્વીકાયિકાદિ રૂપે ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યો છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-હા, ગૌતમ! આ જીવ ગ્રૈવેયકોના ૩૧૮ વિમાનાવાસોમાંના પ્રત્યેક વિમાનાવાસમાં પૂર્વે અનેકવાર અથવા અનંતવાર

तयोरपि आवासेषु एकैकस्मिन् आवासे पृथिवीकायिकादि देवान्ततया, न तु देवीतया एको जीवः सर्वजीवाश्च असकृत्, अनन्तकृत्यः पूर्वमुत्पन्नाः। गौतमः पृच्छति—‘अयं णं भंते। जीवे तिसु वि अट्टारसुत्तरेसु गेविज्जविमानावाससयेसु एवंचेव’ हे भदन्त ! अयं खलु जीवः त्रिष्वपि अष्टादशोत्तरेषु नव ग्रैवेयक विमानावासशतेषु प्रथमत्रिके एकादशोत्तरं शतम्, द्वितीयत्रिके सप्तोत्तरं शतम्, तृतीयत्रिके शतम्, एवमष्टादशाधिकशतत्रयनवग्रैवेयकविमानावासेषु एवमेव पूर्वदेव तथाहि—एकैकस्मिन् विमानावासे पृथिवीकायिकादिकतया एको जीवः सर्वजीवाश्च किम् पूर्वमुत्पन्नाः सन्ति ? भगवानाह—हे गौतम ! एकैकस्मिन् नवग्रैवेयकविमानावासे एको जीवः सर्वजीवाश्च पृथिवीकायिकादिकतया अम-

कादिरूप से एवं देवरूप से अनेकवार अथवा अनन्तवार पूर्वोत्पन्न हो चुके हैं—देवीरूप से नहीं इसी प्रकार से आरण एवं अच्युत के आवासों में से एक एक आवासमें इसी प्रकार का कथन जानना चाहिये। वहां पर भी एक जीव और सर्वजीव अनेकवार अथवा अनन्तवार पृथिवीकायिकादिरूप से तथा देवरूप से पूर्वोत्पन्न हो चुके हैं—देवीरूप से नहीं।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘अयं णं भंते ! जीवे तिसु वि अट्टारसुत्तरेसु—गेविज्जविमानावाससयेसु एवं चेव’—हे भदन्त ! यह जीव तीन ग्रैवेयकों के—उर्ध्व मध्य और अधोग्रैवेयक के ३१८ विमानावासों में—प्रथमत्रिक के १११, द्वितीयत्रिक में १०७ और तृतीयत्रिक में १०० विमानावासों में से प्रत्येक विमानावास में क्या पृथिवीकायिकादिरूप से पहिले उत्पन्न हो चुका है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—हां, गौतम ! ३१८ ग्रैवेयक विमानावासों में से प्रत्येक विमा-

समां, એક જીવ અને સમસ્ત જીવો પૂર્વે અનેકવાર અથવા અનંતવાર પૃથ્વીકાયિક આદિ રૂપે તથા દેવ રૂપે ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા છે. આ વિમાનાવાસોમાં તેમની દેવી રૂપે પૂર્વે ઉત્પત્તિ થઈ નથી.

गौतम स्वामीने प्रश्न—“अयं णं भंते ! जीवे तिसु वि अट्टारसुत्तरेसु—गेविज्जविमानावाससयेसु एवं चेव ” छे भगवन् ! आ ज्व, ग्रैवेयकोना ३१८ विमानावासोमां (नवग्रैवेयकोना उर्ध्व, मध्यम અને अधोऽप्य त्रय त्रिक छे. ते दरेक त्रिकमां अनुक्रमे १११, १०७ અને १०० विमानावासो छे) प्रत्येक विमानावासमां शुं पૂર્વે पृथ्वीकायिकादि रूપે ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યો છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—હા, ગૌતમ ! આ જીવ ગ્રૈવેયકોના ૩૧૮ વિમાનાવાસોમાંના પ્રત્યેક વિમાનાવાસમાં પૂર્વે અનેકવાર અથવા અનંતવાર

कृत्, अनन्तकृत्यो वा पूर्वमुत्पन्नाः सन्ति, गौतमः पृच्छति—‘अयं णं भंते ! जीवे पंचसु अणुत्तरविमाणेषु एगमेगंसि अणुत्तरविमाणंसि पुढवि? हे भदन्त ! अयं खलु जीवः पञ्चमु अणुत्तरविमानेषु विजयवैजयन्तजयन्तापराजितमवार्थसिद्धेषु एकैकस्मिन् अणुत्तरविमाने पृथिवीकायिकादिकतया एको जीवः सर्वजीवाश्च किम् पूर्वमुत्पन्नाः सन्ति? भगवानाह—‘तहेव जाव अणंतखुतो, नो चेव णं देवत्ताएवा, देवित्ताएवा, एवं सब्वजीवावि’ हे गौतम ! तथैव—पूर्वोक्तरीत्यैव, यावत्—एको जीवः पञ्चाणुत्तरविमानेषु एकैकस्मिन् विमाने पृथिवीकायिकादिक तया, अपकृत्, अथवा अनन्तकृत्यः पूर्वमुत्पन्नः, किन्तु नो चेव खलु देवतया वा, देवीतया वा अनन्तकृत्यः पूर्वमुत्पन्नः, अणुत्तरविमानेषु देवाः अनन्तकृत्यो नोत्पद्यन्ते

नावास में अनेकवार अथवा अनन्तवार यह जीव पृथिवीकायिकादिरूप से पहिले उत्पन्न हो चुका है इसी प्रकार का कथन सबजीवों के सम्बन्ध में भी जानना चाहिये.

अब गौतम प्रश्न से ऐसा पूछते हैं—‘अयं णं भंते ! जीवे पंचसु अणुत्तरविमाणेषु एगमेगंसि अणुत्तरविमाणंसि पुढवि’ हे भदन्त ! विजय, वैजयन्त, जयन्त, अपराजित और सर्वार्थसिद्ध इन पांच अनुत्तर विमान में क्या पृथिवीकायिक आदिरूप से यह जीव और सर्वजीव पहिले उत्पन्न हो चुके हैं? इसके उत्तर में प्रश्न कहते हैं—‘तहेव जाव अणंतखुत्तो, नो चेव णं देवत्ताए वा, देवीत्ताए वा एवं सब्वजीवा वि’ हे गौतम ! पूर्वोक्तरीति के अनुसार यावत् एक जीव पांच अणुत्तरविमानों में से एक एक विमान में पृथिवीकायिक आदिरूप से अनेक बार अथवा अनन्तवार पहिले उत्पन्न हो चुका है । परन्तु वहां यह देवरूप से और

पृथ्वीकायिक आदि इषे उत्पन्न थर्ध युक्थे छे अेव प्रकारनु कथन समस्त जेवानी त्यां उत्पत्तिना विषे पणु समज्जु’.

गौतम स्वामीने प्रश्न—“अयं णं भंते ! जीवे पंचसु अणुत्तरविमाणेषु एगमेगंसि अणुत्तरविमाणंसि पुढवि०” हे भगवन् ! विजय, वैजयन्त, जयन्त, अपराजित अने सर्वार्थसिद्ध, आ पांच अनुत्तर विमानोभांना प्रत्येक अनुत्तर विमानभां शुं प्रत्येक जेव तथा समस्त जेवो पृथ्वीकायिक आदि इषे पूवे उत्पन्न थर्ध युक्थे छे ?

भडावीर प्रश्नो उत्तर—“तहेव जाव अणंतखुत्तो, नो चेवणं देवत्ताए वा देवित्ताए वा, एवं सब्व जीवा वि” हे गौतम ! पूर्वोक्त कथन अनुसार प्रत्येक जेव पांच अनुत्तर विमानोभांना प्रत्येक अनुत्तर विमानभां पृथ्वीकायिक आदि इषे पूवे अनेकवार अथवा अनन्तवार उत्पन्न थर्ध युक्थे छे. परन्तु त्यां

દેવ્યશ્ચ સર્વયૈવ નોત્પદ્યન્તે इति भावः। चतुर्षु अनुत्तरविमानेषु भवद्वयानन्तरं मोक्षसद्भावात् सर्वार्थसिद्धेः एकभवानन्तरं मोक्षसद्भावात्, एवं-पूर्वोक्तरीत्या, सर्वजीवा अपि, पञ्चानुत्तरविमानेषु पृथिवीकायिकादिकनया, नो देवतया, नो वा देवीतया असकृत्, अनन्तकृत्वश्च पूर्वमुत्पन्नाः सन्ति। गंतवः पृच्छति-अयं णं भंते! जीवे सव्वजीवाणं माइत्ताए, पिइत्ताए, भाइत्ताए, भगिणीत्ताए, भज्जत्ताए, पुत्तत्ताए, धूयत्ताए, सुण्हत्ताए, उव्वन्नपुव्वे ?' हे भदन्त ! अयं खलु

દેવીરૂપ સે અનન્તવાર ઉત્પન્ન નહીં હુઆ હૈ, ક્યોં કિ ચાર અનુત્તરવિમાનોં મેં ભવદ્વય કે બાદ જીવ કી સુક્તિ હોતી હૈ તથા સર્વાર્થસિદ્ધ મેં ગયે હુએ જીવ કો એક ભવ કે બાદ મોક્ષપ્રાપ્ત હોતા હૈ। इसी प्रकार से सब जीव भी इन पांच अनुत्तर विमानों में पृथिवीकायिक आदिरूप से अनेकवार अथवा अनन्तवार उत्पन्न हो चुके होते हैं परन्तु मनुष्य देवरूप से वे वहां-चार अनुत्तरविमानों में दो बार और सर्वार्थ सिद्ध विमान में सिर्फ एक ही बार उत्पन्न हुए हैं-इस प्रकार अनेकवार अथवा अनन्तवार वे वहां देवरूप से उत्पन्न नहीं हुए हैं।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘અયં ણં ભંતે ! જીવે સવ્વજીવાણં માહિત્તાએ, પિહિત્તાએ, ભાહિત્તાએ, ભગિણીત્તાએ, ભજ્જત્તાએ, ધૂયત્તાએ, સુણહત્તાએ ઉવવન્નપુવ્વે’ હે ભદન્ત ! યહ જીવ સવ્વ જીવોં કી માતા કે રૂપ સે, પિતા કે રૂપ સે, ભાઈ કે રૂપ સે, બહિન કે રૂપ સે,

તે જીવ દેવ રૂપે અથવા દેવી રૂપે અનંતવાર ઉત્પન્ન થયો નથી, કારણ કે પહેલા ચાર અનુત્તર વિમાનોમાં ગયેલો જીવ જે ભવ કરીને મોક્ષે ભય છે અને સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં ગયેલો જીવ એક ભવ કરીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે એજ પ્રમાણે સમસ્ત જીવો પણ આ પાંચ અનુત્તર વિમાનોમાંના પ્રત્યેક વિમાનમાં પૂર્વે પૃથ્વીકાયિક આદિ રૂપે અनेकवार अथवा अनंतवार ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા છે. પરન્તુ પહેલા ચાર વિમાનોમાં તેઓ જે વાર દેવ રૂપે પૂર્વે ઉત્પન્ન થયા છે. અને સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં માત્ર એક જ વાર તેઓ દેવ રૂપે ઉત્પન્ન થયા છે આ રીતે તેમની ત્યાં અनेकवार अथवा अनंतवार દેવ રૂપે ઉત્પત્તિ થઈ નથી, એમ સમજવું જોઈએ.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“અયં ણં ભંતે ! જીવે સવ્વ જીવાણં માહિત્તાએ, પિહિત્તાએ, ભાહિત્તાએ, ભગિણીત્તાએ, ભજ્જત્તાએ, પુત્તત્તાએ, ધૂયત્તાએ, સુણહત્તાએ ઉવવન્નપુવ્વે?” હે ભગવન ! આ જીવ શું સમસ્ત જીવોની માતારૂપે, પિતારૂપે,

જીવઃ સર્વજીવાનાં માતૃતયા, પિતૃતયા, માતૃતયા, ભગિનોતયા, માર્યાતયા, પુત્ર-
તયા, દુહિતૃતયા, સ્ત્રુપાતયા ઉત્પન્નપૂર્વઃ-પૂર્વમુત્પન્નઃ કિમ્ ? ભગવાનાહ ‘હંતા,
ગોયમા ! અસહં, અદુવા અણંતચુત્તો,’ હે ગૌતમ ! હન્ત-સત્યમ્, એકો જીવઃ સર્વજીવાનાં
માત્રાદિકતયા, અસકૃત્-અનેકવારમ્, અથવા અનન્તકૃત્વઃ-અનન્તવારમ્ ઉત્પન્ન-
પૂર્વઃ-પૂર્વમુત્પન્નો વર્તેતે । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સર્વજીવા વિ ણં મંતે ! ઇમસ જીવસ
માહિત્તાય જાવ ઉવવન્નપુવ્વે ?’ હે ભદન્ત ! સર્વજીવા અપિ સ્વલુ અસ્ય જીવસ્ય
માતૃતયા યાવત્ ઉપપન્નપૂર્વઃ-પૂર્વમુત્પન્નાઃ સન્તિ ? ભગવાનાહ-હંતા ગોયમા !
જાવ અણંતચુત્તો’ હે ગૌતમ ! હન્ત-સત્યમ્, યાવત્-સર્વજીવા અપિ અસ્ય જીવસ્ય
માત્રાદિકતયા અસકૃત્, અથવા અનન્તકૃત્વઃ પૂર્વમુત્પન્નાઃ સન્તિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-
‘અયં ણં મંતે ! જીવે સર્વજીવાણં અરિત્તાય, વેરિયત્તાય, ધાયકત્તાય, વહગત્તાય,

માર્યા કે રૂપ સે, પુત્ર કે રૂપ સે, દુહિતા કે રૂપ સે, ઓર પુત્રવધૂ કે
રૂપ સે કયા પહિલે ઉત્પન્ન હો ચુકા હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-
‘હંતા, ગોયમા ! અસહં, અદુવા અણંતચુત્તો’ હાં, ગૌતમ ! યહ જીવ
સર્વ જીવોં કી માતા કે રૂપ મેં, પિતા કે રૂપ મેં, ઓર માઈ આદિ કે
રૂપ મેં અનેકવાર ઓર અનન્તવાર પહિલે ઉત્પન્ન હો ચુકા હૈં ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘સર્વજીવા વિ ણં મંતે ! ઇમસ
જીવસ માહિત્તાય, જાવ ઉવવન્નપુવ્વે’ હે ભદન્ત ! સર્વ જીવ કયા હસ
એક જીવ કે માતા આદિરૂપ સે પહિલે ઉત્પન્ન હો ચુકે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં
પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘હંતા, ગોયમા ! જાવ અણંતચુત્તો’ હાં, ગૌતમ ! સર્વજીવ
ભી હસ એક જીવ કે પહિલે અનેકવાર અથવા અનન્તવાર માતા આદિ-
રૂપ સે ઉત્પન્ન હો ચુકે હૈં ।

ભાઈરૂપે, બહેનરૂપે, ભાઈરૂપે, પુત્રરૂપે, પુત્રીરૂપે, અને પુત્રવધૂ રૂપે પહેલાં
ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા છે ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર-“હંતા, ગોયમા ! અસહં, અદુવા, અણંતચુત્તો”
હા, ગૌતમ ! આ જીવ સમસ્ત જીવોની માતારૂપે, પિતારૂપે અને ભાઈઆદિ
રૂપે અનેક વાર અથવા અનંતવાર પહેલાં ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા છે

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન-“સર્વ જીવા વિ ણં મંતે ! ઇમસ જીવસ માહિત્તાય
જાવ ઉવવન્નપુવ્વે ?” હે ભગવન્ ! સમસ્ત જીવો પશુ શુ’ આ એક જીવના
માતા, પિતા આદિ રૂપે પહેલાં ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા છે ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર-“હંતા, ગોયમા ! જાવ અણંતચુત્તો” હે ગૌતમ !
સમસ્ત જીવો પશુ આ એક જીવના માતા, પિતા આદિ રૂપે પહેલાં અનેક
વાર અથવા અનંત વાર ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા છે.

पडिणीयत्ताए, पञ्चमित्तत्ताए उववन्नपुव्वे?’ हे भदन्त ! अयं खलु जीवः सर्व जीवानाम् अरितया=सामान्यशत्रुतया, वैरितया विशेषशत्रुतया घातकतया-मारकतया, व्यधकतया-तारकतया, प्रत्यनीकतया-कार्योपघातकतया, प्रत्य-मित्रतया शत्रुसहायकतया, किम् उपपन्न पूर्वः-पूर्वमुत्पन्नो वर्तते? भगवानाह-हंता, गोयमा ! जाव अणंतखुत्तो’ हे गौतम ! हन्त-सत्यम्, यावत्-एको जीवः सर्वजीवानाम् अरितया, वैरिकादितया, असकृत्, अनन्तकृत्वो वा पूर्वमुत्पन्नो वर्तते । गौतमः पृच्छति-सव्वे जीवा वि णं भंते !०’ हे भदन्त ! सर्वजीवा अपि खलु अस्य जीवस्य अरितया, वैरिकादितया पूर्वमुत्पन्नोः किम् ? भगवानाह-‘एवमेव’

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘अयं णं भंते ! जीवे सव्वजीवाणं अरित्ताए, वैरियत्ताए, घायकत्ताए, पडिणियत्ताए वहगत्ताए, पञ्चमि-त्ताए उववन्नपुव्वे’ हे भदन्त ! यह जीव सबजीवों का शत्रुरूप से-सामान्यतया अरिरूप से, वैरीरूप से-विशेष शत्रुरूप से, मारकरूप से, वधकरूप से, प्रत्यनीक-कार्योपघातकरूप से, प्रत्यमित्र-शत्रुसहायकरूप से, क्या पहिले उत्पन्न हो चुका है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘हंता, गोयमा ! हां गौतम ! ‘जाव अणंतखुत्तो’ यावत्-यह एक जीव सर्व-जीवों का शत्रुरूप से, एवं वैरी आदिरूप से, एकबार नहीं, किन्तु अनेकबार और अनन्तबार उत्पन्न हो चुका है।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘सव्वजीवा वि णं भंते !’ हे भदन्त ! सबजीव भी क्या इस एक जीव के पहिले शत्रु, वैरी, आदिरूप से, पहिले उत्पन्न हो चुके हैं? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘एवमेव’

गौतम स्वामीने प्रश्न-“अयं णं भंते ! जीवे सव्वजीवाणं अरित्ताए, वैरियत्ताए, घायकत्ताए, वहगत्ताए, पडिणियत्ताए, पञ्चमित्तत्ताए उववन्नपुव्वे ?” डे लगवन् ! आ एव, शुं समस्त एवेना शत्रुइये, वैरीइये, (सामान्य शत्रुने अरि अने विशेष शत्रुत्व राखनःरने वैरी कडे छे), मारकइये, वध-कर्ताइये, प्रत्यनीकइये (कार्योपघातकइये) अने प्रत्यमित्रइये (शत्रुना सहायक-इये) पड़ेलां उत्पन्न थछ युक्त्यो छे ?

महावीर प्रभुने उत्तर-“हंता, गोयमा ! जाव अणंतखुत्तो” डा, गौतम ! आ एव समस्त एवेना शत्रुइये अने वैरी आदि इये ओक ज वार नडीं पणु अनेक वार अथवा अनंतवार पूर्वे उत्पन्न थछ युक्त्यो छे.

गौतम स्वामीने प्रश्न-“सव्व जीवा वि णं भंते !” छत्यादि डे लगवन् ! समस्त एवे पणु आ एवना शत्रु, वैरी आदि इये शुं पड़ेलां उत्पन्न थछ युक्त्यो छे ?

હે ગૌતમ ! એમ્ને-પૂર્વોક્તરીત્યૈવ તે જીવા અપિ અસ્ય જીવસ્ય અરિતયા ધૈરિકાદિ-
તયા અસકૃત્, અનન્તકૃત્વો વા ઉત્પન્નપૂર્વાઃ સન્તિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અયં ણં મંતે !
જીવે સઘ્વજીવાણં રાયત્તાણ, જુવરાયત્તાણ, જાવ સત્થવાહત્તાણ ઉવવન્નપુઘ્વે ?’ હે
મદન્ત ! અયં સ્વલુ જીવઃ સર્વજીવાનાં રાજતયા, યુવરાજતયા, યાવત્-સાર્થવાહ-
તયા ઉપવન્નપૂર્વઃ ? પૂર્વમુત્પન્નો વર્તતે ? મગગાહ-‘હંતા ગોયમા ! અસંઙ્ગં અણંત
સુત્તો, સઘ્વજીવાણં એવંચેવ’ હે ગૌતમ ! હન્ત-સત્થમ્ એકો જીવઃ સર્વજીવાનામ્
રાજત્વાદિના અસકૃત્-અનેકવારમ્, અનન્તકૃત્વઃ-અનેકવારમ્, ઉપવન્નપૂર્વઃ-
પૂર્વમુત્પન્નો વર્તતે, એવં સર્વજીવા અપિ સ્વલુ એમ્ને પૂર્વોક્તરીત્યૈવ

હે ગૌતમ ! હાં, સઘ્વજીવ હસ એક જીવ કે પહિલે શત્રુ-વૈરી આદિ
રૂપ મેં અનેકવાર અથવા અનન્તવાર ઉત્પન્ન હો ચુકે હૈં ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘અયં ણં મંતે ! જીવે સઘ્વજીવાણં
રાયત્તાણ, જુવરાયત્તાણ જાવ સત્થવાહત્તાણ ઉવવન્નપુઘ્વે’ હે મદન્ત !
યહ જીવ સમસ્ત જીવોંકા રાજારૂપ સે, યાવત્ સાર્થવાહરૂપસે પહિલે
ઉત્પન્ન હો ચુકા હૈ કયા ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘હંતા, ગોયમા ! અસંઙ્ગં
અણંતસુત્તો સઘ્વજીવાણં એવંચેવ’ હાં, ગૌતમ ! યહ એક જીવ સઘ્વ જીવોં
કા રાજા મી હો ચુકા હૈ, યુવરાજ મી હો ચુકા હૈ યાવત્ સાર્થવાહ મી
હો ચુકા હૈ ! હસ પ્રકાર કી પરિસ્થિતિ વાલા યહ એક હી વાર નહીં હુઆ
હૈ, કિન્તુ અનેકવાર અથવા અનન્તવાર હુઆ હૈ । હસી પ્રકાર કા કથન
સર્વજીવોં કે સંબંધ મેં મી જાનના ચાહિયે ।

મહાવીર પ્રભુનો જવાબ-“એમ્ને” હે ગૌતમ ! સમસ્ત જીવો પશુ
આ જીવના શત્રુ, વૈરી આદિ રૂપે પડેલાં અનેક વાર અથવા અનંતવાર
ઉત્પન્ન થઈ ચુકયા છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“અયં ણં મંતે ! જીવે સઘ્વજીવાણં રાયત્તાણ, જુવ-
રાયત્તાણ જાવ સત્થવાહત્તાણ ઉવવન્નપુઘ્વે ?” હે ભગવન્ ! આ જીવ શું પડેલાં
સમસ્ત જીવોના રાજા રૂપે, યુવરાજ રૂપે અને સાર્થવાહ પર્યાન્તના રૂપે પશુ
ઉત્પન્ન થઈ ચુકયા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“હંતા, ગોયમા ! અસંઙ્ગં અણંત સુત્તો સઘ્વજીવાણં
એવં ચેવ” હા, ગૌતમ ! આ જીવ અનેક વાર અને અનંતવાર, સમસ્ત
જીવોના રાજા, યુવરાજ આદિ રૂપે પૂર્વે ઉત્પન્ન થઈ ચુકયા છે. સમસ્ત જીવો
પશુ આ જીવના રાજા, યુવરાજ આદિ રૂપે પૂર્વે અનેક વાર અથવા અનંત-
વાર ઉત્પન્ન થઈ ચુકયા છે.

અસ્ય જીવસ્ય રાજત્વાદિના અસકૃત્-અનન્તકૃત્વઃ, પૂર્વમુત્પન્નાઃ સન્તિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અયં ણં મંતે ! જીવે સર્વજીવાણં દાસત્તાએ, માહલ્લગ-ત્તાએ, મોગપુરિસત્તાએ, સીસત્તાએ, વેસત્તાએ ઉવવન્નપુવ્વે ?’ હે મદન્ત ! અયં સ્વલ્લુ જીવઃ સર્વજીવાનાં દાસતયા-ગૃહદાસીપુત્રતયા, પ્રેષ્યતયા-આજ્ઞાપ્યતયા મૃતકતયા, દુષ્કાલાદૌ પોષિતતયા, માગિકૃતયા-કૃષ્ણાદિભાગ્ય ભાગગ્રાહક-તયા, મોગપુરુષતયા, માગિકૃતયા-અન્યજનોપાર્જિતાર્થાનાં મોગકારિતયા શિષ્ય-તયા, દ્રેષ્યતયા ઉપપન્નપૂર્વઃ-પૂર્વમુત્પન્નો વર્તેતે કિમ્ ? મગવાનાહ-‘હંતા, ગોયમા ! જાવ અણંતલુત્તો, એવં ‘સર્વજીવા વિ અણંતલુત્તો’ હે ગૌતમ ! હન્ત-સત્યમ્, યાવત્ એકો જીવઃ સર્વજીવાનાં દાસાદિકતયા અસકૃત્-અનેકવારમ્’ અનન્તકૃત્વો વા પૂર્વમુત્પન્નો વર્તેતે, એવં-પૂર્વોક્તરીતયા સર્વજીવા અપિ અસ્ય જીવસ્ય દાસા-દિકતયા અસકૃત્, અથવા અનન્તકૃત્વઃ પૂર્વમુત્પન્નાઃ સન્તિ । અન્તે ગૌતમો મગ

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૃચ્છતે હૈં-‘અયં ણં મંતે ! જીવે સર્વજીવાણં દાસત્તાએ, પેસત્તાએ, મયગત્તાએ, માહલ્લગત્તાએ, મોગપુરિસત્તાએ, સીસત્તાએ વેસત્તાએ, ઉવવન્નપુવ્વે’ હે મદન્ત ! યહ જીવ સમસ્ત જીવોં કા કયા દાસ મી હુઆ હૈ ? દાસી કે પુત્રરુપ સે મી હુઆ હૈ ? પ્રેષ્ય-આજ્ઞા દેને યોગ્ય મી હુઆ હૈ ? મૃતક-દુષ્કાલ આદિ મેં પોષિત ક્રિયા ગયા મી હુવા હૈ ? અન્યજનોપાર્જિત દ્રવ્યકા મોગકરને વાલા મી હુઆ હૈ ? શિષ્યરુપ સે મી હુઆ હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘હંતા, ગોયમા ! જાવ અણંતલુત્તો, એવં સર્વજીવા વિ અણંતલુત્તો’ હાં, ગૌતમ ! એકજીવ સર્વ જીવોં કા દાસ આદિરુપ સે અનેકવાર અથવા અનન્તવાર ઉત્પન્ન હો ચુકા હૈ । હસ પ્રકાર કા કથન સર્વ જીવોં કે સંબંધ મેં મી જાનના ચાહિયે - અર્થાત્ - સર્વ જીવ હસ જીવ કે અને-

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“અયં ણં મંતે ! જીવે સર્વજીવાણં દાસત્તાએ, પેસ-ત્તાએ, મયગત્તાએ, માહલ્લગત્તાએ, મોગપુરિસત્તાએ, સીસત્તાએ, વેસત્તાએ ઉવવન્નપુવ્વે ?” હે ભગવન્ ! આ એવ શું સમસ્ત એવોના દાસ રૂપે પૂર્વે ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યો છે ? દાસીપુત્ર રૂપે પણ શું ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યો છે ? આજ્ઞાપાલક રૂપે પણ ઉત્પન્ન થયો છે ? મૃતક રૂપે (દુષ્કાળ આદિમાં જેનું અન્યના દ્વારા પોષણ કરાતું હોય એવા રૂપે) પણ ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યો છે ? ભાગીદાર રૂપે પણ ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યો છે ? અન્ય જનોપાર્જિત દ્રવ્યના ભોગકર્તા રૂપે પણ ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યો છે ? અને શિષ્ય રૂપે ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યો છે ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર-“હંતા, ગોયમા ! જાવ અણંતલુત્તો, એવં સર્વ જીવા વિ અણંતલુત્તો” હા, ગૌતમ ! આ એવ સમસ્ત એવોના દાસ આદિ રૂપે અનેક વાર અને અનંતવાર પડેલાં ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યો છે. એજ પ્રમાણે

વદ્વાક્યં પ્રમાણયન્નાહ-‘સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ જાવ વિહરહ’ હે ભદન્ત ! તદેવમ્-ભવદુક્તં સર્વં સત્યમેવ, હે ભદન્ત ! તદેવં ભવદુક્તં સર્વં સત્યમેવેતિ-યાવત્ ભગવાન્ ગૌતમઃ શ્રમણં ભગવન્તં મહાવીરં વન્દમાનો નમસ્યન્ વિહરતિ-તિષ્ઠતિ સંયમેન તપસા આત્માનં ભાવયમાનઃ ॥ સૂ૦ ૨ ॥

इति श्री विश्वविख्यात जगद्ब्रह्मादिपदभूषित वाल्मह्यचारि ‘जैनाचार्य’
पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री “भगवती” सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका-
ख्यायां व्याख्यायां द्वादशशतकस्य सप्तमोद्देशकः समाप्तः ॥सू० १२-७॥

કચાર અથવા અનન્તવાર દાસાદિરૂપ સે ઉત્પન્ન હો ચુકે હૈં । અવ અન્ત મેં ભગવાન્ કે વચનોં મેં સત્યના રૂપાપન કરને કે લિયે ગૌતમ કહતે હૈં-‘સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ જાવ વિહરહ’ હે ભદન્ત ! આપકા કહા ગયા યહ સવ વિષય સર્વથા સત્ય હી હૈ, હે ભદન્ત ! આપકા કહા ગયા યહ સવ વિષય સર્વથા સત્ય હી હૈ । સ્સ પ્રકાર કહકર ભગવાન્ ગૌતમને શ્રમગ ભગવાન્ કો વન્દનાકી, ઉન્હેં નમસ્કાર કિયા-વાદ મેં વે સંયમ ઓર તપ સે આત્મા કો ભાવિત કરતે હુઅ અપને સ્થાન પર વિરાજમાન હો ગયે ॥સૂ૦ ૨॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत
“भगवतीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके बारहवें शतकका
॥ सातवां उद्देशक समाप्त ॥१२-७॥

સઘળા જીવો પણ પૂર્વે અનેક અથવા અનંત વાર આ જીવના દાસ આદિ રૂપે ઉત્પન્ન થઈ ચુકયા છે.

હવે સૂત્રને ઉપસંહાર કરવામાં આવે છે-“સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ જાવ વિહરહ” ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રજાનાં વચ્ચેનાં પ્રમાણભૂત ગણીને કહે છે કે “હે ભગવન્ ! આપે આ વિષયનું જે પ્રતિપાદન કર્યું, તે સત્ય જ છે. હે ભગવન્ ! આપનું આ કથન સર્વથા સત્ય છે,” આ પ્રમાણે કહીને મહાવીર પ્રજાને વંદણા નમસ્કાર કરીને, સંયમ અને તપથી આત્માને યુક્ત કરતા થકા ભગવાન ગૌતમ પોતાને સ્થાને બેસી ગયા. ॥સૂ૦ ૨॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत
“भगवतीसूत्र”ની प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना पारभां शतकने।
सातमो उद्देशक समाप्त ॥१२-७॥

અથ અષ્ટમોદેશકઃ પ્રારંભ્યતે

દ્વાદશશતકસ્ય અષ્ટમોદેશકસ્ય સંક્ષિપ્તવિષયવિવરણમ્ ।

મહર્દ્ધિકદેવસ્ય ઉદ્વર્તનનન્તરં દ્વિશરીરકનાગલોકમાત્રે ઉત્પત્તિવિષયક
મશ્નોત્તરમ્, તતો નાગલોકે જન્મગ્રહણે અર્ચનપૂજનાદિકવક્તવ્યતાપરૂપણમ્,
તદનન્તરમ્ મહર્દ્ધિકદેવસ્ય દ્વિશરીરકનાગજન્મગ્રહણાનન્તરં દ્વિશરીરકમણિષુ ઉત્પ-
ત્તિ પ્રરૂપણમ્, તતો દ્વિશરીરકવૃક્ષેષુ ઉત્પત્તિવર્ણનમ્, તતો વાનરપ્રમૃતિજીવાનાં
રત્નપ્રમાયામુત્પત્તિવર્ણનમ્, તતઃ સિંહપ્રમૃતેજીવાનામપિ નૈરયિકત્વેન ઉત્પત્તિ
વર્ણનં ચ, તતઃ કાકપૃદ્ધ પ્રમૃતિજીવાનામપિ નૈરયિકત્વયા ઉત્પત્તિવર્ણનમિતિ ॥

આઠવેં ઉદ્દેશે કા પ્રારંભ—

બારહવેં શતક કે હસ અષ્ટમ ઉદ્દેશક મેં કહે હુએ વિષય કા વિવ-
રણ સંક્ષેપ સે હસ પ્રકાર હૈ—

મહર્દ્ધિક દેવ ઉદ્વર્તન કે બાદ તુરત હી વ્યા દો શરીર કો ધારણ
કરનેવાલે નાનોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ? એસા પ્રશ્ન ઓર ઉત્પન્ન હોતા હૈ
એસા ઉત્તર નાગલોક મેં જન્મ લેને પર અર્ચન પૂજનાદિક કી વક્તવ્યતા
કી પ્રરૂપણા મહર્દ્ધિકદેવ કી દો શરીર નાનોં મેં ગ્રહણ કરને કે બાદ દો
શરીરવાલે મણિયોં મેં ઉત્પત્તિ કી પ્રરૂપણા દો શરીરવાલે વૃક્ષોં મેં
ઉત્પત્તિ કા વર્ણન વાનવ્યન્તર આદિ જીવોં કી રત્નપ્રમા મેં ઉત્પત્તિ કા
વર્ણન સિંહ આદિ જીવોં કી બી નૈરયિકરૂપ સે ઉત્પત્તિ કા વર્ણન કાક,
ગૃદ્ધ્ર આદિ જીવોં કી નૈરયિકરૂપ સે ઉત્પત્તિ હોને કા વર્ણન ।

આઠમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

આ આઠમાં ઉદ્દેશકમાં જે વિષયનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે, તેનો
સંક્ષિપ્ત સારાંશ નીચે પ્રમાણે છે—

મહર્દ્ધિક આદિ વિશેષણવાળો દેવ તે ભવસંગ્રામી આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને
શું જે શરીરો ધારણ કરનારા નાગોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ખરો? આ પ્રકારનો
પ્રશ્ન અને તેનો હકારમાં ઉત્તર નાગલોકમાં ઉત્પન્ન થયા બાદ તેનું
જે અર્ચન પૂજન આદિ થાય છે, તેનું વર્ણન મહર્દ્ધિક દેવની જે શરી-
રવાળા મણિઓમાં ઉત્પત્તિની પ્રરૂપણા, જે શરીરવાળાં વૃક્ષોમાં તેની ઉત્પ-
ત્તિની પ્રરૂપણા વાનવ્યન્તર આદિ જીવોની રત્નપ્રમા પૃથ્વીમાં ઉત્પત્તિનું
વર્ણન સિંહ આદિ જીવોની પણ નારકો રૂપે ઉત્પત્તિની પ્રરૂપણા કાગડા,
ગીધ આદિ જીવોની પણ નારકો રૂપે ઉત્પત્તિની પ્રરૂપણા.

प्रकारान्तरेण जीवोत्पत्तिवक्तव्यता ।

मूलम्—“तेषां कालेषां, तेषां समेषां, जाव एवं वयासी-
देवेषां भन्ते ! महिङ्घिण जाव महासोक्खे अणंतरं चयं च्चइत्ता
विसरीरेसु नागेषु उववज्जेज्जा ? हन्ता, गोयमा ! उववज्जेज्जा ।
से णं तत्थ अच्चियवंदियपूइयसक्कारियसम्माणिए दिव्वे
सच्चे सच्चोवाए, सन्निहियपाडिहेरे यावि भवेज्जा हन्ता भवेज्जा ।
से णं भन्ते ! तओहिंतो अणंतरं उव्वट्ठित्ता, सिज्झेज्जा, बुज्झे-
ज्जा जाव अंतं करेज्जा ? हन्ता, सिज्झेज्जा जाव अंतं करेज्जा ।
देवे णं भन्ते ! महिङ्घिण, एवं चेव जाव विसरीरेसु मणीसु उव-
वज्जेज्जा, एवं चेव जहा नागाणं । देवे णं भन्ते ! महिङ्घिण
जाव विसरीरेसु रुक्खेसु उववज्जेज्जा ? हन्ता उववज्जेज्जा, एवं
चेव नवरं इमं नाणत्तं जाव सन्निहियपाडिहेरे लाउल्लो इयमहिते
यावि भवेज्जा, सेसं तं चेव जाव अंतं करेज्जा ॥सू० १॥

छाया— तस्मिन् काले, तस्मिन् समये, यावत् एवम् अवादीत् देवः खलु
भदन्त ! महर्द्विको यावत् महासौख्यः अनन्तरं चयं च्युत्वा, द्विशरीरेषु नागेषु
उपपद्येत ? हन्त, गौतम ! उपपद्येत । स खलु तत्र अर्चितवन्दितपूजितसत्कारित
सम्मानितो दिव्यः सत्यः सत्यावपातः सन्निहितप्रातिहार्यश्चापि भवेत् ? हन्त
भवेत्, स खलु भदन्त ! तेभ्यः अनन्तरम् उद्घृत्य, सिध्येत्, बुध्येत्, यावत्
अन्तं कुर्यात् ? हन्त, सिध्येत् यावत्—अन्तं कुर्यात्, देवः खलु भदन्त ? मह
र्द्विकः एवमेव यावत्—द्विशरीरेषु मणियु उपपद्येत, एवमेव यथा नागानाम् ।
देवः खलु भदन्त ! महर्द्विको यावत्—द्विशरीरेषु वृक्षेषु उपपद्येत ? हन्त, उप-
पद्येत, एवमेव, नवरम् इदं नानात्वं यावत्—सन्निहितप्रातिहार्यः लपितोल्लो-
चितमहितश्चापि भवेत् ? शेषं तदेव यावत् अन्तं कुर्यात् । ॥ सू० ? ॥

टीका—पूर्वोद्देशके जीवानामुत्पादः प्ररूपितः, अस्मिन्नपि उद्देशके
जीवोत्पादमेव प्रकारान्तरेण प्ररूपयितुमाह—‘तेषां कालेषां’ इत्यादि, ‘तेषां

કાલેણં , તેણં સમયેણં જાવ એવં વયાસી ' તસ્મિન્ કાલે , તસ્મિન્સમયે , યાવત્ સ્વામી સમવસૃતઃ , ધર્મકથાં શ્રોતું પર્પત્ નિર્ગચ્છતિ , ધર્મકથાં શ્રુતા પ્રતિગતા-પર્પત્ , તતો વિનયેન શુશ્રવમાણો ગૌતમઃ પ્રાઙ્ગલિપુટઃ પર્યુપાસીનઃ , એવં-વક્ષ્ય-માણપ્રકારેણ , અત્રાદી - ' દેવેણં મંતે ! મહદ્વિદિ જાવ મહાસૌક્યે અણંતરં ચયં ચક્ષતા , વિસરીરેસુ નાગેસુ ઉવવજ્જેજ્જા ? ' હે મદન્ત ! દેવઃ સ્વલુ મહદ્વિકઃ , યાવત્-મહાદ્યુતિકઃ , મહાચલઃ , મહાયશા , મહાસૌખ્યઃ , અનન્તરં તતઃ પશ્ચાત્ , ચયં શરીરં ચ્યુત્વા-ત્યક્ત્વા દેનભવાત્ પ્રચ્યુત્યેત્યર્થઃ દ્વિશરીરેષુ-દ્વેશરીરે યેષાં તે દ્વિશરીરાસ્તેષુ , યે સ્વલુ નાગશરીરં પરિત્યજ્ય મનુષ્યશરીરમવાપ્ય સેત્સ્યન્તિ , તે દ્વિશરીરાઃ ઉચ્યન્તે , તથાવિધેષુ નાગેષુ મુજક્કેષુ ઉપપદ્યેત ? મગવાનાહ-હંતા

પ્રકારાન્તર (દૂસરે પ્રકાર) સે જીવોત્પત્તિ કી વક્તવ્યતા—

‘ તેણં કાલેણં તેણં સમયેણં ’ ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ-સૂત્રકાર ને હસસે પહિલે જીવોં કા ઉત્પાદ કહા હૈ હસ ઉદ્દે-શક મેં મી વે હસી જીવોત્પાદ કો પ્રકારાન્તર સે પ્રરુપિત કર રહે હૈ-‘ તેણં કાલેણં તેણં સમયેણં જાવ એવં વયાસી ’ હસ કાલ ઓર હસ સમય મેં મહાવીરસ્વામી પધારે હનસે ધર્મકથા કો સુનને કે લિયે પરિ-ષદ હનકે પાસ આઈ ધર્મકથા સુનકર ફિર વહ વાપિસ ચલી ગઈ, હતને મેં પ્રશ્ન પૂછને કે અમિલાધી ગૌતમ ને દોનોં હાથ જોડકર વડે વિનય કે સાથ પ્રશ્ન સે હસપ્રકાર પૂછા-‘ દેવે ણં મંતે ! મહિદ્વિદિ જાવ મહા-સૌક્યે અણંતરં ચઈં ચક્ષતા વિસરીરેસુ નાગેસુ ઉવવજ્જેજ્જા ’ હે મદન્ત ! જો દેવ મહદ્વિક હૈ યાવત્ મહાદ્યુતિવાલા હૈ, મહાચલસંપન્ન હૈ, મહાય-શોભિરામ હૈ, મહાસૌખ્યશાલી હૈ, વહ દેવ, દેવ સંબંધી ચય-શરીર કો છોડકર અર્થાત્ દેવભવ સે ચવ કર, દો શરીરવાલે નાગોં મેં-મુજક્કોં મેં

—જીવોની ઉત્પત્તિની જીજ્ઞાસા પ્રકારે વક્તવ્યતા—

તેણં કાલેણં તેણં સમયેણં ” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ-આગલા સૂત્રમાં સૂત્રકારે જીવોના ઉત્પાદનની પ્રશ્નપૂછા કરી છે હવે આ સૂત્રમાં સૂત્રકાર અન્ય પ્રકારે જીવોત્પાદનની પ્રશ્નપૂછા કરે છે-“ તેણં કાલેણં તેણં સમયેણં જાવ એવં વયાસી ” તે કાળે અને તે સમયે રાજગૃહ નામનું નગર હતું તે નગરમાં મહાવીર પ્રભુ પધાર્યા પરિષદ નીકળી, ધર્મ-કથા સાંભળીને પરિષદ પાછી ફરી ત્યાર બાદ ધર્મતત્ત્વને સમજવાની અભિ-લાષાવાળા ગૌતમ સ્વામીએ વિનયપૂર્વક બન્ને હાથ જોડીને, મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછ્યો-“ દેવેણં મંતે ! મહિદ્વિદિ જાવ મહાસૌક્યે અણંતર ચઈ ચક્ષતા વિસરીરેસુ નાગેસુ ઉવવજ્જેજ્જા ” હે મગવન્ ! જે દેવ મહદ્વિક,

ગોયમા ! ઉવજ્જેજ્જા, હે ગૌતમ ! દન્ત-સત્તમ્, સ દેવો દેવલોકાચ્ચયુત્વા દ્વિશ-
રીરેપુ નાગેપુ ઉપપજ્જેત, ગૌતમઃ પૂચ્છતિ-‘સેઞં તત્થ અચ્ચિયવંદિયપૂહ્ય
સક્કારિયસમ્માણિય દિવ્વે સચ્ચે સચ્ચોવાણ, સંનિહિયપાહિહેરે યાવિ ભવેજ્જા ?
હે ભદન્ત ! સ સ્વલ્લ દેવો નાગેપુ, ઉત્પન્નઃ સન્, તત્ત-નાગેપુ, અર્ચિતવન્દિત
પૂજિતસત્કારિતસમ્માનિતઃ-અર્ચિતશ્ચાસૌ વન્દિતશ્ચેત્યાદિરીત્યા કર્મધારયઃ
કર્તવ્યઃ તત્ત ચન્દનાદિના અર્ચિતઃ સ્તુત્યાદિના વન્દિતઃ કાયેન પૂજિતઃ, વસ્ત્રાદિના

અથવા હાથિયોં મેં ઉત્પન્ન હો સકતા હૈ ? દો શરીર જિન્હોં કે હૈં વે
દ્વિશરીર હૈં નાગ કે શરીર કો છોડ કરકે મનુષ્ય કે શરીર કો પ્રાપ્ત
કર જો સિદ્ધ હોંગે વે દો શરીરવાલે નાગ કહે ગયે હૈં । એસા દેવ કયા
એસે નાગોં મેં ઉત્પન્ન હો સકતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહેતે હૈં-‘હંતા,
ગોયમા ! ઉવજ્જેજ્જા’ હાં ગૌતમ ! એસા દેવ દેવલોક સે મર કર એસે
નાગોં મેં ઉત્પન્ન હો સકતા હૈ ।

અવ ગૌતમસ્વામી પુત્રઃ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘સે ઞં તત્થ
અચ્ચિય વંદિય-પૂહ્યસક્કારિયસમ્માણિય દિવ્વે સચ્ચે સચ્ચોવાણ સંનિ-
હિયપાહિહેરે યાવિ ભવેજ્જા’ નાગોં મેં ઉત્પન્ન હુઆ વહ દેવ હે ભદન્ત !
વહાં નાગોં મેં ચન્દનાદિદ્વારા અર્ચિત હુઆ, સ્તુતિ આદિ દ્વારા વંદિત
હુઆ, કાય દ્વારા પૂજિત હુઆ, વસ્ત્રાદિ દ્વારા સત્કારયુક્ત હુઆ, વિન-

મહાધુતિક, મહાળલસંપન્ન, મહાયશસંપન્ન અને મહાસુખસંપન્ન છે, તે દેવ,
દેવસંખંધી શરીરને છોડીને એટલે કે દેવભવમાંથી ચ્યવીને, બે શરીરવાળા
નાગોમાં (ભુજગોમાં) ઉત્પન્ન થઈ શકે ખરો ? (જેમને બે શરીર હોય છે,
તેમને દ્વિશરીર કહે છે નાગને બે શરીરવાળા કહેવાનું કારણ એ છે કે
તેઓ નાગનું શરીર છોડીને મનુષ્યનું શરીર ધારણ કરીને સિદ્ધિ ગતિની
પ્રાપ્તિ કરનારા હોય છે) પ્રશ્નનું તાત્પર્ય એ છે કે મહર્દ્ધિક આદિ વિશેષ-
જ્ઞોવાળો દેવ પોતાના તે ભવનું આયુષ્ય પૂરું કરીને શું બે શરીર ધારણ
કરનારા (બે ભવ કરીને સિદ્ધ પદ પામનારા) નાગોમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર-“હંતા, ગોયમા ! ઉવજ્જેજ્જા” હા, ગૌતમ !
એવો દેવ દેવલોકમાંથી ચ્યવીને એવા નાગોમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે.

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન-“સે ઞં તત્થ અચ્ચિયવંદિયપૂહ્યસક્કારિયસમ્માણિય
દિવ્વે સચ્ચે સચ્ચોવાણ સંનિહિયપાહિહેરે યાવિ ભવેજ્જા ?” હે ભગવન્ ! નાગોમાં
ઉત્પન્ન થયેલો તે દેવ, શું નાગો દ્વારા ચન્દનાદિ દ્વારા અર્ચિત, સ્તુતિ આદિ
દ્વારા વંદિત, કાય દ્વારા પૂજિત, વસ્ત્રાદિ દ્વારા સત્કારિત અને વિનયાદિ

સત્કારિતઃ વિનયાદિના સમ્માનિતઃ , દિવ્યઃ-પ્રધાનઃ , સત્યઃ-પ્રામાણિકઃ
સ્વપ્નાદિ પ્રકારેણ તદુપદિષ્ટસ્ય સત્યભૂતત્વાત્ , સત્યઃ અવપાતઃ ત્રૈયાવૃત્યં સેવા-
યસ્ય સ તથાવિધ સફલયેવ, યતોદિ-સન્નિહિતપ્રાતિહાર્યથાપિ સન્નિહિત-નિકટવર્તિ
પ્રાતિહાર્ય-પૂર્વકાલિકસુહૃદ્ભૂતદેવકૃતં પ્રતિહારકર્મ યસ્ય સ તથાવિધઃ-સમીપ
વર્તિદેવકૃતપ્રતિહારકર્મા, ચાપિ કિં ભવેત્ ? ભગવનાહ-‘ હંતા, ભવેજ્જા ’ હે
ગૌતમ ! હન્ત-સત્યમ્ , સ નાગેષુ ઉત્પન્નો દેવઃ તત્ર અર્ચિતાદિસન્નિહિતપ્રાતિહાર્ય-
શ્રાપિ ભવેત્ , ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ સે જં મંતે ! તત્રોદિતો અણંતરં ઉવ્વઢિત્તા સિજ્ઞે-

યાદિ દ્વારા સમ્માનિત હુઆ, દિવ્ય-પ્રધાન હુઆ, સત્ય-સ્વપ્નાદિરૂપ સે
તદુપદિષ્ટ કથન કો સત્યભૂત હોને સે પ્રામાણિક હુઆ, એવં સફલ સેવા-
વાલા હુઆ કયા અપને પૂર્વકાલિક સુહૃદ્ભૂત દેવકૃત પ્રતિહાર કર્મવાળા
હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ હંતા, ભવેજ્જા ’ હાં ગૌતમ !
એસા હોના હૈ । અર્થાત્ એસા દેવ જવ નાગોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ-તવ વર્હા
વસકી ચન્દનાદિ સે અર્ચના બી હોતી હૈ, લોગ ઉસે ચન્દનાદિ સુગંધિ-
તદ્રવ્યોં સે પૂજતે હૈ, વડી ૨ ઉસકી સ્તુતિયાં કરતે હૈ, સાષ્ટાંગ ઉસે
નમસ્કાર બી કરતે હૈ, વસ્ત્રાદિકોં દ્વારા ઉસકા સત્કાર બી કરતે હૈ,
વિનયાદિ કરને સે ઉસકા સન્માન બી પ્રદર્શિત કરતે હૈ, ઉસે વહુત ઝંચા
બી માનતે હૈ, પ્રમાણિક બી માનતે હૈ-કયોંકિ જો સ્વપ્ન વહ દેતા હૈ વહ
દિયા હુઆ સ્વપ્ન બી ઉસકા સત્ય નિકલના હૈ, ઉસકી જો કોઈ જિસ ભાવકો
લેકર સેવા કરતા હૈ-વહ સેવા ઉસકી સફલ બી હો જાતી હૈ તથા

દ્વારા સમ્માનિત થાય છે ખરો ? તેને તેઓ પ્રધાન (મુખ્ય) દેવરૂપ ગણે
છે ખરાં ? તેઓ તેનાં વચ્ચેના સત્ય અને પ્રમાણભૂત ગણે છે ખરાં ? શું
તે સફળ સેવાવાળો હોય છે ખરો ? શું દેવભવમાં તેના સુહૃદ્ભૂત જે દેવો
હતા તેઓ તે નાગરુ પ્રતિહાર કર્મ (મહિમા અને સત્કાર) કરે છે ખરાં ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર-“ હંતા, ભવેજ્જા ” હા, ગૌતમ ! એવું જ અને
છે એટલે કે એવો દેવ જ્યારે નાગોમાં ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે ત્યાં તેની
ચન્દનાદિ વડે અર્ચના પણ થાય છે, લોકો ચન્દનાદિ સુગંધિત દ્રવ્યો વડે
તેની પૂજા પણ કરે છે, તેની ખૂબ ખૂબ સ્તુતિ કરે છે, તેને સાષ્ટાંગ નમસ્કાર
પણ કરે છે, વસ્ત્રાદિકો દ્વારા તેનો સત્કાર પણ કરે છે, વિનયાદિ દ્વારા તેનું
સન્માન પણ કરે છે, તેને ઘણું જ ઊંચો (દિવ્ય) માને છે, તેને પ્રમાણિક
પણ માને છે-કારણ કે તે જે સ્વપ્ન આપે છે, તે સ્વપ્ન સાચું જ પડે છે,
તેની સેવા કરનાર જે ભાવથી તેની સેવા કરે છે, તે તેનો ભાવ તેની સેવા

જ્ઞા, બુઝ્ઞેજ્ઞા જાવ અંતં કરેજ્ઞા ? હે ભદન્ત સ સ્વલ્લ નાગેષુ ઉત્પન્નો દેવઃ, તેભ્યો નાગેભ્યઃ અનન્તરસ્-તતઃ પશ્ચાત્, ઉદ્વૃત્ય-નાગમત્તં પરિત્યજ્યેત્યર્થઃ કિં સિદ્ધિયે ત્-સિદ્ધિં ગચ્છેત્ ? બુ-ધ્યેત-બોધં પ્રાપ્નુયાત્ ? યાવત્-સર્વદુઃખાનામન્તં કુર્યાત્ ? ભગવાનાહ-‘ હંતા, સિઙ્ગિજ્ઞા જાવ અન્તં કરેજ્ઞા ’ હે ગૌતમ સ નાગ-લોકેભ્યઃ ઉદ્વૃત્ય, સિધ્યેત્, યાવત્ સર્વદુઃખાનામન્તં કુર્યાત્ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘દેવે ણં મંતે ! મહાહિંસુ એવં ચેવ જાવ વિસરીરેસુ મણીસુ ઉવવજ્જેજ્ઞા ? ’ હે ભદન્ત ! દેવઃ સ્વલ્લ મહર્દિકઃ, એવમેવ-પૂર્વોક્તરીત્યા, યાવત્-મહાદ્યુતિકઃ, મહાવલઃ, દેવભવ મેં જો હસકે સુહૃદ્શુત દેવ હોતે હૈં વે હસકા પ્રતિહાર કર્મ (મહિમા ઓર સત્કાર) મી કરતે હૈં.

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘ સે ણં મંતે ! તઓહિંતો અણ-તરં ઉવ્વટ્ઠિત્તા સિઙ્ગેજ્ઞા, બુઝ્ઞેજ્ઞા જાવ અંતં કરેજ્ઞા ’ હે ભદન્ત ! નાગેં મેં ઉત્પન્ન હુઆ વહ દેવ ડસ નાગ કી પર્યાપ કો છોડકર વ્યા સિદ્ધિ કો પા સકતા હૈ ? બોધ કો પ્રાપ્ત કર સકતા હૈ ? યાવત્ સમ-સ્ત દુઃખોં કા નાશ કર સકતા હૈ ? હસ કે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ હંતા, સિઙ્ગિજ્ઞા જાવ અન્તં કરેજ્ઞા ’ હાં, ગૌતમ ! વહ નાગલોક સે નિકલ કર સિદ્ધિકો પા સકતા હૈ, યાવત્ સમસ્તદુઃખોં કા નાશ કર સકતા હૈ.

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘ દેવે ણં મંતે ! મહાહિંસુ એવં ચેવ જાવ વિસરીરેસુ મણીસુ ઉવવજ્જેજ્ઞા ’ હે ભદન્ત ! જો દેવ મહર્દિક યાવત્

દ્વારા સક્ષ્ણ થઈ જાય છે દેવભવમાં જે તેના સુહૃદ્ભૂત (તેના પ્રત્યે સહાનુ-ભૂતિ રાખનારા) દેવો હતા તેઓ પણ તેનું પ્રતિહાર કર્મ કરે છે એટલે કે તેનો મહિમા ગાય છે અને સત્કાર કરે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ સે ણં મંતે ! તઓહિંતો અણંતરં ઉવ્વટ્ઠિત્તા સિઙ્ગેજ્ઞા, બુઝ્ઞેજ્ઞા, જાવ અંતં કરેજ્ઞા ” હે ભગવન્ ! નાગોમાં ઉત્પન્ન થયેલો તે દેવ, શું તે નાગની પર્યાયને છોડીને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરશે ? ખુદ્ધ થશે ? મુક્ત થશે ? અને સમસ્ત દુઃખનો અંત કરી નાખશે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર-હંતા, ગોયમા ! સિઙ્ગેજ્ઞા, જાવ અંતં કરેજ્ઞા ” હા, ગૌતમ ! તે દેવ નાગલોકમાંથી નીકળીને સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકશે, ખુદ્ધ, મુક્ત આદિ થઈ શકશે અને સમસ્ત દુઃખનો અન્તકર્તા પણ થઈ શકશે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ દેવે ણં મંતે ! મહાહિંસુ એવં ચેવ જાવ વિસરીરેસુ મણીસુ ઉવવજ્જેજ્ઞા ” હે ભગવન્ ! મહાઝદ્ધિ, મહાદ્યુતિ, મહાખળ, મહાયશ અને

મહાયશાઃ, મહાસૌખ્યો દ્વિશરીરેષુ મણિષુ- પૃથિવીકાયરૂપેષુ ,ઉપપદ્યેત ? મગ-
વાનાહ-‘એવંચેવ, જહા નાગાણં’ હે ગૌતમ ! એવમેવ-પૂર્વોક્તરીત્યૈવ, યથા
નાગાનાં પ્રતિપાદિતં તથૈવ દ્વિશરીરેષુ મણિષ્વપિ પ્રતિપત્તવ્યમ્ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-
‘દેવેણં મંતે ! મહદ્દિૃષ્ જાવ વિસરીરેસુ રુક્ષેસુ ઉવવજ્જેજ્જા ?’ હે મદન્ત !
દેવઃ સ્વલુ મહદ્દિકો યાવત્ મહાદ્યુતિકો મહાવલઃ, મહાયશાઃ મહાસૌધ્યઃ કિમ્
દ્વિશરીરેષુ વૃક્ષેષુ ઉપપદ્યેત ! મગવાનાહ-‘હંતા, ઉવવજ્જેજ્જા, એવં ચેવ’ હે
ગૌતમ ! હન્ત, સત્યમ્ દેવો દ્વિશરીરેષુ દેવાધિષ્ઠિતવૃક્ષેષુ ઉપપદ્યેત, ઇત્યાદિ-
એવમેવ-પૂર્વોક્તરીત્યૈવ અવસેયમ્. કિન્તુ-‘નવરં ઇમં નાણત્તં જાવ સન્નિહિય

મહાદ્યુતિક, મહાવલવાલા મહાયશસ્ત્રી, મહાસુખી, હોતા હૈ-વહ દો
શરીરવાલે પૃથિવી કાયરૂપ મણિયોં મેં કયા ઉત્પન્ન હો સકતા હૈ ? હસકે
ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ-‘એવંચેવ’ જહા નાગાણં’ હે ગૌતમ ! જૈસા નાગોં
કે સંબંધ મેં કથન કિયા ગયા હૈ, ઉસી પ્રકાર કા કથન ઇન મણિયોં કે
વિષય મેં મી જાનના ચાહિયે.

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સેએસા પૂછતે હૈ-‘દેવેણં મંતે ! મહદ્દિૃષ્ જાવ
વિસરીરેસુ રુક્ષેસુ ઉવવજ્જેજ્જા’ હે મદન્ત ! મહાન્નદિવાલા યાવત્ મહા-
દ્યુતિવાલા મલાવલવાલા, મહાયશવાલા, મહાસુખવાલા, દેવ કયા દો
શરીર વાલે વૃક્ષોં મેં ઉત્પન્ન હો સકતા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ-‘હંતા ઉવ-
વજ્જેજ્જા એવંચેવ’ હાં, ગૌતમ ! એસા દેવ દો શરીર વાલે દેવાધિષ્ઠિત
વૃક્ષોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ઇત્યાદિ સવ કથન પૂર્વોક્તરીતિ કે અનુસાર જાનના

મહાસુખથી સંપન્ન હોય એવો દેવ, શું દેવસવ સંબંધી આયુષ્ય પૂરું
કરીને એ શરીરવાળા પૃથ્વીકાય રૂપ મણિઓમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર-“ એવં ચેવ જહા નાગાણં ” હે ગૌતમ ! નાગોના
વિષયમાં જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન આ મણિઓના
વિષયમાં પણ કરવું જોઈએ.

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન-“ દેવેણં મંતે ! મહદ્દિૃષ્ જાવ વિસરીરેસુ રુક્ષેસુ
ઉવવજ્જેજ્જા ? ” હે ભગવન્ ! મહાન્નદિવાળો, મહાદ્યુતિવાળો, મહાયશવાળો
અને મહાસુખવાળો દેવ, શું દેવસવ સંબંધી આયુષ્ય પૂરું થતાં એ શરીર-
વાળાં વૃક્ષોમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે ખરો ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર-“ હંતા, ઉવવજ્જેજ્જા, એવં ચેવ ” હા, ગૌતમ !
એવો દેવ એ શરીરવાળાં દેવાધિષ્ઠિત વૃક્ષોમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. બાકીનું
સમસ્ત કથન પૂર્વોક્ત નાગવિષયક કથન અનુસાર સમજવું. “ નવરં ઇમં

પાઢિહેરે લાઝલોઈયમહિયે યાવિ ભવેજ્જા ?' નવરમ્-પૂર્વાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ-ઇદ નાનાત્વમ્-ભેદઃ, યાવત્-અર્ચિતવન્દિતપૂજિતસત્કારિતસન્માનિતો દિવ્યઃ સત્યઃ સત્યાવપાતઃ સન્નિહિતપ્રાતિહાર્યઃ, લાપિતોલ્લોચિતમહિતમ્-તત્ર લાપિતં-છગણાદિના ભૂમેર્લેપનમ્, ઉલ્લોચિતં સોટિકાદિના કુડચાદર્ધવલનમ્, તાભ્યાં મહિત ઇવ મહિતઃ પૂજિત ઇવ કૃતો ભવેત્ યઃ સ તયાવિધઃ, એતચ્ચ વિશેષણં વૃક્ષસ્ય પીઠાપેક્ષયા વોધ્યમ્, વિશિષ્ટવૃક્ષો વદ્ધપીઠો ભવતીતિ ભાવઃ, 'સેસં તંચેવ જાવ, અંતં કરેજ્જા' શેષં તદેવ-પૂર્વોક્તરીત્યેવ, યાવત્-સિદ્ધચેત્, બુધ્યેત, મુચ્યેત, સર્વદુઃખાનમન્તં કુર્યાદિતિ ॥મૂ૦ ૧॥

ચાહિયે । કિન્તુ 'નવરં ઇમં નાણત્તં જાવ સન્નિહિયપાઢિહેરે. લાઝલોઈયમહિયે યાવિ ભવેજ્જા' પૂર્વકથન કી અપેક્ષા હસ કથન મેં હતની વિશેષતા સમજની ચાહિયે કિ-જિસ વૃક્ષ મેં એસા દેવ ઉત્પન્ન હોતા હૈ વહ વૃક્ષ અર્ચિત, વન્દિત, પૂજિત, સત્કારિત, સન્માનિત, દિવ્ય, પ્રામાણિક, એવં સત્યાવપાત હોતા હુઆ અપને પૂર્વકાલિક સુહૃદ્ભૂત દેવ દ્વારા કૃન પ્રતિ હાર કર્મવાલા હોતા હૈ-ઔર સાથ મેં વદ્ધપીઠવાલા હોતા હૈ હસ કી ભૂમિ ગોવર આદિ સે લિપી રહતી હૈ, એવં મિટ્ટી આદિ સે પુની રહતી હૈ । યહ તો જાહિર હૈ કિ જો વિશિષ્ટ વૃક્ષ હોતા હૈ વહ વદ્ધપીઠવાલા હોતા હૈ । 'સેસં તં ચેવ જાવ અંતં કરેજ્જા' વાકી કા ઔર સવ કથન પહિલે હીજૈસા જાનના ચાહિયે યાવત્ વહ સિદ્ધિકો પાસકતા હૈ, સમસ્ત કર્મોં સે રહિત હો સકતા હૈ ઔર સમસ્ત દુઃખોંકા અન્ત કર સકતા હૈ ॥સૂ.૧॥

નાણત્તં જાવ સન્નિહિપાઢિહેરે, લાઝલોઈયમહિયે યાવિ હોજ્જા " પૂર્વ કથન કરતાં વૃક્ષવિષયક આ કથનમાં એવી વિશેષતા છે કે-જે વૃક્ષમાં એવો દેવ ઉત્પન્ન થાય છે, તે વૃક્ષ અર્ચિત, વન્દિત, પૂજિત, સત્કારિત, સન્માનિત, દિવ્ય, પ્રામાણિક અને સત્યાવપાત, અને પોતાના પૂર્વકાલિક (દેવભના) સુહૃદ્ભૂત દેવો દ્વારા પ્રતિહાર કર્મવાળું પણ હોય છે. અને સાથે સાથે બદ્ધપીઠવાળું પણ હોય છે એટલે કે તેની આસપાસ ગોળાકારનું ચણતર કરેલું હોય છે અને તેની ભૂમિને છાણ આદિ વડે લીપવામાં આવે છે અને માટી આદિ વડે લીપવામાં આવે છે એ વાત તો બહેર જ છે કે વિશિષ્ટ વૃક્ષ હોય છે, તે બદ્ધપીઠવાળું હોય છે. " સેસં તંચેવ જાવ અંતં કરેજ્જા " બાકીનું સમસ્ત કથન નાગવિષયક કથન જેવું જ છે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે તે દેવ, જે શરીરવાળા વૃક્ષોમાં ઉત્પન્ન થઈને ત્યાંથી નીકળીને (મરીને) સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત, અને સમસ્ત દુઃખોનો અતકર થઈ શકે છે. ॥સૂ.૧॥

तिर्यग्योनिविशेषवक्तव्यता ।

मूलम्—“अह भंते ! गोलंगुलवसभे, कुक्कुडवसभे, मण्डुक
वसभे, एए णं निस्सीला, निवया, निग्गुणा, निम्मेरा निप्पच्च-
क्खाणपोसहोववासा कालमासे कालं किच्चा इमीसे रयणप्प-
भारा पुढवीए उक्कोसेणं सागरोवमट्ठितियंसि नरगंसि नेरइयत्ताए
उववज्जेजा ? समणे भगवं महावीरे वागरेइ—उववज्जमाणे उव-
वन्ने त्ति वत्तव्वं सिया, अह भंते ! सीहे वग्घे जहा उस्सप्पिणी
उद्देसए जाव परस्सरे एए णं निस्सीला एवं चेव, जाव वत्तव्वं
सिया । अह भंते ! ढंके, कंके, विलए, मग्गुए सिखिए, एए
णं निस्सीला० सेसं तं चेव जाव वत्तव्वं सिया । सेवं भंते !
सेवं भंते ! त्ति जाव विहरइ ॥सू० २॥

छाया—अथ भदन्त ! गोलङ्गुलवृषभः' कुक्कुटवृषभः, मण्डुक
वृषभः, एते खलु निःशीलाः, निर्व्रताः, निर्गुणाः, निर्मर्यादाः निष्प्रत्याख्यान-
पौषधोपवासाः, कालमासे कालं कृत्वा अस्यां रत्नमभायां पृथिव्याम् उत्कृष्टेन
सागरोपमस्थितिकेनरकेनैरयिकतया उपपद्येरन् ? श्रमणो भगवान् महावीरो व्या-
करोति—उत्पत्स्यमानः उत्पन्नः इति वक्तव्यं स्यात् । अथ भदन्त ! सिंहः, व्याघ्रः
यथा उत्सर्पिण्युद्देशके यावत्—परासरः, एते खलु निःशीलाः, एवमेव यावत्
वक्तव्यं स्यात् ? अथ भंते ! ढंकः, कङ्कः, विलयः, मण्डूकः, शिखी एते खलु
निःशीलाः, शेषं तदेव यावत् वक्तव्यं स्यात्, तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त !
इति यावत्—विहरति ॥ सू० २ ॥

टीका—अथ वानरादि तिर्यग्योनिकानामुत्पत्तिविषयं प्रतिपादयन्नाह—‘अह
भंते इत्यादि’

तिर्यग्योनि विशेषवक्तव्यता—

‘अह भंते ! गोलंगुलवसभे’ इत्यादि ।

तिर्यग्योनि विशेष वक्तव्यता—

“अह भंते ! गोलंगुलवसभे” इत्यादि—

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘અહ મંતે ! ગોલંગૂલવસમે કુવકુડવસમે, મણ્ડુકવસમે, ઇણં નિસ્સીલા, નિવ્વયા, નિગ્ગુણા, નિમ્મેરા, નિપ્પચ્ચક્ખાણપોસહોવવાસા’ હે મદન્ત ! અથ—ગોલાઙ્ગૂલવૃષભઃ—ગોર્લાઙ્ગૂલમિવ લાઙ્ગૂલં યેષાં તે ગોલાં-ઙ્ગૂલાઃ વાનરાસ્તેપાં મધ્યે વૃષભો મહાન્ શ્રેષ્ઠો વા, વૃષભશબ્દસ્ય પ્રશસ્તવાચક ત્વાત્, एवं કુવકુટવૃષભઃ—કુવકુટાનાં મધ્યે વૃષભઃ પ્રશસ્તો મહાન્ વા, તથૈવ મણ્ડુક વૃષભઃ—મણ્ડુકાનાં મધ્યે વૃષભઃ શ્રેષ્ઠો મહાન્ વા, एते त्रयः खलु निःशीलाः—સદાચારરહિતાઃ, નિર્વ્રતાઃ—અણુવ્રતરહિતાઃ, નિર્ગુણાઃ—ગુણવ્રતૈઃ રહિતાઃ નિર્મર્યાદાઃ—મર્યાદારહિતાઃ, નિષ્પ્રત્યાખ્યાનપૌષધોપવાસાઃ—પ્રત્યાખ્યાનપૌષધોપવાસ-રહિતા एते ‘કાલમાસે કાલં કિચ્ચા, इमीसे रयणप्यभाए पुढवीए उक्कोसेणं साग-रोवमट्ठिइयंसि नरगंसि नेरइयत्ताए उववज्जेज्जा ?’ કાલમાસે કાલં કૃત્વા,

ટીકાર્થ—હસ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકાર ને વાનર આદિ તિર્યંચ જીવોં કી ઉત્પત્તિ કે વિષય મેં કથન કિયા હૈ—હસમેં ગૌતમને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘અહ મંતે ! ગોલંગૂલવસમે, કુવકુડવસમે, મંડુકવસમે, ઇણં નિસ્સીલા, નિવ્વયા, નિગ્ગુણા, નિમ્મેરા, નિપ્પચ્ચક્ખાણપોસહોવવાસા’ હે મદન્ત ! ગોલાઙ્ગૂલ વૃષભ (ગોકે પૂંછ જૈસા પૂંછવાલો યૂથપતિ ચન્દર), કુવકુટવૃષભ એવં મંડુક વૃષભ યે ત્રીન નિઃશીલ—સદાચાર રહિત હોકર, નિર્વ્રત—અણુવ્રતરહિત હોકર, નિર્ગુણ—ગુણવ્રતરહિત હોકર, નિર્મર્યાદ—મર્યાદારહિત હોકર તથા પ્રત્યાખ્યાન એવં પૌષધોપવાસરહિત હોકર ‘કાલમાસે કાલં કિચ્ચા’ મરણ સમય મેં મર કર ‘इमीसे रयणप्यभाए पुढवीए उक्कोसेणं सागरोवमट्ठिइयंसि नरगंसि नेरइयत्ताए उववज्जेज्जा’ હસ રત્નપ્રભાપૃથિવી મેં ઉત્કૃષ્ટ સે એક સાગરોપમ કી સ્થિતિવાલે નરક

ટીકાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે વાનર આદિ તિર્યંચ જીવોની ઉત્પત્તિના વિષયમાં પ્રશ્ન કરી છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન-પૂછે છે કે—“અહ મંતે ! ગોલંગૂલવસમે કુવકુડવસમે, મંડુકવસમે, ઇણં નિસ્સીલા, નિવ્વયા, નિગ્ગુણા, નિમ્મેરા, નિપ્પચ્ચક્ખાણ-પોસહોવવાસા” હે ભગવન્ ! ગોલાંગૂલવૃષભ (ગાયના પૂંછડા જેવી પૂંછડી-વાળો યૂથપતિ વાનર), કુવકુટવૃષભ, અને મંડુકવૃષભ, આ ત્રણે નિઃશીલ (સદાચાર રહિત), નિર્વ્રત—અણુવ્રતરહિત, નિર્ગુણ—ગુણવ્રતરહિત, નિર્મર્યાદ—મર્યાદારહિત, તથા પ્રત્યાખ્યાન અને પૌષધોપવાસરહિત, “કાલમાસે કાલ કિચ્ચા” એવન વ્યતીત કરીને મોતને અવસર આવે કાળધર્મ પામીને “इमीसे रयणप्यभाए पुढवीए उक्कोसेणं सागरोवमट्ठिइयंसि नरगंसि नेरइयत्ताए

અસ્યાં રત્નપ્રભાયાં પૃથિવ્યામ્ ઉત્કૃષ્ટેન, સાગરોપમસ્થિતિકે-સાગરોપમાયુકે નરકે નૈરયિકતયા કથમ્ ઉપપન્નેરન્ ? ભગવાનાહ-‘સમણે ભગવં મહાવીરે વાગરેહ-ઉવ-વજ્જમાણે ઉવવન્નેત્તિ વત્તવ્વં સિયા’ ગોલાઙ્ગૂલાદીનામ્ સમ્પ્રતિ તિર્યગ્ગ્યોનો વર્તમા-નત્વેન યસ્મિન્ કાલે તે ગોલાઙ્ગૂલાદયો વર્તન્તે, ન તસ્મિન્ કાલે તે નારકાઃ સન્તિ અતઃ કથં તે નારકતયા ઉત્પન્નેરન્ ? इति त्वया नाशङ्कनीयम् यतः उत्प-त्स्यमानः उत्पन्नः इति नक्तव्यं स्यात्, वर्तमानक्रियाकालभातिकालयो रभेदात्,

મેં નૈરયિક રૂપ સે કયા ઉત્પન્ન હો સકતે હૈં ? ‘સમણે ભગવં મહાવીરે વાગરેહ, ઉવવજ્જમાણે ઉવવન્ને તિ વત્તવ્વં સિયા’ હસ પર શ્રમણ ભગ-વાન્ મહાવીર ને એસા કહા-હાં, ગૌતમ ! વે સચ નૈરયિક રૂપ સે ઉત્પન્ન હો સકતે હૈં । તાત્પર્ય કહને કા એસા હૈ કિ “જિસ સમય ગોલાઙ્ગૂલ આદિ તિર્યગ્ગ્યોનિ મેં ગોલાઙ્ગૂલ આદિ કી પર્યાય મેં મૌજૂદ હૈં-તત્કલ વે-ઉસ કાલમેં નારક નહીં હૈં, અતઃ વે નારકરૂપ સે ઉત્પન્ન હો સકતે હૈં-એસા કૈસે કહા જા સકતા હૈ ” સો એસી આશંકા તુમ્હેં નહીં કરની ચાહિયે ક્યોં કિ “ઉત્પસ્યમાન ઉત્પન્નઃ” હોનેવાલા હોતા હૈ-વહ ઉત્પન્ન હો ચુકા હૈ ” હસ નિયમ કે અનુસાર ભવિષ્ય મેં નારકરૂપ સે ઉત્પન્ન હોનેવાલે વે અબી વર્તમાન મેં ભી નારકરૂપ સે ઉત્પન્ન હુણ જ્ઞાન લિયે જાતે હૈં । વર્તમાન ક્રિયાકાલ ઔર ભાવિક્રિયાકાલ જન દોનો

ઉવવજ્જેજ્ઞા ? ” આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં એક સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા નારકોમાં નૈરયિક રૂપે શું ઉત્પન્ન થઈ શકે છે ?

“સમણે ભગવં મહાવીરે વાગરેહ, ઉવવજ્જમાણે, ઉવવન્ને, ત્તિ વત્તવ્વં સિયા” શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે આ પ્રશ્નના જવાબ રૂપે એવું કહ્યું કે હા, ગૌતમ ! તેઓ બધાં નારક રૂપે ઉત્પન્ન થઈ શકે છે, કારણ કે જેઓ ઉત્પન્ન થનારા હોય છે તેમને માટે એવું કથન પણ કરી શકાય છે કે “જે સમયે ગોલાંગૂલ આદિ તિર્યગ્ગ્યોનિમાં ગોલાંગૂલ આદિની પર્યાયમાં મૌજૂદ હોય છે, ત્યારે તો તેઓ નારક હોતા નથી, તેથી તેઓ નારક રૂપે ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા છે, એવું કથન કેવી રીતે કરી શકાય ? ” આ પ્રકારની આશંકા કરવી જોઈએ નહીં કારણ કે “ઉત્પસ્યમાનઃ ઉત્પન્નઃ” “જે ઉત્પન્ન થવાના હોય છે, તે ઉત્પન્ન થઈ ચુક્યા છે,” આ નિયમ અનુસાર ભવિષ્યમાં નારક રૂપે ઉત્પન્ન થનારા તે ગોલાંગૂલવૃષભ આદિ જીવોને વર્તમાન કાળે પણ નારક રૂપે ઉત્પન્ન થયેલા માની લેવામાં આવે છે. વર્તમાન ક્રિયાકાળ અને ભાવિક્રિયા કાળ, આ બંનેમાં વિવક્ષાને અધીન અસેદ માની લેવામાં આવે છે તેથી

અતસ્તે ગોલાઙ્ગૂલાદયો નૈરયિકતયા ઉત્પત્તુકામા અપિ નૈરયિકા એવ વ્યપદિ-
શ્યન્તે इति શ્રમણો ભગવાન્ મહાવીરઃ સ્વયં વ્યાકરોતિ-વ્યાખ્યાતિ, નતુ જમા-
લ્યાદિરિત્યવસેયમ્ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અહ મંતે ! સીદે વગ્ધે જહા ઉસ્સપ્પિણી
ઉદ્દેસણ જાવ પરસ્સરે, ઇણં નિસ્સીલા ?’ હે ભદન્ત ! અથ સિંહઃ, વ્યાગ્રઃ, યથા
ઉત્તર્પિણ્યુદ્દેશકે-સપ્તમશતકસ્ય પઠ્ઠોદ્દેશકે પ્રતિપાદિતં તથૈવાત્રાપિ પ્રતિપત્તવ્યમ્,
યાવત્-મલ્લૂકઃ, તરશ્ચુઃ સ્વજ્ઞી, પરાસરઃ શરમઃ, એતે સ્વલ્લુ સિંહપ્રમૃતયઃ પરાસ-
રાન્તાઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનયઃ, નિઃસીલાઃ-સદાચારરહિતાઃ, નિર્વ્રતાઃ-અણુવ્રત-

મેં વિવક્ષા કે અધીન અભેદ માન લિયા જાના હૈ । इसलिये वे गोला-
ङ्गूल आदि जीव नैरयिक रूप से आगे उत्पन्न होने के कारण अभीसे
नैरयिक ही हैं ऐसा उनमें व्यपदेश हो जाता है । गाय की पूंछ के
समान जिन की पूंछ होती है-वे गोलाङ्गूल हैं और इनमें जो वृषभ-
श्रेष्ठ हैं वे गोलाङ्गूलवृषभ हैं । यहां वृषभ शब्द प्रशस्त अर्थ का
वाचक है । कुक्कुटवृषभ आदि पदों में भी ऐसा ही जानना चाहिये ।
इस प्रकार का यह कथन स्वयं भगवान् महावीर ने ही किया है-जमालि
आदिकों ने नहीं ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘अह मंते ! सीदे, वगधे, जहा
उस्सपिणी उद्देसण जाव परस्सरे’ इणं निस्सीला० हे भदन्त ! सिंह,
व्याग्र, एवं उत्तर्पिणी उद्देशक में सप्तमशतक के छठे उद्देशक में-प्रति-
पादित यावत् मल्लूक, तरशु स्वज्ञी, परासर, शरभ ये सब सिंह से लेकर
परासर तक के पच्येन्द्रियतिर्यग्योनि के जीव सदाचाररहित, अणुव्रत-

ગોલાંગૂલવૃષભ આદિ જીવ નારકો રૂપે ભવિષ્યમાં ઉત્પન્ન થવાના હોવાથી,
“ નારકો જ છે ” એવો વ્યવહાર વર્તમાન કાળે પણ તેમના માટે કરી
શકાય છે. ગાયની પૂંછડી જેવું જેને પૂંછડું હોય છે એવા વાનરોના સમૂ-
હના નાયક રૂપ વાનરને ગોલાંગૂલવૃષભ કહે છે અહીં વૃષભ પદ પ્રશસ્ત
અર્થનું વાચક છે. કુક્કુટવૃષભ આદિનો અર્થ પણ એવો જ સમજવો. આ
પ્રકારનું કથન ખુદ મહાવીર ભગવાને કર્યું છે, જમલિ આદિ દ્વારા
આ પ્રકારનું કથન કરાયું નથી

गौतम स्वामीने प्रश्न-“अह मंते! सीदे, वगधे, जहा उस्सपिणी उद्देसण
जाव परस्सरे, इणं निस्सीला०” हे भगवन् ! सिंह, व्याग्र, एवं उत्तर्पिणी
उद्देशकમાં પ્રતિપાદિત રીંછ, તરસ, ગેંડા, પરાસર,
શરભ, ઇત્યાદિ પચ્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિક જીવો કે જેઓ સદાચાર રહિત,

રહિતાઃ, નિર્ગુણાઃ ગુણવ્રતૈઃ રહિતાઃ, નિર્મયાદાઃ, નિષ્પ્રત્યાશ્વાનપૌષધોપવાસાઃ પ્રત્યાશ્વાનપૌષધોપવાસરહિતાઃ, કાલમાસે કાલં કૃત્વા, અસ્યાં રત્નપ્રભાયાં પૃથિવ્યામ્, ઉત્કૃષ્ટેન સાગરોપમસ્થિતિકે નરકે નૈરયિકતયા કથમ્ ઉપપદ્યેન્ ? મગવાનાહ—‘એવં ચેવ જાવ વત્તવ્વં સિયા’ એવમેવ—પૂર્વોક્તરીત્યા, યાવત્-ઉત્પત્સ્યમાનઃ ઉત્પન્ન इति વત્તવ્યં સ્યાત્, તથા ચ વર્તમાનક્રિયાકાલ ભાવિકાલ-યોરભેદાત્ નૈરયિકતયા ઉત્પત્સ્યમાના અપિ સિંહાદયઃ સમ્પ્રતિ પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યો નૌ વર્તમાના અપિ નૈરયિકા એવ વ્યપદિશ્યન્તે इति ભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘અહ મંતે ? ઢંકે, કંકે, વિલણ, મગ્ગુણ સિલ્લિણ, ઇણં નિસ્સીલા ?’ હે મદન્ત !

હિત, ગુણવ્રતરહિત, મર્યાદારહિત એવં પ્રત્યાશ્વાન પૌષધોપવાસરહિત-હોકર મરણસમય મેં મર કર હસ રત્નપ્રભા પૃથિવી મેં ઉત્કૃષ્ટ સે એક સાગર કી સ્થિતિવાલે નરક મેં કયા નારકરૂપ સે ઉત્પન્ન હો સકતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં—‘એવં ચેવ જાવ વત્તવ્વં સિયા’ હે ગૌતમ ! ઉત્પત્સ્યમાન જો હોતા હૈં વહ ઉત્પન્ન હુઆ માના જાતા હૈં હસ સિદ્ધાન્ત કે અનુસાર વર્તમાન ક્રિયાકાલ ઓર ભાવિક્રિયાકાલ મેં અભેદ હોને કે કારણ નૈરયિક રૂપ સે આગે ઉત્પન્ન હોને વાલે મી સિંહાદિક હસ સમય યદ્યપિ પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનિ મેં વર્તમાન હૈં, ફિર મી નૈરયિકરૂપ સે હી કહે ગયેહૈં । અતઃ નૈરયિક હી નૈરયિક રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં એસા સિદ્ધ હોતા હૈં ।

અવ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં—‘અહ મંતે । ઢંકે, કંકે, વિલણ, મગ્ગુણ, સિલ્લિણ ઇણં નિસ્સીલાં’ હે મદન્ત ! ઢહ્હ—ગુત્ત, કંક—કાક,

આણુવ્રતરહિત, ગુણુવ્રતરહિત, મર્યાદારહિત અને પ્રત્યાશ્વાન તથા પૌષધાપ-વાસથી રહિત હોય છે, તેઓ કાળનો અવસર આવે કાળધર્મ (મરણ) પામીને આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં એક સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા નારકોમાં નૈરયિક રૂપે ઉત્પન્ન થઈ શકે છે ખરાં ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“એવં ચેવ જાવ વત્તવ્વં સિયા” હે ગૌતમ ! “જે ઉત્પત્સ્યમાન હોય છે, તેને ઉત્પન્ન થયેલા માનવામાં આવે છે,” આ સિદ્ધાન્ત અનુસાર વર્તમાન ક્રિયાકાળ અને ભાવિ ક્રિયાકાળમાં અભેદ હોવાને કારણે નારકો રૂપે ભવિષ્યમાં ઉત્પન્ન થનારા સિંહાદિકોને જો કે તેઓ હાલમાં પંચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિમાં રહેલા છે—છતાં પણ નારકો રૂપે જ કહેવામાં આવે છે. તેથી એ વાત સિદ્ધ થાય છે કે નારકો જ નારક રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“અહ મંતે ! ઢંકે, કંકે, વિલણ, મગ્ગુણ, સિલ્લિણ, ઇણં નિસ્સીલાં” હે ભગવન્ ! ગીધ, કાગડા, વિલય (પક્ષી વિશેષ),

ઢઢ્ઠ:-ગૃધ્ર:, કાક:-વાયસ:, વિલક:-પક્ષિવિશેષ:, મદ્ગુક:, શિખી-મયુર:, એતે
 સ્તુ ઢઢ્ઠાદય: શિલિપર્યન્તા: પન્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનય:, નિ:શીલા:, નિર્વ્રતા:, નિર્ગુણા:
 નિર્મર્યાદા:, નિષ્પ્રત્યાખ્યાનપોષધોપવાસા: કાલમાસે કાલં કૃત્વા, અસ્થાં રત્નપ્ર-
 ભાયાં પૃથિવ્યામ્ ઉત્કૃષ્ટેન સાગરોપમસ્થિતિકે નરકે કથં નૈરયિકતયા ઉપપદ્ધે-
 રન્ ? મગવાનાહ-‘સેસં તં ચેવ જાવ વત્તવ્વં સિયા’ હે મદન્ત ! શેપં તદેવ-
 પૂર્વોક્તરીત્યૈવ, યાવત્-ઉત્પત્સ્યમાન: ઉત્પન્ન ઇતિવક્તવ્યં સ્થાત્, તથા ચ સમ્પ્રતિ
 ગૃધ્રાદય: પન્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોનો વર્તમાના અપિ વર્તમાનક્રિયાકાલભાવિકાલયો-
 રમેદાત્, નૈરયિકતયા ઉત્પત્સ્યમાના અપિ, નૈરયિકા એવ વ્યપદિશ્યન્તે ઇતિભાવ: ।

વિલય-પક્ષિવિશેષ, મદ્ગુક ઓર શિખી તક કે પન્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્યજીવ
 નિ:શીલ, નિર્વ્રત, નિર્ગુણ, નિર્મર્યાદ, નિષ્પ્રત્યાખ્યાનપોષધોપવાસવાલે
 હુણ કાલમાસ મેં કાલ કરકે હસ રત્નપ્રભાપૃથિવી મેં ઉત્કૃષ્ટ સે એક
 સાગરોપમ કી સ્થિતિવાલે નરક મેં કયા નૈરયિક રૂપ સે ઉત્પન્ન હો
 સકતે હેં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હેં-‘સેસં તં ચેવ જાવ વત્તવ્વં
 સિયા’ હે ગૌતમ ! યહાં પર ભી ‘જો ઉત્પત્સ્યમાન હોતા હૈ વહ ઉત્પન્ન
 હુઆ માના જાતા હૈ’ હસ સિદ્ધાન્તકે અનુસાર વર્તમાન ક્રિયાકાલ ઓર
 ભાવિક્રિયાકાલ મેં અભેદ માના જાને કે કારણ નૈરયિક રૂપ સે ઉત્પન્ન
 હોને વાલે ખી યે ઢઢ્ઠાદિક જીવ હસ સમય યદ્યપિ પન્ચેન્દ્રિયતિ-
 ર્યગ્યોનિ મેં વર્તમાન હૈ, ફિર ભી નૈરયિકરૂપ સે હી કહે ગયે હેં । અંથ
 અન્ત મેં ગૌતમ પ્રશ્ન કે વચન કો પ્રમાણિત કરતે હુણ એસા કહતે હેં-

મુદ્ગક (પક્ષીવિશેષ) અને મોર, આ પન્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્ય યોનિક જીવો કે જે
 નિ:શીલ, નિર્વ્રત, નિર્ગુણ, નિર્મર્યાદ અને નિષ્પ્રત્યાખ્યાન પોષધોપવાસવાળા
 હોય છે, એટલે કે સદાચાર આદિથી રહિત હોય છે, તેઓ શું કાળનો
 અવસર આવે કાળ કરીને આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં એક સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ-
 સ્થિતિવાળા, નારકો રૂપે ઉત્પન્ન થઈ શકે છે ખરાં ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર-“સેસં તંચેવ જાવ વત્તવ્વયં સિયા” હે ગૌતમ !
 અહીં પણ “જેઓ ઉત્પદ્યમાન હોય છે, તેમને ઉત્પન્ન થઈ ચુકેલા માનવામાં
 આવે છે.” આ સિદ્ધાંત અનુસાર વર્તમાન ક્રિયાકાળ અને ભાવિક્રિયાકાળમાં
 અભેદ માનીને પન્ચેન્દ્રિય તિર્યગ્યોનિમાં રહેલા તે ગીધ આદિ જીવોને નારકો
 રૂપ જ કહેવામાં આવ્યા છે, કારણ કે તેઓ નારકો રૂપે ઉત્પન્ન થવાના છે.
 “સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ જાવ વિહરદ” ઉદેશકનો ઉપસંહાર કરવા માટે

અન્તે ગૌતમઃ મગવદ્ વાક્યં પ્રમાણયન્નાહ-‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ જાવ વિહરહ’ હે મદન્ત ! તદેવમ્-મવદુક્તં સત્યમેવ, હે મદન્ત ! તદેવમ્-મવદુક્તં સત્યમેવેતિ, યાવત્-મગવાન્ ગૌતમો વિહરતિ । ॥ સૂ૦ ૨ ॥

॥ ઇતિ શ્રી વિશ્વવિખ્યાત-જગદ્વલ્લભ-પ્રસિદ્ધવાચક પશ્ચદશભાષા-
કલિતલલિતકલાપાલાપકપ્રવિશ્વદ્ગદ્યપદ્યનૈઋગ્ન્યનિર્માપક
વાદિમાનમર્દક શ્રી શાહુ છત્રપતિ કોલ્હાપુરરાજપ્રદત્ત-
‘જૈનાચાર્ય’ પદભૂષિત—કોલ્હાપુરરાજગુરુ-
વાલબ્રહ્મચારિ—જૈનાચાર્ય—જૈનધર્મદિવાકર
-પૂજ્ય શ્રી ઘાસીલાલત્રિવિરચિતાયાં
શ્રી “મગવતીસૂત્રસ્ય” પ્રમેયચન્દ્રિકા-
રૂપાયાં વ્યાખ્યાયાં દ્વાદશશતકે
અષ્ટમોદ્દેશકઃ સમાપ્તઃ ॥૧૨-૮॥

‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ જાવ વિહરહ’ હે મદન્ત ! આપકા કહા હુઆ
યહ સબ વિષય સર્વથા સત્ય હી હૈ, હે મદન્ત ! આપકા કહા હુઆ યહ
સબ વિષય સર્વથા સત્ય હી હૈ, હસ પ્રકાર કહકર વે ગૌતમ યાવત્ અપને
સ્થાન પર વિરાજમાન હો ગયે ॥સૂ૦ ૨॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત
“મગવતીસૂત્ર” કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકે ચારહવે’ શતક કા
॥ અષ્ટમ ઉદ્દેશક સમાપ્ત ૧૨-૮ ॥

સૂત્રકાર આ કથન દ્વારા મહાવીર પ્રભુનાં વચનોની પ્રમાણુ બૂતતાનું પ્રતિપાદન
કરે છે. “હે ભગવન્ ! આ વિષયનું આપે જે પ્રતિપાદન કયું” તે સત્ય જ
છે. હે ભગવન્ ! આપનું આ કથન સર્વથા યથાર્થ જ છે,” આ પ્રમાણુ
કહીને, પ્રભુને વંદણાનમસ્કાર કરીને, પોતાના આત્માને સંયમ અને તપથી
યુક્ત કરતા થકા ગૌતમ સ્વામી પોતાના સ્થાને વિરાજમાન થઈ ગયા. ॥સૂ૦૨॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત
“મગવતીસૂત્ર” ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના આરંભ શતકનો
આઠમો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥૧૨-૮॥

અથ નવમોદેશકઃ પ્રારમ્ભ્યતે—

દ્વાદશશતકે નવમોદેશકસ્ય સંક્ષિપ્તવિષયવિવરણમ્—

દેવાનાં ભવ્યદ્રવ્યદેવાદિપ્રકારપ્રરૂપણમ્, ભવ્યદ્રવ્યદેવાદિ વ્યપદેશકારણ-
પ્રરૂપણમ્, નરદેવ-ધર્મદેવ-દેવાધિદેવ-ભાવદેવ-ભવ્યદ્રવ્યદેવાઃ કુતઃ આગત્ય
ઉત્પદ્યન્તે ? इत्यादि प्ररूपणम्, नरदेवः कृत आगत्योत्पद्यते ? रत्नप्रभा पृथिवीपु
कस्याः नरकपृथिव्याः आगत्योत्पद्यन्ते ? अथवा भवनवासिप्रभृतिदेवेभ्यः
कस्माद्देवादागत्योत्पद्यते ? धर्मदेवः कृतः आगत्योत्पद्यते ? देवाधिदेवः कृत
आगत्योत्पद्यते ? रत्नप्रभादिनारक पृथिवीपु कस्याः नरकपृथिव्याः आगत्य उत्प-

નવવેં ઉદ્દેશે કા પ્રારંભ—

ચારહવેં શતક કે હસ નૌવેં ઉદ્દેશક મેં જો વિષય કહા ગયા હૈ
ઉસકા સંક્ષેપ સે વિવરણ હસ પ્રકાર હૈ—દેવોં મેં ભવ્ય દ્રવ્ય દેવાદિ
પ્રકારોં કી પ્રરૂપણા ભવ્યદ્રવ્ય દેવ આદિરૂપ કે વ્યપદેશ હોને કે કારણ
કી પ્રરૂપણા નરદેવ, ધર્મદેવ, દેવાધિદેવ, ભાવદેવ ઓર ભવ્ય દ્રવ્યદેવ યે
કહાં સે આકર ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? ऐसी प्ररूपणा नरदेव कहां से आकरके
उत्पन्न होता है ? रत्नप्रभा आदि पृथिवियों में से किस पृथिवी से आकर
वह उत्पन्न होता है ? अथवा—भवनवासी आदि देवों में से किस देव में
से वह आकर उत्पन्न होता है । धर्मदेव कहां से उत्पन्न होता है रत्न-
प्रभा आदि पृथिवियों में से किस नरक पृथिवी में से आकर के उत्पन्न

નવમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

બારમાં શતકના આ નવમાં ઉદ્દેશકમાં પ્રતિપાદિત વિષયનો સંક્ષિપ્ત
સારાંશ નીચે પ્રમાણે છે—

દેવોના ભવ્યદ્રવ્યદેવ આદિ પાંચ પ્રકારોનું કથન ભવ્યદ્રવ્યદેવ આદિ
રૂપે તેમને માનનાનું કારણ—નરદેવ, ધર્મદેવ, દેવાધિદેવ, ભાવદેવ અને દ્રવ્ય
દેવ તેઓ કયાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, આ પ્રશ્નના જવાબનું નિરૂપણ
નરદેવ કયાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? रत्नप्रभा આદિ સાત નારકપૃથ્વીઓ-
માંની કોઈ એક નારકપૃથ્વીમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, અથવા ભવનવાસી
આદિ દેવોમાંથી આવીને તે ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ? धर्मदेव કયાંથી આવીને
ઉત્પન્ન થાય છે ? देवाधिदेव કયાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? शुं તે નરક

ઘટે ? કિં દેવેષુ સર્વવૈમાનિકદેવેભ્યઃ આગત્યોત્પદ્યતે ? ભાવદેવઃ કુતઃ આગત્ય ઉત્પદ્યતે ? इत्यादि प्रश्नः, भव्यद्रव्यदेवानां स्थितिप्ररूपणम्, नरदेवानां स्थिति प्ररूपणम्, धर्मदेवानां स्थितिप्ररूपणं, देवाधिदेवानां स्थितिप्ररूपणम्, भावदेवानां स्थितिप्ररूपणम् च, ततो भव्यद्रव्यदेवानां विकुर्वणाशक्तिप्ररूपणम्, देवाधिदेवानां विकुर्वणाशक्तिनिरूपणं च, ततो भव्यद्रव्यदेवानाम् उद्वर्तनानन्तरं भवान्तरोत्पत्तिविचारः, नरदेवानां चोद्वर्तनानन्तरं भवान्तरोत्पत्तिविचारः, धर्मदेवानामुद्वर्तनानन्तरं भवान्तरोत्पत्तिविचारश्च, ततो धर्मदेवानां देवविशेषेषु उत्पत्तिप्ररूपणम्, देवाधिदेवानां चोद्वर्तनानन्तरं भवान्तरोत्पत्तिविचारः, भावदेवानामुद्व-

होता है ? भाव देव कहां से आकर के उत्पन्न होता है ? इत्यादि प्रश्न भव्य द्रव्यदेवों की स्थिति की प्ररूपणा नरदेवों की स्थिति की प्ररूपणा धर्मदेवों की स्थिति की प्ररूपणा देवाधिदेवों की स्थिति की प्ररूपणा भावदेवों की स्थिति की प्ररूपणा भव्यद्रव्यदेवों की विकुर्वणाशक्ति की प्ररूपणा देवाधिदेवों की विकुर्वणाशक्ति की प्ररूपणा भावदेवों की विकुर्वणाशक्ति की प्ररूपणा भव्यद्रव्यदेवों की उद्वर्तना के बाद भवान्तर में उत्पत्ति का विचार नरदेवों की उद्वर्तना के बाद भवान्तर में उत्पत्ति का विचार धर्मदेवों की देवविशेषों में उत्पत्ति का विचार देवाधिदेवों की उद्वर्तना के बाद भवान्तर में उत्पत्ति का विचार भावदेवों की उद्वर्तना के बाद भवान्तर में उत्पत्ति का विचार भव्यद्रव्यदेवों की काल की अपेक्षा से स्थिति का विचार भव्यद्रव्यदेवों का कितने कालतक अन्तर रहता है ऐसा कथन नरदेवों का परस्पर में कितने कालतक

પૃથ્વીઓમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે ભવનવાસી દેવોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે શું તે સર્વવૈમાનિક દેવોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? ભાવદેવ ક્યાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? इत्यादि प्रश्नो અને તેમના ઉત્તરોની પ્રરૂપણા ભવ્યદ્રવ્યદેવોની સ્થિતિની પ્રરૂપણા નરદેવોની સ્થિતિની પ્રરૂપણા ધર્મદેવોની સ્થિતિની પ્રરૂપણા દેવાધિદેવોની સ્થિતિની પ્રરૂપણા ભાવદેવોની સ્થિતિની પ્રરૂપણા ભવ્યદ્રવ્યદેવોની વિકુર્વણા શક્તિની પ્રરૂપણા દેવાધિદેવોની વિકુર્વણાશક્તિની પ્રરૂપણા ભાવદેવોની વિકુર્વણાશક્તિની પ્રરૂપણા ભવ્યદ્રવ્યદેવોની ઉદ્વર્તના (તે ભવમાંથી અવન) થયા બાદ ભવાન્તરમાં ઉત્પત્તિવિષયક પ્રરૂપણા ધર્મદેવોની, નરદેવોની અને ભાવદેવોની ઉદ્વર્તના બાદ ભવાન્તરમાં ઉત્પત્તિ થવા વિષેની પ્રરૂપણા ધર્મદેવોની દેવવિશેષોમાં ઉત્પત્તિ વિષે વિચાર ભવ્યદ્રવ્યદેવોની પ્રાપ્તિની અપેક્ષાએ સ્થિતિની વિચાર ભવ્યદ્રવ્યદેવોની

तनानन्तरं भवान्तरोत्पत्तिविचारश्च, तदनन्तरम् भव्यद्रव्यदेवानां कालापेक्षया स्थितिप्ररूपणम्, ततो भव्यद्रव्यदेवानां कियत्कालमन्तरं भवतीति प्ररूपणम्, नरदेवानां परस्परं कियन्तं कालमन्तरं भवति? इति प्रश्नः, धर्मदेवानां परस्परं कियन्तं कालमन्तरं भवतीति प्ररूपणम्, देवाधिदेवानां परस्परमन्तरविचारः, भावदेवानां परस्परमन्तरविचारश्च, ततश्च भव्यद्रव्यदेवादीनां परस्परमल्पबहुत्वप्ररूपणमिति ॥

द्वादशशतके नवमोद्देशकः

देववक्तव्यता ।

मूलम्—“कइ विहाणं भंते ! देवा पणत्ता ? गोयमा ! पंच-
विहा देवा पणत्ता, तं जहा—भवियदव्वदेवा१, नरदेवा२, धम्म-
देवा३, देवाहिदेवा४, भावदेवा५ । से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ—
भवियदव्व देवा, भवियदव्वदेवा ? गोयमा ! जे भविया पंचि-
दियतिरिक्खजोणिया वा, मणुस्सा वा, देवेसु उववज्जित्तए, से
तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ—भवियदव्वदेवा, भवियदव्वदेवा ।
से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ—नरदेवा, नरदेवा ? गोयमा !
जे इमे रायाणो चाउरंतचक्कवट्ठी उप्पन्नसमत्तवक्करयणप्पहाणा,
नवनिहिपइणो समिद्धकोसा वत्तीसं रायवरसहस्साणुजाय-
मग्गा सागरवरमेहलाहिवइणो मणुस्सिंददा, से तेणट्ठेणं जाव

अन्तर रहता है ऐसा विचार देवाधिदेवों के परस्पर के अन्तर का विचार भावदेवों के परस्पर के अन्तर का विचार इसके बाद भव्यद्रव्य-देव आदिकों के परस्पर में अल्प बहुत्व की प्ररूपणा ।

देवानां विरुद्धाणनी (अथ भावप्राप्तिमां जे काणनुं अंतर पडे छे तेने विरुद्ध-
काण कडे छे) प्रइपण्ण नरदेवोमां परस्परमां केटला काणनुं अन्तर रहे छे,
तेनी प्रइपण्ण देवाधिदेवोमां परस्परमां केटला काणनुं अंतर रहे छे, तेनी
प्रइपण्ण भावदेवोमां परस्परमां केटला काणनुं अंतर रहे छे, तेनी विचारण्ण
भव्यद्रव्यदेव आदि पांचे प्रकारना देवानां अल्पबहुत्वनुं निइपण्ण.

नरदेवा । से केणट्टेणं भन्ते ! एवं बुच्चइ—धम्मदेवा, धम्मदेवा ? गोयमा ! जे इमे अनगारा भगवंता ईरिया समिया जाव गुत्त-
बंभयारी, से तेणट्टेणं जाव धम्मदेवा, धम्मदेवा । से केणट्टेणं
भन्ते ! एवं बुच्चइ—देवाधिदेवा, देवाधिदेवा ? गोयमा ! जे इमे
अरिहन्ता भगवंतो उत्पन्ननाणदंसणधरा जाव सब्बदरिसी,
से तेणट्टेणं जाव देवाधिदेवा, से केणट्टेणं भन्ते ! एवं बुच्चइ—
भावदेवा, भावदेवा ? गोयमा ! जे इमे भवणवइवाणसंतर-
जोइसवेमाणिया देवा देवगतिनामगोयाइं कम्माइं वेदेति,
से तेणट्टेणं जाव भावदेवा ॥सू० १॥

छाया—रुतिविधाः खलु भदन्त ! देवाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! पञ्चविधाः
देवाः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—भव्य द्रव्यदेवाः १, नरदेवाः २, धर्मदेवाः ३, देवाधिदेवाः ४,
भावदेवाः ५ । तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते—भव्यद्रव्यदेवाः, भव्यद्रव्यदेवाः ?
गौतम ! ये भव्याः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिका वा, मनुष्या वा देवेषु उपपत्तुम्,
तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते—भव्यद्रव्यदेवाः, भव्यद्रव्यदेवाः ? तत्
केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते—नरदेवाः, नरदेवाः ? गौतम ! ये इमे
राजानश्चातुरन्तचक्रवर्तिनः, उत्पन्नसमस्तवक्ररत्नप्रधानाः नवनिधिपतयः
समृद्धकोशाः, द्वात्रिंशदराजवरसहस्रानुयातमार्गा, सागरवरमेखलाधिपतयो मनु-
ष्येन्द्राः तत्तेनार्थेन यावन्नरदेवाः । तत् केनार्थेन भदन्त ! एवं उच्यते धर्मदेवाः
धर्मदेवाः । गौतम ये इमे अनगारा भगवंता ईरियासमिताः यावत् गुप्त ब्रह्मचारी
तत् तेनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते—धर्मदेवाः, धर्मदेवाः ? गौतम ! ये इमे
अनगारा भगवन्तः ऐर्यासमितिका यावत् गुप्तब्रह्मचारिणः, तत् तेनार्थेन यावत्
धर्मदेवाः, धर्मदेवाः, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते—देवाधिदेवाः, देवाधिदेवाः ?
गौतम ! ये इमे अरिहन्तो भगवन्तः उत्पन्नज्ञानदर्शनधराः यावत् सर्वदर्शिनः, तत्
तेनार्थेन यावत्—देवाधिदेवाः, देवाधिदेवाः । तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते—
भावदेवा, भावदेवा ? गौतम ! ये इमे भवनपतिवानव्यन्तरज्योतिषिकवैमानिका
देवाः देवगति नामगोत्राणि कर्माणि वेदयन्ति, तत् तेनार्थेन यावत्—
भावदेवाः ॥सू० १॥

टीका—पूर्वोद्देशके देवस्य नागादिलोकेषु उत्पत्तेः प्ररूपितत्वेन, तत्प्रस्ता-
वात् नवभोद्देशके देवानामेव प्ररूपणार्थम् नामद्वारमाह—‘कइ विहाणं भन्ते’ इत्यादि,

‘કહ્ વિહાણં મંતે ! દેવા પળ્ણત્તા ?’ હે મદન્ત ! કતિવિધાઃ કિયત્પ્રકારોઃ સ્વલ્લુ દેવાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! પંચવિહા દેવા પળ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! પશ્ચવિધાઃ દેવાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, તત્ર દીવ્યન્તિ-ક્રીડાદિકં કુર્વન્તિ ઇતિ દેવાઃ, દીવ્યન્તે વા સ્તૂયન્તે આરાધ્યતેતિ દેવાઃ, તાનેવ પશ્ચવિધાન્ દેવાનાહ-‘તં જહા-મવિય દ્વવ દેવા, ૧, નરદેવા, ૨, ધમ્મદેવા, ૩, દેવાહિદેવા, ૪ માત્રદેવા, ૫’ તથથા-મવ્યદ્રવ્ય-દેવાઃ, ૧, નરદેવાઃ, ૨, ધર્મદેવા, ૩, દેવાધિદેવાઃ, ૪, માત્રદેવા, ૫, અથાર્થદ્વારમાહ-

દેવવક્તવ્યતા—

‘કહ્વિહાણં મંતે ! દેવા પળ્ણત્તા’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ-પૂર્વ ઉદ્દેશક મેં દેવકી નાગાદિલોકોં મેં ઉત્પત્તિ પ્રરૂપિત કી ગઈ હૈ હસ કારણ ઉસકે સમ્બન્ધકો લેકર હસ નૌવેં ઉદ્દેશક મેં દેવોં કી હી પ્રરૂપણા કૈલિયે નામદ્વાર કી પ્રરૂપણા કી ગઈ હૈ હસમેં ગૌતમ ને પ્રભુ સે એસા પૂછા હૈ-‘કહ્વિહા ણં મંતે દેવા પળ્ણત્તા’ હે મદન્ત ! દેવ કિતને પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રભુ કહલે હૈં-‘ ગોયમા ! પંચવિહા દેવા પળ્ણત્તા, હે ગૌતમ । દેવ પાંચ પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં ! ‘ દીવ્યન્તે-ક્રીડા-દિકં કુર્વન્તિ, ઇતિ દેવાઃ, દીવ્યન્તે વા સ્તૂયન્તે આરાધ્યતયા ઇતિ દેવાઃ’ દેવ શબ્દ કી હસ વ્યુત્પત્તિ કે અનુસાર વિવિધ પ્રકાર કી ક્રીડા કરને-વાલે જો હોતે હૈં, વે દેવ હૈં યા જો જનતા દ્વારા આરાધ્યરૂપ સે સ્તુતિ કે વિષયભૂત કિયે જાતે હૈં વે દેવ હૈં-એસે યે દેવ પાંચ પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં-‘તં જહા’ જો હસ પ્રકાર સે હૈં-‘ મવિયદ્વવદેવા, ૧ નરદેવા, ૨ ધમ્મદેવા, ૩ દેવાહિદેવા, ૪ માત્રદેવા, ૫’ મવ્યદ્રવ્યદેવ, ૧, નરદેવ, ૨, ધર્મદેવ, ૩, દેવાધિદેવ, ૪, માત્રદેવ, ૫,

—દેવવક્તવ્યતા—

“ કહ્ વિહાણં મંતે ! દેવા પળ્ણત્તા ” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ-પૂર્વોદ્દેશકમાં નામકુમાર આદિ દેવલોકોમાં ઉત્પત્તિની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી છે. આ પ્રકારના પૂર્વોદ્દેશક સાથેના સંબંધને લીધે સૂત્રકારે આ નવમાં ઉદ્દેશકમાં દેવોની જ પ્રરૂપણા કરી છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-“ કહ્વિહાણં મંતે ! દેવા પળ્ણત્તા ? ”

હે ભગવન્ ! દેવોના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ ગોયમા ! પંચવિહા દેવા પળ્ણત્તા ” હે ગૌતમ ! દેવોના પાંચ પ્રકાર કહ્યા છે. “ તં જહા ” તે પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે-
“ મવિયદ્વવદેવા, નરદેવા, ધમ્મદેવા, દેવાહિદેવા, માત્રદેવા ” (૧) ભવ્યદ્રવ્ય

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ 'સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવં બુચ્ચહ-ભવિયદવ્વદેવા, ભવિયદવ્વ-
દેવા ?' હે મદન્ત ! તત્-અથ, કેનાર્થેન, એવમુચ્યતે-ભવ્યદ્રવ્યદેવાઃ, ભવ્ય-
દ્રવ્ય દેવાઃ ? इति, ભવ્યદ્રવ્યદેવશબ્દસ્ય કોર્થઃ इति પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-‘ગોયમા !
જે ભવિયા પંચિદિયતિરિક્ખજોણિયા ના, મણુસ્સા વા, દેવેસુ ઉવવજ્જિત્તણ’ હે
ગૌતમ ! યે મવ્યાઃ-યોગ્યાઃ સ્વલુ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ગોનિકા વા, મનુષ્યા વા, દેવેષુ
ઉપપત્તુમ્-જન્મગ્રહીતું, યોગ્યા ભવન્તિ इति પૂર્વેણાન્વયઃ તથા ચ ભવિષ્યત્કાલે
દેવત્વપ્રાપ્તિકર્તારો જીવાઃ ભવ્યદેવાઃ ઉચ્યન્તે, इति ભાવઃ, ‘સે તેળદ્વેળં ગોયમા !
એવં બુચ્ચહ-ભવિયદવ્વદેવા, ભવિયદવ્વદેવા’ હે ગૌતમ ! તત્-અથ, તેનાર્થેન-
તેન કારણેન, એવમ્-ઉક્તરીત્યા, ઉચ્યતે-ભવ્યદ્રવ્યદેવાઃ, ભવ્યદ્રવ્યદેવાઃ इति,

અવ ગૌતમ પ્રશ્નુ સે હસ પ્રકાર સે પૂછતે હૈં-‘સે કેળદ્વેળં મંતે !
એવં બુચ્ચહ, ભવિયદવ્વદેવા, ભવિયદવ્વદેવા’ હે મદન્ત ! ‘ભવ્યદ્રવ્ય-
દેવ’ હસ શબ્દ કા કયા અર્થ હૈ ? અર્થાત્ ભવ્યદ્રવ્યદેવ કિસે કહતે હૈં ?
હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હૈં-‘ગોયમા ! જે ભવિયા પંચિદિયતિરિક્ખ-
જોણિયા વા મણુસ્સા વા દેવેસુ ઉવવજ્જિત્તણ’ હે ગૌતમ ! જો પંચેન્દ્રિય
તિર્યચયોનિક અથવા મનુષ્ય, દેવોં મેં જન્મ ગ્રહણ કરને કે લિયે યોગ્ય
હોતે હૈં-અર્થાત્ જો જીવ ભવિષ્યત્ કાલ મેં દેવત્વ કી પ્રાપ્તિ કરનેવાલેં
હૈં એસે જીવ ભવ્ય દ્રવ્ય દેવ કહે ગયે હૈં । ‘સે તેળદ્વેળં ગોયમા ! એવં
બુચ્ચહ, ભવિયદવ્વદેવા, ભવિયદવ્વદેવા’ હસ કારણ હે ગૌતમ ! મૈંને દેવોં
કે પ્રકાર મેં હસ ભવ્યદ્રવ્યદેવ કા ગ્રહણ કિયા હૈ ।

દેવ, (૨) નરદેવ, (૩) ધર્મદેવ, (૪) દેવાધિદેવ, અને (૫) ભાવદેવ. દેવ શબ્દની
વ્યુત્પત્તિ આ પ્રકારની છે-“દીવ્યન્તે-ક્રીડાદિકં કુર્વન્તિ, इति દેવાઃ, દીવ્યન્તે
વા સ્તૂયન્તે આરાધ્યતયા इति દેવાઃ” આ વ્યુત્પત્તિ અનુસાર “જેઓ વિવિધ
પ્રકારની ક્રીડા કરનારા હોય છે, તેમને દેવો કહેવામાં આવે છે. “અથવા”
લોકો દ્વારા આરાધ્ય રૂપે જેમની સ્તુતિ કરવામાં આવે છે, તેમને દેવો કહે છે.”

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન-“સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવં બુચ્ચહ, ભવિયદવ્વદેવા,
ભવિયદવ્વદેવા ?” હે ભગવન્ ! દેવોના એક પ્રકારને ‘ભવ્યદ્રવ્યદેવ’ નામ
શા કારણે આપવામાં આવ્યું છે ? એટલે કે ‘ભવ્યદ્રવ્યદેવ’ આ પદનો અર્થ
શો થાય છે અને ભવ્યદ્રવ્યદેવ કેને ગણવામાં આવે છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર-“ગોયમા ! જે ભવિયા પંચિદિયતિરિક્ખજોણિયા,
વા મણુસ્સા વા, દેવેસુ ઉવવજ્જિત્તણ” હે ગૌતમ ! જે પંચેન્દ્રિયતિર્યચ યોનિક
અથવા મનુષ્ય, દેવોમાં જન્મ ગ્રહણ કરવાને યોગ્ય હોય છે-એટલે કે જે
જીવ ભવિષ્યમાં દેવત્વની પ્રાપ્તિ કરવાનો છે, તે જીવને ભવ્યદ્રવ્ય કહે છે.

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ સે કેળદ્વેળં મંતે ! एवं बुच्चइ-नरदेवा, नरदेवा ? ’ हे भदन्त ! तत्-अथ, केनार्थेन-केन कारणेन, एवमुच्यते-नरदेवाः नरदेवाः इति ? नरदेवशब्दस्य कोऽर्थः इति प्रश्नः, नराणां मध्ये देवाः-आराध्याः, कान्त्यादियुक्ता वा, नराश्च ते देवताश्चेति वा नरदेवा इत्यभिप्रायेण भगवानाह- ‘ गोयमा ! जे इमे रायाणो चउरंतचक्कवट्ठी उप्पन्न समत्तचंकरयणप्पहाणा, नवनिहिपइणो, समिद्धकोसा, वत्तीसं रायवरसहस्साणुजायमग्गा सागरवरमेह- लाहिवइणो मणुस्सिदा ’ हे गौतम ! ये इमे राजानः चातुरन्तचक्रवर्तिनः चतुर्दिगन्तस्वामिनः, उत्पन्नसमस्तचक्ररत्नप्रधानाः-प्राप्तसर्वरत्नप्रधानचक्ररत्नाः,

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘ सें केणद्वेणं मंते । एवं बुच्चइ-नरदेवा नरदेवा ’ हे भदन्त ! आप नरदेव नरदेव ऐसा कहते हैं-सो इस नरदेव शब्द का क्या अर्थ है-अर्थात् नरदेव किसको कहते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु इस अभिप्राय से कि “ मनुष्यों के बीच में जो आराध्य हो, अथवा कान्त्यादिगुणों से जो युक्त हो, या नररूप से जो देव जैसा हो वह नरदेव है ” उत्तर में गौतम से प्रभु कहते हैं-‘ गोयमा ! जे इमे रायाणो चाउरंतचक्कवट्ठी, उप्पन्नसम्मत्तचंकरयणप्पहाणा, नव- निहिपइणो, समिद्धकोसा, वत्तीसं रायवरसहस्साणुजायमग्गा, सागर वर मेहलाहिवइणो मणुस्सिदा ’ हे गौतम ! जो ये चारदिशाओं के स्वामी होते हैं, जिन्हें सर्वरत्नों में प्रधान चक्ररत्न-प्राप्त होता है, जो नौ

“ સે તેળદ્વેળં ગોયમા ! एवं बुच्चइ, भवियदव्वदेवा, भवियदव्वदेवा ” ॥ ६ ॥
ગૌતમ ! તે કારણે મેં દેવોના એક પ્રકારનું નામ “ ભવ્યદ્રવ્યદેવ ” કહ્યું છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ સે કેળદ્વેળં મંતે ! एवं बुच्चइ, नरदेवा, नर- देवा ” ॥ ६ ॥ ભગવન્ ! આપે દેવોના બીજા પ્રકારનું નામ “ નરદેવ ” શા કારણે કહ્યું છે ? એટલે કે નરદેવનો શો અર્થ થાય છે ? અને કોને નરદેવ કહે- વામાં આવે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-મનુષ્યોમાં જેઓ આરાધ્ય ગણાતાં હોય છે, અથવા કાન્તિ આદિ ગુણોથી જેઓ યુક્ત હોય છે, અથવા નરરૂપે જન્મ ધારણ કરવા છતાં પણ જેઓ દેવતુલ્ય છે, તેમને નરદેવ કહેવામાં આવે છે. આ વાત સૂત્રકારે નીચેના સૂત્રપાઠ દ્વારા વ્યક્ત કરી છે-“ ગોયમા ! જે ઇમે રાયાણો ચાઉરંતચક્કવટ્ઠી, ઉપ્પન્નસમત્તચંકરયણપ્પહાણા, નવનિહિપઇણો, સમિદ્ધ કોસા, વત્તીસં રાયવરસહસ્સાણુજાયમગ્ગા, સાગરવરમેહલાહિવઇણો મણુસ્સિદા ” ॥ ૬ ॥ ગૌતમ ! જેઓ ચાર દિશાઓના સ્વામી હોય છે, સર્વ રત્નોમાં પ્રધાન એવાં

નવનિધિપતયઃ-નવનિધીનાં સ્વામિનઃ, સમૃદ્ધકોશાઃ-પરિપૂર્ણભાણ્ડાગારાઃ, દ્વાત્રિંશદ્રાજવરસહસ્રાનુયાતમાર્ગાઃ - દ્વાત્રિંશતસહસ્રસંખ્યકશ્રેષ્ઠરાજાનુસૃતપન્થાનઃ, સાગરવરમેલલાધિપતયઃ-મહાસાગરરૂપશ્રેષ્ઠમેલલાપર્યન્તપૃથિવીસ્વામિનઃ, મનુષ્યેન્દ્રાઃ ભવન્તિ, તે એવ નરદેવા इत्युच्यन्ते, इत्यभिप્રयेणाह-‘સે તેણદ્દેણં જાવ નરદેવા, નરદેવા’ હે ગૌતમ ! તત્-તેનાર્થેન, યાવત્ એવમુચ્યતે-નરદેવાઃ, નરદેવાઃ ઇતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ-ધમ્મદેવા, ધમ્મદેવા ? હે ભદન્ત ? તત્-અથ, કેનાર્થેન-કેન કારણેન, એવમુચ્યતે ધર્મદેવાઃ ધર્મદેવાઃ ઇતિ ? ધર્મદેવશબ્દસ્ય કોર્થઃ ? ઇતિ પ્રશ્નઃ, ધર્મેણ-શ્રુતાદિના દેવાઃ, ધર્મપ્રધાના વા દેવાઃ ધર્મદેવાઃ ઉચ્યન્તે इत्यभिप्रायेण भगवानाह-‘ગોયમા !

નિધિયોં કે સ્વામી હોતે હૈં, જિનકા ભાણ્ડાગાર સદા પરિપૂર્ણ બના રહતા હૈં, ૩૨ હજાર શ્રેષ્ઠ રાજા જિનકી આજ્ઞા કે વશવર્તી રહા કરતે હૈં મહાસાગરરૂપ શ્રેષ્ઠ મેલલાવાલી હસ સમસ્ત ભૂમીપર જિનકા અલ્પાંડ સામ્રાજ્ય છાયા રહતા હૈં, એસે જો મનુષ્યેન્દ્ર-ચક્રવર્તી છહલ્પાંડ-૫ મ્લેચ્છલ્પાંડ ઓર એક આર્યલ્પાંડ-પૃથિવી કે સ્વામી હોતે હૈં વે હી નર-દેવ-કહલાતે હૈં । ‘સે તેણદ્દેણં જાવ નરદેવા’ હસી કારણ હે ગૌતમ ! એસે માનવરત્ન નરદેવ કહે ગયે હૈં ।

અવ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં-‘સે કેણદ્દેણં મંતે । એવં વુચ્ચઈ, ધમ્મદેવા ધમ્મદેવા’ હે ભદન્ત । યે ધર્મદેવ હૈં યે ધર્મદેવ હૈં એસા આપ કિસ કારણ સે કહતે હૈં ? અર્થાત્ ધર્મદેવ કા શબ્દાર્થ કયા હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં “શ્રુતાદિ કો લેકર જો દેવ-આરાધ્ય બને હૈં અથવા ધર્મકી પ્રધાનતા સે

ચક્રરત્નની જેમને પ્રાપ્તિ થઈ હોય છે, જેઓ નવ નિધિઓના સ્વામી હોય છે, જેમનો ભંડાર સદા ભરપૂર રહે છે, બત્રીસ હજાર શ્રેષ્ઠ રાજાઓ જેમની આજ્ઞાને આધીન હોય છે, મહાસાગર ૩૫ શ્રેષ્ઠ મેખલા (કંદોરા)વાળી આ સમસ્ત ભૂમિ પર જેમનું અખંડ સામ્રાજ્ય વ્યાપેલું રહે છે, જેઓ ૬ ખંડ (પાંચ મ્લેચ્છખંડો અને એક આર્યખંડ) પૃથ્વીના સ્વામી હોય છે, એવાં મનુષ્યેન્દ્રને (ચક્રવર્તીને) જ “નરદેવ” કહેવામાં આવે છે. “સે તેણદ્દેણં જાવ નરદેવા” હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં દેવોના એક પ્રકારને “નરદેવ” રૂપે ઓળખાવ્યો છે. એટલે કે મનુષ્યોમાં રત્નસમાન અથવા દેવતુલ્ય પુરુષોને ‘નરદેવ’ કહેવામાં આવે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ, ધમ્મદેવા, ધમ્મ-દેવા” હે ભગવન્ ! આપે દેવોનો “ધર્મદેવ” એવો ત્રીજો પ્રકાર શા કારણે

જે હમે અળગારા ભગવંતો ઈરિયાસમિયા જાવ ગુત્તવંભયારી ' હે ગૌતમ ! યે હમે
 સ્વલુ અનગારાઃ-શ્રમણાઃ, ભગવંતઃ, ઈર્યાસમિતાઃ-ઈર્યાસમિતિયુક્તાઃ, યાવત્-
 ભાષાસમિતિયુક્તાઃ, ઇષણાસમિતિયુક્તાઃ, આદાનમાણ્ડામત્રનિક્ષેપણાસમિતિ-
 યુક્તાઃ, ઉચ્ચારપ્રસ્રવણ-શ્લેષ્મસિંઘાણજલ્હપરિષ્ઠાપનાસમિતિયુક્તાઃ ઉત્તમક્ષમા
 માર્દવાર્જવશૌચસત્યસંયમતપસ્ત્યાગાકિશ્ચન્યયુક્તાઃ ગુપ્તાઃ, ગુપ્તેન્દ્રિયાઃ ગુપ્ત-
 બ્રહ્મચારિણો ભવન્તિ, તે એવ ધર્મદેવાઃ હ્યુચ્યન્તે હત્યભિમાયેણહ-'સે તેણદ્દેણં
 જાવ ધમ્મદેવા, ધમ્મદેવા ' તત્-અથ, તેનાર્યેન-તેન કારણેન સ્વલુ યાવત્-એવ-
 યુચ્યતે-ધર્મદેવાઃ, ધર્મદેવાઃ ઇતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ
 દેવાહિદેવા, દેવાહિદેવા ? હે મદન્ત ! તત્ અથ, કેનાર્યેન-કેન કારણેન, એવમુ-

જો દેવ બને હૈં" હસ અભિપ્રાય સે પ્રશ્ન કહતે હૈં-'ગોયમા ! જે હમે અળગારા
 ભગવંતો ઈરિયાસમિયા જાવ ગુત્તવંભયારી ' હે ગૌતમ ! જો યે અનગાર-
 શ્રમણ ભગવંત હૈં કિ જો ઈર્યાસમિતિ સે યુક્ત હૈં, યાવત્ ભાષાસમિતિ
 સે યુક્ત હૈં, ઇષણાસમિતિ સે યુક્ત હૈં, આદાનમાણ્ડામત્રનિક્ષેપણસમિતિ
 સે યુક્ત હૈં, ઉચ્ચારપ્રસ્રવણ-શ્લેષ્મ-સિંઘાણ-જલ્હપરિષ્ઠાપનાસમિતિ સે
 યુક્ત હૈં, ઉત્તમક્ષમા-માર્દવ-આર્જવ-શૌચ-સત્ય-સંયમ-તપ-અર્કિચન
 બ્રહ્મચર્ય હન દશ ધર્મોં સે યુક્ત હૈં, ગુપ્ત હૈં, ગુપ્તેન્દ્રિયવાલે હૈં, ગુપ્તબ્રહ્મ-
 ચારી હૈં-વે હી ધર્મદેવ હૈં અતઃ 'સે તેણદ્દેણં જાવ ધમ્મદેવા ૨' હસ
 કારણ સે મૈં ને ઝન્હેં ધર્મદેવ શબ્દ કા વાચ્યાર્થ કહા હૈં ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-'સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ-
 દેવાહિદેવા, દેવાહિદેવા ' હે મદન્ત ! આપ કિસ કારણ સે દેવાધિદેવ ૨

કહો છે ? એટલે કે 'ધર્મદેવ' પદનો શો અર્થ થાય છે,
 અને આપ કોને ધર્મદેવ કહો છો ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર-"ગોયમા ! જે હમે અળગારા ભગવંતો ઈરિયાસ-
 મિયા જાવ ગુત્તવંભયારી" ઈર્યાસમિતિથીયુક્ત, ભાષાસમિતિથીયુક્ત, ઇષણા-
 સમિતિથીયુક્ત, આદાનમાણ્ડામત્રનિક્ષેપણાસમિતિથીયુક્ત, ઉચ્ચાર-પ્રસ્રવણ-
 શ્લેષ્મ-સિંઘાણ-જલ્હપરિષ્ઠાપના સમિતિથીયુક્ત, તથા ઉત્તમ ક્ષમા-માર્દવ-
 આર્જવ-શૌચ-સત્ય-સંયમ-તપ-ત્યાગ-અક્રિયનતા-અને બ્રહ્મચર્ય રૂપ હસ
 ધર્મોથી યુક્ત, ગુપ્ત, ગુપ્તેન્દ્રિય અને ગુપ્તબ્રહ્મચારી, એવા જે શ્રમણ ભગવંતો
 છે, તેમને જ 'ધર્મદેવ' કહેવામાં આવે છે. તે કારણે જ હે ગૌતમ ! મેં
 દેવોનો ત્રીજો પ્રકાર 'ધર્મદેવ' કહ્યો છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ, દેવાહિદેવા,
 દેવાહિદેવા" હે ભગવન્ ! આપે શા કારણે દેવોના એવા પ્રકારનું નામ

ચયતે-દેવાધિદેવાઃ, દેવાધિદેવાઃ ઇતિ ? દેવાધિદેવશબ્દસ્ય કોર્થઃ ઇતિ પ્રશ્નઃ, દેવાનાં મધ્યે પારમાર્થિકદેવત્વયોગાદધિકાઃ દેવાઃ દેવાધિદેવાઃ ઇત્યભિપ્રાયેનાહ- 'ગોયમા ! જે હમે અરિહંતા મગવંતો ઉપ્પન્નનાણદંસણધરા જાવ, સવ્વદરિસી' હે ગૌતમ ! જે હમે અર્હન્તઃ-જિનેશ્વરાઃ, મગવન્તઃ, ઉત્પન્નજ્ઞાનદર્શનધરાઃ કેવલિનઃ, યાવત્-વીતરાગાઃ સર્વજ્ઞાઃ સર્વદર્શિનઃ સન્તિ, તે એવ દેવાધિદેવા ઉચ્યન્તે, ઇત્ય-ભિપ્રાયેણ ઉપસંહરન્નાહ-'સે તેણદ્દેણં જાવ દેવાહિદેવા, દેવાહિદેવા' હે ગૌતમ ! તત્-અથ, તેનાર્થેન-તેન કારણેન, યાવત્-એવમુચ્યતે-દેવાધિદેવાઃ દેવાધિદેવાઃ ઇતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-'સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ-ભાવદેવા, ભાવદેવા ?' હે મદન્ત ! તત્ અથ, કેનાર્થેન-કેન કારણેન, એવમુચ્યતે-ભાવદેવાઃ ભાવદેવાઃ

એસા કહતે હૈં-અર્થાત્ દેવાધિદેવ શબ્દ કા અર્થ કયા હૈ ? ઉસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ હસ અભિપ્રાય સે કિ "જો દેવોં કે વીચ મેં પારમાર્થિક દેવત્વ કે યોગ સે અધિકરૂપ મેં દેવ હોતે હૈં વે દેવાધિદેવ હૈં" ગૌતમ સે કહતે હૈં-'ગોયમા ! જે અરિહંતા મગવંતા, ઉપ્પન્નનાણદંસણધરા જાવ સવ્વ-દરિસી' હે ગૌતમ ! જો જે અર્હન્ત મગવન્ત હૈં કિ જો ઉત્પન્ન કેવલજ્ઞાન ઓર કેવલદર્શન કે ધારી હૈં-કેવલી હૈં યાવત્-વીતરાગ હૈં, સર્વજ્ઞ હૈં, સર્વદર્શી હૈં, વે હી દેવાધિદેવ કહલાતે હૈં-'સે તેણદ્દેણં જાવ દેવાહિદેવા' દેવાહિદેવા, હસી કારણ સે મેં ને ઉન્હેં દેવાધિદેવ કહા હૈ ।

અચ ગૌતમ સ્વામી પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં-'સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ ભાવદેવા ભાવદેવા' હે મદન્ત ! એસા આપ કિસ કારણ સે કહતે હૈં કિ જે ભાવદેવ હૈં, જે ભાવદેવ હૈં ? અર્થાત્ ભાવદેવ હસ શબ્દ કા

'દેવાધિદેવ' કહું છે ? એટલે કે આપ દેવાધિદેવ કોને કહો છો ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-જેમને પારમાર્થિક દેવત્વના યોગથી, દેવો પશુ પોતાના દેવ રૂપે સ્વીકારે છે, તેમને દેવાધિદેવ કહે છે. એજ વાત નીચેના સૂત્રપાઠ દ્વારા સૂત્રકારે પ્રકટ કરી છે. "જે હમે અરિહંતા મગવંતા, ઉપ્પન્નનાણ-દંસણધરા, જાવ સવ્વદરિસી" હે ગૌતમ ! ઉત્પન્ન કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શ-નના ધારક, વીતરાગ, સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી એવાં અર્હંત ભગવાનોને 'દેવા-ધિદેવ' કહેવામાં આવે છે. "સે કેણદ્દેણં જાવ દેવાહિદેવા, દેવાહિદેવા" હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં તેમને-સર્વજ્ઞ અર્હંત ભગવાનોને-દેવાધિદેવ કહ્યા છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"સે કેણદ્દેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ, ભાવ દેવા, ભાવ-દેવા ?" હે ભગવન્ ! આપે શા કારણે દેવોના પાંચમા પ્રકારને "ભાવદેવ" નામ આપ્યું છે ? એટલે કે 'ભાવદેવ' પદનો શો અર્થ થાય છે અને આપ કોને ભાવદેવ કહો છો ?

ઇતિ ? ભાવદેવશબ્દસ્ય કોઽર્થઃ ? ઇતિ પ્રશ્નઃ, ભાવેન-દેવગત્યાદિકર્મોદયજાત-પર્યાયેણ દેવાઃ ભાવદેવા ઉચ્યન્તે, इत्यभिप्रायेण भगवानाह-‘गोयमा ! जे इमे भवणवइवाणमंतरजोइसवेमाणिया देवा देवगइनामगोयाइं कम्माइं वेदेति’ हे गौतम ! ये इमे भवनपति-वानव्यन्तर-ज्योतिषिक-वैमानिका देवा देवगति-नामगोत्राणि कर्माणि देवगतिसम्बन्धिनामगोत्रकर्माणि वेदयन्ति-अनुभवन्ति यस्मादतस्ते भावदेवा उच्यन्ते, इत्यभिप्रायेणाह-‘से तेणट्ठेणं जाव भावदेवा’ तत्-अथ, तेनार्थेन, यावत्-एवमुच्यते-भावदेवाः, भावदेवाः इति ॥सू० १॥

દેવોત્પાદવક્તવ્યતા ।

મૂલમ્-“ભવિયદ્વવદેવાણાં મંતે ! કઓહિંતો ઉવવજ્જંતિ ?, કિં નેરહ્ણહિંતો ઉવવજ્જંતિ ? તિરિક્ખજોણિણ્ણહિંતો મણુસ્સેહિંતો દેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ ? ગોયમા ! નેરહ્ણહિંતો ઉવવજ્જંતિ, તિરિક્ખજોણિણ્ણહિંતો મણુસ્સેહિંતો, દેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ, મેયા

અર્થ કયા હૈ ? “ ભાવસે-દેવગત્યાદિક કર્મોદય સે ઉત્પન્ન હુઈ પર્યાય સે જો દેવ હૈ-વે ભાવદેવ હૈ ” હસ અભિપ્રાય કો લેકર પ્રભુ ગૌતમ સે કહતે હૈ-‘ ગોયમા ! જે હમે ભવણવહ, વાણમંતરજોહસ-વેમાણિયા દેવા દેવગહ નામગોયાઈં કમ્માઈં વેદેતિ ’ હે ગૌતમ ! જો યે ભવનપતિ, વાન-વ્યન્તર, જ્યોતિષિક એવં વૈમાનિક દેવ જો કિ દેવગતિ સંબંધી નામ ગોત્ર કર્મો” કા વેદન કર રહે હૈ-ભોગ રહે હૈ-હસ પ્રકાર વે ભાવદેવ કહે ગયે હૈ । ‘ સે તેણટ્ઠેણં જાવ ભાવદેવા ’ હસી કારણ સે ‘ ભાવદેવ ભાવદેવ ’ હસ રૂપ સે કહલાતે હૈ. ॥સૂ૦૧॥

ભાવની અપેક્ષાએ દેવગતિ આદિ કર્મોદયના દ્વારા ઉત્પન્ન થયેલા પર્યાયની અપેક્ષાએ જે દેવ છે, તેને ભાવદેવ કહે છે. એજ વાત મહાવીર પ્રભુએ ગૌતમ સ્વામીને આપેલા નીચે પ્રમાણેના જવાબ દ્વારા પ્રકટ થાય છે. “ ગોયમા ! જે હમે ભવણવહ, વાણમંતર, જોહસવેમાણિયા દેવા દેવગહ નામગો-યાઈં કમ્માઈં વેદેતિ ” હે ગૌતમ આ ભવનપતિ, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક અને વૈમાનિક દેવો, કે જેઓ દેવગતિ સંબંધી નામ ગોત્ર કર્મોનું વેદન કરી રહ્યા છે-દેવગતિ ભોગવી રહ્યા છે, તેમને ભાવદેવ કહેવાય છે. “ સે તેણટ્ઠેણં જાવ ભાવદેવા ” હે ગૌતમ ! તે કારણે તે દેવોને ‘ ભાવદેવ ’ કહેવામાં આવે છે ॥સૂ૦૧॥

जहा वक्कंतीए सव्वेसु उववाएयव्वा जाव अणुत्तरोववायत्ति,
नवरं असंखेज्जवासाउय अकम्मभूमगअंतरदीवगसव्वट्ठसिद्ध-
वज्जं जाव अपराजियदेवेहिंतो वि, उववज्जंति? णो सव्वट्ठसिद्ध-
देवेहिंतो उववज्जंति। नरदेवाणं भंते! कओहिंतो उववज्जंति?
किं नेरइएहिंतो? पुच्छा, गोयमा! नेरइएहिंतो वि उववज्जंति,
णो तिरिक्खजोणिएहिंतो, णो मणुस्सेहिंतो, देवेहिंतो वि उव-
वज्जंति। जइ नेरइएहिंतो, उववज्जंति किं रथणप्पभापुढवि
नेरइएहिंतो उववज्जंति, जाव अहे सत्तमा पुढवि नेरइएहिंतो
उववज्जंति? गोयमा! रथणप्पभापुढवि नेरइएहिंतो उववज्जंति,
णो सक्कर जाव, नो अहे सत्तमा पुढवि नेरइएहिंतो उववज्जंति।
जइ देवेहिंतो उववज्जंति, किं भवणवासिदेवेहिंतो उवव-
ज्जंति? वाणमंतरदेवेहिंतो, जोइसियदेवेहिंतो, वेमाणिय-
देवेहिंतो उववज्जंति? गोयमा! भवणवासि देवेहिंतो वि,
उववज्जंति, वाणमंतरदेवेहिंतो वि उववज्जंति, एवं सव्वदेवेसु
उववाएयव्वा, वक्कंती भेदे णं जाव सव्वट्ठसिद्धत्ति। धम्मदेवाणं
भंते! कओहिंतो उववज्जंति? किं नेरइएहिंतो उववज्जंति?
एवं वक्कंतीभेदेणं सव्वेसु उववाएयव्वा जाव सव्वट्ठसिद्धत्ति,
नवरं तमा, अहे सत्तमाए, तेऊ वाऊ असंखिज्जवासाउय
अकम्म भूमगअंतरदीवगवज्जेसु। देवाधिदेवाणं भंते! कओ-
हिंतो उववज्जंति? किं नेरइएहिंतो उववज्जंति? पुच्छा, गोयमा!
नेरइएहिंतो उववज्जंति, णो तिरिक्खजोणिएहिंतो, णो मणु-

स्सेहिंतो, देवेहिंतो वि उववज्जंति । जइ नेरइएहिंतो, एवं तिसु-
पुढवीसु उववज्जंति, सेसाओ खोडेयव्वाओ । जइ देवेहिंतो
उववज्जंति ? किं वेमाणिएसु सव्वेसु उववज्जंति ? जाव सव्व-
ट्टसिद्धत्ति, सेसा खोडेयव्वा । भावदेवाणं भंते ! कओहिंतो
उववज्जंति ? एवं जहा वक्कंतीए भवणवासीणं उववाओ,
तहा भाणियव्वो ॥सू० २॥

छाया—अव्यव्यदेवाः खलु भदन्त ! केभ्य उपपद्यन्ते ? किं नैरयिके-
भ्य उपपद्यन्ते ? तिर्यग्योनिकेभ्य उपपद्यन्ते ? मनुष्येभ्य उपपद्यन्ते, देवेभ्य उप-
पद्यन्ते ? गौतम ! नैरयिकेभ्यः उपपद्यन्ते, तिर्यग्योनिकेभ्य उपपद्यन्ते, मनुष्ये-
भ्योऽपि उपपद्यन्ते, देवेभ्योऽपि उपपद्यन्ते, भेदा यथा व्युत्क्रान्तौ, सर्वेषु उपपाद-
यितव्याः, यावत्—अनुत्तरौपपातिके इति, नवरम्—असंख्येयवर्षायुष्क कर्मभूमि-
जान्तरद्वीपजसर्वार्थसिद्धिर्वजं यावत् अपराजितदेवेभ्योऽपि उपपद्यन्ते, नो
सर्वार्थसिद्धदेवेभ्यः उपपद्यन्ते । नरदेवाः खलु भदन्त ! केभ्य उपपद्यन्ते ? किं
नैरयिकेभ्यः ? गौतम ! नैरकेभ्योऽपि उपपद्यन्ते, नो तिर्यग्योनिकेभ्यः, नो
मनुष्येभ्यः, देवेभ्योऽपि उपपद्यन्ते, यदि नैरयिकेभ्य उपपद्यन्ते किं रत्नप्रभा
पृथिवी नैरयिकेभ्य उपपद्यन्ते, ? यावत्—अधः सप्तमी पृथिवी नैरयिकेभ्य उप-
पद्यन्ते ? गौतम ! रत्नप्रभापृथिवी नैरयिकेभ्य उपपद्यन्ते, नो शर्करा यावत्—नो
अधः सप्तमी पृथिवी नैरयिकेभ्य उपपद्यन्ते । यदि देवेभ्यः उपपद्यन्ते, किं भवन-
वासि देवेभ्य उपपद्यन्ते ? वानव्यन्तरदेवेभ्यः उपपद्यन्ते ? ज्योतिषिकदेवेभ्य
उपपद्यन्ते ? वैमानिक देवेभ्य उपपद्यन्ते ? गौतम ! भवनवासि देवेभ्योऽपि
उपपद्यन्ते, वानव्यन्तरदेवेभ्योऽपि उपपद्यन्ते, एवं सर्वदेवेषु उपपादयितव्याः
व्युत्क्रान्तिभेदेन यावत् सर्वार्थ सिद्धे इति, धर्मदेवाः खलु भदन्त ! केभ्य उप-
पद्यन्ते ? किं नैरयिकेभ्यः ? एवं व्युत्क्रान्तिभेदेन सर्वेषु उपपादयितव्याः
यावत् सर्वार्थसिद्धे इति, नवरम् तमा अधः सप्तमी तैजस वायु वा असंख्येय वर्षा-
युष्के कर्मभूमिजान्तरद्वीपजवर्जेषु, देवातिदेवाः खलु भदन्त ! केभ्य उपपद्यन्ते ?
किं नैरयिकेभ्य उपपद्यन्ते ? पृच्छा, गौतम ! नैरयिकेभ्योऽपि उपपद्यन्ते, नो
तिर्यग्योनिकेभ्यः, नो मनुष्येभ्यः, देवेभ्योऽपि उपपद्यन्ते, यदि नैरयिकेभ्यः,
एवं तिस्रषु पृथिवीषु उपपद्यन्ते, शेषास्त्यक्तव्याः यदि देवेभ्यः उपपद्यन्ते ? वैमा-
निकेषु सर्वेषु उपपद्यन्ते, यावत् सर्वार्थसिद्धे इति, शेषास्त्यक्तव्याः, भावदेवाः

સલુ મદન્ત ! કેમ્ય ઉપપદ્યન્તે ? એવં યથા વ્યુત્ક્રાન્તૌ મગવત્સિનામ્
ઉપપાતસ્તથા મણિતવ્યઃ ॥સૂ. ૨॥

ટીકા—પૂર્વોક્તરીત્યા દેવાન્ પ્રભુત્વ તૈવામેવ પ્રભુપયિતુમાહ—‘મવિયદવ્વ-
દેવાણં’ ઇત્યાદિ, મવિયદવ્વદેવાણં મંતે ! કઓર્હિતો ઉવવજ્જંતિ ? કિં નેરહ્મિતો
ઉવવજ્જંતિ ? તિરિક્ખજોણિર્હિતો, મણુસ્સેર્હિતો, દેવેર્હિતો ઉવવજ્જંતિ ? ગૌતમ !
પૂછતિ—હે મદન્ત ! મવ્યદ્રવ્યદેવા સલુ કેમ્ય આગત્ય ઉપપદ્યન્તે ? કિં નૈરયિ-
કેમ્ય આગત્ય ઉપપદ્યન્તે ? કિંવા તિર્યગ્ગોનિકેમ્ય આગત્ય ઉપપદ્યન્તે ? કિંવા
મનુષ્યેમ્ય આગત્ય ઉપપદ્યન્તે ? કિંવા દેવેમ્ય આગત્ય ઉપપદ્યન્તે ? મગવાનાહ—
‘ગોયમા ! નેરહ્મિતો ઉવવજ્જંતિ, તિરિક્ખજોણિર્હિતો, મણુસ્સેર્હિતો, દેવેર્હિતો

દેવોત્પાદવક્તવ્યતા—

‘મવિયદવ્વદેવાણં મંતે ! કઓર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—પૂર્વોક્તરીતિ કે અનુસાર દેવોં કી પ્રરુપણા કરકે અવ સૂત્ર-
કાર હસ સૂત્ર દ્વારા ઉનકી ઉત્પત્તિ કી પ્રરુપણા કર રહે હૈ—હસમેં ગૌતમ
ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘મવિયદવ્વદેવાણં મંતે ! કઓર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’
હે મદન્ત ! જો મવ્યદ્રવ્યદેવ હૈ—વે કહાં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ?
કયા ‘નેરહ્મિતો ઉવવજ્જંતિ ? તિરિક્ખજોણિર્હિતો, મણુસ્સેર્હિતો
દેવેર્હિતો ઉવવજ્જંતિ’ વે નૈરયિકોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? યા
તિર્યગોં મેં સે યા મનુષ્યોં મેં સે યા દેવોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે
હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘નેરહ્મિતો
ઉવવજ્જંતિ, તિરિક્ખજોણિર્હિતો, મણુસ્સેર્હિતો, દેવેર્હિતો વિ ઉવવ-

—દેવોત્પાદવક્તવ્યતા—

“મવિયદવ્વદેવાણં મંતે ! કઓર્હિતો ઉવવજ્જંતિ” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—પૂર્વ સૂત્રમાં દેવોના પ્રકારોની પ્રશ્નપૂછા કરવામાં આવી હવે
સૂત્રકાર આ સૂત્ર દ્વારા તેમની ઉત્પત્તિની પ્રશ્નપૂછા કરે છે—

આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામીએ મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે
પ્રશ્ન પૂછ્યો છે—“મવિયદવ્વદેવાણં મંતે ! કઓર્હિતો ઉવવજ્જંતિ” હે મગવન્
ભવ્યદ્રવ્યદેવો કયાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? “નેરહ્મિતો ઉવવજ્જંતિ ?
તિરિક્ખજોણિર્હિતો, મણુસ્સેર્હિતો, દેવેર્હિતો ઉવવજ્જંતિ ?” શું તેઓ નારકોમાંથી
આવીને ભવ્યદ્રવ્યદેવો રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે ? કે તિર્યગોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન
થાય છે ? કે મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે દેવલોકમાંથી
આવીને ભવ્યદ્રવ્યદેવો રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! નેરહ્મિતો ઉવવજ્જંતિ,
તિરિક્ખજોણિર્હિતો, મણુસ્સેર્હિતો, દેવેર્હિતો વિ ઉવવજ્જંતિ” ભવ્યદ્રવ્યદેવો

‘વિ ઉવવજ્જંતિ’ હે ગૌતમ ! મવ્યદ્રવ્યદેવાઃ નૈરયિકેભ્ય આગત્ય ઉપપદ્યન્તે, તિર્યગ્યોનિકેભ્ય આગત્ય ઉપપદ્યન્તે, મનુષ્યેભ્ય આગત્ય ઉપપદ્યન્તે, દેવેભ્યોઽપિ આગત્ય ઉપપદ્યન્તે, ‘મેદો જહા વક્કંતીણ સવ્વેસુ ઉવવાણ્યઘ્વા જાવ અણુત્તરોવવાહ્યત્તિ’ મેદઃ—અવાન્તરપ્રકારો યથા—વ્યુત્ક્રાન્તિકે—પ્રજ્ઞાપનાયાઃ પઠ્ઠપદે પ્રતિ-
પાદિતસ્તથૈવાત્રાપિ પ્રતિપત્તવ્યઃ, તથા ચ ‘યદિ નૈરયિકેભ્ય આગત્ય ઉપપદ્યન્તે તર્હિં કિં રત્નપ્રમાપૃથિવી નૈરયિકેભ્ય આગત્યોપપદ્યન્તે ?’ ઇત્યાદિ—મેદો વક્તવ્યઃ।
एवं रीत्या सर्वेषु—नैरयिकादि वैमानिकान्तेषु उपपादयितव्याः—मव्यद्रव्यदेवाना-
मुत्पादवर्णनं कर्तव्यम्, यावत्—पृथिवीकायिकाद्येकेन्द्रियादि भवनवासिवानव्य-
न्तरज्योतिष्कवैमानिकनवग्रैवेयकपञ्चानुत्तरौपपातिका इति, एतेभ्यः सर्वेभ्यः

‘જ્જંતિ’ મવ્યદ્રવ્યદેવ નૈરયિકોં મેં સે આકર કે મી ઉત્પન્ન હોતે હૈં, તિર્યંચોં મેં સે મી આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં, મનુષ્યોં મેં સે મી આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં, તથા, દેવોં મેં સે મી આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં। ‘મેદો જહા વક્કંતીણ સવ્વેસુ ઉવવાણ્યઘ્વા જાવ અણુત્તરોવવાહ્યત્તિ’ અવાન્તર પ્રકાર જૈસા પ્રજ્ઞાપના કે છઠે પદ વ્યુત્ક્રાન્તિપદ મેં કહા ગયા હૈં વૈસા હી યહાં પર મી સમજના ચાહિયે તથા “યદિ વે નૈરયિકોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં—તો કયા રત્નપ્રમાપૃથિવી કે નૈરયિકોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં” ઇત્યાદિ ભેદ કહના ચાહિયે હસ પ્રકાર સે મવ્ય દ્રવ્યદેવોં કે ઉત્પાદ કા વર્ણન નૈરયિક સે લેકર વૈમાનિકાન્તોં મેં કરલેના ચાહિયે હસ પ્રકાર સે હસ કથન કા સારાંશ યહ હૈં કિ મવ્ય-દ્રવ્યદેવ યાવત્ પૃથિવીકાયિકાદિ સે લેકર અવનવાસિ, વાનવ્યન્તર,

નારકોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે તિર્યંચોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે, મનુષ્યોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને દેવોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે. “મેદો જહા વક્કંતીણ સવ્વેસુ ઉવવાણ્યઘ્વા જાવ અણુત્તરોવવાહ્યત્તિ” પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના છઠા વ્યુત્ક્રાન્તિ પદમાં અવાન્તર પ્રકારોની બેવી પ્રશ્નપણા કરવામાં આવી છે, એવી પ્રશ્નપણા અહીં પણ સમજવી જોઈએ એટલે કે “જો તેઓ નારકોમાંથી આવીને ભવ્યદ્રવ્યદેવ રૂપે ઉત્પન્ન થતા હોય, તો શું રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નારકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે.” ઇત્યાદિ ભેદોનું કથન થવું જોઈએ આ પ્રકારે નારકોથી લઈને વૈમાનિકો પર્યન્તના દેવોમાંથી આવીને જીવ ભવ્યદ્રવ્યદેવ રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે, એમ સમજવું જોઈએ આ કથનનો સારાંશ એ છે કે “પૃથ્વીકાયિક આદિથી લઈને ભવનપતિ, જ્ઞાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક, વૈમાનિક, નવગ્રૈવેયક અને પાંચ

आगत्य भव्यद्रव्यदेवाः उपपद्यन्ते, किन्तु—‘नवरं असंखेज्जवासाउय अकम्मभूमग
अंतरदीवग सव्वट्टसिद्धवज्जं जाव अपराजियदेवेहिंतो वि उववज्जंति, णो सव्व-
ट्टसिद्धदेवेहिंनो उववज्जंति’ नवरं—विशेषस्तु अपरंख्येयवर्षीयुःकाऽकर्मभूमिजान्तर-
द्वीपज सर्वार्थसिद्धवर्जम्—असंख्यातवर्षीयुःकाऽकर्मभूमिजाः—पञ्चेन्द्रियतिर्यग्मनुष्याः,
अन्तरद्वीपजाः एतेभ्यश्चोद्भूताः भव्यद्रव्यदेवा न भवन्ति, भावदेवेष्वेव तेषामु-
त्पादान्, सर्वार्थसिद्धिकास्तु भव्यद्रव्यसिद्धा भवन्ति इत्यतः एतेभ्योऽन्ये सर्वे
भव्यद्रव्यदेवतयोत्पादयितव्याः, इति भावः, तदवधिमाह—यावत्—नैरयिकादिभ्यो
विजययंजयन्तजयन्तापराजितदेवेभ्योऽपि आगत्य भव्यद्रव्यदेवाः उपपद्यन्ते, नो

ज्योतिष्क, वैमानिक, नक्षत्रवेद्यक, अनुत्तर इन सब से आकरके उत्पन्न
होते हैं। किन्तु ‘नवरं असंखेज्जवासाउय अकम्मभूमग अंतरदीवग-
सव्वट्टसिद्ध वज्जं जाव अवराजिय’ असंख्यात वर्ष की आयुवाले अक-
र्मभूमिज पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च और मनुष्य तथा अन्तरद्वीपज एवं सर्वार्थ-
सिद्धक ये भव्यद्रव्यदेवरूप से उत्पन्न नहीं होते हैं। क्यों कि ये सब
असंख्यातवर्षकी आयुवाले अकर्मभूमिज मनुष्य तथा तिर्यञ्च, तथा
अन्तरद्वीपज सरकर भव्यद्रव्यदेवरूप से उत्पन्न न होकर भावदेवरूप से
ही उत्पन्न होते हैं। सर्वार्थसिद्धिक जो हैं—वे भव्यद्रव्यसिद्ध होते हैं—
इन्हे फिर दूसरा भव नहीं लेना पड़ना है—उसी गृहीत भव से मोक्ष
चले जाते हैं। इसलिये यहाँ भव्यद्रव्यदेव होने में उनको वर्जित किया
गया है। इसीलिये नैरयिक आदिकों में से आकरके तथा विजय,
वैजयन्त, जयन्त और अपराजित इन देवों में से आकरके भव्यद्रव्य-

अनुत्तर, आ अथा स्थणेथी आवीने शुव लव्यद्रव्यदेव इपे उत्पन्न थतो
डोय छे. “नवरं असंखेज्जवासाउय अकम्मभूमग अंतरदीवग सव्वट्टसिद्धवज्जं
जाव अवराजिय” परंतु असंख्यात वर्षना आयुष्यवाणा अकर्मभूमिज
पञ्चेन्द्रिय तिर्यञ्च अने मनुष्य तथा अन्तरद्वीपज तथा सर्वार्थसिद्धक, आ
शुवो लव्यद्रव्यदेव इपे उत्पन्न थता नथी. कारणु के असंख्यात वर्षना
आयुष्यवाणा अकर्मभूमिज मनुष्ये अने तिर्यञ्चो तथा अन्तरद्वीपजो भरीने
लव्यद्रव्यदेव इपे उत्पन्न थता नथी, पणु लव्यद्रव्यदेव इपे न उत्पन्न थाय
छे. ते सर्वार्थसिद्धिके छे, तेओ लव्यद्रव्यसिद्ध थाय छे, तेभने इरी भीजे
लव देवो पडतो नथी—अए गृहीत लवमांथी तेओ मोक्षे आस्था जाय छे.
तेथी लव्यद्रव्यदेव इपे तेभनी उत्पत्तिने निषेध कथो छे. तेथी न ओवुं
कडेवाभां आवुं छे के नरकादिमांथी आवीने तथा विजय, वैजयन्त, जयन्त,
अने अपराजित आ आर अनुत्तर विमानोमांथी आवीने (ते विमानोमांता

सर्वार्थसिद्धदेवेभ्य आगत्य भव्यद्रव्यदेवा उपपद्यन्ते इति भावः । गौतमः पृच्छति—
'नरदेवा णं भंते ! कओहिंतो उववज्जंति ? किं नेरइएहिंतो० ? पुच्छा' हे भदन्त !
नरदेवाः खलु केभ्य आगत्य उपपद्यन्ते ? किं नैरयिकेभ्य आगत्य उपपद्यन्ते ?
किं वा तिर्यग्योनिकेभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते ? किं वा मनुष्येभ्य आगत्य
उत्पद्यन्ते ? किं वा देवेभ्य आगत्य उत्पद्यन्ते ? इति पृच्छा, भगवानाह—
'गोयमा ! नेरइएहिंतो वि, उववज्जंति, णो तिरिक्खजोणिएहिंतो, णो
मणुस्सेहिंतो, देवेहिंतो वि उववज्जंति' हे गौतम ! नरदेवाः खलु
नैरयिकेभ्योऽपि आगत्य उपपद्यन्ते, किन्तु नो तिर्यग्योनिकेभ्य आगत्य
नरदेवाः उपपद्यन्ते, नो वा मनुष्येभ्य आगत्य ते उपपद्यन्ते, अथ च देवेभ्योऽपि
देव उत्पन्न हो जाते हैं, सर्वार्थसिद्ध के देवों में से आकरके जीव भव्य-
द्रव्यदेवरूप से उत्पन्न नहीं होता है, ऐसा कहा गया है ।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'नरदेवा णं भंते ! कओ-
हिंतो उववज्जंति' हे भदन्त ! नरदेव कहां से आकरके उत्पन्न होता
है ? 'किं नेरइएहिंतो० पुच्छा' क्या नैरयिकों में से आकरके उत्पन्न
होते हैं ? किं वा तिर्यग्योनिकों में से आकरके उत्पन्न होते हैं ? या
मनुष्यों में से आकरके उत्पन्न होते हैं ? या देवों में से आकरके उत्पन्न
होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा' हे गौतम ! 'नेरइ-
एहिंतो वि उववज्जंति, णो तिरिक्खजोणिएहिंतो, णो मणुस्सेहिंतो,
देवेहिंतो वि उववज्जंति' नरदेव नैरयिकों में से तथा मनुष्यों में से आकर
नरदेव रूप से उत्पन्न नहीं होते, अब इसी बात को विशेषरूपसे जानने

देवोभांथी आवीने) एव लव्यद्रव्यदेव इपे उत्पन्न थध जाय छे, परन्तु सर्वार्थसिद्ध
अनुत्तर विमानना देवोभांथी आवीने एव लव्यद्रव्यदेव उत्पन्न थतो नथी.

गौतम स्वामीने प्रश्न—“नरदेवाणं भंते ! कओहिंतो उववज्जंति ?” हे
लगवन् ! एव क्यांथी आवीने नरदेव इपे उत्पन्न थध छे ? “किं नेरइए-
हिंतो० पुच्छा” शुं नारकोभांथी, के तियंथोभांथी, के मनुष्योभांथी, के देवोभांथी
आवीने एव नरदेव इपे उत्पन्न थध जाय छे ?

महावीर प्रभुने उत्तर—“गोयमा ?” हे गौतम ! “नेरइएहिंतो वि,
उववज्जंति, णो तिरिक्खजोणिएहिंतो, णो मणुस्सेहिंतो, देवेहिंतो वि उववज्जंति”
एवो नारकोभांथी आवीने पणु नरदेवो इपे उत्पन्न थाय छे, देवोभांथी
आवीने पणु नरदेवो इपे उत्पन्न थाय छे, परन्तु तियंथोभांथी तथा
मनुष्योभांथी आवीने नरदेवो इपे उत्पन्न थतो नथी आ वातने विशेष इपे
भाणुवाने भाटे गौतम स्वामी आ प्रभाणु प्रश्न पूछे छे—“जइ नेरइएहिंतो

આગત્ય ઉપપદ્યન્તે ! ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘જહ નેરહ્ણહિતો ઉવવજ્જંતિ, કિં રયણપ્પમા પુઠ્ઠવિ નેરહ્ણહિતો ઉવવજ્જંતિ, જાવ અહે સત્તમા પુઠ્ઠવિ નેરહ્ણહિતો ઉવવજ્જંતિ ?’
 યદિ નૈરયિકેભ્યઃ આગત્ય નરદેવા ઉપપદ્યન્તે, તત્ કિં રત્નપ્રમા પૃથિવી નૈરયિકેભ્યઃ આગત્ય ઉપપદ્યન્તે ? યાવત્ કિં વા શર્કરાપ્રમા પૃથિવી નૈરયિકેભ્યઃ આગત્ય ઉપપદ્યન્તે ? કિં વા વાલુકાપ્રમા પૃથિવી નૈરયિકેભ્યઃ આગત્ય ઉપપદ્યન્તે ? કિં વા પદ્મપ્રમા પૃથિવી નૈરયિકેભ્યઃ આગત્ય ઉપપદ્યન્તે ? કિં વા ધૂમપ્રમા પૃથિવી નૈરયિકેભ્યઃ આગત્યોપપદ્યન્તે ? કિં વા તમઃપ્રમા પૃથિવી નૈરયિકેભ્યઃ આગત્યોપપદ્યન્તે ? કિં વા અધઃસપ્તમી પૃથિવી નૈરયિકેભ્યઃ આગત્યોપપદ્યન્તે ? મગવા-
 નાહ—‘ગોયમા ! રયણપ્પમાપુઠ્ઠવિ નેરહ્ણહિતો ઉવવજ્જંતિ, નો સક્કર જાવ, નો અહે સત્તમા પુઠ્ઠવિ નેરહ્ણહિતો ઉવવજ્જંતિ’ હે ગૌતમ ! નરદેવાઃ સ્વલુ રત્નપ્રમા પૃથિવી નૈરયિકેભ્યઃ ઉદ્દૂત્ય ઉપપદ્યન્તે, નો શર્કરાપ્રમા યાવત્, નો અધઃસપ્તમી

કે નિમિત્ત ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—‘જહ નેરહ્ણહિતો ઉવવજ્જંતિ, કિં રયણપ્પમાપુઠ્ઠવિ નેરહ્ણહિતો ઉવવજ્જંતિ, જાવ અહે સત્તમાપુઠ્ઠવિ નેરહ્ણહિતો ઉવવજ્જંતિ’ હે મદન્ત ! યદિ નરદેવ નૈરયિકોં મેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈ તો કયાવે રત્નપ્રમા પૃથિવી કે નૈરયિકોં મેં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? યા શર્કરાપ્રમાપૃથિવી કે નૈરયિકોં મેં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? યા વાલુકાપ્રમાપૃથિવી કે નૈરયિકોં મેં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? કિંવા—પદ્મપ્રમાપૃથિવી કે નૈરયિકોં મેં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? યા ધૂમપ્રમાપૃથિવી કે નૈરયિકોં મેં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? યા તમઃપ્રમાપૃથિવી કે નૈરયિકોં મેં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? યા અધઃસપ્તમી પૃથિવી કે નૈરયિકોં મેં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—હે ગૌતમ ! નરદેવ રત્નપ્રમાપૃથિવી કે નૈરયિકોં મેં સે

ઉવવજ્જંતિ, ” ઈત્યાદિ હે ભગવન્ ! નારકોમાંથી આવીને તેઓ નરદેવ રૂપે ઉત્પન્ન થતા હોય, તો કયા નરકના નારકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? શું રત્નપ્રભાના નારકોમાંથી આવીને નરદેવ રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે ? કે શર્કરાપ્રભાના નારકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે વાલુકાપ્રભાના નારકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે પદ્મપ્રભાના નારકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? ધૂમપ્રભાના નારકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે તમઃપ્રભાના નારકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે અધઃસપ્તમી પૃથ્વીના નારકોમાંથી આવીને નરદેવ રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર—“ હે ગૌતમ ! ” રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નારકોમાંથી નીકળીને જીવ નરદેવ રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે, પરન્તુ શર્કરાપ્રભાથી લઈને

नैरयिकेभ्यो वा आगत्य उपपद्यन्ते। गौतमः पृच्छति—‘जइ देवेहिंतो उववज्जंति, किं भवणवासिदेवेहिंतो उववज्जंति, वाणमंतरदेवेहिंतो, जोइसियदेवेहिंतो, वेमाणियदेवेहिंतो उववज्जंति?’ हे भदन्त ! यत् खलु नरदेवा देवेभ्यः आगत्योपपद्यन्ते, तत् किं भवनवासिदेवेभ्य आगत्य उपपद्यन्ते? किं वा वानव्यन्तरदेवेभ्य आगत्य उपपद्यन्ते? किं वा ज्योतिषिकदेवेभ्य आगत्योपपद्यन्ते? किं वा वैमानिकदेवेभ्य आगत्य उपपद्यन्ते? भगवानाह—‘गोयमा ! भवणवासिदेवेहिंतो वि उववज्जंति, वाणमन्तरदेवेहिंतो० एवं सव्वदेवेसु उववाएयव्वा वक्कंतीभेएणं जाव सव्वट्ठसिद्धत्ति’ हे गौतम ! नरदेवा भवनवासिदेवेभ्योऽपि आगत्योपपद्यन्ते, एवं

निकलकर उत्पन्न होते हैं किन्तु शर्कराप्रभापृथिवी के नैरयिकों में से याचत् अधःसप्तमी पृथिवी के नैरयिकों में से निकलकर उत्पन्न नहीं होते हैं।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘जइ देवेहिंतो उववज्जंति; किं भवणवासिदेवेहिंतो उववज्जंति, वाणमन्तरदेवेहिंतो उववज्जंति, जोइसियदेवेहिंतो उववज्जंति, वेमाणियदेवेहिंतो उववज्जंति’ हे भदन्त ! यदि नरदेव देवों में से आकरके उत्पन्न होते हैं तो क्या वे भवनवासिदेवों में से आकरके उत्पन्न होते हैं? या वानव्यन्तर देवों में से आकरके उत्पन्न होते हैं? अथवा ज्योतिषिक देवों में से आकर के उत्पन्न होते हैं? या वैमानिक देवों में से आकरके उत्पन्न होते हैं? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘भवणवासिदेवेहिंतो वि उववज्जंति, वाणमन्तर देवेहिंतो० एवं सव्वदेवेसु उववाएयव्वा, वक्कंतीभेएणं जाव सव्वट्ठ सिद्धत्ति’ नरदेव भवनवासि देवों से भी आकरके उत्पन्न होते हैं, वानव्यन्तर देवों में से भी आकर

अधःसप्तमी पृथ्वी पर्यन्तनी पृथ्वीआना नारकेमांथी नीकणीने एवे। नरदेव इपे-उत्पन्न थता नथी।

गौतम स्वामीने प्रश्न—“जइ देवेहिंतो उववज्जंति, किं भवणवासिदेवेहिंतो उववज्जंति, वाणमन्तरदेवेहिंतो उववज्जंति? जोइसियदेवेहिंतो उववज्जंति, वेमाणियदेवेहिंतो उववज्जंति?” हे भगवन् ! जे एवे देवोमांथी आवीने नरदेव इपे उत्पन्न थता होय, तो शुं भवनवासी देवोमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे? के वानव्यन्तर देवोमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे? के ज्योतिषिक देवोमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे? के वैमानिक देवोमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे?

भडावीर प्रभुने उत्तर—“गोयमा !” हे गौतम ! “भवणवासिदेवेहिंतो वि उववज्जंति, वाणमन्तरदेवेहिंतो० एवं सव्वदेवेसु उववाएयव्वा, वक्कंतीभेएणं जाव सव्वट्ठसिद्धत्ति” नरदेव, भवनवासी देवोमांथी आवीने पण उत्पन्न थाय

વાનવ્યન્તરદેવેભ્યોઽપિ આગત્ય ઉપપદ્યન્તે, एवं-પૂર્વોક્તરીત્યા સર્વદેવેષુ નરદેવા ઉપપાદયિશ્વર્યાઃ-નરદેવાનામ્ ઉત્પાદવક્તવ્યતા વક્તવ્યા, વ્યુત્ક્રાન્તિભેદેન-પ્રજ્ઞાપનાયાઃ પઠ્ઠપદાનુસારેણ, યાવત્-જ્યોતિષિકદેવેભ્યોઽપિ આગત્યોપપદ્યન્તે, વૈમાનિકદેવેભ્યોઽપિ આગત્યોપપદ્યન્તે, નવગ્રૈવેયકેભ્યોઽપિ આગત્યોપપદ્યન્તે, પશ્ચાન્નુત્તરૌપપાતિકેભ્યોઽપિ, સર્વાર્થસિદ્ધિભ્યોઽપિ આગત્યોપપદ્યન્તે इति भावः । ગૌતમઃ પૂછતિ-‘ધર્મદેવાણં મંતે ! કઓર્હિંતો ઉવવજ્જંતિ ? કિં નેરહ્ણિંતો ઉવવજ્જંતિ ?’ હે મદંત ! ધર્મદેવાઃ સ્વર્લુકેભ્ય આગત્યોપપદ્યન્તે ? કિં નૈરયિકેભ્ય આગત્યોપપદ્યન્તે ? કિં વા તિર્યગ્યોનિક મનુષ્ય ભવનવાસિ વાનવ્યન્તરજ્યોતિષિક-વૈમાનિકનવગ્રૈવેયકપશ્ચાન્નુત્તરૌપપાતિકસર્વાર્થસિદ્ધેભ્ય આગત્યોપપદ્યન્તે ? इति

ઉત્પન્ન હોતે હૈં-હસ પ્રકાર પૂર્વોક્તરીતિ કે અનુસાર પ્રજ્ઞાપના કે છટે વ્યુત્ક્રાન્તિ પદ કે અનુસાર-જ્યોતિષિક દેવોં મેં સે મી આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં, વૈમાનિક દેવોં મેં સે મી આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં, નવગ્રૈવેયકોં મેં સે મી આકર ઉત્પન્ન હોતે હૈં, વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, અપરાજિત ઓર સર્વાર્થસિદ્ધ હન પાંચ અનુત્તરવિમાનોં મેં સે આકરકે મી ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે પૂછતે હૈં-‘ ધર્મદેવાણં મંતે ! કઓર્હિંતો ઉવવજ્જંતિ ? કિં નેરહ્ણિંતો ઉવવજ્જંતિ ’ હે મદંત ! ધર્મદેવ કહાં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? કયા નૈરયિકોં મેં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા તિર્યગ્યોનિકોં મેં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા મનુષ્યોં મેં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા ભવનવાસી, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક, વૈમાનિક, નવગ્રૈવેયક, પંચ અનુત્તરૌપપાતિક-વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, અપરાજિત एवं સર્વાર્થસિદ્ધ હનમેં સે આકર કે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? इसके

છે, વાનવ્યન્તર દેવોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે, એજ પ્રમાણે પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રના છઠ્ઠા વ્યુત્ક્રાન્તિ પદના પૂર્વોક્ત કથન અનુસાર જ્યોતિષિક દેવોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે, વૈમાનિક દેવોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે, નવગ્રૈવેયકના દેવોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે અને વિજયથી લઈને સર્વાર્થસિદ્ધ પર્યન્તના પાંચ અનુત્તર વિમાનોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ ધર્મદેવાણં મંતે ! કઓર્હિંતો ઉવવજ્જંતિ ? કિં નેરહ્ણિંતો ઉવવજ્જંતિ ” ઇત્યાદિ-હે ભગવન્ ! ધર્મદેવ કયાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? શું નારકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે તિર્યગ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે મનુષ્યોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? કે ભવનવાસી, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક, વૈમાનિક, નવગ્રૈવેયક, અને પાંચ અનુત્તર વિમાનોના દેવોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ?

प्रश्नः। भगवानाह—‘एवं वक्तीभेदेणं सव्वेसु उववाएयव्वा जाव सव्वट्ठसिद्धत्ति’
हे गौतम ! एवं पूर्वोक्तरीत्या, व्युत्क्रान्तिभेदेन—प्रज्ञापनायाः षष्ठपदानुसारेण,
सर्वेषु भवेषु धर्मदेवाः उपपादयितव्याः, यावत्—नैरयिकादि सर्वार्थसिद्धपर्यन्तेभ्यः
आगत्य धर्मदेवा उपपद्यन्ते किन्तु वर्जनीयभवानाह—‘नवरं तमा अहे सत्तमाए
तेज वाज असंखिज्ज वासाउय अकम्मभूमग अंतरदीवगवज्जेसु’ नवरं—पूर्वापेक्षया
विशेषस्तु धर्मदेवानां तमःप्रभा षष्ठपृथिवी, अधःसप्तमी पृथिवी, तैजस वायुका-
यिकासंख्यातवर्षायुष्कर्मभूमिजान्तरद्वीपजतिर्यग्योनिकमनुष्यवर्जेषु भवेषु उत्पाद-
वक्तव्यता वक्तव्या एतेभ्य आगत्य—धर्मदेवा नोत्पद्यन्ते इति भावः। तथा च तमः-
प्रभा पृथिवी नैरयिकेभ्यः उद्भूतानां जीवानां चारित्रं नास्ति, तथा अधः सप्तम्या
स्तेजसोवायोरसंख्यातवर्षायुष्कर्मभूमिजेभ्योऽकर्मभूमिजेभ्योऽन्तरद्वीपजेभ्यश्च ति-

उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘एवं वक्तीभेएणं सव्वेसु उववाएयव्वा’ हे
गौतम ! प्रज्ञापना के छठे व्युत्क्रान्तिपद के अनुसार सप्तस्त भवों में
से धर्मदेव उपपादयितव्य हैं—यावत् नैरयिक आदि से लेकर सर्वार्थसि-
द्धतक के जीवों में से आकरके धर्मदेव उत्पन्न होते हैं। किन्तु—‘नवरं
तमा अहे सत्तमाए तेज वाज असंखिज्ज वासाउय अकम्मभूमग
अंतरदीवगवज्जेसु’ पूर्व की अपेक्षा से विशेषता ऐसी है कि धर्मदेवों
का उत्पाद तमःप्रभा के नैरयिकों में से, अधःसप्तमीपृथिवी में नैरयिकों
में से, तैजस्कायिकों में से, तथा असंख्यातवर्ष की आयुवाले कर्मभू-
मिज अकर्मभूमिज एवं अन्तर द्वीपज मनुष्य तिर्यग्योनिकों में से
आकर धर्मदेव उत्पन्न नहीं होते हैं। क्यों कि जो नैरयिक जीव तमः-
प्रभापृथिवी से निकलते हैं—उनके चारित्र नहीं होता है तथा अधः

महावीर प्रभुने। उत्तर—“एवं वक्तीभेएणं सव्वेसु उववाएयव्वा” हे
गौतम ! प्रज्ञापना सूत्रना छठ्ठा व्युत्क्रान्ति पदमां कहा प्रमाणे, नारकोथी लधने
सर्वार्थसिद्धक पर्यन्तना सप्तस्त एवोमांथी आवीने एव धर्मदेव इपे उत्पन्न
थाय छे. “नवरं” परन्तु “तमा, अहेसत्तमाए, तेजवाज असंखिज्ज वासाउय
अकम्मभूमगअंतरदीवगवज्जेसु” पूर्वना कथन करतां धर्मदेवना कथनमां
ओटली ज विशेषता छे के...तमःप्रभा ना नारकोमांथी, अधः सप्तमीना नारको-
मांथी, तेजस्कायिकोमांथी, वायुकायिकोमांथी, तथा असंख्यात वर्षना आयुष्य-
वाणा कर्मभूमिज, अकर्मभूमिज, अने अन्तर द्वीपज मनुष्ये अने तिर्यग्यो-
मांथी आवीने एवो धर्मदेव इपे उत्पन्न थता नथी कारण के जे नारको
तमःप्रभा पृथ्वीमांथी नीकणे छे, तेमनामां चारित्र छोटुं नथी तथा अधः-
सप्तमीमांथी, तेजस्कायिकोमांथी, वायुकायिकोमांथी, असंख्यात वर्षना आयु-

तिर्यग्योनिकेभ्य उद्बृत्तानां मनुष्ये मानुषत्वाभावाच्चारित्रं वर्तते, अत एव-एतेभ्य उद्बृत्तानां न धर्मदेवत्वमिति भावः । गौतमः पृच्छति-‘देवाधिदेवाणं भन्ते ! कओर्हितो उववज्जन्ति ? किं नेरइएर्हितो उववज्जन्ति पुच्छा’ हे भदन्त ! देवाधिदेवाः केभ्यः आगत्य उपपद्यन्ते ? किं नेरयिकेभ्य आगत्य उपपद्यन्ते ? किं वा भवनपति पृथिवीकायिकाधेकेन्द्रियादि तिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तरज्योतिषिकवैमानिक नवग्रैवेयकपञ्चानुत्तरौपपातिकसर्वार्थसिद्धिकेभ्यो वा आगत्योपपद्यन्ते ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयमा ! नेरइएर्हितो उववज्जन्ति, नो तिरिक्खजोणिएर्हितो,

सप्तमी से तैजस्कायिकों से, वायुकायिकों से, असंख्यातवर्ष की आयु-वाले अकर्मभूमिजों में से, एवं कर्मभूमिजों में से, एवं अन्तरद्वीपजों में से, तिर्यञ्चों में से, मनुष्यों में से-निकले हुए जीव मनुष्य नहीं होते हैं, मनुष्य नहीं होने के कारण चारित्र के अभाव में वे चारित्रयुक्त अन-गार रूप धर्मदेव नहीं होते हैं ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘देवाहिदेवाणं भन्ते ! कओर्हितो उववज्जन्ति, किं नेरइएर्हितो उववज्जन्ति, पुच्छा०’ हे भदन्त ! देवाधि-देव कहां से आकर के उत्पन्न होते हैं ? क्या नेरयिकों से आकरके उत्पन्न होते हैं ? किंवा-भवनपति से पृथिवीकायिकादिक एकेन्द्रियादि-तिर्यग्योनिकों में से, मनुष्यों में से, वानव्यन्तरों में से ज्योतिषिकों में से, वैमानिकों में से, या पंच अनुत्तरौपपातिक-विजय-वैजयन्त जयन्त, अपराजित, एवं सर्वार्थसिद्ध-इन पांच में से आकरके देवाधिदेव उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘नेरइ-

व्यवाणा अकर्मभूमिज, कर्मभूमिज, अने अन्तरद्वीपज मनुष्ये अने तिर्य-योमांथी नीकणेलो लुवे मनुष्य इपे उत्पन्न थछ शकता नथी अने मनुष्य इपे उत्पन्न नही थवाने कारणे चारित्रने अभाव होवाने कारणे तेओ अलुगार इप धर्मदेव पणु थता नथी.

गौतम स्वामीने प्रश्न-“देवाहिदेवाणं भन्ते ! कओर्हितो उववज्जन्ति” हे भगवन् ! देवाधिदेव कयांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? “किं नेरइएर्हितो उववज्जन्ति, पुच्छा०” शुं नारकोमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? के भवन-पति देवोमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? के पृथ्वीकायिक दिक एकेन्द्रियादि तिर्यग्योनिकोमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? के मनुष्योमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ? के वानव्यन्तर देवोमांथी, ज्योतिषिकोमांथी, वैमानिकोमांथी नव-ग्रैवेयकोमांथी, के विजय आदि पांच अनुत्तरौपपातिक देवोमांथी आवीने उत्पन्न थाय छे ?

નો મણુસ્સેહિંતો, દેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ' હે ગૌતમ ! દેવાધિદેવા અર્હન્તઃ કેવ-
લિનો નૈરયિકેભ્ય આગત્ય ઉપપદ્યન્તે, કિન્તુ નો તિર્યગ્યોનિકેભ્યઃ, નો વા મનુ-
ષ્યેભ્ય આગત્ય ઉપપદ્યન્તે, અથ ચ દેવેભ્યોઽપિ-મવનપતિવાનવ્યન્તરાદિ સર્વાર્થ-
સિદ્ધપર્યન્તેભ્ય આગત્ય ઉપપદ્યન્તે । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જહ નેરહ્મણિંતો’ હે મદન્ત !
યત્ સ્વલ્લુ દેવાધિદેવાઃ નૈરયિકેભ્યઃ આગત્યોપપદ્યન્તે ? તત્ કિં રત્નપ્રમા પૃથિવી-
નૈરયિકેભ્યઃ, કિં વા શર્કરાપ્રમાવાલુકાપ્રમાપદ્મપ્રમાધૂમપ્રમાતમઃપ્રમાઽધઃ
સસમીપૃથિવીનૈરયિકેભ્યઃ આગત્યોપપદ્યન્તે ? મગવાનાહ-‘એવં તિસુ પુઢવીસુ

ઈહિંતો, ઉવવજ્જંતિ, નો તિરિક્કલ્લજોણિઈહિંતો, ના મણુસ્સેહિંતો, દેવે-
હિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ ' દેવાધિદેવ-અર્હન્ત કેવલી નૈરયિકોં મેં સે આક-
રકે ભી ઉત્પન્ન હોતે હૈં એવં દેવોં મેં સે ભી આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં-
પરન્તુ વે તિર્યગ્ગતિ સે, એવં મનુષ્યગતિ સે આકર કે ઉત્પન્ન નહીં
હોતે હૈં । દેવોં મેં સે આકરકે વે ઉત્પન્ન હોતે હૈં-હસકા તાત્પર્ય યહ હૈ
કિ વે મવનપતિ, વાનવ્યન્તર આદિ સે લેકર સર્વાર્થસિદ્ધપર્યન્ત કે
દેવોં મેં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં-‘ જહ નેરહ્મણિંતો ’ હે
મદન્ત ! દેવાધિદેવ યદિ નૈરયિકોં મેં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં તો કયા
રત્નપ્રમાપૃથિવી કે નૈરયિકોં મેં સે આકરકે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા શર્કરા-
પ્રમા કે, યા વાલુકાપ્રમા કે, યા પંકપ્રમા કે, યા ધૂમપ્રમા કે, અથવા
તમઃપ્રમા કે યા અધઃ સસમીપૃથિવી કે નૈરયિકોં મેં સે આકરકે ઉત્પન્ન

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-‘ ગોયમા ! ’ હે ગૌતમ ! “ નેરહ્મણિંતો ઉવવ-
જ્જંતિ, નો તિરિક્કલ્લજોણિઈહિંતો, નો મણુસ્સેહિંતો, દેવેહિંતો વિ ઉવવજ્જંતિ ”
(અહીં કેવળી) નારકોમાંથી આવીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે, દેવોમાંથી આવીને
પણ ઉત્પન્ન થાય છે, પરન્તુ તિર્યગ્ગતિ અને મનુષ્યગતિમાંથી આવીને
ઉત્પન્ન થતા નથી. “ દેવોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. ” એટલે કે વૈમા-
નિક આદિથી લઈને સર્વાર્થસિદ્ધિવિમાનના દેવો પર્યન્તના દેવોમાંથી
આવીને ઉત્પન્ન થાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ જહ નેરહ્મણિં ” ઇત્યાદિ હે લગવન્ ! દેવા-
ધિદેવ જો નારકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે, તો કઈ નરકપૃથ્વીના નારકો-
માંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ? શુ' રત્નપ્રમાના નારકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન
થાય છે ? કે શર્કરાપ્રમાના, કે વાલુકાપ્રમાના, કે પંકપ્રમાના, કે ધૂમપ્રમાના,
કે તમઃપ્રમાના, કે અધઃસસમીના નારકોમાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય છે ?

ઉવવજ્જંતિ, સેસાઓ ખોડેયવ્વાઓ' હે ગૌતમ ! એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા, દેવાધિદેવાઃ
 સ્વલુ તિસુ પૃથિવીષુ-રત્નપ્રમાશર્કરાપ્રમાવાલુકાપ્રમારુપામ્બ ઉદ્વૃત્ય ઉપપ
 ઘન્તે, શેપાસ્તુ પદ્મપ્રમા ધૂમપ્રમા તમઃપ્રમાઽધઃસપ્તમી પૃથિવ્યઃ પ્રતિષેધયિતવ્યાઃ,
 તામ્બઃ ઉદ્વૃત્તાનાં જીવાનાં દેવાધિદેવત્વસ્યામાવાદિતિમાત્રઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-
 'જહ દેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ ?' હે મદન્ત ! યત્ સ્વલુ દેવાધિદેવાઃ દેવેમ્બ આગત્ય
 ઉપપઘન્તે, તત્ કિં ભવનપતિદેવેમ્બઃ, કિં વા વાનવ્યન્તરદેવેમ્બઃ, કિં વા ડ્યો-
 તિષિકદેવેમ્બઃ, કિં વા વૈમાનિકદેવેમ્બઃ, કિં વા નવગ્રૈવેયકેમ્બઃ, કિં વા પશ્ચા-
 નુત્તરૌપપાતિકદેવેમ્બઃ, સર્વાર્થસિદ્ધદેવેમ્બઃ આગત્ય ઉપપઘન્તે ? મગવાનાહ-
 'વેમાણિણ્ણુ સન્વેસુ ઉવવજ્જંતિ જાવ સન્વહસિદ્ધત્તિ, સેસા ખોડેયવ્વા' હે ગૌતમ !

હાતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં- 'એવં તિસુ પુઢવીસુ ઉવવજ્જંતિ,
 સેસાઓ ખોડેયવ્વાઓ' હે ગૌતમ ! દેવાધિદેવ રત્નપ્રમાપૃથિવી સે,
 શર્કરાપ્રમાપૃથિવી સે, એવં વાલુકાપ્રમાપૃથિવી સે નિકલકર ઉત્પન્ન
 હોતે હૈં, પંક્રપ્રમા, ધૂમપ્રમા, તમઃપ્રમા ઔર અધઃ સપ્તમીપૃથિવી इन
 ચાર પૃથિવિયોં સે નિકલ કર ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં । અર્થાત્-इन ચાર
 પૃથિવિયોં સે નિકલે હુએ જીવોં મેં દેવાધિદેવત્વ હોને કા અભાવ રહતા હૈ ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં- 'જહ દેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ' હે
 મદન્ત ! યદિ દેવગતિ સે નિકલે હુએ જીવ દેવાધિદેવ હોતે હૈં-તો ક્યાં
 ભવનપતિ સે, યા વાનવ્યન્તર સે, યા ડ્યોતિષ્ક દેવોં સે, યા વૈમાનિક
 દેવોં સે, યા નવગ્રૈવેયકોં સે, યા પંચ અનુત્તર ઔપપાતિકદેવોં સે યા સર્વા-
 ર્થસિદ્ધ કે દેવોં સે નિકલે હુએ જીવ દેવાધિદેવ હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર- 'એવં તિસુ પુઢવીસુ ઉવવજ્જંતિ, સેસાઓ ખોડેય-
 વ્વાઓ' હે ગૌતમ ! દેવાધિદેવ રત્નપ્રમાપૃથ્વીમાંથી, શર્કરાપ્રમાપૃથ્વીમાંથી અને
 વાલુકાપ્રમાપૃથ્વીમાંથી નીકળીને ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ પંક્રપ્રમા, ધૂમપ્રમા,
 તમઃપ્રમા અને અધઃ સપ્તમી પૃથ્વીમાંથી નીકળેલા જીવો દેવાધિદેવ રૂપે ઉત્પન્ન
 થતા નથી એટલે કે છેલ્લી ચાર પૃથ્વીઓમાંથી નીકળેલા જીવોમાં દેવાધિદે-
 વત્વ સંભવી શકતું નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન- "જહ દેવેહિંતો ઉવવજ્જંતિ" ઇત્યાદિ-હે ભગવન્ !
 જો દેવગતિમાંથી નીકળેલા જીવો દેવાધિદેવ થતા હોય, તો શું ભવનપતિ
 દેવોમાંથી કે વાનવ્યન્તરોમાંથી, કે જ્યોતિષિકોમાંથી, કે વૈમાનિકોમાંથી, કે
 નવગ્રૈવેયકોમાંથી, કે પાંચ અનુત્તરૌપપાતિક દેવોમાંથી નીકળેલા જીવો
 દેવાધિદેવ થાય છે ?

देवाधिदेवाः खलु वैमानिकेषु सर्वेषु द्वादशस्वपि सौधर्मेशानाद्यच्युतान्तेभ्य उद्बृच्य उपपद्यन्ते, यावत्-नवग्रैवेयकेभ्यः, पञ्चानुत्तरौपपातिकेभ्यः, सर्वार्थसिद्धपर्यन्तेभ्य-
श्चोद्बृच्योपपद्यन्ते, शेषाः असुरकुमारादि भवनपतिवानव्यन्तरज्योतिषिकाः प्रति-
षेधयितव्याः, एतेभ्यो भवनपत्यादि ज्योतिषिकान्तेभ्यो देवेभ्यः उद्बृच्य देवाधि-
देवा नोपपद्यन्ते इति भावः । गौतमः पृच्छति-‘भावदेवाणं भंते ! कओहिंतो
उववज्जंति ?’ हे भदन्त ! भावदेवाः खलु केभ्य आगत्य उपपद्यन्ते ? किं नैरयि-
केभ्यः ? इत्यादि प्रश्नः स्वयमूहनीयः, भगवानाह-‘एवं जहा वक्कंतीए भवणवा-
सीणं उववाओ तहा भाणियव्वो’ हे गौतम ! एवम्-पूर्वोक्तरीत्या, यथा व्युत्क्रा-

प्रभु कहते हैं-‘वैमाणिएसु सव्वेसु उववज्जंति, जाव सव्वट्ठसिद्धत्ति
सेसा खोडेयव्वा’ हे गौतम ! सौधर्मादि १२ देवलोकों में से यावत् नव-
ग्रैवेयकों में से, सर्वार्थसिद्ध पर्यन्त के पांच अनुत्तरों में से आकरके देवा-
धिदेव उत्पन्न होते हैं असुरकुमारादि भवनपति में से, वानव्यन्तर में
से एवं ज्योतिषिकों में से आकरके देवाधिदेव उत्पन्न नहीं होते हैं ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘भावदेवाणं भंते ! कओहिंतो
उववज्जंति’ हे भदन्त ! भावदेव कहां से आकरके उत्पन्न होते हैं ?
क्या नैरयिकों में से आकरके उत्पन्न होते हैं ? या तिर्यश्च योनिकों में
से आकरके उत्पन्न होते हैं ? या मनुष्यों में आकर के उत्पन्न होते हैं ?
या देवों में से आकरके उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते
हैं-‘एवं जहा वक्कंतीए भवणवासीणं उववाओ तहा भाणियव्वो’ हे

भडावीर प्रभुने उत्तर-“गोयमा !” हे गौतम ! “वैमाणिएसु सव्वेसु उव-
वज्जंति, जाव सव्वट्ठसिद्धत्ति, सेसा खोडेयव्वा’ सौधर्म आदि आर देवलोका-
मांथी, नवग्रैवेयकेमांथी, अने सर्वार्थसिद्ध पर्यन्तना पांच अनुत्तरमांथी
आवीने एवे देवाधिदेव इपे उत्पन्न थड शके छे, परन्तु भवनपति, वान-
व्यन्तर अने ज्योतिषिक देवमांथी नीकणीने देवाधिदेव इपे एवे उत्पन्न थता नथी ।

गौतम स्वाभीने प्रश्न-“भावदेवाणं भंते ! कओहिंतो उववज्जंति ?” हे
भगवन् ! कथं गतिना एवे भावदेव इपे उत्पन्न थाय छे ? शुं नारकेमांथी
आवीने एवे भावदेव इपे उत्पन्न थाय छे ? के तिर्य्योमांथी आवीने भाव-
देव इपे उत्पन्न थाय छे ? के मनुष्योमांथी आवीने भावदेव इपे उत्पन्न
थाय छे ? के देवोमांथी आवीने भावदेव इपे उत्पन्न थाय छे ?

भडावीर प्रभुने उत्तर-“एवं जहा वक्कंतीए भवणवासीणं उववाओ तहा
भाणियव्वो” हे गौतम ! प्रज्ञापना सूत्रना छडा पढमां असुरकुमार आदि

ન્તિકે—પ્રજ્ઞાપનાયાઃ ષષ્ઠપદે, ભવનવાસિનામ્—અસુરકુમારાદીનાં દશાનાં દેવાનામ્ ઉપપાત—ઉત્પાદો ભણિત સ્તથૈવ અત્રાપિ ભાવદેવાનામ્ ઉત્પાદો ભણિતવ્યઃ, વહુતરસ્થાનેભ્યઃ ઉદ્વૃત્તા ભવનવાસિતયોપપદ્યન્તે અસંજ્ઞિનામપિ તેપૂત્પાદાત્ ઇત્યાશયેનોક્તમ્ ‘જહા વક્તીં’ ઇત્યાદિ ॥સૂ૦ ૨॥

ભવ્યદ્રવ્યદેવાદિસ્થિતિવક્તવ્યતા ।

મૂલમ્—“ભવિયદ્વદેવાણાં મંતે! કેવદ્વયં કાલં ઠિદ્ પળ્લણત્તા? ગોયમા! જહળ્લણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં તિન્નિ પલ્લિ-ઓવમાઈં. નરદેવાણં પુચ્છા, ગોયમા! જહળ્લણેણં સત્તવાસસ-યાઈં, ઉક્કોસેણં ચઝરાસીઈં પુવ્વસયસહસ્સાઈં. ધમ્મદેવાણં મંતે! પુચ્છા, ગોયમા! જહળ્લણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં દેસૂળા પુવ્વ-કોડી. દેવાદિદેવાણં પુચ્છા, ગોયમા! જહળ્લણેણં વાવત્તરિં વાસાઈં, ઉક્કોસેણં ચઝરાસીઈં પુવ્વસયસહસ્સાઈં. ભાવદેવાણં પુચ્છા, ગોયમા! જહળ્લણેણં દસવાસસહસ્સમાઈં, ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં ॥સૂ૦ ૩॥

છાયા—ભવ્યદ્રવ્યદેવાનાં મદન્ત! કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા? ગૌતમ! જઘન્યેન અન્તર્મૂહૂર્તમ્, ઉત્કળ્લટેન ત્રીણિ પલ્લયોપમાનિ, નરદેવાનાં પૃચ્છા, ગૌતમ!

ગૌતમ! પ્રજ્ઞાપના કે છટે પદમેં જૈસા અસુરકુમાર આદિ ૧૦ ભવનપતિયોં કા ઉત્પાદ કહા ગયા હૈ, ઉસી પ્રકાર સે યહાં પર મી ભાવદેવોં કા ઉત્પાદ કહના ચાહિયે અનેક સ્થાનોં સે આકરકે જીવ ભવનપતિ-દેવરૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં. યહાં તક કિ અસંજ્ઞી જીવોં કા મી ઉનમેં ઉત્પાદ હો જાતા હૈ. હસી આશય સે ‘જહા વક્તીં’ એસા પદ કહા ગયા હૈ ॥સૂ૦ ૨॥

૧૦ પ્રકારના ભવનપતિ દેવોના ઉત્પાદ વિષે જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે અહીં ભાવદેવોના ઉત્પાદનું કથન કરવું જોઈએ અનેક સ્થાનો-માંથી આવીને જીવ ભવનપતિ દેવરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે, અસંજ્ઞી જીવોના પણ ભવનપતિ દેવોમાં ઉત્પાદ થઈ જાય છે. તેથી જ “જહા વક્તીં” “વ્યુત્કાન્તિ-પદમાં કહ્યા અનુસારનું કથન અહીં થઈ જીવ કરવાનું કહેવામાં આવ્યું છે.” ॥સૂ૦ ૨॥

જઘન્યેન સપ્ત વર્ષશતાનિ, ઉત્કૃષ્ટેન ચતુરશીતિપૂર્વશતસહસ્રાણિ, ધર્મદેવાનાં ભદન્ત ! પૃચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્ , ઉત્કૃષ્ટેન દેશોનપૂર્વકોટી, દેવાધિદેવાનાં પૃચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન દ્વાસપ્તતિઃ વર્ષાણિ, ઉત્કૃષ્ટેન ચતુરશીતિપૂર્વશતસહસ્રાણિ, માવદેવાનાં પૃચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્રાણિ, ઉત્કૃષ્ટેન ત્રયસ્ત્રિંશ-ત્સાગરોપમાણિ ॥મૂ ૩॥

ટીકા—અથ પૂર્વોક્ત ભવ્યદ્રવ્યદેવાદીનાં સ્થિતિદ્વારં પ્રરૂપયિતુમાહ—‘ભવિય દવ્વદેવાણં’ ઇત્યાદિ, ‘ભવિયદવ્વદેવાણં ભંતે ! કેવહ્યં કાલં ઠિઈં પળ્લન્તા ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે ભદન્ત ! ભવ્યદ્રવ્યદેવાનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં તિન્નિ પલ્લિઓવમાઈં’ હે ગૌતમ ! ભવ્યદ્રવ્યદેવાનામ્ જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્ત સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, અન્તર્મુહૂર્તા-યુપઃ—પચ્ચેન્દ્રિયતિરિય્ગ્યોનિકસ્ય દેવેષ્વત્પાદાત્ ભવ્યદ્રવ્યદેવસ્ય જઘન્યાન્તર્મુહૂર્તસ્થિતિ-

ભવ્યદ્રવ્યદેવાદિસ્થિતિવક્તવ્યતા

‘ભવિયદવ્વદેવાણં ભંતે ! કેવહ્યં કાલં ઠિઈં પળ્લન્તા’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—સૂત્રકાર ને હસ સૂત્ર દ્વારા ભવ્યદ્રવ્યદેવાદિકોં કી સ્થિતિ કી પ્રરૂપણા કી હૈ । હસમેં ગૌતમને પ્રશ્નુ સે એસા પૂછા હૈ—‘ભવિયદવ્વ-દેવાણં ભંતે ! કેવહ્યં કાલં ઠિઈં પળ્લન્તા’ હે ભદન્ત ! ભવ્યદ્રવ્યદેવોં કી સ્થિતિ કિતને કાલતક કી કહી ગઈ હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હૈ—‘ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં તિન્નિ પલ્લિઓવમાઈં’ હે ગૌતમ ! ભવ્યદ્રવ્ય દેવોં કી જઘન્ય સે અન્તર્મુહૂર્ત કી સ્થિતિ કહી ગઈ હૈ, કયોં કિ અંતર્મુહૂર્ત કી આયુષવાલા પંચેન્દ્રિયતિરિયંચ દેવોં મેં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ । હસલિયે ભવ્યદ્રવ્યદેવ કી સ્થિતિ જઘન્ય સે-

—ભવ્યદ્રવ્યદેવ આદિની સ્થિતિવિષયક વક્તવ્યતા—

“ભવિયદવ્વદેવાણં ભંતે ! કેવહ્યં કાલં ઠિઈં પળ્લન્તા” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા ભવ્યદ્રવ્યદેવ આદિ પાંચે પ્રકારના દેવોની સ્થિતિ (આયુષ્ય)ની પ્રરૂપણા કરી છે—આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમસ્વામીએ મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછ્યો છે—“ભવિયદવ્વદેવાણં ભંતે ! કેવહ્યં કાલં ઠિઈં પળ્લન્તા ?” હે ભગવન્ ! ભવ્યદ્રવ્યદેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળ સુધીની કહી છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—‘ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ઉક્કોસેણં તિન્નિ-પલ્લિઓવમાઈં’ હે ગૌતમ ! ભવ્યદ્રવ્યદેવોની જઘન્ય (ઓછામાં ઓછી) અન્ત-ર્મુહૂર્તની સ્થિતિ કહી છે અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રણ પદ્યોપમની કહી છે. તેમની અન્તર્મુહૂર્તપ્રમાણ જઘન્ય સ્થિતિ કહેવાનું કારણ એ છે કે અંતર્મુ-

રિતિભાવઃ । ઉત્કૃષ્ટેન તુ ત્રીણિ પલ્યોપમાનિ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ઉત્તરકુર્નોદિ મનુ-
જાદીનાં દેવેષ્વેવોત્પાદાત્, તે ચ ભવ્યદ્રવ્યદેવાઃ સન્તિ, અત સ્તેષા મુત્કર્પતઃ
ત્રીણિ પલ્યોપમાનિ સ્થિતિરિતિ ભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘નરદેવાણં પુચ્છા ?’
હે ભદન્ત ! નરદેવાનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા ? इति पृच्छा, भगवानाह-
‘गोयमा । जहन्नेणं सत्तवाससयाइं, उक्कोसेणं चउरासीई पुव्वसयसहस्साइं’ हे
गौतम । नरदेवानां चक्रवर्त्यादीनां जघन्येन सप्तवर्षशतानि स्थितिः प्रज्ञप्ता, यथा-
ब्रह्मदत्तस्य प्रतिपादिता, उत्कृष्टेन तु चतुरशीति पूर्वशतसहस्राणि-चतुरशीति-
लक्षपूर्वाणि स्थितिः प्रज्ञप्ता, यथा भरतस्य प्रतिपादिता । गौतमः पृच्छति-

અન્તર્મુહૂર્તની કહી ગઈ છે । તથા ઉત્કૃષ્ટ સે જો હસકી સ્થિતિ ત્રીણ પલ્યો-
પમાની કહી ગઈ છે ઉસકા કારણ યહ છે કે ઉત્તરકુરુ આદિ મેં વહાં
કે મનુષ્ય તિર્યચોં કી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રીણ પલ્યોપમાની હોતી છે એવં વે
મરકર નિયમ સે દેવરૂપ સે હી ઉત્પન્ન હોતે હૈં । વે ઉત્તરકુરુ આદિ કે
જીવ ભવ્યદ્રવ્યદેવ હૈં-હસલિયે, કિ વે દેવોં મેં હી ઉત્પન્ન હોને વાલે
હોતે હૈં-અન્યત્ર નહીં ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘નરદેવાણં પુચ્છા’ હે ભદન્ત !
નરદેવોં કી સ્થિતિ કિતને કાલ કી હોતી છે ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-
‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જહન્નેણં સત્તવાસસયાઈં, ઉક્કોસેણં ચઉરાસીઈં-
પુવ્વસયસહસ્સાઈં’ ચક્રવર્તી રૂપ નરદેવોં કી સ્થિતિ જઘન્ય સે
સાતસૌ વર્ષ કી કહી ગઈ છે, જૈસી કિ બ્રહ્મદત્તચક્રવર્તી કી ઓર
ઉત્કૃષ્ટ સે હનકી સ્થિતિ ચૌરાસી લાખપૂર્વ કી કહી ગઈ છે-જૈસી કિ
ભરતચક્રવર્તી કી.

હૂતના આયુષ્યવાળાં પાંચેન્દ્રિયતિર્યંચો દેવોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. તેમની
ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રણ પલ્યોપમાની કહેવાનું કારણ એ છે કે ઉત્તરકુરુ આદિમાં
મનુષ્યતિર્યંચોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રણ પલ્યોપમાની હોય છે, અને તેઓ મરીને
નિયમથી જ દેવ રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. આ ઉત્તરકુરુ આદિના જીવોને ભવ્ય-
દ્રવ્યદેવો જ ગણવામાં આવે છે, કારણ કે તેઓ મરીને દેવોમાં જ ઉત્પન્ન
થાય છે-અન્ય ગતિમાં ઉત્પન્ન થતા નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“નરદેવાણં પુચ્છા” હે ભગવન્ ! નરદેવોની
સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર-“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “જહન્નેણં સત્તવા-
સસયાઈં, ઉક્કોસેણં ચઉરાસીઈં પુવ્વસયસહસ્સાઈં” ચક્રવર્તી આદિ રૂપ નરદેવોની
જઘન્ય સ્થિતિ ૭૦૦ વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૮૪ લાખ પૂર્વની કહી છે.

‘ધર્મદેવાણં મંતે ! પુચ્છા’ હે મદન્ત ! ધર્મદેવાનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं देसूणा पुव्वकोडी’ हे गौतम ! धर्मदेवानां जघन्येन अन्तर्मुहूर्तं स्थितिः प्रज्ञप्ता, इदम् अप्रमत्त-संयमापेक्षया बोध्यम्, प्रमत्तसंयमस्यतु-अत्रैव तृतीयशतकस्य तृतीयोद्देशके मण्डितपुत्रप्रश्नोत्तरे जघन्यत एकसमयस्य प्रतिपादितत्वात् । यद्वा योऽन्तर्मुहूर्तावशेषायुष्कश्चारित्रं प्रतिपद्यते तदपेक्षया इदं बोध्यम्, उत्कृष्टेन तु धर्मदेवानां देशोना पूर्वकोटी स्थितिः प्रज्ञप्ता, तथा च यो देशोन देशोनता च पूर्वकोट्या, पूर्वकोट्यायुष्कश्चारित्रं प्रतिपद्यते तदपेक्षयेदमवसेयम्,

अथ गौतमस्वामी प्रभु से पूछते हैं-‘धर्मदेवाणं मंते ! पृच्छा’ हे मदन्त ! धर्मदेवों की स्थिति कितने काल की कही गई है ? उत्तर में प्रभु ने कहा-‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं उक्को-सेणं देसूणा पुव्वकोडी’ धर्मदेवों की जघन्यस्थिति एक अन्तर्मुहूर्त की कही गई है, (यहस्थिति कथन अप्रमत्तसंयत की अपेक्षा से है। नहीं तो प्रमत्तसंयत की तो इसी तृतीयशतक के तृतीय उद्देशक में मण्डितपुत्र के प्रश्नोत्तर में जघन्यस्थिति एक समय की कही गई है) अथवा जिसकी आयु अन्तर्मुहूर्त की बाकी रही है-ऐसा जीव जब चारित्र्य को धारण करलेता है तो इस अपेक्षा से यह जघन्य स्थिति का कथन बन जाता है। तथा धर्मदेवों की उत्कृष्ट से स्थिति जो देशोनपूर्वकोटि की कही गई है-वह देशोनपूर्वकोटि की आयुवाले जीव को चारित्र्यग्रहण

જેમ કે પ્રજ્ઞાન્ત ચક્રવર્તીની આયુસ્થિતિ ૭૦૦ વર્ષની અને ભરત ચક્રવર્તીની આયુસ્થિતિ ૮૪ લાખ પૂર્વની હતી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ધર્મદેવાણં મંતે ! પુચ્છા” હે ભગવન્ ! ધર્મ-દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં દેસૂણા-પુવ્વકોડી” હે ગૌતમ ! ધર્મદેવોની જઘન્યસ્થિતિ એક અન્તર્મુહૂર્તની કહી છે, આ સ્થિતિ અપ્રમત્ત સંયતની અપેક્ષાએ કહી છે. પ્રમત્ત સંયતની જઘન્યસ્થિતિ તો ત્રીજા શતકના ત્રીજા ઉદ્દેશકના મંડિતપુત્રના પ્રશ્નોત્તરોમાં જણાવ્યા અનુસાર એક સમયની કહી છે. અથવા-જેનું આયુષ્ય એક અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણુ જ બાકી રહ્યું હોય એવો જીવ જો ચારિત્રને ધારણ કરી લે તો, તે દૃષ્ટિએ વિચાર કરવાથી આ જઘન્યસ્થિતિ વિષયક કથન ઘટિત થઈ જાય છે. ધર્મદેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દેશોનપૂર્વકોટિની કહી છે. દેશોનપૂર્વકોટિના આયુષ્યવાળા જીવના ચરિત્રગ્રહણની અપેક્ષાએ આ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કહેવામાં આવી છે. પૂર્વકોટિમાં જે દેશોનતા કહેવામાં આવી છે, તે પૂર્વ-

અષ્ટાભિર્વર્ષૈઃ, અષ્ટવર્ષસ્યૈવ પ્રવ્રજ્યાર્હત્વાત્ । ગૌતમઃ પુચ્છતિ—‘દેવાદિદેવાણં પુચ્છા’ હે મદન્ત ! દેવાધિદેવાનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રશ્નતા ? इति પુચ્છા, ભગવાનાહ—‘ગોયમા । જહ્ણેણં વાવત્તરિં વાસાઈં, ઉક્કોસેણં ચરુસીઈં પુવ્વસય-સહસ્સાઈં’ હે ગૌતમ ! દેવાધિદેવાનાં જઘન્યેન દ્રાસપ્તતિઃ વર્ષાણિ સ્થિતિઃ પ્રશ્નતા યથા મહાવીરસ્ય, ઉત્કુષ્ટેન તુ ચતુરશીતિ પૂર્વશતસહસ્રાણિ—ચતુરશીતિ લક્ષાણિ-સ્થિતિઃ પ્રશ્નતા યથા ઋષભસ્વામિનઃ, ગૌતમઃ પુચ્છતિ—‘ભાવદેવાણં પુચ્છા’ હે મદન્ત ! ભાવદેવાનાં કિયન્તં કાલં સ્થિતિઃ પ્રશ્નતા ? इति પુચ્છા, ભગવાનાહ—

કરને કી અપેક્ષા સે કહી ગઈ હૈ । પૂર્વકોટિ મેં જો દેશોનતા કહી ગઈ હૈ વહ સાતિરેક આઠવર્ષ કમ હોને કી અપેક્ષા સે કહી ગઈ હૈ ક્યોં કિ સાતિરેક આઠવર્ષ કે પહિલે જીવ મેં ચારિત્ર ધારણ કરનેકી યોગ્યતા નહીં આતી હૈ—સાતિરેક આઠવર્ષ કે હોને પર હી આતી હૈ અર્થાત્ ગર્ભ કે સમય કો મિલાકર નૌ વર્ષ કે હોને પર હી આતી હૈ ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—‘દેવાદિદેવાણં પુચ્છા’ હે મદન્ત ! દેવાધિદેવોં કી સ્થિતિ કિતને કાલ કી હોતી હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જહ્ણેણં વાવત્તરિં વાસાઈં, ઉક્કોસેણં ચરુસીઈં પુવ્વસયસહસ્સાઈં, દેવાધિદેવોં કી જઘન્ય સે સ્થિતિ ૭૨ વર્ષ કી હોતી હૈ જૈસે મહાવીર સ્વામી કી તથા ઉત્કુષ્ટ સે સ્થિતિ ચૌરાસી લાખ પૂર્વ કી હોતી હૈ જૈસે—ઋષભદેવ ભગવાન કી ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—‘ભાવદેવાણં પુચ્છા’ હે મદન્ત ! ભાવદેવોં કી સ્થિતિ કિતને કાલ કી કહી ગઈ હૈ ? ઉત્તર

કોટિમાં આઠ વર્ષ ઓછા થવાને કારણે કહેવામાં આવી છે, કારણ કે આઠ વર્ષની ઉંમર થયાં પહેલાં જીવમાં ચારિત્ર ગ્રહણ કરવાની યોગ્યતા સંભવતી નથી આઠ વર્ષના થયા બાદ જ તેનામાં ચારિત્રગ્રહણ કરવાની યોગ્યતા આવે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“દેવાદિદેવાણં પુચ્છા” કે ભગવન્ ! દેવાધિ-દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—‘જહ્ણેણં વાવત્તરિં વાસાઈં, ઉક્કોસેણં ચરુસીઈં પુવ્વસયસહસ્સાઈં” કે ગૌતમ ! દેવાધિદેવોની જઘન્યસ્થિતિ ૭૨ વર્ષની હોય છે, જેમ કે મહાવીર સ્વામીની આયુસ્થિતિ ૭૨ વર્ષની હતી, અને દેવાધિ-દેવોની ઉત્કુષ્ટસ્થિતિ ચૌરાસી લાખ પૂર્વની હોય છે. જેમ કે ઋષભદેવ ભગવાનનું આયુષ્ય ૮૪ લાખ પૂર્વનું હતું.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ભાવદેવાણં પુચ્છા” કે ભગવન્ ! ભાવદેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

‘ગોયમા ! જહ્ણેણં દસવાસસહસ્રાઈં, ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં’ હે ગૌતમ ! માવદેવાનાં જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્રાણિ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા યથા વ્યન્તરાણામ્ ઉત્કૃષ્ટેન તુ ત્રયસ્ત્રિંશત્-સાગરોપમાણિ સ્થિતિઃ પ્રજ્ઞપ્તા, યથા સર્વાર્થસિદ્ધદેવાનામિતિ ભાવઃ॥સૂ.૩॥

મવ્યદ્રવ્યદેવાદિવિકુર્વણાવક્તવ્યતા ।

મૂલમ્—“મવિયદ્વદેવાણં મંતે કિં ઇગત્તં પમ્મૂ વિઝવિત્તણ, પુહુત્તં પમ્મૂ વિઝવિત્તણ ? ગોયમા ! ઇગત્તં પિ પમ્મૂ વિઝવિત્તણ, પુહુત્તં પિ પમ્મૂ વિઝવિત્તણ, ઇગત્તં વિઝવમાણે ઇગિંદિયરૂવં વા જાવ પંચિંદિયરૂવં વા, પુહુત્તં વિઝવમાણે ઇગિંદિયરૂવાણિ વા, જાવ પંચિંદિયરૂવાણિ વા, તાઈં સંખેજ્ઞાણિ વા, અસંખેજ્ઞાણિ વા, સંવદ્ધાણિ વા, અસંવદ્ધાણિ વા, સરિસાણિ વા, અસરિસાણિ વા, વિઝવંતિ, વિઝવિત્તા તઓ પચ્છા અપ્પણો અહિચ્છિયાઈં કજ્ઞાઈં કરેંતિ । એવં નરદેવા વિ, એવં ધમ્મદેવા વિ । દેવાહિ-દેવાણં પુચ્છા, ગોયમા ! ઇગત્તં પિ પમ્મૂ વિઝવિત્તણ, પુહુત્તં પિ પમ્મૂ વિઝવિત્તણ, ણો ચેવણં સંપત્તીણ વિઝવિંસુ વા, વિઝવિંતિ વા, વિઝવિસ્સંતિ વા, માવદેવાણં પુચ્છા, જહા મવિયદ્વદેવા”॥સૂ.૪॥

છાયા—મવ્યદ્રવ્યદેવાઃ સ્વલુ મદન્ત ! કિમ્ એકત્વં પ્રમ્મૂ વિકુર્વિતુમ્ ? પૃથુત્વં પ્રમ્મૂ વિકુર્વિતુમ્ ? ગૌતમ ! એકત્વમપિ પ્રમ્મૂ વિકુર્વિતુમ્, પૃથુત્વમપિ પ્રમ્મૂ વિકુર્વિ-ઉત્તર મેં પ્રમ્મૂ કહતે હૈં—‘ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! ‘ જહ્ણેણં દસવાસસહ-સ્રાઈં, ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં ’ માવદેવોં કી જઘન્યસ્થિતિ ૧૦ હજાર વર્ષ કી કહી ગઈ હૈ, જૈસે વ્યન્તરોં કી, એવં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૩૩ સાગરોપમ કી કહી ગઈ હૈ જૈસે સર્વાર્થસિદ્ધદેવોં કી ॥સૂ.૩॥

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ જહ્ણેણં દસવાસ-સહસ્રાઈં, ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં ” માવદેવોની જઘન્યસ્થિતિ દસ હજાર વર્ષની અને ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ ૩૩ સાગરોપમની કહી છે. જેમ કે વાનવ્યંતર દેવોની સ્થિતિ દસ હજાર વર્ષની અને સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તર વિમાનવાસી દેવોની સ્થિતિ ૩૩ સાગરોપમની કહી છે. ॥સૂ.૩॥

તુમ્, એકત્વં વિકુર્વન્તઃ એકેન્દ્રિયરૂપં વા, યાવત્-પચ્ચેન્દ્રિયરૂપં વા, પૃથુત્વં વિકુર્વન્તઃ એકેન્દ્રિયરૂપાણિ વા, યાવત્ પચ્ચેન્દ્રિયરૂપાણિ વા, તાનિ સંખ્યેયાનિ વા, અસંખ્યેયાનિ વા, અન્ન 'અસંખ્યેયાનિ' इति યદુક્તં તત્ તેષાં શક્તિનાત્રપદર્શનાર્થમ્, નતુ તત્કરણતયેતિ સમ્બદ્ધાનિ વા, અસંબદ્ધાનિ વા, સદૃશાનિ વા, અસદૃશાનિ વા, વિકુર્વન્તિ વિકુર્વિત્વા તતઃ પશ્ચાત્ આત્મનો યથેચ્છાનિ કાર્યાણિ કુર્વન્તિ, एवं નરદેવા અપિ, एवं ધર્મદેવાઃ અપિ, દેવાધિદેવાનાં પૃચ્છા, ગૌતમ ! એકત્વમપિ પ્રશ્ન વિકુર્વિતુમ્, પૃથુત્વમપિ પ્રશ્ન વિકુર્વિતું, નો ચૈવ સંપ્રાપ્ત્યા વ્યકુર્વિષુ વાં, વિકુર્વન્તિ વા, વિકુર્વિવ્યન્તિ વા, ભાવદેવાનાં પૃચ્છા, યથા ભવ્યદ્રવ્યદેવાઃ ॥૬૦ ॥

ટીકા—અથ ભવ્યદ્રવ્યદેવાદીનામેવ વૈક્રિયદ્વારં પ્રરૂપયિતુમાહ—‘ભવિયદ્વદેવાણં’ इत्यादि। ‘ભવિયદ્વદેવાણં મંતે ! કિં ઇગત્તં પહૂ વિઝવિવ્ત્તણ, પુહુત્તં પમ્મૂ વિઝવિવ્ત્તણ ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે મદન્ત ! ભવ્યદ્રવ્યદેવાઃ સ્વલ્પ મનુષ્યાઃ પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચોનિકાઃ વા વૈક્રિયલઘ્વિસંપન્નાઃ કિમ્, કિંવા, એકત્વમ્—એકરૂપમ્, વિકુર્વિતું—વિકુર્વણયા નિષ્પાદયિતું પ્રમત્તઃ—સમર્થાઃ ભવન્તિ ? કિંવા

ભવ્યદ્રવ્યદેવાદિવિકુર્વણાવક્તવ્યતા—

‘ભવિયદ્વદેવાણં મંતે !’ इत्यादि।

ટીકાર્થ—હસ સૂત્રદ્વારા સૂત્રકારને ભવ્યદ્રવ્યદેવ આદિકોં કે વૈક્રિયદ્વાર કી પ્રરૂપણા કી હૈ । હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘ભવિયદ્વદેવાણં મંતે ! કિં ઇગત્તં પહૂ વિઝવિવ્ત્તણ, પુહુત્તં પમ્મૂ વિઝવિવ્ત્તણ ?’ હે મદન્ત ! વૈક્રિયલઘ્વિસંપન્ન મનુષ્ય અથવા પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચ અપની વિકુર્વણાશક્તિદ્વારા કયા એકરૂપ કો નિષ્પન્ન કરને મેં સમર્થ હોતે હૈં ? યા અનેકરૂપોં કો નિષ્પન્ન કરને મેં સમર્થ હોતે હૈં ? હસકે

—ભવ્યદ્રવ્યદેવ આદિની વિકુર્વણાની વક્તવ્યતા—

“ભવિયદ્વદેવાણં મંતે ” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા ભવ્યદ્રવ્યદેવ આદિના વૈક્રિયદ્વારની પ્રરૂપણા કરી છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—“ભવિયદ્વદેવાણં મંતે ! કિં ઇગત્તં પહૂ વિઝવિવ્ત્તણ, પુહુત્તં પમ્મૂ વિઝવિવ્ત્તણ ?” હે ભગવન્ ! વૈક્રિયલઘ્વિસંપન્ન મનુષ્ય અથવા પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્ચ શું પોતાની વિકુર્વણાશક્તિ દ્વારા એક રૂપનું નિર્માણ કરવાને સમર્થ હોય છે ? અથવા અનેક રૂપોને નિષ્પન્ન કરવાને સમર્થ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“ગૌતમ ! ઇગત્તં પિ પહૂ વિઝવિવ્ત્તણ, પુહુત્તં વિ

પૃથુત્વમ્-વહુત્વમ્ અનેકરૂપાણિ, વિકુર્વિતું-વિકુર્વણયા નિષ્પાદયિતું, પ્રભવઃ-સમર્થા ભવન્તિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! એગત્તં પિ પહૂ વિઝવિવત્તણ, પુહુત્તં પિ પહૂ વિઝવિવત્તણ’ હે ગૌતમ ! ભવ્યદ્રવ્યદેવાઃ સ્વલુ વૈક્રિયલબ્ધિસંપન્નાઃ મનુષ્યા વા, પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્થોનિકા વા, એકત્વમપિ-એકરૂપમપિ, વિકુર્વિતું પ્રભવઃ-સમર્થાઃ, ભવન્તિ, અથ ચ પૃથુત્વમપિ વહુત્વમપિ-અનેકરૂપાણ્યપિ વિકુર્વિતું, પ્રભવઃ-સમર્થાઃ ભવન્તિ, તત્ર ‘એગત્તં વિઝવમાણે ઇગિંદિયરૂવં વા, જાવ પંચિંદિયરૂવં વા, પુહુત્તં વિઝવમાણે ઇગિંદિયરૂવાણિ વા, જાવ પંચિંદિયરૂવાણિ વા,’ એકત્વમ્-એકરૂપમ્, વિકુર્વન્તઃ, એકેન્દ્રિયરૂપં વા, યાવત્-દ્વીન્દ્રિયરૂપ વા, ત્રીન્દ્રિયરૂપં વા, ચતુરિન્દ્રિયરૂપં વા, પચ્ચેન્દ્રિયરૂપં વા વિકુર્વન્તિ, અથ ચ પૃથુત્વમ્-અનેકરૂ-

ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ ગોયમા ! એગત્તં પિ પહૂ વિઝવિવત્તણ, પુહુત્તં પિ પમૂ વિઝવિવત્તણ ’ હે ગૌતમ ! ભવ્યદ્રવ્યદેવ-વૈક્રિયલબ્ધિસંપન્ન મનુષ્ય એવં પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્-એકરૂપ કી ખી અપની વૈક્રિયશક્તિદ્વારા વિકુર્વણા કરને મેં સમર્થ હોતે હૈં, ઓર અનેક રૂપોં કી ખી અપની વૈક્રિયશક્તિ દ્વારા વિકુર્વણા કરને મેં સમર્થ હોતે હૈં । इनमें यदि वे ‘ एगत्तं विज-वमाणे इगिंदियरूवं वा, जाव पंचिंदियरूवं वा, पुहुत्तं विजवमाणे इगिंदियरूवाणि वा जाव पंचिंदियरूवाणिवा ’ अपनी विक्रियाशक्ति द्वारा जब एक रूप की विकुर्वणा करते हैं-एक रूप को निष्पन्न करते हैं-तब वह एकरूप किसी भी एकेन्द्रिय जीव का हो सकता है, अर्थात् वे किसी भी एकेन्द्रिय जीव के रूप को बना सकते हैं-किसी भी दो इन्द्रिय जीव के रूप को बना सकते हैं, किसी भी तेइन्द्रिय जीव के रूप को बना सकते हैं, किसी भी चौइन्द्रिय जीव के रूप को बना सकते हैं, तथा किसी भी पंचेन्द्रिय जीव के एक रूप को बना सकते हैं ।

પમૂ વિઝવિવત્તણ ” હે ગૌતમ ! ભવ્યદ્રવ્યદેવ-વૈક્રિયલબ્ધિસંપન્ન મનુષ્ય અને પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યગ્-પોતાની વિકુર્વણા શક્તિદ્વારા એક રૂપની પણ વિકુર્વણા કરવાને સમર્થ હોય છે, અને અનેક રૂપોની પણ પોતાની વૈક્રિય શક્તિદ્વારા વિકુર્વણા કરવાને સમર્થ હોય છે બીજે તેઓ “ એગત્તં વિઝવમાણે ઇગિંદિ-યરૂવંવા, જાવ પંચિંદિયરૂવં વા, પુહુત્તં વિઝવમાણે ઇગિંદિયરૂવાણિ વા જાવ પંચિંદિયરૂવાણિ વા ” પોતાની વૈક્રિયશક્તિ દ્વારા એક રૂપની વિકુર્વણા કરે છે, ત્યારે જો એક રૂપ નિષ્પન્ન થાય છે તે કેઈ એકેન્દ્રિય જીવનું પણ હોઈ શકે છે, દ્વીન્દ્રિય જીવનું પણ હોઈ શકે છે, ત્રીન્દ્રિય જીવનું પણ હોઈ શકે છે, ચતુરિન્દ્રિય જીવનું પણ હોઈ શકે છે, પચ્ચેન્દ્રિય જીવનું પણ હોઈ શકે છે, એટલે કે તે પોતાની વૈક્રિયશક્તિ દ્વારા કોઈ પણ એકેન્દ્રિય જીવના

પાણિ, વિકુર્વન્તઃ, એકેન્દ્રિયરૂપાણિ વા, યાવત્-ત્રીન્દ્રિયરૂપાણિ વા, ત્રીન્દ્રિયરૂપાણિ વા, ચતુરિન્દ્રિયરૂપાણિ વા, પંચેન્દ્રિયરૂપાણિ વા, વિકુર્વન્તિ, 'તાં સંખેજ્જાણિ વા, અસંખેજ્જાણિ વા, સંવદ્ધાણિ વા, અસંવદ્ધાણિ વા, સરિસાણિ વા, અસરિસાણિ વા, વિઝવ્વંતિ' તાનિ-અનેકરૂપાણિ, સંખ્યેયાનિ વા અસંખ્યેયાનિ વા, સમ્બદ્ધાણિ વા, આત્મના સહ સમ્બદ્ધાણિ પુદ્ગલરૂપાણિ, અસંવદ્ધાણિ વા અસમ્બદ્ધાણિ દૂરસ્થિતાનિ વા પુદ્ગલદ્રવ્યાણિ, સદૃશાણિ વા, સમાનવર્ણાદિયુક્તાનિ, અસદૃશાણિ વા-અસમાનવર્ણાદિ-યુક્તાનિ વા વિકુર્વન્તિ, 'વિઝવિત્તા', તઓ પચ્છા અપ્પણો અહિચ્છિયાઈં કજ્જાઈં કરેતિ' વિકુર્વિત્થા, તતઃ પચ્ચાત્, આત્મનો યથેચ્છાણિ-ઇચ્છાનુસારાણિ, કાર્યાણિ

और जब वे अपनी विकुर्वणाशक्ति द्वारा अनेक रूपों की विकुर्वणा करते हैं-तब वे रूप अनेक एकेन्द्रिय जीवों के भी हो सकते हैं, अनेक दो इन्द्रिय जीवों के भी हो सकते हैं, अनेक ते इन्द्रिय जीवों के भी हो सकते हैं, अनेक चौइन्द्रिय जीवों के भी हो सकते हैं और अनेक पंचेन्द्रिय जीवों के भी हो सकते हैं। ये सब संख्या में 'संखेज्जाणि वा, असंखेज्जाणि वा, संबद्धाणि वा, असंबद्धाणि वा, सरिसाणि वा, असरिसाणि वा विउव्वंति' विकुर्वित हुए रूप संख्यात भी हो सकते हैं और संख्या से बाहिर असंख्यात भी हो सकते हैं। संबद्ध-अपने साथ संबद्ध-पुद्गल द्रव्यरूप भी होते हैं और असंबद्ध-दूरस्थित पुद्गल-द्रव्यरूप भी होते हैं। तथा ये समानवर्णादिकों से भी युक्त होते हैं और असमानवर्णादिकों से भी युक्त होते हैं। 'विउव्वित्ता तओ पच्छा अप्पणो अहिच्छियाइं कज्जाइं करेति' इन रूपों की विकुर्वणा करके

અથવા દ્વીન્દ્રિય જીવના, અથવા ત્રીન્દ્રિય જીવના અથવા ચતુરિન્દ્રિય જીવના અથવા પંચેન્દ્રિય જીવના રૂપનું નિર્માણ કરી શકે છે. બ્યારે તેઓ પોતાની વૈકલ્પિક શક્તિ દ્વારા અનેક રૂપોનું નિર્માણ કરે છે, ત્યારે તેઓ અનેક એકેન્દ્રિય જીવોની, અથવા દ્વીન્દ્રિય જીવોની, અથવા ત્રીન્દ્રિય જીવોની અથવા ચતુરિન્દ્રિય જીવોની અથવા પંચેન્દ્રિય જીવોની પણ વિકુર્વણા કરી શકે છે. તે વિકુર્વિત રૂપો “સંખેજ્જાણિ વા, અસંખેજ્જાણિ વા, સંવદ્ધાણિ વા, અસંવદ્ધાણિ વા, સરિસાણિ વા, અસરિસાણિ વા વિઝવ્વંતિ” સંખ્યાત પણ હોઈ શકે છે, અસંખ્યાત પણ હોઈ શકે છે, સંબદ્ધ-પોતાની સાથે સંબદ્ધ-પુદ્ગલ દ્રવ્ય રૂપ પણ હોઈ શકે છે, અસંબદ્ધ-દૂર સ્થિત પુદ્ગલ દ્રવ્ય રૂપ પણ હોઈ શકે છે, તથા તેઓ સમાન વર્ણાદિથી યુક્ત પણ હોઈ શકે છે અને અસમાન વર્ણાદિકોથી યુક્ત પણ હોઈ શકે છે. “વિઝવિત્તા તઓ પચ્છા અપ્પણો અહિચ્છિયાઈં કજ્જાઈં કરેતિ” આ રૂપોની વિકુર્વણા કર્યા બાદ તેઓ ઇચ્છાનુસાર

કુર્વન્તિ । એવં નરદેવાવિ એવં ધમ્મદેવા વિ' એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા, નરદેવા અપિ, 'ધર્મદેવા અપિ વાચ્યાઃ । ગૌતમ પૃચ્છતિ-‘દેવાહિદેવાણં પુચ્છા’ હે મદન્ત ! દેવાધિદેવાઃ કિમ્ એકત્વમ્-એકરૂપં વિકુર્વિતું પ્રભવઃ-સમર્થાઃ ભવન્તિ ? કિંવા પૃથુત્વમ્ અનેક રૂપાણિ, વિકુર્વિતું પ્રભવઃ-સમર્થાઃ ભવન્તિ ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयमा । एगत्तंपि पहू विउव्वित्तए, पुहुत्तं पि पहू विउव्वित्तए’ हे गौतम ! देवाधिदेवाः खलु एकत्वमपि-एकरूपमपि, विकुर्वितुं प्रभवः-समर्थाः भवन्ति, अथ च पृथुत्वमपि-अनेकरूपाण्यपि विकुर्वितुं प्रभवः-समर्था भवन्ति, किन्तु ‘णो चेवणं संपत्तीए विउव्विसु वा, विउव्विति वा, विउव्विस्संति वा’ नो चैव खलु, सम्प्राप्त्या-तद्देशावगाहनेन वैक्रियरूपसंपादनेनेत्यर्थः कदाचित् व्यकुर्विषुर्वा, विकुर्वन्ति वा, विकुर्विष्यन्ति वा, केवलं तेषां वैक्रियशक्तेः सामर्थ्यमतिपादनपदमेतदवसेयम् ।

फिर वे इच्छानुसार अपने कामों को करते हैं । ‘एवं नरदेवावि, एवं धम्मदेवा वि’ इसी प्रकार का कथन नरदेव और धर्मदेवों के विषय में भी कहना चाहिये अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘देवाहि-देवाणं पुच्छा’ है मदन्त ! देवाधिदेव क्या एक रूप को विकुर्वणा करने में समर्थ होते हैं या अनेक रूपों की विकुर्वणा करने में समर्थ होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘एगत्तं पि पभू विउव्वित्तए, पुहुत्तं पि पभू विउव्वित्तए’ देवाधिदेव एकरूप की भी अपनी विकुर्वणा शक्ति द्वारा निष्पत्ति कर सकते हैं और अनेक रूपों की भी निष्पत्ति कर सकते हैं-किन्तु ‘णो चेव णं संपत्तीए विउव्विसु वा, विउव्विति वा, विउव्विस्संति वा’ उन्होंने वैक्रियरूप संपादन द्वारा न पहले कभी ऐसा किया है न वे वर्तमान काल में भी ऐसा करते हैं’

પોતાના કાર્યોને કરે છે. “એવં નરદેવા વિ, એવં ધમ્મદેવા વિ” એજ પ્રકારનું કથન નરદેવો અને ધર્મદેવોની વિકુર્વણા શક્તિ વિષે પણ સમજાવું.

ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્ન-“દેવાહિદેવાણં પુચ્છા” હે ભગવન્ ! દેવાધિદેવો શું એક રૂપની વિકુર્વણા કરવાને સમર્થ હોય છે, કે અનેક રૂપોની વિકુર્વણા કરવાને સમર્થ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર-“एगत्तं पि पभू विउव्वित्तए, पुहुत्तं पि पभू विउव्वित्तए” હે ગૌતમ ! દેવાધિદેવ પોતાની વૈક્રિયશક્તિ દ્વારા એક રૂપનું પણ નિર્માણ કરી શકે છે અને અનેક રૂપોનું નિર્માણ પણ કરી શકે છે પરંતુ “णोचेवणं संपत्तीए विउव्विसु वा विउव्विति वा, विउव्विस्संति वा” તેમણે પોતાની વૈક્રિયશક્તિ દ્વારા પહેલાં કદી પણ એવાં વૈક્રિય રૂપોની નિષ્પત્તિ કરી નથી, વર્તમાન કાળમાં પણ તેઓ એવું કરતા નથી અને ભવિષ્યમાં પણ એવું

ગૌતમઃ પુચ્છતિ—‘ભાવદેવાણં પુચ્છા’ હે ભદ્રન્ત ! ભાવદેવાઃ સ્વલુ કિમ્, એક-
ત્વમ્—એકરૂપં વિકુર્વિતું પ્રભવઃ સમર્થાં ભવન્તિ ? કિંવા પૃથુત્વમ્—અનેકરૂપાણિ,
વિકુર્વિતું પ્રભવઃ—સમર્થાઃ ભવન્તિ ? ભગવાનાહ—‘જહા ભવિયદ્વ્યદેવા’ હે ગૌતમ !
યથા ભવ્યદ્રવ્યદેવાઃ એકત્વમપિ વિકુર્વિતું પ્રભવઃ, અથ ચ પૃથુત્વમપિ વિકુર્વિતું
પ્રભવઃ સમર્થાં ભવન્તિ, તથૈવ ભાવદેવા અપિ એકત્વમપિ વિકુર્વિતું પ્રભવઃ, અથ ચ
પૃથુત્વમપિ વિકુર્વિતું પ્રભવઃ સમર્થાં નવન્તીતિ ભાવઃ ॥મૂ૦ ૪॥

और न आगे भी वे ऐसा करेंगे ही एतावता उनमें ऐसा करने की
वैश्विक शक्ति नहीं है—ऐसा मन समझना शक्ति तो है परन्तु कृतकृत्य
होने से वे ऐसा जिकाल में भी नहीं करते हैं’ अर्थात् उस शक्ति का
इस रूप में वे उपयोग नहीं करते । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—
‘भावदेवा णं भवे । पुच्छा’ हे भद्रन्त ! भावदेव क्या एक रूप की
विकुर्वणा करने में समर्थ होते हैं’ या अनेकरूपों की विकुर्वणा करने
में समर्थ होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘जहा भवियद्व्य-
देवा’ हे गौतम ! जिस प्रकार से भव्यद्रव्यदेव एकरूप भी और अनेक
रूप भी अपनी विकुर्वणाशक्ति द्वारा निष्पन्न करने में समर्थ होते हैं
उसी प्रकार से भावदेव भी एकरूप भी और अनेकरूप भी अपनी
विकुर्वणाशक्ति द्वारा निष्पन्न करने में समर्थ होते हैं ॥ सू० ४ ॥

કરશે નહીં તેથી એવું ન સમજવું જોઈએ કે તેમનામાં એવું કરવાની શક્તિ
(વૈકલ્પિકશક્તિ) નથી શક્તિ હોવા છતાં પણ તે શક્તિનો તેઓ ત્રણે કાળમાં
ઉપયોગ કરતા નથી કારણ કે તેઓ કૃતકૃત્ય થઈ ગયેલા છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ભાવદેવાણં ભવે ! પુચ્છા” હે ભગવન્ ! ભાવદેવો
શું પોતાની વૈકલ્પિકશક્તિ દ્વારા એક રૂપની વિકુર્વણા કરવાને સમર્થ હોય
છે, કે અનેક રૂપોની વિકુર્વણા કરવાને સમર્થ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“જહા ભવિયદ્વ્યદેવા” હે ગૌતમ ! જોમ ભવ્ય-
દ્રવ્યદેવ પોતાની વૈકલ્પિકશક્તિ દ્વારા એક રૂપની વિકુર્વણા કરી શકે છે અને
અનેક રૂપોની વિકુર્વણા પણ કરી શકે છે, એજ પ્રમાણે ભાવદેવ પણ પોતાની
વૈકલ્પિકશક્તિ દ્વારા એક રૂપની પણ વિકુર્વણા કરવાને સમર્થ હોય છે અને
અનેક રૂપોની વિકુર્વણા કરવાને પણ સમર્થ હોય છે. ॥સૂ૦ ૪॥

भव्यद्रव्यदेवाद्युद्धर्तनावक्तव्यता ।

मूलम्—‘भवियद्वदेवा णं भंते ! अणंतरं उव्वट्ठित्ता कहिं गच्छंति ? कहिं उववज्जंति ? किं नेरइएसु उववज्जंति ? जाव देवेसु उववज्जंति ? गोयमा ! नो नेरइएसु उववज्जंति, नो तिरिक्खजोणिएसु, नो मणुस्सेसु उववज्जंति, देवेसु उववज्जंति, जइ देवेसु उववज्जंति, सब्बदेवेसु उववज्जंति, जाव सव्वट्ठ-
सिद्धत्ति, नरदेवा णं भंते ! अणंतरं उव्वट्ठित्ता पुच्छा, गोयमा ! नेरइएसु उववज्जंति, नो तिरिक्खजोणिएसु, नो मणुस्सेसु, णो देवेसु उववज्जंति, जइ नेरइएसु उववज्जंति०, सत्तसु वि पुढ-
वीसु उववज्जंति, धम्मदेवा णं भंते ! अणंतरं पुच्छा, गोयमा ! नो नेरइएसु उववज्जंति णो तिरिक्खजोणिएसु, णो मणुस्सेसु, देवेसु उववज्जंति, जइ देवेसु उववज्जंति किं भवणवासि पुच्छा,
गोयमा ! नो भवणवासि देवेसु उववज्जंति, णो वाणमंतरेसु, नो जोइसियदेवेसु, वेमाणियदेवेसु, उववज्जंति, सब्बेसु वेमाणि-
एसु, उववज्जंति, जाव सब्बट्ठसिद्धअणुत्तरोववाइएसु उववज्जंति,
अत्थे गइया सिज्झंति, जाव अंतं करेति, देवाहिदेवा, अणंतरं उव्वट्ठित्ता कहिं गच्छंति, कहिं उववज्जंति ? गोयमा ! सिज्झंति-
जाव अंतं करेति, भावदेवा णं भंते ! अणंतरं उव्वट्ठित्ता पुच्छा,
जहा वक्कंतीए असुरकुमाराणं उव्वट्ठणा तहा भाणियवा ॥

भवियद्वदेवे णं भंते ! भवियद्वदेवेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ? गोयमा ! जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तिन्नि पलिओ-

वमाइं, एवं जच्चेव ठिई, सच्चेव संचिट्टणा वि, जाव भावदेवस्स, नवरं धम्मदेवस्स जहण्णैणं एक्कं समयं उक्कोसेणं देसूणा पुवकोडी।

भवियदब्बदेवस्स णं भंते ! केवइयं कालं अंतरं होइ ? गोयमा ! जहण्णैणं दसवाससहस्साइं, अंतोमुहुत्तमब्भहियाइं, उक्कोसेणं अणंतं कालं वणस्सइ कालो, नरदेवस्स पुच्छा, गोयमा ! जहण्णैणं सातिरेगं सागरोवमं, उक्कोसेणं अणंतं कालं, अवड्डं पोग्गलपरियट्ठं देसूणं धम्मदेवस्स णं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णैणं पलिओवमपुहुत्तं, उक्कोसेणं अणंतं कालं अवड्डं पोग्गलपरियट्ठं देसूणं, देवाहिदेवाणं पुच्छा, गोयमा ! नरिथि अंतरं, भावदेवस्स णं पुच्छा, गोयमा ! जहण्णैणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं अणंतं कालं वणस्सइ कालो।

एएसिणं भंते ! भवियदब्बदेवाणं नरदेवाणं जाव भावदेवाण य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा नरदेवा, देवाहिदेवा संखेज्जगुणा, धम्मदेवा संखेज्जगुणा, भवियदब्बदेवा असंखेज्जगुणा भावदेवा असंखेज्जगुणा ॥सू. ५॥

छाया—भव्यद्रव्यदेवाः खलु भदन्त ! अनन्तरम् उद्बृत्त्य कुत्र गच्छन्ति ? कुत्र उपपद्यन्ते ? किं नैरयिकेषु उपपद्यन्ते ? यावत् देवेषु उपपद्यन्ते ? गौतम ! नो नैरयिकेषु उपपद्यन्ते, नो तिर्यग्योनिकेषु, नो मनुष्येषु उपपद्यन्ते, देवेषु उपपद्यन्ते, यद् देवेषु उपपद्यन्ते, सर्वदेवेषु उपपद्यन्ते, यावत् सर्वार्थसिद्धे इति, नरदेवाः खलु भदन्त ! अनन्तरम् उद्बृत्त्य, पृच्छा, गौतम ! नैरयिकेषु उपपद्यन्ते, नो तिर्यग्योनिकेषु, नो मनुष्येषु उपपद्यन्ते, नो देवेषु उपपद्यन्ते, यदि नरयिकेषु उपपद्यन्ते०, समस्वपि पृथिवीषु उपपद्यन्ते, धर्मदेवाः खलु भदन्त ! अनन्तरं पृच्छा, गौतम ! नो नैरयिकेषु उपपद्यन्ते नो तिर्यग्योनिकेषु, नो मनुष्येषु उपपद्यन्ते, देवेषु उपपद्यन्ते, यदि देवेषु उपपद्यन्ते, किं भवनवासिदेवेषु० पृच्छा,

ગૌતમ ! નો મવનવાસિદેવેષુ ઉપપદ્યન્તે, નો વાનવ્યન્તરદેવેષુ, નો જ્યોતિષિક દેવેષુ ઉપપદ્યન્તે, વૈમાનિકદેવેષુ ઉપપદ્યન્તે, સર્વેષુ વૈમાનિકેષુ ઉપપદ્યન્તે, યાવત્-સર્વાયસિદ્ધાનુત્તરોપપાતિકેષુ ઉપપદ્યન્તે, અસ્ત્યેકકે સિધ્યન્તિ, યાવત્-અન્તં કુર્વન્તિ, દેવાધિદેવાઃ અનન્તરમ્ ઉદ્વૃત્ય કુત્ર ગચ્છન્તિ ? કુત્ર ઉપપદ્યન્તે ? ગૌતમ ! સિધ્યન્તિ, યાવત્-અન્તં કુર્વન્તિ, માવદેવાઃ સ્વલુ મદન્ત ! અનન્તરમ્ ઉદ્વૃત્ય પૃચ્છા, યથા વ્યુત્ક્રાન્તો અસુરકુમારાણામ્ ઉદ્વર્તના તથા મણિતવ્યા । મન્વ્યદ્રવ્યદેવઃ સ્વલુ મદન્ત ! મન્વ્યદ્રવ્યદેવ इति કાલતઃ ક્રિયચ્ચિરં ભવતિ ? ગૌતમ ! જઘન્યેન અન્તર્મુદ્વર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન ત્રીણિ પલ્યોપમાનિ, એવં યત્રૈવ સ્થિતિ સ્તત્રૈવ સંસ્થાનમપિ, યાવત્-ભાવદેવસ્ય, નવરં ધર્મદેવસ્ય જઘન્યેન એકં સમયમ્, ઉત્કૃષ્ટેન દેશોના પૂર્વકોટિઃ । મન્વ્યદ્રવ્યદેવસ્ય સ્વલુ મદન્ત ! ક્રિયન્તં કાલમ્ અન્તરં મરતિ ? ગૌતમ ! જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્રાણિ, અન્તર્મુદ્વર્તામ્યધિકાનિ । ઉત્કૃષ્ટેન અનન્તં કાલં વનસ્પતિકાલઃ, નરદેવસ્ય પૃચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન સાતિ-રેકં સાગરોપમમ્, ઉત્કૃષ્ટેન અનન્તં કાલમ્, અપાર્દ્ધ પુદ્ગલપરિવર્તમ્ દેશોનમ્, ધર્મદેવસ્ય સ્વલુ પૃચ્છા, ગૌતમ ! જઘન્યેન પલ્યોપમપૃથક્ત્વમ્, ઉત્કૃષ્ટેન અનન્તં કાલં, અપાર્દ્ધ પુદ્ગલપરિવર્ત દેશોનં, દેવાધિદેવાનાં પૃચ્છા, ગૌતમ ! નાસ્તિ અન્ત-રમ્, ભાવદેવસ્ય સ્વલુ પૃચ્છા ગૌતમ ! જઘન્યેન અન્તર્મુદ્વર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન અનન્તં કાલમ્, વનસ્પતિકાલઃ, એતેષામ્ સ્વલુ મદન્ત ! મન્વ્યદ્રવ્યદેવાનાં નરદેવાનાં, યાવત્-ભાવદેવાનાં ચ કતરે કતરેભ્યો યાવત્ વિશેષાધિકા વા ? ગૌતમ ! સર્વસ્તોકાઃ નરદેવાઃ, દેવાધિદેવાઃ સંસ્થેયગુણાઃ, ધર્મદેવાઃ સંસ્થેયગુણાઃ, મન્વ્યદ્રવ્યદેવાઃ અસંસ્થેયગુણાઃ, ભાવદેવાઃ અસંસ્થેયગુણાઃ ॥સૂ ૫॥

ટીકા—અથ ગતિદ્વારમાહ—‘મવિયદ્વદેવાણં મંતે’ इत्यादि । ‘મવિયદ્વદેવાણં મંતે ! અણંતરં ઉવદ્વિત્તા કહિં ગચ્છંતિ ? કહિં ઉવવજ્જંતિ ?’ ગૌતમ :

મન્વ્યદ્રવ્યદેવાદ્યુદ્વર્તના (ઉત્પત્તિ) વક્તવ્યતા—

‘મવિયદ્વદેવાણં મંતે ! અણંતરં ઉવદ્વિત્તા કહિં ગચ્છંતિ’ इत्यादि ।

ટીકા—સૂત્રકાર ને હસ સૂત્ર દ્વારા ગતિદ્વારની પ્રરૂપણાની છે હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા છે—‘મવિયદ્વદેવાણં મંતે ! અણં-તરં ઉવદ્વિત્તા કહિં ગચ્છંતિ ? કહિં ઉવવજ્જંતિ’ હે મદન્ત ! જો મન્વ્ય-

—મન્વ્યદ્રવ્યદેવ આદિની ઉદ્વર્તના (ઉત્પત્તિ)ની વક્તવ્યતા—

“મવિયદ્વદેવાણં મંતે ! અણંતરં ઉવદ્વિત્તા કહિં ગચ્છંતિ” इत्यादि—

ટીકા—સૂત્રકારે આ સૂત્રદ્વારા ગતિદ્વારની પ્રરૂપણા કરી છે. આ વિષ-

યને અનુલક્ષીને ગૌતમસ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—

“મવિયદ્વદેવાણં મંતે ! અણંતરં ઉવદ્વિત્તા કહિં ગચ્છંતિ ? કહિં ઉવવજ્જંતિ”

પૂજ્યતિ-હે મદન્ત ! મવ્યદ્રવ્યદેવાઃ, खलु अनन्तरम्-મવ્યદ્રવ્યદેવમવાનન્તરમ્, ઉદ્વૃત્તય, કુત્ર ગચ્છન્તિ ? કુત્ર ઉપપદ્યન્તે ? જાયન્તે ? તદેવ નિશ્ચયતિ-‘કિં નેર-
હણસુ ઉવવજ્જન્તિ, જાવ દેવેસુ ઉવવજ્જન્તિ ?’ કિં નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યન્તે ? યાવત્-
કિંવા પૃથિવ્યાદ્યેકેન્દ્રિયાદિપञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनિકેષુ ઉપપદ્યન્તે, કિંવા મનુષ્યેષુ
ઉપપદ્યન્તે ? કિંવા અસુરકુમારાદિ મવનવાસિષુ ઉપપદ્યન્તે ? કિંવા વાનવ્યન્તરેષુ
ઉપપદ્યન્તે ? કિંવા જ્યોતિષિકેષુ ઉપપદ્યન્તે ? કિંવા વૈમાનિકદેવેષુ ઉપપદ્યન્તે ?
કિંવા નવગ્રૈવેયકાદિ દેવેષુ ઉપપદ્યન્તે ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! નો નેરહણસુ ઉવવ-
જ્જન્તિ, ણો તિરિક્કલજોણિણસુ, ણો મણુસસેસુ ઉવવજ્જન્તિ, દેવેસુ ઉવવજ્જન્તિ’
હે ગૌતમ ! મવ્યદ્રવ્યદેવાઃ खलु નો નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યન્તે, નો તિર્યગ્યોનિકેષુ

દ્રવ્યદેવ હૈ-વે અપને મવ્યદ્રવ્યદેવ કે મવ કો છોડતે હી કહાં પર જાતે
હૈ ? કહાં પર ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? ‘કિં નેરહણસુ ઉવવજ્જન્તિ, જાવ દેવેસુ
ઉવવજ્જન્તિ’ વયા વે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? કિં વા-પૃથિવી કાયિ-
કાદિ રૂપ એકેન્દ્રિય સે લેકર દ્વીન્દ્રિય, તેજન્દ્રિય, ચૌજન્દ્રિય એવં પંચેન્દ્રિ-
યતિર્યગ્યોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? યા મનુષ્યોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? યા અસુર
કુમારાદિ મવનવાસિયોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? યા વાનવ્યન્તરોં મેં ઉત્પન્ન
હોતે હૈ ? યા જ્યોતિષિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? યા વૈમાનિક દેવોં મેં
ઉત્પન્ન હોતે હૈ યા નવગ્રૈવેયક આદિ દેવોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? હસકે
ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈ-‘ગોયમા ! નો નેરહણસુ ઉવવજ્જન્તિ, ણો તિરિ-
ક્કલજોણિણસુ, ણો મણુસસેસુ ઉવવજ્જન્તિ, દેવેસુ ઉવવજ્જન્તિ’ હે ગૌતમ !
મવ્યદ્રવ્યદેવ નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈ, ન તિર્યગ્યોં મેં ઉત્પન્ન

હે ભગવન્ ! મવ્યદ્રવ્યદેવો પોતાના મવ્યદ્રવ્યદેવના ભવને છોડીને (તે ભવનું
આયુષ્ય પૂરું કરીને) કયાં જાય છે ? કયાં ઉત્પન્ન થાય છે ? “કિં નેરહણસુ
ઉવવજ્જન્તિ જાવ દેવેસુ ઉવવજ્જન્તિ ?” શું તેઓ નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?
અથવા પૃથ્વીકાયિક આદિ એકેન્દ્રિયોથી લઈને દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિ-
ન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિયતિર્યગ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન થાય
છે ? કે ભવનપતિ દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે વાનવ્યન્તર દેવોમાં ઉત્પન્ન
થાય છે ? કે જ્યોતિષિક દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે વૈમાનિક દેવોમાં ઉત્પન્ન
થાય છે ? કે નવગ્રૈવેયકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે પાંચ અનુત્તર
વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ગોયમા ! નો નેરહણસુ ઉવવજ્જન્તિ, ણો તિરિ-
ક્કલજોણિણસુ, ણો મણુસસેસુ ઉવવજ્જન્તિ, દેવેસુ ઉવવજ્જન્તિ” હે ગૌતમ ! મવ્ય-
દ્રવ્યદેવો નારકોમાં પણ ઉત્પન્ન થતા નથી, તિર્યગ્યોમાં પણ ઉત્પન્ન થતા નથી.

ઉપપદ્યન્તે, નો મનુષ્યેષુ ઉપપદ્યન્તે, કિન્તુ દેવેષુ-મવનપત્યાદિ સર્વાર્થસિદ્ધપર્યન્તેષુ ઉપપદ્યન્તે, તથા ચાત્ર ભવ્યદ્રવ્યદેવાનાં ભાવિદેવમવસ્વભાવત્વાનૈરયિકાદિ મવપ્રતિ વેધોડવસેયઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જહ દેવેસુ ઉવવજ્જંતિ૦?’ હે મદન્ત ! મવિકદ્રવ્ય-દેવાઃ સ્વલુ યદિ દેવેષુ ઉપપદ્યન્તે તત્ કિમ્ અસુરકુમારાદિ મવનવાસિષુ ઉપપદ્યન્તે ? વાનવ્યન્તરેષુ ઉપપદ્યન્તે ? કિંવા જ્યોતિષિકેષુ ઉપપદ્યન્તે ? કિંવા વૈમાનિકેષુ ઉપપદ્યન્તે ? નવગ્રૈવેયકેષુ ઉપપદ્યન્તે ? કિંવા પશ્ચાન્નુત્તરોપપાતિકેષુ સર્વાર્થસિદ્ધપર્યન્તેષુ ઉપપદ્યન્તે ? મગવાનાહ-‘સવ્વદેવેસુ ઉવવજ્જંતિ, જાવ સવ્વદ્ધસિદ્ધત્તિ’ હે ગૌતમ ।

હોતે હૈં, ન મનુષ્યોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? કિન્તુ વે દેવોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં, અર્થાત્ મવનપતિ આદિ સે લેકર સર્વાર્થ સિદ્ધ તક કે દેવોંમેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં । કહને કા તાત્પર્ય એસા હૈ કિ ભવ્યદ્રવ્યદેવોં મેં જો નૈરયિકાદિ મવ કા પ્રતિવેધ કિયા ગયા હૈ, વહ ઉનમેં દેવમવ સ્વભાવતા માવી (હોને વાલી) હૈ-હસ કારણ સે કિયા ગયા હૈ । અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા હી પૂછતે હૈં-‘ જહ દેવેસુ ઉવવજ્જંતિ ’ હે મદન્ત । યે મવિક દ્રવ્ય-દેવ યદિ દેવોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં-તો કયા અસુરકુમારાદિ મવનવાસિયોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? કિંવા વાનવ્યન્તરોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા જ્યોતિષિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા વૈમાનિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? કિંવા નવ ગ્રૈવેયકોં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યા સર્વાર્થસિદ્ધ પર્યન્ત પંચ અનુત્તરોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ સવ્વદેવેસુ ઉવવજ્જંતિ જાવ સવ્વદ્ધસિદ્ધત્તિ ’ હે ગૌતમ ! ભવ્યદ્રવ્યદેવ પૂર્વોક્ત સ્વ દેવોં મેં

નથી, મનુષ્યોમાં પણ ઉત્પન્ન થતા નથી પરંતુ તેઓ દેવોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. ભવ્યદ્રવ્યદેવોની નારકાદિ ભવોમાં ઉત્પત્તિ થવાનો નિષેધ કયો છે, કારણ કે તેમનામાં દેવભવ સ્વભાવતઃ ભાવી છે-એટલે કે દેવગતિમાં જ ઉત્પન્ન થવાનાં લક્ષણોનો સફભાવ હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ જહ દેવેસુ ઉવવજ્જંતિ ” ઇત્યાદિ-હે ભગવન્ ! જો ભવ્યદ્રવ્યદેવોની ઉત્પત્તિ દેવોમાં જ થતી હોય, તો કયા દેવોમાં થાય છે ? શું તેઓ અસુરકુમારાદિ ભવનવાસી દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે વાનવ્યન્તરોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે જ્યોતિષિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે વૈમાનિક દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? નવગ્રૈવેયક વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? કે સર્વાર્થસિદ્ધ પર્યન્તના પાંચ અનુત્તર વિમાનોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ ગોયમા ! સવ્વ દેવેસુ ઉવવજ્જંતિ જાવ સવ્વદ્ધસિદ્ધત્તિ ” હે ગૌતમ ! ભવ્યદ્રવ્યદેવો પૂર્વોક્ત સઘળા દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય

મવ્યદ્રવ્યદેવાઃ પૂર્વોક્તેષુ સર્વદેવેષુ ઉપપદ્યન્તે, યાવત્-ભવનપતિવાનવ્યન્તરજ્યોતિષિક-
વૈમાનિકનવગ્રૈવેયકપશ્ચાન્નુત્તરૌપપાતિકસર્વાર્થસિદ્ધપર્યન્તેષુ ઉપપદ્યન્તે इति भावः।
ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘નરદેવા ણં મંતે ! અગંતરં ઉવ્વટ્ઠિત્તા પુચ્છા’ હે મદન્ત ! નરદેવાઃ
સ્વલ્લુ અનન્તરમ્-નરદેવમવાન્તરમ્ ઉદવૃત્ત્ય કુત્ર ઉપપદ્યન્તે ? इति पृच्छा, भगवानाह-
‘ગોયમા ! નેરહ્મણ્ણુ ઉવ્વજ્જંતિ, નો તિરિક્કલ્લજોણિણ્ણુ, ણો મણુસ્સેણુ, ણો દેવેણુ
ઉવ્વજ્જંતિ’ હે ગૌતમ ! નરદેવા ઉદ્વર્તનઅનન્તરં નૈરયિકેણુ ણ્ણવોત્પદ્યન્તે, નો તિર્યગ્ગો-
નિકેણુ ઉપપદ્યન્તે, નો વા મનુષ્યેણુ ઉપપદ્યન્તે, નો વા દેવેણુ-ભવનપત્યાદિસર્વાર્થ-
સિદ્ધિકપર્યન્તેણુ ઉપપદ્યન્તે, તથા ચ અપરિત્યક્તકામભોગા નરદેવા નૈરયિકેણુત્પદ્યન્તે,
શેષત્રયે તિર્પહ્મનુષ્યદેવરૂપે તુ તત્પતિષેધોઽવસેયઃ, તત્ર કેષાંચિચ્ચક્રવર્તિનાં

ઉત્પન્ન હોતે હૈં યાવત્ ભવનપતિ વાનવ્યન્તર જ્યોતિષિક, વૈમાનિક, નવગ્રૈવેયક, પાંચઅનુત્તરૌપપાતિક इन सब देवों में वे उत्पन्न होते हैं।
અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘ નરદેવાણં મંતે ! અગંતરં ઉવ્વટ્ઠિત્તા
પુચ્છા ’ હે મદન્ત ! નરદેવ નરદેવમવ કો છોડને કે બાદ હી કહાં ઉત્પન્ન
હોતે હૈં ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘ गौयमा ’ हे गौतम ! ‘ नेरह्मण्सु
ઉવ્વજ્જંતિ, નો તિરિક્કલ્લજોણિણ્ણુ, ણો મણુસ્સેણુ, ણો દેવેણુ ઉવ્વજ્જંતિ’
નરદેવ નરદેવમવ કો છોડને કે બાદ હી નૈરયિકોં મેં હી ઉત્પન્ન હોતે હૈં,
તિર્યગ્ગોનિકોં મેં ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં, ન મનુષ્યોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હૈં,
और न भवनपति से लेकर सर्वार्थसिद्धपर्यन्त के देवों में वे उत्पन्न
હોતે હૈં । क्योंकि कामभोगों को नहीं छोड़ने वाले नरदेव बहु आरम्भ-
પરિગ્રહી હોને કે કારણ મરકર નૈરયિકોં મેં હી ઉત્પન્ન હોતે હૈં । तिर्यग्यों
મેં, મનુષ્યોં મેં, एवं देवों में वे उत्पन्न नहीं होते हैं। यद्यपि कितनेक

છે એટલે કે ભવનપતિથી લઇને પાંચ અનુત્તર વિમાનવાસી પર્યન્તજા
કોઇ પણ પ્રકારના દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન-“ નરદેવાણં મંતે ! અગંતરં ઉવ્વટ્ઠિત્તા પુચ્છા ” હે
ભગવન્ ! નરદેવો નરદેવ ભવ છોડયા પછી કયાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર-“ ગોયમા ! નેરહ્મણ્ણુ ઉવ્વજ્જંતિ નો તિરિક્કલ્લજોણિણ્ણુ,
ણો મણુસ્સેણુ, ણો દેવેણુ ઉવ્વજ્જંતિ ” નરદેવો, નરદેવ ભવનું આયુષ્ય પૂરું
કરીને નારકોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે, તિર્યંચોમાં પણ ઉત્પન્ન થતા નથી,
મનુષ્યોમાં પણ ઉત્પન્ન થતા નથી અને ભવનપતિથી લઇને સર્વાર્થસિદ્ધક
પર્યન્તજા દેવોમાં પણ ઉત્પન્ન થતા નથી તેનું કારણ એ છે કે નરદેવો
કામભોગોમાં રચ્યાપચ્યા રહે છે. તેઓ અતિશય આરંભ અને પરિગ્રહથી
યુક્ત હોય છે, તેથી તેઓ નારકોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. જો કે કેટલાક

नरदेवानां देवेष्टृत्पादो लभ्यते तत्तेषां नरदेवत्वत्यागेन धर्मदेवत्वप्राप्तायैव देवे-
ष्टृत्पादो भवतीति न कश्चित्प्रकृते विरोधः । गौतमः पृच्छति—‘जइ नेरइएसु उवव-
ज्जंति०?’ हे भदन्त ! यत् खलु नरदेवा नैरयिकेषु उत्पद्यन्ते, तत् किं रत्नप्रभा-
पृथिवी नैरयिकेषु ? किंवा शर्कराप्रभापृथिवी नैरयिकेषु ? किंवा बालुकाप्रभापृथिवी
नैरयिकेषु ? किंवा पङ्कप्रभापृथिवी नैरयिकेषु ? किंवा धूमप्रभापृथिवी नैरयिकेषु ?
किंवा तमःप्रभापृथिवी नैरयिकेषु ? किंवा अधःसप्तमीपृथिवी नैरयिकेषु उत्पद्यन्ते ?
भगवानाह—‘सत्तसु वि पुढवीसु उववज्जंति’ हे गौतम ! नरदेवा उद्धर्तनानन्तरं

चक्रवर्तीरूप नरदेवों का देवों में उत्पाद भी सुना जाता है सो इसका
कारण यह है कि वे नरदेवत्व का त्याग कर धर्मदेवत्व को प्राप्त करके
ही देवों में उत्पन्न होते हैं—नरदेवत्व की स्थिति में रहते हुए वे देवगति
के बन्धक नहीं होते हैं । इस प्रकार से प्रकृति कथन में कोई विरोध
नहीं आता है । अब गौतम स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—माना कि
नरदेव नैरयिकों में ही उत्पन्न होते हैं—सो क्या वे रत्नप्रभा पृथिवी के
नैरयिकों में उत्पन्न होते हैं ? किंवा शर्कराप्रभा पृथिवी के नैरयिकों में
उत्पन्न होते हैं ? या बालुकाप्रभापृथिवी के नैरयिकों में उत्पन्न होते हैं ?
या पङ्कप्रभा पृथिवी के नैरयिकों में उत्पन्न होते हैं ? या धूमप्रभापृथिवी
के नैरयिकों में उत्पन्न होते हैं ? या तमः प्रभा पृथिवी के नैरयिकों में
उत्पन्न होते हैं ? या अधः सप्तमी पृथिवी के नैरयिकों में उत्पन्न होते
हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘ सत्तसु वि पुढवीसु उववज्जंति ’

यकवर्ती ३५ नरदेवोभां उत्पाद यथानुं पणु जणुवामां आवे छे, तेनुं कारणु
अे छे के तेमणु नरदेवत्व (यकवर्तीत्व)नो परित्याग करीने धर्मदेवत्व
अंणीकार कयुं डोय छे आ रीते तेमने देवगति प्राप्त थय शके छे परंतु
नरदेवत्वनी स्थितिमां न रहनेनारणवे तो देवगतिना बन्धक डोता नथी.

गौतम स्वामीनो प्रश्न—छे लगवन् ! नरदेवो नरदेव सअंधी आयुष्य
पूरं करीने नारकोभां उत्पन्न थता डोय, तो सात नरको पैकी कयं नरकना
नारकोभां उत्पन्न थाय छे ? शुं रत्नप्रभाना नारकोभां उत्पन्न थाय छे ? के
शर्कराप्रभाना नारकोभां उत्पन्न थाय छे ? के बालुकाप्रभाना नारकोभां उत्पन्न
थाय छे ? के पङ्कप्रभाना नारकोभां उत्पन्न थाय छे ? के धूमप्रभाना नारकोभां
उत्पन्न थाय छे ? के तमःप्रभाना नारकोभां उत्पन्न थाय छे ? के अधः
सप्तमी पृथ्वीना नारकोभां उत्पन्न थाय छे ?

भडावीर प्रभुनो उत्तर—“सत्तसु वि पुढवीसु उववज्जंति” छे गौतम ! तेअो नर-
देवसअंधी आयुष्य पूरं करीने साते पृथ्वीअोना नारकोभां उत्पन्न थाय छे,

સપ્તસ્વપિ પૃથિવીષુ પૂર્વોક્તાસુ ઉપપદ્યન્તે । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ધમ્મદેવા ણં મંતે ? અણંતરં પુચ્છા’ હે મદન્ત ! ધર્મદેવાઃ સ્વલ્લ અનન્તરં—ધર્મદેવમવાનન્તરમ્, ઉદટ્ટચ્ચ કુત્તોપપદ્યન્તે ? इति पृच्छा, भगवानाह—‘गोयमा ! नो नेरइएसु उववज्जेज्जा णो तिरिक्खजोगिएसु, णो मणुस्सेसु उववज्जंति, देवेसु उववज्जंति’ हे गौतम ! धर्म-
 देवाः नो नैरयिकेषु उपपद्यन्ते, नो तिर्यग्योनिकेषु, नो वा मनुष्येषु उपपद्यन्ते, किन्तु देवेषु उपपद्यन्ते । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘જહ દેવેસુ ઉવવજ્જંતિ, કિં ભવણવાસિ પુચ્છા’ હે મદન્ત ! યસ્વલ્લ ધર્મદેવા ઉદ્વર્તનાનન્તરં દેવેષુ ઉપપદ્યન્તે, તત્ કિં ભવનવાસિષુ—અસુરકુમારાદિષુ ? કિંવા વાનવ્યન્તરેષુ ? કિંવા જ્યોતિષિકેષુ ?

हे गौतम ! नरदेव उद्वर्त्तन के बाद सातों ही पृथिवियों के नैरयिकों में उत्पन्न होते हैं। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘ धम्मदेवा णं मंते । अणंतरं पुच्छा ’ हे मदन्त ! धर्मदेव अपने धर्मदेवभव को छोड़ते ही कहां उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘ गोयमा ’ हे गौतम ! ‘ नो नेरइएसु उववज्जंति, णो तिरिक्खजोगिएसु, णो मणु-
 स्सेसु उववज्जंति, देवेसु उववज्जंति ’ धर्मदेव नैरयिकों में उत्पन्न नहीं होते हैं, तिर्यग्यों में उत्पन्न नहीं होते हैं, मनुष्यों में उत्पन्न नहीं होते हैं, वे तो देवों में ही उत्पन्न होते हैं। क्योंकि चारित्र के सद्भाव में देवायु के सिवाय दूसरी आयु का बन्ध नहीं होता है। अब गौतम इसी बात को विशेषरूप से प्रभु से पूछते हैं—‘ जह दैवेसु उववज्जंति, किं भवणवासि पुच्छा ’ हे मदन्त ! यदि धर्मदेव उद्वर्त्तन के बाद देवों में उत्पन्न होते हैं ? तो क्या वे भवनवासियों में उत्पन्न होते हैं ?

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન—“ ધમ્મદેવા ણં મંતે ! અણંતરં પુચ્છા ” હે ભગવન્ ! ધર્મદેવો, પોતાના ધર્મદેવભવને છોડીને ક્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર—“ ગોયમા ! ણો નેરइएसु उववज्जंति, णो तिरिक्ख-
 जोगिएसु, णो मणुस्सेसु उववज्जंति देवेसु उववज्जंति ” હે ગૌતમ ! ધર્મદેવ નારકોમાં ઉત્પન્ન થતા નથી, તિર્યગ્યોમાં ઉત્પન્ન થતા નથી, મનુષ્યોમાં પણ ઉત્પન્ન થતા નથી તેઓ દેવોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે, કારણ કે દેવાયુના બંધવાળાને જ ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન—“ જહ દૈવેસુ ઉવવજ્જંતિ, કિં ભવણવાસિ પુચ્છા ” હે ભગવન્ ! જો ધર્મદેવો પોતાના ધર્મદેવભવના આયુષ્યને પરિપૂર્ણ કરીને દેવોમાં ઉત્પન્ન થતા હોય, તો ક્યા દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? શું ભવનપતિ.

किंवा वैमानिकादिषु सर्वार्थसिद्धपर्यन्तेषु उपपद्यन्ते ? इति पृच्छा, भगवानाह—
‘गोयमा ! नो भवणवासिदेवेषु उववज्जन्ति, णो वाणमंतरदेवेषु, णो जोइसिएसु,
वेमाणियदेवेषु उववज्जन्ति, सव्वेसु वेमाणिएसु उववज्जन्ति, जाव सव्वट्ठसिद्ध
अणुत्तरोववाइएसु उववज्जन्ति’ हे गौतम ! धर्मदेवा नो भवनवासिषु उपपद्यन्ते, नो
वानव्यन्तरदेवेषु, नो वा ज्योतिषिकदेवेषु उपपद्यन्ते, अपितु वैमानिकदेवेषु उप-
पद्यन्ते, तत्रापि सर्वेषु-सौधर्मशानाद्यच्युतान्तेषु द्वादशसु वैमानिकेषु उपपद्यन्ते,
यावत्-नवग्रैवेयक-त्रिजयवैजयन्तादिसर्वार्थसिद्धपर्यन्तपञ्चानुत्तरौपपातिकेषु देवेषु
उपपद्यन्ते, तत्रापि ‘अत्थेगइया सिज्झन्ति जाव अंतं करेति’ अस्त्येकके

या वानव्यन्तरो में उत्पन्न होते हैं ? या ज्योतिषियों में उत्पन्न होते
हैं ? या सर्वार्थसिद्धपर्यन्त के वैमानिकों में उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर
में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम ! नो भवणवासिदेवेषु उववज्जन्ति,
णो वाणमंतरदेवेषु उववज्जन्ति, णो जोइसिएसु उववज्जन्ति, वेमाणिय-
देवेषु उववज्जन्ति सव्वेसु वेमाणिएसु उववज्जन्ति, जाव सव्वट्ठसिद्ध अणु-
त्तरोववाइएसु उववज्जन्ति’ धर्मदेव असुरकुमार आदि भवनवासियों
में उत्पन्न नहीं होते हैं, वानव्यन्तरदेवों में उत्पन्न नहीं होते हैं, ज्योति-
षिक देवों में उत्पन्न नहीं होते हैं, वे तो वैमानिकों में ही उत्पन्न होते हैं
और उनमें भी सब वैमानिकों में उत्पन्न हो जाते हैं—ऐसा कोई उनके
लिये भेद नहीं है कि वे असुकवैमानिकों में ही उत्पन्न हों सौधर्मदेव-
लोक से लगाकर सर्वार्थसिद्धनक के अनुत्तर विमान में वे उत्पन्न हो
सकते हैं (अत्थेगइया सिज्झन्ति जाव अंतं करेति) तथा इन धर्मदेवों

हेवोमा उत्पन्न-थाय छे ? के वानव्यन्तर हेवोमा उत्पन्न थाय छे ? के
ज्योतिषिक हेवोमा उत्पन्न उत्पन्न थाय छे ? के सर्वार्थसिद्ध पर्यन्तना
वैमानिक हेवोमा उत्पन्न थाय छे ?

महावीर प्रभुना उत्तर—“गोयमा !” हे गौतम ! “नो भवणवासी देवेषु
उववज्जन्ति, णो वाणमंतरदेवेषु उववज्जन्ति, णो जोइसिएसु उववज्जन्ति” धर्म-
देवो भवनपति हेवोमा उत्पन्न यता नथी, वानव्यन्तर हेवोमा पणु उत्पन्न
यता नथी, ज्योतिषिक हेवोमा पणु उत्पन्न यता नथी, “वेमाणियदेवेषु उवव-
ज्जन्ति, सव्वेसु वेमाणिएसु उववज्जन्ति, जाव सव्वट्ठसिद्ध अणुत्तरोववाइएसु उवव-
ज्जन्ति” परन्तु तेओ वैमानिक हेवोमा न उत्पन्न थाय छे तेओ अभुक्
वैमानिक हेवोमा न उत्पन्न थाय छे, ओबुं नथी, परन्तु सौधर्म देवदेवकी
लघने सर्वार्थसिद्ध अनुत्तर विमान पर्यन्तना केअ पणु विमानमां तेओ देव
इपे उत्पन्न यता होय छे तथा “अत्थे गइया सिज्झन्ति जाव अंतं करेति”

કેચન ક્ષપિતસર્વકર્માણઃ ધર્મદેવાઃ સિધ્ધ્યન્તિ, યાવત્-બુધ્ધ્યન્તે, મુચ્યન્તે, પરિ-
નિર્વાન્તિ સર્વદુઃખાનામન્તં કુર્વન્તિ ચ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘દેવાહિદેવા અણંતરં
ઉવ્વટ્ટિતા કહિં ગચ્છંતિ? કહિં ઉવ્વજ્જંતિ?’ હે ભદન્ત ! દેવાધિદેવાસ્તીર્યઙ્કરા
અર્હન્તઃ, અનન્તરમ્-તીર્થઙ્કરભવાનન્તરમ્, ઉદ્વૃત્ય, કુત્ર ગચ્છન્તિ? કુત્રોપપદ્યન્તે?
ભગવાનાહ-‘ગોયમા ! સિજ્ઝંતિ, જાવ અંતં કરેતિ’ હે ગૌતમ ! દેવાધિદેવાસ્તીર્ય-
ઙ્કરા ઉદ્વર્તનાનન્તરં સિધ્ધ્યન્તિ, યાવત્-બુધ્ધ્યન્તે, મુચ્યન્તે પરિનિર્વાન્તિ સર્વદુઃખા-
નામન્તં કુર્વન્તિ ચ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ભાવદેવા ણં મંતે ! અણંતરં ઉવ્વટ્ટિતા
પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! ભાવદેવાઃ સ્વલુ, અનન્તરમ્-ભાવદેવભવાનન્તરમ્, ઉદ્વૃત્ય,

મેં કિતનેક ધર્મદેવ એસે ખી હોતે હૈં કિ જો ક્ષપિતસર્વકર્મા હોકર
સિદ્ધ હો જાતે હૈં, યાવત્-બુદ્ધ હો જાતે હૈં, સંસાર સે સર્વથા છૂટ જાતે
હૈં, શીતીભૂત હો જાતે હૈં, ઓર સમસ્ત દુખોં કે અન્તકર્તા હો જાતે હૈં ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં- ‘દેવાહિદેવા અણંતરં
ઉવ્વટ્ટિતા કહિં ગચ્છંતિ, કહિં ઉવ્વજ્જંતિ’ હે ભદન્ત ! દેવાધિદેવ-તીર્થ-
કર અર્હન્ત-તીર્થકર ભવ કો છોડકર કહાં જાતે હૈં? કહાં ઉત્પન્ન હોતે
હૈં? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ગોયમા ! સિજ્ઝંતિ, જાવ અંતં કરેતિ’
હે ગૌતમ ! દેવાધિદેવ તીર્થકર ઉદ્વર્તન કે બાદ સિદ્ધ હો જાતે હૈં, મુક્ત
હો જાતે હૈં, શીતીભૂત હો જાતે હૈં ઓર સમસ્તદુઃખોં કે અન્તકર્તા બન
જાતે હૈં । અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘ ભાવદેવા ણં મંતે ! અણ-
ન્તરં ઉવ્વટ્ટિતા પુચ્છા ’ હે ભદન્ત ! ભાવદેવ ભાવદેવભવ કો છોડને કે

તે ધર્મદેવોમાં કેટલાક ધર્મદેવો એવા પણ હોય છે કે જેઓ સમસ્ત કર્મોના ક્ષય
કરીને સિદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત, શીતલીભૂત અને સમસ્ત દુઃખોના અંતકર્તા
પણ થઈ જાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ દેવાહિદેવા અણંતરં ઉવ્વટ્ટિતા કહિં ગચ્છંતિ,
કહિં ઉવ્વજ્જંતિ ” હે ભગવન્ ! દેવાધિદેવ (તીર્થકર અર્હન્ત) તીર્થકર ભવને
છોડીને ક્યાં જાય છે ? ક્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ ગોયમા ! સિજ્ઝંતિ, જાવ અંતં કરેતિ ” હે
ગૌતમ ! દેવાધિદેવ (તીર્થકર અર્હન્ત) તીર્થકર ભવ પૂરો કરીને સિદ્ધ થઈ
જાય છે, બુદ્ધ થઈ જાય છે મુક્ત થઈ જાય છે શીતલીભૂત થઈ જાય છે
અને સમસ્ત દુઃખોના અંતકર્તા બની જાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ ભાવદેવા ણં મંતે ! અણંતરં ઉવ્વટ્ટિતા પુચ્છા ” હે
ભગવન્ ! ભાવદેવો, તેમના ભાવદેવ સંબંધી ભવને છોડીને (તે ભવની આયુ-
સ્થિતિ પૂરી કરીને) ક્યાં જાય છે ? ક્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

કુત્ર ગચ્છન્તિ ? કુત્ર ઉપવચન્તે ? इति पृच्छा, भगवानाह—‘जहा वक्कंतीए असुर-
कुमाराणं उव्वट्टणा तहा भाणियव्वा’ हे गौतम ! यथा व्युत्क्रान्तिके—प्रज्ञापनायाः
षष्ठपदे, असुरकुमाराणाम् उद्वर्तना भणिता, तथा भावदेवानामपि उद्वर्तना
भणितव्या—वक्तव्या, तथा च असुरकुमाराः बहुषु जीवस्थानेषु गच्छन्ति, अत-
स्तैरतिदेशः प्रतिपादितः असुरकुमारादयः ईशानान्ताः देवाः पृथिव्यादिव्यपि
गच्छन्तीति भावः ॥

अथ—संस्थिति ‘संचिद्वणा’ द्वारमाह—‘भवियदव्वदेवेणं’ इत्यादि’ ‘भविय-
दव्वदेवेणं भंते ! भवियदव्वदेवेत्ति कालओ केवच्चिरं होइ ?’ गौतमः पृच्छति—
हे भदन्त ! भविकद्रव्यदेवः खलु ‘भवियदव्वदेवः’ इति पर्यायमपरित्यजन्, कालतः
कालापेक्षया, कियच्चिरं—कियत्कालावधि भवति ? तिष्ठति ? भगवानाह—‘गोयमा ।

याद ही कहाँ जाते हैं ? कहाँ उत्पन्न होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—
‘जहा वक्कंतीए असुरकुमाराणं उव्वट्टणा तहा भाणियव्वा’ हे गौतम !
जिस प्रकार से प्रज्ञापना के छठे पद में असुरकुमारों की उद्वर्तना कही
जा चुकी है, उसी प्रकार से यहां पर भावदेवों की भी उद्वर्तना कहनी
चाहिये तथा च—असुरकुमार अनेक जीवस्थानों में जाते हैं इसलिये
उनकीवक्तव्यता के समान इनकी वक्तव्यता कही गई है—कहने का तात्पर्य
यह है कि असुरकुमारादि ईशानान्त देव पृथिव्यादिकों में भी जाते हैं ।
अब सूत्रकार ‘संचिद्वणा’ संस्थिति द्वार का कथन करते हैं—इसमें
गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—‘ भवियदव्वदेवेणं भंते ! भवियदव्वदेवे
त्तिकालओ केवच्चिरं होइ ’ हे भदन्त ! भविकद्रव्यदेव “ भविकद्रव्यदेव

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“ જહા વક્કંતીએ અસુરકુમારાણ ઉવ્વટ્ટણા, તહા
ભાણિયવ્વા ” હે ગૌતમ ! પ્રજ્ઞાપના સૂત્રના છઠ્ઠા પદમાં અસુરકુમારોની ઉદ્વ-
ર્તના વિષે એવું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન ભાવદેવોની ઉદ્વ-
ર્તના વિષે પણ કરવું જોઈએ જેમ કે અસુરકુમારો અનેક જીવસ્થાનોમાં જાય
છે. પૃથ્વીકાયાદિકોમાં તેમની ઉત્પત્તિ થાય છે, એવું ત્યાં કહેવામાં આવ્યું છે.
એવું જ કથન ભાવદેવોની ઉદ્વર્તના વિષે પણ સમજવું અસુરકુમારથી લઈને
ઈશાન પર્યન્તના દેવો પૃથ્વીકાયાદિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ઇત્યાદિ કથન
અહીં પણ શ્રદ્ધા કરવાનું છે.

હવે સૂત્રકાર “ સંચિદ્વણા ” સંસ્થિતિ દ્વારનું કથન કરે છે—ગૌતમ સ્વામી
આ વિષયને અનુલક્ષીને મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—“ ભવિયદવ્વદેવેણં
ભંતે ! ભવિયદવ્વદેવે ત્તિ કાલો કેવચ્ચિરં હોઈ ? ” હે ભગવન્ ! ભવિકદ્રવ્યદેવ,

જહ્ણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં તિન્નિ પલિયોવમાઈં' હે ગૌતમ ! ભવ્યદ્રવ્યદેવસ્ય
 ભવ્યદ્રવ્યદેવપર્યાયાવસ્થાયાં કાલાપેક્ષયા, જયન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટેન તુ
 ત્રીણિ પલ્યોપમાનિ ભવન્તિ, 'એવં જચ્ચેવ ઠિઈં, સચ્ચેવ સંચિટ્ઠાણા વિ જાવ ભાવદેવસ્સ'
 એવમ્—અનયા રીત્યા, અનેન ન્યાયેન વા, યા ચૈવ સ્થિતિઃ—ભવસ્થિતિઃ પૂર્વે પ્રતિપા-
 દિતા, સાચૈવૈવાં ભવ્યદ્રવ્યદેવાદીનાં સંસ્થિતિરપિ તત્પર્યાયાનુબન્ધરૂપાઽપિ પ્રતિ-
 પત્તવ્યા, યાવત્—નરદેવસ્ય ધર્મદેવસ્ય દેવાધિદેવસ્ય, ભાવદેવસ્ય ચેતિ ભાવઃ ।
 કિન્તુ—'નવરં ધમ્મદેવસ્સ જહ્ણ્ણેણં એકં સમયં, ઉક્કોસેણં દેસૂણા પુવ્વકોડી'

કી પર્યાય કો નહીં છોડતા હુઆ કાલ કી અપેક્ષા કય તક ભવિકદ્રવ્ય-
 દેવરૂપં સે બના રહતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—' ગોયમા !
 હે ગૌતમ ! 'જહ્ણ્ણેણં અંતો મુહુત્તં, ઉક્કોસેણં તિન્નિ પલિઓવમાઈં'
 ભવિકદ્રવ્યદેવ ભવિકદ્રવ્યદેવ કી પર્યાયરૂપ સે કાલ કી અપેક્ષા કમ
 સે કમ એક અન્તર્મુહૂર્ત બના રહતા હૈ—ઔર અધિક સે અધિક વહ
 ત્રીણ પલ્યોપમ તક બના રહતા હૈ ' એવં જચ્ચેવ ઠિઈં, સચ્ચેવ સંચિટ્ઠાણા
 વિ જાવ ભાવદેવસ્સ' હસ પ્રકાર સે ભવસ્થિતિ ભવદ્રવ્યદેવાદિકોં કી
 પહિલે કહી જા ચુકી હૈ, વહી હનકી તત્પર્યાયાનુબન્ધરૂપ સંસ્થિતિ જાનની
 ચાહિયે યાવત્ નરદેવ, ધર્મદેવ, દેવાધિદેવ ઔર ભાવદેવ હન દેવોં કી
 મી સંસ્થિતિ હનકી સ્થિતિ કે અનુસાર જાનની ચાહિયે । કિન્તુ ધર્મદેવ
 કી સ્થિતિ કી અપેક્ષા સંસ્થિતિ મેં જો અન્નર હૈ વહ ' નવરં ધમ્મદેવસ્સ
 જહ્ણ્ણેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં દેસૂણા પુવ્વકોડી' હસ સૂત્ર દ્વારા

“ભવિક દ્રવ્ય દેવની પર્યાયને છોડ્યા વિના ” કાળની અપેક્ષાએ કયાં સુધી
 ભવિકદ્રવ્યદેવ રૂપે રહી શકે છે ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર—“ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ જહ્ણ્ણેણં અંતોમુ-
 હુત્તં, ઉક્કોસેણં તિન્નિ પલિઓવમાઈં ” ભવિકદ્રવ્યદેવ, ભવિકદ્રવ્યદેવ રૂપે ઓછામાં
 ઓછા એક અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને વધારેમાં વધારે ત્રણ પલ્યોપમ પ્રમાણ
 કાળ સુધી ટકી શકે છે. “ એવં જચ્ચેવ ઠિઈં, સચ્ચેવ સંચિટ્ઠાણા વિ જાવ
 ભાવદેવસ્સ ” આ પ્રકારે ભવ્યદ્રવ્યદેવ આદિકોની જે ભવસ્થિતિ પહેલાં
 સ્થિતિદ્વારમાં કહેવામાં આવી છે, એજ તેમની તત્પર્યાયાનુબન્ધ રૂપ સંસ્થિતિ
 સમજવી એટલે કે નરદેવ, ધર્મદેવ, દેવાધિદેવ અને ભાવદેવની સંસ્થિ-
 તિનું કથન તેમની સ્થિતિના કથન અનુસાર જ સમજવું પરન્તુ ધર્મદેવોની
 સ્થિતિ અને સંસ્થિતિમાં આ પ્રમાણે તફાવત છે—“ નવરં ધમ્મદેવસ્સ જહ-
 ણ્ણેણં એકં સમયં ઉક્કોસેણં દેસૂણા પુવ્વકોડી ” ધર્મદેવની સંસ્થિતિ ઓછામાં

નવરમ્-સ્થિત્યપેક્ષયા સંસ્થિતે વિશેષસ્તુ-ધર્મદેવસ્ય સંસ્થિતિઃ જઘન્યેન એકં સમયં શુભભાવપ્રતિપત્તિસમયાનન્તરમેવ મરણાત્ ઉત્કૃષ્ટેન તુ દેશેના પૂર્વકોટી ભવતિ ।

અથ અન્તરદ્વારમાહ-‘મવિયદ્વ્યદેવસ્સ ણં મંતે ! કેવહ્યં કાલં અંતરં હોઈ ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે ભદન્ત ! ભવ્યદ્રવ્યદેવસ્ય સ્વલુ કિયન્તં કાલમ્, અન્તરમ્-પૂર્વભવત્યાગાનન્તરભવાન્તરપ્રાપ્તૌ વ્યવધાનમ્, ભવતિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! જહણ્ણેણં દસવાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તમઞ્મહિયાઈં, ઉકોસેણં અણંતં કાલં વણસ્સઈં કાલો’ હે ગૌતમ ! ભવ્યદ્રવ્યદેવસ્ય અન્તરમ્, જઘન્યેન દશવર્ષસહસ્રાણિ અન્તર્મુહૂર્ત્તામ્યધિકાનિ મરન્તિ તથાહિ મવિકદ્રવ્યદેવો ભૂત્વા દશવર્ષસહસ્રસ્થિતિકેપુ

યહાં પ્રકટ ક્રિયા ગયા હૈ-અર્થાત્ ધર્મદેવ કી સ્થિતિ કી અપેક્ષા સંસ્થિતિ મેં એસી વિષમતા હૈ કિ ધર્મદેવ કી સંસ્થિતિ, જઘન્ય સે એક સમય કી હોતી હૈ-ક્યોં કિ અશુભ ભાવ મેં જાકર ફિર उन અશુભ ભાવોં સે નિવૃત્ત હોકર શુભ ભાવોં કી પ્રતિપત્તિ કે એક સમય કે વાદ હી મરણ હો જાતા હૈ, તથા ઉત્કૃષ્ટ સે વહ દેશેનપૂર્વકોટિ કી હોતી હૈ ।

અવ અન્તરદ્વાર કી સૂત્રકાર પ્રરૂપણા કરતે હૈ-‘મવિયદ્વ્યદેવસ્સ ણં મંતે ! કેવહ્યં કાલં અંતરં હોઈ ’ હે ભદન્ત ! મવિકદ્રવ્યદેવ કા કિતને કાલ કા અંતર હોતા હૈ ? અર્થાત્-પૂર્વભવ કે ત્યાગ કે વાદ ભવાન્તર પ્રાપ્તિ હો જાને પર પુનઃ મવિકદ્રવ્યદેવ કી પર્યાય મેં આને તક ઘીચ મેં કિતને કાલ કા અન્તર હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ જહણ્ણેણં દસવાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તમઞ્મહિયાઈં ’ ભવ્યદ્રવ્યદેવ કા અન્તર જઘન્ય સે અન્તર્મુહૂર્ત અધિક દશહજાર વર્ષ કા હોતા હૈ, યહ અન્તર હસ પ્રકાર સે જાનના ચાહિયે (મવિકદ્રવ્યદેવ

ઓછી ઓક સમયની હોય છે (કારણ કે શુભભાવોની પ્રતિપત્તિના સમય બાદ જ મરણ થઈ જાય છે) અને ઉત્કૃષ્ટ સંસ્થિતિ દેશેના પૂર્વકોટિની હોય છે.

હવે સૂત્રકાર અન્તરદ્વારની પ્રરૂપણા કરે છે—

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“મવિયદ્વ્યદેવાણં મંતે ! કેવહ્યં કાલં અંતરં હોઈ ? હે ભગવન્ । ભવિકદ્રવ્ય દેવતું કાળની અપેક્ષાએ કેટલું અંતર કહ્યું છે ? એટલે કે ભવિક દેવની પર્યાયનો ત્યાગ કરીને-ભવાન્તરોમાં ગમન કરીને ફરીથી ભવિકદ્રવ્ય દેવ પર્યાયની ઉત્પત્તિમાં કેટલા કાળનો આંતરો પડી જાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ‘ જહણ્ણેણં દસવાસસહસ્સાઈં, અંતોમુહુત્તમઞ્મહિયાઈં ’ ભવિકદ્રવ્ય દેવને પુનઃ ભવિકદ્રવ્યની પર્યાયની પ્રાપ્તિ થવામાં કાળની અપેક્ષાએ ઓછામાં ઓછું દસ હજાર વર્ષ અને ઓક અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણકાળતું અંતર પડી જાય છે. તે અંતરતું સ્પષ્ટીકરણ આ

વાનવ્યન્તરાદિષૂત્પદ, તતક્રયુત્વા, તિર્યક્ષ્ણેન્દ્રિયે ગત્યા અન્તર્મુહૂર્તે સ્થિત્વા પુન-
ર્ભવ્યદ્રવ્યદેવત્વેનૈવ ઉપજાયતે इत्यादिरीत्या बोध्यम्, उत्कृष्टेन तु अन्तरम्,
अनन्तं कालं वनस्पतिकालपर्यन्तं भवति, गौतमः पृच्छति—‘नरदेवस्स णं पुच्छा,
हे भदन्त ! नरदेवस्य खलु कियन्तं कालम्, अन्तरं भवति ? इति पृच्छा, मग-
वानाह—‘गोयमा ! जहण्णेणं सातिरेगं सागरोवमं, उक्कोसेणं अणंतं कालं अवड्ढं
पोगगलपरियट्ठं देसूणं’ हे गौतम ! नरदेवस्यान्तरं जघन्येन सातिरेकं सागरोपमम्,
उत्कृष्टेन तु अन्तरम्, अनन्तं कालम् देशोनम् अपार्द्धं पुद्गलपरिवर्तम्—पुद्गलपरा-

હોકર કોઈ જીય દશ હજાર વર્ષ કી સ્થિતિ વાલે વાનવ્યન્તરાદિકોં મેં
ઉત્પન્ન હો જાવે—ફિર વહાં સે મરકર વહ એક અન્તર્મુહૂર્તનક શુભ-
તિર્યશ્ચ પંચેન્દ્રિય મેં ઉત્પન્ન હો જાવે હસ પ્રકાર વહાં એક અન્તર્મુહૂર્ત તક
રહ કર પુનઃ વહાં સે યરકર વહ ભવિક દ્રવ્યદેવ હો જાવે—હસ રીતિ
સે યહ અન્તર આતા હૈ ।) તથા ઉત્કૃષ્ટ સે અન્તર યહાં વનસ્પતિ કાલ
પ્રમાણ હૈ । અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—‘ નરદેવસ્સ ણં પુચ્છા ’
હે ભદન્ત ! નરદેવ કો કિતને કાલ કા અન્તર—વિરહકાલ હોતા હૈ ?
હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ ગોયમા ! જહણ્ણેણં સાતિરેગં સાગરોવમં
ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં અવડ્ઢં પોગગલપરિયટ્ઠં દેસૂણં ’ હે ગૌતમ ! નરદેવ
કા અન્તર જઘન્ય સે કુછ અધિક એક સાગરોપમ કા હૈ, ઓર ઉત્કૃષ્ટ
સે દેશોન અર્ધપુદ્ગલ પરિવર્તપર્યન્તરૂપ અનન્તકાલ કા હૈ । યહ તો

પ્રમાણે સમજવું—કોઈપણ જીવ ભવિકદ્રવ્યદેવની પર્યાયનો ત્યાગ કરીને દસ
હજાર વર્ષની સ્થિતિવાળા વ્યંતરાદિકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યાંનું આયુષ્ય
પૂરું કરીને તે એક અંતર્મુહૂર્ત સુધી શુભપૃથ્વીકાયાદિકોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય
અને ત્યાંનું આયુષ્ય પૂરું કરીને એક અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ કાળ બાદ ભવિકદ્રવ્ય
દેવની પર્યાયમાં ફરી ઉત્પન્ન થઈ જાય, તો આ પ્રકારે દસહજાર વર્ષ અને એક
અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ કાળનું જઘન્ય અન્તર આવી જાય છે. અને ઉત્કૃષ્ટ
અંતર (વિરહકાળ) વનસ્પતિકાળ પ્રમાણ કહ્યું છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ નરદેવસ્સ ણં પુચ્છા ” હે ભગવન્ ! નરદેવનો
વિરહકાળ (કાળની અપેક્ષાએ અંતર) કેટલો કહ્યો છે ?

ઉત્તર—“ ગોયમા ! જહણ્ણેણં સાતિરેગં સાગરોવમં ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં
અવડ્ઢં પોગગલપરિયટ્ઠં દેસૂણં ” હે ગૌતમ ! નરદેવનો વિરહકાળ ઓછામાં ઓછો
એક સાગરોપમ કાળ કરતાં સહેજ અધિક છે, અને ઉત્કૃષ્ટ વિરહકાળ દેશોન
અર્ધપુદ્ગલપરિવર્ત રૂપ અનંતકાળનો છે. એ વાત તો પહેલાં સમજાવવામાં

વર્તાર્દ્ધં ભવતિ, તથા ચ અપરિત્યક્તસજ્ઞાનાં ચક્રવર્તિનાં નરદેવાનાં નરકપૃથિવી-
પ્રત્પાદાત્, તાસુચ તેષામુત્કૃષ્ટસ્થિતિર્ભવતિ, તતશ્ચ નરદેવો મૃતઃ પ્રથમપૃથિવ્યા-
મુત્પન્નસ્તત્ર ઉત્કૃષ્ટાં સાગરોપમમમાણાં સ્થિતિમનુભૂય પુનર્નરદેવત્વેન ઉત્પન્નઃ
इत्येवं सागरोपमम्, सातिरेकत्वं तु नरदेवभवे चक्ररत्नोत्पत्तेरनन्तरकालेनाव-
सेयम् इत्यादिरीत्या जघन्येन अन्तरं सातिरेकं सागरोपमं भवति, उत्कृष्टतस्तु
अन्तरं किञ्चिन्म्यूनार्द्धपुद्गलपरिवर्तपर्यन्तमनन्तकालं भवति, तथाहि-सम्यग्दृष्टी-
नामेव चक्रवर्तित्वनिर्वर्तनात् तेषां च देशोनापार्द्धपुद्गलपरिवर्तपर्यन्तमेव संसारो

કહા હી જા ચુકા હૈ કિ ચક્રવર્તી અપરિત્યક્તસજ્ઞા હોને કે કારણ મરકર
નરક મેં જાતે હૈં-વહાં વે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ કા ભોગ કરતે હૈં જઘન્ય રૂપ
સે इनका अन्तर इस प्रकार से समझना चाहिये कोई नरदेव-चक्रवर्ती
मरा और वह प्रथमपृथिवी में नारक रूप से उत्पन्न हो गया वहां उत्कृष्ट
स्थिति एक सागरोपम की है सो इस सागरोपमप्रमाण स्थिति को भोग
कर वह पुनः नरदेवरूप से उत्पन्न हो गया यहां जो नरदेव की जघन्य-
स्थिति में कुछ अधिकता कही गई है-सो उसका कारण यह है कि
चक्ररत्न की उत्पत्ति के बाद ही वह नरदेव रूप से ज्ञात होता है-अतः
इतना जो काल है वही एक सागर की स्थिति में अधिक होता है । तथा
नरदेव का जो अन्तरकाल उत्कृष्ट से कुछ कम अर्द्धपुद्गलपरिवर्तन पर्यन्त
तक का कहा है सो उसका कारण ऐसा है कि सम्यग्दृष्टि जीव
ही चक्रवर्ती होते हैं और सम्यग्दृष्टि का संसार में रहने का काल देशोन
अपार्द्धपुद्गलपरिवर्तपर्यन्त तक का ही रह जाता है, इसके बाद वह संसार-

આવી છે કે ચક્રવર્તી અપરિત્યક્ત સંગ હોવાને કારણે મરીને નરકમાં જાય
છે, ત્યાં તે ઉત્કૃષ્ટ આયુસ્થિતિ ભોગવે છે. તેમના જઘન્ય વિરહકાળતુ' સ્પષ્ટી-
કરણુ આ પ્રમાણે છે-કોઈ નરદેવ (ચક્રવર્તી) મરીને પહેલી રત્નપ્રભામાં નારક
રૂપે ઉત્પન્ન થઈ ગયો, ત્યાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક સાગરોપમ પ્રમાણુ હોય છે.
એક સાગરોપમ પ્રમાણુ આ સ્થિતિ ભોગવીને તે ફરી નરદેવ રૂપે ઉત્પન્ન થઈ
જાય છે. હવે એક સાગરોપમકાળ કરતાં થોડો અધિક કાળ પ્રકટ કરવાનું કારણુ
નીચે પ્રમાણુ છે. ચક્રરત્નની પ્રાપ્તિ થયા બાદ જ તેને નરદેવ કહેવામાં
આવે છે. ચક્રરત્નની પ્રાપ્તિમાં થોડો કાળ વ્યતીત થઈ જાય છે તે કારણુ
જઘન્ય વિરહકાળ એક સાગરોપમ કરતાં થોડો અધિક કહ્યો છે. નરદેવનો
ઉત્કૃષ્ટ વિરહકાળ અર્ધપુદ્ગલપરિવર્ત કરતાં થોડો ન્યૂન કહેવાતું કારણુ-સમ્ય-
ગ્દૃષ્ટિ જીવ જ ચક્રવર્તી બને છે, અને સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવનો સંસારમાં રહેવાનો
કાળ દેશોન અપાર્દ્ધપુદ્ગલપરિવર્ત પર્યન્તનો હોય છે. ત્યાર બાદ તે તે

भवति, तदन्त्यभवे च कश्चिन्नरदेवत्वं प्राप्नोतीत्येवंरीत्याऽवसेयम् । गौतमः पृच्छति-‘धम्मदेवस्स पुच्छा’ हे भदन्त ! धर्मदेवस्य क्रियन्तं कालम्, अन्तरं भवति ? इति पृच्छा, ‘गोयमा ! जहण्णेणं पलिओवमपुहुत्तं, उक्कोसेणं अणंतं कालं अवड्ढं पोगलपरियट्ठं देसूणं’ हे गौतम ! धर्मदेवस्य अन्तरम्, जघन्येन पल्योपम-पृथक्त्वम् द्वितीयादारभ्य नवपल्योपमपर्यन्तम् भवति, तथाहि कश्चित् चारित्रवान् जीवः सौधर्मे पल्योपमपृथक्त्वायुष्केषु उत्पद्य तत्^१च्युत्वा धर्मदेवत्वं प्राप्नोतीत्येवम् उन्नेयम्, यत्तु मनुष्यत्वे उत्पन्नचारित्रं विनैवास्ते तदधिकमपि सत् पल्योपम-

से रहित हो जाता है । अब यदि कोई जीव अपने अन्तिम भव में पुनः इस नरदेवत्व को प्राप्त कर लेना है तब ऐसी स्थिति में नरदेवत्व को छोड़कर पुनः नरदेवत्व की प्राप्ति में उत्कृष्टरूप से अन्तर पूर्वोक्तप्रमाण रूप में संध जाता है । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘धम्मदेवस्स पुच्छा’ हे भदन्त ! धर्मदेव का अन्तरकाल कितना है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा ! जहण्णेणं पलिओवमपुहुत्तं, उक्कोसेणं अणंतं कालं अवड्ढं पोगलपरियट्ठं देसूणं’ हे गौतम ! धर्मदेव का अन्तर काल जघन्य से पल्योपमपृथक्त्व का है-दो से लेकर नौ पल्योपम तक का है, और वह इस प्रकार से है-कोई चारित्र वाला जीव सौधर्मस्वर्ग में पल्योपमपृथक्त्व की आयु वाले देवों में उत्पन्न हो गया क्यों कि धर्मदेव दोपल्योपम से कम स्थिति वाले देवों में उत्पन्न नहीं होता है । और फिर वह वहां से आयु की समाप्ति के बाद चव कर पुनः धर्मदेव हो

સંસારથી રહિત થઈ જાય છે. જો કોઈ જીવ પોતાના અન્તિમ ભવમાં નરદેવ-ત્વની પુનઃ પ્રાપ્તિ કરી લે, તો એવી પરિસ્થિતિમાં પૂર્વના નરદેવ પર્યાય અને અન્તિમ નરદેવ પર્યાયની વચ્ચે પૂર્વોક્ત ઉત્કૃષ્ટ કાળનું અંતર પડી જાય છે. ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન-“ધમ્મદેવસ્સ પુચ્છા” હે ભગવન્ ! ધર્મદેવને વિરહકાળ કેટલો કહ્યો છે ?

ઉત્તર-“ગોયમા ! જહણ્ણેણં પલિઓવમપુહુત્તં, ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં અવડ્ઢં પોગલપરિયટ્ઠં દેસૂણં” હે ગૌતમ ! ધર્મદેવને વિરહકાળ ઓછામાં ઓછો પલ્યોપમપૃથક્ત્વનો (એકથી લઈને નવ પલ્યોપમનો,) અને વધારેમાં વધારે અનંત કાળ સુધીનો હોય છે. તે અનંત કાળ અર્ધપુરુષપરિવર્ત કરતાં સહેજ ન્યૂન હોય છે. જઘન્ય વિરહકાળનું સ્પષ્ટીકરણ-કોઈ ચારિત્રવાળો જીવ, ધારો કે સૌધર્મકલ્પમાં પલ્યોપમપૃથક્ત્વની આયુસ્થિતિવાળા દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યાંની આયુસ્થિતિ ભોગવીને ત્યાંથી ચ્યવીને તે પુનઃ ધર્મદેવ રૂપે ઉત્પન્ન

પૃથક્ત્વેऽન્તર્ભાવિતમવસેયમ્, ઉત્કૃષ્ટેન તુ અન્તરમ્, અનન્તં કાલમ્ અપાર્દ્ધં પુદ્ગલ-
પરિવર્તે દેશોનમ્ ભવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘દેવાદિદેવાણં પુચ્છા’ હે મદન્ત !
દેવાદિદેવાણાં કિયન્તં કાલમ્, અન્તરં ભવતિ ? ઇતિ પૃચ્છા, મગવાનાહ-‘ગોયમા !
નત્થિ અંતરં’ હે ગૌતમ ! દેવાદિદેવાનામ્ અર્હતામ્, નાસ્તિ અન્તરમ્, તેષાં મોક્ષ-
ગમનાદ્ અન્તરં ન ભવતીતિ ભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ભાવદેવસ્સ ણં પુચ્છા’
હે મદન્ત ! ભાવદેવસ્ય સ્વલ્લ કિયન્તં કાલમ્ અન્તરં ભવતિ ? ઇતિ પૃચ્છા, મગ-
વાનાહ-‘ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતો મુહુત્તં, ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં વણસ્સઙ્કાલો ’ હે

ગયા જો વહ મનુષ્યભવ મેં ઉત્પન્ન હોકર વહાં વિના ચારિત્ર કા રહા-
એસી સ્થિતિ મેં ઇતના કાલ અધિક હોને પર મી વહ પલ્યોપમપૃથક્ત્વ
મેં હી અન્તર્ભાવિત જાનના ચાહિયે તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ કિ પલ્યો-
પમપૃથક્ત્વ કી સ્થિતિ સમાસ કર વહ ધર્મદેવ કા જીવ જય મનુષ્ય
પર્યાય મેં આ ગયા ઓર વહાં વહ જય તક ચારિત્ર કે વિના રહા તવ
તક કા સમય પલ્યોપમપૃથક્ત્વ સે મી કુછ અધિક હો જાતા હૈ-અતઃ
જઘન્ય અન્તર યહાં પલ્યોપમપૃથક્ત્વ સે કુછ અધિક હોના ચાહિયે-
પરન્તુ સૂત્રકાર ને તો એસા કહા નહીં હૈ ઇસલિયે ઇસકા નિર્વાહ ઇસ
રૂપ સે હી કર લેના ચાહિયે કિ મનુષ્યભવ કા ઇતના ચારિત્ર વિના કા
સમય પલ્યોપમ પૃથક્ત્વ કે મીતર હી અન્તર્ભૂત હો ગયા હૈ । તથા ઉત્કૃષ્ટ
સે અન્તર અનન્તકાલ તક હોતા હૈ-યહ અનન્તકાલ કુછ કમ અર્ધપુદ્ગલ
પરિવર્તરૂપ હોતા હૈ । અબ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-‘ભાવદેવ-
સ્સ ણં પુચ્છા’ હે મદન્ત ! ભાવદેવ કા અન્તરકાલ કિતના હોતા હૈ ? ઇસકે
ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતો મુહુત્તં ઉક્કોસેણં

અર્ધ જાય છે. જો કે મનુષ્યભવમાં ઉત્પન્ન થયા બાદ જેટલો સમય તે ચારિત્ર
અંગીકાર ન કરે, તેટલો અધિક સમય ધર્મદેવની પર્યાયની પુનઃ પ્રાપ્તિમાં
લાગવો જોઈએ આ ગણતરી ધ્યાનમાં લઈને પલ્યોપમપૃથક્ત્વ કરતાં અધિક
વિરહકાળ કહેવો જોઈતો હતો, પરન્તુ અહીં પલ્યોપમપૃથક્ત્વ પ્રમાણ (એકથી
લઈને નવ પલ્યોપમ પ્રમાણ) જે વિરહકાળ કહ્યો છે, તેનું કારણ એ છે કે
ચારિત્ર પ્રાપ્તિ વિનાના કાળને આ વિરહકાળની અંદર જ સમાવિષ્ટ કરી
લેવામાં આવેલ છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ભાવદેવસ્સ ણં મંતે ! પુચ્છા ” હે ભગવન્ ! ભાવ-
દેવનો વિરહકાળ કેટલો કહ્યો છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતો મુહુત્તં ઉક્કોસેણં અણંત-
કાલં વણસ્સઙ્કાલો ” હે ગૌતમ ! ભાવદેવનો વિરહકાળ ઓછામાં ઓછો

ગૌતમ ! ભાવદેવસ્ય અન્તરં જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તે ભવતિ, તથાદિ-ભાવદેવશ્ચ્યુત્વા-
ન્તર્મુહૂર્તમ્ અન્યત્ર તિર્થક્ષુ સ્થિત્ના પુનરપિ ભાવદેવતયા ઉત્પન્નઃ ક્ત્યેધં રીત્યા
જઘન્યેન અન્તર્મુહૂર્તમુન્નેયમ્, ઉત્કૃષ્ટેન તુ અન્તરમ્. અનન્તં કાલં વનસ્પતિકાલ-
પર્યન્તં વૌધ્યમ્ ॥

અથાલ્પવહુત્વદ્વારમાહ-‘एएसि णं भंते ! भवियदव्वदेवाणं नरदेवाणं जाव
भावदेवाणय कयरे कयरेहिंतो जाव विसेमाहिया वा ? ’ हे भदन्त ! एतेषां खलु
पूर्वोक्तानां भव्यद्रव्यदेवानां, नरदेवानां, यावत्-धर्मदेवानां, देवाधिदेवानां, भाव-
देवानां च मध्ये कतरे देवाः कतरेभ्यो देवेभ्यो यावत्-स्तोका वा, बहुका वा,
तुल्या वा, विशेषाधिका वा सन्ति ? भगवानाह-‘गोयमा ! सव्वत्थोवा नरदेवा,

अणंतं कालं वणस्सइकालो’ हे गौतम ! भावदेव का अन्तरकाल कम से
कम एक अन्तर्मुहूर्त का होता है, और वह इस प्रकार से होता है कि भाव-
देव अपनी भावदेव के पर्णाय को छोड़कर अन्तर्मुहूर्त तक अन्यत्र तिर्यञ्च
में स्थित हो जावे और फिर वहां से मरकर वह पुनः भावदेवरूप से उत्पन्न
हो जावे इस रीति से यह जघन्य अन्तर अन्तर्मुहूर्त का सध जाता है
तथा उत्कृष्ट से अन्तर वनस्पतिकालपर्यन्त अनन्तकाल रूप होता है ।

अथ सूत्रकार अल्पबहुत्वद्वार का कथन करते हैं-इसमें गौतम ने
प्रश्नु से ऐसा पूछा है-‘ एएसिणं भंते, भवियदव्वदेवाणं नरदेवाणं जाव
भावदेवाण य कयरे कयरेहिंतो जाव विसेसाहिया वा ’ हे भदन्त ! इन
पूर्वोक्त भव्यद्रव्यदेवों के, नरदेवों के यावत् धर्मदेवों के, और देवाधिदेवों
के तथा भावदेवों के बीच में कौन देव किन देवों से यावत् स्तोका है ?
कौन देव किन देवों से बहुत है ? कौन देव किन देवों के चराबर है ?

એક અંતર્મુહૂર્તના અને વધારેમાં વધારે વનસ્પતિ કાળ પર્યન્તનો-અનંત-
કાળ રૂપ હોય છે. ભાવદેવના જઘન્ય વિરહકાળનું સ્પષ્ટીકરણ આ પ્રમાણે
છે-ધારો કે કોઈ ભાવદેવ પોતાની ભાવદેવ પર્યાય સંબંધી આયુસ્થિતિ પૂરી
કરીને મનુષ્ય અથવા તિર્યચ રૂપે ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, ત્યાં એક અંતર્મુ-
હૂર્ત કાળ રહીને ફરી ભાવદેવ રૂપે ઉત્પન્ન થઈ જાય છે તો એવી પરિસ્થિ-
તિમાં એક અંતર્મુહૂર્ત પ્રમાણ જઘન્ય વિરહકાળ ઘટિત થઈ જાય છે.

હવે સૂત્રકાર અલ્પબહુત્વદ્વારનું કથન કરે છે—

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“एएसि णं भंते ! भवियदव्वदेवाणं नरदेवाणं जाव
भावदेवाण य कयरे कयरे हिंतो जाव विसेसाहिया वा?” हे भगवन् ! भव्य-
द्रव्यदेवो, नरदेवो, धर्मदेवो, देवाधिदेवो, અને ભાવદેવો, આ પાંચે પ્રકારના
દેવોમાં કયા દેવો કયા દેવોથી અલ્પપ્રમાણ છે ? કયા દેવો કયા દેવો કરતાં

દેવાહિદેવા સંખેજ્જગુણા, ધર્મદેવા સંખેજ્જગુણા, મધિયદવ્વદેવા અસંખેજ્જગુણા, માવદેવા અસંખેજ્જગુણા' હે ગૌતમ ! મન્વદ્રવ્યદેવાદિમારદેવાન્તેષુ સર્વસ્તોકા નરદેવાઃ સન્તિ, ભરતૈરવતેષુ પ્રત્યેકં દ્વાદશાનામેવ તેષામુત્પાદાત્, વિજયેષુ ચ વાસુદેવસમ્ભવાત્ સર્વેષુ એકદાઽનુત્પાદાત્, તદપેક્ષયા દેવાધિદેવાઃ સંખ્યેયગુણાઃ ભરતાદિષુ પ્રત્યેકં દેવાધિદેવાનાં ચક્રવર્ત્યપેક્ષયા દ્વિગુણતયોત્પાદાત્, વિજયેષુ ચ વાસુ- દેવોપેતેષ્વપિ ઉત્પાદાત્, કિન્તુ તદપેક્ષયા ધર્મદેવાઃ સંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, શ્રમણા- નામેકદાપિ કોટીસહસ્રપૃથક્ત્વસદ્માદાત્, તદપેક્ષયા મન્વદ્રવ્યદેવાઃ તિર્યગ્ગતિ-

और कौन देव किन देवों से विशेषाधिक है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सव्वत्थोवा नरदेवा’ सब से कम नरदेव हैं । ‘देवाहिदेवा संखेज्जगुणा’ इन नरदेवों की अपेक्षा देवाधि- देव संख्यातगुणित हैं । नरदेव सबसे कम हैं इसका तात्पर्य यह है कि भरत और ऐरवत क्षेत्र में ये प्रत्येक में १२ ही उत्पन्न होते हैं और विजयों में वासुदेव होते हैं तथा यह भी नियम है कि ये १२ एक साथ उत्पन्न नहीं होते हैं । देवाधिदेवों को जो इनकी अपेक्षा संख्यात- गुणा कहा गया है—सो इसका कारण यह है कि भरत और ऐरवत क्षेत्र में चक्रवर्तियों की अपेक्षा ये दूने उत्पन्न होते हैं । तथा वासुदेवयुक्त विजयों में भी इनका उत्पाद होता है । देवाधिदेवों की अपेक्षा धर्मदेव संख्यातगुणित हैं—क्यों कि एकसाथ भी धर्मदेवों का कोटिसहस्रपृथ- क्त्वरूप में सद्भाव रहता है । इनकी अपेक्षा मन्वद्रव्यदेव तिर्यग्गति को

અધિકપ્રમાણુ છે ? કયા દેવો કયા દેવો જોટલા જ છે ? કયા દેવો કયા દેવો કરતાં વિશેષાધિક છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “સવ્વત્થોવા નરદેવા” નરદેવોની સંખ્યા સૌથી ઓછી છે “દેવાહિદેવા સંખેજ્જગુણા” નરદેવો કરતાં દેવાધિદેવો સંખ્યાત ગણાં હોય છે. નરદેવોની સંખ્યા સૌથી ઓછી કહેવાનું કારણ એ છે કે ભરત અને ઐરવત ક્ષેત્રમાં ૧૨-૧૨ નરદેવો (ચક્રવર્તીઓ) જ ઉત્પન્ન થાય છે, અને વિજયોમાં વાસુદેવો હોય છે. વળી એવો પણ નિયમ છે કે ૧૨ નરદેવો એક સાથે ઉત્પન્ન થતા નથી નરદેવો કરતાં દેવાધિદેવો સંખ્યાત ગણાં કહેવાનું કારણ એ છે કે ભરત અને ઐરવત ક્ષેત્રમાં ચક્રવર્તીઓ કરતાં બમણાં દેવાધિદેવો ઉત્પન્ન થાય છે, તથા વાસુદેવ યુક્ત વિજયોમાં પણ તેમની ઉત્પત્તિ થાય છે દેવાધિદેવો કરતાં ધર્મદેવો સંખ્યાત ગણાં હોય છે, કારણ કે એક સાથે પણ ધર્મદેવોનો

માશ્રિત્ય અસંખ્યેયગુણા ભવન્તિ, દેશવિરતાદીનાં દેવગતિગામિનામસંખ્યાતત્વાત્, તદપેક્ષયા ભાવદેવાઃ અસંખ્યેયગુણાઃ ભવન્તિ, સ્વરૂપેણૈવ તેષામત્યધિકત્વાત્ ॥ સૂ. ૫ ॥

ભાવદેવવિશેષારૂપબહુત્વવક્તવ્યતા ।

મૂલમ્—“एएसिणं भंते ! भावदेवाणं भवणवासीणं वाणमंतराणं, जोइसियाणं, वेमाणियाणं, सोहम्मगाणं जाव अच्चुयगाणं, गेवेज्जगाणं, अणुत्तरोववाइयाण य, कयरे कयरेहितो जाव विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवा अणुत्तरोववाइया, भावदेवा उवरिमगेवेज्जा भावदेवा संखेज्जगुणा, मज्झिमगेवेज्जा संखेज्जगुणा, हेट्ठिमगेवेज्जा संखेज्जगुणा, अच्चुए कप्पे देवा संखेज्जगुणा, जाव आणयकप्पे देवा संखेज्जगुणा, एवं जहा जीवाभिगमे तिविहे देवपुरिसे, अप्पाबहुयं जाव जोइसिया भावदेवा असंखेज्जगुणा, सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति ॥ सू० ६ ॥

बारससयस्स नवमो उद्देशो समत्तो ॥ ११-९ ॥

છાયા—एतेषां खलु भदन्त ! भावदेवानां भवनवासिनां, वानव्यन्तराणाम्, ज्योतिषिकाणां, वैमानिकानां, सौधर्मिकाणां, यावत्-अच्युतकानाम्, ग्रैवेयकानाम्, अनुत्तरीपपातिकानां च, कतरे कतरेभ्यो यावत् विशेषाधिका वा ? गौतम ! सर्वस्तोकाः अनुत्तरीपपातिका भावदेवाः, उपरिमग्रैवेयका भावदेवाः संख्येयगुणाः, मध्यमग्रैवेयकाः संख्येयगुणाः, अधस्तन ग्रैवेयकाः संख्येयगुणाः अच्युते कल्पे

આશ્રિત કરકે અસંખ્યાતગુણિત હૈં, કયોં કિ દેવગતિગામી દેશવિરતિ જીવ અસંખ્યાત હોતે હૈં । इनकी अपेक्षा भावदेव असंख्यातगुणित हैं । कयों कि स्वरूप से ही इनकी अधिकता है ॥ सू० ५ ॥

કેટિપૃથક્ત્વ સહસ્રરૂપે (એકથી લઈને નવ કોડ પર્યન્ત) સદ્ભાવ રહે છે. ધર્મદેવો કરતાં ભવ્યદ્રવ્યદેવો તિર્યગ્ગતિની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત ગણાં છે, કારણ કે દેવગતિગામી દેશવિરતિયુક્ત જીવો અસંખ્યાત હોય છે, અને ભવ્યદ્રવ્યદેવો કરતાં ભાવદેવો અસંખ્યાત ગણાં છે, કારણ કે સ્વરૂપની અપેક્ષાએ તેમની અધિકતા છે. ॥સૂ. ૫॥

દેવાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, યાવત્ આનતકલ્પે દેવાઃ સંખ્યેયગુણાઃ, एवं यथा जीवामिगमे त्रिविधः पुरुषः, अल्पबहुत्वं यावत् ज्योतिषिका भावदेवाः असंख्येयगुणाः, तदेवं भदन्त ! तदेवं भदन्त !” ॥ ३૦ ૬ ॥

इति द्वादशशतकस्य नवमः उद्देशकः समाप्तः ॥

ટીકા—અથ ભાવદેવવિશેષાણાં ભવનપત્યાદીનામ્ અલ્પવહુત્વં પ્રરૂપયિતુ-
માહ—‘एएसिणं भंते’ इत्यादि । ‘एएसिणं भंते ! भावदेवाणं भवणवासीणं, वाण-
मंतराणं, जोइसियाणं, वैमाणियाणं, सोहम्मगाणं, जाव अच्चुयगाणं, गेवेज्जगाणं,
अणुत्तरोववाइयाण य कयरे कयरेहिं तो जाव विसेसाहिया वा ?’ गौतमः पृच्छति—
हे भदन्त ! एतेषां खलु भावदेवानां भवनवासिनां, वानव्यन्तगाणाम्, ज्योतिषि-
काणाम्, वैमानिकानाम्,—सौधर्मकाणां यावत्—अच्युतकानाम्, ग्रैवेयकाणाम्,
अनुत्तरौपपातिकानां च मध्ये कतरे भावदेवाः, कतरेभ्यो—भावदेवेभ्यः, यावत्—
अल्पा वा, बहुका वा, तुल्या वा, विशेषाधिका वा सन्ति ? भगवानाह—‘गोयमा !

भावदेवविशेषाल्पबहुत्ववक्तव्यता—

‘एएसिणं भंते ! भावदेवाणं भवणवासीणं वाणમંતરાણં’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—इस सूत्र द्वारा सूत्रकार ने भावदेव विशेषरूप भवन-
पत्यादिकोंका अल्पबहुत्व की प्ररूपणा की है—इसमें गौतम ने प्रश्न से पूछा
है—‘ एएसिणं भंते ! भावदेवाणं भवणवासीणं, वाणमंतराणं, जोइसि-
याणं, वैमाणियाणं, सोहम्मगाणं जाव अच्चुयगाणं, गेवेज्जगाणं, अणु-
त्तरोववाइयाण य कयरे कयरेहिं तो जाव विसेसाहिया वा ’ हे भदन्त !
ये भावदेव रूप जो भवनवासी, वानव्यन्तर, ज्योतिषिक और वैमानिक
सौधर्मक, यावत् अच्युतक, ग्रैवेयक और अनुत्तरौपपातिक हैं—सो
इनके बीच में कौन भावदेव किन भावदेवों से यावत्—अल्प हैं ? कौन

—ભાવદેવ વિશેષાની અલ્પબહુત્વ વિષયક વક્તવ્યતા—

“ एएसि णं भंते ! भावदेवाणं भवणवासीणं वाणमंतराणं ” इत्यादि—

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્રમાં ભાવદેવ વિશેષ રૂપ ભવનપતિ આદિ
દેવોની અલ્પબહુતાની પ્રરૂપણા કરી છે.

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન—“ एएसि णं भंते ! भावदेवाणं भवणवासीणं, वाण-
मंतराणं जोइसियाणं वैमाणियाणं, सोहम्मगाणं जाव अच्चुयगाणं, गेवेज्जगाणं,
अणुत्तरोववाइयाणं कयरे कयरेहिं तो जाव विसेसाहिया वा ? ” हे भगवन् ! भाव-
देवइय ने भवनवासी, वानव्यन्तर, ज्योतिषिक, वैमानिक (सौधर्मकी लधने
अच्युत पर्यन्तना), ग्रैवेयक અને अनुत्तरौपपातिक, દેવો છે, તેમાંથી કયા
ભાવદેવો કયા ભાવ દેવો કરતાં ઓછાં છે ? કયા ભાવદેવો કયા ભાવદેવો

સવ્વત્થો વા અણુત્તરોવવાહયા ભાવદેવા, ઉવરિમગેવેજ્જા ભાવદેવા સંખેજ્જગુણા,'
 હે ગૌતમ ! સર્વરતોક્કાઃ અનુત્તરૌપપાતિકા ભાવદેવાઃ સન્તિ, તદપેક્ષયા ઉપરિમ-
 ગ્રૈવેયકાઃ પ્રથમત્રિકગ્રૈવેયકા ભાવદેવાઃ સંખ્યેયગુણાઃ સન્તિ, 'મઙ્ગિમગેવેજ્જા
 સંખેજ્જગુણા, હેટ્ઠિમગેવેજ્જા સંખેજ્જગુણા' તદપેક્ષયા મધ્યમગ્રૈવેયકાઃ-મધ્યમત્રિ-
 કગ્રૈવેયકાઃ ભાવદેવાઃ સંખ્યેયગુણાઃ સન્તિ, તદપેક્ષયા અન્તિમગ્રૈવેયકાઃ-અન્તિમ-
 ત્રિકગ્રૈવેયકા ભાવદેવાઃ સંખ્યેયગુણાઃ સન્તિ, 'અચ્ચુલ કપ્પે દેવાઃ સંખેજ્જગુણા,
 જાવ આણયકપ્પે દેવા અસંખેજ્જગુણા' અન્તિમત્રિકગ્રૈવેયકભાવદેવાપેક્ષયા
 અચ્ચુતે કલ્પે ભાવદેવાઃ સંખ્યેયગુણાઃ સન્તિ, યાવત્-તદપેક્ષયા આરણકલ્પે

ભાવદેવ કિન ભાવદેવોં સે વહુત્ત હૈં ? કૌન ભાવદેવ કિન ભાવદેવોં કે
 બરાબર હૈં ? ઔર કૌન ભાવદેવ કિન ભાવદેવોં સ વિશેષાધિક હૈં ?
 હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં- 'ગોયમા ! સવ્વત્થોવા અણુત્તરોવવાહયા
 ભાવદેવા' હે ગૌતમ ! સવસે કમ અનુત્તરૌપપાતિક ભાવદેવ હૈં । इनकी
 अपेक्षा 'उवरिमगेवेज्जा भवदेवा संखेज्जगुणा' उपरिम ग्रैवेयक-प्रथम-
 त्रिक ग्रैवेयक के भवदेव संख्यातगुणित हॆं 'मङ्गिमगेवेज्जा संखेज्ज
 गुणा, हेट्ठिमगेवेज्जा संखेज्जगुणा' इनकी अपेक्षा मध्यमग्रैवेयक के-
 मध्यमत्रिक ग्रैवेयक के-भावदेव संख्यातगुणित है, इन की अपेक्षा अन्ति-
 मग्रैवेयक के-अन्तिमत्रिकग्रैवेयकों के-भावदेव संख्यातगुणित हॆं,
 'अच्चुल कप्पे देवा संखेज्जगुणा जाव आणयकप्पे देवा संखेज्जगुणा'
 अन्तिमत्रिक ग्रैवेयक के भावदेवों की अपेक्षा अच्युतकल्प में भावदेव

કરતાં વધારે છે ? કયા ભાવદેવો કયા ભાવદેવોની બરાબર છે ? કયા ભાવદેવો
 કયા ભાવદેવો કરતાં વિશેષાધિક છે ?

મહાત્તીર પ્રભુને ઉત્તર-“ ગોયમા ! સવ્વત્થોવા અણુત્તરોવવાહયા ભાવદેવા ”
 હે ગૌતમ ! અનુત્તરૌપપાતિક ભાવદેવો સૌથી ઓછા છે. “ ઉવરિમગેવેજ્જા
 ભાવદેવા સંખેજ્જગુણા ” અનુત્તરૌપપાતિક દેવો કરતાં ઉપરિમ ગ્રૈવેયક (પ્રથમ
 ત્રિકના) વિમાનવાસી દેવો સંખ્યાત ગણાં છે. “ મઙ્ગિમગેવેજ્જા સંખેજ્જગુણા ”
 ઉપરિમ ગ્રૈવેયક વિમાનવાસી દેવો કરતાં મધ્યમ ગ્રૈવેયક વિમાનવાસી દેવો
 સંખ્યાત ગણાં છે, “ હેટ્ઠિમગેવેજ્જા સંખેજ્જગુણા ” મધ્યમ ગ્રૈવેયક વિમાન
 વાસી દેવો કરતાં અધસ્તન (નીચેનું ત્રિક) ગ્રૈવેયક વિમાનોના ભાવદેવો
 સંખ્યાત ગણાં છે. “ અચ્ચુલ કપ્પે દેવા સંખેજ્જગુણા જાવ આણયકપ્પે દેવા
 સંખેજ્જગુણા ” અધસ્તન ત્રણ ગ્રૈવેયક વિમાનવાસી ભાવદેવો કરતાં અચ્યુત
 કલ્પના દેવો સંખ્યાત ગણાં છે, અચ્યુત કરતાં આરણ્યમાં અને આરણ્ય કરતાં

આનતકલ્પે ભાવદેવાઃ સંખ્યેયગુણાઃ સન્તિ, 'એવં જહા જીવાભિગમે તિવિહે દેવ-
પુરિસે અપ્પાવહુયં જાવ જોહસિયા ભાવદેવા અસંખેજ્જગુણા' એવં રીત્યા, યથા
જીવાભિગમે ત્રિવિધઃ-ત્રિવિધજીવાધિકારઃ અથ ચ દેવપુરુષઃ-દેવપુરુષાણામલ્પ-
વહુત્વમુક્તમ્, તથૈવાત્રાપિ વક્તવ્યમ્, તથા ચોક્તં જીવાભિગમે-

‘સહસ્સારે કલ્પે દેવા અસંખેજ્જગુણા, મહાસુક્કે અસંખેજ્જગુણા, લંતપ અસં-
ખેજ્જગુણા, વંમલોપ દેવા અસંખેજ્જગુણા, મહિંદે દેવા, અસંખેજ્જગુણા, સળં-
કુમારે કલ્પે દેવા અસંખેજ્જગુણા, ઈસાણે દેવા અસંખેજ્જગુણા, સોહમ્મે દેવા
સંખેજ્જગુણા, ભવણવાસિદેવા અસંખેજ્જગુણા, વાણમંતરા દેવા અસંખેજ્જગુણા’ ત્તિ,
તદાહ-યાવત્ જ્યોતિષિકા ભાવદેવાઃ અસંખ્યેયગુણા ભવન્તિ । અન્તે ગૌતમો મગ-
સંખ્યાતગુણિત હૈં, યાવત્ ઇનકી અપેક્ષા આરણકલ્પ મેં, આનતકલ્પ મેં,
ભાવદેવ સંખ્યાતગુણિત હૈં । ‘એવં જહા જીવાભિગમે તિવિહે દેવપુરિસે
અપ્પાવહુયં જાવ જોહસિયા ભાવદેવા અસંખેજ્જગુણા’ ઇસ રીતિ સે જૈસે
જીવાભિગમ મેં ત્રિવિધ-ત્રિવિધ જીવાધિકાર, અથ ચ દેવપુરુષ-દેવ-
પુરુષોં કા અલ્પવહુત્વ કહા ગયા હૈ, ડસી પ્રકાર સે યહાં પર ભી વહ
કહના ચાહિયે । જીવાભિગમ મેં એસા કહા ગયા હૈ ‘સહસ્સારે કલ્પે દેવા
અસંખેજ્જગુણા મહાસુક્કે અસંખેજ્જગુણા, લંતપ અસંખેજ્જગુણા, વંમ,
લોપ દેવા અસંખેજ્જગુણા, મહિંદે દેવા અસંખેજ્જગુણા, સળંકુમારે કલ્પે
દેવા અસંખેજ્જગુણા, ઈસાણે દેવા અસંખેજ્જગુણા, સોહમ્મે દેવા સંખે-
જ્જગુણા, ભવણવાસિદેવા અસંખેજ્જગુણા, વાણમંતરા દેવા અસંખેજ્જ-
ગુણા ત્તિ’ અર્થાત્-સહસ્રારકલ્પ મેં દેવ ભાવદેવ અસંખ્યાતગુણિત હૈં
મહાશુક્ર મેં દેવ-અસંખ્યાતગુણિત હૈં લાન્તક મેં દેવ અસંખ્યાત-
ગુણિત હૈં બ્રહ્મલોક મેં ભાવદેવ અસંખ્યાતગુણિત હૈં, માહેન્દ્રદેવલોક

આનતકલ્પમાં સંખ્યાત ગણાં ભાવદેવો છે. “એવં જહા જીવાભિગમે તિવિહે
દેવપુરિસે અપ્પાવહુયં જોહસિયા ભાવદેવા અસંખેજ્જગુણા” આ પદ્ધતિથી જીવા
ભિગમ સૂત્રમાં જેવી રીતે ત્રિવિધ જીવાધિકાર-દેવપુરુષોનું અલ્પબહુત્વ-
કહેવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે અહીં પણ ભાવદેવોનું અલ્પબહુત્વ કહેવું
જોઈએ જીવાભિગમમાં એવું કહ્યું છે કે-‘સહસ્સારે કલ્પે દેવા અસંખેજ્જગુણા,
મહાસુક્કે અસંખેજ્જગુણા, લંતપ અસંખેજ્જગુણા વંમલોપ દેવા અસંખેજ્જગુણા,
મહિંદે દેવા અસંખેજ્જગુણા, સળંકુમારે કલ્પે દેવા અસંખેજ્જગુણા, ઈસાણે દેવા
અસંખેજ્જગુણા, સોહમ્મે દેવા સંખેજ્જગુણા, ભવણવાસી દેવા અસંખેજ્જગુણા, વાણ-
મંતરા દેવા અસંખેજ્જગુણા ત્તિ” આનત કરતાં સહસ્રાર કલ્પમાં અસંખ્યાત-
ગણાં, મહાશુક્રમાં દેવ અસંખ્યાતગણા છે. લાન્તકમાં દેવ અસંખ્યાતગણા છે.

વદ્વાક્યં પ્રમાણયન્નાહ-‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ હે મદન્ત ! તદેવં-ભવદુક્તં સત્યમેવ, હે મદન્ત ! તદેવં-ભવદુક્તં સત્યમેવેતિ ॥સૂ. ૬॥

इति श्री विश्वविख्यात जगद्ब्रह्मादिपदभूषित वालब्रह्मचारि ‘जैनाचार्य’
पूज्यश्री घासीलालत्रिविरचितायां श्री “भगवती” सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका-
ख्यायां व्याख्यायां द्वादशशतकस्य नवमोद्देशकः समाप्तः ॥सू० १२-९॥

મેં દેવ અસંખ્યાતગુણિત હૈં, સનત્કુમારદેવલોક મેં દેવ અસંખ્યાત-ગુણિત હૈં, ઈશાન મેં ભાવદેવ અસંખ્યાતગુણિત હૈં, સૌધર્મ-દેવલોક મેં ભાવદેવ સંખ્યાતગુણિત હૈં । ભવનવાસી દેવ અસંખ્યાત-ગુણિત હૈં, વાનવ્યંતર દેવ અસંખ્યાત ગુણિત હૈં ઓર જ્યોતિષિક દેવ મી અસંખ્યાતગુણિત હૈં । અવ અન્ત મેં ભગવાન્ કે વચન મેં પ્રમાણતા ય્યાપિત કરતે હુયે અર્થાત્ પ્રભુ કે હસ કથન કો સ્વીકાર કરતે હુએ ગૌતમ સ્વામી કહતે હૈં-હે મદન્ત ! આપ કા કહા હુઆ યહ સબ વિષય સર્વથા સત્ય હી હૈ । હસ પ્રકાર કહ કર વે ગૌતમ સ્વામી અપને સ્થાપ પર યાવન્ સંયમ ઓર તપ સે આત્મા કો ભાવિત કરતે હુએ વિરાજમાન હો ગયે ॥સૂ. ૬॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजीमहाराज कृत
“भगवतीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके बारहवें शतकका
॥ नववां उद्देशक समाप्त ॥१२-९॥

સહસ્ત્રાર કરતાં બ્રહ્મલોકમાં અસંખ્યાતગણાં, બ્રહ્મલોક કરતાં માહેન્દ્રમાં અસંખ્યાત ગણાં, માહેન્દ્ર કરતાં સનત્કુમાર કલ્પમાં અસંખ્યાત ગણાં, સનત્કુમાર કરતાં ઇશાન કલ્પમાં અસંખ્યાત ગણાં અને ઇશાન કલ્પ કરતાં સૌધર્મ કલ્પમાં સંખ્યાત ગણાં ભાવદેવો છે. સૌધર્મ કલ્પના ભાવદેવો કરતાં ભવનવાસી ભાવદેવો અસંખ્યાત ગણાં છે અને ભવનવાસી ભાવદેવો કરતાં વાનવ્યંતર ભાવદેવો અસંખ્યાત ગણાં છે. અને વાનવ્યંતર ભાવદેવો કરતાં જ્યોતિષિક ભાવદેવો અસંખ્યાત ગણાં છે.

પ્રભુના આ કથનમાં પ્રમાણિકતાને સ્વીકાર કરીને ગૌતમ સ્વામી કહે છે કે-“સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ” હે ભગવન્ ! આ વિષયનું આપે જે પ્રતિપાદન કર્યું તે સર્વથા સત્ય છે. હે ભગવન્ ! આપનું કથન સર્વથા સત્ય છે. આ પ્રમાણે કહીને મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને, સંયમ અને તપથી આત્માને શુદ્ધ કરતા થકા ગૌતમ સ્વામી પોતાના સ્થાને બેસી ગયા. ॥સૂ. ૬॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत
“भगवतीसूत्र”ની प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना पारमां शतकेन
नवमो उद्देशक समाप्त ॥१२-९॥

અથ દશમોદેશકઃ પ્રારંભ્યતે

દ્વાદશશતકે દશમોદેશકસ્ય સંક્ષિપ્તવિષયવિવરણમ્ ॥

દ્રવ્યાત્મપ્રકૃતીનામલ્પવહુત્વવ્યક્તવ્યતાપરૂપણમ્, આત્મજ્ઞાનસ્વરૂપો વર્તતે ? અન્યસ્વરૂપોવેતિ નિરૂપણમ્, નૈરયિકાણામાત્મસ્વરૂપનિરૂપણમ્, પૃથિવીકાયિકાનામ્ આત્મસ્વરૂપનિરૂપણમ્, આત્મા દર્શનસ્વરૂપો વર્તતે, તદન્યસ્વરૂપોવેતિ પ્રશ્નાદિ વિચારઃ, રત્નપ્રભાપૃથિવીસદ્રૂપા અસદ્રૂપા વા વર્તતે ! इत्यादि प्रश्नोत्तरम्, एवं शर्कराप्रभादि सर्वासु पृथिवीषु प्रश्नोत्तराणि विज्ञेयानि । एवमेव सौधर्म देवलोकादारभ्यानुत्तरौपपातिकपर्यन्तं प्रश्नोत्तरनिरूपणम् एकः परमाणुः सद्वूपो वर्तते, असद्वूपो वा वर्तते ? इत्यादि प्रश्नोत्तरम्, द्विप्रदेशिकः स्कन्धः कथं सद्वूपो वर्तते

દશવેં ઉદ્દેશોકા પ્રારંભ—

ચારહવેં શતક કે હસ દશવેં ઉદ્દેશક મેં જો વિષય કહા ગયા, હૈ ઉસકા સંક્ષિપ્ત વિષય વિવરણ હસ પ્રકાર સે હૈ—આત્મા કે દ્રવ્યાત્મા આદિ ભેદોં કા કથન, ઓર હનકે અલ્પ વહુત્વ કા કથન, આત્મા જ્ઞાનરૂપ હૈ, અથવા અન્ય રૂપ હૈ, એસી શંકા કા ઉત્તર નૈરયિકોં કી આત્મા મેં, તથા પૃથિવીકાયિક આદિકોં કી આત્મા મેં જ્ઞાનાદિ સ્વરૂપતા કા નિરૂપણ આત્મા દર્શન સ્વરૂપ હૈ ? યા અન્ય સ્વરૂપ હૈ ? હસ પ્રકાર કે પ્રશ્નાદિકોં કા વિચાર રત્નપ્રભાપૃથિવી સદ્રૂપ હૈ યા અસદ્રૂપ હૈ ? इत्यादि प्रश्नों का उत्तर इसी प्रकार के प्रश्नोत्तर शर्कराप्रभा आदि पृथिवियों में भी जानना चाहिये । सौधर्मदेवलोक से लेकर अनुत्तरौपपातिक तक इसी प्रकार के प्रश्नोत्तरों का निरूपण । एक परमाणु सद्वूप है या असद्वूप है ? इत्यादि प्रश्न का उत्तर द्विप्रदेशिक स्कन्ध सद्वूप कैसे है ?

દશમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

બારમાં શતકના આ હસમાં ઉદ્દેશકમાં પ્રતિપાદિત વિષયનો સંક્ષિપ્ત સારાંશ નીચે પ્રમાણે છે—આત્માના દ્રવ્યાત્મા આદિ આઠ પ્રકારોનું કથન તેમના અલ્પ-બહુત્વનું કથન આત્મા જ્ઞાન રૂપ છે, અથવા અન્ય રૂપ છે ? આ પ્રકારનો પ્રશ્ન અને તેનો ઉત્તર નારકોના આત્મામાં તથા પૃથ્વીકાયિક આદિકોના આત્મામાં જ્ઞાનાદિ સ્વરૂપતાનું નિરૂપણ આત્મા દર્શનસ્વરૂપ છે, અથવા અન્ય સ્વરૂપ છે ? આ પ્રકારના પ્રશ્નાદિકોની વિચારણા રત્નપ્રભા પૃથ્વી સદ્રૂપ છે, કે અસદ્રૂપ છે ? આ પ્રકારનો પ્રશ્ન અને તેનો ઉત્તર શર્કરાપ્રભા આદિ પૃથ્વીઓને વિષે પણ એજ પ્રકારના પ્રશ્નોત્તરોની પ્રરૂપણા એક પરમાણુ સદ્રૂપ છે કે અસદ્રૂપ છે ? द्विप्रदेशिक स्कन्ध सद्वूप છે કે અસદ્રૂપ છે ? इत्यादि प्रश्नो અને તેમના ઉત્તરોની

इत्यादि षड्भङ्गं प्रश्नोत्तरम्, त्रिप्रदेशिकस्कन्धः स्यादात्मा कथंचित् सद्रूपो वर्तते, स्यात् नो आत्मा कथञ्चित् असद्रूपः इत्यादि त्रयोदशभङ्गैः प्ररूपणम्, कथं तावत् त्रिप्रदेशिकस्कन्धस्य 'स्यादात्मा' इत्यादि त्रयोदशभङ्गाः भवन्ति? इति प्रश्नोत्तरम्, चतुष्प्रदेशिकस्कन्धस्य एकोनविंशतिभङ्गानां प्ररूपणम्, कथं तावत् चतुष्प्रदेशिकस्कन्धस्य 'स्यादात्मा, स्यात् नो आत्मा' इत्यादिभङ्गानां हेतुकथनमिति ।

आत्मस्वरूपवक्तव्यता ।

मूलम्—“कइविहाणं भંते ! आया पणत्ता ? गोयमा ! अट्ठविहा आया पणत्ता, तं जहा—दवियाया, कसायाया, जोगाया, उवजोगाया, णाणाया, दंसणाया, चरित्ताया, वीरियाया । जस्स णं भंते ! दवियाया तस्स कसायाया, जस्स कसायाया तस्स दवियाया ? । गोयमा ! जस्स दवियाया तस्स कसायाया सिय अत्थि सिय नत्थि, जस्स पुण कसायाया तस्स दवियाया नियमं अत्थि । जस्स णं भंते ! दवियाया तस्स जोगाया ? । एवं जहा दवियाया कसायाया भणिया तहा दवियाया जोगाया य भाणियव्वा । जस्स णं भंते ! दवियाया તસ્સ ઉવજોગાયા એવં સઠ્ઠતથ

इस प्रश्न का षड्भंगरूप उत्तर त्रिप्रदेशिक स्कन्ध कथंचित् आत्मा है, कथंचित् सद्रूप है, कथंचित् नो आत्मा है, कथंचित् असद्रूप है—इत्यादि १३ भंगों द्वारा उसकी प्ररूपणा । त्रिप्रदेशी स्कन्ध के 'स्यादात्मा' इत्यादि रूप से १३ भंग कैसे होते हैं इस प्रश्न का उत्तर चतुष्प्रदेशी स्कन्ध के १९ भंगों की प्ररूपणा चतुष्प्रदेशिक स्कन्ध के १९ भंग होने में हेतुकथन ।

પ્રરૂપણા દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ સદ્રૂપ કેવી રીતે છે ? આ પ્રશ્નોનો છ ભાંગાઓ દ્વારા ઉત્તર ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ અમુક અપેક્ષાએ આત્મા છે, અમુક અપેક્ષાએ સદ્રૂપ છે, અમુક અપેક્ષાએ નો આત્મા છે, અમુક અપેક્ષાએ અસદ્રૂપ છે, ઇત્યાદિ ૧૩ ભાંગાઓ (વિકલ્પો) દ્વારા તેની પ્રરૂપણા ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધના “સ્યાદાત્મા” ઇત્યાદિ રૂપે ૧૩ ભાંગાઓ કેવી રીતે થાય છે ? આ પ્રશ્નોનો ઉત્તર ચતુષ્પ્રદેશી સ્કન્ધના ૧૬ ભાંગાઓની પ્રરૂપણા ચતુષ્પ્રદેશી સ્કન્ધના ૧૬ ભાંગાઓ થવાના કારણેનું કથન.

पुच्छा भाणियव्वा। गोयमा! जस्स दवियाया तस्स उव-
ओगाया नियमं अत्थि। जस्स वि उवओगाया तस्स वि दवि-
याया नियमं अत्थि। जस्स दवियाया तस्स णाणाया भयणाए।
जस्स पुण णाणाया तस्स दवियाया नियमं अत्थि। जस्स
दवियाया तस्स दंसणाया नियमं अत्थि। जस्स वि दंसणाया
तस्स दवियाया नियमं अत्थि। जस्स दवियाया तस्स चरित्ताया
भयणाए। जस्स पुण चरित्ताया तस्स दवियाया नियमं अत्थि।
एवं वीरियायाए वि समं। जस्स णं भंते! कसायाया तस्स
जोगाया पुच्छा, गोयमा! जस्स कसायाया तस्स जोगाया नियमं
अत्थि। जस्स पुण जोगाया तस्स कसायाया सिय अत्थि, सिय
नत्थि। एवं उवओगायाए वि समं कसायाया नेयव्वा। कसा-
याया य णाणाया य परोप्परं दोवि भइयव्वाओ। जहा कसा-
याया य, उवओगाया य तहा कसाया य, दंसणाया य, कसा-
याया य, चरित्ताया य, दोवि परोप्परं भइयव्वाओ। जहा कसा-
याया य, जोगाया य, तहा कसायाया य, वीरियाया य, भाणि-
यव्वाओ। एवं जहा कसायायाए वत्तव्वया भणिया तहा जोगा-
याए वि उवरिमाहिं समं भाणियव्वाओ। जहा दवियायाए
वत्तव्वया भणिया, तहा उवओगायाए वि उवरिह्माहिं समं भाणि-
यव्वा। जस्स णाणाया तस्स दंसणाया नियमं अत्थि। जस्स
पुण दंसणाया तस्स णाणाया भयणाए। जस्स णाणाया तस्स
चरित्ताया सिय अत्थि सिय नत्थि। जस्स पुण चरित्ताया तस्स

णाणाया नियमं अत्थि, णाणाया वीरियाया दो वि परोप्परं भय-
णाए । जस्स दंसणाया तस्स उवरिमाओ दो वि भयणाए ।
जस्स पुण ताओ तस्स दंसणाया नियमं अत्थि । जस्स चरि-
त्ताया तस्स वीरियाया नियमं अत्थि । जस्स पुण वीरियाया
तस्स चरित्ताया सिय अत्थि सिय नत्थि । एयासिणं भंते !
दवियायाणं कसायायाणं जाव वीरियायाण य कयरे कयरोहिंतो
जाव विसेसाहिया वा ? गोयमा ! सव्वत्थोवाओ चरित्तायाओ ।
णाणायाओ अणंतगुणाओ । कसायाओ अणंतगुणाओ । जोगा-
याओ विसेसाहियाओ । वीरियायाओ विसेसाहियाओ । उवयोग
दवियदंसणायाओ तिन्नि वि तुल्लाओ विसेसाहियाओ ॥सू०१॥

छाया—कतिविधः खलु भदन्त ! आत्मा प्रज्ञप्तः ? गौतम ! अष्टविधः आत्मा
प्रज्ञप्तः, तथथा—द्रव्यात्मा१, कषायात्मा२, योगात्मा३, उपयोगात्मा४, ज्ञाना-
त्मा५, दर्शनात्मा६, चारित्रात्मा७, वीर्यात्मा८, यस्य खलु भदन्त ! द्रव्यात्मा
तस्य कषायात्मा, यस्य कषायात्मा तस्य द्रव्यात्मा ? गौतम ! यस्य द्रव्यात्मा
तस्य कषायात्मा स्याद् अस्ति स्यान्नास्ति, यस्य पुनः कषायात्मा तस्य द्रव्यात्मा
नियमेन अस्ति । यस्य खलु भदन्त ! द्रव्यात्मा तस्य योगात्मा ? एवं यथा द्रव्या-
त्मा कषायात्मा भणितस्तथा द्रव्यात्मा योगात्मा च भणितव्यः । यस्य खलु
भदन्त ! द्रव्यात्मा तस्य उपयोगात्मा, एवं सर्वत्र पृच्छा भणितव्या । गौतम !
यस्य द्रव्यात्मा तस्य उपयोगात्मा नियमेन अस्ति यस्यापि उपयोगात्मा तस्यापि
द्रव्यात्मा नियमेन अस्ति । यस्य द्रव्यात्मा तस्य ज्ञानात्मा भजनया, यस्य पुन
ज्ञानात्मा तस्य द्रव्यात्मा नियमेन अस्ति । यस्य द्रव्यात्मा तस्य दर्शनात्मा निय-
मेन अस्ति । यस्यापि दर्शनात्मा तस्य द्रव्यात्मा नियमेन अस्ति । यस्य द्रव्यात्मा
तस्य चारित्रात्मा भजनया । यस्य पुनश्चारित्रात्मा तस्य द्रव्यात्मा नियमेन अस्ति ।
एवं वीर्यात्मनापि समम् । यस्य खलु भदन्त ! कषायात्मा तस्य योगात्मा पृच्छा,
गौतम ! यस्य कषायात्मा तस्य योगात्मा नियमेन अस्ति । यस्य पुनर्योगात्मा
तस्य कषायात्मा स्यात् अस्ति स्यात् नास्ति । एवम् उपयोगात्मनाऽपि समं कषा-
यात्मा नेतव्यः, कषायात्मा च ज्ञानात्मा च परस्परं द्वावपि भक्तव्यौ, यथा कषा-
यात्मा च उपयोगात्मा च तथा कषायात्मा च दर्शनात्मा च, कषायात्मा च चारि-
त्रात्मा च द्वावपि परस्परं भक्तव्यौ, यथा कषायात्मा च योगात्मा च तथा कषा-

યાત્મા ચ વીર્યાત્મા ચ મણિતવ્યઃ, एवं यथा कषायात्मनो वक्तव्यता मणिता तथा
 योगात्मनोऽपि उपरिमैः समं मणितव्या, यथा द्रव्यात्मनो वक्तव्यता मणिता
 तथा उपयोगात्मनोऽपि उपरिमैः समं मणितव्या, यस्य ज्ञानात्मा तस्य दर्शना-
 त्मा नियमेन अस्ति, यस्य पुनर्दर्शनात्मा तस्य ज्ञानात्मा भजनया, यस्य ज्ञानात्मा
 तस्य चારित्रात्मा स्यात् अस्ति, स्यात् नास्ति, यस्य पुनश्चारित्रात्मा तस्य ज्ञाना-
 त्मा नियमेन अस्ति, ज्ञानात्मा वीर्याત્મા દ્વાવપિ પરસ્પરં ભજનયા, यस્ય દર્શના-
 ત્મા તસ્ય ઉપરિમૌ દ્વાવપિ ભજનયા, यस્ય પુનસ્તૌ તસ્ય દર્શનાત્મા નિયમેન
 અસ્તિ, यस્ય ચારિત્રાત્મા તસ્ય વીર્યાત્મા નિયમેન અસ્તિ यस્ય પુનર્વીર્યાત્મા તસ્ય
 ચારિત્રાત્મા સ્યાત્ અસ્તિ, સ્યાત્ નાસ્તિ, एतेषां खलु भदन्त ! द्रव्यात्मनां
 कषायात्मनां यावत् वीर्यात्मनां च कतरे कतरेभ्यो यावत् विशेषाधिका वा ?
 गौतम ! सर्वज्ञोकाश्चारित्रात्मानः, ज्ञानात्मानः अनन्तगुणाः, कषायात्मानः
 अनन्तगुणाः, योगात्मानो विशेषाधिकाः, वीर्यात्मानो विशेषाधिकाः, उपयोग-
 द्रव्यदर्शनात्मानस्तयोऽपि तुल्या विशेषाधिकाः ॥सू० १॥

ટીકા—પૂર્વોદ્દેશકે દેવાનાં પ્રરૂપિતત્વેન, તેપાં ચાત્મરૂપત્વાદાત્મસ્વરૂપં
 ભેદતઃ પ્રરૂપયિતું દશમોદ્દેશકમાહ—કહવિહાણં મંતે’ ઇત્યાદિ। ‘કહવિહાણં મંતે !
 આયા પળ્લન્તા ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે ભદન્ત ! કતિવિધઃ खलु आत्मा प्रज्ञप्तः ?
 भगवानाह—‘गोयमा ! अट्टविहा आया पणत्ता’ हे गौतम ! अष्टविधः आत्मा

આત્મસ્વરૂપવક્તવ્યતા

‘કહવિહાણં મંતે ! આયા પળ્લન્તા’ ઇત્યાદિ

ટીકાર્થ—इससे पूर्व उद्देशक में सूत्रकार ने देवों की प्ररूपणा की
 है और ये देव आत्मरूप होते हैं, अतः आत्मा के स्वरूप को भेदपूर्वक
 प्ररूपित करने के लिए सूत्रकार ने इस दशवें उद्देशक का कथन किया
 है—इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—, कहविहा णं मंते ! आया
 पणत्ता’ हे भदन्त ! आत्मा कितने प्रकार का कहा गया है ? इसके
 उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम ! अट्टविहा आया पणत्ता’

—આત્માના સ્વરૂપની વક્તવ્યતા—

“કહ વિહાણં મંતે ! આયા પળ્લન્તા” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—આગલા સૂત્રમાં સૂત્રકારે દેવોની પ્રરૂપણા કરી છે, તે દેવોમાં
 આત્માનો સદ્ભાવ હોય છે, આ પ્રકારના પૂર્વસૂત્ર સાથેના સંબંધને લઈને
 હવે સૂત્રકાર આત્માના સ્વરૂપનું લેઢપૂર્વક નિરૂપણ કરે છે—આ વિષયને અનુ-
 લક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—“કહવિહાણં
 મંતે ! આયા પળ્લન્તા ?” હે ભગવન ! આત્મા કેટલા પ્રકારનો કહ્યો છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “અટ્ટવિહા આયા
 પળ્લન્તા” આત્મા આઠ પ્રકારનો કહ્યો છે. “તંજહા” તે આઠ પ્રકારો નીચે

પ્રજ્ઞાન્તઃ, 'તં જહા-દ્વિયાયા૧, કસાયાયા૨, જોગાયા૩, ઉવજોગાયા૪, ણાણા-યા૫, દંસણાયા૬, ચરિત્તાયા૭, વીરિયાયા૮,' તથા-દ્રવ્યાત્મા૧, કષાયાત્મા૨, યોગાત્મા૩, ઉપયોગાત્મા૪, જ્ઞાનાત્મા૫, દર્શનાત્મા૬, ચારિત્રાત્મા૭, વીર્યાત્મા૮, ચ। તત્ર અતતિ સતતં ગચ્છતિ નાનાધિ ાન્ અપરાપરાન્ સ્વપરપર્યાયાનિતિ આત્મા, અથવા યે યે ગત્યર્થા સ્તે તે જ્ઞાનાર્થા इतिન્યાયેન અત્ ધાતૌ ગત્યર્થત્વેન જ્ઞાનાર્થ-ત્વાત્-અતતિ-સતતમવગચ્છતિ ઉપયોગલક્ષણત્વાદિત્યાત્મા, તસ્ય ચોપયોગલક્ષણ-ત્વાત્સામાન્યેનૈકવિધત્વેડ્પુપાધિભેદાન્ અષ્ટવિધત્વમવસેયમ્, તત્ર દ્રવ્ય-ત્રિકા-લાનુગામિગૌણીકૃત કષાયાદિ પર્યાયં, તદ્ભૂતઃ આત્મા દ્રવ્યાત્મા સર્વેષાં જીવાનામ્,

આત્મા આઠ પ્રકાર કા કહા ગયા હૈ। 'તં જહા' વહ્નિસ પ્રકાર સે હૈ- ૧ દ્વિયાયા, ૨ કસાયાયા, ૩ જોગાયા ૪ ઉવજોગાયા, ૫ ણાણાયા, ૬ દંસણાયા, ૭ ચરિત્તાયા, ૮ વીરિયાયા' દ્રવ્યાત્મા, કષાયાત્મા, યોગાત્મા, ઉપયોગાત્મા, જ્ઞાનાત્મા, દર્શનાત્મા, ચારિત્રાત્મા ઓર વીર્યાત્મા જો નિરન્તર અપરાપર પર્યાય કો-સ્વપર્યાયરૂપ-જ્ઞાનાદિક નાનાપ્રકાર કે ગુણો કો પ્રાપ્ત કરતા રહતા હૈ, અથવા-ગત્યર્થક જિતને મી ધાતુ હોતે હૈ વે સબ જ્ઞાનાર્થક હોતે હૈ-હસ નિયમ કે અનુસાર ગત્યર્થક અત્ ધાતુ કા અર્થ જ્ઞાન હોતા હૈ-સો હસ વ્યુત્પત્તિ કે વલ સે ઉપયોગ લક્ષણ વાલા હોને સે યહ આત્મા નિરન્તર પદોર્થો કો જાનતા રહતા હૈ હસ પ્રકાર યહ આત્મા યદ્યપિ હસ સામાન્યરૂપ ઉપયોગ લક્ષણ સે ઇક હી પ્રકાર કા હૈ' પરન્તુ ફિર મો ઉપાધિ કે ભેદ સે યહ આઠ પ્રકાર કા કહ દિયા ગયા હૈ। જિસ આત્મા મેં જો કિં ત્રિકાલગામી હૈ, જવ કષા-

પ્રમાણે છે-“દ્વિયાયા, કસાયાયા, જોગાયા, ઉવજોગાયા, ણાણાયા, દંસણાયા, ચરિત્તાયા, વીરિયાયા” (૧) દ્રવ્યાત્મા, (૨) કષાયાત્મા, (૩) યોગાત્મા, (૪) ઉપયોગાત્મા, (૫) જ્ઞાનાત્મા, (૬) દર્શનાત્મા, (૭) ચારિત્રાત્મા અને (૮) વીર્યાત્મા. જે નિરંતર અપરાપર પર્યાયને-સ્વપર પર્યાય રૂપ જ્ઞાનાદિક વિવિધ પ્રકારના ગુણોને-પ્રાપ્ત કરતો રહે છે, એવો આત્માને સમજવો જોઈએ અથવા-ગતિ અર્થવાચક જેટલા ધાતુઓ છે, તે બધા ધાતુઓ જ્ઞાનાર્થક હોય છે, આ નિયમાનુસાર ગત્યર્થક “અત્” ધાતુનો અર્થ ‘જ્ઞાન’ થાય છે. આ વ્યુત્પત્તિ અનુસાર આત્મા ઉપયોગ લક્ષણવાળો હોવાને કારણે પદાર્થોને નિરંતર જાણતો રહે છે. આ સામાન્ય ઉપયોગ લક્ષણની અપેક્ષાએ તો આત્મા એક જ પ્રકારનો છે, પરન્તુ ઉપાધિના ભેદની અપેક્ષાએ તેને આઠ પ્રકારનો કહેવામાં આવ્યો છે. ત્રિકાલાનુગામી આત્મામાં બ્યારે કષાયાદિ પર્યાયોને ગૌણ

ક્રોધાદિકષાયવિશિષ્ટઃ આત્મા કષાયાત્મા અક્ષીણાનુપશાન્તકષાયણાં જીવાનામ્,
યોગાઃ-મનઃપ્રભૃતિવ્યાપારા સ્તત્પ્રધાનઃ આત્મા યોગાત્મા યોગવતામેત્ર જીવા-
નામ્, ઉપયોગઃ-સાકારાનાકારભેદસ્તત્પ્રધાનઃ આત્મા ઉપયોગાત્મા સિદ્ધસંસારિ-
સ્વરૂપઃ સર્વજીવાનામ્, અથવા વિવક્ષિતવસ્તુપયોગાપેક્ષયા ઉપયોગાત્મા, જ્ઞાન-

યાદિપર્યાયે ગૌણ કર દી જાતી હૈં તબ વહ શુદ્ધ દ્રવ્યરૂપ જો આત્મા
રહતા હૈ વહ દ્રવ્યાત્મા હૈ એસા દ્રવ્યાત્મા સબ જીવોં કો હોતા હૈ જબ
યહી આત્મા ક્રોધાદિ કષાયોં સે યુક્ત હો જાતા હૈ તબ વહ કષાયાત્મા
કહા જાતા હૈ યહ આત્મા-કષાયાત્મા-તબ તક બના રહતો હૈ કિ જબ
તક હસકી યે કષાયે ક્ષીણ યા ઉપશાન્ત નહીં હો જાતી હૈં । અતઃ
અક્ષીણકષાયોં વાલોં કા યા અનુપશાન્તકષાયોં વાલોં કા આત્મા કષા-
યાત્મા હૈ । મન વચન ઔર કાય હનકે વ્યાપાર કા નામ યોગ હૈ હસ
યોગપ્રધાન જો આત્મા હૈ વહ યોગાત્મા હૈ યહ આત્મા યોગ વાઝે જીવોં
કો હોતા હૈ । સાકાર ઔર અનાકાર કે ભેદ સે ઉપયોગ દો પ્રકાર કા
કહા ગયા હૈ । હસ ઉપયોગપ્રધાન જો આત્મા હૈ વહ ઉપયોગાત્મા હૈ । યહ
આત્મા સિદ્ધ એવં સંસારી હોતા હૈ ઔર મુક્ત ઔર સંસારી સબ જીવોં
કો હોતા હૈ । અથવા-વિવક્ષિત વસ્તુ કે ઉપયોગ સે ઉપયુક્ત જો આત્મા
હોતા હૈ-વહ ઉપયોગાત્મા હૈ જિસ આત્મા મેં દર્શનાદિ ગુણ ગૌણ કર

કરી દેવામાં આવે છે, ત્યારે શુદ્ધ દ્રવ્ય રૂપ જે આત્મા રહે છે, તેનું નામ
દ્રવ્યાત્મા છે. બધાં જીવોમાં આ પ્રકારનો દ્રવ્યાત્મા હોય છે જ્યારે એજ
આત્મા ક્રોધાદિ કષાયોથી યુક્ત થઈ જાય છે, ત્યારે તેને કષાયાત્મા કહેવામાં
આવે છે. જ્યાં સુધી તેના તે કષાયો ક્ષીણ અથવા ઉપશાન્ત થઈ જતાં નથી,
ત્યાં સુધી તે આત્મા કષાયાત્મા રૂપે જ રહે છે, તેથી અક્ષીણ કષાયોવાળાના
આત્માને અથવા અનુપશાન્ત કષાયોવાળાના આત્માને કષાયાત્મા કહે છે
મન, વચન અને કાયાના વ્યાપાર (પ્રવૃત્તિ)નું નામ યોગ છે. આ યોગ પ્રધાન
જે આત્મા છે તેને યોગાત્મા કહે છે. યોગવાળા જીવોનો આત્મા આ
પ્રકારનો હોય છે ઉપયોગના બે પ્રકાર કહ્યા છે. (૧) સાકાર ઉપયોગ અને
(૨) અનાકાર ઉપયોગ આ ઉપયોગપ્રધાન જે આત્મા હોય છે તેને ઉપયો-
ગાત્મા કહે છે. આ આત્મા સિદ્ધ અને સંસારી રૂપ હોય છે, અને મુક્ત
અને સંસારી સમસ્ત જીવોમાં ઉપયોગાત્માનો સદ્ભાવ રહે છે અથવા વિવ-
ક્ષિત વસ્તુના ઉપયોગથી ઉપયુક્ત જે આત્મા હોય છે, તેનું નામ ઉપયો-
ગાત્મા છે. જે આત્મામાં દર્શનાદિ ગુણોને ગૌણ કરી નાખવામાં આવ્યા

વિશેષિતો ગૌણીકૃતદર્શનાદિરાત્મા જ્ઞાનાત્મા સમ્યગ્દૃષ્ટીનામ્, એવંરીત્યા દર્શનાત્માદયોઽપ્યવસેયાઃ વિશેષસ્તુ દર્શનાત્મા સર્વજીવાનામ્, ચારિત્રાત્મા ચિરતાનામ્, વીર્યમ્-ઉત્થાનાદિ તત્સ્વરૂપાત્મા વીર્યાત્મા સર્વસંસારિણામ્, તથાચોક્તમ્-

“જીવાનાં દ્રવ્યાત્મા જ્ઞેયઃ, સકષાયિણાં કષાયાત્મા ।

યોગઃ સયોગિનાં પુનરુપયોગઃ સર્વજીવાનામ્ ॥૧॥

જ્ઞાનં સમ્યગ્દૃષ્ટેર્દર્શનમથ ભવતિ સર્વજીવાનામ્ ।

ચારિત્રં ચિરતાનાં તુ સર્વસંસારિણાં વીર્યમ્ ॥૨॥ઠ્ઠિતિ॥

તદેવમ્ આત્માનમઘૃધા પ્રરૂપ્ય યસ્યાત્મભેદસ્ય યદન્યદાત્મભેદાન્તરં યુજ્યતે, ન યુજ્યતે ચ તસ્ય તત્પ્રરૂપયિતુમાહ-‘જસ્સ ણં મંતે ! દવિયાયા તસ્સ કસાયાયા, જસ્સ

દિયે ગયે હોં, ઓર જ્ઞાનગુણ છુલ્લય કર દિયા ગયા હો-એસી સ્થિતિ સે સમ્પન્ન જો આત્મા હૈ વહ જ્ઞાનાત્મા હૈ એસા આત્મા સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવોં કો હોતા હૈ । હસી પ્રકાર સે દર્શનાત્મા આદિ ભી જાનના ચાહિયે યહ દર્શનાત્મા સબ જીવોં મેં હોતા હૈ । ચરિત્રાત્મા ચિરતિસંપન્ન જીવોં કા હોના હૈ ઉત્થાનાદિ સ્વરૂપ ચાલા જો આત્મા હોતા હૈ વહ વીર્યાત્મા હૈ । યહ વીર્યાત્મા સમસ્ત સંસારી જીવોં કો હોતા હૈ । સો હી કહા હૈ ‘જીવાનાં’ ઇત્યાદિ, ‘જ્ઞાનં સમ્યગ્દૃષ્ટેઃ’ ઇત્યાદિ । હસ પ્રકાર સે આત્મા કી અઘ્ટ-વિધના કી પ્રરૂપણા કરકે અવ સૂત્રકાર યહ પ્રરૂપણા કરતે હૈં કિ કિસ આત્મભેદ કી કિસ આત્મભેદ કે સાથ સમવ્યાસિ બનતી હૈ ઓર કિસ કી કિસકે સાથ વિષમ વ્યાપ્તિ બનતી હૈ-હસી બાત કો ગૌતમ ને પ્રમુ સે હસ પ્રકાર પૂછા હૈ-‘જસ્સ ણં મંતે ! દવિયાયા-તસ્સ કસાયાયા,

હોય, અને જ્ઞાનગુણનું પ્રાધાન્ય હોય, એવી સ્થિતિથી સંપન્ન જે આત્મા હોય છે, તેને જ્ઞાનાત્મા કહે છે સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવોમાં જ્ઞાનાત્માનો સદ્ભાવ હોય છે. એજ પ્રમાણે દર્શનાત્માનું સ્વરૂપ પણ સમજવું સઘળા જીવોમાં આ દર્શનાત્માનો સદ્ભાવ હોય છે એજ પ્રમાણે ચારિત્રાત્માનું સ્વરૂપ પણ સમજવું ચિરતિવાળા જીવોમાં ચારિત્રાત્માનો સદ્ભાવ હોય છે ઉત્થાન આદિ સ્વરૂપવાળો જે આત્મા હોય છે, તેને વીર્યાત્મા કહે છે સમસ્ત સંસારી જીવોમાં આ વીર્યાત્માનો સદ્ભાવ હોય છે એજ વાત “જીવાનાં” ઇત્યાદિ તથા “જ્ઞાનં સમ્યગ્દૃષ્ટેઃ” ઇત્યાદિ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કરવામાં આવી છે. આ પ્રકારે આત્માના આઠ પ્રકારોની પ્રરૂપણા કરીને હવે સૂત્રકાર એ વાતની પ્રરૂપણા કરે છે કે કયા આત્મભેદની કયા આત્મભેદની સાથે સમવ્યાસિ સંભવી શકે છે, અને કયા આત્મભેદની કયા આત્મભેદની સાથે વિષમવ્યાસિ સંભવે છે—

કસાયાયા તસ્સ દવિયાયા ?' ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે મદન્ત ! યસ્ય સ્વલ્લુ જીવસ્ય-
દ્રવ્યાત્મા-દ્રવ્યાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય કિં કષાયાત્મા-કષાયાત્મત્વં ભવતિ ? एवं યસ્ય
જીવસ્ય કષાયાત્મત્વં ભવતિ, તસ્ય કિં દ્રવ્યાત્મત્વં ભવતિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !
જસસ દવિયાયા તસ્સ કસાયાયા સિય અત્થિ સિય નત્થિ’ હે ગૌતમ ! યસ્ય જીવસ્ય-
દ્રવ્યાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય કષાયાત્મત્વં સ્પાત્ અસ્તિ-કદાચિદસ્તિ સકષાયાવસ્થા-
યામ્, સ્યાન્નાસ્તિ-કદાચિન્નાસ્તિ ક્ષીણોપશાન્તકષાયાવસ્થાયામ્, ‘જસસ પુણં

જસસ કસાયાયા, તસ્સ દવિયાયા’ હે મદન્ત ! જિસ જીવ કે દ્રવ્યાત્મા
હોતા હૈ-અર્થાત્ જિસ જીવ કો આત્મા દ્રવ્યાત્મારૂપ હૈ-ઉસકા વહ
આત્મા કયા કષાયાત્મારૂપ હોતા હૈ ? તાત્પર્ય-પૂછને કા યહ હૈ કિ
જિસ જીવ મેં દ્રવ્યાત્મા રહતા હૈ વહાં કયા કષાયાત્મા હોતા હૈ યા નહીં
હોતા હૈ ? અથવા-જહાં કષાયાત્મા હોતા હૈ, વહાં દ્રવ્યાત્મા હોતા હૈ
યા નહીં હોતા હૈ ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ગોયમા ! જસસ દવિ-
યાયા તસ્સ કસાયાયા સિય અત્થિ સિય નત્થિ’ હે ગૌતમ ! જહાં દ્રવ્યા-
ત્મા રહતી હૈ વહાં કષાયાત્મતા રહતી હી હો એસા નિયમ નહીં હૈ-કષા-
યાત્મતા રહે ભી ઓર ન ભી રહે-દ્રવ્યાત્મતા કે સાથ ઇસ પ્રકાર સે કષા-
યાત્મતા કી ભજના હૈ ભજના કા કારણ યહ હૈ કિ-જીવ જબ ક્ષીણ કષા-
યાવસ્થા વાલા યા ઉપશાન્તકષાયાવસ્થા વાલા હોતા હૈ ઉસ સમય ઉસકી
દ્રવ્યાત્મતા કે સાથ કષાયાત્મતા કા અવસ્થાન નહીં હોતા હૈ, ઓર
જબ યહ કષાયાવસ્થોપપ્ત હોતા હૈ તબ દ્રવ્યાત્મતા કે સાથ કષાયાત્મતા

આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમસ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન
પૂછે છે કે-“જસસ ણં મંતે ! દવિયાયા-તસ્સ કસાયાયા, જસસ કસાયાયા, તસ્સ
દવિયાયા ?” હે ભગવન્ ! જે જીવનો આત્મા દ્રવ્યાત્મા રૂપ હોય છે તે
જીવનો તે આત્મા કષાયાત્મા રૂપ હોય છે ખરો ? આ પ્રશ્નનું તાત્પર્ય એ
છે કે જે જીવમાં દ્રવ્યાત્મા હોય છે, ત્યાં શું કષાયાત્મા પણ હોય છે ? અને
જે જીવમાં કષાયાત્મા હોય છે, તે જીવમાં શું દ્રવ્યાત્મા પણ હોય છે ખરો ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ગોયમા ! જસસ દવિયાયા તસ્સ કસાયાયા સિય
અત્થિ, સિય નત્થિ” હે ગૌતમ ! જ્યાં દ્રવ્યાત્મતા રહેતો હોય, ત્યાં કષાયાત્મ-
તા પણ રહેતો જ હોય છે, એવો નિયમ નથી કષાયાત્મતા રહે પણ ખરી
અને ન પણ રહે આ પ્રકારે દ્રવ્યાત્મતાની સાથે કષાયાત્મતાની ભજના
(સદ્ભાવ અથવા અભાવ રૂપ વિકલ્પ) સમજવી જ્યારે જીવ ક્ષીણ કષાયા-
વસ્થાવાળો અથવા ઉપશાન્ત કષાયાવસ્થાવાળો હોય છે, ત્યારે તેના દ્રવ્યા-

કસાયાયા તસ્સ દવિયાયા નિયમં અત્થિ' કિન્તુ યસ્ય પુનર્જીવસ્ય કષાયાત્મત્વં ભવતિ, તસ્ય દ્રવ્યાત્મત્વં નિયમાદસ્તિ, જીવત્વં વિના કષાયાણામભાવાત્ । ગૌતમઃ પૂંચ્છતિ—'જસ્સ ણં મંતે ! દવિયાયા તસ્સ જોગાયા?' હે મદન્ત ! યસ્ય ત્વજીવસ્ય દ્રવ્યાત્મત્વં ભવતિ, તસ્ય કિં યોગાત્મત્વં ભવતિ ? એવં યસ્ય યોગાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય કિં દ્રવ્યાત્મત્વં ભવતિ ? મગવાનાહ—'એવં જહા દવિયાયા કસાયાયા મણિયા તહા દવિયાયા જોગાયા ય માણિયન્વા' હે ગૌતમ ! એવં—પૂર્વોક્તરીત્યા, યથા દ્રવ્યાત્મનઃ કષાયાત્મના સમ્બન્ધો મણિતસ્તથા દ્રવ્યાત્મના યોગાત્મના ચ સમ્બન્ધો મણિતવ્યઃ, તથા ચ યસ્ય દ્રવ્યાત્મત્વં ભવતિ, તસ્ય યોગાત્મત્વં સ્યાદસ્તિ યોગ-

કા અવસ્થાન મી પાયા જાતાં હૈ, ઇસ પ્રકાર મજના સે દ્રવ્યાત્મતા કે સાથ કષાયાત્મતા મી ઉદ્ભાવિત કર લેની ચાહિયે પરન્તુ 'જસ્સ પુણ કસાયાયા તસ્સ દવિયાયા નિયમં અત્થિ' જહાં કષાયાત્મતા હોતી હૈ વહાં નિયમ સે દ્રવ્યાત્મતા રહતી હૈ । કયોં કિ દ્રવ્યાત્મતા કે વિના—જીવત્વ કે વિના—કષાયોં કા સંજ્ઞાવ નહીં હોતા હૈ ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—'જસ્સ ણં મંતે ! દવિયાયા તસ્સ જોગાયા' હે મદન્ત ! જિસમેં દ્રવ્યાત્મતા હોતી હૈ—ઉસમેં કયા યોગાત્મતા હોતી હૈ ? ઓર જિસમેં યોગાત્મતા હોતી હૈ વહાં કયા દ્રવ્યાત્મતા હોતી હૈ ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—'એવં જહા દવિયાયા કસાયાયા, મણિયા, તહા દવિયાયા જોગાયા ય માણિયન્વા' હે ગૌતમ ! જિસ પ્રકાર દ્રવ્યાત્મા કા કષાયાત્મા કે સાથ સંબંધ કહા ગયા હૈ, ઉસી પ્રકાર દ્રવ્યાત્મા

ત્મતાની સાથે કષાયાત્મતાનું અવસ્થાન (વિદ્યમાનતા) હોતું નથી, પરન્તુ જ્યારે તે કષાયાવસ્થાવાળો હોય છે, ત્યારે દ્રવ્યાત્મતાની સાથે કષાયાત્મતાનો પણ સંજ્ઞાવ રહે છે પરન્તુ "જસ્સ પુણ કસાયાયા તસ્સ દવિયાયા નિયમં અત્થિ" જ્યાં કષાયાત્મતાનો સંજ્ઞાવ હોય છે, ત્યાં દ્રવ્યાત્મતાનો પણ નિયમથી જ સંજ્ઞાવ રહે છે, કારણ કે દ્રવ્યાત્મતા વિના—જીવત્વ વિના—કષાયોનો સંજ્ઞાવ હોતો નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“જસ્સ ણં મંતે ! દવિયાયા તસ્સ જોગાયા ?” હે મગધવ ! જેમાં દ્રવ્યાત્મતા હોય છે, તેમાં યોગાત્મતાનો પણ સંજ્ઞાવ હોય છે ખરો ? અને જેમાં યોગાત્મતા હોય છે, તેમાં દ્રવ્યાત્મતા હોય છે ખરો ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—“એવં જહા દવિયાયા કસાયાયા મણિયા, તહા દવિયાયા જોગાયા ય માણિયન્વા” હે ગૌતમ ! જે પ્રકારે દ્રવ્યાત્મતાનો કષાયાત્મતા સાથેનો સંબંધ કહ્યો, એજ પ્રકારનો દ્રવ્યાત્મતાનો યોગાત્મતા

વતામિવ, સ્યાન્નાસ્તિ ચાયોગિસિદ્ધાનામિવ, કિન્તુ યસ્ય યોગાત્મત્વં ભવતિ, તસ્ય દ્રવ્યાત્મત્વં નિયમાદસ્તિ દ્રવ્યત્વં વિના યોગાનામસંભવાદિતિ ભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘જસ્સ ણં મંતે ! દવિયાયા તસ્સ ઉવયોગાયા, એવં સવ્વથ પુચ્છા માણિયવ્વા’ હે મદન્ત ! યસ્ય સ્વલુ જીવસ્ય દ્રવ્યાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય કિમ્ ઉપયોગાત્મત્વં ભવતિ ? એવં રીત્યા સર્વત્ર—અષ્ટવિધેષ્વપિ આત્મસુ પરસ્પરમ્ પૃચ્છા મણિતવ્યા—પ્રશ્નઃ કર્તવ્યઃ, તથાહિ યસ્ય ઉપયોગાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય કિં દ્રવ્યાત્મત્વં મંવંતિ ? इत्यादिरीत्या शेषं स्वयमुन्नेयम्, भगवानाह—‘गोयमा । जस्स दविषाया तस्स उवओगाया नियमं अत्थि, जस्स वि उवओगाया तस्स वि दविषाया नियमं

કા યોગાત્મા કે સાથ સંબંધ સમજના ચાહિયે તથા—જ્યાં પર દ્રવ્યાત્મતા હોતી હૈ ત્યાં યોગવાલોં કી તરહ યોગાત્મતા હોતી મી હૈ, ઓર અયોગી સિદ્ધોં કી તરહ યોગાત્મતા નહીં મી હોતી હૈ । કિન્તુ જ્યાં પર યોગાત્મતા હોતી હૈ ત્યાં નિયમ સે દ્રવ્યાત્મતા હોતી હૈ । કયોંકિ દ્રવ્યત્વ કે વિના યોગોં કા સદ્ભાવ નહીં હોતા હૈ ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—‘જસ્સ ણં મંતે ! દવિયાયા તસ્સ ઉવયોગાયા, એવં સવ્વથ પુચ્છા માણિયવ્વા’ હે મદન્ત ! જિસ જીવ મેં દ્રવ્યાત્મતા હોતી હૈ તસમેં કયા ઉપયોગાત્મતા હોતી હૈ ? ઓર જિસમેં ઉપયોગાત્મતા હોતી હૈ તસમેં કયા દ્રવ્યાત્મતા હોતી હૈ ? હસી પ્રકાર સે પૂર્વોક્ત અષ્ટવિધ આત્માઓં મેં પરસ્પર સંબંધ હોને કે વિષય મેં પ્રશ્ન કરના ચાહિયે । હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘જસ્સ દવિષાયા તસ્સ ઉવયોગાયા નિયમં અત્થિ, જસ્સ વિ ઉવયોગા

સાથેના સંબંધ પણ કહેવો નોંધવો એટલે કે જ્યાં દ્રવ્યાત્મતા હોય છે, ત્યાં યોગવાળા જીવોની જેમ યોગાત્મતા હોય છે પણ ખરી અને અયોગી સિદ્ધોની જેમ યોગાત્મતાનો અભાવ પણ રહે છે. પરંતુ જ્યાં યોગાત્મતાનો સદ્ભાવ હોય છે, ત્યાં દ્રવ્યાત્મતાનો તો અવશ્ય સદ્ભાવ રહે છે, કારણ કે દ્રવ્યત્વના વિના યોગોનો સદ્ભાવ હોતો નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“જસ્સ ણં મંતે ! દવિયાયા, તસ્સ ઉવયોગાયા, એવં સવ્વથ પુચ્છા માણિયવ્વા” હે ભગવન્ ! જે જીવમાં દ્રવ્યાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં શું ઉપયોગાત્મતાનો સદ્ભાવ હોય છે ખરો ? એજ પ્રમાણે પૂર્વોક્ત આઠ પ્રકારના આત્માઓ ના પરસ્પર સંબંધ વિષયક પ્રશ્નો પણ પૂછવા નોંધવો.

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—‘જસ્સ દવિષાયા, તસ્સ ઉવયોગાયા નિયમં અત્થિ, જસ્સ ઉવયોગાયા તસ્સ વિ દવિષાયા નિયમં અત્થિ” હે ગૌતમ ! જે જીવમાં

અત્થિ' હે ગૌતમ ! યસ્ય જીવસ્ય દ્રવ્યાત્મત્વં ભવતિ, તસ્ય ઉપયોગાત્મત્વં નિયમાદસ્તિ, યસ્યાપિ ઉપયોગાત્મત્વં ભવતિ, તસ્યાપિ દ્રવ્યાત્મત્વં નિયમાદસ્તિ, एतयोः परस्परेणाविनाभावात् यथा सिद्धस्य, तदन्यस्य च द्रव्यात्मत्वमस्ति, उपयोगा-
ત્મત્વં चास्ति जीवानामुपयोगलक्षणत्वात्, 'जस्स दविद्याया तस्स णाणाया भय-
णाए' यस्य द्रव्यात्मત્વં भवति, तस्य ज्ञानात्मत્વं भजनया भवति, यथा सम्य-
ग्दृष्टीनां स्यादस्ति, मिथ्यादृष्टीनां स्यान्नास्ति इत्येवं रूपेण भजना बोध्या,
'जस्स पुण णाणाया तस्स दविद्याया नियमं अत्थि' किन्तु यस्य पुनर्ज्ञानात्मत્વं
भवति, तस्य द्रव्यात्मत્વं नियमादस्ति यथा सिद्धस्य, 'जस्स दविद्याया तस्स

या तस्स वि दविद्याया नियमं अत्थि' जिस जीव में द्रव्यात्मता होती है, उस जीव में उपयोगात्मता अवश्य होती है तथा जिस जीव में उप-
योगात्मता होती है, उसमें द्रव्यात्मता भी नियम से होती है क्योंकि इन दोनों का परस्पर में अविनाभाव संबंध है। जैसा कि इन दोनों का अविनाभाव संबंध सिद्धों में है। इसी प्रकार का अविनाभाव संबंध इन दोनों का परस्पर में सिद्धों से अतिरिक्त जीवों में भी है क्यों कि जीव का स्वभाव उपयोग लक्षण वाला है 'जस्स दविद्याया तस्स णाणाया, भयणाए' जिस जीव में द्रव्यात्मता है उस जीव में ज्ञानात्मता भजना से होती है जैसे द्रव्यात्मता सम्यग्दृष्टियों में होती है और ज्ञानात्मता भी होती है परन्तु मिथ्यादृष्टियों में ऐसा नहीं है वहां द्रव्यात्मता होने पर भी ज्ञानात्मता नहीं होती है 'जस्स पुण णाणाया, तस्स दविद्याया नियमं अत्थि' परन्तु सिद्ध की तरह जिसमें ज्ञानात्मता है उसमें द्रव्या-

દ્રવ્યાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં ઉપયોગાત્મતા પણ અવશ્ય હોય છે, તથા જે જીવમાં ઉપયોગાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં દ્રવ્યાત્મતા પણ નિયમથી જ હોય છે, કારણ કે તે બન્નેનો આપસમાં અવિનાભાવ સંબંધ છે આ બન્નેનો જેવો અવિનાભાવ સંબંધ સિદ્ધોમાં છે, એજ પ્રકારનો આ બન્નેનો અવિ-
નાભાવ સંબંધ સિદ્ધ સિવાયના જીવોમાં પણ હોય છે, કારણ કે જીવનો સ્વભાવ ઉપયોગ લક્ષણવાળો છે. “જસ્સ દવિદ્યાયા તસ્સ ણાણાયા ભયણાએ” જે જીવમાં દ્રવ્યાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં જ્ઞાનાત્મતા હોય છે પણ ખરી અને નથી પણ હોતી જેમ કે સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવોમાં દ્રવ્યાત્મતા પણ હોય છે અને જ્ઞાનાત્મતા પણ હોય છે, પરન્તુ મિથ્યાદૃષ્ટિઓમાં દ્રવ્યાત્મતા હોવા છતાં પણ જ્ઞાનાત્મતા હોતી નથી. “જસ્સ પુણ ણાણાયા, તસ્સ દવિદ્યાયા નિયમં અત્થિ” પરન્તુ સિદ્ધની જેમ જે જીવમાં જ્ઞાનાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં

દંસણાયા નિયમં અત્થિ, જસ્સ વિ દંસણાયા તસ્સ દવિયાયા નિયમં અત્થિ' यस્ય દ્રવ્યાત્મત્વં ભવતિ, તસ્ય દર્શનાત્મત્વં નિયમાદસ્તિ, યથા સિદ્ધસ્ય કેવલદર્શનમ્ એવં યસ્યાપિ દર્શનાત્મત્વં ભવતિ, તસ્ય દ્રવ્યાત્મત્વં નિયમાદસ્તિ યથા ચક્ષુર્દર્શનાદિ દર્શનવતાં દ્રવ્યાત્મત્વમ્, 'જસ્સ દવિયાયા તસ્સ ચરિત્તાયા ભયણાણ, જસ્સ પુણ ચરિત્તાયા તસ્સ દવિયાયા નિયમં અત્થિ' यस્ય દ્રવ્યાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય ચારિત્રાત્મત્વં ભજનયા ભવતિ, યતઃ સિદ્ધસ્ય અવિરતસ્ય વા દ્રવ્યાત્મત્વં ભજનયા ભવતિ, યતઃ સિદ્ધસ્ય અવિરતસ્ય વા દ્રવ્યાત્મત્વે સત્યપિ ચારિત્રાત્મત્વં નાસ્તિ, વિરતાનાં ચાસ્તીતિ ભજના બોધ્યા । યસ્ય પુનશ્ચારિત્રાત્મત્વં ભવતિ, તસ્ય દ્રવ્યાત્મત્વં નિયમાદસ્તિ ચારિત્રવતામ્ આત્મત્વસ્યાવશ્યંભાવાત્, 'એવં વીરિયાયાણ

ત્મતા નિયમ સે હોતી હૈ -યહાં ભજના નહીં હૈ 'જસ્સ દવિયાયા તસ્સ દંસણાયા નિયમં અત્થિ, જસ્સ વિ દંસણાયા તસ્સ દવિયાયા નિયમં અત્થિ' જિસ જીવ મેં દ્રવ્યાત્મતા હોતી હૈ, ઉસમેં સિદ્ધોં કી તરહ દર્શનાત્મતા બી નિયમ સે હોતી હૈ તથા જિસમેં દર્શનાત્મતા હોતી હૈ ઉસમેં ચક્ષુર્દર્શનાદિ વાલોં કી તરહ દ્રવ્યાત્મતા બી નિયમ સે હોતી હૈ 'જસ્સ દવિયાયા તસ્સ ચરિત્તાયા ભયણાણ, જસ્સ પુણ ચરિત્તાયા તસ્સ દવિયાયા નિયમં અત્થિ' જિસ જીવ મેં દ્રવ્યાત્મા હોતી હૈ, ઉસ જીવ મેં ચારિત્રાત્મતા ભજના સે હોતી હૈ, કયોંકિ સિદ્ધ કે અથવા અવિરત-સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ કે દ્રવ્યાત્મા હોને પર બી ચારિત્રાત્મા નહીં હોતી હૈ । તથા વિરતિસમ્પન્ન જીવોં મેં યહ પાઈ જાતી હૈ-હસલિયે દ્રવ્યાત્મા કે સાથ ચારિત્રાત્મતા કી ભજના કહી ગઈ હૈ । પરન્તુ જિસમેં ચરિત્રાત્મા હોતી હૈ,

દ્રવ્યાત્મતા નિયમથી જ હોય છે. "જસ્સ દવિયાયા, તસ્સ દંસણાયા નિયમં અત્થિ, જસ્સ વિ દંસણાયા, તસ્સ દવિયાયા નિયમં અત્થિ" જે જીવમાં દ્રવ્યાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં સિદ્ધોની જેમ દર્શનાત્મતા પણ નિયમથી જ હોય છે અને જે જીવમાં દર્શનાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં ચક્ષુર્દર્શનાદિવાળાઓની જેમ દ્રવ્યાત્મતા પણ નિયમથી જ હોય છે. "જસ્સ દવિયાયા, તસ્સ ચરિત્તાયા ભયણાણ, જસ્સ પુણ ચરિત્તાયા, તસ્સ દવિયાયા નિયમં અત્થિ" જે જીવમાં દ્રવ્યાત્મતા હોય છે તે જીવમાં ચારિત્રાત્મતા હોય છે પણ ખરી અને નથી પણ હોતી જેમ કે સિદ્ધોમાં તથા અવિરત સમ્યગ્દષ્ટિ જીવમાં દ્રવ્યાત્મતા હોવા છતાં ચારિત્રાત્મતા હોતી નથી પરન્તુ વિરતિસમ્પન્ન જીવોમાં દ્રવ્યાત્મતા અને ચારિત્રાત્મતાનો સદ્ભાવ રહે છે પરન્તુ જે જીવમાં ચારિત્રાત્મતાનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં દ્રવ્યાત્મતાનો પણ અવશ્ય સદ્ભાવ જ હોય છે, કારણ કે ચારિત્રવાળા જીવોમાં દ્રવ્યાત્મતા અવશ્ય હોય છે,

પાયાણામકપાયાણાં ચ સદ્ભાવાત્, 'एवं उवयोगायाए वि समं कसायाया नेयव्वा' एवं-पूर्वोक्तरीत्या, उपयोगાત્મનાપિ સમં કપાયાત્મા નેતવ્યઃ-જ્ઞાતવ્યઃ, તથા ચ यस્ય કપાયાત્મત્વં ભવતિ તસ્યોપયોગાત્મત્વમવશ્યં ભવતિ, ઉપયોગરહિતસ્ય કપાયાણામભાવાત્, यस્ય પુનરુપયોગાત્મત્વે સત્યપિ સકપાયાણામેવ કપાયાત્મત્વં ભવતિ, કપાયરહિતાનાં તુ કેવલિનાં કપાયાત્મત્વં ન ભવતિ इत्येवं भजना अवसेया 'कसायाया य णाणाया य परोऽपरं दो वि भइयव्वाओ' कपायात्मा च ज्ञानात्मा च परस्परं द्वावपि भक्तव्यौ-भजनया प्रतिपत्तव्यौ, तथाहि यस्य कपायात્मत्वं

કે ગુણસ્થાનોં મેં યોગાત્મતા કે સાથ કષાયાત્મતા મી હૈ । હસી કારણ યોગાત્મતા કે સાથ કષાયાત્મતા કી ભજના ઓર કષાયાત્મતા કે સાથ યોગાત્મતા કા નિયમ કહા ગયા હૈ । 'एवं उवयोगायाए वि समं कसायाया नेयव्वा' હસી પ્રકાર સે ઉપયોગાત્મા કે સાથ મી કષાયાત્મા નેતવ્ય હૈ એસા જાનના ચાહિયે જૈસે જિસ જીવ મેં કષાયાત્મતા હોતી હૈ ઉસ જીવ મેં ઉપયોગાત્મતા અવશ્ય હોતી હૈ, કયોં કિ ઉપયોગરહિત જીવ મેં કષાયોં કા સદ્ભાવ નહીં હોતા હૈ । પરન્તુ જિસ જીવ મેં ઉપયોગાત્મતા હોતી હૈ ઉસ જીવ મેં કષાયાત્મતા હોતી મી હૈ ઓર નહીં મી હોતી હૈ । ઉપયોગાત્મતા કે સદ્ભાવ મેં કષાય સહિત જીવોં મેં હી કષાયાત્મતા પાઈ જાતી હૈ પરન્તુ કષાયરહિત કેવલિયોં મેં ઉપયોગાત્મતા કે સદ્ભાવ મેં મી કષાયાત્મતા નહીં પાઈ જાતી હૈ હસીલિયે યહાં ભજના પ્રકટ કી ગઈ હૈ । 'कसायाया य णाणाया य परोऽपरं दो वि भइयव्वाओ' કષાયાત્મતા ઓર જ્ઞાનાત્મતા યે દોનોં મી આપસ મેં ભક્તવ્ય હૈ । કહને

સદ્ભાવ હોતો નથી. દસમાં આદિ નીચેનાં ગુણસ્થાનોમાં યોગાત્મતાની સાથે કષાયાત્મતાનો પણ સદ્ભાવ હોય છે. એજ કારણે એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે “જ્યાં યોગાત્મતા હોય, ત્યાં કષાયાત્મતા તો નિયમથી જ હોય છે.” “एवं उवयोगाए वि समं कसायाया नेयव्वा” એવો જ કષાયાત્મતા સાથે ઉપયોગાત્મતાનો પણ સંબંધ બાબતે એટલે કે જે જીવમાં કષાયાત્મતા હોય તે જીવમાં ઉપયોગાત્મતા અવશ્ય હોય છે, કારણ કે ઉપયોગરહિત જીવોમાં કષાયોનો સદ્ભાવ હોતો નથી પરન્તુ જે જીવમાં ઉપયોગાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં કષાયાત્મતા હોય છે પણ ખરી અને નથી પણ હોતી ઉપયોગાત્મતાની સાથે સાથે સકષાયજીવોમાં કષાયાત્મતાનો પણ સદ્ભાવ રહે છે, પરન્તુ કષાયરહિત કેવલીઓમાં ઉપયોગાત્મતાનો સદ્ભાવ હોવા છતાં કષાયાત્મતાનો સદ્ભાવ હોતો નથી. “कसायाया य णाणाया य परोऽपरं दो वि भइयव्वाओ”

भवति तस्य ज्ञानात्मत्वं स्यादस्ति, स्यान्नास्ति, यतः सकषायस्य सम्यग्दृष्टे ज्ञाना-
त्मत्वमस्ति, मिथ्यादृष्टेस्तु कषायिणो ज्ञानात्मत्वं नास्ति, इत्येवं भजना भवति,
तथा यस्य ज्ञानात्मत्वमस्ति तस्य कषायात्मत्वं स्यादस्ति स्यान्नास्ति, ज्ञानिनां
सकषायत्वात्, अकषायत्वाच्च, इत्येवं भजना, 'जहा कसायाया य उवओगाया य
तहा कसायाया य दंसणायाय', यथा कषायात्मा च उपयोगात्मा च परस्परं प्रति-
पादितस्तथा कषायात्मा च दर्शनात्मा च प्रतिपत्तव्यः, तथा च यस्य कषायात्मत्वं
भवति तस्य दर्शनात्मत्वं नियमादस्ति दर्शनरहितस्य घटपटादेः कषायात्मत्वाभावात्,

का तात्पर्य ऐसा है—कि “यत्र २ कषायात्मत्वं भवति तत्र तत्र
ज्ञानात्मत्वं भवति” जिसमें कषायात्मता है वहां पर ज्ञानात्मता
है—ऐसा नहीं बन सकता है, किन्तु वहां ज्ञानात्मता की भजना हो
सकती है क्योंकि सकषाय मिथ्यादृष्टियों में ज्ञानात्मता नहीं होती
है और सकषाय सम्यग्दृष्टि में ज्ञानात्मता होती है। इसलिये
सकषायत्व के साथ ज्ञानात्मता की भजना कही गई है। इसी प्रकार से
जिस आत्मा में ज्ञानात्मता होती है उस आत्मा में सकषायता होती है
—ऐसा भी नियम नहीं बन सकता है क्योंकि ज्ञानी जो होते हैं वे
सकषायी भी होते हैं और अकषायी भी होते हैं। ‘जहा कसायाया य
उवओगायाया य तहा कसायाया य दंसणायाया य’ जिस प्रकार से
कषायात्मा और उपयोगात्मा का परस्पर के सम्बन्ध में कहा गया है,
उसी प्रकार से कषायात्मा और दर्शनात्मा के सम्बन्ध में भी कहना
चाहिये। जैसे जिस जीव में कषायात्मता होती है उसमें दर्शनात्मता

જ્યાં કષાયાત્મતાનો સદ્ભાવ હોય છે, ત્યાં જ્ઞાનાત્મતાનો સદ્ભાવ હોય છે
પણ ખરો અને નથી પણ હોતો, કારણ કે સકષાય મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવોમાં
જ્ઞાનાત્મતાનો સદ્ભાવ હોતો નથી અને સકષાય સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવોમાં જ્ઞાના-
ત્મતાનો સદ્ભાવ હોય છે. એજ પ્રમાણે જે આત્મામાં જ્ઞાનાત્મતા હોય છે,
તે આત્મામાં કષાયાત્મતાનો સદ્ભાવ જ હોય, એવો નિયમ નથી, કારણ કે
જેઓ જ્ઞાની હોય છે તેઓ કષાયયુક્ત પણ હોય છે અને કષાય રહિત પણ
હોય છે, તેથી જે જીવમાં જ્ઞાનાત્મતા હોય, તે જીવમાં કષાયાત્મતા હોય
પણ ખરી અને ન પણ હોય. “જહા કસાયાયા ય ઉવઓગાયા, તહા કસા-
યાયા ય દંસણાયાયા ય” જે પ્રકારનો કષાયાત્મતા અને ઉપયોગાત્મતાનો
પરસ્પરનો સંબંધ કહ્યો છે, એજ પ્રકારનો કષાયાત્મતા અને દર્શનાત્મતાનો
પણ પરસ્પરનો સંબંધ કહેવો જોઈએ જેમ કે જે જીવમાં કષાયાત્મતા હોય

કિન્તુ યસ્ય પુનર્દર્શનાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય કષાયાત્મત્વં સ્યાદસ્તિ, સ્યાન્નાસ્તિ, દર્શનવતાં સકષાયસદ્ભાવાત્, તદસદ્ભાવાચ્ચ, इत्येवं पूर्वोक्तदृष्टान्तानुसारमवगन्तव्यम्, 'कसायाया य चरित्ताया य दो वि परोप्पर' भइयव्वाओ' कषायात्मा च चरित्रात्मा च द्वावपि परस्परं भक्तव्यौ—भजनया प्रतिपत्तव्यौ, तथा च यस्य कषायात्मत्वं भवति, तस्य चारित्रात्मत्वं स्यादस्ति, स्यान्नास्ति प्रमत्तयतीनामिव सकषायाणां चारित्रस्य सद्भावात्, असंयतानामिव कषायिणां चारित्रा भावाच्च, तथा यस्य चारित्रा-ત્મત્વં ભવતિ તસ્ય કષાયાત્મત્વં સ્યાદસ્તિ, સ્યાન્નાસ્તિ, સામાયિકાદિ ચારિત્રવતાં

નિયમ સે હોતી હૈ—ક્યોંકિ દર્શનરહિત ઘટપટાદિકોં મેં કષાયાત્મતા કા અભાવ રહતા હૈ । કિન્તુ જહાં દર્શનાત્મતા હોતી હૈ વહાં કષાયાત્મતા કી ભજના હોતી હૈ ક્યોં કિ દર્શનાત્મતા વાલે જીવોં મેં સકષાયતા ઓર અકષાયતા દોનોં પ્રકાર કી અવસ્થાઈ પાઈ જાતી હૈં । હસમેં સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઓર અકષાયાવસ્થા વાલોં કા દૃષ્ટાન્ત જાનના ચાહિયે 'કસાયાયા ય ચરિત્તાયા ય દો વિ પરોપ્પર' ભઈયવ્વાઓ 'કષાયાત્મા ઓર ચારિત્રાત્મા યે દોનોં ભી પરસ્પર મેં ભજનીય હૈં—યથા—જિસ જીવ મેં કષાયાત્મતા હૈ ઉસ જીવ મેં ચારિત્રાત્મતા હોતીં ભી હૈ ઓર નહીં ભી હોતી હૈ કષાયાત્મતા પ્રમત્ત યતિયોં મેં હોતી હૈ ઓર વહાં ચારિત્રાત્મા ભી હોતી હૈ । પરન્તુ અસંયતોં મેં કષાયાત્મતા કે સદ્ભાવ મેં ભી ચારિત્રાત્મતા કા અભાવ રહતા હૈ । તથા—જિસ જીવ મેં

છે, તે જીવમાં દર્શનાત્મતા નિયમથી જ હોય છે, કારણ કે દર્શનરહિત ઘટપટાદિકોમાં કષાયાત્મતાનો અભાવ રહે છે. પરન્તુ જે જીવમાં દર્શનાત્મતાનો સદ્ભાવ હોય છે, તે જીવમાં કષાયાત્મતાનો સદ્ભાવ હોય છે પણ ખરી અને નથી પણ હોતો, કારણ કે દર્શનાત્મતાના સદ્ભાવવાળા જીવોમાં સકષાયતા અને અકષાયતા, આ બન્ને પ્રકારની અવસ્થાઓ સંભવી શકે છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને અકષાયાવસ્થા યુક્ત જીવોતું દૃષ્ટાન્ત અહીં ગ્રહણ થવું જોઈએ.

“કસાયાયા ય ચરિત્તાયા ય દો વિ પરોપ્પર” ભઈયવ્વાઓ ” કષાયાત્મતા અને ચારિત્રાત્મતાનો પરસ્પરની સાથે વિકલ્પે સંબંધ જાણવો એટલે કે જે જીવમાં કષાયાત્મતા હોય છે તે જીવમાં ચારિત્રાત્મતા હોય છે પણ ખરી અને નથી પણ હોતી જેમ કે પ્રમત્ત યતિઓમાં કષાયાત્મતા પણ હોય છે અને ચારિત્રાત્મતા પણ હોય છે પરંતુ અસંયત જીવોમાં કષાયાત્મતાનો સદ્ભાવ હોવા છતાં ચારિત્રાત્મતાનો સદ્ભાવ હોતો નથી તથા જે જીવમાં ચારિત્રાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં કષાયાત્મતા હોય છે પણ ખરી અને નથી

સકષાયાણાં સદ્ભાવાત્, યથારૂપાત્તચારિત્રવર્તાં ચ તદભાવાત્, ‘જહા કસાયાયા ય જોગાયા ય તહા કસાયાયા ય, વીરિયાયા ય ભાણિયવ્વાઓ’ યથા કષાયાત્મા ચ યોગાત્મા ચ પૂર્વે પ્રતિપાદિતસ્તથા કષાયાત્મા ચ વીર્યાત્મા ચ મણિતવ્યઃ, તથા ચ પૂર્વોક્તરીત્યેવ યસ્ય કષાયાત્મત્વં ભવતિ, તસ્ય વીર્યાત્મત્વં નિયમાદસ્તિ, કષાયવર્તાં વીર્યરહિતત્વાભાવાત્, યસ્ય તુ વીર્યાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય કષાયાત્મત્વં ભજનયા ભવતિ, યતો વીર્યવાન્ સકષાયોઽપિ સ્યાત્ યથા સંયતઃ, અકષાયોઽપિ સ્યાત્ યથા કેવલી, અથ યોગાત્મનઃ અગ્રેતનપશ્ચમિઃ પદૈઃ પ્રરૂપણીયત્વે પ્રાપ્તે-

ચારિત્રાત્મતા હોતી હૈ ઉસમેં સકષાયતા હોતી ભી હૈ ઓર નહીં ભી હોતી હૈ । જૈસે ચારિત્રાત્મતા સામાયિકાદિ ચારિત્ર વાલે વ્યક્તિયોં મેં હોતી હૈ ઓર વહાં સકષાયાત્મતા ભી હોતી હૈ । પરન્તુ યહ સકષાયાત્મતા યથારૂપાત્ત ચારિત્રવાલે સાધુજનોં મેં નહીં હોતી હૈ । અતઃ ચારિત્રાત્મતા કે સાથ સકષાયાત્મતા કી ભજના કહી ગઈ હૈ । “જહા કસાયાયા ય જોગાયા ય તહા કસાયા ય વીરિયાયા ય ભાણિયવ્વાઓ” જિસ પ્રકાર સે કષાયાત્મતા ઓર યોગાત્મા કે વિષય મેં પહિલે કહા જા ચુકાં હૈ ઉસી પ્રકાર સે કષાયાત્મા ઓર વીર્યાત્મા કે વિષય મેં ભી કહના ‘ચાહિયે યથા-પૂર્વોક્ત રીતિ કે અનુસાર જિસ આત્મા મેં કષાયાત્મતા હોતી હૈ ઉસ આત્મા મેં વીર્યાત્મતા નિયમ સે હોતી હૈ, ક્યોંકિ કષાયવાલોં મેં વીર્યરહિતતા કા અભાવ હોતા હૈ, પરન્તુ જિસમેં વીર્યાત્મતા હોતી હૈ, ઉસમેં કષાયાત્મતા હોતી ભી હૈ ઓર નહીં ભી હોતી હૈ । જૈસે કિ વીર્યાત્મતા સંયત મેં હોતી હૈ ઓર વહાં સકષાયતા ભી હોતી

પશુ હોતી જેમ કે સામાયિક આદિ ચારિત્રસંપન્ન વ્યક્તિઓમાં ચારિત્રાત્મતા હોય છે, પણ ત્યાં સકષાયાત્મતા હોતી નથી પરન્તુ યથારૂપાત્ત ચારિત્રવાળા સાધુઓમાં કે સકષાયાત્મતાનો સદ્ભાવ હોતો નથી તે કારણે ચારિત્રાત્મતાની સાથે કષાયાત્મતાની ભજના (વૈકલ્પિક સદ્ભાવ) કહી છે. “જહા કસાયાયા ય જોગાયા ય, તહા કસાયાયા ય વીરિયાયા ય ભાણિયવ્વાઓ” જે પ્રકારનો કષાયાત્મતા અને યોગાત્મતાનો પરસ્પરનો સંબંધ પહેલાં બતાવવામાં આવ્યો છે, એજ પ્રકારનો કષાયાત્મતા અને વીર્યાત્મતાનો પણ પરસ્પરનો સંબંધ કહેવો જોઈએ એટલે કે જે આત્મામાં કષાયાત્મતા હોય છે તે આત્મામાં વીર્યાત્મતા પણ અવશ્ય હોય છે, કારણ કે કષાયવાળા જીવોમાં વીર્યરહિતતાનો અભાવ હોય છે પરન્તુ જે જીવમાં વીર્યાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં કષાયાત્મતા હોય છે પણ ખરી અને નથી પણ હોતી જેમ કે સંયતમાં વીર્યાત્મતા પણ હોય છે અને સકષાયતા પણ હોય છે પરન્તુ કેવલીમાં

લાઘવાર્થમ્ અતિદિશન્નાહ—‘એવં જહા કસાયાયાએ વત્તવ્વયા મણિયા તહા જોગાયાએ વિ ઉવરિમાહિં સમં ભાણિયવ્વાઓ’ એવં—પૂર્વોક્તરીત્યા, યથા કપાયાત્મનો વત્તવ્વયા મણિતા તથા યોગાત્મનોઽપિ ઉપરિતનૈઃ સમં મણિતવ્યા વત્તવ્યા તથા ચ યસ્ય યોગાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય ઉપયોગાત્મત્વં નિયમતો ભવતિ, યથા સયોગિનામ્, યસ્ય પુનરુપયોગાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય યોગાત્મત્વં સ્યાદસ્તિ યથા સયોગિનામ્, સ્યાન્નાસ્તિ યથા અયોગિનાં સિદ્ધાનાં ચ, તથા યસ્ય યોગાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય જ્ઞાનાત્મત્વં સ્યાદસ્તિ યથા સમ્યગ્દૃષ્ટીનામ્, સ્યાન્નાસ્તિ યથા મિથ્યાદૃષ્ટીનામ્, યસ્ય જ્ઞાનાત્મત્વં ભવતિ, તસ્યાપિ યોગાત્મત્વં સ્યાદસ્તિ યથા સયોગિનામ્,

હૈં ઓર કેવલી મેં વીર્યાત્મતા કે હોને પર ઓ કપાયાત્મતા નહીં હોતી હૈં. ‘એવં જહા કસાયાયાએ વત્તવ્વયા મણિયા, તહા જોગાયાએ વિ ઉવરિમાહિં સમં ભાણિયવ્વાઓ, પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ કે અનુસાર જિસ પ્રકાર સે કપાયાત્મા કી વત્તવ્વયા કહી ગઈ હૈં, ડસી પ્રકાર સે યોગાત્મા કી ઓ ઉપરિતન પાંચ પદોં કે સાથ વત્તવ્વયા કહનીં ચાહિયે યથા—જિસ મેં યોગાત્મા હોતી હૈં, ડસમેં ઉપયોગાત્મતા નિયમ સે હોતી હૈં, જૈસે સયોગિયોં મેં, પરન્તુ જિસમેં ઉપયોગાત્મતા હોતી હૈં ડસમેં યોગાત્મતા હોતી ઓ હૈં ઓર નહીં ઓ હોતી હૈં હોતી હૈં, યહ સહયોગિયોં મેં, ઓર નહીં હોતી હૈં અયોગિયોં એવં સિદ્ધોં મેં. હસ પ્રકાર સે જિસમેં યોગાત્મતા હોતી હૈં ડસમેં જ્ઞાનાત્મતા હોતી ઓ હૈં, ઓર નહીં ઓ હોતી હૈં. હોતી હૈં યહ સમ્યગ્દૃષ્ટિયોં મેં ઓર નહીં હોતી હૈં, મિથ્યાદૃષ્ટિયોં મેં. હસી પ્રકાર સે જિસમેં જ્ઞાનાત્મતા હોતી હૈં ડસમેં યોગાત્મતા હોતી ઓ હૈં ઓર નહીં ઓ હોતી હૈં. જ્ઞાનાત્મતા કે સાથ યોગાત્મતા સયાગિયોં મેં હોતી હૈં ઓર

વીર્યાત્મતા હોવા છતાં પણ કપાયાત્મતા હોતી નથી. “એવં જહા કસાયાયાએ વત્તવ્વયા મણિયા, તહા જોગાયાએ વિ ઉવરિમાહિં સમં ભાણિયવ્વાઓ” જે પ્રકારે કપાયાત્મતાની પછીનાં છ પદોની સાથે વત્તવ્વયા કહેવામાં આવી છે. એજ પ્રકારે યોગાત્મતાની પણ પછીનાં પાંચ પદો સાથે વત્તવ્વયા કહેવી જોઈએ જેમ કે....જે જીવમાં યોગાત્મતા હોય છે, જીવમાં ઉપયોગાત્મતા નિયમથી જ હોય છે, કાબલા તરીકે સયોગીઓમાં પરન્તુ જે જીવોમાં ઉપયોગાત્મતા હોય છે, તે જીવોમાં યોગાત્મતા હોય છે પણ ખરી અને નથી પણ હોતી, કાબલા તરીકે સયોગીઓમાં હોય છે અને અયોગીઓ અને સિદ્ધોમાં હોતી નથી એજ પ્રમાણે જે જીવમાં યોગાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં જ્ઞાનાત્મતા હોય છે પણ ખરી અને નથી પણ હોતી જેમ કે સમ્યગ્દૃષ્ટિઓમાં હોય છે,

स्यान्नास्ति यथा अयोगिनाम्, तथा यस्य योगात्मत्वं भवति तस्य दर्शनात्मत्वमस्त्येव यथा सयोगिनाम्, यस्य च दर्शनात्मत्वं भवति तस्य योगात्मत्वं स्यादस्ति यथा-सयोगिनाम्, स्यान्नास्ति यथा अयोगिनाम्, तथा यस्य योगात्मत्वं भवति, तस्य चारित्रात्मत्वं स्यादस्ति यथा विरतानाम्, स्यान्नास्ति यथा अविरतानाम्, यस्यापि चारित्रात्मत्वं भवति तस्यापि योगात्मत्वं स्यादस्ति यथा सयोगचारित्रिणाम्, स्यान्नास्ति यथा अयोगिनामिति, अथोपयोगात्मना सह अन्येषां चतुर्णां प्ररूपणार्थमतिदेशमाह-‘जहा द्वियाया वक्तव्या भणिया तहा उवयोगायाए वि उवरिल्लाहिं समं भाणियव्वा’ यथा द्रव्यात्मनो वक्तव्यता भणिता-पूर्वं प्रतिपादिता, तथा उपयोगात्मनोऽपि वक्तव्यता उपरितनैः-

જ્ઞાનાત્મતા કે સાથ યોગાત્મતા અયોગિયોં મેં નહીં હોતી હૈ । તથા જિસ મેં યોગાત્મતા હોતી હૈ, ઉસમેં ચારિત્રાત્મતા હોતી ખી હૈ ઓર નહીં ખી હોતી હૈ । યોગાત્મતા કે સાથ ચારિત્રાત્મતા હોતી હૈ વિરતોં મેં, ઓર યોગાત્મતા કે સાથ ચારિત્રાત્મતા નહીં હોતી હૈ અવિરતોં મેં । તથા જિસમેં ચારિત્રાત્મતા હોતી હૈ ઉસમેં યોગાત્મતા હોતી ખી હૈ ઓર નહીં ખી હોતી હૈ-ચારિત્રાત્મતા કે સાથ યોગાત્મતા હોતી હૈ યોગસહિત ચારિત્ર વાલોં મેં,-સયોગચારિત્રવાલોં મેં ઓર ચારિત્રાત્મતા કે સાથ યોગાત્મતા નહીં હોતી હૈ અયોગિયોં મેં ‘જહા દવિયાએ વક્તવ્વયા ભણિયા, તહા ઉવ-ઓગાયાએ વિ ઉવરિલ્લાહિં સમં ભાણિયવ્વા’ જિસ પ્રકાર દ્રવ્યાત્મા કી વક્તવ્યતા પહિલે કહી જા ચુકી હૈ ઉસી પ્રકાર સે ઉપયોગાત્મતા કી ખી

મિથ્યાદૃષ્ટિઓમાં નથી હોતી જે જીવમાં જ્ઞાનાત્મા હોય છે, તે જીવમાં યોગાત્મતા હોય છે પણ ખરી અને નથી પણ હોતી જેમ કે જ્ઞાનાત્મતાની સાથે યોગાત્મતાનો સદ્ભાવ સયોગીઓમાં હોય છે, અને જ્ઞાનાત્મતાની સાથે યોગાત્મતા અયોગીઓમાં હોતી નથી તથા-જે જીવમાં યોગાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં ચારિત્રાત્મતા હોય છે પણ ખરી અને નથી પણ હોતી જેમ કે વિરતોમાં યોગાત્મતાની સાથે ચારિત્રાત્મતા હોય છે, અને અવિરતોમાં યોગાત્મતા સાથે ચારિત્રાત્મતા હોતી નથી તથા જે જીવમાં ચારિત્રાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં યોગાત્મતા હોય છે પણ ખરી અને નથી પણ હોતી જેમ કે યોગસહિત ચારિત્રવાળાઓમાં ચારિત્રાત્મતાની સાથે યોગાત્મતાનો પણ સદ્ભાવ હોય છે. પરંતુ અયોગીઓમાં ચારિત્રાત્મતાની સાથે યોગાત્મતા હોતી નથી ‘જહા દવિયાએ વક્તવ્વયા ભણિયા, તહા ઉવઓગાયાએ વિ ઉવરિલ્લાહિં સમં ભાણિયવ્વા’ જેવી રીતે દ્રવ્યાત્મતાનો બાકીનાં સાત પદો સાથેનો સંબંધ આગળ પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે, એજ પ્રકારનો ઉપયોગાત્મતાનો પછીનાં ચાર પદો

અગ્રેતનૈઃ જ્ઞાનદર્શનચારિત્રવીર્યરૂપૈશ્વતુર્ભિઃ સમં ભણિતવ્યા, તથા ચ યસ્યોપયોગાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય જ્ઞાનાત્મત્વં સ્યાદસ્તિ સમ્ ગૃહ્ણીનામિવ, સ્યાન્નાસ્તિ મિથ્યાદૃષ્ટીનામિવ, યસ્ય ચ જ્ઞાનાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય નિયમતઃ ઉપયોગાત્મત્વં ભવતિ યથા સિદ્ધાનામ્ ૧, एवं यस्योपयोगात्मत्वं भवति तस्य दर्शनात्मत्वमवश्यम् भवति, यस्यापि दर्शना-
त्मत्वं भवति तस्यापि उपयोगात्मत्वमवश्यं भवति सिद्धादीनामिव २, તથા યસ્યો-
પયોગાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય ચારિત્રાત્મત્વં સ્યાદસ્તિ યથા સંયતાનામ્, સ્યાન્નાસ્તિ
યથા અસંયતાનામ્, યસ્ય પુનશ્ચારિત્રાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય ઉપયોગાત્મત્વમવશ્યં ભવતિ

વક્તવ્યતા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર ઓર વીર્ય इन आगे के चार पदों के साथ कहनी चाहिये । यथा-जिसमें उपयोगात्मता होती है, उसमें ज्ञाना-
त्मता होती भी है और नहीं भी होती है—उपयोगात्मता के साथ ज्ञाना-
त्मता होती है सम्यग्दृष्टियों में, और उपयोगात्मता के साथ ज्ञानात्मता
नहीं होती है मिथ्यादृष्टियों में तथा जिनमें ज्ञानात्मता होती है उसमें
नियमतः उपयोगात्मता होती है, जैसे सिद्धों में इसी प्रकार से जिस में
उपयोगात्मता होती है, उसमें दर्शनात्मता अवश्य होती है, और जिस में
दर्शनात्मता होती है उसमें उपयोगात्मता भी अवश्य होती है जैसे सिद्धों
में तथा जिसमें उपयोगात्मता होती है उसमें चारित्रात्मता होती भी है
और नहीं भी होती। होती है यह उसके साथ संयतो में, और नहीं होती
है असंयतो में, तथा जिसमें चारित्रात्मता होती है उसमें उपयोगात्मता

(જાનાત્મા, દર્શનાત્મા, ચારિત્રાત્મતા વીર્યાત્મતા સાથેના સંબંધ કહેવો જોઇએ)
જેમ કે જે જીવમાં ઉપયોગાત્મતા હોય છે. તે જીવમાં જ્ઞાનાત્મતા હોય છે,
પણ ખરી અને નથી પણ હોતી દાખલા તરીકે સમ્યગ્દૃષ્ટિ જીવોમાં ઉપયો-
ગાત્મતાની સાથે જ્ઞાનાત્મતા હોય છે, પરંતુ મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવોમાં ઉપયોગા-
ત્મતાની સાથે જ્ઞાનાત્મતા હોતી નથી તથા—જે જીવમાં જ્ઞાનાત્મતા હોય છે,
તે જીવમાં ઉપયોગાત્મતા નિયમથી જ હોય છે, જેમ કે સિદ્ધોમાં એજ
પ્રમાણે જે જીવમાં ઉપયોગાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં દર્શનાત્મા નિયમથી
જ હોય છે, તથા જે જીવમાં દર્શનાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં ઉપયોગાત્મતા
પણ અવશ્ય હોય છે દાખલા તરીકે સિદ્ધમાં બંનેનો સદ્ભાવ રહે છે જે જીવમાં
ઉપયોગાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં ચારિત્રાત્મતા હોય છે પણ ખરી અને
નથી પણ હોતી દાખલા તરીકે સંયતોમાં હોય છે અને અસંયતોમાં નથી
હોતી પરંતુ જે જીવમાં ચારિત્રાત્મતા હોય છે તે જીવમાં ઉપયોગાત્મતા

યથા સંયતાનામ્ ૩, તથા યસ્યોપયોગાત્મત્વં તસ્ય વીર્યાત્મત્વં સ્યાદસ્તિ યથા સંસારિણામ્, સ્યાન્નાસ્તિ યથા સિદ્ધાનામ્, સક્રિયવીર્યત્વાભાવાત્, યસ્ય પુનર્વીર્યાત્મત્વં તસ્યોપયોગાત્મત્વમવશ્યમસ્તિ યથા સંસારિણામ્ ૪, અથ જ્ઞાનાત્મના સહ અન્યેષાં ત્રયાણાં પ્રરૂપણમાદ-‘જસ્સ નાણાયા તસ્સ દંસણાયા નિયમં અત્થિ, જસ્સ પુણ દંસણાયા તસ્સ નાણાયા ભયણાણ’ યસ્ય જ્ઞાનાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય દર્શનાત્મત્વં નિયમાદસ્તિ યથા સમ્યગ્દષ્ટિનામ્, યસ્ય પુનર્દર્શનાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય જ્ઞાનાત્મત્વં ભજનયા-સ્યાદસ્તિ યથા સમ્યગ્દર્શા, સ્યાન્નાસ્તિ યથા મિથ્યાદૃશામ્ ૧, ‘જસ્સ નાણાયા તસ્સ ચરિત્તાયા સિય અત્થિ સિય નત્થિ, જસ્સ પુણ ચારિત્તાયા તસ્સ નાણાયા નિયમં અત્થિ’ યસ્ય જ્ઞાનાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય ચારિત્રાત્મત્વં સ્યાદસ્તિ

અવશ્ય હોતી હૈ જૈસે સંયતોં મેં તથા જિસમેં ઉપયોગાત્મતા હોતી હૈ, ઉસમેં વીર્યાત્મતા હોતી ખી હૈ ઓર નહીં ખી હોતી હૈ-હોની હૈ યહ સંસારી જીવોં મેં, ઓર નહીં હોતી હૈ સિદ્ધોં મેં ક્યોંકિ ઉનમેં સક્રિયવીર્યત્વ કા અભાવ હૈ । જિસમેં વીર્યાત્મતા હોતી હૈ, ઉસમેં ઉપયોગાત્મતા અવશ્ય હોતી હૈ, જૈસે સંસારી જીવોં મેં । ‘જસ્સ નાણાયા, તસ્સ દંસણાયા નિયમં અત્થિ, જસ્સ પુણ દંસણાયા તસ્સ નાણાયા ભયણાણ’ જિસ જીવ મેં જ્ઞાનાત્મા હોતી હૈ ઉસમેં દર્શનાત્મા નિયમ સે હોતી હૈ જૈસે સમ્યગ્દષ્ટિયોં મેં પરન્તુ જિસમેં દર્શનાત્મા હોતી હૈ ઉસમેં જ્ઞાનાત્મા હોતી ખી હૈ ઓર નહીં ખી હોતી હૈ । હોતી હૈ યહ સમ્યગ્દષ્ટિયોં મેં ઓર નહીં હોતી હૈ મિથ્યાદષ્ટિયોં મેં ‘જસ્સ નાણાયા તસ્સ ચરિત્તાયા સિય અત્થિ સિય નત્થિ, જસ્સ પુણ ચરિત્તાયા તસ્સ નાણાયા નિયમં અત્થિ

અવશ્ય હોય છે દાખલા તરીકે સંયતોમાં ચારિત્રાત્મતા અને ઉપયોગાત્મતા, બન્નેને । સદ્ભાવ હોય છે જે જીવમાં ઉપયોગાત્મતા હોય છે તે જીવમાં વીર્યાત્મતા હોય છે પણ ખરી અને નથી પણ હોતી જેમ કે સંસારી જીવોમાં હોય છે અને સિદ્ધોમાં હોતી નથી, કારણ કે તેમનામાં સક્રિય વીર્યત્વનો અભાવ છે જે જીવમાં વીર્યાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં ઉપયોગાત્મતા અવશ્ય હોય છે જેમ કે સંસારી જીવોમાં વીર્યાત્મતા અને ઉપયોગાત્મતા બન્ને હોય છે. “જસ્સ નાણાયા, તસ્સ દંસણાયા નિયમં અત્થિ, જસ્સ પુણ દંસણાયા તસ્સ નાણાયા ભયણાણ” જે જીવમાં જ્ઞાનાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં દર્શનાત્મતા અવશ્ય હોય છે જેમ કે સમ્યગ્દષ્ટિઓમાં પરન્તુ જે જીવમાં દર્શનાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં જ્ઞાનાત્મતા હોય છે પણ ખરી અને નથી પણ હોતી જેમ કે સમ્યગ્દષ્ટિઓમાં હોય છે અને મિથ્યાદષ્ટિઓમાં નથી હોતી. “જસ્સ નાણાયા તસ્સ ચરિત્તાયા સિય અત્થિ, સિય નત્થિ, જસ્સ પુણ ચરિત્તાયા તસ્સ નાણાયા

યથા સંયતાનામ્, સ્યાન્નાસ્તિ યથા અસંયતાનામ્, યસ્ય પુનઃચારિત્રાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય જ્ઞાનાત્મત્વં નિયમાદસ્તિ જ્ઞાનમન્તરા ચારિત્રાસંભવાત્ ૨, 'ળાળાયા વીરિયાયા દો વિ પરોપ્પરં ભયળાણ' જ્ઞાનાત્મા વીર્યાત્મા દ્વાવપિ પરસ્પરમ્-અન્યોન્યં ભજનયા ભવતઃ, તથા ચ યસ્ય જ્ઞાનાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય વીર્યાત્મત્વં સ્યાદસ્તિ યથા કેવલ્યાદીનામ્, સ્યાન્નાસ્તિ યથા સિદ્ધાનામ્, યસ્યાપિ વીર્યાત્મત્વં ભવતિ તસ્યાપિ જ્ઞાનાત્મત્વં સ્યાદસ્તિ યથા સમ્યગ્દૃષ્ટીનામ્, સ્યાન્નાસ્તિ યથા મિથ્યાદૃષ્ટીનામ્ ૩,

જિસ જીવ મેં જ્ઞાનાત્મા હોતી હૈ ઉસમેં ચારિત્રાત્મા કી ભજના હોતી હૈ, પરન્તુ જિસ જીવ મેં ચારિત્રાત્મા કા સદ્ભાવ હોતા હૈ ઉસમેં જ્ઞાનાત્મા કા સદ્ભાવ અવશ્યં ભાવી હોતા હૈ ભજના વહાં હસ કી નહીં હોતી હૈ જ્ઞાનાત્મા કે સાથ ચારિત્રાત્મા કી ભજના હસ કારણ સે કહી ગઈ હૈ કિ યહ સંયતો મેં હોતી હૈ ઓર જો અસંયત જન હૈ ઊનમેં નહીં હોતી હૈ । તથા ચારિત્રાત્મા કે સાથ જ્ઞાનાત્મા કા નિયમ હસલિયે કહા ગયા હૈ કિ જ્ઞાન કે વિના ચારિત્ર હોતા નહીં હૈ । 'ળાળાયાવીરિયાયા દો વિ પરોપ્પરં ભયળાણ' જ્ઞાનાત્મા ઓર વીર્યાત્મા યે દોનોં ભી આપસ મેં ભજના સે હોતે હૈ-અર્થાત્ જિસમેં જ્ઞાનાત્મા હોતી હૈ-ઉસમેં વીર્યાત્મતા હોતી ભી હૈ ઓર નહીં ભી હોતી હૈ । હોતી હૈ યહ જ્ઞાનાત્મતા કે સાથ કેવલિયોં મેં ઓર નહીં હોતી હૈ સિદ્ધોં મેં । તથા જિસમેં વીર્યાત્મા હોતી હૈ ઉસમેં જ્ઞાનાત્મતા હોતી ભી હૈ-ઓર નહીં ભી હોતી હૈ । સમ્યગ્દૃષ્ટિયોં મેં વીર્યાત્મતા ભી હૈ ઓર જ્ઞાનાત્મતા ભી હૈ મિથ્યાદૃષ્ટિયોં

નિયમં અત્થિ ” જે જીવમાં જ્ઞાનાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં ચારિત્રાત્મતા હોય છે પણ ખરી અને નથી પણ હોતી કાબલા તરીકે સંયતોમાં જ્ઞાનાત્મતા સાથે ચારિત્રાત્મતા પણ હોય છે, અસંયતોમાં જ્ઞાનાત્મતા હોય છે, પણ ચારિત્રાત્મતા હોતી નથી જે જીવમાં ચારિત્રાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં જ્ઞાનાત્મતાનો અવશ્ય સદ્ભાવ હોય છે, કારણ કે જ્ઞાન વિના ચારિત્ર સંભવતું જ નથી. “ળાળાયાવીરિયાયા દો વિ પરોપ્પરં ભયળાણ ” જે જીવમાં જ્ઞાનાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં વીર્યાત્મતા હોય છે પણ ખરી અને નથી પણ હોતી કેવલીઓમાં જ્ઞાનાત્મતાની સાથે વીર્યાત્મતા હોય છે પણ સિદ્ધોમાં જ્ઞાનાત્મતાની સાથે વીર્યાત્મતા હોતી નથી તથા-જે જીવમાં વીર્યાત્મતા હોય છે, તે જીવમાં જ્ઞાનાત્મતા હોય છે પણ ખરી અને નથી પણ હોતી સમ્યગ્દૃષ્ટિઓમાં વીર્યાત્મતા પણ હોય છે અને જ્ઞાનાત્મતા પણ હોય છે, પરન્તુ મિથ્યાદૃષ્ટિઓમાં વીર્યાત્મતા હોય છે, પણ જ્ઞાનાત્મતા હોતો નથી.

અથ દર્શનાત્મના સહ દ્વયોઃ પ્રરૂપણં કરોતિ-‘જસ્ય દંસણાયા તસ્ય ઉવરિમાઓ દોવિ ભયણાણ, જસ્ય પુણ તાઓ તસ્ય દંસણાયા નિયમં અત્થિ’ યસ્ય દર્શનાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય ઉપરિતનો અગ્નિમૌ ચારિત્રવીર્યરૂપૌ દ્વાવપિ ભજનયા ભવતઃ, યસ્ય પુનસ્તૌ-ઉપરિતનો દ્વૌ આત્માનો ભવત સ્તસ્ય દર્શનાત્મત્વં નિયમાદસ્તિ તથાદિ યસ્ય દર્શનાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય ચારિત્રાત્મત્વં સ્યાદસ્તિ યથા સંયતાનામ્, સ્યાન્નાસ્તિ યથા અસંયતાનામ્, યસ્ય તુ ચારિત્રાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય દર્શનાત્મત્વં ભવત્યેવ યથા સાધૂનામ્, એવં યસ્ય દર્શનાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય વીર્યાત્મત્વં સ્યાદસ્તિ યથા સંસારિણામ્, સ્યાન્નાસ્તિ યથા-સિદ્ધાનામ્, યસ્ય ચ વીર્યાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય

મેં વીર્યાત્મતા કે સદ્ભાવ મેં બી જ્ઞાનાત્મતા નહીં હૈં । (જસ્ય દંસણાયા તસ્ય ઉવરિમાઓ દોવિ ભયણાણ, જસ્ય પુણ તાઓ તસ્ય દંસણાયા નિયમં અત્થિ’ જિસમેં દર્શનાત્મતા હોની હૈ, ઉસમેં ચારિત્ર ઓર વીર્ય યે દોનોં ભજના સે હોતે હૈં તથા જિસ આત્મા મેં ચારિત્ર ઓર વીર્ય યે દો આત્માઈ હોતી હૈં ઉસમેં દર્શનાત્મતા નિયમ સે હોતી હૈ, તથા જિસમેં દર્શનાત્મતા હોતી હૈ ઉસકો ચારિત્રાત્મતા હોતી હી હૈ એસા નિયમ નહીં હૈ કિન્તુ ઇસકી વહાં ભજના હૈ યહ વહાં હોતી બી હૈ ઓર નહીં બી હોતી । દર્શન કે સાથ ચારિત્રાત્મતા સંયતો મેં હોતી હૈ ઓર અસંયતો મેં યહ નહીં હોતી હૈ । પરન્તુ જિસ આત્મા મેં ચારિત્રાત્મતા હોતી હૈ ઉસ આત્મા મેં દર્શનાત્મતા અવશ્ય હી હોતી હૈ, જૈસે અનગારોં મેં ઇસી પ્રકાર સે જિસ આત્મા મેં દર્શનાત્મતા હોતી હૈ ઉસ આત્મા મેં વીર્યાત્મતા હોતી બી હૈ ઓર નહીં બી હોતી હૈ-હોતી હૈ યહ દર્શનાત્મા કે સાથ સંસારી જીવોં મેં ઓર નહીં હોતી હૈ સિદ્ધોં મેં, તથા જીસમેં વીર્યાત્મતા હોતી હૈ ઉસમેં

“ જસ્ય દંસણાયા તસ્ય ઉવરિમાઓ દો વિ ભયણાણ, જસ્ય પુણ તાઓ તસ્ય દંસણાયા નિયમં અત્થિ ” જે ઉપમાં દર્શનાત્મતા હોય છે તે ઉપમાં ચારિત્રાત્મતા અને વીર્યાત્મતાનો વૈકલ્પિક રીતે સદ્ભાવ હોય છે, પરન્તુ જેમાં ચારિત્રાત્મતા અને વીર્યાત્મતા હોય છે, તે ઉપમાં દર્શનાત્મતા અવશ્ય હોય છે એટલે કે....જે ઉપમાં દર્શનાત્મતા હોય છે, તે ઉપમાં ચારિત્રાત્મતા હોય છે પણ ખરી અને નથી પણ હોતી સંયતોમાં દર્શનની સાથે ચારિત્રનો સદ્ભાવ રહે છે, અસંયતોમાં દર્શનાત્મતા હોય છે પણ ચારિત્રાત્મતા હોતી નથી પરન્તુ જે ઉપમાં ચારિત્રાત્મતા હોય છે, તે ઉપમાં દર્શનાત્મતા અવશ્ય હોય છે. દાખલા તરીકે અગ્નિગારોમાં બન્નેનો સદ્ભાવ હોય છે જે આત્મામાં દર્શનાત્મતા હોય છે, તે આત્મામાં વીર્યાત્મતા હોય છે પણ ખરી અને નથી પણ હોતી જેમ કે સંસારી જીવોમાં દર્શનાત્મતા સાથે વીર્યાત્મતા પણ હોય છે સિદ્ધોમાં દર્શનાત્મતા સાથે વીર્યાત્મતાનો સદ્ભાવ હોતો નથી પરન્તુ જે

દર્શનાત્મત્વમવશ્યં ભવતિ યથા સંસારિણામ્ । અથાન્તિમપદદ્વયોઃ પ્રરૂપણમાહ—
 ‘જસ્સ ચરિત્તાયા તસ્સ વીરિયાયા નિયમં અત્થિ, જસ્સ પુણ વીરિયાયા તસ્સ ચરિ-
 ત્તાયા સિય અત્થિ સિય નત્થિ’ યસ્ય ચારિત્રાત્મત્વં ભવતિ, તસ્ય વીર્યાત્મત્વં
 નિયમાદસ્તિ વીર્યમન્તરા ચારિત્રસ્યાસંભવાત્, યસ્ય પુનર્વીર્યાત્મત્વં ભવતિ તસ્ય
 ચારિત્રાત્મત્વં સ્યાદસ્તિ યથા સાધુનામ્, સ્યાન્નાસ્તિ યથા અસંયતાનામ્ । અયૈષા
 મૈત્ર આત્મનામલ્પબહુત્વવક્તવ્યતામાહ—‘एयासिणं भंते ! द्वियायाणं कसायायाणं
 जाव वीरियायाण य कयरे कयरेहितो जाव विसेसाहिया वा ?’ गौतमः पृच्छति—
 हे भदन्त ! एतेषां खलु पूर्वोक्तानां द्रव्यात्मनां, कषायात्मनां यावत्—योगात्म-

દર્શનાત્મતા અવશ્ય હોતી હૈ, જૈસે સંસારી જીવો મેં ‘જસ્સ ચરિત્તાયા તસ્સ વીરિયાયા નિયમં અત્થિ, જસ્સ પુણ વીરિયાયા તસ્સ ચરિત્તાયા સિય અત્થિ સિય નત્થિ’ તથા જિસ આત્મા મેં ચારિત્રાત્મતા હોતી હૈ, ડસ આત્મા મેં વીર્યાત્મતા અવશ્ય હોતી હૈ કયોંકિ વીર્ય કે વિના ચારિત્ર કોં અસંભવતા હૈ । તથા જિસ આત્મા મેં વીર્યાત્મતા હોતી હૈ, ડસ મેં ચારિત્ર-ત્મતા હોતી મી હૈ ઓર નહીં મી હોતી હૈ । વીર્યાત્મતા કે સાથ ચારિત્રાત્મતા અનગારોં મેં તો હોતી હૈ, પરન્તુ અસંયતોં મેં નહીં હોતી હૈ ।

અવ સૂત્રકાર ઇનકે અલ્પબહુત્વ કી પ્રરૂપણા કરને કે નિમિત્ત કથન કરતે હૈ—‘एयासि णं भंते ! द्वियायाणं कसायायाणं जाव वीरियायाण य कयरे कयरे हितो जाव विसेसाहिया वा’ इसमें गौतम ने प्रश्न से ऐसा पूछा है—हे भदन्त ! इन पूर्वोक्त द्रव्यात्माओं के, कषायात्माओं के यावत्—

અવમાં વીર્યાત્મતા હોય છે, તે અવમાં દર્શનાત્મતાનો અવશ્ય સદ્ભાવ હોય છે જેમ કે સંસારી અવોમાં.

“ જસ્સ ચરિત્તાયા, તસ્સ વીરિયાયા નિયમં અત્થિ, જસ્સ પુણ વિરિયાયા તસ્સ ચરિત્તાયા સિય અત્થિ, સિય નત્થિ ” જે આત્મામાં ચારિત્રાત્મતા હોય છે, તે આત્મામાં વીર્યાત્મતા અવશ્ય હોય છે, કારણ કે વીર્ય વિના ચારિત્રની અસંભવના હોય છે પરન્તુ જે આત્મામાં વીર્યાત્મતા હોય છે, તે આત્મામાં ચારિત્રાત્મતા હોય છે પણ ખરી અને નથી પણ હોતી દાખલા તરીકે અણુગાદોમાં વીર્યાત્મતાની સાથે ચારિત્રાત્મતા હોય છે, પરન્તુ અસંયતોમાં વીર્યાત્મતા હોવા છતાં ચારિત્રાત્મતા હોતી નથી.

હવે સૂત્રકાર આ આઠે પ્રકારના આત્માના અલ્પબહુત્વની પ્રરૂપણા કરે છે—

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ एयासिणं भंते ! द्वियायाणं कसायायाणं जाव वीरियायाण य कयरे कयरेहितो जाव विसेसाहिया ? ” હે ભગવન્ ! પૂરોક્ત

જ્ઞામ્, ઉપયોગાત્મનામ્, જ્ઞાનાત્મનામ્, દર્શનાત્મનામ્, ચારિત્રાત્મનામ્, વીર્યાત્મનાં ચ મધ્યે કતરે આત્માનઃ કતરેભ્ય આત્મભ્યો યાવત્-અલ્પા વા, વહુકા વા, તુલ્યા વા, વિશેષાધિકા વા ભવન્તિ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા ! સર્વત્થોવાઓ ચરિત્તાયાઓ, નાનાયાઓ અણંતગુણાઓ, કસાયાઓ અણંતગુણાઓ, જોગાયાઓ વિસેસાહિયાઓ, વીરિયાયાઓ વિસેસાહિયાઓ, ઉવયોગદવિયદંસણાયાઓ તિન્નિ વિ તુલ્લાઓ વિસેસાહિયાઓ’ હે ગૌતમ ! સર્વસ્તોકાઃ સર્વેભ્ય આત્મભ્યઃ અલ્પો-ચારિત્રાત્માનો ભવન્તિ, ચારિત્રાત્મનાં સંખ્યાતત્ત્વાત્, તદપેક્ષયા જ્ઞાનાત્મનઃ અનન્તગુણા ભવન્તિ, સિદ્ધાદીનાં સમ્યગ્દૃશાં ચારિત્રેભ્યોઽનન્તગુણત્વાત્, તદપેક્ષયા કષાયાત્માનઃ અનન્તગુણા ભવન્તિ, સિદ્ધેભ્યઃ કષાયોદયવ્રતામનન્તગુણત્વાત્, યોગાત્માઓં કે, ઉપયોગાત્માઓં કે, જ્ઞાનાત્માઓં કે, દર્શનાત્માઓં કે ચારિત્રાત્માઓં કે ઓર વીર્યાત્માઓં કે વીચ મેં કૌન આત્માઈ કિન આત્માઓં સે યાવત્-અલ્પ હૈં? વહુત હૈ? અથવા તુલ્ય હૈં? અથવા વિશેષાધિક હૈં? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સર્વત્થોવાઓ ચરિત્તાયાઓ નાનાયાઓ અણંતગુણાઓ કસાયાઓ, અણંતગુણાઓ જોગાયાઓ વિસેસાહિયાઓ, વીરિયાયાઓ વિસેસાહિયાઓ, ઉવયોગદવિયદંસણાયાઓ તિન્નિ વિ તુલ્લાઓ વિસેસાહિયાઓ’ સબ સે કમ ચારિત્રાત્માઈ હૈં ક્યોંકિ ચારિત્રાત્માઈ સંખ્યાત હૈં હનકી અપેક્ષા જ્ઞાનાત્માઈ અનન્તગુણિત હૈં, ક્યોંકિ સિદ્ધ એવં સમ્યગ્દૃષ્ટિ આત્માઈ ચારિત્રવાલોં કી અપેક્ષા અનન્ત ગુણિત હૈં । હનકી અપેક્ષા કષાયાત્માઈ અનન્તગુણિત હોતી હૈં । ક્યોંકિ કષાયોદય વાલે જીવ સિદ્ધોં કી

દ્રવ્યાત્માઓ, કષાયાત્માઓ, યોગાત્માઓ, ઉપયોગાત્માઓ, જ્ઞાનાત્માઓ, દર્શનાત્માઓ, ચારિત્રાત્માઓ અને વીર્યાત્માઓમાં કયા આત્માઓ કયા આત્માઓ કરતાં ઓછાં છે? કયા વધારે છે? કયા આત્માઓ તુલ્ય છે અને કયા આત્માઓ કયા આત્માઓ કરતાં વિશેષાધિક છે?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર-“સર્વત્થોવાઓ ચરિત્તાયાઓ, નાનાયાઓ અણંતગુણાઓ, કસાયાઓ અણંતગુણાઓ, જોગાયાઓ વિસેસાહિયાઓ, વીરિયાયાઓ વિસેસાહિયાઓ, ઉવયોગદવિયદંસણાયાઓ તિન્નિ વિ તુલ્લાઓ વિસેસાહિયાઓ” ચારિત્રાત્માઓ સૌથી ઓછાં છે, કારણ કે ચારિત્રાત્માઓ સંખ્યાત છે. ચારિત્રાત્માઓ કરતાં જ્ઞાનાત્માઓ અનંત ગણાં છે, કારણ કે સિદ્ધ અને સમ્યગ્દૃષ્ટિ આત્માઓ ચારિત્રવાળાઓ કરતાં અનંત ગણાં છે જ્ઞાનાત્માઓ કરતાં કષાયાત્માઓ અનંત ગણાં છે, કારણ કે કષાયોદયવાળાં જીવો

યોગાત્માનસ્તુ વિશેષાધિકાઃ ગતક્રપાયાદ્યૈર્યોગવદ્વિરધિકા ભવન્તીત્યર્થઃ, વીર્યાત્મનો વિશેષાધિકા અયોગિભિરધિકા ભવન્તીત્યર્થઃ અયોગિનાં વીર્યત્વાત્, કિન્તુ ઉપયોગદ્રવ્યદર્શનાત્માનસ્ત્રયોઽપિ પરસ્પરાપેક્ષયા તુલ્યા ભવન્તિ સર્વેષાં સામાન્યાત્મરૂપત્વાત્, વીર્યાત્માપેક્ષયા તુ ઉપયોગ દ્રવ્યદર્શનાત્માનો વિશેષાધિકા ભવન્તિ, વીર્યાત્મનાં સિદ્ધાનાં ચ મિલિતાનામુપયોગાદ્યાત્મરૂપત્વાત્, તેષાં ચ વીર્યાત્મભ્યઃ સિદ્ધરાશિનાઽધિકત્વાત્, તથા ચોક્તમ્—

“કોટીસહસ્સપુહુતં જર્ણણ તો યોવિયાઓ ચરણાયા ।

ળાણાયાઽનંતગુણા, પહુચ્ચ સિદ્ધેય સિદ્ધાઓ ॥૧॥

હોન્તિ ક્ષ્માયાયાઓઽનંતગુણા જેણ તે સરાગણં ।

જોગાયા મળિયાઓ, અયોગિવજ્ઞાણ તો અહિયા ॥૨॥

જે સેછેસિમયાણ વિ કહી વીરિયં તઓ સમહિયાઓ ।

ઉપયોગદવિયદંસણસન્વજિયાણં તતો અહિયા ॥૩॥ઈતિ॥

છાયા—કોટીસહસ્સપૃથક્ત્વમ્ યતિનસ્તતઃ સ્તોકાશ્ચરણાત્માનઃ ।

જ્ઞાનાત્માનોઽનન્તગુણાઃ પ્રતીત્ય સિદ્ધં ચ સિદ્ધાઃ ॥૧॥

અપેક્ષા અનન્તગુણિત કહે ગયે હૈં । इनकी अपेक्षा योगात्माएँ कषाय-रहित योगवालों से—विशेषाधिक हैं । अयोगियों की अपेक्षा—योगरहित जीवों की अपेक्षा—वीर्यात्माएँ विशेषाधिक हैं । क्योंकि अयोगी वीर्यवान् होते हैं । किन्तु उपयोग, द्रव्य, एवं दर्शन ये तीनों भी आत्माएँ परस्पर कि अपेक्षा से तुल्य हैं । क्योंकि इन सब में सामान्यरूप से आत्मरूपता हैं । परन्तु वीर्यात्मा की अपेक्षा उपयोगात्मा द्रव्यात्मा और दर्शनात्मा ये विशेषाधिक है यद्यपि वीर्यात्माओं में एवं सिद्धात्माओं में उपयोगादिरूप आत्मरूपता होती हैं । परन्तु उपयोगादि आत्मरूपता वालों में वीर्यात्माओं की अपेक्षा सिद्धराशि को लेकर अधिकता कही गई है ।

સિદ્ધો કરતાં અનંત ગણાં કહ્યા છે. કષાયાત્માઓ કરતાં યોગાત્માઓ વિશેષાધિક છે અયોગીઓની અપેક્ષાએ—યોગરહિત જીવોની અપેક્ષાએ વીર્યાત્માઓ વિશેષાધિક છે, કારણ કે અયોગી વીર્યવાન્ હોય છે ઉપયોગાત્માઓ, દ્રવ્યાત્માઓ અને દર્શનાત્માઓની સંખ્યા એક સરખી હોય છે, કારણ કે આ ત્રણેમાં સામાન્ય રૂપે આત્મરૂપતા છે. પરન્તુ વીર્યાત્મા કરતાં ઉપયોગાત્માઓ, દ્રવ્યાત્માઓ અને દર્શનાત્માઓ વિશેષાધિક હોય છે જો કે વીર્યાત્માઓમાં અને સિદ્ધાત્માઓમાં ઉપયોગાદિરૂપ આત્મરૂપતા હોય છે, પરન્તુ ઉપયોગાદિ આત્મરૂપતાવાળા વીર્યાત્માઓની અપેક્ષાએ જે અધિકતા દર્શાવી છે તે સિદ્ધરાશિની અપેક્ષાએ કહી છે. એજ વાત નીચેના સૂત્રપાઠમાં વ્યક્ત થઈ

भवन्ति कपायात्मानोऽनन्तगुणा येन ते सरागणाम् ।

योगात्मानो भणिता अयोगि वर्जस्ततोऽधिकाः ॥२॥

ये शैलेशीगतानामपि लब्धवीर्या स्ततः समधिकाः ।

उपयोगद्रव्यदर्शनात्मानः सर्वजीवानां ततोऽधिकाः ॥३॥ सू० १॥

आत्मस्वरूपवक्तव्यता ।

मूलम्—“आया भंते ! नाणे अन्नाणे ? गोयमा ! आया सिय नाणे सिय अण्णाणे, णाणे पुण नियमं आया । आया भंते ! नेरइयाणं नाणे अन्ने नेरइयाणं नाणे ? गोयमा ! आया नेरइयाणं सिय नाणे सिय अन्नाणे, नाणे पुण से नियमं आया, एवं जाव थणियकुमाराणं । आया भंते ! पुढविकाइयाणं अन्नाणे, अन्ने पुढविकाइयाणं अन्नाणे ? गोयमा ! आया पुढविकाइयाणं नियमं अण्णाणे, अण्णाणे वि नियमं आया, एवं जाव वणस्सइकाइयाणं, वेइंदियतेइंदिय जाव वेमाणियाणं जहा नेरइयाणं । आया भंते ! दंसणे, अन्ने दंसणे ? गोयमा ! आया नियमं दंसणे, दंसणेऽपि नियमं आया । आया भंते ! नेरइयाणं दंसणे, अन्ने नेरइयाणं दंसणे ? गोयमा ! आया नेरइयाणं नियमा दंसणे, दंसणे वि से नियमं आया, एवं जाव वेमाणिया णं निरंतरं दंडओ ॥सू० २॥

छाया—आत्मा भदन्त ! ज्ञानम्, अज्ञानम् ? गौतम ! आत्मा स्यात् ज्ञानं, स्यात् अज्ञानम्, ज्ञानं पुनर्नियमात् आत्मा, आत्मा भदन्त ! नैरयिकाणां ज्ञानम्, अन्यद् नैरयिकाणां ज्ञानम्, गौतम ! आत्मा नैरयिकाणां स्याद् ज्ञानम्, स्याद् सो ही कहा है—‘कोडी सहस्सपुहुत्तं’ इत्यादि, तथा ‘होंति कसायाओ’ इत्यादि, ‘जे सेलेसगयाण वि’ इत्यादि ॥सू० १॥

छे. “ कोडी सहस्सपुहुत्तं ” धत्यादि तथा “ होंति कसायाओ ” धत्यादि “ जे सेलेसगयाण वि ” धत्यादि ॥सू० १॥

અજ્ઞાનમ્, જ્ઞાનં પુનસ્તત્ નિયમાદાત્મા, एवं यावत् स्तनितकुमाराणाम्, आत्मा भदन्त ! पृथिवीकायिकाणाम् अज्ञानम्, अन्यत् पृथिवीकायिकाणाम् अज्ञानम् ? गौतम ! आत्मा पृथिवीकायिकाणां नियमाद् अज्ञानम्, अज्ञानमपि नियमाद् आत्मा, एवं यावत् वनस्पतिकायिकानाम्, द्वीन्द्रियत्रीन्द्रिय यावत् वैमानिकानां यथा नैरयिकाणाम्, आत्मा भदन्त ! दर्शनम्, अन्यद् दर्शनम्, गौतम ! आत्मा-नियमात् दर्शनं दर्शनमपि नियमादा-मा, आत्मा भदन्त ! नैरयिकाणां दर्शनम्, अन्यद् नैरयिकाणां दर्शनम् ? गौतम ! आत्मा नैरयिकाणां नियमाद् दर्शनम्, दर्शनमपि तत् नियमादात्मा, एवं यावद् वैमानिकानां निरन्तरं दण्डकः ॥ मू० २॥

टीका—अथ आत्मन एव स्वरूपं प्ररूपयितुमाह—‘आया भंते’ इत्यादि । ‘आया भंते ! नाणे, अन्नाणे ?’ गौतमः पृच्छति—हे भदन्त ! किम् आत्मा ज्ञानम् ? योऽयमात्मा स एव किं ज्ञानम्, न तयोः कश्चिद् भेदः किम्, अथवा आत्मनोऽन्यद् ज्ञानम् ? किमज्ञानं वा आत्मा ? इति प्रश्नः, भगवान्नाह—‘गोयमा ! आया सिय नाणे, सिय अन्नाणे नाणे पुण नियमं आया’ हे गौतम ! आत्मा स्यात्—कदाचिद् ज्ञानम्—

आत्मस्वरूपं वक्तव्यता—

‘आया भंते ! नाणे अन्नाणे’ इत्यादि ।

टीકાર્થ—સૂત્રકાર ને હસ સૂત્ર દ્વારા આત્મા કે હી સ્વરૂપ કી પ્રરૂ-પણા કી હૈ—હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે પૂછા હૈ—‘આયા ભંતે ! નાણે, અન્નાણે ?’ હે ભદન્ત ! જો આત્મા હૈ કયા વહી જ્ઞાન હૈ ? હન મેં કયા કોઈ ભેદ નહીં હૈ ? અથવા જ્ઞાન આત્મા સે ભિન્ન હૈ ? આત્મા ઓર જ્ઞાન મેં ભેદ હૈ ? અથવા અજ્ઞાન હી આત્મા હૈ ? હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! “આયા સિય નાણે સિય અન્નાણે નાણે પુણ નિયમં આયા” આત્મા કદાચિત્ જ્ઞાનરૂપ હૈ—અર્થાત્

—આત્મસ્વરૂપ વક્તવ્યતા—

“આયા ભંતે ! નાણે અન્નાણે” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા આત્માના સ્વરૂપની જ પ્રરૂપણા કરી છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર, પ્રશ્નને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—“આયા ભંતે ! નાણે, અન્નાણે ?” હે ભગવન્ ! જે આત્મા છે, એજ જ્ઞાનરૂપ છે—શું જ્ઞાન અને આત્મા વચ્ચે કોઈ ભેદ નથી ? અથવા જ્ઞાન આત્માથી શું ભિન્ન છે—જ્ઞાન અને આત્મામાં શું ભિન્નતા છે ? અથવા શું અજ્ઞાન જ આત્મા છે ? એટલે કે—આત્મા શું અજ્ઞાન રૂપ જ છે ?

ઉત્તર—“આયા સિય નાણે, સિય અન્નાણે નાણે પુણ નિયમં આયા” હે ગૌતમ ! આત્મા કયારેક જ્ઞાનરૂપ હોય છે, એટલે કે આત્મામાં જ્યારે

જ્ઞાનસ્વરૂપો ભવતિ, આત્મનઃ સમ્યક્ત્વે સતિ મત્યાદિજ્ઞાનસ્વભાવત્વાત્, સ્યાત્-
કદાચિદ્ આત્મા-અજ્ઞાનમ્-અજ્ઞાનસ્વરૂપો ભવતિ, તસ્ય આત્મનો મિથ્યાત્વે સતિ
મત્યજ્ઞાનાદિસ્વભાવત્વાત્, જ્ઞાનં પુનર્નિયમાદાત્મા ભવત્યેવ, જ્ઞાનસ્ય આત્મધર્મતયા
સર્વથા ધર્મિણો ધર્મસ્ય ભેદાભાવાત્, સર્વથા ભેદે સતિ વિગ્રહકૃષ્ટગુણિનો ગુણ-
માત્રોપલબ્ધૌ પ્રતિનિયતગુણિવિષય એવ સંશયો ન સ્યાત્, તદન્યેભ્યોઽપિ તસ્ય
ભેદવિશેષાભાવાત્, દૃશ્યતે ચ યદા કથિદ્ધરિતતરુણતરુશાલાવિસરરન્ધ્રોદ-
રાન્તરતઃ કિમપિ શુક્લં પદ્યતિ તદા કિમિયં પતાકા, કિમિયં વલાકા ? इत्येवं
પ્રતિનિયતગુણિવિષયોઽસૌ સંશયઃ, નાપિ ધર્મિણો ધર્મઃ સર્વથૈવ અભિન્નઃ, સર્વ
થૈવ અભેદે સંશયાનુત્પત્તિરેવ, ગુણગ્રહણતઃ એવ ગુણિનોઽપિ ગૃહીતત્વાદ્ અતઃ કથં-
ચિદ્ ભેદપક્ષમાશ્રિત્ય જ્ઞાનં પુનર્નિયમાદાત્મા इति व्यपदिश्यते, अत्रहि आत्मा

આત્મા મેં જબ સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન હો જાતા તબ આત્મા મેં પહિલે સે
અજ્ઞાનરૂપ હુએ મતિ આદિ જ્ઞાનરૂપ હોજાતે હૈં-इसलिये उस समय
આત્મા उन मत्यादि ज्ञान स्वभाव वाला होता है आत्मा कदाचित् अज्ञान
રૂપ હૈં-अर्थात् आत्मा में जबतक मिथ्यात्व रहता है-तब आत्मा संबंधी
મતિ આદિ અજ્ઞાન રૂપ મેં રહતે હૈં-इसलिये उस समय आत्मा मति
અજ્ઞાનાદિ સ્વભાવવાળા હોતા હૈં । तथा ज्ञान नियम से आत्मरूप कहा
જાતા હૈં क्योंकि ज्ञान आत्मा का एक धर्म-स्वभाव है, धर्म और धर्मी
મેં સર્વથા ભેદ હોતા નહીં હૈં अर्थात् धर्म और धर्मी में कथंचित् भेद
હોતા હૈં यदि धर्म और धर्मी में ज्ञान और आत्मा में सर्वथा भेद स्वी-
કાર किया जावे, तो फिर इस प्रकार से जितने भी धर्म और धर्मी हैं-
उन सब में यह भेद स्वीकार किया जावेगा इस प्रकार से जब समस्त

સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે, ત્યારે આત્મામાં પડેલેથી જ અજ્ઞાન રૂપે રહેલ
મતિ આદિ જ્ઞાન રૂપ થઈ જાય છે. તેથી ત્યારે આત્મા તે મતિ આદિ જ્ઞાન-
સ્વભાવવાળો થઈ જાય છે, ક્યારેક આત્મા અજ્ઞાન રૂપ પણ હોય છે, એટલે
કે જ્યાં સુધી આત્મામાં મિથ્યાત્વનો સદ્ભાવ હોય છે, ત્યાં સુધી આત્મા
સંબંધી મતિ આદિ-અજ્ઞાન રૂપે રહે છે, તે કારણે તે સમયે આત્મા મતિ
અજ્ઞાન આદિ સ્વભાવવાળો હોય છે. तथा ज्ञानने नियमથી જ આત્મરૂપ
કહેવાય છે, કારણ કે જ્ઞાન આત્માનો એક ધર્મ (સ્વભાવ) છે. ધર્મ અને
ધર્મીમાં સર્વથા ભેદ હોતો નથી-એટલે કે ધર્મ અને ધર્મીમાં કથંચિત્ ભેદ
હોય છે, પણ સંપૂર્ણતઃ ભેદ હોતો નથી જો ધર્મ અને ધર્મીમાં (જ્ઞાન અને
આત્મામાં) સર્વથા (સંપૂર્ણતઃ) ભેદ સ્વીકારવાના આવે, તો તે પ્રકારના બેટલા
ધર્મધર્મીઓ હોય તે બધામાં પણ આ ભેદનો સ્વીકાર કરવો પડશે અને

ज्ञानं विनापि तिष्ठति ज्ञानं तु आत्मानं न परित्यजति खदिरवनस्पतिवदिति भावः । पूर्वोक्तमेवार्थं दण्डकेन प्ररूपयितुमाह—‘आया भंते ! नेरइयाणं नाणे, अन्ने नेरइयाणं नाणे ?’ गौतमः पृच्छति—हे भदन्त ! किम् नैरयिकाणाम् आत्मा ज्ञानं भवति ? किंवा नैरयिकाणामात्मनोऽन्यद् ज्ञानम् अज्ञानं भवति ? इत्यर्थः नैरयिकाणामात्मस्वरूपं ज्ञानम् उद् अन्यद् नैरयिकाणां ज्ञानं तेभ्यो व्यतिरिक्तम् ?

धर्म धर्मी में भेद स्वीकार किया जावेगा तब किसी विप्रकृष्ट-दूरवर्ती धर्मी गुणमात्र की उपलब्धि होने पर जो उस दूरवर्ती धर्मी विषयक संदेह उत्पन्न होता है—उस गुण को लेकर सो वह नहीं होना चाहिये परन्तु तद्विषयक संदेह उसके गुण की उपलब्धि को लेकर होता तो है जैसे जब कोई व्यक्ति हरेवृक्ष की शाखा के भीतर के छेद में से किसी सफेद पदार्थ—धर्मी को देखता है—तब उसे ऐसा संशय उस पदार्थ विषयक होता है कि क्या यह बलाका है ? या पताका है ? अतः ऐसा जो प्रतिनियत धर्मीविषयक संदेह उत्पन्न होता है उससे यहीं प्रतीत होता है कि धर्म अपने धर्मी से सर्वथा जुदा नहीं है । नहीं तो जैसे संशय उस धर्म को लेकर उस प्रतिनियतपदार्थ में हुआ है वह नहीं होना चाहिये उससे भिन्न किसी और भी पदार्थ के विषय में होना चाहिये था, क्योंकि जैसे वह धर्म उससे भिन्न है—फिर भी उसमें संशयोत्पादक है, इसी प्रकार वह उस प्रतिनियत धर्मी से—विवक्षित धर्मी

जे समस्त धर्म—धर्मीमां लेह स्वीकारवाभां आवे, तो कोह दूरवर्ती धर्मीना शुष्ममात्रनी उपलब्धि थाय त्यारे ते शुष्मने लीधे ते दूरवर्ती धर्मीविषयक जे संदेह उत्पन्न थाय छे ते थवे। जेधजे नही परन्तु तेना शुष्मनी उपलब्धि थवाने कारणे तेना विधेना संदेह तो थाय छे जे जेम के—ज्यारे कोह व्यक्ति लीला वृक्षनी शाखाभांना छिद्रमांथी कोह सफेद पदार्थने देखे छे, त्यारे ते पदार्थना विषयमां तेने जेवे। संदेह उत्पन्न थाय छे के—ते बलाका छे ? के पताका छे ? आ प्रकारना प्रतिनियत धर्मी विषयक जे संदेह उत्पन्न थाय छे, तेना द्वारा जेज प्रतीत थाय छे के धर्म चोताना धर्मी करतां सर्वथा भिन्न नथी नही तो ते धर्मने लीधे ते प्रतिनियत पदार्थना विषयमां जेवे। संशय उत्पन्न थये, ते उत्पन्न थवे। जेधजे नही जेवे। संदेह तेनाथी भिन्न जेवा कोह अन्य पदार्थना विषयमां थवे। जेधते। हतो, कारणे के जेवी रीते धर्म तेनाथी भिन्न छे छतां पण तेमां संशयोत्पादक छे, जेज प्रमाणे ते धर्म ते प्रतिनियत धर्मीथी—विवक्षित धर्मीथी भिन्न जेवा अन्य

સે ભિન્ન અન્ય અવિવક્ષિત ધર્મી રો મી ભિન્ન હૈ-ફિર ઉસમેં વહ સંશય કા ઉત્પાદક ક્યોં નહીં ? અતઃ હસ પ્રતીતિ સે યહી હોતા હૈ કિ ધર્મ અપને ધર્મીસે સર્વથા ભિન્ન નહીં હૈ । હસ પ્રકાર ‘ધર્મ અપને ધર્મી સે સર્વથા અભિન્ન હી હૈ’ એસા મી નહીં હૈ, ક્યોંકિ સર્વથા અભેદ માનને પર સંશયકી ઉત્પત્તિ હી નહી હો સકેગી ક્યોંકિ ગુણ કે ગ્રહણ હો જાને પર-ધર્મકે ગ્રહણ હો જાને પર ગુણી કા ગ્રહણ હો જાવેગા. અતઃ કથંચિત્ ભેદપક્ષ કો આશ્રિત કરકે “જ્ઞાન નિયમ સે આત્મા હૈ” એસા કહા જાતા હૈ । “જ્ઞાન આત્મા હૈ” હસ કથન સે યહ પ્રકટ ક્રિયા ગયા હૈ કિ આત્મા જ્ઞાન કે વિના મી રહ સકના હૈ, પરન્તુ જ્ઞાન આત્મા કે વિના નહીં રહ સકતા. જૈસે તૈરકા વૃક્ષ વનસ્પતિ કે વિના નહીં રહ સકતા પરન્તુ વનસ્પતિ તૈર કા વૃક્ષ કે વિના મી રહ સકતી હૈ । ‘આયા મંતે ! નેરઙ્ગ્યાણં નાણે, અન્ને નેરઙ્ગ્યાણં નાણે’ ગૌતમ ને પ્રભુ સે હસ સૂત્ર દ્વારા એસા પૂછા હૈ-મદન્ત ! નૈરઘિકોં કા આત્મા કયા જ્ઞાનસ્વરૂપ હૈ ? યા અજ્ઞાનરૂપ હૈ ? પૂછનેકા તાત્પર્ય એસા હૈ કિ નૈરઘિકોં કા જ્ઞાન ઉનકી આત્માસ્વરૂપ હોતા હૈ ? યા ઉનકી આત્મા સે ભિન્ન હોતા હૈ ? હસકે

અવિવક્ષિત ધર્મીથી-પણુ સિદ્ધ છે. છતાં પણુ તેમાં તે સંશયોત્પાદક કેમ નથી ? આ પ્રકારની પ્રતીતિ દ્વારા એજ વાતને સમર્થન મળે છે કે ધર્મ પોતાના ધર્મી કરતાં સર્વથા સિદ્ધ હોતો નથી એજ પ્રમાણે “ ધર્મ પોતાના ધર્મીથી સર્વથા અભિન્ન છે, ” એવું પણુ નથી, કારણ કે સર્વથા અભેદ માનવામાં આવે, તો સંશયની ઉત્પત્તિ જ થઈ શકતી નથી, કારણ કે ગુણનું ગ્રહણ થઈ જવાથી-ધર્મનું ગ્રહણ થઈ જવાથી-ગુણીનું ગ્રહણ થઈ જશે તેથી કથંચિત્ ભેદ પક્ષનો આશ્રય લઈને એવું કહી શકાય છે કે “ જ્ઞાન નિયમથી આત્મા છે. ” “ જ્ઞાન આત્મા છે, ” આ કથન દ્વારા એ પ્રકટ કરવામાં આવ્યું છે કે આત્મા જ્ઞાનના વિના પણુ રહી શકે છે, પરન્તુ જ્ઞાન આત્મા વિના રહી શકતું નથી જેવી રીતે ખેરનું વૃક્ષ વનસ્પતિ વિના રહી શકતું નથી, પણુ વનસ્પતિ ખેરના વૃક્ષ વિના રહી શકે છે, એજ પ્રમાણે જ્ઞાન આત્મા વિના રહી શકતું નથી, પણુ આત્મા જ્ઞાન વિના રહી શકે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ આયા મંતે ! નેરઙ્ગ્યાણ નાણે, જન્ને નેરઙ્ગ્યાણ નાણે ? ” કે ભગવન્ ! નારકોનો આત્મા શું જ્ઞાનસ્વરૂપ હોય છે, કે અજ્ઞાન રૂપ હોય છે ? આ પ્રશ્નનું તાત્પર્ય એ છે કે નારકોનું જ્ઞાન તેમના આત્માથી અભિન્ન હોય છે, કે તેમના આત્માથી સિદ્ધ હોય છે ?

મગવાનાહ-‘ગોયમા ! આયા નૈરહ્યાણં સિય નાણે, સિય અન્નાણે, નાણે પુણ સે નિયમં આયા’ હે ગૌતમ ! આત્મા નૈરયિકાણાં સ્યાત્-કદાચિત્ જ્ઞાનં ભવતિ, સમ્યગ્દર્શન-ભાવાત્, સ્યાત્ કદાચિત્ અજ્ઞાનં ભવતિ મિથ્યાદર્શન ભાવાત્, જ્ઞાનં પુનસ્તન્નૈરયિક સમ્બન્ધિનિયમાત્ આત્મા ભવતિ, ન તદ્ વ્યતિરિક્તમિત્યર્થઃ, ‘એવં જાવ થણિય-કુમારાણં’ એવં-પૂર્વોક્તનૈરયિકરીત્યા, યાવત્-અસુરકુમારાદારમ્ય સ્તનિતકુમારપર્ય-ન્તાનામ્ આત્મા કિમ્ જ્ઞાનં ભવતિ ? કિં વા અજ્ઞાનં ભવતિ ? इति પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-આત્મા અસુરકુમારાદીનામ્ સ્યાદ્ જ્ઞાનં ભવતિ સ્યાત્ અજ્ઞાનં ભવતિ જ્ઞાનં પુનર્નિય-

ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘આયા નૈરહ્યાણં સિય નાણે, સિય અન્નાણે, નાણે પુણ સે નિયમં આયા’ નૈરયિકોં કા આત્મા કદાચિત્ જ્ઞાનસ્વરૂપ હોતા હૈં-કયોંકિ નૈરયિકોં મેં મી સમ્યગ્દર્શન હોતા હૈં તથા કદાચિત્ વહ અજ્ઞાન સ્વરૂપ મી હોતા હૈં-કયોંકિ નૈર-યિકો મેં મિથ્યાદર્શન કા સદ્ભાવ રહતા હૈં । તથા-નૈરયિક સંબંધી જો જ્ઞાન-હૈં-વહ નિયમ સે આત્મરૂપ હોતા હૈં, આત્મા સે મિત્ર નહીં હોતા હૈં ‘એવં જાવ થણિયકુમારાણં’ હસી પ્રકાર કા કથન યાવત્-અસુરકુમાર સે લેકર સ્તનિતકુમાર તક કે દેવોં કી આત્મા કે સંબંધ મેં જાનના ચાહિયે અર્થાત્-અસુરકુમાર સે લેકર સ્તનિતકુમાર તક કી આત્મા કયા જ્ઞાન સ્વરૂપ હોતી હૈં ? યા અજ્ઞાન સ્વરૂપ હોતી હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-હે ગૌતમ ! અસુરકુમાર આદિકોં કી આત્મા કદાચિત્ જ્ઞાનરૂપ મી હોતી હૈં ? તથા જ્ઞાન જો હૈં વહ નિયમ સે આત્મસ્વરૂપ હોતા હૈં ।

મહાવીર પ્રશ્નને । ઉત્તર-“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ આયા નૈરહ્યાણ સિય નાણે, સિય અન્નાણે, નાણે પુણ સે નિયમં આયા ” હે ગૌતમ ! નારકોને । આત્મા કયારેક જ્ઞાનસ્વરૂપ હોય છે, કારણ કે નારકોમાં પણ સમ્યગ્દર્શન સંભવે છે ખરું અને કયારેક અજ્ઞાનસ્વરૂપ પણ હોય છે, કારણ કે નારકોમાં મિથ્યાદર્શનનો પણ સદ્ભાવ હોઈ શકે છે. તથા નારકોનું જે જ્ઞાન હોય છે, તે નિયમથી જ આત્મરૂપ હોય છે, આત્માથી ભિન્ન હોતું નથી “ એવં જાવ થણિયકુમારાણં ” નારકોના જેવું જ કથન અસુરકુમારોથી લઈને સ્તનિતકુમારો પર્યન્તના દેવોના આત્માના સંબંધમાં પણ સમજવું એટલે કે અસુરકુમારોથી લઈને સ્તનિતકુમારો પર્યન્તના દેવોનો આત્મા શું જ્ઞાનસ્વરૂપ હોય છે ? કે અજ્ઞાનસ્વરૂપ હોય છે ?

તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રશ્ન કહે છે કે હે ગૌતમ ! અસુરકુમારાદિકોને આત્મા કયારેક જ્ઞાનસ્વરૂપ પણ હોય છે અને કયારેક અજ્ઞાનસ્વરૂપ પણ હોય છે. તથા તેમનું જે જ્ઞાન છે, તે નિયમથી જ આત્મરૂપ હોય છે.

मादात्मा भवति । गौतमः पृच्छति—आया भंते ! पुढविकाइयाणं अन्नाणे, अन्ने पुढविकाइयाणं अन्नाणे ?' हे भदन्त ! आत्मा पृथिवीकायिकानाम् अज्ञानस्वरूपो भवति ? किंवा आत्मनोऽन्यत् पृथिवीकायिकानाम् अज्ञानं भवति ? तेषामात्मस्वरूपमज्ञानं भवति, उताहो अन्यत्तत् ? भगवानाह—'गोयमा ! आया पुढविकाइयाणं नियमं अन्नाणे, अन्नाणे वि नियमं आया, एवं जाव वणस्सइकाइयाणं' हे गौतम ! पृथिवीकायिकानामात्मा नियमादज्ञानस्वरूपो भवति, अज्ञानमपि नियमादात्मा भवति, एवं—पूर्वोक्तरीत्या, यावत्—अप्कायिकानां, तेजस्कायिकानाम्, वायुकायिकानाम्, वनस्पतिकायिकानाम् आत्मा नियमादज्ञानस्वरूपो भवति, अज्ञानमपि तेषां नियमादात्मा भवति, तथा च तेषामात्मा अज्ञानस्वरूपो भवति,

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐश्या पूछते हैं—'आया भंते ! पुढविकाइयाणं अन्नाणे अन्ने पुढविकाइयाणं अन्नाणे' हे भदन्त ! पृथिवीकायिकों की आत्मा अज्ञानस्वरूप होती है ? और वह अज्ञान क्या उनकी आत्मा से भिन्न होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—'गोयमा' हे गौतम ! 'आया पुढविकाइयाणं अन्नाणे, अन्ने पुढविकाइयाणं नियमं अन्नाणे, अन्नाणे वि नियमं आया' पृथिवीकायिकों की आत्मा नियम से अज्ञानरूप होती है और वह अज्ञान उसका आत्मस्वरूप होता है ? 'एवं जाव वणस्सइकाइयाणं' इसी प्रकार का कथन यावत्—अप्कायिकों की, तेजस्कायिकों की, वायुकायिकों की एवं वनस्पतिकायिकों की आत्मा के संबंध में भी जानना चाहिये अर्थात्—अप्कायिकों से लेकर वनस्पतिकायिकों की आत्मा नियम से अज्ञानस्वरूप होता है और वह अज्ञान भी उनका नियम से उनकी आत्मरूपता होती है । इससे

गौतम स्वामीने प्रश्न—“आया भंते ! पुढविकाइयाणं अन्नाणे, अन्ने पुढविकाइयाणं अन्नाणे ?” डे लगवन् ! पृथ्वीकायिकेने आत्मा शुं अज्ञानस्वरूप डोय छे ? अने ते अज्ञान शुं तेमना आत्माथी लिन्न डोय छे ?

भडावीर प्रभुने उत्तर—“गोयमा !” डे गौतम ! “आया पुढविकाइयाणं नियमं अन्नाणे, अन्नाणे, वि नियम आया” पृथ्वीकायिकेने आत्मा नियमथी न अज्ञानरूप डोय छे अने तेमनुं ते अज्ञान नियमथी न आत्मरूप डोय छे. “एवं जाव वणस्सइकाइयाणं” पृथ्वीकायिकेना जेवुं न कथन अप्कायिके, तेजस्कायिके, वायुकायिके अने वनस्पतिकायिकेना आत्मा विषे पणु सभज्जु ओटवे डे अप्कायिकेथी दधने वनस्पतिकायिके पर्थन्तना लुवेने आत्मा नियमथी न अज्ञान स्वरूप डोय छे अने तेमनुं ते अज्ञान पणु नियमथी न तेमना आत्मस्वरूप डोय छे, ओटवे डे ते अज्ञान तेमना

નાન્યત્તેભ્ય इति भावार्थः, 'वेइंदियतेइंदिय जाव वेमाणिघाणं जहा नेरइयाणं
 द्वीन्द्रियत्रीन्द्रिय यावत् चतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तर-
 ज्योतिषिकवैमानिकानाम् आत्मा यथा नैरयिकाणां प्रतिपादितस्तथा प्रतिपत्त-
 व्यः, तथा च द्वीन्द्रियादि वैमानिकान्तानामात्मा स्यात् ज्ञानरूपो भवति, स्या-
 दज्ञानरूपो भवति, ज्ञानं पुन स्तत्सम्बन्धिनियमादात्मा भवत्येवेति भावः।
 गौतमः पृच्छति—'आया भंते ! दंसणे, अग्ने दंसणे ?' हे भदन्त ! किमात्मा
 दर्शनरूपो भवति ? किंवा आत्मनः अन्यदर्शनं भवति ? मगवानाह—'गोयमा ।
 आया नियमं दंसणे, दंसणे वि नियमं आया' हे गौतम ! आत्मा नियमाद् दर्शन-
 रूपो भवत्येव, एवं दर्शनमपि नियमादात्मा भवत्येवा, तथा च सम्यग्दृष्टिमिथ्या-

કહને કા તાત્પર્ય એસા છે કે વહ અજ્ઞાન ઉગ્રકી આત્મા સે ભિન્ન નહીં
 છે 'વેઈંદિયતેઈંદિય જાવ વેમાણિઘાણં જહા નેરइयाणं' દો ઈન્દ્રિયોં
 કી, તેઈન્દ્રિયોં કી યાવત્-ચૌ ઈન્દ્રિયોં કી, પંચેન્દ્રિય-તિર્યઞ્ચોં કી,
 મનુષ્યોં કી, વાનવ્યન્તરોં કી, જ્યોતિષિકોં કી, વૈમાનિકોં કી આત્મા-
 કથંચિત્ જ્ઞાનસ્વરૂપ હોતી છે ઓર કથંચિત્ અજ્ઞાનસ્વરૂપ હોતી છે ઓર
 ઇનકા જો જ્ઞાન છે વહ નિયમ સે આત્મસ્વરૂપ હોતા છે—અર્થાત્ આત્મા
 સે અભિન્ન હોતા છે। અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—'આયા ભંતે !
 દંસણે અગ્ને દંસણે' હે ભદન્ત ! કયા આત્મા દર્શન રૂપ હોતા છે ? યા
 વહ આત્મા સે ભિન્ન હોતા છે ? ઇસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—'ગોયમા'
 હે ગૌતમ ! 'આયા નિયમં દંસણે, દંસણે વિ નિયમં આયા' આત્મા નિયમ
 સે દર્શનરૂપ હોતા છે, ઓર વહ દર્શન ઓ નિયમ સે આત્મરૂપ હોતા છે।

આત્માથી ભિન્ન હોતું નથી. “વેઈંદિય, તેઈંદિય જાવ વેમાણિઘાણં જહા નેરइ-
 याणं” દ્વીન્દ્રિયોના, ત્રીન્દ્રિયોના, ચતુરિન્દ્રિયોના, પંચેન્દ્રિયતિર્યંચોના,
 મનુષ્યોના, વાનવ્યન્તરોના, જ્યોતિષિકોના અને વૈમાનિકોના આત્મા, નાર-
 કેના આત્માની જેમ કયારેક જ્ઞાનસ્વરૂપ હોય છે અને કયારેક અજ્ઞાનસ્વરૂપ
 હોય છે. અને તેમણે જે જ્ઞાન છે, તે નિયમથી જ આત્મસ્વરૂપ હોય છે,
 એટલે કે આત્માથી અભિન્ન હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“આયા ભંતે ! દંસણે, અગ્ને દંસણે ?” હે ભગવન્ !
 શું આત્મા દર્શનરૂપ હોય છે ? કે તે દર્શન આત્માથી ભિન્ન હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નો. ઉત્તર—“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “આયા નિયમં
 દંસણે, દંસણે વિ નિયમં આયા” આત્મા નિયમથી જ દર્શનરૂપ હોય છે, અને
 તે દર્શન પણ નિયમથી જ આત્મરૂપ હોય છે, કારણ કે સમ્યગ્દૃષ્ટિ અને

દૃષ્ટ્યોર્દર્શનસ્યાવિશેષાદાત્મા દર્શનં ભવતિ, દર્શનમપિ આત્મૈવ ભવતિ, યત્ર સ્વલ્લ
ધર્મે વિપર્યયો નાસ્તિ તત્ર નિયમ એવ ઉપનીયતે, ન વ્યભિચારો ગૃહ્યતે, યથા અત્રૈવ
દર્શને, યત્ર પુનર્વિપર્યયોઽસ્તિ તત્ર વ્યભિચારો નિયમશ્ચોપનીયતે યથાજ્ઞાને આત્મા
જ્ઞાનરૂપોઽજ્ઞાનરૂપશ્ચેતિ વ્યભિચારઃ, જ્ઞાનં પુનરાત્મૈવેતિ નિયમો ભવત્યેવેતિ ભાવઃ ।
ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘આયા મંતે ! નેરહ્યાણં દંસણે, અન્ને નેરહ્યાણં દંસણે ? હે
મદન્ત ! નૈરયિકાણામ્ આત્મા કિં દર્શનરૂપો ભવતિ ? આત્મનોઽન્યદ વા નૈરયિ
કાણાં દર્શનં ભવતિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! આયા નેરહ્યાણં નિયમા દંસણે,
દંસણે વિ સે નિયમં આયા, એવં જાત્ર વેમાણિયાણં નિરંતરં દંડઓ’ હે ગૌતમ !
નૈરયિકાણામાત્મા નિયમાદવશ્યયેવ દર્શનરૂપો ભવતિ, દર્શનમપિ તત્સમ્બન્ધિ

તથા—સમ્યગ્દૃષ્ટિ ઔર મિથ્યાદૃષ્ટિ કે દર્શન મેં વિશેષતા ન હોને સે
આત્મા દર્શનરૂપ હોતા હૈ ઔર દર્શન બી આત્મારૂપ હોતા હૈ । જહાં ધર્મ
મેં વિપર્યય નહીં હૈ વહાં નિયમ હી કહ્તા ગયા હૈ વિપરીત ગ્રહણ
નહીં કિયા ગયા હૈ જૈસે યહાં દર્શન મેં, જહાં વિપર્યય હૈ, વહાં વિપરીત
ઔર નિયમ દોનોં કહે ગયે હૈ—જૈસે જ્ઞાન મેં—આત્મા જ્ઞાનરૂપ બી હોતા
હૈ ઔર અજ્ઞાનરૂપ બી હોતા હૈ યહ વિપરીત હૈ ઔર જ્ઞાન આત્મસ્વરૂપ
હી હોતા હૈ યહ નિયમ હૈ । અત્ર ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—‘ આયા
મંતે ! નેરહ્યાણં દંસણે, અન્ને નેરહ્યાણં દંસણે’ હે મદન્ત ! નૈરયિકોં
કી આત્મા જ્યા દર્શનરૂપ હોતા હૈ ? યા નૈરયિકોં કે આત્મા સે દર્શન
મિત્ર હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ । ‘આયા
નેરહ્યાણં નિયમા દંસણે, દંસણે વિ સે નિયમં આયા’ નૈરયિકોં કી

મિથ્યાદૃષ્ટિના દર્શનમાં વિશેષતા ન હોવાથી આત્મા દર્શનરૂપ હોય છે. અને
દર્શન પણ આત્મારૂપ હોય છે જ્યાં ધર્મમાં વિપર્યય નથી, ત્યાં નિયમથી જ ગ્રહણ
કરાયું છે વિપરીત ગ્રહણ કરાયું નથી જેમ કે દર્શનમાં જ્યાં વિપર્યય છે,
ત્યાં વિપરીત અને નિયમ, આ બન્ને ગ્રહણ કરાયા છે જેમકે જ્ઞાનના વિષયમાં
એવું કહ્યું છે કે—“આત્મા જ્ઞાનરૂપ પણ હોય છે અને અજ્ઞાનરૂપ પણ હોય છે,”
આ વિપરીત છે, અને “જ્ઞાન આત્મસ્વરૂપ જ હોય છે,” આ નિયમ છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ આયા મંતે ! નેરહ્યાણં દંસણે, અન્ને નેરહ્યાણં
દંસણે ? ” હે ભગવન્ ! શું નારકોનો આત્મા દર્શનરૂપ (દર્શનથી અભિન્ન)
હોય છે ? કે નારકોનો આત્મા દર્શનથી ભિન્ન હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ આયા નેરહ્યાણં
નિયમા દંસણે, દંસણે વિ સે નિયમં આયા ” નારકોનો આત્મા નિયમથી જ

નિયમાત્ આત્મા ભવતિ, एवं-पूर्वोक्तरीत्या, यावत्-भवनपतिविकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकमनुष्यवानव्यन्तरज्योतिषिकवैमानिकानां निरन्तरम्-अव्यवधानेन दण्डको वक्तव्यः । तथा च तेषामपि आत्मा नियमाद् दर्शनरूपो भवति, दर्शनमपि नियमादात्मरूपं भवतीति भावः ॥सू० २॥

રત્નપ્રભાદિવિશેષવક્તવ્યતા ।

મૂલમ્—આયા ભંતે ! રયણપ્પમા પુઢવી, અન્ના રયણપ્પમા પુઢવી ? ગોયમા ! રયણપ્પમા પુઢવી સિય આયા સિય નો આયા, સિય અવત્તવ્વં આયાઇય નો આયાઇય, સે કેળટ્ટેણં ભંતે ! एवं वुच्चइ—रयणप्पमापुढवी सियआयासियनो आया, सिय अव-त्तव्वं आयाइय नोआयाइय? गोयमा ! अप्पणो आइट्ठे आया; परस्स आइट्ठे नोआया, तदुभयस्स आइट्ठे अवत्तव्वं रयणप्पमा पुढवी आयाइय नो आयाइय, से तेणट्ठेणं तं चेव जाव नो आयाइय । आया भंते ! सक्करप्पमा पुढवी जहा रयणप्पमा पुढवी तहा सक्करप्पमाए वि, एवं जाव अहे सत्तमा ! आया भंते ! सोहम्मे कप्पे पुच्छा, गोयमा ! सोहम्मे कप्पे सिय आया सिय नो आया जाव नो आयाइय । से केणट्ठेणं भंते ! जाव नो

આત્મા નિયમ સે દર્શન રૂપ હોતા હૈ—और नैरयिक-आत्म संबंधी दर्शन भी नियम से आत्मरूप होता है । इसी प्रकार से यावत्-भवनपति, विक-लेन्द्रिय, पंचेन्द्रिय तिर्यच, मनुष्य, वानव्यन्तर, ज्योतिषिक, वैमानिक इनका दण्डक भी बिना व्यवधान के कहना चाहिये तथाच—इनकी भी आत्मा नियम से दर्शनरूप होता है और इनका दर्शन भी नियम से आत्मरूप होता है ॥सू० २॥

દર્શનરૂપ હોય છે, અને નારકોનું આત્મા સંબંધી દર્શન પણ નિયમથી જ આત્મરૂપ હોય છે. એજ પ્રમાણે ભવનપતિ, વિકલેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિયતિર્યચ, મનુષ્ય, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક અને વૈમાનિકોનો આત્મા નિયમથી જ દર્શનરૂપ હોય છે, અને તેમનું દર્શન પણ નિયમથી જ આત્મરૂપ હોય છે. ॥સૂ० ૨॥

आयाइय ? गोयमा ! अप्पणो आइट्टे आया परस्स आइट्टे नो आया, तदुभयस्स आइट्टे अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय । से तेणट्ठेणं तं चेव जाव नो आयाइय । एवं जाव अच्चुए कप्पे । आया भंते ! गेविज्जविमाणे अन्ने गेविज्जविमाणे एवं जहा रयणप्पभा तहेव । एवं अणुत्तरविमाणा वि । एवं ईसि पब्भारा वि । आया भंते ! परमाणुपोग्गले अन्ने परमाणुपोग्गले ? एवं जहा सोहम्मे कप्पे तहा परमाणुपोग्गले वि भाणियव्वे ।

आया भंते ! दुप्पएसिए खंधे अन्ने दुप्पएसिए खंधे ! गोयमा ! दुप्पएसिए खंधे सिय आया १ सिय नो आया २, सिय अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय ३, सिय आयाय नो आयाय ४, सिय आयाय अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय ५, सिय नो आयाय अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय ६, से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ तं चेव जाव नो आयाइय अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय, गोयमा ! अप्पणो आइट्टे आया १ परस्स आइट्टे नो आया २ तदुभयस्स आइट्टे अवत्तव्वं, दुप्पएसिए खंधे आयाइय, नो आयाइय ३ देसे आइट्टे सव्भावपज्जवे देसे आइट्टे असव्भावपज्जवे, दुप्पएसिए खंधे आयाय, नो आयाय ४, देसे आइट्टे सव्भावपज्जवे देसे आइट्टे तदुभयपज्जवे दुप्पएसिए खंधे आयाय अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय ५, देसे आइट्टे असव्भावपज्जवे देसे आइट्टे तदुभयपज्जवे दुप्पएसिए खंधे नो आयाय अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय ६, से तेणट्ठेणं तं चेव जाव नो आयाइय ।

आया भन्ते ! तिप्पएसिए खंधे अन्ने तिप्पएसिए खंधे ?
 गोयमा ! तिप्पएसिए खंधे सिय आया१, सिय नो आया२,
 सिय अवत्तव्वं आयाइय, नोआयाइय३, सिय आया य, नो
 आया य४, सिय आया य, नो आयाओय५, सिय आयाओय
 नो आया य६, सिय आया य अवत्तव्वं आयाइय नोआया-
 इय७, सिय आयाइय अवत्तव्वाइं आयाओय नो आयाओ य८,
 सिय आयाओय अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय९, सिय नो
 आया य अवत्तव्वं आयाइय नोआयाइय१०, सिय नो आया-
 य अवत्तव्वाइं आयाओय नो आयाओ य११, सिय नो आयाओ
 य अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय१२, सिय आया य नो आया
 य अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय१३ । से केणट्ठेणं भन्ते ! एवं
 वुच्चइ-तिप्पएसिए खंधे सिय आया एवं चैव उच्चारेयव्वं जाव
 सिय आया य नो आया य अवत्तव्वं आयाइय नोआयाइय१३ ?
 गोयमा ! अण्णो आइट्ठे आया१, परस्स आइट्ठे नो आया२, तदु-
 भयस्स आइट्ठे अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय३, देसे आइट्ठे
 सब्भावपज्जवे देसे आइट्ठे असब्भावपज्जवे तिप्पएसिए खंधे
 आया य नो आया य४, देसे आइट्ठे सब्भावपज्जवे देसा आइट्ठा
 असब्भावपज्जवा तिप्पएसिए खंधे आया य नो आयाओ य५,
 देसा आइट्ठा सब्भावपज्जवा देसे आइट्ठे असब्भावपज्जवे तिप्प-
 एसिए खंधे आयाओय नो आया य६, देसे आइट्ठे सब्भाव-
 पज्जवे देसे आइट्ठे तदुभयपज्जवे तिप्पएसिए खंधे आया य

अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय७, देसे आइट्टे सब्भावपज्जवे देसा आइट्टा तदुभयपज्जवा तिप्पएसिए खंधे आया य अवत्तवाइं आयाओ य नो आयाओ य८, देसा आइट्टा सब्भावपज्जवा देसे आइट्टे तदुभयपज्जवे तिप्पएसिए खंधे आयाओ य अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय९। एए तिन्नि भंगा। देसे आइट्टे असब्भावपज्जवे देसे आइट्टे तदुभयपज्जवे तिप्पएसिए खंधे नो आया य अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय१०, देसे आइट्टे असब्भावपज्जवे देसा आइट्टा तदुभयपज्जवा तिप्पएसिए खंधे नो आया य अवत्तवाइं आयाओ य नो आयाओ य११, देसा आइट्टा असब्भावपज्जवा, देसे आइट्टे तदुभयपज्जवे तिप्पएसिए खंधे नो आयाओ य अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय१२, देसे आइट्टे सब्भावपज्जवे देसे आइट्टे असब्भावपज्जवे देसे आइट्टे तदुभयपज्जवे तिप्पएसिए खंधे आया य नो आया य अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय१३, से तेणट्टेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ तिप्पएसिए खंधे सिय आया तं खेव जाव नो आयाइय ।

आया भंते ! चउप्पएसिए खंधे अन्ने पुच्छा, गोयमा ! चउप्पएसिए खंधे सिय आया१, सिय नो आया२, सिय अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय३, सिय आया य नो आया य१, सिय आया य नो आयाओ य२, सिय आयाओ य नो आया य३, सिय आयाओ य नो आयाओ य४। सिय आया य अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय१, सिय आया य अवत्तवाइं आयाओ य नो आयाओ य२, सिय

आयाओ य अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय३, सिय आयाओ
 य अवत्तव्वाइं आयाओ य नो आयाओ य४, (३×८=११)
 सिय नो आयाय अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय१, सिय नो
 आया य अवत्तव्वाइं आयाओ य नो आयाओ य२, सिय नो
 आयाओ य अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय३, सिय नो आया-
 ओ य अवत्तव्वाइं आयाओ य नो आयाओ य ॥४॥(१५) सिय
 आयाय नो आया य अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय१६, सिय
 आया य नो आया य अवत्तव्वाइं आयाओ य नो आयाओ य१७,
 सिय आया य नो आयाओ य अवत्तव्वं आयाइय नो आया-
 इय१८। सिय आयाओ य नो आयाय अवत्तव्वं आयाइय नो आया-
 इय१९। से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ चउप्पएसिए खंधे सिय
 आया य नो आया य अवत्तव्वं तं चेव अट्ठं पडिउच्चारेयव्वं?
 गोयमा! अप्पणो आइट्ठे आया१, परस्स आइट्ठे नो आया२,
 तदुभयस्स आइट्ठे अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय३, देसे आइट्ठे
 सब्भावपज्जवे देसे आइट्ठे असब्भावपज्जवे चउभंगो४। सब्भा-
 वपज्जवेणं तदुभयेणं य चउभंगा४। असब्भावेणं तदुभयेण य
 चउभंगो ४।(१५) देसे आइट्ठे सब्भावपज्जवे देसे आइट्ठे अस-
 ब्भावपज्जवे, देसे आइट्ठे तदुभयपज्जवे चउप्पएसिए खंधे आया
 य नो आया य अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय१६, देसे आइट्ठे
 सब्भावपज्जवे देसे आइट्ठे असब्भावपज्जवे देसा आइट्ठा तदु-
 भयपज्जवा चउप्पएसिए खंधे भवइ, आया य नो आया य
 अवत्तव्वाइं आयाओ य नो आयाओ य१७, देसे आइट्ठे सब्भा-

वपज्जवे देसा आइट्टा असम्भावपज्जवा देसे आइट्टे तदुभय-
पज्जवे चउप्पएसिए खंधे आयाय नो आयाओय अवत्तवं
आयाइय नो आयाइय१८, देसा आइट्टा सम्भावपज्जवा, देसे
आइट्टे असम्भावपज्जवे, देसे आइट्टे तदुभयपज्जवे चउप्पएसिए
खंधे आयाओ य नो आयाय अवत्तवं आयाइय नो आयाइय१९।
से तेणट्ठेणं गोयमा! एवं वुच्चह चउप्पएसिए खंधे सिय आया,
सिय नो आया, सिय अवत्तवं निक्खेव ते चेव भंगा उच्चारयेव
जाव नो आयाइय।

आया भंते! पंच पएसिए खंधे अन्ने पंच पएसिए खंधे?
गोयमा! पंचपएसिए खंधे सिय आया१, सिय नो आया२,
सिय अवत्तवं आयाइय नो आयाइय३, सिय आयाय नो
आयाय४, सिय आयाय अवत्तवेण य४, नो आयाय अवत्तवेण
य(४×१२+३=१५) तियगसंजोगे एक्को ण पडइ ७×(२२) से केण-
ट्ठेणं भंते! तं चेव पडिउच्चारयेवं? गोयमा! अप्पणो आइट्टे
आया१, परस्स आइट्टे नो आया२, तदुभयस्स आइट्टे अवत्तवं३,
देसे आइट्टे सम्भावपज्जवे देसे आइट्टे असम्भावपज्जवे, एवं दुय-
गसंजोगे सब्बे पडंति, तियगसंजोगे एक्को ण पडइ। छप्पएसिए
सब्बे पडंति, जहा छप्पएसिए, एवं जाव अणंतपएसिए, सेवं
भंते! सेवं भंते! त्ति जाव विहरइ ॥सू०३॥

दसमो उद्देशो समत्तो—बारसमं सयं समत्तं॥

छाया—आत्मा भदन्त ! रत्नप्रभा पृथिवी, अन्या रत्नप्रभा पृथिवी गौतम ! रत्नप्रभा पृथिवी स्यात् आत्मा, स्यात् नो आत्मा, स्यात् अवक्तव्यम्—आत्मा इति च नो आत्मा इति च, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते—रत्नप्रभा पृथिवी स्यात् आत्मा स्यात् नो आत्मा, स्यात् अवक्तव्यम्—आत्मा इति च नो आत्मा इति च ? गौतम ! आत्मनः आदिष्टे आत्मा, परस्य आदिष्टे नो आत्मा, तदुभयस्य आदिष्टे अवक्तव्यं—रत्नप्रभापृथिवी आत्मा इति च, नो आत्मा इति च, तत् तेनार्थेन तदेव यावत् नो आत्मा इति च, आत्मा भदन्त ! शर्कराप्रभा पृथिवी, यथा रत्नप्रभा पृथिवी तथा शर्कराप्रभाऽपि, एवं यावत् अधः सप्तमी, आत्मा भदन्त ! सौधर्मः कल्पः पृच्छा, गौतम ! सौधर्मः कल्पः स्यात् आत्मा, स्यात् नो आत्मा यावत् नो आत्मा इति च, तत् केनार्थेन भदन्त ! यावत् नो आत्मा इति च ? गौतम ! आत्मनः आदिष्टे आत्मा, परस्य आदिष्टे नो आत्मा तदुभयस्य आदिष्टे अवक्तव्यम्—आत्मा इति च नोआत्मा इति च, तत् तेनार्थेन तदेव यावत् नो आत्मा इति च, एवं यावत् अच्युतः कल्पः, आत्मा भदन्त ! ग्रैवेयकविमानः, अन्यो ग्रैवेयकविमानः ? एवं यथा रत्नप्रभा तथैव, एवमनुत्तरविमानः अपि, एवम् ईषत्प्राग्भारा अपि, आत्मा भदन्त ! परमाणुपुद्गलः, अन्यः परमाणुपुद्गलः ? एवं यथा सौधर्मः कल्पस्तथा परमाणुपुद्गलोऽपि भणितव्यः । आत्मा भदन्त ! द्विप्रदेशिकः स्कन्धः, अन्यो द्विप्रदेशिकः स्कन्धः ? गौतम ! द्विप्रदेशिकः स्कन्धः स्यात् आत्मा १, स्यात् नो आत्मा २, स्यात् अवक्तव्यम्—आत्मा इति च, नो आत्मा इति च ३ स्यात् आत्मा च नो आत्मा च ४, स्यात् आत्मा च अवक्तव्यम्—आत्मा इति च नो आत्मा इति च ५, स्यात् नो आत्मा च अवक्तव्यम् आत्मा इति च, नो आत्मा इति च ६, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते—तदेव यावत् नो आत्मा इति च अवक्तव्यम्—आत्मा इति च नो आत्मा इति च ? गौतम ! आत्मनः आदिष्टे आत्मा १, परस्य आदिष्टे नो आत्मा २, तदुभयस्य आदिष्टे अवक्तव्यम्—द्विप्रदेशिकः स्कन्धः आत्मा इति च नोआत्मा इति च ३, देश आदिष्टः सद्भावपर्यवः, देश आदिष्टः असद्भावपर्यवो द्विप्रदेशिकः स्कन्धः आत्मा च नो आत्मा च ४, देश आदिष्टः सद्भावपर्यवः, देश आदिष्टस्तदुभयपर्यवो द्विप्रदेशिकः स्कन्धः आत्मा च अवक्तव्यम्—आत्मा इति च नो आत्मा इति च ५, देश आदिष्टः असद्भावपर्यवः, देश आदिष्टः तदुभयपर्यवो द्विप्रदेशिकः स्कन्धो नोआत्मा च अवक्तव्यम्—आत्मा इति च नो आत्मा इति च ६, तत् तेनार्थेन तदेव यावत्—नो आत्मा इति च ।

आत्मा भदन्त ! त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः, अन्यस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः ? गौतम !
 त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः स्यात् आत्मा १, स्यात् नो आत्मा २, स्यात् अवक्तव्यम्—
 आत्मा इति च नो आत्मा इति च ३, स्यात् आत्मा च नोआत्मा च ४, स्यात्
 आत्मा च नोआत्मानौ च ५, स्यात् आत्मानौ च नो आत्मा च ६, स्यात् आत्मा
 च अवक्तव्यः आत्मा इति च नो आत्मा इति च ७, स्यात् आत्मा इति च, अव-
 क्तव्यौ आत्मानौ च नोआत्मानौ च ८, स्यात् आत्मानौ च अवक्तव्यः—आत्मा
 इति च नोआत्मा इति च ९, स्यात् नोआत्मा च अवक्तव्यः—आत्मा इति च नो
 आत्मा इति च १०, स्यात् नो आत्मा च अवक्तव्यौ—आत्मानौ च नोआत्मानौ
 च ११, स्यात् नो आत्मानौ च अवक्तव्यः—आत्मा इति च नो आत्मा इति च १२,
 स्यात् आत्मा च नो आत्मा च अवक्तव्यः—आत्मा इति च नो आत्मा इति च १३,
 तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते—त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः स्यात् आत्मा एवमेव
 उच्चारयितव्यं यावत् स्यात् आत्मा च, नो आत्मा च अवक्तव्यम्—आत्मा इति च,
 नो आत्मा इति च ? गौतम ! आत्मनः आदिष्टे आत्मा १, परस्य आदिष्टे नो
 आत्मा २, तदुभयस्य आदिष्टे अवक्तव्यम्—आत्मा इति च, नो आत्मा इति च ३,
 देश आदिष्टः सद्भावपर्यवः देश आदिष्टः असद्भावपर्यवः त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः
 आत्मा च नो आत्मा च ४, देश आदिष्टः सद्भावपर्यवः देशौ, आदिष्टौ असद्-
 भावपर्यवौ त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः आत्मानौ च नोआत्मानौ च ५, देशौ आदिष्टौ
 सद्भावपर्यवौ देशआदिष्टः असद्भावनपर्यवस्त्रिप्रदेशिकः आत्मानौ च नो आत्मा
 च ६, देशे आदिष्टः सद्भावनपर्यवो देश आदिष्टस्तदुभयपर्यवस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः
 आत्मा च अवक्तव्यः—आत्मा इति च नो आत्मा इति च ७, देश आदिष्टः सद्-
 भावपर्यवः, देशौ आदिष्टौ, तदुभयपर्यवौ, त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः आत्मा च अव-
 क्तव्यौ आत्मानौ च नो आत्मानौ च ८, देशौ आदिष्टौ सद्भावपर्यवौ, देश आदि-
 ष्टस्तदुभयपर्यवः त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः आत्मानौ च अवक्तव्यः—आत्मा इति
 च नो आत्मा इति च ९, एते त्रयो भङ्गाः ९ । देश आदिष्टः असद्भावः देश
 आदिष्टस्तदुभयपर्यवस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः नो आत्मा च अवक्तव्यः—आत्मा इति
 च नो आत्मा इति च १०, देश आदिष्टः असद्भावपर्यवो देशौ आदिष्टौ तदुभ-
 यपर्यवौ त्रिप्रदेशिकः स्कन्धो नो आत्मा च अवक्तव्यौ आत्मानौ नोआत्मानौ
 च ११, देशौ आदिष्टौ असद्भावपर्यवौ, देश आदिष्टः तदुभयपर्यवस्त्रिप्रदेशिकः
 स्कन्धो नो आत्मानौ च अवक्तव्यः—आत्मा इति च नो आत्मा इति च १२, देश
 आदिष्टः सद्भावपर्यवः देश आदिष्टः असद्भावपर्यवः देश आदिष्टस्तदुभय-
 पर्यवस्त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः आत्मा च नो आत्मा च अवक्तव्यः—आत्मा इति च नो ॥

आत्मा इति च१३ । तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः स्यात्
आत्मा तदेव यावत् नो आत्मा इति च ।

आत्मा भदन्त ! चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धः, अन्यः पृच्छा, गौतम ! चतुष्प्रदे-
शिकः स्कन्धः स्यात् आत्मा१, स्यात् नो आत्मा२, स्यात् अवक्तव्यम्-आत्मा
इति च नो आत्मा इति च३, स्यात् आत्मा च नो आत्मा च१, स्यात् आत्मा च
नो आत्मानश्च२, स्यात् आत्मानश्च नो आत्मा च३, स्यात् आत्मानौ च नो
आत्मानौ च४, स्यात् आत्मा च अवक्तव्यम् आत्मा इति च नो आत्मा इति च१,
स्यात् आत्मा च अवक्तव्यः आत्मानश्च नो आत्मानश्च २, स्यात् आत्मानश्च
अवक्तव्यः-आत्मा इति च नो आत्मा इति च३, स्यात् आत्मानौ च अवक्तव्यौ
आत्मानौ च नो आत्मानौ च ४ । (८) स्यात् नो आत्मा च अवक्तव्यम्-आत्मा
इति च नो आत्मा इति च१, स्यात् नो आत्मा अवक्तव्यौ-आत्मानौ च नो आत्मा-
नौच२, स्यात् नो आत्मानश्च अवक्तव्यः-आत्मा इति च नो आत्मा इति च३,
स्यात् नो आत्मानश्च अवक्तव्याः-आत्मानौ च नो आत्मानौ च ४ ।
(१२ × ३-१५) स्यात् आत्मा च नो आत्मा च अवक्तव्यम्-आत्मा
इति च नो आत्मा इति च १६, स्यात् आत्मा च नो आत्मा च अवक्तव्याश्च
आत्मानश्च नो आत्मानश्च १७ स्यात्-आत्मा च नो आत्मानश्च अवक्तव्यम्-आत्मा
इति च नो आत्मा इति च १८, स्यात् आत्मानश्च नो आत्मा च अवक्तव्यम्-आत्मा
इति च नो आत्मा इति च १९, तत् केनार्थेन भदन्त ! एवमुच्यते चतुष्प्रदेशिकः
स्कन्धः स्यात् आत्मा च नो आत्मा च अवक्तव्यम् 'तंचेव' स एव अर्थः प्रत्युच्चा-
रितव्यः ? गौतम ! आत्मनः आदिष्टे आत्मा१, परस्य आदिष्टे नोआत्मा२, तदु-
भयस्य आदिष्टे अवक्तव्यम्-आत्मा इति च नो आत्मा इति च३, देश आदिष्टः सद्-
भावपर्यवः, देश आदिष्टः असद्भावपर्यवः१, चतुर्भङ्गी, ४ सद्भावपर्यवेण तदुभयेन
च चतुर्भङ्गी ४, असद्भावेन तदुभयेन च चतुर्भङ्गी ४, देश आदिष्टः सद्भावपर्यवः,
देश आदिष्टः असद्भावपर्यवः, देश आदिष्टः तदुभयपर्यवश्चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धः
आत्मा च नो आत्मा च अवक्तव्यम्-आत्मा इति च नो आत्मा इति च १६, देश
आदिष्टः सद्भावपर्यवः, देश आदिष्टः असद्भावपर्यवः, देश आदिष्टः तदुभय-
पर्यवः, चतुष्प्रदेशिकः स्कन्धो भवति, आत्मा च नो आत्मा च अवक्तव्यानि-
आत्मानश्च नो आत्मानश्च १७, देश आदिष्टः सद्भावपर्यवः, देश आदिष्टः

અસદ્ભાવપર્યવાઃ, દેશ આદિષ્ટસ્તદુભયપર્યવશ્ચતુષ્પદેશિકઃ સ્કન્ધઃ આત્મા ચ નો આત્માનશ્ચ અવક્તવ્યઃ—આત્મા इति च नो आत्मा इति च १८, देशाः आदिष्टाः सदभावपर्यवाः देश आदिष्टः असद्भावपर्यवः, देश आदिष्टस्तदुभयपर्यवः चतुष्प-
દેશિકઃ સ્કન્ધઃ આત્માનશ્ચ નો આત્મા ચ અવક્તવ્યઃ—આત્મા इति च नो आत्मा इति च १९ तत् तेनार्थेन गौतम ! एवमुच्यते चतुष्पददेशिकः स्कन्धः स्यात् आत्मा, स्यात् नो आत्मा, स्यात् अवक्तव्यम्— निक्षेपः, ते चैव भङ्गा उच्चारयितव्याः, यावत् नो आत्मा इति च ।

આત્મા ભદન્ત ! પશ્ચપદેશિકઃ સ્કન્ધઃ, અન્યઃ પશ્ચપદેશિકઃ સ્કન્ધઃ ? ગૌતમ ! પશ્ચપદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સ્યાત્ આત્મા ૧, સ્યાત્ નો આત્મા ૨, સ્યાત્ અવક્તવ્યમ્—આત્મા इति च, નો આત્મા इति च ૩, સ્યાત્ આત્મા ચ નો આત્મા ચ ૪ સ્યાત્ આત્મા ચ ૫, નો આત્મા ચ અવક્તવ્યેન ચ ૪, ત્રિકકસંયોગે ઇકો નિ પતતિ, તત્ કેનાર્થેન ભદન્ત ! તદેવ પ્રશુચ્ચારયિતવ્યમ્ ? ગૌતમ ! આત્મનઃ આદિષ્ટે આત્મા ૧ પરસ્ય આદિષ્ટે નો આત્મા ૨ તદુભયસ્ય આદિષ્ટે અવક્તવ્યમ્ ૩ દેશ આદિ-
ષ્ટઃ સદ્ભાવપર્યવઃ દેશ આદિષ્ટઃ અસદ્ભાવપર્યવઃ, એવં દ્વિકકસંયોગે સર્વે પતન્તિ, ત્રિકકસંયોગે ઇકો ન પતતિ ૨, પદ્મપદેશિકે સર્વે પતન્તિ ૩૨, યથા પદ્મપદેશિકે એવં યાવત્ અનન્તપ્રદેશિકે, તદેવં ભદન્ત ! તદેવં ભદન્ત ! इति यावत् विहरति ॥મૂ. ૩॥

દશમોદેશકઃ સમાપ્તઃ, દ્વાદશં શતકં સમાપ્તમ્ ।

ટીકા—આત્માધિકારાદ્ રત્નપ્રભાદિભાવાન્ આત્મત્વાનાત્મત્વરૂપેણ પ્રરૂ-
પયિતુમાહ—‘આયા મંતે ! રયણપ્પમાપુઢવી, અન્ના રયણપ્પમાપુઢવી ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ
હે ભદન્ત ! કિં રત્નપ્રભાપૃથિવી આત્મા—અતતિ—સતતં ગચ્છતિ તાંસ્તાન્ પર્યાયાન્

રત્નપ્રભાદિ વિશેષ વક્તવ્યતા—

‘આયા મંતે ! રયણપ્પમા પુઢવી’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—સૂત્રકાર ને હસ સૂત્ર દ્વારા આત્માધિકાર હોને કે કારણ
રત્નપ્રભા આદિ ભાવોં કી આત્મારૂપ સે પ્રરૂપણા કી હૈ—હસમેં ગૌતમ ને
પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—, આયા મંતે ! રયણપ્પમાપુઢવી, અન્ના રયણપ્પ-
માપુઢવી’ હે ભદન્ત ! રત્નપ્રભાપૃથિવી અસદ્રૂપ હૈ ? યહાં “અતતિ સતતં

—રત્નપ્રભાદિ વિશેષ વક્તવ્યતા—

“આયા મંતે ! રયણપ્પમા” इत्यादि—

ટીકાર્થ—આત્માનો અધિકાર ચાલી રહ્યો છે, તેથી સૂત્રકારે આ સૂત્ર
દ્વારા રત્નપ્રભા આદિ ભાવોની આત્મારૂપે અને અનાત્મા રૂપે પ્રરૂપણા કરી છે—

ગૌતમ સ્વામી આ વિષયને અનુલક્ષીને મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન
પૂછે છે કે—“આયા મને ! રયણપ્પમાપુઢવી, અન્ના રયણપ્પમાપુઢવી ?” હે ભગવન્ !
રત્નપ્રભા પૃથ્વી સદ્રૂપ છે કે અસદ્રૂપ છે ?

इत्यात्मा सदरूपा वर्तते ? किंवा अन्य-अनात्मा तद्भिन्ना असदरूपा रत्नप्रभा पृथिवी वर्तते ? इति प्रश्नः । भगवानाह-‘गोयमा ! रयणप्पभा पुढवी सिय आया, सिय नो आया, सिय अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय’ हे गौतम ! रत्नप्रभा पृथिवी स्यात् आत्मा-कदाचित् सदरूपा भवति, स्यात्कदाचित् नो आत्मा-तद्भिन्ना असदरूपा भवति, स्यात्कदाचित्, अवक्तव्यम् आत्मत्वेन अनात्मत्वेन च सदरूपत्वेन असदरूपत्वेन चेत्यर्थः एकसमयावच्छेदेन व्यपदेष्टुमशक्यं वस्तु वर्तते, तस्या अव-

गच्छति तान् तान् पर्यायान्” जो निरन्तर उनर पर्यायों को प्राप्त करता है वह आत्मा है-इस व्युत्पत्ति के अनुसार आत्मा शब्द का अर्थ सदरूप है-क्योंकि सदरूप पदार्थ ही उनर पर्यायों को प्राप्त करता है असदरूप पदार्थ नहीं । अतः यहां जो ऐसा प्रश्न गौतम ने प्रश्नु से किया है वह स्याद्वाद् दृष्टि को लक्ष्य में रखकर किया है । इसके उत्तर में प्रश्नु कहते हैं-‘गोयमा’ हे गौतम । ‘रयणप्पभापुढवी सिय आया, सिय नो आया, सिय अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय’ रत्नप्रभा पृथिवी स्यात् कथंचित् आत्मा-सदरूप है और कथंचित् वह असदरूप है तथा आत्मा अनात्मारूप से एकसमयावच्छेदेन वक्तुं अशक्य होने के कारण वही अवक्तव्य भी है । तात्पर्य कहने का यह है कि शब्दों की प्रवृत्ति युगपत् नहीं होती है-क्रमशः होती है-इस कारण एक ही काल में वह आत्मा एवं अनात्मारूप से व्यपदिष्ट नहीं हो सकती है इस कारण वह कथंचित् अवक्त-

अर्थात् “अतति सततं गच्छति तान् तान् पर्यायान्” “जे निरन्तर ते ते पर्यायाने प्राप्त करे छे ते आत्मा छे,” आ व्युत्पत्ति अनुसार “आत्मा” पढ़ने अर्थ “सदरूप” थाय छे, कारण के सदरूप पदार्थ जे ते ते पर्यायाने प्राप्ति करे छे. असदरूप पदार्थ ते ते पर्यायाने प्राप्ति नथी करेते तेथी गौतम स्वामीजे अर्थात् जे प्रश्न पूछये छे, ते स्याद्वाद् दृष्टिने ध्यानमां राखीने कयों छे.

भडावीर प्रश्नुने उत्तर-“गोयमा !” हे गौतम ! “रयणप्पभापुढवी सिय आया, सिय नो आया, सिय अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय” रत्नप्रभा पृथ्वी कथंचित् (अमुक अपेक्षाजे विचार करता) सदरूप (आत्मारूप) छे अने कथंचित् असदरूप छे तथा आत्मा अनात्मारूपे ओक समयावच्छेदेन वक्तुं (कडेवाने) अशक्य होवाने कारणे ते अवक्तव्य पाए छे. आ कथनतुं तात्पर्य जे छे के शब्दानी प्रवृत्ति-उत्पत्ति ओक साथे थती नथी, क्रमशः थाय छे, ते कारणे ओक जे काणे तेने आत्मा अने अनात्मारूपे व्यपदिष्ट (व्यक्त) करी शकती नथी. आ कारणे तेने कथंचित् अवक्तव्य कडेवांमां आवेल छे-सर्वाथा अवक्तव्य

क्तव्यतामेवाह—आत्मा इति च, नो आत्मा इति च युगपद् वक्तुमशक्यमिति भावः ।
 गौतमस्तत्र कारणं पृच्छति—‘से केणट्टेणं भंते ! एवं बुच्चइ—रयणप्पभापुढवी
 सिय आया, सिय नो आया, सिय अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय ?’ हे भदन्त !
 तत्—अथ, केनार्थेन एवमुच्यते—रत्नप्रभा पृथिवी स्यात् आत्मा—सदरूपा, स्यत् नो
 आत्मा—असदरूपा, स्यात् अवक्तव्यम्—युगपत् आत्मा इति च, नो आत्मा इति च
 शब्देन वक्तुमशक्यं वस्त्विति ? भगवान् हेतुं प्रतिपादयति—‘गोयमा ! अप्पणो
 आइट्टे आया, परस्स आइट्टे नो आया, तदुभयस्स आइट्टे अवत्तव्वं रयणप्पभापुढवी
 आयाइय नो आयाइय’ हे गौतम ! आत्मनः स्वस्याः रत्नप्रभाया एव वर्णादि-
 पर्यायैः आदिष्टे—भादेशे सति—वर्णादिपर्यायैर्वर्णपदिष्टा सतीत्यर्थः आत्मा भवति
 स्वपर्यायापेक्षया सदरूपा भवतीत्यर्थः, परस्य—शर्कराप्रभादिपृथिव्यन्तरस्य

व्य है—सर्वथा नहीं । नहीं तो ‘अवक्तव्य’ इस शब्द द्वारा भी वह निर्दिष्ट
 नहीं हो सकती । अब इसी बात को जानने के लिये गौतम स्वामी प्रभु
 से कारण पूछते हैं—‘से केणट्टेणं भंते ! एवं बुच्चइ, रयणप्पभापुढवी सिय
 आया, सिय नो आया, सिय अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय’ हे भदन्त !
 आपने जो रत्नप्रभा पृथिवी को सदरूप और असदरूप तथा अवक्तव्य
 रूप कहा है—सो इसमें कारण क्या है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—
 ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘अप्पणो आइट्टे आया, परस्स आइट्टे नो आया,
 तदुभयस्स आइट्टे अवत्तव्वं रयणप्पभापुढवी आयाइय नो आयाइय’
 रत्नप्रभा पृथिवी अपनी ही वर्णादि—रूप पर्यायों से आदिष्ट होती है—
 अपने गुणों की अपेक्षा लेकर जब कथित की जाती है—तब वह अपनी
 पर्यायों की अपेक्षा से ही—सदरूप होती हैं, दूसरों की—शर्करादि पृथिवि-

कडेल नथी नही’ तो “अवक्तव्य” आ शब्द द्वारा प्रभु तेना निर्देश करी
 शक्य नही हुवे ओण वातने जणुवा भाटे गौतम स्वामी भडावीर प्रभुने
 कारण पूछे छे—“से केणट्टेणं भंते ! एवं बुच्चइ, रयणप्पभापुढवी सिय आया,
 सिय नो आया, सिय अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय” हे भगवन् ! आपने
 रत्नप्रभा पृथ्वीने सदरूप, अने असदरूप तथा अवक्तव्य रूप सा कारणे कही छे ?

भडावीर प्रभुने उत्तर—“गोयमा !” हे गौतम ! “अप्पणो आइट्टे आया,
 परस्स आइट्टे नो आया, तदुभयस्स आइट्टे अवत्तव्वं रयणप्पभापुढवी आयाइय
 नो आयाइय” रत्नप्रभा पृथ्वीने तेनी वर्णादि रूप पर्यायिनी अपेक्षाओ
 ब्यारे विचार करवाभा आवे—तेना गुणोनी अपेक्षाओ ले तेनुं कथन करवाभा
 आवे, तो ते सदरूप होय छे, अन्य शर्करादि पृथ्वीओनी वर्णादि रूप

પર્યાયૈઃ આદિષ્ટે-આદેશે સતિ-તૈર્વ્યપદિષ્ટા સતી નો આત્મા-અનાત્મા ભવતિ, પરરૂપાપેક્ષયા અસદ્રૂપા ભવતીતિ ભાવઃ, તદુભયસ્ય-તયોઃ સપરયોરુભયં તદેવ વોભયં તદુભયં તદ્દ્વયસ્ય પર્યાયૈઃ આદિષ્ટે-આદેશે સતિ, તદુભયપર્યાયૈર્વ્યપદિષ્ટા સતીત્યર્થઃ અવક્તવ્યમ્ અવાચ્યં વસ્તુ સ્યાત્, તથાહિ રત્નપ્રેમાં પૃથિવી આત્મા-સદ્-રૂપા इति च वक्तुं शक्या तस्याः परपर्यायापेक्षयाऽनात्मत्वात्, नापिनो आत्मा अनात्मा असदरूपा इति च वक्तुं शक्या स्वपर्यायापेक्षया तस्या आत्मत्वात्, इत्यतः अवक्तव्यमिति, अवक्तव्यत्वं चात्रात्मानात्मशब्दापेक्षयैव बोध्यं नतु सर्वथा, अवक्तव्य-

પર્યાયોની વર્ણાદિરૂપ પર્યાયોની અપેક્ષા સે વહ સદ્રૂપ નહીં હોતી હૈ, ઉનકી અપેક્ષા સે તો આદિષ્ટ હોને પર વહ નો આત્મા-અસદ્રૂપ હોતી હૈ ૨ તથા જબ ઇન દોનો પર્યાયોનો કો યુગપત્ કહને કી અપેક્ષા સે ઉસકા વિચાર કિયા જાતા-હૈ-તબ વહ સદ્રૂપ ઓર અસદ્રૂપ દોનો પર્યાયોને દ્વારા વહ અવક્તવ્ય હો જાતી હૈ કયોંકિ ઉસમેં યે દોનો ધર્મ હૈ-જબ ઇક હી સમય મેં ઇન દોનો ધર્મોં કા ઉસમેં પ્રતિપાદન કરને કા પ્રયત્ન કિયા જાવેગા-તો વહ બાત યુગપત્ કૈસે બન સકતી હૈ? કારણ શબ્દોં કી પ્રવૃત્તિ તો ક્રમશઃ હી હોગી-જબ ઉસમેં સદ્રૂપતા કા કથન કિયા જાવેગા તબ વહ અસદ્રૂપતા કા કથન સે રહિત હો જાવેગી ઓર અસદ્રૂપતા કા કથન મેં સદ્રૂપતા કા કથન સે તાત્પર્ય કહને કા યહી હૈ કિ સદ્રૂપ ઓર અસદ્રૂપ ઇન દોનો ધર્મોં સે યુક્ત હોને પર બી વહ સદ્રૂપત્વ ઓર અસદ્રૂપત્વ પ્રતિપાદક શબ્દોં સે ઇક કાલ મેં વાચ્ય નહીં હો સકતી હૈ । યહાં જો

પર્યાયોની અપેક્ષાએ તે સદ્રૂપ હોતી નથી, તેમની અપેક્ષાએ આદિષ્ટ (કથિત) કરવામાં આવે તો તેનો આત્મા (અસદ્રૂપ) હોય છે. અને જ્યારે આ બંને પર્યાયોને એક સાથે કહેવાની અપેક્ષાએ તેનો વિચાર કરવામાં આવે, ત્યારે તે સદ્રૂપ અને અસદ્રૂપ, આ બંને પર્યાયો દ્વારા અવક્તવ્ય થઈ જાય છે, કારણ કે તેમાં એ બંને ધર્મ છે-જ્યારે એક જ સમયે આ બંને ધર્મોંનું તેમાં પ્રતિપાદન કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે, ત્યારે તે વાત યુગપત્ (એક સાથે) કેવી રીતે સંભવી શકે? કારણ કે શબ્દોની પ્રવૃત્તિ તો ક્રમશઃ જ થશે-જ્યારે તેમાં સદ્રૂપતાનું કથન કરવામાં આવશે, ત્યારે તે અસદ્રૂપતાના કથનથી રહિત થઈ જશે, અને જ્યારે તેમાં અસદ્રૂપતાનું કથન કરવામાં આવશે, ત્યારે તે સદ્રૂપતાથી રહિત થઈ જશે આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે રત્નપ્રેમાં પૃથ્વી સદ્રૂપ અને અસદ્રૂપ આ બંને ધર્મોંથી યુક્ત હોવા છતાં પણ તે સદ્રૂપત્વ અને અસદ્રૂપત્વ પ્રતિપાદક શબ્દો વડે એક કાળે

શબ્દેનૈવ તસ્યાઃ ઉચ્યમાનત્વાત્, અનભિલાપ્ય ભાવાનામપિ ભાવપદાર્થવસ્તુપ્રથતિ શબ્દૈરનભિલાપ્યશબ્દેન વા અભિલાપ્યત્વાત્ । પ્રકૃતસુપસંહરન્નાહ—‘સે તેણદ્દેણં તં ચેવ જાવ નો આયાહ્ય ય’ તત્-અય, તેનાર્થેન, તદેવ-પૂર્વોક્તરીત્યેવ, યાવત્-અવ-સુચ્યતે રત્નપ્રભાપૃથિવી સ્યાત્ આત્મા, સ્યાત્ નો આત્મા, સ્યાત્ અવક્તવ્યા-આત્મા-ઇતિ ચ, નો આત્મા-અનાત્મા-ઇતિ ચેતિ ભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ આયા મંતે, સકરપ્પમાપુદ્ધવી’ હે મદન્ત ! કિં શર્કરાપ્રમા પૃથિવી આત્મા સદ્-રૂપા ભવતિ, કિંવા અન્યા-અનાત્મા-અસદ્-રૂપા ભવતિ ? મગવાનાહ-જહા રચણપ્પમા પુદ્ધવી.

અવાચ્યતા રત્નપ્રમા પૃથિવી મેં કહી ગઈ છે. વહ સદ્-રૂપત્વ ઓર અસદ્-રૂપ-ત્વ કો આત્મત્વ આનાત્મત્વ શબ્દ કો લેકર હી કહી ગઈ જાનની. ચાહિયે સર્વથા નહીં, નહીં તો વહ અવાચ્ય શબ્દ સે મી વહાં વાચ્યતા નહીં હો-સકેગી. યહાં આત્મ અનાત્મ શબ્દોં દ્વારા હી અવાચ્યતા કહી ગઈ જાનની. ચાહિયે જૈસે-જો પદાર્થ અનભિલાપ્ય હોતે હૈં વે ભાવપદાર્થ, વસ્તુ, આદિ શબ્દોં સે યા અનભિલાપ્ય હસ શબ્દ સે અભિલાપ્ય હોતે હૈં । ‘સે તેણ-દ્દેણં તંચેવ જાવ નો આયાહ્ય’ હસી કારણ હે ગૌતમ । મૈને એસા કહા-હૈ કિ રત્નપ્રમા પૃથિવી કિસી અપેક્ષા સદ્-રૂપ હૈ, કિસી અપેક્ષા અસદ્-રૂપ હૈ. ઓર કિસી અપેક્ષા-સદ્-અસદ્-ઇન્ શબ્દોં દ્વારા યુગપત્ પ્રતિપાદિત નહીં કી જા સકને કે કારણ-વહ અવક્તવ્ય મી હૈ. અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘આયા મંતે ! સકરપ્પમાપુદ્ધવી’ હે મદન્ત ! શર્કરા-પ્રમાનામ-કી જો પૃથિવી હૈ વહ કયા સદ્-રૂપ હૈ, યા અસદ્-રૂપ હૈ ?-હસકે

વાચ્ય હોઈ શકતી નથી. અહીં રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં જે અવાચ્યતા કહેવામાં આવી છે તે આત્મત્વ (સદ્-રૂપત્વ) અને અનાત્મત્વ (અસદ્-રૂપત્વ) શબ્દોની અપેક્ષાએ જે કહેવામાં આવી છે, એમ સમજવું-સર્વથા અવાચ્યતા પ્રકટ કરવામાં આવી નથી નહીં. તો તે અવાચ્ય શબ્દ દ્વારા પણ ત્યાં વાચ્યતા થઈ શકશે નહીં; તેથી અહીં આત્મ અનાત્મ શબ્દો દ્વારા જે અવાચ્યતા કહેવામાં આવી છે, એમ સમજવું જોઈએ જેમ કે જે પદાર્થો અનભિલાપ્ય હોય છે, તેઓ ભાવપદાર્થ, વસ્તુ, આદિ શબ્દો વડે અથવા ‘અનભિલાપ્ય’ આ શબ્દ વડે અભિલાપ્ય થાય છે. “સે તેણદ્દેણં તંચેવ જાવ નો આયાહ્ય” હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે રત્નપ્રભા પૃથ્વી અમુક અપેક્ષાએ સદ્-રૂપ છે, અમુક અપેક્ષાએ અસદ્-રૂપ છે અને અમુક અપેક્ષાએ (સદ્-અસદ્ આ બન્ને શબ્દો દ્વારા એક સાથે પ્રતિપાદિત નહીં કરી શકાવાને કારણે) અવક્તવ્ય પણ છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“આયા મંતે ! સકરપ્પમા પુદ્ધવી” ઇત્યાદિ-હે ભગવન્ ! શર્કરા પ્રમા નામની જે પૃથ્વી છે તે સદ્-રૂપ છે કે અસદ્-રૂપ છે ?

તહા સકરપ્પમાણિ' હે ગૌતમ ! યથા રત્નપ્રમા પૃથિવી ઉક્તા તથા શર્કરાપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાં અપિ વક્તવ્યા લોધ્યા તથા ચ શર્કરાપ્રમા પૃથિવ્યપિ સ્યાદાત્મા સ્યાત્ નોઆત્મા, સ્યાત્ અવક્તવ્યા-આત્મા ઇતિ ચ નો આત્મા ઇતિ ચ શબ્દેન યુગપદ્ વ્યપદેષ્ટુમશક્યા ઇતિ ભાવઃ, 'એવં જાવ અહે સત્તમા' 'એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા, યાવત્ વાલુકાપ્રમા, પટ્ટપ્રમા, ધૂમપ્રમા, તમઃપ્રમા, અધઃસપ્તમી પૃથિવી ચાપિ સ્યાત્ આત્મા, સ્યાત્ નો આત્મા, સ્યાત્ અવક્તવ્યા-આત્મા ઇતિ ચ નો આત્મા ઇતિ ચ યુગપદ્ વક્તુમ્ અશક્યા । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘આયા મંતે ! સોહમ્મે કપ્પે

ઉત્તરમે પ્રસુ કહતે હૈં-જહા રયણપ્પમાપુઢવી તહા સકરપ્પમાણ વિ' હે ગૌતમ ! જૈસા-કથન રત્નપ્રમા પૃથિવી કે વિષય મેં સદ્રૂપતા ઓર અસદ્રૂપતા કો લેકર ક્રિયા ગયા હૈં વૈસા હી કથન શર્કરાપ્રમાપૃથિવીકે સંબંધ મેં હી સદ્રૂપતા ઓર અસદ્રૂપતા કો લેકર કરના ચાહિયે તથા-શર્કરા પ્રમાપૃથિવી હી કથંચિત્ સદ્રૂપ હૈં, કથંચિત્ આત્મા એવં અનાત્મા હન શબ્દોદ્ધારો વહ યુગપત્ વક્તું અશક્ય હોને કે કારણ વહ અવક્તવ્ય હી હૈં 'એવં જાવ અહે સત્તમા' હસી પ્રકાર કા કથન વાલુકાપ્રમા, પટ્ટપ્રમા ધૂમપ્રમા તમઃપ્રમા ઓર અધઃ સપ્તમી પૃથિવી કે સંબંધ મેં હી જાનના ચાહિયે અર્થાત્ યે સબ પૃથિવિયાં કથંચિત્ સદ્રૂપ, કથંચિત્ અસદ્રૂપ ઓર કથંચિત્ આત્મા નો આત્મા હન શબ્દોં દ્વારા યુગપત્ વક્તું અશક્ય હોને કે કારણ અવક્તવ્ય હી હૈં । અવ ગૌતમ સ્વામી પ્રસુ સે પૂછતે હૈં-‘આયા મંતે ! સોહમ્મે કપ્પે

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“જહા રયણપ્પમા પુઢવી તહા સકરપ્પમાણ વિ” હે ગૌતમ ! જેવું કથન રત્નપ્રભા પૃથ્વીની સદ્રૂપતા અને અસદ્રૂપતાના વિષયમાં કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના વિષયમાં પણ સદ્રૂપતા અને અસદ્રૂપતાને અનુલક્ષીને થવું જોઈએ જેમ કે-શર્કરા-પ્રભા પૃથ્વી પણ અમુક અપેક્ષાએ સદ્રૂપ છે, અમુક અપેક્ષાએ અસદ્રૂપ છે અને અમુક અપેક્ષાએ અવક્તવ્ય પણ છે. અવક્તવ્ય હોવાનું કારણ એ છે કે-આત્મા અને અનાત્મા, આ બન્ને શબ્દો દ્વારા એક સાથે વક્તું (વ્યક્ત થવાને) અશક્ય હોવાને કારણે તે અવક્તવ્ય પણ છે. “એવં જાવ અહે સત્તમા” એજ પ્રકારનું કથન વાલુકાપ્રભા, પંકપ્રભા, ધૂમપ્રભા, તમઃપ્રભા, અને અધઃસપ્તમી પૃથ્વીના સંબંધમાં પણ જાણવું જોઈએ એટલે કે આ બધી-પૃથ્વીઓ પણ અમુક અપેક્ષાએ સદ્રૂપ છે, અમુક અપેક્ષાએ અસદ્રૂપ છે અને આત્મા અને અનાત્મા, આ બે શબ્દો દ્વારા એક સાથે વ્યક્ત થઈ શકે તેમ ન હોવાને કારણે અવક્તવ્ય પણ છે.

પુચ્છા' હે મદન્ત ! સૌધર્મઃ કલ્પઃ કિમ્ આત્મા-સદ્રૂપઃ કિં વા અન્યઃ અનાત્મા અસદ્રૂપો વર્તેતે ?' ઇતિ પૂચ્છા મગવાનાહ—' ગોયમા ! સોહમ્મે કલ્પે સિય આયા, સિય નોઆયા જાવ નો અયાઈય' હે ગૌતમ ! સૌધર્મઃ કલ્પઃ સ્યાત્ આત્મા સદ્રૂપઃ, સ્યાત્ નો આત્મા-અનાત્મા-અસદ્રૂપઃ, યાવત્-સ્યાત્ અવક્તવ્યઃ—આત્મા ઇતિ ચ નો આત્મા-અનાત્મા ઇતિ ચ શબ્દેન યુગપદ્વ્યપદેષ્ટુમશક્યઃ । ગૌતમસ્તત્ર કારણં પૂચ્છતિ—' સે કેણદ્દેણં મંતે ! જાવ નો આયાઈય ?' હે મદન્ત ! તત્ અથ, કેનાર્થેન, યાવત્ એવમુચ્યતે સૌધર્મઃ કલ્પઃ સ્યાત્ આત્મા, સ્યાત્ નોઆત્મા સ્યાત્ અવક્તવ્યઃ આત્મા ઇતિ ચ, નો આત્મા ઇતિ ચ શબ્દેન યુગપદ્વ્યપદેષ્ટુ મશક્યઃ ઇતિ મગવાનાહ—' ગોયમા ! અપ્પણો આઈદ્દે આયા પરસ્સ આઈદ્દે નો આયા, તદુમયસ્સ

પુચ્છા' હે મદન્ત ! સૌધર્મકલ્પ આત્મા-સદ્રૂપ હૈં યા નો આત્મા-અસદ્-રૂપ હૈં ?' હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—'ગોયમા ! સોહમ્મે કલ્પે સિય આયા, જાવ નો આયાઈય' હે ગૌતમ ! સૌધર્મકલ્પ કથંચિત્ આત્મા-સદ્રૂપ હૈં, કથંચિત્ નો આત્મા-અસદ્રૂપ હૈં ઓર આત્મા નો આત્મા શબ્દોં સે વહ યુગપત્ વાચ્ય ન હોસકને કે કારણ કથંચિત્ અવાચ્ય મી હૈં ? અથ ગૌતમ હસ વિષય મેં કારણ જાનને કી ઇચ્છા સે પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—'સે કેણદ્દેણં મંતે ! જાવ નો આયાઈય' હે મદન્ત ! આપ એસા કિસ કારણ સે કહતે હૈં કિ સૌધર્મકલ્પ કથંચિત્ સદ્રૂપ હૈં, કથંચિત્ અસદ્-રૂપ હૈં, ઓર આત્મા નોઆત્મા હન શબ્દોં દ્વારા યુગપત્ અવાચ્ય હોને કે કારણ વહ કથંચિત્ અવક્તવ્ય મી હૈં ?' હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—'ગોયમા ! અપ્પણો આઈદ્દે નો આયા, પરસ્સ આઈદ્દે નો આયા, તદુમય-

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“આયા મંતે ! સોહમ્મે કલ્પે પુચ્છા” હે ભગવન્ ! સૌધર્મકલ્પમા આત્મા-સદ્રૂપ છે કે નો આત્મા-અસદ્રૂપ છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા ! સોહમ્મે કલ્પે સિય આયા, સિય નો આયા, જાવ નો આયાઈય” હે ગૌતમ ! સૌધર્મકલ્પ અમુક અપેક્ષાએ સદ્-રૂપ છે, અમુક અપેક્ષાએ અસદ્રૂપ છે, અને આત્મા, નો આત્મા, આ બન્ને શબ્દો વડે એક સાથે વાચ્ય નહીં થઈ શકવાને કારણે અવક્તવ્ય પણ છે.

તેનું કારણ બાજુવા માટે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને આ પ્રકારનો પ્રશ્ન પૂછે છે “સે કેણદ્દેણં મંતે ! જાવ નો આયાઈય” હે ભગવન્ ! આપ શા કારણે એવું કહેા છો કે સૌધર્મકલ્પ કથંચિત્ (અમુક અપેક્ષાએ) સદ્રૂપ છે, કથંચિત્ અસદ્રૂપ છે, અને આત્મા નો આત્મા, આ બે શબ્દો દ્વારા એક સાથે અવાચ્ય હોવાને કારણે કથંચિત્ અવક્તવ્ય છે ? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે—“ગોયમા ! અપ્પણો આઈદ્દે આયા, પરસ્સ

આદ્વે અવત્તવ્યં આયાહ્ય નો આયાહ્ય' હે ગૌતમ ! આત્મનઃ સ્વસ્ય સૌધર્મકલ્પસ્ય વર્ણાદિપર્યાયૈઃ આદિષ્ટે-આદેશે સતિ તૈર્વ્યપદિષ્ટઃ સન્ સૌધર્મઃ કલ્પઃ આત્મા ભવતિ-સ્વપર્યાયાપેક્ષયા સદ્રૂપો ભવતીત્યર્થઃ, પરસ્ય-ઈશાનાદિકલ્પાન્તરસ્ય પર્યાયૈઃ આદિષ્ટે-આદેશે સતિ તૈર્વ્યપદિષ્ટઃ સન્ નોઆત્મા-અનાત્મા ભવતિ, પરપર્યાયા પેક્ષયા અસદ્રૂપો ભવતીત્યર્થઃ, તદુભયસ્ય પર્યાયૈઃ આદિષ્ટે-આદેશે સતિ તદુભય-

સ્સ આદ્વે નો અવત્તવ્યં આયાહ્ય નો આયાહ્ય' હે ગૌતમ ! સૌધર્મ-કલ્પસંબંધી વર્ણાદિપર્યાયોં સે વ્યપદિષ્ટ હોને પર કથંચિત્ આત્મા-સદ્રૂપ હૈ, કથંચિત્-ઈશાનાદિ કલ્પાન્તર કી અપેક્ષા સે વહ નો આત્મા-અસદ્રૂપ હૈ, અર્થાત્ પરપર્યાયોં કી અપેક્ષા સે વહ અનાત્મરૂપ હૈ, તથા તદુભયપર્યાયોં સે આદિષ્ટ હોને પર વહ અવત્તવ્ય ભી હૈ, તૃતીયભંગ મેં જો વહ કથંચિત્ અવત્તવ્ય કહા ગયા હૈ-અસકા કારણ યહ હૈ કિ વહ આત્મા હૈ હસ રૂપ સે વક્તું શક્ય નહીં હો સકતા હૈં ક્યોંકિ વહ અસ સમય પરપર્યાય કી અપેક્ષા નોઆત્મા ભી હૈ, ઓર વહ નોઆત્મા હૈ એસા ભી અસ સમય નહીં કહા જા સકતા હૈ, ક્યોંકિ વહ સ્વપર્યાયા કી અપેક્ષા સે સદ્રૂપ ભી હૈ ! અતઃ અન શબ્દોં દ્વારા વહ યુગપત્ અવાચ્ય હોને કે કારણ કથંચિત્ અવત્તવ્ય કહા ગયા હૈ ! હસી પ્રકાર સે ઈશાન-સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, વ્રહ્મ, લાન્તક, મહાશુક્ર, સહસ્રાર, આનત, પ્રાણત, આરણ, અચ્યુત, યે કલ્પ ભી કથંચિત્ સદ્રૂપ હૈ, કથંચિત્ નોઆત્મા-

આદ્વે નો આયા, તદુભયસ્સ આદ્વે અવત્તવ્યં આયાહ્ય નો આયાહ્ય" ડે ગૌતમ ! સૌધર્મકલ્પ પોતાની સૌધર્મકલ્પસંબંધી વર્ણાદિ પર્યાયોની અપેક્ષાએ વ્યપદિષ્ટ (કથિત) થાય ત્યારે આત્મા-સદ્રૂપ છે, ઈશાનાદિ કલ્પાન્તરોની અપેક્ષાએ વ્યપદિષ્ટ થાય ત્યારે નો આત્મા-અસદ્રૂપ છે. એટલે કે પર પર્યાયોની અપેક્ષાએ તે અનાત્મરૂપ છે. તથા તદુભય (સ્વ અને પર) પર્યાયોની અપેક્ષાએ આદિષ્ટ (કથિત) થાય ત્યારે તે અવત્તવ્ય પણ છે. તેનું કારણ એ છે કે-તે આત્મા છે એવું કહી શકાય નહીં, કારણ કે તે સમયે પર પર્યાયોની અપેક્ષાએ તે નોઆત્મારૂપ પણ છે. તે નોઆત્મા છે, એવું પણ તે સમયે કહી શકાય નહીં, કારણ કે તે સ્વપર્યાયોની અપેક્ષાએ સદ્રૂપ પણ છે તેથી આત્મા અને અનાત્મા શબ્દો વડે એક સાથે અવાચ્ય હોવાને કારણે તેને કથંચિત્ અવત્તવ્ય પણ કહ્યું છે. એજ પ્રમાણે ઈશાન, સનત્કુમાર, માહેન્દ્ર, વ્રહ્મ, લાન્તક, મહાશુક્ર, સહસ્રાર, આરણ, આનત, પ્રાણત અને અચ્યુત કહેવો પણ કથંચિત્ સદ્રૂપ છે, કથંચિત્ અસદ્રૂપ છે

પર્યાયૈઃ વ્યપદિષ્ટઃ સન્ અવક્તવ્યઃ સ્યાત્-તથાહિ-નહિ અસૌ આત્મેતિ ચ વક્તું શક્યઃ
પરપર્યાયાપેક્ષયા તસ્ય અનાત્મત્વાત્, નાપિ અનાત્મેતિ ચ વક્તું શક્યઃ સ્વપર્યાયા-
પેક્ષયા તસ્ય આત્મત્વાત્ इति भावः, तदुपसंहरन्नाह-‘से तेणद्वेणं तं चेव जाव नो
आयाइयं, एवं जाव भच्चुए कप्पे’ तत्-अथ तेनार्थेन, तदेव-पूर्वोक्तरीत्यैव,
यावत्-सौधर्मः कल्पः स्यात् आत्मा, स्यात् नो आत्मा, स्यात् अवक्तव्यः-
आत्मा इति च, नो आत्मा इति, च शब्देन युगपद् व्यपदेष्टुमशक्यः, एवं
रीत्या.

यावत्-ईशानसनत्कुमारमाहेन्द्रब्रह्म-लान्तक-महाशुक्र-सहस्रारा-
रणानतपागताच्युतकल्पः स्यात् आत्मा, स्यात् नो आत्मा, स्यात् अवक्तव्यः-
आत्मेति च; नो आत्मेति च शब्देन युगपद् व्यपदेष्टुमशक्यः इति भावः । गौतमः
पृच्छति-‘आया भंते ! गेविज्जविमाणे अन्ने गेविज्जविमाणे’ हे भदन्त ! ग्रैवेयक-
विमानः किम् आत्मा सदरूपो वर्तते ? किंवा अन्यः अनात्मा-असदरूपो ग्रैवेयक-
विमानो वर्तते ? भगवानाह-‘एवं जहा रयणप्पभा तहेव, एवं अणुत्तरविमाणा वि,
एवं ईसिपव्भारा वि’ एवं-पूर्वोक्तरीत्या, यथा रत्नप्रभा पृथिवी उक्ता, तथैव
ग्रैवेयकविमानोऽपि वक्तव्यः, तथा च ग्रैवेयकविमानः स्यात् आत्मा, स्यात् नो

असदरूप है और आत्मा नो आत्मा इन शब्दों द्वारा युगपत् अवक्तव्य होने का कारण कथंचित्-अवक्तव्य भी है। अब गौतम स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘आया भंते ! गेविज्जविमाणे-अन्ने गेविज्जमाणे’ हे भदन्त ! ग्रैवेयक विमान सदरूप है या असदरूप है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘एवं जहा रयणप्पभा तहेव, अनुत्तरविमाणा वि-एवं ईसिपव्भारा वि’ हे गौतम ! जैसा रत्नप्रभा पृथिवी के विषय में कहा जा चुका है, उसी प्रकार से ग्रैवेयक-विमान के विषय में कहना चाहिये तथाच-ग्रैवेयक विमान कथंचित् सदरूप है, कथंचित् असदरूप है और कथंचित् अवक्तव्य है क्योंकि वह आत्मा एवं नो आत्मा इन

અને આત્મા-અનાત્મતા શબ્દો દ્વારા એક સાથે અવાચ્ય હોવાને કારણે કથંચિત્ અવક્તવ્ય પણ છે.

ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્ન-“ આયા મંતે ! ગેવિજ્જવિમાણે અન્ને ગેવિજ્જમાણે ” હે ભગવન્ ! ગ્રૈવેયક વિમાન સદરૂપ છે, કે અસદરૂપ છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ એવં જહા રયણપ્પભા તહેવ, એવં અણુત્તરવિમાણા વિ, એવં ઈસિપવ્ભારા વિ ” હે ગૌતમ ! જેવું કથન રત્નપ્રભા પૃથ્વીના વિષયમાં કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન ગ્રૈવેયક વિમાન વિષે પણ સમજવું જેમ કે-ગ્રૈવેયક વિમાન અમુક અપેક્ષાએ સદરૂપ છે, અમુક અપેક્ષાએ અસદરૂપ છે અને અમુક અપેક્ષાએ અવક્તવ્ય છે, કારણ કે આત્મા અને નો આત્મા,

આત્મા, સ્યાત્ અવક્તવ્યઃ—આત્મા इति च, नो आत्मा इति च शब्देन युगपद् वक्तुमशक्यः, एवं—पूर्वोक्तरीत्या, अनुत्तरविमानः—विजयवैजयन्तजयन्ता—परा-जितः अपि स्यात् आत्मानः सदरूपाः, स्यात् नो आत्मानः असदरूपाः, स्यात् अवक्तव्याः—आत्मान इति च नो आत्मानः इति च शब्देन युगपद् वक्तुमशक्याः एवं पूर्वोक्तरीत्या, ईषत्प्रभारा सिद्धशिला अपि स्यात् आत्मा—सदरूपा, स्यात् नो आत्मा—असदरूपा, स्यात् अवक्तव्या—आत्मा इति च नो आत्मा इति च शब्देन युगपद्व्यपदेश्यमशक्या इति भावः । गौतमः पृच्छति—‘आया भंते । परमाणु-पोग्गले, अन्ने परमाणुपोग्गले ?’ हे भदन्त ! परमाणुपुद्गलः किम् आत्मा सदरूपः ? किं वा अन्यः—नो आत्मा अनात्मा असदरूपः परमाणुपुद्गलो वर्तते ? भगवानाह—‘एवं जहा सोहम्मे कप्पे तहा परमाणुपोग्गले वि भाणियव्वे’ एवं पूर्वोक्तरीत्या यथा सौधर्मः कल्पः उक्तस्तथा परमाणुपुद्गलोऽपि भणितव्यः, तथा च परमाणु-

શબ્દો દ્વારા યુગપત્ કહા જા નહીં સકતા હસી પ્રકાર કા કથન વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, અપરાજિત સર્વાર્થસિદ્ધ હન અનુ-ત્તર વિમાનો કે વિષય મેં મી કહના ચાહિયે—અર્થાત્ યે સઘ વિમાન મી કથંચિત્ સદરૂપ હૈ, કથંચિત્ અસદરૂપ હૈ, ઓર સત્ એવં અસત્ શબ્દો સે યે યુગપત્ વાચ્ય ન હોને કે કારણ કથંચિત્ અવક્તવ્ય મી હૈ । હસી પ્રકાર સે ઈષત્પ્રભારા પૃથિવી અર્થાત્ સિદ્ધશિલા મી કથંચિત્ સદરૂપ કથંચિત્ અસદરૂપ ઓર કથંચિત્ અવક્તવ્ય હૈ ।

અચ ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન સે પૂછતે હૈ—‘આયા મંતે ! પરમાણુ-પોગ્ગલે અન્ને પરમાણુપોગ્ગલે’ હે મદન્ત ! પરમાણુ પુદ્ગલ કયા સદ-રૂપ હૈ યા અસદરૂપ હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘એવં જહા સો-હમ્મે કપ્પે તહા પરમાણુપોગ્ગલે વિ ભાણિયવ્વે’ જિસ પ્રકાર પૂર્વોક્ત રીતિ

આ શબ્દો વડે એક સાથે તે અવાચ્ય છે. એજ પ્રકારનું કથન વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, અપરાજિત અને સર્વાર્થસિદ્ધ નામના અનુત્તર વિમાનો વિષે પણ સમજવું એટલે કે તે બધા વિમાનો અમુક અપેક્ષાએ સદરૂપ છે, અમુક અપેક્ષાએ અસદરૂપ છે અને સત્ અને અસત્ શબ્દો દ્વારા એક સાથે વાચ્ય ન હોવાને કારણે કથંચિત્ અવક્તવ્ય પણ છે એજ પ્રકારનું કથન ઈષત્પ્રભારા પૃથ્વી વિષે પણ સમજવું.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“આયા મંતે ! પરમાણુપોગ્ગલે, અન્ને પરમાણુ-પોગ્ગલે ?” હે ભગવન્ ! પરમાણુ પુદ્ગલ શું સદરૂપ છે કે અસદરૂપ છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“એવં જહા સોહમ્મે કપ્પે તહા પરમાણુપોગ્ગલે વિ ભાણિયવ્વે” હે ગાતમ ! સૌધર્મ કલ્પની સદરૂપતા આદિ વિષે જેવું

पुद्गलः स्यात् आत्मा सद्व्यपः, स्यात् नो आत्मा-असद्व्यपो वर्तते, स्यात् अवक्तव्यम्-
आत्मा इति च नो आत्मा इति च शब्देन युगपदव्यपदेष्टुमशक्यः इति भावः,
एवं परमाणुपुद्गले असंयोगिनस्त्रयोभङ्गाः ३ । गौतमः पृच्छति-‘आया भंते ।
दुष्पएसिए खंधे अन्ने दुष्पएसिए खंधे’ हे भदन्त ! द्विप्रदेशिकः स्कन्धः किम्
के अनुसार सौधर्मकल्प कहा गया है उस प्रकार से परमाणुपुद्गल भी
कहना चाहिये तथा परमाणुपुद्गल कथंचित् असद्व्यप है और आत्मा
एवं नो आत्मा इन शब्दों द्वारा वह युगपत् कहने के लिये अशक्य होने
से कथंचित् अवक्तव्य भी है । इस प्रकार परमाणुपुद्गल में ये असंयोगी
तीन भंग हैं ३ । तात्पर्य यह है कि-परमाणुपुद्गल में तीन भंग बनते हैं,
यथा कथंचित् आत्मा १ कथंचित् नो आत्मा २ कथंचित्-अवक्तव्य ३ ।
अर्थात् अपने स्वरूप की अपेक्षा (अपने वर्णादि पर्याय की अपेक्षा)
आत्मा (सद्व्यप-विद्यमान) है १ । परपर्यायों की अपेक्षा नो आत्मा
(अनात्मा-असद्व्यप अविद्यमान) है २ । उभय कि अपेक्षा (स्वपर्याय
और परपर्याय कि अपेक्षा अवक्तव्य है ३ । क्योंकि यदि स्वरूप
कहा जावे तो वह परपर्याय कि अपेक्षा सद्व्यप नहीं हैं । और
यदि असद्व्यप कहा जाय तो वह स्वपर्याय की अपेक्षा असद्व्यप नहीं है
अतः सद्व्यप और असद्व्यप किसी एक शब्द द्वारा न कहा जा सकने
के कारण उसे अवक्तव्य शब्द से कहा गया है । यह अवक्तव्यपद
आत्मा और नोआत्मा शब्द कि अपेक्षा से है किन्तु सर्वथा अवक्त-
व्य नहीं हैं । यदि ऐसा हो तब तो उसे ‘अवक्तव्य’ शब्द से भी नहीं
कहा जासकता है । किन्तु ऐसी दशा में उनका कथन ‘अवक्तव्य’ शब्द
से किया जाता है । परमाणु पुद्गल में जो ये तीन भंग कहे गये हैं, वे आगे
के द्विप्रदेशी आदि सभी स्कन्धों में सम्पूर्ण स्कन्ध की अपेक्षा बनते हैं
और शेष भंग देशकी अपेक्षा से बनते हैं ।

अब गौतम स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘आया भंते ! दुष्पएसिए
खंधे अन्ने दुष्पएसिए खंधे’ हे भदन्त ! द्विप्रदेशिक स्कन्ध क्या सद्व्यप है ?

कथन करवाभां आन्धुं छे, जेवुं न कथन परमाणु पुद्गलना विषयभां पण्ण
अडेणु करवुं नेधं जे जेम के परमाणु पुद्गल कथंचित् (अमुक अपेक्षाजे)
सद्व्यप छे, कथंचित् असद्व्यप छे अन्ने आत्मा, नो आत्मा शब्दो वडे जेक
साथे अवक्तव्य होवाने कारणे कथंचित् अवक्तव्य पण्ण छे परमाणु पुद्गलभां
आ. त्रण्ण असंयोगी लंग संलवी शके छे.

गौतम स्वामीने प्रश्न-“आया भंते ! दुष्पएसिए खंधे अन्ने दुष्पएसिए
खंधे ?” हे भगवन् ! द्विप्रदेशिक स्कन्ध शुं सद्व्यप छे के असद्व्यप छे ?

आत्मा सद्व्यपि वर्तते? किं वा अन्यः नो आत्मा-अनात्मा असद्व्यपि द्विप्रदेशिकः स्कन्धो वर्तते? मनवानाह-‘गोयमा! दुष्पणसिण्खंवे सिय आया१, सिय नो आया२, सिय अवत्तव्वं आयाइय, नो आयाइय३’ हे गौतम ! द्विप्रदेशिकः स्कन्धः स्यात् आत्मा-सद्व्यपिः१, स्यात् नो आत्मा-अनात्मा-असद्व्यपिः२, स्यात् अवत्तव्वः-आत्मा इति च नो आत्मा-अनात्मा इति च शब्देन युगपद्व्यपदेष्टुमशक्यः३, ‘सिय आया य, नो आया य४’ द्विप्रदेशिकः स्यात् आत्मा च सद्व्यपिः, नो आत्मा-अनात्मा च असद्व्यपिः ‘सिय आया य अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय५,’ द्विप्रदेशिकः स्कन्धः स्यात् आत्मा च सद्व्यपिश्च, अवत्तव्वः-आत्मा इति च नो आत्मा-अनात्मा इति च शब्देन युगपद्व्यपदेष्टुमशक्यः, ‘सिय नो आया य अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय६,’ द्विप्रदेशिकः स्कन्धः स्यात् नो आत्मा-अनात्मा च, अवत्तव्वः-आत्मा इति च नो आत्मा-अनात्मा इति च शब्देन युगपद्व्यपदेष्टु-यावह असद्व्यपि है? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा ! दुष्पणसिण्खंवे सिय आया१, सिय नो आया २, सिय अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय ३’ हे गौतम ! द्विप्रदेशिक स्कन्ध कथंचित् सद्व्यपि है ? कथंचित् असद्व्यपि है २, कथंचित् आत्मा और नो आत्मा इन शब्दों द्वारा वह युगपत् कहने को अशक्य होने के कारण अवत्तव्व भी है ३, ‘सिय आया य नो आया य ४, कथंचित् वह सत् असत् उभयरूप भी है ४’ ‘सिय आया य अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय ५’ कथंचित् वह सद्व्यपि भी है और आत्मा अनात्मा इन शब्दों से युगपत् कहने को अशक्य होने के कारण अवत्तव्व भी है ५, ‘सिय नो आया य अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय ६’ कथंचित् वह असद्व्यपि भी है और आत्मा नो आत्मा इन शब्दों द्वारा युगपत् कहने को अशक्य होने के कारण

भट्टापीर-प्रभुने। उत्तर-“गोयमा ! दुष्पणसिण्खंवे सिय आया१, सिय नो आया२, सिय अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय३, सिय आया य नो आया य४, सिय आया य अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय५, सिय नो आया य अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय६” हे गौतम ! द्विप्रदेशिक स्कन्ध (१)-कथंचित् सद्व्यपि है, (२) कथंचित् असद्व्यपि है, (३) आत्मा अने नो आत्मा, आ अने शब्दों वडे वाच्य न होवाने कारणे ते कथंचित् अवत्तव्व पणु है, (४) ते कथंचित् सत् असत् (सद्व्यपि-असद्व्यपि) अन्ने इय पणु है, (५) ते कथंचित् सद्व्यपि पणु है अने आत्मा अनात्मा शब्दों वडे अवाच्य होवाने कारणे अवत्तव्व पणु है, (६) ते कथंचित् असद्व्यपि पणु है अने आत्मा, नो आत्मा, आ अने शब्दों द्वारा अके साथे वाच्य न होवाने

મશ્કયઃ । ગૌતમસ્તત્રકારણં પૃચ્છતિ—“ સે કેળદ્દેઠં મંતે ! એવં તં ચેવ જાવ નો આયાહય અવત્તવ્વં આયાહય નો આયાહય ? ” હે મદન્ત ! તત્ કેનાર્થેન એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા, તદેવ-પૂર્વોક્તવદુચ્યતે-યાવત્ દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સ્યાત્ આત્મા-સદ્રૂપઃ, સ્યાત્ નો આત્મા-અસદ્રૂપઃ इत्यादि षड्भङ्गा वक्तव्याः, तद-
न्तिममाह-नो आत्मा-अनात्मा-असद्वरूप इति च, अवक्तव्यः,—आत्मा इति च
नो आत्मा-इति च शब्देन युगपद नो वक्तुं शक्यः इति ? भगवानाह-‘गोयमा !
अप्पणो आइद्वे आया १, परस्स आइद्वे नो आया २ तदुभयस्स आइद्वे अवत्तव्वं
दुप्पएसिए खंधे आयाहय नो आयाहय ३’ हे गौतम ! द्विप्रदेशिकः स्कन्धः आत्मनः
स्वस्य-द्विप्रदेशिकस्क्रन्धस्य वर्णादिपर्यायैः आदिष्टे-आदेशे सति तैः व्यपदिष्टः
सन् आत्मा स्वपर्यायापेक्षया सद्रूपो भवति परस्य-त्रिप्रदेशिकादि स्कन्धान्तरस्य

અવક્તવ્ય મો, હૈ ૬ અવ ગૌતમસ્વામી હસ વિષય મેં કારણ જાનને
કી ઇચ્છા સે પ્રશ્ન કો એસા પૂછતે હૈં-‘સે કેળદ્દેઠં મંતે ! એવં
તં ચેવ જાવ નો આયાહય, અવત્તવ્વં આયાહય નો આયાહય’
હે મદન્ત ! એસા આપ કિસ કારણ સે કહતે હૈં કિ દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ
‘કથંચિત્-આત્મા સદ્રૂપ હૈ, કથંચિત્ નો આત્મા-અસદ્રૂપ હૈ ” इत्यादि
असंयोगी भंग तीन ३ द्विकसंयोगी भंग ३ ऐसे छह ६ भंगो वाला है ?
यहां ‘नो आयाहय अवत्तव्वं’ इस सूत्रांश से अन्तिम छद्वा भंग प्रकट
किया गया है । इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा ! अप्पणो आइद्वे
आया १ परस्स आइद्वे नो आया २, तदुभयस्स आइद्वे अवत्तव्वं दुप्पए-
सिए खंधे आयाहय नो आयाहय’ ३, हे गौतम ! द्विप्रदेशी स्कंध जब
अपनी वर्णादिरूप पर्यायों से विवक्षित होता है, तब वह अपनी पर्यायों
की अपेक्षा से सद्रूप है ? और त्रिप्रदेशिक आदि स्कन्धान्तर की वर्णा

કારણે અવક્તવ્ય પણ છે હવે આ પ્રકારના કથનનું કારણ જાણવા માટે
ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે-“ સે કેળદ્દેઠેન મંતે !
એવં તત્તેવ જાવ નો આયાહય, અવત્તવ્વં આયાહય નો આયાહય ? ” હે ભગવન્ !
આપ શા કારણે એવું કહો છો કે દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ કથંચિત્ સદ્રૂપ છે,
કથંચિત્ અસદ્રૂપ છે, ઇત્યાદિ પૂર્વોક્ત ૬ ભાંગાવાળા છે ? અહીં “ નો
‘આયાહય અવત્તવ્વં ’ આ સૂત્રાંશ દ્વારા છેલ્લો-છદો-ભાગે પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે.

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-“ ગોયમા ! અપ્પણો આઈદ્દે આયા ૧, પરસ્સ
આઈદ્દે નો આયા ૨, તદુભયસ્સ આઈદ્દે અવત્તવ્વં દુપ્પસિયે સંધે આયાહય નો
આયાહય ૩ ” હે ગૌતમ ! ત્યારે પોતાના વર્ણાદિ રૂપ પર્યાયો વડે દ્વિપ્રદેશી
સ્કંધની નિવક્ષા કરવામાં આવે છે, ત્યારે તે પોતાના પર્યાયોની અપેક્ષાએ
સદ્રૂપ છે. અને ત્રિપ્રદેશિક આદિ અન્ય સ્કંધોના વર્ણાદિ રૂપ પર્યાયોની

પર્યાયૈઃ આદિષ્ટે-આદેશે સતિ તૈર્વ્યપદિષ્ટઃ સન્ નો આત્મા-અનાત્મા-અસદ્રૂપો ભવતિ, તદુભયસ્ય સ્વપરોભયસ્ય પર્યાયૈઃ આદિષ્ટે-આદેશે સતિ તદુભયપર્યાયૈર્વ્યપદિષ્ટૃત્યર્થઃ અવક્તવ્યઃ દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ આત્મા इति च नोआत्मा-अनात्मा इति च शब्देन युगपद्व्यपपदेष्टुमशक्यः इत्येवं द्विप્રदेशिकस्કन्धे षण्णां भङ्गानां मध्ये सर्वस्कन्धापेक्षया आद्यं भङ्गकत्रयमुक्त्वा देशापेक्षया अन्तिमं भङ्ग-त्रयमाह-‘देसे आइठ्ठे सवभावपज्जवे देसे आइठ्ठे असवभावपज्जवे दुप्पएसिए खंधे आया य नो आया य’ तस्य देशः एक आदिष्ट -एकदेशापेक्षया स्वपर्यायैः

દિરૂપ પર્યાયોં કી અપેક્ષા સે આદિષ્ટ હોને પર વહ અસદ્રૂપ હૈ ૨ તથા જવ વહ સ્વપર્યાય એવં પરપર્યાયોં સે યુગપત્ આદિષ્ટ હોતા હૈ-તથ વહ અવક્તવ્ય કોટિ મેં આજાતા હૈ ક્યોંકિ ઉસ સમય વહ સ્વપર્યાય ઔર પરપર્યાયોં સે યુગપત્ વાચ્ય નહીં હો સકતા હૈ ૩ હસ પ્રકાર કે યે ત્રીન ભંગ દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ મેં જો કહે ગયે હૈં વે સંપૂર્ણ સ્કન્ધ-અસંયોગકી અપેક્ષા સે કહે ગયે હૈં ૩ અવ અવશિષ્ટ ઔર જો ૩ ભંગ હૈં વે દેશાપેક્ષ-સંયોગ કી અપેક્ષા સે હૈં યહી કહને કે લિયે સૂત્રકાર કહતે હૈં-‘દેસે આઈઠ્ઠે સવભાવપજ્જવે, દેસે આઈઠ્ઠે અસવભાવપજ્જવે દુપ્પસિયે સંધે આયા ય નો આયા ય’ જવ વહ દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ સદ્ભાવ પર્યાયવાલે અપને એક દેશ કી અપેક્ષા સે વ્યપદિષ્ટ હોતા હૈ તથ વહ દેશ કી વર્ણાદિરૂપ પર્યાયોં સે યુક્ત હોને કે કારણ સદ્રૂપ હૈ, ઔર જવ વહી દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ અપને અસદ્ભાવ પર્યાય વાલે દ્વિતીય દેશ સે આદિષ્ટ હોતા હૈ તથ વહ ઉસકી વર્ણાદિ પર્યાયોં સે યુક્ત નહીં હોને કે કારણ અસદ્રૂપ હૈ હસ પ્રકાર યહ એકદેશ કી આદિષ્ટ પર્યાયોં સે સદ્ભાવપર્યાયવાલા હોને કે કારણ ઔર દ્વિતીય દેશ કી પર્યાયોં સે અસદ્ભાવપર્યાયવાલા હોને કે કારણ કયંચિત્ સદ્રૂપ એવં કયંચિત્ અસદ્રૂપ કહા ગયા હૈ ૪, ‘દેસે આઈઠ્ઠે સવભાવપજ્જવે દેસે આઈઠ્ઠે તદુભયપજ્જવે દુપ્પસિયે સંધે

અપેક્ષાએ આદિષ્ટ થાય ત્યારે અસદ્રૂપ છે તથા જ્યારે તે સ્વપર્યાયો અને પરપર્યાયોની અપેક્ષાએ એક સાથે આદિષ્ટ થાય છે, ત્યારે તે અવક્તવ્ય કોટિમાં આવી જાય છે, કારણ કે તે સમયે તે સ્વપર્યાય અને પરપર્યાય વડે એક સાથે વાચ્ય થઈ શકતો નથી. આ પ્રકારના જે ત્રણ ભાંગાઓ કહેવામાં આવ્યા છે, તે દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધના સર્વસ્કંધની અપેક્ષાએ કહેવામાં આવ્યા છે. બાકીના જે ત્રણ ભાંગાઓ છે, તેઓ દેશાપેક્ષ છે, એજ વાત સૂત્રકાર પ્રકટ કરે છે-“દેસે આઈઠ્ઠે સવભાવપજ્જવે, દેસે આઈઠ્ઠે અસવભાવપજ્જવે

સદ્ભાવપર્યવઃ દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ, દેશો દ્વિતીયપરપર્યાયૈઃ આદિષ્ટઃ અસદ્ભાવ-
પર્યવઃ દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ આત્મા ચ સદ્રૂપો નો આત્મા ચ-અનાત્મા અસ-
દ્રૂપો ભવતિ ૪, 'દેસે આહ્લે સંભાવપજ્જવે દેસે આહ્લે તદુભયપજ્જવે
દુપ્પણિણ સંખે આયાય અવત્તવં આયાહય નોઆયાહય' તસ્ય દેશઃ એકઃ આદિષ્ટઃ
એકદેશાપેક્ષયાં સ્વપર્યાયૈ સદ્ભાવપર્યવઃ, તસ્ય દેશઃ દ્વિતીયઃ આદિષ્ટસ્તદુભયપર્ય-
વસ્તતોડસૌ દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ આત્મા ચ સદ્રૂપો ભવતિ, અવત્તવ્યઃ-આત્મા
ઇતિ ચ નો આત્મા ઇતિ ચ શબ્દેન યુગપદ્વ્યપદેષ્ટુમશક્યઃ, 'દેસે આહ્લે
આયા ય અવત્તવં આયાહય નો આયાહય' તથા જવ યહ દ્વિપ્રદેશિક
સ્કન્ધ સદ્ભાવપર્યાયવાલે એકદેશ કી અપેક્ષા સે આદિષ્ટ હોતા હૈ તવ
યહ સદ્ભાવપર્યાયવાલે અપને દેશ કી સદ્ભાવ પર્યાયો સે તો સદ્રૂપ હૈ
ઔર સદ્ભાવ અસદ્ભાવવાલે દૂસરે દેશ સે યુગપત્ ન હોને પર વહ સદ્રૂપ
અસદ્રૂપતા સે અવત્તવ્ય મી હૈ । 'દેસે આહ્લે અસંભાવપજ્જવે દેસે

દુપ્પણિણ સંખે આયા ય નો આયા યહ'' જ્યારે તે દ્વિપ્રદેશિક સ્કન્ધ સદ્ભાવ
પર્યાયવાળા પોતાના એકદેશની અપેક્ષાએ વ્યપદિષ્ટ (કથિત) થાય છે, ત્યારે
તે દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ તે દેશની વર્ણાદિરૂપ પર્યાયોથી યુક્ત હોવાને કારણે
સદ્રૂપ છે, અને જ્યારે એજ દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ પોતાના અસદ્ભાવ પર્યાયવાળા
બીજા દેશથી આદિષ્ટ થાય છે, ત્યારે તે તેની વર્ણાદિ પર્યાયોથી યુક્ત નહીં
હોવાને કારણે અસદ્રૂપ છે. આ રીતે તે દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ એક દેશની આદિષ્ટ
પર્યાયોની અપેક્ષાએ સદ્ભાવપર્યાયવાળો હોવાને કારણે અને બીજા દેશની
પર્યાયોની અપેક્ષાએ અસદ્ભાવ પર્યાયવાળો હોવાને કારણે કથચિત્ સદ્રૂપ
અને કથચિત્ અસદ્રૂપ કહેવામાં આવ્યો છે. 'દેસે આહ્લે સંભાવપજ્જવે
દેસે આહ્લે તદુભયપજ્જવે દુપ્પણિણ સંખે આયા ય અવત્તવં આયાહય નો આયા-
હય'' તથા જ્યારે તે દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ ક્રમશઃ અને યુગપત્ (એક સાથે)
સદ્ભાવ પર્યાયવાળા દેશની અપેક્ષાએ અદિષ્ટ થાય છે, ત્યારે સદ્ભાવ પર્યા-
યવાળા પોતાના દેશની (અંશની) સદ્ભાવ પર્યાયોની અપેક્ષાએ તો તે
સદ્રૂપ છે, અને સદ્ભાવ અસદ્ભાવ પર્યાયવાળા દેશની અપેક્ષાએ એક સાથે
આદિષ્ટ થાય ત્યારે આત્મા નો આત્મા શબ્દો વડે એક સાથે અવત્તવ્ય
હોવાને કારણે અવત્તવ્ય પાંચુ છે. આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે દ્વિપ્રદેશી
સ્કન્ધ એ અંશો (પરમાણુ)વાળો હોય છે. તે એ પરમાણુ રૂપ એ અંશોમાંના
એક અંશ (દેશ)ની પર્યાયોની અપેક્ષાએ જ્યારે તેનો વિચાર કરવામાં આવે
છે, ત્યારે વિવક્ષિત તે પર્યાયોની અપેક્ષાએ જ તે સદ્રૂપ હોય છે, કારણ કે
તે પર્યાયો જ તેમાં સદ્ભૂત હોય છે. અને જે બીજા દેશની પર્યાયોની અપે-

અસંભાવપજ્જવે દેસે આહટે તદુભયપજ્જવે દુપ્પણસિણ સંઘે નો આયાય અવત્તવ્વં આયાહય નોઆયાહય ૬ ' તસ્ય દ્વિપ્રદેશિકસ્કન્ધસ્વ દેશઃ એકઃ આદિષ્ટઃ પર-પર્યાયૈઃ અસંજ્ઞાવપર્યવઃ, દેશો દ્વિતીય આદિષ્ટસ્તદુભયપર્યવસ્તતોડસી દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ નો આત્મા ચ-અનાત્મા ચ ભવતિ, અવત્તવ્યઃ આત્મા ઇતિ ચ નોઆત્મા અનાત્મા ઇતિ ચ શબ્દેન યુગપદ્વંક્તમશ્વક્યઃ, ઇત્યેવં દ્વિપ્રદેશિકે સ્કન્ધે પદ્મમજ્ઞાઃ ૬, સપ્તમઃ પુનરાત્મા ચ નો આત્મા ચ અવત્તવ્યં ચેત્યેવં રૂપો દ્વિપ્રદેશિકે સ્કન્ધે ન ભવતિ, અસ્ય દ્વચંશત્વાત્ । ત્રિપ્રદેશિકાદૌ તુ સંભવતિ ઇતિ સપ્તમજ્ઞી । પ્રકૃતમુપ-સંહરન્નાહ-' સે તેણદ્દેણં તં ચેવ જાવ નો આયાહય ' તત્-અથ, કેનાર્યેન, તદેવ-

આહટે તદુભયપજ્જવે દુપ્પણસિણ સંઘે નો આયાય, અવત્તવ્વં આયાહય નો આયાહય ૬, इसी प्रकार वह क्रमशः विचार से कथंचित् असद्वरूप भी है और युगपत् दोनों के विचार से वह कथंचित् अवतत्तव्य भी है इसीलिये वह नो आत्मा अवतत्तव्यरूप है ६ तथा 'वह द्विप्रदेशी स्कन्ध कथंचित् सद्वरूप भी है कथंचित् असद्वरूप-भी है, और कथंचित् अवतत्तव्य भी है' ऐसा जो साम ७ वां भंग है वह यहां द्विप्रदेशी स्कंध में संभवित नहीं होता है क्योंकि यह द्वयंशरूप अर्थात् केवल दो अंशवाला है । त्रिप्रदेशिक आदि स्कंधों में ही यह सप्तमभंग संभवित होता है इस प्रकार से यह सप्तमंगी है 'से तेणद्वेणं तंचेव जाव नो आयाहय' इसी कारण हे गौतम ! मैंने ऐसा कहा है कि द्विप्रदेशी

ક્ષાએ તે વિવક્ષિત થતો નથી તે દેશની પર્યાયિની અપેક્ષાએ તે અસદ્વરૂપ છે, તેથી તે દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ દ્વિતીય દેશની અપેક્ષાએ અસદ્વરૂપ છે આ રીતે તે દ્વિપ્રદેશી સ્કંધમાં સદ્વરૂપ અને અસદ્વરૂપ ધર્મોના સદ્ભાવ તો અવશ્ય છે, પરંતુ તે બન્નેનું તેમાં યુગપત્ (એક સાથે) કથન થઈ શકતું નથી, તેથી તે દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ તે બન્ને ધર્મો દ્વારા અવક્રતવ્ય છે. તથા આ બન્ને ધર્મોની અપેક્ષાએ તે દ્વિપ્રદેશી સ્કંધનો વિચાર કરવો હોય તો ક્રમશઃ પણ થઈ શકે છે અને યુગપત્ પણ થઈ શકે છે. આ ક્રમશઃ અને યુગપત્ (એક સાથે) વિચારની અપેક્ષાએ તે કથંચિત્ સદ્વરૂપ પણ છે અને કથંચિત્ અવ-ક્રતવ્ય રૂપ પણ છે. "દેસે આહટ્ટે અસંભાવપજ્જવે દેસે આહટ્ટે તદુભયપજ્જવે દુપ્પણસિણ સંઘે નો આયાય, અવત્તવ્વં આયાહય નો આયાહય ૬" એજ પ્રમાણે ક્રમશઃ નિચાર કરવામાં આવે, તો તે દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ કથંચિત્ અસદ્વરૂપ પણ છે અને બન્નેનો યુગપત્ (એક સાથે) વિચાર કરવામાં આવે, તો તે કથંચિત્ અવક્રતવ્ય રૂપ પણ છે. તથા "દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ કથંચિત્ સદ્વરૂપ પણ છે, કથંચિત્ અસદ્વરૂપ પણ છે અને કથંચિત્ અવક્રતવ્ય પણ છે." આ સાતમો ભાગો (વિકલ્પ) અહીં સંભવી શકતો નથી, કારણ કે દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ એ

પૂર્વોક્તરીત્યા યાવત્-દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સ્યાત્ આત્મા ૧, સ્યાત્ નો આત્મા ૨, ઇત્યાદિ સ્યાત્ નો આત્મા ચ અવક્તવ્યમ્ આત્મા ઇતિ ચ નો આત્મેતિ ચ ૩, તથા ચ દ્વિપ્રદેશિકસ્કન્ધસ્ય દ્વિપ્રદેશત્વાત્ ઇકો દેશઃ આદિષ્ટઃ સંજ્ઞાવપ્રધાનાઃ સત્તાનુ-ગતાઃ પર્યવા યસ્મિન્ સ સંજ્ઞાવપર્યવઃ સ્વપર્યવૈઃ, દ્વિતીયસ્તુ દેશઃ આદિષ્ટઃ અસદ્ભાવ-પર્યવઃ પરપર્યાયૈઃ, પરપર્યાયાશ્ચ તદીયદ્વિતીયદેશસમ્બન્ધિનો વસ્તવન્તર સમ્બન્ધિનો-વેતિ, તતશ્ચાસૌ દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ ક્રમેણ આત્મા ચ નો આત્મા ચેતિ ૪ તથા તસ્ય દેશઃ આદિષ્ટઃ સદ્ભાવપર્યવઃ, દેશશ્ચોભયપર્યવસ્તતોઽસૌ દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ આત્મા ચ સદ્રૂપઃ, અવક્તવ્યં ચેતિ ૫, તથા તસ્યૈવ દ્વિપ્રદેશિકસ્ય સ્કન્ધસ્ય દેશઃ આદિષ્ટોઽસદ્ભાવપર્યવઃ, દેશસ્તુ ઉભયપર્યવસ્તતોઽસૌ દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ નો આત્મા ચ અવક્તવ્યં ચ સ્યાદિતિ ૬ ઇતિ ફલિતમ્ ।

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ આયા મંતે ! તિપ્પણિયે સંધે અન્ને તિપ્પણિયે સંધે ? ’ હે મદન્ત ! ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ કિમ્ આત્મા સદ્રૂપઃ ? કિં વા અન્યઃ-નો આત્મા-અનાત્મા અસદ્રૂપસ્ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધો ભવતિ ? મગવાનાહ-‘ ગોયમા ! તિપ્પણિયે સંધે સિય આયા ? ’ હે ગૌતમ ! ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સ્યાત્ આત્મા-સદ્રૂપો સ્કન્ધ કથંચિત્ સદ્રૂપ આદિ ધર્મોવાલા હૈ । યહ અમી ઉપર પ્રકટ કર દિયા ગયા હૈ ।

અબ ગૌતમ સ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-‘ આયા મંતે ! તિપ્પણિયે સંધે અન્ને તિપ્પણિયે સંધે ’ હે મદન્ત ! ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કયા સદ્રૂપ હૈ યા અન્ય અસદ્રૂપ હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નકહતે હૈ-‘ ગોયમા તિપ્પણિયે સંધે સિય આયા સિય નો આયા ’ હે ગૌતમ ! હન ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધ મેં તેરહ ભંગ બનતે હૈ, જૈસે-ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ સ્યાત્-કથંચિત્

અંશ (દેશ) રૂપ જ હોય છે. ત્રિપ્રદેશી આદિ સ્કંધોમાં જ આ સાતમો ભાગો સંભવી શકે છે. આ પ્રકારની આ સમભંગી છે. “ સે તેણદ્દેહં તંચેવ જાવ નો આયાહ્ય ” હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે ‘ દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ સદ્રૂપ પણ છે, ઇત્યાદિ ૬ ભાગાઓ અહીં સમજી લેવા. ” એ વાત તો આગળ પ્રકટ કરવામાં આવી છે કે દ્વિપ્રદેશી સ્કંધ એ અંશોવાળો-એ પ્રદેશોવાળો-હોય છે. જે પ્રકારે સદ્રૂપતા તેનો ધર્મ છે, એજ પ્રમાણે અસદ્રૂપતા પણ તેનો ધર્મ છે, અને અવક્તવ્યતા પણ તેનો ધર્મ છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ આયા મંતે ! તિપ્પણિયે સંધે અન્ને તિપ્પણિયે સંધે ? ” હે ભગવન્ ! ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ સદ્રૂપ છે, કે અસદ્રૂપ છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર-“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ તિપ્પણિયે સંધે સિય આયા, સિય નો આયા ” ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ (૧) અમુક અપેક્ષાએ

भवति१, 'सिय नो आया२' स्यात् नो आत्मा-अनात्मा असद्वर्णो
भवति२, 'सिय अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय३' स्यात्-अवक्तव्यं
वस्तु-आत्मा-सद्वर्ण इति च नो आत्मा-अनात्मा असद्वर्ण इति शब्देन युगपद-
व्यपदेशद्वयप्रशङ्क्यम् ३, 'सिय आया य नो आया य४' स्यात् आत्मा-सद्वर्णश्च,
नो आत्मा-असद्वर्णश्च४, तनु-अत्र 'एक आत्मा एरुः नो आत्मा' द्विकसंयोगा-
त्मके प्रथमे भङ्गे त्रिषु प्रदेशेषु द्वौ विकल्पा कथं घटते ? इति चेदत्राह-एते त्रयो-
ऽपि प्रदेशद्वयोराकाशप्रदेशयोस्तिष्ठन्ति तदाकाशप्रदेशावगाहनापेक्षया एव द्विक-

કિંસી અપેક્ષા સદ્વર્ણ મી હૈ ૧, ઔર કિંસી અપેક્ષા અસદ્વર્ણ મી હૈ ૨
'સિય અવત્તવ્વં આયાઇય-નો આયાઇય ૩ તથા યહ ત્રિપ્રદેશી સ્કન્ધ
સદ્વર્ણ સે ઔર અસદ્વર્ણ સે એક સાથ શબ્દોં દ્વારા કહા નહીં જા સકતા
હૈ-ત્રયોંકિ પ્રવૃત્તિ ક્રમશઃ હી હોતી હૈ-ઇસ કારણ કથંચિત્ અવ-
ક્તવ્ય મી હૈ ૩ । 'સિય આયા ય નો આયા ય ૪' એક કાલ મેં કથંચિત્
યહ સદ્વર્ણ મી હૈ ઔર અસદ્વર્ણ મી હૈ ૪, શંકા-યહાં 'એક આત્મા એક
નો આત્મા' ઇસ દ્વિકસંયોગી પહેલે ભંગ મેં ત્રીન પ્રદેશોં મેં દો વિકલ્પ
કૈસે ઘટતે હૈં અર્થાત્ ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કા એક પ્રદેશ આત્મા ઔર એક
અનાત્મા હો ગયા કિન્તુ ત્રીસરા પ્રદેશ કયા હૈ ? ઉત્તર-ત્રિપ્રદેશી કે યે
ત્રીનોં પ્રદેશ દો આકાશપ્રદેશોં મેં રહતે હૈં ઉન દો આકાશપ્રદેશોં કી
અવગાહના કી અપેક્ષા સે યહ દ્વિકસંયોગી પહેલા ભંગ્ગ હોતા હૈ । ઇસી
પ્રકાર આગે મી દ્વિકસંયોગી 'આત્મા અવક્તવ્યમ્' ઇસ ચૌથે ભંગ મેં

સદ્વર્ણ છે, (૨) અમુક અપેક્ષાએ અસદ્વર્ણ છે, "સિય અવત્તવ્વં આયાઇય નો
આયાઇય ૩" (૩) સદ્વર્ણ અને અસદ્વર્ણ શબ્દો વડે એક સાથે અવક્તવ્ય
હોવાની અપેક્ષાએ તે અવક્તવ્ય રૂપ પણ છે, કારણ કે શબ્દોની પ્રવૃત્તિ
ક્રમશઃ જ થાય છે. "સિય આયા ય નો આયા ય" (૪) એક જ કાળે તે
કથંચિત્ સદ્વર્ણ પણ છે અને કથંચિત્ અસદ્વર્ણ પણ છે.

શંકા—અહિયાં એક આત્મા એક નો આત્મા આ પ્રમાણેના દ્વિકસંયોગી
આ પહેલા ભંગમાં ત્રણ પ્રદેશોમાં બે વિકલ્પો કેવી રીતે ઘટિત થાય છે ?

ઉત્તર—ત્રણ પ્રદેશોના આ ત્રણે પ્રદેશો બે આકાશપ્રદેશોમાં રહે છે.
તે બે આકાશપ્રદેશોની અવગાહનાની અપેક્ષાએ આ દ્વિકસંયોગી પહેલા
ભંગ બને છે. એજ પ્રમાણે હવે પછી પણ દ્વિકસંયોગી "આત્મા અવક્તવ્યમ્"
આ ચોથા ભંગમાં 'નો આત્મા અવક્તવ્યમ્' આ સાતમા ભંગમાં સમાજ

संयोगिकः प्रथमो भङ्गो घटते । एवमग्रेऽपि चतुर्थे सप्तमे च भङ्गे विज्ञेयम् । एवं बहुबहुप्रदेशिकस्क्न्धेषु सर्वत्र द्विकसंयोगिकभङ्गेषु द्वयोः स्थानयोरेकवचनमवगा-
हनापेक्षया विभागापेक्षया च ज्ञातव्यमिति । 'सिय आया य नो आयाओ य५'
स्यात् आत्मा-सद् रूपश्च एकप्रदेशापेक्षया नो आत्मानौ असद् रूपौ अकैकप्रदेशा-
पेक्षया, एकप्रदेशविवक्षया एकवचनम्, प्रदेशद्वये अनेकत्वविवक्षया सूत्रे बहुवचनम् ।
एवमग्रेऽपि सर्वत्र बोध्यम् ५, 'सिय आयाओ य नो आया य६' स्यात् आत्मानौ
सद् रूपौ च, नो आत्मा-असद् रूपश्च६, 'सिय आया य अवक्तव्यं आयाइय नो
आयाइय७' स्यात् आत्मा सद् रूपश्च, अवक्तव्यः-आत्मा सद् रूप इति च नो आत्मा

‘नो आत्मा अवक्तव्यम्’ इस सातवें भंगो में समझ लेना चाहिये इस प्रकार बहुत बहुत प्रदेशी स्कंधों में सब जगह द्विकसंयोगी भंगो में दोनों स्थानों में एकवचन अवगाहना की अपेक्षा से तथा विभागों की अपेक्षा से जानना चाहिये। ‘सिय आया य नो आयाओ य ५’ एक प्रदेश की अपेक्षा यह कथंचित् सदरूप है और इसके अनेक प्रदेश असदरूप हैं ५ यहाँ कहीं कहीं जो दो प्रदेशों में ‘आया’ ऐसा एकवचन का प्रयोग किया गया है वह दो प्रदेशों का एकप्रदेश में अवगाढ आदि के एकत्व की विवक्षा से किया गया है तथा ‘नो आयाओ’ ऐसा जो बहुवचन का प्रयोग किया गया है वह भेद (अलग अलग) की विवक्षा से किया गया है— इसी प्रकार से आगे भी समझ लेना चाहिये ‘सिय आयाओ य नो आया य ६’ तथा कथंचित् अनेक सदरूप है और एक सदरूप है ६, सिय-

લેવું. આ પ્રમાણે બહુ બહુ પ્રદેશીસ્કંધોમાં બધેજ દ્વિકસંયોગીભંગોમાં બન્ને સ્થાનોમાં અવગાહનાની અપેક્ષાએ એકવચન અવગાહનાની અપેક્ષાએ તથા વિભાગોની અપેક્ષાએ સમજી લેવું. “સિય આયા ચ નો આયાઓ ચપ” (૫) સ્કંધની અપેક્ષાએ તે કથંચિત્ સદ્વચ છે અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ કથંચિત્ અસદ્વચ છે અહીં જે પહેલાં “આયા” આ એક વચનના પદનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે, તે સ્કંધની અપેક્ષાએ કરવામાં આવ્યો છે, અને “નો આયાઓ” આ બહુવચનનો જે પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે, તે પ્રદેશોની અપેક્ષાએ કરવામાં આવ્યો છે એજ પ્રમાણે આગળ પણ સમજી લેવું. “સિય આયાઓ ચ નો આયા ચદ” (૬) તથા પ્રદેશોની અપેક્ષાએ કથંચિત્ સદ્વચ છે અને સ્કંધની અપેક્ષાએ અસદ્વચ છે. “સિય આયા ચ અવત્તવ્વં આયાદ્વ નો આયાદ્વ” તે અમુક અપેક્ષાએ

અનાત્મા-અસદ્રૂપ ઇતિ ચ શબ્દેન યુગપદ્ વક્તુમશક્યત્વાત્ અત્ર દ્વયોઃ સ્થાનયોરેક વચનં ત્રયાણાં પ્રદેશાનામાકાશપ્રદેશદ્વાયગાદિત્યાપેક્ષયેતિ પૂર્વ ઉક્તમેવ ૭, 'સિય આયાહ્ય અવત્તન્વાઈ આયાઓ ય નો આયાઓ ય ૮' સ્યાત્ આત્મા સદ્રૂપ ઇતિ ચ અવત્તન્વ્યૌ-આત્માનો-સદ્રૂપૌ ચ નો આત્માનો-અમદ્રૂપૌ ચ ૮, 'સિય આયાઓ ય અવત્તન્વં આયાહ્ય નો આયાહ્ય ૯' સ્યાત્ આત્માનો સદ્રૂપૌ ચ અવત્તન્વ્યઃ-આત્મા-સદ્રૂપ ઇતિ ચ નો-આત્મા-અસદ્રૂપ ઇતિ ચ શબ્દેન યુગપદ્વ્યપદેષ્ટુમશક્યઃ ૯, 'સિય નો આયા ય અવત્તન્વ આયાહ્ય નો આયાહ્ય ૧૦' સ્યાત્ નો આત્મા-અસદ્રૂપશ્ચ, અવત્તન્વ્યઃ-આત્મા સદ્રૂપ ઇતિ ચ નો આત્મા-અસદ્રૂપ ઇતિ ચ શબ્દેન યુગપદ્વ્યપદેષ્ટુમશક્યઃ, અત્રાપિ દ્વયોઃ સ્થાનયોરેકવચનમાકાશપ્રદેશ-દ્વાયગાદિનાપેક્ષયૈવ ૧૦, 'સિય નો આયા ય અવત્તન્વાઈ આયાઓ ય નો આયાઓ

આયા ય અવત્તન્વં આયાહ્ય નો આયાહ્ય ૭' કથંચિત્ યહ સદ્રૂપ હૈ ઔર કથંચિત્ આત્માં એવં નો આત્મા ઇન શબ્દોં દ્વારો યુગપત્ નહીં કહ સકને કે કારણ અવત્તન્વ્ય ધી હૈ ૭, 'સિય આયાહ્ય અવત્તન્વાઈ, આયાઓ ય નો આયાઓ ય ૮' કથંચિત્ એક સદ્રૂપ હૈ ઔર અનેક અવ-ત્તન્વ્ય સદ્રૂપ ઔર અસદ્રૂપ ઇન શબ્દોં દ્વારો યુગપત્ નહીં કહા જા સકને કે કારણ અવત્તન્વ્ય રૂપ ધી હૈ, ૮ 'સિય આયાઓ ય અવત્તન્વં આયાહ્ય' નો આયાહ્ય કથંચિત્ અનેક સદ્રૂપ હૈ ઔર એક અવત્તન્વ્ય સદ્રૂપ એવં અસદ્રૂપ ઇન દોનોં શબ્દોં દ્વારો યુગપત્ નહીં કહો જા સકને કે કારણ અવત્તન્વ્ય રૂપ હૈ ૯, 'સિય નો આયા ય અવત્તન્વં આયાહ્ય નો આયાહ્ય ૧૦' કથંચિત્ એક અસદ્રૂપ હૈ ઔર એક અવત્તન્વ્ય-આત્મા નો આત્મા રૂપ સે એક સાથ કહા નહીં જા સકને કે કારણ અવત્તન્વ્ય રૂપ ધી હૈ ૧૦ 'સિય

સદ્રૂપ પણુ છે, અને કથંચિત્ આત્મા અને નો આત્મા શબ્દો વડે એક સાથે અવાચ્ય હોવાને કારણે અવકતવ્ય રૂપ પણુ છે. " સિય આયાહ્ય અવ-ત્તન્વાઈ, આયાઓ ય નો આયાઓ ય ૮ " (૮) ક્યારેક સ્કંધની અપેક્ષાએ તે સદ્રૂપ છે, અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તે સદ્રૂપ અને અસદ્રૂપ આ શબ્દો દ્વારા એક સાથે અવાચ્ય હોવાને કારણે અવકતવ્ય રૂપ પણુ છે. " સિય આયાઓ ય અવત્તન્વં આયાહ્ય નો આયાહ્ય ૯ " (૯) ક્યારેક પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તે સદ્રૂપ પણુ હોય છે અને સ્કંધની અપેક્ષાએ તે સદ્રૂપ અને અસદ્રૂપ આ બે શબ્દો દ્વારા એક સાથે અવકતવ્ય હોવાને કારણે અવકતવ્ય રૂપ પણુ હોય છે. " સિય નો આયા ય અવત્તન્વં આયાહ્ય નો આયાહ્ય ૧૦ " (૧૦) તે સ્કંધની અપેક્ષાએ કથંચિત્ અસદ્રૂપ પણુ છે અને આત્મા નો આત્મા વડે એક સાથે અવાચ્ય હોવાને કારણે અવકતવ્ય રૂપ પણુ છે. " સિય નો

‘ય ૧૧’ સ્યાત્ નો આત્મા અસદ્રૂપશ્ચ અવક્તવ્યૌ—આત્માનો ચ સદ્રૂપો નો આત્માનો ચ—અસદ્રૂપો ઇતિ ચ શબ્દેન યુગપદ્ વ્યપદેષ્ટુમશક્યૌ ૧૧, ‘સિય નો આયાઓ ય અવક્તવ્વં આયાઇય નો આયાઇય ૧૨’ સ્યાત્ નો આત્માનો અસદ્રૂપો ચ, અવક્તવ્યઃ—આત્મા—સદ્રૂપ ઇતિ ચ નો આત્મા અસદ્રૂપ ઇતિ ચ યુગપદ્ વ્યપદેષ્ટુમશક્યઃ ૧૨, ‘સિય આયા ય નો આયા ય અવક્તવ્વં આયાઇય નો આયાઇય ૧૩’ સ્યાત્ આત્મા સદ્રૂપશ્ચ નો આત્મા—અનાત્મા અસદ્રૂપશ્ચ, અવક્તવ્યઃ—આત્મા ઇતિ ચ નો આત્મા અનાત્મા અસદ્રૂપશ્ચેતિ ચ યુગપદ્ વ્યપદેષ્ટુમશક્યઃ ૧૩. અત્ર ત્રયોદશસ્વપિ ભક્તેષુ ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ ઇત્યસ્ય સમ્બન્ધોઽવસેયઃ, એવં ત્રિપ્રદેશિકે સ્કન્ધે ત્રયોદશભક્તાઃ ૧૩. ગૌતમસ્તત્ર કારણં પૃચ્છતિ—‘સે કેળદ્વેળં મંતે !

નો આયા ય અવક્તવ્વાઈ આયાઓ ય નો આયાઓ ય ૧૧’ કથંચિત્ એક અસદ્રૂપ હૈં ઓર અનેક અવક્તવ્ય આત્મા રૂપ સે એવં અનાત્મા રૂપ સે અવક્તવ્ય મો હૈં ૧૧, ‘સિય નો આયાઓ ય, અવક્તવ્વં આયાઇય નો આયા ઇય’ કથંચિત્ અનેક નો આત્મારૂપ ઓર એક અવક્તવ્ય—આત્મા તથા નો આત્મારૂપ સે યુગપત્ કહા જા નહીં સકને કે કારણ અવક્તવ્યરૂપ હૈં ૧૨, ‘સિય આયા ય નો આયા ય અવક્તવ્વં આયાઇય નો આયાઇય ૧૩, કથંચિત્ યહ સદ્રૂપ મો હૈં, કથંચિત્ અસદ્રૂપ મો હૈં, એવં અવક્તવ્ય—સદ્રૂપ તથા અસદ્રૂપ હન શબ્દોં દ્વારા યુગપત્ કહા નહીં જા સકને કે કારણ અવક્તવ્ય મો હૈં ૧૩ યહાં હન તેરહ મંગોં મેં ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કા સંબંધ જાનનાં ચાહિયે. ત્રિપ્રદેશિકસ્કન્ધ મેં હન ૧૩ તેરહ મંગોં કે હોને મેં કયા કારણ હૈં ? હસીં વાત કો ગૌતમ પ્રશ્ન સે યોં પૂછતે

‘આયા ય અવક્તવ્વાઈ આયાઓ ય નો આયાઓ ય ૧૧’ (૧૧) ક્યારેક તે સ્કન્ધની અપેક્ષાએ અસદ્રૂપ પણ છે, અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અનેક આત્મા રૂપે અને અનેક અનાત્મા રૂપે અવક્તવ્ય પણ છે. “સિય નો આયાઓ ય, અવક્તવ્વં આયાઇય નો આયાઇય ૧૨” (૧૨) ક્યારેક તે પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અનેક નો આત્મા રૂપ છે, તથા આત્મા અને નો આત્મા રૂપે એક સાથે અવાચ્ય હોવાને કારણે અવક્તવ્ય રૂપ પણ છે. “સિય આયા ય નો આયા ય અવક્તવ્વં આયાઇય નો આયાઇય ૧૩” (૧૩) ક્યારેક તે સદ્રૂપ પણ હોય છે, અસદ્રૂપ પણ હોય છે અને સદ્રૂપ—અસદ્રૂપ આ બે શબ્દો દ્વારા એક સાથે અવાચ્ય હોવાને કારણે અવક્તવ્ય રૂપ પણ છે. ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધમાં આ પ્રકારના ૧૩ ભાગાઓ (વિકલ્પો) સંભવી શકે છે. હવે ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધમાં આ ૧૩ ભાગાઓનો સદ્ભાવ કયા કારણે હોય છે, તે જાણવા માટે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે—“સે કેળદ્વેળં મંતે ! એવં

एवं वुच्चइ-तिप्पएसिए खंधे सिय आया एवं चेव उच्चारेयव्वं जाव सिय आया य नो आया य अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय ?' हे भदन्त ! तत्-अथ केना-
थेन एवमुच्यते-त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः स्यात् आत्मा-सद्रूपः, एवमेव-पूर्वोक्तरी-
त्यैव उच्चारयितव्यं वक्तव्यं यावत् स्यात् नो आत्मा, स्यात् अवक्तव्यम्-आत्मा
इति च नो आत्मा इति च इत्यादि त्रयोदश उपर्युक्ता भङ्गा बोध्याः । तदन्तिम-
माह-स्यात् आत्मा च नो आत्मा च अवक्तव्यः-आत्मा इति च नो आत्मा इति
चेति १३ । भगवानाह-‘गोयमा । अप्पणो आइहे आया १, परस्स आइहे नो आया २,
तदुभयस्स आइहे अवत्तव्वं आयाइय नो आयाइय ३’ हे गौतम ! त्रिप्रदेशिकः
स्कन्धः आत्मनः स्वस्य त्रिप्रदेशिक स्कन्धस्य वर्णादिपर्यायैः आदिष्टे-आदेशे सति

हैं-‘से केणहेणं भंते ! एवं वुच्चइ, तिप्पएसिए खंधे सिय आया एवं
चेव उच्चारेयव्वं जाव सिय आया य नो आया य अवत्तव्वं आयाइय
नो आयाइय’ हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि त्रिप्र-
देशिक स्कंध कथंचित् सदरूप है इत्यादि सब “वह कथंचित् सदरूप भी
है कथंचित् असदरूप भी है और अवक्तव्य रूप भी है” इस १३ तेरहवें
भंग तक कहना चाहिये इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा ! अप्पणो
आइहे आया’ हे गौतम ! त्रिप्रदेशिक स्कंध जब अपनी वर्णादि पर्यायों
से आदिष्ट होता है तब वह अपनी पर्यायों की अपेक्षा से सदरूप है ?
और ‘परस्स आइहे नो आया’ दूसरे चतुष्प्रदेशिकादि स्कन्ध की अपेक्षा
से आदिष्ट होने पर वह नो आत्मा-असदरूप है २ । तथा ‘तदुभयस्स
-आइहे अवत्तव्वं आया इय नो आयाइय’ स्वपर्याय की अपेक्षा से

વુચ્છઇ, તિપ્પેસિયે સ્થંધે સિય આયા એવંચેવ ઉચ્ચારેયવ્વં જાવ સિય આયા ય નો
આયા ય અવત્તવ્વં આયાઇય નો આયાઇય ” હે ભગવન્ ! આપ શા કારણે
એવું કહેો છો કે ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ કથંચિત્તુ સદ્દરૂપ છે, આ પહેલા ભાંગાથી
શરૂ કરીને “ તે કથંચિત્તુ સદ્દરૂપ પણ છે, કથંચિત્તુ અસદ્દરૂપ છે અને અવ-
ક્તવ્ય રૂપ પણ છે. ” આ તેરમાં ભાંગા પર્યાન્તતા કથનને પ્રશ્નમાં
આવરી લેવું જોઈએ

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર-“ ગોયમા ! અપ્પણો આઈહે આયા ’ હે ગૌતમ !
જ્યારે પોતાના વર્ણાદિ પર્યાયોની અપેક્ષાએ ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધની ત્રિવક્ષા કરાય
છે, ત્યારે તે પોતાના પર્યાયોની અપેક્ષાએ સદ્દરૂપ ગણાય છે, અને “પરસ્સ
આઈહે નો આયા ” ચતુષ્પ્રદેશિક આદિ સ્કંધની અપેક્ષાએ કથિત થાય, તો
તે નો આત્મા રૂપ (અસદ્દરૂપ) ગણાય છે, “તદુભયસ્સ આઈહે અવત્તવ્વં
આયાઇય નો આયાઇય ” તથા સ્વપર્યાય અને પરપર્યાયની અપેક્ષાએ કથિત થાય,

આત્મા-સ્વપર્યાયાપેક્ષયા સદ્રૂપો ભવતિ ૧, પરસ્પ ચતુષ્પ્રદેશિકાદિસ્કન્ધાન્તરસ્ય પર્યાયૈઃ આદિષ્ટે-આદેશે સતિ નો આત્મા-અનાત્મા પરપર્યાયાપેક્ષયા અસદ્રૂપો ભવતિ ૨, તદુભયસ્ય સ્વપરોમયપર્યાયૈઃ આદિષ્ટે આદેશે સતિ અવક્તવ્યં વસ્તુ ભવતિ-આત્મા ઇતિ ચ નો આત્મા ઇતિ ચશબ્દેન યુગપદ્વ્યપદેષ્ટુમશક્યં ભવતિ ૩, “દેસે આઈદ્દે સઽભાવપજ્જવે, દેસે આઈદ્દે અસઽભાવપજ્જવે તિપ્પણસિણ સંઘે આયા ય નો આયા ય ૪” યદા દેશઃ એકઃ આદિષ્ટઃ એકાપેક્ષયા સઙ્ગાવપર્યાયઃ દેશઃ અપરઃ આદિષ્ટઃ અસઙ્ગાવપર્યાયઃ તદા ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ આત્મા-સદ્રૂપશ્ચ નો આત્મા-અનાત્મા અસદ્રૂપશ્ચ ત્રયાણાં પ્રદેશાનાં પ્રદેશદ્વયાવગાહત્વાદુભયત્રૈકલ્યચનમ્ ૪. ‘દેસે આઈદ્દે સઽભાવપજ્જવે દેસા આઈદ્દા અસઽભાવપજ્જવા તિપ્પણસિણ સંઘે આયા ય નો આયાઓ ય ૫’ યદા દેશઃ એકઃ આદિષ્ટઃ સઙ્ગાવપર્યાયઃ, દેશૌ આદિષ્ટૌ અસઙ્ગા-

આદિષ્ટ હોને પર વહ અવક્તવ્ય હોતા હૈ ક્યોંકિ હન શબ્દોં દ્વારા વહ એક સાથ કહા નહીં જા સકતા હૈ ૩ । ‘દેસે આઈદ્દે સઽભાવપજ્જવે, દેસે આઈદ્દે અસઽભાવપજ્જવે તિપ્પણસિણ સંઘે આયા ય નો આયા ય ૪’ જવ ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ અપને એકદેશકી અપેક્ષા સે આદિષ્ટ હોતા હૈ-તવ વહ ઉસ સઙ્ગાવ પર્યાય વાલે દેશ કી અપેક્ષા સે સદ્રૂપ હૈ, ઓર અસઙ્ગાવ પર્યાય વાલે દૂસરે દેશ કી અપેક્ષા સે આદિષ્ટ હોને પર અસદ્રૂપ હૈ ઇસલિયે ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કથંચિત્ આત્મા કથંચિત્ નો આત્મા રૂપ હૈ યહ ચૌથા ભંગ હૈ ૪’ ‘દેસે આઈદ્દે સઽભાવપજ્જવે દેસા આઈદ્દા અસઽભાવપજ્જવા તિપ્પણસિણ સંઘે આયા ય નો આયાઓ-ય ૫’ જવ ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ અપને એક-દેશ સે આદિષ્ટ હોતા હૈ તવ વહ ઉસકી અપેક્ષા સઙ્ગાવપર્યાય વાલા હોને સે સદ્રૂપ હૈ ઓર જવ-અનેક અસઙ્ગાવપર્યાયોં વાલે અનેક દેશોં

તો તે અવક્તવ્ય રૂપ છે, કારણ કે આત્મા નો આત્મા શબ્દો વડે તે એક સાથે વાચ્ય હોતો નથી પહેલાં ત્રણ ભાંગાનું આ પ્રકારનું સ્પષ્ટીકરણ કરીને, હવે ચોથા ભાંગાનું સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આવે છે-“દેસે આઈદ્દે સઽભાવપજ્જવે, દેસે આઈદ્દે અસઽભાવપજ્જવે તિપ્પણસિણ સંઘે આયા ય નો આયા ય ૪” બ્યારે ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધનો તેના એકદેશની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે છે, ત્યારે તે સદ્ભાવ પર્યાયવાળા દેશની અપેક્ષાએ સદ્રૂપ છે અને અસદ્ભાવ પર્યાયવાળા બીજા દેશની અપેક્ષાએ અસદ્રૂપ છે. (૫) “દેસે આઈદ્દે સઽભાવપજ્જવે દેસા આઈદ્દા અસઽભાવપજ્જવા તિપ્પણસિણ સંઘે આયા ય નો આયાઓ ય ૫” બ્યારે ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધનો એક દેશની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે છે, ત્યારે સદ્ભાવ પર્યાયવાળા એકદેશની અપેક્ષાએ તે સદ્રૂપ હોય છે, અને બ્યારે અનેક અસદ્ભાવ પર્યાયવાળા અનેક દેશોની અપેક્ષાએ તે આદિષ્ટ થાય

વપર્યવૌ, તદા ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ આત્મા સદ્રૂપશ્ચ, નો અત્માનો અસદ્રૂપો ચ ૬,
 'દેસા આહટ્ટા સઘ્માવપજ્જવા દેસે આહટ્ટે અપઘ્માવપજ્જવે તિપ્પણસિણ સંઘે
 આયાઓ ય નો આયા યદ્' યદા દેશો આદિષ્ટો, સઙ્ગાવપર્યવૌ, દેશઃ એકઃ આદિષ્ટઃ
 અસઙ્ગાવપર્યવઃ તદા ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ આત્માનો સદ્રૂપો ચ, નો આત્મા-
 અનાત્મા અસદ્રૂપશ્ચ ભવતિ ૬, 'દેસે આહટ્ટે સઘ્માવપજ્જવે દેસે આહટ્ટે તદુભય-
 પજ્જવે તિપ્પણસિણ સંઘે આયા ય અવત્તવ્વં આયાહ્ય નો આયાહ્ય ૭' યદા દેશઃ
 એક આદિષ્ટઃ સઙ્ગાવપર્યવઃ દેશઃ અરઃ આદિષ્ટ સ્તદુભયપર્યવઃ સઙ્ગાવાસઙ્ગાવો-
 ભયપર્યવઃ તદા ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ આત્મા સદ્રૂપશ્ચ, અવત્તવ્યઃ-આત્મા ઇતિ ચ

સે આદિષ્ટ હોતા હૈ તબ્બે પર્યાયેં' ઉસ મેં ન હોને કે કારણ વહ અનેક
 અસદ્રૂપ પર્યાયોં વાલા હૈ એક આત્મા ઓર અનેક નો આત્માઈં-હસ
 પ્રકાર કા યહ પાંચવાં ભંગ હુમા ૫। 'દેસા આહટ્ટા સઘ્માવપજ્જવા
 દેસે આહટ્ટે અસઘ્માવપજ્જવે તિપ્પણસિણ સંઘે આયાઓ ય નો આયા
 યદ્' જબ યહ ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ અપને અનેક સઙ્ગાવ પર્યાયોં વાલે દેશોં
 સે આદિષ્ટ હોતા હૈ તબ્બ વહ કથંચિત્ અનેક સદ્રૂપોં વાલા હૈ, ઓર
 જબ વહ અસઙ્ગાવપર્યાય વાલે અપને એકદેશ સે આદિષ્ટ હોતા તબ્બ વહ
 અસદ્રૂપ વાલા હૈ હસપ્રકાર કા અનેક આત્માઈં ઓર એક નો આત્મા
 યહ છઠા ભંગ હુમા ૬, 'દેસે આહટ્ટે સઘ્માવપજ્જવે, દેસે આહટ્ટે તદુ-
 ભયપજ્જવે તિપ્પણસિણ સંઘે આયા ય અવત્તવ્વં આયાહ્ય નો આયાહ્ય
 ૭' જબ ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ અપને સઙ્ગાવપર્યાય વાલે એકદેશ સે આદિ-
 ષ્ટ હોતા હૈ-તબ્બ વહ સદ્રૂપ હૈ ઓર જબ વહ સઙ્ગાવપર્યાય વાલે દુસરે
 દેશ સે આદિષ્ટ હોતા હૈ તબ્બ યે ઉભય પર્યાયેં' ઉસકી એક સાથ શબ્દ

છે, ત્યારે તે પર્યાયો તેમાં ન હોવાને કારણે તે અનેક અસદ્રૂપોવાળો હોય છે.

(૬) “દેસા આહટ્ટા સઘ્માવપજ્જવા, દેસે આહટ્ટે અસઘ્માવપજ્જવા તિપ્પણસિણ સંઘે આયાઓ ય નો આયા યદ્” જ્યારે તે ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધનો તેના અનેક સદ્ભાવ-પર્યાયોવાળા દેશોની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે છે, ત્યારે તે કથયિતૂ અનેક સદ્રૂપવાળો છે, અને જ્યારે તેના અસદ્ભાવ પર્યાયવાળા એકદેશની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે છે, ત્યારે તે અસદ્રૂપવાળો

(૭) “દેસે આહટ્ટે સઘ્માવપજ્જવે, દેસે આહટ્ટે તદુભયપજ્જવે તિપ્પણસિણ સંઘે આયા ય અવત્તવ્વં આયાહ્ય નો આયાહ્ય ૭” જ્યારે ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધનો તેની સદ્ભાવ પર્યાયવાળા એક દેશની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે છે, ત્યારે તે સદ્રૂપ છે; અને જ્યારે તે સદ્ભાવપર્યાયવાળા અને અસદ્ભાવપર્યાયવાળા

નો આત્મા इति च युगपदव्यपदेशदुमशक्यः अत्रापि त्रयाणामाकाशप्रदेशद्वयावगो-
 दित्वापेक्षया उभयत्रैकवचनम् । ७, “देसे आइहे सवभावपज्जवे देसा आइह्वा तदु-
 भयपज्जवा, तिप्पएसिए खंधे आया य अवत्तव्वाइं आयाओ य नो आयाओ-
 य” यदा देश एक आदिष्टः । विवक्षितः सदभावपर्यव, देशा आदिष्टाः
 विवक्षिताः तदुभयपर्यवाः सद्भावसद्भावोभयपर्यवः तदा त्रिप्रदेशिकः
 स्कन्धः आत्मा-सद्वृत्तश्च, अवक्तव्यो-आत्मानौ च सद्वृत्तौ, नो आत्मानौ
 असद्वृत्तौ च-इति युगपदव्यपदेशदुमशक्यौ ८, ‘ देसा आइह्वा सवभाव-
 पज्जवा- देसे आइहे तदुभयपज्जवे तिप्पएसिए-खंधे आयाओ-य अवत्तव्वं-
 आयाइय नो आयाइय ९’ यदा देशौ आदिष्टौ सद्भावपर्यवौ, देशा एकः

દ્વારા કहीं नहीं जा सकने के कारण वह अवक्तव्य कोटि में आजाता
 है, इसलिये एक आत्मा है, और दूसरा अवक्तव्य है ऐसा यह सातवां
 भंग हुआ- (७) ‘देसे आइहे सवभावपज्जवे देसा आइह्वा तदुभयपज्जवा
 तिप्पएसिए खंधे आया य अवत्तव्वाइं आयाओ य नो आयाओ य’ जब
 वह त्रिप्रदेशिक स्कन्ध अपने एक सद्भावपर्याय वाले देश से आदिष्ट
 होता है तब वह सद्वृत्त वाला है, और जब वह अपने सद्भावपर्यायों वाले
 एवं असद्भावपर्यायों वाले अनेक देशों से आदिष्ट होता है तब वह त्रिप्र-
 देशिक स्कन्ध सद्वृत्त एवं असद्वृत्त शब्दों द्वारा युगपत् नहीं कहे जा
 सकने के कारण अवक्तव्य होता है, ऐसे एक आत्मा और अनेक अव-
 क्तव्य ऐसा यह आठवां भंग बनता है- ८। ‘देसा आइह्वा सवभावपज्जवा
 देसे आइहे तदुभयपज्जवे तिप्पएसिए खंधे आयाओ य अवत्तव्वं आया
 इय नो आयाइय’ जब सद्भावपर्याय वाले देशों को लेकर- वह

અન્ય દેશથી આદિષ્ટ થાય છે, ત્યારે તેની તે બન્ને પર્યાયો એક સાથે
 અવક્તવ્ય હોવાને કારણે તે અવક્તવ્ય કોટિમાં આવી જાય છે. (૮) “ દેસા-
 આઈહ્વા સવભાવપજ્જવા દેસા આઈહ્વા તદુભયપજ્જવા તિપ્પસિયે સંધે આયા ય
 અવત્તવ્વાઈ આયાઓ ય નો આયાઓ ય” બ્યારે તે ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ પોતાના
 અનેક સદ્ભાવ પર્યાયોવાળા દેશો વડે સ્કંધ રૂપે આદિષ્ટ થાય છે, ત્યારે તે
 સદ્વૃત્તવાળો છે, અને બ્યારે તે પોતાના સદ્ભાવપર્યાયવાળા અને અસદ્ભ-
 ભાવપર્યાયોવાળા અનેક દેશો વડે પ્રદેશ રૂપે આદિષ્ટ થાય છે, ત્યારે તે
 ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ સદ્વૃત્ત અને અસદ્વૃત્ત શબ્દો દ્વારા એક સાથે વાચ્ય નહીં
 થઈ શકવાને કારણે અવક્તવ્ય હોય છે. (૯) “ દેસા-આઈહ્વા સવભાવપજ્જવા,
 દેસે આઈહે તદુભયપજ્જવે તિપ્પસિયે સંધે આયાઓ ય અવત્તવ્વં આયાઈય નો

આદિષ્ટઃ તદુભયપર્યવઃ સદ્ભાવાસદ્ભાવોભયપર્યવસ્તદા ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ આત્માનો
 ચ સદ્રૂપો અવક્તવ્યઃ-આત્મા-સદ્રૂપ ઇતિ ચ, નો આત્મા-અસદ્રૂપ ઇતિ ચ
 યુગપદ્વ્યપદેષ્ટમશ્વયઃ ૯ । ‘एए तिन्नि भंगा’ एते पूर्वोक्तास्त्रयो भङ्गाः सप्तमाष्टम-
 नवमरूपा विज्ञेयाः । अथ दशममाह-‘ देसे आइष्टे असम्भावपज्जवे देसे आइष्टे
 तदुभयपज्जवे तिप्पएसिए खंधे नो आया य अवत्तव्वं आयाइ य नो आयाइ य १०’
 यदा देशः एकः आदिष्टः असद्भावपर्यवः, देशः अरः आदिष्टः तदुभयपर्यवः-
 सद्भावसद्भावोभयपर्यवस्तदा त्रिप्रदेशिकः स्कन्धः नो आत्मा-अनात्मा अम-
 द्रूपश्च अवक्तव्यः-आत्मा सद्रूप इति च नो आत्मा -असद्रूप इति च युगपद

ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ આદિષ્ટ હોતા હૈ તવ વહ અનેક પ્રદેશો સે
 સદ્રૂપ હૈ, ઓર જવ સદ્રૂપ ઓર અસદ્રૂપ પર્યાય વાલે એકદેશ કો
 લેકર વહ આદિષ્ટ હોતા હૈ તવ વહ યુગપત્ હન દોનો પર્યાયો કો
 કહને વાલે શબ્દ કે અભાવ સે અવક્તવ્ય હોતા હૈ અતઃ અનેક
 આત્માઈ ઓર એક અવક્તવ્ય હૈ એસા યહ નવવાં ભંગ હોતા ૯ । ‘एए
 तिन्नि भंगा’ इस प्रकार से ये तीन सातवां, आठवां, नौवां भंग हैं ।
 ‘देसे आइष्टे असम्भावपज्जवे देसे आइष्टे तदुभयपज्जवे तिप्पएसिए खंधे
 नो आया य अवत्तव्वं आयाइ य नो आयाइ य १०’ जब त्रिप्रदेशिक
 स्कन्ध अपने असद्भावपर्याय वाले एकदेश से आदिष्ट होता है तब
 वह त्रिप्रदेशिक स्कन्ध नो आत्मा-असद्भाव वाला हो जाता है, और
 जब वह तदुभयपर्याय वाले अपने दूसरे देशसे आदिष्ट होता है तब
 वह त्रिप्रदेशिक स्कन्ध सद्रूप और असद्रूप से युगपत् नहीं कहा जा
 सकने वाला होने के कारण अवक्तव्य कोटि में आजाता है, इसलिये

આયાઈય ” જ્યારે સદ્ભાવપર્યાયવાળા દેશોની અપેક્ષાએ તે ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ
 આદિષ્ટ (કથિત) થાય છે, ત્યારે તે સદ્રૂપ છે, અને જ્યારે સદ્રૂપ અને
 અસદ્રૂપપર્યાયવાળા એક બીજા દેશની અપેક્ષાએ તે આદિષ્ટ થાય છે, ત્યારે
 તે બંને પર્યાયોને એક સાથે પ્રકટ કરનારા શબ્દને અભાવે તે અવક્તવ્ય
 હોય છે. “एए तिन्नि भंगा” આ પ્રકારે સાતમો, આઠમો અને નવમો આ ત્રણ
 ભાંગાઓ બને છે. (૧૦) “देसे आइष्टे असम्भावपज्जवे, देसे आइ तदुभयपज्जवे
 तिप्पएसिए खंधे नो आया य अवत्तव्वं आयाइ य नो आयाइ य १०” જ્યારે ત્રિપ્ર-
 દેશિક સ્કન્ધ પોતાના અસદ્ભાવ પર્યાયવાળા એકદેશની અપેક્ષાએ અદિષ્ટ
 થાય છે, ત્યારે તે ત્રિપ્રદેશિકસ્કન્ધ અસદ્રૂપવાળો થઈ જાય છે, અને જ્યારે
 તે સદ્રૂપ અને અસદ્રૂપ પર્યાયવાળા પોતાના બીજા દેશની અપેક્ષાએ આદિષ્ટ
 થાય છે, ત્યારે તે ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ સદ્રૂપ અને અસદ્રૂપ શબ્દો વડે એક
 સાથે વાચ્ય ન હોવાને કારણે અવક્તવ્ય કોટિમાં આવી જાય છે. (૧૧)

એકદા વ્યપદેષ્ટુમશક્યઃ ૧૦, 'દેસે આઈદે અસંભાવપજ્જવે દેસા આઈદા તદુભય પજ્જવા તિપ્પણસિણે સંધે નો આયા ય અવત્તવાઈ આયાઓ ય નો આયાઓ ય ૧૧' યદા દેશઃ એકઃ આદિષ્ટઃ અસદ્ભાવપર્યવાઃ, દેશા આદિષ્ટાઃ તદુભયપર્યવાઃ-સદ્ભાવા-સદ્ભાવપર્યવાઃ તદા ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો નો આત્મા ચાસદરૂપઃ અવક્તવ્યો આત્માનો સદરૂપો નો આત્માનો-અનાત્માનો અસદરૂપો એતિ યુગપદ્વ્યપદેષ્ટુમશક્યો ૧૧, 'દેસા આઈદા અસંભાવપજ્જવા દેસે આઈદે તદુભયપજ્જવે, તિપ્પણસિણે સંધે નો આયાઓ ય અવત્તવ્વં આયાઈય નો આયાઈય ૧૨' યદા દેશા આદિષ્ટાઃ અસદ્ભાવપર્યવાઃ, દેશઃ એકઃ આદિષ્ટઃ તદુભયપર્યવાઃ-સદ્ભાવાસદ્ભાવોભયપર્યવ સ્તદા ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ-

વહ નો આત્મા ઔર અવક્તવ્ય સે મિશ્ર યહ દસવાં ભંગ હૈ ૧૦ 'દેસે આઈદે અસંભાવપજ્જવે, દેસા આઈદા તદુભયપજ્જવા તિપ્પણસિણે સંધે નો આયા ય અવત્તવાઈ આયાઓ ય નો આયાઓ ય ૧૧' જબ વહ ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ અસદ્ભાવપર્યાય વાલે અપને એકદેશ સે આદિષ્ટ હોતા હૈ, તબ વહ અસદ્રૂપ હો જાતા હૈ ઔર જબ વહ અપને સદ્ભાવપર્યાય વાલે એવં અસદ્ભાવપર્યાય વાલે અનેક દેશો સે આદિષ્ટ હોતા હૈ, તબ વહ સદ્રૂપ અસદ્રૂપ દોનો પર્યાય કો એક સાથ કહને વાલે શબ્દ કે અભાવ-મેં અવક્તવ્ય હો જાતા હૈ અતઃ નો આત્મા એક, અવક્તવ્ય અનેક, યહ ગ્યારહવાં ભંગ હૈ ૧૧. 'દેસા આઈદા અસંભાવપજ્જવા, દેસે આઈદે તદુભયપજ્જવે તિપ્પણસિણે સંધે નો આયાઓ ય અવત્તવ્વં આયાઈય નો આયાઈય' જબ ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કે અસદ્ભાવપર્યાયવાલે અનેકદેશ આદિષ્ટ હોતે હૈ, ઔર જબ હસકા તદુભયપર્યાયવાલા એક-દેશ આદિષ્ટ હોતા હૈ-તબ વહ ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ અનેક દેશો સે અસ-

“દેસે આઈદે અસંભાવપજ્જવે દેસા આઈદા તદુભયપજ્જવા તિપ્પણસિણે સંધે નો આયા ય અવત્તવાઈ આયાઓ ય નો આયાઓ ય ૧૧” જ્યારે તે ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ પોતાના અસદ્ભાવપર્યાયવાળા એકદેશની અપેક્ષાએ આદિષ્ટ થાય છે, ત્યારે તે ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ અસદ્રૂપ થઈ જાય છે, અને જ્યારે તે પોતાના સદ્ભાવપર્યાયવાળા અને અસદ્ભાવપર્યાયવાળા અનેક દેશોની અપેક્ષાએ આદિષ્ટ થાય છે, ત્યારે તે સદ્રૂપ અસદ્રૂપ બંને પર્યાયોને એક સાથે કહેનારા શબ્દના અભાવને કારણે અવક્તવ્ય થઈ જાય છે. (૧૨) “દેસા આઈદા અસંભાવપજ્જવા, દેસે આઈદે તદુભયપજ્જવે તિપ્પણસિણે સંધે નો આયાઓ ય અવત્તવ્વં આયાઈય નો આયાઈય” જ્યારે ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધના અસદ્ભાવ પર્યાયવાળા અનેક દેશોની અપેક્ષાએ આદિષ્ટ થાય છે, અને જ્યારે તેના તદુભય (સદ્રૂપ અસદ્રૂપ) પર્યાયવાળા એકદેશ આદિષ્ટ થાય છે, ત્યારે તે ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ અસદ્રૂપ

નો આત્માનો ચ-અસદ્-રૂપો અવત્તવ્યઃ-આત્મા इति च नो आत्मा इति च युगपद्-
 વ્યપદેદ્દુમશક્યઃ ૧૨, 'દેસે આહદ્દે સવ્ભાવપજ્જવે દેસે આહદ્દે અસવ્ભાવપજ્જવે
 દેસે આહદ્દે તદુભયપજ્જવે તિપ્પણસિણ સંધે આયા ય નો આયા ય, અવત્તવ્વં આયા-
 હય, નો આયાહય ૧૩, યદા દેશઃ એકઃ આદિષ્ટઃ સદ્ભાવપર્યાયઃ, દેશઃ અપરઃ આદિષ્ટઃ
 અમદ્ભાવપર્યાયઃ, દેશઃ અન્યસ્તૃતીયઃ આદિષ્ટઃ તદુભયપર્યાયસ્તદા ત્રિપ્રદેશિકઃ
 સ્કન્ધઃ આત્મા ચ સદ્-રૂપઃ નો આત્મા ચ અસદ્-રૂપ, અવત્તવ્યઃ-આત્મા સદ્-રૂપ
 इति च नो आत्मा-असद्-रूप इति च -યુગપદ્વ્યપદેદ્દુમશક્યઃ ૧૩, તથા ચ ત્રિપ્ર-
 દેશિકસ્કન્ધે ત્રયોદશ ઉપર્યુક્તા મજ્ઞા ભવન્તિ તત્ર પૂર્વોક્તેષુ સત્તસુ પ્રથમાઃ સકલા-

દરૂપ હોતા હૈં ઓર આત્મા નો આત્મા इन शब्दों द्वारा वह युगपत् कहा
 जाने वाला नहीं होने के कारण एकदेश से अवतत्तव्य भी है, अतः यहाँ
 नो आत्मा अनेक और अवतत्तव्य एक ऐसा चारहवाँ भंग है । १२। 'देसे
 आहद्वे सव्भावपज्जवे, देसे आहद्वे असव्भावपज्जवे देसे आहद्वे तदुभय-
 पज्जवे तिप्पणसिण संधे आया य नोआया य अवत्तव्वं आयाहय नो
 आयाहय १३' जब त्रिप्रदेशिक स्कन्ध का सद्भावपर्यायवाला एकदेश
 आदिष्ट होता है तथा जब असद्भावपर्यायवाला उसका दूसरा देश
 आदिष्ट होता है एवं जब उसका तदुभयपर्यायवाला एक तीसरा देश
 आदिष्ट होता है-तब वह त्रिप्रदेशिक स्कन्ध सद्रूप होता है, असद्रूप
 भी होता है और सद्रूप असद्रूप इन शब्दों से युगपत् चोले जाने वाला
 नहीं होने के कारण अवतत्तव्य भी हो जाता है इसलिये एक आत्मा एक
 अनात्मा और एक अवतत्तव्य ऐसा यह तेरहवाँ भंग है १३ । इस प्रकार
 से ये तेरह भंग त्रिप्रदेशिक स्कंध में प्रकट किये गये हैं ।' अर्थात्-त्रिप्र-

હોય છે અને આત્મા, નો આત્મા આ બન્ને શબ્દો દ્વારા એક સાથે અવાચ્ય
 હોવાનેકારણે અવત્તવ્ય પણ થઈ જાય છે (૧૩) “દેસે આહદ્દે સવ્ભાવપજ્જવે,
 દેસે આહદ્દે અસવ્ભાવપજ્જવે, દેસે આહદ્દે તદુભયપજ્જવે તિપ્પણસિણ સંધે આયા ય નો
 આયા ય અવત્તવ્વં આયાહય નો આયાહય” જ્યારે ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધનો સદ્-
 ભાવપર્યાયવાળો એકદેશ આદિષ્ટ થાય છે, તથા જ્યારે અસદ્ભાવપર્યાય-
 વાળો તેનો બીજો દેશ આદિષ્ટ થાય છે અને જ્યારે તેનો તદુભય (સદ્રૂપ-
 અસદ્રૂપ બન્ને) પર્યાયવાળો એક ત્રીજો દેશ આદિષ્ટ થાય છે, ત્યારે તે
 ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ સદ્રૂપ પણ હોય છે, અસદ્રૂપ પણ હોય છે અને સદ્રૂપ,
 અસદ્રૂપ શબ્દો વડે એક સાથે અવાચ્ય હોવાને કારણે અવત્તવ્ય પણ હોય
 છે. આ પ્રકારના આ ૧૩ ભાગોનો ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધમાં પ્રકટ કરવામાં આવ્યા

દેશાઃ-સંપૂર્ણત્રિપ્રદેશિકસ્કન્ધાપેક્ષયા ત્રયો દ્વિપ્રદેશિકસ્કન્ધવદેવ૩, તદન્યેષુ ત્રિષુ ત્રયઃસ્ત્રયોમજ્ઞાઃ એકવચનબહુવચનભેદાત્ ? સપ્તમસ્ત્વેકવિધ એવેતિ ત્રયોદશ-મજ્ઞાઃ, તદુપસંહરન્નાહ-‘ સે તેજઢેગં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ-તિષ્વપસિષ્વ સ્વંધે સિય

દેશિકસ્કંધ મેં તેરહ બંગ બનતે હેં । ઇનમેં સે પહેલે કે ત્રીન બંગ તો સમ્પૂર્ણ સ્કંધ કી અપેક્ષા સે હૈ । ફિર આત્મા ઓર નો આત્મા કે સાથ ત્રીન બંગ અર્થાત્ ચૌથા, પાંચવાં ઓર છઠા યે ત્રીન બંગ બનતે હેં ફિર આત્મા ઓર અવક્તવ્ય કે સાથ ત્રીન બંગ, સાતવાં, આઠવાં ઓર નવ વાં બનતે હેં । ફિર નો આત્મા ઓર અવક્તવ્ય કે સાથ ત્રીન બંગ (દસ વાં, ગ્યારહવાં, બારહવાં) બનતે હૈ । આત્મા એક, નો આત્મા એક ઓર અવક્તવ્ય એક યહ આત્મા આદિ કો એકવચન રચને સે ત્રિસંયોગી તેરહવાં બંગ બનતા હૈ ૧૩ । ત્રિપ્રદેશી સ્કંધ મેં ત્રીન હી પ્રદેશ હોને કે કારણ-કિસી ભી તરહ બહુવચન નહીં આ સકના હૈ । અતઃ યહ એક હી બંગ બનતા હૈ । આશય યહ હૈ કિ ત્રિપ્રદેશી સ્કંધ મેં તેરહ બંગ બનતે હેં ઊનમેં સે ત્રીન બંગ તો સમ્પૂર્ણ સ્કંધ કી અપેક્ષા સે બનતે હેં । જિનકી વ્યાખ્યા (સ્પષ્ટના) પહેલે કર દી ગઈ હૈ । આગે આત્મા ઓર નો આત્મા કે સાથ ત્રિસંયોગી ત્રીન બંગ બનતે હેં । ઊનમેં સે ‘આત્મા એક ઓર નો આત્મા એક’ યહ બંગ જબ ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધ ત્રિપ્રદેશાવગાઢ (દો આકાશ પ્રદેશ પર સ્થિત) હોતા હૈ તબ દોનોં તરફ એકવચન રહતે હુએ બનતા હૈ । જબ ત્રિપ્રદેશી સ્કંધ ત્રિપ્રદેશાવગાઢ હો તબ ‘આત્મા એક ઓર નો આત્મા બહુત’ તથા ‘આત્મા બહુત ઓર નો આત્મા એક’ યે દો બંગ (પાંચવાં ઓર છઠા) બનતે હેં । ઇસી પ્રકાર ‘આત્મા ઓર અવક્તવ્ય’ કે સાથ ત્રીન બંગ તથા ‘નો આત્મા ઓર અવક્તવ્ય કે સાથ ત્રીન બંગ’ બન જાતે હેં । કિન્તુ દોનોં તરફ બહુવચન વાલા બંગ નહીં બનતા હૈ કયોં કિ યહ ત્રિપ્રદેશી સ્કંધ હૈ । અતઃ દોનોં તરફ બહુવચન નહીં આ સકતા હૈ । કિન્તુ આગે ચતુઃપ્રદેશી આદિ સ્કંધોં મેં દોનોં તરફ બહુવચન વાલા બંગ બન સકતા હૈ । ‘સે તેજઢેગં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ, તિષ્વપસિષ્વ સ્વંધે સિય

છે. અહીં પૂર્વોક્ત સાત ભાંગાઓમાં જે પહેલાં ત્રણ ભાંગાઓ છે, તેઓ સમસ્ત ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધની અપેક્ષાએ પ્રકટ કરાયા છે. દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધમાં જેવાં ત્રણ ભાંગાઓ પહેલાં બતાવવામાં આવ્યા છે, એવા જ આ ત્રણ ભાંગાઓ છે. બાકીના ત્રણ ભાંગાઓમાં જે અવાન્તર ત્રણ ત્રણ ભાંગાઓ કહેવામાં આવ્યા છે, તે એકવચન અને બહુવચનની અપેક્ષાએ કહેવામાં આવ્યા છે. તથા જે સાતમો ભાંગો છે તેમાં કેાઈ અવાન્તર લેહ

આયા તં ચેવ જાવ નોઆયાહ્ય' હે ગૌતમ ! તત્-તેનાર્થેન એવમુચ્યતે-ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સ્યાત્ આત્મા તદેવ-પૂર્વોક્તવદેવ, યાવત્ સ્યાત્ નો આત્મા, સ્યાત્ અવક્તવ્યમ્-આત્મા ઇતિ ચ નો આત્મા ઇતિ ચ, ઇત્યાદિરીત્યા પૂર્વોક્તાસ્રયોદશભજ્ઞાઃ વિજ્ઞેયાઃ । તદન્તિમો ભજ્ઞો યથા-ત્રિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સ્યાત્ આત્મા ચ, નો આત્મા ચ અવક્તવ્યઃ આત્મા ઇતિ ચ નો આત્મા ઇતિ ચેતિ ભાવઃ ।

ત્રિકપ્રદેશિકસ્કન્ધસ્ય ૧૩ ત્રયોદશભજ્ઞકોષ્ટકમ્ ।

(અત્ર ભજ્ઞેષુ દ્વિત આરમ્ભ્ય સર્વત્ર 'અનેક'-શબ્દઃ પ્રયુક્તઃ)

સંપૂર્ણસ્કન્ધાપેક્ષયા સકલાદેશિનોઽસંયોગિનસ્રયો ભજ્ઞા યથા—

આત્મા	—	નો-આત્મા	—	અવક્તવ્યમિતિ
(૩)—એકઃ ૧		એકઃ ૨		એકઃ ૩

દ્વિકસંયોગિનો નવભજ્ઞા યથા—

આત્મા—નોઆત્મા	આત્મા—અવક્તવ્યમ્	નો આત્મા—અવક્તવ્યમ્
(૧) એકઃ — એકઃ	(૪) એકઃ — એકઃ	(૭) એકઃ — એકઃ
(૨) એકઃ — અનેકે	(૫) એકઃ — અનેકે	(૮) એકઃ — અનેકે
(૩) અનેકે — એકઃ	(૬) અનેકે — એકઃ	(૯) અનેકે — એકઃ

ત્રિકસંયોગી—એકો ભજ્ઞો યથા—

આત્મા	—	નો આત્મા	—	અવક્તવ્યમ્
(૧)—એકઃ	—	એકઃ	—	એકઃ
(સર્વે-૩ + ૯ + ૧=૧૩)				

ચતુષ્પદેશિકઃ સ્કન્ધઃ કિમ્-આત્મા-સદ્રૂપો ભવતિ ? કિં વા અન્યઃ-નોઆત્મા અનાત્મા અસદ્રૂપો ભવતિ ? ઇતિ પૃચ્છા મગવાનાહ-'ગોયમા ! ચતુષ્પદેશિણ સ્વંધે

આયા તં ચેવ જાવ નો આયાહ્ય' હસી કારણ હે ગૌતમ । મેંને તેરહવે' મંગ તક એસા કહા હૈ કિ ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કથંચિત્ સદ્રૂપ હૈ ઇત્યાદિ ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-'આયા મંતે । ચતુષ્પદેશિણ સ્વંધે અન્ને પુચ્છા' હે ભદન્ત । જો ચતુષ્પદેશિક સ્કન્ધ હૈ વહ કયા સદ્રૂપ હૈ

નથી, તે તો એકજ પ્રકારનો છે. "સે તેણદ્વેણ ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ, તિષ્પદેશિણ સ્વંધે સિય આયા, તંચેવ જાવ નો આયાહ્ય" હે ગૌતમ । તે કારણે ત્રિપ્રદેશિક સ્કન્ધ કયારેક સદ્રૂપ હોય છે આ પહેલા ભાગાથી લઈને "સદ્-રૂપ પણ હોય છે, અસદ્રૂપ પણ હોય છે અને અવક્તવ્ય પણ હોય છે." આ ૧૩માં ભાગા પર્યન્તના ૧૩ વિકલ્પો કહ્યા છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-"આયા મંતે ! ચતુષ્પદેશિણ સ્વંધે અન્ને પુચ્છા ?" હે મગવન્ ! જે ચાર પ્રદેશિક સ્કન્ધ છે, તે શું સદ્રૂપ હોય છે કે અસદ્રૂપ હોય છે ?

સિય આયા૧, સિય નોઆયા૨, ' હે ગૌતમ ! ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સ્યાત્ આત્મા સદ્રૂપઃ૧, સ્યાત્ નો આત્મા અસદ્રૂપઃ૨, 'સિય અવત્તવ્વં આયાહ્ય નો આયા-હ્ય૩' સ્યાત્ અવત્તવ્યમ્-આત્મા સદ્રૂપ ઇતિ ચ નો આત્મા-અનાત્મા અસદ્રૂપ ઇતિ ચ યુગપદવ્યવસ્થાપનશક્યમ્૩, 'સિય આયા ય નો આયા ય૧' સ્યાત્ આત્મા ચ સદ્રૂપઃ, નો આત્મા ચ-અસદ્રૂપઃ૧, 'સિય આયા ય નો આયાઓ ય૨' સ્યાત્ આત્મા ચ સદ્રૂપઃ સ્યાત્ નો આત્માનશ્ચ અસદ્રૂપાઃ૨, 'સિય આયાઓ ય નો આયા ય૩' સ્યાત્ આત્માનશ્ચ સદ્રૂપાઃ સ્યાત્ નો આત્મા ચ અસદ્રૂપઃ૩, 'સિય આયાઓ ય નો આયાઓ ય૪,' સ્યાત્ આત્માનશ્ચ સદ્રૂપાઃ નો આત્માનશ્ચ અસદ્રૂપાઃ૪ 'સિય આયા ય અવત્તવ્વં આયાહ્ય નો આયાહ્ય ય૧,' સ્યાત્ આત્મા

યા અસદ્રૂપ હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—' ચતુષ્પદસિંધુ સંધે સિય આયા૧, સિય નો આયા ૨' હે ગૌતમ ! ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ સ્યાત્ કથં-ચિત્ આત્મા-સદ્રૂપ હૈ૧, કથંચિત્ આત્મા-અસદ્રૂપ હૈ ૨, 'સિય અવ-ત્તવ્વં આયાહ્ય નો આયાહ્ય' ઓર કથંચિત્ વહ આત્મા ઓર અનાત્મા હન શબ્દોં દ્વારા ઇક હી કાલ મેં કહા નહીં જા સકને કે કારણ અવત્ત-વ્યરૂપ હૈ ૩, 'સિય આયા-ય નો આયા ય' કથંચિત્ વહ સદ્રૂપ હૈ ઓર અસદ્રૂપ હૈ ૪, 'સિય આયા ય નો આયાઓ ય' કથંચિત્ વહ ઇકપ્રદેશ કી અપેક્ષા સદ્રૂપ હૈ ઓર અનેક અપને પ્રદેશોં કી અપેક્ષા વહ અસ-દ્રૂપ હૈ ૫, 'સિય આયાઓ ય નો આયા ય' કથંચિત્ વહ અપને અનેક પ્રદેશોં કી અપેક્ષા સદ્રૂપ હૈ ઓર ઇક પ્રદેશકી અપેક્ષા અસદ્રૂપ હૈ ૬ 'સિય આયાઓ ય નો આયાઓ ય' કથંચિત્ વહ ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ અનેક પ્રદેશોં સે સદ્રૂપ હૈ, ઓર અનેક પ્રદેશોં સે અસદ્રૂપ ખી હૈ ૭,

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર—“ ચતુષ્પદસિંધુ સંધે સિય આયા૧, સિય નો આયા૨ ” હે ગૌતમ ! ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ (૧) અમુક અપેક્ષાએ આત્મરૂપ-સદ્રૂપ છે અને (૨) અમુક અપેક્ષાએ અનાત્મરૂપ-અસદ્રૂપ છે, “ સિય અવત્તવ્વં આયાહ્ય નો આયાહ્ય૩ ” અને આત્મા અને નો આત્મા શબ્દો વડે એક સાથે અવાચ્ય હોવાને કારણે તે કથંચિત્ અવત્તવ્ય રૂપ પણ છે. “ સિય આયા ય નો આયા ય૧ ” (૧) તે અમુક અપેક્ષાએ સદ્રૂપ પણ છે અને અસદ્રૂપ પણ છે, “સિય આયા ય નો આયાઓ ય૨” (૨) તે સ્કન્ધની અપેક્ષાએ ક્યારેક સદ્રૂપ પણ હોય છે અને પોતાના અનેક પ્રદેશોની અપેક્ષાએ તે ક્યારેક અસદ્રૂપ પણ હોય છે. “ સિય આયાઓ ય, નો આયાહ્ય૩ ” (૩) ક્યારેક તે પોતાના પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સદ્રૂપ હોય છે અને સ્કન્ધની અપે-

ચ સદ્રૂપઃ અવક્તવ્યમ્ આત્મેતિ ચ નો આત્મેતિ ચ ૧, 'સિય આયાય અવત્તન્વાઈ આયાઓ ય નો આયાઓ ય૨' સ્યાત્ આત્મા ચ સદ્રૂપઃ અવક્તવ્યાનિ-આત્માનશ્ચ નો આત્માનશ્ચ૨, 'સિય આયાઓ ય અવત્તન્વં આયાઈય નો આયાઈય૩' સ્યાત્ આત્માનશ્ચ સદ્રૂપાઃ અવક્તવ્યમ્ આત્મા ઇતિ ચ નો આત્મા ઇતિ ચ૩, 'સિય આયાઓ ય અવત્તન્વાઈ આયાઓ ય નો આયાઓ ય૪' સ્યાત્ આત્માનશ્ચ સદ્રૂપાઃ અવક્તવ્યાનિ આત્માનશ્ચ નો આત્માનશ્ચ૪. (૮) 'સિય નોઆયા ય અવત્તન્વં આયાઈય

'સિય આયા ય અવત્તન્વં આયાઈય નો આયાઈય' કથંચિત્ વહ આત્મા-સદ્રૂપ હૈ, ઔર આત્મા તથા નો આત્મા इन शब्दों के द्वारा वह एक साथ कहना अशक्य होने से अवक्तव्य है ८, 'सि य आया य, अवतत्तन्वाइं आयाओ य नो आयाओ य' कथंचित् वह एक प्रदेश से सद्रूप है तथा सद्रूप और असद्रूप इन शब्दों द्वारा वह एक साथ कहा जा नहीं सकने के कारण बहुत प्रदेशों से अवक्तव्य है ९, 'सि य आयाओ य अवतत्तन्वं आयाइय नो आयाइय' कथंचित् वह अनेक प्रदेशों से सद्रूप है, तथा आत्मा एवं नो आत्मा इन शब्दों-द्वारा युगपत् कहा जा नहीं सकने के कारण अवक्तव्य है १०, 'सि य आयाओ य अवतत्तन्वाइं आयाओ य, नो आयाओ य' कथंचित् यह अनेक प्रदेशों से सद्रूप है, तथा अनेक प्रदेशों से सद्रूप और असद्रूप इन शब्दों द्वारा युगपत् नहीं कहा जा सकने के कारण अवक्तव्यरूप है ११, (६×५×८ ३=

ક્ષાએ અસદ્રૂપ હોય છે. “સિય આયાઓય નો આયાઓય૪” (૪) ક્યારેક તે ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કંધ સદ્રૂપ પણ હોય છે અને અસદ્રૂપ પણ હોય છે. “સિય આયા ય અવત્તન્વં આયાઈય નો આયાઈય૧” (૧) ક્યારેક તે આત્મા-સદ્રૂપ હોય છે અને આત્મા તથા નો આત્મા શબ્દો દ્વારા એક સાથે અવાચ્ય હોવાને કારણે અવક્તવ્ય હોય છે “સિય આયા ય, અવત્તન્વાઈ આયાઓય નો આયાઓય૨” (૨) ક્યારેક તે સદ્રૂપ હોય છે અને આત્માઓ અને નો આત્માઓ શબ્દો વડે એક સાથે અવાચ્ય હોવાને કારણે તે અવક્તવ્ય પણ હોય છે. “સિય આયાઓય અવત્તન્વં આયાઈય નો આયાઈય૩” (૩) ક્યારેક તે અનેક સદ્રૂપોવાળો હોય છે અને આત્મા અને નો આત્મા શબ્દો વડે એક સાથે અવાચ્ય હોવાને કારણે અવક્તવ્ય રૂપ પણ હોય છે. “સિય આયાઓય અવત્તન્વાઈ આયાઓય, નો આયાઓય” (૪) ક્યારેક તે અનેક સદ્રૂપોવાળો હોય છે અને અનેક સદ્રૂપો અને અનેક અસદ્રૂપો વડે એક સાથે અવાચ્ય હોવાને કારણે અનેક અવક્તવ્યો રૂપ પણ હોય છે. ॥૮॥.

નો આયાહ્ય૧, સ્યાત્ નોઆત્મા ચ અસદ્રૂપઃ અવક્તવ્યમ્—આત્મા સદ્રૂપ इति च नोआत्मा-असद्रूप इति च युगपदव्यपदेष्टुमशक्यम् १, ‘सिय नो आया य अव-
त्तवाहं आया य नो आयाओ य२’ स्यात् नो आत्मा च अवक्तव्यानि आत्मानश्च,
नो आत्मानश्च२, ‘सिय नो आयाओ य अवक्तव्यं आयाह्य नो आयाह्य३’ स्यात्
नो आत्मानश्च, अवक्तव्यम् आत्मा इति च नोआत्मा इति च३, ‘सिय नो आयाओ
य अवत्तवाहं आयाओ य नो आयाओ य४’ स्यात् नोआत्मानश्च अवक्तव्यानि-
आत्मानश्च नोआत्मानश्चेति४। (१२ × ३-१५) ‘सिय आया य नो आया य अव-

૧૧) ‘સિય આયા ય, અવત્તવ્વં આયાહ્ય નો આયાહ્ય’ કથંચિત્ત્ વહ
અસદ્રૂપ હૈ, અવક્તવ્ય હૈ, કયોંકિ સદ્રૂપ ઔર અસદ્રૂપ હન શવ્દોં
દ્વારા વહ યુગપત્ત્ કહા નહીં જો સકતા હૈ ૧૨ ‘સિય નો આયા ય, અવ-
ત્તવાહં આયાઓ ય નો આયાઓ ય’ કથંચિત્ત્ આત્મા-અસદ્રૂપ હૈ એવં
અનેક પ્રદેશોં કી અપેક્ષા અવક્તવ્યરૂપ હૈં, કયોંકિ વહ અનેક આત્મા
ઔર અનેક નો અનાત્માઓ દ્વારા યુગપત્ત્ કહા નહીં જા સકતા હૈ ૧૩
‘સિય નો આયાઓ ય અવત્તવ્વં આયાહ્ય નો આયાહ્ય’ કથંચિત્ત્ વહ
અનેક નો આત્મા રૂપ હૈ, એક અવક્તવ્ય હૈ કયોંકિ આત્મા નો આત્મા-
રૂપ સે વહ યુગપત્ત્ કહા નહીં જા સકતા હૈ ૧૪, ‘સિય નો આયાઓ ય,
અવત્તવાહં આયાઓ ય નો આયાઓ ય’ કથંચિત્ત્ વહ અનેક નો આત્મા
રૂપ હૈ, અપને અનેક પ્રદેશોં કી અપેક્ષા અવક્તવ્ય રૂપ હૈ, કયોંકિ વહ
અનેક આત્મા રૂપ સે ઔર અનેક નો આત્મારૂપ સે એક સાથ કહા જા
નહીં સકતા હૈ ૧૨, (૧૧×૪=૧૫)

“ સિય નો આયા ય, અવત્તવ્વં આયાહ્ય નો આયાહ્ય ૧ ” (૧) ક્યારેક
તે ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કંધ અસદ્રૂપ હોય છે અને સદ્રૂપ અને અસદ્રૂપ
શબ્દો દ્વારા એક સાથે અવાચ્ય હોવાને કારણે કથંચિત્ત્ અવક્તવ્ય હોય છે.
“સિય નો આયા ય, અવત્તવાહં આયા ય નો આયાઓય૨” (૨) ક્યારેક તે અસદ્રૂપ
હોય છે અને અનેક પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અવક્તવ્ય હોય છે, કારણ કે તે
અનેક આત્માઓ અને અનેક નો આત્માઓ દ્વારા એક સાથે અવાચ્ય હોય છે.
“ સિય નો આયાઓ ય, અવત્તવ્વં આયાહ્ય નો આયાહ્ય૩ ” ક્યારેક તે અનેક નો
આત્મા રૂપ હોય છે અને આત્મા, નો આત્મા રૂપે એક સાથે વાચ્ય નહીં હોવાને
કારણે અવક્તવ્ય રૂપ હોય છે. “ સિય નો આયાઓય, અવત્તવાહં, આયાઓય
નો આયાઓય૪ ” (૪) ક્યારેક તે અનેક નો આત્મા રૂપ હોય છે અને અનેક
આત્મા રૂપે અને અનેક નો આત્મા રૂપે તે એક સાથે અવાચ્ય હોવાને
કારણે પોતાના અનેક પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અવક્તવ્ય રૂપ હોય છે (૩+૧૨=૧૫)

તત્ત્વં આયા ય નો આયા ય ૧૬' સ્યાત્ આત્મા ચ સદ્રૂપઃ, નોઆત્મા ચ અસદ્-
રૂપઃ અવક્તવ્યમ્-આત્મા इति च सद्रूपः, नोआत्मा इति च असद्रूपः १६,
“सिय आया य नो आया य अवत्तव्वाइं आयाओ य नो आयाओ य १७' स्यात्
आत्मा च सद्रूपः नो आत्मा च असद्रूपः अवक्त्वानि-आत्मानश्च सद्रूपा इति
च नोआत्मानश्च असद्रूपा इति च युगपद् व्यपदेष्टुमशक्यम् १७, ‘सिय आया य
नो आयाओ य अवत्तव्वां आयाइय नो आयाइय १८' स्यात् आत्मा च सद्रूपः नो
आत्मानश्च असद्रૂपाः, अवक्त्वम્ आत्मा-सद्रूप इति च नोआत्मा-असद्रूप
इति च युगपद्व्यपदेष्टुमशक्यम् १८, ‘सिय आयाओ य नो आया य अवत्तव्वां
आयाइय नो आयाइय १९' स्यात् आत्मानश्च सद्रूपाः नो आत्मा च असद्रूपः

અવ ત્રિસંયોગી ચાર ભંગો કો કહતે હૈં-‘સિય આયા ય
નો આયા ય અવત્તવ્વં આયા ય નો આયા ય’ કથંચિત્ત્ વહ સદ્રૂપ
હૈ કથંચિત્ત્ અસદ્રૂપ હૈ ઔર સદ્રૂપ એવં અસદ્રૂપહન શબ્દોં દ્વારા વહ
કહા નહીં જા સકને કે કારણ અવક્તવ્ય હૈ ૧૬, ‘સિય આયા ય, નો
આયા ય, અવત્તવ્વાઈં આયાઓ ય નો આયાઓ ય’ વહ કથંચિત્ત્
સદ્રૂપ હૈ, ઔર કથંચિત્ત્ અસદ્રૂપ હૈ એવં અપને અનેક
સદ્રૂપોં સે તથા અનેક અસદ્રૂપોં સે અવક્તવ્ય હૈ। ક્યોંકિ
વહ હન શબ્દોં દ્વારાં એક સાથ નહીં કહા જા સકતા હૈ ૧૭ ‘સિય
આયા ય નો આયાઓ ય અવત્તવ્વં આયાઈય નો આયાઈય’ કથંચિત્ત્
વહ સદ્રૂપ હૈ, અનેક અસદ્રૂપ હૈ તથા સદ્રૂપ ઔર અસદ્રૂપ હન
શબ્દોં દ્વારા વહ યુગપત્ અવક્તવ્ય હૈ ૧૮, ‘સિય આયાઓ ય નો આયા
ઓ ય અવત્તવ્વં આયાઈય નો આયાઈય’ કથંચિત્ત્ વહ અનેક સદ્રૂપ હૈ

“સિય આયા ય નો આયા ય અવત્તવ્વં આયા ય નો આયા ય ૧૬” (૧૬) તે
અમુક અપેક્ષાએ સદ્રૂપ પણ છે, અમુક અપેક્ષાએ અસદ્રૂપ પણ છે અને
સદ્રૂપ, અસદ્રૂપ શબ્દો વડે એક સાથે અવાચ્ય હોવાને કારણે અવકતવ્ય પણ છે.

“સિય આયા ય, નો આયા ય, અવત્તવ્વાઈં આયાઓ ય નો આયાઓ ય ૧૭”
(૧૭) તે અમુક અપેક્ષાએ સદ્રૂપ છે, અમુક અપેક્ષાએ અસદ્રૂપ છે અને
પોતાના અનેક સદ્રૂપો અને અનેક અસદ્રૂપો વડે એક સાથે અવાચ્ય
હોવાને કારણે તે પોતાના અનેક સદ્રૂપો અને અસદ્રૂપો રૂપે અવકતવ્ય છે.

(૧૮) “સિય આયા ય નો આયાઓ ય અવત્તવ્વં આયાઈય નો આયાઈય ૧૮”
ક્યારેક તે સદ્રૂપ છે, અનેક અસદ્રૂપ છે, તથા સદ્રૂપ અને અસદ્રૂપ
શબ્દો દ્વારા એક સાથે અવાચ્ય હોવાને કારણે અવકતવ્ય રૂપ છે. (૧૬)

“સિય આયાઓ ય, નો આયા ય, અવત્તવ્વં આયાઈય નો આયાઈય ૧૯” અમુક
અપેક્ષાએ તે અનેક સદ્રૂપવાળો છે, એક અસદ્રૂપવાળો અને સદ્રૂપ અને

અવક્તવ્યમ્-આત્મા સદ્રૂપ ઇતિ ચ નોઆત્મા અસદ્રૂપ ઇતિ ચ યુગપદ્વયપદેષુ-
મશ્વક્યમ્ ૧૯, ઇતિ । અસ્ય ચતુષ્પ્રદેશિકસ્કંધોત્તરવિંશતિર્ભજાઃ ૧૯ ભવન્તિ, તત્ર-
૧૯ સંયોગિનસ્ત્રયઃ ૩, દ્વિકસંયોગિનો દ્વાદશ ૧૨, ત્રિકસંયોગિનશ્ચત્વારઃ ૪ इत्येकोन-
विंशतिरिति । ગૌતમસ્તત્રકારણં પૃચ્છતિ-‘સે કેણદ્વેણં ભંતે ! एवं वुच्चह-चउप्प-
एसिए खंधे सिय आया य नो आया य अवत्तव्वं तंचेव अट्ठे पडिउच्चारयेव्वं ?’
हे भदन्त ! तत्-अथ केनार्थेन एवमुच्यते-चतुष्प्रदेशिकः स्कंधः स्यात् आत्मा च
नोआत्मा च, अवक्तव्यम्-स एवार्थः-पूर्वोक्तार्थः प्रत्युच्चारयितव्यः पूर्वोक्तार्थस्य
सर्वस्य पुनरुच्चारणमत्र कर्तव्यम् ? । भगवानाह-‘गोयमा ! अप्पणो आइट्ठे आया १,

एक असदरूप है और सदरूप एवं असदरूप से एक वह युगपत् अवक्त
व्य है १९, इस प्रकार से ये चतुष्प्रदेशिक स्कंध के १९ भंग हैं । इनमें
एकसंयोगी तीन ३ भंग हैं द्विकसंयोगी १२ हैं एवं त्रिकसंयोगी ४ भंग
हैं । अर्थात्-पहेले के असंयोगी तीन भंग सकलादेशी (सम्पूर्ण स्कंध
की अपेक्षा) बनते हैं ३ । आगे के बारह भंग द्विकसंयोगी बनते हैं १५
उसके आगे के चार भंग त्रिक संयोगी बनते हैं १९ । यद्यपि त्रिकसंयोगी
आठ भंग बनते हैं किंतु वे छह प्रदेशी स्कंध से पहले नहीं बन सकते
हैं क्योंकि आत्मा, नो आत्मा और अवक्तव्य इन तीनों में बहुवचन
(एक से अधिक) कम से कम छह प्रदेशों के बिना नहीं बन सकता है ।
यहां चतुःप्रदेशी स्कंध में तो त्रिक संयोगी भंगों में किसी एक तरफ
बहुवचन आ सकता है । अतः इसमें त्रिक संयोगी चार ही भंग बनते
हैं । इस प्रकार चतुःप्रदेशी स्कंध में कुल उन्नीस १९ भंग बनते हैं । अब
गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘से केणद्वेणं भंते ! एवं वुच्चह, चउप्पए
सिए खंधे सिय आया य, नो आया य, अवत्तव्वं तंचेव अट्ठे पडि
उच्चारयेव्वं’ हे भदन्त ! अपने जो चतुष्प्रदेशिक स्कंध में १९ भंग कहे
हैं सो क्या कारण है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा’ हे गौतम

असદરૂપ શબ્દો વડે એક સાથે વાચ્ય નહીં થવાને કારણે અવક્તવ્ય રૂપ છે
આ પ્રકારે તે ચારપ્રદેશિક સ્કંધના ૧૯ ભાગાઓ થાય છે. તેમાં ૩ એકસંયોગી
ભાગાઓ, ૧૨ દ્વિકસંયોગી ભાગાઓ અને ૪ ત્રિકસંયોગી ભાગાઓ થાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“સે કેણદ્વેણં ભંતે ! एवं वुच्चह, चउप्पएसिए
खंधे सिय आया य, नो आया य, अवत्तव्वं तंचेव अट्ठे पडिउच्चारयेव्वं” હે
ભગવન્ ! આપે શા કારણે ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કંધના સદરૂપ, અસદરૂપ, અવ-
ક્તવ્ય આદિ ૧૯ ભાગા કહ્યા છે ?

પરસ્સ આહટ્ટે નો આચાર, તદુભયસ્સ આહટ્ટે અવત્તવ્વં આચાહય નો આચાહયરૂ' હે ગૌતમ ! ચતુષ્પદેશિકઃ સ્કન્ધઃ આત્માનઃ સ્વસ્ય ચતુષ્પદેશિકસ્કન્ધસ્ય વર્ણાદિ-પર્યાયૈઃ આદિષ્ટે આદેશે સતિ આત્મા-સ્વપર્યાયાપેક્ષયા સદ્રૂપો ભવતિ ૧ પરસ્ય પશ્ચપદેશિકાદિ સ્કન્ધાન્તરસ્ય પર્યાયૈઃ આદિષ્ટે આદેશે સતિ નોઆત્મા-પરપર્યાયા-પેક્ષયા અસદ્રૂપો ભવતિ ૨, તદુભયસ્ય સ્વપરરૂપસ્ય પર્યાયૈઃ આદિષ્ટે આદેશે સતિ અવક્તવ્યમ્-આત્મા ઇતિ ચ નોઆત્મા ઇતિ ચ યુગપદ્ વ્યપદેષ્ટુમશક્યમ્ ૩, 'દેસે આહટ્ટે સન્ભાવપજ્જવે દેસે આહટ્ટે અસન્ભાવપજ્જવે ? ચઉમંગો ૪' યદા દેશઃ એકઃ આદિષ્ટઃ સ્વપર્યાયૈઃ સદ્ભાવપર્યાયઃ, દેશઃ અપરઃ આદિષ્ટઃ પરપર્યાયૈઃ અસદ્ભાવ-

‘અપ્પણો આહટ્ટે આચા ૧, પરસ્સ આહટ્ટે નો આચાર, તદુભયસ્સ આહટ્ટે અવત્તવ્વં આચાહય નો આચાહયરૂ’ ચતુષ્પદેશિક સ્કંધ અપને વર્ણાદિ રૂપ પર્યાયોં સે આદિષ્ટ હોને પર સદ્રૂપ હૈ ? પશ્ચપદેશિકાદિ સ્કન્ધાન્તર કી પર્યાયોં સે આદિષ્ટ હોને પર વહ અસદ્રૂપ હૈ ૨ કયોંકિ પર-પર્યાયોં કી અપેક્ષા સે-વહ અસદ્રૂપ હોતો હૈ ૨, સ્વપર્યાય એવં પરપર્યાય હન દોનોં પર્યાયોં સે જવ વહ આદિષ્ટ હોતો હૈ, આત્મા નો આત્મા શબ્દોં સે વહ યુગપત્ આદિષ્ટ નહીં હો સકતા હૈ, ઇસલિયે વહ અવક્તવ્ય હૈ । યે અસંયોગીકો ૬ ત્રીન ભંગ હુએ । ટ્રિકસંયોગી ૧૨ ભંગ ઇસપ્રકાર-‘દેસે આહટ્ટે સન્ભાવપજ્જવે દેસે આહટ્ટે અસન્ભાવપજ્જવે ચઉમંગો’ જવ અપની પર્યાયોં સે સદ્ભાવ પર્યાયવાલા ઉસકા એકદેશ આદિષ્ટ હોતો હૈ-ઔર પરપર્યાયોં કી અપેક્ષા સે અસદ્ભાવ પર્યાયવાલા દૂસરા દેશ આદિષ્ટ હોતો હૈ-તવ વહ ચતુષ્પદેશિક સ્કન્ધ સદ્રૂપ હોતો હૈ

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ અપ્પણો આહટ્ટે આચા ૧ પરસ્સ આહટ્ટે નો આચાર, તદુભયસ્સ આહટ્ટે અવત્તવ્વં આચાહય નો આચાહયરૂ ” (૧) ચતુષ્પદેશિક સ્કંધનો તેના પોતાના વર્ણાદિ પર્યાયોની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે, તો તે સદ્રૂપ છે. (૨) પાંચ પ્રદેશિક આદિ સ્કન્ધાન્તરની પર્યાયોની અપેક્ષાએ કહેવામાં આવે, તો તે અસદ્રૂપ છે, કારણ કે પરપર્યાયોની અપેક્ષાએ તે અસદ્રૂપ હોય છે. (૩) સ્વપર્યાયો અને પરપર્યાયો, આ બંનેની અપેક્ષાએ બ્યારે કહેવામાં આવે છે, ત્યારે તે આત્મા અને નો આત્મા શબ્દો વડે એક સાથે અવાચ્ય હોવાને કારણે તે અવક્તવ્ય રૂપ હોય છે. “ દેસે આહટ્ટે સન્ભાવપજ્જવે દેસે આહટ્ટે અસન્ભાવપજ્જવે ચઉમંગો ” બ્યારે તેની પર્યાયોની અપેક્ષાએ સદ્ભાવ પર્યાયવાળો તેનો એકદેશ આદિષ્ટ (કથિત) થાય છે, અને પરપર્યાયોની અપેક્ષાએ અસદ્ભાવ પર્યાયવાળો બીજો દેશ આદિષ્ટ થાય છે, ત્યારે તે ચતુષ્પદેશિક સ્કંધ (૧) સદ્રૂપ

પર્યવઃ તદા ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ આત્મા ચ સદ્ભૂતઃ નોઆત્મા ચ અસદ્ભૂતો ભવતિ ? इत्यादि पूर्वोक्तरीत्या चतुर्भङ्गी वक्तव्या ।

તથાહિ-एकोऽयं पूर्वोक्तो भङ्गः १, शेषभङ्गत्रयं यथा-देसे आइह्ते सम्भावपञ्जवे देसा आइह्ता असम्भावपञ्जवार, देसा आइह्ता सम्भावपञ्जवा देसे आइह्ते असम्भाव-पञ्जवे २, देसा आइह्ता सम्भावपञ्जवा देसा आइह्ता असम्भावपञ्जवा ४×३-७। 'सम्भावपञ्जवेणं तदुभयेण य चउभंगो, असम्भावेणं तदुभयेण य चउभंगो' सद्भाव-पर्यवेण, तदुभयेन च सद्भावपर्यवासद्भावपर्यवेण चतुर्भङ्गी वक्तव्या, तथाहि-‘देसे आइह्ते सम्भावपञ्जवे देसे आइह्ते तदुभयपञ्जवे आयाइय नो आयाइय १, देसे आइह्ते सम्भावपञ्जवे देसा आइह्ता तदुभयपञ्जवा-आयाओ य नो आया-ओ य २, देसा आइह्ता सम्भावपञ्जवा देसे आइह्ते तदुभयपञ्जवे आयाइय-

और असद्वृत्त होता है इत्यादि पूर्वोक्त रीति से यहां चतुर्भङ्गी कहनी चाहिये ‘देसे आइह्ते सम्भावपञ्जवे देसे आइह्ते असम्भावपञ्जवे’ एक तो यह भंग पहिले प्रकट ही कर दिया गया है-१ (४) शेष ३ भंग इस प्रकार हैं-‘देसे आइह्ते सम्भावपञ्जवे, देसा आइह्ता असम्भावपञ्जवार, (५) देसा आइह्ता सम्भावपञ्जवे देसे आइह्ते असम्भावपञ्जवे ३ (६) देसा आइह्ता सम्भावपञ्जवा देसा आइह्ता असम्भावपञ्जवा ४ (७) इस प्रकार से चार ये और पूर्व के तीन भंग, ये-सब मिलकर ७ सात भंग हो जाते हैं। ‘सम्भावपञ्जवेणं तदुभयेण य चउभंगो, अस-म्भावेणं तदुभयेण य चउभंगो’ सद्भावपर्याय को लेकर और तदुभय सद्भाव असद्भाव पर्याय को लेकर चार भंग होते हैं, जो इस प्रकार से हैं-‘देसे आइह्ते सम्भावपञ्जवे, देसे आइह्ता तदुभयपञ्जवे आयाइय नो आयाइय १, देसे आइह्ते सम्भावपञ्जवे, देसा आइह्ता तदुभयपञ्जवा

હોય છે અને (૨) અસદ્વૃત્ત હોય છે’ ઇત્યાદિ ચાર ભાંગા પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર કહેવા જોઇએ. “દેસે આઈહ્તે સમ્ભાવપજ્જવે, દેસે આઈહ્તે અસમ્ભાવ-પજ્જવે” આ એક ભાંગો તો પહેલાં પ્રગટ કર્યો છે. બાકીના ત્રણ ભાંગા નીચે પ્રમાણે સમજવા-“દેસે આઈહ્તે સમ્ભાવપજ્જવે, દેસા આઈહ્તા અસમ્ભાવ-પજ્જવાર, દેસા આઈહ્તા સમ્ભાવપજ્જવા, દેસે આઈહ્તે અસમ્ભાવપજ્જવે ૩, દેસા આઈહ્તા સમ્ભાવપજ્જવા, દેસા આઈહ્તા અસમ્ભાવપજ્જવા ૪” આ પ્રકારના આ ચાર ભાંગા અને પહેલાના ત્રણ ભાંગા મળીને સાત ભાંગા થાય છે. “સમ્ભાવપજ્જવેણં તદુભયેણ ય ચઉભંગો, અસમ્ભાવેણં તદુભયેણ ય ચઉભંગો” સદ્ભાવ પર્યાયની અપેક્ષાએ તથા સદ્ભાવ અસદ્ભાવ પર્યાયની અપેક્ષાએ ચાર ભાંગા થાય છે. તે ચાર ભાંગા નીચે પ્રમાણે છે-“દેસે આઈહ્તે સમ્ભાવપજ્જવે, દેસા આઈહ્તા તદુભયપજ્જવા આયાइय नो आयाइय ૧, દેસે આઈહ્તે સમ્ભાવપજ્જવે, દેસા આઈહ્તા

નો આયાઇય૩, દેસા આઇટ્ટા સંભાવપજ્જવા દેસા આઇટ્ટા તદુભયપજ્જવા આયાઓ ય નો આયાઓ ય" ૪×૭=૧૧ । એવમ્ અસદ્ભાવપર્યવેણ, તદુભયેન ચ-સદ્ભાવાઽસદ્ભાવપર્યવેણ ચતુર્ભંગી વક્તવ્યા, તથાહિ-‘દેસે આઇટ્ટે અસંભાવ-પજ્જવે, દેસે આઇટ્ટે તદુભયપજ્જવે આયાઇય નો આયાઇય૧, દેસે આઇટ્ટે અસંભાવપજ્જવે દેસા આઇટ્ટા તદુભયપજ્જવા આયાઓ ય નો આયાઓ ય૨, દેસા આઇટ્ટા અસંભાવપજ્જવા દેસે આઇટ્ટે તદુભયપજ્જવે આયાઇય નો આયાઇય૩, દેસા આઇટ્ટા અસંભાવપજ્જવા દેસા આઇટ્ટા તદુભયપજ્જવા આયાઓ ય નો આયાઓ ય" ૪×૧૧=૧૫ । એપાર્થઃ પૂર્વવત્ સ્વયમૂહનીયઃ ।

આયાઓ ય નો આયાઓ ય૨, દેસા આઇટ્ટા સંભાવપજ્જવા દેસે આઇટ્ટે તદુભયપજ્જવે આયાઇ ય નો આયાઇ ય૨, દેસા આઇટ્ટા-સંભાવપજ્જવા, દેસા આઇટ્ટા તદુભયપજ્જવા આયાઓ ય, નો આયાઓ ય ૪+૭=૧૧ પૂર્વોક્ત સાત ઔર યે ૪ ભંગ-આત્મા ઔર અવક્તવ્ય કી વિવક્ષા સે હુપ હૈં । ૧૧ હસ પ્રકાર સે ‘અસંભાવેણ તદુભયેણ ય ચતુર્ભંગો’ અસદ્ભાવ પર્યાય એવં તદુભય પર્યાય-સદ્ભાવ અસદ્ભાવ-પર્યાય કો છેકર ચતુર્ભંગી હોતી હૈ-જો હસ પ્રકાર સે હૈ-‘દેસે આઇટ્ટે અસંભાવપજ્જવે દેસે આઇટ્ટે તદુભયપજ્જવે આયાઇય નો આયાઇય૧ દેસે આઇટ્ટે અસંભાવપજ્જવે, દેસા આઇટ્ટા તદુભયપજ્જવા આયાઓ ય નો આયાઓ ય૨, દેસા આઇટ્ટા અસંભાવપજ્જવા દેસે આઇટ્ટે તદુભયપજ્જવે આયાઇ ય નો આયાઇ ય૩, દેસા આઇટ્ટા અસંભાવપજ્જવા દેસા આઇટ્ટા તદુભયપજ્જવા આયાઓ ય નો આયાઓ ય ૪’ ૧૧+૪=૧૫ હનકા અર્થ પહિલે કી તરહ સે હી સમજ

તદુભયપજ્જવા આયાઓ ય નો આયાઓ ય૨; દેસા આઇટ્ટા સંભાવપજ્જવા, દેસે આઇટ્ટે તદુભયપજ્જવે આયાઇય નો આયાઇય૩; દેસા આઇટ્ટા સંભાવપજ્જવા દેસા આઇટ્ટા તદુભયપજ્જવા આયાઓ ય નો આયાઓ ય૪" પહેલાંના સાત ભાંગાઓ અને આ ચાર ભાંગા મળીને ૧૧ ભાંગા થાય છે. પૂર્વોક્ત ૪ અને આ ૪ ભાંગાઓ એકવચન અને બહુવચનની અપેક્ષાએ બન્યા છે એજ પ્રમાણે અસદ્ભાવ પર્યાયની અપેક્ષાએ અને તદુભવ (સદ્૩૫-અસદ્૩૫) પર્યાયની અપેક્ષાએ ચાર ભાંગાઓ બને છે. તે ભાંગાઓ નીચે પ્રમાણે છે-“દેસે આઇટ્ટે અસંભાવપજ્જવે, દેસે આઇટ્ટે તદુભયપજ્જવે આયાઇ ય નો આયાઇ ય૧; દેસે આઇટ્ટે અસંભાવપજ્જવે, દેસા આઇટ્ટા તદુભયપજ્જવા આયાઓ ય નો આયાઓ ય૩; દેસા આઇટ્ટા અસંભાવપજ્જવા, દેસે આઇટ્ટે તદુભયપજ્જવે આયાઇ ય નો આયાઇ ય૩; દેસા આઇટ્ટા અસંભાવપજ્જવા, દેસા આઇટ્ટા તદુભયપજ્જવા આયાઓ ય નો

‘દેસે આહટ્ટે સઘ્ભાવપજ્જવે દેસે આહટ્ટે અસઘ્ભાવપજ્જવે દેસે આહટ્ટે તદુભય-
પજ્જવે ચત્તપ્પણસિણે સંધે આયા ય નો આયા ય અવત્તન્વં આયાહય નો
આયાહય’ યદા દેશઃ એક આદિષ્ટઃ સ્વપર્યાયૈઃ અસદ્ભાવપર્યાયઃ દેશઃ પરઃ
આદિષ્ટઃ પરપર્યાયૈઃ અસદ્ભાવપર્યાયઃ, દેશઃ અપરઃ આદિષ્ટસ્તદુભયપર્યાયઃ—
સદ્ભાવાસદ્ભાવપર્યાયસ્તદા ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ આત્મા ચ સદ્રૂપઃ નો
આત્મા ચ અસદ્રૂપઃ, અવત્તન્વમ્—આત્મા—સદ્રૂપ ઇતિ ચ નો આત્મા અસદ્રૂપ
ઈતિ ચ યુગપદ્વ્યપદેષ્ટુમશક્યમ્ ૧૬, ‘દેસે આહટ્ટે સઘ્ભાવપજ્જવે દેસે આહટ્ટે
અસઘ્ભાવપજ્જવે દેસા આહટ્ટા તદુભયપજ્જવા ચત્તપ્પણસિણે સંધે ભવહ આયા ય
નો આયા ય અવત્તન્વાહં આયાઓ ય નો આયા ઓ ય ૧૭’ યદા દેશઃ આદિષ્ટઃ

છેત્તા ચાહિયે । હસ પ્રકાર અસંયોગી ત્રીન ઓર દ્વિકસંયોગી ૧૨ ચારહ,
પેસે યે પન્દ્રહ ભંગ હુણ (૧૬) અચ ત્રિકસંયોગી ચાર ભંગો કો કહતે હૈ—

‘દેસે આહટ્ટે સઘ્ભાવપજ્જવે, દેસે આહટ્ટે અસઘ્ભાવપજ્જવે દેસે
આહટ્ટે તદુભયપજ્જવે, ચત્તપ્પણસિણે સંધે આયા ય નો આયા ય અવત્તન્વં
આયાહય નો આયાહય’ જિસ સમય અપની પર્યાયોં સે સદ્ભાવપર્યાય
વાલા એકદેશ આદિષ્ટ હોતા હૈ, ઓર જિસ સમય પરપર્યાયોં સે
અસદ્ભાવપર્યાયવાલા દેશ આદિષ્ટ હોતા હૈ, તથા સદ્ભાવપર્યાય વાલા
ઓર અસદ્ભાવપર્યાય વાલા દેશ આદિષ્ટ હોતા હૈ, તચ ચતુષ્પ્રદેશિક
સ્કન્ધ સદ્રૂપ, અસદ્રૂપ ઓર આત્મા નો આત્મા હન શબ્દોં સે વહ
યુગપત્ અવત્તન્વ હોને કે કારણ અવત્તન્વ હોતા હૈ ૧૬, ‘દેસે આહટ્ટે
સઘ્ભાવપજ્જવે દેસે આહટ્ટે અસઘ્ભાવપજ્જવે દેસા આહટ્ટા તદુભયપજ્જવા
ચત્તપ્પણસિણે સંધે આયા ય નો આયા ય અવત્તન્વાહં આયાઓ ય નો

આયાઓ ય ૪” પહેલાનાં ૧૧ લાંગા અને આ ૪ લાંગા મળીને ૧૫ લાંગા
થાય છે. તેમનો અર્થ પહેલા કલા પ્રમાણે સમજ લેવો.

“ દેસે આહટ્ટે સઘ્ભાવપજ્જવે, દેસે આહટ્ટે અસઘ્ભાવપજ્જવે, દેસે આહટ્ટે
તદુભયપજ્જવે, ચત્તપ્પણસિણે સંધે આયા ય નો આયા ય અવત્તન્વં આયાહય નો
આયાહય ૧૬ ” (૧૬) જ્યારે પોતાની પર્યાયોની અપેક્ષાએ સદ્ભાવ પર્યાયવાળો
એકદેશ આદિષ્ટ થાય છે, અને જ્યારે પરપર્યાયોની અપેક્ષાએ અસદ્ભાવ-
પર્યાયવાળો દેશ આદિષ્ટ થાય છે, તથા સદ્ભાવપર્યાયવાળો અને અસદ્ભાવ-
પર્યાયવાળો દેશ આદિષ્ટ થાય છે, ત્યારે ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ સદ્રૂપ, અસ-
દ્રૂપ અને આત્મા, નો આત્મા આ બે શબ્દો વડે એક સાથે અવત્તન્વ
(અવાચ્ય) હોવાને કારણે અવત્તન્વ હોય છે. (૧૭) “ દેસે આહટ્ટે સઘ્ભાવ-
પજ્જવે દેસે આહટ્ટે અસઘ્ભાવપજ્જવે, દેસા આહટ્ટા તદુભયપજ્જવા ચત્તપ્પણસિણે
સંધે ભવહ આયા ય નો આયા ય અવત્તન્વાહં આયાઓ ય નો આયાઓ ય ૧૭ ”

સ્વપર્યાયૈઃ સદ્ભાવપર્યવઃ, દેશઃ અપરઃ આદિષ્ટઃ પરપર્યાયૈઃ અસદ્ભાવપર્યવઃ, દેશા આદિષ્ટાઃ તદુભયપર્યવાઃ સદ્ભાવાસદ્ભાવપર્યવાઃ તદા ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો ભવતિ આત્મા ચ સદ્રૂપઃ, નો આત્મા ચ અસદ્રૂપઃ અવક્તવ્યાનિ-આત્મનશ્ચ સદ્રૂપાઃ નો આત્મનશ્ચ-અસદ્રૂપા इति युगपद् व्यपदेश्युमशक्यानि ૧૭। ‘દેસે આહટ્ટે સઽભાવ-પજ્જવે દેસા આહટ્ટા અસઽભાવપજ્જવા દેસે આહટ્ટે તદુભયપજ્જવે ચડપ્પણ્ણિણ સ્વંધે આયા ય નો આયાઓ ય અવત્તવ્વં આયાહ ય નો આયાહ ય ૧૮’ યદા દેશઃ એકઃ આદિષ્ટઃ સ્વપર્યાયૈઃ સદ્ભાવપર્યવઃ, દેશૌ દ્વૌ આદિષ્ટૌ પરપર્યાયૈઃ અસદ્ભાવ-પર્યવૌ, દેશઃ આદિષ્ટઃ તદુભયપર્યવઃ- સદ્ભાવપર્યવાસદ્ભાવપર્યવસ્તદા ચતુષ્પ્રદે-

આયાઓ ય ૧૭’ જક અપની પર્યાયોં સે સદ્ભાવપર્યાયવાલા એકદેશ આદિષ્ટ હોતા હૈ, પરપર્યાયોં સે અસદ્ભાવપર્યાયવાલા દૂસરા દેશ આદિષ્ટ હોતા હૈ, ઓર સદ્ભાવપર્યાયવાલે ઓર અસદ્ભાવપર્યાયવાલે અનેક દેશ આદિષ્ટ હોતે હૈં તચ વહ ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ કથંચિત્ સદ્રૂપ, કથંચિત્, અસદ્રૂપ હોતા હૈ ઓર અનેક આત્માઓં એવં અનાત્માઓં સે વહ યુગપત્ અવાચ્ય હોને કે કારણ અવક્તવ્યરૂપ ભી હોતા હૈ ૧૭’ ‘દેસે આહટ્ટે સઽભાવપજ્જવે, દેસા આહટ્ટા અસઽભાવપજ્જવા દેસે આહટ્ટે તદુભયપજ્જવે ચડપ્પણ્ણિણ સ્વંધે આયા ય નો આયાઓ ય અવત્તવ્વં આયાહ ય નો આયાહ ય ૧૮’ જિસ સમય સ્વપર્યાયોં સે સદ્ભાવપર્યાય-વાલા એકદેશ આદિષ્ટ હોતા હૈ, ઓર પરપર્યાયોં સે અસદ્ભાવપર્યાય-વાલે અનેક દેશ આદિષ્ટ હોતે હૈં, ઓર તદુભયપર્યાયવાલા એકદેશ આદિષ્ટ હોતા હૈ, તચ વહ ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ કથંચિત્ સદ્રૂપ કથંચિત્

ત્યારે પોતાની પર્યાયોની અપેક્ષાએ સદ્ભાવ પર્યાયવાળો એકદેશ આદિષ્ટ થાય છે, પરપર્યાયોની અપેક્ષાએ અસદ્ભાવ પર્યાયવાળો એકદેશ આદિષ્ટ થાય છે, અને સદ્ભાવપર્યાયવાળા અને અસદ્ભાવપર્યાયવાળા અનેક દેશો આદિષ્ટ થાય છે, ત્યારે તે ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ કથંચિત્ સદ્રૂપ, કથંચિત્ અસદ્રૂપ, અને અનેક આત્માઓ અને નો આત્માઓ વડે એક સાથે અવાચ્ય હોવાને કારણે અવક્તવ્ય રૂપ પણ હોય છે.

(૧૮) “દેસે આહટ્ટે સઽભાવપજ્જવે, દેસા આહટ્ટા અસઽભાવપજ્જવા, દેસે આહટ્ટે તદુભયપજ્જવે ચડપ્પણ્ણિણ સ્વંધે આયા ય નો આયાઓ ય અવત્તવ્વં આયા-હ ય નો આયાહ ય ૧૮” જે સમયે સ્વપર્યાયોની અપેક્ષાએ સદ્ભાવ પર્યાયવાળો એકદેશ આદિષ્ટ થાય છે, અને પરપર્યાયોની અપેક્ષાએ અસદ્ભાવપર્યાય-વાળા જે દેશ આદિષ્ટ થાય છે, અને તદુભય પર્યાયવાળો બીજો દેશ આદિષ્ટ

શિકઃ સ્કન્ધઃ આત્મા ચ સદ્રૂપઃ નો આત્માનો ચ અસદ્રૂપૌ, અવક્તવ્યમ્-આત્મા-સદ્રૂપઃ ઇતિ ચ નો આત્મા અસદ્રૂપ ઇતિ ચ યુગપદ્વ્યપદેષ્ટમશક્યમ્ ૧૮, 'દેસા આહટ્ટા સન્ભાવપજ્જવા દેસે આહટ્ટે અસન્ભાવપજ્જવે દેસે આહટ્ટે તદુભયપજ્જવે ચઉપ્પણ્ણિણ સંઘે આયાઓ ય નો આયા ય અવત્તવ્વં આયાહ ય નો આયાહ ય ૧૯' યદા દેશા આદિષ્ઠાઃ સ્વપર્યાયૈઃ સદ્ભાવપર્યાવાઃ, દેશઃ એકઃ આદિષ્ઠઃ પરપર્યાયૈઃ અસદ્ભાવપર્યાવઃ દેશઃ આદિષ્ઠસ્તદુભયપર્યાવઃ-સદ્ભાવાસદ્ભાવપર્યાવસ્તદા ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ આત્માનશ્ચ સદ્રૂપાઃ, નો આત્મા ચ-અસદ્રૂપઃ, અવક્તવ્યમ્-આત્મા સદ્રૂપ ઇતિ ચ નો આત્મા-અસદ્રૂપ ઇતિ ચ ૧૯ । તદુપસંહરન્નાહ-' સે તેણ્ણેણં ગોયમા ! एवं वुच्चइ चउप्पण्णिए संघे मिय आया मिय नो आया मिय अव-

अनेक देशों से असदरूप और आत्मा एवं अनात्मारूप से युगपत् कहे जाना अशक्य होने से अवक्तव्य होता है १८, 'देसा आहट्टा सन्भा-वपज्जवा, देसे आहट्टे असन्भावपज्जवे देसे आहट्टे तदुभयपज्जवे चउ-प्पण्णिए संघे आयाओं य नो आया य अवत्तव्वं आयाह्य नो आया-ह्य १९' जिस समय चतुष्प्रदेशिक स्कन्धके देश अपनी पर्यायों से सद्भावपर्यायवाले आदिष्ट होते हैं, तथा परपर्यायों की अपेक्षा से असद्भावपर्यायवाला दूसरा देश जब आदिष्ट होता है, और जब सद्भाव एवं असद्भाव दोनों पर्यायवाला देश आदिष्ट होता है तब वह चतुष्प्रदेशिक स्कंध इन सबकी अपेक्षा से सद्रूपोंवाला होता है, असदरूपवाला होता है, और सद्रूप एवं असदरूप इन दोनों रूपों से वह युगपत् अवक्तव्य होने के कारण अवक्तव्य होता है १९, ।

થાય છે, ત્યારે તે ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કંધ કથંચિત્ સદ્રૂપ હોય છે, કથંચિત્ બે દેશોની અપેક્ષાએ અસદ્રૂપ હોય છે, અને આત્મા તથા અનાત્મા શબ્દો વડે એક સાથે અવાચ્ય હોવાને કારણે અવક્તવ્ય રૂપ પણ હોય છે.

(૧૯) “દેસા આહટ્ટા સન્ભાવપજ્જવા, દેસે આહટ્ટે અસન્ભાવપજ્જવે દેસે આહટ્ટે તદુભયપજ્જવે ચઉપ્પણ્ણિણ સંઘે આયાઓ ય નો આયા ય અવત્તવ્વં આયા હ્ય નો આયાહ્ય ૧૯” જ્યારે ચાર પ્રદેશિક સ્કંધના દેશ પોતાની પર્યાયોની અપેક્ષાએ સદ્ભાવ પર્યાયવાળા આદિષ્ટ થાય છે અને પરપર્યાયની અપેક્ષાએ અસદ્ભાવપર્યાયવાળા બીજા દેશ જ્યારે આદિષ્ટ થાય છે અને જ્યારે સદ્ભાવ અને અસદ્ભાવ પર્યાયવાળા દેશ આદિષ્ટ થાય છે, ત્યારે તે ચાર પ્રદેશિક સ્કંધ તે સૌની અપેક્ષાએ સદ્રૂપોવાળા હોય છે, અને સદ્રૂપ અને અસદ્રૂપ આ બંને રૂપે તે એક સાથે અવાચ્ય હોવાને કારણે અવક્તવ્ય હોય છે.

તત્ત્વં નિક્ષેવે તે ચેવ મંગા ઉચ્ચારેયન્વા જાવ નો આયાઇય' હે ગૌતમ ! તત્-
અથ, તેનાર્થેન યમુચ્યતે-ચતુષ્પ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સ્યાત્ આત્મા સદરૂપઃ, ૧ સ્યાત્
નો આત્મા-અસદરૂપઃ, ૨ સ્યાત્ અવક્તવ્યમ્ આત્મા ઇતિ ચ નો આત્મા ઇતિ ચ ૩
અસ્મિન્ નિક્ષેપે તે એવ પૂર્વોક્તાઃ ઇકોનવિંશતિર્મઙ્ગાઃ ઉચ્ચારયિતવ્યા વક્તવ્યાઃ,
યાવત્-સ્યાત્ આત્મા ચ નો આત્મા ચ, ૪ સ્યાત્ આત્મા ચ અવક્તવ્યમ્,
૪ સ્યાત્ નો આત્મા ચ અવક્તવ્યમ્, ૪ ઇત્યાદિ રીત્યા વોધ્યમ્ ।
તદન્તિમમેકોનવિંશતિતમં મઙ્ગમાદ-સ્યાત્ આત્માનશ્ચ સદરૂપાઃ, નો
આત્મા ચાસદરૂપઃ, અવક્તવ્યમ્-આત્મા સદરૂપ ઇતિ ચ, નો આત્મા-અસદરૂપ-

હસ પ્રકાર પહેલે કે પંદ્રહ મંગ ઓર યે ત્રિક સંયોગી ૪ મંગ મિલાકર
ચતુષ્પ્રદેશી સ્કન્ધ કે ડન્નીસ મંગ હોતે હૈં । ' સે તેળદ્વેગં ગોયમા । એવં
બુચ્ચહ ચડપ્પણસિણે સિય આયા, સિય નો આયા, સિય અવક્તવ્વં,
નિક્ષેવે તે ચેવ મંગા ઉચ્ચારેયન્વા જાવ નો આયાઇય' હસલિણે હે ગૌતમ !
મૈને એસા કહા હૈં કિ ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ કથંચિત્ સદરૂપ હૈં ૧, કથંચિત્
અસદરૂપ હૈં ૨, ઓર કથંચિત્ અવક્તવ્ય હૈં ૩ કયોંકિ વહ સદરૂપ ઓર
અસદરૂપ હન શબ્દોં દ્વારા યુગપત્ વાચ્ય નહીં હો સકતા હૈં હસ નિક્ષેપ મેં વે
હી પૂર્વોક્ત ૧૯ ડન્નીસ મંગ ઉચ્ચારિત કરના ચાહિયે યાવત્- 'સ્યાત્ આત્મા
ચ, નો આત્મા ચ, સ્યાત્ આત્મા ચ અવક્તવ્યમ્-સ્યાત્ નો આત્મા ચ
અવક્તવ્યમ્ ઇત્યાદિરૂપ સે યે મંગ જાનના ચાહિયે અન્તિમ મંગ કી
સૂચના દેને કે લિયે સૂત્રકાર ને 'સ્યાત્ આત્માનશ્ચ-સદરૂપાઃ નો આત્મા
ચાસદરૂપઃ, અવક્તવ્યમ્ આત્મા સદરૂપઃ ઇતિ ચ, નો આત્મા અસદરૂપ
ઇતિ ચ' એસા કહા હૈં હસ પ્રકાર ચતુષ્પ્રદેશિક સ્કન્ધ મેં હન ૧૯ મંગોં

"સે તેળદ્વેગં ગોયમા ! એવં બુચ્ચહ ચડપ્પણસિણે સિય આયા, સિય નો
આયા, સિય અવક્તવ્વં, નિક્ષેવે તે ચેવ મંગા ઉચ્ચારેયન્વા જાવ નો આયાઇય"
હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે (૧) ચાર પ્રદેશિક સ્કન્ધ અમુક
અપેક્ષાએ સદરૂપ છે, (૨) અમુક અપેક્ષાએ અસદરૂપ છે, (૩) અને અમુક
અપેક્ષાએ અવક્તવ્ય છે, કારણ કે તે સદરૂપ અને અસદરૂપ શબ્દો વડે
એક સાથે અવાચ્ય હોય છે. આ ક્રમે ૧૬માં ભંગ પર્યંતના ભંગો અહીં
કહેવા બેઠાં ૧૬મો ભંગ આ પ્રમાણે સૂચવેલો- "સ્યાત્ આત્મા ચ, નો
આત્મા ચ, સ્યાત્ આત્મા ચ અવક્તવ્ય, સ્યાત્ નો આત્મા ચ અવક્તવ્ય" એવા
ભંગને સૂત્રકારે આ સૂત્રપાઠ દ્વારા પ્રકટ કર્યો છે- "સ્યાત્ આત્માનશ્ચ-સદરૂપાઃ,
નો આત્મા ચાસદરૂપઃ, અવક્તવ્યમ્ આત્મા સદરૂપ ઇતિ ચ, નો આત્મા અસ-
દરૂપ ઇતિ ચ" આ પ્રકારના ૧૬ ભંગોમાં ત્રણ ભંગ સંકલ્પદેશવાળા છે,

श्रेति १९ तथा च चतुष्प्रदेशिके स्कन्धे एकोनविंशतिर्भङ्गकेषु त्रयः सकला देशाः, २ शेषेषु चतुर्षु प्रत्येकं चत्वारश्चत्वारो विकल्पा भवन्ति, $१६=१९$ ।
चतुष्प्रदेशिकस्कन्धस्य १९ एकोनविंशतिर्भङ्गकोष्ठकम् ।

संपूर्णस्वप्नापेक्षया सकलादेशिनोऽसंयोगिनस्त्वयो भङ्गाः यथा—

(३)—आत्मा	—	नो आत्मा	—	अवक्तव्यम्
एकः १		एकः २		एकः ३

द्विकसंयोगिनो १२ द्वादश भङ्गा यथा—

आत्मा — नो आत्मा	आत्मा — अवक्तव्यमिति	नो आत्मा — अवक्तव्यमिति
(१) एकः— एकः	(५)—एकः एकः	(९)—एकः एकः
(२) —एकः— अनेके	(६)—एकः अनेके	(१०)—एकः अनेके
(३) अनेके—एकः	(७)—अनेके एकः	(११)—अनेके एकः
(४) अनेके—अनेके	(८)—अनेके अनेके	(१२)—अनेके अनेके

त्रिकसंयोगिनश्चत्वारो भङ्गा यथा—

आत्मा —	नो आत्मा —	अवक्तव्यमिति ।
(१) एकः	एकः	एकः
(२) एकः	एकः	अनेके
(३) एकः	अनेके	एकः
(४) अनेके	एकः	एकः

। सर्वे—३+१२+४=१९ ।

गौतमः पृच्छति—‘आया भंते पंचपएसिए खंधे अन्ने पंचपएसिए खंधे ? हे भदन्त ! पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धः किम्—आत्मा—सदरूपः ? किं वा अन्यः अनात्मा—असदरूपः पञ्चप्रदेशिकः स्कन्धो भवति ? भगवानाह—‘गोयमा ! पंचपएसिए खंधे में ३ भंग सकलादेश वाले हैं, शेष चारों में प्रत्येक में चार चार विकल्प होते हैं । इस प्रकार से ये १९ भंग हैं ।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘आया भंते ! पंचपएसिए खंधे अन्ने पंचपएसिए खंधे ? ’ हे भदन्त ! पंचप्रदेशिक स्कन्ध क्या सदरूप होता है ? या असदरूप होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—

आक्षीना आदिमां प्रत्येकमां आर आर विकल्प थाय छे. आ प्रकारना कुल १६ भंग थाय छे.

गौतम स्वामीने प्रश्न—“आया भंते ! पंचपएसिए खंधे अन्ने पंचपएसिए खंधे ? ” हे भगवन् ! पंच प्रदेशिक स्कंध शु सदरूप होय छे, के असदरूप होय छे ?

સિય આયા ય ૧ સિય નો આયા ય ૨' હે ગૌતમ ! પશ્ચમદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સ્યાત્
 આત્મા સદ્ભૂતઃ ૧, સ્યાત્ નો આત્મા-અનાત્મા અસદ્ભૂતઃ ૨, 'સિય અવત્તવ્વં
 આયાહ્ય નો આયાહ્ય ૩' સ્યાત્ અવત્તવ્યમ્-આત્મા સદ્ભૂત इति च, નો આત્મા
 અસદ્ભૂત इति च युगपद् वक्तुमशक्यम् ૩, 'સિય આયા ય નો આયા ય ૪ સિય
 આયા ય અવત્તવ્વં' ૪ સ્યાત્ આત્મા ચ સદ્ભૂતેણ નો આત્મા ચ અસદ્ભૂતેણ ૪,
 સ્યાત્ કથંચિત્ આત્મા ચ અવત્તવ્યમ્ યુગપદુભયરૂપેણ વ્યપદેષ્ટુમશક્યમ્ ૪ (૧૧)
 'નો આયા ય અવત્તવ્વેણ ય ૪' નો આત્મા ચ અવત્તવ્યેન સહ ચત્તારો મજ્ઞાઃ ૪
 (૧૧-૧૫) 'તિયગસંજોગે એકો ન પડઈ' ત્રિકસંયોગે સંભવત્સુ અષ્ટસુ
 'ગોથમા' હે ગૌતમ ! 'પંચપણ્ણિણ સંધે સિય આયા ય ૧, સિય નો
 આયા ય ૨' પંચ પ્રદેશિક સ્કન્ધ કથંચિત્ સદ્ભૂત હૈ ૧, કથંચિત્ અસ-
 દ્ભૂત હૈ ૨, 'સિય અવત્તવ્વં આયાહ્ય ય નો આયાહ્ય ય' કથંચિત્ વહ
 અવત્તવ્યરૂપ હૈ ક્યોંકિ સદ્ભૂત ઔર અસદ્ભૂત इन दोनों शब्दों द्वारा
 युगपत् वह कहा नहीं जा सकता है ૩, 'સિય આયા ય, નો આયા ય
 સિય અવત્તવ્વં ૪' કથંચિત્ વહ સદ્ભૂત સે આત્મા હૈ, અસદ્ભૂત સે કથંચિત્
 વહ અનાત્મા હૈ ઔર કથંચિત્ વહ અવત્તવ્ય હૈ ક્યોંકિ સદ્ભૂત ઔર
 અસદ્ભૂત इन शब्दों द्वारा वह युगपत् अवक्तव्य होने से अवक्तव्य है ૪
 (૭) 'નો આયા ય અવત્તવ્વેણ ય ૪' વહ નો આત્મા હૈ ઔર અવત્તવ્ય હૈ
 इसको लेकर ४ भंग और होते हैं ૪, इस प्रकार ७ और ये ४ मिलकर ११
 भंग हो जाते हैं । 'तिय संजोगे एको न पडई' तीन के संयोग में संभ-

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ ગોથમા ! હે ગૌતમ ! “ પંચપણ્ણિણ સંધે સિય
 આયા ય ૧, સિય નો આયા ય ૨, ” પાંચ પ્રદેશિક સ્કન્ધ (૧) અમુક અપેક્ષાએ
 સદ્ભૂત પણ હોય છે, (૨) અમુક અપેક્ષાએ અસદ્ભૂત પણ હોય છે, “ સિય
 અવત્તવ્વં આયાહ્ય ય નો આયાહ્ય ય ” (૩) અમુક અપેક્ષાએ તે અવત્તવ્ય રૂપ
 પણ છે, કારણ કે સદ્ભૂત અને અસદ્ભૂત શબ્દો દ્વારા તે એક સાથે અવાચ્ય
 હોય છે. “સિય આયા ય, નો આયા ય સિય અવત્તવ્વં ૪” તે પંચપ્રદેશિક સ્કન્ધ
 અમુક અપેક્ષાએ સદ્ભૂત છે, અને અમુક અપેક્ષાએ અસદ્ભૂત છે અને અમુક
 અપેક્ષાએ અવત્તવ્ય છે, કારણ કે સદ્ભૂત અને અસદ્ભૂત, આ બે શબ્દો
 વડે તે એક સાથે અવાચ્ય છે. એજ પ્રમાણે દ્વિકસંયોગી બીજા ત્રણ ભંગ
 પણ પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર સમજવા. “નો આયા ય અવત્તવ્વેણ ય ૪ ” તે
 નોઆત્મા રૂપ (અસદ્ભૂત) અને અવત્તવ્ય છે, આ પદ્ધતિ અનુસાર બીજા ચાર
 પૂર્વોક્ત ભંગ થાય છે. પહેલાંના સાત ભંગ અને આ ચાર ભંગ મળીને કુલ
 ૧૧ ભંગ થાય છે. “ તિયસંજોગે એકો ન પડઈ ” ત્રણના સંયોગથી બનતા

મજ્ઞેષુ અત્ર એકઃ અષ્ટમો મજ્ઞો ન પતતિ-ન ભવતિ, તથા ચ સપ્ત એવ મજ્ઞાઃ અત્ર ત્રિકસંયોગે ભવન્તીતિ ભાવઃ ૭-૨૨ । एवं च पञ्चप्रदेशिके स्कन्धे द्वाविंशतिर्भङ्गा भवन्ति, तत्र प्रथमे त्रयो भङ्गाः पूर्वोक्तरीत्या सकलादेशविषयकाः, तदनन्तरेषु च त्रिषु प्रत्येकं चत्वारश्चत्वारो भङ्गाः पूर्वोक्तरीत्यैव बोध्याः । द्वादशभङ्गाः १५, सप्तमे तु सप्तभङ्गा भवन्ति ७-२२ । तत्र त्रिकसंयोगे खलु संभवत्सु अपि अष्टसु भङ्गकेषु अत्र आद्याः सप्तैव ग्राह्याः, एकस्तु अन्तिमोऽष्टमो भङ्गः असंभवादत्र न प्राप्यते तदेवं सर्वसंकलनया-३+१२+७=२२ द्वाविंशतिर्भङ्गा भवन्ति । गौतमस्तत्र कारणं पृच्छति-‘ से केणट्ठेणं भंते ! तं चेव पडिउच्चारेयव्वं ? हे भदन्त ! तत् अथ, केनार्थेन तदेव-पूर्वोक्तरीत्यैव-प्रत्युच्चारयितव्यम्-तथा च केन कार-

चित आठ भंगों में से यहां एक आठवां भंग नहीं हो सकता है, इसलिये यहां सात ही भंग होते हैं, इस प्रकार से पंचप्रदेशिक स्कंध में २२ भंग हो जाते हैं । इनमें पहिले के ३ भंग पूर्वोक्तरीति से सकलादेश विषयवाले हैं । इनके बाद के तीन द्विकसंयोगियों में प्रत्येक के ४-४ भंग पूर्वोक्तरीति के अनुसार समझना चाहिये-सप्तम त्रिकसंयोगी में सात भंग होते हैं, इनमें त्रिकसंयोगी में संभवित भी आठ भंगों में यहां आदि के सात ही ग्रहण करना चाहिये, एक जो अन्तिम आठवां भंग है वह यहां संभवित नहीं होता है, क्योंकि यहाँ प्रदेश पांच होते हैं, वह षट्प्रदेशी स्कन्ध में प्राप्त हो सकता है क्योंकि वहां तीनों स्थानों में अनेक शब्द आसकता है । इसलिये उस अष्टम भंग का यहां ग्रहण नहीं किया गया है, इस प्रकार सब मिलकर १२-३-७=२२ भंग हो जाते हैं । अब गौतम प्रश्न से ऐसा पूछते हैं-‘से केणट्ठेणं भंते ! तं चेव पडिउच्चारेयव्वं’ हे भदन्त ! पंचप्रदेशिक स्कंध में किस कारण से ये

આઠ પૂર્વોક્ત ભંગોમાંનો આઠમો ભંગ અહીં સંભવી શકતો નથી, તે કારણે ત્રિકસંયોગી ૭ ભંગ જ અહીં બની શકે છે આ પ્રકારે પંચપ્રદેશિક સ્કંધમાં કુલ ૨૨ ભંગ થાય છે પહેલા ત્રણ ભંગ પૂર્વોક્ત રીત અનુસાર સકળ દેશ-વિષયવાળા છે. ત્યારબાદ દ્વિકસંયોગી ત્રણ ચતુર્ભંગીના કુલ ૧૨ ભંગ બને છે અને ત્રિકસંયોગી ૭ ભંગ બને છે. આ રીતે ૩+૧૨+૭=૨૨ કુલ ભંગ થાય છે. ત્રિકસંયોગી આઠમો ભંગ અહીં સંભવી શકતો નથી તેથી અહીં કુલ ૨૩ ને બદલે ૨૨ ભંગ જ સંભવી શકે છે.

ગૌતમ સ્વામીના પ્રશ્ન-“ સે કેણટ્ઠેણ મંતે ! તં ચેવ પડિઉચ્ચારેયવ્વં ” હે ભગવન્ ! પંચપ્રદેશિક સ્કંધ અમુક અપેક્ષાએ સદ્રૂપ છે, અમુક અપેક્ષાએ

નેન એવમુચ્યતે-પંચપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ સ્યાત્ આત્મા કથञ्चित્ સદ્રૂપઃ, સ્યાત્ નો આત્મા-કથञ्चित્ અસદ્રૂપઃ, સ્યાત્ અવક્તવ્યમ્-આત્મા ચ સદ્રૂપેણ, નો નો-આત્મા ચ અસદ્રૂપેણ યુગપદ્ વક્તુમશક્તિમિત્યાદિ? ભગવાનાઃ-ગોયમા ! અપ્પણો આહટે આયા ૧, પરસ્સ આહટે નો આયા ૨, તદુભયસ્સ આહટે અવત્તવ્વં ૩ દેસે આહટે સવ્ભાવપજ્જવે, દેસે આહટે અસવ્ભાવપજ્જવે એવં દુયગસંજોગે સવ્વે પહંતિ । તિયગસંજોગે એકો ણ પહં ૧' હે ગૌતમ ! પંચપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ આત્મનઃ સ્વસ્થ પંચપ્રદેશિકસ્કન્ધસ્ય વર્ણાદિ પર્યાયૈઃ આદિષ્ટે સતિ તૈર્વ્યપદિષ્ટઃ સન્ આત્મા-સ્વપર્યાયાપેક્ષયા સદ્રૂપો ભવતિ ૧, પરસ્થ ષટ્પ્રદેશિકાદિ સ્કન્ધાન્તરસ્થ-પર્યાયૈઃ અદિષ્ટે સતિ તૈર્વ્યપદિષ્ટઃ સન્ નો આત્મા-અનાત્મા-પરપર્યાયા-પેક્ષયા અસદ્રૂપો ભવતિ ૨ તદુભયસ્ય સ્વપરોભયપર્યાયૈઃ આદિષ્ટે સતિ તદુભય-

૨૨ ભંગ હુએ હૈં ? કિ જિસસે આપ એસો કહતે હૈં કિ વહ પંચપ્રદેશિક સ્કન્ધ કથંચિત્ સદ્રૂપ હૈ, કથંચિત્ અસદ્રૂપ હૈ ઓર કથંચિત્ વહ અવક્તવ્યરૂપ હૈ-ક્યોંકિ સદ્રૂપ સે ઓર અસદ્રૂપ સે વહ શબ્દોં દ્વારા એક સાથ નહીં કહા જા સકતા હૈ ? इत्यादि इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा ! अप्पणो आहटे आया १, परस्स आहटे नो आया २, तदु-भयस्स आहटे अवत्तव्वं ३ देसे आहटे सव्भावपज्जवे, देसे आहटे अस-वभावपज्जवे एवं दुयगसंजोगे सव्वे पहंति, तियसंजोगे एको ण पहं १’ हे गौतम ! पंचप्रदेशिक स्कंञ्च अपनी पंचप्रदेशिक स्कंध की वर्णादिपर्यायों से आदिष्ट होने पर आत्मा अपनी पर्यायों की अपनी अपेक्षा से सद्रूप होता है १, और षट्प्रदेशिकादि पर-स्कंधान्तर की अपेक्षा से आदिष्ट होने पर वह नो आत्मा परपर्याय की अपेक्षा से असद्रूप होता है २,

અસદ્રૂપ છે અને અમુક અપેક્ષાએ અવક્તવ્ય છે, ઇત્યાદિ ૨૩ પૂર્વોક્ત ભંગ આંપ આહી' શા કારણે કહો છે ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર-“ ગોયમા ! અપ્પણો આહટે આયા ૧, પરસ્સ આહટે નો આયા ૨, તદુભયસ્સ આહટે અવત્તવ્વં ૩, દેસે આહટે સવ્ભાવપજ્જવે, દેસે આહટે અસવ્ભાવપજ્જવે એવં દુયગસંજોગે સવ્વે પહંતિ, તિયસંજોગે એકો ણ પહં ૧” હે ગૌતમ ! પંચપ્રદેશિક સ્કંધ પોતાના (પંચપ્રદેશિક સ્કંધના) વર્ણાદિ પર્યાયોની અપેક્ષાએ આદિષ્ટ (કથિત) થાય ત્યારે તે પોતાના પર્યાયોની અપેક્ષાએ સદ્રૂપ હોય છે (૨) પંચપ્રદેશિક સ્કંધ જ્યારે ષટ્પ્રદેશિક આદિ સ્કન્ધાન્તરની અપેક્ષાએ આદિષ્ટ થાય છે, ત્યારે તે પરપર્યાયની અપેક્ષાએ નો આત્મા ૩૫-અસદ્રૂપ-હોય છે. (૩) જ્યારે તે તદુભય (સ્વપર્યાય અને પર-

પર્યાયૈ વ્યપદિષ્ટઃ સન્ અવક્તવ્યમ્ ૩ વસ્તુ સ્યાત્-નભસૌ આત્મા સદ્રૂપ ઇતિ વક્તું શક્યઃ તસ્ય પરપર્યાયાપેક્ષયાઽનાત્મત્વાત્ અસદ્રૂપત્વાત્, નાપિ અસૌ અનાત્મેતિ વક્તું શક્યઃ સ્વપર્યાયાપેક્ષયા તસ્ય અત્મત્વાત્ સદ્રૂપત્વાત્, અવક્તવ્યત્વં ચાનાત્માત્મશબ્દાપેક્ષયૈવ ન તુ સર્વથા, અવક્તવ્યશબ્દેનૈવ તસ્યોચ્યમાનત્વાત્, અનભિલાપ્યમાવાનામપિ ભાવપદાર્થવસ્તુપ્રભૃતિશબ્દૈરનભિલાપ્યશબ્દેન વાઽભિલાપ્ય-

‘તથા-તદુભય-સ્વપર ઉભય-પર્યાયોં સે આદિષ્ટ હોને પર અવક્તવ્ય હોતા હૈ૨, ક્યોંકિ જિસ સમય એસા કહા જાતા હૈ કિ પંચપ્રદેશિક સ્કંધ આત્મા-સદ્રૂપ હૈ વહ ઉસ સમય સદ્રૂપ હી હૈ, એસા નહીં માના જા સકતા ક્યોં કિ પરપર્યાય કી અપેક્ષા યહ ઉસ સમય અસદ્રૂપ ભી તો હૈ। તથા યહ અનાત્મારૂપ હૈ, જબ એસા કહા જાતા હૈ તબ યહ ઉસ સમય અનાત્મારૂપ હી હૈ એસા નહીં માના જા સકતા ક્યોંકિ સ્વપર્યાય કી અપેક્ષા યહ ઉસ સમય સદ્રૂપ ભી હૈ હસલિયે યુગપત્ યહ સદ્રૂપ સે ઓર અસદ્રૂપસે વક્તું અશક્ય હોને સે અવક્તવ્ય કોટિ મેં આ જાતા હૈ૨, યહાં યહ ઇન્હીં શબ્દોં દ્વારા અવક્તવ્ય કહા ગયા જાનનાં ચાહિયે-સર્વથા યહ અવક્તવ્ય હૈ એસા નહીં જાનના ચાહિયે ક્યોંકિ યદિ સર્વથા હસે અવક્તવ્ય કહા જાવેગા તો યહ અવક્તવ્ય શબ્દ સે ભી નહીં કહા જા સકેગા અતઃ અવક્તવ્ય શબ્દ સે યહ વક્તવ્ય હોતા હૈ જૈસે કિ જો પદાર્થ અનભિલાપ્ય કહે જાતે હૈં વે ભાવ, પદાર્થ, વસ્તુ,

પર્યાય) પર્યાયોની અપેક્ષાએ આદિષ્ટ થાય છે, ત્યારે અવક્તવ્ય રૂપ હોય છે કારણ કે જ્યારે એવું કહેવામાં આવે છે કે પંચપ્રદેશિક ‘સ્કંધ’ આત્મા-સદ્રૂપ છે, ત્યારે તે સદ્રૂપ જ છે એવું માની શકાતું નથી કારણ કે પર-પર્યાયની અપેક્ષાએ તે સમયે તે અસદ્રૂપ પણ હોય છે. તથા તે અનાત્મ રૂપ (અસદ્રૂપ) છે એવું જ્યારે કહેવામાં આવે ત્યારે તે અનાત્મ રૂપ જ છે એવું માની શકાતું નથી, કારણ કે સ્વપર્યાયની અપેક્ષાએ તે સમયે તે સદ્રૂપ પણ હોય છે. આ પ્રકારે એક સાથે સદ્રૂપ અને અસદ્રૂપ શબ્દો વડે તેવું કથન થઈ શકતું નથી, તે કારણે તે અવક્તવ્ય કોટિમાં આવી જાય છે અહીં તેને આ શબ્દો દ્વારા જ અવક્તવ્ય કહેવામાં આવ્યો છે, એમ સમજવું જોઈએ, તે સર્વથા અવક્તવ્ય છે એવું માનવું જોઈએ નહીં, કારણ કે જો તેને સર્વથા અવક્તવ્ય કહેવામાં આવશે તો તેને અવક્તવ્ય શબ્દ વડે પણ કહી શકાશે નહીં તેથી અવક્તવ્ય શબ્દ વડે તે વક્તવ્ય હોય છે એમ કે જે પદાર્થો અનભિલાપ્ય કહેવાય છે, તેઓ ભાવ, પદાર્થ, વસ્તુ આદિ

શબ્દેન વાડમિલાપ્યત્વાત્ । અથ દેશાપેક્ષયાઽઽદેશઃ પંચપ્રદેશિકસ્ય એકઃ
આદિષ્ટઃ સદ્ભાવપર્યવઃ—સદ્ભાવપ્રધાનાઃ પર્યવાઃ યસ્મિન્ સ સદ્ભાવપર્યવઃ, સ્વ-
પર્યવૈરિતિ, દ્વિતીયસ્તુ દેશઃ આદિષ્ટઃ અસદ્ભાવપર્યવઃ પરપર્યાયૈરિતિ, એવં પૂર્વોક્ત-
રીત્યા દ્વિકસંયોગે સર્વે પૂર્વોક્તા દ્વાદશમજ્ઞાઃ પતન્તિ—ભવન્તિ । ત્રિકસંયોગે
एकोऽष्टमो भङ्गः त्रिषु स्थानेषु बहुवचनात्मकोऽत्र न पतति, तस्यात्र प्रदेशानां
पञ्चकत्वादसंभवात् ।

પંચપ્રદેશિકસ્કન્ધસ્ય ૨૨ દ્વાવિંશતિર્મજ્ઞકોષ્ઠકમ્—

સંપૂર્ણસ્કન્ધાપેક્ષયા સકલાદેશિનોઽસંયોગિનસ્યયોમજ્ઞાઃ યથા—

(૩) આત્મા ૧ — નો આત્મા ૨ — અવક્તવ્યમિતિ ૩

દ્વિકસંયોગિનો ૧૨ દ્વાદશમજ્ઞા યથા—

આત્મા નો આત્મા	આત્મા અવક્તવ્યમિતિ	નો આત્મા અવક્તવ્યમિતિ
(૧) એકઃ—એકઃ	(૫) એકઃ—એકઃ	(૯) એકઃ—એકઃ
(૨) એકઃ —અનેકે	(૬) એકઃ—અનેકે	(૧૦) એકઃ—અનેકે
(૩) અનેકે—એકઃ	(૭) અનેકે—એકઃ	(૧૧) અનેકે—એકઃ
(૪) અનેકે—અનેકે	(૮) અનેકે—અનેકે	(૧૨) અનેકે—અનેકે

આદિ શબ્દો દ્વારા અથવા અનમિલાપ્ય શબ્દ દ્વારા કહે હી જાતે હૈ ।

અથ દેશ કી અપેક્ષા સે પંચપ્રદેશિક સ્કંધ કે ભંગો કો પ્રકટ કરને કે
છિયે કહા જાતા હૈ કિ જવ પંચપ્રદેશિક સ્કંધ કા અપની પર્યાયો સે
સદ્ભાવપર્યાયવાલા એકદેશ આદિષ્ટ હોતા હૈ તવ વહ સદ્રૂપ હૈ,
પરપર્યાયો સે અસદ્ભાવ પર્યાયવાલા જવ દ્વિતીય દેશ આદિષ્ટ હોતા હૈ
તવ વહ કયંચિત્ અસદ્રૂપ હૈ, હસ પ્રકાર પૂર્વોક્ત રીતિ સે દ્વિકસંયોગ
મેં સવ પૂર્વોક્ત ભંગ હોતે હૈ, ત્રિકસંયોગ મેં એક આઠવાં ભંગ નહીં
હોતા હૈ, કયોંકિ વહ યહાં પાંચ હી પ્રદેશ હોને સે તીનોં સ્થાનોં મેં

શબ્દો દ્વારા અથવા અનમિલાપ્ય શબ્દ દ્વારા જ કહેવામાં આવે છે.

હવે દેશની અપેક્ષાએ પંચપ્રદેશિક સ્કંધના ભંગો પ્રકટ કરવા માટે આ
પ્રમાણે કહી શકાય છે—જ્યારે પંચપ્રદેશિક સ્કંધનો પોતાના પર્યાયોની અપેક્ષાએ
સદ્ભાવપર્યાયવાળો એકદેશ આદિષ્ટ થાય છે, ત્યારે તે સદ્રૂપ હોય છે,
પરપર્યાયોની અપેક્ષાએ અસદ્ભાવ પર્યાયવાળો જ્યારે બીજો દેશ આદિષ્ટ
થાય છે ત્યારે તે કયંચિત્ અસદ્રૂપ હોય છે. (૨) આ પ્રકારે પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ
અનુસાર પૂર્વોક્ત ૧૨ દ્વિકસંયોગી ભંગો થાય છે ત્રિકસંયોગમાં આઠમા
ભંગ બનતો નથી, પણ પૂર્વોક્ત સાત ભંગ બને છે.

ત્રિકસંયોગિનઃ ૭ સપ્તમજ્ઞા યથા—

આત્મા	—	નો આત્મા	—	અવક્તવ્યમિતિ
(૧) એકઃ		એકઃ		એકઃ
(૨) એકઃ		એકઃ		અનેકે
(૬) એકઃ		અનેકે		એકઃ
(૪) એકઃ		અનેકે		અનેકે
(૫) અનેકે		એકઃ		એકઃ
(૬) અનેકે		એકઃ		અનેકે
(૭) અનેકે		અનેકે		એકઃ

‘છપ્પણ્ણસિણ સવ્વે પહંતિ’ ષટ્પ્રદેશિકે સ્કન્ધે તુ સર્વે પશ્ચપ્રદેશિકોક્તા દ્વાવિંશતિઃ, ત્રિકસંયોગે એકોઽષ્ટમોઽધિક ઇતિ, ત્રયોવિંશતિર્ભજ્ઞાઃ પતન્તિ=ભવન્તિ, અત્ર ત્રિકસંયોગેઽષ્ટાનામપિ મજ્ઞાનાં સંભવાત્, અતોઽત્ર ષટ્પ્રદેશિકે સ્કન્ધે દ્વાવિંશતિર્ભજ્ઞાઃ પશ્ચપ્રદેશિકવદેવ ભવન્તિ, ત્રયોવિંશતિતમસ્તુ ત્રિષુ સ્થાનેષુ बहुवचनान्तો મજ્ઞો વિજ્ઞેય ઇતિ ષટ્પ્રદેશિકે સ્કન્ધે ત્રયોવિંશતિઃ (૨૩) મજ્ઞા ભવન્તીતિ । પ્રદેશાનાં ષટ્કત્વાત્ ત્રિષ્વપિ સ્થાનેષુ बहुवचनान्तशब्दस्य સંભવાત્ । ‘જહા છપ્પણ્ણસિણ એવં જાવ અણંતપણ્ણસિણ’ યથા ષટ્પ્રદેશિકે સ્કન્ધે ત્રયોવિંશતિર્ભજ્ઞાઃ પ્રતિપાદિતાઃ એવં તથૈવ યાવત્-સપ્તાષ્ટનવદશસંખ્યાતાસંખ્યાતાનન્તપ્રદેશિકે સ્કન્ધે પ્રત્યેકં ત્રયોવિંશતિસ્ત્રયોવિંશતિર્ભજ્ઞાઃ પ્રતિપત્તવ્યાઃ । અન્તે ગૌતમો મગવદ્વાક્યં

बहुवचनान्तपद बनते नहीं है । ‘छप्पण्णसिण सव्वे पडंति’ षट्प्रदेशिक स्कंध में तो सब २३ भंग होते हैं । क्योंकि त्रिकसंयोग में संभवित आठों ही भंग वहां होते हैं । अर्थात् बाईस २२ भंग तो पश्चप्रदेशिक जैसे ही बनते हैं, तेईसवां तीनों स्थानों में बहुवचन करने से बनता है ‘जहा छप्पण्णसिण जाव अणंतपण्णसिण’ जिस प्रकारसे षट्प्रदेशिक स्कंध में २३ भंग कहे गये हैं, इसी प्रकार से यावत् सात, आठ, नौ, दश, संख्यात एवं अनन्तप्रदेशिक स्कंध में भी प्रत्येक के २३-२३ भंग

“छप्पण्णસિણ સવ્વે પહંતિ, જહા છપ્પણ્ણસિણ, એવં જાવ અણંતપણ્ણસિણ” છપ્રદેશિક સ્કંધમાં બન્ના ભંગો (૨૩ ભંગો) થાય છે, કારણ કે ત્રિકસંયોગમાં અહીં આઠમો ભંગ પણ સંભવી શકે છે. એજ પ્રકારે સાત, આઠ, નવ, દસ, સંખ્યાત, અસંખ્યાત અને અનંતપ્રદેશિક સ્કંધમાં પણ ૨૩-૨૩ ભંગ બને છે, એમ સમજવું જોઈએ.

હવે સૂત્રનો ઉપસંહાર કરતા સૂત્રકાર ગૌતમ સ્વામીના આ શબ્દો દ્વારા મહાવીર પ્રભુના વચનોને પ્રમાણભૂત ગણાવે છે—“સેવં મંતે !

प्रमाणिकतया स्वीकुर्वन्नाह—‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति जावं विहरइ’ हे भदन्त ! तदेवं—भवदुक्तं सर्वं सत्यमेव, हे भदन्त ! तदेवं—भवदुक्तं सर्वं सत्यमेवेति यावत्—ब्रुवन् विहरति—तिष्ठति ॥ सू० ३ ॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात—जगद्वल्लभ—प्रसिद्धवाचक पञ्चदशभाषा-

कलितललितकलापालापकप्रविभुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक

वादिमानमर्दक श्री शाहू छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त—

‘जैनाचार्य’ पदभूषित—कोल्हापुरराजगुरु—

बालब्रह्मचारि—जैनाचार्य—जैनधर्मदिवाकर

—पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां

श्री “भगवतीसूत्रस्य” प्रमेयचन्द्रिका-

ख्यायां व्याख्यायां द्वादशशतके

दशमोद्देशकः समाप्तः ॥१२-१०॥

॥ द्वादशशतकं समाप्तम् ॥

ज्ञानलेना चाहिये । अन्त में गौतम भगवान् के वाक्य को प्रामाणिकरूप से स्वीकार करते हुए कहते हैं कि ‘सेवं— भंते ! सेवं भंते ! त्ति जावं विहरइ’ हे भदन्त ! जैसा आपने कहा है वह ऐसा ही है, हे भदन्त ! जैसा आपने कहा है वह ऐसा ही है ऐसा कह कर वे यावत् अपने स्थान पर विराजमान हो गये ॥सू०३॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत “भगवतीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके बारहवें शतक का

॥ दशवां उद्देशक समाप्त १२-१० ॥

॥बारहवां शतक संपूर्ण हुआ॥१२॥

सेवं भंते ! त्ति जावं विहरइ” हे भगवन् ! आपनी बात सर्वथा सत्य छे. हे भगवन् ! आपे जे कह्युं ते सर्वथा सत्य जे छे. आ प्रभाषे कडीने मडावीर प्रभुने पंड्या नमस्कार करीने तेओ तेमने स्थाने विराजमान थछ गया. ॥सू० ३॥ जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत “भगवतीसूत्र”नी प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना आरम्भं शतकनो दसमो उद्देशो समाप्त ॥१२-१०॥

॥ आरम्भं शतक समाप्त ॥

અથ ત્રયોદશશતકં પ્રથમોદ્દેશકઃ પ્રારંભ્યતે ।

ત્રયોદશશતકે પ્રથમોદ્દેશકસ્ય સંક્ષિપ્તવિષયવિવરણમ્

નરકપૃથિવીવક્તવ્યતા પ્રરૂપણમ્, રત્નપ્રભાયાં નરકાવાસવક્તવ્યતાપ્રરૂપણમ્, સંખ્યાતયોજનવિસ્તારયુક્તનરકાવાસેષુ એકસમયેન નારકાદીનામુત્પાદનપ્રરૂપણમ્, એકસમયેન નારકાદીનામુદ્વર્તના પ્રરૂપણમ્, રત્નપ્રભાયાં નારકાદીજીવાનાં સત્તા પ્રરૂપણમ્, અસંખ્યેયયોજનવિસ્તારયુક્તનરકાવાસેષુ નારકાદીનામુત્પાદનપ્રરૂપણમ્, એવં શર્કરાપ્રભાદિષુ સપ્તેષ્વપિ પૃથિવીષુ નરકાવાસવક્તવ્યતા પ્રરૂપણમ્ । રત્નપ્રભાયાં સંખ્યાતયોજનવિસ્તારયુક્તનરકાવાસેષુ સમ્યગ્દૃષ્ટિ-

તેરહવેં શતકકા પ્રારંભ-

ઉદ્દેશા પહલા

હસ તેરહ ૧૩ વેં શતક કે પ્રથમ ઉદ્દેશે મેં જો વિષય વર્ણિત હુઆ હૈ ઉસકા વિવરણ સંક્ષેપ સે હસ પ્રકાર હૈ-નરકપૃથિવી વક્તવ્યતા પ્રરૂપણ, રત્નપ્રભા મેં નરકાવાસ વક્તવ્યતા કા કથન, સંખ્યાત યોજનવિસ્તારયુક્તનરકાવાસોં મેં એક સમય મેં નારકાદિકોં કે ઉત્પાદ કી પ્રરૂપણા એક સમય મેં નારકાદિકોં કી ઉદ્વર્તના (નરક સે નિકલના) કી પ્રરૂપણા, રત્નપ્રભા મેં નારક જીવોં કી સત્તા કી પ્રરૂપણા, અસંખ્યાત યોજનવિસ્તારવાલે નરકાવાસોં મેં નારકાદિકોં કે ઉત્પાદ કી પ્રરૂપણા હસી પ્રકાર સે શર્કરાપ્રભા આદિ પૃથિવિયોં મેં બી નરકાવાસોં કી વક્તવ્યતા કી પ્રરૂપણા રત્નપ્રભા મેં સંખ્યાતયોજન વિસ્તારવાલે નરકાવાસોં મેં

તેરમા શતકનો પ્રારંભ-

ઉદ્દેશક પહેલો

તેરમા શતકના પહેલા ઉદ્દેશકમાં જે વિષયનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે, તેનું સંક્ષિપ્તમાં વિવરણ કરવામાં આવે છે-નારકપૃથ્વીઓનું નિરૂપણ, રત્નપ્રભાના નરકાવાસોનું કથન, સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસોમાં એક સમયમાં કેટલા નારકોનો ઉત્પાદ થાય છે અને કેટલા નારકોની ઉદ્વર્તના (નરકમાંથી નીકળવાની ક્રિયા) થાય છે, તેની પ્રરૂપણા, રત્નપ્રભામાં નારક જીવોની સત્તાની પ્રરૂપણા, અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસોમાં નારકોના ઉત્પાદ આદિની પ્રરૂપણા, એજ પ્રમાણે શર્કરાપ્રભા આદિ નરકપૃથ્વીઓના નરકાવાસોની પ્રરૂપણા, રત્નપ્રભામાં સંખ્યાત યોજનના

प्रभृतीनामुद्वर्तनाप्ररूपणम्, सम्यग्दृष्टिभिरविरहितवक्तव्यताप्ररूपणम्, सप्त-
नारकपृथिव्यां सम्यग्दृष्टि प्रभृतीनामुत्पत्तिवक्तव्यताप्ररूपणम्, कृष्णादिदेश्या-
वन्तो भूत्वा कृष्णलेश्यावत्सु नारकेषु उत्पद्यन्ते ? इत्यादि प्रश्नोत्तरम्, नीललेश्या-
वत्सु नारकेषु उत्पद्यन्ते ? इत्यादि प्रश्नोत्तरम्, तद्धेतुवक्तव्यम्, कापोतलेश्या-
वत्सु नारकेषु उत्पद्यन्ते ? इत्यादि प्रश्नोत्तरम् ॥

त्रयोदशशतकोद्देशकार्थ संग्रहगाथा—

मूलम्—पुढवी१ देव२ मणंतर३ पुढवी४ आहारमेव५ उववाए६।

भासा७ कम८ अणगारे केया घडिया९ समुग्घाए१०॥१॥

छाया—पृथिवी १ देवः २ अनन्तरम् ३ पृथिवी ४ आहार एव २ उपपातः ६
भाषा ७ कर्म ८ अनगारः केया घटिकः ९ समुद्वातः १० ॥ १ ॥

टीका—द्वादशशतके अनेकधा जीवादिपदार्थानां प्ररूपणं कृतम्, अथ
त्रयोदशशतकेऽपि तेषामेव प्रकारान्तरेण प्ररूपणं कर्तुं प्रथमम् दशोद्देशकार्थ संग्रह
गाथामाह—‘पुढवी’ इत्यादि १, ।

सम्यग्दृष्टि आदिकों के उत्पाद की वक्तव्यता का प्ररूपण सम्यग्दृष्टि
आदिकों की उद्वर्तना की प्ररूपणा सम्यग्दृष्टियों की अविरहितता की
प्ररूपणा सप्तमनारक पृथिवी में सम्यग्दृष्टि आदि जीवों की उत्पत्ति
की वक्तव्यता की प्ररूपणा कृष्णादि लेश्यावाले होकर के जीव कृष्ण-
लेश्यावाले नारकों में उत्पन्न होते हैं ? इत्यादि प्रश्नों के उत्तर—नील-
लेश्यावाले नारकों में उत्पन्न होते हैं इत्यादि प्रश्न इसमें हेतु कथन
कापोतलेश्यावाले नारकों में उत्पन्न होते हैं इत्यादि प्रश्नोत्तर।

तेरहवें शतक के उद्देश के अर्थ की संग्रहगाथा—

पुढवी१ देव२ मणंतर३ पुढवी४ आहारमेव५ उववाए६।

भासा७ कम८ अणगारे केयाघडिया९ समुग्घाए१०॥१॥

विस्तारवाणा नरकावासोभां सम्यग्दृष्टि आदिकोना उत्पादनी प्ररूपणा,
सम्यग्दृष्टि आदिकोनी उद्वर्तनानी प्ररूपणा, सम्यग्दृष्टिओनी अविर-
हिततानी प्ररूपणा, सातमी नरकपृथ्वीभां सम्यग्दृष्टि आदि ओवोनी उत्प-
त्तिनी प्ररूपणा, “कृष्णादि लेश्यावाणा ओवो शुं कृष्ण लेश्यावाणा नारकोभां
उत्पन्न थाय छे ? के नीललेश्यावाणा नारकोभां उत्पन्न थाय छे ? के कापोत
लेश्यावाणा नारकोभां उत्पन्न थाय छे ?” ध्यादि प्रश्नोत्तर।

तेरभां शतकना उद्देशकोना विषयनुं सूचन करती संग्रहगाथा—

“पुढवी१ देव२ मणंतर३ पुढवी४ आहारमेव५ उववाए६।

भासा७ कम८ अणगारे केयाघडिया९ समुग्घाए १०॥१॥”

પૃથિવી-નરકપૃથિવીવિષયકઃ પ્રથમોદ્દેશકઃ ૧, દેવઃ-દેવનિરૂપણાર્થમ્
દ્વિતીયોદ્દેશકઃ ૨, અનન્તરમ્-અનન્તરાહારા નૈરયિકા इत्याद्यर्थप्रतिपादनार्थं તૃતી-
યોદ્દેશકઃ ૩, પૃથિવી-પૃથિવીગતવક્તવ્યતા પ્રતિપાદનાર્થ ચતુર્થોદ્દેશકઃ ૪, આહારઃ-
નૈરયિકાદ્યાહારનિરૂપણાર્થ પચ્ચમોદ્દેશકઃ ૫, ઉપપાતઃ-નારકાદ્યુત્પાદાર્થ પષ્ઠો-
દ્દેશકઃ ૬, ભાષા-ભાષાપ્રરૂપણાર્થ સપ્તમોદ્દેશકઃ ૭, કર્મ-કર્મપ્રકૃતિપ્રરૂપણા-
ર્થમષ્ટમોદ્દેશકઃ ૮, અનગારઃ કેયાઘટિકઃ-અનગારો ભાવિતાત્મા શ્રમણઃ લઙ્ઘિ-
સામર્થ્યોત્ કેયાઘટિકઃ-રજ્જુપ્રાન્તવદ્ઘટિકાપાણિઃ સન્ આકાશે વ્રજેદિ-
ત્યર્થપ્રતિપાદનાર્થ નવમોદ્દેશકઃ ૯, સમુદ્ઘાતઃ સમુદ્ઘાતપ્રતિપાદનાર્થ દશમો-
દ્દેશકઃ ૧૦ । ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧ ॥

નરકપૃથિવી કે સમ્બન્ધ મેં પૃથિવી નામકા પ્રથમ ઉદ્દેશા ૧, દેવ કીં
પ્રરૂપણા કે સમ્બન્ધ મેં દેવ નામ કા દ્વિતીય ઉદ્દેશા ૨, અનન્તરાહાર-
ઉપપાત ક્ષેત્ર કી પ્રાપ્તિ કે સમય તુરત હી આહાર કરનેવાલે નારકોં કે
સમ્બન્ધ મેં તૃતીય ઉદ્દેશા ૩, નરકપૃથિવી કી વક્તવ્યતા પ્રતિપાદન કરને
કે લિયે ચૌથા ઉદ્દેશા ૪, નારકાદિ કે આહાર કી પ્રરૂપણા કરને કે લિયે
પાંચવાં ઉદ્દેશા ૫, નારકાદિકોં કે ઉપપાત સમ્બન્ધ મેં છઠા ઉદ્દેશા ૬,
ભાષા સમ્બન્ધ મેં સાતવાં ઉદ્દેશા ૭, કર્મ કી પ્રરૂપણા સમ્બન્ધ મેં આઠવાં
ઉદ્દેશા ૮, અનગાર-ભાવિતાત્મા અનગાર વૈક્રિયલઙ્ઘિ કે સામર્થ્ય સે કેયા-
ઘડિયા-હાથ મેં ડોરે સે વાંધી છુઈ ઘડી લેકર આકાશ મેં ગમન કર સક્તા
હે इत्यादि अर्थ का प्रतिपादन करने के लिये नौवां उद्देशा ९, और समुद्घात
का वर्णन करने रूप दशवां उद्देशा १० इस प्रकार से ये १० उद्देशो इस
१३वें शतक में कहे गये हैं इस प्रकार से यह गाथा का अर्थ है ॥

પૃથ્વી નામના પહેલા ઉદ્દેશામાં નરકપૃથ્વીઓનું પ્રતિપાદન કયું
છે. દેવ નામના બીજા ઉદ્દેશામાં દેવોની પ્રરૂપણા કરી છે. “અનન્તર”
ઉપપાત ક્ષેત્રની પ્રાપ્તિના સમયમાં તુરત જ આહાર કરનારા નારકોના
વિષયનું ત્રીજા ઉદ્દેશામાં પ્રતિપાદન કયું છે. ચોથા ઉદ્દેશામાં નરકપૃથ્વીઓની
વક્તવ્યતાનું પ્રતિપાદન કયું છે છઠા ઉદ્દેશામાં નારકાદિના ઉપપાતનું કથન
કયું છે. સાતમાં ઉદ્દેશામાં ભાષાની અને આઠમાં ઉદ્દેશામાં કર્મની
પ્રરૂપણા કરી છે. ભાવિતાત્મા અણુગાર વૈક્રિયલઙ્ઘિના પ્રભાવથી,
હાથમાં દોરડાથી બાંધેલી ઘડીયાળ લઈને આકાશમાં ગમન કરી શકે
છે, इत्यादि विषयનું પ્રતિપાદન નવમાં ઉદ્દેશામાં કરવામાં આવ્યું છે. દસમાં
ઉદ્દેશામાં સમુદ્ઘાતોનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે આ પ્રકારના દસ ઉદ્દેશકોનો
આ તેરમાં શતકમાં સમાવેશ થાય છે ઉપર્યુક્ત ગાથાનો અર્થ આ પ્રમાણે થાય છે.

पृथिव्यादिवक्तव्यता ।

मूलम्—‘रायगिहे जाव एवं वयासी—कइणं भंते ! पुढवीओ
 पणत्ताओ ? गोयमा ! सत्तपुढवीओ पन्नत्ताओ, तं जहा—रयण-
 प्पभा जाव अहे सत्तमा । इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढ-
 वीए केवइया निरयावाससयसहस्सा पणत्ता ? गोयमा ! तीसं
 निरयावाससयसहस्सा पणत्ता । ते णं भंते ! किं संखेज्ज-
 वित्थडा, असंखेज्जवित्थडा ? गोयमा ! संखेज्जवित्थडा वि,
 असंखेज्जवित्थडा वि । इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए
 तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु संखेज्जवित्थडेसु नरएसु एग-
 समएणं केवइया नेरइया उववज्जंति१ ? केवइया काउलेस्सा
 उववज्जंति२ ? केवइया कण्हपक्खिया उववज्जंति३ ? केवइया
 सुक्कपक्खिया उववज्जंति४ ? केवइया सन्नी उववज्जंति५ ?
 केवइया असन्नी उववज्जंति६ ? केवइया भवसिद्धिया उवव-
 ज्जंति७ ? केवइया अभवसिद्धिया उववज्जंति८ ? केवइया
 आभिणिबोहियनाणी उववज्जंति९ ? केवइया सुयनाणी उव-
 वज्जंति१० ? केवइया ओहिनाणी उववज्जंति११ ? केवइया
 मइ अन्नाणी उववज्जंति१२ ? केवइया सुयअन्नाणी उवव-
 ज्जंति१३ ? केवइया विव्भंगनाणी उववज्जंति१४ ? केवइया
 चक्खुदंसणी उववज्जंति१५ ? केवइया अवक्खुदंसणी उवव-
 ज्जंति१६ ? केवइया ओहिदंसणी उववज्जंति१७ ? केवइया आहा-
 रसन्नोवउत्ता उववज्जंति१८ ? केवइया भयसन्नोवउत्ता उवव-

उजंति१९? केवइया मेहुणसन्नोवउत्ता उववज्जंति२०? केवइया
परिगहसन्नोवउत्ता उववज्जंति२१? केवइया इत्थी वेयगा
उववज्जंति२२? केवइया पुरिसवेयगा उववज्जंति२३? केवइया
नपुंसगवेयगा उववज्जंति२४? केवइया कोहकसाई उवव-
ज्जंति२८? जाव केवइया लोभकसाई उववज्जंति२६? केवइया
सोइंदियउवउत्ता उववज्जंति२९? जाव केवइया फासिंदि-
योवउत्ता उववज्जंति३३? केवइया नोइंदियोवउत्ता उववज्जं-
ति३४? केवइया मणजोगी उववज्जंति३५? केवइया वइजोगी
उववज्जंति३६? केवइया कायजोगी उववज्जंति३७? केवइया
सागारोवउत्ता उववज्जंति३८? केवइया अणागारोवउत्ता उवव-
ज्जंति३९? गोयमा! इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए
निरयावाससयसहस्सेसु संखेज्जवित्थडेसु नेरइएसु जहण्णेणं
एक्कोवा दोवा तिन्नि वा उक्कोसेणं संखेज्जा नेरइया उववज्जंति,
जहण्णेणं एक्को वा, दो वा, तिन्नि वा, उक्कोसेणं संखेज्जा
काउलेस्सा उववज्जंति, जहण्णेणं एक्को वा; दो वा, तिन्नि वा,
उक्कोसेणं संखेज्जा कण्हपक्खिया उववज्जंति, एवं सुक्कपक्खिया
वि, एवं सन्नी, एवं असन्नी वि, एवं भवसिद्धिया, एवं अभव-
सिद्धिया, आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, ओहिनाणी, मइ
अन्नाणी, सुयअन्नाणी, विभंगनाणी, चक्खुदंसणी ण उवव-
ज्जंति, जहण्णेणं एक्को वा, दो वा, तिन्नि वा, उक्कोसेणं संखे-
ज्जा अचक्खुदंसणी उववज्जंति, एवं ओहिदंसणी वि, आहार-
सन्नोवउत्ता वि जाव परिगहसन्नोवउत्ता उववज्जंति, इत्थी
वेयगा न उववज्जंति, पुरिसवेयगा वि न उववज्जंति, जहण्णेणं

एको वा, दो वा, तिन्नि वा, उक्कोसेणं संखेज्जा नपुंसगवेयगा
 उववज्जंति, एवं कोहकसाई जाव लोभकसाई उववज्जंति,
 सोइंदिय उवउत्ता न उववज्जंति, एवं जाव फासिंदियोवउत्ता
 न उववज्जंति, जहणणेणं एको वा, दो वा, तिन्नि वा, उक्को-
 सेणं संखेज्जा नो इंदियोवउत्ता उववज्जंति, मणजोगी ण उव-
 वज्जंति, एवं वइजोगी वि, जहणणेणं एको वा, दो वा, तिन्नि
 वा, उक्कोसेणं संखेज्जा कायजोगी उववज्जंति, एवं सागारोव-
 उत्ता वि, एवं अणगारोवउत्ता वि ॥सू० १॥

छाया—राजगृहे यावत् एवमवादीत्—कति खलु भदन्त ! पृथिव्यः प्रज्ञप्ताः ?
 गौतम ! सप्तपृथिव्यः प्रज्ञप्ताः, तद्यथा—रत्नप्रभा यावत् अथः सप्तमी, अस्याः
 खलु भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्याः कियन्ति निरयावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ?
 गौतम ! त्रिंशत् निरयावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, तानि खलु भदन्त ! किं
 संख्येयविस्ताराणि, असंख्येयविस्ताराणि ? गौतम ! संख्येयविस्ताराण्यपि, असं-
 ख्येयविस्ताराण्यपि, अस्यां खलु भदन्त ! रत्नप्रभायां पृथिव्यां त्रिंशत्ति-
 निरयावासशतसहस्रेषु संख्येयविस्तारेषु नरकेषु एकसमयेन कियन्तो नैरयिका
 उपपद्यन्ते ? कियन्तः कापोतलेश्याः उपपद्यन्ते ? कियन्तः कृष्णपाक्षिका उपप-
 द्यन्ते ३ ? कियन्तः शुक्लपाक्षिका उपपद्यन्ते ४ ? कियन्तः संज्ञिन उपपद्यन्ते ५ ?
 कियन्तः असंज्ञिन उपपद्यन्ते ६ ? कियन्तो भवसिद्धिका उपपद्यन्ते ७ ? कियन्तः
 अमवसिद्धिका उपपद्यन्ते ८ ? कियन्तः आभिनिवोधिकज्ञानिन उपपद्यन्ते ९ ?
 कियन्तः श्रुतज्ञानिनः उपपद्यन्ते १० ? कियन्तः अवधिज्ञानिनः उपपद्यन्ते ११ ?
 कियन्तो मत्तज्ञानिनः उपपद्यन्ते १२ ? कियन्तः श्रुतज्ञानिन उपपद्यन्ते १३ ?
 कियन्तो विमङ्गज्ञानिन उपपद्यन्ते १४ ? कियन्तश्चक्षुर्दर्शनिन उपपद्यन्ते १५ ?
 कियन्तः अचक्षुर्दर्शनिन उपपद्यन्ते १६ ? कियन्तः अवधिदर्शनिनः उपपद्यन्ते
 १७ ? कियन्त आहारसंज्ञोपयुक्ता उपपद्यन्ते १८ ? कियन्तो भयसंज्ञोपयुक्ता
 उपपद्यन्ते १९ ? कियन्तो मैथुनसंज्ञोपयुक्ताः उपपद्यन्ते २० ? कियन्तः परिग्रह-
 संज्ञोपयुक्ता उपपद्यन्ते २१ ? कियन्तः स्त्रीवेदका उपपद्यन्ते २२ ? कियन्तः पुरुष-
 वेदका उपपद्यन्ते २३ ? कियन्तो नपुंसकवेदका उपपद्यन्ते २४ ? कियन्तः क्रोध-
 कपायिण उपपद्यन्ते २५ ? यावत् कियन्तो लोभकपायिणः उपपद्यन्ते २६ ?
 कियन्तः श्रान्तेन्द्रियोपयुक्ता उपपद्यन्ते २७ ? यावत् कियन्तः स्पर्शनेन्द्रियोपयुक्ता

उपपद्यन्ते ३३ ? कियन्तो नो इन्द्रियोपयुक्ता उपपद्यन्ते ३४ ? कियन्तो मनोयोगिन उपपद्यन्ते ३५ ? कियन्तो वचोयोगिन उपपद्यन्ते ३६ ? कियन्तः काययोगिन उपपद्यन्ते ३७ ? कियन्तः साकारोपयुक्ता उपपद्यन्ते ३८ ? कियन्तः अनाकारोपयुक्ता उपपद्यन्ते ३९ ? गौतम ! अस्याः खलु रत्नप्रभायाः पृथिव्याः त्रिंशतिनिरयावास-
शतसहस्रेषु संख्येयविस्तारेषु नरकेषु जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येयाः नैरयिकाः उपपद्यन्ते, जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येयाः कापोतलेख्या उपपद्यन्ते, जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येयाः कृष्णपाक्षिका उपपद्यन्ते, एवं शुक्लपाक्षिका अपि, एवं संज्ञिनः, एवम् असंज्ञिनोऽपि, एवं भवसिद्धिकाः, एवम् अभवसिद्धिकाः, आभिनिवोधिक-
ज्ञानिनः, श्रुतज्ञानिनः, अवधिज्ञानिनः, मत्त्यज्ञानिनः, श्रुतज्ञानिनः, विभङ्गज्ञानिनो-
ऽपि उपपद्यन्ते, चक्षुर्दर्शनिनो नोपपद्यन्ते, जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येया अचक्षुर्दर्शनिन उपपद्यन्ते, एवम् अवधिदर्शनिनोऽपि, आहार-
संज्ञोपयुक्ता अपि, यावत् परिग्रहसंज्ञोपयुक्ता अपि, स्त्रीवेदका नोपपद्यन्ते, पुरुष-
वेदका अपि, नोपपद्यन्ते, जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येया
ऋषुंसकवेदका उपपद्यन्ते, एवं क्रोधकषायिणो यावत् लोभकषायिणोऽपि उपपद्यन्ते,
भोत्रेन्द्रियोपयुक्ता नोपपद्यन्ते, एवं यावत् स्पर्शनेन्द्रियोपयुक्ता नोपपद्यन्ते जघ-
न्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येया नो इन्द्रियोपयुक्ता उपपद्यन्ते,
मनोयोगिनो नोपपद्यन्ते, एवं वचोयोगिनोऽपि, जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो
वा उत्कृष्टेन संख्येयाः काययोगिन उपपद्यन्ते, एवं साकारोपयुक्ता अपि, एवम्
अनाकारोपयुक्ता अपि ॥ सू० १ ॥

टीका—अथ रत्नप्रभादिपृथिवीविषये विशेषवक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह—
'रायगिहे' इत्यादि । 'रायगिहे जाव एवं वयासी'—राजगृहे यावत् नगरे स्वामी

पृथिव्यादिवक्तव्यता—

'रायगिहे जाव एवं वयासी' इत्यादि ।

टीकार्थ—सूत्रकारने हस सूत्र द्वारा रत्नप्रभा आदि पृथिवियों के विषय में विशेष वक्तव्यता कही है—'रायगिहे जाव एवं वयासी'

—पृथ्वी आदिनी वक्तव्यता—

“रायगिहे जाव एवं वयासी” इत्यादि—

टीकार्थ—सूत्रकारने आ सूत्र द्वारा रत्नप्रभा आदि पृथ्वीआना विषयमां विशेष वक्तव्यतानुं कथन कथुं छे. “रायगिहे जाव एवं वयासी” राजगृह

સમવસૃતઃ, ધર્મકથાં શ્રોતું પર્યત્ નિર્ગચ્છતિ, ધર્મકથાં શ્રુત્વા પ્રતિગતા પર્યત્, તતો વિનયેન શુશ્રૂષમાણો ગૌતમઃ પ્રાજ્ઞલિપુટઃ પર્યુષાસીનઃ એવં-વક્ષ્યમાણપ્રકારેણ, અવાદીત્-‘કઙ્ઞં ણં મંતે ! પુઢવીઓ પળ્ણત્તાઓ?’ હે મદન્ત ! કતિં ચલ્લ પૃથિવ્યઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! સત્ત પુઢવીઓ પળ્ણત્તાઓ’ હે ગૌતમ ! સત્ત પૃથિવ્યઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જહા=રયણપ્પમા જાવ અહે સત્તમા’ તથથા-રત્તપ્રમા, યાવત્-શર્કરાપ્રમા, વાલુકાપ્રમા, પઙ્કપ્રમા, ધૂમપ્રમા, તમપ્રમા, અધઃસસમી, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ઈમીસે ણં મંતે ! રયણપ્પમાએ પુઢવીએ કેવહયા નિરયાવાસસયસહસ્સા પળ્ણત્તા?’ હે મદન્ત ! અસ્યાં ચલ્લ રત્તપ્રમાયાં પૃથિવ્યાં કિયન્તિ નિરયાવાસસયસહસ્સાણિ-

રાજગૃહ નગર મેં યાવત્-મહાવીર સ્વામી પધારે ધર્મકથા કો સુનને કે લિયે પરિષદા નિકલી ઓર ધર્મકથા સુનકર ફિર વહ અપને ૨ સ્થાન પર ચલી ગઈ તવ વિનય સે ધર્મશ્રવણાભિલાષી ગૌતમ ને દોનોં હાથ જોડકર બડે વિનય કે સાથ પ્રશ્ન સે હસ પ્રકાર પૂછા-‘કઙ્ઞં ણં મંતે ! પુઢવીઓ પળ્ણત્તાઓ’ હે મદન્ત ! કિનની પૃથિવિયાં કહી ગઈ હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! ‘સત્ત પુઢવીઓ પળ્ણત્તાઓ’ પૃથિવિયાં સાત કહી હૈં. ‘તં જહા’ જો હસ પ્રકાર સે હૈં-‘રયણપ્પમા જાવ અહે સત્તમા’ રત્તપ્રમા યાવત્ શર્કરાપ્રમા, વાલુકાપ્રમા, પઙ્કપ્રમા, ધૂમપ્રમા, તમઃપ્રમા ઓર અધઃસસમી (તમસ્તમપ્રમા) ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘ઈમી સે ણં મંતે ! રયણપ્પમાએ પુઢવીએ કેવહયા નિરયાવાસસયસહસ્સા પળ્ણત્તા’ હે મદન્ત !

નગરમાં મહાવીર પ્રભુ પધાર્યા ધર્મકથા સાંભળવાને પરિષદ નીકળી ધર્મકથા સાંભળીને પરિષદ વિખરાઈ ગઈ ત્યાર બાદ ધર્મતત્ત્વને સમજવાની અભિલાષાવાળા ગૌતમ સ્વામીએ બન્ને હાથ જોડીને ખૂબ જ વિનયપૂર્વક મહાવીર પ્રભુને આ પ્રમાણે પૂછ્યું-“કઙ્ઞં મંતે ! પુઢવીઓ પળ્ણત્તાઓ ?” હે ભગવન્ ! પૃથ્વીઓ કેટલી કહી છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-“ગોયમા ! સત્ત પુઢવીઓ પળ્ણત્તાઓ” હે ગૌતમ ! પૃથ્વીઓ સાત કહી છે. “તં જહા” તેમના નામ નીચે પ્રમાણે છે-“રયણપ્પમા જાવ અહે સત્તમા” (૧) રત્તપ્રમા, (૨) શર્કરાપ્રમા, (૩) વાલુકાપ્રમા, (૪) પંકપ્રમા, (૫) ધૂમપ્રમા, (૬) તમઃપ્રમા અને (૭) અધઃસસમી (તમસ્તમપ્રમા)

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન-“ઈમીસે ણં મંતે ! રયણપ્પમાએ પુઢવીએ કેવહયા નિરયાવાસસયસહસ્સા પળ્ણત્તા ?” હે ભગવન્ ! આ રત્તપ્રમા પૃથ્વીમાં કેટલા ભ્રુખ નરકાવાસો કહ્યા છે ?

નરકાવાસલક્ષાણિ, પ્રજ્ઞપ્તાનિ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા ! તીસં નિરયાવાસસયસહસ્સા પ્ણના’ હે ગૌતમ ! રત્નપ્રમાપૃથિવ્યાં ત્રિંશત્ નિરયાવાસશતસહસ્સાણિ—નરકાવાસલક્ષાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘તેણં મંતે ! કિં સંખેજ્જવિત્થહા, અસંખેજ્જવિત્થહા?’ હે મદન્ત ! તે खलु उपर्युक्तास्त्रिंशल्लक्षणिरयावासाः, किं संख्येयविस्ताराः सन्ति? किंवा असंख्येयविस्ताराः सन्ति? ભગવાનાહ—‘ગોયમા ! સંખેજ્જવિત્થહા વિ, અસંખેજ્જવિત્થહા વિ’ હે ગૌતમ ! તે નિરયાવાસાઃ સંખ્યેયવિસ્તારા અપિ સન્તિ, અસંખ્યેયવિસ્તારા અપિ સન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘इमीसे णं मंते ! रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु संखेज्ज वित्थहेसु नरएसु एगममएणं केवइया नेरइया उववज्जंति??’ હે મદન્ત ! અસ્યાં खलु रत्नप्रभायां पृथिव्यां त्रिंशति-त्रिंशत्संख्यकेषु, निरयावाप्तशतसहस्रेषु नर-

इस रत्नप्रभा पृथिवी में कितने लाख नरकावास कहे गये हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘तीसं निरयावाससयसहस्सो पण्णत्ता’ रत्नप्रभा पृथिवी में ३० लाख नरकावास कहे गये हैं ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘तेणं मंते ! किं संखेज्जवित्थह्हा, असंखेज्जवित्थह्हा’ हे मद्दन्त ! वे नारकावास संख्यात योजन विस्तार वाले हैं या असंख्यात योजन विस्तारवाले हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा ! संखेज्जवित्थह्हा वि असंखेज्जवित्थह्हा वि’ हे गौतम ! वे नारकावास संख्यातयोजन विस्तारवाले भी हैं और असंख्यातयोजन विस्तारवाले भी हैं । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘इमीसे णं मंते ! रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु संखेज्ज वित्थहेसु नरएसु एगसमएणं केवइया नेरइया उववज्जंति’ हे मद्दन्त !

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર—“ તીસં નિરયાવાસસયસહસ્સા પ્ણત્તા ?” હે ગૌતમ ! રત્નપ્રમા પૃથ્વીમાં ૩૦ લાખ નરકાવાસો કહ્યા છે.

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન—“ તેણં મંતે ! કિં સંખેજ્જવિત્થહા, અસંખેજ્જવિત્થહા ?” હે ભગવન્ ! તે નરકાવાસો શુ’ સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા છે, કે અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા છે ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર—“ ગોયમા ! હે ગૌતમ ! સંખેજ્જવિત્થહા વિ’ અસંખેજ્જવિત્થહા વિ ” તે નરકાવાસો સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા પણ છે અને અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા પણ છે.

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન—“ इमीसे णं मंते ! रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु संखेज्जवित्थहेसु नरएसु एगसमएणं केवइया नेरइया उवव-

કાવાસલક્ષેષુ, સંખ્યેયવિસ્તારેષુ નરકેષુ એકસમયે કિયન્તો નૈરયિકા ઉપપદ્યન્તે ?
 'કેવહ્યા કાઉલેસ્સા ઉવવજ્જંતિર ?' કિયન્તઃ કાપોતલેશ્યાઃ—કાપોતલેશ્યા-
 વન્તો જીવા ઉપપદ્યન્તે ? રત્નપ્રભાપૃથિવ્યાં કાપોતલેશ્યાવન્ત એવોત્પદ્યન્તે ન તુ
 કૃષ્ણલેશ્યાદિમન્તઃ, અતઃ કાપોતલેશ્યાવત એવાશ્રિત્ય પ્રશ્નઃ કૃત ઇત્યવસેયમ્,
 'કેવહ્યા કણ્ઠપક્ષિયા ઉવવજ્જંતિર ?' કિયન્તઃ કૃષ્ણપાક્ષિકાઃ જીવા ઉપપદ્યન્તે ?
 'કેવહ્યા સુકપક્ષિયા ઉવવજ્જંતિર ?' કિયન્તઃ શુક્લપાક્ષિકાઃ જીવા ઉપપ-
 દ્યન્તે ? તત્ર કૃષ્ણપાક્ષિક શુક્લપાક્ષિક જીવાનાં લક્ષણં તુ—'જે સિમવદ્ધો પોગ્ગલ-
 પરિયદ્ધો સેસઓ ઉ સંસારો । તે સુકપક્ષિયા ચલ્લ અહિગે પુણ કણ્ઠપક્ષીયા ॥૧૧'

યેયમપાર્દઃ પુદ્ગલપરિવર્તઃ શેષકસ્તુ સંસારઃ ।

તે શુક્લપાક્ષિકાઃ ચલ્લ અધિકે પુનઃ કૃષ્ણપાક્ષિકા ઇતિ ॥

રત્નપ્રભાપૃથિવી મેં જો ૩૦ લાખ નારકવાસ હૈં ઓર इनमें જો સંખ્યાત-
 યોજન કે વિસ્તારવાલે નારકાવાસ હૈં उनमें એકસમય મેં કિતને નારક
 ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? 'કેવહ્યા કાઉલેસ્સા ઉવવજ્જંતિ' કિતને કાપોતલેશ્યા-
 વાલે જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? યહ જો પ્રશ્ન કિયા ગયા હૈં—ઉસકા કારણ
 એસા હૈં કિ રત્નપ્રભાપૃથિવી મેં કાપોતલેશ્યાવાલે જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં,
 કૃષ્ણાદિલેશ્યાવાલે નહીં, હસલિયે કાપોતલેશ્યાવાલે જીવ કો આશ્રિત
 કરકે હી યહ પ્રશ્ન કિયા ગયા હૈં એસા જાનના ચાહિયે—'કેવહ્યા કણ્ઠ-
 પક્ષિયા ઉવવજ્જંતિ' કિતને કૃષ્ણપાક્ષિક જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં 'કેવહ્યા
 સુકપક્ષિયા ઉવવજ્જંતિ' કિતને શુક્લપાક્ષિક જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? કૃષ્ણ-
 પાક્ષિક ઓર શુક્લપાક્ષિક જીવોં કા લક્ષણ હસ પ્રકાર કહા ગયા હૈં—

“જેસિમ વદ્ધો પોગ્ગલપરિયદ્ધો સેસઓ ઉ સંસારો ।

તે સુકપક્ષિયા ચલ્લ અહિગે પુણ કણ્ઠપક્ષીયા ॥”

વ્જંતિ ?” હે ભગવન્ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ત્રીસ લાખ નરકાવાસોમાંના જે
 સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસો છે, તેમાં એક સમયમાં કેટલા
 નારકો ઉત્પન્ન થાય છે ? “કેવહ્યા કાઉલેસ્સા ઉવવજ્જંતિ ?” કેટલા કાપોત-
 લેશ્યાવાળા જીવો ઉત્પન્ન થાય છે ? (આ પ્રકારનો પ્રશ્ન પૂછવાનું કારણ એ
 છે કે રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કાપોતલેશ્યાવાળા જ જીવો ઉત્પન્ન થાય છે, કૃષ્ણાદિ-
 લેશ્યાવાળા જીવો ઉત્પન્ન થતા નથી તેથી કાપોતલેશ્યાવાળા જીવોને અનુલ-
 ક્ષીને જ આ પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો છે, એમ સમજવું.) કેવહ્યા કણ્ઠપ-
 ક્ષિયા ઉવવજ્જંતિ ?” કેટલા કૃષ્ણપાક્ષિક જીવો ઉત્પન્ન થાય છે ? “કેવહ્યા
 સુકપક્ષિયા ઉવવજ્જંતિ ?” કેટલા શુક્લપાક્ષિક જીવો ઉત્પન્ન થાય છે ?

તથા ચ યેષાં જીવાનાં કિંચિન્ન્યૂનાર્ધપુદ્ગલપરિવર્તઃ સંસારઃ અવશિષ્ટો ભવતિ તે શુક્લપાક્ષિકાઃ, અથ ચ યેષાં તદ્વધિકઃ સંસારઃ અવશિષ્ટો ભવતિ તે કૃષ્ણપાક્ષિકા વ્યપદિશ્યન્તે इति भावः । ‘કેવહ્યા સન્ની ઉવવજ્જંતિ ૫?’ કિયન્તઃ સંજ્ઞિનો જીવા ઉપપદ્યન્તે? ‘કેવહ્યા અસન્ની ઉવવજ્જંતિ ૬?’ કિયન્તઃ અસંજ્ઞિનો જીવા ઉપપદ્યન્તે ૬? ‘કેવહ્યા ભવસિદ્ધિયા ઉવવજ્જંતિ ૭?’ કિયન્તો ભવસિદ્ધિકાઃ ભવે સિદ્ધિયેષાં તે ભવસિદ્ધિકાઃ, ઉપપદ્યન્તે? ‘કેવહ્યા અભવસિદ્ધિયા ઉવવજ્જંતિ ૮?’ કિયન્તઃ અભવસિદ્ધિકાઃ ન ભવે સિદ્ધિયેષાં તે અભવસિદ્ધિકાઃ, ઉપપદ્યન્તે? ‘કેવહ્યા આભિણિબોહિયનાણી ઉવવજ્જંતિ ૯?’ કિયન્તઃ આભિણિબોધિકજ્ઞાનિનઃ મતિજ્ઞાનવન્તઃ, ઉપપદ્યન્તે, ‘કેવહ્યા સુચનાણી ઉવવજ્જંતિ ૧૦?’

જિન જીવોં કા સંસાર અપાર્દ્વપુદ્ગલપરિવર્તમાત્ર રહ ગયા હૈ-વે શુક્લ-પાક્ષિક જીવ હૈ ઓર હસસે અધિક જિનકા સંસાર હૈ વે કૃષ્ણપાક્ષિક જીવ હૈ । તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ કિં જિન જીવોં કા સંસાર કિંચિ-ન્યૂન અર્દ્વપુદ્ગલપરિવર્તમાત્ર બાકી રહા હૈ, વે શુક્લપાક્ષિક હૈ ઓર હસ-સે અધિક સંસારવાલે જીવ કૃષ્ણપાક્ષિક હૈ । ‘કેવહ્યા સન્ની ઉવવજ્જંતિ, કેવહ્યા અસન્ની ઉવવજ્જંતિ’ કિતને સંજ્ઞી જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈ? કિતને અસંજ્ઞી જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈ? ‘કેવહ્યા-ભવસિદ્ધિયા ઉવવજ્જંતિ’ કિતને ભવસિદ્ધિક-ભવ મેં જિન્હોં કી સિદ્ધિ હૈ એસે જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈ? ‘કેવહ્યા અભવસિદ્ધિયા ઉવવ-જ્જંતિ’ કિતને અભવસિદ્ધિક-ભવ મેં જિન્હોં કી સિદ્ધિ નહીં હૈ-એસે જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈ? ‘કેવહ્યા આભિણિબોહિયનાણી ઉવવજ્જંતિ’

કૃષ્ણપાક્ષિક અને શુક્લપાક્ષિક જીવોં લક્ષણ આ પ્રમાણે છે-

“જેવમિ વડ્ઢો પોગલપસ્યદ્દો સેસઓ ઉ સંસારો ।

તે સુક્કપક્કિલયા સલુ અહિણે પુણ કણ્ઠપક્કીયા ॥”

જે જીવોને સંસાર અર્ધપુદ્ગલપરિવર્ત કરતાં ન્યૂન બાકી રહ્યો હોય છે, તે જીવોને શુક્લપાક્ષિક કહે છે, અને તેમના કરતાં અધિક સંસારવાળા જીવોને કૃષ્ણપાક્ષિક કહે છે.

“કેવહ્યા સન્ની ઉવવજ્જંતિ, કેવહ્યા અસન્ની ઉવવજ્જંતિ?” કેટલા સંજ્ઞી જીવો ઉત્પન્ન થાય છે? કેટલા અસંજ્ઞી જીવો ઉત્પન્ન થાય છે? “કેવહ્યા ભવસિદ્ધિયા ઉવવજ્જંતિ?” કેટલા ભવસિદ્ધિક જીવો ઉત્પન્ન થાય છે? “કેવહ્યા અભવસિદ્ધિયા ઉવવજ્જંતિ?” કેટલા અભવસિદ્ધિકો ઉત્પન્ન થાય છે? (ભવને તરી જનારને ભવસિદ્ધિક અને ભવસાગરને તરી ન જનારને અભવસિદ્ધિક કહે છે) “કેવહ્યા આભિણિબોહિયનાણી ઉવવજ્જંતિ?” કેટલા આભિણિબોધિક

કિયન્તઃ શ્રુતજ્ઞાનિનઃ ઉપપદ્યન્તે ? 'કેવહ્યા ઓહિનાણી ઉવવજ્જન્તિ? ૧ ?' કિયન્તઃ અવધિજ્ઞાનિનઃ ઉપપદ્યન્તે ? 'કેવહ્યા મહ અન્નાણી ઉવવજ્જન્તિ? ૨ ?' કિયન્તો મત્યજ્ઞાનિન ઉપપદ્યન્તે ? 'કેવહ્યા સુયઅન્નાણી ઉવવજ્જન્તિ? ૩ ?' કિયન્તઃ શ્રુતાજ્ઞાનિનઃ ઉપપદ્યન્તે ? 'કેવહ્યા વિભંગનાણી ઉવવજ્જન્તિ? ૪ ?' કિયન્તો વિમજ્જજ્ઞાનિન ઉપપદ્યન્તે ? 'કેવહ્યા ચક્ષુદંસણી ઉવવજ્જન્તિ? ૫ ?' કિયન્તશ્ચક્ષુર્દર્શનિન ઉપપદ્યન્તે ? 'કેવહ્યા ઓહિદંસણી ઉવવજ્જન્તિ? ૭ ?' કિયન્તઃ અવધિદર્શનિન ઉપપદ્યન્તે ? 'કેવહ્યા આહારસન્નોવઉત્તા ઉવવજ્જન્તિ? ૮ ?' કિયન્ત આહારસંજ્ઞોપયુક્તાઃ-આહારસંજ્ઞાવન્ત ઉપપદ્યન્તે ? 'કેવહ્યા ભયસન્નોવઉત્તા ઉવવ-

કિતને આભિનિબોધિકજ્ઞાની-મતિજ્ઞાની-જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? 'કેવહ્યા સુયણાણી ઉવવજ્જન્તિ' કિતને શ્રુતજ્ઞાની ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? 'કેવહ્યા ઓહિનાણી ઉવવજ્જન્તિ' કિતને અવધિજ્ઞાની ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? 'કેવહ્યા મહ અન્નાણી ઉવવજ્જન્તિ' કિતને મત્યજ્ઞાની જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? 'કેવહ્યા સુયઅન્નાણી ઉવવજ્જન્તિ' કિતને શ્રતઅજ્ઞાની જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? 'કેવહ્યા વિભંગનાણી ઉવવજ્જન્તિ' કિતને વિભંગજ્ઞાની ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? 'કેવહ્યા ચક્ષુદંસણી ઉવવજ્જન્તિ' કિતને ચક્ષુર્દર્શનવાલે જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? 'કેવહ્યા અચક્ષુદંસણી ઉવવજ્જન્તિ' કિતને અચક્ષુર્દર્શનવાલે જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? 'કેવહ્યા ઓહિદંસણી ઉવવજ્જન્તિ' કિતને અવધિદર્શની જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? 'કેવહ્યા આહારસન્નોવઉત્તા ઉવવજ્જન્તિ' કિતને આહારસંજ્ઞાવાલે જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? 'કેવહ્યા ભયસન્નોવઉત્તા ઉવવજ્જન્તિ' કિતને ભયસંજ્ઞાવાલે ઉત્પન્ન હોતે

જ્ઞાની (મતિજ્ઞાની) એવો ઉત્પન્ન થાય છે ? “ કેવહ્યા સુયણાણી ઉવવજ્જન્તિ ? ” કેટલા શ્રુતજ્ઞાની એવો ઉત્પન્ન થાય છે ? “ કેવહ્યા ઓહિનાણી ઉવવજ્જન્તિ ? ” કેટલા અવધિજ્ઞાની એવો ઉત્પન્ન થાય છે ? “ કેવહ્યા મહ અન્નાણી ઉવવજ્જન્તિ ? ” કેટલા મત્યજ્ઞાની એવો ઉત્પન્ન થાય છે ? “ કેવહ્યા સુય અન્નાણી ઉવવજ્જન્તિ ? ” કેટલા શ્રુતજ્ઞાની એવો ઉત્પન્ન થાય છે ? “ કેવહ્યા વિભંગનાણી ઉવવજ્જન્તિ ? ” કેટલા વિભંગજ્ઞાની એવો ઉત્પન્ન થાય છે ? “ કેવહ્યા ચક્ષુદંસણી ઉવવજ્જન્તિ ? ” કેટલા ચક્ષુર્દર્શનવાળા એવો ઉત્પન્ન થાય છે ? “ કેવહ્યા અચક્ષુદંસણી ઉવવજ્જન્તિ ? ” કેટલા અચક્ષુર્દર્શનવાળા એવો ઉત્પન્ન થાય છે ? “ કેવહ્યા ઓહિદંસણી ઉવવજ્જન્તિ ? ” કેટલા અવધિદર્શનવાળા એવો ઉત્પન્ન થાય છે ? “ કેવહ્યા આહારસન્નોવઉત્તા ઉવવજ્જન્તિ ? ” કેટલા આહારસંજ્ઞાવાળા એવો ઉત્પન્ન થાય છે ? “ કેવહ્યા ભયસન્નોવઉત્તા ઉવવજ્જન્તિ ? ”

જ્ઞંતિ ૧૯ ? ' કિયન્તો મયસંજ્ઞોપયુક્તા ઉપપદ્યન્તે ? ' કેવદ્વયા મેહુણસન્નોવઉત્તા ઉવ-
વજ્ઞંતિ ૨૦ ? ' કિયન્તો મૈથુનસંજ્ઞોપયુક્તા ઉપપદ્યન્તે ? ' કેવદ્વયા પરિગ્રહસન્નોવ-
ઉત્તા ઉવવજ્ઞંતિ ૨૧ ? ' કિયન્તઃ પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્તાઃ-પરિગ્રહસંજ્ઞાવન્ત ઉપપદ્યન્તે ?
' કેવદ્વયા ઇત્થિવેયગા ઉવવજ્ઞંતિ ૨૨ ? ' કિયન્તઃ સ્ત્રીવેદકાઃ-સ્ત્રીત્વવેદિન ઉપપ-
દ્યન્તે ? ' કેવદ્વયા પુરિસવેયગા ઉવવજ્ઞંતિ ૨૩ ? ' કિયન્તઃ પુરુષવેદકાઃ-પુંસ્ત્ત્રવે-
દિન ઉપપદ્યન્તે ? ' કેવદ્વયા નપુંસગવેયગા ઉવવજ્ઞંતિ ૨૪ ? ' કિયન્તો નપુંસક-
વેદકાઃ-નપુંસકત્વવેદિન ઉપપદ્યન્તે ? ' કેવદ્વયા કોહકસાઈ ઉવવજ્ઞંતિ ૨૫ ?
કિયન્તઃ ક્રોધકષાયિણઃ ઉપપદ્યન્તે ? ' જાવ કેવદ્વયા લોભકસાયી ઉવવજ્ઞંતિ ૨૬ ?
યાવત્ કિયન્તો માનકષાયિણઃ કિયન્તો માયાકષાયિણઃ કિયન્તો લોભકષાયિણ
ઉપપદ્યન્તે ? ' કેવદ્વયા સોહંદિય ઉવઉત્તા ઉવવજ્ઞંતિ ૨૭ ? ' કિયન્તઃ શ્રોત્રેન્દ્રિયો-
પયુક્તાઃ-શ્રોત્રેન્દ્રિયોપયોગવન્ત ઉપપદ્યન્તે ? ' જાવ કેવદ્વયા ફાર્સિદિયોવઉત્તા
હૈં ? ' કેવદ્વયા મેહુણસન્નોવઉત્તા ઉવવજ્ઞંતિ ' કિતને મૈથુન સંજ્ઞાવાલે
જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? ' કેવદ્વયા પરિગ્રહસન્નોવઉત્તા ઉવવજ્ઞંતિ ' કિતને
પરિગ્રહ સંજ્ઞાવાલે જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? ' કેવદ્વયા ઇત્થી વેયગા ઉવવ-
જ્ઞંતિ ' કિતને સ્ત્રીત્વવેદી જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? ' કેવદ્વયા પુરિસવેયગા
ઉવવજ્ઞંતિ ' કિતને પુરુષવેદક જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? ' કેવદ્વયા નપુંસગ-
વેયગા ઉવવજ્ઞંતિ ' કિતને નપુંસકવેદક જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? ' કેવદ્વયા
કોહકસાઈ ઉવવજ્ઞંતિ ' કિતને ક્રોધકષાયી જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ?
' જાવ કેવદ્વયા લોભકસાયી ઉવવજ્ઞંતિ ' યાવત્-કિતને માનકષાયી
જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? કિતને માયાકષાયી ઓર કિતને લોભકષાયી
જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? ' કેવદ્વયા સોહંદિયઉવઉત્તા ઉવવજ્ઞંતિ ' કિતને
શ્રોત્રેન્દ્રિયોપયુક્ત-શ્રોત્રેન્દ્રિય ઉપયોગવાલે જીવ-ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? જાવ

કેટલા 'ભયસંજ્ઞાવાળા' જીવો ઉત્પન્ન થાય છે ? " કેવદ્વયા મેહુણસન્નોવઉત્તા
ઉવવજ્ઞંતિ ? " કેટલા મૈથુનસંજ્ઞાવાળા જીવો ઉત્પન્ન થાય છે ? " કેવદ્વયા
પરિગ્રહસન્નોવઉત્તા ઉવવજ્ઞંતિ ? " કેટલા પરિગ્રહસંજ્ઞાવાળા જીવો ઉત્પન્ન
થાય છે ? " કેવદ્વયા ઇત્થીવેયગા ઉવવજ્ઞંતિ ? " કેટલા સ્ત્રીવેદી જીવો ઉત્પન્ન
થાય છે ? " કેવદ્વયા પુરિસવેયગા ઉવવજ્ઞંતિ ? " કેટલા પુરુષવેદક જીવો ઉત્પન્ન
થાય છે ? " કેવદ્વયા નપુંસગવેયગા ઉવવજ્ઞંતિ ? " કેટલા નપુંસકવેદક જીવો
ઉત્પન્ન થાય છે ? " કેવદ્વયા કોહકસાયી ઉવવજ્ઞંતિ ? જાવ કેવદ્વયા લોભકસાયી
ઉવવજ્ઞંતિ ? " કેટલા ક્રોધકષાયવાળા જીવો ઉત્પન્ન થાય છે ? કેટલા માન-
કષાયી જીવો ઉત્પન્ન થાય છે ? કેટલા માયા કષાયી જીવો ઉત્પન્ન થાય છે ? કેટલા

ઉવવજ્જંતિ ૩૨' યાવત્ કિયન્તથ્શુરિન્દ્રિયોપયુક્તાઃ, કિયન્તો ઘ્રાણેન્દ્રિયોપયુક્તાઃ, કિયન્તો રસનેન્દ્રિયોપયુક્તાઃ, કિયન્તઃ સ્પર્શનેન્દ્રિયોપયુક્તાઃ ઉપપદ્યન્તે ? 'કેવહ્યા નો હંદિયોવઉત્તા ઉવવજ્જંતિ ૩૪?' કિયન્તો નો હંદ્રિયોપયુક્તા ઉપપદ્યન્તે ? 'કેવહ્યા મળજોગી ઉવવજ્જંતિ ૩૫?' કિયન્તો મનોયોગિન ઉપપદ્યન્તે ? 'કેવહ્યા વહજોગી ઉવવજ્જંતિ ૩૬?' કિયન્તો વચોયોગિન ઉપપદ્યન્તે ? 'કેવહ્યા કાયજોગી ઉવવજ્જંતિ ૩૭?' કિયન્તઃ કાયયોગિન ઉપપદ્યન્તે ? 'કેવહ્યા સાગારોવઉત્તા ઉવવજ્જંતિ ૩૮?' કિયન્તઃ સાકારોપયુક્તા ઉપપદ્યન્તે ? 'કેવહ્યા અણાગારોવઉત્તા ઉવવજ્જંતિ ૩૯?' કિયન્તઃ અનાકારોપયુક્તા ઉપપદ્યન્તે ? । મગવાનાહ 'ગોયમા !' હમીસે ણં રયણપ્પમાણ પુઢવીણ તીસાણ નિરયાવાસસયમહસ્સેસુ સંલેજ્જવિત્થહેસુ નરણસુ જહણ્ણેણં એકો વા, દો વા, તિણ્ણિ વા, ઉકોસેણં સંલેજ્જા નેરહ્યા

કેવહ્યા ફાસિદિયોવઉત્તા ઉવવજ્જંતિ' યાવત્-કિતને ઘ્રાણેન્દ્રિયોપયુક્ત, કિતને રસનેન્દ્રિયોપયુક્ત ઓર કિતને સ્પર્શનેન્દ્રિયોપયુક્ત જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? 'કેવહ્યા નોહંદિયોવઉત્તા ઉવવજ્જંતિ' કિતને નોહંદ્રિયોપયુક્ત જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? 'કેવહ્યા મળજોગી ઉવવજ્જંતિ' કિતને મનોયોગી ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? 'કેવહ્યા વહજોગી ઉવવજ્જંતિ' કિતને વચનયોગી જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? 'કેવહ્યા કાયજોગી ઉવવજ્જંતિ' કિતને કાયયોગી ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? 'કેવહ્યા સાગારોવઉત્તા ઉવવજ્જંતિ' કિતને સાકારોપયોગયુક્ત જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં, 'કેવહ્યા અણાગારોવઉત્તા ઉવવજ્જંતિ' કિતને અનાકારોપયુક્ત જીવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘હમીસે ણં રયણપ્પમાણ પુઢવીણ તીસાણ નિરયાવાસસયમહસ્સેસુ સંલેજ્જવિત્થહેસુ નરણસુ જહણ્ણેણં એકો વા, દો

લોભકપાથી એવો ઉત્પન્ન થાય છે ? “ કેવહ્યા સોહંદિય ઉવઉત્તા ઉવવજ્જંતિ ? ” કેટલા શ્રોત્રેન્દ્રિય ઉપયોગવળા એવો ઉત્પન્ન થાય છે ? “ જાવ કેવહ્યા ફાસિદિયોવઉત્તા ઉવવજ્જંતિ ? ” કેટલા ઘ્રાણેન્દ્રિયોપયુક્ત, કેટલા રસનેન્દ્રિયોપયુક્ત, અને કેટલા સ્પર્શેન્દ્રિયોપયુક્ત એવો ઉત્પન્ન થાય છે ? “ કેવહ્યા નોહંયોવઉત્તા ઉવવજ્જંતિ ? ” કેટલા નોહંદ્રિયોપયુક્ત એવો ઉત્પન્ન થાય છે ? “ કેવહ્યા મળજોગી ઉવવજ્જંતિ ? ” કેટલા મનોયોગી એવો ઉત્પન્ન થાય છે ? “ કેવહ્યા વહજોગી ઉવવજ્જંતિ ? ” કેટલા વચનયોગી એવો ઉત્પન્ન થાય છે ? “ કેવહ્યા કાયજોગી ઉવવજ્જંતિ ? ” કેટલા કાયયોગી એવો ઉત્પન્ન થાય છે ? “ કેવહ્યા સાગારોવઉત્તા ઉવવજ્જંતિ ? ” કેટલા સાકારોપયોગયુક્ત એવો ઉત્પન્ન થાય છે ? “ કેવહ્યા અણાગારોવઉત્તા ઉવવજ્જંતિ ? ” કેટલા અનાકારોપયુક્ત એવો ઉત્પન્ન થાય છે ?

આ પ્રશ્નોનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે-“ હમીસે ણં રયણપ્પમાણ પુઢવીણ તીસાણ નિરયાવાસસયમહસ્સેસુ સંલેજ્જવિત્થહેસુ નરણસુ જહણ્ણેણં

ઉવવજ્જંતિ' હે ગૌતમ ! અસ્યાં લલુ રત્નપ્રમાયાં પૃથિવ્યાં ત્રિંશતિ નિર્યાવાસશત-
સહસ્રેષુ=નરકાવાસલક્ષેષુ સંખ્યેયવિસ્તારેષુ નરકેષુ જઘન્યેન એકો વા, દ્વો વા,
ત્રયો વા, નૈરયિકાઃ, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયાઃ નૈરયિકા ઉપપદ્યન્તે, 'જહ્વણેણં એકો વા,
દો વા, તિન્નિવા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા કાઉલેસ્સા ઉવવજ્જંતિ' જઘન્યેન એકો વા,
દ્વો વા, ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયાઃ કાપોતલેશ્યાઃ-કાપોતલેશ્યાવન્તઃ ઉપપદ્યન્તે-
'જહ્વણેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિવા ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા કણ્ઠપક્ખિયા ઉવવજ્જંતિ'
જઘન્યેય એકો વા, દ્વો વા, ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયાઃ કૃણ્ણપક્ષિકા ઉપપદ્યન્તે,
'એવં સુક્કપક્ખિયાવિ, એવં સન્ની, એવં અસન્ની વિ, એવં ભવસિદ્ધિયા, એવં અભવ-
સિદ્ધિયા' એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા, શુક્લપક્ષિકા અપિ જઘન્યેન એકો વા, દ્વો વા, ત્રયો

વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા નેરહ્યા ઉવવજ્જંતિ' હે ગૌતમ ! હિસ
રત્નપ્રમા પૃથિવી મેં ૩૦ લાખ નરકાવાસોં મેં જો કિ સંખ્યાતયોજન
વિસ્તારવાલે હેં જઘન્ય સે એક, દો અથવા ત્રીન નૈરયિક ઉત્પન્ન હોતે
હેં, ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત નૈરયિક ઉત્પન્ન હોતે હેં-'જહ્વણેણં એકો વા,
દો વા તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા કાઉલેસ્સા ઉવવજ્જંતિ' જઘન્ય સે
એક, યા દો અથવા ત્રીન ઓર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત કાપોતલેશ્યાવાલે જીવ
ઉત્પન્ન હોતે હેં, 'જહ્વણેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં સંખે-
જ્જા કણ્ઠપક્ખિયા ઉવવજ્જંતિ' જઘન્ય સે એક દો યા ત્રીન ઓર ઉત્કૃષ્ટ
સે સંખ્યાત કૃણ્ણપક્ષિક ઉત્પન્ન હોતે હેં-'એવં સુક્કપક્ખિયા વિ એવં
સન્ની એવં અસન્ની વિ, એવં ભવસિદ્ધિયા, એવં અભવસિદ્ધિયા' હસી
પ્રકાર સે શુક્લપક્ષિક જીવ મી જઘન્ય સે એક, યા દો યા ત્રીન ઉત્પન્ન

એકોવા, દોવા, તિન્નિવા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા નેરહ્યા ઉવવજ્જંતિ" હે ગૌતમ !
રત્નપ્રમા પૃથ્વીના ૩૦ લાખ નરકાવાસોમાંના જે સંખ્યાત યેજનના વિસ્તાર-
વાળા નરકાવાસો છે, તેમાં એક સમયમાં ઓછામાં ઓછા એક, જે અથવા ત્રણ
નારકો ઉત્પન્ન થાય છે અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત નારકો ઉત્પન્ન
થાય છે. "જહ્વણેણં એકોવા, દો વા, તિન્નિવા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા કાઉલેસ્સા
ઉવવજ્જંતિ" તેમાં એક સમયમાં ઓછામાં ઓછા એક, જે અથવા ત્રણ અને
વધારેમાં વધારે સંખ્યાત કાપોતલેશ્યાવાળા નારકો ઉત્પન્ન થાય છે. "જહ્વ-
ણેણં એકોવા, દો વા, તિન્નિવા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા કણ્ઠપક્ખિયા ઉવવજ્જંતિ"
ત્યાં એક સમયમાં ઓછામાં ઓછા એક, જે અથવા ત્રણ અને વધારેમાં વધારે
સંખ્યાત કૃણ્ણપક્ષિકો ઉત્પન્ન થાય છે. "એવં સુક્કપક્ખિયા વિ, એવં સન્ની-
એવં અસન્ની વિ, એવં ભવસિદ્ધિયા, એવં અભવસિદ્ધિયા" એજ પ્રમાણે શુક્લ-

વા, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયા ઉપપદ્યન્તે, एवं-तथैव संज्ञिनो जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येया उपपद्यन्ते, एवं-तथैव, असंज्ञिनोऽपि जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येया उपपद्यन्ते, एवं भवसिद्धिकाः जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येया उपपद्यन्ते, 'आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, ओहिनाणी, मइ अन्नाणी, सुय अन्नाणी, विभंग नाणी' आभिनिबोधिकज्ञानिनः, श्रुतज्ञानिनः, अवधिज्ञानिनः, मत्तज्ञानिनः, श्रुताज्ञानिनः, विभङ्गज्ञानिनः जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येया उपपद्यन्ते, 'चक्खुदंसणी ण उव्वज्जंति' चक्षुर्दर्शनिनो नो उपपद्यन्ते इन्द्रिय परित्यागेनैव तत्रोत्पत्तेर्विधानात्, अथ अवचक्षुर्दर्शनિનાં કથં તર્હિ તત્ર ઉત્પત્તિરિતિચેત્ત્વં ઇન્દ્રિ-

होते हैं और उत्कृष्ट से संख्यात उत्पन्न होते हैं। इसी प्रकार का कथन संज्ञी जीवों की, असंज्ञी जीवों की भवसिद्धिक जीवों की, उत्पत्ति के विषय में भी जानना चाहिये, अर्थात् ये सब जघन्य से एक, दो, या तीन उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से संख्यात उत्पन्न होते हैं 'आभिणिबोहियनाणी, सुयनाणी, ओहिनाणी, मइ अन्नाणी, सुयअन्नाणी, विभंगनाणी' इसी प्रकार से आभिनिबोधिकज्ञानी, श्रुतज्ञानी अवधिज्ञानी मत्तज्ञानी, श्रुताज्ञानी और विभंगज्ञानी-ये सब भी जघन्य से एक या दो अथवा तीन उत्पन्न होते हैं और उत्कृष्ट से संख्यात उत्पन्न होते हैं 'चक्खुदंसणी ण उव्वज्जंति' चक्षुर्दर्शनी वहां उत्पन्न नहीं होते हैं-क्योंकि इन्द्रियों का परित्याग करके ही जीव वहां उत्पन्न होते हैं। यदि ऐसी बात है तो फिर अवचक्षुर्दर्शनियों का वहां उत्पाद कैसे कहा गया है? सो ऐसी आशंका यहां पर नहीं करनी चाहिये-क्योंकि इन्द्रियानाश्रित सामान्य

પાક્ષિકજીવો, સંજીજીવો, અસંજીજીવો, ભવસિદ્ધિક જીવો અને અભવસિદ્ધિક જીવો પણ એક સમયમાં ઓછામાં ઓછા એક, બે અથવા ત્રણ અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે. “આભિણિબોહિયનાણી, સુયનાણી, ઓહિનાણી, મઇ અન્નાણી, સુય અન્નાણી, વિભંગનાણી” એજ પ્રમાણે આભિનિબોધિકજ્ઞાની, શ્રુતજ્ઞાની, અવધિજ્ઞાની, મત્તજ્ઞાની, શ્રુતાજ્ઞાની અને વિભંગજ્ઞાની જીવો પણ એક સમયમાં ઓછામાં ઓછા એક, બે અથવા ત્રણ અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે. “ચક્ખુદંસણી ણ ઉવ્વજ્જંતિ” ચક્ષુર્દર્શની ત્યાં ઉત્પન્ન થતા નથી, કારણ કે ઇન્દ્રિયોનો પરિત્યાગ કરીને જ જીવો ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. જો ત્યાં ચક્ષુર્દર્શનીનો ઉત્પાદ થતો ન હોય, તો અચક્ષુર્દર્શનીનો ઉત્પાદ કેવી રીતે સંભવી શકે?

યાનાશ્રિતસ્ય સામાન્યોપયોગમાત્રસ્યાચક્ષુર્દર્શનશબ્દપ્રતિપાદ્યસ્ય ઉત્પત્તિસમયે-
 ઽપિ સદ્ભાવાદચક્ષુર્દર્શનિન ઉપપદ્યન્તે, इत्यभिगायेणाह-‘जहण्णेणं एक्को वा, दो
 वा, तिन्नि वा, उक्कोसेणं संखेज्जा अचक्खुदंसणी उववज्जंति’ जघन्येन एको वा,
 द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येयाः अचक्षुर्दર્शनिन उपपद्यन्ते, ‘एवं ओहिदंसणी
 वि, आहारसन्नोवउत्ता वि जाव परिग्गहसन्नोवउत्ता वि उववज्जंति’ एवं पूर्वोक्त-
 रीत्या, अवधिज्ञानिनोऽपि, आहारसंज्ञोपयुक्ता अपि, यावत्-भयसंज्ञोपयुक्ता अपि,
 मैथुनसंज्ञोपयुक्ता अपि, परिग्रहसंज्ञोपयुक्ता अपि जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो
 वा, उत्कृष्टेन संख्येया उपपद्यन्ते, ‘इत्थी वेयगा न उववज्जंति, पुरिसवेयगा वि
 न उववज्जंति’ स्त्रीवेदकाः नोपपद्यन्ते, पुरुषवेदका नोपपद्यन्ते, भद्रप्रत्ययात्तेषां

उपयोग मात्र का जो कि अचक्षुर्दर्शनप्रतिपाद्य है, उत्पत्ति के समय में
 भी सद्भाव रहता है इसलिये वहां अचक्षुर्दर्शनियों की उत्पत्ति कही
 गई है। इसी अभिप्राय को लेकर ‘जहण्णेणं एक्को वा, दो वा, तिन्नि
 वा, उक्कोसेणं संखेज्जा अचक्खुदंसणी उववज्जंति’ ऐसा कहा गया है,
 कि जघन्य से एक, दो, अथवा तीन, और उत्कृष्ट से संख्यात अच-
 क्षुर्दर्शनी उत्पन्न होते हैं ‘एवं ओहिदंसणी वि, आहारसन्नोवउत्ता वि
 जाव परिग्गहसन्नोवउत्ता उववज्जंति’ इसी प्रकार से अवधिदर्शनी
 भी, आहारसंज्ञोपयुक्त भी यावत्-भयसंज्ञोपयुक्त भी, मैथुनसंज्ञोप-
 युक्त भी, और परिग्रहसंज्ञोपयुक्त भी जघन्य से एक, दो अथवा तीन
 और उत्कृष्ट से संख्यात उत्पन्न होते हैं ‘इत्थी वेयगा न उववज्जंति’
 पुरिसवेयगा वि ण उववज्जंति’ यहाँ स्त्रीवेदक नहीं उत्पन्न होते हैं,

આ પ્રકારની શંકા અહીં કરવી જોઈએ નહીં, કારણ કે અચક્ષુર્દર્શન
 પ્રતિપાદ્ય ઇન્દ્રિયાનાશ્રિત સામાન્ય ઉપયોગમાત્રનો ઉત્પત્તિના સમયમાં પણ
 ત્યાં સદ્ભાવ રહે છે, તે કારણે ત્યાં અચક્ષુર્દર્શનીઓની ઉત્પત્તિ થાય છે,
 એવું કહેવામાં આવ્યું છે એજ કારણે અહીં એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે
 “જહણ્ણેણં એક્કોવા, દો વા, તિન્નિવા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા અચક્ખુદંસણી ઉવવ-
 જ્જંતિ” ત્યાં એક સમયમાં ઓછામાં ઓછા એક, બે અથવા ત્રણ અને
 વધારેમાં વધારે સંખ્યાત અચક્ષુર્દર્શની જીવો ઉત્પન્ન થાય છે. “એવં ઓહિ-
 દસણી વિ, આહારસન્નોવઉત્તા વિ જાવ પરિગ્ગહસન્નોવઉત્તા ઉવવજ્જંતિ” એજ
 પ્રમણે ત્યાં એક સમયમાં અવધિજ્ઞાની, આહારસંજ્ઞોપયુક્ત, ભયસંજ્ઞોપયુક્ત,
 મૈથુનસંજ્ઞોપયુક્ત અને પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્ત જીવો પણ ઓછામાં ઓછા એક,
 બે અથવા ત્રણ અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે. “इत्थीवेयगा
 न उववज्जंति, पुरिसवेयगा वि ण उववज्जंति” ત્યાં સ્ત્રીવેદકો અને પુરુષવેદકો

નપુંસકમાત્રવેદત્વાત્ અત એવાદ-‘જહણ્ણેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કો-
સેણં સંઘેજ્જા નપુંસગવેયગા ઉવવજ્જંતિ’ જઘન્યેન એકો વા, દ્વો વા, ત્રયો વા,
ઉત્કુષ્ઠેન સંઘ્યેયા નપુંસકવેદકા ઉપપચ્ચન્તે, ‘એવં કોઠ્ઠકસાઈં જાવ લોમકસાઈં
ઉવવજ્જંતિ’ એવં તથૈવ ક્રોધકપાયિણો યાવત્-માનકપાયિણઃ, માયાકપાયિણઃ,
લોમકપાયિણો જઘન્યેન એકો વા, દ્વો વા, ત્રયો વા, ઉત્કુષ્ઠેન સંઘ્યેયા ઉપપચ્ચન્તે,
‘સોઈંદિય ઉવઉત્તા ન ઉવવજ્જંતિ, એવં જાવ ફાસિંદિયોવઉત્તા ન ઉવવજ્જંતિ’
શ્રોત્રેન્દ્રિયોપયુક્તા ન ઉપપચ્ચન્તે, એવં તથૈવ યાવત્-ચક્ષુરિન્દ્રિયોપયુક્તાઃ, ઘ્રાણે-
ન્દ્રિયોપયુક્તાઃ, રસનેન્દ્રિયોપયુક્તાઃ, સ્પર્શનેન્દ્રિયોપયુક્તાઃ, નોપપચ્ચન્તે ઇન્દ્રિયણાં
તદાનીમસદ્ધાવાત્, ‘જહણ્ણેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં સંઘેજ્જા

और न पुरुषवेदक उत्पन्न होते हैं, क्योंकि यहां पर भवप्रत्यय-(नरक
के भव में) नपुंसकवेदस्मात् ही होता है, इसीलिये यहां ‘जहण्णेणं एको
वा, दो वा, तिन्नि वा उक्कोसेणं संखेज्जा नपुंसगवेयगा उववज्जंति’
जघन्य से एक दो अथवा तीन और उत्कृष्ट से संख्यात् नपुंसकवेदक
जीव उत्पन्न होते हैं ऐसा कहा गया है। ‘एवं कोह कसाईं’ जाव लोम-
कसाईं उववज्जंति’ इसी प्रकार से क्रोधकषायी, यावत् मानकषायी,
मायाकषायी और लोमकषायी जीव जघन्य से एक, दो अथवा तीन
और उत्कृष्ट से संख्यात् उत्पन्न होते हैं ‘सोइंदिय उवउत्ता न उव-
वज्जंति’ एवं जाव फासिंदियोवउत्ता न उववज्जंति’ श्रोत्रेन्द्रियोपयुक्त
चक्षुइन्द्रियोपयुक्त एवं घ्राणेन्द्रियोपयुक्त जीव भी यहां उत्पन्न नहीं
होते हैं क्योंकि उस समय इन्द्रियों का अभाव रहता है ‘जहण्णेणं
एको वा, दो वा, तिन्नि वा, उक्कोसेणं संखेज्जा नो इंदियोवउत्ता उव-

ઉત્પન્ન થતા નથી, કારણ કે ત્યાં ભવપ્રત્યય (નરકના ભવમાં) નપુંસકવેદ
માત્ર જ હોય છે. તેથી ત્યાં “જહણ્ણેણં એકો, વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં
સંઘેજ્જા નપુંસગવેયગા ઉવવજ્જંતિ” ઓછામાં ઓછા એક, બે અથવા ત્રણ
અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત નપુંસકવેદક જીવો ઉત્પન્ન થાય છે, એવું
કહ્યું છે “એવં કોઠ્ઠકસાઈં જાવ લોમકસાઈં ઉવવજ્જંતિ” એજ પ્રમાણે
ક્રોધકષાયી, માનકષાયી, માયાકષાયી અને લોભકષાયી જીવો પણ ઓછામાં
એક, બે અથવા ત્રણ અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે.
“સોઈંદિયઉવઉત્તા ન ઉવવજ્જંતિ એવં જાવ ફાસિંદિયોવઉત્તા ન ઉવવજ્જંતિ”
શ્રોત્રેન્દ્રિયોપયુક્ત, ચક્ષુરિન્દ્રિયોપયુક્ત, ઘ્રાણેન્દ્રિયોપયુક્ત અને સ્પર્શેન્દ્રિયોપ-
યુક્ત જીવોની ત્યાં ઉત્પત્તિ થતી નથી, કારણ કે તે સમયે ત્યાં ઇન્દ્રિયોનો

નો ઇન્દ્રિયોપયુક્તા ઉચ્ચવજ્જંતિ' જઘન્યેન-एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येया नो इन्द्रियोपयुक्ता उत्पद्यन्ते, यद्यपि नो इन्द्रियस्य मनोरूपतया तत्र मनः पर्याप्त्यभावे द्रव्यमनो नास्ति तथापि भावमनसश्चैतन्यरूपस्य सदा सद्भावात् तदुपयुक्तानामुत्पादात् नो इन्द्रियोपयुक्ता उत्पद्यन्ते इत्युक्तम्, 'मणजोगी ण उव्वज्जंति, एवं वइजोगी वि' मनोयोगिनः तत्र नोपपद्यन्ते, एवं-तथैव वचोयोगिनोऽपि तत्र नोत्पद्यन्ते, उत्पादसमयेऽपर्याप्तकत्वेन मनोवचसोरसद्भावात्, 'जहण्णेणं एको वा, दो वा, तिन्नि वा उक्कोसेणं संखेज्जा कायजोगी उव्वज्जंति'

वज्जंति' जघन्य से एक, दो, अथवा तीन और उत्कृष्ट से संख्यात नोइन्द्रियोपयुक्त उत्पन्न होते हैं ।

શંકા—અપર્યાપ્તાવસ્થા મેં વહાં પર મનઃ પર્યાપ્તિ કે અભાવ મેં દ્રવ્ય-મન નહીં હોતા હૈ—और यह नोइन्द्रिय मनोरूप होती है—अतः कैसे वहां पर नो इन्द्रियोपयुक्तों का उत्पाद कहा गया है ? तो इसका उत्तर ऐसा है कि यद्यपि वहां पर द्रव्यमन नहीं है परन्तु फिर भी चैतन्यरूप भावमन का तो सदा सद्भाव रहता है इसलिये तदुपयुक्तजीवों का उत्पाद होने से नो इन्द्रियोपयुक्तों का उत्पाद कहा गया है ? 'मणयोगी ण उव्वज्जंति, एवं वइजोगी वि' मनोयोगी और वचोयोगी वहां उत्पन्न नहीं होते हैं—क्योंकि उत्पाद समय में अपर्याप्त होने से मन और वचन का अभाव कहा गया है 'जहण्णेणं एको वा दो वा तिन्नि वा, उक्कोसेणं संखेज्जा कायजोगी उव्वज्जंति' जघन्य से एक दो अथवा

અભાવ રહે છે. “જહણ્ણેણં એકા વા, દો વા, તિન્નિવા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા નોઈદિયોવચ્ચા ઉવ્વજ્જંતિ” ત્યાં ઓછામાં ઓછા એક, બે અથવા ત્રણ અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત નોઈન્દ્રિયોપયુક્ત જીવો ઉત્પન્ન થાય છે.

શંકા—અપર્યાપ્તાવસ્થામાં ત્યાં મનઃપર્યાપ્તિના અભાવને લીધે મનનો સદ્ભાવ હોતો નથી, અને આ નોઈન્દ્રિય મનરૂપ હોય છે. તો પછી ત્યાં નોઈન્દ્રિયોપયુક્તોનો સદ્ભાવ કેવી રીતે સંભવી શકે ?

ઉત્તર—જો કે ત્યાં દ્રવ્યમનનો સદ્ભાવ નથી પરન્તુ ચૈતન્ય રૂપ ભાવ-મનનો તો સદા સદ્ભાવ રહે છે. તેથી ભાવમનોપયુક્ત જીવોનો ત્યાં ઉત્પાદ થવાથી નોઈન્દ્રિયોપયુક્તોનો સદ્ભાવ કહેવામાં આવ્યો છે

“મણજોગી ણ ઉવ્વજ્જંતિ, એવં વइजोगी वि” ત્યાં મનોયોગી અને વચનોયોગી જીવો ઉત્પન્ન થતા નથી, કારણ કે ઉત્પાદને સમયે તેઓ અપર્યાપ્ત હોય છે, તેથી મન અને વચનનો અભાવ કહેવામાં આવ્યો છે. ‘જહણ્ણેણં’ એકોવા, દો વા, તિન્નિવા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા કાયજોગી ઉવ્વજ્જંતિ” ત્યાં એક

જઘન્યેન એકો વા, દ્વૌ વા, ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયાઃ કાયયોગિન ઉપપદ્યન્તે, સર્વસસારિજીવાનાં સર્વદૈવ કાયયોગસ્ય સદવાવાત્, ‘એવં સાગારોવઉત્તા વિ, એવં અણાગારોવઉત્તા વિ’ એવં-પૂર્વોક્તરીત્યૈવ સાકારોપયુક્તા અપિ સાકારોપયોગ-વન્તોઽપિ, એવમ્ અનાકારોપયુક્તા અપિ-અનાકારોપયોગવન્તોઽપિ જઘન્યેન એકો વા, દ્વૌ વા, ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયાસ્તત્રોત્પન્તે ॥૫૦ ૧॥

મૂળમ્—“इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए, तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु संखेज्जवित्थडेसु नेरइएसु एगसमएणं केवइया नेरइया उवट्ठंति ? केवइया काउलेस्सा उवट्ठंति ? जाव केवइया अणागारोवउत्ता उवट्ठंति ? गोयमा ! इमीसे णं रयण-प्पभाए पुढवीए, तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु संखेज्जवित्थ-डेसु नरएसु एगसमएणं जहण्णेणं एको वा, दो वा, तिन्नि वा, उक्कोसेणं संखेज्जा नेरइया उवट्ठंति, एवं जाव सन्नी, असन्नीण उवट्ठंति, जहण्णेणं एको वा, दो वा, तिन्नि वा, उक्कोसेणं संखेज्जा भवसिद्धिया उवट्ठंति, एवं जाव सुय अन्नाणी, विभंग-नाणी ण उवट्ठंति, चक्खुदंसणी ण उवट्ठंति, जहण्णेणं एको वा, दो वा, तिन्नि वा, उक्कोसेणं संखेज्जा अचक्खुदंसणी उवट्ठंति, तीन और उत्कृष्ट से संख्यात काययोगी उत्पन्न होते हैं क्योंकि समस्त संसारी जीवों में काययोग का सदा ही सद्भाव रहता है ‘एवं सागारोवउत्ता वि एवं अणागारोवउत्ता वि’ इसी प्रकार से साकारोप-योगवाले भी और अनाकारोपयोगवाले भी जघन्य से एक दो अथवा तीन और उत्कृष्ट से संख्यात वहां उत्पन्न होते हैं ॥ सू० १ ॥

સમયે ઓછામાં ઓછા એક, બે, અથવા ત્રણ અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત કાયયોગી ઉત્પન્ન થાય છે, કારણ કે સમસ્ત સંસારી જીવોમાં કાયયોગનો સદા સંદ્ભાવ જ રહે છે. “એવં સાગારોવઉત્તા વિ એવં અણાગારોવઉત્તા વિ” એજ પ્રમાણે સાકારોપયોગવાળા અને અનાકારોપયોગવાળા જીવો પણ ઓછામાં ઓછા એક, બે અથવા ત્રણ અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે. ॥સૂ૦૧॥

एवं जाव लोभकसाई, सोइंदियउवउत्ता ण उव्वट्ठंति, एवं जाव
फासिंदियोवउत्ता न उव्वट्ठंति, जहण्णेणं एको वा, दो वा, तिन्नि
वा, उक्कोसेणं संखेज्जा नो इंदियोवउत्ता उव्वट्ठंति, मणज्जोगी न
उव्वट्ठंति, एवं वइजोगी त्रि, जहण्णेणं एको वा, दो वा तिन्नि
वा, उक्कोसेणं संखेज्जा कायजोगी उव्वट्ठंति, एवं सागारोवउत्ता,
अणगारोवउत्ता ॥सू० २॥

छाया—अस्याः खलु भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्याः त्रिशति निरयावास-
शतसहस्रेषु संख्येयविस्तृतेषु नरकेषु एकसमयेन क्रियन्तो नैरयिका उद्वर्तन्ते ?
क्रियन्तः कापोतलेइयाः उद्वर्तन्ते ? यावत् क्रियन्तः अनाकारोपयुक्ता उद्वर्तन्ते ?
गौतम ! अस्याः खलु रत्नप्रभायाः पृथिव्याः त्रिशति निरयावासशतसहस्रेषु संख्येय-
विस्तृतेषु नरकेषु एकसमयेन जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा उत्कृष्टेन
संख्येयाः नैरयिका उद्वर्तन्ते, एवं यावत् संज्ञिनः, असंज्ञिनो नोद्वर्तन्ते, जघन्येन
एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येया भवसिद्धिका उद्वर्तन्ते, एवं यावत्
श्रुतज्ञानिनः, विमङ्गज्ञानिनो नोद्वर्तन्ते, चक्षुर्दर्शनिनो नोद्वर्तन्ते, जघन्येन एको
वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येयाः अचक्षुर्दर्शनिन उद्वर्तन्ते, एवं यावत्
लोभकपायिणः श्रोत्रेन्द्रियोपयुक्ताः नोद्वर्तन्ते, एवं यावत्-स्पर्शनेन्द्रियोपयुक्ता
नोद्वर्तन्ते, जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येया नोइन्द्रियो-
पयुक्ता उद्वर्तन्ते, मनोयोगिनो नोद्वर्तन्ते, एवं वचोयोगिनोऽपि, जघन्येन एको वा,
द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येयाः काययोगिन उद्वर्तन्ते, एवं साकारोपयुक्ताः
अनाकारोपयुक्ताः ॥सू० २॥

टीका—अथ रत्नप्रभा नैरयिकाणामेवोद्वर्तनां प्ररूपयितुमाह—‘इमीसे णं’
इत्यादि, ‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पमाए पुढवीए तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु

‘इमीसे णं भंते ! इत्यादि ।

टीकार्थ—सूत्रकार ने इस सूत्र द्वारा नैरयिक जीवों की उद्वर्तना की
प्ररूपणा की है इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है—‘इमीसे णं भंते !

“इमीसे णं भंते !” धत्तादि—

टीकार्थ—सूत्रकारे आ सूत्रमां नारकेनी उद्वर्तनानी प्ररूपणा करी छे.
आ विषयने अनुलक्षीने गौतम स्वाभी भडापीर प्रभुने ओवो प्रश्न पूछे छे
ई—“इमीसेणं भंते ! रयणप्पमाए पुढवीए तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु संखे-

સંલેજ્જવિત્થહેમુ નરણસુ એગસમણં કેવહયા નેરહયા ઉવ્વટ્ટંતિ ? 'ગૌતમઃ પૃચ્છતિ
 હે મહન્ત ! અસ્યાં સ્વલ્લ રત્નપ્રભાયાં પૃથિવ્યાં ત્રિશન્ સંખ્યકેપુ નિરયાવાસસયસહ-
 સ્સેષુ નરકાનાશલક્ષેષુ સંખ્યેયવિસ્તૃતેષુ નરકેષુ એકસમયેન કિયન્તો નૈરવિકા
 ઉદ્વર્તન્તે ? નરકમયં પરિત્યજ્ય નિઃસરન્તિ ? 'કેવહયા કાઉલેસ્સા ઉવ્વટ્ટંતિ ?'
 કિયન્તઃ કાપોતલેશ્યાવન્તસ્તત ઉદ્વર્તન્તે ? 'જાવ કેવહયા અણાગારોવઉત્તા ઉવ્વ-
 ટ્ટંતિ ?' યાવત્-કિયન્તઃ કૃણ્ણપાક્ષિકાદારમ્ય અનાકારોપયુક્તપર્યન્તા ઉદ્વર્તન્તે ?
 હસ્તેકોનચત્તારિશત્ પ્રશ્નાઃ પૂર્વોક્તા અત્ર સંગ્રાહ્યાઃ, મમવાનાહ- 'ગોયમા ! इमीसे
 णं रयणप्पभाए पुढवीए, तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु संखेज्जवित्थहेसु नर
 एसु एगसमएणं जहण्णेणं एको वा, दो वा, तिन्नि ना, उक्कोसेगं संखेज्जा नेर-

रयणस्पभाए पुढवीए तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु संखेज्जवित्थहेसु
 नरएसु एगसमएणं केवहया नेरहया उव्वट्टंति ? हे महन्त ! इस रत्न-
 प्रभापृथिवी में जो ३० लाख नरकावास कहे हैं, उनमें से जो नरकावास
 संख्यातयोजन के विस्तारवाले हैं उनमें से एक समय में कितने नारक
 नरकभव को छोड़कर निकलते हैं ? 'केवहया कौलेस्सा उव्वट्टंति'
 कितने कापोतलेश्यावाले नारक वहां से निकलते हैं ? 'जाव केवहया
 अणागारोवउत्ता उव्वट्टंति ?' यावत् कितने कृष्णपाक्षिक से लेकर अना-
 कारोपयुक्ततक के नारक वहां से निकलते हैं ? इस प्रकार ३९ प्रश्न जो
 कि पहिले कहे जा चुके हैं वे सब यहां उद्भावित करना चाहिये। उसके
 उत्तर में प्रभु कहते हैं- 'गोयमा ! इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए
 तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु संखेज्जवित्थहेसु नरएसु एगसमएणं

ज्जवित्थहेसु नरएसु एगसमएणं કેવહયા નેરહયા ઉવ્વટ્ટંતિ ?" હે મગવન્ !
 રત્નપ્રભા પૃથ્વીના જે ૩૦ લાખ નરકાવાસો કહ્યા છે, તેમાંના સંખ્યાત
 યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસોમાંથી એક સમયે કેટલા નારકો નરકાવને
 છોડીને નીકળે છે ? (નરકમવનું આયુષ્ય પૂરું કરીને ત્યાંથી નીકળવાની ક્રિયાને
 ઉદ્વર્તના કહે છે) "કેવહયા કાઉલેસ્સા ઉવ્વટ્ટંતિ ?" કેટલા કાપોત લેશ્યાવાળા
 નારકો ત્યાંથી નીકળે છે ? "જાવ કેવહયા અણાગારોવઉત્તા ઉવ્વટ્ટંતિ ?" કૃષ્ણ-
 પાક્ષિકથી લઈને અનાકારોપયુક્ત સુધીના કેટલા નારકો ત્યાંથી એક સમયમાં
 નીકળે છે ? આ પ્રકારે પહેલા સૂત્રમાં ઉત્પાદના વિષયમાં જે ૩૯ પ્રશ્નો
 પૂછવામાં આવ્યા છે, એવા જ ૩૯ પ્રશ્નો આહી ઉદ્વર્તનાના વિષયમાં
 પૂછવામાં આવ્યા છે, એમ સમજવું જોઈએ.

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર- "ગોયમા !" હે ગૌતમ ! "इमीसे णं रयणप्पभाए
 पुढवीए तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु संखेज्जवित्थहेसु नरएसु एगसमएणं

इया उच्चट्टंति, एवं जाव सन्नी' हे गौतम ! अग्न्याः खलु रत्नप्रभायाः पृथिव्याः, त्रिंशति नरकावासशतसहस्रेषु-त्रिंशल्लसन्नरकावासेषु संख्येयविस्तृतेषु-संख्येय-विस्तारेषु नरकेषु एकसमयेन जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येयाः नैरयिका उद्वर्तन्ते, एवं-तथैव-यावत्-कापोतलेश्याः, कृष्णपाक्षिकाः, शुक्लपाक्षिकाः, संज्ञिनश्च जघन्येन एको वा, द्वौ वा त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येया उद्वर्तन्ते, 'असन्नी ण उच्चट्टंति' असंज्ञिनो नोद्वर्तन्ते तत उद्वर्तनायाः परभवप्रथम-समये सद्भावेन नैरयिकाणामरांज्ञिषु उत्पादाभावादतस्तेऽसंज्ञिनः सन्तरततो नोद्वर्तन्ते, इत्युक्तम्, 'जहण्णेणं एको वा, दो वा, तिन्नि वा, उक्कोसेणं संखेज्जा भवसिद्धिया उच्चट्टंति, एवं जाव सुय अन्नाणी' जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो

जहण्णेणं एको वा, दो वा, तिन्नि वा, उक्कोसेणं संखेज्जा नेरइया उच्च-ट्टंति, एवं जाव सन्नी' हे गौतम ! इस रत्नप्रभा पृथिवी में जो ३० लाख नरकावास कहे गये हैं उनमें से जो नरकावास संख्यातयोजन विस्तारवाले हैं उनमें से एक समय में कम से कम एक या दो या तीन नारक कम से कम तो मरकर वहां से निकलते ही हैं और अधिक से अधिक संख्यात नारक मर कर वहां से निकलते हैं। इसी प्रकार से यावत्-कापोतलेइयावाले, कृष्णपाक्षिक, शुक्लपाक्षिक और संज्ञी, जघन्य से एक, दो या तीन और उत्कृष्ट से संख्याततक निकलते हैं। असंज्ञी वहां से उद्वर्तना नहीं करते हैं अर्थात् उद्वर्तना परभव के प्रथम समय में होती है और नारक जीव असंज्ञी में मरकर उत्पन्न नहीं होता है-इसलिये ऐसा कहा है कि असंज्ञी होकर नारक वहां से उद्वर्तना नहीं करते हैं। 'जहण्णेणं एको वा दो वा तिन्नि वा,

જહણ્ણેણં એકોવા, દોવા, તિન્નિવા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા નેરइया उच्चट्टंति, एवं जाव सन्नी " આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ત્રીસ લાખ નરકાવાસોમાંના જે સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસો છે તેમાંથી એક સમયમાં ઓછામાં ઓછા એક, બે અથવા ત્રણ અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત નારકો નરકભવનું આયુષ્ય પૂરું કરીને નીકળે છે. એજ પ્રમાણે કાપોતલેશ્યાવાળા, કૃષ્ણપાક્ષિક, શુક્લપાક્ષિક અને સંજ્ઞી નારકો પણ ઓછામાં ઓછા એક, બે અથવા ત્રણ અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત નીકળે છે. ત્યાંથી અસંજ્ઞી નારકો ઉદ્વર્તના કરતા નથી કારણ કે ઉદ્વર્તના પરભવના પ્રથમ સમયમાં થાય છે અને નારકો મરીને અસંજ્ઞીમાં ઉત્પન્ન થતા નથી તેથી જ એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે અસંજ્ઞી અવસ્થામાં નારકો ત્યાંથી ઉદ્વર્તના કરતા નથી. "જહણ્ણેણં એકોવા, દોવા, તિન્નિવા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા ભવસિદ્ધિયા ઉચ્ચટ્ટંતિ एवं जाव

વા, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયા ભવસિદ્ધિકા ઉદ્વર્તન્તે, એવં-તૈવ, યાવત્-અભવસિદ્ધિકાઃ, આભિનિવોધિકજ્ઞાનિનઃ, શ્રુતજ્ઞાનિનઃ, અવધિજ્ઞાનિનઃ, મત્યજ્ઞાનિનઃ, શ્રુતાજ્ઞાનિનો જઘન્યેન ઈકો વા, દ્વૌ વા, ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયા ઉદ્વર્તન્તે, ઇતિભાવઃ । ‘વિભંગનાણી ણ ઉવ્વટ્ટંતિ, ચક્કુદંસણી ણ ઉવ્વટ્ટંતિ’ વિભજ્ઞાનિન રત્તો નોદ્વર્તન્તે મરણકાલે વિભજ્ઞાભાવાત્, ચક્ષુર્દર્શનિનો નોદ્વર્તન્તે મરણકાલે ચક્ષુર્દર્શનાસદ્-ભાવાત્, તથાચોક્તમ્—

“અસન્નિણો ય વિભંગિણો ય ઉવ્વટ્ટણાઙ્ગ વજ્જેજ્ઞા ।

દોસુ વિ ય ચક્કુદંસણી નણ વહ તહ ઇંદિયાઈ વા ॥૧॥

છાયા—અસન્નિનશ્ચ વિભાજ્ઞનશ્ચ ઉદ્વર્તનાનિ વર્જયેત્ ।

દ્વયોરપિ ચક્ષુર્દર્શનિનઃ, મનોવચસ્તથા ઇન્દ્રિયાણિ વા ॥૧ ।

ઉક્કોસેણ સંખેજ્ઞા ભવસિદ્ધિયા ઉવ્વટ્ટંતિ એવં જાવ સુય અન્નાણી’ જઘન્ય સે એક, દો અથવા ત્રીજ તક ઓર અધિક સે અધિક સંખ્યાત તક ભવસિદ્ધિક નારક વહાં સે એક સમય મેં ઉદ્વર્તના કરતે હેં ઇસી પ્રકાર સે યાવત્ અભવસિદ્ધિક નારક, આભિનિવોધિકજ્ઞાની, શ્રુતજ્ઞાની, અવધિજ્ઞાની, મત્યજ્ઞાની, શ્રુતાજ્ઞાની નારક વહાં સે કમ સે કમ એક, દો યા ત્રીજતક નિકલતે હેં ઓર અધિક સે અધિક સંખ્યાત તક મી નિકલતે હેં । ‘વિભંગનાણી ણ ઉવ્વટ્ટંતિ ચક્કુદંસણી ણ ઉવ્વટ્ટંતિ’ વિભંગજ્ઞાની ઉદ્વર્તના નહીં કરતે હેં—કયોંકિ મરણકાલ મેં વિભંગજ્ઞાન કા અભાવ હો જાતા હેં ઇસી પ્રકાર સે ચક્ષુર્દર્શની ઉદ્વર્તના નહીં કરતે હેં કયોંકિ મરણકાલ મેં ચક્ષુર્દર્શન કા અભાવ હો જાતા હેં । સો હી કહા હેં— ‘અસન્નિણો ય’ ઇત્યાદિ, ‘જહ્ણણેણ ઈકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કો-

સુય અન્નાણી ” ઓછામાં ઓછા એક, બે અથવા ત્રણ અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત ભવસિદ્ધિક નારકો ત્યાંથી એક સમયમાં નીકળે છે. એજ પ્રમાણે અભવસિદ્ધિક નારકો, આભિનિવોધિકજ્ઞાની નારકો શ્રુતજ્ઞાની નારકો, અવધિજ્ઞાની નારકો, મત્યજ્ઞાની નારકો અને શ્રુતજ્ઞાની નારકો પણ ત્યાંથી એક સમયમાં ઓછામાં ઓછા એક, બે અથવા ત્રણ નીકળે છે અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત સુધી પણ નીકળે છે. “વિભંગનાણી ણ ઉવ્વટ્ટંતિ ચક્કુદંસણી ણ ઉવ્વટ્ટંતિ” ત્યાંથી વિભંગજ્ઞાની નારકો ઉદ્વર્તના કરતા નથી કારણ કે મરણકાળે વિભંગજ્ઞાનનો અભાવ થઈ જાય છે. એજ પ્રમાણે ચક્ષુર્દર્શની નારકો પણ ત્યાંથી ઉદ્વર્તના કરતા નથી, કારણ કે મરણકાળે ચક્ષુર્દર્શનનો પણ અભાવ જ રહે છે.

એજ વાત આ સૂત્રપાઠ દ્વારા વ્યક્ત કરવામાં આવી છે—

“અસન્નિણો ય” ઇત્યાદિ—

‘જહ્ણેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા અચક્ખુદંસણી ઉવ્વ-
દંતિ’ જઘન્યેન એકો વા, દ્વૌ વા, ત્રયો વા, ઉત્કુષ્ટેન સંખ્યેયાઃ અચક્ષુર્દર્શનિન
ઉદ્વર્તન્તે ‘એવં જાવ લોભકસાયી’ એવં તથૈવ, યાવત્-અવધિદર્શનિનઃ આહાર-
સંજ્ઞોપયુક્તાઃ, મયસંજ્ઞોપયુક્તાઃ, મૈથુનસંજ્ઞોપયુક્તાઃ, પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્તાઃ,
સ્ત્રીવેદકાઃ, પુરુષવેદકાઃ, નપુંસકવેદકાઃ, ક્રોધકષાયિણઃ, માનકષા-
યિણઃ, માયાકષાયિણઃ, લોભકષાયિણો જઘન્યેન એકો વા, દ્વૌ વા, ત્રયો વા,
ઉત્કુષ્ટેન સંખ્યેયાઃ ઉદ્વર્તન્તે, ‘સોહંદિયોવઉત્તા ણ ઉવ્વદંતિ, એવં જાવ ફાસિંદિ-
યોવઉત્તા ન ઉવ્વદંતિ’ શ્રોત્રેન્દ્રિયોપયુક્તા સ્તત્ર નોદ્વર્તન્તે, એવં-તથૈવ યાવત્-
ચક્ષુરિન્દ્રિયોપયુક્તાઃ, ઘ્રાણેન્દ્રિયોપયુક્તાઃ, રસનેન્દ્રિયોપયુક્તાઃ, સ્પર્શનેન્દ્રિયોપયુક્તા
નોદ્વર્તન્તે ઇન્દ્રિયાણિ મુક્તૈવ ઉદ્વર્તનસદ્ભાવાત્, ‘જહ્ણેણં એકો વા, દો વા,

સેણં સંખેજ્જા અચક્ખુદંસણી ઉવ્વદંતિ’ જઘન્ય સે એક, દો, યા ત્રીન
ઔર ઉત્કુષ્ટ સે સંખ્યાત અચક્ષુર્દર્શની ઉદ્વર્તના કરતે હૈં ‘એવં જાવ
લોભકસાયી’ હસી પ્રકાર સે યાવત્-અવધિદર્શની’ આહારસંજ્ઞોપયુક્ત,
મયસંજ્ઞોપયુક્ત, મૈથુનસંજ્ઞોપયુક્ત, પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્ત, સ્ત્રીવેદક, પુરુષ-
વેદક, નપુંસકવેદક, ક્રોધકષાયી, માનકષાયી, માયાકષાયી, લોભક-
ષાયી નારક જઘન્ય સે એક, દો યા ત્રીન ઔર ઉત્કુષ્ટ સે સંખ્યાત વહાં
સે ઉદ્વર્તના કરતે હૈં, ‘સોહંદિયોવઉત્તા ણ ઉવ્વદંતિ, એવં જાવ ફાસિં-
દિયોવઉત્તા ન ઉવ્વદંતિ’ હસી પ્રકાર સે શ્રોત્રેન્દ્રિયોપયુક્ત, વહાં પર
ઉદ્વર્તના નહીં કરતે હૈં, ચક્ષુરિન્દ્રિયોપયુક્ત, ઘ્રાણેન્દ્રિયોપયુક્ત, રસનેન્દ્રિ-
યોપયુક્ત, સ્પર્શનેન્દ્રિયોપયુક્ત ઉદ્વર્તના નહીં કરતે હૈં, ક્યોંકિ ઇન્દ્રિયોંકો
છોડ કર હી ઉદ્વર્તના કા સદ્ભાવ કહા ગયા હૈં । ‘જહ્ણેણં એકો વા,

“ જહ્ણેણં એકોવા, દો વા, તિન્નિવા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા અચક્ખુદંસણી
ઉવ્વદંતિ ” ઓછામાં ઓછા એક, બે અથવા ત્રણ અને વધારેમાં વધારે
સંખ્યાત અચક્ષુર્દર્શની નારકો ત્યાંથી ઉદ્વર્તના કરે છે. એવં જાવ લોભકસાયી ”
એજ પ્રમાણે અવધિદર્શની, આહારસંજ્ઞોપયુક્ત, ભયસંજ્ઞોપયુક્ત, મૈથુનસંજ્ઞો-
પયુક્ત, પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્ત, સ્ત્રીવેદક, પુરુષવેદક, નપુંસકવેદક, ક્રોધકષાયી,
માનકષાયી, માયાકષાયી અને લોભકષાયી નારકો પણ ત્યાંથી એક સમયમાં
ઓછામાં ઓછા એક, બે અથવા ત્રણ નીકળે છે અને વધારેમાં વધારે
સંખ્યાત પણ નીકળે છે. “ સોહંદિયોવઉત્તા ણ ઉવ્વદંતિ, એવં જાવ ફાસિંદિયો
વઉત્તા ન ઉવ્વદંતિ ” શ્રોત્રેન્દ્રિયોપયુક્ત નારકો ત્યાંથી ઉદ્વર્તના કરતા નથી
ચક્ષુરિન્દ્રિયોપયુક્ત, ઘ્રાણેન્દ્રિયોપયુક્ત, રસનેન્દ્રિયોપયુક્ત, અને સ્પર્શેન્દ્રિયો-
પયુક્ત નારકો પણ ત્યાંથી ઉદ્વર્તના કરતા નથી, કારણ કે ઇન્દ્રિયોને છોડીને

તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા નોંદિયોવઉત્તા ઉવ્વટ્ટંતિ' જઘન્યેન ઈકો વા, દ્વૌ વા, ત્રયો વા, ઉત્કુષ્ટેન સંખ્યેયા નોંદિયોપયુક્તાઃ મનોયુક્તા ઉદ્વર્તન્તે, 'મણજોગી ન ઉવ્વટ્ટંતિ એવં વહજોગી વિ' મનોયોગિન સ્તતો નોદ્વર્તન્તે, એવં-તથૈવ વચો-યોગિનોઽપિ તતો નો દ્વર્તન્તે, 'જહણ્ણેણં ઈકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા કાયજોગી ઉવ્વટ્ટંતિ, 'એવં સાગારોવઉત્તા અણાગારોવઉત્તા' જઘન્યેન ઈકો વા, દ્વૌ વા, ત્રયો વા, ઉત્કુષ્ટેન સંખ્યેયાઃ કાયયોગિનઃ કાર્મણકાયયોગિન ઉદ્વર્તન્તે, એવં-તથૈવ સાકારોપયુક્તાઃ, અનાકારોપયુક્તાઃ જઘન્યેન ઈકો વા, દ્વૌ વા, ત્રયો વા, ઉત્કુષ્ટેન સંખ્યેયા સ્તત ઉદ્વર્તન્તે, ઇતિ માવઃ ॥સૂ. ૨॥

મૂલમ્—ઈમીસે ણં મંતે! રયણપ્પમાણ પુઢવીણ, તીસાણ નિરયાવાસસયસહસ્સેસુ સંખેજ્જવિત્થહેસુ નેરહણસુ કેવહયા નેર-

દો વા તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા વા નોંદિયોવઉત્તા ઉવ્વટ્ટંતિ' જઘન્ય સે ઈક, દો અથવા ત્રીન ઔર ઉત્કુષ્ટ સે સંખ્યાત નોંદિયોપ-યુક્ત-મનોયુક્ત ઉદ્વર્તના કરતે હૈં 'મણજોગી, ન ઉવ્વટ્ટંતિ, એવં વહજોગી વિ' મનોયોગી ઉદ્વર્તના નહીં કરતે હૈં-વચનયોગી મી વહાં સે ઉદ્વર્તના નહીં કરતે હૈં । 'જહણ્ણેણં ઈકો વા દો વા તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા કાયજોગી ઉવ્વટ્ટંતિ, એવં સાગારોવઉત્તા અણાગારોવઉત્તા' જઘન્ય સે ઈક, દો, યા ત્રીન ઔર ઉત્કુષ્ટ સે સંખ્યાત કાયયોગી-કાર્મણકાયયોગી-ઉદ્વર્તના કરતે હૈં ઇસી પ્રકાર સે સાકારોપયુક્ત ઔર અનાકારોપયુક્ત જઘન્ય સે ઈક, દો અથવા ત્રીન ઔર ઉત્કુષ્ટ સે સંખ્યાત વહાં સે ઉદ્વર્તના કરતે હૈં ॥સૂ. ૨॥

જ ઉદ્વર્તનાનો સદ્ભાવ કહ્યો છે. “જહણ્ણેણં ઈકોવા, દોવા, તિન્નિવા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા વા નોંદિયોવઉત્તા ઉવ્વટ્ટંતિ ” એક સમયમાં ઓછામાં ઓછા એક, બે અથવા ત્રણ અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત નોંદિયોપયુક્ત (મનોયુક્ત) નારકો ત્યાંથી ઉદ્વર્તના કરે છે “ મણજોગી ન ઉવ્વટ્ટંતિ, એવં વહજોગી વિ” મનોયોગી અને વચનયોગી નારકો ઉદ્વર્તના કરતા નથી. “ જહણ્ણેણં ઈકોવા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા કાયજોગી ઉવ્વટ્ટંતિ ” ઓછામાં ઓછા એક, બે અથવા ત્રણ અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત કાયયોગી નારકો ત્યાંથી ઉદ્વર્તના કરે છે. “ એવં સાગારોવઉત્તા અણાગારોવઉત્તા ” એજ પ્રમાણે સાકારોપયુક્ત અને અનાકારોપયુક્ત નારકો પણ ત્યાંથી ઓછામાં ઓછા એક, બે અથવા ત્રણ અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત ઉદ્વર્તના કરે છે. ॥સૂ. ૨॥

इया पणत्ता ? केवइया काउलेस्सा जाव केवइया अणागारो-
वउत्ता पणत्ता ? केवइया अणंतरोववन्नगा पणत्ता ? ? केव-
इया परंपरोववन्नगा पणत्ता २ ? केवइया अणंतरोवगाढा पण-
त्ता ३ ? केवइया परंपरोवगाढा पणत्ता ४ ? केवइया अणंतराहारा
पणत्ता ५ ? केवइया परंपराहारा पणत्ता ६ ? केवइया अणंतर-
पज्जत्ता पणत्ता ७ ? केवइया परंपरपज्जत्ता पणत्ता ८ ? केव-
इया चरिमा पणत्ता ९ ? केवइया अचरिमा पणत्ता १० ?
गोयमा ! इमीसे रयणपभाए पुढवीए तीसाए निरयावाससय-
सहस्सेसु संखेज्जवित्थडेसु नरएसु संखेज्जा नेरइया पणत्ता,
संखेज्जा काउलेस्सा पणत्ता, एवं जाव संखेज्जा सन्नी पणत्ता,
असन्नी सिय अत्थि, सिय नत्थि, जइ अत्थि जहण्णेणं एक्को
वा, दो वा, तिन्नि वा, उक्कोसेणं संखेज्जा पणत्ता, संखेज्जा
भवसिद्धिया पणत्ता, एवं जाव संखेज्जा परिग्गहसन्नोवउत्ता
पणत्ता, इत्थिवेयगा नत्थि, पुरिसवेयगा नत्थि, संखेज्जा
नपुंसगवेयगा पणत्ता, एवं कोहकसायी वि, माणकसाई जहा
असन्नी, एवं जाव लोभकसाई पणत्ता, संखेज्जा सोइंदियो-
वउत्ता पणत्ता, एवं जाव फासिंदियोवउत्ता, नो इंदियोवउत्ता
जहा असन्नी, संखेज्जा मणजोगी पणत्ता, एवं जाव अणागा-
रोवउत्ता, अणंतरोववन्नगा सिय अत्थि, सिय नत्थि, जइ अत्थि
जहा असन्नी, संखेज्जा परंपरोववन्नगा पणत्ता, एवं जहा अणं-
तरोववन्नगा तहा अणंतरोगाढगा, अणंतराहारगा अणंतरपज्ज-
त्तगा, परंपरोवगाढगा जाव अचरिमा जहा परंपरोववन्नगा ॥ सू० ३ ॥

छाया—अस्याः खलु भदन्त ! रत्नप्रभायां पृथिव्यां त्रिंशति निरयावास-
शतसहस्रेषु संख्येयविस्तृतेषु नरकेषु कियन्तो नैरयिकाः प्रज्ञप्ताः ? कियन्तः
कापोतलेभ्या यावत् कियन्तः अनाकारोपयुक्ताः प्रज्ञप्ताः ? कियन्तः अनन्तरोप-
न्नकाः प्रज्ञप्ताः ? कियन्तः परम्परोपपन्नकाः प्रज्ञप्ताः ? कियन्तः अनन्तरावगाढाः

મજ્ઞસા:૩ ? કિયન્ત: પરમ્પરાવગાઢા: મજ્ઞસા:૪ ? કિયન્ત: અનન્તરાહારા: મજ્ઞસા: ૫ ?
 કિયન્ત: પરંપરાહારા: મજ્ઞસા: ૬ ? કિયન્ત: અનન્તરપર્યાપ્તકા: મજ્ઞસા: ૭ ?
 કિયન્ત: પરમ્પરાપર્યાપ્તકા: મજ્ઞસા: ૮ ? કિયન્તશ્વરમા: મજ્ઞસા: ૯ ? કિયન્ત:
 અચરમા: મજ્ઞસા: ૧૦ ? ગૌતમ ! અહ્યા: રત્નપ્રમાયા: પૃથિવ્યા: ત્રિશતિ નિરયા-
 વાસગતસહસ્રેષુ સંખ્યેયવિસ્તૃતેષુ નરકેષુ સંખ્યેયા: નૈરયિકા: મજ્ઞપ્તા:,
 સંખ્યેયા: કાપોતછેડ્યા: મજ્ઞસા:, એવં યાવત્-સંખ્યેયા: સંજ્ઞિન: મજ્ઞસા:,
 અસંજ્ઞિન: સ્થાત્ સન્તિ, સ્થાત્ ન સન્તિ, યે સન્તિ જઘન્યેન ઈકો વા,
 દ્વૌ વા, ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયા: મજ્ઞસા:, સંખ્યેયા: ભવસિદ્ધિકા: મજ્ઞસા:
 એવં યાવત્ સંખ્યેયા: પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્તા: મજ્ઞસા:, સ્ત્રીવેદકા: ન સન્તિ, પુરુષવેદકાં
 ન સન્તિ, સંખ્યેયા નપુંસકવેદકા: મજ્ઞસા:, એવં ક્રોધરૂપાયિણોઽપિ, માનકપાયિણો
 યથા અસંજ્ઞિન:, એવં યાવત્ લોભરૂપાયિણ:, મજ્ઞસા: સંખ્યેયા શ્રોત્રેન્દ્રિયોપયુક્તા:
 મજ્ઞસા:, એવં યાવત્ સ્પર્શનેન્દ્રિયોપયુક્તા:, નો ઇન્દ્રિયોપયુક્તા: યથા અસંજ્ઞિન:,
 સંખ્યેયા: મનોયોગિન: મજ્ઞપ્તા:, એવં યાવત્-અનાકારોપયુક્તા:, અનન્તરોપપન્નકા:,
 સ્થાત્ સન્તિ, સ્થાત્ ન સન્તિ, યે સન્તિ યથા અસંજ્ઞિન:, સંખ્યેયા: પરમ્પરોપપ-
 ન્નકા:, એવં યથા અનન્તરોપપન્નકા સ્તથા અનન્તરાવગાઢકા:, અનન્તરાહારકા:,
 અનન્તરપર્યાપ્તકા:, પરમ્પરાવગાઢકા યાવત્ અચરમા યથા પરમ્પરોપપન્નકા: ॥મૂ.૩॥

ટીકા—તદેવં રત્નપ્રમાનૈરયિકાણામુત્પત્તૌ ઉદ્વર્તનાયાંચ પરિમાણં પ્રરૂપ્ય
 તેષામેવ સત્તાયાં પરિમાણં પ્રરૂપયિતુમાદ્—‘ઈમીસે જં’ ઇત્યાદિ । ‘ઈમી સે જં
 મંતે । રયણપ્પમાણ પુઢવીણ તીસાણ નિરયાવાસસયસહસ્રેસુ સંખેજ્જવિત્થહેસુ

‘ઈમીસે જં મંતે । રયણપ્પમાણ’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—રત્નપ્રમા કે નૈરયિકોં કે ઉત્પત્તિ મેં ઔર ઉદ્વર્તના મેં
 પરિમાણ કી પ્રરૂપણા કરકે અવ સૂત્રકાર હસ સૂત્ર દ્વારા ઁન્હીં કે સત્તા
 મેં પરિમાણ કી પ્રરૂપણા કરતે હૈં—હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે ઁસા પૂછા હૈ
 કિ ‘ઈમીસે જં મંતે ! રયણપ્પમાણ પુઢવીણ તીસાણ નિરયાવાસસય-

“ઈમીસેજં મંતે ! રયણપ્પમાણ” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—રત્નપ્રમા પૃથ્વીના સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવા-
 સોમાં ઁક સમયમાં કેટલા નારકો ઉત્પન્ન થાય છે અને ત્યાંથી ઁક સમયમાં
 કેટલા નારકો ઉદ્વર્તના કરે છે, તેની પ્રશ્ન કરીને હવે સૂત્રકાર ત્યાં કેટલા
 નારકો રહેલા છે, તેની પ્રશ્ન કરે છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ
 સ્વામી મહાવીર પ્રશ્નને ઁવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—“ઈમીસેજં મંતે ! રયણપ્પમાણ

નરણસુ કેવહ્યા નેરહ્યા પન્નત્તા ?' ગૌતમઃ પૃછતિ-હે મદન્ત ! અસ્યાં સ્વલ્લ રત્નપ્રભાયાં પૃથિવ્યાં ત્રિશતિ નિરયાવાસશતસહસ્રેષુ-ત્રિશલ્લક્ષનરકાવાસેષુ સંઘે-યવિસ્તૃતેષુ નરકેષુ કિયન્તો નૈરયિકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? 'કેવહ્યા કાઉલેસ્સા જાવ કેવહ્યા અણાગારોવત્તા પણ્ણત્તા ?' કિયન્તઃ કાપોતલેશ્યાવન્તો યાવત્-કુષ્ણ-પાક્ષિકા ઇત્યારમ્ભ્ય કિયન્તઃ અનાકારોપયુક્તાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ઇતિ પર્યન્તાઃ પૂર્વોક્તાઃ એકોનચત્વારિંશદ્ભેદાઃ સંગ્રાહ્યાઃ 'કેવહ્યા અણંતરોવવન્નગા પણ્ણત્તા ?' કિયન્તઃ અનન્તરોપપન્નકાઃ-પ્રથમસમયોત્પન્નાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? 'કેવહ્યા પરંપરોવવન્નગા પણ્ણ-ત્તાર ?' કિયન્તઃ પરમ્પરોપપન્નકાઃ ઉત્પત્તિસમયાપેક્ષયા દ્વ્યાદિસમયેષુ વર્તમાનાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? 'કેવહ્યા અણંતરોવગાઢા પણ્ણત્તા ?' કિયન્તઃ અનન્તરાવગાઢાઃ

સહસ્રેસુ સંઘેજ્જવિત્થહેસુ નરણસુ કેવહ્યા નેરહ્યા પણ્ણત્તા' હે મદન્ત ! હસ રત્નપ્રભાપૃથિવી મેં ૩૦ લાખ નરકાવાસ કહે ગયે હૈં ઓર ડનમેં સે જો નરકાવાસ સંઘયાત યોજન કે વિસ્તારવાલે કહે ગયે હૈં, સો ડનમેં કિતને નારક કહે ગયે હૈં ? 'કેવહ્યા કાઉલેસ્સા જાવ કેવહ્યા અણાગારોવ-ત્તા પણ્ણત્તા' કિતને કાપોતલેશ્યા વાલે કહે ગયે હૈં ? યાવત્ કુષ્ણ-પાક્ષિક સે લેકર કિતને અનાકારોપયુક્ત નારક કહે ગયે હૈં ? હસ પ્રકાર સે અનાકારોપયુક્ત તક જો ૩૯ ભેદ કહે ગયે હૈં ડન સ્વકો યહાં પ્રશ્ન કે રૂપ ઉદ્ઘાવિત કરના ચાહિયે । 'કેવહ્યા અણંતરોવવન્નગા પણ્ણત્તા' કિતને અનન્તરોપપન્નક-પ્રથમ સમય મેં ઉત્પન્ન હુયે નારક કહે ગયે હૈં ? 'કેવહ્યા પરંપરોવવન્નગા પણ્ણત્તા' કિતને પરમ્પરોપપન્નક-ઉત્પત્તિ-સમય કી અપેક્ષા સે દો આદિ સમયોં મેં વર્તમાન નારક કહે ગયે હૈં ?

પુઢવીય તીસાણ નિરયાવાસઘસહસ્રેસુ સંઘેજ્જવિત્થહેસુ નરણસુ કેવહ્યા નેરહ્યા પણ્ણત્તા ?' હે ભગવન્ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ૩૦ લાખ નરકાવાસોભાંના જે સંઘયાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસો છે તેમાં કેટલા નારકો કહ્યા છે ? 'કેવહ્યા કાઉલેસ્સા જાવ કેવહ્યા અણાગારોવત્તા પણ્ણત્તા ?' કેટલા કાપોતલેશ્યાવાળા નારકો કહ્યા છે ? અને કુષ્ણપાક્ષિકથી લઈને અનાકારોપ-યુક્ત પર્યન્તના નારકો કેટલા કહ્યા છે ? (અનાકારોપયુક્ત સુધીના ૩૯ ભેદોને અનુલક્ષીને અહીં આ પ્રકારના પ્રશ્નો સમજી લેવા જોઈએ.) "કેવહ્યા અણંતરોવવન્નગા પણ્ણત્તા ?" કેટલા અનન્તરોપપન્નક (પ્રથમ સમયમાં ઉત્પન્ન થયેલા) નારકો કહ્યા છે ? "કેવહ્યા પરંપરોવવન્નગા પણ્ણત્તા ?" કેટલા પર-મ્પરોપપન્નક (ઉત્પત્તિ સમયની અપેક્ષાએ બે આદિ સમયોમાં વર્તમાન) નારકો કહ્યા છે ? "કેવહ્યા અણંતરોવગાઢા પણ્ણત્તા ?" કેટલા અનન્તરાવગાઢ

વિવક્ષિતક્ષેત્રે પ્રથમસમયાવગાઢાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? 'કેવહ્યા પરંપરોવગાઢા પળ્ળત્તા ૪ ?' કિયન્તઃ પરમ્પરાવગાઢાઃ વિવક્ષિતક્ષેત્રે પરમ્પરાદ્વિતીયાદિકઃ સમયોડવગાઢે યેષાં તે પરમ્પરાવગાઢાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? 'કેવહ્યા અણંતરાહારા પળ્ળત્તા ૫ ?' કિયન્તઃ અનન્તરાહારાઃ-પ્રથમસમયાહારાઃ, પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? 'કેવહ્યા પરંપરાહારા પળ્ળત્તા ૬ ?' કિયન્તઃ પરમ્પરાહારાઃ-દ્વચાદિસમયાહારાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? 'કેવહ્યા અણંતરપજ્જત્તા પળ્ળત્તા ૭ ?' કિયન્તઃ અનન્તરપર્યાપ્તકાઃ-પ્રથમસમય-પર્યાપ્તકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? 'કેવહ્યા પરંપરપજ્જત્તા ૮ ?' કિયન્તઃ પરમ્પરાપર્યાપ્તકાઃ-દ્વચાદિસમયપર્યાપ્તકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? કેવહ્યા ચરિમા પળ્ળત્તા ૯ ?' કિયન્તશ્ચરમાઃ ચરમો નૈરયિકભવેષુ સ એવ ભવો યેષાં તે ચરમાઃ, વૈરયિકભવસ્ય વા ચરમ સમયે વર્તમાનાશ્ચરમાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? 'કેવહ્યા અવરિમા પળ્ળત્તા ૧૦ ?' કિયન્તઃ

'કેવહ્યા અણંતરોવગાઢા પળ્ળત્તા' કિતને અનન્તરાવગાઢ-વિવક્ષિતક્ષેત્ર મેં પ્રથમ સમય મેં અવગાઢ-મૌજૂદ-કહે ગયે હૈં ? 'કેવહ્યા પરંપરોવગાઢા' કિતને પરંપરાવગાઢ-વિવક્ષિત ક્ષેત્ર મેં પરમ્પરારૂપ સે જિનકે અવગાઢ મેં દ્વિતીયાદિક સમય હૈ-એસે કહે ગયે હૈં ? 'કેવહ્યા અણંતરાહારા પળ્ળત્તા' કિતને અનન્તરાહાર-પ્રથમ સમય મેં હૈ આહાર જિન્હોં કા એસે કહે ગયે હૈં ? 'કેવહ્યા પરંપરાહારા પળ્ળત્તા' કિતને પરમ્પરાહાર-દો આદિ સમયોં મેં આહાર ચાલે કહે ગયે હૈં ? 'કેવહ્યા અણંતરપજ્જત્તા પળ્ળત્તા' કિતને અનન્તર પર્યાપ્તક-પ્રથમ સમય મેં પર્યાપ્તક હુએ-કહે ગયે હૈં ? 'કેવહ્યા પરંપરપજ્જત્તા' કિતને પરંપરાપર્યાપ્તક-દ્વચાદિ સમયોં મેં પર્યાપ્તક હુએ કહે ગયે હૈં ? 'કેવહ્યા ચરિમા પળ્ળત્તા' કિતને ચરમ-નૈરયિકભવોં મેં વહી ભવ જિનકા અન્તિમ હૈં એસે અથવા નૈરયિક ભવ

(વિવક્ષિત ક્ષેત્રમાં પ્રથમ સમયમાં અવગાઢ-મૌજૂદ) નારકો કહ્યા છે ? "કેવહ્યા પરંપરોવગાઢા ?" કેટલા પરમ્પરાવગાઢ (વિવક્ષિત ક્ષેત્રમાં પરમ્પરા રૂપે જેમના અવગાઢમાં દ્વિતીય આદિક સમયવાળા) નારકો છે ? "કેવહ્યા અણંતરાહારા પળ્ળત્તા ?" કેટલા અનન્તાહાર (પ્રથમ સમયમાં આહાર લેનારા) નારકો કહ્યા છે ? "કેવહ્યા પરંપરાહારા પળ્ળત્તા ?" કેટલા પરમ્પરાહાર (જે આદિ સમયોમાં આહાર લેનારા) નારકો કહ્યા છે ? 'કેવહ્યા અણંતરપજ્જત્તા પળ્ળત્તા ?' કેટલા પ્રથમ સમયમાં પર્યાપ્તક (અનન્તર પર્યાપ્તક) નારકો કહ્યા છે ? "કેવહ્યા પરંપરપજ્જત્તા ?" કેટલા પરમ્પરા પર્યાપ્તક (જે આદિ સમયોમાં પર્યાપ્તક થયેલા) નારકો કહ્યા છે ? "કેવહ્યા ચરિમા પળ્ળત્તા ?" કેટલા ચરમ (નારક ભવોમાં એજ ભવ જેનો અન્તિમ છે આ) નારકો છે ? "કેવહ્યા અવરિમા પળ્ળત્તા" કેટલા અચરિમ (પૂર્વોક્ત ચરમોથી ભિન્ન) નારકો કહ્યા છે ?

અચરમાઃ-પૂર્વોક્તચરમભિન્નાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! ઇમીસે રયણ-
પ્પમાણ પુઢવીણ તીસાણ નિરયાવાસસયસહસ્રેસુ સંખેજ્જવિત્થહેસુ નરણસુ સંખેજ્જા
નેરહયા પળ્ણત્તા, સંખેજ્જા કાઝલેસ્સા પળ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! અહ્યાં રત્નપ્રભાયાં
પૃથિવ્યાં ત્રિંશતિ નિરયાવાસશતસહસ્રેષુ ત્રિંશલ્લક્ષનરકાવાસેષુ સંખ્યેયવિરત્તેષુ
ત્રરકેષુ સંખ્યેયા નૈરયિકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, સંખ્યેયાઃ કાપોતલેશ્યાવન્તઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘એવં
જાવ સંખેજ્જા સન્ની પળ્ણત્તા’ એવં-તથૈવ યાવત્ સંખ્યેયાઃ કૃષ્ણપાક્ષિકાઃ,
સંખ્યેયાઃ, શુભલપાક્ષિકાઃ, સંખ્યેયાઃ સંજ્ઞિનઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘અસન્ની સિય અત્થિ,
સિય નત્થિ’ અસંજ્ઞિનઃ સ્યાત્ કદાચિત્ સન્તિ, સ્યાત્-કદાચિત્ ન સન્તિ, ‘જહ
અત્થિ જહળ્ણેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જા પળ્ણત્તા’ યે
કે ચરમ સમય મેં વર્તમાન એસે કહે ગણે હૈં ? ? ‘કેવહયા અચરિમા
પળ્ણત્તા’ કિતને અચરિમ-પૂર્વોક્ત ચરમોં સે ભિન્ન કહે ગણે હૈં ? હસકે
ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ઇમીસે રયણપમાણ
પુઢવીણ તીસાણ નિરયાવાસસયસહસ્રેસુ સંખેજ્જવિત્થહેસુ નરણસુ
સંખેજ્જા નેરહયા પળ્ણત્તા, સંખેજ્જા કાઝલેસ્સા પળ્ણત્તા’ હસ રત્નપ્રભા
પૃથિવી મેં જો ૩૦ લાખ નરકાવાસ કહે ગણે હૈં, ઓર ઉનમેં જો સંખ્યાત
યોજન કે વિસ્તાર વાલે નરકાવાસ કહે ગયે હૈં-ઉનમેં સંખ્યાત નૈરયિક
જીવોં કી સત્તા કહી ગઈ હૈ તથા કાપોતલેશ્યાવાલે નૈરયિક બી સંખ્યાત
હી કહે ગયે હૈં. ‘એવં જાવ સંખેજ્જા સન્ની પળ્ણત્તા’ હસી પ્રકાર સે યાવત્
સંખ્યાત હી કૃષ્ણપાક્ષિક નારક કહે ગણે હૈં, ઓર સંખ્યાત હી શુભલ-
પાક્ષિક નારક કહે ગણે હૈં, તથા સંખ્યાત હી સંજ્ઞી નારક કહે ગણે હૈં. ‘
અસન્ની સિય અત્થિ, સિય નત્થિ’ અસંજ્ઞી નારક વહાં કબી હોતે બી
હૈં ઓર નહીં બી હોતે હૈં ‘જહ અત્થિ જહળ્ણેણં એકો વા દો વા, તિન્નિ

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર-“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ ઇમીસે રયણપમાણ
પુઢવીણ તીસાણ નિરયાવાસસયસહસ્રેસુ સંખેજ્જવિત્થહેસુ નરણસુ સંખેજ્જા નેરહયા
પળ્ણત્તા, સંખેજ્જા કાઝલેસ્સા પળ્ણત્તા ” આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ૩૦ લાખ
નરકાવાસોમાંના સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા જે નરકાવાસો છે તેમાં
સંખ્યાત નારકોનું અસ્તિત્વ કહ્યું છે, તથા કાપોતલેશ્યાવાળા નારકો પણ
સંખ્યાત જ કહ્યા છે. “ એવં જાવ સંખેજ્જા સન્ની પળ્ણત્તા ” એજ પ્રમાણે
કૃષ્ણપાક્ષિક નારકો પણ સંખ્યાત જ કહ્યા છે. શુભલપાક્ષિક નારકો પણ
સંખ્યાત જ કહ્યા છે અને સંજ્ઞી નારકો પણ સંખ્યાત જ કહ્યા છે. “ અસન્ની
સિય અત્થિ, સિય નત્થિ ” અસંજ્ઞી નારકો ક્યારેક ત્યાં હોય છે, અને

અસંજ્ઞિનો યદિ સન્તિ તે જઘન્યેન ઇકો વા, દ્વો વા, ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘અસંજ્ઞિભ્ય ઉદ્વૃત્ય યે નૈરધિકત્વેનોત્પન્નાસ્તે અપર્યાપ્તકાવસ્થાયામ્-સંજ્ઞિનઃ ભૂતપૂર્વત્વાત્, તે વાલ્પા એવ સન્તિ ઇત્યભિપ્રાયેણ ‘સિય અત્થિ’ ઇત્યાદ્યુક્તમ્, ‘સંખેજ્ઞા ભવસિદ્ધિયા પળ્લન્તા, એવં જાવ સંખેજ્ઞા પરિગ્રહસંનોવઉત્તા પળ્લન્તા’ સંખ્યેયાઃ ભવસિદ્ધિકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, એવં તથૈવ, યાવત્-સંખ્યેયાઃ અભવસિદ્ધિકાઃ, સંખ્યેયાઃ આભિવોધિકજ્ઞાનિનઃ, સંખ્યેયાઃ, શ્રુતજ્ઞાનિનઃ, સંખ્યેયાઃ અવધિજ્ઞાનિનઃ, સંખ્યેયાઃ મત્તજ્ઞાનિનઃ, સંખ્યેયાઃ શ્રુતાજ્ઞાનિનઃ, સંખ્યેયા વિભક્તજ્ઞાનિનઃ, સંખ્યે-યાશ્ચક્ષુર્દર્શનિનઃ, સંખ્યેયાઃ અચક્ષુર્દર્શનિનઃ, સંખ્યેયા અવધિજ્ઞાનિનઃ, સંખ્યેયા આહારસંજ્ઞોપયુક્તાઃ, સંખ્યેયા ભયસંજ્ઞોપયુક્તાઃ, સંખ્યેયાઃ મૈથુનસંજ્ઞોપયુક્તાઃ, પરિ-

વા, ઉક્કોસેળં સંખેજ્ઞા પળ્લન્તા’ યદિ હોતે હૈં તો વે કમ્મ સે કમ્મ યા તો ઇક યા દો યા તોન હોતે હૈં ઓર જ્ઞાદા સે જ્ઞાદા સંખ્યાત હોતે હૈં । અસંજ્ઞિયોં મેં સે મરકર જો નૈરધિકરૂપ સે ઉત્પન્ન હોતે હૈં, વે અપર્યાપ્તક અવસ્થા મેં ભૂતપૂર્વ કો અપેક્ષા, સે અસંજ્ઞી કહે ગણે હૈં, ઇસે જીવ અલપ હી હોતે હૈં ઇસી અભિપ્રાય કો લેકર, ‘સિય અત્થિ’ આદિ સૂત્ર કહા ગયા હૈં । ‘સંખેજ્ઞા ભવસિદ્ધિયા પળ્લન્તા’ ભવસિદ્ધિક વહાં સંખ્યાત કહે ગયે હૈં યાવત્ અભવસિદ્ધિક ભી સંખ્યાત હી કહે ગયે હૈં આભિનિવોધિકજ્ઞાની ભી સંખ્યાત હી કહે ગયે હૈં, શ્રુતજ્ઞાની ભી સંખ્યાત હી કહે ગયે હૈં, અવધિજ્ઞાની ભી સંખ્યાત હી કહે ગયે હૈં, મતિજ્ઞાની, શ્રુતજ્ઞાની, વિભંગજ્ઞાની, ચક્ષુર્દર્શની, અચક્ષુર્દર્શની, અવધિર્દર્શની, આહારસંજ્ઞોપયુક્ત, ભયસંજ્ઞોપયુક્ત, મૈથુનસંજ્ઞોપયુક્ત ઓર પરિગ્રહ સંજ્ઞો

ક્યારેક નથી હોતા. “જઈ અત્થિ જહળ્લેણં ઇક્કોવા, દોવા, તિન્નિ વા, ઉક્કો-સેળં સંખેજ્ઞા પળ્લન્તા” એ અસંજ્ઞી નારકો ત્યાં હોય છે, તો ઓછામાં ઓછા એક, એ અથવા ત્રણ હોય છે અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત હોય છે અસંજ્ઞીઓમાંથી મરીને જેઓ નારક રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે, તેમને અપર્યાપ્તક અવસ્થામાં ભૂતપૂર્વની અપેક્ષાએ અસંજ્ઞી કહ્યા છે; એવાં જીવો અલપ હોય છે, તેથી જ “સિય અત્થિ સિય નત્થિ” આ પ્રકારનું કથન કરવામાં આવ્યું છે. ‘સંખેજ્ઞા ભવસિદ્ધિયા પળ્લન્તા’ ત્યાં સંખ્યાત ભવસિદ્ધિક નારકો કહ્યા છે અને અભવસિદ્ધિક પણ સંખ્યાત જ કહ્યા છે, આભિનિવો-ધિક જ્ઞાની પણ સંખ્યાત જ કહ્યા છે, શ્રુતજ્ઞાની, પણ સંખ્યાત જ કહ્યા છે, અવધિજ્ઞાની પણ સંખ્યાત જ કહ્યા છે, મત્તજ્ઞાની, શ્રુતાજ્ઞાની, વિભંગજ્ઞાની, ચક્ષુર્દર્શની, અચક્ષુર્દર્શની, અવધિર્દર્શની, આહારસંજ્ઞોપયુક્ત, ભયસંજ્ઞોપયુક્ત,

भगवतीसूत्र भाग दशमो

जघन्यपदे षट्

प्रदेशाः आकारो यथा

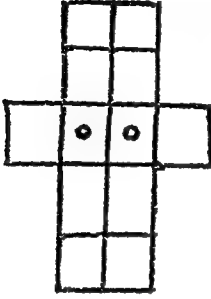
१

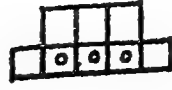
उत्कृष्टपदे द्वादश स्पर्शक

प्रदेशाः आकारो यथा

२

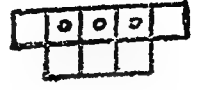
अधस्तनद्विधा ३

अथवा

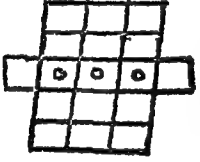
उपरितनद्विधा

४

सप्तदशस्पर्शकप्रदेशाः

५

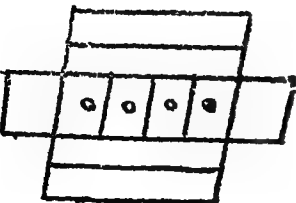

६

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
४	६	८	१०	१२	१४	१६	१८	२०	२२
६	१२	१७	२२	२७	३२	३७	४२	४७	५२

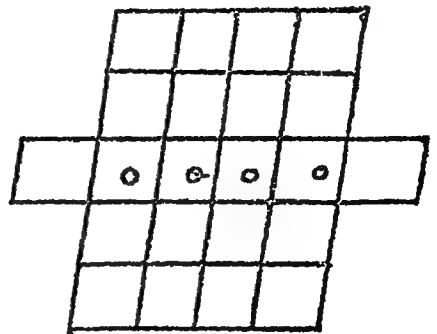
जघन्यपदमें पुद्गलास्तिकायके चारप्रदेश
धर्मास्तिकाय के दश प्रदेशों द्वारा जो
स्पृष्ट होते हैं उनका कोष्टक

७

उत्कृष्ट पद में पुद्गलास्तिकायके चार
प्रदेश धर्मास्तिकाय के २२ प्रदेशों
द्वारा स्पृष्ट होते हैं उनका कोष्टक

८

ગ્રહસંજ્ઞોપયુક્તાઃ, પ્રજ્ઞપ્તાઃ, 'ઇતિવેયગા નત્થિ, પુરિસવેયગા નત્થિ, સંખેજ્ઞા નપુંસગવેયગા પળ્લન્તા, સ્ત્રીવેદકા ન સન્તિ, પુરુષવેદકા ન સન્તિ, કિન્તુ નપુંસકવેદકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, 'એવં કોહકસાઈ વિ, માણકસાઈ જહા અસન્ની, એવં જહા લોભકસાઈ' એવં તથૈવ ક્રોધકપાયિણોઽપિ સંખ્યેયાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, માનકપાયિણો યથા અસંજ્ઞિનઃ સ્યાત્ સન્તિ, સ્યાત્ ન સન્તિ ઇતિ પ્રતિપાદિતા સ્તથા પ્રતિપત્તવ્યાઃ, એવં-તથૈવ, યાવત્ સંખ્યેયા માનકપાયિણઃ સંખ્યેયાઃ માયાકપાયિણઃ, સંખ્યેયાઃ લોભકપાયિણઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, 'સંખેજ્ઞા સો ઇંદિયોવઉત્તા પળ્લન્તા, એવં જાવ ફાસિંદિયોવઉત્તા નો ઇંદિયોવઉત્તા જહા અસન્ની' સંખ્યેયાઃ શ્રોત્રેન્દ્રિયોપયુક્તાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, એવં-તથૈવ, યાવત્-સંખ્યેયાચ્ચક્ષુરિન્દ્રિયોપયુક્તાઃ, સંખ્યેયા ઘ્રાણેન્દ્રિયોપયુક્તાઃ, સંખ્યેયા રસનેન્દ્રિયોપયુક્તાઃ, સંખ્યેયાઃ

પયુક્ત ચે સચ વહાં સંખ્યાત સંખ્યાત હી કહે ગયે હૈં 'ઇતિવેયગા નત્થિ, પુરિસવેયગા નત્થિ, સંખેજ્ઞા નપુંસગવેયગા પળ્લન્તા' સ્ત્રીવેદક પુરુષવેદક વહાં નહીં હોતે હૈં કિન્તુ નપુંસકવેદક હી વહાં હોતે હૈં 'એવં કોહકસાઈ વિ, માણકસાઈ જહા અસન્ની, એવં જહા લોભકસાઈ' ક્રોધક-પાયી ખી વહાં સંખ્યાત હી હોતે હૈં અસંજ્ઞી જૈસે વહાં હોતે ખી હૈં ઓર નહીં ખી હોતે હૈં એસા કહા ગયા હૈ, ડસી પ્રકાર સે માનકપાયી ખી વહાં પ્રતિપાદિત હુપ હૈં । ચે યહાં સંખ્યાત કહે ગયે હૈં, માયાકપાયી ખી વહાં સંખ્યાત કહે ગયે હૈં ઓર લોભકપાયી ખી સંખ્યાત હી કહે ગયે હૈં । 'સંખેજ્ઞા સો ઇંદિયોવઉત્તા પળ્લન્તા, એવં જાવ ફાસિંદિયોવઉત્તા, નો ઇંદિયોવઉત્તા જહા અસન્ની' શ્રોત્રેન્દ્રિયોપયુક્ત ખી વહાં સંખ્યાત હી કહે ગયે હૈં, હસી પ્રકાર ચક્ષુરેન્દ્રિયોપયુક્ત ખી સંખ્યાત, ઘ્રાણેન્દ્રિયોપ-

મૈથુનસંજ્ઞોપયુક્ત અને પરિશ્લેષસંજ્ઞોપયુક્ત નારકો પણુ ત્યાં સંખ્યાત, સંખ્યાત જ કહ્યા છે. “ ઇતિવેયગા નત્થિ, પુરિસવેયગા નત્થિ, સંખેજ્ઞા નપુંસ-ગવેયગા પળ્લન્તા ” ત્યાં સ્ત્રીવેદકો નથી, પુરુષવેદકો પણુ નથી, પરન્તુ સંખ્યાત નપુંસકવેદકો જ હોય છે. “ એવં કોહકસાઈ વિ, માણકસાઈ જહા અસન્ની, એવં જહા લોભકસાઈ ” ત્યાં ક્રોધકપાયી નારકો સંખ્યાત હોય છે, અસંજ્ઞી નારકોની જેમ માનકપાયી નારકો ત્યાં હોય છે પણ ખરાં અને નથી પણ હોતા ને માનકપાયી નારકોનો ત્યાં સદ્ભાવ હોય તો તેઓ ત્યાં સંખ્યાત હોય છે, એજ પ્રમાણે ત્યાં માયાકપાયી નારકો પણ સંખ્યાત જ કહ્યા છે અને લોભકપાયી નારકો પણ સંખ્યાત કહ્યા છે. “ સંખેજ્ઞા સો ઇંદિયોવઉત્તા પળ્લન્તા, એવં જાવ ફાસિંદિયોવઉત્તા, નો ઇંદિયોવઉત્તા જહા અસન્ની ” શ્રોત્રેન્દ્રિ-યોપયુક્ત નારકો પણ ત્યાં સંખ્યાત જ કહ્યા છે, એજ પ્રમાણે ચક્ષુરેન્દ્રિયોપ-

સ્પર્શનેન્દ્રિયોપયુક્તાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, નો ઇન્દ્રિયોપયુક્તાઃ યથા અસંજ્ઞિનઃ સ્યાત્ સન્તિ સ્યાત્ ન સન્તિ इत्यુક્તા સ્તથા વક્તવ્યાઃ, 'સંલેજ્ઞા મળજોગી પળ્ણત્તા, ઇવં જાવ અનાગારોવડત્તા' સંલેયેયાઃ મનોયોગિનઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ઇવં-તથૈન, યાવત્-સંલેયેયાઃ વચોયોગિનઃ, સંલેયેયાઃ કાયયોગિનઃ, સંલેયેયાઃ સાકારોપયુક્તાઃ, સંલેયેયા અનાકારોપયુક્તાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ । 'અણંતરોવવન્નગા સિય અત્થિ, સિય નત્થિ' અનન્તરોપપન્નકાઃ સ્યાત્ સન્તિ, સ્યાત્ ન સન્તિ, 'જઇ અત્થિ જહા અસન્ની' તત્ર યે અનન્તરોપપન્નકાઃ સન્તિ તે યથા અસંજ્ઞિનઃ પ્રતિપાદિતસ્તથૈ । પ્રતિપત્તવ્યાઃ, સંલે-
જ્ઞા પરંપરોવવન્નગા પળ્ણત્તા' સંલેયેયાઃ પરમ્પરોપપન્નકાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, 'ઇવં જહા અણંતરોવવન્નગા તહા અણંતરોવગાઢગા, અણંતરાહારગા, અણંતરપજ્જત્તગા પરંપરોવગા-

યુક્ત મ્હી સંલેયાત, રસનેન્દ્રિયોપયુક્ત મ્હી સંલેયાત ઔર સ્પર્શનેન્દ્રિયો-
પયુક્ત મ્હી સંલેયાત હી કહે ગયે હૈં । નો ઇન્દ્રિયોપયુક્ત અસંજ્ઞિયોં કે
જૈસે હૈં મ્હી ઔર નહીં મ્હી હૈં, ઇસે કહે ગયે હૈં 'સંલેજ્ઞા મળજોગી
પળ્ણત્તા, ઇવં જાવ અનાગારોવડત્તા' મનોયોગી સંલેયાત, વચોયોગી
સંલેયાત, કાયયોગી સંલેયાત, સાકારોપયુક્ત સંલેયાત ઔર અનાકારો-
પયુક્ત મ્હી સંલેયાત હી કહે ગયે હૈં । 'અણંતરોવવન્નગા સિય અત્થિ,
સિય નત્થિ' અનન્તરોપપન્નક વહાં હૈં મ્હી ઔર નહીં મ્હી હૈં 'જઇ અત્થિ
જહા અસન્ની' યદિ યે વહાં હૈં તો અસંજ્ઞિયોં કે જૈસે હૈં-અર્થાત્
જિસ પ્રકાર સે અસંજ્ઞી કહે ગયે હૈં-વૈસે કહે ગયે હૈં 'સંલેજ્ઞા પરંપરો-
વવન્નગા પળ્ણત્તા' પરમ્પરોપપન્નક મ્હી સંલેયાત હી કહે ગયે હૈં 'ઇવં જહા
અણંતરોવવન્નગા તહા અણંતરોવગાઢગા, અણંતરાહારગા, અણંતરપજ્જ-

-યુક્ત પશુ સંખ્યાત, દ્રાણેન્દ્રિયોપયુક્ત પશુ સંખ્યાત, રસનેન્દ્રિયોપયુક્ત
પશુ સંખ્યાત અને સ્પર્શેન્દ્રિયોપયુક્ત પશુ સંખ્યાત કહ્યા છે. ત્યાં નોઇન્દ્રિ-
યોપયુક્ત નારકો અસંજ્ઞી નારકોની જેમ હોય છે પશુ ખરાં અને નથી પશુ
હોતા. "સંલેજ્ઞા મળજોગી પળ્ણત્તા, ઇવં જાવ અનાગારોવડત્તા" ત્યાં મનોયોગી
સંખ્યાત, વચનયોગી સંખ્યાત, કાયયોગી સંખ્યાત, સાકારોપયુક્ત સંખ્યાત
અને અનાકારોપયુક્ત પશુ સંખ્યાત કહ્યા છે. "અણંતરોવવન્નગા સિય અત્થિ,
સિય નત્થિ" અનન્તરોપપન્નક નારકો ત્યાં હોય છે પશુ ખરાં અને નથી
પશુ હોતા. "જઇ અત્થિ જહા અસન્ની" એ ત્યાં તેમનો સફલાવ હોય છે,
તો અસંજ્ઞીઓની જેમ તેઓ સંખ્યાત હોય છે "સંલેજ્ઞા પરંપરોવવન્નગા
પળ્ણત્તા" ત્યાં પરંપરોપપન્નક નારકો પશુ સંખ્યાત જ, કહ્યા છે. "ઇવં
જહા અણંતરોવવન્નગા તહા અણંતરોવગાઢગા, અણંતરાહારગા, અણંતરપજ્જત્તગા,

ઢગા જાવ અચરિમા જહા પરંપરોવવન્નગા' એવ-તથૈવ, યથા અનન્તરોપપન્નકાઃ પ્રતિપાદિતાસ્તથા અનન્તરાવગાઢાઃ, અનન્તરાહારકાઃ, અનન્તરપર્યાપ્તકાઃ પરમ્પરાવગાઢકાઃ યાવત્-પરમ્પરાહારકાઃ, પરમ્પરા પર્યાપ્તકાઃ, ચરમાઃ, અચરમાઃ યથા પરમ્પરોપપન્નકાઃ પ્રતિપાદિતા સ્તથા પ્રતિષ્ઠત્તવ્યાઃ તથા ચ માનમાયાલોભકષાયોપયુક્તાનાં નો ઇન્દ્રિયોપયુક્તાનામનન્તરોપપન્નકાનામનન્તરાવગાઢાનામનન્તરાહારકાનામનન્તરપર્યાપ્તકાનાં ચ કાદાચિન્ત્વાત્ "સિય અથિ" 'સ્યાત્ સન્તિ' ઇત્યાદિ વક્તવ્યમ્, શેષાણાં તુ વહુત્વાત્ સંખ્યેયા ઇતિ વક્તવ્યમિતિફલિતમ્ ॥સૂ૦ ૩॥

મૂલમ્—“હમીસે પં મંતે! રયણપ્પમાણ પુઢવીણ, તીસાણ નિરયાવાસસયસહસસેસુ અસંલેજ્જવિત્થડેસુ ઇગસમણં કેવ-

ત્તગા, પરંપરોવગાઢગા જાવ અચરિમા જહા પરંપરોવવન્નગા' હસ પ્રકાર જૈસે અનન્તરોપપન્નક કહે ગયે હૈં ઉસી પ્રકાર સે અનન્તરાવગાઢ, અનન્તરાહારક, અનન્તરપર્યાપ્તક કહે ગયે હૈં, પરમ્પરાવગાઢ યાવત્ પરમ્પરાહારક, પરમ્પરાપર્યાપ્તક, ચરમ ઓર અચરમ યે સબ જૈસે પરમ્પરોપપન્નક કહે ગયે હૈં વૈસે હીજાનના ચાહિયે તથા ચ-માન, માયા, લોભ, ઇન કષાયોં સે ઉપયુક્ત તથા નોઈન્દ્રિયોપયુક્ત, અનન્તરોપપન્નક, અનન્તરાવગાઢ, અનન્તરાહારક અનન્તરપર્યાપ્તક યે સબ કાદાચિત્ક હોતે હૈં-કંઘી હોતે ઘી હૈં ઓર કંઘી નહીં ઘી હોતે હૈં-હસ કારણ ઇનમૈં 'સ્યાત્ સન્તિ' ઇત્યાદિ પાઠ કા ઉચ્ચારણ કરના ચાહિયે ઓર વાકી જો વચે હૈં ઊનમૈં વહુત્વ હોને સે 'સંખ્યેયા' એસા કહના ચાહિયે યહાં તક સંખ્યાત યોજન વિસ્તારવાલે નરકાવાસોં કી વક્તવ્યતા કહી ગઈ'હૈં ॥સૂ૦ ૩॥

પરંપરોવગાઢગા જાવ અચરિમા જહા પરંપરોવવન્નગા " અનન્તરોપપન્નક નારકોના જેવું જ કથન અનન્તરાવગાઢ, અનન્તરાહારક અને અનન્તરપર્યાપ્તકના વિષયમાં સમજવું પરમ્પરોપપન્નકના જેવું જ કથન પરમ્પરાવગાઢ, પરમ્પરાહારક, પરમ્પરાપર્યાપ્તક, ચરમ અને અચરમ નારકો વિષે સમજવું એટલે કે માન, માયા, લોભ આ કષાયોથી ઉપયુક્ત તથા નોઈન્દ્રિયોપયુક્ત, અનન્તરોપપન્નક, અનન્તરાવગાઢ, અનન્તરાહારક, અને અનન્તર પર્યાપ્તક નારકોના ત્યાં ક્યારેક સદ્ભાવ હોય છે અને ક્યારેક સદ્ભાવ હોતો નથી તે કારણે તેમની સંખ્યા બતાવતી વખતે " સ્યાત્ સન્તિ " ઇત્યાદિ " ક્યારેક હોય છે અને ક્યારેક નથી હોતા " એ પ્રકારનું કથન થવું જોઈએ બાકીના નારકોની સંખ્યા ઘણી હોવાને કારણે તેમને " સંખ્યેયા " સંખ્યાત કહેવા જોઈએ સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસોના નારકોનું કથન અહીં પૂરું થાય છે. ॥સૂ૦ ૩॥

इया नेरइया उववज्जंति, जाव केवइया अणागारोवउत्ता उवव-
ज्जंति ? गोथमा ! इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए, तीसाए निर-
यावाससयसहस्सेसु असंखेज्जवित्थडेसु नएसु एगसमसणं जह-
ण्णेणं एक्को वा, दो वा, तिन्नि वा, उक्कोसेणं असंखेज्जा नेर-
इया उववज्जंति, एवं जहेव संखेज्जवित्थडेसु तिन्नि गमगा तहा
असंखेज्जवित्थडेसु वि तिन्नि गमगा, नवरं असंखेज्जा भाणि-
यव्वा, सेसं तं चेव जाव असंखेज्जा अचरिमा पणत्ता, नाणत्तं
लेस्सासु, लेसाओ जहा पढमसए नवरं संखेज्जवित्थडेसु वि,
असंखेज्जवित्थडेसु वि, ओहिनाणी, ओहिदंसणी य संखेज्जा
उवव्वा वेयव्वा, सेसं तं चेव ॥सू० ४॥

छाया—अस्याः खलु भदन्त ! रत्नप्रभायाः पृथिव्याः त्रिंशति निरयावास-
शतसहस्रेषु असंख्येयविस्तृतेषु एकसमयेन कियन्तो नैरयिका उपपद्यन्ते, यावत्
कियन्तः अनाकारोपयुक्ता उपपद्यन्ते ? गौतम ! अस्याः रत्नप्रभायाः पृथिव्याः
त्रिंशति निरयावासशतसहस्रेषु असंख्येयविस्तृतेषु नरकेषु एकसमयेन जघन्येन एको
वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन असंख्येया नैरयिका उपपद्यन्ते, एवं यथैव संख्येय-
विस्तृतेषु त्रीणि गमकानि तथा असंख्येयविस्तृतेषु अपि त्रीणि गमकानि, नवरम्
असंख्येया भणितव्याः, शेषं तदेव यावत्—असंख्येयाः अचरिमाः प्रज्ञप्ताः, नानात्वं
लेइयासु, लेइया यथा प्रथमशतके, नवरं संख्येयविस्तृतेष्वपि, असंख्येयविस्तृते-
ष्वपि अवधिज्ञानिनः, अवधिदर्शनिनश्च संख्येया उद्धर्तयितव्याः, शेषं तदेव ॥सू० ४॥

टीका—तदेवं संख्यातविस्तृतनैरयिकावासनारकवक्तव्यतां प्रतिपाद्य अथ
तद्विपरीतासंख्येयविस्तृतनैरयिकावासनारकवक्तव्यतां प्ररूपयितुमाह—‘इमीसे

‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए’ इत्यादि

टीकार्थ—संख्यात योजन विस्तार वाले नैरयिकावासों के नारकों
की वक्तव्यता का प्रतिपादन करके अब सूत्रकार उनसे भिन्न असं-

“इमीसेणं भंते ! रयणप्पभाए” इत्यादि—

टीकार्थ—संख्यात योजनना विस्तारवाणा नरकावासोना नारकोनी
वक्तव्यतानुं प्रतिपादन करीने हवे सूत्रकार तेमना करतां बिल्ल ओयां

ળં મંતે' ઇત્યાદિ, 'ઈમીસે ળં મંતે! રયણપ્પમાણ પુઢવીણ તીસાણ નિરયા-
વાસસયસહસેસુ અસંલેજ્જવિત્થહેસુ નરણસુ ઇગસમણં કેવહયા નેરહયા ઉવ-
વજ્જંતિ, જાવ કેવહયા અણાગારોવઉત્તા ઉવવજ્જંતિ?' ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે મદન્ત !
અસ્યાં લલ્લ રત્નપ્રમાયાં પૃથિવ્યાં ત્રિશતિ નિરયાવાસસયસહસેસુ-ત્રિશલ્લજ્જનરકા-
વાસેસુ અસંલેયવિસ્તૃતેસુ નરકેસુ ઇકસમયેન કિયન્તો નૈરયિકા ઉપપદ્યન્તે ?
યાવત્-કિયન્તઃ કાપોતલેશ્યાવન્તઃ ઇત્યારમ્ભ કિયન્તઃ અનાકારોપયુક્તા ઇતિ-
પર્યન્તા ઉપપદ્યન્તે ? ભગવાનાહ-ગોયમા ! ઈમીસે રયણપ્પમાણ પુઢવીણ તીસાણ
નિરયાવાસસયસહસેસુ અસંલેજ્જવિત્થહેસુ નરણસુ, ઇગસમણં જહણ્ણેણં ઇકો વા,

લ્પાતયોજન વિસ્તાર વાલે નૈરયિકાવાસોં કે નૈરયિકોં કી વક્તવ્યતા
કા કથન ઇસ સૂત્ર દ્વારો કર રહે હૈં-ઇસમૈં ગૌતમને પ્રશ્ન સે ઇસા પૂછા
હે- 'ઈમીસે ળં મંતે ! રયણપ્પમાણ પુઢવીણ તીસાણ નિરયાવાસસયસહ-
સેસુ અસંલેજ્જવિત્થહેસુ નરણસુ ઇગસમણં કેવહયા નેરહયા ઉવવ-
વજ્જંતિ જાવ કેવહયા અણાગારોવઉત્તા ઉવવજ્જંતિ' હે મદન્ત ! ઇસ
રત્નપ્રભાપૃથિવી મૈં ૨૦ લાલ્લ નરકાવાસોં મૈં જો કિ અસંલ્પાતયોજન
વિસ્તાર વાલે હૈં ડનમૈં ઇક સમય મૈં કિતને નારક ઉત્પન્ન હોતે હૈં ?
યાવત્ કિતને કાપોતલેશ્યાવાલે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઇસ પ્રકાર કે પ્રશ્ન કાપોત-
લેશ્યાવાલે સે લગાકર અનાકારોપયુક્ત તક કરના ચાહિયે. ઇસકે ઉત્તર
મૈં પ્રશ્ન કહતે હૈં- 'ગોયમા' હે ગૌતમ ! 'ઈમીસે રયણપ્પમાણ પુઢવીણ
તીસાણ નિરયાવાસસયસહસેસુ અસંલેજ્જવિત્થહેસુ નરણસુ ઇગસમ-

અસંલ્પાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસોની વક્તવ્યતાનું કથન કરે છે-
આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે
કે- "ઈમીસેળં મંતે ! રયણપ્પમાણ પુઢવીણ તીસાણ નિરયાવાસસયસહસેસુ અસં-
લેજ્જવિત્થહેસુ નરણસુ ઇગસમણં કેવહયા નેરહયા ઉવવજ્જંતિ જાવ કેવહયા
અણાગારોવઉત્તા ઉવવજ્જંતિ ?" હે ભગવન્ ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ૩૦ લાખ
નરકાવાસોમાંના જે અસંલ્પાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસો છે, તેમાં
એક સમયમાં કેટલા નારકો ઉત્પન્ન થાય છે ? કેટલા કાપોતલેશ્યાવાળા
નારકો ઉત્પન્ન થાય છે ? આ પ્રકારના પ્રશ્નો અનાકારોપયુક્ત પર્યન્તના
નારકો વિષે પૂછવામાં આવેલ છે, એમ સમજવું પડેલા સૂત્ર જેવાં જ પ્રશ્નો
અહીં અસંલ્પાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસો વિષે પણ સમજવા.

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર- "ગોયમા ! હે ગૌતમ ! "ઈમીસેળં રયણપ્પમાણ
પુઢવીણ તીસાણ નિરયાવાસસયસહસેસુ અસંલેજ્જવિત્થહેસુ નરણસુ ઇગસમણં

દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં અસંલેજ્જા નેરહયા ઉવવજ્જંતિ' હે ગૌતમ ! અસ્યાં રત્નપ્રમાણં પૃથિવ્યાં ત્રિંશતિ નિરયાવામશતસદ્ગ્નેષુ અસંલેયેયવિસ્તૃતેષુ નરકેષુ એકસમયેન જગન્મેન એકો વા, દ્વૌ વા, ત્રયો વા, ઉત્કુપ્ટેન અસંલેયેગા નૈરયિકા ઉપપદ્યન્તે, 'એવં જહેવ સંલેજ્જવિત્થહેસુ તિન્નિ ગમગા તદ્દા અસંલેજ્જવિત્થહેસુ વિ તિન્નિ ગમગા, નારં અસંલેજ્જા માણિયવ્વા' એવં-પૂર્વોક્તગીત્યા, યથૈવ સંલેય-વિસ્તૃતેષુ નરકેષુ ત્રીણિ ગમકાનિ-ઉત્પાદોદ્વર્તનાસત્તાવિષયકાશ્ચયઃ આલાપક-સમુદાયાઃ પ્રતિપાદિકારતથૈવ અસંલેયેયવિસ્તૃતેષ્વપિ નરકેષુ ત્રીણિ ગમકાનિ-ઉત્પાદો-દ્વર્તના-સત્તા વિષયકાશ્ચયઃ આલાપકસમૂહાઃ પ્રતિપત્તવ્યાઃ, નારં-પૂર્વા-પેક્ષયા વિશેષસ્ત્વત્ર અસંલેયેયાઃ મણિતવ્યાઃ, 'સેસં તં ચેવ જાવ અસંલેજ્જા અચરિમા પળ્લણત્તા, નાળત્તં લેસસામુ, લેસાઓ જહા પદમણ' શેષં તદેવ-પૂર્વોક્તસં-

પણં જહળ્લેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં અસંલેજ્જા નેર-હયા ઉવવજ્જંતિ' હસ રત્નપ્રમા પૃથિવી મેં ૩૦ લાખ નૈરયિકાવાસ હૈં ઓર ઉનમેં જો અસંલેયાત યોજન કે વિસ્તાર વાલે હૈં, ઉનમેં એક સમય મેં કમ સે કમ રૂપ મેં એક, યા દો, યા ત્રીન નારક તક ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઓર અધિક સે અધિક રૂપ મેં અસંલેયાત નારક તક ઉત્પન્ન હોતે હૈં। 'એવં જહેવ સંલેજ્જવિત્થહેસુ તિન્નિ ગમગા તદ્દા અસંલેજ્જવિત્થહેસુ વિ તિન્નિ ગમગા, નારં અસંલેજ્જા માણિયવ્વા' પૂર્વોક્ત રીતિ સે જૈસે સંલેયાત યોજન વિસ્તારવાલે નરકાવાસોં મેં ત્રીન ગમક-ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના સત્તા હન વિષયક આલાપકસમૂહ કહે ગયે હૈં તૈસે હી વે ઉતને યહાં પર ભી જાનના ચાહિયે 'સેસં તં ચેવ જાવ અસંલેજ્જા અચરિમા પળ્લણત્તા, નાળત્તં લેસસામુ, લેસાઓ જહા પદમણ' પૂર્વોક્ત સંલેયાત-

જહળ્લેણં એકોવા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં અસંલેજ્જા નેરહયા ઉવવજ્જંતિ" આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીના ૩૦ લાખ નરકાવાસોમાંના જે અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસો છે તેમાં એક સમયમાં ઓછામાં ઓછા એક, જે અથવા ત્રણ નારકો ઉત્પન્ન થાય છે અને વધારેમાં વધારે અસંખ્યાત નારકો ઉત્પન્ન થાય છે. "એવં જહેવ સંલેજ્જવિત્થહેસુ તિન્નિ ગમગા તદ્દા અસંલેજ્જવિત્થહેસુ વિ તિન્નિ ગમગા, નારં અસંલેજ્જા માણિયવ્વા" પહેલા, બીજા અને ત્રીજા સૂત્રમાં સંખ્યાત યોજનવાળા નરકાવાસોના વિષયમાં જેવાં ત્રણ ગમક (ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના અને સત્તાના વિષયમાં જેવા આલાપકસમૂહ-પ્રશ્નોત્તરો) આપવામાં આવ્યા છે, એવાં જ પ્રશ્નોત્તરો અહીં પણ સમજી લેવા જોઈએ. "સેસં તંચેવ જાવ અસંલેજ્જા અચરિમા પળ્લણત્તા, નાળત્તં લેસસામુ, લેસાઓ જહા

અસંખ્યવિસ્તૃતનરકવદેવ યાવત્-અસંખ્યેયાઃ કાપોતલેશ્યાવન્તઃ, સ્થિત્યરમ્ય અસં-
ખ્યેયા અનાકારોપયુક્તા इति પર્યન્તા ઉપપદ્યન્તે, અસંખ્યેયાઃ પૂર્વોક્તાઃ ઇકોન-
ચત્તારિશદ્ભેદમિન્નાઃ નૈરયિકા ઉદ્વર્તન્તે, તથા અસંખ્યેયા અનન્તરોપપન્નકાઃ ૧,
અસંખ્યેયાઃ પરમ્પરોપપન્નકાઃ ૨, અસંખ્યેયા અનન્તરાવગાઢાઃ ૩, અસંખ્યેયાઃ પર-

યોજન વિસ્તાર વાલે નરકોં કે ત્રીન આલાપકોં કી અપેક્ષા ચદિ હન
અસંખ્યાત યોજન વિસ્તાર વાલે નરકોં કે આલાપકોં મેં કોઈ અન્તર હેં
તો વહ "અસંખ્યાત" હસ પદ કી અપેક્ષા સે હી હૈ અર્થાત્ અસંખ્યાત
યોજન વિસ્તારવાલે નરકોં મેં ઉત્કૃષ્ટોં સે અસંખ્યાત નારક ઉત્પન્ન
હોતે હેં-તચ કિ સંખ્યાત યોજન વિસ્તારવાલે નરકાવાસોં મેં ઉત્કૃષ્ટ
સે સંખ્યાત નારક ઉત્પન્ન હોતે હેં એસા કહા ગયા હૈ । હસી પ્રકાર અસં-
ખ્યાત પદ કો લેકર કે કથન મેં મિન્નતા ઉદ્વર્તના ઓર સત્તા કે આલા-
પકોં મેં મી જાનની ચાહિયે વાકી કા ઓર સચ કથન પૂર્વોક્ત સંખ્યાત
યોજન વિસ્તૃત નરકોં કી તરહ જાનના ચાહિયે । યાવત્ કાપોતલેશ્યા
વાલે યહાં સે લેકર અનાકાર ઉપયોગવાલે યહાં તક કે સચ નારક,
અસંખ્યાત અસંખ્યાત ઉત્પન્ન હોતે હેં । હસી પ્રકાર સે ૩૧ ભેદમિન્ન
નારક અસંખ્યાત અસંખ્યાત હી ઉદ્વર્તના કરતે હેં-વહાં સે મરકર
યાહર નિકલતે હેં, તથા અનન્તરોપપન્નક અસંખ્યાત હી હોતે હેં, પર-

પદમસપ " પૂર્વોક્ત સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસોના નારકોના
ત્રણ આલાપકો કરતાં અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસોના નાર-
કોમાં બે કોઈ અન્તર હોય, તો તે એટલું જ છે કે-સંખ્યાત યોજનના
વિસ્તારવાળા નારકોમાં વધારેમાં વધારે "સંખ્યાત" નારકો ઉત્પન્ન થાય
છે, પરન્તુ અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસોમાં વધારેમાં વધારે
'અસંખ્યાત' નારકો ઉત્પન્ન થાય છે, એમ સમજવું એજ પ્રમાણે ઉદ્વર્તના
અને સત્તા વિષયક આલાપકોમાં પણ સંખ્યાતને બદલે અસંખ્યાત પદનો
પ્રયોગ અહીં (અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસોના નારકોના
કથનમાં) થવો જોઈએ. બાકીનું સમસ્ત કથન પૂર્વોક્ત સંખ્યાત યોજનના
વિસ્તારવાળા નરકાવાસોના નારકોના કથન પ્રમાણે જ સમજવું એટલે કે
કાપોતલેશ્યાવાળા નારકોથી લઈને અનાકારોપયુક્ત પર્યન્તના નારકો પણ ત્યાં
એક સમયમાં વધારેમાં વધારે અસંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે, અસંખ્યાત
ઉદ્વર્તના કરે છે અને અસંખ્યાત નારકોનું ત્યાં અસ્તિત્વ હોય છે. એજ
પ્રમાણે અનન્તરોપપન્નક નારકો પણ ત્યાં અસંખ્યાત જ હોય છે, પરમ્પરે-

મ્પરાવગાઢાઃ૪, અસંખ્યેયા અનન્તરાહારાઃ૫, અસંખ્યેયાઃ પરમ્પરાહારાઃ૬, અસં-
 ર્યેયા અનન્તરપર્યાપ્તાઃ૭, અસંખ્યેયાઃ પરમ્પરાપર્યાપ્તાઃ૮, અસંખ્યેયાશ્ચરમાઃ૯,
 અસંખ્યેયા અચરમાઃ૧૦ પ્રજ્ઞપ્તાઃ । કિન્તુ નાનાત્વં લેશ્યાસુ કાપોતાદિષુ વિજ્ઞેયમ્ ।
 તાશ્ચલેશ્યા યથા પ્રથમશતકે દ્વિતીયોદેશકે પ્રતિપાદિતા સ્તથૈવાત્ર પ્રતિપત્તવ્યાઃ,
 'નવરં સંખેજ્જવિત્થહેસુ વિ અસંખેજ્જવિત્થહેસુ વિ ઓહિનાણી ઓહિદંસણી ય
 સંખેજ્ઞા ઉવઠ્ઠા વેયઘ્વા, સેસં તં ચેવ' નવરં-વિશેષસ્તુ સંખ્યેયવિસ્તૃતેષ્વપિ,
 અસંખ્યેયવિસ્તૃતેષ્વપિ નરકેષુ અવધિજ્ઞાનિના, અધિદર્શનિનશ્ચ સંખ્યેયા એવ
 ઉદ્ધર્તયિત્તવ્યાઃ ન તુ અસંખ્યેયાઃ, અધિજ્ઞાનિનઃ અધિદર્શનિનશ્ચ તીર્થઙ્કરાદય

મ્પરોપપન્નક ભી અસંખ્યાત હી હોતે હૈં, અનન્તરાવગાઢ ભી અસંખ્યાત
 હી હોતે હૈં, પરમ્પરાવગાઢ ભી અસંખ્યાત હી હોતે હૈં, અનન્તરાહાર ભી
 વાલે ભી અસંખ્યાત હી હોતે હૈં, પરમ્પરાહાર વાલે ભી અસંખ્યાત હી
 હોતે હૈં, અનન્તરપર્યાપ્ત નારક ભી અસંખ્યાત હી હોતે હૈં, પરમ્પરાપર્યાપ્ત
 ભી નારક અસંખ્યાત હી હોતે હૈં ચરમ ભી અસંખ્યાત હી હોતે હૈં, ઓર
 અચરમ ભી અસંખ્યાત હોતે હૈં ૧૦, 'નવરં સંખેજ્જવિત્થહેસુ વિ
 અસંખેજ્જવિત્થહેસુ વિ ઓહિનાણી ઓહિદંસણી ય સંખેજ્ઞા ઉવઠ્ઠા-
 વેયઘ્વા, સેસં તં ચેવ' ઓહે સંખ્યાત યોજન વિસ્તાર વાલે નારક હોં
 ઓહે અસંખ્યાત યોજન વિસ્તાર વાલે નારકહોં ઓનેમેં સે અવધિજ્ઞાની
 ઓર અવધિદર્શની નારક સંખ્યાતમાત્રા મેં હી ઉદ્ધર્તિત હોતે હૈં અસં-
 ર્યાતમાત્રા મેં નહીં, ક્યોંકિ અવધિજ્ઞાની ઓર અવધિદર્શની પ્રાયઃ

પપન્નક નારકો પણ અસંખ્યાત જ હોય છે, અનન્તરાવગાઢ નારકો પણ
 અસંખ્યાત જ હોય છે, પરમ્પરાવગાઢ નારકો પણ અસંખ્યાત જ હોય છે,
 અનન્તરાહારવાળા નારકો પણ અસંખ્યાત જ હોય છે, પરમ્પરાહારવાળા
 નારકો પણ અસંખ્યાત જ હોય છે, અનન્તર પર્યાપ્ત નારકો પણ અસંખ્યાત
 જ હોય છે, પરમ્પરા પર્યાપ્ત નારકો પણ અસંખ્યાત જ હોય છે, ચરમ
 નારકો પણ અસંખ્યાત જ હોય છે અને અચરમ નારકો પણ અસંખ્યાત જ
 હોય છે. પરન્તુ લેશ્યાઓમાં-કાપોતલેશ્યા આદિકોમાં-ભિન્નતા છે. તે લેશ્યાઓ,
 પ્રથમ શતકના બીજા ઉદેશામાં જેવી કહી છે એવી અહીં પણ સમજવી
 જોઈએ. “નવરં સંખેજ્જવિત્થહેસુ વિ અસંખેજ્જવિત્થહેસુ વિ ઓહિનાણી
 ઓહિદંસણી ય સંખેજ્ઞા ઉવઠ્ઠા વેયઘ્વા, સેસં તંચેવ” સંખ્યાત યોજનના
 વિસ્તારવાળા તથા અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસોમાંથી વધારેમાં
 વધારે સંખ્યાત અવધિજ્ઞાની અને અવધિદર્શની નારકો ઉદ્ધર્તના કરે છે-
 અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસોમાંથી અસંખ્યાત અવધિજ્ઞાની
 અને અવધિદર્શની નારકોની ઉદ્ધર્તના થતી નથી, કારણ કે અવધિજ્ઞાની અને

એવ ભવન્તિ, તે ચ અલ્પા એવ, અલ્પત્વાચ્ચ સંખ્યેયા એવેતિ ભાવઃ । શેપં તદેવ-પૂર્વોક્તમેવ ॥સૂ૦ ૪॥

મૂલપ-‘સક્કરપ્પમાણ પં મંતે ! પુઢવીણ કેવડયા નિરયાવાસ૦ પળ્લત્તા પુચ્છા ? ગોયમા ! પળ્લવીસં નિરયાવાસસયસહસ્સા પળ્લત્તા, તે પં મંતે ! કિં સંખેજ્જવિત્થડા, અસંખેજ્જવિત્થડા, એવં જહા રયણપ્પમાણ તહા સક્કરપ્પમાણ વિ, નવરં અસન્ની તિસુ વિ ગમ્મણ્ણુ ન મન્નંતિ, સેસં તં ચેવ ।

વાલુદપ્પમાણ પં પુચ્છા, ગોયમા ! પન્નરસનિરયાવાસ-સયસહસ્સા પળ્લત્તા, સેસં જહા સક્કરપ્પમાણ, પાળત્તં લેસાસુ, લેસાઓ જહા પઢમસણ ।

પંકપ્પમાણ પુચ્છા, ગોયમા ! દસનિરયાવાસસયસહસ્સા પળ્લત્તા, એવં જહા સક્કરપ્પમાણ, નવરં ઓહિનાણી, ઓહિ-દંસણી ય ન ઉવ્વટ્ટંતિ, સેસં તં ચેવ ।

ધૂમપ્પમાણ પં પુચ્છા, ગોયમા ! તિન્નિ નિરયાવાસસય-સહસ્સા, એવં જહા પંકપ્પમાણ ।

તમાણ પં મંતે ! પુઢવીણ કેવડયા નિરયાવાસ૦ પળ્લત્તા પુચ્છા ગોયમા ! એગે પંચૂળે નિરયાવાસસયસહસ્સે પળ્લત્તે, સેસં જહા પંકપ્પમાણ ।

તીર્થંકરાદિ હી હોતે હૈં હસલિયે વે વહાં સે થોડે સે હી ચ્યવતે હૈં તવ હસકા તાત્પર્ય યહી હૈ કિ વે વહાં સે સંખ્યાત હી ચ્યવતે હૈં । બાકી કા ઓર સવ કથન પૂર્વોક્ત રૂપ સે હી હૈ ॥સૂ૦ ૪ ॥

અવધિદર્શની મોટે ભાગે તીર્થંકરાદિ જ હોય છે, તેથી એવાં થોડાં જીવોનુ જ ત્યાંથી ચ્યવન થતું હોય છે. એટલે કે ત્યાંથી અવધિજ્ઞાની અને અવધિ-દર્શનીની ઉદ્ધર્સનાતું પ્રમાણ સંખ્યાત જ સમજવું પાડીતું સમસ્ત કથન પૂર્વોક્ત કથન પ્રમાણે જ સમજવું ॥સૂ૦ ૪॥

अहे सत्तमाए णं भंते ! पुढवीए कति अणुत्तरा महति-
महालया महानिरयावासा पण्णत्ता ? गोयमा ! पंच अणुत्तरा जाव
अपइट्ठाणे, ते णं भंते ! किं संखेज्जवित्थडा, असंखेज्जवित्थडा ?
गोयमा ! संखेज्जवित्थडा य, असंखेज्जवित्थडा य, अहे सत्तमाए
णं भंते ! पुढवीए पंचसु अणुत्तरेसु महति महालय जाव महा-
निरएसु संखेज्जवित्थडे नरए एगसमएणं केवइया उववज्जंति ?
एवं जहा पंकप्पभाए, नवरं तिसु नाणेसु न उववज्जंति, न
उव्वट्ठंति, पण्णत्ता एसु तहेव अत्थि । एवं असंखेज्जवित्थडेसु
वि, नवरं असंखेज्जा भाणियव्वा ॥सू० ५॥

छाया—शर्कराप्रभायां खलु भदन्त ! पृथिव्यां कियन्ति निरयावासशतसह-
स्राणि पृच्छा, गौतम ! पञ्चविंशति निरयावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, तानि खलु
भदन्त ! किं संख्येयविस्तृताः, असंख्येयविस्तृताः, एवं यथा रत्नप्रभायां
तथा शर्कराप्रभायामपि, नवरम्—असंज्ञिनस्त्रिष्वपि गमकेषु न भण्यन्ते, शेषं तदेव ।

बालुकाप्रभायां खलु पृच्छा, गौतम ! पञ्चदशनिरयावासशतसहस्राणि प्रज्ञ-
प्तानि, शेषं यथा शर्कराप्रभायाम्, नानात्वं लेख्यासु, लेख्या यथा प्रथमशतके ।

पङ्कप्रभायां, पृच्छा गौतम ! दश निरयावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, एवं यथा
शर्कराप्रभायाम्, नवरम् अधिज्ञानिनः, अधिदर्शनिनश्च न उद्वर्तन्ते, शेषं तदेव ।

धूमप्रभायां खलु पृच्छा, गौतम ! त्रीणि निरयावासशतसहस्राणि, एवं यथा
पङ्कप्रभायाम् ।

तमायां खलु भदन्त ! पृथिव्यां कियन्ति निरयावासशतसहस्राणि पृच्छा,
गौतम !—एकं पञ्चोनं निरयावासशतसहस्रं प्रज्ञप्तम्, शेषं यथा पङ्कप्रभायाम् ।

अधः सप्तम्यां खलु भदन्त ! पृथिव्यां कति अनुत्तरा महातिमहालया महा-
निरयावासाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! पञ्च अनुत्तरा यावत् अमतिष्ठानम्, ते खलु भदन्त !
किं संख्येयविस्तृताः ? असंख्येयविस्तृताः ? गौतम ! संख्येयविस्तृताश्च, असंख्येय-
विस्तृताश्च, अधः सप्तम्यां खलु भदन्त ! पृथिव्यां पञ्चसु अनुत्तरेषु महातिमहालय
यावत् महानिरयेषु संख्येयविस्तृते नरके एकसमयेन कियन्तः उपपद्यन्ते ? एवं यथा
पङ्कप्रभायां, नवरं, नवरं त्रिषु ज्ञानेषु न उपपद्यन्ते, न उद्वर्तन्ते, प्रज्ञप्ता एषु तथैव
अस्ति, एवम् असंख्येयविस्तृतेष्वपि, नवरम् असंख्येया भणितव्याः ॥ सू० ५ ॥

ટીકા—અથ શર્કરાદિ ષટ્ પૃથિવી વક્તવ્યતામાહ—‘સક્કરપ્પમાણં’ ઇત્યાદિ । ‘સક્કરપ્પમાણં ભંતે ! પુઢવીએ કેવડયા નિરયાવાસસયસહસ્સા પુચ્છા’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે મદન્ત ! શર્કરાપ્રભાયાં સ્વલુ પૃથિવ્યાં કિયન્તિ નિરયાવાસશતસહસ્સાણિ નરકાવાસલક્ષાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? ઇતિ પૃચ્છા, ભગવાનાહ—‘ગોયમા ! પળવીસં નિરયાવાસસયસહસ્સા પળ્ળત્તા’ હે ગૌતમ ! શર્કરાપ્રભાયાં પૃથિવ્યાં પચ્ચવિંશતિઃ નિરયાવાસશતસહસ્સાણિ—નરકાવાસલક્ષાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘તેણં ભંતે ! કિં સંખેજ્જવિત્થડા અસંખેજ્જવિત્થડા ?’ હે મદન્ત ! તે સ્વલુ પચ્ચવિંશતિ લક્ષનિરયાવાસાઃ કિં સંખેયવિસ્તૃતાઃ સન્તિ ? કિં વા અસંખેયવિસ્તૃતાઃ સન્તિ ? ભગવાનાહ—‘એવં જહા રયણપ્પમાણ તહા સક્કરપ્પમાણ વિ, નવરં અસન્ની તિસુ વિ

‘સક્કરપ્પમાણં ભંતે’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—સૂત્રકાને હસ સૂત્ર દ્વારા શર્કરાપ્રભા આદિ ૬ પૃથિવિયોં કે સમ્બન્ધ મેં વક્તવ્યતા કહી હૈ—હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્નુ સે એસા પૂછા હૈ—‘સક્કરપ્પમાણં ભંતે !—પુઢવીએ કેવડયા નિરયાવાસસયસહસ્સા પુચ્છા’ હે મદન્ત ! શર્કરાપ્રભા નામકી જો ઢૂસરી પૃથિવી હૈ ડસમેં કિતને લાખ નરકાવાસ કહે ગયે હૈં ? હસકે ડત્તર મેં પ્રશ્નુ ને કહા હૈ કિ ‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘પળવીસં નિરયાવાસસયસહસ્સા પળ્ળત્તા’ હસ પૃથિવી મેં ૨૫ લાખ નરકાવાસ કહે ગયે હૈં । ‘તેણં ભંતે ! કિં સંખેજ્જવિત્થડા, અસંખેજ્જવિત્થડા’ હે મદન્ત ! વે ૨૫ લાખ નરકાવાસ કયા સંખ્યાતયોજન વિસ્તારવાલે હૈં યા અસંખ્યાતયોજન વિસ્તાર વાલે હૈં ? તો હસ પ્રશ્ન કે ડત્તર મેં પ્રશ્નુ ને કહા—‘એવં જહા રયણપ્પમાણ તહા

“સક્કરપ્પમાણં ભંતે !” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા શર્કરાપ્રભાથી લઇને તમસ્તમપ્રભા નામની ૬ નરકપૃથ્વીઓના વિષયમાં કથન કર્યું છે—

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“સક્કરપ્પમાણં ભંતે ! પુઢવીએ કેવડયા નિરયાવાસસયસહસ્સા પુચ્છા” હે લગવન્ ! શર્કરાપ્રભા નામની જે બીજી નરક છે, તેમાં કેટલા લાખ નરકાવાસો છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા ! હે ગૌતમ ! “પળવીસં નિરયાવાસસયસહસ્સા પળ્ળત્તા” શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીમાં ૨૫ લાખ નરકાવાસ કહ્યા છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“તેણં ભંતે ! કિં સંખેજ્જવિત્થડા, અસંખેજ્જવિત્થડા ?” હે લગવન્ ! તે ૨૫ લાખ નરકાવાસો શું સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા છે, કે અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“એવં જહા રયણપ્પમાણ તહા સક્કરપ્પમાણ વિ, નવરં અસન્ની તિસુ વિ ગમણ્ણુ ન ભન્નંતિ, સેસં તંચેવ” હે ગૌતમ ! જેમ

ગમણસુ ન મન્નંતિ સેસં તં ચેવ ' એવં પૂર્વોક્તરીત્યા યથા રત્નપ્રમાયાં સંખ્યેય-
વિસ્તૃતા અપિ, અસંખ્યેયવિસ્તૃતાશ્ચ અપિ, નરકાવાસાઃ પ્રતિષાદિતાસ્તથા શર્કરા
પ્રમાયામપિ સંખ્યેયવિસ્તૃતાઃ, અસંખ્યેયવિસ્તૃતાશ્ચ નરકાવાસાઃ પ્રતિપચન્વાઃ, નવરં
પૂર્વાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ અસંજ્ઞિન સ્ત્રિશ્વપિ ગમકેષુ ઉત્પાદોદ્વર્તનસ્થિતિવિષયેષુ આલાપ-
કેષુ ન મળ્યન્તે, ન વક્તવ્યાઃ, યતઃ અસંજ્ઞિનાં પ્રથમાયામેવ પૃથિવ્યામુત્પાદસદ્ધા
વાત્ 'અસન્ની લલુ પદમં' ઇતિ વચનાત્, શેષં તદેવ-પૂર્વોક્તવદેવાવસેયમ્ ।

સકરણપ્રભાવે વિ, નવરં અસન્ની તિસુ વિ ગમણસુ ન મન્નંતિ, સેસં
તં ચેવ' હે ગૌતમ ! પૂર્વોક્ત રીતિ સે રત્નપ્રમા મેં સંખ્યાતયોજન કે
વિસ્તારવાળે નરકાવાસ કહે ગયે હૈં, ડસી પ્રકાર સે શર્કરાપ્રમા મેં મી
સંખ્યાતયોજન કે ઓર અસંખ્યાતયોજન કે વિસ્તારવાળે નરકાવાસ
કહે ગયે હૈં. પૂર્વ મેં જૈસે ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના ઓર સ્થિતિ વિષયક ત્રીન
આલાપકોં મેં અસંજ્ઞિયોં કા ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના ઓર સ્થિતિ-કહી ગઈ હૈ, અર્થાત્-ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના ઓર સ્થિતિ વિષયક આલાપક કહે ગયે હૈં-વે
આલાપક યહાં નહીં કહના ચાહિયે-ક્યોંકિ યહાં પર અસંજ્ઞિયોં કા
ઉત્પાદ હી નહીં હોતા હૈ. અસંજ્ઞિજીવોં કા ઉત્પાદ પ્રથમ પૃથિવી મેં
હી હોતા હૈ. 'અસન્ની લલુ પદમં' એસા સિદ્ધાન્ત કા કથન હૈ. વાકી
કા ઓર સઘ કથન રત્નપ્રમાપૃથિવી કી તરહ સે હી જાનના ચાહિયે.

રત્નપ્રભામાં કેટલાક નરકાવાસો સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા છે અને
કેટલાક અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા છે, એજ પ્રમાણે શર્કરાપ્રભામાં
પણ કેટલાક નરકાવાસો સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા અને કેટલાક
અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા છે. આગળ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોના
વિષયમાં જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન અહીં પણ કરવું
જોઈએ તે કથન કરતા શર્કરાપ્રભાના નારકોના કથનમાં એટલી જ વિશેષતા છે
કે-રત્નપ્રભામાં ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના અને સ્થિતિવિષયક ત્રણ આલાપકોમાં અસં-
જ્ઞિઓના ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના અને સ્થિતિનું કથન કરવામાં આવ્યું છે, પરંતુ
શર્કરાપ્રભામાં તે આલાપકો કહેવા જોઈએ નહીં, કારણ કે અસંજ્ઞિઓની
ઉત્પત્તિ આ પૃથ્વીમાં થતી જ નથી. અસંજ્ઞી જીવોનો ઉત્પાદ પહેલી નરકમાં
જ થાય છે. સિદ્ધાન્તમાં આ પ્રકારનું કથન છે કે "અસન્ની લલુ પદમં" અસંજ્ઞી
જીવોનો પહેલી રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં જ ઉત્પાદ થાય છે બાકીનું સમસ્ત કથન
રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારકોના કથન પ્રમાણે જ સમજવું.

વાલુચ્ચપ્પમાણં પુચ્છા' ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે મદન્ત ! વાલુકાપ્રમાણં ચલુ પૃથિવ્યાં કિયન્તિ નિરયાવાસશતસહસ્રાણિ પ્રજ્ઞતાનિ ? इति पृच्छा, भगवानाह- 'गोयमा ! पन्नरसनिरयावाससयसहस्सा पणत्ता, सैसं जहा सक्करप्पमाए, णाणत्तं लेसासु, लेसाओ जहा पढमसए' हे गौतम ! वालुकाप्रमाणां पृथिव्यां पञ्चदशनि- रयावासशतसहस्राणि-नरकावासलक्ष्णाणि प्रज्ञतानि शेषं यथा शर्कराप्रमाणां पृथिव्यां प्रतिपादितम् तथैवात्रापि प्रतिपत्तव्यम्, केवलं नानात्वं-पृथक्त्वं लेखासु अवसेयम् ताश्च लेखाः यथा प्रथमशतके प्रथमोद्देशके उक्ता स्तथैवात्रापि वक्तव्याः ।

पूर्वं रत्नप्रमाणां शर्करાપ્રમાણં च द्वयोः पृथिव्योरेका कापोतलेख्या प्रति- पादिता, अत्र वालुकाप्रमाणां तु कापोतनीलेति लेख्याद्वयं भवति । तथा च संग्रहगाथा- 'काउ दोसु तइयाइ, मीसिया नीलिया चउत्थीए ।

પંચમિયાણ મીસા, કળ્હા તત્તો પરમકળ્હા ॥ ૧ ॥

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं- 'वालुचप्पमाणं पुच्छा' है मदन्त ! वालुका प्रमा पृथिवी में कितने लाख नरकावास कहे गये हैं ? इसके उत्तर में प्रभु ने कहा- 'गोयमा' हे गौतम ! 'पन्नरस निरयावाससय- सहस्सा पणत्ता' वालुकाप्रमा में १५ लाख नरकावास कहे गये हैं । 'सैसं जहा सक्करप्पमाए, णाणत्तं लेसासु, लेसाओ जहा पढमसए' बाकी का यहां का और सब कथन शर्कराप्रमापृथिवी में जैसा कहा गया है वैसा ही है. यदि कुछ यहां शर्कराप्रमापृथिवी के कथन की अपेक्षा भिन्नता है तो वह लेख्याओं में है ये लेख्याएँ प्रथम शतक के प्रथम उद्देशक में कहे अनुसार हैं, अर्थात् रत्नप्रमा और शर्कराप्रमा इन दोनों पृथिवियों में एक कापोतलेख्या कही गई है-परन्तु यहां वालु का प्रमा में कापोत और नील ये दो लेख्याएँ कही गई हैं- इनकी

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ વાલુચ્ચપ્પમાણં પુચ્છા ” હે ભગવન્ ! વાલુકા- પ્રભા નામની ત્રીજી નરકપૃથ્વીમાં કેટલા લાખ નરકાવાસો છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ પન્નરસનિરયાવાસ- સયસહસ્સાં પણત્તા ” વાલુકાપ્રમા પૃથ્વીમાં ૫૬૨ લાખ નરકાવાસો કહ્યા છે. “ સૈસં જહા સક્કરપ્પમાણ, ણાણત્તં લેસાસુ, લેસાઓ જહા પઢમસણ ” બાકીનું સમસ્ત કથન શર્કરાપ્રમાના કથન પ્રમાણે જ સમજવું શર્કરાપ્રમાના કથન કરતાં વાલુકાપ્રમાના કથનમાં એટલી જ વિશેષતા છે કે રત્નપ્રમા અને શર્ક- રાપ્રમામાં એક કાપોતલેખ્યા જ કહી છે, પરન્તુ વાલુકાપ્રમામાં કાપોત અને નીલ, આ બે લેખ્યાઓનો સંદર્ભ કહ્યો છે. આ લેખ્યાઓને અનુલક્ષીને “ કાઝુ દોસુ તઈયાઈ ” ઇત્યાદિ સંગ્રહગાથા આપવામાં આવી છે

છાયા—કાપોતો દ્વયોઃ તૃતીયાયાં મિશ્રિતા, નીલિકા ચતુર્થ્યામ્ ।

પશ્ચમ્યાં મિશ્રા કૃષ્ણા તતઃ પરમકૃષ્ણા ॥ ૧ ॥

‘પંક્રપ્પમાણ પુચ્છા’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે ભદન્ત ! પદ્મપ્રભાયાં પૃથિવ્યાં કિયન્તિ નિરયાવાસસહસ્તાણિ પ્રજાપ્તાનિ ? इति પૃચ્છા મગધાનાહ—‘ગોયમા ! દસ નિરયાવાસસહસ્તા પળ્લન્તા’ હે ગૌતમ ! પદ્મપ્રભાયાં પૃથિવ્યાં દસ નિરયાવાસ-સહસ્તાણિ—નરકાવાસલક્ષાણિ પ્રજાપ્તાનિ ‘અં જહા સ્વકરપ્પમાણ, નવરં ઓહિનાણી, ઓહિંદંસણી ય ન ઉવ્વટ્ઠંતિ, સેસં તં ચેવ’ અં પૂર્વોક્તરીત્યા, યથા શર્કરાપ્રભાયાં પ્રતિપાદિતં તથૈવ પદ્મપ્રભાયામપિ પ્રતિપત્તવ્યમ્, નવરં—પૂર્વાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ પદ્મપ્રભાયામ્ અધિજ્ઞાનિનઃ, અવધિદર્શનિનશ્ચ નોદ્વર્તન્તે યતઃ અવધિ-જ્ઞાનિનઃ, અવધિદર્શનિનશ્ચ પ્રાયસ્તીર્થક્રૂરા એવ ભવન્તિ, તે ચ ચતુર્થ્યાં ઉદ્વૃત્તા

સંગ્રહગાથા હસ પ્રકાર સે હૈ—‘કાઝ દોસુ તદ્યાહ’ इत्यादि ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—‘પંક્રપ્પમાણ પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! પંક્રપ્રભા પૃથિવી, મેં કિતને લાખ નરકાવાસ કહે ગયે હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘દસ નિરયાવાસસહસ્તા પળ્લન્તા’ પંક્રપ્રભા મેં ૧૦ લાખ નરકાવાસ કહે ગયે હૈ । ‘અં જહા સ્વકરપ્પમાણ, નવરં ઓહિનાણી, ઓહિંદંસણી ય ન ઉવ્વટ્ઠંતિ, સેસં તં ચેવ’ પૂર્વોક્ત રીતિ સે જૈસા શર્કરાપ્રભા મેં કહા જા ચુકા હૈ, ડસી પ્રકાર સે પંક્રપ્રભા મેં ખી જાનના ચાહિયે. પરન્તુ શર્કરાપ્રભા કે કથન કી અપેક્ષા પંક્રપ્રભા કે કથન મેં એસી વિશેષતા હૈ, કિ પંક્રપ્રભા મેં અવધિજ્ઞાની, અવધિદર્શની ઉદ્વર્તના નહીં કરતે હૈ, વર્ગે કિ અવધિજ્ઞાની અવધિદર્શની પ્રાયઃ તીર્થકર હી હોતે હૈ, ઓર ચૌ મી

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ પંક્રપ્પમાણ પુચ્છા ” હે ભગવન્ ! એથી પંક્ર-પ્રભા પૃથ્વીમાં કેટલા નરકાવાસો કહ્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ દસનિરયાવાસસહ-સહસ્તા પળ્લન્તા ” પંક્રપ્રભામાં દસ લાખ નરકાવાસ કહ્યા છે. “ અં જહા સ્વકરપ્પમાણ, નવરં ઓહિનાણી, ઓહિંદંસણી ય ન ઉવ્વટ્ઠંતિ, સેસં તં ચેવ ” શર્કરાપ્રભામાં જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ સમસ્ત કથન પંક્ર-પ્રભાના ત્રિષયમાં પણ સમજવું, પરન્તુ શર્કરાપ્રભાના કથન કરતાં પંક્રપ્રભાના કથનમાં એટલી જ વિશેષતા છે કે—પંક્રપ્રભાથી અવધિજ્ઞાની અને અવધિદર્શની બંને ઉદ્વર્તના કરતા નથી, કારણ કે સામાન્ય રીતે તીર્થકરો જ અવધિજ્ઞાની અને અવધિદર્શની હોય છે અને એથી પૃથ્વીમાંથી નીકળેલો જ તીર્થકર

સ્તીર્થઙ્કરતયા નોત્પદ્યન્તે इति भावः । शेषं तदेव-पूर्वोक्तवदेव बोध्यम् । अत्र पङ्क-
प्रभायामेका नीललेश्या वर्तते ।

‘ધૂમપ્પમાણં પુચ્છા’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે ભદન્ત ! ધૂમપ્રભાયાં સ્વલ્પ
પૃથિવ્યાં કિયન્તિ નિરયાવાસશતસહસ્રાણિ પ્રજ્ઞસાનિ ? इति पृच्छा, भगवानाह-
‘गोयमा ! तिन्नि निरयावाससयसहस्सा, एवं जहा पंकप्पमाए’ हे गौतम !
ધૂમપ્રભાયાં ત્રીણિ નિરયાવાસશતસહસ્રાણિ-નરકાવાસલક્ષાણિ પ્રજ્ઞસાનિ, एवं-
તથૈવ, यथा पङ्कप्रभायां प्रतिपादितं तथा धूमप्रभायामपि प्रतिपादनीयम्, ‘अत्र
धूमप्रभायां नीलकृष्णेति लेश्याद्वयं वर्तते’

‘તમાણં મંતે ! પુઢવીણ કેવહ્યા નિરયાવાસસયસહસ્સા પળ્લન્તા પુચ્છા’
ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે ભદન્ત ! તમાયાં સ્વલ્પ પૃથિવ્યાં કિયન્તિ નિરયાવાસશતસહ-

પૃથિવી કા નિકલા હુઆ જીવ તીર્થંકર રૂપ સે ઉત્પન્ન હોતા નહીં હૈ
બાકી કા ઓર સબ કથન પૂર્વોક્ત જૈસા હી હૈ । યહાં પંકપ્રભા મેં એક
નીલલેશ્યા હૈ । ‘ધૂમપ્પમાણં પુચ્છા’ હસ સૂત્ર દ્વારા ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે
એસા પૂછા હૈ-હે ભદન્ત ! ધૂમપ્રભા પૃથિવી મેં કિતને નરકાવાસ કહે
ગયે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ને કહા-ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ‘તિન્નિ
નિરયાવાસસયસહસ્સા, एवं जहा पंकप्पमाए’ ધૂમપ્રભા પૃથિવી મેં ૩
લાખ નરકાવાસ કહે ગયે હૈં । બાકી કા ઓર સબ કથન યહાં પર પંક-
પ્રભા મેં કહે ગયે કથન કે અનુસાર હી જાનના ચાહિયે । યહાં ધૂમપ્રભા મેં
નીલલેશ્યા ઓર કૃષ્ણલેશ્યા યે દો લેશ્યાઈ હૈં । ‘તમાણં મંતે ! પુઢવીણ
કેવહ્યા નિરયાવાસસયસહસ્સા પળ્લન્તા પુચ્છા ?’ ગૌતમ ને હસ સૂત્ર
દ્વારા પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ કિ હે ભદન્ત ! તમા નામ કી છઠી પૃથિવી

इये उत्पन्न यतो नथी णाकीनुं समस्त कथन शर्कराप्रभाना कथन जेषु न
छे. पंकप्रभायां मात्र नीललेश्यावाणा नारको न होय छे.

गौतम स्वामीने प्रश्न-“धूमप्पमाए णं पुच्छा” डे लगवन् ! पांथमी
धूमप्रभा पृथ्वीयां डेटला नरकावासे छे ?

महावीर प्रभुने। उत्तर-“गोयमा !” डे गौतम ! “ तिन्नि निरयावास-
सयसहस्सा, एवं जहा पंकप्पमाए ” धूमप्रभा पृथ्वीयां त्रयु लाख नरकावास
कहा छे. णाकीनुं समस्त कथन अर्हो पंकप्रभाना पूर्वोक्त कथन प्रभाणु न
समजेषु धूमप्रभायां नीललेश्या अने कृष्णलेश्यावाणा नारको न होय छे.

गौतम स्वामीने प्रश्न-“तमाए णं मंते ! पुढवीए केवह्या निरयावास-
सहस्सा पण्णत्ता पुच्छा ?” डे लगवन् ! तमःप्रभा नामनी छठी पृथ्वीयां डेटला
लाख नरकावासे कहा छे ?

સ્નાણિ-નરકાવાસલક્ષાણિ પ્રજ્ઞસાનિ ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘गोयमा ! एगे पंचूणे निरयावाससयसहस्से पणत्ते, सेसं जहा पंकपभाए’ हे गौतम ! तमः प्रभाषां खलु पृथिव्याम् खलु एकं पञ्चोनं निरयावासगतसहस्रम्-पञ्चन्यूनैकलक्षं नरकावासाः प्रज्ज्ञाः, शेषं यथा पङ्कपभायां प्रतिपादितं तथा तमायामपि प्रतिपादनीयम्, अत्र तमःप्रभायामेका कृष्णलेश्या वर्तते । ‘अहे सत्तमाए णं भंते ! पुढवीए कई अणुत्तरा महइमहालया महानिरया पणत्ता ?’ गौतमः पृच्छति- हे भदन्त ! अधः सप्तम्यां खलु पृथिव्यां कति अनुत्तराः महातिमहालयाः अतिविस्ताराः, महानिरयाः महानिरयावामाः प्रज्ज्ञाः ? भगवानाह- गोयमा ! पंच अणुत्तरा जाव अपइद्वाणे’ हे गौतम ! अधःसप्तम्यां पृथिव्यां पञ्च अनुत्तरा यावत् महातिमहालया महानिरयावासाः कालः, महाकालः, रौरवः, महारौरवः, अप्रतिष्ठानं च मे किंने लाख नरकावास कहे गये हैं ? इसके उत्तर में प्रभु ने कहा- ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘एगे पंचूणे निरयावाससयसहस्से पणत्ते’ तमः प्रभा नाम की छठी पृथिवी में पांच कम एक लाख नरकावास कहे गये हैं । बाकी का और सब कथन पंकप्रभा में किये गये कथन के अनुसार ही यहां जानना चाहिए । यहाँ एक कृष्णलेश्या ही है । ‘अहे सत्तमाए णं भंते ! पुढवीए कई अणुत्तरा महइमहालया महानिरया पणत्ता’ इस सूत्र द्वारा गौतम प्रभु से ऐसा पूछ रहे हैं कि हे भदन्त ! अधः सप्तमी पृथिवी में किंने अनुत्तर एवं अतिविस्तार वाले महानिरय-महानरकावास कहे गये हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘पंच अणुत्तरा जाव अपइद्वाणे’ अधः सप्तमी पृथिवी में पांच अनुत्तर नरकावास अप्रतिष्ठान तक कहे गए हैं और ये बहुत ही अधिक विस्तार वाले कहे गए हैं । इनके नाम इस प्रकार से हैं-काल १, महाकाल २,

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “એગે પંચૂણે નિરયા-વાસસયસહસ્સે પણત્તે” તમઃપ્રભા નરકપૃથ્વીમાં એક લાખમાં પાંચ એાછા (૯૯૯૯૫) નરકવાસો છે. બાકીનું સમસ્ત કથન પંકપ્રભાના કથન પ્રમાણે જ સમજવું આ નરકમાં કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારકો જ હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“અહે સત્તમાણં મંતે ! પુઢવીએ કઈ અણુત્તરા મહિમહાલયા મહાનિરયા પણત્તા ?” હે ભગવન્ ! અધઃસપ્તમી પૃથ્વીમાં કેટલા અણુત્તર અને ખૂબ જ વિસ્તારવાળા મહાનરકાવાસો કહ્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “પંચ અણુત્તરા જાવ અપઈદ્વાણે” અધઃસપ્તમી પૃથ્વીમાં પાંચ અણુત્તર નરકાવાસો કહ્યા છે. તેમનો વિસ્તાર ઘણો જ મોટો છે તેમનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે-(૧) કાલ, (૨)

एतदभिधेयाः प्रज्ञप्ताः । अत्र तमस्तमःप्रभायामेका महाकृष्णलेश्या वर्तते । गौतमः पृच्छति—ते णं भंते किं संखेज्जवित्थडा, असंखेज्जवित्थडा ? ’ हे भदन्त ! ते खलु पञ्च महानिरयावासाः किं संख्येयविस्तृताः सन्ति ? किं वा असंख्येयविस्तृताः सन्ति ? भगवानाह—गोयमा ! संखेज्जवित्थडे य, असंखेज्जवित्थडा य ’ हे गौतम ! अधःसप्तम्यां पञ्च महानिरयावासाः संख्येयविस्तृताश्च सन्ति, असंख्येयविस्तृताश्च, गौतमः पृच्छति—‘ अहे सत्तमाए णं भंते ! पुढवीए पंचसु अणुत्तरेसु महत्तिमहालय जाव महानिरएसु संखेज्जवित्थडे नरए एगसमएणं केवइया नेरइया उववज्जंति ? ’ हे भदन्त ! अधःसप्तम्यां खलु पृथिव्यां पञ्चसु अनुत्तरेषु महाति-

रौरव ૩, મહારૌરવ ૪ ઔર અપ્રતિષ્ઠાન ૫, હસ તમસ્તમઃ પ્રભા મેં એક મહાકૃષ્ણલેશ્યા હૈ । અબ ગૌતમ પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હૈ—તેણં ભંતે । કિં સંખેજ્જવિત્થડા, અસંખેજ્જવિત્થડા ’ હે ભદન્ત ! યે સપ્તમ અધઃ પૃથિવી કે જો પાંચ અનુત્તર મહાવિસ્તૃત નિરયાવાસ હૈં વે કયા સંખ્યાતયોજન વિસ્તારવાલે હૈં ? યા અસંખ્યાત યોજન વિસ્તારવાલે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હૈં—‘ ગોયમા ’ હે ગૌતમ ! ‘ સંખેજ્જવિત્થડે ય અસંખેજ્જવિત્થડા ય ’ હન પાંચ મેં સે એક નિરયાવાસ સંખ્યાતયોજન વિસ્તાર વાલા હૈ ઔર ચાર અસંખ્યાત યોજન કે વિસ્તાર વાલે હૈં । અબ ગૌતમ પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હૈં—‘ અહે સત્તમાએ ણં ભંતે ! પુઢવીએ પંચસુ અણુત્તરેસુ મહદ્દ મહાલય જાવ મહાનિરએસુ સંખેજ્જવિત્થડે નરએ એગસમએણં કેવડયા નેરડયા ઉવવજ્જંતિ ’ હે ભદન્ત ! અધઃસપ્તમી પૃથિવી કે જો પાંચ

મહાકાલ, (૩) રૌરવ, (૪) મહારૌરવ અને (૫) અપ્રતિષ્ઠાન આ તમસ્તમ પ્રભા પૃથ્વીમાં એક માત્ર મહાકૃષ્ણલેશ્યાનો જ સદ્ભાવ હોય છે.

। ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ તેણં ભંતે ! કિં સંખેજ્જવિત્થડા, અસંખેજ્જવિત્થડા ? ” હે ભગવન્ ! તે અધઃસપ્તમી પૃથ્વીના જે પાંચ અનુત્તર, મહાવિસ્તૃત નરકાવાસો છે; તે શુ સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા છે, કે અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” સંખેજ્જવિત્થડે ય અસંખેજ્જવિત્થડા ય ” હે ગૌતમ ! તેમાં કેટલાક સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા છે અને કેટલાક અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ અહે, સત્તમાએ ણં ભંતે ! પુઢવીએ પંચસુ અણુત્તરેસુ મહદ્દમહાલય જાવ મહાનિરએસુ સંખેજ્જવિત્થડે નરએ એગસમએણં કેવડયા નેરડયા ઉવવજ્જંતિ ? ” હે ભગવન્ ! અધઃસપ્તમી પૃથ્વીના જે પાંચ અનુત્તર મહાવિસ્તૃત

મહાલય યાવત્ મહોનિરયેષુ સંખ્યેયવિસ્તૃતે મધ્યમે અપ્રતિષ્ઠાનાખ્યે નરકે એક સમયેન કિયન્તો નૈરયિકા ઉપપદ્યન્તે ? મગવાનાહ — ‘એવં જહા પંકપ્પમાણ’ એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા, યથા પઙ્કપ્પમાયાં સંખ્યેયા નૈરયિકા ઉપપદ્યન્તે ઇત્યાદિ પ્રતિપાદિતં તથા અથઃ સમ્પ્રત્યામપિ પ્રતિપાદનીયમ્, ‘નવરં તિસુ નાણેસુ ન ઉવવજ્જંતિ, ન ઉવ્વટ્ટંતિ, પણ્ણત્તા એસુ તહેવ અત્થિ’ નવરં-પૂર્વાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ ત્રિષુ જ્ઞાનેષુ આભિનિબોધિકાદિ ત્રિષુ નોપપદ્યન્તે, નોદ્વર્તન્તે ચ યતઃ સમ્યક્ત્વપરિભ્રષ્ટાનામેવ તત્રોત્પાદેન તત ઉદ્વર્તનેન ચ આદ્યેષુ ત્રિષુ જ્ઞાનેષુ નોત્પદ્યન્તે, નવા ઉદ્વર્તન્તે ઇતિ

અનુત્તર મહાવિસ્તૃત નરકાવાસ હૈં ઉનમેં સે જો સંખ્યાત યોજન કા નરકાવાસ હૈં ઉસમેં એક સમય મેં કિતને નારક ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? અર્થાત્ અપ્રતિષ્ઠાન નામકે નરકાવાસ મેં એક સમય મેં કિતને નારક-ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘એવં જહા પંકપ્પમાણ’ હે ગૌતમ ! જૈસાઁકથન પહિલે પંકપ્રમા મેં સંખ્યાત નૈરયિક ઉત્પન્ન હોતે હૈં ઇત્યાદિરૂપ સે કહા ગયા ઉસી પ્રકાર કા કથન અથઃસમ્પ્રત્યા મેં બી કરના ચાહિયે ‘નવરં તિસુ નાણેસુ ન ઉવવજ્જંતિ, ન ઉવ્વટ્ટંતિ, પણ્ણત્તા એસુ તહેવ અત્થિ’. પરન્તુ પૂર્વ કી અપેક્ષા વિશેષતા એસી હૈં કિ આભિનિબોધિક આદિ ત્રિન જ્ઞાનો મેં જીવ યહાં ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં, ઓર ન ઉદ્વર્તના કરતે હૈં ક્યોંકિ સમ્યક્ત્વ સે પરિભ્રષ્ટ. હુણ જીવોં કા હી વહાં ઉત્પાદ હોતા હૈં ઓર વહાં સે ઉદ્વર્તના કરતે હૈં, હસલિયે આથ ત્રિન

નરકાવાસો છે તેમાં એક સમયમાં કેટલા નારકો ઉત્પન્ન થાય છે ? એટલે કે અપ્રતિષ્ઠાન નામના નરકાવાસમાં એક સમયમાં કેટલા નારકો ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—“એવં જહા પંકપ્પમાણ” હે ગૌતમ ! આગળ જેવું કથન પંકપ્રમાના વિષયમાં કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન અહીં પણ શ્રદ્ધા કરવું જોઈએ એટલે કે ત્યાં સંખ્યાત નારકો ઉત્પન્ન થાય છે, ઇત્યાદિ કથન પંકપ્રમાના નારકોના કથન અનુસાર જ સમજવું. નવરં તિસુ-નાણેસુ ન ઉવવજ્જંતિ, ન ઉવ્વટ્ટંતિ, પણ્ણત્તા એસુ તહેવ અત્થિ” પરન્તુ પંકપ્રમા કરતાં અહીં એટલી વિશેષતા છે કે આભિનિબોધિક આદિ ત્રણ જ્ઞાનોમાં અહીં જીવો ઉત્પન્ન થતા નથી, અને ઉદ્વર્તના પણ કરતા નથી, કારણ કે સમ્યક્ત્વથી પરિભ્રષ્ટ થયેલા જીવોનો જ ત્યાં ઉત્પાદ થાય છે અને ત્યાંથી તેઓ ઉદ્વર્તના કરે છે, તેથી આભિનિબોધિક આદિ પહેલા ત્રણ જ્ઞાનોમાં તેઓ ઉત્પન્ન પણ થતા નથી અને ઉદ્વર્તના પણ કરતા નથી, એવું કહેવામાં આવ્યું

માવઃ । કિન્તુ પ્રજ્ઞાઃ વિદ્યમાનતાઽલાપકાઃ એષુ પશ્ચસુ અનુત્તરેષુ મહાનિરયેષુ તથૈવ-પૂર્વવદેવ સન્તિ, તથા ચૈતેષુ પશ્ચસુ નરકાવાસેષુ કિયન્તઃ આભિનિબોધિક-જ્ઞાનિનઃ, શ્રુતજ્ઞાનિનઃ, અવધિજ્ઞાનિનશ્ચ પ્રજ્ઞાઃ ? इत्यत्र उत्पादोद्वर्त्तनसत्ताख्येषु त्रिषु गमकेषु मध्ये तृतीयगमके सत्ताविषयकालापके, तथैव-रत्नप्रभादि पृथिवी-ष्विवात्रापि सन्ति, अत्रोत्पन्नानां सम्यग्दर्शनलाभे आभिनિबोधिकादि ज्ञानत्रय सद्भावात् । ‘ एवं असंखेज्जवित्थडेसु वि, नवरं असंखेज्जा भाणियव्वा ’ एवं-पूर्वोक्तरीत्या, असंख्येयविस्तृतेषु अपि चतुर्षु निरयावासेषु असंख्येया नैरयिका

જ્ઞાનોં મેં વે ઉત્પન્ન નહીં હોતે ઓર ઉદ્વર્તના નહીં કરતે કહે ગયે હૈં । કિન્તુ વિદ્યમાનતા સંબંધી જો આલોપક હૈ વહ્ન ઇન પાંચ અનુત્તર મહાનિરયોં મેં પૂર્વકી તરહ હી હૈ । તથા ચ ‘હસ પાંચ મહાનરકાવાસોં મેં કિતને આભિનિબોધિકજ્ઞાની હૈં ? કિતને શ્રુતજ્ઞાની હૈં, કિતને અવધિજ્ઞાની હૈં’ તો હસ પ્રશ્ન કે ઉત્તર મેં એસા જાનના ચાહિયે કિ ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના ઓર સત્તા વિષયક ત્રીન આલોપકોં મેં સે જો સત્તા-વિષયક તૃતીય આલોપક હૈ ઉસમેં રત્નપ્રભાદિપૃથિવિયોં મેં જૈસે ચે કહે ગયે હૈં વૈસે જાનના ચાહિયે ક્યોંકિ યહાં જો નારક ઉત્પન્ન હોતે હૈં, ડનકો સમ્યગ્દર્શન કા લાભ હોતા હૈ-અતઃ ડસકે લાભ હોને પર આભિનિબોધિક આદિ ત્રીન જ્ઞાન કા સદ્ભાવ કહા ગયા હૈ । ‘એવં અસંખેજ્જવિત્થડેસુ વિ, નવરં અસંખેજ્જા ભાણિયવ્વા’ હસી પ્રકાર પૂર્વોક્તરીતિ કે અનુસાર અસંખ્યાત યોજન વિસ્તાર વાલે ચાર નિર-યાવાસોં મેં અસંખ્યાત નૈરયિક ઉત્પન્ન હોતે હૈં । હસી અભિપ્રાય

છે. પરન્તુ વિદ્યમાનતા વિષયક જે આલોપકો છે, તે આ પાંચ અનુત્તર મહાનિરયાવાસો (મહાનરકાવાસોમાં) પંકપ્રભાના જેવાં જ છે. જેમ કે-

પ્રશ્ન-“ આ પાંચ મહાનરકાવાસોમાં કેટલા આભિનિબોધિક જ્ઞાની છે ? કેટલા શ્રુતજ્ઞાની છે ? કેટલા અવધિજ્ઞાની છે ?

ઉત્તર-ઉત્પાદ ઉદ્વર્તના અને વિદ્યમાનતા વિષેના ત્રણ આલોપકોમાંનો જે વિદ્યમાનતા વિષયક ત્રીજો આલોપક છે તેમાં રત્નપ્રભા આદિ પૃથ્વીઓમાં જેવું કથન પડેલા ત્રણ જ્ઞાનોની વિદ્યમાનતાના વિષયમાં કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન અધઃસપ્તમીમાં પણ કરવું જોઈએ, કારણ કે અહીં જે નારકો ઉત્પન્ન થાય છે, તેમને સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે, તેથી તેની પ્રાપ્તિ થવાની શક્યતાને કારણે ત્યાં આભિનિબોધિક આદિ ત્રણ જ્ઞાનોનો સદ્ભાવ કહ્યો છે. “ એવં અસંખેજ્જવિત્થડેસુ વિ, નવરં અસંખેજ્જા ભાણિયવ્વા ” એજ પ્રમાણે અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા બાકીના ચાર મહાનરકાવાસોમાં અસંખ્યાત નારકો ઉત્પન્ન થાય છે, ઇત્યાદિ કથન સમજવું જોઈએ અહીં. “ સંખ્યાત ” ને

उपपद्यन्ते इत्यभिप्रायेणाह-नवरं-पूर्वापेक्षया विशेषस्तु अत्र असंख्येया भणि-
तव्याः इति भावः ॥ सू० ५ ॥

રત્નપ્રભાદિ વિશેષવક્તવ્યતા ।

મૂલમ્—“इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए
निरयावाससयसहस्सेसु संखेज्जवित्थडेसु नरएसु किं सम्मदिट्ठी
नेरइया उववज्जंति, मिच्छादिट्ठी नेरइया उववज्जंति, सम्मा-
मिच्छादिट्ठी नेरइया उववज्जंति ? गोयमा ! सम्मदिट्ठी वि नेर-
इया उववज्जंति, मिच्छादिट्ठी वि नेरइया उववज्जंति नो सम्मा-
मिच्छादिट्ठी नेरइया उववज्जंति । इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए
पुढवीए तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु संखेज्जवित्थडेसु नर-
एसु किं सम्मदिट्ठी नेरइया उववज्जंति ? एवं चेव । इमीसे
णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए निरयावाससय-
सहस्सेसु संखेज्जवित्थडा नरगा किं सम्मदिट्ठीहिं, नेरइएहिं
अविरहिया, मिच्छादिट्ठीहिं नेरइएहिं अविरहिया, सम्मामिच्छा-
दिट्ठीहिं नेरइएहिं अविरहिया वा ? गोयमा ! सम्मदिट्ठीहिं वि
नेरइएहिं अविरहिया मिच्छादिट्ठीहिं वि नेरइएहिं अविरहिया,
सम्मामिच्छादिट्ठीहिं नेरइएहिं अविरहिया, विरहिया वा । एवं
असंखेज्जवित्थडेसु वि तिन्नि गमका भाणियव्वा । एवं सक्करप्प-
भाए वि, एवं जाव तमाए वि । अहे सत्तमाए णं भंते ! पुढ-
वीए पंचसु अणुत्तरेसु जाव संखेज्जवित्थडे नरए किं सम्मदिट्ठी

को लेकर ‘नवरं असंखेज्जा भाणियव्वा’ ऐसा कहा गया है । शेष
वर्णन अप्रतिष्ठान के समान ही है ॥ सू० ५ ॥

ખદલે “અસંખ્યાતનો ” પ્રયોગ સર્વત્ર થવો જોઈએ. એજ વાત “નવરં
અસંખેજ્જા ભાણિયવ્વા ” આ સૂત્રપાઠ દ્વારા વ્યક્ત કરવામાં આવી છે. ॥સૂ૦૫॥

નેરઙ્ગ્યા પુચ્છા ? ગોયમા ! સમ્મદ્દિટ્ઠી નેરઙ્ગ્યા ન ઉવવજ્જંતિ, મિચ્છાદિટ્ઠી નેરઙ્ગ્યા ઉવવજ્જંતિ, સમ્માભિચ્છાદિટ્ઠી નેરઙ્ગ્યા ન ઉવવજ્જંતિ. એવં ઉવ્વહંતિ વિ. અવિરહિણ્ જહેવ રયણપ્પમાણ, એવં અસંખેજ્જવિત્થહેસુ વિ તિન્નિ ગમમા ॥ સૂ ૬ ॥

છાયા—અસ્યાં સ્વલ્પ મદન્ત ! રત્નપ્રભાયાં પૃથિવ્યાં ત્રિંશતિ નિરયાવાસશતસહસ્રેષુ સંખ્યેયવિસ્તૃતેષુ નરકેષુ કિં સમ્યગ્દૃષ્ટયો નૈરયિકા ઉપપદ્યન્તે ? મિથ્યાદૃષ્ટયો નૈરયિકા ઉપપદ્યન્તે ? સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટયો નૈરયિકા ઉપપદ્યન્તે ? ગૌતમ ! સમ્યગ્દૃષ્ટયોઽપિ નૈરયિકા ઉપપદ્યન્તે, મિથ્યાદૃષ્ટયોઽપિ નૈરયિકા ઉપપદ્યન્તે, નો સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટયો નૈરયિકા ઉપપદ્યન્તે, અસ્યાં સ્વલ્પ મદન્ત ! રત્નપ્રભાયાં પૃથિવ્યાં ત્રિંશતિ નિરયાવાસશતસહસ્રેષુ સંખ્યેયવિસ્તૃતેષુ નરકેષુ કિં સમ્યગ્દૃષ્ટયો નૈરયિકા ઉદ્વર્તન્તે ? એવં ચૈવ, અસ્યાં સ્વલ્પ મદન્ત ! રત્નપ્રભાયાં પૃથિવ્યાં ત્રિંશતિ નિરયાવાસશતસહસ્રેષુ સંખ્યેયવિસ્તૃતા નરકાઃ કિં સમ્યગ્દૃષ્ટિભિઃ નૈરયિકૈરવિરહિતાઃ, મિથ્યાદૃષ્ટિભિઃ નૈરયિકૈરવિરહિતાઃ, સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિભિઃ નૈરયિકૈરવિરહિતા વા ? ગૌતમ ! સમ્યગ્દૃષ્ટિભિરપિ નૈરયિકૈરવિરહિતાઃ, મિથ્યાદૃષ્ટિભિરપિ નૈરયિકૈરવિરહિતાઃ સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિભિઃ નૈરયિકૈરવિરહિતાઃ વિરહિતા વા, એવમ્ અસંખ્યેયવિસ્તૃતેષ્વપિ ત્રીણિ ગમકાનિ મણિતવ્યાનિ, એવં શર્કરાપ્રભાયામપિ, એવં યાવત્-તમાયામપિ, અથઃ સપ્તમ્યાં સ્વલ્પ મદન્ત ! પૃથિવ્યાં પશ્ચાદ્ બ્રહ્મતરેષુ યાવત્ સંખ્યેયવિસ્તૃતે નરકે કિં સમ્યગ્દૃષ્ટયો નૈરયિકાઃ પુચ્છા ? ગૌતમ ! સમ્યગ્દૃષ્ટયો નૈરયિકા ન ઉપપદ્યન્તે, મિથ્યાદૃષ્ટયો નૈરયિકા ઉપપદ્યન્તે, સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટયો નૈરયિકા ન ઉપપદ્યન્તે, એવમ્ ઉદ્વર્તન્તેઽપિ, અવિરહિતો યથૈવ રત્નપ્રભાયામ્, એવમ્ અસંખ્યેયવિસ્તૃતેષ્વપિ ત્રીણિ ગમકાનિ । સૂ. ૬ ॥

ટીકા—અથ રત્નપ્રભાદિ નરકવક્તવ્યતામેવ સમ્યગ્દૃષ્ટ્યાઅપેક્ષયા પ્રરૂપયિતુમાહ—‘ઈમીસે ણં મંતે’ इत्यादि । ‘ઈમીસે ણં મંતે ! રયણપ્પમાણ પુઢવીણ તીસાણ

‘ઈમીસે ણં મંતે !’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—સૂત્રકાર ને હસ સૂત્ર દ્વારા રત્નપ્રભા આદિ નરકોં કી વક્તવ્યતા કો હી સમ્યગ્દૃષ્ટિ આદિ કી અપેક્ષા લેકર પ્રરૂપિત કી હૈ—

“ઈમીસે ણં મંતે ! इत्यादि—

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્રમાં રત્નપ્રભા આદિ નરકોંની વક્તવ્યતાની જ સમ્યગ્દૃષ્ટિ આદિ જીવોંની અપેક્ષાએ પ્રરૂપણા કરી છે. આ વિષયને અનુ-

નિરયાવાસસયસહસ્રેસુ સંખેજ્જવિત્થહેસુ નરેસુ કિં સમ્મદિટ્ઠી નેરહયા ઉવવ-
જ્જંતિ, મિચ્છાદિટ્ઠી નેરહયા ઉવવજ્જંતિ, સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી નેરહયા ઉવવજ્જંતિ ?
હે મદન્ત ! અસ્યાં ત્વહ્ રત્નપ્રભાયાં પૃથિવ્યાં ત્રિંશતિ નિરયાવાસગતસહસ્રેષુ-નરકા-
વાસલક્ષેષુ સંખયેયવિસ્તૃતેષુ-સંખયેયવિસ્તારવત્સુ નરકેષુ કિં સમ્યગ્દૃષ્ટયો નૈર-
યિકા ઉપપદ્યન્તે ? કિં વા મિથ્યાદૃષ્ટયો નૈરયિકા ઉપપદ્યન્તે ? કિં વા સમ્યગ્-
મિથ્યાદૃષ્ટયો-મિથ્રદૃષ્ટયો નૈરયિકા ઉપપદ્યન્તે ? મગવાનાહ-‘ ગોયમા ! સમ્મ-
દિટ્ઠી વિ નેરહયા ઉવવજ્જંતિ, મિચ્છાદિટ્ઠી વિ નેરહયા ઉવવજ્જંતિ, નો સમ્મામિચ્છા-
દિટ્ઠી નેરહયા ઉવવજ્જંતિ ’ હે ગૌતમ ! રત્નપ્રભાયાં સંખયેયવિસ્તૃતેષુ નરકેષુ
સમ્યગ્દૃષ્ટયોઽપિ નૈરયિકા ઉપપદ્યન્તે, અથ ચ મિથ્યાદૃષ્ટયોઽપિ નૈરયિકા ઉપ-
પદ્યન્તે, કિન્તુ નો સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટયો નૈરયિકા ઉપપદ્યન્તે, “ ન સમ્મમિચ્છો

इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-‘ इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु संखेज्जवित्थहेसु नरएसुं किं सम्मदिट्ठी नेरहया उववज्जंति, मिच्छादिट्ठी नेरहया उववज्जंति, सम्मा-
मिच्छादिट्ठी नेरहया उववज्जंति’ हे मदन्त ! इस रत्नप्रभापृथिवी के ३०
लाख नरकावासों के संख्यातयोजनविस्तारवाले नरकावासों में
क्या सम्यग्दृष्टि नारक उत्पन्न होते हैं ? या मिथ्यादृष्टि नारक उत्पन्न
होते हैं ? या सम्यग्मिथ्यादृष्टि नारक उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में
प्रभु कहते हैं-‘ गौयमा ’ हे गौतम ! ‘सम्मदिट्ठी वि नेरहया उवव-
ज्जंति, मिच्छादिट्ठी वि नेरहया उववज्जंति, नो सम्मामिच्छादिट्ठी
नेरहया उववज्जंति’ रत्नप्रभापृथिवी में के ३० लाख नरकावासों में के
संख्यातयोजन विस्तारवाले नरकावासों में सम्यग्दृष्टि नैरयिक भी

લક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-“ इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु संखेज्जवित्थहेसु नर-
एसुं किं सम्मदिट्ठी नेरहया उववज्जंति, मिच्छादिट्ठी नेरहया उववज्जंति, सम्मा
मिच्छादिट्ठी नेरहया उववज्जंति ? ” હે ભગવન ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ૩૦
લાખ નરકાવાસોમાંના જે સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસો છે, તેમાં
જુ સમ્યગ્દૃષ્ટિ નારકો ઉત્પન્ન થાય છે ? કે મિથ્યાદૃષ્ટિ નારકો ઉત્પન્ન થાય છે ?
કે સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ નારકો ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ गौयमा । ” હે ગૌતમ ! “ सम्मदिट्ठी वि नेर-
हया उववज्जंति, मिच्छादिट्ठी वि नेरहया उववज्जंति, नो सम्मामिच्छादिट्ठी नेरहया
उववज्जंति ” રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ૩૦ લાખ નરકાવાસોમાંના સંખ્યાત યોજનના
વિસ્તારવાળા નરકાવાસોમાં સમ્યગ્દૃષ્ટિ નારકો પણ ઉત્પન્ન થાય છે, મિથ્યા-

કુણ્ડ કાલં” ઇતિ વચનપ્રામાણ્યેન મિશ્રદૃષ્ટ્યઃસ્થાયાં મરણાભાવાત્ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ઈમીસે ણં મંતે ! રયણપ્પમાણ પુઢવીણ તીસાણ નિરયાવાસસયસહસ્સેસુ સંલેજ્જવિત્થહેસુ નરણસુ કિં સમ્મદિટ્ઠી નેરહયા ઉવ્વટ્ઠંતિ ? એવં ચેવ ’ હે ભદન્ત ! અસ્યાં સ્વલ્લ રત્નપ્રભાયાં પૃથિવ્યાં ત્રિંશતિ નિરયાવાસશતસહસ્સેપુ ત્રિંશલ્લક્ષનિરયાવાસેષુ સંલેયેયવિસ્તૃતેષુ નરકેષુ કિં સમ્યગ્દૃષ્ટયો નૈરયિકા ઉદ્વર્તન્તે ? ‘એવં ચેવ ’ તિ, એવમેવ પ્રશ્નોત્તરં વિજ્ઞેયમ્, તથાહિ—કિં વા મિથ્યાદૃષ્ટયો નૈરયિકાઃ ઉદ્વર્તન્તે ? કિં વા સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટયો નૈરયિકા ઉદ્વર્તન્તે ? ભગવાનાહ—રત્નપ્રભાયાં પૃથિવ્યાં તતઃ સમ્યગ્દૃષ્ટયોઽપિ નૈરયિકા ઉદ્વર્તન્તે, અથ ચ મિથ્યાદૃષ્ટયોઽપિ નૈરયિકા ઉદ્વર્તન્તે, કિન્તુ નો સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટયો નૈરયિકા ઉદ્વર્તન્તે । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—

ઉત્પન્ન હોતે હૈં, ઓર મિથ્યાદૃષ્ટિ નૈરયિક ભી ઉત્પન્ન હોતે હૈં, પરન્તુ સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ નૈરયિક ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં । ક્યોંકિ “ન સમ્મમિચ્છો કુણ્ડ કાલં” હિસ વચન કે અનુસાર મિશ્રદૃષ્ટિ અવસ્થા મેં મરણ નહીં હોતા હૈં. અબ ગૌતમ પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં—‘ઈમીસે ણં મંતે ! રયણપ્પમાણ પુઢવીણ તીસાણ નિરયાવાસસયસહસ્સેસુ સંલેજ્જવિત્થહેસુ નરણસુ કિં સમ્મદિટ્ઠી નેરહયા ઉવ્વટ્ઠંતિ’ હે ભદન્ત ! હિસ રત્નપ્રભાપૃથિવી કે ૩૦ લાખ નરકાવાસોં મેં કે સંખ્યાતયોજન વિસ્તારવાલે નરકાવાસોં મેં કયા સમ્યગ્દૃષ્ટિનારક ઉદ્વર્તના કરતે હૈં ? યા મિથ્યાદૃષ્ટિ નારક ઉદ્વર્તના કરતે હૈં ? યા સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ નારક ઉદ્વર્તના કરતે હૈં ? હિસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં—હે ગૌતમ ! ‘એવં ચેવ’ રત્નપ્રભાપૃથિવી મેં વહાં સે સમ્યગ્દૃષ્ટિ-નૈરયિક ઉદ્વર્તના (નિકલતે) કરતે હૈં, તથા મિથ્યાદૃષ્ટિ નૈરયિક ભી

દૃષ્ટિ નારકો પણ ઉત્પન્ન થાય છે, પરન્તુ સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ નારકો ઉત્પન્ન થતા નથી, કારણ કે “ન સમ્મમિચ્છો કુણ્ડ કાલં” આ વચન અનુસાર મિશ્રદૃષ્ટિ અવસ્થામાં મરણ થતું નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ઈમીસે ણં મંતે ! રયણપ્પમાણ પુઢવીણ તીસાણ નિરયાવાસસયસહસ્સેસુ સંલેજ્જવિત્થહેસુ નરણસુ કિં સમ્મદિટ્ઠી નેરહયા ઉવ્વટ્ઠંતિ ?” હે ભગવન્ ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના જે ૩૦ લાખ નરકાવાસોમાંના જે સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસો છે, તેમાંથી શું સમ્યગ્દૃષ્ટિ નારકો ઉદ્વર્તના કરે છે ? કે મિથ્યાદૃષ્ટિ નારકો ઉદ્વર્તના કરે છે ? કે સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ નારકો ઉદ્વર્તના કરે છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“એવં ચેવ” હે ગૌતમ ! ત્યાંથી સમ્યગ્દૃષ્ટિ નારકો પણ ઉદ્વર્તના કરે છે, મિથ્યાદૃષ્ટિ નારકો પણ ઉદ્વર્તના કરે છે, પરન્તુ જે મિશ્રદૃષ્ટિ નારકો છે, તેઓ ત્યાંથી ઉદ્વર્તના કરતા નથી—નીકળતા નથી.

‘इमीसेणं भंते। रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु संखेज्जवित्थडा नरगा किं सम्मदिट्ठीहिं नेरइएहिं अविरहिया वा मिच्छादिट्ठीहिं नेरइएहिं अविरहिया, सम्मामिच्छादिट्ठीहिं नेरइएहिं अविरहिया वा?’ हे भदन्त ! अस्यां खलु रत्नप्रभायां पृथिव्यां त्रिशति निरयावासशतसहस्रेषु संख्येयविरतता नरकाः किं सम्यग्दृष्टिभिर्नैरयिकैरविरहिताः=विरहवर्जिता युक्ता इत्यर्थः सन्ति ? किं वा मिथ्या-दृष्टिभिर्नैरयिकैरविरहिताः सन्ति ? किं वा सम्यग्मिथ्यादृष्टिभिर्नैरयिकैरविरहिता वा सन्ति ? भगवानाह—गोयमा ! सम्मदिट्ठं हिं वि नेरइएहिं अविरहिया, मिच्छादिट्ठीहिं वि नेरइएहिं अविरहिया, सम्मामिच्छादिट्ठीहिं नेरइएहिं अविरहिया, विरहिया वा’ हे गौतम ! रत्नप्रभायां पृथिव्यां संख्येयविरतता नरकाः सम्यग्दृष्टिभिरपि नैरयिकैरविरहिताः सन्ति, एवं मिथ्यादृष्टिभिरपि नैरयिकै-

उद्धर्तना करते हैं। परन्तु जो मिथ्यादृष्टि नैरयिक हैं वे वहां से उद्धर्तना नहीं करते हैं। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं ‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु संखेज्जवित्थडा नरगा किं सम्मदिट्ठीहिं नेरइएहिं अविरहिया, मिच्छादिट्ठीहिं नेरइएहिं अविरहिया, सम्मामिच्छादिट्ठीहिं नेरइएहिं अविरहिया वा’ हे भदन्त ! इस रत्नप्रभापृथिवी में जो ३० लाख नरकावास हैं सो उनमें जो संख्यात-योजन के विस्तारवाले नरकावास हैं, वे क्या सम्यग्दृष्टियों से सहित हैं ? या मिथ्यादृष्टियों से या सम्यग्मिथ्यादृष्टियों से सहित हैं ? इसके उत्तर में प्रभुने कहा—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सम्मदिट्ठीहिं वि नेरइएहिं अविरहिया, मिच्छादिट्ठीहिं वि नेरइएहिं अविरहिया, सम्मामिच्छादिट्ठीहिं नेरइएहिं अविरहिया, विरहिया वा’ रत्नप्रभापृथिवी में जो संख्यात-योजन के विस्तारवाले नरकावास हैं, वे सम्यग्दृष्टि नैरयिकों से भी

गौतम स्वामीने। प्रश्न—“इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए तीसाए निरयावाससयसहस्सेसु संखेज्जवित्थडा नरगा किं सम्मदिट्ठीहिं नेरइएहिं अविरहिया, मिच्छादिट्ठीहिं नेरइएहिं अविरहिया, सम्मामिच्छादिट्ठीहिं नेरइएहिं अविरहिया वि” डे भगवन् ! आ रत्नप्रभा पृथ्वीना ३० लाख नरकावासोमाना संख्यात योजनना विस्तारवाणा नरकावासो शुं सम्यग्दृष्टि नारकोथी युक्ता छे ? डे मिथ्यादृष्टि नारकोथी युक्ता छे ? डे सम्यग्मिथ्यादृष्टि नारकोथी युक्ता छे ?

भडावीर प्रभुने। उत्तर—“गोयमा !” डे गौतम ! “सम्मदिट्ठीहिं वि नेरइएहिं अविरहिया, मिच्छादिट्ठीहिं वि नेरइएहिं अविरहिया, सम्मामिच्छादिट्ठीहिं नेरइएहिं अविरहिया, विरहिया वा” रत्नप्रभा पृथ्वीना जे संख्यात योजनना विस्तारवाणा नरकावासो छे, तेज्जो सम्यग्दृष्टि नारकोथी पणु युक्ता छे;

રવિરહિતાઃ સન્તિ, કિન્તુ સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિભિર્નૈરયિકૈરવિરહિતાઃ-યુક્તાઃ સન્તિ, વિરહિતાઃ-શૂન્યા વા સન્તિ, તેષાં કાદાચિત્કત્વેન વિરહસંભવાત્ । 'एवं असंखेज्जवित्थडेसु तिन्नि गमगा भाणियव्वा' एवं-पूर्वोक्तरीत्यैव, असंखेयविस्तृतैष्वपि नरकेषु त्रीणि गमकानि-उत्पादो-द्वर्तना-सत्ता विषयका-स्त्रयोऽभिलापकरूपाः भणितव्याः-वक्तव्याः । 'एवं सक्करप्पभाए वि, एवं जाव तमाए वि' एवं-पूर्वोक्तवदेव, शर्कराप्रभायामपि पृथिव्यां त्रयोऽभिलापकाः-उत्पादोद्वर्तना-सत्ता विषयका वक्तव्याः, एवं-तथैव यावत्-वालुकाप्रभायां, पङ्क-प्रभायां, धूमप्रभायां, तमःप्रभायामपि उत्पादो-द्वर्तना-सत्ता विषयकाः पूर्वोक्ता-स्त्रयोऽभिलापका वक्तव्याः । गौतमः पृच्छति-'अहे सत्तमाए णं भंते ! पुढवीए पंचसु

अविरहित-सहित हैं, मिथ्यादृष्टि नैरयिकों से भी सहित हैं । परन्तु जो सम्यग्मिथ्यादृष्टि नैरयिक हैं उनसे कदाचित् सहित भी हैं, क्यों कि ये कदाचित्क होते हैं-इसलिये इनका विरह संभवता है । 'एवं असंखेज्जवित्थडेसु वि तिन्नि गमगा भाणियव्वा' इसी प्रकार पूर्वोक्त-रीति के अनुसार असंख्यात विस्तारवाले भी नरकावासों में उत्पाद, उद्वर्तना और सत्ताविषयक तीन अभिलापक कहना चाहिये 'एवं सक्करप्पभाए वि एवं जाव तमाए वि' इसी प्रकार से शर्कराप्रभा में भी उत्पाद, उद्वर्तना और सत्ताविषयक तीन अभिलापक कहना चाहिये, तथा इसी प्रकार से यावत् वालुकाप्रभा में पङ्कप्रभा में, धूमप्रभा में तमः प्रभा में भी उत्पाद, उद्वर्तना एवं सत्ता विषयक तीन अभिलापक कहना चाहिये । अब गौतमस्वामी प्रश्न से ऐसा पूछते हैं-'अहे सत्तमाए णं'

મિથ્યાદૃષ્ટિ નારકોથી પણ યુક્ત હોય છે, પરન્તુ ક્યારેક તે નરકાવાસો સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ નારકોથી અવિરહિત (યુક્ત) પણ હોય છે અને ક્યારેક વિરહિત (રહિત) પણ હોય છે, કારણ કે સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિઓના ત્યાં કાયમ સદ્ભાવ જ હોય છે એવું નથી, ક્યારેક સદ્ભાવ અને ક્યારેક અભાવ હોવાને કારણે તેમનો વિરહ પણ સંભવી શકે છે. " एवं असंखेज्जवित्थडेसु वि तिन्नि गमगा भाणियव्वा " સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસોના જેવું જ કથન અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસોના સમ્યગ્દૃષ્ટિ, મિથ્યાદૃષ્ટિ અને મિશ્રદૃષ્ટિ નારકોના ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના અને વિદ્યમાનતાના વિષયમાં પણ સમજવું. " एवं सक्करप्पभाए वि, एवं जाव तमाए वि " એજ પ્રમાણુ શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીમાં પણ ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના અને વિદ્યમાનતાના વિષયમાં ત્રણ આલાપકોનું કથન કરવું જોઈએ એજ પ્રકાર વાલુકાપ્રભા,

અણુત્તરેસુ જાવ સંખેજ્જવિત્થહે નરણ કિં સમ્મદિટ્ઠી નેરહયા પુચ્છા ?' હે ભદન્ત ! અધઃ સપ્તમ્યાં સ્વલુ પૃથિવ્યાં પન્થસુ અણુત્તરેષુ-યાવત્-મહાતિમહાલયેષુ મહાનિરયા-વાસેષુ કાલ-મહાકાલ-રૌરવ-મહારૌરવા-અપ્રતિષ્ઠાનસંજ્ઞકેષુ સંખ્યેયવિસ્તૃતે નરકે કિં સમ્યગ્દૃષ્ટયો નૈરયિકા ઉપપદ્યન્તે ? કિં વા મિથ્યાદૃષ્ટયો નૈરયિકા ઉપપદ્યન્તે इति પૃચ્છા, ભગવન્નાહ-‘ગોયમા ! સમ્મદિટ્ઠી નેરહયા ન ઉવવજ્જંતિ, મિચ્છાદિટ્ઠી નેરહયા ઉવવજ્જંતિ, સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી નેરહયા ન ઉવવજ્જંતિ’ હે ગૌતમ ! અધઃ સપ્તમ્યાં પૃથિવ્યાં સમ્યગ્દૃષ્ટયો નૈરયિકા નોપપદ્યન્તે, કિન્તુ મિથ્યાદૃષ્ટયો નૈરયિકા ઉપપદ્યન્તે, સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટયો નૈરયિકાશ્ચ નોપપદ્યન્તે, ‘એવં ઉવ્વહંતિ વિ। અવિ-

ભંતે ! પુટ્ઠવીં પંચસુ અણુત્તરેસુ જાવ સંખેજ્જવિત્થહે નરણ કિં સમ્મદિટ્ઠી નેરહયા પુચ્છા’ હે ભદન્ત ! અધઃસપ્તમીપૃથિવી મેં જો પાંચ અણુત્તર મહાવિશાલ નરકાવાસ કહે ગયે હૈં કિં જિનકે નામ કાલ, મહાકાલ, રૌરવ, મહારૌરવ એવં અપ્રતિષ્ઠાન હૈં-इनमें क्या सम्यग्दृष्टि नारक उत्पन्न होते हैं ? या मिथ्यादृष्टि नारक उत्पन्न होते हैं ? या सम्यग्-मिथ्यादृष्टि नारक उत्पन्न होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘सम्मदिट्ठी नेरहया न उववज्जंति, मिच्छादिट्ठी नेरहया उववज्जंति, सम्मामिच्छादिट्ठी नेरहया न उववज्जंति’ अधः सप्तमी पृथिवी मેं सम्यग्दृष्टि नैरयिकउत्पन्न नहीं होते हैं, किन्तु मिथ्यादृष्टि नैरयिक ही उत्पन्न होते हैं । सम्यग्मिथ्यादृष्टि नैरयिक

પંકપ્રભા, ધૂમપ્રભા અને તમઃપ્રભામાં પણ ઉત્પાદ, ઉદ્ધર્તના અને વિદ્યમાનતા વિષયક ત્રણ અભિલાષોનું કથન થવું જોઈએ.

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન-“અદ્દે સત્તમાય ણં મંતે ! પુટ્ઠવીં પંચસુ અણુત્તરેસુ જાવ સંખેજ્જવિત્થહે નરણ કિં સમ્મદિટ્ઠી નેરહયા પુચ્છા ?” હે ભગવન્ ! અધઃસપ્તમી પૃથ્વીના કાલ, મહાકાલ, રૌરવ, મહારૌરવ અને અપ્રતિષ્ઠાન નામના જે પાંચ અણુત્તર, મહાવિશાલ નરકાવાસો છે, તેમાંના સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસમાં (અપ્રતિષ્ઠાન નામના નરકાવાસમાં) શું સમ્યગ્દૃષ્ટિ નારકો ઉત્પન્ન થાય છે ? કે મિથ્યાદૃષ્ટિ નારકો ઉત્પન્ન થાય છે ? કે-સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ નારકો ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “સમ્મદિટ્ઠિ નેરહયા ન ઉવવજ્જંતિ, મિચ્છાદિટ્ઠી નેરહયા ઉવવજ્જંતિ, સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી નેરહયા ન ઉવવજ્જંતિ” અધઃસપ્તમીના તે મહાનરકાવાસોમાં સમ્યગ્દૃષ્ટિ નારકો ઉત્પન્ન થતા નથી, સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ નારકો પણ ઉત્પન્ન થતા નથી, પરન્તુ મિશ્રદૃષ્ટિ

રહિષ જહેવ રયણપ્પમાણ । एवं असंखेज्जवित्थडेसु वि तिन्नि गमगा' एवं-पूर्वो-
त्पत्तिरीत्यैव 'उद्धर्तनेऽपि' इति-उद्धर्तनायामपि वक्तव्याः तथा च अधः सप्तम्यां
पृथिव्यां सम्यग्दृष्टयो नैरयिका नोद्धर्तन्ते, एवं सम्यग्मिथ्यादृष्टयोऽपि नैरयिका
नोद्धर्तन्ते, अपि तु मिथ्यादृष्टय एव नैरयिका उद्धर्तन्ते । अविरहितवक्तव्यता च
अधःसप्तम्यां यथा रत्नप्रभायां प्रतिपादिता तथैव प्रतिपादनीया, तथा च अधः
सप्तम्यां पृथिव्यां संख्येयवित्तुतो नरकः सम्यग्दृष्टिभिरपि नैरयिकैरविरहितः,
मिथ्यादृष्टिभिरपि नैरयिकैरविरहितो वर्तते, सम्यग्मिथ्यादृष्टिभिर्नैरयिकैस्तु अवि-
रहितो विरहितो वा भवति, तेषां कादाचित्कत्वेन विरहसंभवात् । एवं-तथैव-

भी उत्पन्न नहीं होते हैं । 'एवं उव्वट्ठंति वि' अविरहिए जहेव रयणप्प-
માણ, 'एवं असंखेज्जवित्थडेसु वि तिन्नि गमगा' इसी प्रकार से पूर्वो-
त्पत्ति की रीति के अनुसार ही यहां उद्धर्तना में भी कहना चाहिये,
तथा च-अधःसप्तमीपृथिवी में सम्यग्दृष्टि नैरयिक उद्धर्तना नहीं करते
हैं, सम्यग्मिथ्यादृष्टि नैरयिक भी उद्धर्तना नहीं करते हैं, किन्तु
मिथ्यादृष्टि नैरयिक ही उद्धर्तना करते हैं । अविरहितवक्तव्यता यहां
अधःसप्तमीपृथिवी में, जैसी रत्नप्रभा पृथिवी में यह कही गई है वैसी
ही कहनी चाहिये. तथा च-अधःसप्तमी पृथिवी में संख्यात योजन का
विस्तारवाला नरकावास में सम्यग्दृष्टियों से भी अविरहित होता है,
मिथ्यादृष्टियों से भी अविरहित होता है. परन्तु सम्यग्मिथ्यादृष्टियों
से वह विरहित भी रहता है और अविरहित भी रहता है । क्योंकि
ये कादाचित्क होते हैं-अतः इनके विरह की वहां संभवना रहती है ।

નારકો જ ઉત્પન્ન થાય છે. " एवं उव्वट्ठंति वि, अविरहिए जहेव रयणप्पमाण,
एवं असंखेज्जवित्थडेसु वि तिन्नि गमगा " आ पूर्वोक्त रीते ज आडी
उद्धर्तनानुं कथन पणु કરવું જોઈએ એટલે કે અધઃસપ્તમી પૃથ્વીના સંખ્યાત
યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસોમાંથી સમ્યગ્દૃષ્ટિ નારકો પણુ ઉદ્ધર્તના
કરતા નથી, સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ નારકો પણુ ઉદ્ધર્તના કરતા નથી, પરન્તુ
મિથ્યાદૃષ્ટિ નારકો જ ઉદ્ધર્તના કરે છે. વિરહિત અને અવિરહિત વિષયક
વક્તવ્યતા આડી રત્નપ્રભા જેવી જ સમજવી. એટલે કે અધઃસપ્તમીના
સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નરકાવાસો સમ્યગ્દૃષ્ટિ નારકોથી અવિરહિત
(યુક્ત) છે. મિથ્યાદૃષ્ટિ નારકોથી પણુ યુક્ત છે, પરન્તુ તે નરકાવાસો સમ્ય-
ગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ નારકોથી યુક્ત પણુ હોય છે અને રહિત પણુ હોય છે. કારણ કે
તેઓનું ક્યારેક ત્યાં અસ્તિત્વ હોય છે અને ક્યારેક હોતું નથી, તેથી નરકાવાસો

संख्येयविस्तृतवदेव असंख्येयविस्तृतेष्वपि अधः सप्तम्याः नरकेषु त्रीणि गमकानि-
उत्पादो-द्वर्तना-सत्ता विषयका अभिलाषाः वक्तव्या इति भावः ॥सू० ६॥

नरकवक्तव्यता ।

मूलम्-से णूणं भंते! कणहलेस्से नीललेस्से जाव सुकलेस्से
भविता कणहलेस्सेसु नेरइएसु उववज्जइ? हंता, गोयमा! कणह-
लेस्से जाव उववज्जइ, से केणट्टेणं भंते! एवं वुच्चइ-कणहलेस्से
जाव उववज्जइ? गोयमा! लेस्सट्ठाणेसु संकिलिस्समाणेसु संकि-
लिस्समाणेसु कणहलेस्से परिणमइ, कणहलेस्सं परिणमइत्ता
कणहलेस्सेसु नेरइएसु उववज्जइ, से तेणट्टेणं जाव उववज्जइ ।
से णूणं भंते! कणहलेस्से जाव सुकलेस्से भविता, नीललेस्सेसु
नेरइएसु उववज्जइ? हंता, गोयमा! जाव उववज्जइ । से केण-
ट्टेणं जाव उववज्जइ? गोयमा! लेस्सट्ठाणेसु संकिलिस्समाणेसु
वा, विसुज्झमाणेसु वा नीललेस्सं परिणमइ, नीललेस्सं परि-
णमइत्ता नीललेस्सेसु नेरइएसु उववज्जइ, से तेणट्टेणं गोयमा!
जाव उववज्जइ । से णूणं भंते! कणहलेस्से नील जाव भविता
काउलेस्सेसु नेरइएसु उववज्जइ, एवं जहा नीललेस्साए तहा
काउलेस्सा वि भाणियव्वा जाव से तेणट्टेणं जाव उववज्जइ,
सेवं भंते! सेवं भंते! ति ॥सू० ७॥

तेरसमे पढमो उद्देशो सम्मत्तो ॥१३-१॥

अधःसप्तमी के संख्यातयोजन के विस्तारवाले नरकावास की तरह
ही असंख्यातयोजन के विस्तारवाले नरकावासों में भी उत्पाद,
उद्वर्तना एवं सत्ता विषयक तीन आलापक कहना चाहिये ॥सू० ६॥

तेमनाथी रक्षित पणु संलवी शके छे. अधःसप्तमीना असंख्यात योजनना
नरकावासोभां पणु उत्पाद, उद्वर्तना अने विद्यमानता विषयक त्रय आलापके,
संख्यात योजनना विस्तारवाणा नरकावासो जेवां ज समष्टि देवा ॥सू० ६॥

છાયા—તત્ નૂનં ભદન્ત ! કૃષ્ણલેશ્યઃ' નીલલેશ્યો યાવત્ શુક્લલેશ્યો
ભૂત્વા કૃષ્ણલેશ્યેષુ નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યતે ? હંત, ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યો યાવત્-
ઉપપદ્યતે, તત્ કેનાર્થેન ભદન્ત ! એવમુચ્યતે કૃષ્ણલેશ્યો યાવત્ ઉપપદ્યતે ? ગૌતમ !
લેશ્યાસ્થાનેષુ સંકિલ્લશ્યત્સુ સંકિલ્લશ્યત્સુ કૃષ્ણલેશ્યાં પરિણમતિ, કૃષ્ણલેશ્યાં પરિણમ્ય
કૃષ્ણલેશ્યેષુ નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યતે, તત્ તેનાર્થેન યાવત્ ઉપપદ્યતે, તત્ નૂનં ભદન્ત !
કૃષ્ણલેશ્યો યાવત્ શુક્લલેશ્યો ભૂત્વા નીલલેશ્યેષુ નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યતે ? હન્ત,
ગૌતમ ! યાવત્ ઉપપદ્યતે, તત્ કેનાર્થેન યાવત્-ઉપપદ્યતે ? ગૌતમ ! લેશ્યાસ્થાનેષુ
સંકિલ્લશ્યત્સુ વા , વિશુદ્ધશ્યત્સુ વા નીલલેશ્યાં પરિણમતિ, નીલલેશ્યાં પરિણમ્ય
નીલલેશ્યેષુ નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યતે, તત્ તેનાર્થેન ગૌતમ ! યાવત્ ઉપપદ્યતે, તત્ નૂનં
ભદન્ત ! કૃષ્ણલેશ્યો નીલ યાવત્ ભૂત્વા કાપોતલેશ્યેષુ નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યતે ? એવં
યથા નીલલેશ્યઃ તથા કાપોતલેશ્યોઽપિ ભણિતવ્યઃ યાવત્-તત્ તેનાર્થેન યાવત્
યથા ઉપપદ્યતે, તદેવં ભદન્ત ! તદેવં ભદન્ત ! ઇતિ ॥ સૂ ૭ ॥

ત્રયોદશશતકે પ્રથમોદેશકઃ સમાપ્તઃ ॥ ૧૩-૧ ॥

ટીકા—અથ નારકવક્તવ્યતામેવ પ્રકારાન્તરેણ પ્રરૂપયિતુમાહ—‘સે જૂળં ભંતે !
કળહલેસ્સે નીલલેસ્સે જાવ સુક્કલેસ્સે ભવિત્તા કળહલેસ્સેસુ નેરહણસુ ઉવવજ્જંહ ?’
ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે ભદન્ત ! તત્ અથ, નૂનં સ્વલ્લ કૃષ્ણલેશ્યઃ—કૃષ્ણલેશ્યાવાન્,
નીલલેશ્યાવાન્ યાવત્-કાપોતલેશ્યાવાન્, પદ્મલેશ્યાવાન્, તેજોલેશ્યાવાન્

નારકવક્તવ્યતા—

‘સે જૂળં ભંતે ! કળહલેસ્સે’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—હસ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકાર ને નારકસંબંધી વક્તવ્યતા કો
હી પ્રકારાન્તર સે પ્રરૂપિત ક્રિયા હૈ—હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા
હૈ—‘સે જૂળં ભંતે કળહલેસ્સે નીલલેસ્સે જાવ સુક્કલેસ્સે ભવિત્તા કળહ-
લેસ્સેસુ નેરહણસુ ઉવવજ્જંહ ?’ હે ભદન્ત ! કૃષ્ણલેશ્યાવાલા, નીલલેશ્યા-
વાલાં યાવત્ કાપોતલેશ્યાવાલા, પદ્મલેશ્યાવાલા, તેજોલેશ્યાવાલા, શુલ્ક-

—નારકવક્તવ્યતા—

“સે જૂળં ભંતે ! કળહલેસ્સે” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે નારકોની લેશ્યાઓના વિષયમાં પ્રશ્નપૂછા
કરી છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રશ્નને એવો પ્રશ્ન
પૂછે છે કે—‘સે જૂળં ભંતે ! કળહલેસ્સે નીલલેસ્સે જાવ સુક્કલેસ્સે ભવિત્તા
કળહલેસ્સેસુ નેરહણસુ ઉવવજ્જંતિ ?’ હે ભગવાન્ ! શું એવું કૃષ્ણલેશ્યાવાળો, ન.

શુક્લલેશ્યાવાન્ ભૂત્વા કિં કૃષ્ણલેશ્યેષુ-કૃષ્ણલેશ્યાવત્સુ નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યતે ? મગવાનાહ-‘ હંતા, ગોયમા । કળ્હલેસ્સે જાવ ઉવવજ્જહ’ હે ગૌતમ । દન્ત-સન્યમ્, કૃષ્ણલેશ્યાવાન્ યાવત્ નીલલેશ્યાવાન્, કાપોતલેશ્યાવાન્, તેજોલેશ્યાવાન્, પદ્મલેશ્યાવાન્, શુક્લલેશ્યાવાન્ ભૂત્વા કૃષ્ણલેશ્યાવત્સુ નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યતે । ગૌતમઃ પૂછતિ-‘સે કેળદ્દેણં મંતે ! एवं वुच्चइ-कण्हलेस्से जाव उववज्जह’ हे भदन्त ! तत्-अथ, केनार्थेन एवमुच्यते-कृष्णलेश्यो यावत्-नीललेश्यः, कापोतलेश्यः, तेजो-लेश्यः पद्मलेश्यः, शुक्ललेश्यो भूत्वा कृष्णलेश्येषु नैरयिकेषु उपपद्यते इति ? मगवानाह-‘गोयमा । लेस्सट्ठाणेषु संकिलिस्समाणेषु संकिलिस्समाणेषु कण्हलेस्सं परिणमइ, कण्हलेस्सं परिणमइत्ता कण्हलेसेसु नेरइएसु उववज्जह, हे गौतम ।’

લેશ્યાવાલા હોકર કે જીવ કયા કૃષ્ણલેશ્યાવાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કરતે હૈ-‘હંતા, ગોયમા । કળ્હલેસ્સે જાવ ઉવવજ્જહ’ હાં ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યાવાલા યાવત્-નીલલેશ્યાવાલા, તેજોલેશ્યાવાલા પદ્મલેશ્યાવાલા, શુક્લલેશ્યાવાલા હોકર કે જીવ કૃષ્ણલેશ્યાવાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈ । અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-‘સે કેળદ્દેણં મંતે ! एवं वुच्चइ, कण्हलेस्से जाव उववज्जह’ हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि कृष्णलेश्यावाला, नीललेश्यावाला, कापोतलेश्यावाला, पीतलेश्यावाला, पद्मलेश्यावाला, शुक्ललेश्यावाला होकर के जीव कृष्णलेश्यावाले नैरयिकों में उत्पन्न हो जाता है ? इसके उत्तर में प्रश्न कहते हैं-‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘लेस्सट्ठाणेषु संकिलिस्समाणेषु संकिलिस्समाणेषु कण्हलेस्सं परिणमइ,

નીલલેશ્યાવાળો, કાપોતલેશ્યાવાળો, તેજોલેશ્યાવાળો, પદ્મલેશ્યાવાળો અને શુક્લલેશ્યાવાળો થઈને શુ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે ખરો ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-“હતા, ગોયમા ! કળ્હલેસ્સે જાવ ઉવવજ્જહ” હા, ગૌતમ । કૃષ્ણલેશ્યાવાળો, નીલલેશ્યાવાળો, કાપોતલેશ્યાવાળો, તેજોલેશ્યાવાળો, પદ્મલેશ્યાવાળો અને શુક્લલેશ્યાવાળો થઈને જીવ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે.

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન-“સે કેળદ્દેણં મંતે ! एवं वुच्चइ, कण्हलेस्से जाव उववज्जह” હે ભગવન્ ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે કૃષ્ણલેશ્યાવાળો, નીલલેશ્યાવાળો, કાપોતલેશ્યાવાળો, તેજોલેશ્યાવાળો, પદ્મલેશ્યાવાળો, અથવા શુક્લલેશ્યાવાળો થઈને જીવ કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-“ગોયમા !” હે ગૌતમ । “લેસ્સટ્ઠાણેસુ સંકિલિસ્સમાણેસુ સંકિલિસ્સમાણેસુ કળ્હલેસ્સં પરિણમइ, કળ્હલેસ્સં પરિણમइत्ता કળ્હ-

लेश्यास्थानेषु लेश्याभेदेषु संविलश्यत्सु संविलश्यत्सु पौनः पुन्येन संविलेशम् अवि-
शुद्धिं प्राप्नुवत्सु जीवः कृष्णलेश्यां परिणमति-प्राप्नोति, कृष्णलेश्यां परिणम्य-
प्राप्य, कृष्णलेश्येषु नैरयिकेषु उपपद्यते, 'से तेणट्टेणं जाव उववज्जइ' तत्-अथ,
तेनार्थेन यावत्-एवमुच्यते यावत् कृष्णलेश्येषु नैरयिकेषु उपपद्यते, गौतमः
पृच्छति-'से णूणं भंते ! कण्हलेस्से जाव सुक्कलेस्से भविता नीललेस्सेसु नेरइएसु
उववज्जइ ?' हे भदन्त ! तत् अथ, नूनं खलु किम् कृष्णलेश्यो यावत्-शुक्ल-
लेश्यो भूत्वा नीललेश्येषु नैरयिकेषु उपपद्यते ? भगवानाह-'हंता, गोयमा !-
जाव उववज्जइ' हे गौतम ! हन्त-सत्यम्, यावत्-कृष्णलेश्यादिमान् भूत्वा
नीललेश्येषु नैरयिकेषु उपपद्यते, गौतमः पृच्छति-'से केणट्टेणं जाव उववज्जइ ?'

'कण्हलेस्स' परिणमइत्ता कण्हलेस्सेसु नेरइएसु उववज्जइ' लेश्या के
भेद पुनः पुनः अविशुद्धि को प्राप्त होते रहते हैं उनकी अविशुद्धि में
जीव कृष्णलेश्या को प्राप्त करता है, कृष्णलेश्या को प्राप्त करके फिर
कृष्णलेश्यावाले नैरयिकों में उत्पन्न हो जाता है। 'से तेणट्टेणं जाव
उववज्जइ' इसी कारण हे गौतम ! मैंने ऐसा कहा है यावत् वह
कृष्णलेश्यावाले नैरयिकों में उत्पन्न होता है। अब गौतमप्रभु से ऐसा
पूछते हैं-'से णूणं भंते ! कण्हलेस्से जाव सुक्कलेस्से भविता नीललेस्सेसु
नेरइएसु उववज्जइ' हे भदन्त ! क्या कृष्णलेश्यावाला, यावत् शुक्ल-
लेश्यावाला होकर के जीव नीललेश्यावाले नैरयिकों में उत्पन्न हो
जाता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-'हंता गोयमा ! जाव उवव-
ज्जइ' हाँ, गौतम ! कृष्णादिलेश्यावाला होकर के जीव नीललेश्यावाले
नैरयिकों में उत्पन्न हो जाता है। अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-

लेस्सेसु नेरइएसु उववज्जइ" लेश्याना लेटो इरी इरीने अविशुद्धि प्राप्त करता
रहे छे. तेमनी अविशुद्धि वअते एव कृष्णलेश्या प्राप्त करे छे, कृष्णलेश्या
प्राप्त करीने ते कृष्णलेश्यावाणा नारडोमां उत्पन्न थअं नय छे. "से तेणट्टेणं
जाव उववज्जइ" हे गौतम ! ते कारणे भं अपुं कलुं छे के कृष्णलेश्या लधने शुक्ल-
पर्यन्तनी लेश्यावाणो थअने एव कृष्णलेश्यावाणा नारडोमां उत्पन्न थअं नय छे.

गौतम स्वामीने प्रश्न-"से णूणं भंते ! कण्हलेस्से जाव सुक्कलेस्से
भविता नीललेस्सेसु नेरइएसु उववज्जइ ?" हे भगवन् ! कृष्णलेश्याली लधने
शुक्ललेश्या पर्यन्तनी लेश्यावाणो थअने शुं एव नीललेश्यावाणा नारडोमां
उत्पन्न थअं नय छे अरे ?

भडावीर प्रभुने उत्तर-"हंता, गोयमा ! जाव उववज्जइ" हा, गौतम !
कृष्णादि लेश्यावाणो थअने एव नीललेश्यावाणा नारडोमां उत्पन्न थअं नय छे.

તત્ કેનાર્થેન યાવત્-કૃષ્ણલેશ્યાદિમાત્ર ભૂત્વા નીલલેશ્યેષુ નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યતે ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા ! લેસ્પટ્ટાણેસુ સંકલિસ્તમાણેસુ વા વિમુઞ્જમાણેસુ વા નીલલેસ્સં પરિણમઈ, નીલલેસ્સં પરિણમઈત્તા નીલલેસ્સેસુ નેરઈણસુ ઉવવજ્જઈ’ હે ગૌતમ ! લેશ્યાસ્થાનેષુ લેશ્યાભેદેષુ સંકલિશ્યત્ત્વ વા-અવિશુદ્ધિ ગચ્છત્ત્વ, વિશુ-ધ્યત્ત્વ વા-વિશુદ્ધિ ગચ્છત્ત્વ વા. પ્રશસ્તલેશ્યાભેદેષુ અવિશુદ્ધિ ગચ્છત્ત્વ અપ્રશસ્ત-લેશ્યાભેદેષુ વિશુદ્ધિ ગચ્છત્ત્વ નીલલેશ્યાં પરિણમતિ-પ્રાપ્નોતિ, નીલલેશ્યાં પરિ-ણમ્ય-પ્રાપ્ય, નીલલેશ્યેષુ નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યતે, ‘મે તેણદ્દેણં ગોયમા ! જાવ ઉવ-વજ્જઈ’ હે ગૌતમ ! તત્-અથ, તેનાર્થેન, યાવત્-એવમુચ્યતે-કૃષ્ણલેશ્યાદિમાત્ર ભૂત્વા નીલલેશ્યેષુ નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યતે । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સે પૂણં મંતે ! કણ-

‘સે કેણદ્દેણં જાવ ઉવવજ્જઈ’ હે ભદ્રન્ત ! એસા આર કિસ કારણ સે કહતે હૈં કિ યાવત્-કૃષ્ણાદિલેશ્યાવાલા હોકર કે જીવ નીલલેશ્યાવાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હો જાતા હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશુ કહતે હૈં-‘ગોયમા’ લેસ્સટ્ટાણેસુ સંકલિસ્તમાણેસુ વા વિમુઞ્જમાણેસુ વા નીલલેસ્સં પરિ-ણમઈ, નીલલેસ્સં પરિણમઈત્તા નીલલેસ્સેસુ નેરઈણસુ ઉવવજ્જઈ’ હે ગૌતમ ! લેશ્યાસ્થાન-લેશ્યાભેદ અવિશુદ્ધિ કો અથવા વિશુદ્ધિ કો પ્રાપ્ત જવ હોતે રહતે હૈં-અર્થાત્ પ્રશસ્ત લેશ્યાસ્થાન- અવિશુદ્ધિ કો જીવ પ્રાપ્ત હોતે રહતે હૈં-તવ નીલલેશ્યા કો જીવ પ્રાપ્ત કરતા હૈં, નીલ-લેશ્યા કો પ્રાપ્ત કરકે નીલલેશ્યાવાલે નૈરયિકોં મેં યહ ઉત્પન્ન હો જાતા હૈં । ‘સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! જાવ ઉવવજ્જઈ’ હસ કારણ હે ગૌતમ ! મેંને એસા કહા હૈં કિ યાવત્-કૃષ્ણલેશ્યા આદિવાલા હો કરકે જીવ

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“સે કેણદ્દેણં મંતે ! જાવ ઉવવજ્જઈ” હે ભગવન્ ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે કૃષ્ણાદિ લેશ્યાવાળો થઈને જીવ નીલ લેશ્યાવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે ?

મહાવીર પ્રશુનો ઉત્તર-“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “લેસ્સટ્ટાણેસુ સંકિ-લિસ્તમાણેસુ વા વિમુઞ્જમાણેસુ વા નીલલેસ્સં પરિણમઈ, નીલલેસ્સં પરિણમઈત્તા નીલલેસ્સેસુ નેરઈણસુ ઉવવજ્જઈ” જ્યારે લેશ્ય ભેદો (લેશ્યાસ્થાન) અવિશુદ્ધિ અથવા વિશુદ્ધિને પ્રાપ્ત કરતા રહે છે, એટલે કે જ્યારે પ્રશસ્ત લેશ્યાસ્થાનો અવિશુદ્ધિને અને અપ્રશસ્ત લેશ્યાસ્થાનો વિશુદ્ધિને પ્રાપ્ત કરતા રહે છે, ત્યારે જીવ નીલલેશ્યા પ્રાપ્ત કરે છે, અને નીલલેશ્યા પ્રાપ્ત કરીને જીવ નીલલેશ્યા-વાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. “સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! જાવ ઉવવજ્જઈ” હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે કૃષ્ણાદિ લેશ્યાવાળો થઈને જીવ નીલલેશ્યાવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે.

હેસે નીલ જાવ મવિત્તા કાઝલેસેસુ નૈરફેસુ ઉવવજ્જહ ?' હે મદન્ત ! તત્
અથ, નૂનં સ્વલ્લુ કિં કૃષ્ણલેશ્યો, નીલ યાવત્ નીલાદિલેશ્યાવાન્ ભૂત્વા કાપોત-
લેશ્યેષુ નૈરફેકેષુ ઉપપદ્યતે ? મગવાનાહ—' એવં જહા નીલલેસાપ તહા કાઝ-
લેસાપ વિ માણિયન્વા, જાવ સે તેળટ્ટેણં જાવ ઉવવજ્જહ' હે ગૌતમ ! એવં—પૂર્વોક્ત-
રીત્યૈવ, યથા નીલલેશ્યાં તથા કાપોતલેશ્યાઽપિ મણિતવ્યા, યાવત્ હન્ત, ગૌતમ !
કૃષ્ણલેશ્યાદિમાન્ ભૂત્વા કાપોતલેશ્યેષુ નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યતે । તત્ કેનાર્થેન એવ-
મુચ્યતે—કૃષ્ણલેશ્યાદિમાન્ ભૂત્વા કાપોતલેશ્યેષુ નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યતે ? ગૌતમ !
લેશ્યાભેદેષુ સંવિલક્ષ્યત્સુ અવિશુદ્ધિ ગચ્છત્સુ વિશુદ્ધ્યત્સુ વિશુદ્ધિ ગચ્છત્સુ વા,

નીલલેશ્યાવાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । અવ ગૌતમ પ્રમ્નુ સે એસા
પૂછતે હૈ—'સે જૂણં મંતે ! કળહલેસે નીલ જાવ મવિત્તા કાઝલેસેસુ
નૈરફેસુ ઉવવજ્જહ' હે મદન્ત ! કયા કૃષ્ણલેશ્યાવાલા યાવત્ નીલા-
દિલેશ્યાવાલા હોકર કે જીવ કાપોતલેશ્યાવાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન
હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રમ્નુ કહતે હૈ—'એવં જહા નીલલેસાપ તહા
કાઝલેસાપ વિ માણિયન્વા, જાવ સે તેળટ્ટેણં જાવ ઉવવજ્જહ' હે
ગૌતમ ! જૈસા કથન નીલલેશ્યા મેં કિયા ગયા હૈ—વૈસા હી કથન
કાપોતલેશ્યા મેં મી કરના ચાહિયે યાવત્ હાં, ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યાદિ-
વાલા હોકર કે મી જીવ કાપોતલેશ્યાવાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ।
હે મદન્ત ! એસા આપ કિસ કારણ સે કહતે હૈં કિ કૃષ્ણાદિલેશ્યાવાલા
હોકર કે જીવ કાપોતલેશ્યાવાલે નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? તથ
હસ પર પ્રમ્નુ' કહતે હૈં—ગૌતમ ! લેશ્યાસ્થાન—લેશ્યાભેદ જબ અવિશુદ્ધિ

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન—“ સે જૂણં મંતે ! કળહલેસે નીલ જાવ મવિત્તા
કાઝલેસેસુ નૈરફેસુ ઉવવજ્જહ ” હે ભગવન્ ! શું કૃષ્ણ, નીલ આદિ લેશ્યાવાળો
થઈને એવ કાપોતલેશ્યાવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર—“ એવં જહા નીલલેસાપ તહા કાઝલેસાપ વિ
માણિયન્વા, જાવ સે તેળટ્ટેણં જાવ ઉવવજ્જહ ” હા, ગૌતમ ! એવું કથન
નીલલેશ્યામાં કરવામાં આન્યું છે, એવું જ કથન કાપોતલેશ્યામાં પણ કરવું
જોઈએ એટલે કે કૃષ્ણાદિ લેશ્યાવાળો થઈને પણ એવ કાપોતલેશ્યાવાળા
નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન—હે ભગવન્ ! આપ શા કારણે એવું કહો છો કે
કૃષ્ણાદિ લેશ્યાવાળો થઈને એવ કાપોતલેશ્યાવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર—હે ગૌતમ ! જ્યારે લેશ્યાસ્થાન (લેશ્યાભેદ)
અવિશુદ્ધિને અથવા વિશુદ્ધિને પ્રાપ્ત કરતા રહે છે, ત્યારે એવ કાપોત-

મગ્નસ્તલેશ્યાભેદેષુ અવિશુદ્ધિ ગચ્છત્સુ, અમગ્નસ્તલેશ્યાભેદેષુ ચ વિશુદ્ધિ ગચ્છત્સુ
કાપોતલેશ્યાં પરિણમતિ, કાપોતલેશ્યાં પરિણમ્ય કાપોતલેશ્યેષુ નૈરયિકેષુ ઉપ-
પદ્યતે, તત્-અથ, તેનાર્થેન યાવત્-અવશ્યુચ્યતે-કૃષ્ણલેશ્યાદિમાન્ ભૂત્વા કાપોત-
લેશ્યેષુ નૈરયિકેષુ ઉપપદ્યતે इति भावः । अन्ते गौतम आह-‘सेवं भंते ? सेवं
भंते ! त्ति ’ हे भदन्त ! तदेवं भवदुक्तं सर्वं सत्यमेव, हे भदन्त ! तदेवं-भवदुक्तं
सर्वं सत्यमेव ॥ सू० ७ ॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-मसिद्धवाचक पञ्चदशभाषा-
कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैरुग्रन्यनिर्मापक,
वादिमानमर्दक श्री शाहू छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-
‘जैनाचार्य’ पदभूषित—कोल्हापुरराजगुरु-
वालब्रह्मचारि—जैनाचार्य—जैनधर्मदिवाकर
—पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां
श्री “भगवतीसूत्रस्य” प्रमेयचन्द्रिका-
ख्यायां व्याख्यायां त्रयोदशशतके
प्रथमोद्देशकः समाप्तः ॥१३-१॥

કો, અથવા વિશુદ્ધિ કો પ્રાપ્ત હોતે રહતે હૈં-તથા જીવ કાપોતલેશ્યા
કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ, કાપોતલેશ્યા કો પ્રાપ્ત કરકે વહ કાપોતલેશ્યાવાલે
નૈરયિકોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ । અથ અન્ત મેં ગૌતમ પ્રશ્ન સે કહતે હૈં-
‘સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ હે ભદન્ત આપકા કહા હુઆ યહ સઘ કથન
સત્ય હી હૈ, હે ભદન્ત ! આપકા કહા હુઆ-સઘ સત્યહી હૈ ॥ સૂ. ૭ ॥
જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત
“ભગવતીસૂત્ર” કી પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાકે તેરહવે શતક કા
॥ પહેલા ઉદ્દેશક સમાપ્ત ૧૩-૧ ॥

લેશ્યાને પ્રાપ્ત કરે છે, અને કાપોતલેશ્યાને પ્રાપ્ત કરીને તે જીવ કાપોતલે-
શ્યાવાળા નારકોમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે.

ગૌતમ સ્વામી કહે છે કે-“સેવં ભંતે ! સેવં ભંતે ! ત્તિ” હે ભગવન્ !
આપે આ વિષયને અનુલક્ષીને જે પ્રતિપાદન કર્યું, તે સત્ય છે. હે ભગવન્ !
આપની વાત સર્વથા સત્ય જ છે. ॥સૂ. ૭॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “ભગવતીસૂત્ર”ની
પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના તેરમા શતકનો પહેલો ઉદ્દેશો સમાપ્ત ॥૧૩-૧॥

અથ દ્વિતીયોદ્દેશકઃ પ્રારમ્ભતે-

ત્રયોદશશતકે દ્વિતીયોદ્દેશકસ્ય સંક્ષિપ્તવિવરણમ્,

દેવાનાં પ્રકારવક્તવ્યતા, ભવનવાસિદેવાનાં પ્રકારવક્તવ્યતા, અસુરકુમારા-
વાસવક્તવ્યતા, અસુરકુમારાવાસેષુ ઉત્પાદવક્તવ્યતા, અસુરકુમારાવાસેષુ ઉદ્વર્તના-
વક્તવ્યતા, નાગકુમારાદીનામાવાસવક્તવ્યતા, વાનવ્યન્તરદેવાનામાવાસવક્તવ્યતા,
એકસમયેન વાનવ્યન્તરદેવાનામુત્પાદવક્તવ્યતા, જ્યોતિષિકદેવાનાં વિમાનાવાસ-
વક્તવ્યતા, સૌધર્મદેવલોકેષુ વિમાનાવાસવક્તવ્યતા, એકસમયેન સૌધર્માદિસહસ્રારા-
ન્તરેષુ દેવાનામુત્પાદવક્તવ્યતા, આનતપ્રાણતયોર્દેવલોક્યોર્ધિમાનાવાસવક્તવ્યતા,
ગ્રૈવેયકવિમાનાવાસવક્તવ્યતા, અનુત્તરવિમાનવક્તવ્યતા, પશ્ચાનુત્તરવિમાનેષુ એક

તેરહવે શતકકા પ્રારંભ-

ઉદ્દેશા દ્વસરા

તેરહવે શતક કે હસ દ્વિતીય ઉદ્દેશક મેં જો વિષય વર્ણિત હુઆ
હે, હસ કા વિવરણ સંક્ષેપ સે હસ પ્રકાર સે હૈં-દેવોં કે પ્રકાર કી વક્ત-
વ્યતા, ભવનવાસી દેવોં કે પ્રકાર કી વક્તવ્યતા, અસુરકુમારાવાસ-
વક્તવ્યતા, અસુરકુમારાવાસોં મેં ઉત્પાદવક્તવ્યતા, અસુરકુમારાવાસોં
મેં ઉદ્વર્તના-(વ્યવન) વક્તવ્યતા, નાગકુમારાદિકોં કે આવાસ કી
વક્તવ્યતા, વાનવ્યન્તર દેવોં કે આવાસ કી વક્તવ્યતા, એક સમય મેં
વાનવ્યન્તર દેવોં કે ઉત્પાદ કી વક્તવ્યતા, જ્યોતિષિક દેવોં કે વિમાના-
વાસકી વક્તવ્યતા, સૌધર્મદેવલોકોં મેં વિમાનાવાસવક્તવ્યતા, એક
સમય મેં સૌધર્માદિ સહસ્રારાન્ત મેં દેવોં કે ઉત્પાદ કી વક્તવ્યતા
આનતપ્રાણતદેવલોકોં મેં વિમાનાવાસવક્તવ્યતા, ગ્રૈવેયક વિમાનાવાસ-

તેરમા શતકનો પ્રારંભ-

ઉદ્દેશક બીજો

તેરમા શતકના બીજા ઉદ્દેશકમાં જે વિષયનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું
છે, તેનું સંક્ષિપ્ત વિવરણ આ પ્રમાણે છે-દેવોના પ્રકારનું કથન, ભવનવાસી
દેવોના પ્રકારનું કથન, અસુરકુમારાવાસોમાંથી ઉદ્વર્તના (વ્યવન)નું કથન, નાગ-
કુમારાદિકોના આવાસની વક્તવ્યતા, વાનવ્યન્તર દેવોના આવાસની વક્તવ્યતા,
એક સમયમાં કેટલા વાનવ્યન્તર દેવોનો ઉત્પાદ થાય છે, તેનું કથન, જ્યોતિષિક
દેવોના વિમાનાવાસની વક્તવ્યતા, સૌધર્મદેવલોકના વિમાનાવાસોની વક્તવ્યતા,
એક સમયમાં સૌધર્મથી લઈને સહસ્રાર પર્યન્તના કેટલોમાં કેટલા દેવોની
ઉત્પાદ થાય છે, તેનું કથન આનતપ્રાણત દેવલોકના વિમાનાવાસની વક્તવ્યતા,

સમયેન દેવાનામુત્પાદાદિ વક્તવ્યતા, અસુરકુમારાવાસેષુ સમ્યગ્દૃષ્ટ્યાદિ સમુત્પાદ-
વક્તવ્યતાપ્રરૂપણમ્, કૃષ્ણલેશ્યાદિમન્તોભૂત્વા કૃષ્ણલેશ્યાદિયુક્તદેવેષુ ઉત્પન્નંતે
કિમ્ ? इत्यादि प्रश्नोत्तरम् ।

દેવવક્તવ્યતા ।

મૂળમ્—કઙ્કિહા ણં મંતે ! દેવા પળ્ણત્તા ? ગોયમા ! અઙ્કિહા
દેવા પળ્ણત્તા, તં જહા—ભવળવાસી, વાળમંતરા, જોઙ્કિસિયા,
વેમાળિયા, ભવળવાસી ણં મંતે ! દેવા કઙ્કિહા પળ્ણત્તા ?
ગોયમા ! દસવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા—અસુરકુમારો, ંવં મેઓ
જહા વિતિયસં દેવુદેસં જાવ અપરાજિયા સઁવઙ્કિસિદ્ધગા,
કેવઙ્કિયા ણં મંતે ! અસુરકુમારાવાસસયસહસ્સા પળ્ણત્તા ? ગોયમા !
અોસઙ્કિઁ અસુરકુમારાવાસસયસહસ્સા પળ્ણત્તા, તે ણં મંતે ! કિં
સંઁવેજ્જવિત્થઙ્કિ, અસંઁવેજ્જવિત્થઙ્કિ પળ્ણત્તા ? ગોયમા ! સંઁવેજ્જ-
વિત્થઙ્કિ વિ, અસંઁવેજ્જવિત્થઙ્કિ વિ પળ્ણત્તા, અોસઙ્કિ ણં મંતે !
અસુરકુમારાવાસસયસહસ્સેસુ સંઁવેજ્જવિત્થઙ્કિસુ અસુરકુમારાવા-
સેસુ ંગસમંણં કેવઙ્કિયા અસુરકુમારા ઁવવઙ્કિંતિ, જાવ કેવ-
ઙ્કિયા તેઁલેસ્સા ઁવવઙ્કિંતિ, કેવઙ્કિયા કપહપવિઁવયા ઁવવઙ્કિંતિ,

વક્તવ્યતા, અનુત્તરવિમાનાવાસવક્તવ્યતા, પાંચ અનુત્તરવિમાનોં મેં ંક
સમય મેં દેવોં કે ઉત્પાદ આદિ કો વક્તવ્યતા અસુરકુમારાવાસોં મેં
સમ્યગ્દૃષ્ટ્યાદિ કે સમુત્પાદ કી વક્તવ્યતા કૃષ્ણલેશ્યાદિવાલે હોકર જીવ
કૃષ્ણલેશ્યાદિયુક્ત દેવોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હેં કયા ? इत्यादि प्रश्न का उत्तर ।

ંવેયઙ્કિવિમાનાવાસની વક્તવ્યતા, અનુત્તર વિમાનાવાસવક્તવ્યતા, અનુત્તર-
વિમાનોની વક્તવ્યતા, પાંચ અનુત્તર વિમાનોમાં ંક સમયમાં ંકેશ દેવોના
ઉત્પાદ આદિ થાય ં, તેની વક્તવ્યતા, અસુરકુમારાવાસોમાં સમ્યગ્દૃષ્ટિ
આદિ દેવોના સમુત્પાદની વક્તવ્યતા, “શુ” કૃષ્ણાદિ લેશ્યાવાળા થઈને ંવે
કૃષ્ણાદિ લેશ્યાયુક્ત દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય ં અરાં ?” इत्यादि प्रश्नोत्तर.

एवं जहा रयणप्पभाए तहेव पुच्छा, तहेव वागरणं, नवरं दोहिं
वेदेहिं उववज्जंति, नपुंसगवेयगा न उववज्जंति, सेसं तं चेव
उव्वट्ठंता वि तहेव, नवरं असन्नी उव्वट्ठंति, ओहिनाणी,
ओहिदंसणी य ण उव्वट्ठंति, सेसं तं चेव, पणत्तएसु तहेव
नवरं संखेज्जगा इत्थिवेयगा पणत्ता, एवं 'पुरिसवेयगा वि,
नपुंसगवेयगा नत्थि, कोहकसायी सिय अत्थि, सिय नत्थि, जइ
अत्थि जहण्णेणं एक्को वा दो वा, तिन्नि वा, उक्कोसेणं संखेज्जा
पणत्ता, एवं माणकसायी, मायाकसाई, संखेज्जा लोभकसायी
पणत्ता, सेसं तं चेव तिसु वि गमएसु संखेज्जेसु चत्तारिले-
स्साओ भाणियठ्ठाओ, एवं असंखेज्जवित्थडेसु वि नवरं तिसु वि
गमएसु असंखेज्जा भाणियठ्ठा जाव असंखेज्जा अचरिमा पणत्ता,
केवइया णं भंते ! नागकुमारावाससयसहस्सा पणत्ता ? एवं जाव
थणियकुमारा, नवरं जत्थ जत्तिया भवणा, केवइया णं भंते ! वाण-
मंतरावाससयसहस्सा पणत्ता ? गोयमा ! असंखेज्जा वाणमंतरा-
वाससयसहस्सा पणत्ता, ते णं भंते ! किं संखेज्जवित्थडा, असं-
खेज्जवित्थडा ? गोयमा ! संखेज्जवित्थडा, नो संखेज्जवित्थडा
संखेज्जेसु णं भंते ! वाणमंतरावाससयसहस्सेसु एगसमएणं केवइया
वाणमंतरा उववज्जंति ? एवं जहा असुरकुमाराणं संखेज्जवित्थडेसु
तिन्नि गमगा तहेव भाणियठ्ठा, वाणमंतराणं वि तिन्नि गमगा
केवइया णं भंते ! जोइसियविमाणावाससयसहस्सा पणत्ता ?
गोयमा ! असंखेज्जा जोइसियविमाणावाससयसहस्सा पणत्ता,

ते णं भंते ! किं संखेज्जवित्थडा, असंखेज्जवित्थडा ? एवं जहा
वाणभंतराणं तहा जोइसियाण वि, तिन्नि गमगा भाणियव्वा
नवरं एगा तेउलेस्सा, उववज्जंतेसु पण्णत्तेसु य असन्नी नत्थि,
सेसं तं चेव, सोहम्मे णं भंते ! कप्पे केवइया विमाणावाससयः
सहस्सा पण्णत्ता ? गोयमा ! बत्तीसं विमाणावाससयसहस्सा
पण्णत्ता, ते णं भंते ! किं संखेज्जवित्थडा, असंखेज्जवित्थडा ?
गोयमा ! संखेज्जवित्थडा वि, असंखेज्जवित्थडा वि, सोहम्मे णं
भंते ! कप्पे बत्तीसाए विमाणावाससयसहस्सेसु संखेज्जवित्थडेसु
विमाणेसु एगसमएणं केवइया सोहम्मा देवा उववज्जंति ? केव-
इया तेउलेस्सा उववज्जंति ? एवं जहा जोइसियाणं तिन्नि गमगा
तहेव तिन्नि गमगा भाणियव्वा, नवरं तिसु वि संखेज्जा भाणि-
यव्वा ओहिनाणी, ओहिदंसणी य चवावेयव्वा, सेसं तं चेव,
असंखेज्जवित्थडेसु एवं चेव तिन्नि गमगा, नवरं तिसु वि गमएसु
असंखेज्जा भाणियव्वा, ओहिनाणी य, ओहिदंसणी य संखेज्जा
चयंति, सेसं तं चेव, एवं जहा सोहम्मे वत्तव्वया भणिया तहा
ईसाणे वि छ गमगा भाणियव्वा, सणकुमारे एवं चेव, नवरं
इत्थीवेयगा न उववज्जंति, पण्णत्तेसु य न भण्णंति, असन्नी तिसु
वि गमएसु न भण्णंति, सेसं तं चेव, एवं जाव सहस्सारे, नाणत्तं
विमाणेसु लेस्सासु य, सेसं तं चेव, आणयपाणयेसु णं भंते !
कप्पेसु केवइया विमाणावाससया पण्णत्ता ? गोयमा ! चत्तारि
विमाणावाससया पण्णत्ता, ते णं भंते ! किं संखेज्जवित्थडा,

असंखेज्जवित्थडा ? गोयमा ! संखेज्जवित्थडा वि, असंखेज्ज-
वित्थडा वि, एवं संखेज्जवित्थडेसु तिन्नि गमगा जहा सहस्सारे
असंखेज्जवित्थडेसु विमाणेसु०, उववज्जंतेसु य, चयंतेसु य, एवं
चेव संखेज्जा भाणियत्वा, पणत्तेसु, असंखेज्जा नवरं नोइंदि-
योवउत्ता, अणंतरोववन्नगा, अणंतरोवगाढगा, अणंतराहारगा,
अणंतरपज्जत्तगा य एएसिं जहण्णेणं एक्को वा, दो वा, तिन्नि
वा, उक्कोसेणं संखेज्जा पणत्ता, सेसा असंखेज्जा भाणियत्वा,
आरणच्चुएसु एवं चेव, जहा आणयपाणएसु, नाणत्तं विमाणेसु
एवं गेवेज्जगा वि, कइ णं भंते ! अणुत्तरविमाणा पणत्ता ?
गोयमा ! पंच अणुत्तरविमाणा पणत्ता, ते णं भंते ! किं संखेज्ज-
वित्थडा, असंखेज्जवित्थडा ? गोयमा ! संखेज्जवित्थडे य, असंखे-
ज्जवित्थडा य, पंचसु णं भंते ! अणुत्तरविमाणेसु संखेज्जवि-
त्थडे विमाणे एगसमएणं केवइया अणुत्तरोववाइया देवा उव-
वज्जंति ? केवइया सुक्कलेस्सा उववज्जंति ? पुच्छा, तहेव, गोयमा !
पंचसु णं अणुत्तरविमाणेसु संखेज्जवित्थडे अणुत्तरविमाणे एग-
समएणं जहण्णेणं एक्को वा, दो वा, तिन्नि वा, उक्कोसेणं
अणुत्तरोववाइया देवा उववज्जंति, एवं जहा गेवेज्जविमाणेसु
संखेज्जवित्थडेसु, नवरं किण्हपक्खिया अभवसिद्धिया तिसु
अन्नाणेसु एए न उववज्जंति, न चयंति, न पणत्तएसु भाणि-
यत्वा, अशरिमा वि खोडिज्जंति जाव संखेज्जा चरिमा पणत्ता,
सेसं तं चेव, असंखेज्जवित्थडेसु वि एए ण भणंति, नवरं
अशरिमा अत्थि, सेसं जहा गेवेज्जएसु असंखेज्जवित्थडेसु जाव-

असंखेज्जा अचरिमा पणत्ता, चोसट्ठीए णं भंते ! असुरकुमारा
 वाससयसहस्सेसु संखेज्जवित्थडेसु असुरकुमारावासेसु किं सम्म-
 दिट्ठी असुरकुमारा उववज्जंति ? मिच्छादिट्ठी, एवं जहा रयण-
 पभाए तिन्नि आलावगा भणिया तहा भाणियव्वा, एवं असं-
 खेज्जवित्थडेसु वि तिन्नि गमगा, एवं जाव गेवेज्जविमाणेसु,
 अणुत्तरविमाणेसु एवं चेव, नवरं तिसु वि आलावएसु मिच्छा-
 दिट्ठी सम्मामिच्छादिट्ठी य न भनंति, सेसं तं चेव, से णूणं
 भंते ! कण्णलेस्से नील जाव सुक्कलेस्से भवित्ता, कण्हलेस्सेसु
 देवेसु उववज्जइ ? हंता, गोयमा ! एवं जहेव नेरइएसु पढमे
 उद्देसए तहेव भाणियव्वं, नीललेसाए वि जहेव नेरइयाणं जहा
 नीललेसाए, एवं जाव पम्हलेस्सेसु सुक्कलेस्सेसु एवं चेव नवरं
 लेस्साट्ठाणेसु विसुज्झमाणेसु विसुज्झमाणेसु सुक्कलेस्सं परिण-
 मंति, सुक्कलेस्सं परिणमइत्ता सुक्कलेस्सेसु देवेसु उववज्जंति,
 से तेणट्ठेणं जाव उववज्जंति ।

तेरसमे बीओ उद्देसो समत्तो ॥ १३-२ ॥

छाया—कतिविधाः खलु भदन्त ! देवा ? प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! चतुर्विधा देवा
 प्रज्ञप्ताः, तद्यथा-भवनवासिनः, वानव्यन्तराः, ज्योतिषिकाः वैमानिकाः, भवन-
 वासिनः खलु भदन्त ! देवाः कतिविधाः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! दशविधाः प्रज्ञप्ताः,
 तद्यथा-असुरकुमाराः, एवं भेदो यथा द्वितीयशतके देवोद्देशके यावत् अपरा-
 जिताः सर्वार्थसिद्धिकाः, कियन्ति खलु भदन्त ! असुरकुमारावासशतसहस्राणि
 प्रज्ञप्तानि ? गौतम चतुषष्टिः असुरकुमारावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, ते खलु
 भदन्त ! किं संख्येयविस्तृताः, असंख्येयविस्तृताः, प्रज्ञप्ताः ? गौतम !

संख्येयविस्तृता अपि, असंख्येयविरतृता अपि, चतुष्टय्यां खलु भदन्त ! असुरकुमारावासशतसहस्रेषु संख्येयविस्तृतेषु असुरकुमारावासेषु एकसमयेन कियन्तः असुरकुमारा उपपद्यन्ते ? यावत् कियन्तस्तेजोलेश्या उपपद्यन्ते ? कियन्तः कृष्णपाक्षिका उपपद्यन्ते ? एवं यथा रत्नपद्मायां तथैव पृच्छा, तथैव व्याकरणम् नवरं द्वाभ्यां वेदाभ्याम् उपपद्यन्ते, नपुंसकवेदकाः न उपपद्यन्ते शेषं तदेव उद्वर्तका अपि तथैव, नवरम् असंज्ञिन उद्वर्तन्ते, अवधिज्ञानिनः, अवधिदर्शनिनश्च न उद्वर्तन्ते, शेषं तदेव, प्रज्ञप्तकेषु तथैव, नवरं संख्येयकाः स्त्रीवेदकाः प्रज्ञप्ताः, एवं पुरुषवेदका अपि, नपुंसकवेदकाः न सन्ति, क्रोधकपायिणः स्यात् सन्ति, स्यात् न सन्ति, ये सन्ति जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा' उत्कृष्टेन संख्येयाः प्रज्ञप्ताः, एवं मानकपायिणः, मायारूपायिणः, संख्येयाः लोभकपायिणः प्रज्ञप्ताः, शेषं तदेव, त्रिष्वपि गमकेषु संख्येयेषु चतस्रो लेश्याः भणितव्या एवम् असंख्येयविस्तृतेष्वपि, नवरम् त्रिष्वपि गमकेषु असंख्येया भणितव्याः, यावत् असंख्येयाः, अचरमाः प्रज्ञप्ताः, कियन्ति खलु भदन्त ! नागकुमारावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ? एवं यावत्-स्तनितकुमाराः, नवरं यत्र यावन्ति भवनानि, कियन्ति खलु भदन्त ! वानव्यन्तरावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! असंख्येयानि वानव्यन्तरावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, ते खलु भदन्त ! किं संख्येयविस्तृताः, असंख्येयविस्तृताः ? गौतम ! संख्येयविस्तृताः, नो असंख्येयविस्तृताः, संख्येयेषु खलु भदन्त ! वानव्यन्तरावासशतसहस्रेषु एकसमयेन कियन्तः वानव्यन्तरा उपपद्यन्ते ? एवं यथा असुरकुमाराणां संख्येयविस्तृतेषु त्रीणि गमकानि तथैव भणितव्यानि वानव्यन्तराणामपि त्रीणि गमकानि, कियन्ति खलु भदन्त ! ज्योतिषिकविमानावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! असंख्येयानि ज्योतिषिकविमानावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ? ते खलु भदन्त ! किं संख्येयविस्तृताः असंख्येयविस्तृताः ? एवं यथा वानव्यन्तराणां तथा ज्योतिषिकाणामपि त्रीणि गमकानि भणितव्यानि, नवरम् एका तेजोलेश्या, उपपद्यन्तेषु प्रज्ञप्तेषु च असंज्ञिनो न सन्ति, शेषं तदेव, सौधर्मे खलु भदन्त ! कल्पे कियन्ति विमानावामशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ? गौतम ! द्वात्रिंशत् विमानावासशतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि, ते खलु भदन्त ! किं संख्येयविस्तृताः, असंख्येयविस्तृताः ? गौतम ! संख्येयविस्तृता अपि असंख्येयविस्तृता अपि, सौधर्मे खलु भदन्त ! कल्पे द्वात्रिंशत्विमानावासशतसहस्रेषु संख्येयविस्तृतेषु विमानेषु एकसमयेन कियन्तः सौधर्मिका देवा उपपद्यन्ते ? कियन्तस्तेजोलेश्या उपपद्यन्ते ? एवं यथा ज्योतिषिकाणां त्रीणि गमकानि तथैव त्रीणि गमकानि भणितव्यानि, नवरं त्रिष्वपि संख्येया भणितव्याः, अवधिज्ञानिनः

अवधिदर्शनिनश्च व्यावयितव्याः शेषं तदेव, असंख्येयविस्तृतेषु एवमेव त्रीणि गम-
कानि, नवरं त्रिष्वपि गमकेषु असंख्येया भणितव्याः, अवधिज्ञानिनश्च, अवधिदर्श-
निनश्च संख्येयाऽवयन्ति, शेषं तदेव, एवं यथा सौधर्मवक्तव्यता भणिता तथा
ईशानेऽपि पदं गमकानि भणितव्यानि, सनत्कुमारे एवञ्चैव, नवरं स्त्रीवेदका न
उपपद्यन्ते, प्रज्ञप्तेषु च न भण्यन्ते, असंज्ञिनस्त्रिष्वपि गमकेषु न भण्यन्ते, शेषं तदेव,
एवं यावत् सहस्रारे, नानात्वं विमानेषु, लेख्यासु च, शेषं तदेव, आनतमाणतेषु
खलु भदन्त ! कल्पेषु कियन्ति विमानावासशतानि प्रज्ञप्तानि ? हे गौतम !
चत्वारि विमानावासशतानि प्रज्ञप्तानि, ते खलु भदन्त ! किं संख्येयविस्तृताः,
असंख्येयविस्तृताः ? गौतम ! संख्येयविस्तृता अपि, असंख्येयविस्तृता अपि, एवं
संख्येयविस्तृतेषु त्रीणि गमकानि यथा सहस्रारे असंख्येयविस्तृतेषु, विमानेषु
उपपद्यन्तेषु च व्यवन्तिषु च एवं चैन संख्येया भणितव्याः, प्रज्ञप्तेषु असंख्येयाः,
नवरं नो इन्द्रियोपयुक्ताः, अतन्तरोपपन्नकाः, अनन्तरावगाढाः, अनन्तराहारकाः,
अनन्तरपर्याप्तकाश्च एतेषां जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्ये-
याः प्रज्ञप्ताः, शेषाः असंख्येया भणितव्याः, आरणाऽच्युतेषु एवं चैव यथाऽऽनत-
माणतेषु, नानात्वं विमानेषु, एवं ग्रैवेयका अपि, कति खलु भदन्त ! अनुत्तरविमानाः
प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! पञ्च अनुत्तरविमानाः प्रज्ञप्ताः ते खलु भदन्त ! किं संख्येय-
विस्तृताः, असंख्येयविस्तृताः ? गौतम ! संख्येयविस्तृतश्च, असंख्येयविस्तृताश्च
पञ्चसु खलु भदन्त ! अनुत्तरविमानेषु संख्येयविस्तृते विमाने एकसमयेन
कियन्तः अनुत्तरोपपातिका देवा उपपद्यन्ते ? कियन्तः शुक्ललेख्या उपपद्यन्ते ?
पृच्छा, तथैव, गौतम ! पञ्चसु खलु अनुत्तरविमानेषु संख्येयविस्तृते अनुत्तर-
विमाने एकसमयेन जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन संख्येयाः अनु-
त्तरोपपातिकाः देवाः उपपद्यन्ते, एवं यथा ग्रैवेयकविमानेषु संख्येयविस्तृतेषु,
नवरं कृष्णपाक्षिकाः, अभवसिद्धिकाः त्रिषु अज्ञानेषु एते न उपपद्यन्ते, न व्यवन्ति,
न प्रज्ञप्तेषु भणितव्याः, अचरमा अपि प्रतिपिद्यन्ते, यावत् संख्येयाः चरमाः
प्रज्ञप्ताः, शेषं तदेव, असंख्येयविस्तृतेष्वपि एते न भण्यन्ते, नवरम् अचरमाः
सन्ति, शेषं यथा ग्रैवेयकेषु असंख्येयविस्तृतेषु यावत् असंख्येयाः अचरमाः
प्रज्ञप्ताः, चतुष्पष्टौ खलु भदन्त ! असुरकुमारावासशतसहस्रेषु संख्येयविस्तृतेषु
असुरकुमारावासेषु किं सम्यग्दृष्टयः असुरकुमाराः उपपद्यन्ते ? मिथ्यादृष्टयः, एवं
यथा रत्नप्रभायां त्रय आलापका भणितास्तथा भणितव्याः, एवम् असंख्येय-
विस्तृतेष्वपि त्रीणि गमकानि, एवं यावत् ग्रैवेयकविमानेषु, अनुत्तरविमानेषु
एवमेव, नवरं त्रिष्वपि आलापकेषु मिथ्यादृष्टयः सम्यग् मिथ्यादृष्टयश्च न भण्यन्ते,

શ્રેષ્ઠં તદેવ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—તત્ જૂનં મદન્ત ! કૃષ્ણલેશ્યઃ, નીલ યાવત્ શુક્લ-
લેશ્યો ભૂત્વા કૃષ્ણલેશ્યેષુ દેવેષુ ઉપપદ્યન્તે ? હન્ત ગૌતમ ! એવં યથૈવ નૈરયિકેષુ
પ્રથમ ઉદ્દેશકે તથૈવ મણિતવ્યમ્ , નીલલેશ્યાયામપિ યથૈવ નૈરયિકાણાં યથા નીલ-
લેશ્યાયામ્ , એવં યાવત્ પદ્મલેશ્યેષુ, શુક્લલેશ્યેષુ એવમેવ, નવરં લેશ્યાસ્થાનેષુ વિશુ-
દ્ધત્સુ વિશુદ્ધત્સુ શુક્લલેશ્યાં પરિણમન્તિ, શુક્લલેશ્યાં પરિણમ્ય શુક્લલેશ્યેષુ દેવેષુ
ઉપપદ્યન્તે, તત્ તેનાર્થેન યાવત્ ઉપપદ્યન્તે, તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! ઇતિ ॥ સૂ. ૧ ॥

ત્રયોદશકે શતકે દ્વિતીયોદ્દેશકઃ સમાપ્તઃ ॥

ટીકા—પ્રથમોદ્દેશકે નૈરયિકાણાં પ્રરૂપિતત્વેન દ્વિતીયોદ્દેશકે અસ્મિન્ ઔપ-
પાતિકત્વસાધર્મ્યાદ્ દેવાન્ પ્રરૂપયિતુમાહ—‘કહ્વિહા ણં મંતે’ ઇત્યાદિ, ‘કહ્વિહાણં
મંતે । દેવા પણ્ણત્તા ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે મદન્ત ! કતિવિધાઃ સ્વલ્લુ દેવાઃ
મજ્ઞસાઃ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! ચડવ્વિહા દેવા પણ્ણત્તા’ હે ગૌતમ ! ચતુર્વિધા
દેવાઃ મજ્ઞસાઃ, ‘તં જહા—મવળવાસી, વાળમંતરા, જોહસિયા, વેમાણિયા’ તથા—

દેવવક્તવ્યતા—

‘કહ્વિહા ણં મંતે । દેવા પણ્ણત્તા’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—પ્રથમ ઉદ્દેશક મેં નૈરયિકોં કી પ્રરૂપણા કી ગઈ હૈ, હસ
કારણ હસ દ્વિતીય ઉદ્દેશક મેં ઔપપાતિકપને કી સધર્મતા કો લેકર
સૂત્રકાર દેવોંકી પ્રરૂપણા કર રહે હૈ—હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા
પૂછા હૈ—‘કહ્વિહા ણં મંતે । દેવા પણ્ણત્તા’ હે મદન્ત ! દેવ કિતને
પ્રકાર કે કહે ગયે હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન ને કહા ‘ગોયમા’ હે
ગૌતમ ! ‘ચડવ્વિહા દેવા પણ્ણત્તા’ દેવ ચાર પ્રકાર કે કહે ગયે હૈ ।
‘તં જહા’ જો હસ પ્રકાર સે હૈ—‘મવળવાસી, વાળમંતરા, જોહસિયા,

—દેવોની વક્તવ્યતા—

“કહ્વિહા ણં મંતે । દેવા પણ્ણત્તા” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—પહેલા ઉદ્દેશામાં નારકોની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી. ઔપપાતિ-
કતાની સધર્મતાને કારણે હવે આ બીજા ઉદ્દેશામાં સૂત્રકાર દેવોની પ્રરૂપણા કર-
શે—આ વિષયને અનુસૂક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—
“કહ્વિહા ણં મંતે । દેવા પણ્ણત્તા ?” હે ભગવન્ ! દેવોના કેટલા પ્રકાર કહ્યા છે ?
મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર—“ગોયમા ।” હે ગૌતમ ! “ચડવ્વિહા, દેવા
પણ્ણત્તા” દેવોના ચાર પ્રકાર કહ્યા છે, “તજહા” જે નીચે પ્રમાણે છે—
“મવળવાસી, વાળમંતરા, જોહસિયા, વેમાણિયા” (૧) ભવનવાસી, (૨) વાન-
વ્યંતર, (૩) ન્યૌતિપિક, અને (૪) વૈમાનિક.

ભવનવાસિનઃ, વાનવ્યન્તરાઃ, જ્યોતિષિકાઃ, વૈમાનિકાઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ભવન-
વાસીણ મંતે ! દેવા કઙ્કિહા પળ્લન્તા ?’ હે મદન્ત ! ભવનવાસિનઃ સ્વલ્લ દેવાઃ
કતિવિધાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગવાનાહ—‘ ગોયમા ! દસવિહા પળ્લન્તા ’ હે ગૌતમ ! દસ-
વિધા ભવનવાસિનો દેવાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘ તં જહા—અસુરકુમારા એવં મેઓ જહા વિતિ-
યસે દેવુદેસે જાવ અપરાજિયા સવ્વટ્ઠસિદ્ધિગા ’ તથથા—અસુરકુમારાઃ, એવં
રીશ્યા મેદઃ દેવપ્રકારો, યથા દ્વિતીયશતકે સપ્તમે દેવોદેશકે પ્રતિપાદિતસ્તથૈવ
અત્રાપિ પ્રતિપાદનીયઃ, યાવત્—નાગકુમારાઃ, સુવર્ણકુમારાઃ, અગ્નિકુમારાઃ, વિદ્યુત્-
કુમારાઃ, ઉદધિકુમારાઃ, દ્વીપકુમારાઃ, પવનકુમારાઃ, દિશાકુમારાઃ, સ્તનિત-
કુમારાઃ, વાનવ્યન્તરાઃ, અષ્ઠૌ જ્યોતિષિકાઃ પચ્ચ વૈમાનિકાઃ સૌધર્મશાનાદયો દ્વાદશ,

વૈમાણિયા’ ભવનવાસી, વાનવ્યન્તર, જ્યોતિષિક અને વૈમાનિક, અથ
ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હૈં—ભવનવાસી ણં મંતે ! દેવા
કઙ્કિહા પળ્લન્તા’ હે મદન્ત ! જો ભવનવાસી દેવ હૈં—વે કિતને પ્રકાર
કે કહે ગયે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હૈં—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ !
‘દસવિહા પળ્લન્તા’ ભવનવાસી દેવ ૧૦ પ્રકાર કે કહે ગયે હૈં । ‘તં જહા’
જો હસ પ્રકાર સે હૈં—‘અસુરકુમારા એવં મેઓ જહા વિતિયસે દેવુ-
દેસે જાવ અપરાજિયા સવ્વટ્ઠસિદ્ધિગા’ અસુરકુમાર યાવત્—નાગકુમાર,
સુવર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, ઉદધિકુમાર, દ્વીપકુમાર, પવન-
કુમાર, સ્તનિતકુમાર, દેવોં કે હસ પ્રકાર કે મેદોં કા કથન દ્વિતીય
શતક કે સપ્તમ ઉદેશક મેં કહા ગયા હૈં । વહાં વાનવ્યન્તર આઠ
પ્રકાર કે, જ્યોતિષિક પાંચ પ્રકાર કે વૈમાનિક અને સૌધર્મ ઈશાન આદિ

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ ભવનવાસીણં મંતે ! દેવા કઙ્કિહા પળ્લન્તા ? ”
હે ભગવન ! ભવનવાસી દેવો કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ દસવિહા પળ્લન્તા—તજહા ” હે ગૌતમ ! ભવન-
વાસી દેવોના નીચે પ્રમાણે દસ પ્રકાર કહ્યા છે—“ અસુરકુમારા એવં મેઓ
જહા વિતિયસે દેવુદેસે જાવ અપરાજિયા સવ્વટ્ઠસિદ્ધિગા ” અસુરકુમાર આદિ
લેહોનું જેવું કથન ખીજી શતકના સાતમાં ઉદેશમાં કરવામાં આવ્યું છે, જેવું
કથન અહીં ગ્રંથ કરવું જોઈએ ત્યાં ભવનપતિના દસ લેહો આ પ્રમાણે કહ્યા છે—
(૧) અસુરકુમાર, (૨) નાગકુમાર, (૩) સુવર્ણકુમાર, (૪) અગ્નિકુમાર, (૫)
વિદ્યુત્કુમાર, (૬) ઉદધિકુમાર, (૭) દ્વીપકુમાર, (૮) વાયુકુમાર, (૯) દિશાકુમાર
અને (૧૦) સ્તનિતકુમાર વાનવ્યન્તર દેવોના આઠ પ્રકાર અને જ્યોતિષિકોના
પાંચ પ્રકાર કહ્યા છે. વૈમાનિક દેવોના સૌધર્મકલ્પવાસી આદિ ૧૨ પ્રકાર કહ્યા

नवग्रैवेयक पञ्चानुत्तरविजयवैजयन्तजयन्तापराजिताः सर्वार्थसिद्धकाः । गौतमः पृच्छति—‘केवइया णं भंते ! असुरकुमारावाससयसहस्सा पणत्ता ?’ हे भदन्त ! कियन्ति खलु असुरकुमारावाससयसहस्साणि प्रज्ञप्तानि ? भगवानाह—‘गोयमा ! चोसट्ठि असुरकुमारावाससयसहस्सा पणत्ता’ हे गौतम ! चतुष्पट्ठि असुरकुमारावाससयसहस्साणि—चतुष्पट्ठिलक्षसु कुमाराणांसाः असुरकुमारभवनानि प्रज्ञप्तानि, गौतमः पृच्छति—‘ते णं भंते ! किं संखेज्जवित्थडा, असंखेज्जवित्थडा ?’ हे भदन्त ! ते खलु चतुष्पट्ठिलक्षसु कुमाराणांसाः किं संखेयविस्तृताः सन्ति ? किंवा असंखेयविस्तृताः सन्ति ? भगवानाह—‘गोयमा ! संखेज्जवित्थडा वि, असंखेज्जवित्थडा वि’ हे गौतम ! पूर्वोक्ता असुरकुमारावासाः संखेयविस्तृता

के भेद से १२ प्रकार के कहे गये हैं। नव ग्रैवेयक और अनुत्तरविमान-विजय, वैजयन्त जयन्त, अपराजित एवं सर्वार्थसिद्धक, इस प्रकार से पांच कहे गये हैं। अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं ‘केवइया णं भंते ! असुरकुमारावाससयसहस्सा पणत्ता’ हे भदन्त ! असुरकुमारावास कितने लाख प्रज्ञप्त हुए हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘चोसट्ठि असुरकुमारावाससयसहस्सा पणत्ता’ असुरकुमारावास ६४ लाख कहे हैं। अब इस पर गौतमस्वामी प्रभु से पूछते हैं—‘ते णं भंते ! किं संखेज्जवित्थडा असंखेज्जवित्थडा’ हे भदन्त ! वे ६४ लाख असुरकुमारावास संख्यात योजनविस्तारवाले हैं या असंख्यात योजन विस्तारवाले हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं ‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘संखेज्जवित्थडा वि, असंखेज्जवित्थडा वि’ वे ६४ लाख असुरकुमारा-

छे. ग्रैवेयकविमानो नव प्रकारना अने अनुत्तर विमानो पांच प्रकारना कहे। छे पांच अनुत्तर विमानोनां नाम नीचे प्रमाणे छे—विजय, वैजयन्त, जयन्त, अपराजित अने सर्वार्थसिद्ध.

गौतम स्वामीना प्रश्न—“केवइयाणं भंते ! असुरकुमारावाससयसहस्सा पणत्ता ?” हे भगवन् ! असुरकुमारावासो केटला लाख कहे छे ?

भट्टापीर प्रभुनो उत्तर—“गोयमा !” हे गौतम ! “चोसट्ठि असुरकुमारावाससयसहस्सा पणत्ता ?” असुरकुमाराणां ६४ लाख आवासो कहे छे.

गौतम स्वामीना प्रश्न—“ते णं भंते ! किं संखेज्जवित्थडा असंखेज्जवित्थडा ?” हे भगवन् ! ते ६४ लाख असुरकुमारावासो शुं संख्यात योजनना विस्तारवाणा छे, के असंख्यात योजनना विस्तारवाणा छे ?

અપિ સન્તિ, અસંખ્યેયવિસ્તૃતા અપિ સન્તિ, તથા ચોક્તમ્—

‘જંબુદ્વીપસમા સ્વલુ ભવના જે હંતિ સંખેજ્જવિત્થા

સંખેજ્જવિત્થા મજ્જિમા ઉ સેસા અસંખેજ્જા ॥ ૧ ॥

છાયા—જંબુદ્વીપસમાનિ સ્વલુ ભવનાનિ યાનિ ભવન્તિ મર્મ શુલ્લકાનિ,

સંખ્યાતવિસ્તૃતાનિ મધ્યમાનિ તુ શેષાણિ અસંખ્યેયાનિ ॥ ૧ ॥

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘ચોસદ્વીપં મંતે ! અસુરકુમારાવાસસયસહસ્રેસુ સંખેજ્જવિત્થ

હેસુ અસુરકુમારાવાસેસુ ઇગસમણં કેવદ્ધયા અસુરકુમારા ઉવવજ્જંતિ’ હે ભદન્ત !

ચતુષ્પટ્ટયાં સ્વલુ અસુરકુમારાવાસશતસહસ્રેપુ,—ચતુષ્પટ્ટિલક્ષાસુરકુમારાવાસેપુ.

સંખ્યેયવિસ્તૃતેપુ અસુરકુમારાવાસેપુ એકસમયેન કિયન્તઃ અસુરકુમારા ઉપપચ્ચન્તે ?

‘જાવ કેવદ્ધયા તેઉલ્લેસસા ઉવવજ્જંતિ ? યાવત્—કિયન્તઃ કુણ્ણલેશ્યાવન્તઃ,

વાઅ સંખ્યાતયોજન વિસ્તારવાલે ખી હૈં ઔર અસંખ્યાતયોજન વિસ્તાર-

વાલે ખી હૈં—સો હી કહા—‘જંબુદ્વીપસમા સ્વલુ’ इत्यादि ।

इस गाथा का अर्थ ऐसा है—कि असुरकुमारादिकों के सब से

छोटे जो भवन हैं वे जंबूद्वीप के समान हैं । मध्यम भवन संख्यात विस्तार

वाले हैं एवं बाकी के असंख्यातयोजनविस्तार वाले हैं ।

अब गौतमस्वामी प्रश्न से ‘चोसद्वीपं मंते ! असुरकुमारावाससय-

सहस्रसु संखेज्जवित्थहेसु असुरकुमारावासेसु एगसमणं केवद्वया

असुरकुमारा उववज्जंति’ हे भदन्त । ६४ लाख असुरकुमारावासों में

से जो असुरकुमारावास संख्यातयोजन के विस्तारवाले हैं उनमें एक

समय में कितने असुरकुमार उत्पन्न होते हैं ? ‘जाव केवद्वया तेउल्लेससा

મહોલીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા ! સંખેજ્જવિત્થા વિ, અસંદ્વેજ્જ-

વિત્થા વિ” હે ગૌતમ ! તે અસુરકુમારાવાસે, સંખ્યાત યોજનના વિસ્તાર-

વાળા પણ છે અને અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા પણ છે. એજ વાત

નીચેના સૂત્રપાઠ દ્વારા વ્યક્ત થાય છે—“જંબુદ્વીપસમા સ્વલુ” इत्यादि—

આ ગાથાનો અર્થ—અસુરકુમાર દિકોના જે નાનામાં નાના ભવનો છે,

તે જંબૂદ્વીપના જેવા છે, મધ્યમ ભવનો સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા

છે, અને બકીનાં ભવનો અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળાં છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ચોસદ્વીપં મંતે ! અસુરકુમારાવાસસયસહસ્રેસુ

સંખેજ્જવિત્થહેસુ અસુરકુમારાવાસેસુ ઇગસમણં કેવદ્ધયા અસુરકુમારા ઉવવજ્જંતિ ?”

હે ભગવન્ ! ૬૪ લાખ અસુરકુમારાવાસોમાંના જે સંખ્યાત યોજનના વિસ્તાર-

વાળા અસુરકુમારાવાસો છે, તેમાં એક સમયમાં કેટલા અસુરકુમારો ઉત્પન્ન

થાય છે ? “જાવ કેવદ્ધયા તેઉલ્લેસસા ઉવવજ્જંતિ ?” કેટલા કુણ્ણલેશ્યાવાળા,

કિયન્તો નીલલેશ્યાવન્તઃ, કિયન્તઃ કાપોતલેશ્યાવન્તઃ, કિયન્તસ્તે જોલેશ્યાવન્ત
ઉપપદ્યન્તે ? ‘કેવદ્યા કળ્હપક્ષિયા ઉવવજ્જંતિ’ કિયન્તઃ કૃણપાક્ષિકાઃ પૂર્વોક્ત
સ્વરૂપા ઉપપદ્યન્તે, ‘એવં જહા રયણપ્પમાણ તહેવ પુચ્છા, તહેવ વાગરણં’ એવં-
રીત્યા યથા રત્નપ્રમાયાં તથૈવ અત્રાપિ પૃચ્છા પ્રતિપાદનીયાઃ તથૈવ રત્નપ્રમાવદેવ
વ્યાકરણં-વ્યાખ્યાનં કર્તવ્યમ્, ‘નવરં દોહિં વેદેહિં ઉવવજ્જંતિ’ નવરં-પૂર્વાપેક્ષ્યા
વિશેષસ્તુ અત્ર દ્વયોર્વેદયોઃ સ્ત્રીવેદપુરુષવેદયોઃ ઉપપદ્યતે તયોરેવ તેષુ સત્વાત્,

‘ઉવવજ્જંતિ’ યાવત્ કિતને કૃણલેશ્યાવાલે કિતને નીલલેશ્યાવાલે, કિતને
કાપોતલેશ્યાવાલે, તથા કિતને તેજોલેશ્યાવાલે ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? ‘કેવ-
દ્યા કળ્હપક્ષિયા ઉવવજ્જંતિ’ તથા કિતને પૂર્વોક્ત સ્વરૂપવાલે કૃણ-
પાક્ષિક ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? ‘એવં જહા રયણપ્પમાણ તહેવ પુચ્છા’ હસ
પ્રકાર સે જૈસે ૩૯ પ્રશ્ન નારકોં કે વિષય મેં રત્નપ્રમા પૃથિવી મેં કિયે
ગયે હૈં-વૈસે હી પ્રશ્ન યહાં અસુરકુમારોં કો લેકર કે કરમા ચાહિયે
‘તહેવ વાગરણં’ હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં- હે ગૌતમ ! જૈસા હન
પ્રશ્નોં કા ઉત્તર રત્નપ્રમા પૃથિવી કે સંખ્યાતયોજન વિસ્તારવાલે એવં
અસંખ્યાતયોજન વિસ્તારવાલે નરકાવાસોં મેં દિયા ગયા હૈં-ઉસી
પ્રકાર સે યહાં પર ખી હન પ્રશ્નોં કા ઉત્તર સમજના ચાહિયે ‘નવરં
દોહિં વેદેહિં ઉવવજ્જંતિ’ પરન્તુ ઉસ સમાધાન કી અપેક્ષા હસ કથન મેં
યદિ કોઈ વિશેષતા હૈ તો વહ એસી હૈ કિ યહાં પર દો વેદોં મેં-સ્ત્રી

કેટલા નીલલેશ્યાવાળા, કેટલા કાપોતલેશ્યાવાળા તથા કેટલા તેજોલેશ્યાવાળા
નારકોં ત્યાં એક સમયમાં ઉત્પન્ન થાય છે ? “કેવદ્યા કળ્હપક્ષિયા ઉવવ-
જ્જંતિ” તથા કેટલા પૂર્વોક્ત સ્વરૂપવાળા કૃણપાક્ષિક અસુરકુમારોં ઉત્પન્ન
થાય છે ? “એવં જહા રયણપ્પમાણ તહેવ પુચ્છા” એજ પ્રમાણે જેવાં પ્રશ્નો
નારકોના વિષયમાં રત્નપ્રમા પૃથ્વીનાં સૂત્રમાં (પહેલા ઉદ્દેશાના પહેલા સૂત્રમાં)
પૂછવામાં આવ્યા છે, જેવાં જ પ્રશ્નો અહીં અસુરકુમારોના વિષયમાં પણ
પૂછવા જોઈએ. આ પ્રશ્નોના ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રશ્ન કહે છે કે-“તહેવ
વાગરણં” હે ગૌતમ ! રત્નપ્રમા પૃથ્વીનાં સંખ્યાત અને અસંખ્યાત યોજનના
વિસ્તારવાળા નરકાવાસોના નારકોના વિષયમાં આ પ્રશ્નોના જેવા ઉત્તરો આપ-
વામાં આવ્યા છે એવા જ ઉત્તરો અહીં અસુરકુમારના અસુરકુમારાવાસના
વિષયમાં પણ સમજી લેવા “નવરં દોહિં વેદેહિં ઉવવજ્જંતિ” પરન્તુ નારકોના
કથન કરતાં અસુરકુમારોના કથનમાં એટલી જ વિશેષતા છે કે અસુરકુમા-
રોમાં પુરુષવેદ અને સ્ત્રીવેદનો જ સંકલપ હોય છે. “નપુંસગવિચગા ન ઉવવ-

‘નપુંસગવેપગા ન ઉવ્વજ્જંતિ, સેસં તં ચેવ’ નપુંસકવેદકાસ્ત્ર નોપપદ્યન્તે, શેપં તદેવ-પૂર્વોક્તવદેવ વોધ્યમ્ । ‘ઉવ્વટ્ટંતગા વિ તહેવ, અસન્ની ઉવ્વટ્ટંતિ’ ઉદ્વર્તકા અપિ તથેવ-પૂર્વોક્તરત્નપ્રમાવદેવ વોધ્યાઃ, નવરં-પૂર્વાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ-અસંજ્ઞિનઃ ઉદ્વર્તન્તે અસુરકુમારાદારભ્ય ઈશાનપર્યન્તદેવાનામસંજ્ઞિષ્વપિ પૃથિવ્યાદિપ્રત્યાદાત્, ‘ઓહિનાણી, ઓહિદંસણી ય ણ ઉવ્વટ્ટંતિ, સેસં તં ચેવ’ અવધિજ્ઞાનિનઃ, અવધિદર્શનિનશ્ચ ન ઉદ્વર્તન્તે, અમુરાદિભ્ય ઉદ્વૃત્તાનાં તીર્થક્કરાદિત્વાપ્રાપ્તેઃ, તીર્થક્કરાદીનામેવ ચાવધિમતામુદ્વૃત્તાત્ત્રોપલબ્ધેઃ । શેપં તદેવ-પૂર્વવદેવ વોધ્યમ્, ‘પણ્ણત્તણ્ણસુ

વેદ ઓર પુરુષવેદ મેં-ઉત્પન્ન હોતે હૈં । ક્યોંકિ ઇનમેં ઉત્પન્ન હોનેવાલોં મેં યે હી દો વેદ હોતે હૈં । ‘નપુંસગવેપગા ન ઉવ્વજ્જંતિ સેસં તં ચેવ’ નપુંસકવેદવાલે યહાં ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈં-ઓર સબ કથન વાકી કા પહિલે જૈસા હી હૈ । ‘ઉવ્વટ્ટંતગા વિ તહેવ, અસન્ની ઉવ્વટ્ટંતિ’ ઉદ્વર્તકોં કે સ્વબન્ધ કા કથન રત્નપ્રમા મેં કિયે ગયે ઇનકે કથન કી તરહ સે હી જાનના ચાહિયે, પરન્તુ જો ઇનકે કથન મેં યહાં વિશેષતા હૈ વહ એસી હૈ કિ યહાં અસંજ્ઞો ઉદ્વર્તના કરતે હૈં । ક્યોંકિ અસુરકુમાર સે લેકર ઈશાનપર્યન્ત કે દેવ અસંજ્ઞોપૃથિવ્યાદિકોં મેં ભી ઉત્પન્ન હો જાતે હૈં । ‘ઓહિનાણી, ઓહિદંસણી ય ણ ઉવ્વટ્ટંતિ-સેસં તં ચેવ’ અવધિજ્ઞાની ઓર અવધિદર્શની યહાં સે ઉદ્વર્તના નહીં કરતે હૈં, ક્યોંકિ અસુરાદિકોં સે ઉદ્વૃત્ત હુએ જીવોં કી ઉત્પત્તિ તીર્થકરાદિ રૂપ સે નહીં હોતી હૈ ઓર અવધિજ્ઞાન એવં અવધિદર્શનસહિત તીર્થકરાદિક હી ઉદ્વર્તના કરતે હૈં । વાકી કા ઓર સબ કથન યહાં ઉદ્વર્તના સંબંધી પહિલે કે

જ્જંતિ ” અસુરકુમારાવાસોમાં નપુંસકવેદવાળા અસુરકુમારો ઉત્પન્ન થતા નથી.

“ સેસંતંચેવ ” ખાકીનું સમસ્ત કથન રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નારકોના જેવું જ સમજવું.

“ ઉવ્વટ્ટંતગા વિ તહેવ, અસન્ની ઉવ્વટ્ટંતિ ” ઉદ્વર્તના વિષયક કથન પણ રત્નપ્રમા નારકોના કથન જેવું જ અહીં સમજવું પરન્તુ અસુરકુમારોની ઉદ્વર્તના કથનમાં એટલી જ વિશેષતા છે કે અસુરકુમારથી અસંજ્ઞોના પણ ઉદ્વર્તના કરે છે, કારણ કે અસુરકુમારથી લઇને ઈશાનપર્યન્તના દેવો અસંજ્ઞો પૃથ્વીકાય આદિમાં પણ ઉત્પન્ન થઇ જાય છે. “ ઓહિનાણી, ઓહિદંસણી ય ણ ઉવ્વટ્ટંતિ-સેસં તંચેવ ” અવધિજ્ઞાની અને અવધિદર્શની એવો અહીંથી (અસુરકુમારાવાસોમાંથી) ઉદ્વર્તના કરતા નથી, કારણ કે અસુરકુમારાદિમાંથી ઉદ્વર્ત થયેલા (નીકળેલા) એવાની તીર્થકરાદિ રૂપે ઉત્પત્તિ થતી નથી અને અવધિજ્ઞાન અને અવધિદર્શનથી યુક્ત તીર્થકરોની જ ઉદ્વર્તના થાય છે. ખાકીનું સમસ્ત કથન ઉદ્વર્તના સંબંધી નારકોના પૂર્વોક્ત કથન પ્રમાણે જ

તદેવ, નવરં સંખેજ્જગા इत्थिवेयगा पणत्ता, एवं पुरिसवेयगा वि, नपुंसगवेयगां नत्थि' प्रज्ञप्तेषु-तत्प्रविषयेषु प्रज्ञप्तपदोपलक्षितालापकाधीतेषु असुरकुमारेषु तथैव-
रत्नप्रभावदेव यथा प्रथमोद्देशके प्रोक्तं तथैवान्नापि वक्तव्यम्, नवरं-विशेषस्तु
संख्येयकाः स्त्रीवेदकाः, प्रज्ञप्ताः, एवं-तथैव पुरुषवेदका अपि प्रज्ञप्ताः, किन्तु
अत्र असुरकुमारादिषु नपुंसकवेदका न सन्ति, 'कोहकसायी सिय अत्थि सिय
नत्थि' जइ अत्थि जहण्णेणं एको वा, दो वा, तिन्नि वा, उक्कोसेणं संखेज्जा
पणत्ता' क्रोधकषायिणः असुरकुमारावासेषु स्यात् कदाचित् सन्ति, स्यात्-कदा-
चित् न सन्ति, यदा क्रोधकषायिणः सन्ति, तदा जघन्येन एको वा, द्वौ वा, त्रयो
वा सन्ति, उत्कृष्टे न तु संख्येयाः, प्रज्ञप्ताः, 'एवं माणकसायी, मायाकसायी'

कथन जैसा ही है । 'पणत्तएसु तदेव, नवरं संखेज्जगા इत्थिवેયગા પणત્તા, एवं पुरिसवेयगा वि, नपुंसगवेयगा नत्थि' प्रज्ञप्तपदोपलक्षित
आलापक में पढ़े गये असुरकुमारों में रत्नप्रभा की तरह ही जैसा कि
प्रथमोद्देशक में कहा है उसी प्रकार से कहना चाहिये । परन्तु वहां के
कथन की अपेक्षा जो यहां के इस विषयक कथन में विशेषता है वह
ऐसी है कि यहां स्त्रीवेदक संख्यात कहे हैं और पुरुषवेदक भी
संख्यात कहे गये हैं । यहां नपुंसकवेदक नहीं होते हैं । 'कोहकसायी
सिय अत्थि, सिय नत्थि' जइ अत्थि जहण्णेणं एको वा दो वा तिन्नि
वा, उक्कोसेणं संखेज्जा पणत्ता' असुरकुमारावासों में क्रोधकषायी
कदाचित् होते भी हैं और कदाचित् नहीं भी होते हैं । यदि क्रोधक-
षायी यहां होते हैं, तो वे जघन्य से एक, या दो या तीन तक होते हैं
और उत्कृष्ट से संख्यात तक होते हैं । 'एवं माणकसायी, माया-

સમજવું. “ પણત્તણસુ તદેવ, નવરં સંખેજ્જગા इत्थिवेयगा पणत्ता, एवं पुरिस-
वेयगा वि; नपुंसगवेयगा नत्थि ” प्रज्ञप्तपदोपलक्षित आलापकમાં અહીં પહેલા
ઉદ્દેશકના બેટું જ કથન થવું જોઈએ, પરન્તુ તે કથન કરતાં અસુરકુમારોના
કથનમાં એટલી જ વિશેષતા છે કે-અહીં સ્ત્રીવેદકો સંખ્યાત કહ્યા છે અને
પુરુષવેદકો પણ સંખ્યાત કહ્યા છે અહીં નપુંસકવેદકો હોતા નથી.
“ કોહકસાચી સિય અત્થિ, સિય નત્થિ જइ अत्थि जहण्णेणं एको वा, दो वा,
तिन्नि वा, उक्कोसेणं संखेज्जा पणत्ता ” असुरकुमारावासोंમાં क्रोधकषायी असुर-
कुमारો ક્યારેક હોય છે પણ ખરાં અને ક્યારેક નથી પણ હોતા જો ત્યાં
તેમનો સદ્ભાવ હોય છે, તો ઓછામાં ઓછા એક, બે અથવા ત્રણ અને
વધારેમાં વધારે સંખ્યાત ક્રોધકષાયીનો સદ્ભાવ હોય છે. “ एवं માણ-

एवं-क्रोधकषायिवदे मानकषायिणो मायाकषायिणश्च असुरकुमारावासेषु स्यात्
सन्ति, स्यात् न सन्ति, यदा मानकषायिणो मायाकषायिणो भवेयुः तदा जघन्येन
एको वा, द्वौ वा, त्रयो वा, उत्कृष्टेन तु संख्येयाः प्रज्ञप्ताः, तथा च क्रोधमान
मायाकषायोदयिनो देवेषु कदाचित्का एव भवन्ति, इत्यभिप्रायेणैवोक्तम्-स्यात्
सन्ति स्यात् न सन्तीत्यादि. किन्तु लोभकषायोदयिनो देवेषु सर्वदैव भवन्तीत्याह-
संखेज्जा लोभकसायी पणत्ता, सेतं तं चेव ' देवेषु संखेज्जेसु चत्तारि
प्रज्ञप्ताः, शेवं तदेव-पूर्वोक्तदेव बोध्यम्, ' तिसु वि गमएसु संखेज्जेसु चत्तारि
छेस्साओ भाणियन्वाओ ' त्रिष्वपि गमकेषु-उत्पादो-द्वर्तना-सत्तालक्षणेपु त्रिष्वपि

कसायी' इसी प्रकार से असुरकुमारावासों में मानकषायी और माया-
कषायी कदाचित् होते हैं और कदाचित् नहीं होते हैं। यदि वे हो
भी तो जघन्य से एक या दो तीन तक होते हैं और उत्कृष्ट से वे
संख्याततक होते हैं। इस प्रकार के इस कथन से यह प्रतीत होता है कि
देवों में क्रोध, मान, माया, कषाय के उदयवाले जीव कदाचित्क ही होते
हैं। इसी अभिप्राय को लेकर 'स्यात् सन्ति स्यात् न सन्ति' ऐसा पाठ
कहा गया है। किन्तु जो लोभकषायवाले जीव हैं वे देवों में सर्वदा ही
पाये जाते हैं। कारण कि देवों में लोभकषायी बहुत पाये जाते हैं।
इसी बात को प्रकट करने के लिये 'संखेज्जा लोभकसायी पणत्ता'
ऐसा पाठ कहा गया है, देवों में लोभकषायी संख्यात होते हैं। बाकी
का और सब कथन इस विषय का पहिले जैसा कहा जा चुका है वैसा
ही जानना चाहिये। 'तिसु वि गमएसु संखेज्जेसु चत्तारि छेस्साओ

કસાયી, માયાકસાયી ” એજ પ્રમાણે અસુરકુમારાવાસોમાં માનકષાયી અને
માયાકષાયી અસુરકુમારો પણ ક્યારેક હોય છે અને ક્યારેક નથી હોતા એ
તેમનો સદ્ભાવ હોય છે, તે બાજીમાં બાજી એક, બે અથવા ત્રણનો અને
વધારેમાં વધારે સંખ્યાતનો સદ્ભાવ હોય છે. આ કથનથી એ વાતનું
પ્રતિપાદન થાય છે કે દેવોમાં ક્રોધ, માન અને માયા કષાયના ઉદયવાળા
જીવો ક્યારેક જ હોય છે. તેથી જ એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે “ સ્યાત્-
સન્તિ, સ્યાત્ ન સન્તિ ” પરંતુ લોભકષાયવાળા જીવોને દેવોમાં સદા સદ્ભાવ
રહે છે, કારણ કે લોભકષાયના ઉદયવાળા ઘણા દેવો હોઈ શકે છે, તેથી જ
એવો સૂત્રપાઠ આપવામાં આવ્યો છે કે “ સંખેજ્જા લોભકસાયી પણત્તા ”
“ દેવોમાં લોભકષાયી સંખ્યાત હોય છે. ” બાકીનું આ વિષયને લગતું
સમસ્ત કથન પૂર્વોક્ત કથન પ્રમાણે જ સમજવું. “ તિસુ વિ ગમएसु संखे-

આલાપકેષુ સંખ્યેયેષુ સંખ્યેયવિસ્તૃતેષુ અસુરકુમારાવાસેષુ ચતસ્રોલેશ્યાઃ-કૃષ્ણ-
લેશ્યાઃ ૧, નીલલેશ્યા ૨, કાપોતલેશ્યા ૩, તેજોલેશ્યા ૪, ચ મણિતવ્યાઃ,
૯તાશ્વતસ્ર એવ હિ લેશ્યાઃ અસુરકુમારાદીનાં ભવન્તિ । ‘એવં અસંલેજ્જવિત્થડેસુ વિ,
નવરં તિસુ વિ ગમણસુ અસંલેજ્જા માણિયવ્વા, જાવ અસંલેજ્જા અચરિમા પળ્ણત્તા’
એવં-પૂર્વોક્તરીત્યેવ અસંખ્યેયવિસ્તૃતેષ્વપિ અસુરકુમારાવાસેષુ સંખ્યેયવિસ્તૃતાસુરકુમા-
રાવાસવદેવ સર્વં વોધ્યમ્ કિન્તુ નવરં-પૂર્વાપેક્ષયા વિશેષત્તુ ત્રિષ્વપિ ગમકેષુ ‘ઉત્પા-
દોદ્વર્તના-સત્તા’ વિષયેષુ અભિલાપકેષુ અસંખ્યેયા મણિતવ્યા -વક્તવ્યાઃ, યાવત્-
અસંખ્યેયાઃ અસુરકુમારાઃ, અસંખ્યેયાઃ કૃષ્ણપક્ષિકાઃ, અસંખ્યેયાઃ શુક્લપક્ષિકાઃ,

‘માણિયવ્વાઓ’ સંખ્યાતયોજનવિસ્તારવાળે અસુરકુમારાવાસોં મેં જો
ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના ઓર સત્તા કે આલાપક કહે ગયે હૈં જનમેં કૃષ્ણ-
લેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા ઓર તેજોલેશ્યા યે ચાર લેશ્યાં
કહનીં ચાહિયે । ક્યોંકિ અસુરકુમારાદિકોં મેં યે ચાર લેશ્યાં હી
હોતીં હૈં । ‘એવં અસંલેજ્જવિત્થડેસુ વિ, નવરં તિસુ વિ ગમણસુ અસં-
લેજ્જા માણિયવ્વા, જાવ અસંલેજ્જા અચરિમા પળ્ણત્તા’ હસી પ્રકાર
સે-સંખ્યાતયોજન વિસ્તારવાળે અસુરકુમારાવાસોં કીં તરહ સે હી
પૂર્વોક્ત રીતિ કે અનુસાર અસંખ્યાત યોજનવિસ્તારવાળે મી અસુર-
કુમારાવાસોં મેં સવ કથન જાનના ચાહિયે । પરંતુ અસંખ્યાત યોજન
વિસ્તારવાળે અસુરકુમારાવાસોં મેં જો ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના ઓર સત્તા
સંબંધી ત્રીન આલાપક કહે ગયે હૈં-વહાં ‘અસંખ્યાત’ એસા પાઠ કહના
ચાહિયે । યાવત્ અસંખ્યાત અસુરકુમાર હૈં, અસંખ્યાત કૃષ્ણપાક્ષિક હૈં,

જેસુ ચત્તારિ લેક્ષ્યાઓ માણિયવ્વાઓ ” સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા
અસુરકુમારાવાસોંમાં જે ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના અને સત્તા (વિદ્યમાનતા) વિષયક
આલાપકો કહ્યા છે, તેમાં કૃષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યા અને તેજોલેશ્યા,
આ ચાર લેશ્યાઓ કહેવી જોઈએ, કારણ કે અસુરકુમારાદિકોંમાં ચાર લેશ્યાઓ
જ સંભવી શકે છે. “ એવં અસંલેજ્જવિત્થડેસુ વિ, નવરં તિસુ વિ ગમણસુ
અસંલેજ્જા માણિયવ્વા, જાવ અસંલેજ્જા અચરિમા પળ્ણત્તા ” એજ પ્રમાણે-
સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા અસુરકુમારાવાસોંની જેમ જ-અસંખ્યાત
યોજનના વિસ્તારવાળા અસુરકુમારાવાસોંમાં પણ સમજવું પરંતુ અસંખ્યાત
યોજનના વિસ્તારવાળા અસુરકુમારાવાસોંમાં ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના અને સત્તા
વિષયક ત્રણ આલાપકોમાં ‘સંખ્યાત’ ને બદલે “ અસંખ્યાત ” -પદ કહેવું
જોઈએ જેમ કે-અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા અસુરકુમારાવાસોંમાં
અસંખ્યાત અસુરકુમારો છે, અસંખ્યાત કૃષ્ણપાક્ષિક છે, અસંખ્યાત શુક્લ-

અસંખ્યેયાઃ કૃષ્ણાદિલેશ્યાવન્તઃ, इत्याधारम्य असंख्येयाः अनाकारोपयुक्ताः' इति पर्यन्ता, एकोनचत्वारिंशति३९ तथा 'असंख्येयाः अनन्तरोपपन्नकाः' इत्याद्यष्ट तथा असंख्येयाश्चरमाः, असंख्येया अचरमाः प्रज्ञप्ताः। गौतमः पृच्छति-‘केवइया णं भंते ! नागकुमारावाससयसहस्रा पण्णत्ता ?’ हे भदन्त ! कियन्ति खलु नागकुमारावाससतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ? ‘एवं जाव थणियकुमारा’ एवं-तथैव यावत् सुवर्णकुमारादारभ्य स्तनितपर्यन्तानां कियन्ति तत्तदावासघतसहस्राणि प्रज्ञप्तानि ? इति प्रश्नः। भगवानाह-‘नवरं जत्थ जत्तिया भवणा’ नवरं-विशेषस्तु यत्र निकाये यावन्ति भवनरक्षाणि सन्ति, तत्र तावन्ति वक्तव्यतानि यथा “चउसट्ठी असुराणं, नागकुमाराण होइ चुलसीई।

વાવત્તરિ કળગાળં વાઁકુમારાણ છન્નઉર્દ ॥ ૧ ॥

અસંખ્યાન શુલ્કપાક્ષિક હૈં, અસંખ્યાતકૃષ્ણાદિલેશ્યાવાલે હૈં, इत्यादि सब कथन असंख्यात अनाकार उपयोग वाले हैं यहां तक जानना चाहिये तथा असंख्यात ही अनन्तरोपपन्नक आदि है और असंख्यात ही चरम एवं असंख्या न ही अचरम हैं। अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं- ‘केवइया णं भंते ! नागकुमारावाससयसहस्रा पण्णत्ता’ हे भदन्त ! नागकुमारावास कितने लाख कहे गये हैं ? ‘एवं जाव थणियकुमारा’ इसी प्रकार से हे भदन्त ! सुवर्णकुमार से लेकर स्तनितकुमार तक के भवनपति देवों के अपने २ नाम के आवास कितने लाख कहे गये हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘नवरं जत्थ जत्तिया भवणा’ हे गौतम ! जिस निकाय में जितने लाख भवन हैं वहां पर उतने लाख भवनरूप आवास कहना चाहिये-यथा-‘चउसट्ठी असुराणं’ इन दो गाथाओं का

પાક્ષિક છે, અસંખ્યાત કૃષ્ણાદિ લેશ્યાવાળા છે, इत्यादि कथन अक्षु थपु' जेधजे त्यां असंख्यात अनाकारोपयोगवाला असुरकुमारो છે, त्यां सुधीनुं समस्त कथन अही' समष्टि लेवु जेधजे. तथा अनन्तरोपपन्नकथी लघने चरम अने अचरम सुधीना असुरकुमारो पणु असंख्यात છે, એમ સમજવું

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“કેવइया णं भंते ! नागकुमारावाससयसहस्रा पण्णत्ता ?” હે ભગવન્ ! નાગકુમારાવાસ કેટલા લાખ કહ્યા છે ? “एवं जाव थणियकुमारा” એ જ પ્રમાણે હે ભગવન્ ! સુવર્ણકુમારોથી લઘને સ્તનિતકુમાર પર્યન્તના ભવનપતિ દેવોના કેટકેટલા આવાસો કહ્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“नवरं जत्थ जत्तिया भवणा” હે ગૌતમ ! જે નિકાયમાં જેટલાં લાખ ભવન છે, તે નિકાયમાં જેટલાં લાખ ભવન રૂપ આવાસ કહેવા જોઈએ નીચેની બે ગાથાઓમાં પ્રત્યેક ભવનપતિ નિકાયના

દીવદિસા ઉદહીણં વિજ્ઞુકુમારિંદથણિયમગ્ગીણં ।

જુયલાણં પત્તેયં છાવત્તરિમો સયસહસ્સા ॥ ૨ ॥ ઇતિ,

ચતુષ્ઠિઃ અસુરાણામ્, નાગકુમારાણાં ભવતિ ચતુરશીતિઃ, દ્વાસપ્તતિઃ કનકાનાં
'સુવર્ણકુમારાણાં' વાયુકુમારાણાં ષણ્ણવતિઃ ॥ ૧ ॥

દ્વીપદિશોદધીનાં વિદ્યુત્કુમારેન્દ્રસ્તનિતાગ્નીનામ્ । યુગલાનાં પ્રત્યેકાનિ પદ
સપ્તતિઃ શતસહસ્સાણિ ॥ ૨ ॥ ઇતિ,

અર્થે ભાવઃ—'ચત્તસઢી અસુરાણાં' ઇતિ—અસુરકુમારાણામુત્તરદિશિ ત્રિંશલ્લ-
ક્ષાણિ, દક્ષિણદિશિ ચતુર્ત્રિંશલ્લક્ષાણીતિ સર્વાણિ ચતુષ્ષષ્ટિલક્ષાણિ ભવનાનિ
ભવન્તિ ૬૪ । एवं નાગકુમારાણામુત્તરદિશિ ચત્તારિંશલ્લક્ષાણિ, દક્ષિણદિશિ ચતુશ્ચ-
ત્તારિંશલ્લક્ષાણિ, ઇતિ ચતુરશીતિલક્ષાણિ ૮૪ । સુવર્ણકુમારાણામુત્તરદિશિ ચતુર્ત્રિ-
ંશલ્લક્ષાણિ, દક્ષિણદિશિ અષ્ટત્રિંશલ્લક્ષાણિ ઇતિ દ્વિસપ્તતિ લક્ષાણિ ૭૨ ।
વાયુકુમારાણામુત્તરદિશિ ષટ્ ચત્તારિંશલ્લક્ષાણિ, દક્ષિણદિશિ પચ્ચાશલ્લક્ષાણીતિ—
ષણ્ણવતિલક્ષાણિ ૯૬ । દ્વીપકુમાર—દિશાકુમારો—દધિકુમાર—વિદ્યુત્કુમાર—સ્ત-
નિતકુમારા—ઽગ્નિકુમારાણાં મધ્યે એકૈકસ્ય ચોત્તરદિશિ પદ્ત્રિંશલ્લક્ષાણિ દક્ષિણ-

ભાવાર્થે એસા હૈ—અસુરકુમારોં કે ભવન ૬૪ લાખ હૈ, અર્થાત્ ઉત્તર-
દિશા મેં ૩૦ લાખ ઓર દક્ષિણદિશા મેં ૩૪ લાખ ભવન હૈ' હસી પ્રકાર
સે નાગકુમારોં કે ઉત્તર દિશામેં ૪૦ લાખ, ઓર દક્ષિણ દિશામેં ૪૪
લાખ—હસ પ્રકાર સે ૮૪ લાખ ભવન હૈ, સુવર્ણકુમારોં કે ઉત્તરદિશા
મેં ૩૪ લાખ, ઓર દક્ષિણદિશામેં ૩૮ લાખ ભવન હૈ—હસ પ્રકાર સબ
૭૨ લાખ ભવન હૈ, વાયુકુમારોં કે ઉત્તરદિશા મેં ૪૬ લાખ, ઓર
દક્ષિણદિશા મેં ૫૦ લાખ ભવન હૈ' હસ પ્રકાર સબ ૯૬ લાખ ભવન હૈ ।
દ્વીપકુમાર, દિશાકુમાર, ઉદધિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, સ્તનિતકુમાર ઓર

દેવેના આવાસોની સંખ્યા બતાવવામાં આવેલ છે. “ચત્તસઢી અસુરાણં”
ઈત્યાદિ આ ગાથાઓનો અર્થ નીચે પ્રમાણે છે—અસુરકુમારોના ૬૪ લાખ
ભવન છે, અસુરકુમારોના ૩૦ લાખ ભવન ઉત્તર દિશામાં છે અને ૩૪
લાખ ભવન દક્ષિણ દિશામાં છે. નાગકુમારોના ૪૦ લાખ ભવન ઉપર
અને ૪૪ લાખ દક્ષિણ દિશામાં છે. આ રીતે તેમના કુલ ૮૪ લાખ ભવન છે.
સુવર્ણકુમારોના ઉત્તર દિશામાં ૩૪ લાખ અને દક્ષિણમાં ૩૮ લાખ ભવનો
મળીને કુલ ૭૨ લાખ ભવન છે. વાયુકુમારોના ઉત્તરમાં ૪૬ લાખ અને
દક્ષિણમાં ૫૦ લાખ ભવનો મળી કુલ ૯૬ લાખ ભવનો છે. દ્વીપકુમાર,
દિશાકુમાર, ઉદધિકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, અગ્નિકુમાર અને સ્તનિતકુમાર આ

દિશિ ચતુર્વિંશતિલક્ષાણીતિ પદ્મપ્તતિલક્ષાણિ ભવનાનિ એકૈકેષાં ભવન્તીતિ । અથ
ચ સર્વેષાં મનપતીનાં સર્વસંકલનયા દ્વિસપ્તતિલક્ષોત્તરસપ્તકોટિપરિમિતાનિ
(૭૭૨૦૦૦૦૦) ભવનાનિ ભવન્તિ । તેષુ ચોત્તરદિશિ સર્વસંકલનયા-પદ્મપ્ષ્ટિ-
લક્ષોત્તરત્રિકોટિ પરિમિતાનિ (૩૬૬૦૦૦૦૦) ભવનાનિ, તથા દક્ષિણદિશિ સર્વ-
સંકલનયા પદ્મલક્ષોત્તરચતુષ્કોટિ પરિમિતાનિ (૪૦૬૦૦૦૦૦) ભવનાની સન્તીતિ
જાતાનિ સર્વાણિ દ્વિસપ્તતિલક્ષોત્તરસપ્તકોટિસંખ્યકાનિ (૭૭૨૦ ૦૦૦)
ભવન્તીતિ ભાવઃ ।

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘કેવહ્યાણં મંતે ! વાણમંતરાવાસસયસહસ્સા પળ્લગ્ગા ?’
હે મહન્ત ! કિયન્તિ ચલુ વાનવ્યન્તરાવાસસયસહસ્સાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? મગવાંનાહં—
‘ગોયમા ! અસંખેજ્જા વાણમંતરાવાસસયસહસ્સા પળ્લગ્ગા’ હે ગૌતમ ! અસંખ્યેયાનિ
વાનવ્યન્તરાવાસસયસહસ્સાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘તે ણં મંતે ! કિં સંખે

અગ્નિકુમાર इनके बीच में एक एक के उत्तरदिशा में ३६ लाख और
दक्षिणदिशा में ४० लाख इस प्रकार ७६ लाख भवन प्रत्येक के हैं ।
इन सब भवनों की संख्या का जोड़ ७७२००००० सातकरोड़ बहत्तर
लाख होते हैं । उत्तरदिशा के भवनों का जोड़ ३६६००००० होते हैं
और दक्षिणदिशा के भवनों का जोड़ ४०६००००० होता है । इस
प्रकार से इनका जोड़ कुल ७७२००००० हो जाता है ।

अथ गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘केवह्या णं मंते ! वाण-
मंतरावाससयसहस्सा पण्णत्ता’ हे मद्न्त ! वानव्यन्तरो के आवासों
की संख्या कितने लाख की कही गई है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—
‘गोयमा ! असंखेज्जा वाणमंतरावाससयसहस्सा पण्णत्ता’ हे गौतम !
वानव्यन्तरो के आवासों की संख्या असंख्यान लाख की कही गई है ।

પ્રત્યેકના ઉત્તર દિશામાં ૩૬-૩૬ લાખ અને દક્ષિણ દિશામાં ૪૦-૪૦ લાખ
ભવનો મળી કુલ ૭૬-૭૬ લાખ ભવનો છે ઉત્તર દિશાના ભવનોનો કુલ
સરવાળો ૩૬૬૦૦૦૦૦ અને દક્ષિણ દિશાના ભવનોનો કુલ સરવળો
૪૦૬૦૦૦૦૦ થાય છે આ રીતે ભવનપતિઓના દસે નિકાયના દેવોના
ભવનોનો કુલ સરવાળો ૭૭૨૦૦૦૦૦ થાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“કેવહ્યાણં મંતે ! વાણમંતરાવાસસયસહસ્સા
પળ્લગ્ગા” હે ભગવન્ ! વાનવ્યન્તર દેવોના કેટલા લાખ આવાસો કહ્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા ! અસંખેજ્જા વાણમંતરાવાસસયસહસ્સા-
પળ્લગ્ગા” હે ગૌતમ ! વાનવ્યન્તરોના આવાસોની સંખ્યા અસંખ્યાત
લાખની કહી છે.

જ્જવિત્થડા, અસંખેજ્જવિત્થડા ? ' હે મદન્ત ! તે સ્વલુ વાનવ્યન્તરાવાસાઃ કિં સંખ્યેયવિસ્તૃતાઃ સન્તિ ? કિંવા અસંખ્યેયવિસ્તૃતાઃ સન્તિ ? મગવાનાહ—'ગોયમા ! સંખેજ્જવિત્થડા, નો અસંખેજ્જવિત્થડા' હે ગૌતમ ! સંખ્યેયવિસ્તૃતાઃ સન્તિ, વાનવ્યન્તરાવાસાઃ, નો અસંખ્યેયવિસ્તૃતાઃ સન્તિ । તથા ચોક્તમ્—

“જંબુદ્વીપસમા સ્વલુ ઉક્કોસેણં હવંતિ તે નગરા ।

સ્વહા સ્વેત્તસમા સ્વલુ વિદેહસમગાઽ મજ્ઞિમગા ॥૧॥

છાયા—જમ્બુદ્વીપસમાનિ સ્વલુ ઉત્કૃષ્ટેન ભવન્તિ તાનિ નગરાણિ ।

ક્ષુદ્રાણિ ક્ષેત્રસમાનિ (મરૈરાવત ક્ષેત્રસમાનિ) સ્વલુ વિદેહસમકાનિ

(મહાવિદેહ ક્ષેત્રતુલ્યાનિ) મધ્યમકાનિ ॥૧॥ ઇતિ ।

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘સંખેજ્જેસુ ણં મંતે ! વાણમંતરાવાસસયસહસેસુ ણ્ણસમણં

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન છે એસા પૂછતે હૈં—‘તેણં મંતે ! કિં સંખેજ્જ-વિત્થડા અસંખેજ્જવિત્થડા’ હે મદન્ત ! યે વાનવ્યન્તરોં કે અસંખ્યાત લાલ્લ મવનાવાસ કયા સંખ્યાતયોજન કે વિસ્તારવાલે હૈં, યા અસંખ્યાત યોજન કે વિસ્તારવાલે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘ગોયમા ! હે ગૌતમ ! ‘સંખેજ્જવિત્થડા, નો અસંખેજ્જ-વિત્થડા’ યે વાનવ્યન્તરોં કે આવાસ સંખ્યાતવિસ્તારવાલે હી હૈં, અસંખ્યાતવિસ્તારવાલે નહીં હૈં । તથાચોક્તમ્—જંબુદ્વીપસમા સ્વલુ’ ઇત્યાદિ । તાત્પર્ય એસા હૈં કિ વાનવ્યન્તરોં કે જો ક્ષુદ્રાવાસ હૈં—વે મરત, ણેરવતક્ષેત્ર કે સમાન હૈં ઓર જો મધ્યમ આવાસ હૈં વે મહાવિદેહ ક્ષેત્ર કે સમાન હૈં તથા જો હસકે ઉત્કૃષ્ટ નગર હૈં વે જમ્બુદ્વીપ કે સમાન હૈં ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન છે એસા પૂછતે હૈં—સંખેજ્જેસુ ણં મંતે ! વાણમંતરા-

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ તેણં મંતે ! કિં સંખેજ્જવિત્થડા અસંખેજ્જવિત્થડા” હે મગવન્ ! વાનવ્યન્તરોના તે અસંખ્યાત લાલ્લ ભવનાવસો શું સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા છે ?, કે અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—“ગોયમા ! સંખેજ્જવિત્થડા, નો અસંખેજ્જવિત્થડા” હે ગૌતમ ! વાનવ્યન્તરોના તે આવાસો સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા છે, અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા નથી કહ્યું પણ છે કે—“ જંબુદ્વીપસમા સ્વલુ” ઇત્યાદિ—તાત્પર્ય એ છે કે “વાનવ્યન્તરોના જે ક્ષુદ્રાવસો સૌથી નાના છે, તેઓમરત ઓરવત ક્ષેત્રના સમાન છે, મધ્યમ આવાસો મહાવિદેહ ક્ષેત્ર સમાન છે અને તેમનાં જે નગરો છે, તેઓ જંબુદ્વીપના સમાન છે.”

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ સંખેજ્જેસુ ણં મંતે ! વાણમંતરાવાસસયસહસેસુ ણ્ણ

केवइया वाणमंतरा उववज्जंति?' हे भदन्त । संख्येयविस्तृतेषु खलु वानव्यन्तरा वासशतसहस्रेषु एगसमयेन क्रियन्तो वानव्यन्तरा उपपद्यन्ते ? भगवानाह—'एवं जहा असुरकुमाराणं । संखेज्जवित्थडेसु तिन्नि गमगा तहेव भाणियव्वा । वाणमंतराण वि तिन्नि गमगा' हे गौतम । एवं—पूर्वोक्तरीत्यैव यथा असुरकुमाराणां संख्येयविस्तृतेषु असुरकुमारावासेषु त्रीणि गमकानि—उत्पादो—द्वर्तना—सत्ता' विषयका आलापकाः भणितानि तथैव वानव्यन्तराणामपि संख्येयविस्तृतेषु वानव्यन्तरावासेषु त्रीणि गमकानि—'उत्पादो—द्वर्तना—सत्ता' विषयका आलापकाः' भणितव्यानि, गौतमः पृच्छति—'केवइयाणं भंते । जोइसियविमाणावाससयसहस्सा पणत्ता ?' हे भदन्त । क्रियन्ति खलु ज्योतिषिकविमानावासशतसहस्राणि

वाससयसहस्रेषु एगसमएणं केवइया वाणमंतरा उववज्जंति' हे भदन्त । संख्यातयोजनविस्तारवाले वानव्यन्तरो के आवासों में एक समय में कितने वानव्यन्तर उत्पन्न होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—'एवं जहा असुरकुमारा णं संखेज्जवित्थडेसु' तिन्नि गमगा, तहेव भाणियव्वा, वाणमंतराण वि तिन्नि गमगा' हे गौतम । पूर्वोक्तरीति के अनुसार असुरकुमारों के संख्यातविस्तारवाले असुरकुमारावासों में उत्पाद उद्वर्तना और सत्ताविषयक आलाप कहे जा चुके हैं, उसी प्रकार से वानव्यन्तरो के भी संख्यातयोजनविस्तारवाले वानव्यन्तरावासों में उत्पाद, उद्वर्तना एवं सत्ता विषयक तीन आलापक कहना चाहिये । अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—'केवइयाणं भंते जोइसियविमाणावाससयसहस्सा पणत्ता' हे भदन्त । ज्योतिषिक विमानावास कितने लाख कहे

समएणं केवइया वाणमंतरा उववज्जंति?' हे भगवन् । संख्यात योजनना विस्तारवाणा वानव्यन्तरावासोभां ओक समयभां डेट्ठा वानव्यन्तर देवो उत्पन्न थाय्ये ?

भडावीर प्रभुनो । उत्तर—“एवं जहा असुरकुमाराणं संखेज्जवित्थडेसु, तिन्नि गमगा, तहेव भाणियव्वा, वाणमंतराण वि तिन्नि गमगा” हे गौतम । असुरकुमारेना संख्यात योजनना विस्तारवाणा असुरकुमारावासोभां उत्पाद, उद्वर्तना अने सत्ताविषयक त्रय आलापके पडेला प्रकट करवाभां आया छे, ओज्जप्रमाणे वानव्यन्तरेना पण्ण संख्यात योजनना विस्तारवाणा वानव्यन्तरावासोभां पण्ण उत्पाद, उद्वर्तना अने सत्ताविषयक त्रय आलापक कडेवा जेधं अ.

गौतम स्वामीनो प्रश्न—“केवइयाणं भंते । जोइसियविमाणावाससयसहस्सा पणत्ता” हे भगवन् । ज्योतिषिक देवाना डेट्ठा दाअ विमानावास कइया छे ?

પ્રજ્ઞાતાનિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! અસંખેજ્જા જોહસિયવિમાનાવાસસયસહસ્સા પળ્લત્તા’ હે ગૌતમ ! અસંખયેયાનિ જ્યોતિષિકવિમાનાવાસશતસહસ્સાણિ પ્રજ્ઞાતાનિ. ગૌતમઃ વૃત્છત્તિ—‘તેણં મંતે ! કિં સંખેજ્જવિત્થહા ? અસંખેજ્જવિત્થહા ?’ હે મદન્ત ! તે સ્વહુ અસંખયેયલક્ષાઃ જ્યોતિષિકવિમાનાવાસાઃ કિં સંખયેયવિસ્તૃતાઃ સન્તિ ? કિંવા અસંખયેયવિસ્તૃતાઃ સન્તિ ? મગવાનાહ—‘એવં જહા વાળમંતરાણં તહા જોહસિયાણ વિ તિન્નિ ગમગા માણિયવ્વા, નવરં ઇગા તેહલ્લેસ્સા, ઉવવજ્જંતેસુ પળ્લત્તેસુ ય અસન્ની નત્થિ, સેસં તં ચેવ’ એવં—પૂર્વોક્તરીત્યા યથા વાનવ્યન્તરાણાં ત્રીણિ ગમકાનિ—‘ઉત્પાદો—ઉદ્વર્તના—સત્તા’ ત્રિપયણિ પ્રતિષાદિતાનિ, તથૈવ જ્યોતિષિકાણામપિ ત્રીણિ ગમકાનિ—‘ઉત્પાદો—ઉદ્વર્તના—સત્તા’ ત્રિપયકાણિ મણિતવ્યાનિ પ્રતિષ્ઠવ્યાનિ, તથા ચ—‘એગસદ્દિમાગં કાઠ્ઠણજોયણં’ ઇત્યાદિ પ્રામાણ્યેન

ગયે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘અસંખેજ્જા જોહસિયવિમાનાવાસસયસહસ્સા પળ્લત્તા’ જ્યોતિષિકવિમાનાવાસ અસંખ્યાતલાલ્લ કહે ગયે હૈં. અવ ગૌતમસ્વામી સે એસા કહેતે હૈં—‘તે ણં મંતે ! કિં સંખેજ્જવિત્થહા, અસંખેજ્જવિત્થહા’ હે મદન્ત ! જ્યોતિષિકવિમાનાવાસ કયા સંખ્યાતયોજનવાલે હૈં, યા અસંખ્યાતયોજનવિસ્તાર વાલે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘એવં જહા વાળમંતરાણં તહા જોહસિયાણ વિ તિન્ન ગમગા માણિયવ્વા, નવરં ઇગા તેહલ્લેસ્સા, ઉવવજ્જંતેસુ પળ્લત્તેસુ ય અસન્ની નત્થિ સેસં તં ચેવ’ હે ગૌતમ ! પૂર્વોક્તરીતિ કે અનુસાર જૈસે વાનવ્યન્તરોં કે ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના એવં સત્તા વિષયક ત્રીણ આલાપ કહે ગયે હૈં, ડસી પ્રકાર જ્યોતિષકોં કે ઓ ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના એવં

મહાવીર પ્રબુને ઉત્તર—“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! અસંખેજ્જા જોહસિયવિમાનાવાસસયસહસ્સા પળ્લત્તા ” જ્યોતિષિક દેવેના વિમાનાવાસો અસંખ્યાત લાખ કહ્યા છે.

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન—તે ણં મંતે ! કિં સંખેજ્જવિત્થહા, અસંખેજ્જવિત્થહા ? ” હે મગવન્ ! જ્યોતિષિકોના વિમાનાવાસો શું સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા છે, કે અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા છે ?

મહાવીર પ્રબુને ઉત્તર—“ એવ જહા વાળમંતરાણં તહા જોહસિયાણ વિ તિન્નિ ગમગા માણિયવ્વા, નવરં ઇગા તેહલ્લેસ્સા, ઉવવજ્જંતિ તેસુ પળ્લત્તેસુ ય અસન્ની નત્થિ, સેસં તત્તેવ ” હે ગૌતમ ! પહેલા વાનવ્યન્તરોના ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના અને સત્તાવિષયક જેવા ત્રણ આલાપકો કહ્યા છે, એવા જ જ્યોતિષિકોના ઉત્પાદ ઉદ્વર્તના અને સત્તાવિષયક ત્રણ આલાપકો કહેવા જોઈએ. તથા

જ્યોતિષ્કે સંખ્યેયવિસ્તૃતા એવ વિમાનાવાસાઃ પ્રતિપત્તવ્યાઃ, કિન્તુ નવરં-પૂર્વા-
પેક્ષયા વિશેષસ્તન્ન એકા તેજોલેશ્યૈવ વક્તવ્યા, વાનવ્યન્તરે તુ લેશ્યાચતુષ્ટય-
મુક્તમ્, તથા ઉત્પદ્યન્તેષુ-ઉત્પદ્યન્તે પદોપલક્ષિતેષુ વાનવ્યન્તરેષુ અસંજ્ઞિનઃ
ઉત્પદ્યન્તે ડ્યુત મત્રતુ તન્નિપેધો વોધ્યઃ, તથા ચ જ્યોતિષ્કેષુ અસંજ્ઞિનો નોત્પદ્યન્તે,
એવં પ્રજ્ઞપ્તેષુ-પ્રજ્ઞપ્તપદોપલક્ષિતેષુ સત્તાવિષયકેષુ ચાત્ર અસંજ્ઞિનો ન સન્તિ,
ઉત્પાદાભાવાત્ इति भावः । શેષં તદેવ-પૂર્વોક્તવાનવ્યન્તરાવાસવદેવ જ્યોતિષ્કા-
વાસેऽપિ વોધ્યમ્ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સોહમ્મે ણં મંતે । કપ્પે કેવદ્ધયા વિમાણા-
વાસસયસહસ્સા પળ્લણ્ણા ?’ હે મદન્ત ! સૌધર્મે સ્વલ્લ કર્ણે કિયન્તિ વિમાનાવાસ-
શતસહસ્સાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! વત્તીસં વિમાણાવાસસયસહસ્સા

સત્તાવિષયક ત્રીજા આલાપક કહનાં ચાહિયે । તથા ચ ‘એગસદ્ધિમાગં
કાઝ્ઞ જોયણં’ ઇત્યાદિ પ્રમાણ સે જ્યોતિષ્ક મેં સંખ્યાતયોજનવિસ્તાર-
વાલે હી વિમાનાવાસ જાનનાં ચાહિયે । કિન્તુ પૂર્વકથન કી અપેક્ષા હસ
કથન મેં યદિ કોઈ વિશેષતા હૈ તો વહ એસી હૈ કિ યહાં પર કેવલ
એક તેજોલેશ્યા હી હૈ, વાનવ્યન્તરો મેં ચાર લેશ્યાઈ હૈ । તથા ઉત્પાદ
પદોપલક્ષિતવાનવ્યન્તરો મેં અસંજ્ઞી ઉત્પન્નહોતે કહેગયે હૈ,
યહાં પર ઉનકા નિષેધ કિયાગયા હૈ । અર્થાત્ જ્યોતિષ્કો મેં
અસંજ્ઞી ઉત્પન્ન નહીં હોતે હૈ । હસી પ્રકાર પ્રજ્ઞસપદોપલક્ષિત
इन ज्योतिष्को मેं अસंજ્ઞી જીવ નહીં હૈ ક્યોંકિ इनका यहाँ
उत्पाद ही नहीं होता है । बाकी का और सब कथन यहाँ पूर्वो-
क्तवानव्यन्तरावास की तरह से ही जानना चाहिये । अब गौतमस्वामी
प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘सोहममे णं मंते ! कप्पे केवद्वया विमाणावासस-
यसहस्सा पण्णत्ता’ हे मदन्त ! सौधर्मकल्प में-कितने लाख विमाना-

“એગસદ્ધિમાગં કાઝ્ઞ જોયણં” ઇત્યાદિ કથન અનુસાર જ્યોતિષ્કોના
વિમાનાવાસો સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા જ સમજવા વાનવ્યન્તરોના
કથન કરતાં અહીં એટલી જ વિશેષતા છે કે વાનવ્યન્તરોમાં ચાર લેશ્યાઓ
હોય છે, પરંતુ જ્યોતિષ્કોમાં માત્ર તેજોલેશ્યાનો જ સદ્ભાવ હોય છે.
વળી વાનવ્યન્તરોમાં અસંજ્ઞી ઉત્પન્ન થાય છે, પરંતુ જ્યોતિષ્કોમાં અસં-
જ્ઞીના ઉત્પાદ કહ્યો નથી બાકીનું સમસ્ત કથન વાનવ્યન્તરોના જેવું જ સમજવું.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“સોહમ્મેણં મંતે ! કપ્પે કેવદ્ધયા વિમાણાવાસસયસ-
હસ્સા પળ્લણ્ણા” હે ભગવન્ ! સાધર્મ દેવલોકમાં કેટલા લાખ વિમાનાવાસ કહ્યા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ગોયમા ! વત્તીસં વિમાણાવાસસયસહસ્સા પળ્લણ્ણા”
હે ગૌતમ ! સૌધર્મ કલ્પમાં ૩૨ લાખ વિમાનાવાસ કહ્યા છે,

પણત્તા' હે ગૌતમ ! સૌધર્મકલ્પે દ્વાત્રિંશદ્વિમાનાવાસશતસહસ્રાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘તેજં મંતે ! કિં સંખેજ્જવિત્થડા, અસંખેજ્જવિત્થડા ?’ હે મદન્ત ! તે સ્વલુ દ્વાત્રિંશલ્લક્ષવિમાનાવાસાઃ કિં સંખેયવિસ્તૃતાઃ સન્તિ ? કિંવા અસંખેયવિસ્તૃતાઃ સન્તિ ? મમવાનાહ—ગોયમા ! સંખેજ્જવિત્થડા વિ, અસંખેજ્જવિત્થડા વિ’ હે ગૌતમ ! સૌધર્મ વિમાનાવાસાઃ સંખેયવિસ્તૃતા અપિ સન્તિ, અસંખેયવિસ્તૃતા અપિ સન્તિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘સોહમ્મે જં મંતે ! કપ્પે વત્તીસાણ વિમાણાવાસસયસહસ્સેસુ સંખેજ્જવિત્થડેસુ વિમાણેસુ ઇગ્ગસમણં કેવદ્દયા સોહમ્મા દેવા ઉવવજ્જંતિ ?’ હે મદન્ત ! સૌધર્મે સ્વલુ કલ્પે દ્વાત્રિંશતિ વિમાનાવાસશતસહસ્રેષુ દ્વાત્રિંશલ્લક્ષવિમાનાવાસેષુ સંખેયવિસ્તૃતેષુ વિમાણેષુ ઇકસમયેન ક્રિયન્તઃ સૌધર્માઃ દેવા ઉપપદ્યન્તે ? ‘કેવદ્દયા તેઝલેસ્સા ઉવવજ્જંતિ ?’

વાસ કહે ગયે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘ગોયમા ! વત્તીસાં વીમાણાવાસસયસહસ્રા પળણત્તા’ હે ગૌતમ । સૌધર્મકલ્પ મેં ૩૨ લાખ વિમાનાવાસ કહે ગયે હૈં । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—‘તે જં મંતે ! કિં સંખેજ્જવિત્થડા, અસંખેજ્જવિત્થડા’ હે મદન્ત ! સૌધર્મકલ્પ મેં ૩૨ લાખ વિમાનાવાસ સંખ્યાતયોજનવિસ્તારવાલે હૈં ? યા અસંખ્યાતયોજન વિસ્તારવાલે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ । ‘સંખેજ્જવિત્થડા વિ અસંખેજ્જવિત્થડા વિ’ યે સૌધર્મદેવલોકસંબંધી ૩૨ લાખ વિમાનાવાસસંખ્યાતયોજનવિસ્તારવાલે મી હૈં ઓર અસંખ્યાતયોજનવિસ્તારવાલે મી હૈં । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—‘સોહમ્મેજં મંતે ! કપ્પે વત્તીસાણ વિમાણાવાસસયસહસ્સેસુ સંખેજ્જવિત્થડેસુ ઇગ્ગસમણં કેવદ્દયા સોહમ્મા દેવા ઉવવજ્જંતિ’ હે મદન્ત । સૌધર્મકલ્પ કે ૩૨ લાખ વિમાનાવાસોં મેં કે સંખ્યાતયોજનવિસ્તારવાલે વિમાનાવાસોં મેં ઇકસમય મેં કિનને સૌધર્મદેવ ઉત્પન્ન

ગૌતમસ્વામીનો પ્રશ્ન—‘તે જં મંતે ! કિં સંખેજ્જવિત્થડા, અસંખેજ્જવિત્થડા ?’ હે ભગવન્ ! સૌધર્મકલ્પના ૩૨ લાખ વિમાનાવાસોં શું સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા છે, કે અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા છે ?

ઉત્તર—‘ગોયમા !’ હે ગૌતમ ! “સંખેજ્જવિત્થડા વિ અસંખેજ્જવિત્થડા વિ.” સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા પણ છે અને અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા પણ છે.

ગૌતમસ્વામીનો પ્રશ્ન—“સોહમ્મેજં મંતે ! કપ્પે વત્તીસાણ વિમાણાવાસસયસહસ્સેસુ સંખેજ્જવિત્થડેસુ વિમાણેસુ ઇગ્ગસમણં કેવદ્દયા સોહમ્મા દેવા ઉવવજ્જંતિ” હે ભગવન્ ! સૌધર્મકલ્પના ૩૨ લાખ વિમાનાવાસોંના જે સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા વિમાનાવાસોં છે, તેમાં ઓક સમયમાં કેટલા સૌધર્મ દેવો ઉત્પન્ન થાય છે ? ‘કેવદ્દયા તેઝલેસ્સા ઉવવજ્જંતિ ?’ કેટલા તેઝલેશ્યાવાળા ઉત્પન્ન થાય છે ?

ક્રિયન્તસ્તેજોલેશ્યાવન્ત ઉપપદ્યન્તે ? મગવાનાહ-‘ એવં જહા જોહસિયાણં તિન્નિ-
ગમગા તહેવ તિન્નિ ગમગા માણિયવ્વા ’ એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા યથા જ્યોતિષિકાણં
ત્રીણિ ગમકાનિ ઉત્પાદોદ્-વર્તના-સત્તા વિષયકાણિ આલાપકરૂપાણિ મણિતાનિ
તથૈવ સૌધર્મિકાણામપિ દેવાનાં ત્રીણિ ગમકાનિ-પૂર્વોક્તાનિ અમિલાપકરૂપાણિ
મણિતવ્યાનિ, ‘ નવરં તિસુ વિ સંખેજ્જા માણિયવ્વા ’ ઓહિનાણી, ઓહિદંસણી
ચવાવેયવ્વા, સેસં તં ચેવ ’ નવરં-પૂર્વાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ અત્ર ત્રિભ્વપિ ગમકેષુ-
ઉત્પાદો-દ્વર્તના-સત્તા વિષયકેષુ સંખ્યેયાઃ સૌધર્મિકા દેવાઃ મણિતવ્યાઃ, અવધિ-
જ્ઞાનિનઃ, અવધિદર્શનિનશ્ચ ચ્યાવધિતવ્યાઃ પ્રચ્યાવનીયાઃ ‘ ચ્યવન્તિ ’ પદેન વ્યવ-
હર્તવ્યાઃ યતો હિ સૌધર્માદિકલ્પાચ્ચ્યુતાસ્સન્તસ્તીર્થઙ્કરાદયો ભવન્તિ અતોઽવધિ

હોતે હૈં ? ‘ કેવદ્દયા તેજલેસ્સા ઉવવજ્જંનિ ’ કિતને તેજોલેશ્યાવાલે
ઉત્પન્ન હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મૈં-પ્રભુ કહતે હૈં-‘ એવં જહા જોહસિયા ણં
તિન્નિ ગમગા તહેવ તિન્નિ ગમગા માણિયવ્વા ’ હે ગૌતમ ! જ્યોતિષિકોં
કે જૈસે ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના ઓર સત્તાવિષયક ત્રીન આલાપક કહે
ગયે હૈં વૈસે હી આલાપક ત્રીન યહાં પર ઓ કહના ચાહિયે । ‘ નવરં
તિસુ વિ સંખેજ્જા માણિયવ્વા, ઓહિનાણી, ઓહિદંસણી ય ચવાવેયવ્વા,
સેસં તં ચેવ ’ પરન્તુ જ્યોતિષિકદેવોં કે ત્રીન આલાપકોં કી અપેક્ષા
યહાં કે ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના ઓર સત્તા કે આલાપકોં મૈં ‘ સંખ્યાત ’ કા
પાઠ વોલના ચાહિયે । તથા ચ-સંખ્યાતસૌધર્મદેવ હી ઉત્પન્ન હોતે હૈં,
સંખ્યાત સૌધર્મદેવ હી ઉદ્વર્તના કરતે હૈં ઓર સંખ્યાત હી
સૌધર્મદેવ સત્તા મૈં મૌજૂદ રહતે હૈં, અવધિજ્ઞાની ઓર અવધિ-
દર્શની યહાં સે ચ્યુત હોતે હૈં । ક્યોંકિ સૌધર્માદિકલ્પોં સે
ચચિત હુએ જીવ તીર્થકરાદિક હોતે હૈં । બાકી કા ઓર સબ કથન યહાં

મહાવીર પ્રભુને । ઉત્તર-“ એવં જહા જોહસિયાણં તિન્નિ ગમગા તહેવ
તિન્નિ ગમગા માણિયવ્વા ” હે ગૌતમ ! જ્યોતિષિકોના ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના
અને સત્ત વિષયક જેવાં ત્રણ આલાપકો કહેવામાં આવ્યા છે, એવાં જ ત્રણ
આલાપકો અહીં પણ કહેવા બોધાયે. “ નવરં તિસુ વિ સંખેજ્જા માણિયવ્વા,
ઓહિનાણી, ઓહિદંસણી ય ચવાવેયવ્વા, સેસં તંચેવ ” જ્યોતિષિકોના ત્રણ
આલાપકો કરતાં આ ત્રણ આલાપકોમાં એટલી જ વિશેષતા છે કે ત્યાં ત્રણ
આલાપકોમાં “ સંખ્યાત પદ વપરાયું ” છે, તેને બદલે અહીં ‘ અસંખ્યાત ’
પદ મૂક્યું બોધાયે. જેમ કે....સંખ્યાત જીવો ત્યાં સૌધર્મ દેવ રૂપે ઉત્પન્ન
થાય છે, સંખ્યાત સૌધર્મ દેવો ત્યાંથી ઉદ્વર્તના કરે છે અને ત્યાં સંખ્યાત
સૌધર્મદેવો વિદ્યમાન છે. સૌધર્મ કલ્પમાંથી અવધિજ્ઞાની જીવો ત્યાંથી ચ્યુત
થાય છે, કારણ કે સૌધર્માદિ કલ્પમાંથી ચ્યુત થયેલા જીવો તીર્થકરાદિક

જ્ઞાન્યાદયશ્ચ્યાવયિતવ્યા इति भावः, शेषं तदेव-पूर्वोक्तवदेव बोध्यम् । 'असंखेज्जवित्थडेसु एवं चेव तिन्नि गमगा, नवरं तिसु वि गमएसु असंखेज्जा भाणियव्वा' असंख्येयविस्तृतेषु सौधर्म विमानावासेषु एवमेव संख्येयविस्तृतवदेव त्रीणि गमकानि-उत्पादादिविषयकाणि बोध्यानि, नवरं-पूर्वापेक्षया विशेषस्तु-त्रिष्वपि गमकेषु असंख्येयाः सौधर्मादिकाः भणितव्याः । 'ओहिनाणी य, ओहि-दंसणी य संखेज्जा चयंति, सेसं तं चेव' अवधिज्ञानिनश्च, अवधिदर्शनिनश्च संख्ये-याश्च्यवन्ति, संख्येयानामेव तीर्थङ्करादित्वेनोत्पादसद्भावात्, शेषं तदेव-पूर्वो-क्तवदेव अवसेयम्, 'एवं जहा सोहम्मे वत्तव्वया भणिया तहा ईसाणे वि छ गमगा

पूर्वोक्त जैसा ही जानना चाहिये 'असंखेज्जवित्थडेसु एवं चेव तिन्नि-गमगा, नवरं तिसु वि गमएसु असंखेज्जा भाणियव्वा' तथा असं-ख्यातयोजनविस्तारवाले जो सौधर्मविमानावास हैं उनमें संख्यात-योजनविस्तारवाले सौधर्मविमानावासों के जैसे उत्पाद, उद्घर्त्तना, सत्ताविषयक आलापक कहना चाहिये । परन्तु इन आलापकों में संख्यातपद की जगह असंख्यातपद का प्रयोग करना चाहिये । 'अवधिज्ञानी और अवधिदर्शनी यहां से-असंख्यातयोजनविस्तारवाले सौधर्मविमानावासों से-असंख्यात की मात्रा में चचित नहीं होते हैं-किन्तु संख्यात की मात्रा में ही चचित होते हैं' । क्योंकि तीर्थकरा-दिकरूप से जो उत्पन्न होते हैं, वे संख्यात ही उत्पन्न होते हैं असं-ख्यात नहीं । बाकी का और सब कथन पहिले कहे गये जैसा ही जानना चाहिये । 'एवं जहा सोहम्मे वत्तव्वया भणिया, तहा ईसाणे

થાય છે. ખાકીનું સમસ્ત કથન જ્યોતિષિકોના કથન જેવું જ સમજવું. "અસંખેજ્જવિત્થડેસુ એવં ચેવ તિન્નિ ગમગા, નવરં તિસુ વિ ગમએસુ અસંખેજ્જા ભાણિયવ્વા" અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા જે સૌધર્મકલ્પના વિમા નાવાસો છે, તેમાં સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા વિમાનાવાસોના જેવાં જ ઉત્પાદ, ઉદ્ઘર્તના અને સત્તાવિષયક આલાપકો કહેવા જોઈએ, પરન્તુ આ આલાપકોમાં સંખ્યાત પદને બદલે અસંખ્યાત પદનો પ્રયોગ કરવો જોઈએ. "અવધિજ્ઞાની અને અવધિદર્શની અહીંથી (અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તાર-વાળા સૌધર્મવિમાનાવાસોમાંથી) અસંખ્યાતની માત્રામાં રચુત થતા નથી, પણ સંખ્યાતની માત્રામાં જ રચુત થાય છે, કારણ કે જે જીવો ત્યાંથી રચવીને તીર્થ"કરાદિ રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે, તેમની સંખ્યા સંખ્યાત જ છે, અસંખ્યાત નથી ખાકીનું સમસ્ત કથન પૂર્વોક્ત કથન અનુસાર જ સમજવું.

માણિયન્વા ' एवं पूर्वेक्तरीत्या यथा सौधर्मे कल्पे वक्तव्यता भणिता तथा ईशाने-
ऽपि कल्पे षड्गमकानि-उत्पादो-द्वर्तना-सत्ताविषयकाणि त्रीणि संख्यात-
विस्तृतानाश्रित्य, एनान्येव त्रीणि असंख्यातविस्तृतानाश्रित्य, इत्येवं षड्गमकानि
भणितव्यानि । ' सणकुमारे एवं चेव ' सनत्कुमारे कल्पे, एवमेव-पूर्वेक्तरीत्यैव
संख्यातासंख्यातविस्तृतानाश्रित्य त्रयाणां त्रयाणाम्-उत्पादो-द्वर्तना-सत्ता
विषयकाणामालापकानां मे ऋणेन षट् आलापका भणितव्याः, ' नवरं इत्थी वेयगा
न उववज्जंति ' नवरं सौधर्मेशानापेक्षया विशेषस्तु सनत्कुमारे स्त्रीवेदका न उप-
पद्यन्ते, स्त्रियो देव्यः सनत्कुमारादिषु नोत्पद्यन्ते, ' नवा तत्र देव्यः सन्ति-

વિ છ ગમગા માણિયન્વા' જિસ પ્રકાર સે સંખ્યાતયોજન વિસ્તારવાલે
સૌધર્મદેવાવાસોં કે યે ઉત્પાદ ઉદ્વર્તના એવં સત્તાવિષયક આલાપક
કહે ગયે હૈં उसी प्रकार से संख्यातयोजनविस्तारवाले और असं-
ख्यातयोजन विस्तारवाले ईशानदेवावासों के भी तीन तीन-छ आला-
पक-उत्पाद, उद्वर्तना और सत्ता विषयक कहना चाहिये । 'सणकुमारे
एवं चेव' सनत्कुमारकल्प में भी इसी प्रकार से संख्यात असंख्यात-
विस्तारवाले सनत्कुमारावासों को लेकर के तीन तीन ६ आलापक
उत्पाद, उद्वर्तना और सत्ता विषयक कहना चाहिये । 'नवरं इत्थी-
वेयगान उववज्जंति' परन्तु ईशानदेवावासों के आलापकों की अपेक्षा
यहां जो विशेषता है वह ऐसी है कि यहां स्त्री वेदी उत्पन्न नहीं होते

“ एवं જહા સોહર્મે વત્તવ્વયા મણિયા, તદા ઈશાણે વિ છ ગમગા માણિયન્વા ”
જેવી રીતે સંખ્યાત અને અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા સૌધર્મવિમા-
નાવાસોમાં ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના અને સત્તા વિષયક ત્રણ ત્રણ આલાપકો
કહેવામાં આવ્યા છે, એવા જ ત્રણ ત્રણ આલાપકો-કુલ છ આલાપકો-ઈશા-
નકલ્પના સંખ્યાત અને અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા વિમાનાવાસોમાં
ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના અને સત્તાના વિષયમાં પણ કહેવા જોઈએ “ સણકુમારે
एवं चेव ” સનત્કુમાર કલ્પના સંખ્યાત અને અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તાર-
વાળા વિમાનાવાસોમાં ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના અને સત્તાવિષયક ત્રણ ત્રણ આલાપકો
-કુલ છ આલાપકો-પણ એજ પ્રમાણે કહેવા જોઈએ. “ नवरं इत्थीवेयगा
न उववज्जंति ” પરન્તુ સૌધર્મ અને ઈશાનના દેવાવાસો કરતાં અહીં વિશેષતા
એટલી જ છે કે અહીં (સનત્કુમાર કલ્પમાં) સ્ત્રીવેદી ઉત્પન્ન થતાં નથી, એટલે
કે દેવીઓ ઉત્પન્ન થતી નથી કારણ કે સૌધર્મ અને ઈશાન, આ બે દેવલોકમાં
જ દેવીઓનો ઉત્પાદ કહ્યો છે ત્યાર પછીના સનત્કુમારાદિ દેવલોકોમાં દેવી-

इत्याह-‘पणत्तेसु य न भणंति’ प्रज्ञप्तेषु-प्रज्ञप्तपदोपलक्षित सत्ताविषयक गमके च स्त्रीवेदका न भण्यन्ते, सनत्कुमारादिषु देवीनां सत्ताया अभावात् किन्तु तत्र सनत्कुमारादिषु, अधस्तनदेवल्लोकादेवीनां गमनसंभवात् तत्रतो देवीनामुद्धर्तनं कदाचिद्भवतीति उद्धर्तना न निषिद्धेति भावः । ‘असन्नी तिसु वि गमएसु न भणंति, सेसं तं चेव’ असंज्ञिनः सनत्कुमारावासेषु त्रिष्वपि गमकेषु-उत्पादो-उद्धर्तना-सत्ता विषयकेषु आलापकेषु न भण्यन्ते । सनत्कुमारादिदेवानां संज्ञिभ्य एवोत्पाद-सद्भावेन च्युतानां च संज्ञिष्वेव गमनेन, गमकत्रयेऽपि असंज्ञित्वस्थामद्भावात्, हैं । अर्थात् देवियां यहां उत्पन्न नहीं होता हैं, क्योंकि देवियों का उत्पाद-दो देवलोक तक-सौधर्म ईशान देवलोक तक ही-कहा गया है । आगे के सनत्कुमारादि देवलोकों में नहीं । अतः जब इनका यहां उत्पाद ही नहीं है तब ‘पणत्तेसु य न भणंति’ प्रज्ञप्तपदोपलक्षित-सत्ताविषयक गमकों में स्त्रीवेदी नहीं कहे गये हैं । क्योंकि सनत्कुमारादिकों में देवियों का सत्ता में अभाव कहा गया है, सनत्कुमादिकों में जो देवियां आती हैं वे अधस्तनदेवलोक से ही आती हैं । अतः वहां से कदाचित् देवियों की उद्धर्तना होती है-इसीलिये उद्धर्तना का निषेध यहां नहीं किया गया है । असन्नी तिसु वि गमएसु न भणंति, सेसं तं चेव’ असंज्ञी जीव सनत्कुमारावासों के तीनों भी उत्पाद, उद्धर्तना, और सत्ताविषयक आलापकों में नहीं कहे गये हैं । क्योंकि सनत्कुमादि देवों का उत्पाद संज्ञी जीवों में से ही होता है और जब ये वहां से चवित होते हैं-तब

એનો ઉત્પાદ કહ્યો નથી. આ રીતે સનત્કુમાર દેવલોકમાં દેવીઓની ઉત્પત્તિ જ થતી ન હોવાથી, “ પણત્તેસુ ય ન ભણંતિ ” પ્રજ્ઞપ્તપદોપલક્ષિત સત્તાવિષયક આલાપકોમાં પણ સ્ત્રીવેદીનો અભાવ જ કહ્યો છે, કારણ કે સનત્કુમારાદિક દેવલોકોમાં દેવીઓની વિદ્યમાનતાનો જ અભાવ કહ્યો છે. સનત્કુમારાદિકોમાં જે દેવીઓ આવે છે, તેઓ અધસ્તન (નીચેના) દેવલોકમાંથી જ આવે છે. તેથી ત્યાં ક્યારેક દેવીઓની ઉદ્ધર્તના થાય છે, તેથી અહીંયા દેવીઓની ઉદ્ધર્તનાનો નિષેધ કહ્યો નથી. “ અસન્ની તિસુ વિ ગમસુ ન ભણંતિ, સેસં તંચેવ ” સનત્કુમારાવાસોના ત્રણે આલાપકોમાં અસંજી જીવોનું કથન કરવું જોઈએ નહીં, કારણ કે ત્યાં અસંજી જીવો ઉત્પન્ન થતા નથી, ત્યાંથી અસંજી જીવોની ઉદ્ધર્તના થતી નથી અને ત્યાં અસંજી જીવો હોતા પણ નથી, કારણ કે સનત્કુમારાદિ દેવોનો ઉત્પાદ સંજી જીવોમાંથી જ થાય છે અને ત્યાંથી ચવીને તેઓ સંજી જીવોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી ત્રણે આલા-

‘एवं जाव सहस्रारे’ एवं-पूर्वीकनदेव यावत् माहेन्द्रे, ब्रह्मलोके, लान्तके, महा-
शुके, सहस्रारे च कल्पे आसेयम्, सहस्रारान्तेषु कल्पेषु तिर्यग्योनिकानामुत्पादेन
असंख्येयानां त्रिविधं गमकेषु उत्पादो-द्वर्तना-सत्ता विणयकेषु सद्भावात्,
नाणत्तं विमाणेषु लेखासु य, सेसं तं चेव’ नानात्वं-पृथक्त्वं विमानेषु लेखासु
चावसेयम्, तत्र विमानेषु नानात्वम्, तथाहि प्रथमे कल्पे द्वात्रिंशलक्षणि विमा-
नावासाः, द्वितीये अष्टाविंशतिक्षणि विमानावासाः, तृतीये द्वादशलक्षणि,
चतुर्थे अष्ट लक्षणि, पञ्चमे चत्वारिंशलक्षणि, षष्ठे पञ्चाशत् सहस्राणि, सप्तमे चत्वा-
रिंशत्सहस्राणि, अष्टमे षट्सहस्राणि, नवमे दशमे च चतुश्शतानि, एकादशे द्वादशे च

भी એ સંજી જીવો મેં હી ઉત્પન્ન હોતે હેં અતઃ ત્રીનો ગમકો મેં
અસંજી જીવોં કા સદ્ભાવ નહીં કહા ગયો હૈ । ‘एवं जाव सहस्रारे’
હસી પ્રકાર સે યાવત્-માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક ઓર સહસ્રા-
રાન્ત કલ્પોં મેં તિર્યગ્યોનિક જીવોં કા ઉત્પાદ હોને સે અસંખ્યાતયોજ-
નવિસ્તારવાલે इन आवासों के तीनों गमकों में-आलापकों में-उत्पाद,
उद्वर्तना और सत्ताविषयक गमकों में असंख्यात तिर्यग्योनिक जीवों
કા ઉત્પાદ હોને સે અસંખ્યાતતિર્યગ્યોનિક કા સદ્ભાવ કહા ગયા હૈ ।
‘णाणत्तं विमाणेषु, लेखासु य सेसं तं चेव’ તથા પૂર્વકથન કી અપેક્ષા
યહાં વિમાનોં કે કથન મેં ઓર લેખાઓં કે કથન મેં ભિન્નતા હૈ-જો
હસ પ્રકાર સે હૈ-પ્રથમકલ્પ મેં ૩૨ લાખ વિમાનાવાસ હૈં દ્વિતીય કલ્પ મેં ૨૮
લાખ વિમાનાવાસ હૈં ત્રીસરે કલ્પ મેં ૧૨ લાખ વિમાનાવાસ હૈં, ચોથે
કલ્પ મેં ૮ લાખ વિમાનાવાસ હૈં, પાંચવેં કલ્પ મેં ચાર લાખ વિમાનાવાસ
હૈં, છઠે કલ્પ મેં ૫૦ હજાર વિમાનાવાસ હૈં, સાતવેંકલ્પ મેં ૪૦ હજાર
વિમાનાવાસ હૈં, આઠવેં કલ્પ મેં છ હજાર વિમાનાવાસ હૈં, નોવેં ઓર

પકોમાં અસંજી જીવોનો સદ્ભાવ કહ્યો નથી. “एवं जाव सहस्रारे” એજ
પ્રકારનું કથન માહેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાન્તક, મહાશુક અને સહસ્રાર સુધીના
કલ્પોમાં પણ સમજવું આ કલ્પોમાં તિર્યગ્યોનિક જીવોનો ઉત્પાદ હોવાથી
અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા આ આવાસોમાં ત્રણે આલાપકોમાં-ઉત્પાદ,
ઉદ્વર્તના અને સત્તાવિષયક આલાપકોમાં-અસંખ્યાત તિર્યગ્યોનિકનો સદ્ભાવ
કહ્યો છે. “णाणत्तं विमाणेषु लेखासु य, सेसं तं चेव” પૂર્વકથન કરતા આ
કથનમાં વિમાનો અને લેખાઓના કથનમાં જ ભિન્નતા છે. તે નીચે પ્રમાણે
છે-પહેલા કલ્પમાં ૩૨ લાખ વિમાનાવાસ છે, બીજામાં ૨૮ લાખ, ત્રીજામાં
૧૨ લાખ, ચોથામાં ૮ લાખ, પાંચમાંમાં ૪ લાખ, છઠામાં ૫૦ હજાર,
સાતમાંમાં ૪૦ હજાર, આઠમાંમાં ૬ હજાર, નવમાં અને દસમાંમાં ૪૦૦

ત્રીણિ શતાનિ નવગ્રૈવેયકેષુ પ્રથમત્રિકે એકાદશોત્તરશતમ્, દ્વિતીયત્રિકે સપ્તોત્તર-
શતમ્, તૃતીયત્રિકેષુ એકશતમ્, પञ्ચાનુત્તરવિમાનેષુ પञ્ચવિમાનાવાસાઃ સર્વમેલનેન-
૮૪૯૭૦૨૩ ત્રયોવિશત્યધિક સપ્તનવતિસદસોત્તર ચતુરશીતિલક્ષાણિ વિમાના-
વાસાઃ વૈમાનિકાનાં સૌધર્માદારમ્યાનુત્તરવિમાનપર્યન્તાનામ્ અવસેયાઃ, इति,

પ્રતિપત્તવ્યમ્ લેશ્યાસુ તુ નાનાત્વમ્, તથાહિ-પ્રથમે દ્વિતીયકલ્પે તેજોલેશ્યા,
તૃતીયે ચતુર્થે પञ્ચમે ચ કલ્પે પદ્મલેશ્યા, અગ્રે સર્વેષુ કલ્પેષુ શુકલલેશ્યા ભવતિ।
શેષં તદેવ-પૂર્વોક્તવદેવાવસેયમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘આણયપાણયેસુ ણં મંતે !
કલ્પેસુ કેવલ્લેશ્યા વિમાનાવાસસયા પળ્લન્તા?’ હે મદન્ત ! આનતપ્રાણતયોઃ સ્વલુ
કલ્પયોઃ કિયન્તિ વિમાનાવાસશતાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા ! ચતારિ

દશર્વે દેવલોક મેં ૪૦૦ વિમાન હૈં, ૧૧ વેં ઓર ૧૨ વેં દેવલોક મેં ૩૦૦
વિમાનાવાસ હૈં, નવગ્રૈવેયકોં કે પ્રથમત્રિક મેં એક સૌ ગ્યારહ વિમાન હૈં,
દ્વિતીયત્રિક મેં ૧૦૭ વિમાન હૈં, તૃતીયત્રિક મેં ૧૦૦ એક સૌ વિમાન હૈં।
પાંચવેં અનુત્તરવિમાનોં મેં પાંચ વિમાન હૈં। હસં પ્રકાર સવ મિલકર કુલ
વિમાનાવાસોં કા જોડ સૌધર્મ સે લેકર અનુત્તર વિમાનોં તક ૮૪૯૭૦૨૩
હોતા હૈ। હસ પ્રકાર વિમાનોં મેં નાનાત્વ પ્રકટ કર અવ લેશ્યાઓં
મેં નાનાત્વ પ્રકટ કિયો જાતા હૈ-જો હસ પ્રકાર સે હૈ-પ્રથમ ઓર દ્વિતીય
કલ્પ મેં તેજોલેશ્યા હૈ, તૃતીય ચતુર્થ એવં પંચમકલ્પ મેં પદ્મલેશ્યા હૈ,
ઓર હનમેં આગે કે ઓર સવ કલ્પોં મેં કેવલ એક શુકલલેશ્યા હૈ।
બાકી કા ઓર સવ કથન પૂર્વોક્ત જૈસા હી હૈ। અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા
પૂછતે હૈ- ‘આણયપાણયેસુ ણં મંતે ! કલ્પેસુ કેવલ્લેશ્યા વિમાનાવાસસયા
પળ્લન્તા’ હે મદન્ત આનતપ્રાણતકલ્પોં મેં કિનને સૌ વિમાનાવાસ કહે

અને અગિયારમાં અને બારમાં દેવલોકમાં ૩૦૦ વિમાનાવાસ છે. નવગ્રૈવેય-
કોના પહેલા ત્રિકમાં ૧૧૦, બીજા ત્રિકમાં ૧૦૭ અને ત્રીજા ત્રિકમાં ૧૦૧
વિમાનો છે. આ સિવાય અનુત્તર વિમાનો પાંચ કહ્યા છે. આ રીતે સૌધ-
ર્મથી લઇને અનુત્તર વિમાનો પર્યન્તના કુલ વિમાનાવાસો ૮૪૯૭૦૨૩ થાય
છે. હવે લેશ્યાઓની અપેક્ષાએ ભિન્નના પ્રકટ કરવામાં આવે છે-પહેલા અને
બીજા કલ્પમાં તેજોલેશ્યાનો, ત્રીજા, ચોથા અને પાંચમાં કલ્પમાં પદ્મલેશ્યાનો,
અને ત્યાર પછીનાં બધાં કલ્પોમાં શુકલલેશ્યાનો સદ્ભાવ હોય છે. બાકીનું
સમસ્ત કથન પૂર્વોક્ત કથન બેષુ-જ સમજવું.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ આણયપાણયેસુ ણં મંતે ! કલ્પેસુ કેવલ્લેશ્યા વિમાના-
વાસસયા પળ્લન્તા ?” હે ભગવન્ ! આનતપ્રાણત કલ્પોમાં કેટલાં સો વિમાનો કહ્યાં છે ?

વિમાનાવાસસયા પળ્લતા' હે ગૌતમ ! આનતપ્રાણતકલ્પયોશ્વત્વારિ વિમાનાવાસ-
શતાનિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘તેળં મંતે ! કિં સંખેજ્જવિત્થડા અસંખેજ્જ-
વિત્થડા ?’ હે મહાન્ત ! તે સ્વલુ ચતુઃશતવિમાનાવાસાઃ કિં સંખ્યેયવિસ્તૃતા ભવ-
ન્તિ ? કિંવા અસંખ્યેયવિસ્તૃતા ભવન્તિ ? મગમ્મનાદ-‘ગોયમા ! સંખેજ્જવિત્થડા વિ,
અસંખેજ્જવિત્થડા વિ’ હે ગૌતમ ! તે વિમાનાવાસાઃ સંખ્યેયવિસ્તૃતા અપિ સન્તિ, અસં-
ખ્યેયવિસ્તૃતા અપિ સન્તિ, ‘એવં સંખેજ્જવિત્થડેસુ તિન્નિ ગમમા જહા સહસ્સારે, અસં-
ખેજ્જવિત્થડેસુ ઉવવજ્જંતેસુ ય ચયંતેસુ ય એવં ચે । સંખેજ્જા માણિયઘ્વા, પળ્લત્તેમ્મ
અસંખેજ્જા ’ એવં પૂર્વોક્તરીત્યા, સંખ્યેયવિસ્તૃતેષુ વિમાનાવાસેષુ ત્રીણિ ગમકાનિ-
ઉત્પાદો-દ્વર્તના-સત્તાનિપ્રયકાણિ યથા સહસ્સારે કલ્પે પ્રતિપાદિતાનિ તથા

ગયે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં-‘ગોયમા ! ચત્તારિ વિમાનાવાસ-
સયા પળ્લતા' હે ગૌતમ ! આનતપ્રાણતકલ્પો મેં ૪૦૦ વિમાનાવાસ કહે
ગયે હૈં । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે એસા પૂછતે હૈં-‘તેળં મંતે ! કિં
સંખેજ્જવિત્થડા અસંજ્જવિત્થડા' હે મહાન્ત ! યે ૪૦૦ વિમાનાવાસ-
સંખ્યાત યોજનવિસ્તારવાલે હૈં ? યા અસંખ્યાતયોજન વિસ્તારવાલે હૈં ?
હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં-‘ગોયમા ! સંખેજ્જવિત્થડા વિ, અસંખે-
જ્જવિત્થડા વિ' યે સંખ્યાતયોજન વિસ્તારવાલે મી હૈં ઓર અસંખ્યાત-
યોજન વિસ્તારવાલે મી હૈં । ‘એવં સંખેજ્જવિત્થડેસુ તિન્નિ ગમમા-
જહા સહસ્સારે, અસંખેજ્જાવિત્થડેસુ ઉવવજ્જંતેસુ ય ચયંતેસુ ય એવંચેવ
સંખેજ્જા માણિયઘ્વા, પળ્લત્તેસુ અસંખેજ્જા' પૂર્વોક્તરીતિ કે અનુસાર
સંખ્યાતયોજનવિસ્તારવાલે વિમાનાવાસોં મેં ઉત્પાદ ઉદ્ધર્તના સત્તા-

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ ગોયમા ! ચત્તારિ વિમાનાવાસસયા પળ્લતા ”
હે ગૌતમ ! આનતપ્રાણુત કલ્પોમાં ૪૦૦ વિમાનાવાસ કહ્યા છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ તે ણં મંતે ! કિં સંખેજ્જવિત્થડા, અસંખેજ્જવિ-
ત્થડા ? ” હે ભગવન્ ! તે ૪૦૦ વિમાનાવાસો સંખ્યાત યોજનના વિસ્તાર-
વાળા છે, કે અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ ગોયમા ! સંખેજ્જવિત્થડા વિ, અસંખેજ્જવિત્થડા-
વિ ” હે ગૌતમ ! તેઓ સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા પણ છે અને
અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા પણ છે. “ એવં સંખેજ્જવિત્થડેસુ તિન્નિ
ગમમા, જહા સહસ્સારે, અસંખેજ્જવિત્થડેસુ ઉવવજ્જંતેસુ ય ચયંતેસુ ય એવંચેવ
સંખેજ્જા માણિયઘ્વા, પળ્લત્તેસુ અસંખેજ્જા ” આગળ સહસ્સાર કલ્પના સંખ્યાત
યોજનના વિસ્તારવાળા વિમાનાવાસોમાં દેવોના ઉત્પાદ, ઉદ્ધર્તના (ચયવન)

પ્રતિપત્તવ્યાનિ, અસંખ્યેયવિસ્તૃતેષુ વિમાનાવાસેષુ, ઉત્પદ્યન્તેષુ-ઉત્પદ્યમાનેષુ ઉત્પદ્યન્તે પદોપઘ્નિતવિષયેષુ ચ ચ્યવન્તિપુ-ચ્યવત્સુ ચ્યવન્તિપદોપલક્ષિતવિષયેષુ ચ એવમેવ પૂર્વોક્તરીત્યૈવ સંખ્યેયાઃ મણિતવ્યાઃ । પ્રજ્ઞન્તેષુ-પ્રજ્ઞન્તપદોપલક્ષિતેષુ વિષયેષુ અસંખ્યેયાઃ વક્તવ્યાઃ તથા ચ આનતપ્રાણતયોઃ સંખ્યેયવિસ્તૃતેષુ વિમાનાવાસેષુ ઉત્પાદે ચ્યવને અવસ્થાને ચ વિમાનાનાં સંખ્યાતવિસ્તૃતત્વાત્ સંખ્યાતા એવ ભવન્તિ, અસંખ્યાતવિસ્તૃતેષુ ઉત્પાદચ્યવનયોઃ સંખ્યાતા એવ ભવન્તિ યતો ગર્ભજમનુષ્યેભ્ય એવ આનતાદિપુ ઉત્પદ્યન્તૈ, તે ચ સંખ્યાતા એવ સન્તિ, એવમેવ આનતાદિભ્યશ્ચ્યુતા ગર્ભજમનુષ્યેભ્યેવોત્પદ્યન્તે, અતઃ એકસમયે સંખ્યાતાના-

વિષયક ત્રીણ આલાપક સહસ્રારકલ્પ મેં કહે અનુસાર જાનનાં હાથિયે । તથા અસંખ્યાતયોજન વિસ્તારવાલે વિમાનાવાસોં મેં ઉત્પાદ-વિષયક ઔર ઉદ્ઘર્તના વિષયક જો આલાપક કહે ગયે હૈં' उनमें पूर्वोक्तरीति के अनुसार 'संख्यात' पाठ का उच्चारण करना चाहिये । तथा सत्ताविषयक आलापक में 'असंख्यात' ऐसे पाठ का उच्चारण करना चाहिये । संख्यातयोजनविस्तारवाले आनतप्राणतविमानावासों में संख्यातयोजन विस्तारवाले होने के कारण उत्पाद उद्वर्तना और सत्ता में संख्यात ही आनतप्राणत देव होते हैं, और असंख्यात योजन-विस्तारवाले आनतप्राणत विमानावासों में असंख्यात योजनविस्तारवाले होने के कारण उत्पाद में और च्यवन में तो संख्यात ही आणतप्राणत देव होते हैं । क्योंकि गर्भजमनुष्यों से ही आकरके जीव आनतादिकों में उत्पन्न होते हैं । और ये संख्यात ही होते हैं । इसी प्रकार आन-

અને સત્તા વિષયક જેવા ત્રણ આલાપકો કહ્યા છે એવાં જ ત્રણ આલાપકો અહીં પણ કહેવા- જોઈએ તથા અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા આનત-પ્રાણુતના વિમાનાવાસોમાં ઉત્પાદ અને ઉદ્ઘર્તના વિષયક આલાપકોમાં 'સંખ્યાત' પદનું જ ઉચ્ચારણ થવું જોઈએ પરંતુ સત્તાવિષયક આલાપકમાં 'અસંખ્યાત' પદનું ઉચ્ચારણ થવું જોઈએ જેમ કે...આનતપ્રાણુતના સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા વિમાનાવાસોમાં સંખ્યાત દેવો ઉત્પન્ન થાય છે, તેમાંથી સંખ્યાત દેવોનું ચ્યવન થાય છે અને ત્યાં સંખ્યાત આનતપ્રાણુત દેવો વિદ્યમાન હોય છે. આનતપ્રાણુતના અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તાર-વાળા વિમાનાવાસોમાં એક સમયમાં સંખ્યાત દેવોનો ઉત્પાદ થાય છે, કારણ કે ગર્ભજ મનુષ્યોમાંથી આવીને ત્યાં જીવો ઉત્પન્ન થાય છે અને તેમની સંખ્યા સંખ્યાત પ્રમાણુ જ હોય છે. સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા

મેવોત્પાદ્યવનસમ્ભવઃ, અવસ્થાનં તુ અસંખ્યાતાનામપિ સ્યાત્, અસંખ્યજીવિત-
ત્વેન એતદૈવ જીવિતકાલે અસંખ્યાતાનાપ્રત્યાદાત્, હિતિ ફલિતમ્, 'નવરં નોંદિ-
યોવત્તા અણંતરોવવન્નગા, અણંતરોવગાઢગા, અણંતરાહારગા, અણંતરપજ્જત્તગા ય
એસિં જહણ્ણેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં સંલેજ્જા પળ્ણત્તા સેસા
અસંલેજ્જા માણિયવ્વા' નવરં-પૂર્વપેક્ષયા વિશેષસ્તુ-આનતપ્રાણતયોર્વિમાનાવાસેપુ
નો ઇન્દ્રિયોપયુક્તાઃ મનોયુક્તાઃ, અનન્તરોપપન્નકાઃ, અનન્તરાવગાઢકાઃ, અનન્ત-
રાહારકાઃ, અનન્તરપર્યાપ્તકાશ્ચ એતેપાં પચ્ચાનાં જઘન્યેન એકો વા, દ્વો વા, ત્રયો વા,

તાદિકોં સે ચવિત હુએ જીવ ખી ગર્ભજમનુષ્યોં મેં હી ઉત્પન્ન હોતે હેં ।
હસલિયે એક સમય મેં સંખ્યાત જીવોં કા હી ઉત્પાદ ઓર વ્યવન
સંભવતા હૈ । તથા જો અવસ્થાન અસંખ્યાતોં કા કહા ગયા હૈ-સો
ઉસમેં કારણ એસા હૈ કિ इनका आयुष्य असंख्यात वर्ष का होता है ।
અતઃ इनके जीवनकाल में असंख्यातदेव उत्पन्न होते हैं, હસલિયે
સ્થિતિ મેં અસંખ્યાત દેવોં કી યહાં પ્રરૂપણા કી ગઈ હૈ । 'નવરં નોંદિયો
વત્તા અણંતરોવવન્નગા, અણંતરોવગાઢગા, અણંતરાહારગા, અણંતરપ-
જ્જત્તગા ય એસિં જહણ્ણેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા ઉક્કોસેણં
સંલેજ્જા પળ્ણત્તા, સેસા અસંલેજ્જા માણિયવ્વા' પૂર્વ કી અપેક્ષા યદિ
કોઈ વિશેષતા હૈ તો વહ એસી હૈ કિ આનતપ્રાણત કે વિમાનાવાસોં
મેં મનોયુક્ત, અનન્તરોપપન્નક, અનન્તરાવગાઢક, અનન્તરાહારક ઓર

તે વિમાનાવાસોમાંથી એક સમયમાં સંખ્યાત દેવોનું જ વ્યવન થાય છે,
કારણ કે ત્યાંથી સંખ્યાત દેવો જ વ્યવન પામીને ગર્ભજ મનુષ્યોમાં ઉત્પન્ન
થાય છે. તેથી ત્યાં એક સમયમાં સંખ્યાત જીવોનો ઉત્પાદ કહ્યો છે અને
ત્યાંથી એક સમયમાં સંખ્યાત જીવોનું વ્યવન કહ્યું છે. પરંતુ આનતપ્રાણત
કલ્પોના અસંખ્યાત યોજનનાં વિસ્તારવાળા વિમાનાવાસેમાં અસંખ્યાત દેવો
વિદ્યમાન હોય છે, કારણ કે તેમનું આયુષ્ય અસંખ્યાત વર્ષનું હોય છે.
તેથી તેમના જીવનકાળમાં ત્યાં અસંખ્યાત દેવો ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી સત્તા
(વિદ્યમાનતા) વિષયક આલોપકમાં અહીં અસંખ્યાત દેવોની પ્રરૂપણા કરવામાં
આવી છે. “નવરં નોંદિયોવત્તા અણંતરોવવન્નગા, અણંતરોવગાઢગા, અણંતરાહાર-
ગા, અણંતરપજ્જત્તગા ય એસિં જહણ્ણેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં
સંલેજ્જા પળ્ણત્તા, સેસા અસંલેજ્જા માણિયવ્વા” પરંતુ પહેલાંના કથન કરતાં
અહીં વિશેષતા એટલી જ છે કે આનતપ્રાણતના વિમાનાવાસોમાં મનોયુક્ત,
અનન્તરોપપન્નક, અનન્તરાવગાઢક, અનન્તરાહારક અને અનન્તર પર્યાપ્ત જીવો

ઉત્કૃષ્ટેન સંખ્યેયાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ , શેષાઃ ઉક્તપશ્ચાત્તિરિક્તાઃ અસંખ્યેયા મળિતવ્યાઃ
તથા ચ કેવલં નો હન્દ્રિયોપયુક્તાદિપુ પશ્ચપદૈષુ સંખ્યેયા એવ, તેપામુત્પાદાવસરે
એવ સદ્ભાવાત્ ઉત્પત્તિશ્ચ સંખ્યેયાનામેવ, આરણચ્ચુત્સુ એવં ચેવ જહા આણયપાણએસુ
નાણત્તં વિમાણેસુ, એવં મેવેજ્જગાવિ ' આરણાચ્ચુતયોઃ કલ્પયોસ્તુ એવમેવ-પૂર્વોક્ત-
વદેવ યથા આનતપ્રાણતયોઃ કલ્પયોઃ પ્રતિપાદિતં તથૈવ પ્રતિપત્તવ્યમ્, નાનાત્વં-
પૃથક્ત્વં ત્રિશતત્વમ્ વિમાણેષુ બોધ્યમ્, એવં-પૂર્વોક્તરીત્યૈવ ગ્રૈવેયકા અપિ નવ-
પ્રકારકાઃ આનતપ્રાણતાદિવદેવ અવસેયાઃ તથા ચ નવગ્રૈવેયકવિમાનાનાં પૃથક્ત્વમ્
અષ્ટાદશાધિકશતત્રયમ્ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-' કઠ્ઠણં મંતે ! અણુત્તરવિમાણા પળ્લન્તા ?'

અનન્તરપર્યાસક યે સઘ જઘન્ય સે એક યા દો યા ત્રીન તક કહે ગયે હૈં
ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે સંખ્યાત તક કહે ગયે હૈં । ઇનસે અતિરિક્ત ઔર સઘ
અસંખ્યાત કહે ગયે હૈં । તથા ચ-કેવલ નોહન્દ્રિયોપયુક્તાદિક પાંચ
પદોં મેં સંખ્યાત હી ઉત્પન્ન હોતે હૈં ક્યોંકિ ઇનકા ઉત્પાદ કે અવસર
મેં હી સદ્ભાવ રહતા હૈં । ઔર ઉત્પત્તિ સંખ્યાતોં કી હી હોતી હૈં ।
'આરણચ્ચુએસુ એવં ચેવ જહા આણયપાણએસુ, નાણત્તં વિમાણેસુ,
એવં મેવેજ્જગા વિ' જૈસા કથન આનતપ્રાણત કલ્પોં મેં ક્રિયા જાતા હૈં
વૈસા હી આરણ ઔર અચ્ચુત ઇન દો કલ્પોં મેં બી કરના ચાહિયે ।
પરન્તુ વિમાનોં કી સંખ્યા મેં ભિન્નતા હૈં ઔર વહ ત્રીન સૌ ૩૦૦ કે
રૂપ મેં હૈં । અર્થાત્ યહાં વિમાનોં કી સંખ્યા ત્રીનસૌ ૩૦૦ હૈં । આનત-
પ્રાણત ઇન દો કલ્પોં મેં ક્રિયે ગયે કથન કે અનુસાર હી નવગ્રૈવેયકોં
મેં બી કથન જાનના ચાહિયે । પરન્તુ યહાં પર બી વિમાનોં કી અપેક્ષા
સે ભિન્નતા હૈં-ક્યોંકિ યહાં પર વિમાનોં કી સંખ્યા ૩૧૮ કહી ગઈ ।
તથા કિ આનતપ્રાણત મેં વિમાનોં કી સંખ્યા ૪૦૦ કહી ગઈ હૈં ।

ઓછામાં ઓછા એક, બે અથવા ત્રણ કહ્યા છે અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત
કહ્યા છે. તે સિવાયના બધાં અસંખ્યાત કહ્યા છે. જેમ કે....કેવળ નો હન્દ્રિ-
યોપયુક્ત આદિ પાંચ પદોમાં સંખ્યાત જ ઉત્પન્ન થાય છે, કારણ કે તેમના
ઉત્પાદના અવસરમાં જ સદ્ભાવ રહે છે. અને ઉત્પત્તિ સંખ્યાતોની જ થાય
છે. " આરણચ્ચુએસુ એવં ચેવ જહા આણયપાણએસુ, નાણત્તં વિમાણેસુ, એવ મેવે-
જ્જગા વિ " જેવું કથન આનતપ્રાણતના વિષે કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ
કથન આરણ અને અચ્ચુત કલ્પોવિષે પણ કરવું જોઈએ પણ વિમાનોની
સંખ્યામાં જ ભિન્નતા છે. આ બન્ને કલ્પોમાં ૩૦૦ વિમાનો છે, ત્યારે આનતપ્રા-
ણતમાં ૪૦૦ વિમાનો છે. ગ્રૈવેયકમાં વિમાનોની સંખ્યા ૩૧૮ ની છે. બાકીનું
કથન આનતપ્રાણતના પ્રમાણે સમજવું.

હે મદન્ત ! કતિં સ્વલ્પ અનુત્તરવિમાનાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! પંચ અણુત્તરવિમાણા પળ્લપ્તા’ હે ગૌતમ ! પશ્ચ અનુત્તરવિમાનાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘તે ણં મંતે ! કિં સંસ્થેજ્જવિત્થડા, અસંસ્થેજ્જવિત્થડા ?’ હે મદન્ત ! તે સ્વલ્પ પશ્ચાદનુત્તરવિમાનાઃ કિં સંસ્થેયવિસ્તૃતાઃ સન્તિ ? કિં વા અસંસ્થેયવિસ્તૃતાઃ સન્તિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! સંસ્થેજ્જવિત્થડે ય, અસંસ્થેજ્જવિત્થડા ય હે ગૌતમ ! પશ્ચાદનુત્તરવિમાનેષુ એકઃ સંસ્થેયવિસ્તૃતશ્ચ અસ્તિ, અન્યે અસંસ્થેયવિસ્તૃતાશ્ચ સન્તિ તત્ર મધ્યમઃ સંસ્થ્યાતવિસ્તૃતો વર્તતે યોજનલક્ષપ્રમાણત્વાત્ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં ‘કહં ણં મંતે ! અણુત્તરવિમાણા પળ્લપ્તા’ હે મદન્ત ! અનુત્તર વિમાન કિનને કહે ગયે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘ગોયમા ! પંચ અણુત્તરવિમાણા પળ્લપ્તા’ હે ગૌતમ ! અનુત્તરવિમાન પાંચ કહે ગયે હૈં । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—‘તે ણં મંતે ! કિં સંસ્થેજ્જવિત્થડા, અસંસ્થેજ્જવિત્થડા’ હે મદન્ત ! યે પાંચ અનુત્તરવિમાન સંસ્થ્યાત યોજન વિસ્તારવાળે હૈં, યા અસંસ્થ્યાતયોજન વિસ્તારવાળે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘ગોયમા ! સંસ્થેજ્જવિત્થડે ય અસંસ્થેજ્જવિત્થડા ય’ હે ગૌતમ ! યે પાંચ અનુત્તર વિમાનો મેં સે એક અનુત્તરવિમાન સંસ્થ્યાતયોજન વિસ્તારવાળા હૈં ઓર શેષ અસંસ્થ્યાતયોજન વિસ્તારવાળે હૈં । અર્થાત્ ઇનમેં જો મધ્યમ વિમાન હૈં વહ એક લાખ યોજન પ્રમાણ હોને સે સંસ્થ્યાતયોજનપ્રમાણવાળા કહા ગયા હૈં । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“કહં ણં મંતે ! અણુત્તરવિમાણા પળ્લપ્તા ?” હે ભગવન્ ! અનુત્તર વિમાનો કેટલાં કહ્યાં છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“પંચ અણુત્તરવિમાણા પળ્લપ્તા” હે ગૌતમ ! અનુત્તર વિમાનો પાંચ કહ્યાં છે ?

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“તે ણં મંતે ! કિં સંસ્થેજ્જવિત્થડા, અસંસ્થેજ્જવિત્થડા ?” હે ભગવન્ ! તે પાંચ અનુત્તર વિમાનો સંસ્થ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળાં છે, કે અસંસ્થ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળાં છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા ! સંસ્થેજ્જવિત્થડે ય, અસંસ્થેજ્જવિત્થડા ય” હે ગૌતમ ! પાંચ અનુત્તર વિમાનોમાંનું એક અનુત્તર વિમાન સંસ્થ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળું છે અને બાકીના ચાર અસંસ્થ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળાં છે. એટલે કે તેમાં જે મધ્યમ વિમાન છે તે એક લાખ યોજનના વિસ્તારવાળું હોવાથી તેને સંસ્થ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળું કહ્યું છે.

‘પંચસુ ણં મંતે ! અણુત્તરવિમાણેસુ સંલેઝ્જવિત્થહે વિમાણે ઇગસમણં કેવહયા અણુત્તરોવવાહયા દેવા ઉવવજ્જંતિ ? હે મદન્ત ! પચ્ચસુ સ્વલ્લ અણુત્તરવિમાણેષુ સંલેયેયવિસ્તૃતે વિમાણે એક સમયે કિયન્તઃ અણુત્તરોપપાતિકા દેવા ઉપપચન્તે ? ‘કેવહયા સુક્કલેસ્સા ઉવવજ્જંતિ ? પુચ્છા તદેવ’ કિયન્તઃ શુક્કલેશ્યા ઉપપચન્તે ? હત્થાદિ પુચ્છા તથૈવ-પૂર્વોક્તરીત્યૈવ અવસેયા, યગચાનાહ-‘ગોયમા ! પંચસુ ણં અણુત્તરવિમાણેસુ સંલેઝ્જવિત્થહે અણુત્તરવિમાણે ઇગસમણં જહણ્ણેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં સંલેઝ્જા અણુત્તરોવવાહયા દેવા ઉવવજ્જંતિ, હે ગૌતમ ! પચ્ચસુ સ્વલ્લ અણુત્તરવિમાણેષુ સંલેયેયવિસ્તૃતે અણુત્તરવિમાણે એક સમયે જહણ્ણેણં એકો વા, દ્વો વા, ત્રયો વા, ઉત્કુલ્લેણં સંલેયેયા અણુત્તરોપપાતિકા

પૂછતે હૈ-‘પંચસુ ણં મંતે ! અણુત્તરવિમાણેસુ સંલેઝ્જવિત્થહે વિમાણે ઇગસમણં કેવહયા અણુત્તરોવવાહયા દેવા ઉવવજ્જંતિ’ હે મદન્ત ! પાંચ અણુત્તરવિમાણોં મેં સે જો મધ્યમવિમાણ સંલ્યાતયોજન કા વિસ્તારવાલા કહા ગયા હૈ ઉસમેં એક સમય મેં કિતને અણુત્તરોપપાતિક દેવ ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? ‘કેવહયા સુક્કલેસ્સા ઉવવજ્જંતિ ? પુચ્છા તદેવ’ કિતને શુક્કલેશ્યાવાલે ઉત્પન્ન હોતે હૈ ? હત્થાદિ પ્રશ્ન યહાં પૂર્વોક્ત રીતિ સે હી જાનના ચાહિયે । હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ગોયમા ! પંચસુ ણં અણુત્તરવિમાણેસુ સંલેઝ્જવિત્થહે અણુત્તરવિમાણે ઇગસમણં જહણ્ણેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં સંલેઝ્જા અણુત્તરોવવાહયા દેવા ઉવવજ્જંતિ’ હે ગૌતમ ! પાંચ અણુત્તરવિમાણોં મેં સે જો મધ્યમવિમાણ સંલ્યાતયોજન વિસ્તારવાલા કહા ગયા હૈ ઉસમેં એક સમય મેં કમ સે કમ એક, યા દો યા તોન તક ઓર અધિક સે અધિક સંલ્યાત તક

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન-“ પંચસુ ણં મંતે ! અણુત્તરવિમાણેસુ સંલેઝ્જવિત્થહે વિમાણે ઇગસમણં કેવહયા અણુત્તરોવવાહયા દેવા ઉવવજ્જંતિ ! ” હે ભગવન્ ! પાંચ અણુત્તર વિમાણોમાંના સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા અણુત્તર વિમાણોમાં એક સમયમાં કેટલા અણુત્તરોપપાતિક દેવો ઉત્પન્ન થાય છે ? “ કેવહયા સુક્કલેસ્સા ઉવવજ્જંતિ ? પુચ્છા તદેવ ” તેમાં એક સમયમાં કેટલા શુક્કલેશ્યાવાળા દેવો ઉત્પન્ન થાય છે ? હત્થાદિ પૂર્વોક્ત પ્રશ્નો આહીં પણ સમજી લેવાના છે.

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર-“ ગોયમા ! પંચસુ ણં અણુત્તરવિમાણેસુ સંલેઝ્જવિત્થહે અણુત્તરવિમાણે ઇગસમણં, જહણ્ણેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં સંલેઝ્જા અણુત્તરોવવાહયા દેવા ઉવવજ્જંતિ ” હે ગૌતમ ! પાંચ અણુત્તર વિમાણોમાંના સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા મધ્યમ વિમાણમાં એક સમયમાં

દેવા ઉપપદ્યન્તે, 'એવં જહા ગેવેજ્જવિમાણેસુ સંખેજ્જવિત્થહેસુ' એવં-પૂર્વોક્ત-
રીત્યા, યથા ગ્રેવેયકવિમાનેષુ સંખ્યેયવિસ્તૃતેષુ ઉક્તં તથૈવ અત્રાપિ વક્તવ્યમ્,
કિન્તુ નવરં કિણ્હપક્ખિયા, અભવસિદ્ધિયા, તિસુ અન્નાણેસુ એવં ન ઉવવજ્જંતિ,
ન ચયંતિ, ન પણ્ણત્તેસુ ભાણિયવ્વા 'નવરં-પૂર્ગપેક્ષયા વિશેષસ્તુ અત્ર કુળ્ળપા-
ક્ષિકાઃ, અગત્તસિદ્ધિકાઃ ત્રિષુ અજ્ઞાનેષુ મત્યજ્ઞાનશ્રુતાજ્ઞાનવિમજ્જજ્ઞાનલક્ષણેષુ
વર્તમાના એતે જીવા ન ઉપપદ્યન્તે, ન ચયંતિ, ન પ્રજ્ઞપપદોપલક્ષિતેષુ ચ મણિ-
ત્ત્વ્યાઃ ન પ્રજ્ઞપ્ત્યાઃ સન્નીતિ ભાવઃ । 'એવં ચ અનુત્તરવિમાનેષુ સંખ્યેયવિસ્તૃતે
વિમાને સમ્યગ્દષ્ટીનામેવોત્પાદમદ્ભાવાત્ કુળ્ળપાક્ષિકાભવમિદ્ધિકત્ત્યજ્ઞાનિ-
નામ્ આલાપકત્રયેડપિ ઉત્પાદ-ચ્યવન-સત્તાવિપયકે પ્રતિષેધઃ કૃતોડવસેયઃ,

અનુત્તરૌપપાતિક દેવ ઉત્પન્ન હોતે હૈં । 'એવં જહા ગેવેજ્જવિમાણેસુ સંખે
જ્જવિત્થહેસુ' હસ પ્રકાર સે જૈસા પૂર્વ મેં સંખ્યાતયોજન વિસ્તારવાલે
ગ્રેવેયકવિમાનોં મેં કહ્યા ગયા હૈં ડસી પ્રકાર સે યહાં પર મી જાનના
ચાહિયેં । પરન્તુ 'નવરં કિણ્હપક્ખિયા, અભવસિદ્ધિયા તિસુ અન્નાણેસુ
એવં ન ઉવવજ્જંતિ, ન ચયંતિ, ન પણ્ણત્તેસુ ભાણિયવ્વા' નવગ્રેવેયકોં
કે કથન કી અપેક્ષા યદિ યહાં કે કથન મેં કોઈ વિશેષના હૈં તો વહ એસી
હૈં કિ મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન ઓર વિમજ્જજ્ઞાન હન તીન અજ્ઞાનોં મેં
વર્તમાન કુળ્ળપાક્ષિક ઓર અભવસિદ્ધિક જીવ યહાં ઉત્પન્ન નહીં હોતે
હૈં, યહાં સે ઉદ્ધર્તના નહીં કરતે હૈં ઓર ન સત્તા મેં હી યહાં હોતે હૈં ।
હસ પ્રકાર સંખ્યાતયોજન વિસ્તારવાલે અનુત્તરવિમાન મેં સમ્યગ્દષ્ટિ
જીવોં કા હી ઉત્પાદ હોતા હૈં, હસ કારણ વહાં તીન અજ્ઞાનવાલે કુળ્ળ-

ઓછામાં ઓછા એક, બે અથવા ત્રણ અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત
અનુત્તરૌપપાતિક દેવો ઉત્પન્ન થાય છે. “એવં જહા ગેવેજ્જવિમાણેસુ સંખેજ્જ
વિત્થહેસુ” પહેલાં બેપુ કથન સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળાં ગ્રેવેયક
વિમાનોના દેવોના વિષે કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન સંખ્યાત યોજ-
નના વિસ્તારવાળા અનુત્તર વિમાનના દેવો વિષે પણ સમજવું. “નવરં કિણ્હ-
પક્ખિયા, અભવસિદ્ધિયા, તિસુ અન્નાણેસુ એવં ન ઉવવજ્જંતિ, ન ચયંતિ ન પણ્ણત્તેસુ
ભાણિયવ્વા” પરન્તુ નવગ્રેવેયકોના કથન કરતાં અહીં એટલી જ વિશેષતા
છે કે સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા અનુત્તર વિમાનમાં કુળ્ળપાક્ષિક,
અભવસિદ્ધિક અને મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન, અને વિમજ્જજ્ઞાન, આ ત્રણ અજ્ઞાનોથી
યુક્ત જીવોની ઉત્પત્તિ થતી નથી, ચ્યવન પણ થતું નથી અને એવાં જીવો
ત્યાં વિદ્યમાન પણ હોતા નથી. આ રીતે સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા
અનુત્તર વિમાનમાં સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોનો જ ઉત્પાદ, થાય છે તે કારણે ત્રણ

‘અચરિમા વિ લોહિજ્જંતિ, જાવ સંલેજ્જા ચરિમા પળ્લત્તા, સેસં તં ચેવ’ અચરમા અપિ અત્ર પ્રતિષિધ્યન્તે, તથા ચ યેષાં ચરનોઽનુચરદેવમયઃ સ એવ તે ચરમાસ્તદ-
વિન્નાસ્તુ અચરમાસ્તે ચાત્ર પ્રતિષેધયિતવ્યાઃ, યતશ્ચરજાણામેઽ મધ્યમે અનુત્તર-
વિમાને ઉત્પદ્યમાનત્વાત્, અચરમાણાં તન્નાનુત્પાદાત્, યાત્-સંખ્યેયાઃ શુક્લપાક્ષિ
કાદયઃ’ સંખ્યેયાશ્ચરમાશ્ચ પ્રજ્ઞતાઃ સન્તિ, શેષં તદેવ-પૂર્વોક્તવદેવાવસેયમ્ ।
અસંલેજ્જવિસ્થહેસુ વિ એષ ન મળ્ણંતિ’ અસંખ્યેયવિસ્તૃતેષુ અપિ અસંખ્યાત
યોજનવિસ્તારયુક્તેષુ, इत्यर्थः एवमग्रेऽपि चतुर्थं अनुत्तरविमानेषु एते पूर्वोक्ताः
कृष्णपाक्षिकादयः त्रिष्वपि आलापकेषु-उत्पाद-व्यवन-सत्ता विषयेषु न

પાક્ષિક ઓર અભવસિદ્ધિક જીવોંકા ઉત્પાદ વ્યવન ઓર સત્તાવિષયક
इन तीन आलापकों में प्रतिषेध किया गया है । ऐसा जानना चाहिये ।
‘અચરિમા વિ લોહિજ્જંતિ, જાવ સંલેજ્જા ચરિમા પળ્લત્તા, સેસં તં
ચેવ’ યહાં અચરમજીવોંકા ઓ ઉત્પાદ નિષિદ્ધ છે-કર્ણોંકિ હસ
મધ્યમ અનુત્તરવિમાનમેં ચરમ જીવોંકા હી ઉત્પાદ હોતા છે । તાત્પર્ય
કહને કા યહ છે કિ-જિનકા ઘહી અનુત્તરમય ચરમ-અન્તિમ ભવ છે
વે તો ચરમ હેં-ઓર હનસે ભિન્ન અચરમ હેં । અચરમજીવોંકા
યહાં ઉત્પાદ હી નહીં હોતા છે । કર્ણોંકિ હનકે અભીભવ ઘાકી રહતે હેં ।
જિનકે ભવ હસી ભવ કે સિવાય નહીં હોતે હેં-જો યહાં સે ચવિત
હોકર મનુબ્યભવ લેકર મોક્ષ મેં જાનેવાલે હોતે હેં-વે હી જીવ યહાં
ઉત્પન્ન હોતે કહે હેં । હસી કારણ યહાં સંખ્યાત શુક્લપાક્ષિકજીવ
ઓર સંખ્યાત ચમ્પરમયવાલે જીવ કહે ગયે હેં । ઘાકી કા ઓર સ્વ
કથન પૂર્વ મેં જૈસા કહા ગયા છે વૈસા હી જાનના યાહિયે । “અસંલેજ્જ
વિસ્થહેસુ વિ એષ ન મળ્ણંતિ’ અસંખ્યાતયોજનવિસ્તારવાલે ચાર અનુ-

અજ્ઞાનવાળા કૃષ્ણપાક્ષિક, અને અભવસિદ્ધિક જીવોનો ઉત્પાદ, વ્યવન અને
અસ્તિત્વ વિષયક ત્રણ આલાપકોમાં નિષેધ કરવામાં આવ્યો છે, એમ
સમજવું. “અચરિમા વિ લોહિજ્જંતિ, જાવ સંલેજ્જા ચરિમા પળ્લત્તા, સેસં
તંચેવ” ત્યાં અચરમ જીવોનો ઉત્પાદ થતો નથી, કારણ કે આ મધ્યમ
અનુત્તર વિમાનમાં ચરમ જીવોનો જ ઉત્પાદ થાય છે. આ કથનનો ભાવાર્થ
એ છે કે-એમનો અનુત્તર વિમાનમાં ઉત્પત્તિ રૂપે ભવ ચરમ (અન્તિમ) છે,
એવા જીવોનો જ ત્યાં ઉત્પાદ થાય છે. જેનો તે ભવ અન્તિમ નથી, એવા
જીવોને અચરમ કહે છે. એવા અચરમ જીવોનો ત્યાં ઉત્પાદ થતો નથી જે
જીવો ત્યાંથી વ્યવીને મનુબ્ય ભવ પ્રાપ્ત કરીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાના છે, એવાં
જીવોનો અને સંખ્યાત ચરમભવવાળા જીવોનો સંકલ્પ કહ્યો છે. બાકીનું
સમસ્ત કથન પૂર્વોક્ત કથન પ્રમાણે જ સમજવું.

મળ્યંતે, કિન્તુ 'નવરં અવરિમા અત્થિ, સેસં જહા ગેવેજ્જણસુ અસંખેજ્જ-
વિત્થહેસુ જાવ અસંખેજ્જા અચરિમા પળ્લન્તા' નવરં-સંખ્યેયવિસ્તૃતાનુત્તરવિમા-
નાપેક્ષયા અસંખ્યેયવિસ્તૃતાનુત્તરવિમાનેષુ વિશેષસ્તુ-અત્ર અચરમાઃ સન્તિ, યતો
વાહ્યાનુત્તરચતુર્વિમાનેષુ પુનરચરમાણામપિ ઉત્પાદસદ્ભાવાત્, શેષં યથા ગ્રૈવેયકેષુ
અસંખ્યેયવિસ્તૃતેષુ વિમાનેષુ પ્રતિપાદિતં તથૈવાત્રાપિ પ્રતિપાદનીયમ્, યાવત્-
અસંખ્યેયાઃ શુક્લપાક્ષિકાદયઃ, ચરમાન્તાઃ, અસંખ્યેયાઃ અચરમાઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ગૌતમઃ
પૃચ્છતિ-'ચોસદ્વીદ્યં ણં મંતે ! અસુરકુમારાવાસસયસહસેષુ સંખેજ્જવિત્થહેસુ
અસુરકુમારાવાસેસુ કિં સમ્પદિદ્ધી અસુરકુમારા ઉવચ્છન્તિ મિચ્છાદિદ્ધી ? હે મદન્ત !

ત્તરવિમાનો મેં યે પૂર્વોક્ત કૃષ્ણપાક્ષિક આદિ જીવ ઉત્પાદ, ઉદ્વર્ત્તના
ઔર સત્તાવિષયક તીનોં આલાપકોં મેં નહીં કહે ગયે હૈં-'નવરં અચ-
રિમા અત્થિ, સેસં જહા ગેવેજ્જેસુ અસંખેજ્જવિત્થહેસુ જાવ અસંખેજ્જા
અચરિમા પળ્લન્તા' સંખ્યાન વિસ્તારવાલે અનુત્તર વિમાન કે કથન કી
અપેક્ષા इस असंख्यातयोजन विस्तारवाले अनुत्तरविमानों के कथन में
यदि कोई विशेषता है तो ऐसी है यहां पर 'अचरिमा अचरमभववाले
जीव भी उत्पन्न होते हैं । इस कारण यहां उनका सद्भाव कहा गया है ।
इस प्रकार जैसा कथन असंख्यातयोजनविस्तारवाले ग्रैवेयकविमानों में
किया गया है उसी प्रकार का अवशिष्ट और सब कथन यहां
पर भी करना चाहिये । यावत् असंख्यात 'शुक्लपाक्षिक आदि जीव,
चरमभववाले जीव और असंख्यात अचरमभववाले जीव यहां कहे
गये हैं यहां तक कथन करना चाहिये ।

“અસંખેજ્જવિત્થહેસુ વિ એ ન મળંતિ ” અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તાર
વાળાં ચાર અનુત્તર વિમાનોમાં પણ પૂર્વોક્ત કૃષ્ણપાક્ષિક આદિ જીવોનો
ઉત્પાદ થતો નથી, ત્યાંથી એવાં જીવોનું ચ્યવન પણ થતું નથી અને ત્યાં
એવાં જીવોનું અસ્તિત્વ પણ હોતું નથી. “નવર અચરિમા અત્થિ, સેસં જહા
ગેવેજ્જેસુ અસંખેજ્જવિત્થહેસુ જાવ અસંખેજ્જા અચરિમા પળ્લન્તા ” સંખ્યાત યોજનના
વિસ્તારવાળા અનુત્તર વિમાનના કથન કરતાં અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા
વિમાનોના કથનમાં એટલી જ વિશેષતા છે કે અહીં અચરિમા (અચરમ
ભવવાળા જીવો) પણ ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી અહીં તેમનો સદ્ભાવ કહ્યો છે.
આ પ્રકારે જેવું કથન અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા ગ્રૈવેયક વિમાનોમાં
કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ બાકીનું સમસ્ત કથન અહીં પણ કરવું જોઈએ
જેમ કે અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળાં ચાર અનુત્તર વિમાનોમાં અસંખ્યાત
શુક્લપાક્ષિક આદિ જીવો, અસંખ્યાત ચરમભવવાળા જીવો અને અસંખ્યાત
અચરમભવવાળા જીવો, હોય છે, ત્યાં સુધીનું કથન થવું જોઈએ.

ચતુષ્પટ્ટ્યાં સ્વલુ અસુરકુમારાવાસસયસહસ્રેષુ ચતુષ્પટ્ટિલક્ષાસુરકુમારાવાસેષુ કિં સમ્યગ્દૃષ્ટયઃ અસુરકુમારા ઉત્પદ્યન્તે ? કિં મિથ્યાદૃષ્ટયઃ ? ' એવં જહા રયણપ્પમાણ તિન્નિ આલાવગા મણિયા તદ્ધા માણિયવ્વા ' કિં વા મિથ્યાદૃષ્ટયઃ ઉપપદ્યન્તે કિં વા સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટય ઉત્પદ્યન્તે ? એવં પૂર્વોક્તરીત્યા, યથા રત્નપ્રમાયાં ત્રય આલાપકાઃ— " ઉપપદ્યન્તે, ઉદ્વર્તન્તે, પ્રજ્ઞાતાઃ " इत्येवं त्रयोऽभिप्रायकाः मणितास्तथैव अत्रापि त्रय आलापकाः उत्पादक्यवन-सत्ताविषयकाः प्रश्नरूपेणोत्तररूपेण च भणितव्याः, 'एवं असंखेज्जवित्थडेसु वि तिन्नि गमगा' एवं पूर्वोक्तरीत्या असंखेयवित्त्वस्त्वपि असुरकुमारावासेषु त्रीणि गमकानि-सम्यग्दृष्टि-मिथ्यादृष्टि-सम्यग्मिथ्यादृष्टीनाम्

अथ गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—चोसट्टीणं भंते । असुरकुमारा-वाससयसहस्रसेसु संखेज्जवित्थडेसु असुरकुमारावासेसु किं सम्मदिट्ठी, असुरकुमारा उववज्जंति मिच्छादिट्ठी' हे भदन्त । ६४ लाख असुरकुमा-रावासों के संख्यातयोजनवाले असुरकुमारावासों में क्या सम्यग्दृष्टि असुरकुमार उत्पन्न होते हैं ? या मिथ्यादृष्टि असुरकुमार उत्पन्न होते हैं या सम्यग्मिथ्यादृष्टि असुरकुमार उत्पन्न होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—'एवं जहा रयणपपभाए तिन्नि आलावगा भणिया, तद्दा भाणियव्वा' इस प्रकार से जैसे रत्नप्रभा में तीन आलापक कहे गये हैं—वैसे ही तीन आलापक यहां भी कहना चाहिये । अर्थान्—जैसे प्रश्नोत्तर के रूप में रत्नप्रभापृथिवी में सम्यग्दृष्टि, मिथ्यादृष्टि एवं सम्यग्मिथ्यादृष्टि इनके सम्बन्ध में जो उत्पाद, उद्वर्तना, और सत्ताविषयक कहे गये हैं वैसे ही यहां पर भी प्रश्नोत्तररूप से कहना चाहिये । 'एवं असंखेज्ज-

गौतम स्वामीने प्रश्न—“ चोसट्टीणं भंते । असुरकुमारावाससयसहस्रसेसु संखेज्जवित्थडेसु असुरकुमारावासेसु किं सम्मदिट्ठी असुरकुमारा उववज्जंति, मिच्छादिट्ठी ” डे ભગવન્ । ૬૪ લાખ અસુરકુમારાવાસોમાંના જે સંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા અસુરકુમારાવાસો છે તેમાં શું સમ્યગ્દૃષ્ટિ અસુરકુમારો ઉત્પન્ન થાય છે ? કે મિથ્યાદૃષ્ટિ અસુરકુમારો ઉત્પન્ન થાય છે ? કે સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિ અસુરકુમારો ઉત્પન્ન થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“ એવં જહા રયણપ્પમાણ તિન્નિ આલાવગા મણિયા, તદ્દા, માણિયવ્વા ” ડે ગૌતમ । આ વિષયને અનુલક્ષીને જેવાં ત્રણ આલાપક રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં કહેવામાં આવ્યા છે, એવાં જ ત્રણ આલાપક અહીં પણ કહેવા ભેઈએ એટલે કે રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં સમ્યગ્દૃષ્ટિ, મિથ્યાદૃષ્ટિ અને સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિના ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના અને સત્તાવિષયક જેવાં ત્રણ પ્રશ્નોત્તર ૩૫ આલાપકો કહ્યા છે, એવાં જ અહીં પણ કહેવા ભેઈએ “ એવં અસંખેજ્જ-વિત્થડેસુ વિ, તિન્નિ ગમગા ” એજ પ્રમાણે અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા અસુર-

ઉત્પાદ-ચ્યવન-સત્તાવિષયકાણિ અભિલાપકરૂપાણિ પ્રશ્નોત્તરરૂપેણ રત્નપ્રભા-
પૃથિવીવદ્ વક્તવ્યાનિ 'એવં જાવ ગેવેજ્જવિમાણેસુ વિ' એવં-પૂર્વોક્તરીત્યૈવ,
યાચત્-નાગકુમારાદિભવનપતિ-વાનવ્યન્તર-જ્યોતિષિક-સૌધર્મશાનાદિવિમાના-
વાસેષુ ગ્રૈવેયકવિમાનેષ્વપિ ચ સંખ્યેયાસંખ્યેયવિસ્તૃતેષુ, એવમેવ પૂર્વોક્તવદેવ
પ્રશ્નોત્તરરૂપા આલાપકા મણિતવ્યાઃ । 'અણુત્તરવિમાણેસુ એવં ચેવ' અનુત્તરવિમાને-
ષ્વપિ એવમેવ ત્રયઃ આલાપકાઃ પ્રશ્નોત્તરરૂપેણ કર્તવ્યાઃ । 'નવરં તિસુ વિ આલાવણસુ
મિચ્છાદિટ્ઠી, સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી ય ન મણ્ણંતિ, સેસં તં ચેવ' નવરં પૂર્વાપેક્ષયા વિશે-
ષસ્તુ-ત્રિવિધપિ આલાપકેષુ-ઉત્પાદ-ચ્યવન-સત્તા-વિષયકેષુ સંખ્યાતાસંખ્યાત-

વિસ્થિતેષુ વિ તિન્નિ ગમગા' હસી પ્રકાર સે અસંખ્યાતવિસ્તારવાળે
અસુરકુમારાવાસોં મેં સમ્યકદૃષ્ટિ, મિથ્યાદૃષ્ટિ ઓર મિશ્રદૃષ્ટિયોં કે
ઉત્પાદ, ઉદ્વર્તના ઓર સત્તાવિષયક ત્રીન આલાપક પ્રશ્નોત્તરરૂપ સે
કહનાં ચાહિયે । 'એવં જાવ ગેવેજ્જવિમાણેસુ વિ' હસી પૂર્વોક્ત રીતિ કે
અનુસાર હી યાચત્ નાગકુમારાદિભવનપતિયોં કે વાનવ્યન્તરોં કે
જ્યોતિષિકોં કે સૌધર્મ ઈશાન આદિ વૈમાનિકોં કે વિમાનાવાસોં મેં
એવં ગ્રૈવેયકવિમાનાવાસોં મેં બીં ચાહે વે સંખ્યાતયોજનવિસ્તારવાળે હો
પ્રશ્નોત્તરરૂપ સે સમ્યકદૃષ્ટિ, મિથ્યાદૃષ્ટિ એવં મિશ્રદૃષ્ટિયોં કે ઉત્પત્તિ-
કાદિવિષયક ત્રીન આલાપક કહનાં ચાહિયે । 'અણુત્તરવિમાણેસુ એવંચેવ'
અનુત્તરવિમાનોં મેં બીં હસી પ્રકાર સે ત્રીન આલાપક પ્રશ્નોત્તરરૂપ સે
કહનાં ચાહિયે ! 'નવરં તિસુ વિ આલાવણસુ મિચ્છાદિટ્ઠી, સમ્મામિચ્છા-
દિટ્ઠી ય ન મણ્ણંતિ સેસં તં ચેવ' પરંતુ યહાં પર ત્રીનો-ઉદ્વર્તના ઓર
સત્તાવિષયક અલાપકોં મેં, સંખ્યાતયોજનવિસ્તારવાળે એવં અસંખ્યાત

કુમારાવાસોમાં સમ્યકદૃષ્ટિ, મિથ્યાદૃષ્ટિ અને સમ્યગ્ મિથ્યાદૃષ્ટિઓના ઉત્પાદ,
ઉદ્વર્તના અને સત્તા વિષયક ત્રણ આલાપકો પ્રશ્નોત્તરરૂપે કહેવા બોધ્યો. "એવં
જાવ ગેવેજ્જવિમાણેસુ વિ" એજ પ્રમાણે નાગકુમારાદિ ભવનપતિઓમાં, વાન-
વ્યન્તરોમાં, જ્યોતિષિકોમાં, સૌધર્મ આદિ વૈમાનિકોના વિમાનાવાસોમાં અને
નવગ્રૈવેયક વિમાનાવાસોમાં, સંખ્યાત અને અસંખ્યાત યોજનના વિસ્તારવાળા
આવાસો અથવા વિમાનાવાસોમાં, પ્રશ્નોત્તર રૂપે સમ્યકદૃષ્ટિ, મિથ્યાદૃષ્ટિ અને
મિશ્રદૃષ્ટિઓના ઉત્પાદ આદિ વિષયક ત્રણ આલાપક કહેવા બોધ્યો. "અણુત્તર-
વિમાણેસુ એવં ચેવ" અનુત્તર વિમાનોમાં પણ એજ પ્રકારના ત્રણ આલાપક
પ્રશ્નોત્તર રૂપે કહેવા બોધ્યો. "નવરં તિસુ વિ આલાવણસુ મિચ્છાદિટ્ઠી, સમ્મા-
મિચ્છાદિટ્ઠી ય ન મણ્ણંતિ, સેસં તં ચેવ" પરંતુ સંખ્યાત અને અસંખ્યાત
યોજનના વિસ્તારવાળાં અણુત્તર વિમાનોમાં ઉત્પાદ, ચ્યવન અને સત્તાવિષય

વિસ્તૃતેષુ પશ્ચાન્નુત્તરવિમાનેષુ મિથ્યાદૃષ્ટ્યઃ, સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટ્યશ્ચ ન ભળ્યઃ તે ન ઉપ-
પદ્યન્તે, ન વ્યવન્તિ, ન પ્રજ્ઞપ્તાઃ સન્તીત્યર્થઃ અનુત્તરવિમાનેષુ તેવામસંભવાત્, શેષં
તદેવ-પૂર્વોક્તવદેવ, અવસેયમ્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘સે જૂળં મંતે ! કળ્હલેસ્સે નીલ
જાવ સુક્કલેસ્સે મવિત્તા કળ્હલેસ્સેસુ દેવેસુ ઉવવજ્જહ’ હે મદન્ત ! તત્ અથ, નૂનં
સલ્લ કુળ્લલેશ્યો નીલ યાવત્ નીલલેશ્યઃ, કાપોત્તલેશ્યઃ, તેજોલેશ્યઃ, પદ્મલેશ્યઃ,
શુક્લલેશ્યઃ કૃષ્ણાદિશુક્લલેશ્યાવાન્ ભૂત્વા કિં કુળ્લલેશ્યેષુ દેવેષુ ઉપપદ્યતે ?
મગવાનાહ-‘હંતા ગોયમા ! એવં જહેવ નેરહણસુ પદ્મે ઉહેસણ તહેવ માણિયવ્વં ’ હે
ગૌતમ ! હન્ત-સત્યમ્, એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા યથૈવ નૈરયિકેષુ અજૈવ ત્રપોદશશતકસ્ય

યોજન વિસ્તારવાળે પાંચ અનુત્તર વિમાનોં મેં મિથ્રદૃષ્ટિ એવં મિથ્યાદૃષ્ટિ
નહીં કહનાં ચાહિયે । કયોંકિ-હનં દોનોં કા ન યહાં ઉત્પાદ હોતા હૈ, ન
યહાં ઉદ્વર્તના હોની હૈ ઓર ન હનકી યહાં સત્તા હી રહતી હૈ । યહાં તો
ગૃહીતસમ્યગ્દર્શનવાળે જીવ હી ઉત્પન્ન હોતે હૈં હસલિયે હનકે સમ્યન્ધ
મેં હી ઉત્પાતાદિ વિષયક ત્રીન આલાપક કહે ગયે હૈં । બાક્તી કા ઓર સચ
કથન પૂર્વોક્તાનુસાર હી હૈ । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘સે
જૂળં મંતે ! કળ્હલેસ્સે નીલ જાવ સુક્કલેસ્સે મવિત્તા કળ્હલેસ્સેસુ
દેવેસુ ઉવવજ્જહ’ હે મદન્ત ! કુળ્લલેશ્યાવાલા જીવ, નીલલેશ્યાવાલા,
યાવત્-કાપોતલેશ્યાવાલા, તેજોલેશ્યાવાલા, પદ્મલેશ્યાવાલા શુક્લલેશ્યા-
વાલા હોકર કે કયા કુળ્લલેશ્યાવાળે દેવોં મેં ઉત્પન્ન હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર
મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-હંતા, ગોયમા ! એવં જહેવ નેરહણસુ પદ્મે ઉહેસણ તહેવ
માણિયવ્વં હે ગૌતમ ! જૈસા નૈરયિકોં કે વિષય મેં તેરહવેં શતક કે પ્રથમ

આલાપકોંમાં મિથ્યાદૃષ્ટિઓ અને સમ્યગ્મિથ્યાદૃષ્ટિઓનું કથન કરવું જોઈએ
નહીં, કારણ કે તે બન્નેનો ત્યાં ઉત્પાદ પણ થતો નથી, તેમનું ત્યાંથી અવન
પણ થતું નથી અને ત્યાં તેમનું અસ્તિત્વ પણ હોતું નથી અનુત્તર વિમા-
નોમાં તો ગૃહીત સમ્યગ્ દર્શનવાળા જીવો જ ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી તેમના
સંબંધમાં જ ઉત્પાતાદિ વિષયક ત્રણ આલાપક કહેવામાં આવ્યા છે. બાકીનું
સમસ્ત કથન પૂર્વોક્ત કથન અનુસાર જ સમજવું.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“સે જૂળં મંતે ! કળ્હલેસ્સે નીલ જાવ સુક્કલેસ્સે
મવિત્તા કળ્હલેસ્સેસુ દેવેસુ ઉવવજ્જહ ?” હે ભગવન્ ! કુળ્લલેશ્યાવાળો, જીવ,
નીલલેશ્યાવાળો, કાપોતલેશ્યાવાળો, તેજોલેશ્યાવાળો, પદ્મલેશ્યાવાળો અને
શુક્લલેશ્યાવાળો થઈને શું કુળ્લલેશ્યાવાળા દેવોંમાં ઉત્પન્ન થઈ જાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“હંતા ગોયમા ! એવં જહેવ નેરહણસુ પદ્મે ઉહે-
સણ તહેવ માણિયવ્વં ” હે ગૌતમ ! તેરમાં શતકના પહેલા ઉદ્દેશમાં નાર-

પ્રથમે ઉદ્દેશકે મણિતં તથૈવ અત્રાપિ મણિતવ્યમ્, તથા ચ-કૃષ્ણાદિશુક્લલેશ્યાન્તા
 ભૂત્વા કૃષ્ણલેશ્યેષુ દેવેષુ ઉપપદ્યન્તે 'નીલલેસાપ વિ જહેવ નેરહ્યાણં' નીલ-
 લેશ્યાનામપિ યથૈવ નૈરયિકાણાં નીલલેશ્યાવતાં પ્રતિપાદનં કૃતં તથૈવ પ્રતિપાદનં
 કર્તવ્યમ્, તથા ચ કૃષ્ણલેશ્યાવન્તઃ, નીલલેશ્યાવન્તઃ, કાપોતલેશ્યાવન્તઃ, તેજો-
 લેશ્યાવન્તઃ, પદ્મલેશ્યાવન્તઃ, શુક્લલેશ્યાવન્તો ભૂત્વાપિ નીલલેશ્યેષુ દેવેષુ
 ઉપપદ્યન્તે, 'એવં જહા-નીલલેસાપ એવં જાવ પમ્હલેસેસુ, મુક્લેસેસુ એવં ચેવ'
 યથા નીલલેશ્યા વિષયે પ્રતિપાદનં કૃતમ્ એવં યથૈવ, યાવત્-કાપોતલેશ્યેષુ તેજો
 લેશ્યેષુ પદ્મલેશ્યેષુ, શુક્લલેશ્યેષુ ચ, એવમેવ-પૂર્વોક્તરીત્યૈવ પ્રતિપાદનં કર્તવ્યમ્,
 તથા ચ-કૃષ્ણલેશ્યાવન્તઃ, નીલલેશ્યાવન્તઃ, કાપોતલેશ્યાવન્તઃ, તેજોલેશ્યાવન્તઃ
 પદ્મલેશ્યાવન્તઃ, શુક્લલેશ્યાવન્તો ભૂત્વા કાપોતલેશ્યેષુ દેવેષુ ઉપપદ્યન્તે, કૃષ્ણ-
 લેશ્યાવન્તઃ, નીલલેશ્યાવન્તઃ, કાપોતલેશ્યાવન્તઃ, તેજોલેશ્યાવન્તઃ, પદ્મલેશ્યા-

ઉદ્દેશક મેં કહા હૈ' उसी प्रकार से यहां पर भी कहना चाहिये । तथा च-
 जीव कृष्णलेश्या से लेकर शुक्ललेश्या तक की लेश्याओंवाला होकर
 कृष्णलेश्यावाले देवों में उत्पन्न होते हैं 'नीललेस्माप वि जहेव नेरह-
 याणं' जैसा नीललेश्यावाले नैरयियों के विषय में कहा गया है उसी
 प्रकारका कथन नीललेश्यावाले देवों का भी करना चाहिये । तथा च-
 कृष्णलेश्यावाले, नीललेश्यावाले कापोतलेश्यावाले तेजोलेश्यावाले, पद्म-
 लेश्यावाले शुक्ललेश्यावाले होकर के भी नीललेश्यावाले देवों में उत्पन्न
 होते हैं । 'एवं जहा नीललेसाप एवं जाव पमहलेसेसु- मुक्ललेसेसु एवं
 चेव' जैसा नीललेश्या के विषय में कहा गया है । वैसा ही यावत्-कापो-
 तलेश्यावालों में तेजोलेश्यावालों में पद्मलेश्यावालों में शुक्ललेश्या-
 वालों में, प्रतिपादन करना चाहिये । तथा च-कृष्णलेश्यावाले नीलले-

કેના વિષયમાં જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન અહીં પણ
 કરવું જોઈએ જેમ કે-અવ કૃષ્ણથી લઈને શુક્લપર્યન્તની લેશ્યાઓવાળો
 થઈને કૃષ્ણલેશ્યાવાળા દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. "નીલલેસ્માપ વિ જહેવ
 નેરહ્યાણં" જેવું કથન નીલલેશ્યાવાળા નારકેના વિષયમાં કરવામાં આવ્યું
 છે, એવું જ કથન નીલલેશ્યાવાળા દેવોના વિષયમાં પણ કરવું જોઈએ.
 જેમ કે-કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા, કાપોતલેશ્યાવાળા, તેજોલેશ્યાવાળા,
 પદ્મલેશ્યાવાળા અને શુક્લલેશ્યાવાળા થઈને પણ નીલલેશ્યાવાળા દેવોમાં જીવે
 ઉત્પન્ન થાય છે. "એવં જહા નીલલેસાપ એવં જાવ પમ્હલેસેસુ મુક્લેસેસુ એવં ચેવ" જેવું
 નીલલેશ્યાવાળાના વિષયમાં કહ્યું એવું જ કાપોતલેશ્યાવાળાઓમાં, તેજો-
 લેશ્યાવાળાઓમાં, પદ્મલેશ્યાવાળાઓમાં અને શુક્લલેશ્યાવાળાઓમાં પ્રતિપાદન
 કરવું જોઈએ જેમ કે કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા, કાપોતલેશ્યાવાળા,

વન્તઃ શુક્લલેશ્યાવન્તો भूत्वा તેજોલેશ્યેષુ ઉપપદ્યન્તે, કૃષ્ણલેશ્યાવન્તઃ, નીલ-
લેશ્યાવન્તઃ, કાપોતલેશ્યાવન્તઃ, તેજોલેશ્યાવન્તઃ. પદ્મલેશ્યાવન્તઃ શુક્લલેશ્યા-
વન્તો भूत्वा પદ્મલેશ્યેષુ દેવેષુ ઉપપદ્યન્તે, કૃષ્ણલેશ્યાદશુક્લલેશ્યાવન્તો भूत्वा
શુક્લલેશ્યેષુ દેવેષુ ઉપપદ્યન્તે, તત્ર વિશેષમાહ—‘નવરં લેસસદ્ગણેસુ વિસુજ્ઞમાણેસુ
વિસુજ્ઞમાણેસુ સુક્લેસ્સં પરિણમન્તિ, સુક્લેસ્સં પરિણમન્તા, સુક્લેસ્સેસુ દેવેસુ
ઉવવજ્જન્તિ’ નવરં નૈરયિકાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ—લેશ્યાસ્થાનેષુ કૃષ્ણાદિલેશ્યાપ્રકારેષુ
વિશુદ્ધ્યત્સુ વિશુદ્ધ્યત્સુ, શુક્લલેશ્યાં પરિણમન્તિ પ્રાપ્નુવન્તિ, શુક્લલેશ્યાં પરિણમ્ય-
પ્રાપ્ય, શુક્લલેશ્યેષુ દેવેષુ ઉપપદ્યન્તે। તદુપસંહરન્નાહ—‘સે તેણદ્વેણં જાવ

શ્યાવાલે, કાપોતલેશ્યાવાલે, તેજોલેશ્યાવાલે પદ્મલેશ્યાવાલે, શુક્લલેશ્યા-
વાલે હોકર કે કાપોતલેશ્યાવાલે દેવોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હેં। કૃષ્ણલેશ્યા-
વાલે, નીલલેશ્યાવાલે, કાપોતલેશ્યાવાલે, તેજોલેશ્યાવાલે, પદ્મલેશ્યા-
વાલે, શુક્લલેશ્યાવાલે હોકર કે તેજોલેશ્યાવાલે દેવોં મેં ઉત્પન્ન
હોતે હેં। કૃષ્ણલેશ્યાવાલે, નીલલેશ્યાવાલે, કાપોતલેશ્યાવાલે, તેજોલે-
શ્યાવાલે પદ્મલેશ્યાવાલે શુક્લલેશ્યાવાલે હોકર પદ્મલેશ્યાવાલે દેવોં મેં
ઉત્પન્ન હોતે હેં। કૃષ્ણલેશ્યાદિ શુક્લલેશ્યાન્ત હોકર કે શુક્લલેશ્યા-
વાલે દેવોં મેં ઉત્પન્ન હોતે હેં। હસમેં વિશેષતા પ્રદર્શન કરતે હુણ સૂત્ર-
કાર કહતે હેં—‘નવરં લેસસદ્ગણેસુ વિસુજ્ઞમાણેસુ ૨ સુક્લેસ્સં પરિણમન્તિ,
સુક્લેસ્સં પરિણમન્તા સુક્લેસ્સેસુ દેવેસુ ઉવવજ્જન્તિ’ હે ગૌતમ। નૈરયિકોં
કી અપેક્ષા સે જો યહાં વિશેષતા હૈ વહ એસી હૈ કિ કૃષ્ણાદિલેશ્યા
પ્રકારોં મેં વિશુદ્ધતા હોતે ૨ જબ જીવ શુક્લલેશ્યા કો પ્રાપ્ત કર લેતે હેં

તેજોલેશ્યાવાળા, પદ્મલેશ્યાવાળા અને શુક્લલેશ્યાવાળા થઈને કાપોતલેશ્યા-
વાળા દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા, કાપોતલે-
શ્યાવાળા, તેજોલેશ્યાવાળા, પદ્મલેશ્યાવાળા, શુક્લલેશ્યાવાળા થઈને તેજોલેશ્યા-
વાળા દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા, કાપોતલે-
શ્યાવાળા, તેજોલેશ્યાવાળા, પદ્મલેશ્યાવાળા શુક્લલેશ્યાવાળા થઈને પદ્મલેશ્યા-
વાળા દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. એવ કૃષ્ણથી લઈને શુક્લપર્યન્તની લેશ્યા-
વાળા થઈને શુક્લલેશ્યાવાળા દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે હવે તેમાં વિશેષતા
દર્શાવવા માટે સૂત્રકાર કહે છે કે—“નવરં લેસસદ્ગણેસુ વિસુજ્ઞમાણેસુ ૨ સુક્-
લેસ્સં પરિણમન્તિ, સુક્લેસ્સં પરિણમન્તા સુક્લેસ્સેસુ દેવેસુ ઉવવજ્જન્તિ” હે
ગૌતમ। નારકો કરતાં દેવોમાં એવી વિશેષતા છે કે કૃષ્ણાદિલેશ્યા પ્રકારોમાં
વધારેને વધારે વિશુદ્ધતા થતાં થતાં જ્યારે એવો શુક્લલેશ્યાની પ્રાપ્તિ કરી

ઉચ્ચવજંતિ' હે ગૌતમ ! તત્-અથ, તેનાર્થેન-તેન કારણેન, યાવત્-કૃષ્ણલેશ્યાવન્તઃ, નીલલેશ્યાવન્તઃ, કાપોતલેશ્યાવન્તઃ, તેજોલેશ્યાવન્તઃ, પદ્મલેશ્યાવન્તઃ, શુકલ-લેશ્યાવન્તો ભૂત્વા શુકલલેશ્યેષુ દેવેષુ ઉપવદન્તે इति માત્રઃ । અન્તે ગૌતમ આહ-
'સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! તિ હે મદન્ત ! તદેવં-મત્તદુક્તં સત્યમેવ, હે મદન્ત !
તદેવં-મત્તદુક્તં સત્યમેવેત્યાશયઃ ॥ સૂ. ૧ ॥

इति श्री विश्वविख्यात जगद्वल्लभादिपदभूषित वाल्मह्यवारी 'जैनाचार्य'
पूज्यश्री घासीलालव्रतिविरचितायां श्री "मगवती" सूत्रस्य प्रमेयचन्द्रिका-
ख्यायां व्याख्यायां त्रयोदशशतकस्य द्वितीयोद्देशकः समाप्तः ॥ १३-२ ॥

તથા ઉસે પ્રાપ્ત કર વે શુક્લલેશ્યાવાલે દેવોં મેં ઉત્પન્ન હો જાતે હેં । 'સે તેણદ્વેણં જાવ ઉચ્ચવજંતિ' હસી કારણ હે ગૌતમ । મેંને એસા કહા હેં કિ કૃષ્ણલેશ્યાવાલે, નીલલેશ્યાવાલે, કાપોતલેશ્યાવાલે, તેજોલેશ્યાવાલે, પદ્મલેશ્યાવાલે, શુક્લલેશ્યાવાલે હોંકર કે જીવ શુક્લલેશ્યાવાલે દેવોં મેં ઉત્પન્ન હો જાતે હેં । 'સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! તિ' હે મદન્ત । આપ કા કથન સર્વથા સત્ય હી હે હે મગવાન્ આપ કા કહા હુઆ યહ સવ સત્ય હી હે એસા કહકર વે ગૌતમ ! મગવાન્ યાવત્ અપને સ્થાન પર વિરાજમાન હો ગઈ ॥ સૂ. ૧ ॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજીમહારાજ કૃત
“મગવતીસૂત્ર” ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાનાકે તેરહેવે શતકકા
॥ દૂસરા ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ ૧૩-૨ ॥

લે છે, ત્યારે તેને પ્રાપ્ત કરીને તેઓ શુક્લલેશ્યાવાળા દેવોમાં ઉત્પન્ન થઈ
બાંધ છે. “સે તેણદ્વેણં જાવ ઉચ્ચવજંતિ” હે ગૌતમ ! તે કારણ મેં એવું
કહ્યું છે કે જીવો કૃષ્ણલેશ્યાવાળા, નીલલેશ્યાવાળા, કાપોતલેશ્યાવાળા, તેજો-
લેશ્યાવાળા, પદ્મલેશ્યાવાળા અને શુક્લલેશ્યાવાળા થઈને શુક્લલેશ્યાવાળા
દેવોમાં ઉત્પન્ન થઈ બાંધ છે. “સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! તિ” “હે ભગવન્ ! આપે
જે કહ્યું તે સત્ય છે. હે મગવન્ ! આપની વાત સર્વથા સત્ય જ છે ” આ
પ્રમાણે કહીને મહાવીર પ્રભુને વંદણા નમસ્કાર કરીને ગૌતમ સ્વામી
પોતાને સ્થાને બેસી ગયા. ॥ સૂ. ૧ ॥

જૈનાચાર્ય જૈનધર્મદિવાકર પૂજ્યશ્રી ઘાસીલાલજી મહારાજ કૃત “મગવતી
સૂત્ર”ની પ્રમેયચન્દ્રિકા વ્યાખ્યાના તેરમાં શતકને બીજો ઉદ્દેશક સમાપ્ત ॥ ૧૩-૨ ॥

અથ તૃતીયોદ્દેશકઃ પ્રારંભ્યતે ।

ત્રયોદશશતકે તૃતીયોદ્દેશકસ્ય સંક્ષિપ્તવિષયવિવરણમ્

નારકા અનન્તરાહારિણો મયન્તિ, તતઃ પશ્ચાત્ અનુક્રમેણ પરિચારણા વક્તવ્યતા પ્રરૂપણમ્ ।

પરિચારણાવક્તવ્યતા ।

મૂલમ્—“નેરઙ્ગયાણં મંતે ! અણંતરાહારા, તઓ નિવ્વત્તણયા, एवं પરિચારણાપયં નિરવસેસં માણિયવ્વં । સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ” । સૂ. ૧ ।

છાયા—નૈરયિકાઃ સ્વદુ મદન્ત ! અનન્તરાહારાઃ, તતો નિવર્તના, एवं પરિચારણાપદં નિરવશેષ મણિતવ્યમ્, તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! इति ॥ સૂ. ૧ ॥

ટીકા—દ્વિતીયોદ્દેશકાન્તે દેવવક્તવ્યતાયાઃ પ્રરૂપિતત્વેન, દેવાનાં ચ પ્રાયઃ પરિચારણાવચ્ચાત્ પરિચારણાં શબ્દાદિવિષયોપભોગરૂપાં પ્રરૂપિતુમાહ—‘નેરઙ્ગયાણં

તીસરા ઉદ્દેશકો પ્રારંભ—

તેરહવેં શતક કે હસ તૃતીય ઉદ્દેશક મેં વર્ણિત વિષય કા વિવરણ સંક્ષેપ સે હસ પ્રકાર હૈ—નારક અનન્તર આહારી હોતે હૈં હસકે પશ્ચાત્ અનુક્રમ સે પરિચારણા કા કથન ।

પરિચારણા વક્તવ્યતા—

‘નેરઙ્ગયાણં મંતે ! અણંતરાહારા ’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—દૂસરે ઉદ્દેશે કે અન્ત મેં દેવ સંબન્ધી વક્તવ્યતા કી પ્રરૂપણા કી ગઈ હૈ ? દેવ પ્રાયઃ પરિચારણા વાલે હોતે હૈં, શબ્દાદિ વિષયોં કા ઉપભોગ કરના હસકા નામ પરિચારણા હૈ હસ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકાર ને હસી પરિચારણા કી પ્રરૂપણા કી હૈ—હસમેં ગૌતમ ને પ્રમુ

ત્રીજા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

તેરમાં શતકના ત્રીજા ઉદ્દેશકમાં પ્રતિપાદિત વિષયનું સંક્ષિપ્ત વિવરણ આ પ્રમાણે છે—નારકો અનન્તર આહારી હોય છે. ત્યાર બાદ અનુક્રમે પરિચારણાનું કર્યેન.

—પરિચારણાવક્તવ્યતા—

“નેરઙ્ગયાણં મંતે ! અણંતરાહારા ” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—ત્રીજા ઉદ્દેશકમાં દેવોની વક્તવ્યતાની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી છે. દેવો સામાન્ય રીતે પરિચારણાવાળા હોય છે. (શબ્દાદિ વિષયોનો ઉપયોગ કરવો તેનું નામ પરિચારણા છે) આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે એજ પરિચારણાની પ્રરૂપણા કરી છે—

મંતે ! અણંતરાહારા, તઓ નિવ્વત્તણયા, एवं પરિયારણાપદં નિરવસેસં भाणियव्वं' ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે મદન્ત ! નૈરયિકાઃ સ્વલુ ક્કિમ્ અનન્તરાહારાઃ—અનન્તરમ્—ઉત્પાતક્ષેત્રપ્રાપ્તિપ્રથમસમયે એવ આહારયન્તીતિ અનન્તરાહારાઃ ભવન્તિ ? તતઃ પશ્ચાત્ કિં નિર્વર્તનના—નિર્વર્તના—શરીરનિષ્પત્તિર્ભવતિ ? एवं રીત્યા પરિચારણાપદં—પ્રજ્ઞાપનાયાશ્ચતુર્સિંગત્તમં પદં, નિરવશેષં—સર્વં મણિતવ્યમ્—અન્ન વક્તવ્યમ્ ॥

અન્તે ગૌતમ આહ—‘સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ’ હે મદન્ત ! તદેવં ભવદુક્તં સત્યમેવ, હે મદન્ત ! તદેવં ભવદુક્તં સત્યમેવેતિ ભાવઃ ॥ સૂ. ૧ ॥

इति त्रयोदशशतके तृतीयोद्देशकः समाप्तः ॥ १३-३ ॥

સે એસા પૂઝા હૈ ‘નેરહયાણં મંતે ! અણંતરાહારા, તઓ નિવ્વત્તણયા’ હે મદન્ત ! નારકી કયા ઉત્પાતક્ષેત્ર કી પ્રાપ્તિ કરતે હી પ્રથમ સમય મેં આહાર કરને લગતે હૈં ? ફિર હસકે પશ્ચાત્ ડનકે શરીર કી નિષ્પત્તિ હોતી હૈ કયા ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં—હે ગૌતમ ! (એવં) એસા હી હૈ યહાં (પરિયારણાપદં નિરવસેસં भाणियव्वं) પરિચારણાપદ—પ્રજ્ઞાપના કા ૨૪ વાં પદ—સમ્પૂર્ણરૂપ સે કહના ચાહિયે । (સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ) અન્ત મેં ગૌતમ મગવાન્ સે કહતે હૈં કિ હે મદન્ત ! આપ કા કહા હુઆ યહ સ્વ સત્ય હી હૈ, હે મદન્ત ! આપ કા કહા હુઆ યહ સ્વ સત્ય હી હૈ ॥ સૂ. ૧ ॥

तेरहवें शतकका तीसरा उद्देशा संपूर्ण १३-३

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ નેરહયાણં મંતે ! અણંતરાહારા, તઓ નિવ્વત્તણયા ” હે ભગવન્ ! નારકો શું ઉત્પાત ક્ષેત્રની પ્રાપ્તિ કરતાં જ પ્રથમ સમયમાં આહાર કરવા લાગે છે ? અને શું ત્યાર બાદ તેમના શરીરની નિષ્પત્તિ (રચના) થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ ગોયમા ! एवं ” હા, ગૌતમ ! એવું જ બને છે. અહીં “ પરિયારણાપદં નિરવસેસં भाणियव्व ” પરિચારણા પદ (પ્રજ્ઞાપનાનું ૩૪મું પદ, પૂરેપૂરું કહેવું) બેઈએ.

“ સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ ” હે ભગવન્ ! આપે જે કહ્યું તે સત્ય છે. હે ભગવન્ ! આપની વાત સર્વથા સત્ય જ છે, આ પ્રમાણે કહીને વંદણા નમસ્કાર કરીને ગૌતમ સ્વામી પોતાને સ્થાને બેસી ગયા. ॥ સૂ. ૧ ॥

॥ तेरहां शतकने त्रीने उद्देशक समाप्त ॥ १३-३ ॥

अथ चतुर्थोद्देशकः प्रारभ्यते ।

त्रयोदशशतके चतुर्थोद्देशकस्य संक्षिप्तविषयविवरणम् ।

नरकपृथिवीप्ररूपणम्, नैरयिकद्वारनिरूपणम्, स्पर्शद्वारप्ररूपणम्, प्रणिधिद्वार-
प्ररूपणम्, निरयान्तद्वारनिरूपणम्, लोकमध्यद्वारप्ररूपणम्, अधोलोकमध्यद्वारप्ररू-
पणम्, ऊर्ध्वलोकमध्यद्वारप्ररूपणम्, तिर्यग्लोकमध्यद्वारप्ररूपणम्, दिग्बिदिक्प्र-
वहद्वारप्ररूपणम्, ऐन्द्रीदिशोनिर्गमवक्तव्यता, आग्नेयादिदिशि निर्गमवक्तव्यता,
लोकप्ररूपणम्, अस्तिकायप्रवर्तनद्वारप्ररूपणम्, धर्मास्तिकायादिभिर्जीवानां प्रवर्तन-
वक्तव्यता, अस्तिकायप्रदेशस्पर्शनाद्वारप्ररूपणम्, धर्मास्तिकायस्य एकप्रदेशो धर्मा-
स्तिकायादिद्रव्यस्य कियद्भिः प्रदेशैः स्पृश्यते ? इति प्ररूपणम्, एवम्-अधर्मा

चोथे उद्देशे का प्रारंभ-

तेरहवें शतक के इस चतुर्थ उद्देशक में वर्णित हुए विषय का
विवरण संक्षेप से इस प्रकार है-नरकपृथिवी की प्ररूपणा नैरयिक
द्वारनिरूपण १, स्पर्शद्वारप्ररूपणा २, प्रणिधिद्वार प्ररूपणा ३, निरयान्त
द्वारनिरूपण ४, लोकमध्यद्वारप्ररूपणा ५, अधोलोकमध्यद्वारप्ररूपणा ६,
ऊर्ध्वलोकमध्यद्वारप्ररूपणा ७, तिर्यग्लोकमध्यद्वारप्ररूपणा ८, दिग्बिदिक्
प्रवहद्वारप्ररूपणा ९, ऐन्द्रीदिशोनिर्गमवक्तव्यता १०, आग्नेयादि दिशाओं
के निर्गम की वक्तव्यता ११, लोकप्ररूपणा १२, अस्तिकायप्रवर्तनद्वार-
प्ररूपणा १३, धर्मास्तिकाय आदि द्वारा जीवों के प्रवर्तन की वक्तव्यता,
अस्तिकायप्रदेशस्पर्शनाद्वारवक्तव्यता, धर्मास्तिकायका एकप्रदेश, धर्मा-

योथा उद्देशानो प्रारंभ-

तेरमां शतकना योथा उद्देशकमां प्रतिपादित विषयानुं संक्षिप्त विवरण
नीचे प्रमाणे छे-(१) नरकपृथ्वीनी प्ररूपणा-नैरयिकद्वार निरूपण (२) स्पर्श-
द्वारनी प्ररूपणा (३) प्रणिधिद्वारनी प्ररूपणा (४) निरयान्तद्वार निरूपण (५)
लोकमध्यद्वारनी प्ररूपणा (६) अधोलोकमध्यद्वारनी प्ररूपणा, (७) ऊर्ध्वलोक
मध्यद्वारनी प्ररूपणा, (८) तिर्यग्लोक मध्यद्वारनी प्ररूपणा (९) दिग्बिदिक्
प्रवहद्वारनी प्ररूपणा, (१०) ऐन्द्रीदिशोनिर्गम वक्तव्यता, (११) आग्नेयादि
दिशाओंना निर्गमनी वक्तव्यता (१२) लोकप्ररूपणा, (१३) अस्तिकायप्रवर्तन-
द्वार प्ररूपणा. वणी आ उद्देशकमां नीचेना विषयानुं पणु प्रतिपादन करवाभां
आणु छे-धर्मास्तिकाय आदि द्वारा जीवोंनां प्रवर्तननी प्ररूपणा, अस्तिकाय
प्रदेश स्पर्शना द्वार वक्तव्यता, धर्मास्तिकायना ओक प्रदेश, धर्मास्तिकाय

સ્તિકાયાદીનામપિ સ્પર્શનાપરૂપણમ્, एवं पुद्गलास्तिकायस्य द्वौ प्रदेशौ, पुद्गला-
स्तिकायस्य त्रयः प्रदेशाः, यावत् संख्याताः असंख्याताः अनन्ताः प्रदेशाश्च
क्रियद्भिः धर्मास्तिकायादिप्रदेशैः स्पृश्यन्ते ? इत्यादि परूपणम्, ततः कालस्य
एकसमयवक्तव्यता परूपणम्, धर्मास्तिकायद्रव्यवक्तव्यतापरूपणम्, अधर्मास्ति-
कायद्रव्यवक्तव्यतापरूपणम्, अवगाढद्वारवक्तव्यतापरूपणम्, यत्र धर्मास्ति-
कायस्य एकप्रदेशोऽवगाढो भवति तत्र अन्यधर्मास्तिकायादीनां कियन्तः प्रदेशा
अवगाढा भवन्ति ? इत्यादि परूपणम्, एवम् अधर्मास्तिकायादिविषयेऽपि
अवगाढसूत्रनिरूपणम् । एकाद्धासमयवक्तव्यता, एक धर्मास्तिकायवक्तव्यता,
एकाधर्मास्तिकायवक्तव्यता, पृथिवीकायिकवक्तव्यता, अप્कायिकवक्तव्यता,

સ્તિકાય આદિ દ્રવ્ય કે કિતને પ્રદેશોં સે સ્પર્શ ાકયા જાતા હૈ ? ऐसी
परूपणा इसी प्रकार से अधर्मास्तिकाय आदिकों की भी स्पर्शना का
परूपण पुद्गलास्तिकाय के दो प्रदेश, तीन प्रदेश, यावत्-संख्यात, असं-
ख्यात और अनन्त प्रदेश कितने धर्मास्तिकायादि प्रदेशों द्वारा छुये
जाते हैं-इत्यादि परूपणा इसके बाद काल के एक समय की परूपणा
धर्मास्तिकायद्रव्य की वक्तव्यता अधर्मास्तिकाय द्रव्य की वक्तव्यता,
अवगाढद्वार की वक्तव्यता, जहां धर्मास्तिकाय का एकप्रदेश अवगाढ
होता है वहां धर्मास्तिकाय के और कितने प्रदेश अवगाढ होते हैं ?
इत्यादि परूपणा इसी प्रकार से अधर्मास्तिकाय आदि के विषय में भी
अवगाढसूत्र का निरूपण एकाद्धासमयवक्तव्यता एकधर्मास्तिकायवक्त-
व्यता एक अधर्मास्तिकायवक्तव्यता पृथिवीकायिक वक्तव्यता, अप्कायि-

આદિ દ્રવ્યના કેટલા પ્રદેશો વડે સ્પર્શિત થાય છે, આ વિષયનું નિરૂપણ
એજ પ્રમાણે અધર્માસ્તિકાય આદિની સ્પર્શનાની પણ પ્રરૂપણા, પુદ્ગલા-
સ્તિકાયના બે પ્રદેશ, ત્રણ પ્રદેશ, ચાર પ્રદેશ આદિથી લઇને સંખ્યાત,
અસંખ્યાત અને અનંત પર્યંતના પ્રદેશોનો કેટલાં ધર્માસ્તિકાયાદિ પ્રદેશો
દ્વારા સ્પર્શ થાય છે ? ઇત્યાદિ વિષયની પ્રરૂપણા ત્યાર બાદ કાળના એક
સમયની પ્રરૂપણા, ધર્માસ્તિકાયદ્રવ્યની વક્તવ્યતા, અધર્માસ્તિકાયદ્રવ્યની વક્ત-
વ્યતા, અવગાઢદ્વારની વક્તવ્યતા, જ્યાં ધર્માસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ અવગાઢ
થાય છે, ત્યાં ધર્માસ્તિકાયના બીજા કેટલા પ્રદેશો અવગાઢ થાય છે ? ઇત્યાદિ
પ્રશ્નો અને તેમના ઉત્તરો એજ પ્રમાણે અધર્માસ્તિકાય આદિના વિષયમાં
પણ અવગાઢસૂત્રની પ્રરૂપણા, એકાદ્ધાસમયની પ્રરૂપણા, એક ધર્માસ્તિકાયની
પ્રરૂપણા, એક અધર્માસ્તિકાયની પ્રરૂપણા પૃથ્વીકાયિકની પ્રરૂપણા, અપ્કાયિ-

અસ્તિકાયનિષદનદ્વારવક્તવ્યતા, ધર્માસ્તિકાયાદિઃ ત્રિપુ દ્રવ્યેષુ ઉપવેષ્ટું સમર્થો
ભવેત્ ? इत्यादि प्ररूपणम्, बहुसमयद्वारवक्तव्यताप्ररूपणम्, लोकस्य वक्रभाग-
वक्तव्यता, संस्थानद्वारवक्तव्यता चेति ॥

મૂળમ્—“નેરઙ્ગ૧, ફાસ૨, પળિહી૩, નિરયંતે૪, ચૈવ લોકમધ્ય૫

ચ૫। દિસિવિદિસાણપવહાય૬, પવત્તનં અત્થિકાણ્હિં૭॥૧॥

અત્થી પણ્સફુસણા૮, ઓગાહણયા૯, જીવાવગાઢા૧૦।

અત્થિ પણ્સનિસીયણ૧૧, વહુસસમે૧૨, લોકસંઠાણે૧૩॥૨॥

છાયા—નૈરયિકઃ૧, સ્પર્શઃ૨, પ્રણિધિઃ૩, નિરયાન્તઃ, ૪, ચૈવ લોકમધ્યં ૫।

દિશાવિદિશાં ચ પ્રવહઃ૬, પ્રવર્તનમ્ અસ્તિકાયેષુ૭ ॥૧॥

અસ્તિપ્રદેશસ્પર્શનમ્૮, અવગાહના ચ૯, જીવાવગાઢાઃ૧૦।

અસ્તિ પ્રદેશનિષીદનમ્૧૧, વહુસમઃ૧૨, લોકસંસ્થાનમ્।૧૩॥૨॥

ટીકા—ચતુર્થોદ્દેશકાર્થસંગ્રહગાથાદ્વયમાહ—“નેરઙ્ગ” इत्यादि। नैरयिक

કાયિકવક્તવ્યતા, અસ્તિકાય મેં નિષદન (બેઠના) દ્વારવક્તવ્યતા,
ધર્માસ્તિકાયાદિ ત્રીન દ્રવ્યોં મેં ઉપવેશ કે લિખ કયા સમર્થ હૈ ? इत्यादि

દ્વારગાથા—‘નેરઙ્ગ ૧, ફાસ૨’ इत्यादि, ‘અત્થીપણ્સફુસણા’ इत्यादि।

નૈરયિક ૧, સ્પર્શ ૨, પ્રણિધિ ૩, નિરયાન્ત ૪, લોકમધ્ય ૫, દિશા-
વિદિશાપ્રવાહ ૬ અસ્તિકાયપ્રવર્તન ૭, અસ્તિકાયપ્રદેશસ્પર્શના ૮, અવગા-
હના ૯ જીવાવગાઢ ૧૦, અસ્તિકાયનિષદન ૧૧, વહુસમ ૧૧ ઓર
લોકસંસ્થાન ચે ૧૩ દ્વાર ઇસ ઉદ્દેશક મેં કહે ગયે હૈં।

ટીકાર્થ—ઇસ ચતુર્થ ઉદ્દેશક મેં સૂત્રકાર ને યહ, દ્વાર સંગ્રહ ગાથા
કહી હૈ। ઇસમેં નૈરયિકવક્તવ્યતા કી પ્રરૂપણા કરનેવાલા પ્રથમ

કની પ્રરૂપણા, અસ્તિકાયોમાં નિષદન (બેસવાની ક્રિયા) દ્વાર વક્તવ્યતા,
ધર્માસ્તિકાય આદિ ત્રણ દ્રવ્યોમાં ઉપવેશન માટે શું સમર્થ છે ? इत्यादि પ્રરૂપણા
બહુસમયદ્વારવક્તવ્યતા, લોકવક્રભાગવક્તવ્યતા, અને સંસ્થાનદ્વાર વક્તવ્યતા.

દ્વારગાથા—“નેરઙ્ગ૧, ફાસ૨ इत्यादि ‘અત્થીપણ્સફુસણા’ इत्यादि—

આ ઉદ્દેશકમાં નીચે પ્રમાણે ૧૩ દ્વાર કહ્યાં છે—(૧) નૈરયિક, (૨) સ્પર્શ,
(૩) પ્રણિધિ, (૪) નિરયાન્ત, (૫) લોકમધ્ય, (૬) દિશાવિદિશાપ્રવાહ, (૭)
અસ્તિકાયપ્રવર્તન, (૮) અસ્તિકાયપ્રદેશસ્પર્શના, (૯) અવગાહના, (૧૦)
જીવાવગાઢ, (૧૧) અસ્તિકાયનિષદન, (૧૨) બહુસમ, (૧૩) લોકસંસ્થાન.

ટીકાર્થ—ચોથા ઉદ્દેશકમાં કયા કયા વિષયનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું
છે તે આ ગાથામાં બતાવવામાં આવેલ છે. પહેલા નૈરયિકદ્વારમાં નરકો અને

વક્તવ્યતાપ્રરૂપણમ્ ૧, સ્પર્શસ્વરૂપનિરૂપણમ્ ૨, પ્રણિધિપ્રરૂપણમ્ ૩, નિરયાન્તસ્વરૂપ-
પ્રરૂપણમ્ ૪, લોકમધ્યસ્વરૂપનિરૂપણમ્ ૫, દિગ્વિદિક્પ્રવહસ્વરૂપનિરૂપણમ્ ૬, અસ્તિ-
કાયપ્રવર્તનપ્રરૂપણમ્ ૭, અસ્તિકાયપ્રદેશસ્પર્શનનિરૂપણમ્ ૮, અવગાહનાનિરૂપણમ્ ૯,
જીવાવગાઢપ્રરૂપણમ્ ૧૦, અસ્તિકાયનિષદનપ્રરૂપણમ્ ૧૧, બહુસમવક્તવ્યતાપ્રરૂપ-
ણમ્ ૧૨, લોકસંસ્થાનસ્વરૂપપ્રરૂપણમ્ ૧૩ ॥ ઇતિ ॥

નારકપૃથિવીવક્તવ્યતા ।

મૂલમ્—“કઈ ણં મંતે ! પુઢવીઓ પળગત્તાઓ ? મોયમા ! સત્ત-
પુઢવીઓ પળગત્તાઓ, તં જહા—રયણપ્પમા જાત્ર અહેસત્તમા,

નૈરયિક દ્વાર છે ૧, સ્પર્શ કે સ્વરૂપ કા નિરૂપણ કરનેવાલા ઠિતીય
સ્પર્શદ્વાર છે ૨, પ્રણિધિકી પ્રરૂપણા કરનેવાલા તૃતીય પણિધિદ્વાર છે ૩,
નિરયાન્તસ્વરૂપ કો પ્રરૂપણા કરનેવાલા ચતુર્થનિરયાન્તદ્વાર છે ૪ લોક-
મધ્યસ્વરૂપ કરનેવાલા પાંચવાં લોકમધ્યદ્વાર છે ૫, દિશા વિદિશા કે
પ્રવહસ્વરૂપ કા નિરૂપક છઠા દિશા વિદિશાપ્રવાહ દ્વાર છે ૬, અસ્તિ-
કાયકે પ્રવર્તના કા પ્રરૂપક સાતવાં અસ્તિકાયપ્રવર્તન દ્વાર છે ૭, અસ્તિ-
કાય પ્રદેશસ્પર્શનકા નિરૂપક આઠવાં અસ્તિકાયપ્રદેશ સ્પર્શનાદ્વાર છે ૮,
અવગાહના કા નિરૂપક નવમાં અવગાહનાદ્વાર છે ૯, જીવાવગાઢપ્રરૂપક
દશવાં જીવાવગાઢદ્વાર છે ૧૦ અસ્તિકાય નિષદનપ્રરૂપક ૧૧ વાં અસ્તિ-
કાયનિષદન દ્વાર છે ૧૧, બહુસમવક્તવ્યતાપ્રરૂપક બારહવાં બહુસમદ્વાર
છે, ૧૨ ઔર લોકસંસ્થાનસ્વરૂપપ્રરૂપક તેરહવાં લોકસંસ્થાન દ્વાર છે ।

નારક જીવોની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી છે બીજા સ્પર્શદ્વારમાં સ્પર્શના સ્વરૂપનું
નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે ત્રીજા પ્રણિધિદ્વારમાં પ્રણિધિની પ્રરૂપણા કરવામાં
આવી છે નિરયાન્તસ્વરૂપની પ્રરૂપણા કરનાર ચોથું નિરયાન્તદ્વાર છે.
લોકમધ્યના સ્વરૂપનું નિરૂપણ પાંચમાં લોકમધ્યદ્વારમાં કરવામાં આવ્યું છે.
છઠા દિશાવિદિશાપ્રવાહદ્વારમાં દિશાવિદિશાના પ્રવહસ્વરૂપનું નિરૂપણ કરવામાં
આવ્યું છે. સાતમાં અસ્તિકાયપ્રવર્તનદ્વારમાં અસ્તિકાયના પ્રવર્તનની પ્રરૂપણા
કરવામાં આવી છે. આઠમાં અસ્તિકાયપ્રદેશસ્પર્શના દ્વારમાં અસ્તિકાય પ્રદેશ
સ્પર્શનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે નવમાં અવગાહનાદ્વારમાં અવગાહનાનું
અને દસમાં જીવાવગાઢદ્વારમાં જીવાવગાઢનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે
અસ્તિકાયનિષદનની પ્રરૂપણા અગિયારમાં અસ્તિકાયનિષદનદ્વારમાં કરી છે.
બારમાં બહુસમદ્વારમાં બહુસમવક્તવ્યતાની અને તેરમાં લોકસંસ્થાન દ્વારમાં
લોકસંસ્થાનના સ્વરૂપની પ્રરૂપણા કરવામાં આવી છે.

अहे सत्तमाए णं पुढवीए पंच अणुत्तरा महत्तिमहालया जाव
 अपइट्ठाणे, ते णं नरगा छट्ठीए तमाए पुढवीए नरएहिंतो महं-
 तराचे व१, महावित्थिन्नतरा चेव२, महावगासतरा चेव३, महा-
 पइरिक्कतरा चेव४, णो तहा महापवेसणतरा चेव१, णो आइण्ण-
 तरा चेव२, णो आउलतराचेव३, अणोयणतराचेव४, तेसु णं
 नरएसु नेरइया छट्ठीए तमाए पुढवीए नेरइएहिंतो महाकम्म-
 तराचेव१, महाकिरियतराचेव२, महासवतराचेव३, महावेयण-
 तराचेव४, णो तहा अप्पकम्मतराचेव१, णो अप्पकिरियतरा-
 चेव२, णो अप्पासवतराचेव३, णो अप्पवेयणतराचेव४, अप्पाड्ढि-
 यतराचेव१, अप्पज्जुत्तियतराचेव२, णो तहा महाड्ढियतराचेव१,
 णो महज्जुइयतराचेव२, छट्ठीए णं तमाए पुढवीए एगे पंचूणे
 निरयावाससयसहस्से पणत्ते, ते णं नरगा अहे सत्तमाए पुढ-
 वीए नेरएहिंतो नो तहा महंततराचेव१, महावित्थिन्नतराचेव२,
 महावगासतराचेव३, महापइरिक्कतराचेव४, महप्पवेसणतराचेव१
 आइन्नतराचेव२, आउलतराचेव३, अणोयणतराचेव४, तेसु णं
 नरएसु नेरइया अहे सत्तमाए पुढवीए नेरइएहिंतो अप्पकम्म-
 तराचेव१, अप्पकिरियतराचेव२, अप्पासवतराचेव३, अप्पवेयण-
 तराचेव४, महाड्ढियतराचेव१, महाजुइयतराचेव२, णो तहा
 अप्पड्ढियतराचेव, अप्पज्जुइयतराचेव, छट्ठीए णं तमाए पुढवीए
 नरगा पंचमाए धूमप्पमाए पुढवीए नरएहिंतो महत्तराचेव१,
 महावित्थिन्नतराचेव२, महावगासतराचेव३, महापइरिक्कतरा-

चेव४, णो तहा महप्पवेसणतराचेव१, णो आइण्णतराचेव२,
 णो आउल्लतराचेव३, अणोयणतराचेव४, तेसु णं नरएसु नेरइया
 पंचमाए, धूमप्पभाए पुढवीए नेरइएहिंतो महाकम्मतराचेव१,
 महावित्थिन्नतराचेव२, महावगासतराचेव३, महापइरिक्ततरा-
 चेव४, णो तहा अप्पकम्मतराचेव१, णो अप्पकिरियतराचेव२,
 णो अप्पासवततराचेव३, णो अप्पवेयणतराचेव४, अप्पड्डियतरा-
 चेव१, अप्पज्जुइतराचेव२, णो तहा महड्डियतराचेव१, णो मह-
 ज्जुइयतराचेव२, पंचमाए णं धूमप्पभाए पुढवीए तिन्नि निर-
 यावाससयसहस्सा पणत्ता, एवं जहा छट्ठीए भणिया, एवं
 सत्तवि पुढवीओ परोप्परं भण्णंति जाव रयणप्पभंति जाव णो
 तहा महड्डियतराचेव, अप्पज्जुइयतराचेव ॥सू० १॥

छाया—कति खलु भदन्त ! पृथिव्यः प्रज्ञप्ताः ? गौतम ! सप्त पृथिव्यः
 प्रज्ञप्ताः, तद्यथा रत्नप्रभा यावत्—अधः सप्तमी, अधः सप्तम्यां खलु पृथिव्यां पञ्च
 अनुत्तराः महातिमहालया यावत्—अप्रतिष्ठानम्, ते खलु नरकाः षष्ठ्यास्तमायाः
 पृथिव्याः नरकेभ्यो महत्तराश्चैव १, महाविस्तीर्णतराश्चैव २, महावकाशतराश्चैव ३,
 महाप्रतिरिक्ततराश्चैव ४, नो तथा महाप्रवेशनतराश्चैव १, नो आकीर्णतराश्चैव २,
 नो आकुलतराश्चैव ३, अनोदनतराश्चैव ४, तेषु खलु नरकेषु नैरयिकाः षष्ठ्या-
 स्तमायाः पृथिव्या नैरयिकेभ्यो महाकर्मतराश्चैव १, महाक्रियातराश्चैव २, महा-
 स्रवतराश्चैव ३, महावेदनतराश्चैव ४, नो तथा अल्पकर्मतराश्चैव १, नो अल्पक्रि-
 यातराश्चैव २, नो अल्पास्रवतराश्चैव ३, नो अल्पवेदनतराश्चैव ४, अल्पद्विकतराश्चैव
 १, अल्पद्युतिकतराश्चैव २, नो तथा महद्विकतराश्चैव १, नो महाद्युतिकतराश्चैव २,
 षष्ठ्यां खलु तमायां पृथिव्याम् एकं पञ्चोनं निरयावासशतसहस्रं प्रज्ञप्तम्, ते
 खलु नरकाः अधः सप्तम्याः पृथिव्याः नरकेभ्यो नो तथा महत्तराश्चैव १,
 महाविस्तीर्णतराश्चैव २, महावकाशतराश्चैव ३, महाप्रतिरिक्ततराश्चैव ४, महाप्रवेश-
 नतराश्चैव १, आकीर्णतराश्चैव २, आकुलतराश्चैव ३, अनोदनतराश्चैव ४, तेषु
 खलु नरकेषु नैरयिकाः अधः सप्तम्याः पृथिव्याः नैरयिकेभ्यः अल्पकर्मतराश्चैव १,

અલ્પક્રિયાતરાશ્ચૈવ ૨, અલ્પાસ્રવતરાશ્ચૈવ ૩, અલ્પવેદનતરાશ્ચૈવ ૪, નો તથા મહા-
કર્મતરાશ્ચૈવ ૧, મહાક્રિયાતરાશ્ચૈવ ૨, મહાસ્રવતરાશ્ચૈવ ૩, મહાવેદનતરાશ્ચૈવ ૪, મહ-
ર્દિકતરાશ્ચૈવ, મહાદ્યુતિકતરાશ્ચૈવ નો તથા અલ્પર્દિકતરાશ્ચૈવ, અલ્પદ્યુતિકતરાશ્ચૈવ,
પઠ્યાઃ સ્વલુ તમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ નરકાઃ પશ્ચમ્યાઃ ધૂમપ્રભાયાઃ પૃથિવ્યાઃ નરકેભ્યો
મહત્તરાશ્ચ ૧, મહાવિસ્તીર્ણતરાશ્ચૈવ ૨, મહાવકાશતરાશ્ચૈવ ૩, મહાપ્રતિરિક્તતરાશ્ચૈવ
૪, નો તથા મહાપ્રવેશનતરાશ્ચૈવ ૧, નો આકીર્ણતરાશ્ચૈવ ૨, નો આકુલતરાશ્ચૈવ ૩,
અનોદનતરાશ્ચૈવ ૪, તેષુ સ્વલુ નરકેષુ નૈરયિકાઃ પશ્ચમ્યાઃ ધૂમપ્રભાયાઃ પૃથિવ્યાઃ
નૈરયિકેભ્યો મહાકર્મતરાશ્ચૈવ ૧, ૧, મહાક્રિયાતરાશ્ચૈવ ૨, મહાસ્રવતરાશ્ચૈવ ૩, મહા-
વેદનતરાશ્ચૈવ ૪, નો તથા અલ્પકર્મતરાશ્ચૈવ, નો અલ્પક્રિયાતરાશ્ચૈવ ૨, નો અલ્પા-
સ્રવતરાશ્ચૈવ ૩, નો અલ્પવેદનતરાશ્ચૈવ ૪, અલ્પર્દિકતરાશ્ચૈવ ૧, અલ્પદ્યુતિકતરાશ્ચૈવ
૨, નો તથા મહર્દિકતરાશ્ચૈવ ૧, નો મહાદ્યુતિકતરાશ્ચૈવ ૨, પશ્ચમ્યાં ધૂમપ્રભાયાં
પૃથિવ્યાં ત્રીણિ નિરયાત્રાસશતમહસ્રાણિ પ્રજ્ઞપ્તાનિ, एवं यथा पठी भणिता एवं
सप्तापि पृथिव्यः परस्परं भण्यन्ते, यावत् स्तनप्रभान्ता इति यावत् नो તથા
મહર્દિકતરાશ્ચૈવ, અલ્પદ્યુતિકતરાશ્ચૈવ ॥ સૂ૦ ૧ ॥

ટીકા—તૃતીયોદેશકે શબ્દાદિવિષયોપભોગરૂપપરિચારણા પ્રોક્તા, તથા ચ
કર્મવન્ધઃ, તેન ચ પરમ્પરયા નારકાદૌ ગમનં ભવતીતિ પ્રથમં નૈરયિકદ્વારમાહ—
'કહ ણં મંતે !' इत्यादि । कह णं मंते ! पुढवीओ पणत्ताओ ? ' गौतमः पृच्छति—

નારકપૃથિવીવક્તવ્યતા—

‘કહ ણં મંતે ! પુઢવીઓ’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—તૃતીય ઉદ્દેશક મેં શબ્દાદિવિષયોપભોગરૂપ પરિચા-
રણા કહી જા ચુકી હૈ । इससे कर्मों का बंध होता है । इससे परम्परा-
रूप से जीवों का नरकादि में गमन होता है—इस कारण सूत्रकारने सर्वत्र
प्रथम नरकद्वार यहां कहा है—इसमें गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है—‘कह
णं मंते ! पुढवीओ पणत्ताओ’ हे भदन्त ! पृथिव्यां कितनी कही गई है ?

—નારકપૃથિવીવક્તવ્યતા—

“ કહ ણં મંતે ! પુઢવીઓ ” इत्यादि—

ટીકાર્થ—ત્રીણ ઉદ્દેશમાં શબ્દાદિ વિષયોપભોગરૂપ પરિચારણાનું કથન
કરવામાં આવ્યું છે. તેને લીધે કર્મોના બંધ થાય છે તેથી જીવોનું નરકાદિ
ગતિમાં ગમન થાય છે. તે કારણે સૂત્રકારે આ ચોથા ઉદ્દેશકમાં સૌથી પહેલાં
નરકદ્વારનું નિરૂપણ કર્યું છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર
પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—“ કહ ણં મંતે ! પુઢવીઓ પણત્તાઓ ? ” હે
ભગવન્ ! પૃથ્વીઓ કેટલી કહી છે ?

હે ભદ્રન્ત ! કતિ સ્વલુ પૃથિવ્યઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ ? ભગવાનાહ—‘ગોયમા ! સત્ત પુઢવીઓ પળ્ળત્તાઓ’ હે ગૌતમ ! સપ્તપૃથિવ્યઃ પ્રજ્ઞપ્તાઃ, ‘તં જહા-રયળપ્પમા જાવ અહે સત્તમા’ તથયા-રત્નપ્રમા, યાવત્-શર્કરાપ્રમા, વાલુકાપ્રમા, પંક્રપ્રમા, ધૂમપ્રમા, તમઃપ્રમા, અધઃસપ્તમી ચ । ‘અહે સત્તમાણં પુઢવીણ પંચ અણુત્તરા મહાતિમહાલયા જાવ અપહટ્ટાણે ? અધઃ સપ્તમ્યાં સ્વલુ પૃથિવ્યાં પશ્ચસંસ્થકા અનુત્તરાઃ પ્રધાનાઃ અત્તાપ્રધાનવેદના સંકુલ્લતાત્, મહાતિમહાલયાઃ અતિવિસ્તારવન્તો નરકાવાસાઃ યાવત્-કાલઃ ૧, કદાકાલઃ ૨, રૌરવમ્, મહારૌરવમ્, અપ્રતિષ્ઠાનં ચેતન્નામકાઃ સન્તિ, ‘તે ણં ણગરા છટ્ટીણ તમાણ પુઢવીણ નરણ્દિતો મહંતતરા ચેવ ૧, મહાવિત્થિન્નતરાચેવ ૨, મહાવગાસતરાચેવ ૩ મહાપરિકિતરાચેવ ૪’ હે ગૌતમ ! તે સ્વલુ નરકાઃ પૂર્વોક્તાઃ પશ્ચનરકાવાસાઃ પઠ્ઠયાસ્તમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ નરકેભ્યો

હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ ને કહા-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સત્તપુઢવીઓ પળ્ળત્તાઓ’ પૃથિવિયાં સાત કહી ગઈ હૈં ‘તં જહા’ જો હસ પ્રકાર-સે હૈં-‘રયળપ્પમા જાવ અહેસત્તમા’ રત્નપ્રમા યાવત્-શર્કરાપ્રમા, વાલુકાપ્રમા, પંક્રપ્રમા, ધૂમપ્રમા ઓર અધઃસપ્તમી-(તમસ્તમઃપ્રમા) ।

અબ ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે એસા પ્રૂછતે હૈં-‘અહે સત્તમાણં પુઢવીણ પંચ અણુત્તરા મહાતિમહાલયા જાવ અપહટ્ટાણે’ હે ભદ્રન્ત ! સાતવીં પૃથિવી જો અધઃસપ્તમી હૈં ઉસકે પ્રધાન પાંચ મહાવિશાલ-કાલ, મહાકાલ, રૌરવ મહારૌરવ ઓર અપ્રતિષ્ઠાન યે નરકાવાસ કહે ગયે હૈં ન ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રભુ કહતે હૈં-હાં, ગૌતમ ! કહે ગયે હૈં । યે નરક છટી તમઃપ્રમા પૃથિવી કે નરકોં કી અપેક્ષા દીર્ઘતા મેં વહુત વડે હૈં, એવં વિષ્કંભ

તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે-“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “સત્ત પુઢવીઓ પળ્ળત્તાઓ” પૃથ્વીઓ (નરકો) સાત કહી છે. “તંજહા” તેમનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે-“રયળપ્પમા જાવ અહે સત્તમા” રત્નપ્રમા, શર્કરાપ્રમા, વાલુકાપ્રમા, પંક્રપ્રમા, ધૂમપ્રમા, તમઃપ્રમા, અધઃસપ્તમી (તમસ્તમઃપ્રમા.)

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“અહે સત્તમાણં પુઢવીણ પંચ અણુત્તરા મહાતિમહાલયા જાવ અપહટ્ટાણે” હે ભગવન્ ! જે સાતમી અધઃસપ્તમી નરક છે તેમાં પાંચ અનુત્તર, મહાવિશાળ કાળ, મહાકાળ, રૌરવ, મહારૌરવ, અને અપ્રતિષ્ઠાન, આ પાંચ નરકાવાસો કહ્યા છે ખરા ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-હા, ગૌતમ ! ત્યાં તે પાંચ નરકાવાસો આવેલા છે. તે નરકાવાસો છટી તમઃપ્રમા નરકના નરકાવાસો કરતાં લાંબાઈ અને પહોળાઈની અપેક્ષાએ ઘણાં જ વધારે વિસ્તારવાળા છે. તે નરકાવાસોમાં નારકોને રહેવાને માટેનું ક્ષેત્ર વિશાળ છે. તેથી તેઓ મહાવકાશતર (છટી

મહત્તરાશ્વ આયામેન-દૈર્ઘ્યેણ સન્તિ, મહાવિસ્તીર્ણતરાશ્વેવ વિષ્કમ્ભેણ-પરિધિના સન્તિ મહાવકાશતરાશ્વેવ-અવકાશો વહૂનાં વક્ષ્યમાણદ્રવ્યાણામવસ્થિતિયોગ્યં ક્ષેત્રં, મહાન્ અવકાશો યેષુ તે મહાવકાશાઃ, અતિશયેન મહાવકાશ મહાવકાશતરાઃ સન્તિ, તેષાં ચ મહાજનસંકીર્ણતાવ્યાવૃત્ત્યર્થમાહ-મહાપ્રતિરિક્તતરાશ્વેવ-મહત્પ્રતિરિક્તં નૈરયિક્કરહિતં યેષુ તે મહાપ્રતિરિક્તાઃ, અતિશયેન મહાપ્રતિરિક્તાઃ મહાપ્રતિરિક્તતરા અત્યન્તશૂન્યાઃ સન્તિ, કિન્તુ-‘જો તહા મહાપવેસણતરાચેવ ૧, નો આણ્ણતરા ચેવ ૨, નો આઉલતરા ચેવ ૩, અણોયણતરા ચેવ ૪’ નો-નૈવ કિલ્લ તથા-તેન પ્રકારેણ, મહાપવેસનતરાશ્વેવ યથા ષ્ઠ નારક પૃથિવી નરકાવાસા અતિશયેન મહત્પવેશનં ગત્યન્તરાન્નરકગતૌ જીવાનાં પ્રવેશો યેષુ તે તથાવિધા ભવન્તિ, ન તથાવિધા ભવન્તિ, ષ્ઠ પૃથિવ્યપેક્ષયા સપ્તપૃથિવી નારકાણામસંખ્યગુણહીનત્વાત્, અતएव નો આકીર્ણતરાશ્વેવ-નાત્યન્તં નારકૈરાકીર્ણાં સંકીર્ણાસ્તે ભવન્તિ, નો વા આકુલતરાશ્વેવ-આકુલા-વ્યાપ્તા નારકૈઃ તેષામતિશયેન યોગાદાકુલતરા

કી અપેક્ષા મહાવિસ્તારવાલે હૈં । इनमें वक्ष्यमाण द्रव्यों को रहने के लिये अवस्थान योग्य क्षेत्र बहुत विशाल है-इसलिये ये महावकाशतर हैं । परन्तु इनमें अधिक नारक जीव नहीं हैं इसलिये ये महाप्रतिरिक्ततर है-शून्य है । ‘जो तहा महापवेसणतराचेव १’ जैसे छठी नारक पृथिवी के नरकावास गत्यन्तर से आये हुए जीवों के प्रवेशवाले बने रहते हैं-उस प्रकार से ये प्रवेशवाले नहीं हैं-क्योंकि छठी पृथिवी की अपेक्षा सातवीं पृथिवी में नारक.असंख्यातगुणित हीन कहे गये हैं । इसी कारण अधःसप्तमी के नरकावास नारकों से अत्यन्त आकीर्णतर-संकीर्ण-नहीं रहते हैं । और न वे नारकों से अत्यन्त व्याप्त ही रहते हैं । इसी कारण वहां नारकों में आपस में संघटन नहीं होता है ।

નરકના નરકવાસો કરતાં વધારે અવકાશવાળા) છે. પરંતુ તે નરકવાસોમાં છઠી નરકના નરકવાસો જેટલા અધિક જીવો નથી, તેથી તેઓ મહાપ્રતિરિક્તતર-શૂન્ય-છે. “જો તહા મહાપવેસણતરાચેવ ૧” છઠી નરકના નરકવાસોમાં જેવી રીતે અન્ય ગતિમાંથી આવતાં જીવોનો પ્રવેશ ચાલુ જ રહ્યા કરે છે, એવી રીતે અહીં તેમનો પ્રવેશ ચાલુ રહેતો નથી, કારણ કે છઠી નરક કરતાં સાતમી નરકમાં નારકોની સંખ્યા અસંખ્યાત ગણી ઓછી છે. તે કારણે અધઃસપ્તમીના નરકવાસો નારકો વડે અત્યન્ત આકીર્ણતર-સંકીર્ણ રહેતા નથી તે નરકવાસો નારકો વડે અત્યન્ત વ્યાપ્ત પણ રહેતા નથી. તે કારણે ત્યાં નારકોમાં એક બીજા સાથે સંઘટન થતું નથી બીકને કારણે ત્યાં

નો તથાત્રિધા ભવન્તિ, અતएव તે સપ્તમનરકાવાસા અનોદનતરાશ્ચૈવ વાહુલ્યામા-
વાત્ અનિશ્ચયેન અન્યોન્યં નોદનવર્જિતાઃ પરસ્પરસંઘર્ષરહિતા ભવન્તિ । ‘ તેસુ ણં
નરણં નેરઙ્ગ્યા છટ્ઠીए તમાए પુઢવીए નેરઙ્ગહિંતો મહાકમ્મતરા ચેવ ૧, મહા-
કિરિયતરાચેવ ૨, મહાસવતરા ચેવ ૩, મહાવેયણતરા ચેવ ૪ ’ તેષુ સ્વલ્લ પશ્ચસુ
સપ્તમપૃથિવીનરકાવાસેષુ નૈરયિકાઃ પઠ્ઠચાસ્તમાયા પૃથિવ્યા નૈરયિકેભ્યો મહા-
કર્મતરાશ્ચૈવ ભવન્તિ-પઠ્ઠપૃથિવી નૈરયિકાપેક્ષયા તેપાં નૈરયિકાણાં જ્ઞાનાવરણીયાદિ
કર્મણાં મહત્ત્વાત્ ૧, તથૈવ તે સપ્તમપૃથિવીનૈરયિકા પઠ્ઠનરકાપેક્ષયા મહાક્રિયા-
તરાશ્ચૈવ ભવન્તિ, તેપાં કાયિક્યાદિ ક્રિયાણાં મહત્ત્વાત્, તત્કાલે કાયમહત્ત્વાત્

આપસ મેં બીડ મેં એક દૂસરે સે ધક્કા સુક્કી હો જાના હસકા નામ નોદન
હૈ । એસા નોદન યહાં હસીલિયે નહીં હૈ કિ યહાં પર નારકોં કી બહુ-
લતા નહીં હૈ । ‘ તેસુ ણં નરણં નેરઙ્ગ્યા છટ્ઠીए નેરઙ્ગહિંતો મહાકમ્મ-
તરાચેવ, ૧ મહાકિરિયતરાચેવ ૨, મહાસવતરાચેવ ૩, મહાવેયણતરા-
ચેવ ૪ ’ સપ્તમનરકપૃથિવી કે હન પાંચ નરકાવાસોં મેં નૈરયિક તમઃ
પૃથિવી કે નૈરયિકોં કી અપેક્ષા મહાકર્મતરવાલે હોતે હૈ-ક્યોંકિ છટ્ઠી
પૃથિવી કે નૈરયિકોં કી અપેક્ષા હન નારકિયોં કે જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મ
બહુત અધિક માત્રા મેં બંધે હુए હોતે હૈ । તથા હસી પ્રકાર સે વે મહાક્રિયા-
વાલે હોતે હૈ-ક્યોંકિ હનકી જો કાયિકી આદિ ક્રિયાए હૈ વે મહાન્ હોતી
હૈ-પાંચ સૌ ૫૦૦ ધનુષ કી અવગાહના-શરીર કી ડુંચાઈ યહાં હોતી હૈ
હસલિયે યહાં કાય કી મહાનતા હૈ-ઑર હસસે પહિલે ભવમેં યે મહારમ્મ

ધક્કામુક્કી પણ થતી નથી આ પ્રકારની ધક્કામુક્કીને નોદન કહે છે. ત્યાં આ
પ્રકારનું નોદન થવાની શક્યતા જ રહેતી નથી કારણ કે ત્યાં નારકોની
સંખ્યા અધિક નથી. “ તેસુ ણં નરણં નેરઙ્ગ્યા છટ્ઠીए તમાए પુઢવીए નેરઙ્ગહિંતો
મહાકમ્મતરાચેવ૧, મહાકિરિયતરાચેવ૨, મહાસવતરાચેવ૩, મહાવેયણતરાચેવ૪ ”
સાતમી નરકના નરકાવાસોના નારકો છટ્ઠી તમઃપ્રભા પૃથ્વીના નારકો કરતાં
મહાકર્મતરવાળા હોય છે કારણ કે છટ્ઠી પૃથ્વીના નારકો કરતાં તે નારકોના
જ્ઞાનાવરણીય આદિ કર્મ વધારે પ્રમાણમાં બંધાયેલાં હોય છે. એજ પ્રમાણે
તેઓ મહાક્રિયાવાળા પણ હોય છે, કારણ કે તેમની જે કાયિકી આદિ
ક્રિયાઓ છે તે મહાન્ હોય છે. ત્યાં શરીરની અવગાહના (ઉંચાઈ) ૫૦૦
યોજનની હોય છે, તેથી ત્યાં કાયની મહાનતા છે અને આગલા ભવમાં તેઓ
મહારમ્મ, મહાપરિશદ આદિવાળા હોય છે, તેથી તેમને મહાક્રિયાવાળા કહ્યા

પૂર્વકાલે ચ મહારમ્માદિત્વાત્ ૨, અતएव તે તદપેક્ષયા મહાસ્રવતરાશ્ચૈવ ભવન્તિ ૩, एवं મહાવેદનતરાશ્ચૈવ ભવન્તિ, તેષાં તદપેક્ષયા મહાકર્મત્વાત્ ૪, કિન્તુ 'નો તદ્દા અપ્પકમ્મતરા ચેવ ૧, નો અપ્પકિરિયતરા ચેવ ૨, નો અપ્પાસવતરા ચેવ ૩, નો અપ્પવેયણતરા ચેવ ૪, નો-નૈવ કિલ, તથા તેન પ્રકારેણ અલ્પકર્મતરાશ્ચૈવ ભવન્તિ, યથા ષ્ઠપૃથિવી નૈરયિકાસ્તદપેક્ષયા અલ્પકર્મતરા ભવન્તિ, નો વા તથા તે અલ્પક્રિયતરાશ્ચૈવ ભવન્તિ, યથા ષ્ઠ પૃથિવી નૈરયિકાસ્તદપેક્ષયા અલ્પક્રિયાતરા નો ભવન્તિ, નો નૈવ વા તે તથા અલ્પાસ્રવતરાશ્ચૈવ ભવન્તિ યથા ષ્ઠપૃથિવી નૈર-યિકાસ્તદપેક્ષયા અલ્પાસ્રવતરા નો ભવન્તિ નો વા તથા તે અલ્પવેદનતરાશ્ચૈવ ભવન્તિ, યથા ષ્ઠપૃથિવી નૈરયિકા અલ્પવેદનતરા ભવન્તિ, તથા સપ્તમી પૃથિવી સ્થિતા નેતિ ભાવઃ । 'અપ્પહ્વિયતરા ચેવ ૧, અપ્પજ્જુહ્યતરા ચેવ ૨, નો તદ્દા

મહાપરિગ્રહ આદિ વાલે હોતે હૈં-ઇસલિયે યે મહાક્રિયાવાલે કહે ગયે હૈં । ઇસી કારણ યે ડનકી અપેક્ષા સે મહાસ્રવવાલે મી કહે ગયે હૈં । યહાં વેદના છટે નરક કી અપેક્ષા અધિક હોતી હૈં-ક્યોંકિ નારકી જીવરૂપ સે જય યહાં કોઈ નયા જીવ ઉત્પન્ન હોતા હૈ તવ વહ યહાં કી વેદના કે મારે પહિલે પહિલ પાંચ સૌ ૫૦૦ યોજનતક ડંચા ઉછલ જાતા હૈ । એસી વેદના યહાં પર હૈ । કિન્તુ 'નો તદ્દા અપ્પકમ્માતરા ચેવ ૧' જિસ પ્રકાર છટે નારક કે જીવ અલ્પતર કર્મવાલે હોતે હૈં-વૈસે યે અલ્પતર કર્મવાલે નહીં હોતે હૈ ? 'નો અપ્પકિરિયતરા ચેવ' ડનકી તરહ અલ્પતર કાયાદિ ક્રિયાવાલે નહીં હોતે હૈં ૨, નો અપ્પાસવતરાચેવ ૩, અપ્પવેયણ-તરાચેવ ૪' અલ્પતર આસ્રવવાલે નહીં હોતે હૈં ઓર ન ડનકી તરહ અલ્પવેદનાવાલે હી હોતે હૈં ૪, કિન્તુ છઠી પૃથિવી નૈરયિકોં કી અપેક્ષા યે 'અપ્પહ્વિયતરાચેવ ? અપ્પજ્જુહ્યતરાચેવ ૨' અલ્પક્રદ્ધિવાલે હોતે હૈં

છે. એજ કારણે છઠી નરકના નારકો કરતાં તેમને મહા આસ્રવવાળા કહ્યા છે. છઠી નરક કરતાં સાતમી નરકમાં અધિક વેદનાનો અનુભવ કરવો પડે છે. કોઈ પણ નવો જીવ જ્યારે ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે ત્યાંની વેદનાને કારણે પહેલી વખત તે તે ૫૦૦ યોજન સુધી ઊંચે ઉછળે છે. આટલી બધી વેદના ત્યાં વેઠવી પડે છે. પરન્તુ "નો તદ્દા અપ્પકમ્મતરા ચેવ ૧" છઠી નરકના નારકોના જેવાં અલ્પતર કર્મવાળા તેઓ હોતા નથી, "નો અપ્પકિરિય-તરાચેવ" બળી તેઓ છઠી નરકના નારકોના જેવાં અલ્પતર કાયાદિ ક્રિયાવાળા હોતા નથી. "નો અપ્પાસવતરાચેવ ૩ અપ્પવેયણતરાચેવ" તેઓ અલ્પતર આસ્રવવાળા પણ હોતા નથી અને અલ્પતર વેદનાવાળા પણ હોતા નથી. "અપ્પહ્વિયતરાચેવ, અપ્પજ્જુહ્યતરાચેવ" છઠી નરકના નારકો કરતાં સાતમી

મહદ્વિકતરા ચે ૧, નો મહજ્જુદ્યતરા ચેવ ૨' અતएव ते सप्तमपृथिवी नैर-
यिकाः अराद्धिकतराश्चैव भवन्ति, तेषां पष्ठपृथिव्यपेक्षया अवध्यादि ऋद्वेस्त्वत्वात्,
एवम्—ते अल्पद्युतिकतराश्चैव भवन्ति तेषां दीप्तेरभावात्, अतएव ते नो तथा
महद्विकतराश्चैव भवन्ति, यथा पष्ठपृथिवीस्थनैरयिका महद्विकतरा भवन्ति ।
एवं ते नो, महाद्युदिकतराश्चैव भवन्ति, यथा पष्ठपृथिवी नैरयिका महाद्युतिकतरा
भवन्ति तथा नेत्यर्थः । पष्ठ नारकं प्ररूपयितुमाह—'छट्टीएणं तमाए पुढवीए एगे
पंचूणे निरयावाससयसहस्से पण्णत्ते' पष्ठयां खलु तमायां पृथिव्यम् एकं पञ्चोनं
निरयावासशतसहस्रं—पञ्चन्यूनैररुक्षन्निरयावासाः प्रज्ञप्तम् । 'ते णं नरगा अहे
सत्तमाए पुढवीए नरएहिंनो नो तहा महंततरा चેव ૧, महावित्थिन्नतरा चેव ૨,

क्योंकि इन सातवीं पृथिवी के नैरयिकों की अवध्यादि ऋद्धि छठी
पृथिवी के नैरयिकों की अपेक्षा अल्प होती है । इसी प्रकार से ये
उनकी अपेक्षा दीप्ति का अभाव होने से अल्पदीप्तिवाले होते हैं ।
इसलिये जैसे छठी पृथिवी के नैरयिक महद्विकतर होते हैं ऐसे ये
महद्विकतर नहीं होते हैं । और न महाद्युतिकतर होते हैं । अब गौतम-
स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं कि हे भदन्त ! छठी पृथिवी जो तमः
प्रभा नामकी है उसमें कितने नैरयिकावास कहे गये हैं ? और यहां
के नैरयिकों की क्या हालत है ? इसके उत्तरमें प्रभु कहते हैं—'छट्टीए
णं तमाए पुढवीए एगे पंचूणे निरयावाससयसहस्से पण्णत्ते' हे गौतम !
छठी तमः प्रभा नाम की जो पृथिवी है उसमें पांच कम एक लाख
नरकावास कहे गये हैं 'ते णं नरगा अहे सत्तमाए पुढवीए नरएहिंनो

નરકના નારકો અલ્પઋદ્ધિવાળા અને અલ્પદીપ્તિવાળા હોય છે સાતમી
નારકના નારકોની અવધિ આદિ ઋદ્ધિ છઠ્ઠી નરકના નારકોની અવધિ આદિ
ઋદ્ધિ કરતાં ન્યૂન હોય છે છઠ્ઠી નરકના નારકોના શરીરની દીપ્તિકરતાં સાતમી
નારકના નારકોની દીપ્તિ ઓછી હોય છે. તેથી જ તેમને અલ્પતર ઋદ્ધિવાળા
અને અલ્પતર દીપ્તિવાળા કહ્યા છે

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન—હે ભગવન્ તમઃપ્રભા નામની છઠ્ઠી નરકમાં
કેટલા નરકવાસો કહ્યા છે ? ત્યાં નારકોની હાલત કેવી છે ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર—“છટ્ટીએણં તમાએ પુઢવીએ એગે પંચૂણે નિરયાવાસ
સયસહસ્સે પણ્ણત્તે” હે ગૌતમ ! છટ્ટી તમઃપ્રભા નરકમાં એક લાખ કરતાં
પાંચ ન્યૂન (૯૯૯૯૫) નરકવાસો છે. “તેણં નરયા અહે સત્તમાએ પુઢવીએ

મહાવગાસતરાત્ર ચેવ ૩, મહાપર્ફરિક્તરા ચેવ ૪ ' તે સ્વલુ પઠપૃથિવીનરકાઃ
અધઃ સપ્તમ્યાઃ પૃથિવ્યાઃ નરકેભ્યો નો તથા મહત્તરાશ્ચૈવ ભવન્તિ, નો તથા મહા
વિસ્તીર્ણતરાશ્ચૈવ ભવન્તિ, નો તથા મહાવકાશતરાશ્ચૈવ ભવન્તિ, નો વા તથા મહા-
પ્રતિરિક્તરાશ્ચૈવ ભવન્તિ, યથા સપ્તમપૃથિવી નરકા મહત્તરાઃ, મહાવિસ્તીર્ણતરાઃ,
મહાવકાશતરાઃ, મહાપ્રતિરિક્તરા ભવન્તિ તથા નેતિ ભાવઃ, અપિતુ- ' મહાપ્રવેશન-
તરા ચેવ ૧, આશ્ણતરા ચેવ ૨, આઝલતરા ચેવ ૩, ગોયણતરા ચેવ ૪ ' તે પઠ
પૃથિવી નરકાઃ મહાપ્રવેશનતરાશ્ચૈવ, આકીર્ણતરાશ્ચૈવ આકુલતરાશ્ચૈવ વ્યાપ્તાશ્ચ નો
દનતરાશ્ચૈવ પ્રેરણાતત્પરાશ્ચ ભવન્તિ । 'તેસુ ણં નરણસુ નેરહ્યા અહે સત્તમાપ પુઢવીણ
નેરહ્પર્હિતો અપ્પકમ્મતરા ચેવ ૧, અપ્પકિરિયતરા ચેવ ૨, અપ્પાસવતરા ચેવ ૩,
અપ્પવેયણતરા ચેવ ૪ ' તે સ્વલુ પઠ પૃથિવ્યાઃ નરકેષુ નૈરયિકાઃ અધઃ સપ્તમ્યાઃ

નો તહા મહંતનરાચેવ ૧, મહાવિત્થિજ્ઞતરાચેવ ૨, મહાવગાસતરાચેવ ૩
મહાપર્ફરિક્તરાચેવ ૪' તથા યે છઠીપૃથિવી કે નરક અધઃસપ્તમી પૃથિવી
કે નરકાવાસોં મેં સે બડે નહોં હેં, ન વે વેસે મહાવિસ્તારવાલે હેં, ન
વેસે વે મહાવકાશવાલે હેં, ઓર ન વે વેસે મહાપ્રતિરિક્તર હી હેં ।
જેસે સપ્તમપૃથિવી કે નરક મહત્તર, મહાવિસ્તીર્ણતર, મહાવકાશતર
ઓર મહાપ્રતિરિક્તર હેં । 'મહાપ્રવેશનતરાચેવ ૧, આશ્ણતરાચેવ ૨,
આઝલતરાચેવ ૩ ગોયણતરાચેવ ૪' યે છઠી પૃથિવી કે નરકાવાસ
મહાપ્રવેશનતર હેં ૧, આકીર્ણતર હેં ૨, આકુલતર હે ૩, ઓર પ્રેરણા-
તત્પર હેં । 'તેસુ ણં નરણસુ નેરહ્યા અહેસત્તમાપ પુઢવીણ નેરહ્પર્હિતો
અપ્પકમ્મતરાચેવ ૧, અપ્પકિરિયતરાચેવ ૨, અપ્પાસવતરાચેવ ૩, અપ્પ-
વેયણતરાચેવ ૪' છઠી પૃથિવી કે નરકોં મેં જો નૈરયિક હેં વે અધઃ

નરહ્પર્હિતો નો તહા મહંતતરાચેવ, મહાવિત્થિજ્ઞતરાચેવ ૨, મહાવગાસતરાચેવ ૩,
મહાપર્ફરિક્તરાચેવ ૪" છઠી નરકના નરકાવાસો અધઃસપ્તમીના નરકાવાસો કરતાં
મોટા નથી, તે નરકાવાસો અધઃસપ્તમીના નરકાવાસો બેટલા મહાવિસ્તારવાળા
પણ નથી, મહાવકાશવાળા પણ નથી અને મહાપ્રતિરિક્તતર (શૂન્ય) પણ
નથી. "મહાપ્રવેશનતરાચેવ, આશ્ણતરાચેવ, આઝલતરાચેવ, ગોયણતરાચેવ"
સાતમી નરકના નરકાવાસો કરતાં તે નરકાવાસો મહાપ્રવેશનતર, આકીર્ણતર,
આકુલતર અને પ્રેરણાતત્પર છે. એટલે કે તે નરકાવાસોમાં વધારે નારકોનો
પ્રવેશ થયા કરે છે, ત્યાં સંક્રાશ રહે છે, ધક્કા મુક્કી ચાલે છે અને નારકોનાં
શરીરનું સંઘટ્ટન થયા કરે છે "તેસુ ણં નરણસુ નેરહ્યા અહે સત્તમાપ પુઢવીણ
નેરહ્પર્હિતો અપ્પકમ્મતરાચેવ ૧, અપ્પકિરિયતરાચેવ ૨, અપ્પાસવતરાચેવ ૩, અપ્પ-
વેયણતરાચેવ" છઠી પૃથ્વીના નારકા સાતમી પૃથ્વીના નારકો કરતાં અલ્પકર્મતર,

पृथिव्या नैरयिकेभ्यः अल्पकर्मतराश्चैव, अल्पक्रियतराश्चैव, अल्पास्रवतराश्चैव, अल्पवेदनतराश्चैव भवन्ति, 'णो तथा महाकम्मतरा चेव १, महाकिरियतरा चेव २, महास्रवतरा चेव ३, महावेयणतरा चेव ४' नो तथा पण्ठपृथिव्या नैरयिका महाकर्मतराश्चैव, महाक्रियतराश्चैव, महास्रवतराश्चैव, महावेदनतराश्चैव भवन्ति यथा सप्तमपृथिव्या नैरयिका महाकर्मतराः, महाक्रियतराः, मनास्रवतराः महावेदनतराश्च भवन्ति तथा नैते इति भावः, किन्तु 'महद्धियतराचेव १, महाजुइयतरा चेव २, नो तथा अप्पद्धियतरा चेव १, अप्पज्जुइयतरा चेव २,' ते पण्ठ पृथिव्याः नैरयिका महर्द्धिकतराश्चैव, महाद्युतिकतराश्चैव भवन्ति, परन्तु नो तथा अल्पर्द्धिकतराश्चैव, अल्पद्युतिकतराश्चैव भवन्ति यथा सप्तमपृथिव्या नैरयिका अल्पर्द्धिकतराः, अल्पद्युतिकतराश्च भवन्ति न तथैते इति भावः । 'छट्ठीए णं तमाए पुढवीए नरगा पंचमाए धूमप्पभाए पुढवीए नरएहिंतो महत्तरा चेव १, महावित्थिन्नतरा चेव २, महावगासतरा चेव ३, महापहरिक्कतरा चेव ४, पण्ठ्याः खलु तमायाः

सप्तमीपृथिवी के नैरयिकों की अपेक्षा अल्पकर्मतर, अल्पास्रवतर और अल्पवेदनातर होते हैं । 'णो तथा महाकम्मतराचेव, १ महाकिरियतराचेव, २ महास्रवतराचेव ३, महावेयणतराचेव ४' तथा ये सप्तमपृथिवी के नैरयिकों जैसे महाकर्मतर, महाक्रियातर, महास्रवतर और महावेदनतर नहीं हैं 'महद्धियतराचेव १, महाजुइयतरा चेव २, नो तथा अप्पद्धियतराचेव १, अप्पज्जुइयतराचेव २' ये छठी पृथिवी के नैरयिक महर्द्धिकतर होते हैं, और महाद्युतिकतर होते हैं, सप्तमपृथिवी के जैसे ये अल्पर्द्धिक और अल्पद्युतिकतर नहीं होते हैं 'छट्ठीए णं तमाए पुढवीए नरगा पंचमाए धूमप्पभाए पुढवीए नरएहिंतो महत्तराचेव १ महावित्थिन्नतराचेव २, महावगासतराचेव ३, महापहरिक्कतराचेव ४' छठी

अल्पक्रियातर, अल्प अस्रवतर, अने अल्पवेदनातर डोय छे. "णो तथा महाकम्मतराचेव १, महाकिरियतराचेव, महास्रवतराचेव ३, महावेयणतराचेव ४" तेओ अधःसप्तमीना नारको जेट्ठा भडाकर्मतर, भडाक्रियातर, भडास्रवतर अने भडावेदनतर नथी. "महद्धियतराचेव १, महाजुइयतराचेव २, नो तथा अप्पद्धियतराचेव १, अप्पज्जुइयतराचेव २" आ छठी नरकना नारको सातमी नरकना नारको करतां अधिक ऋद्धिवाणा अने अधिक धुतिवाणा डोय छे, परन्तु तेओ सातमी नरकना नारको करतां अल्प ऋद्धिवाणा अने अल्प धुतिवाणा डोय नथी. "छट्ठीए णं तमाए पुढवीए नरगा पंचमाए धूमप्पभाए पुढवीए नरएहिंतो महत्तराचेव १, महावित्थिन्नतराचेव २, महावगासतराचेव ३, महापह-

પૃથિવ્યાઃ નરકાઃ પશ્ચદ્યાઃ ધૂમપ્રભાયાઃ પૃથિવ્યાઃ નરકેભ્યો મહત્તરાશ્ચૈવ, મહા-
વિસ્તીર્ણતરાશ્ચૈવ, મહાવકાશતરાશ્ચૈવ, મહાપ્રતિરિક્તતરાશ્ચૈવ ભવન્તિ, 'નો તદ્દા મહં-
પ્પવેસણતરાશ્ચૈવ ૧, આહ્ણતરા ચૈવ ૨, આહલતરાચૈવ ૩, અણોયતરાચૈવ' નો
તથા ષષ્ઠ પૃથિવી નરકા મહાપ્રવેશનતરાશ્ચૈવ, આકીર્ણતરાશ્ચૈવ, આકુલતરાશ્ચૈવ, નોદન-
તરાશ્ચૈવ ભવન્તિ, યથા પશ્ચમપૃથિવીનરકા મહાપ્રવેશનતરાઃ, આકીર્ણતરાઃ, આકુલ-
તરાઃ, નોદનતરાશ્ચ ભવન્તિ તથા નેતિ માત્રઃ । 'તેસુ ણં નરણ્ણુ નેરહ્યા પંચમાણ
ધૂમપ્પમાણ પુઢવીણ નેરહ્ણિતો મહાકમ્મતરા ચૈવ ૧, મહાકિરિયતરા ચૈવ ૨,
મહાસવતરા ચૈવ ૩, મહાવેયણતરા ચૈવ ૪' તેષુ સ્વલ્પ ષષ્ઠપૃથિવ્યા નરકેષુ નૈર-
યિકાઃ પશ્ચદ્યા ધૂમપ્રભાયાઃ પૃથિવ્યા નૈરયિકેભ્યો મહાકર્મતરાશ્ચૈવ, મહાક્રિય-
તરાશ્ચૈવ, મહાસ્રવતરાશ્ચૈવ, મહાવેદનતરાશ્ચૈવ ભવન્તિ, 'નો તદ્દા અપ્પકમ્મતરા ચૈવ ૧,

પૃથિવી કે નરક પંચમી પૃથિવી ધૂમપ્રભા કે નરકોં કી અપેક્ષા મહત્તર
હૈ, મહાવિસ્તીર્ણતર હૈ । મહાવકાશતર હૈ ઓર મહાપ્રતિરિક્ત હૈ
'નો તદ્દા મહંપ્પવેસણતરાચૈવ ૧, આહ્ણતરાચૈવ ૨, આહલતરા-
ચૈવ ૩, અણોયણતરાચૈવ ૪' પરન્તુ યે પંચમી પૃથિવી કે નરકોં જૈસે
મહાપ્રવેશનતર, આકીર્ણતર ઓર નોદનતર નહીં હૈ—પાંચવીં પૃથિવી
કે નરક છઠી પૃથિવી કે નરકોં કી અપેક્ષા તો મહાપ્રવેશનતર,
આકીર્ણતર, આકુલતર ઓર નોદનતર હોતે હૈ—વૈસે યે ષષ્ઠપૃથિવી કે
નારક નહીં હોતે હૈ । 'તેસુ ણં નરણ્ણુ નેરહ્યા પંચમાણ ધૂમપ્પમાણ પુઢવીણ
નેરહ્ણિતો મહાકમ્મતરાચૈવ ૧ મહાકિરિયતરાચૈવ ૨ મહાસવતરાચૈવ ૩
મહાવેયણતરાચૈવ ૪' છઠી પૃથિવી કે નારક પંચમી કે નૈરયિકોં કી
અપેક્ષા મહાકર્મતર, મહાક્રિયાતર, મહાસ્રવતર ઓર મહાવેદનતર હોતે

રિક્તરાચૈવ ૪" છઠી નરકના નરકાવાસો પાંચમી ધૂમપ્રભાના નરકાવાસો
કરતાં વધારે મોટા, વધારે વિસ્તારવાળા, વધારે અવકાશવાળા અને
વધારે પ્રતિરિક્ત (શૂન્ય) છે. "નો તદ્દા મહંપ્પવેસણતરાચૈવ, આહ્ણતરાચૈવ,
આહલતરાચૈવ, અણોયણતરાચૈવ" પરન્તુ છઠી નરકના નરકાવાસો પાંચમી
નરકના નરકાવાસો બેટલાં મહાપ્રવેશનતર (વધારે નારકોના પ્રવેશ-
વાળા), આકીર્ણતર (સંકટાશવાળા), આકુલતર, અને નોદનતર (ધક્કા-
મુક્કીવાળા) નથી પાંચમી ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના નરકાવાસો છઠી પૃથ્વીના નરકાવાસો
કરતાં મહાપ્રવેશનતર, આકીર્ણતર, આકુલતર અને નોદનતર હોય છે.
"તેસુ ણં નરણ્ણુ નેરહ્યા પંચમાણ ધૂમપ્પમાણ પુઢવીણ નેરહ્ણિતો મહાકમ્મતરા-
ચૈવ ૧, મહાકિરિયતરાચૈવ ૨, મહાસવતરાચૈવ ૩, મહાવેયણતરાચૈવ ૪" પાંચમી
પૃથ્વીના નારકો કરતાં છઠી પૃથ્વીના નારકો મહાકર્મતર, મહાક્રિયાતર,
મહાસ્રવતર, અને મહાવેદનતર હોય છે. "નો તદ્દા અપ્પકમ્મતરાચૈવ ૧,

અપ્પકિરિયતરા ચેવ ૨, અપ્પાસવતરા ચેવ ૩, અપ્પવેયણતરા ચેવ ૪' પઠ્ઠ પૃથિવ્યા નૈરયિકા નો તથા અલ્પકર્મતરાશ્ચૈવ, અલ્પક્રિયતરાશ્ચૈવ, અલ્પાસ્રવતરાશ્ચૈવ, અલ્પવેદનતરાશ્ચૈવ ભવન્તિ, યથા પચ્ચમપૃથિવ્યા નૈરયિકા અલ્પકર્મતરાઃ, અલ્પક્રિયતરાઃ અલ્પાસ્રવતરાઃ, અલ્પવેદનતરાશ્ચ ભવન્તિ તથા નૈતે ઇતિ ભાવઃ । 'અપ્પહિયતરા ચેવ ૧, અપ્પજુહતરા ચેવ ૨, નો મહહિયતરા ચે ૧, મહજ્જુહતરા ચેવ ૨' તે પઠ્ઠ પૃથિવ્યા નૈરયિકાઃ અલ્પાર્દિકતરાશ્ચૈવ, અલ્પદ્યુતિકતરાશ્ચૈવ ભવન્તિ, કિન્તુ નો તથા તે પઠ્ઠ પૃથિવ્યા નૈરયિકા મહર્દિકતરાશ્ચૈવ, મહાદ્યુતિકતરાશ્ચૈવ ભવન્તિ યથા પચ્ચમ પૃથિવ્યા નૈરયિકા મહર્દિકતરાઃ, મહાશ્ચૈતિકતરાશ્ચ ભવન્તિ તથા નૈતિ ભાવઃ । પચ્ચમનરકવર્ણનમાહ—' પંચમાણં ધૂમપ્પભાણ પુઢ્ઢવીણ તિન્નિ નિરયાવાસસયસહસ્સા પણ્ણત્તા' પચ્ચમ્મયાં સ્વલુ ધૂમપ્પભાયાં પૃથિવ્યાં ત્રીણિ નિરયાવાસશતસહસ્સાણિ લક્ષ-

હૈં । 'નો તહા અપ્પકર્મતરાચેવ ૧ અપ્પકિરિયતરા ચેવ ૨, અપ્પાસવતરાચેવ ૩, અપ્પવેયણતરાચેવ ૪' જૈસે પંચમી પૃથિવી કે નારક અલ્પતરકર્મવાલે, અલ્પતરક્રિયાવાલે અલ્પતર આસ્રવવાલે ઓર અલ્પતરવેદનાવાલે હોતે હૈં—વૈસે યે છઠી પૃથિવી કે નારક અલ્પતરકર્મવાલે, અલ્પતરક્રિયાવાલે, અલ્પતર આસ્રવવાલે ઓર અલ્પતર વેદનાવાલે નહીં હોતે હૈં 'અપ્પહિયતરાચેવ ૧, અપ્પજુહતરાચેવ ૨, નો તહામહહિયતરાચેવ, મહજ્જુહતરાચેવ' છઠી પૃથિવી કે નૈરયિક અલ્પર્દિક એવં અલ્પદ્યુતિક હોતે હૈં । પંચમ પૃથિવી કે નૈરયિકોં કી તરહ વે મહર્દિક ઓર મહાદ્યુતિક નહીં હોતે હૈં । 'પંચમાણં ધૂમપ્પભાણ પુઢ્ઢવીણ તિન્નિ નિરયાવાસસયસહસ્સા પણ્ણત્તા' પંચમનરક કા વર્ણન કરતે હુણ પ્રમુકહતે હૈં—ગૌતમ । પંચમપૃથિવી જો ધૂમપ્રભા હૈં ઉસમેં ત્રીન લાખ નરકાવાસ

અપ્પકિરિયતરાચેવ ૨, અપ્પાસવતરાચેવ ૩, અપ્પવેયણતરાચેવ ૪" પાંચમી પૃથ્વીના નારકો જેટલાં અલ્પતર કર્મવાળા, અલ્પતર ક્રિયાવાળા, અલ્પતર આસ્રવવાળા અને અલ્પતર વેદનાવાળા હોય છે, એટલાં અલ્પતર કર્મવાળા, અલ્પતર ક્રિયાવાળા, અલ્પતર આસ્રવવાળા અને અલ્પતર વેદનાવાળા છઠી નરકના નારકો હોતા નથી. "અપ્પહિયતરાચેવ ૧, અપ્પજુહતરાચેવ ૨, નો તહા મહહિયતરાચેવ, મહજ્જુહતરાચેવ" છઠી પૃથ્વીના નારકો અલ્પ મહર્દિકાવાળા અને અલ્પદ્યુતિકાવાળા હોય છે. પાંચમી નરકના નારકો જેટલી મહામહર્દિકા અને મહાદ્યુતિકાવાળા તેઓ હોતા નથી. "પંચમાણં ધૂમપ્પભાણ પુઢ્ઢવીણ તિન્નિ નિરયાવાસસયસહસ્સા પણ્ણત્તા" પાંચમી ધૂમપ્રભા નરકનું વર્ણન કરતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે—હૈ ગૌતમ ! પાંચમી નરકમાં ત્રણ લાખ નરકાવાસ

ત્રયપરિમિતાનિ પ્રજ્ઞાનિ, 'એવં જહા છટ્ટીઐ મણિયા, એવં સત્ત વિ પુઢવીઓ પરોપ્પરં મણંતિ, જાવ રયણપ્પમત્તિ, જાવ નો તહા મહઙ્કિયતરા ચેવ, અપ્પજ્જુહયતરા ચેવ' એવં પૂર્વોક્તરીત્યા, યથા પઘ્ઠચાઃ પૃથિવ્યાઃ નરકાવાસાદિવિષયે વક્તવ્યતા મણિતા એવં-તથૈવ સસાઽપિ પૃથિવ્યો મણ્યતે સમ્પાનામપિ નારકપૃથિવીનાં પરસ્પર-નરકાવાસાદિવિષયે વક્તવ્યતા, મણિતવ્થા યાવત્-ચતુર્થી પદ્કપમા-તૃતીયાં વાલુકાપમા-દ્વિતીયા શર્કરાપમા-પ્રથમા રત્નપ્રમેતિ, યાવત્ પચ્ચમ્યાઃ ધૂમપમાયાઃ પૃથિવ્યા નરકાશ્ચતુર્થ્યાઃ પદ્કપમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ નરકેભ્યો મહત્તરાશ્ચૈવ, મહા વિસ્તીર્ણતરાશ્ચૈવ, મહાવકાશતરાશ્ચૈવ, મહાપતિરિક્તતરાશ્ચૈવ ભવન્તિ, નો તથા મહા-પ્રવેશનતરાઃ, આકીર્ણતરાઃ, આકુલતરા, નોદનતરાશ્ચૈવ ભવન્તિ યથા ચતુર્થ્યાઃ પૃથિવ્યા નરકા મહાપ્રવેશનતરાઃ, આકીર્ણતરા, આકુલતરાઃ, નોદનતરાશ્ચૈવ ભવન્તિ ।

કહેગયે હૈં । 'એવં જહા છટ્ટીઐ મણિયા, એવં સત્ત વિ પુઢવીઓ પરો-પ્પરં મણંતિ, જાવ રયણપ્પમત્તિ, જાવ નો તહા મહઙ્કિયતરાચેવ, અપ્પજ્જુહયતરાચેવ' જિસ પ્રકાર છટ્ટી પૃથિવી કે નરકાવાસાદિ કે વિષય મેં વક્તવ્યતા કહી ગઈ હૈ, હસી પ્રકાર સે સાતોં પૃથિવિયોં કે મી પરસ્પર મેં નરકાવાસાદિ કે વિષય મેં વક્તવ્યતા કહની ચાહિયે । યાવત્ ચતુર્થી-પંક-પમા, તૃતીયા-વાલુકાપમા દ્વિતીયા શર્કરાપમા, પ્રથમા-રત્નપ્રમા-પૃથિવી તક હસ તરહ જૈસે પંચમી ધૂમપ્રમાપૃથિવી કે નરક ચતુર્થપંકપ્રમાપૃથિવી કે નરકોં કી અપેક્ષા મહત્તર, મહાવિસ્તીર્ણતરમહાવકાશતર, મહાપતિ-રિક્તતર હૈં, વૈસે યે મહાપ્રવેશનતર, આકીર્ણતર અકુલતર ઓર નોદ-નતર નહીં હૈં ક્યોં કિ ચતુર્થપૃથિવી કે નરક હનકી અપેક્ષા મહા-પ્રવેશનતર, આકીર્ણતર, આકુલતર ઓર નોદનતર કહે ગયે હૈ । હસ

કહા છે "એવં જહા છટ્ટીઐ મણિયા, એવ સત્ત વિ પુઢવીઓ પરોપ્પરં મણંતિ, જાવ રયણપ્પમત્તિ, જાવ નો મહઙ્કિયતરાચેવ, અપ્પજ્જુહયતરાચેવ" જે પ્રકારે છટ્ટી પૃથ્વીના નરકાવાસાદિના વિષયમાં કથન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે સાતે પૃથ્વીઓમાં પણ નરકાવાસાદિના વિષયમાં પરસ્પરને લગતું એવું જ કથન કરવું જોઈએ એટલે કે ચોથી પંકપ્રમા, ત્રીજી વાલુકાપ્રમા, બીજી શર્કરાપ્રમા અને પહેલી રત્નપ્રમાનું પણ એવું જ કથન સમજ લેવું. જેમ કે પાંચમી ધૂમપ્રમાના નરકવાસો ચોથી પંકપ્રમાના નરકવાસો કરતાં મહત્તર, મહાવિસ્તીર્ણતર, મહાવકાશતર, મહાપતિરિક્તતર છે ધૂમપ્રમાના નરકવાસો પંકપ્રમાના નરકવાસો જેવાં મહાપ્રવેશનતર, આકીર્ણતર, આકુલતર અને નોદનતર નથી કારણ કે ચોથી પંકપ્રમા નરકના નારકો પાંચમી ધૂમપ્રમાના નારકો કરતાં મહાપ્રવેશનતર, આકીર્ણતર, આકુલતર અને નોદનતર કહ્યા છે.

एवं तेषु पञ्चम्याः पृथिव्याः नरकेषु नैरयिकाश्चतुर्थ्याः पृथिव्याः नैरयिकेभ्यो महा-
कर्मतराः, महाक्रियतराः, महास्रवतराः, महावेदनतराश्च भवन्ति, किन्तु नो तथा
अल्पकर्मतराः, अल्पक्रियतराः, अल्पास्रवतराः, अल्पवेदनतराश्च भवन्ति, यथा
चतुर्थ्याः पृथिव्याः नैरयिकाः अल्पकर्मतराः, अल्पक्रियतराः, अल्पास्रवतराः,
अल्पवेदनतराश्च भवन्ति न तथेति भावः । एवमेव ते पञ्चम्याः पृथिव्या नैरयिकाः
अल्पद्विक्ततराः, अल्पद्युतिकतराश्च भवन्ति, नो तथा महाद्विक्ततराः, महाद्युतिकत-
राश्च भवन्ति, यथा चतुर्थ्याः पृथिव्याः नैरयिकाः महाद्विक्ततराः, महाद्युतिकतराश्च
भवन्ति न तथैते, इत्यादि रीत्या चतुर्थ्याः पङ्कप्रभायाः पृथिव्या नरकादिविषये,

प्रकार पंचમી પૃથિવી કે उन नरकों में नैरयिक चतुर्थपृथिवी के नैर-
यिकों की अपेक्षा से महाकर्मतर, महाक्रियातर, महास्रवतर और
महावेदनतर हैं, अल्पतरकर्मवाले, अल्पतरक्रियावाले, अल्पतर आस्र-
ववाले और अल्पतर वेदनवाले नहीं हैं, जैसे कि चतुर्थपृथिवी के
नरक इनकी अपेक्षा महाप्रवेशनतर, आकीर्णतर, आकुतर और नोद-
नतर कहे गये हैं । इस प्रकार वे पंचमી पृथिवी के उन नरकों में नैर-
यिक, चतुर्थपृथिवी के नैरयिकों की अपेक्षा से महाकर्मतर, महाक्रिया-
तर, महास्रवतर और महावेदनतर हैं, अल्पतर कर्मवाले, अल्पतर-
क्रियावाले, अल्पतर आस्रववाले और अल्पतरवेदनवाले नहीं हैं, जैसे
कि चतुर्थपृथिवी के नैरयिक अल्पतर कर्मवाले, अल्पतर क्रियावाले
अल्पतर आस्रववाले और अल्पतर वेदनावाले होते हैं । इसी प्रकार से
वे पंचमી पृथिवी के नैरयिक जैसे अल्पऋद्धिवाले हैं, और अल्पद्युतिवाले
हैं, वैसे वे महाऋद्धिवाले और महाद्युतिवाले नहीं हैं, जैसे चतुर्थपृथिवी
के नैरयिक महाऋद्धिवाले और महाद्युतिवाले इनकी अपेक्षा होते हैं ।
इसी रीति के अनुसार चतुर्थ पंकप्रभापृथिवी के नरकादि के विषय में,

એજ પ્રમાણે ચોથી પૃથ્વીના નારકો કરતાં પાંચમી પૃથ્વીના નારકો મહાક-
ર્મતર, મહાક્રિયાતર, મહાસ્રવતર અને મહાવેદનતર છે. તેઓ ચોથી પંકપ્ર-
ભાના નારકો જેટલા અલ્પકર્મતર, અલ્પક્રિયાવાળા, અલ્પઆસ્રવવાળા અને
અલ્પવેદનાવાળા નથી. એજ પ્રમાણે પાંચમી પૃથ્વીના નારકો જેવી અલ્પ-
ઋદ્ધિવાળા અને અને અલ્પદ્યુતિવાળા છે, એવી અલ્પઋદ્ધિ અને અલ્પદ્યુતિ-
વાળા ચોથી પૃથ્વીના નારકો નથી ચોથી પંકપ્રભાના નારકો પાંચમી ધૂમપ્ર-
ભાના નારકો કરતાં મહાઋદ્ધિવાળા અને મહાદ્યુતિવાળા છે. એજ પ્રમાણે
ચોથી પંકપ્રભાપૃથ્વીના નરકવાસાદિના વિષયમાં, ત્રીજી વાલુકાપ્રભાના નર-

તૃતીયસ્યાઃ વાલુકાપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યા નરકાદિવિષયે, દ્વિતીયસ્યાઃ શર્કરાપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યા નરકાદિવિષયે, પ્રથમાયાઃ રત્નપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ નરકાદિવિષયે ચ વક્તવ્યતા પૂર્વોક્તવદેવ સ્વયમૂહનીયા, અન્તિમમાલાપકમાદ—નો તથા શર્કરાપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યા નૈરયિકા મહદ્વિકતરાઃ, મહાદ્યુતિકતરાશ્ચ સન્તિ, યથા રત્નપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યા નૈરયિકાઃ મહદ્વિકતરાઃ, મહાદ્યુતિકતરાશ્ચ મન્તિ, અપિતુ અલ્પદ્વિકતરાઃ, અલ્પદ્યુતિકતરાશ્ચ ભવન્તિ શર્કરાપ્રમા નૈરયિકા इत्यर्थः ॥ सू० १ ॥

‘નેરઝય’ ઇતિ પ્રથમં દ્વારં સમાપ્તમ્ ।

સ્પર્શદ્વારવક્તવ્યતા

મૂલમ્—રયણપ્રમા પુઢવિ નેરઝયા ણં મંતે ! કેરિસયં પુઢવિ ફાસં પચ્છણુમવમાણા વિહરંતિ ? ગોયમા ! અણિટું જાવ અમણામં એવં જાવ અહે સત્તમપુઢવિનેરઝયા, એવં આડફાસં, એવં જાવ વણસસઙ્કાસં ॥સૂ૦ ૨॥

છાયા—રત્નપ્રમા પૃથિવી નૈરયિકાઃ સ્વલુ મદન્ત । કીદશં પૃથિવીસ્પર્શં પ્રત્યનુભવન વિહરન્તિ ? ગૌતમ ! અનિષ્ટં યાવત્—અપ્રનોડમમ્—એવં યાવત્—અધઃ સત્તમપૃથિવી નૈરયિકાઃ, એવમ્ અસ્પર્શમ્, એવં યાવત્ વનસ્પતિસ્પર્શમ્ ॥ સૂ૦ ૨ ॥

તૃતીયવાલુકાપૃથિવી કે નરકાદિ કે વિષય મેં, દ્વિતીય શર્કરાપ્રમા પૃથિવી કે નરકાદિ કે વિષય મેં ઓર રત્નપ્રમાપૃથિવી કે નરકાદિ કે વિષય મેં વક્તવ્યતા અપને આપ સમજાની ચાહિયે । અન્તિમ અભિલાપ કેસા હોગા ? સો ઇસકે લિયે કહા ગંયા હૈ કિ—શર્કરાપ્રમાપૃથિવી કે નૈરયિકા એસે મહદ્વિકતર ઓર મહાદ્યુતિકતર નહીં હોતે હૈ । જૈસે કિ રત્નપ્રમાપૃથિવી કે નૈરયિકા મહદ્વિકતર ઓર મહાદ્યુતિકતર હોતે હૈ । ઇસ પ્રકાર શર્કરાપ્રમા કે અલ્પદ્વિકા ઓર અલ્પદ્યુતિકા નૈરયિકા હૈ ॥૧॥

પ્રથમ નૈરયિકા દ્વાર સમાપ્ત ॥

કાવાસાદિના વિષયમાં, બીજી શર્કરાપ્રમાના નરકાવાસાદિના વિષયમાં અને પહેલી રત્નપ્રમાના નરકાવાસાદિના વિષયમાં પણ કથન પોતાની બાતે જ સમજી લેવું. હવે છેલ્લો અભિલાપ પ્રકટ કરવામાં આવે છે—“ શર્કરાપ્રમા પૃથ્વીના નારકો રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નારકો બેટલી મહાઋદ્ધિવાળા અને મહાદ્યુતિવાળા હોતા નથી. તેઓ રત્નપ્રમાના નારકો કરતાં અલ્પઋદ્ધિવાળા અને અલ્પદ્યુતિવાળા હોય છે. ॥સૂ૦૧॥

॥ પ્રથમ નૈરયિકા દ્વાર સમાપ્ત ॥

ટીકા—અથ સ્પર્શદ્વારમધિકૃત્ય પ્રાહ—‘રયણપ્પમા’ ઇત્યાદિ । ‘રયણપ્પમાપુઢવિ નેરહયાણં મંતે ! કેરિસયં પુઢવિફાસં પન્નણુમ્ભવમાણા વિહરંતિ ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે મદન્ત ! રત્નપ્રમાપૃથિવીનૈરયિકાઃ સ્વલ્લ કીદશં—કિમ્પ્રકારકં પૃથિવીસ્પર્શ—પૃથિવ્યાઃ સમ્બન્ધિસ્પર્શ પ્રત્યનુભવન્તઃ—અનુભવત્રિપયી કુર્વન્તો વિહરન્તિ ? તિષ્ઠતિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! અણિદ્દં જાવ અમણામં, એવં જાવ અહે સત્તમપુઢવિ નેરહયા, એવં આડફાસં, એવં જાવ વણસ્સફાસં’ હે ગૌતમ ! રત્નપ્રમા પૃથિવી નૈરયિકાઃ અણિદ્દમ્—અવાઙ્છનીયં સકલજીવારુચિકરત્વાત્ યાવત્—અકાન્તમ્—અરુમનીયમ્ અનભિલષણીયત્વાત્ અપ્રિયમ્—દ્વેષોત્પાદકત્વાત્, અમનો,

સ્પર્શદ્વારવક્તવ્યતા

‘રયણપ્પમા પુઢવિનેરહયા ણં મંતે !’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—સૂત્રાકર ને હસ સૂત્રદ્વારા સ્પર્શદ્વારા કા વર્ણન ક્રિયા હૈ—હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એતા પૂઞા હૈ—‘રયણપ્પમાપુઢવિ નેરહયા ણં મંતે ! કેરિમયં પુઢવિફાસં પન્નણુમ્ભવમાણા વિહરંતિ’ હે મદન્ત ! રત્નપ્રમા પૃથિવી કે જો નૈરયિકા હૈ—વે પૃથિવી સંબંધી કેસે અર્થાત્ કિસ પ્રકાર કે સ્પર્શ કા અનુભવ કરતે હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘અણિદ્દં જાવ અમણામં, એવં અહેસત્તમપુઢવિનેહયા એવં આડફાસં, એવં જાવ વણસ્સફાસં’ રત્નપ્રમાપૃથિવી કે નૈરયિકા અણિદ્દ—સકલ જીવોં કો અરુચિકારક હોને સે અવાંછનીય, યાવત્ અકાન્ત-અનભિલષણીય હોને સે અરુમનીય, દ્વેષોત્પાદક હોને સે અપ્રિય, સતત

—સ્પર્શદ્વારવક્તવ્યતા—

“રયણપ્પમા પુઢવિ નેરહયાણં મંતે !” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્રમાં સ્પર્શદ્વારનું પ્રતિપાદન કર્યું છે આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—“રયણપ્પમા પુઢવિ નેરહયાણં મંતે ! કેરિસયં પુઢવિફાસં પન્નણુમ્ભવમાણા વિહરંતિ ?” હે ભગવન્ ! રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નારકો પૃથ્વી સંબંધી કેવા પ્રકારના સ્પર્શનો અનુભવ કરે છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “અણિદ્દં જાવ અમણામં, એવં જાવ અહે સત્તમપુઢવિ નેરહયા, એવં આડફાસં, એવં જાવ વણસ્સફાસં” રત્નપ્રમા પૃથ્વીના નારકો અણિદ્દ (સનસ્ત જીવોને અરુચિકર હોવાને કારણે અવાંછનીય), અકાન્ત (અણુગમે પ્રેરે તેવા), અપ્રિય (દ્વેષોત્પાદક હોવાને કારણે અપ્રિય), અમનોરૂ (સતત દુઃખજનક હોવાને કારણે અમનોરૂ), અને અમનોમ (મનને પ્રતિકૂળ હોવાને કારણે અમનોમ) એવાં પૃથ્વી સંબંધી સ્પર્શનો અનુભવ કરે છે. વળી અહીં અણિદ્દ આદિ પદોની સાથે ‘તર-તમ’

જ્ઞમ્-સતતદુઃખજનકત્વાત્, અમનોડમમ્-મનસઃ પ્રતિકૂલત્વાત્, एतादृશं पृथिवी
स्पर्शं प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति, एवं-पूर्वोक्तरीत्यैव यावत्-शर्कराप्रभापृथिवीनैर-
यिकाः, बालुकाप्रभापृथिवी नैरयिकाः, पङ्कजप्रभापृथिवी नैरयिकाः, धूमप्रभापृथिवी-
नैरयिकाः, तमःप्रभापृथिवी नैरयिकाः, अधःसप्तमपृथिवीनैरयिकाश्च अनिष्टम्,
अकान्तम्, अप्रियम्, अमनोज्ञम्, अमનોડमम् पृथिवीकायिकस्पर्शम् उत्तरोत्तरमे-
कैकમधिकमનિष्टमનિष्टનरमનિष्टतमादિકं प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति, एवं पूर्वोक्तरीत्यैव
रत्नप्रभादि सप्तपृथिवीनैરयिकाः अनिष्टम्, अकान्तम्, अप्रियम्, अमનોડमम्
अपूकायिकસ્पर्शम् प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति, एवं-पूर्वोक्तरीत्यैव, यावत्-तेजस्का-
यिकસ્पर्शं, वायुकायિકસ્पर्शम्, वनस्पतिकायिकસ્पर्शं च, पूर्वोक्तानिष्टादिविशेषण-

દુઃખજનક હોને સે અમનોજ્ઞ, તથા મન કે પ્રતિકૂલ હોને સે અમનોમ
એસે પૃથિવી સ્પર્શ કા અનુભવ કરતે હૈં । યહાં સે આગે અનિષ્ટાદિ
પ્રત્યેક પદોં કે સાથ-તર, તમ પ્રત્યય ઓર લગા લેના ચાહિયે-તથા ચ-વે
ઉત્તરોત્તર મેં અનિષ્ટ તર, અનિષ્ટતમ આદિરૂપસે પૃથિવી સંબંધી સ્પર્શ કા
અનુભવ કરતે હૈં, હસી પૂર્વોક્તરીતિસે યાવત્ શર્કરાપ્રભા પૃથિવી કે
નૈરયિક, બાલુકાપ્રભાપૃથિવી કે નૈરયિક, પંકપ્રભાપૃથિવી કે નૈરયિક,
ધૂમપ્રભા પૃથિવી કે નૈરયિક, તમઃપ્રભાપૃથિવી કે નૈરયિક ઓર
અધઃસપ્તમી પૃથિવી કે નૈરયિક મી અનિષ્ટ, અકાન્ત અપ્રિય, અમનોજ્ઞ
ઓર અમનોમ આદિરૂપ સે પૃથિવીકાયિક સંબંધી સ્પર્શકા અનુ-
ભવ કરતે હૈં । હસી પ્રકાર સે રત્નપ્રભા સે લેકર અધઃસપ્તમીપૃથિવી કે
નૈરયિક અનિષ્ટ, અકાન્ત, અપ્રિય, અમનોજ્ઞ ઓર અમનોમ આદિરૂપ
સે અપૂકાયિક સંબંધી સ્પર્શ કા અનુભવ કરતે હૈં । હસી પ્રકાર સે વે
તેજસ્કાયિક સંબંધી, વાયુકાયિકસંબંધી ઓર વનસ્પતિકાયિક સંબંધી

પ્રત્યયો લગાડવા જોઈએ એટલે કે તેઓ પૃથ્વીસંબંધી અનિષ્ટતર, અનિષ્ટતમ
આદિ સ્પર્શોના પણ અનુભવ કરે છે. એજ પ્રમાણે શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના
નારકો, બાલુકાપ્રભાના નારકો, પંકપ્રભાના નારકો, ધૂમપ્રભાના નારકો, તમઃ-
પ્રભાના નારકો અને અધઃસપ્તમી પૃથ્વીના નારકો પણ અનિષ્ટ, અકાન્ત,
અપ્રિય, અમનોજ્ઞ, અને અમનોમ આદિ રૂપે પૃથ્વીકાયિક સ્પર્શોના અનુભવ
કરે છે. એજ પ્રમાણે રત્નપ્રભાથી લઈને અધઃસપ્તમી પર્યન્તની સાતે નારકોના
નારકો અનિષ્ટ, અકાન્ત, અપ્રિય, અમનોજ્ઞ અને અમનોમ આદિ રૂપે
અપૂકાયિક સંબંધી સ્પર્શોના, વાયુકાયિક સંબંધી સ્પર્શોના, તેજસ્કાયિક
સંબંધી સ્પર્શોના અને વનસ્પતિકાયિક સંબંધી સ્પર્શોના પણ અનુભવ કરે

વિશિષ્ટમેવ પ્રત્યનુભવન્તો રત્નપ્રભાદિ સપ્તપૃથિવી નૈરગિકા વિહરન્તિ, અત્રેદં બોધ્યમ્
 યદ્યપિ બાદરતૈજસ્કાયિકાનાં સમયક્ષેત્રમાત્રત્રિપયે એવ સદ્ભાવાત્, સૂક્ષ્મતૈજસ્કા-
 યિકાનાં તુ તત્ર સદ્ભાવેઽપિ સ્પર્શનેન્દ્રિયાધિપત્યત્વાદેવ તત્સ્પર્શોવક્તુમશક્યસ્તથા
 ચામસસ્ત્રપિ પૃથિવીષુ નૈરયિકાણાં તેજસ્કાયિકસ્પર્શર્જિત પૃથિવીકાયિકાદિ સ્પર્શ-
 સ્યૈવ ગ્રહણસ્ય યુક્તત્વાત્, યાત્રત્પદેન તેજસ્કાયિકસ્પર્શસ્ય ગ્રહણં ન યુક્તં પ્રતિભાતિ,
 તથાપિ યાત્રત્પદસંગ્રાહ્ય તેજસ્કાયિકસ્પર્શશબ્દેનાત્ર તેજસ્કાયિકસ્યૈવ પરમાધાર્મિક-
 નિષ્પાદિતાગ્નિસદ્ગોષ્ઠ્યનસ્તુતઃ સ્પર્શસ્યૈવ વિવશ્ચિત્તત્વેન ન કોઽપિ દોષઃ ॥મુ. ૨॥

સ્પર્શકા અનિષ્ટાદિ વિશેષણ વિશિષ્ટરૂપ સે હી અનુભવ કરતે હૈં ।
 યહાં પર હતના વિશેષ સમજના ચાહિયે કિ-બાદર તૈજસ્કાયિક જીવો
 કા સદ્ભાવ કેવલ સમય ક્ષેત્ર મેં હી હૈ અન્યત્ર નહોં, સૂક્ષ્મ તૈજસ્કા-
 યિક જીવો કા સદ્ભાવ સર્વત્ર હૈ । અતઃ નરકોં મેં ઓ સૂક્ષ્મતૈજસ્કા-
 યિક જીવો કા સદ્ભાવ પાયા જાતા હૈ । હસ પ્રકાર નરકોં મેં હનકા
 સદ્ભાવ હોને પર ઓ સ્પર્શનેન્દ્રિય દ્વારા હનકે સ્પર્શકા ગ્રહણ નહોં હો
 સકતા । ક્યોંકિ સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય જીવ કિસી ઓ હન્દ્રિય કે દ્વારા
 ગૃહીત નહોં હો સકતે હૈં એસા સિદ્ધાન્ત કા કથન હૈ । હસલિયે નારક
 જીવ હનકે સ્પર્શકા અનિષ્ટાદિરૂપ સે અનુભવ કરતે હૈં એસા કથન
 વક્તું અશક્ય હૈ । અતઃ સાતોં હી પૃથિવિયોં મેં નૈરયિક, તૈજસ્કાયિક
 સ્પર્શર્જિત પૃથિવીકાયિકાદિ કે સ્પર્શ કા હી અનિષ્ટાદિરૂપસે અનુભવ
 કરતે હૈં એસા યુક્તિ યુક્ત હોનેસે યહાં યાવત્ પદ સે જો તૈજસ્કાયિક
 કે સ્પર્શ કા ગ્રહણ કિયા ગયા હૈ, વહ યુક્ત પ્રતીત નહોં હોતા હૈ ફિરઓ
 યાવત્પદસે ગૃહીત તૈજસ્કાયિક સ્પર્શ શબ્દ સે યહાં તૈજસ્કાયિક

છે. અહીં આ વાત ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે કે બાદર તેજસ્કાયિક જીવોનો
 સદ્ભાવ માત્ર સમયક્ષેત્રમાં જ છે, બીજો નથી. સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક જીવોનો
 સદ્ભાવ સર્વત્ર છે તેથી નરકોમાં પણ સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક જીવોનો સદ્ભાવ
 હોય છે આ પ્રકારે નરકોમાં તેમનો સદ્ભાવ હોવા છતાં પણ સ્પર્શેન્દ્રિય
 દ્વારા તેમના સ્પર્શનું ગ્રહણ થઈ શકતું નથી, કારણ કે સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય
 જીવો કોઈ પણ ઇન્દ્રિય દ્વારા ગૃહીત થઈ શકતા નથી એવું સિદ્ધાન્તનું કથન
 છે. તેથી નારક જીવો તેમના સ્પર્શનો અનિષ્ટાદિ રૂપે અનુભવ કરે છે, આ
 પ્રકારનું કથન અશક્ય બની જાય છે. તેથી એવું જ કથન યુક્તિયુક્ત લાગે
 છે કે સાતે પૃથ્વીના નારકો તેજસ્કાયિક સ્પર્શ સિવાયના પૃથ્વીકાયિકાદિના
 સ્પર્શનો જ અનિષ્ટાદિ રૂપે અનુભવ કરે છે. તેથી અહીં ‘યાવત્’ પદ દ્વારા
 જે તેજસ્કાયિકના સ્પર્શનું ગ્રહણ કરવામાં આવ્યું છે તે યોગ્ય લાગતું નથી
 છતાં પણ અહીં “યાવત્” પદ દ્વારા ગૃહીત તેજસ્કાયિક સ્પર્શ દ્વારા તેજ-
 સ્કાયિકના જેવી ઉણવસ્તુ કે જે અગ્નિ જેવી હોય છે અને જેનું પરમાધા-

રત્નપ્રભાદિપ્રણિધિ (અપેક્ષાદ્વાર) વક્તવ્યતા

મૂલમ્—‘इमा णं भंते ! रयणप्पभा पुढवी दोच्चं सक्करप्पभं पुढविं पणिहाय सव्वमहंतिया बाहल्लेणं सव्वक्खुड्डिया सव्वંतेसु एवं जहा जीवाभिगमे वितिण् नेरइण् उद्देसण् ॥सू० ३॥

છાયા—इयं खलु भदन्त ! रत्नप्रभापृथिवी द्वितीयां शर्कराप्रभां पृथिवीं प्रणिधाय सर्वमहती बाहल्येन, सर्वक्षुद्रिका सर्वांतेषु, एवं यथा जीवाभिगमे द्वितीये नैरयिकोद्देशके ॥ सू० ३ ॥

ટીકા—અથ તૃતીયં પ્રણિધિદ્વારમાહ—‘ इमा णं भंते ! इत्यादि । ‘ इमा णं भंते रयणप्पभा पुढवी दोच्चं सक्करप्पभं पुढविं पणिहाय सव्वमहंतिया बाहल्लेणं, सव्वक्खुड्डिया सव्वंतेसु ? ’ गौतमः पृच्छति—हे भदन्त ! इयं खलु रत्नमापृथिवी द्वितीयां शर्कराप्रभां पृथिवीं प्रणिधाय—प्रतीत्य—आश्रित्य, शर्कराप्रभा पृथिव्यपेक्षया इत्यर्थः किं सर्वमहतिका—सर्वथा महती वर्तते ? बाहल्येन—परिधिना स्थौल्येनेत्यर्थः,

કી જૈસી હપ્પણ વસ્તુ કા જો અગ્નિતુલ્ય હોતી હૈ ઓર જિસે પરમાધા-મિકદેવાદિ નિષ્પન્ન કરતે હૈ, સ્પર્શવિવક્ષિત હૈ ॥ ૨ ॥

इति स्पर्शद्वार वक्तव्यता ॥

રત્નપ્રભાદિપ્રણિધિ-અપેક્ષા-દ્વારવક્તવ્યતા—

‘इमा णं भंते ! रयणप्पभापुढवी’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—इस सूत्र में तीसरे प्रणधिद्वार का कथन है । इसमें गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है—‘इमा णं भंते ! रयणप्पभा पुढवी दोच्चं सक्करप्पभं पुढविं पणिहाय सव्वमहंतिया बाहल्लेणं, सव्वक्खुड्डिया सव्वंतेसु’ हे भदन्त ! यह रत्नप्रभा नामकी जो पहिली पृथिवी है । वह शर्कराप्रभा नामकी दूसरी पृथिवी की अपेक्षा क्या परिधि-स्थूलता-में

મિક દેવો દ્વારા નિર્માણ થાય છે, તેને શ્રદ્ધા કરવામાં આવે તો કોઈ પણ દોષનો અવકાશ રહેતો નથી. ॥સૂ૦૨॥

॥ स्पर्शद्वारनी वक्तव्यता समाप्त ॥

—રત્નપ્રભાદિ પ્રણિધિદ્વાર વક્તવ્યતા—

“इमाणं भंते ! रयणप्पभा पुढवी ” इत्यादि—

ટીકાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે ત્રીજા પ્રણિધિદ્વારનું કથન કર્યું છે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—“ इमाणं भंते ! रयण-प्पभा पुढवी दोच्चं सक्करप्पभं पुढविं पणिहाय सव्वमहंतिया बाहल्लेणं, सव्वक्खु-ड्डिया सव्वंतेसु ” हे भगवन् । रत्नप्रभा नामकी पहिली पृथ्वी शुं शर्कराप्रभा नामकी णील पृथ्वी करतां परिधिनी (स्थूलतानी) अपेक्षाओ मोटी छे, अने

અથ ચ રત્નપ્રમા પૃથિવી સર્વશુદ્રિકા-સર્વથા ક્ષુદ્રા લઘ્વી વર્તતે સર્વાન્તેષુ પૂર્વપશ્ચિ-
મદક્ષિણોત્તરદિગ્ભાગેષુ, રત્નપ્રમાયાઃ આયામવિષ્કંભાભ્યાં રજ્જુપ્રમાણત્વાત્, શર્ક-
રાપ્રમાયાશ્ચ તતો મહત્તરત્વાત્, 'એવં જહા જીવાભિગમે ત્રિતીયે નેરઙ્ગ્યઉદ્દેસણ'
એવં-તથૈવ વર્તતે રત્નપ્રમાપૃથિવ્યાઃ વાહલ્યસ્ય અર્શાતિસદસ્ત્રાધિકલક્ષયોજનપ્રમા-
ણત્વાત્, શર્કરાપ્રમા પૃથિવ્યા વાહલ્યસ્ય ચ દ્વાત્રિંશત્ સદસ્ત્રાધિકલક્ષયોજનપ્રમાણ-
ત્વાત્, યથા જીવાભિગમે દ્વિતીયે નૈરયિકોદ્દેશકે ઉક્તં તથૈવાત્રાપિ વક્તવ્યમ્, તથા

મોટાઈ મેં સર્વથા વડી છે ? ઓર પૂર્વ, પશ્ચિમ, દક્ષિણ એવં ઉત્તર
દિગ્ભાગોં મેં આયામવિષ્કંભ કો લેકર છોટી છે ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન
કહતે હૈં-‘એવં જહા જીવાભિગમે ત્રિતીયે નેરઙ્ગ્યઉદ્દેસણ’ હાં ગૌતમ !
એસા હી છે-રત્નપ્રમાપૃથિવી દ્વિતીય શર્કરાપ્રમાપૃથિવી કી અપેક્ષા
સ્થૂલતા મેં અધિક છે ઓર આયામ એવં વિષ્કંભ મેં યહ ચારોં દિશાઓં
મેં ઉસકી અપેક્ષા છોટી છે । ક્યોંકિ રત્નપ્રમા કા આયામવિષ્કંભ એક
રજ્જુપ્રમાણ છે ઓર શર્કરાપ્રમા કા વિસ્તાર ઉસસે અધિક છે । હસ્યાદિ
સવ કથન જૈસા કિ જીવાભિગમ સૂત્ર કે દ્વિતીય નૈરયિક ઉદ્દેશક મેં કિયા
ગયા છે । વૈસા હી યહાં પર જાનના ચાહિયે, રત્નપ્રમાપૃથિવી કી મોટાઈ
એક લાખ ૮૦ હજાર યોજન કી છે । હસલિયે વહ સવ સે વડી છે,
ઓર શર્કરાપ્રમા કી મોટાઈ એક લાખ ૩૨ હજાર યોજન કી છે, હસ-
લિયે ઉસસે યહ છોટી છે-રત્નપ્રમા લંબાઈ ચૌડાઈ મેં એક રાજૂપ્રમાણ

પૂર્વ, પશ્ચિમ, દક્ષિણ અને ઉત્તર દિગ્ભાગોમાં લંબાઈ અને પહોળાઈની
અપેક્ષાએ નાની છે ખરી ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર-“એવં જહા જીવાભિગમે ત્રિતીયે નેરઙ્ગ્ય ઉદ્દેસણ”
હા, ગૌતમ ! એવું જ છે. રત્નપ્રમા પૃથ્વીની સ્થૂલતા આસપાસ જે પૃથ્વીકાયિક,
શર્કરાપ્રમા પૃથ્વી કરતાં અધિક છે અને તે ચારે દિશાઓમાં તેની લંબાઈ
અને પહોળાઈની અપેક્ષાએ શર્કરાપ્રમા પૃથ્વી કરતાં નાની છે, કારણ કે
રત્નપ્રમાનો આયામવિષ્કંભ (લંબાઈ પહોળાઈ) એક રજ્જુ પ્રમાણ છે અને
શર્કરાપ્રમાનો તેના કરતાં અધિક છે. જીવાભિગમ સૂત્રના બીજા નૈરયિક
ઉદ્દેશકમાં આ વિષયને અનુલક્ષીને જે કથન કરવામાં આવ્યું છે, તે અહીં
અહેતુ કરવાનું છે રત્નપ્રમાની સ્થૂલતા એક લાખ એસી હજાર યોજનની
છે. તેથી તે સ્થૂલતાની અપેક્ષાએ સાતે પૃથ્વીઓમાં ઓટી છે શર્કરાપ્રમાની
સ્થૂલતા એક લાખ બત્રીસ હજાર યોજનની છે. તેથી તે સ્થૂલતામાં રત્નપ્રમા
કરતાં નાની છે. રત્નપ્રમાની લંબાઈ પહોળાઈ તેનાં કરતાં અધિક છે આ

ચોક્તં જીવાભિગમે તૃતીયપ્રતિપત્તૌ દ્વિતીયોદ્દેશકે, હંતા, ગોયમા । इमा णं रयण-
प्पमा पुढवी दोच्चं पुढविं पणिहाय जाव सव्वक्खुड्डिया सव्वંतेसु, एवं एएणं
अमिलावेणं जाव छट्ठिया पुढवी अहे सत्तमं पुढविं पणिहाय जाव सव्वक्खुड्डिया
सव्वंतेसु ” ति इन्त, गौतम । इयं खलु रत्नप्रभा पृथिवी द्वितीयां पृथिवीं प्रणि-
धाय यावत् सर्वक्षुद्रिका सर्वान्तेषु एवम् एनेन अभिलापेन यावत् पृष्ठी पृथिवी
अधः सप्तमीं पृथिवीं प्रणिधाय यावत् सर्वक्षुद्रिका सर्वान्तेषु, इति ॥ सू० ३ ॥

है और शर्कराप्रभा उससे अधिक है । जीवाभिगम सूत्र के तृतीय
प्रतिपत्ति का द्वितीय उद्देशक में ऐसा पाठ इस विषय में कहा गया है—
'हंता, गोयमा ! इमा णं रयणप्पमापुढवी दोच्चं पुढविं पणिहाय जाव
सव्वक्खुड्डिया सव्वंतेसु, एवं एएसु अभिलावेणं जाव छट्ठिया पुढवी
पणिहाय जाव सव्वक्खुड्डिया सव्वंतेसु ति ' हां गौतम ! यह रत्नप्रभा
पृथिवी द्वितीय पृथिवी की अपेक्षा यावत् सर्वान्तों में—पूर्व पश्चिम, दक्षिण
एवं उत्तरदिग्भागों में—सब से छोटी है । इसी प्रकार से इस अभि-
लाप से यावत् छठी पृथिवी अधः सप्तमीपृथिवी की अपेक्षा यावत् सर्वा-
न्तों में—पूर्व पश्चिम दक्षिण एवं उत्तरदिग्भागों में—सब से छोटी है ॥ सू० ३ ॥

इति रत्नप्रभादि प्रणिधिद्वारवक्तव्यता ॥

વિષયને અનુલક્ષીને જીવાભિગમ સૂત્રના બીજા ઉદ્દેશામાં આ પ્રકારનો સૂત્રપાઠ
આપ્યો છે. “ હંતા, ગોયમા ! इमा णं रयणप्पमा पुढवी दोच्चं पुढविं पणिहाय
जाव सव्वक्खुड्डिया सव्वंतेसु, एवं एएसु अभिलावेणं जाव छट्ठिया पुढवी अहे
सत्तमं पुढविं पणिहाय जाव सव्वक्खुड्डिया सव्वंतेसु ति ” હા, ગૌતમ ! આ
રત્નપ્રભા પૃથ્વી બીજી રત્નપ્રભા પૃથ્વી કરતાં સ્થૂણતામાં મોટી છે અને
લંબાઈ પહોળાઈની અપેક્ષાએ સર્વાન્તોમાં (પૂર્વ, પશ્ચિમ, ઉત્તર અને દક્ષિણ
દિગ્ભાગોમાં) નાની છે. રત્નપ્રભા પૃથ્વી સ્થૂણતાની અપેક્ષાએ સાતે પૃથ્વીઓમાં
સૌથી મોટી છે, પરંતુ લંબાઈ પહોળાઈની અપેક્ષાએ સૌથી નાની છે. આ
પ્રકારનું કથન સાતમી પૃથ્વી પર્યન્તની પૃથ્વીઓના વિષયમાં પણ સમજી લેવું
છેલ્લો અભિલાપ આ પ્રકારનો બનશે—છઠ્ઠી પૃથ્વીની સ્થૂણતા અધઃસપ્તમી
પૃથ્વી કરતાં વધારે છે, પરંતુ આયામવિષ્કંભની અપેક્ષાએ સાતમી પૃથ્વી
છઠ્ઠી પૃથ્વી કરતાં મોટી છે અને સાતે પૃથ્વીઓમાં મોટી છે. ॥સૂ૦૩॥

॥ રત્નપ્રભાદિ પ્રણિધિદ્વાર વક્તવ્યતા સમાપ્ત ॥

નિરયાન્તદ્વારવક્તવ્યતા ।

મૂલમ્—‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए णिरयपरि-
सामंतेसु जे पुढविकाइया, एवं जहा नेरइय उद्देसए जाव अहे
सत्तमाए ॥सू० ४॥

છાયા—અસ્યાઃ સ્વલુ ભદન્ત ! રત્નપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ નિરયપરિસામન્તેષુ યે
પૃથિવીકાયિકાઃ, एवं यथा नैरयिकोद्देशके यावत्—अथः सप्तम्याम् ॥ सू० ४ ॥

ટીકા—અથ ચતુર્થં નિરયાન્તદ્વારમધિકૃત્યાહ—‘इमीसे णं भंते’ इत्यादि ।
‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए णिरयपरिसामंतेसु जे पुढविकाइया ?’
गौतमः पृच्छति—हे भदन्त ! अस्याः स्वलु रत्नप्रमायाः पृथिव्याः निरयपरिसा-
मन्तेषु—निरयावासानां परिपार्श्वतो ये पृथिवीकायिकाः, अप्कायिकाः, तेजस्का-
यिकाः, वायुकायिकाः, वनस्पतिकायिका जीवाः सन्ति, ते किं महाकर्मवन्तः,
महाक्रियावन्तः, मरास्रवन्तः महावेदनावन्तः सन्ति ? भगवानाह—‘एवं जहा

નિરયાન્તદ્વારવક્તવ્યતા—

‘इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—સૂત્રકારને હસ સૂત્ર દ્વારા ચોથે નિરયાન્ત દ્વાર કી પરૂપણા
કી હૈ—હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘इमी से णं भंते ! रयण-
प्पभाए पुढवीए णिरयपरिसामंतेसु जे पुढविकाइया०’ हे भदन्त । इस
रत्नप्रभापृथिवी में जो नैरयिकावास्त हैं उन नैरयिकावास्तों के आसपास
जो पृथिवीकायिक, अप्कायिक, तेजस्कायिक, वायुकायिक, एवं वनस्पति-
कायिक जीव हैं, वे क्या महाकर्मवाले, महाक्रियावाले, महास्रववाले
और महावेदनावाले हैं ? इसके उत्तर में प्रभु ने कहा ‘एवं जहा नेरइय

—નિરયાન્તદ્વારવક્તવ્યતા—

“इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए” इत्यादि—

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા ચોથા નિરયાન્ત દ્વારની પ્રરૂપણા કરી
છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે
છે કે—“इमीसे णं भंते ! रयणप्पभाए पुढवीए णिरयपरिसामंतेसु जे पुढविकाइया०”
हे भगवन् ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં જે નરકાવાસો છે, તે નરકાવાસોની
અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક એવો છે તેઓ શું
મહાકર્મવાળા, મહાક્રિયાવાળા, મહાઆસ્રવવાળા અને મહાવેદનાવાળા છે ?
આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે કે—“एवं जहा नेरइय
उद्देसए जाव अहे सत्तमाए” हे गौतम ! આ વિષયને અનુલક્ષીને અવાલિગમ

નેરયુદ્દેસણ જાવ અહે સત્તમાણ' હે ગૌતમ ! એવં-પૂર્વોક્તરીત્યા, યથા જીવાભિ-
ગમસમ્બન્ધિનિ તૃતીયપ્રતિપત્તિગતે દ્વિતીયે નૈરયિકોદ્દેશકે પ્રતિપાદિતં તથૈવાત્રાપિ
પ્રતિપત્તવ્યમ્, તથાચોક્તં જીવાભિગમે—

“આઝકાઈયા, તેઝકાઈયા, વાઝકાઈયા, વળસ્સઝકાઈયા તેણં જીવા-
મહાકમ્મતરા ચેવ જાત્ત મહાવેયણતરા ચેવ ? હંતા, ગોયમા !” ઇત્યાદિ, યાત્ત-
શર્કરાપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ, વાલુકાપ્રમાયાઃ, પંક્કપ્રમાયાઃ, ધૂમપ્રમાયાઃ, તમઃપ્રમાયાઃ,
અધઃ સપ્તમ્યાઃ નિરયસામન્તેપુ નિરયાવાસાનાં પરિપાશ્વતઃ અપ્કાયિકાદયઃ,
મહાકર્મતરાઃ, મહાક્રિયતરાઃ, મહાસ્રવતરાઃ, મહાવેદનતરાશ્ચૈવ ભવન્તિ ॥ સૂ. ૪ ॥

લોકમધ્યદ્વારવક્તવ્યતા

મૂલમ્—“કહિં ણં ભંતે ! લોગસ્સ આયામમજ્ઞે પળ્લણત્તે ?
ગોયમા ! ઇમીસે ણં રયણપ્પમાણ પુઢવીણ ઉવાસંતરસ્સ અસં-
ખેજ્જતિમાગં ઓગાહેત્તા એત્થ ણં લોગસ્સ આયામમજ્ઞે પળ્લણત્તે ।
કહિં ણં ભંતે ! અહે લોગસ્સ આયામમજ્ઞે પળ્લણત્તે ? ગોયમા !

ઉદેસણ જાવ અહેસત્તમાણ' હે ગૌતમ ! જૈસા જીવાભિગમસંબંધી તૃતીય-
પ્રતિપત્તિગત દ્વિતીય નૈરયિક ઉદ્દેશક મેં પ્રતિપાદિત હુઆ હૈ, ઉસી
પ્રકાર સે યહાં પર મી સમજ્ઞના ચાહિયે । જીવાભિગમ મેં એસા હી કહા
ગયા હૈ—‘આઝકાઈયા, તેઝકાઈયા, વાઝકાઈયા, વળસ્સઝકાઈયા તેણં
જીવા મહાવેયણતરાચેવ ? હંતા, ગોયમા ! ઇત્યાદિ યાત્ત શર્કરાપ્રમા કે,
વાલુકાપ્રમા કે પંકપ્રમા કે ધૂમપ્રમા કે, તમઃપ્રમા કે અધઃસપ્તમી કે
નૈરયિકાવાસોં કે આસપાસ જો અપ્કાયિકાદિક જીવ હૈં વે મહાકર્મ-
વાલે મહાક્રિયાવાલે, મહાસ્રવવાલે ઓર મહાવેદનાવાલે હૈં ॥ ૪ ॥

इति निरयान्तद्वारवक्तव्यता ॥

સૂત્રના બીજા નૈરયિક ઉદ્દેશકમાં બે કથન કરવામાં આનું છે, તે કથન અહીં
પણ અહીં કરવું બેઠાં બેઠાં જીવાભિગમમાં એવું કહેવામાં આનું છે કે—
“આઝકાઈયા, તેઝકાઈયા, વાઝકાઈયા, વળસ્સઝકાઈયા તેણં જીવા મહાવેય-
ણતરાચેવ ? હંતા, ગોયમા !” ઇત્યાદિ હે ગૌતમ ! રત્નપ્રભા, શર્કરાપ્રભા,
વાલુકાપ્રભા, પંકપ્રભા, ધૂમપ્રભા, તમઃપ્રભા અને અધઃસપ્તમી પૃથ્વીના
નરકાવાસોની આસપાસ બે અપ્કાયિક આદિ જીવો છે, તેઓ મહાકર્મવાળા,
મહાક્રિયાવાળા, મહાસ્રવવાળા અને મહાવેદનાવાળા છે. ॥ સૂ. ૪ ॥

- ॥ નિર્યાન્તદ્વાર વક્તવ્યતા સંપૂર્ણ ॥

चउत्थीए पंकप्पभाए पुढवीए उवासंतरस्स सातिरेगं अञ्चं
 ओगाहेत्ता, एत्थ णं अहेलोगस्स आयाममज्झे पण्णत्ते। कहि णं
 भंते! उड्डलोगस्स आयाममज्झे पण्णत्ते? गोयमा! उप्पिं सणं-
 कुमारमाहिंदाणं कप्पाणं हेट्ठिं बंभलोए कप्पे रिट्ठ विमाणे पत्थडे
 एत्थ णं उड्डलोगस्स आयाममज्झे पण्णत्ते। कहि णं भंते!
 तिरियलोगस्स आयाममज्झे पण्णत्ते? गोयमा! जंबुद्वीवे दीवे
 मंदरस्स पव्वयस्स बहुमज्झदेसभाए इमीसे रयणप्पभाए पुढ-
 वीए उवरिमहेट्ठिल्लेसु खुड्डागपयरेसु, एत्थ णं तिरियलोगस्स
 मज्झे अट्ठपणसिए रुयए पण्णत्ते, जओणं इमाओ दसदिसाओ
 पवहंति, तं जहा—पुरत्थिमा पुरत्थिमदाहिणा एवं जहा दस-
 मसए नामधेज्जत्ति ॥सू० ५॥

छाया—कुत्र खलु भदन्त! लोकस्य आयाममध्यं प्रज्ञप्तम्? गौतम! अस्याः
 खलु रत्नप्रभायाः पृथिव्या आकाशान्तरस्य असंख्येयतमभागम् अवगाह्य,
 अत्र खलु लोकस्य आयाममध्यं प्रज्ञप्तम्। कुत्र खलु भदन्त! अधोलोकस्य आयाम-
 मध्यं प्रज्ञप्तम्? गौतम! चतुर्ध्याः पङ्कप्रभायाः पृथिव्या आकाशान्तरस्य साति-
 रेकम् अर्धम् अवगाह्य, अत्र खलु अधोलोकस्य आयाममध्यं प्रज्ञप्तम्। कुत्र खलु
 भदन्त! उर्ध्वलोकस्य आयाममध्यं प्रज्ञप्तम्! गौतम! उपरि सनत्कुमारनाहेन्द्रयोः
 कल्पयोः, अधोव्रह्मलोके कल्पे रिष्टविमानं प्रतरम्, अत्र खलु उर्ध्वलोकस्य आया-
 ममध्यं प्रज्ञप्तम्। कुत्र खलु भदन्त! तिर्यग्लोकस्य आयाममध्यं प्रज्ञप्तम्? गौतम!
 जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य बहुमध्यदेशभागे अस्याः रत्नप्रभायाः पृथिव्याः
 उपरिमाधस्तनयोः क्षुद्रकप्रतरयोः, अत्र खलु तिर्यग्लोकस्य मध्ये अष्ट प्रदेशिको
 रुचकः प्रज्ञप्तः, यतः खलु इमाः दशदिशः प्रवहन्ति तद्यथा—पौरस्त्या, पौरस्त्य-
 दक्षिणा एवं यथा दशमशतके नामधेयमिति ॥ सू० ५ ॥

टीका—अयं पञ्चमं लोकद्वारमाह—‘कहि णं भंते’ इत्यादि। ‘कहि णं भंते’
 लोगस्स आयाममज्झे पण्णत्ते। गौतमः पृच्छति—हे भदन्त! कुत्र खलु अस्य लोकस्य

આયામમધ્યમ્-આયામસ્ય દૈર્ઘ્યસ્ય મધ્યમ-મધ્યભાગઃ, પ્રજ્ઞપ્તમ્? ભગવાનાહ-
'ગોયમા ! इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए उवासंतरस्स असंखेज्जइभागं ओगाहेत्ता,
एत्थ णं लोगस्स आयाममज्झे पण्णत्ते' हे गौतम ! अस्याः खलु रत्नप्रभायाः
पृथिव्याः आकाशान्तरस्य-आकाशखण्डस्य, असंख्येयतमं भागम् अवगाह्य-उल्ल-
ङ्घय-अत्र खलु रत्नप्रभापृथिव्या आकाशखण्डस्य असंख्येयतमभागोल्लङ्घनानन्तरे
प्रदेशे, लोकस्य अस्य आयाममध्यम-दैर्घ्यमध्यभागः, प्रज्ज्ञप्तम् । गौतमः पृच्छति-

लोकमध्यद्वारवक्तव्यता—

‘કહિ ણં મંતે ! લોગસ્સ આયામમજ્ઞે પણ્ણત્તે’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—इस सूत्र द्वारा सूत्रकार ने लोकद्वार की प्ररूपणा की है-
इसमें गौतम ने प्रभु से ऐसा पूछा है-‘कहि णं मंते ! लौगस्स आयाम-
मज्झे पण्णत्ते’ हे भदन्त ! लोक की लम्बाई का मध्यभाग कहाँ पर
कहा गया है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा ! इमीसे णं रय-
णप्पभाए पुढवीए उवासंतरस्स असंखेज्जइभागं ओगाहेत्ता एत्थ णं
लोगस्स आयाममज्झे पण्णत्ते’ हे गौतम ! इस रत्नप्रभापृथिवी का जो
आकाशान्तर-आकाशखण्ड है उस आकाशखंड का जो असंख्यातवां
भाग है-उस असंख्यातवे भागको उल्लंघन करके जो स्थान आया है-
वही लोक की लम्बाई का मध्यभाग है। अर्थात्-रत्नप्रभापृथिवी के
असंख्यातवे भाग को उल्लंघन करके अनन्तर प्रदेश में लोक की लम्बाई

—લોકમધ્યદ્વારવક્તવ્યતા—

“કહિણં મંતે ! લોગસ્સ આયામમજ્ઞે પણ્ણત્તે” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—આ સૂત્રમાં સૂત્રકારે લોકદ્વારની પ્રરૂપણા કરી છે આ વિષયને
અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે-“કહિણં
મંતે ! લોગસ્સ આયામમજ્ઞે પણ્ણત્તે ?” કે ભગવન્ ! લોકની લંબાઈનો
મધ્યભાગ કઈ જગ્યાએ કહ્યો છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ગોયમા ! इमीसेणं रयणप्पभाए पुढवीए उवासं
तरस्स असंखेज्जइभागं ओगाहेत्ता एत्थ णं लोगस्स आयाममज्झे पण्णत्ते” કે
ગૌતમ ! આ રત્નપ્રભા ‘પૃથ્વીનું’ જે આકાશાન્તર (આકાશખંડ) છે તે આકાશા-
ન્તરના અસંખ્યાતમાં ભાગનું ઓળંગન કરતા જે સ્થાન આવે છે, તે સ્થાન
જે લોકની લંબાઈનો મધ્યભાગ છે. એટલે કે રત્નપ્રભા પૃથ્વીના આકાશખં-
ડના અસંખ્યાતમાં ભાગનું ઉલ્લંઘન કર્યા બાદ જે સ્થાન આવે છે, તે સ્થાન
જે લોકની લંબાઈનો મધ્યભાગ છે.

‘કહિ ણં મંતે ! અહે લોગસ્સ આયામમજ્જે પણત્તે ?’ હે મદન્ત ! કુત્ર ચ્છલ સ્થાને અધોલોકસ્ય આયામમધ્યમ્-આયામસ્ય દૈર્ઘ્યસ્ય મધ્યં-મધ્યમાગઃ, પ્રજ્ઞતમ્ ? મગ-વાનાહ-‘ગોયમા ! ચત્ત્થીએ પંકપ્પમાએ પુઢવીએ ઉવાસંતરસ્સ સાતિરેકં અદ્દં ઓગાહિત્તા, એત્થ ણં અહે લોગસ્સ આયામમજ્જે પણત્તે’ હે ગૌતમ ! ચતુથ્યાઃ પક્કપમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ આકાશાન્તરસ્ય-આકાશચ્છન્દસ્ય, સાતિરેકં-કિશ્ચિદધિ-કમ્, અર્દ્ધમ્-અર્ધમાગમ્, અવગાહ્ય-પવિશ્ય ઉલ્લઙ્ઘનાનન્તરમિત્યર્થઃ, અત્ર ચ્છલ ઉક્તપ્રદેશે, અધોલોકસ્ય આયામમધ્યમ્-દૈર્ઘ્યમધ્યમાગઃ, પ્રજ્ઞતમ્ । તથા ચ મેરુ-મધ્યસ્ય રુચકપ્રદેશસ્યાધો નવયોજનશતાનિ અતિક્રમ્યાધોલોકો ભવતિ લોકાન્તં યાવત્, સ ચ સાતિરેકાઃ સપ્તરઙ્ગવસ્તન્મધ્યમાગશ્ચતુથ્યાઃ પશ્ચમ્યાશ્ચ પૃથિવ્યાઃ યદવકાશાન્તરં તસ્ય સાતિરેકમર્દ્ધમતિક્રમ્ય ભવતીતિભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-

કા મધ્યમાગ કહા ગયા હૈ । અચ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે પૂછતે હૈ- ‘કહિ ણં મંતે ! અહેલોગસ્સ આયામમજ્જે પણત્તે’ હે મદન્ત ! અધો-લોક કી લમ્વાઈ કા મધ્યમાગ કહાં પર કહા ગયા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘ચત્ત્થીએ પંકપ્પમાએ પુઢવીએ, ઉવા-સંતરસ્સ સાતિરેકં અદ્દં ઓગાહિત્તા એત્થ ણં અહે લોગસ્સ આયામમ-જ્જે પણત્તે’ પંકપ્રમાનામકી જો ચૌથી પૃથિવી હૈ-ઉસ પૃથિવી કે આકાશચ્છન્દ કો કુછ અધિક આધા ઉલ્લંઘન કરકે અનન્તર પ્રદેશ આતા હૈ-ઠીક યહી પ્રદેશ અધોલોકકી લમ્વાઈ કા મધ્યમાગ કહા ગયા હૈ । તથા ચ મેરુકે મધ્યમેં જો રુચક પ્રદેશ હૈ ઉસ રુચક પ્રદેશ કે નીચે નૌ સૌ યોજન આગે જાકર અધોલોક હૈ યહ સર્વત્ર કુછ અધિક સાત રાજૂ હૈ । હસકા મધ્યમાગ ચૌથીપૃથિવી ઓર પાંચવીં પૃથિવી કે મધ્ય

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન-“ કહિં મંતે ! અહેલોગસ્સ આયામમજ્જે પણત્તે ” હે ભગવન્ ! અધોલેકની લંબાઈનો મધ્યભાગ કઈ જગ્યાએ કહ્યો છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ ચત્ત્થીએ પંકપ્પમાએ પુઢવીએ, ઉવાસંતરસ્સ સાતિરેકં અદ્દં ઓગાહિત્તા એત્થ ણં અહે લોગસ્સ આયામ-મજ્જે પણત્તે ” પંકપ્રમાનામની ચૌથી પૃથ્વીના આકાશચ્છન્દના અર્ધ ભાગ કરતાં સહેજ વધુ ભાગને ઓળંગવાથી જે પ્રદેશ આવે છે, તે પ્રદેશને જ અધોલેકની લંબાઈનો મધ્યભાગ કહ્યો છે. એટલે કે મેરુની મધ્યમાં જે રુચકપ્રદેશ છે તે રુચક પ્રદેશની નીચે ૬૦૦ યોજનનું અંતર ઓળંગવાથી અધોલેક આવે છે. તેનો વિસ્તાર સાત રાજૂ પ્રમાણથી અધિક છે. તેનો મધ્યભાગ કયાં છે ? ચૌથી અને પાંચમી પૃથ્વીની મધ્યનું જે અવકાશાન્તર-

‘કહિ ણં મંતે ! ઉડ્ડલોગસ્સ આયામમજ્જે પળ્લણ્ણત્તે ?’ હે મદન્ત ! કુત્ર સ્થાને
 ઊર્ધ્વલોકસ્ય આયામમધ્યમ્-દૈર્ઘ્યમધ્યભાગઃ પ્રજ્ઞપ્તમ્ ? મગવાનાહ-‘ગોયમા !
 ઉપ્પિ સળંકુમારમાર્હિદાણં કપ્પાણં હેટ્ઠિ વંમલોણ કપ્પે રિટ્ઠિવિમાણે પત્થડે, एत्थ
 ણં ઉડ્ડલોગસ્સ આયામમજ્જે પળ્લણ્ણત્તે’ હે ગૌતમ ! ઉપરિ સનત્કુમારમાહેન્દ્રયોઃ
 કલ્પયોઃ ઊર્ધ્વમિત્યર્થઃ, અધો વ્રહ્મલોકે કલ્પે, વ્રહ્મલોકકલ્પસ્ય અધસ્તાદિત્યર્થઃ
 રિટ્ઠિવિમાનનામપ્રતરમસ્તિ, અત્ર સ્થલ-રિટ્ઠિવિમાનપ્રતરે, ઊર્ધ્વલોકસ્ય, આયામ-
 મધ્ય-દૈર્ઘ્યમધ્યભાગઃ પ્રજ્ઞપ્તમ્, તથા ચ મેરુમધ્યસ્થરુચકપ્રદેશસ્યોપરિ નવયો-
 જનશતાનિ અતિક્રમ્ય ઊર્ધ્વલોકો વ્યપદિસ્યતે, લોકાન્તમેવ યાવત્ સ ચ સપ્ત-
 રજ્જવઃ કિશ્ચિન્ન્યૂનાસ્તન્મધ્યભાગઃ સનત્કુમારમાહેન્દ્રકલ્પયોરુર્ધ્વં વ્રહ્મલોકકલ્પ-
 સ્ય અધસ્તાત્ રિટ્ઠિવિમાનપ્રતરસમીપે ભવતીતિભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘કહિ ણં
 મં જો અવકાશાન્તરં હૈ ઉસ અવકાશાન્તરં કા ક્કુહ અધિક આધાભાગ
 ઉલ્લંઘન કરકે આતા હૈ ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા કહતે હૈ-‘કહિ ણં મંતે ! ઉડ્ડલો-
 ગસ્સ આયામમજ્જે પળ્લણ્ણત્તે’ હે મદન્ત ! ઊર્ધ્વલોક કી લમ્વાઈ કા
 મધ્યભાગ કહાં કહા ગયા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-
 ‘ગોયમા ! ઉપ્પિ સળંકુમારમાર્હિદાણં કપ્પાણં હેટ્ઠિ વંમલોણ કપ્પે
 રિટ્ઠિવિમાણે પત્થડે, एत्थ ણં ઉડ્ડલોગસ્સ આયામમજ્જે પળ્લણ્ણત્તે’ હે
 ગૌતમ ! સનત્કુમાર ઓર માહેન્દ્ર નામકે જો કલ્પ હૈં સો હન કલ્પો
 કે ઉપર ઓર વ્રહ્મલોકકલ્પ કે નીચે રિટ્ઠિવિમાન નામકા પ્રતર હૈ ।
 હસમેં હી ઊર્ધ્વલોક કી લમ્વાઈ કા મધ્યભાગ કહા ગયા હૈ । તથા ચ-
 મેરુમધ્યસ્થ રુચકપ્રદેશ કે ઉપર નૌ સૌ યોજન કી ઝવાઈ કે વાદ
 ઊર્ધ્વલોક ગિના ગયા હૈ । યહ મી કુહ કમ સાત રાજુ હૈ । હસકા મધ્ય-

છે, તે અવકાશાન્તરના અર્ધા કરતા સહેજ વધારે ભાગને ઓળંગવાથી
 અધોલોકનો મધ્યભાગ આવે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“કહિ ણં મંતે ! ઉડ્ડલોગસ્સ આયામમજ્જે પળ્લણ્ણત્તે”
 હે ભગવન્ ! ઉર્ધ્વલોકની લંબાઈનો મધ્યભાગ કયાં કહ્યો છે ? તેનો ઉત્તર
 આપતા મહાવીર પ્રશ્ન કહે છે કે-“ગોયમા ! ઉપ્પિ સળંકુમારમાર્હિદાણં કપ્પાણં
 હેટ્ઠિ વંમલોણ કપ્પે રિટ્ઠિવિમાણે પત્થડે, एत्થ ણં ઉડ્ડલોગસ્સ આયામમજ્જે પળ્લણ્ણત્તે”
 હે ગૌતમ ! સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર નામનાં કલ્પોની ઉપર અને બ્રહ્મલોક
 કલ્પની નીચે રિટ્ઠિવિમાન નામનું પ્રતર છે. તેમાં જ ઉર્ધ્વલોકની લંબાઈનો
 મધ્યભાગ છે. આ કથનનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે-મેરુની મધ્યના રુચક
 પ્રદેશથી ૬૦૦ યોજન ભાગે ઉર્ધ્વલોક આવેલો છે. તેનો વિસ્તાર સાત રાજુ

भंते ! तिरियलोगस्स आयाममज्झे पण्णत्ते ?' हे भदन्त ! कुत्र खलु स्थाने तिर्य-
ग्लोकस्य आयाममध्यं-दैर्घ्यमध्यभागः प्रज्ञप्तम् ? भगवानाह-‘गोयमा ! जंबुद्वीवे
दीवे मंदरस्य पव्वयस्स बहुमज्जदेसभाए इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए उवरिमहे-
डिल्लेसु खुड्ढागपयरेसु, एत्थ णं तिरियलोगस्स मज्झे अट्ठ पएसिए रुयए पण्णत्ते’
हे गौतम ! जम्बूद्वीपे द्वीपे, मन्दरस्य पर्वतस्य बहुमध्यदेशभागे मेरुपर्वतसममध्य-
भागे इत्यर्थः, अस्याः रत्नप्रभायाः पृथिव्याः उपरिमाधस्तात्-उपरितनाधस्तनयोः,
क्षुद्रकप्रतरोः, सर्वापेक्षया लघुप्रदेशप्रतरोरित्यर्थः, अत्र खलु-रत्नप्रभा पृथिव्याः
उपर्यधः क्षुद्रकप्रतरद्वयसमीपे, तिर्यग्लोकस्य मध्यं-मध्यभागरूपः अष्टप्रदेशिको
रुचकः प्रज्ञप्तः, स एवाष्टप्रदेशिको रुचकस्तिर्यग्लोकायाममध्यं भवति, तथा लोक-
स्य वज्रमध्यसंस्थानत्वाद् रत्नप्रभायाः रत्नकाण्डे सर्वक्षुद्रकप्रतरद्वयमस्ति, ययो-
श्चोपरितनः प्रतरो-यत आरभ्य लोकस्योपरिमुखावृद्धिः, अथ च अधस्तनः प्रतरो-

भाग सनत्कुमार और माहेन्द्रकल्प के ऊपर और ब्रह्मलोककल्प के
नीचे रिष्टविमान प्रतर के समीप में है। अब गौतम प्रभु से ऐसा
पूछते हैं-‘कहि णं भंते ! तिरियलोगस्स आयाममज्झे पण्णत्ते’ हे भदन्त !
तिर्यग्लोक की लम्बाई का मध्यभाग कहाँ पर कहा गया है ? उत्तर में
प्रभु कहते हैं-‘गोयमा ! हे गौतम ! ‘जंबूद्वीवे दीवे मंदरस्स पव्वयस्स
बहुमज्जदेसभाए इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए उवरिमहेडिल्लेसु खुड्ढा-
गपयरेसु, एत्थणं तिरियलोगस्स मज्झे अट्ठपएसिए रुयए पण्णत्ते’
जंबूद्वीप नामके द्वीप में मंदरपर्वत के सममध्यभाग में इस रत्नप्रभा-
पृथिवी के ऊपर नीचे के दो क्षुद्रक प्रतरों के समीप में तिर्यग्लोक का
मध्यभाग रूप अष्टप्रदेशिक रुचक कहा गया है। यह अष्टप्रदेशिक
रुचक ही तिर्यग्लोक की लम्बाई का मध्यभाग है। लोक का वज्र के

प्रभाषु करतां थोडा ओछो छे. तेनो मध्यभाग सनत्कुमार अने माहेन्द्र
कल्पनी उपर अने ब्रह्मलोक कल्पनी नीचे रिष्टविमान प्रतरनी समीपमां छे.

गौतम स्वामीनो प्रश्न-“कहिणं भंते ! तिरियलोगस्स आयाममज्झे
पण्णत्ते ?” हे भगवन् ! तिर्यग्लोकनी लम्बाईनो भाग कयां कही छे ?

महावीर प्रभुनो उत्तर-“गोयमा ! हे गौतम ! “जंबुद्वीवे दीवे मन्द-
रस्स पव्वयस्स बहुमज्जदेसभाए इमीसे रयणप्पभाए पुढवीए उवरिमहेडिल्लेसु
खुड्ढागपयरेसु, एत्थ णं तिरियलोगस्स मज्झे अट्ठपएसिए रुयए पण्णत्ते” जंबूद्वीप
नामना द्वीपमां मंदर पर्वतना सममध्यभागमां आ रत्नप्रभा पृथ्वीनी उपर
नीचेना छे क्षुद्रक प्रतरानी समीपमां तिर्यग्लोकना मध्यभाग रूप अष्टप्रदेशिक
रुचक आवेल छे. आ अष्टप्रदेशिक रुचक जे तिर्यग्लोकनी लम्बाईनो मध्य-
भाग छे. लोकनुं संस्थान पण्णना मध्यभाग जेवुं छे-रत्नप्रभाना रत्नकांडमां

યત આરભ્ય લોકસ્યાધોમુખાવૃદ્ધિશ્ચ ભવતઃ, તયોરુપરિતનાધસ્તનયોઃ ક્ષુદ્રકપત-
રયોઃ-સર્વલઘુપ્રદેશપતરયોઃ-સમીપે અષ્ટપ્રદેશિકરુચકસ્તિર્યગ્લોકમધ્યભાગરૂપઃ
પ્રજ્ઞપ્ત ઇતિફલિતમ્ । કીદશોઽસાવષ્ટપ્રદેશિકો રુચકઃ ? ઇત્યાહ-‘જઓ ણં ઇમાઓ
દસદિસાઓ પવહંતિ, તં જહા-પુરત્થિમા, પુરત્થિમદાહિણા, એવં જહા દસમસણ
નામધેજ્જ ત્તિ’ યતઃ સ્વલુ યસ્માત્ કિલ્લ અષ્ટપ્રદેશિકાત્ રુચકાત્ ઇમાઃ પ્રદર્શ્યમાનાઃ
દશદિશઃ પ્રવહન્તિ-નિસસરન્તિ, તદ્ધયા-પૌરસ્ત્યા-પૂર્વા દિક્ક પૌરસ્ત્યદક્ષિણા-
આગ્નેયી વિદિક્ક, એવં-રીત્યા, યથા દશમશતકે પ્રથમોદેશકે નામધેયમસ્તિ
તથૈવાત્રાપિ તન્નામધેયં વિજ્ઞેયમ્, તથા ચ-દક્ષિણા દિક્ક, દક્ષિણપશ્ચિમા નૈઋતી
વિદિક્ક, પશ્ચિમા દિક્ક, પશ્ચિમોત્તરા-વાયવ્યા વિદિક્ક, ઉત્તરાદિક્ક, ઉત્તરપૌરસ્ત્યા
પેશાની વિદિક્ક, ઋર્ધ્વમ્, અધશ્ચ, ઇત્યેવં તાસાં દશાનાં દિશાં નામધેયાનિ
અવસેયાનીતિ ભાવઃ ॥સૂૉ ૫॥

મધ્ય જૈસા સંસ્થાન હૈ-રત્નપ્રભા કે રત્નકાણ્ડ મેં સર્વક્ષુદ્રક દો પ્રતર
હેં । ઇનમેં જો ડપર કા પ્રતર હૈ સો યહાં સે લેકર લોક ડપર મુખ-
વૃદ્ધિ હોતી હૈ । ઓર નીચે કા જો પ્રતર હૈ સો યહાં સે લેકર લોક કી
અધોમુખવૃદ્ધિ હોતી હૈ । ઇન ઉપરિતન અધસ્તન દોનોં ક્ષુદ્રકપતરોં કે
પાસ અષ્ટપ્રદેશિક રુચક હૈ । સો બહુ રુચક તિર્યગ્લોક કા મધ્યભાગ
કહા ગયા હૈ । યહ રુચક કેસા હૈ ? સો ઇસકે લિયે કહા ગયા હૈ કિ ઇસ
અષ્ટપ્રદેશિક રુચક સે ‘ઇમાઓ દસ દિસાઓ પવહંતિ-તંજહા-પુરત્થિમા,
પુરત્થિમદાહિણા-એવં જહા દસમસણ નામધેજ્જંતિ’ યે દશ દિશાએ
નિકલી હેં-ડનકે નામ ઇસ પ્રકાર સે હેં-પૂર્વદિશા, પૂર્વદક્ષિણદિશાકા
કોના-આગ્નેયી વિદિશા, દક્ષિણદિશા, દક્ષિણપશ્ચિમદિશા કા કોના-

સર્વક્ષુદ્રક ઝે પ્રતર છે. આ ઝનને પ્રતરોમાંનું જે ઉપરનું પ્રતર છે ત્યાંથી
લઈને લોકની ઉપર મુખાવૃદ્ધિ થાય છે, અને નીચેનું જે પ્રતર છે ત્યાંથી
લઈને લોકના અધોમુખા વૃદ્ધિ થાય છે. તે ઉપરિતન-અધસ્તન ઝનને
પ્રતરોની પાસે અષ્ટપ્રદેશિક રુચક છે. તે રુચક જ તિર્યગ્લોકના મધ્યભાગ
રૂપ છે. તે રુચક કેવું છે ? આ પ્રશ્નનો જવાબ એવો છે કે-આ અષ્ટપ્રદેશિક
રુચકમાંથી “ ઇમાઓ દસ દિસાઓ પવહતિ, તંજહા-પુરત્થિમા, પુરત્થિમાદાહિણા,
એવં જહા દસમસણ નામધેજ્જંતિ ” આ દસ દિશાઓ નીકળી છે-પૂર્વદિશા, પૂર્વ
અને દક્ષિણ દિશા વચ્ચેની આગ્નેયી વિદિશા (અગ્નિકોણ), દક્ષિણદિશા, દક્ષિણ
અને પૂર્વ વચ્ચેની નૈઋત્ય વિદિશા, પશ્ચિમદિશા, પશ્ચિમ અને ઉત્તર વચ્ચેની
વાયવ્ય વિદિશા, ઉત્તરદિશા, ઉત્તર અને પૂર્વની વચ્ચેની ઈશાન

દિગ્વિદિક્પ્રવહદ્વારવક્તવ્યતા ।

મૂળમ્—“इमा णं भंते ! दिसा किमाइया, किं पवहा, कइ-
पदेसाइया, कइपदेसुत्तरा, कइपदेसिया, किं पज्जवसिया, किं
संठिया पणत्ता ? गोयमा ! इंदाणं दिसा रुयगाइया, रुयगप्प-
वहा, दुप्पएसाइया, दुप्पएसुत्तरा, लोगं पडुच्च असंखेज्जपएसिया,
अलोगं पडुच्च अणंतपएसिया, लोगं पडुच्च साइया सपज्जवसिया,
अलोगं पडुच्च साइया, अपज्जवसिया, लोगं पडुच्च मुरजसंठिया,
अलोगं पडुच्च सगडुद्धिसंठिया पणत्ता । अग्गेयी णं भंते !
दिसा किमाइया, किं पवहा, कइपएसाइया, कइपएसवित्थिन्ना,
कइपएसिया, किं पज्जवसिया, किं संठिया पणत्ता ? गोयमा !
अग्गेयी णं दिसा रुयगाइया, रुयगप्पवहा, एगपएसाइया,
एगपएसवित्थिन्ना, अणुत्तरा, लोगं पडुच्च असंखेज्ज
पएसिया, अलोगं पडुच्च अणंतपएसिया, लोगं पडुच्च
साइया सपज्जवसिया, अलोगं पडुच्च साइया अपज्जवसिया,
छिन्नमुत्तावलिसंठिया पणत्ता । जमा जहा इंदा । नेरई
जहा अग्गेयी । एवं जहा इंदा तहा दिसाओ चत्तारि जहा
अग्गेयी तहा चत्तारि वि विदिसाओ । विमला णं भंते ! दिसा
किमाइया० पुच्छा ? जहा अग्गेयी । गोयमा ! विमला णं दिसा

नैर्ऋत्यविदिशा, पश्चिमदिशा, पश्चिम उत्तरदिशा को कोना वायव्यवि-
दिशा, उत्तरदिशा, तथा उत्तरपूर्वदिशाका कोना ईशान विदिशा ।
ऊर्ध्वदिशा और अधोदिशा इस प्रकार से उनके ये नाम हैं । इस प्रकार
का वर्णन दशमशतक के प्रथम उद्देशक में किया गया है ॥ ५ ॥

इति लोकमध्याद्वारवक्तव्यता ॥

વિદિશા, ઉર્ધ્વદિશા અને અધોદિશા. આ પ્રમાણે દશમાં શતકના પહેલા
ઉદ્દેશમાં દિશાઓનું વર્ણન કરવામાં આવેલું છે. ॥ ૫૦૫ ॥

॥ લોકમધ્યદ્વાર વક્તવ્યતા સંપૂર્ણ ॥

રુચગાઢ્યા, રુચગપ્પવહા, ચતુષ્પણ્ણસાઢ્યા, ચતુષ્પણ્ણસવિત્થિન્ના,
અણુત્તરા લોગં પહુચ્ચ, સેસં જહા અગ્ગેયી, નવરં રુચગસંઠિયા
પણ્ણત્તા, એવં તમા વિ ॥સૂ ૬॥

છાયા—એન્દ્રી खलु भदन्त ! दिक् किमादिका, किं प्रवहा, कति प्रदेशादिका,
कतिप्रदेशोत्तरा, कतिप्रदेशिका, किं पर्यवसिता, किं संस्थिता मज्ञप्ता ? गौतम !
ऐन्द्नी खलु दिक् रुचकादिका, रुचकप्रवहा, द्विप्रदेशादिका, द्विप्रदेशोत्तरा, लोकं
प्रतीत्य असंख्येयप्रदेशिका, अलोकं प्रतीत्य अनन्तप्रदेशिका, लोकं प्रतीत्य
सादिका सपर्यवसिता, अलोकं प्रतीत्य सादिका अपर्यवसिता, लोकं प्रतीत्य मुरज-
संस्थिता, अलोकं प्रतीत्य शकटौधः संस्थिता मज्ञप्ता । आग्नेयी खलु भदन्त !
दिक् किमादिका, किं प्रवहा, कति प्रदेशादिका, कतिप्रदेशविस्तीर्णा, कतिप्रदे-
शिका, किं पर्यवसिता, किं संस्थिता मज्ञप्ता ? गौतम ! आग्नेयी खलु दिक् रुच-
कादिका, रुचकप्रवहा, एकप्रदेशादिका, एकप्रदेशविस्तीर्णा, अनुत्तरा, लोकं प्रतीत्य
असंख्येयप्रदेशिका, अलोकं प्रतीत्य अनन्तप्रदेशिका, लोकं प्रतीत्य सादिका
सपर्यवसिता, अलोकं प्रतीत्य सादिका अपर्यवसिता, छिन्नमुक्तावलीसंस्थिता
मज्ञप्ता । याम्या यथा ऐन्द्नी । नैर्ऋती यथा आग्नेयी । एवं यथा ऐन्द्नी तथा दिश-
श्चतस्रः, यथा आग्नेयी तथा चतुस्तोऽपि विदिशः । विमला खलु भदन्त ! दिक्
किमादिकाः ? पृच्छा, यथा आग्नेयी, गौतम ! विमला खलु दिक् रुचकादिका,
रुचकप्रवहा, चतुष्प्रदेशादिका, चतुष्प्रदेशविस्तीर्णा, अनुत्तरा, लोकं प्रतीत्य शेषं
यथा आग्नेयी, नवरं रुचकसंस्थिता मज्ञप्ता, एवं तमाऽपि ॥ सू ६ ॥

ટીકા—અથ વળે દિક્ વિદિક્ પ્રવહદ્વારમાહ—‘ઈંદા ણં મંતે’ ઇત્યાદિ ।
ઈંદા ણં મંતે । દિસા કિમાઢ્યા, કિં પવહા, કણ્ણપણ્ણસાઢ્યા, કણ્ણપણ્ણસુત્તરા, કણ્ણપણ્ણસિયા,

दिग्बिदिक् प्रवहद्वारवक्तव्यता ॥

‘इंदा णं मंते । दिसा किमाइया’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—इस सूत्र द्वारा सूत्रकार ने दिक् विदिक् प्रवहद्वार का
निरूपण किया है—इस में गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है—‘इंदा णं मंते !
दिसा’ हे भदन्त ! ऐन्द्नी दिशा—पूर्वदिशा (किमाइया) क्या आदिवाली

—दिग्बिदिक् प्रवहद्वार वक्तव्यता—

“इंदा णं मंते ! दिसा किमाइया” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્રમાં દિક્ વિદિક્ પ્રવહદ્વારનું નિરૂપણ કર્યું છે.
ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—“ઈંદા ણં મંતે ! દિસા
કિમાઢ્યા ?” હે ભગવન્ ! ઐન્દ્રીદિશા (પૂર્વદિશા) શું આદિવાળી છે ? એટલે

કિં પજ્જવસિયા, કિં સંઠિયા પળ્લત્તા ? ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે મદન્ત ! એન્દ્રી સ્વલ્લ
પ્રાચી પૂર્વા દિક્ષુ કિમાદિકા—ક આદિઃ પ્રથમો યસ્યાઃ સા કિમાદિકા ? આદિશ્ચ
વિવક્ષયા વૈપરીત્યેનાપિ સ્યાદત આહ—કિં પ્રવહા—પ્રવહતિ—નિસ્સરતિ અસ્માદિતિ
પ્રવહઃ, કઃ પ્રવહો નિર્ગમમૂલં યસ્યાઃ સા કિં પ્રવહા ? કતિ પ્રદેશાદિકા કતિ પ્રદેશાઃ
આદિર્યસ્યાઃ સા કતિ પ્રદેશાદિકા ? કતિપ્રદેશોત્તરા—કતિપ્રદેશા ઉત્તરે—વૃદ્ધી યસ્યાઃ
સા કતિપ્રદેશોત્તરા ? કતિપ્રદેશિકા—કતિપ્રદેશાઃ યસ્યાઃ સા કતિપ્રદેશિકા ?
કિં પર્યવસિતા—કિં પર્યવસિતમ્—અવસાનં યસ્યાઃ સા કિં પર્યવસિતા—કિમવસાના ?
કિં સંસ્થિતા—કિં સંસ્થિતં—સંસ્થિાનં યસ્યાઃ સા કિં સંસ્થિતા—કિમાકારા પ્રજ્ઞપ્તા ?
મંગવાનાહ—‘ગોયમા ! ઇંદાણં દિસા રુયગાહયા, રુયગપ્પવહા, દુપ્પપ્પસાહયા, દુપ્પપ્પ-
સુત્તરા લોગં પડુચ્ચ અસંલેજ્જપ્પસિયા, અલોગં પડુચ્ચ અણંતપ્પસિયા, લોગં
પડુચ્ચ સાહયા, સપજ્જવસિયા, અલોગં પડુચ્ચ સાહયા અપજ્જવસિયા, લોગં પડુચ્ચ

હૈ ? અર્થાત્ इसके पहिले क्या है ? आदिपञ्च विवक्षा वश उल्टेरूप से भी
हो सकता है । इसके लिये पूछा गया है कि (किं पवहा) इसके निर्गम
का मूल क्या है ? कि जिससे यह निकली है । (कइ पएसाहया) इसकी
आदि में कितने प्रदेश हैं ? (कइ पएसुत्तरा) उत्तर में—वृद्धि में इसकी
कितने प्रदेश हैं ? (कइ पएसिया) यह कितने प्रदेशोंवाली है ? (किं
पज्जवसिया) इसका अन्त कहाँ है ? (किं संठिया पणत्ता) और कैसे
आकारवाली यह कही गई है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘गोयमा’
हे गौतम ! ‘इंदाणं दिसा रुयगाहया’ ऐन्द्रीदिशा—पूर्वदिशा रुचक आदि-
वाली है—अर्थात् ऐन्द्रीदिशा के पहिले रुचक है । ‘रुयगप्पवहा, दुप्पप-
साहया, दुप्पएसुत्तरा, लोगं पडुच्च असंलेज्जप्पसिया, अलोगं पडुच्च
अणंतप्पसिया’ यह रुचक से निकली है अर्थात्—इसका मूल निर्गम-

કે તેની પહેલાં શું છે ? આદિપણાનું કથન ઉલટાડ્યે થઈ શકે છે. તે માટે
જ પૂછવામાં આવ્યું છે કે—(કિં પવહા) તેના નિર્ગમનું મૂળ ક્યાં છે—એટલે
કે ક્યાંથી તેનો આરંભ થાય છે ? (કइ पएसाहया) તેની આદિમાં કેટલા
પ્રદેશો છે ? (कइ पएसुत्तरा) તેની ઉત્તરમાં (વૃદ્ધિમાં) કેટલા પ્રદેશો છે ?
(कइ पएसिया) તે કેટલા પ્રદેશોવાળી છે ? (किं पज्जवसिया) તેનો અન્ત
ક્યાં છે ? (किं संठिया पणत्ता) તેનો આકાર કેવો કહ્યો છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “ઈંદાણં દિસા રુય-
ગાહયા” એન્દ્રી દિશા (પૂર્વદિશા)નો આરંભ રુચકથી થાય છે એટલે કે તેની
પહેલાં રુચક છે. (રુયગપ્પવહા દુપ્પપ્પસાહયા, દુપ્પપ્પસુત્તરા, લોગં પડુચ્ચ અસં-
લેજ્જપ્પસિયા, અલોગં પડુચ્ચ અણંતપ્પસિયા) તે રુચકમાંથી નીકળી છે એટલે

મુરજસંઠિયા, અલોગં પહુચ્ચ સગહુદ્ધિસંઠિયા પળ્લતા ' હે ગૌતમ ! એન્દ્રી સ્વહુ
દિક્ , રુચિકાદિકા-રુચકઃ આદિર્યસ્યાઃ સા રુચકાદિકા, અતૅવ રુચકપ્રવહા-
પ્રવહતિ-નિર્ગચ્છતિ અસ્માત્ ઇતિ પ્રવહઃ, રુચકઃ પ્રવહો નિર્ગમમૂલસ્થાનં યસ્યાઃ
સા રુચકપ્રવહા, દ્વિપ્રદેશાદિકા-દ્વૌ પ્રદેશૌ આદૌ યસ્યાઃ સા દ્વિપ્રદેશાદિકા,
દ્વિપ્રદેશોત્તરા દ્વૌ પ્રદેશૌ ઉત્તરે વૃદ્ધૌ યસ્યાઃ સા દ્વિપ્રદેશોત્તરા, લોકં પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય
લોકાપેક્ષયેત્યર્થઃ અસંખ્યેયપ્રદેશિકા-અસંખ્યેયાઃ પ્રદેશા યસ્યાઃ સા અસંખ્યેય-
પ્રદેશિકા, અલોકં પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય-અલોકાપેક્ષયા ઇત્યર્થઃ, અનન્તપ્રદેશિકાઃ-
અનન્તાઃ પ્રદેશાઃ યસ્યાઃ સા અનન્તપ્રદેશિકા, લોકં પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય લોકા-
પેક્ષયેત્યર્થઃ સાદિકા-આદિસહિતા, સપર્યવસિતા-સાવસાના, અલોકં પ્રતીત્ય-
આશ્રિત્ય, અલોકાપેક્ષયેત્યર્થઃ, સાદિકા અપર્યવસિતા, ન સાન્તા, લોકં પ્રતીત્ય-
અપેક્ષ્ય લોકાપેક્ષયેતિ ભાવઃ મુરજસંસ્થિતા-મુરજસ્ય-મૃદઙ્ગસ્ય સંસ્થિતં-સંસ્થાનમ્
આકારો યસ્યાઃ સા તથાવિધા, તથા ચ લોકાન્તસ્ય પરિમળ્ડલાકારત્વેન દિશો
મુરજસંસ્થાનતા સંભવતિ, અતૅવ લોકાન્તં પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય મુરજસંસ્થિતેત્યુક્તમ્,
અલોકં પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય-અલોકાપેક્ષયેત્યર્થઃ, શકટૌધિસંસ્થિતા શકટસ્ય

દ્વાર રુચક છે । હસકી આદિ મેં દો પ્રદેશ હેં । યહ દ્વિપ્રદેશોત્તર હૈ
અર્થાત્ યહ દો પ્રદેશોં કી વૃદ્ધિવાલી હૈ । લોક કી અપેક્ષા સે યહ
અસંખ્યાત પ્રદેશોંવાલી હૈ । અલોક કી અપેક્ષા સે યહ અનન્તપ્રદેશોં-
વાલી હૈ, તથા લોક કી અપેક્ષા સે યહ આદિસહિત હૈ । ઔર અવસાન
સહિત હૈ, અલોક કી અપેક્ષા સે યહ સાદિ અપર્યવસિત હૈ । લોક કી
અપેક્ષા સે હસકા આકાર મૃદઙ્ગ કે આકાર જૈસા હૈ, ક્યોંકિ લોક
પરિમળ્ડલાકાર હૈ, હસલિયે દિશા મેં મુરજાકારતા-મૃદઙ્ગાકારતા બન
જાતી હૈ । હસીલિયે યહાં હસકા આકાર મૃદઙ્ગ કે આકાર જૈસા કહા
ગયા હૈ । અલોક કી અપેક્ષા સે યહ-શકટૌધિસંસ્થાનવાલી હૈ અર્થાત્

કે તેનું મૂળ નિર્ગમદ્વાર રુચક છે. તેની આદિમાં બે પ્રદેશ છે અને તે
દ્વિપ્રદેશોત્તર છે, એટલે કે તે બે પ્રદેશોની વૃદ્ધિવાળી છે. લોકની અપેક્ષાએ
તે અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળી છે, અલોકની અપેક્ષાએ તે અનન્ત પ્રદેશોવાળી
છે. તથા લોકની અપેક્ષાએ તે આદિસહિત છે અને અવસાનસહિત છે.
અલોકની અપેક્ષાએ તે સાદિ સપર્યવસિત છે. લોકની અપેક્ષાએ તેનો આકાર
મૃદંગના જેવો છે. લોક પરિમળ્ડલાકાર હોવાથી દિશામાં મૃદંગાકારતા સંભવી
શકે છે, તેથી જ તેનો આકાર મૃદંગના આકાર જેવો કહ્યો છે. અલોકની
અપેક્ષાએ તે શકટૌધિ આકારવાળી છે. એટલે કે ગાડાની આગળ બે લોકડાનો

ઓધિરિવ લમ્વાયમાનશકટાગ્રભાગવત્ સંસ્થિતં-સંસ્થાનમ્-આકારો યસ્યાઃ સા તથાવિધા, પ્રજ્ઞપ્તા-મણિતા, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અગ્નેયી ણં મંતે ! દિસા કિમાઈયા, કિં પવહા, કઈપદેસાઈયા, કઈપદેસવિત્થિન્ના, કઈપપ્સિયા, કિં પજ્જવસિયા, કિં સંઠિયા પળ્ણત્તા ?’ હે ભદન્ત ! આગ્નેયી સ્વલુ દિક્ક-વિદિગિત્યર્થઃ, કિમાદિકા કઃ આદિર્યસ્યાઃ સા કિમાદિકા, કિં પ્રવહા-કઃ પ્રવહો નિર્ગમમૂલસ્થાનં યસ્યાઃ સા કિં પ્રવહા, કતિપ્રદેશાદિકા, કતિપ્રદેશવિસ્તીર્ણા-કતિપ્રદેશવિસ્તૃતા, કતિપ્રદેશિકા, કિં પર્યવસિતા-કિમવસાના, કિં સંસ્થિતા-કિમાકારા, પ્રજ્ઞપ્તા ? ભગવાનાહ-‘ગોયમા ! અગ્નેયી ણં દિસા રુયગાઈયા, રુયગપ્પવહા, એગપ્પેસાઈયા, એગપ્પેસવિત્થિન્ના અણુત્તરા લોગં પડુચ્ચ અસંખેજ્જપ્પેસિયા, અલોગં પડુચ્ચ અણંતપ્પેસિયા, લોગં પડુચ્ચ સાઈયા સપ્પજ્જવસિયા, અલોગં પડુચ્ચ સાઈયા અપ્પજ્જવ-

-ગાહી કે આગે કા જો લમ્વાકાઠ હોતા હૈ-સો હસ કાઠ કે અગ્રભાગ કે જૈસા હસકા આકાર હૈ । અબ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-‘અગ્નેયી ણં મંતે ! દિસા કિમાઈયા, કિં પવહા, કઈપપ્સા, કઈપપ્સવિત્થિન્ના, કઈપપ્સિયા, કિં પજ્જવસિયા, કિં સંઠિયા, પળ્ણત્તા’ હે ભદન્ત ! આગ્નેયી વિદિશા, કિસ આદિવાલી હૈ, હસકે નિર્ગમ કા મૂલસ્થાન કૌન હૈ ? કિતને પ્રદેશોં મેં યહ વિસ્તીર્ણ હૈ ? કિતને પ્રદેશોંવાલી યહ હૈ ? યહ કિસ અન્તવાલી હૈ ? ઓર કૈસા હસકા આકાર હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘અગ્નેયી ણં દિસા રુયગાઈયા, રુયગપ્પવહા, એગપ્પેસાઈયા, એગપ્પેસવિત્થિન્ના, અણુત્તરા લોગં પડુચ્ચ, અસંખેજ્જપ્પેસિયા, અલોગં પડુચ્ચ અણંતપ્પેસિયા, લોગં પડુચ્ચ સાઈયા, સપ્પજ્જવસિયા અલોગં પડુચ્ચ સાઈયા અપ્પજ્જવસિયા, છિળ્ણમુત્તાવલી

લાબો લાંબો ભાગ હોય છે તેને “શકટૌધિ” કહે છે. પૂર્વદિશાનો આકાર આ શકટૌધિ જેવો છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“અગ્નેયી ણં મંતે ! દિસા કિમાઈયા, કિં પવહા, કઈપપ્સાઈયા, કઈપપ્સવિત્થિન્ના, કઈ પપ્સિયા, કિં પજ્જવસિયા, કિં સંઠિયા પળ્ણત્તા ?” હે ભગવન્ ! આગ્નેયી વિદિશા (અગ્નિકેશુ) કયા આદિવાળી છે ? તેનું નિર્ગમસ્થાન-મૂળ-કયાં છે ? તે કેટલા પ્રદેશોમાં વિસ્તીર્ણ છે ? તે કેટલા પ્રદેશોવાળી છે ? તે કયા અન્તવાળી છે ? તેનો આકાર કેવો છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ગોયમા ! હે ગૌતમ ! “અગ્નેયી ણં દિસા રુયગાઈયા, રુયગપ્પવહા, એગપ્પેસાઈયા, એગપ્પેસવિત્થિન્ના, અણુત્તરા, લોગં પડુચ્ચ અસંખેજ્જપ્પેસિયા, અલોગં પડુચ્ચ અણંતપ્પેસિયા, લોગં પડુચ્ચ સાઈયા, સપ્પજ્જવસિયા અલોગં પડુચ્ચ સાઈયા અપ્પજ્જવસિયા છિળ્ણમુત્તાવલી સંઠિયા પળ્ણત્તા” અગ્નિવિદિશા રુચક આદિ વાળી છે, એટલે કે રુચકથી શરૂ

સિયા, છિન્નમુક્તાવલિસંઠિયા પળ્ળત્તા' હે ગૌતમ । આગ્નેયી સ્વલ્લ દિક્-વિદિગિ-
ત્યર્થઃ, રુચકાદિકા-રુચકઃ આદિર્યસ્પ્રાઃ સા તથાવિધા, રુચકપ્રવહ રુચકઃ પ્રવહો
યસ્યાઃ સા તથાવિધા, એકપ્રદેશાદિકા-એકઃ પ્રદેશઃ આદિર્યસ્યાઃ સા તથાવિધા,
એકપ્રદેશવિસ્તીર્ણા-એકઃ પ્રદેશો વિસ્તીર્ણો-વિસ્તૃતો યસ્યાઃ સા તથાવિધા, યતઃ
અનુત્તરા-વૃદ્ધિર્વર્જિતા, અતૈવ એકપ્રદેશવિસ્તીર્ણા ઇતિ ભાવઃ । લોકં પ્રતીત્ય
આશ્રિત્ય અલોકાપેક્ષયેત્યર્થઃ, અસંખ્યેયપ્રદેશિકા, અલોકં પ્રતીત્ય અપેક્ષ્ય, અલો-
કાપેક્ષયેત્યર્થઃ, અનન્તપ્રદેશિકા, લોકાન્તં પ્રતીત્ય આશ્રિત્ય સાદિકા સપર્યવસિતા-
સાદિસાન્તા, અલોકં પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય, સાદિકા-આદિસહિતા અપર્યવસિતા-
અન્તરહિતા, છિન્નમુક્તાવલિસંસ્થિતા-વિકીર્ણમુક્તાવલીવત્ સંસ્થિતં-સંસ્થાનમ્
આકારો યસ્યાઃ સા તથાવિધા પ્રજ્ઞા । 'જમા જહા ઇંદા, નેરઈ જહા અગ્નેયી,
એવં જહા ઇંદા તહા દિસાઓ ચત્તારિ, જહા અગ્નેયી તહા ચત્તારિ વિ વિદિસાઓ'
યામ્યા-દક્ષિણા દિશ્ ચથા એન્દ્રી પૂર્વાદિક્ પ્રતિવાદિતા તથૈવ પ્રતિપત્તવ્યા,

સંઠિયા પળ્ળત્તા' આગ્નેયી વિદિશા રુચક આદિવાલી હૈ, અર્થાત્ હસ
દિશા કે પહિલે રુચક હૈ । હસકા નિર્ગમસ્થાન ઓ રુચક હૈ । એક પ્રદેશ
આદિ હૈ, એક પ્રદેશ હસકા વિસ્તૃત હૈ । ક્યોંકિ યહ અનુત્તરા-વૃદ્ધિર્વર્જિત
હૈ લોક કી અપેક્ષા સે યહ અસંખ્યાત પ્રદેશોવાલી હૈ, અલોક કી
અપેક્ષા સે યહ અનન્તપ્રદેશોવાલી હૈ । તથા લોક કી અપેક્ષા સે યહ
સાદિ સપર્યવસિત હૈ, અલોક કી અપેક્ષા સે યહ આદિસહિત ઓર અન્ત-
રહિત હૈ । તથા હસકા આકાર વિકીર્ણમુક્તાવલી કે જૈસા હૈ 'જમા જહા
ઇંદા, નેરઈ જહા અગ્નેયી, એવં જહા ઇંદા તહા દિસાઓ ચત્તારિ, જહા
અગ્નેયી તહા ચત્તારિ વિ વિદિસાઓ' દક્ષિણદિશા પૂર્વદિશા કે જૈસી
કથનવાલી હૈ, નૈર્ઠતી વિદિશા આગ્નેયી વિદિશા કે જૈસી કથનવાલી

થાય છે-તેની પહેલાં રુચક છે, તેનું નિર્ગમસ્થાન પણ રુચક છે, એક
પ્રદેશ તેનો આદિ છે, તેનો એક પ્રદેશ વિસ્તૃત છે કારણ કે તે અનુત્તરા
(વૃદ્ધિરહિત) છે. લોકની અપેક્ષાએ તે અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળી છે, અને
અલોકની અપેક્ષાએ અનન્તપ્રદેશોવાળી છે. લોકની અપેક્ષાએ તે આદિ
(આદિરહિત) અને સપર્યવસિત (અન્તવાળી) છે અને અલોકની અપેક્ષાએ
તે સાદિ અને અન્તરહિત છે, તથા તેના આકારે વિકીર્ણ મુક્તાવલીના જેવો
છે. "જમા જહા ઇંદા, નેરઈ જહા અગ્નેયી, એવં જહા ઇંદા તહા દિસાઓ
ચત્તારિ, જહા અગ્નેયી તહા ચત્તારિ વિ વિદિસાઓ" પૂર્વદિશાના જેવું જ
કથન-દક્ષિણ દિશાનું સંમજ્જુ અગ્નિ વિદિશાના જેવું જ કથન નૈર્ઠત્ય દિશા

નૈર્ઋતી વિદિક્ષ્ઃ યથા આગ્નેયી વિદિક્ષ્ઃ પ્રતિપાદિતા તથૈવ પ્રતિપત્તવ્યા, એવં પૂર્વોક્ત રીત્યા, યથા એન્દ્રી દિક્ષ્ઃ પ્રરૂપિતા તથૈવ દિશશ્ચતસ્રઃ પૂર્વા દક્ષિણા પશ્ચિમા ઉત્તરા ચ પ્રરૂપણીયા, એવં યથા આગ્નેયી વિદિક્ષ્ઃ પ્રતિપાદિતા તથા ચતસ્રોઽપિ નૈર્ઋતી, વાયવ્યા, એશાની, આગ્નેયી ચ પ્રતિપત્તવ્યા । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘વિમલાણં મંતે ! દિસા કિમાહ્યા પુચ્છા જહા અગ્નેયીય ?’ હે મદન્ત ! વિમલા લલ્લ ઝઘ્વાદિક્ષ્ઃ કિમાદિકા-કઃ આદિર્યસ્યાઃ સા તથાવિધા, કિં પ્રવહા, કતિ પ્રદેશાદિકા કતિ પ્રદેશોત્તરા, કતિપ્રદેશિકા, કિં પર્યવસિતા, કિં સંસ્થિતા પ્રજ્ઞતા ઇતિ પૃચ્છા યથા આગ્નેય્યા વિદિશઃ પૃચ્છા કૃતા તથા વિમલાયાઃ પૃચ્છા કર્તવ્યા । ભગવાનાહ—

હૈ । હસી પ્રકાર જૈસા કથન પૂર્વદિશા કે સંબંધ મેં કિયા ગયા હૈ હસી પ્રકાર કા કથન શેષ દિશાઓં કે સંબંધ મેં અર્થાત્ દક્ષિણ પશ્ચિમ ઓર ઉત્તર દિશાઓં કે સંબંધ મેં ઓર જૈસા કથન મેં આગ્નેયીવિદિશા કે સંબંધ મેં કિયા ગયા હૈ વૈસા હી કથન શેષ ત્રીન વિદિશાઓં કે નૈર્ઋતી વાયવ્ય ઓર એશાની કે સંબંધ મેં ભી કરના ચાહિયે । અવ ગૌતમ-સ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—‘વિમલા ણં મંતે ! દિસા કિમાહ્યાં પુચ્છા—જહા અગ્નેયીય’ હે મદન્ત ! વિમલા—ઝઘ્વદિશા કિસ પ્રકારકે આદિ-વાલી હૈ ? હસકે નિર્ગમ કા મૂલ કૌન હૈ ? હસકી આદિ મેં કિતને પ્રદેશ હૈ ? વૃદ્ધિ મેં હસકે કિતને પ્રદેશ હૈ ? યહ સ્વયં કિતની પ્રદેશો-વાલી હૈ ? હસકા અંત કહાં હૈ ? કેસા હસકા આકાર હૈ ? હસ પ્રકાર સે જૈસે પ્રશ્ન પહિલે આગ્નેયી વિદિશા કે સંબંધ મેં કિયે ગયે હૈ વૈસે હી પ્રશ્ન હસ વિમલા દિશા કે સંબંધ મેં ભી યે કિયે હૈ । હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન

વિષે સમજવું આ પ્રકારે જેવું કથન પૂર્વ દિશા વિષે કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન બાકીની દિશાઓ—દક્ષિણ, પશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશા વિષે સમજવું અગ્નિવિદિશા વિષે જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ કથન બાકીની વિદિશાઓ—નૈર્ઋત્ય, વાયવ્ય અને ઇશાન—વિષે સમજવું.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“વિમલાણં મંતે ! દિસા કિમાહ્યાં પુચ્છા—જહા અગ્નેયીય” હે ભગવન્ ! વિમલા દિશા (ઝઘ્વદિશા) કયા આદિ વાળી છે ? તેના નિર્ગમનું મૂળ કયાં છે ? તેની આદિમાં કેટલા પ્રદેશ છે ? વૃદ્ધિમાં કેટલા પ્રદેશ છે ? તે પોતે કેટલા પ્રદેશોવાળી છે ? તેનો અન્ત કયાં છે ? તેનો આકાર કેવો છે ? આ પ્રકારે જેવા પ્રશ્નો અગ્નિવિદિશા વિષે પૂછવામાં આવ્યા છે, એવા જ પ્રશ્નો ઝઘ્વદિશા વિષે પણ પૂછવામાં આવ્યા છે.

‘ગોયમા ! વિમલા ણં દિસા રુયગાહ્યા, રુયગપ્પવહા, ચડપ્પણસાહ્યા; ચડપ્પણસ-
વિત્થિન્ના અણુત્તરા, લોગં પહુચ્ચ, સેસં જહા અગ્ગેયીણ, નવરં રુયગસંઠિયા પળ્લણ્ણા,
એવં તમા વિ ’હે ગૌતમ ! વિમલા સ્વલ્લુ ઉર્ધ્વાદિક્ રુચ્ચકાદિકા, રુચ્ચકઆદિર્યસ્યાઃ
સા તથાવિધા, રુચ્ચકપ્રવહા-રુચ્ચકઃ પ્રવહો-નિર્ગમમૂલસ્થાનં યસ્યાઃ સા તથા-
વિધા, ચતુષ્પ્રદેશાદિકા ચત્વારઃ પ્રદેશા આદિર્યસ્યાઃ સા તથાવિધા, ચતુષ્પ્રદેશ-
વિસ્તીર્ણી ચત્વારઃ પ્રદેશાઃ વિસ્તીર્ણાઃ-વિસ્તૃતાઃ યસ્યાઃ સા તથાવિધા ચતુષ્પ્રદેશ-
વિસ્તારવતીત્યર્થઃ, અણુત્તરા-વૃદ્ધિવર્જિતા, લોકં પ્રતીત્ય-અપેક્ષ્ય લોકાપેક્ષયેત્યર્થઃ
અસંખ્યેયપ્રદેશિકા, અલોકં પ્રતીત્ય-આશ્રિત્ય અનન્તપ્રદેશિકા, લોકં પ્રતીત્ય
સાદિકા સપર્યવસિતા, અલોકં પ્રતીત્ય સાદિકા અપર્યવસિતા મજ્ઞપ્તા, નવરં
પૂર્વાપેક્ષયા વિશેષસ્તુ રુચ્ચકસંસ્થિતા-રુચ્ચકાકારા ન તુ છિન્નમુક્તાવલીસંસ્થિતા
મજ્ઞપ્તા, એવં-રીત્યા, તમા અધોદિગપિ રુચ્ચકાદિકા, રુચ્ચકપ્રવહા, ચતુષ્પ્રદેશાદિકા,

કહતે હૈં-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘વિમલા ણં દિસા રુયગાહ્યા, રુયગપ્પ-
વહા, ચડપ્પણસાહ્યા, ચડપ્પણસવિત્થિન્ના, અણુત્તરા, લોગં પહુચ્ચ સેસં
જહા અગ્ગેયીણ’ યહ વિમલાદિશા-ઉર્ધ્વદિશા રુચ્ચક આદિવાલી હૈ,
હસકે નિર્ગમ કા મૂલસ્થાન રુચ્ચક હૈ, ચારપ્રદેશ હસકે આદિ હૈ ચાર-
પ્રદેશ હસકે વિસ્તીર્ણ હૈ, વૃદ્ધિ સે યહ વર્જિત હૈ, લોક કી અપેક્ષા સે
યહ અસંખ્યાત પ્રદેશોવાલી હૈ, અલોક કી અપેક્ષા સે યહ અનન્તપ્રદેશ-
વાલી હૈ, લોક કી અપેક્ષા સે યહ સાદિ સાન્ત હૈ ઓર અલોક કી અપેક્ષા
સે યહ સાદિ અનન્ત હૈ ! પૂર્વકથન કી અપેક્ષા હસકે કથન મેં યદિ કોઈ
વિશેષતા હૈ તો વહ એસી હૈ કિ હસ દિશા કા આકાર રુચ્ચક કે આકાર
જૈસા હૈ ! છિન્નમુક્તાવલી કે જૈસા નહીં હૈ ! હસી પ્રકાર કા કથન તમો-

મહાવીર પ્રબુને ઉત્તર-“ ગોયમા ! ” હે ગૌતમ ! “ વિમલાણં દિસા
રુયગાહ્યા, રુયગપ્પવહા, ચડપ્પણસાહ્યા, ચડપ્પણસવિત્થિન્ના, અણુત્તરા, લોગં
પહુચ્ચ સેસં જહા અગ્ગેયીણ ” વિમલા દિશા (ઉર્ધ્વદિશા) રુચ્ચક રૂપ આદિ-
વાળી છે, તેના નિર્ગમનું મૂળસ્થાન રુચ્ચક છે. ઉર્ધ્વદિશા આદિમાં ચાર
પ્રદેશવાળી છે, તેના ચાર પ્રદેશ વિસ્તીર્ણ છે, તે વૃદ્ધિથી રહિત છે લોકની
અપેક્ષાએ તે અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળી છે અને અલોકની અપેક્ષાએ અનંત
પ્રદેશોવાળી છે. લોકની અપેક્ષાએ તે આદિસહિત અને અન્તસહિત છે,
અલોકની અપેક્ષાએ તે સાદિ (આદિ સહિત) અને અનન્ત છે. પૂર્વ કથન
કરતાં આ કથનમાં એટલી જ વિશેષતા છે કે આ દિશાનો આકાર રુચ્ચકના
જેવો છે, છિન્ન મુક્તાવલીના જેવો નથી. ઉર્ધ્વદિશાના જેવું જ કથન
તમોદિશા (અધોદિશા) વિષે પણ સમજવું એટલે કે અધોદિશા પણ રુચ્ચક

ચતુષ્યદેશવિસ્તીર્ણાં, અનુત્તરા વૃદ્ધિર્વર્જિતા લોકં પ્રતીત્ય અસંખ્યેયપ્રદેશિકા,
અલોકં પ્રતીત્ય અનન્તપ્રદેશિકા, લોકાન્તં પ્રતીત્ય સાદિકા સપર્યવસિતા, અલોકં
પ્રતીત્ય સાદિકા અપર્યવસિતા, રુચકાકારા ચ પ્રજ્ઞપ્તા इति भावः ॥ सू० ६ ॥

પરિવર્તનદ્વારવક્તવ્યતા ।

મૂલમ્—“કિમયં મંતે ! લોષ તિં પવુચ્ચઈ ? ગોયમા ! પંચ-
ત્થિકાયા, એસળં એવહણ લોષ તિં પવુચ્ચઈ, તં જહા—ધમ્મ-
ત્થિકાણ, અહમ્મત્થિકાણ, જાવ પોગ્ગલત્થિકાણ । ધમ્મત્થિકાણં
મંતે ! જીવાણં કિં પવત્તઈ ? ગોયમા ! ધમ્મત્થિકાણં જીવાણં
આગમણગમણ ભાસુમ્મે સમણજોગા, વહજોગા, કાયજોગા, જે
યાવન્ને તહપ્પગારા ચલા ભાવા સઠ્ઠે તે ધમ્મત્થિકાણ પવત્તંતિ,
ગતિલક્ષણેણં ધમ્મત્થિકાણ । અહમ્મત્થિકાણં જીવાણં કિં
પવત્તઈ ? ગોયમા ! અહમ્મત્થિકાણં જીવાણં ઠાણ નિસીયણ-
તુયટ્ઠગમણસ્સ ય એગત્તીભાવકરણતા જે યાવન્ને તહપ્પગારા
થિરા ભાવા સઠ્ઠે તે અહમ્મત્થિકાણ પવત્તંતિ, ઠાણલક્ષણેણં

દિશા—અધોદિશા કે સમ્બન્ધ મેં મી કરનાં चाहिये । अर्थात् अधोदिशा
भी रुचक आदिवाली है, रुचकरूप निर्गमस्थानवाली है यह चार प्रदेशरूप
आदिवाली है, इसके चार प्रदेश विस्तीर्ण हैं, यह वृद्धिर्वर्जित है, लोक की
अपेक्षा से यह असंख्यात प्रदेशोंवाली है, अलोककी अपेक्षा से यह अनन्त-
प्रदेशोंवाली हैं, लोककी अपेक्षा यह सादि सान्त है और अलोककी अपेक्षा
यह सादि अनन्त है, तथा आकार में रुचक के जैसा आकारवाली हैं ॥६॥

इति दिग्गविदिग्गप्रवहद्वार वक्तव्यता ॥

રૂપ આદિવાળી છે, તે રુચક રૂપ નિર્ગમસ્થાનવાળી છે, તે ચાર પ્રદેશરૂપ
આદિવાળી છે, તેના ચાર પ્રદેશો વિસ્તીર્ણ છે, તે વૃદ્ધિ રહિત છે, લોકની
અપેક્ષાએ અસંખ્યાત પ્રદેશોવાળી અને અલોકની અપેક્ષાએ અનંત પ્રદેશો-
વાળી છે. લોકાન્તની અપેક્ષાએ તે સાદિ અને સાન્ત છે, પણ અલોકની
અપેક્ષાએ તે સાદિ અનન્ત છે, તથા તેનો આકાર રુચક જેવો છે. ॥સૂ૦ ૬॥

દિગ્ગવિદિગ્ગ પ્રવહદ્વાર સંપૂર્ણ

अहम्मत्थिकाए ! आगासत्थिकाए णं भंते ! जीवाणं अजीवाणं
य किं पवत्तइ ? गोयमा ! आगासत्थिकाए णं जीवदब्बाणं य,
अजीवदब्बाणं य भायणभूए—एगेण वि, से पुन्ने दोहि वि
पुन्ने, सयं पि माएज्जा, कोटिसएण वि पुन्ने कोटिसहस्सं पि
माएज्जा ॥१॥ अवगाहणां लक्खणे णं आगासत्थिकाए, जीवत्थि-
काएणं भंते ! जीवाणं किं पवत्तइ ? गोयमा ! जीवत्थिकाए णं
जीवे अणंताणं आभिणिबोहियनाणं पज्जवाणं अणंताणं सुय-
नाणपज्जवाणं एवं जहा बित्थियसए अत्थिकायउद्देसए जाव
उवओगं गच्छइ, उवओगलक्खणेणं जीवे । पोग्गलत्थिकाए णं
पुच्छा, गोयमा ! पोग्गलत्थिकाए णं जीवाणं ओरालियवेउव्विय
आहारए तेयाकम्मए सोइंदियं चयिंखदियघाणिंदियजिंभिंदिय-
फासिंदिय मणजोगवयजोगकायजोगआणापाणूणं च गहणं
पवत्तइ, गहणलक्खणे णं पुग्गलत्थिकाए ॥सू० ७॥

छाया—किमयं भंते । लोकं इति प्रोच्यते ? गौतम ! पञ्चास्तिकायाः,
एष खलु एतावत्को लोक इति प्रोच्यते, तद्यथा—धर्मास्तिकायः, अधर्मास्तिकायः,
यावत् पुद्गलास्तिकायः । धर्मास्तिकायः खलु भदन्त ! जीवानां किं प्रवर्तते ? गौतम !
धर्मास्तिकाये खलु जीवानाम् आगमनगमनभापोन्मेषमनोयोगवचोयोग काय-
योगाः, ये चाप्यन्ते तथाप्रकाराश्चलाः भावाः सर्वे ते धर्मास्तिकाये प्रवर्तन्ते, गति
लक्षणः खलु धर्मास्तिकायः । अधर्मास्तिकायः खलु जीवानां किं प्रवर्तते ? गौतम !
अधर्मास्तिकाये खलु जीवानां स्थाननिषदनत्वप्रवर्तनं मनसश्च एकत्वीभावकरणता,
ये चाप्यन्ये स्थिरा भावाः सर्वे ते अधर्मास्तिकाये प्रवर्तन्ते, रंस्थानलक्षणः खलु
अधर्मास्तिकायः । आकाशास्तिकायः खलु भदन्त ! जीवानाम् अजीवानां च किं
प्रवर्तते ? गौतम ! आकाशास्तिकाये खलु जीवद्रव्याणां च अजीवद्रव्याणां च
भाजनभूते, एकेनापि पूर्णे तस्मिन् द्वाभ्यामपि पूर्णे शतमपि मायात्, कोटिशते-
नापि पूर्णे, कोटिसहस्रमपि मायात् ॥ १ ॥ अवगाहनालक्षणः खलु आकाशास्ति

કાયઃ । જીવાસ્તિકાયઃ સ્વલુ મદન્ત ! જીવાનાં કિં પ્રવર્તે ? ગૌતમ ! જીવાસ્તિકાયે સ્વલુ જીવઃ અનન્તાનામ્ આભિનિવોધિકજ્ઞાનપર્યવાણામ્ , અનન્તાનાં શ્રુતજ્ઞાનપર્યવાણામ્ , એવં યથા દ્વિતીયશતકે અસ્તિકાયોદ્દેશકે યાવત્ ઉપયોગં ગચ્છતિ' ઉપયોગલક્ષણઃ સ્વલુ જીવઃ । પુદ્ગલાસ્તિકાયઃ સ્વલુ પૃચ્છા, ગૌતમ ! પુદ્ગલાસ્તિકાયે સ્વલુ જીવાનમ્ ઔદારિકવૈક્રિયાહારઋતૈજસકાર્મણશ્રોત્રેન્દ્રિયચક્ષુરિન્દ્રિયગ્રાણેન્દ્રિયજિહ્વેન્દ્રિયસ્પર્શેન્દ્રિયમનોઘ્રોગચ્ચોયોગકાયયોગાનપ્રાણાનાં ચ પ્રહણં પ્રવર્તે, પ્રહણલક્ષણઃ સ્વલુ પુદ્ગલાસ્તિકાયઃ ॥ સૂ૯ ૭ ॥

ટીકા—અથ સપ્તમં પ્રવર્તનદ્વારમાહ—‘કિમયં ભંતે !’ ઇત્યાદિ । ‘કિમયં ભંતે ! લોએત્તિ પવુચ્ચહ ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે મદન્ત ! કિમ્ અયં લોક ઇતિ પ્રોચ્યતે, કસ્તાવત્ લોકશબ્દાર્થઃ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! પંચત્થિકાયા, એસણં એવહ્ણ લોએ ત્તિ પવુચ્ચહ’ હે ગૌતમ ! પશ્ચ અસ્તિકાયાઃ, એવ સ્વલુ પશ્ચાસ્તિકાયસમૂહઃ એતાવત્કો લોક ઇતિ પ્રોચ્યતે, પશ્ચાસ્તિકાયરૂપો લોક શબ્દાર્થ ઇતિ ભાવઃ । તાન્ પશ્ચાસ્તિકાયાન્ પ્રદર્શયતિ—‘તં જહા—ધમ્મત્થિકાએ, અહમ્મત્થિકાએ જાવ

પ્રવર્તનદ્વારવક્તવ્યતા—

‘કિમયં ભંતે ! લોએત્તિ પવુચ્ચહ’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—સૂત્રકાર ને હસ સૂત્રદ્વારા સાતવેં પ્રવર્તન દ્વાર કા કથન ક્રિયા હૈ । હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘કિમયં ભંતે ! લોએત્તિ-પવુચ્ચહ’ હે મદન્ત ! લોક શબ્દ કા વાચ્યાર્થ કયા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘પંચત્થિકાયા, એસ ણં એવહ્ણ લોએ ત્તિ પવુચ્ચહ’ પંચાસ્તિકાયરૂપ લોક શબ્દકા વાચ્યાર્થ હૈ । અર્થાત્ પાંચ જો અસ્તિકાય હૈ—વે હી લોક રૂપ હૈ । ‘તં જહા’ વે અસ્તિકાય હસ

—પ્રવર્તનદ્વારવક્તવ્યતા—

“કિમયં ભંતે ! લોએત્તિ પવુચ્ચહ” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્રમાં સાતમાં પ્રવર્તન દ્વારનું કથન કર્યું છે. આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—“કિમયં ભંતે ! લોએ ત્તિ પવુચ્ચહ ?” હે ભગવન્ ! લોક શબ્દનો વાચ્યાર્થ શો છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “પંચત્થિકાયા એસ ણં એવહ્ણ લોએ ત્તિ પવુચ્ચહ” આ લોક પંચાસ્તિકાય રૂપ છે. એટલે કે જે પાંચ અસ્તિકાય છે, તેઓ જ લોકરૂપ છે. “તં જહા” તે પાંચ અસ્તિકાયો નીચે પ્રમાણે છે—“ધમ્મત્થિકાએ, અહમ્મત્થિકાએ, જાવ પોગલત્થિકાએ” (૧) ધર્મા-

પોગ્ગલત્થિકાએ 'તથા-ધર્માસ્તિકાયઃ, અધર્માસ્તિકાયઃ, યાવત્-આકાશાસ્તિકાયઃ, જીવાસ્તિકાયઃ, પુદ્ગલાસ્તિકાયઃ । ગૌતમઃ પૂછતિ-' ધર્મત્થિકાએ ણં મંતે ! જીવાણં કિં પવ્વત્તહ ?' હે મદન્ત ! ધર્માસ્તિકાયઃ સ્વલ્લ જીવાનાં કિં-કથં પ્રવર્તતે ? ધર્માસ્તિકાયેન જીવાનાં કીદશી પ્રવૃત્તિર્ભવતિ ? इति પ્રશ્નઃ । મહાવાનાહ- 'ગોયમા ! ધર્મત્થિકાએ ણં જીવાણં આગમણગમણભાસુમ્મેસમણજોગા વહજોગા કાયજોગા, જે યાવન્ને તહપ્પગારા ચલા માવા સવ્વે તે ધર્મત્થિકાએ પવત્તંતિ' હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાયે સતિ સ્વલ્લ જીવાનામ્ આગમનગમનભાષોન્મેષમનોયોગ-વચોયોગકાયજોગાઃ, તત્ર આગમનગમને પ્રસિદ્ધે, ભાષા-વ્યક્તવચનમ્, ઉન્મેષઃ નયનસ્પન્દનાત્મકવ્યાપારવિશેષઃ, મનોયોગવાગ્ધ્યોગકાયયોગાઃ પ્રસિદ્ધા એવ,

પ્રકાર સેહે- 'ધર્મત્થિકાએ, અધર્મત્થિકાએ, જાવ પોગ્ગલત્થિકાએ) ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય યાવત્-આકાશાસ્તિકાય, જીવાસ્તિકાય ઓર પુદ્ગલાસ્તિકાય । અબ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હે- 'ધર્મત્થિકાએ ણં મંતે ! જીવા ણં કિં પવ્વત્તહ ?' હે મદન્ત ! ધર્માસ્તિકાય કે સહારે કે જીવોં કી પ્રવૃત્તિ કૈસી હોતી હૈ ? इसके उत्तर में प्रश्न कहते हैं- 'गोयमा ! धर्म-त्थिकाए णं जीवाणं आगमण-गमण-भासुम्वेसमणजोगा, वहजोगा, काय-जोगा જે યાવન્ને તહપ્પગારા ચલા માવા સવ્વે તે ધર્મત્થિકાએ પવ-ત્તંતિ' હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાય કે હોને પર હી જીવોં કા આના જાના-ગમનાગમન હોતા હૈ અર્થાત્-ચલના ફિરના હોતા હૈ । કહીં સે આના ઓર કહીં પર જાના એસા જો આનેજાનેરૂપ કાર્ય હોતા હૈ વહ ધર્માસ્તિકાય કે સદ્ભાવ મેં હી હોતા હૈ । इसी प्रकार से भाषा-व्यक्तवचन, उन्मेष नेत्र का उघाडना, मनोयोग, वाग्योग, काययोग तथा इसी

સ્તિકાય, (૨) અધર્માસ્તિકાય, (૩) આકાશાસ્તિકાય, (૪) જીવાસ્તિકાય અને (૫) પુદ્ગલાસ્તિકાય.

ગૌતમ સમીનો પ્રશ્ન-“ ધર્મત્થિકાએ ણં મંતે ! જીવાણં કિં પવ્વત્તહ ?” હે મહાવાન ! ધર્માસ્તિકાય જીવોની પ્રવૃત્તિમાં કેવી રીતે મદદ રૂપ બને છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર-“ ગોયમા ! ધર્મત્થિકાએ ણં જીવાણં આગમણગમણ-ભાસુમ્મેસમણજોગા, વહજોગા, કાયજોગા, જે યાવન્ને તહપ્પગારા ચલા માવા સવ્વે તે ધર્મત્થિકાએ પવત્તંતિ ” હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાયના અસ્તિત્વને લીધે જ જીવો ગમનાગમન (અવરજવર) કરી શકે છે. કેઈ જગ્યાએથી આવવાનું અને કેઈ જગ્યાએ જવાનું કાર્ય ધર્માસ્તિકાયનો સદ્ભાવ હોય તો જ થઈ શકે છે. એજ પ્રમાણે ભાષા (વચન બોલવાની ક્રિયા), ઉન્મેષ (નેત્ર ઉઘાડવાની ક્રિયા), મનોયોગ, વાગ્યોગ, કાયયોગ તથા એજ પ્રકારની બીજી ધ્યેય

अत्र च मनोयोगादयः सामान्यरूपाः, आगमनादयस्तु तद्विशेषरूपा भवन्ति, अत-
स्तेषां भेदेनोपादानं कृतम्, एवं ये चाप्यन्ये-आगमनादिभ्योऽपरे तथा प्रकाराः-
आगमनादिसदृशाः भ्रमणचलनादयश्चला भावाश्चलस्वभावा पर्यायाः सन्ति,
सर्वे ते धर्मास्तिकाये सति प्रवर्तन्ते, तत्र हेतुमाह-‘गङ्गलखणे णं धम्मत्थिकाए’
यतो गतिलक्षणः-गतिलक्षणं यस्य स तथाविधः खलु धर्मास्तिकायो भवति,
धर्मास्तिकायस्य गतिस्वभावत्वादिति भावः । गौतमः पृच्छति-‘अहम्मत्थिकाए
णं जीवाणं किं पवत्तइ ?’ हे भदन्त ! अन्नधर्मास्तिकायः खलु जीवानां किं कवं
प्रवर्तते ? अधर्मास्तिकायेन जीवानां कीदृशी प्रवृत्तिर्भवति ? इति प्रश्नः । भगवा-
नाह-‘गोयमा ! अहम्मत्थिकाए णं जीवाणं ठाणनिस्सीयणत्तुयट्ठणमणस्स य एगं
भावकरणया, जे यावन्ने तहप्पगारा थिरा भावा सव्वे ते अहम्मत्थिकाए पवत्तंति
हे गौतम ! अधर्मास्तिकाये सति खलु, अधर्मास्तिकायेनेत्यर्थः जीवानां स्थानं
निषदनत्त्ववर्तनं कायोत्सर्गागमनशयनानि, तत्र स्थानं स्थितिः, निषदनम्-उप-
वेशनम्, त्ववर्तनं-पार्वपरिवर्तनस्य स्थिरीकरणम्, मनसश्च एकत्वीभावकरणता-

प्रकार जो और भी चलस्वभावरूप भ्रमण-चलन आदि पर्याये हैं वे
सब भी धर्मास्तिकाय के होने पर ही होते हैं । इसमें हेतु यह है-‘गङ्ग-
लखणे णं धम्मत्थिकाए’ धर्मास्तिकाय का स्वभाव गतिरूप है । अब
गौतमस्वामीप्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘अहम्मत्थिकाए णं जीवाणं किं पवत्तइ’
हे भदन्त ! अधर्मास्तिकाय के सहारे से जीवों की प्रवृत्ति कैसी होती
है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘गोयमा ! अहम्मत्थिकाए णं जीवाणं
ठाणनिस्सीयणत्तुयट्ठणमणस्स य एगत्तीभावकरणया जे यावन्ने तह-
प्पगारा थिरा भावा सव्वे ते अहम्मत्थिकाए पवत्तंति’ हे गौतम ! अध-
र्मास्तिकाय के होने पर ही खड़े रहनेरूप, बैठनेरूप, क्लृप्त नही बह-
लनेरूप, मनको एकीभाव करनेरूप कार्य होते हैं, तथा इन स्थान निष-

खलस्वभावरूप भ्रमण आदि पर्यायो, ते सर्वेणी कियाओ पेषु धर्मास्तिकाय
डोय तो न् थरु शके छे, “गङ्गलखणेणं धम्मत्थिकाए” धर्मास्तिकायने
स्वभाव गतिरूप छे-तेने वीधे न् गति संबन्धी शके छे.

गौतम स्वामीने अश्व-“अहम्मत्थिकाए णं जीवाणं किं पवत्तइ ?” हे
भगवन् ! अधर्मास्तिकायनी सदृशी अणो केवी प्रवृत्ति करी शके छे ?

भगवतीर प्रभुने उत्तर-“गोयमा ! अहम्मत्थिकाए णं जीवाणं ठाणनिस्सीयण-
त्तुयट्ठणमणस्स य एगत्तीभावकरणया जे यावन्ने तहप्पगारा थिरा भावा, सव्वे ते
अहम्मत्थिकाए पवत्तंति” हे गौतम ! अधर्मास्तिकायने सदृश भाव डोवाने
करिबे न् अणो उडेवाइय, ओसवाइय, पडणुं चडी, अहलवाइय, मनने ओकाअ-

અનેકત્વસ્ય એકત્વસ્ય ભવનમેકત્વીભાવસ્તસ્ય ચત્કરણં તદ્ભાવસ્તત્તા એકત્વીમાન-
કરણતા ભવતિ, एवं ये चाप्यन्ये स्थाननिषदनादिभ्यो भिन्नाः तथाप्रकाराः—
स्थाननिषदनादिशब्दाः स्थिराः भावाः सन्ति, सर्वे ते अधर्मास्तिकाये सति प्रवर्तन्ते,
तत्र हेतु माह—‘ठाणलक्खणे णं अहम्मत्थिकाए’ यतः स्थानलक्षणः—स्थानं लक्षणं
यस्य स तथाविधः खलु अधर्मास्तिकायो भवति, अधर्मास्तिकायस्य स्थिति-
स्वभावत्वादिति भावः । गौतमः पृच्छति—‘आगासत्थिकाए णं भंते ।
जीवाणं अजीवाणय किं पवत्तइ ?’ हे भदन्त ! आकाशास्तिकायः खलु—जीवानाम्
अजीवानां च किं कथं प्रवर्तते ? आकाशास्तिकायेन जीवानां कीदृशी प्रवृत्तिर्भवति ?
इति प्रश्नः । भगवानाह—‘गोयमा । आगासत्थिकाए णं जीवदब्बाण य अजीवदब्बा-
णय भायणभूए—एगेण वि से पुन्ने, दोहिं वि पुन्ने सयं पि माएज्जा कोडिसएण
वि पुन्ने कोडिसहस्सं पि माएज्जा ॥ १ ॥

दन आदि से भिन्न और भी इन्हीं जैसे स्थिर भाव धर्मास्तिकाय के
सद्भाव में ही संपादित होते हैं क्योंकि ‘ठाणलक्खणे णं अहम्मत्थिकाए’
स्थानलक्षणवाला यह अधर्मास्तिकाय कहा गया है । अब गौतमस्वामी
प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘आगासत्थिकाए णं भंते । जीवाणं अजीवाण य किं
पवत्तइ’ हे भदन्त ! आकाशास्तिकाय से जीवों और अजीवों की प्रवृत्ति
कैसी होती है ?—अर्थात् आकाशास्तिकाय में जीव और अजीव अपनी
कैसी प्रवृत्ति करते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—(गोयमा) ‘आगा-
सत्थिकाए णं जीवदब्बाण य अजीवदब्बाण य भायणभूए’ हे गौतम !
आकाशास्तिकाय जीव द्रव्यों का और अजीवद्रव्यों का भाजनभूत
होता है, ‘एगेण वि से पुन्ने दोहिं वि पुन्ने सयंपि माएज्जा,
कोडिसएण वि पुन्ने कोडिसहस्सं पि माएज्जा’ क्योंकि जीवा-

કરવા રૂપ, તથા એજ પ્રકારના બીજાં પણ સ્થિર ભાવો અધર્માસ્તિકાયના
સદ્ભાવને લીધે જ સંભવી શકે છે, કારણ કે “ઠાણલક્ખણે ણં અહમ્મત્થિ-
કાએ” આ અધર્માસ્તિકાયને સ્થાન (સ્થિતિ) લક્ષણવાળું કહ્યું છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“આગાસત્થિકાણં ભંતે ! જીવાણં અજીવાણ ય
કિં પવત્તઈ ?” હે ભગવન્ ! આકાશાસ્તિકાય જીવો અને અજીવોની પ્રવૃત્તિમાં
કેવી રીતે મદદરૂપ બને છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“આગાસત્થિકાણં જીવદબ્બાણ ય અજીવ દબ્બાણ
ય ભાયણભૂએ” હે ગૌતમ ! આકાશાસ્તિકાય જીવદ્રવ્યો તથા અજીવદ્રવ્યોના
ભાજન (આશ્રયસ્થાન) રૂપ બને છે. “એગેણ વિ સે પુન્ને, દોહિ વિ પુન્ને સયંપિ
માએજ્જે, કોડિસએણ વિ પુન્ને કોડિસહસ્સંપિ માએજ્જા” કારણ કે જીવાદિક

हे गौतम ! आकाशास्तिकायः खलु जीवद्रव्याणां च, अजीवद्रव्याणां च भाजनभूतो भवति, तथा च एतस्मिन् आकाशास्तिकाये सति जीवादीनामवगाहः प्रवर्तते, तस्य जीवादिभाजनभूतत्वं प्रदर्शयति ' एणेण वि से ' इत्यादि, एकेनापि परमाष्वादिना सः असौ आकाशास्तिकायप्रदेशः पूर्णो भूतः तथा द्वाभ्यामपि ताभ्यां परमाणुभ्यां पूर्णः स आकाशास्तिकायप्रदेशो भवति, तत्र आकाशास्तिकाये एकद्विपरमाष्वादिभिः पूर्णं शतमपि मायात्-समाविशेत्, तथा कोटिशतेनापि पूर्णो भवति, तत्र कौटिसहस्रमपि मायात्-समाविशेत् ॥१॥ एवं च यथाऽपवरकाकाश-मेकप्रदीप प्रभापटलेनापि पूर्यते तत्र द्वितीयमपि प्रदीपप्रभापटलं माति, याव-च्छतमपिप्रभापटलं तत्र माति, तथा औषधिविशेषापादितपरिणामादेकत्र पारद-कर्षे ' तोला ' इति प्रसिद्धे सुवर्णकर्षशतं प्रविशति, पारदकर्षोभूतं च तदुभवति औषधिसामर्थ्यात्, पुनः पारदस्य कर्षः सुवर्णस्य च कर्षशतं भवति, पुद्गलपरिणा-

દિક દ્રવ્યોં કો અવગાહ દેને કા હસકા સ્વભાવ હૈ । એક બી પુદ્ગલપરમાણુ આદિ જિસ આકાશ કે એક પ્રદેશ મેં અવગાહિત હોતા હૈ, આકાશ કે उसी एकप्रदेश में दो भी पुद्गलपरमाणु अवगाहित हो जाते हैं और सौ भी पुद्गलपरमाणु अवगाहित हो जाते हैं । तथा उसी एकप्रदेश में कोटिशत और कोटिसहस्र भी पुद्गलपरमाणु समा जाते हैं । जैसे कोठरी के आकाश में एक दीपक की प्रभा भी समा जाती है, दो दीपकों की प्रभा भी समा जाती है, सौ दीपकों की प्रभा भी समा जाती हैं । तथा औषधिविशेष से आपादित परिणाम के प्रभाव से एक तोला पारेमें सौ तोला सोना प्रविष्ट हो जाता है अर्थात् समा जाता है और वह सोना पारे के घजन में आ जाता है तथा चापिस पृथक्करने पर औषधि के सामर्थ्य से पारा एक तोला और सोना १०० सौ तोला हो जाता है । पुद्गलपरिणाम की कुछ ऐसी ही

દ્રવ્યોને અવગાહ દેવાનો તેનો સ્વભાવ છે. આકાશના જે એક પ્રદેશમાં એક જ પરમાણુ આદિ અવગાહિત થાય છે (રહે છે), એજ આકાશના એક પ્રદેશમાં બે પુદ્ગલપરમાણુ પણ અવગાહિત થઈ જાય છે, સો પુદ્ગલપરમાણુ પણ અવગાહિત થઈ જાય છે, તથા તે એક જ પ્રદેશમાં કોટિશત અને કોટિ-સહસ્ર પુદ્ગલપરમાણુ પણ સમાઈ જાય છે. જેવી રીતે ઝોરડાના આકાશમાં (અવકાશમાં) એક દીપકનો પ્રકાશ પણ સમાઈ જાય છે, બે દીપકનો પ્રકાશ પણ સમાઈ જાય છે અને સો દીપકનો પ્રકાશ પણ સમાઈ જાય છે, તથા ઔષધિવિશેષ દ્વારા સંપાદિત પરિણામના પ્રભાવથી એક તોલા પારામાં સો તોલા સોનાનો સમાવેશ થઈ જાય છે અને તે સોનું પારાના વજનમાં આવી જાય છે તથા પારાનું વજન પણ ઔષધિના પ્રભાવથી ૧૦૦ તોલા બરાબર

મસ્ય વિચિત્રત્વાત્, તત્ર હેતુમાહ—‘અવગાહનાલક્ષણે ણં આગાસત્થિકાણં’ અવગાહનાલક્ષણઃ—અવગાહના—સમાવેશરૂપમ્ આશ્રયમાવો લક્ષણં સ્વરૂપમ્ સ્વમાવો વા यस્ય સ તથાવિધઃ સ્વલુ આકાશાસ્તિકાયો ભવતિ આકાશાસ્તિકાયસ્ય અવગાહના સ્વભાવત્યાદિતિ ભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘જીવત્થિકાયે ણં મંતે । જીવાણં કિં પવત્તહ ?’ હે મદન્ત ! જીવાસ્તિકાયઃ સ્વલુ જીવાનાં કિં—કથં પ્રવર્તતે ? જીવાસ્તિકાયેન જીવતયા જીવાનાં કીદશી પ્રવૃત્તિર્ભવતિ ? ઇતિ પ્રશ્નઃ, ભગવાનાહ—‘ગોયમા ! જીવત્થિકાયે ણં જીવે અણંતાણં આભિણિબોહિયનાણપ્પજ્જવાણં, અણંતાણં સુચનાણપ્પજ્જવાણં, એવં જહા વિતિયસણ અત્થિકાયહસણ જાવ ઉવઓગં ગચ્છહ’ હે ગૌતમ ! જીવાસ્તિકાયે સતિ સ્વલુ જીવઃ અનન્તાનમ્ અભિવોધિક જ્ઞાનપર્યવાણામ્ સતિજ્ઞાનપર્યાયાણામ્ અનન્તાનાં શ્રુતજ્ઞાનપર્યવાણામ્, એવં રીત્યા,

વિચિત્રતા હૈ । ‘અવગાહનાલક્ષણે ણં આગાસત્થિકાણં’ એસા કયોં હોતા હૈ તો હસકા ઉત્તર યહી હૈ કિ અવગાહનાલક્ષણવાલા યહ આકાશ હૈ । અર્થાત્ આકાશાસ્તિકાય ક્ષા એસા હી સ્વભાવ હૈ કિ વહ જીવાદિક દ્રવ્યોં કો અપને મેં ઠહરને કે લિયે સ્થાન—જગહ દેતા હૈ । અથ ગૌતમ-સ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—‘જીવત્થિકાણં મંતે । જીવાણં કિં પવત્તહ’ હે મદન્ત ! જીવાસ્તિકાય સે જીવોં કી કૈસી પ્રવૃત્તિ હોતી હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ગોયમા ! જીવત્થિકાણં જીવે અણંતાણં આભિણિબોહિયનાણપ્પજ્જવાણં, અણંતાણં સુચનાણપ્પજ્જવાણં એવં જહા વિતિયસણ અત્થિકાયહસણ જાવ ઉવઓગં ગચ્છહ’ હે ગૌતમ ! જીવાસ્તિકાય કે હોને પર જીવ અનન્તમતિજ્ઞાન કી પર્યાયોં કે અનન્તશ્રુત-

થઈ બય છે, એજ પ્રકારે પુદ્ગલપરિણામની પણ કોઈ એવી જ વિચિત્રતા છે એવું કેમ બને છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર એ છે કે “અવગાહનાલક્ષણે ણં આગાસત્થિકાણં” આ આકાશ અવગાહનાલક્ષણવાળું છે. એટલે કે આકાશાસ્તિકાયનો સ્વભાવ જ એવો છે કે તે હવાદિક દ્રવ્યોને પોતાની અંદર રહેવા માટે સ્થાન આપે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“જીવત્થિકાણં મંતે ! જીવાણં કિં પવત્તહ ?” હે ભગવન્ ! હવાસ્તિકાય હવેની પ્રવૃત્તિમાં કેવી રીતે મદદરૂપ બને છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—“ગોયમા ! જીવત્થિકાણં જીવે અણંતાણં આભિણિબોહિયનાણપ્પજ્જવાણં, અણંતાણં સુચનાણપ્પજ્જવાણં એવં જહા વિતિયસણ અત્થિકાયહસણ જાવ ઉવઓગં ગચ્છહ” હે ગૌતમ ! હવાસ્તિકાયના સદ્ભાવમાં જ હવે અનંત મતિજ્ઞાનની પર્યાયોના, અનંત શ્રુતજ્ઞાનની પર્યાયોના,

યથા દ્વિતીયશતકે અસ્તિકાયોદેશકે-દશમોદેશકે યાવત્-અવધ્યાદિ જ્ઞાનપર્યવા-
 નામ્ જ્ઞાનદર્શનયોઃ ઉપયોગં ગચ્છતિ-પ્રાપ્નોતિ, તત્ર હેતુમાહ-‘ઉવઓગલક્ષણે ણં
 જીવે’ યતઃ ઉપયોગલક્ષણ-ઉપયોગઃ લક્ષણં સ્વરૂપં યસ્ય સ તથાગ્રિધઃ સ્વલુ
 જીવો ભવતિ, જીવાસ્તિકાયસ્ય ઉપયોગ સ્વભાવત્વાદિતિ ભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-
 ‘પોગ્ગલત્થિકાણં ણં પુચ્છા’ હે મદન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકાયઃ સ્વલુ જીવાનાં કિં-કથં
 પ્રવર્તતે ? પુદ્ગલાસ્તિકાયેન જીવાનાં કીદૃશી પ્રવૃત્તિર્ભવતિ ? इति પ્રશ્નઃ, મગવાનાહ-
 ‘ગોયમા ! પોગ્ગલત્થિકાણં જીવાણં ઓરાલિયવેઽન્વિયા આહારણ તૈયા
 કમ્મણ સોહંદિયચર્મિલ્લદિયઘાણિદિય જિર્મિદિયફાલિદિય મળજોગવયજોગ-
 કાયજોગઆણાપાણૂણં ચ ગહણં પવત્તહ’ હે ગૌતમ ! પુદ્ગલાસ્તિકાયે સત્તિ સ્વલુ
 પુદ્ગલાસ્તિકાયેનેત્યર્થઃ જીવાનામ્ ઔદારિકવૈક્રિયાદારકતૈનસકાર્મણશ્રોત્રેન્દ્રિય

જ્ઞાન કી પર્યાયોં કે હસ રીતિ સે દ્વિતીયશતક મેં અસ્તિકાય ઉદેશક
 મેં વર્ણિતપદ્ધતિ કે અનુસાર યાવત્ અવધિજ્ઞાન આદિ જ્ઞાનોં કી પર્યાયોં
 કે, જ્ઞાનદર્શન કે ઉપયોગ કો પ્રાપ્ત કરતા હૈ । ક્યોંકિ ‘ઉવઓગલક્ષ-
 ણે ણં જીવે’ ઉપયોગ હૈ લક્ષણ જિસકા એસા યહ જીવાસ્તિકાય હૈ ।
 અર્થાત્ ઉપયોગ સ્વભાવવાલા જીવાસ્તિકાય કહા ગયા હૈ । અવ ગૌતમ-
 સ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-‘પોગ્ગલત્થિકાણં પુચ્છા’ હે મદન્ત !
 પુદ્ગલાસ્તિકાય સે જીવોં કી પ્રવૃત્તિ કેસી હોતી હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં
 પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ગોયમા ! પોગ્ગલત્થિકાણં જીવાણં ઓરાલિય વેઽન્વિય
 આહારણ તૈયાકમ્મણ, સોહંદિય, ચર્મિલ્લદિય, ઘાણિદિય, જિર્મિદિય,
 ફાલિદિય, મળજોગ વયજોગકાયજોગ આણાપાણૂણં ચ ગહણં પવત્તહ’
 હે ગૌતમ ! પુદ્ગલાસ્તિકાય કે હોને પર જીવોં કે ઔદારિક, વૈક્રિય,

તથા બીજા શતકના અસ્તિકાય ઉદેશકમાં વર્ણવેલી અવધિજ્ઞાન આદિ જ્ઞાનોની
 પર્યાયોના, જ્ઞાનદર્શનના ઉપયોગને પ્રાપ્ત કરે છે કારણ કે “ ઉવઓગલક્ષણે
 ણં જીવે ” આ જીવાસ્તિકાય ઉપયોગલક્ષણવાળું છે. એટલે કે જીવાસ્તિકાયને
 ઉપયોગ સ્વભાવવાળું કહ્યું છે.

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન-“ પોગ્ગલત્થિકાણં પુચ્છા ” હે ભગવન્ !
 પુદ્ગલાસ્તિકાય જીવોની પ્રવૃત્તિમાં કેવી રીતે મદદરૂપ બને છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર-“ ગોયમા ! પોગ્ગલત્થિકાણં જીવાણં ઓરાલિય-
 વેઽન્વિય આહારણ તૈયાકમ્મણ, સોહંદિય, ચર્મિલ્લદિય, ઘાણિદિય, જિર્મિદિય,
 ફાલિદિય, મળજોગ, વયજોગકાયજોગ આણાપાણૂણં ચ ગહણં પવત્તહ ” હે
 ગૌતમ ! પુદ્ગલાસ્તિકાયને સદ્ભાવ હોવાને લીધે જ જીવો ઔદારિક, વૈક્રિય,

ચક્ષુરિન્દ્રિયઘ્રાણેન્દ્રિયજિહેન્દ્રિયસ્પર્શનેન્દ્રિયમનોયોગવચોયોગકાયયોગાનપ્રાણાનાં
 ચ ગ્રહણં પ્રવર્તેતે, તત્ર હેતુમાહ—‘ગ્રહણલક્ષણેણ પોગલત્થિકાણ’ ગ્રહણ-
 લક્ષણઃ પ્રહણમ્—આદાનં લક્ષણં—સ્વરૂપં यस્ય સ તથાવિધઃ સ્વલ્લુ પુદ્ગલાસ્તિકાયો
 ભવતિ, પુદ્ગલાસ્તિકાયસ્ય ઔદારિકાદિગ્રહણસ્વભાવત્વાત્ । ઔદારિકાદીનાં ચ
 પુદ્ગલમયત્વાદિતિ ભાવઃ ॥સૂ૦ ૭॥

एकास्तिकाय प्रदेशस्पर्शनाद्वारवक्तव्यता

મૂલમ્—“एगे भन्ते! धम्मत्थिकायपएसे केवइएहिं धम्मत्थि-
 कायपएसेहिं पुट्ठे? गोयमा! जहन्नपए तिहिं उक्कोसपए छहिं।
 केवइएहिं अहमत्थिकायपएसेहिं पुट्ठे? गोयमा! जहन्नपए चउहिं
 उक्कोसपए सत्तहिं। केवइएहिं आगासत्थिकायपएसेहिं पुट्ठे?
 गोयमा! सत्तहिं। केवइएहिं जीवत्थिकायपएसेहिं पुट्ठे? गोयमा!
 अणंतेहिं। केवइएहिं पोग्गलत्थिकायपएसेहिं पुट्ठे? गोयमा!
 अणंतेहिं। केवइएहिं अज्जासमएहिं पुट्ठे? सिय पुट्ठे, सिय नो
 पुट्ठे, जइ पुट्ठे नियमं अणंतेहिं ॥ एगे भन्ते! अहमत्थिकायपएसे
 केवइएहिं धम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्ठे? गोयमा! जहन्नपए चउहिं,
 उक्कोसपए सत्तहिं। केवइएहिं अहम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्ठे? जह-

આહારક, તૈજસ કાર્મણ હનકે ગ્રહણમેં, તથા શ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુરિન્દ્રિય,
 ઘ્રાણેન્દ્રિય, જિહેન્દ્રિય, સ્પર્શનેન્દ્રિય, મનોયોગ, વચોયોગ, કાયયોગ
 શ્વાસોચ્છ્વાસ હનકે ગ્રહણમેં પ્રવૃત્તિ હોતી હૈ ક્યોંકિ—‘ગ્રહણલક્ષણેણ
 પોગલત્થિકાણ’ પુદ્ગલાસ્તિકાય કા સ્વભાવ ગ્રહણ કરને કા હૈ—અર્થાત્
 પુદ્ગલાસ્તિકાય દ્વારા જીવ ઔદારિક આદિ પુદ્ગલોં કો ગ્રહણ કરતા હૈ યે
 ઔદારિક આદિ પુદ્ગલમય હૈ ॥ ૭ ॥

इति प्रवर्त्तनद्वारवक्तव्यता ॥

આહારક, તૈજસ અને કાર્મણના ગ્રહણમાં તથા શ્રોત્રેન્દ્રિય, નેત્રેન્દ્રિય, ઘ્રાણે-
 ન્દ્રિય, રસનેન્દ્રિય, સ્પર્શેન્દ્રિય, મનોયોગ, વચનયોગ અને કાયયોગના
 ગ્રહણમાં પ્રવૃત્ત થાય છે, કારણ કે “ગ્રહણલક્ષણેણ પોગલત્થિકાણ” પુદ્ગલા-
 સ્તિકાયનો સ્વભાવ ગ્રહણ કરવાનો છે. એટલે કે ઔદારિક આદિને ગ્રહણ
 કરવાનો પુદ્ગલાસ્તિકાયનો સ્વભાવ છે તે ઔદારિક આદિ પુદ્ગલમય છે. ॥સૂ૦ ૭॥

॥ प्रवर्त्तनद्वार वक्तव्यता संभूषु ॥

नपए तिहिं, उक्कोसपए छहिं, सेसं जहा धम्मत्थिकायस्स ॥ एगे भंते ! आगासत्थिकायपएसे केवइएहिं धम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्टे ? गोयमा ! सिय पुट्टे, सिय नो पुट्टे, जइ पुट्टे जहन्नपए एकेण वा, दोहिं वा, तीहिं वा, चउहिं वा, उक्कोसपए सत्तहिं, एवं अहम्मत्थिकायपएसेहिं वि । केवइएहिं आगासत्थिकायपएसेहिं पुट्टे ? छहिं, केवइएहिं जीवत्थिकायपएसेहिं पुट्टे, सिय पुट्टे, सिय नो पुट्टे, जइ पुट्टे नियमं अणंतेहिं । एवं पोग्गलत्थिकायपएसेहिं वि । अद्वासमएहिं वि । एगे भंते ! जीवत्थिकायपएसे केवइएहिं धम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्टे ? पुच्छा, जहन्नपए चउहिं उक्कोसपए सत्तहिं । एवं अहम्मत्थिकायपएसेहिं वि, केवइएहिं आगासत्थिकायपएसेहिं पुट्टे ? सत्तहिं । केवइएहिं जीवत्थिकायपएसेहिं पुट्टे ? सेसं जहा धम्मत्थिकायस्स । एगे भंते ! पोग्गलत्थिकायपएसे केवइएहिं धम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्टे ? एवं जहेव जीवत्थिकायस्स ॥ सू० ८ ॥

छाया—एको भदन्त ! धर्मास्तिकायप्रदेशः कियद्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः ? गौतम ! जघन्यपदे त्रिभिः, उत्कृष्टपदे षड्भिः, कियद्भिः अधर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः ? गौतम ! जघन्यपदे चतुर्भिः, उत्कृष्टपदे सप्तभिः । कियद्भिः आकाशास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः ? गौतम सप्तभिः । कियद्भिः जीवास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः ? गौतम ! अनन्तैः । कियद्भिः पुद्गलास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः ? गौतम ! अनन्तैः । कियद्भिः अद्वासमैः स्पृष्टः ? स्यात् स्पृष्टः, स्यात् नो स्पृष्टः, यदा स्पृष्टो नियमात् अनन्तैः । एको भदन्त ! अधर्मास्तिकायप्रदेशः कियद्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः ? गौतम ! जघन्यपदे चतुर्भिः, उत्कृष्टपदे सप्तभिः । कियद्भिः अधर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः ? जघन्यपदे त्रिभिः, उत्कृष्टपदे षड्भिः, शेषं यथा धर्मास्तिकायस्य ॥ एको भदन्त ! आकाशास्तिकायप्रदेशः कियद्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः ? गौतम ! स्यात् स्पृष्टः, स्यात् नो स्पृष्टः, यदा स्पृष्टो जघन्यपदे एकेन वा, द्वाभ्यां वा, त्रिभिर्वा, चतुर्भिर्वा, उत्कृष्टपदे सप्तभिः, एवम् अधर्मास्तिकायप्रदेशैरपि । कियद्भिः आकाशास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः ? षड्भिः कियद्भिः जीवास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः ? स्यात् स्पृष्टः, स्यात् नो स्पृष्टः, यदा

स्पृष्टो नियमात् अनन्तैः, एवं पुद्गलास्तिकायप्रदेशैरपि, अद्यासमयैरपि, एको भदन्त ! जीवास्तिकायप्रदेशः कियद्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः ? पृच्छा, जघन्यपदे चतुर्भिः, उत्कृष्टपदे सप्तभिः, एवम् अधर्मास्तिकाय प्रदेशैरपि, कियद्भिः आकाशास्तिकाय प्रदेशैः स्पृष्टः ? सप्तभिः, कियद्भिः जीवास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः ? शेषं यथा धर्मास्तिकायस्य, एको भदन्त ! पुद्गलास्तिकायप्रदेशः कियद्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः ? एवं यथैव जीवास्तिकायस्य ॥ सू० ८ ॥

टीका—अथ अष्टमम् आकाशास्तिकायादिप्रदेशद्वारमाह—‘एगे भंते’ इत्यादि । ‘एगे भंते । धम्मत्थिकायपएसे केवइएहिं धम्मत्थिकायपएसेहिं पुढे ?’ गौतमः पृच्छति—हे भदन्त ! एको धर्मास्तिकायप्रदेशः कियद्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टो भवति ? भगवानाह—‘गोयमा । जहन्नपए तिहिं, उक्कोत्तपए छहिं’

एकास्तिकायप्रदेश स्पर्शद्वारवक्तव्यता—

‘एगे भंते ! धम्मत्थिकायपएसे’ इत्यादि ।

टीकार्थ—इस सूत्रद्वारा सूत्रकार ने आठवें आकाशास्तिकायादि-प्रदेशद्वार का निरूपण किया है—इसमें गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है—‘एगे भंते ! धम्मत्थिकायपएसे केवइएहिं धम्मत्थिकायपएसेहिं पुढे’ हे भदन्त ! धर्मास्तिकाय का एकप्रदेश धर्मास्तिकाय के कितने प्रदेशों द्वारा स्पृष्ट होता है ? पूछने का अभिप्राय ऐसा है कि धर्मास्तिकाय में असंख्यात प्रदेश कहे गये हैं—सा उसका एकप्रदेश उसके ही कितने प्रदेशों द्वारा

—आकाशास्तिकायप्रदेश स्पर्शद्वार वक्तव्यता—

“ एगे भंते ! धम्मत्थिकायपएसे ” इत्यादि—

टीकार्थ—सूत्रकारे आ सूत्रमां आठमां आकाशास्तिकायादि प्रदेशद्वारतुं निश्पद्युं कथुं छे. आ विषयने अनुलक्षीने गौतम स्वामी महावीर प्रभुने जेवो प्रश्न पूछे छे के—“ एगे भंते ! धम्मत्थिकायपएसे केवइएहिं धम्मत्थिकायपएसेहिं पुढे ? ” छे लगवन् । धर्मास्तिकायने। ओक प्रदेश धर्मास्तिकायना केटला प्रदेशो वडे स्पृष्ट थाय छे ? आ प्रश्नने तावार्थ जे छे के धर्मास्तिकायमां असंख्यात प्रदेश कहा छे. अही जेवो प्रश्न पूछाये छे के धर्मास्तिकायने ओक प्रदेश तेना ज केटला प्रदेशो द्वारा स्पृष्ट थयेतो जाय छे ?

હે ગૌતમ ! જઘન્યપદે-જઘન્યેન ત્રિભિઃ ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશીઃ, ઉત્કૃષ્ટપદે-ઉત્કૃષ્ટેન પદ્મિઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશીઃ એકો ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ, અત્ર જઘન્યપદેન લોકાન્તકોણો વિવક્ષિતઃ, યત્ર એકસ્ય ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશસ્ય અતિસ્તોકૈરન્યૈઃ સ્પર્શના ભવતિ । સત્ત્વ ધૂમ્યાસન્નાપવરકકોણદેશસદૃશો વૉધ્યઃ, તત્ર ઉપરિતનેન એકેન, દ્વાભ્યાં ચ પાર્શ્વતઃ ।ત્યેવં ધર્માસ્તિકાયસ્ય ત્રિભિઃ પ્રદેશૈઃ વિવક્ષિતપ્રદેશસ્ય સ્પર્શના ભવતિ । ઉત્કૃષ્ટપદેન ચતુર્દિશાં ચત્વારઃ પ્રદેશાઃ, ઊર્ધ્વાધોદિશોશ્ચ દ્વૌ પ્રદેશૌ, ।ત્યેવં પદ્મિઃ પ્રદેશૈઃ વિવક્ષિતપ્રદેશસ્ય સ્પર્શના ભવતિ ।૧। ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ કેવમ્પિં અહમ્મત્થિકાયપપ્સેપિં પુટ્ટે ? ’ હે મહન્ત ! એકો ધર્માસ્તિક-

છુખા ગયા હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ગોયમા ! જહનપપ તિહિં, ઉક્કોસપપ છહિં’ હે ગૌતમ ! જઘન્યપદ મેં વહ એક ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશ ત્રીન ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ-યહાં જઘન્યપદ સે લોકાન્તકોણ વિવક્ષિત હૈ-યહાં ધર્માસ્તિકાય કા વિવક્ષિત એક પ્રદેશ ઉપર કે એક પ્રદેશ દ્વારા ઓર આસપાસ કે દો પ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ । હસ પ્રકાર અતિસ્તોક અન્ય પ્રદેશોં સે એનકી સ્પર્શના કહી ગઈ હૈ । યહ લોકાન્તકોણ ભૂમિકે પાસ, કે કોઠે કે કોને કે પ્રદેશ જૈસા સમજના ચાહિયે । ઉત્કૃષ્ટ સે વહ વિવક્ષિત ધર્માસ્તિકાય કા એક-પ્રદેશ અપની ચારોં દિશાઓં કે ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોં સે ઓર ઉપર નીચે કે દો પ્રદેશોં સે સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ-હસ પ્રકાર ચાર દિશાઓં કે ચાર પ્રદેશોં સે ઓર ઉપર નીચે કે દો પ્રદેશોં સે એસ વિવક્ષિત પ્રદેશ કી સ્પર્શના કહી ગઈ હૈ । અવ ગૌતમપ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-‘કેવમ્પિં-

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર-“ ગોયમા ! જહનપપ તિહિં, ઉક્કોસપપ છહિં ” હે ગૌતમ ! જઘન્યપદની અપેક્ષાએ તે એક ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશ ત્રણ ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ થાય છે. અહીં જઘન્યપદ દ્વારા લોકાન્તકોણ ત્રણ કરવો જોઈએ ત્યાં ધર્માસ્તિકાયનો અમુક એક પ્રદેશ ઉપરના એક પ્રદેશ દ્વારા અને આસપાસના એ પ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ થાય છે. આ રીતે અતિસ્તોક અન્ય પ્રદેશો વડે તેની સ્પર્શના થવાનું કહેવામાં આવ્યું છે. આ લોકાન્તકોણ ભૂમિની પાસેના કોઠાના ખૂણાના પ્રદેશ જેવો સમજવો જોઈએ. ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે તો ધર્માસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ ચોતાની ચારે દિશાઓના ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશો દ્વારા અને ઉપર નીચેના એ પ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ થાય છે. આ રીતે ચાર દિશાઓના ચાર પ્રદેશો વડે, ઉપરના એક અને નીચેના એક, એમ છ પ્રદેશો વડે તેની સ્પર્શના થાય છે.

કાયપ્રદેશઃ કિયદ્મિઃ અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ? મગવાનહ-‘ ગોયમા! જહનપ્પ ચઉહિં, ઉક્કોસપ્પ સત્તહિં ’ હે ગૌતમ ! જઘન્યપદે-જઘન્યેન, ચતુર્મિઃ અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ, ઉત્કુષ્ટપદે-ઉત્કુષ્ટેન સપ્તમિઃ અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ એકો ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ, તન્ન જઘન્યપદેન ઉપર્યુક્તાસ્રયઃ, ચતુર્થસ્તુ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશસ્થાનસ્થિતો વિવક્ષત इत्येवं ચતુર્મિઃ ઉત્કુષ્ટપદેન ચ પૂર્વોક્તાઃ પહ્લદિક્ષટ્ટકે, સપ્તમસ્તુ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશસ્થ એવેત્યેવં વિવક્ષિતઃ, સપ્તમિશ્ચ અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટો ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ એક इत्यर्थः ૨। ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-

અહમત્થિકાયપપ્પસેહિં પુટ્ટે’ હે ભદન્ત ! ધર્માસ્તિકાયકા એકપ્રદેશ કિતને અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ? યહ પ્રશ્ન હસલિયે પૂછા ગયા હૈ કિ લોકાકાશ મેં તિલ મેં તૈલ કી તરહ ધર્માદિક દ્રવ્ય સર્વન્ન ભરે હુએ હૈ-અતઃ ધર્માસ્તિકાય જહાં પર હૈ વહીં પર અધર્માસ્તિકાય આદિ અન્ય અસ્તિકાય બી હૈ । હસીલિયે । પૂછા જા રહા હૈ કિ ધર્માસ્તિકાય કા એક વિવક્ષિતપ્રદેશ અધર્માસ્તિકાય કે કિતને પ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ । હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘ગોયમા! જહનપ્પ ચઉહિં, ઉક્કોસપ્પ સત્તહિં’ હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાય કા એકપ્રદેશ જઘન્ય સે અધર્માસ્તિકાય કે ચાર પ્રદેશો દ્વારા ઓર ઉત્કુષ્ટ સે સાતપ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ-વહ હસ પ્રકાર સે-અધર્માસ્તિકાય કે એક ઉપર કે પ્રદેશ સે, આસપાસ કે-આજૂબાજૂ કે દો પ્રદેશો સે તથા ધર્માસ્તિ-

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ કેવહ્પહિં અહમત્થિકાયપપ્પસેહિં પુટ્ટે ?” હે મગવન્ ! ધર્માસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ અધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે ? આ પ્રશ્ન પૂછવાનું કારણ એ છે કે જેમ તલમાં તેલ રહેલું હોય છે એમ લોકાકાશમાં ધર્માસ્તિકાય આદિ દ્રવ્ય સર્વન્ન વ્યાપ્ત હોય છે. તેથી જ્યાં ધર્માસ્તિકાય હોય છે, ત્યાં અધર્માસ્તિકાય આદિ અન્ય અસ્તિકાય પણ રહેલા હોય છે. તેથી જ એવો પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો છે કે ધર્માસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ અધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ ગોયમા ! જહનપ્પ ચઉહિં, ઉક્કોસપ્પ સત્તહિં ” હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ અધર્માસ્તિકાયના ઓછામાં ઓછા ચાર પ્રદેશ વડે અને વધારેમાં વધારે સાત પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે. ઓછામાં ઓછા ચાર પ્રદેશો વડે નીચે પ્રમાણે સ્પૃષ્ટ થાય છે-ધર્માસ્તિકાયનો તે એક પ્રદેશ અધર્માસ્તિકાયના એક ઉપરના પ્રદેશ વડે, આસપાસના બે પ્રદેશો વડે તથા ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશના સ્થાન પર રહેલા એક પ્રદેશ વડે

‘केवइएहिं आगासत्थिकायपएसेहिं पुट्ठे ?’ हे भदन्त ! कियद्भिः आकाशास्ति-
कायप्रदेशैः एको धर्मास्तिकायप्रदेशः स्पृष्टः ? इति प्रश्नः, भगवानाह—‘गोयमा !
सत्तहिं’ हे गौतम ! सप्तभिरेव आकाशास्तिकायप्रदेशैरेको धर्मास्तिकायप्रदेशः
स्पृष्ट इति भावः । लोकान्तेऽपि अलोकाकाशप्रदेशानां सद्भावात् ३, गौतमः
पृच्छति—‘केवइएहिं जीवत्थिकायपएसेहिं पुट्ठे ?’ हे भदन्त ! कियद्भिः जीवास्ति-
कायप्रदेशैरेको धर्मास्तिकायप्रदेशः स्पृष्टः ? इति प्रश्नः भगवानाह—‘गोयमा !

काय के प्रदेश के स्थान पर रहे हुए एकप्रदेश से—इस प्रकार जघन्य
से चार प्रदेशों से उस धर्मास्तिकाय के एकप्रदेश की स्पर्शना कही
गई है, तथा उत्कृष्ट से छह दिशाओं के छह प्रदेशों और सातवें धर्मा-
स्तिकाय के प्रदेश के स्थान पर स्थित हुए एक अधर्मास्तिकाय के
प्रदेश से इस प्रकार उस धर्मास्तिकाय के एक प्रदेश की स्पर्शना उत्कृष्ट
से होती कही गई है । १ अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘केवइएहिं
आगासत्थिकायपएसेहिं पुट्ठे’ हे भदन्त ! धर्मास्तिकाय का एकप्रदेश
आकाशास्तिकाय के कितने प्रदेशों से स्पृष्ट होता है ? इसके उत्तर में
प्रभु कहते हैं ‘गोयमा’ हे गौतम ! सात आकाशास्तिकाय प्रदेशों से
एक धर्मास्तिकायप्रदेश स्पृष्ट होता है । क्योंकि लोकान्त में भी अलो-
काकाश के प्रदेशों का सद्भाव है ३ अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं
‘केवइएहिं जीवत्थिकायपएसेहिं पुट्ठे’ हे भदन्त ! जीवास्तिकाय के कितने

स्पृष्ट थाय छे. वधारेमां वधारे सात प्रदेशो वडे आ प्रकारे तेनी स्पर्शना
समञ्जवी—धर्मास्तिकायना ते ओक प्रदेशनी छ दिशाओना छ प्रदेशो वडे अने
धर्मास्तिकायना प्रदेशना स्थान पर रहेला ओक अधर्मास्तिकायना प्रदेश वडे
स्पर्शना थाय छे. आ रीते धर्मास्तिकायना ओक प्रदेशनी अधर्मास्तिकायना
वधारेमां वधारे सात प्रदेशो वडे स्पर्शना थाय छे. १२।

गौतम स्वामीने प्रश्न—“केवइएहिं आगासत्थिकायपएसेहिं पुट्ठे ?” छे
लगवन् ! धर्मास्तिकायना ओक प्रदेशनी आकाशास्तिकायना डेटला प्रदेशो
वडे स्पर्शना थाय छे ?

भडावीर प्रभुने उत्तर—“गोयमा !” छे गौतम ! धर्मास्तिकायना ओक
प्रदेश आकाशास्तिकायना सात प्रदेशो वडे स्पृष्ट थाय छे, कारणु के लोका-
न्तमां यणु अलोकाकाशना प्रदेशोना सद्भाव छे. १३।

गौतम स्वामीने प्रश्न—“केवइएहिं जीवत्थिकायपएसेहिं पुट्ठे ?” छे लगवन् !
धर्मास्तिकायना ओक प्रदेश जीवास्तिकायना डेटला प्रदेशो वडे स्पृष्ट थाय छे ?

अणंतेहि' हे गौतम ! एको स्तिकायप्रदेशः अनन्तैः जीवास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टो भवति, तथाहि-अनन्तैरनन्तजीवसम्बन्धिनाम् अनन्तानां प्रदेशानाम् तत्रैक धर्मास्तिकायप्रदेशे पार्थतश्च दिक्त्रयादौ विद्यमानत्वात् ४, गौतमः पृच्छति-‘केव-इएहिं पोग्गलत्थिकायपएसेहिं पुट्ठे ?’ हे भदन्त ! एको धर्मास्तिकायप्रदेशः कियद्मिः पुद्गलास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टो भवति ? भगवानाह-‘गोयमा ! अणं-तेहि’ हे गौतम ! एको धर्मास्तिकायप्रदेशः अनन्तैः पुद्गलास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टो भवति’ अनन्तपुद्गलसम्बन्धिनामनन्तानां प्रदेशानां तत्रैकधर्मास्तिकायप्रदेशे पार्श्व-

प्रदेशों द्वारा धर्मास्तिकाय का एक प्रदेश स्पृष्ट होता है ? इसके उत्तर में प्रश्न कहते हैं-‘गोयमा अणंतेहि’ हे गौतम ! धर्मास्तिकाय का एक प्रदेश जीवास्तिकाय के अनन्तप्रदेशों से स्पृष्ट होता है । इसका तात्पर्य ऐसा है कि धर्मादिक द्रव्यों की तरह जीवद्रव्य एक नहीं है । वह तो अनन्त द्रव्यरूप है । इसलिये एक धर्मास्तिकाय के प्रदेश पर और उसके आस पास अनन्त जीवों के अनन्त प्रदेश विद्यमान रहते हैं-इसीलिये यहां ऐसा कहा गया है । ४ अब गौतम प्रश्न से ऐसा पूछते हैं-‘केव-इएहिं पोग्गलत्थिकायपएसेहिं पुट्ठे’ हे भदन्त ! एक धर्मास्तिकायप्रदेश पुद्गलास्तिकाय के कितने प्रदेशों द्वारा स्पृष्ट होता है ? इसके उत्तर में प्रश्न कहते हैं-‘अणंतेहि’ हे गौतम ! धर्मास्तिकाय का एक प्रदेश अनन्तपुद्गलास्तिकाय प्रदेशों से स्पृष्ट होता है । क्योंकि अनन्तपुद्गलसंबन्धी अनन्तप्रदेशों का धर्मास्तिकाय के एकप्रदेश पर और उसके पास दिक्-

भडावीर प्रबुनो उत्तर-“गोयमा ! अणंतेहि” हे गौतम ! धर्मास्तिकायनो अेक प्रदेशे लुवास्तिकायना अनंतप्रदेशो वडे स्पृष्ट थाय छे. आ कथननो आवार्थ अे छे के धर्मादिक द्रव्योनी जेम लुव द्रव्य अेक नथी ते तो अनंत द्रव्यरूप छे. तेथी अेक धर्मास्तिकायना प्रदेश पर अने तेनी आसपास अनंत लुवोना अनंत प्रदेश विद्यमान रहे छे. तेथी अही उपर सुज्जणतुं कथन करवामां आण्थुं छे. १४।

गौतम स्वामीनो प्रश्न-“केवइएहिं पोग्गलत्थिकायपएसेहिं पुट्ठे ?” हे भगवन् ! धर्मास्तिकायनो अेक प्रदेश पुद्गलास्तिकायना डेटला प्रदेशो वडे स्पृष्ट थाय छे ?

भडावीर प्रबुनो उत्तर-“अणंतेहि” हे गौतम ! धर्मास्तिकायनो अेक प्रदेश पुद्गलास्तिकायना अनंत प्रदेशो वडे स्पृष्ट थाय छे. कारण के अनंत

તથા દિક્ષત્રયાદૌ વિધમાનત્વાત્ ૫, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘કેવઙ્ઘર્હિ અદ્વાસમર્હિ પુટ્ટે ?’ હે મદન્ત ! એકો ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશઃ કિયદ્ધમિઃ અદ્વાસમયઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ ? મગવાનાહ—‘સિય પુટ્ટે સિય નો પુટ્ટે, જઙ્ પુટ્ટે નિયમં અણંતેહિ’ હે ગૌતમ ! અદ્વાસમયઃ સમયક્ષેત્ર એવ, ન પરતોડતઃ એકો ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશઃ અદ્વાસમયઃ સ્યાત્—કદાચિત્ સમયક્ષેત્રાપેક્ષયા સ્પૃષ્ટો ભવતિ, સ્યાત્ કદાચિત્ બહિઃક્ષેત્રાપેક્ષયા સ્પૃષ્ટો ન ભવતિ, તત્રાપિ યદા તૈઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ તદા નિયમાત્—નિયમતઃ, અનન્તૈ અદ્વાસમયૈઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ, અદ્વાસમયાનામનાદિત્વાત્ અનન્તત્વાચ્ચ, અથવા

ત્રયાદિ મેં સદ્ભાવ રહતા હૈ । ૫ । અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—‘કેવઙ્ઘર્હિ અદ્વાસમર્હિ પુટ્ટે’ એક ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશ કિનને અદ્વાસમયો સે સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘સિય પુટ્ટે, સિય નો પુટ્ટે’ હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાય કા એકપ્રદેશ કદાચિત્ અદ્વાસમયો સે સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ ઓર કદાચિત્ નહીં હોતા હૈ । હસકા તાત્પર્ય એસા હૈ—કિ અદ્વાસમયક્ષેત્ર—અઢાઈદ્વીપ મેં હી હૈ—ઉસકે બાહર નહીં હસલિયે સમયક્ષેત્ર કી અપેક્ષા ધર્માસ્તિકાય કા એકપ્રદેશ અદ્વાસમયો સે સ્પૃષ્ટ હોતા કહા ગયા હૈ, તથા બહિઃક્ષેત્રાપેક્ષયા વહ સ્પૃષ્ટ નહીં હોતા કહા ગયા હૈ । ‘જઙ્ પુટ્ટે નિયમં અણંતેહિ’ યદિ વહ સમયક્ષેત્રાપેક્ષા સે અદ્વાસમયો દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ તો નિયમતઃ વહ અનન્ત અદ્વાસમયો સે સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ । ક્યોંકિ અદ્વાસમય અનાદિ ઓર અનન્ત હોતે હૈ ।

પુદ્ગલના અનંત પ્રદેશોનો ધર્માસ્તિકાયના એક પ્રદેશ પર અને તેની પાસે દિક્ષત્રયાદિમાં સદ્ભાવ રહે છે. ૫।

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“કેવઙ્ઘર્હિ અદ્વાસમર્હિ પુટ્ટે ?” હે ભગવન્ ! ધર્માસ્તિકાયનો પ્રદેશ કેટલા અદ્વાસમયો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—“સિય પુટ્ટે, સિય નો પુટ્ટે” હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ ક્યારેક અદ્વાસમયો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે અને ક્યારેક થતો નથી આ કથનનો ભાવાર્થ એવો છે કે—અદ્વાસમય સમયક્ષેત્ર—અઢી દ્વીપમાં જ છે, તેની બહાર નથી. તેથી સમયક્ષેત્રની અપેક્ષાએ એવું કથન કરવામાં આવ્યું છે કે ધર્માસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ અદ્વાસમયો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે, પરંતુ તેની બહારના ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ તે સ્પૃષ્ટ થતો નથી એવું કથન કરવામાં આવ્યું છે. “જઙ્ પુટ્ટે નિયમં અણંતેહિ” જો તે સમયક્ષેત્રની અપેક્ષાએ અદ્વાસમયો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે, તો નિયમથી જ તે અનંત અદ્વાસમયો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે, કારણ કે અદ્વાસમય અનાદિ અને અનંત

વર્તમાનસમયયુક્તાનિ અનન્તાનિ દ્રવ્યાણિ, અનન્તા એવ સમયાઃ, इत्यन्तै स्तैः
 स्पृष्ट इत्युच्यते ६ । गौतमः पृच्छति-‘ एगे भंते ! अहमत्थिकायपएसे केवइएहिं
 धम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्ठे ? ’ हे भदन्त ! एकः खलु अधर्मास्तिकायप्रदेशः
 कियद्मिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टो भवति ? भगवानाह-‘ गोयमा ! जहन्नपए
 चउहिं, उक्कोसपए सत्तहिं ’ हे गौतम ! जघन्यपदे-जघन्येन चतुर्भिः धर्मास्तिकाय-
 प्रदेशैः उत्कृष्टपदे-उत्कृष्टेन सप्तभिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः एकोऽधर्मास्तिकायप्रदेशः
 स्पृष्टो भवति ॥ गौतमः पृच्छति-‘ केवइएहिं अहम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्ठे ? ’ हे
 भदन्त ! एकोऽधर्मास्तिकायप्रदेशः कियद्मिः अधर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टो
 भवति ? भगवानाह-‘ जहन्नपए तिहिं, उक्कोसपए छहिं, सेसं जहा धम्मत्थिका-

अथवा-वर्तमानसमयविशिष्ट अनन्तद्रव्य अनन्तसमयरूप ही हैं-इस
 प्रकार से भी वह अनन्तसमयों से स्पृष्ट कहा गया है ६ । अब गौतम
 प्रश्न से ऐसा पूछते हैं-‘एगे भंते ! अहमत्थिकायपएसे केवइएहिं धम्म-
 त्थिकायपएसेहिं पुट्ठे’ हे भदन्त ! अधर्मास्तिकाय का प्रदेश धर्मास्तिकाय
 का एकप्रदेश धर्मास्तिकाय के कितने प्रदेशों से स्पृष्ट होता है ?
 इसके उत्तर में प्रश्न कहते हैं-‘गोयमा ! जहन्नपए चउहिं, उक्कोसपए
 सत्तहिं’ हे गौतम ! एक अधर्मास्तिकाय का प्रदेश जघन्य से चार धर्मा-
 स्तिकाय प्रदेशों से और उत्कृष्ट से सात धर्मास्तिकाय प्रदेशों से स्पृष्ट
 होता है । अब गौतम प्रश्न ऐसा पूछते हैं-‘केवइएहिं अहम्मत्थिकायपए-
 सेहिं पुट्ठे’ एक अधर्मास्तिकाय प्रदेश कितने अधर्मास्तिकायप्रदेशों से
 स्पृष्ट होता है ? उत्तर में प्रश्न कहते हैं-‘जहन्नपए तिहिं, उक्कोसपए

હોય છે. અથવા-વર્તમાન સમય વિશિષ્ટ અનંત દ્રવ્ય અનંત સમય રૂપ જ
 છે, આ રીતે પણ તેને અનંત સમયો વડે સ્પૃષ્ટ કહ્યું છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ એગે ભંતે ! અહમત્થિકાયપપસે કેવઇએહિં ધમ્મ-
 ત્થિકાયપપસેહિં પુટ્ઠે ? ” હે ભગવન્ ! અધર્માસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ ધર્માસ્તિ-
 કાયના કેટલા પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ ગોયમા ! જહન્નપપે ચઉહિં, ઉક્કોસપપે સત્તહિં ”
 હે ગૌતમ ! એક અધર્માસ્તિકાયનો પ્રદેશ ઓછામાં ઓછા ચાર અને વધારેમાં
 વધારે સાત ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ કેવઇએહિં અહમ્મત્થિકાયપપસેહિં પુટ્ઠે ? ” હે
 ભગવન્ ! એક અધર્માસ્તિકાય પ્રદેશ કેટલા અધર્માસ્તિકાય પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

यस्स' हे गौतम ! जघन्यपदे-जघन्येन, त्रिभिः अधर्मास्तिकायप्रदेशैः, उत्कृष्ट-
पदे-उत्कृष्टेन, पद्भिः अधर्मास्तिकायप्रदेशैः एकोऽधर्मास्तिकायप्रदेशः स्पृष्टो
भवति, शेषं यथा धर्मास्तिकायस्य प्रतिपादितं तथैव अधर्मास्तिकायस्यापि प्रति-
पत्तव्यम्, तथा च एकस्य अधर्मास्तिकायप्रदेशस्य शेषाणामाकाशास्तिकायादीनां
प्रदेशैः स्पर्शोहि पूर्वोक्तैकधर्मास्तिकायप्रदेशस्पर्शानुसारेणैवावसेयः ६, गौतमः
पृच्छति-एगे भंते ! 'आगासत्थिकायपएसे केवइएहिं धम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्ठे ?'
हे भदन्त ! एकः खलु आकाशास्तिकायप्रदेशः कियद्भूमिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः
स्पृष्टो भवति ? भगवानाह-गोयमा ! सिय पुट्ठे सिय नो पुट्ठे, जइ पुट्ठे जहनपदे

छहिं सेसं जहा धम्मत्थिकायस्स' हे गौतम ! जघन्यरूप से वह अध-
र्मास्तिकाय का एक प्रदेश तीन अधर्मास्तिकाय प्रदेशों से और उत्कृष्ट
रूप से वह अधर्मास्तिकाय का एक प्रदेश ६ अधर्मास्तिकाय प्रदेशों से
स्पृष्ट होता है । चाकी का और सब कथन यहां पर धर्मास्तिकाय के
विषय में जैसा किया गया है वैसा ही कर लेना चाहिये ।
तथा च- अधर्मास्तिकाय के एकप्रदेश का शेष आकाशास्ति-
कायादिनां के प्रदेशों से स्पर्श पूर्वोक्त एक धर्मास्तिकाय
प्रदेश स्पर्श के अनुसार ही जानना चाहिये । ६ । अब गौतम प्रभु से
ऐसा पूछते हैं- 'एगे भंते ! आगासत्थिकायपएसे केवइएहिं धम्मत्थि-
कायपएसेहिं पुट्ठे' हे भदन्त ! आकाशास्तिकाय का एकप्रदेश धर्मा-
स्तिकाय के कितने प्रदेशों से स्पृष्ट होता है ? इसके उत्तर में प्रभु

भडावीर प्रभुने उत्तर-“ जहनपए तिहिं, उक्कोसपए छहिं, सेसं जहा
धम्मत्थिकायस्स ” हे गौतम ! अधर्मास्तिकायने ओक प्रदेश ओछाभां ओछा
त्रणु अने वधारेभां वधारे छ अधर्मास्तिकाय प्रदेशो वडे स्पृष्ट थाय छे
आकीनुं समस्त कथन धर्मास्तिकायना विषयभां उपर करेला कथन अनुसार
समजवुं अटले के अधर्मास्तिकायना ओक प्रदेशने आकाशास्तिकाय आदिना
प्रदेशो द्वारा स्पर्श पूर्वोक्त ओक धर्मास्तिकाय प्रदेशना स्पर्श अनुसार न
समजवो लेछे अ. ११।

गौतम स्वामीने प्रश्न-“ एगे भंते ! आगासत्थिकायपएसे केवइएहिं
धम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्ठे ? ” हे भगवन् ! आकाशास्तिकायने ओक प्रदेश
धर्मास्तिकायना केटला प्रदेशो वडे स्पृष्ट थाय छे ?

एककेण वा, दोहिं वा, तीहिं वा, चउहिं वा, उक्कोसपए सत्तहिं ' हे गौतम ! एकः आकाशास्तिकायप्रदेशः धर्मास्तिकायप्रदेशः, स्यात्-कदाचित् स्पृष्टो भवति स्यात् कदाचित् नो स्पृष्टो भवति, तत्र-लोकमाश्रित्य स्यात् स्पृष्टो भवति, अलो, कमाश्रित्य स्यात् नो स्पृष्टो भवति, तत्रापि यदा स्पृष्टो भवति तदा जघन्यपदे जघन्येन, एकेन वा, द्वाभ्यां वा, त्रिभिर्वा, चतुर्भिर्वा धर्मास्तिकायप्रदेशैः, उत्कृष्ट-पदे-उत्कृष्टेन सप्तभिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः एकः अकाशास्तिकायप्रदेशः स्पृष्टो भवति, एवञ्च यदा स्पृष्टस्तदा जघन्येन एकेन धर्मास्तिकायप्रदेशेन स्पृष्टो भवति, तथाहि-एवंविधलोकान्तवर्तिना धर्मास्तिकायैकप्रदेशेन शेषधर्मास्तिकायप्रदेशेभ्यो निर्गतेन एकोऽग्रभागवर्तीलोकाकाश प्रदेशः स्पृष्टः, वक्रगतस्त्वसौ द्वाभ्यां,

कहते हैं-‘गोयमा ! सिय पुट्टे, सिय नो पुट्टे’ जइ पुट्टे जहन्नपए एक्केण वा दोहिं वा तीहिं वा, चउहिं वा, उक्कोसपए सत्तहिं’ हे गौतम ! आकाशास्तिकाय का एकप्रदेश धर्मास्तिकाय प्रदेशों से कदाचित्-लोक को आश्रित करके स्पृष्ट होता है और कदाचित्-अलोक को आश्रित करके स्पृष्ट नहीं होता है, इसमें भी जब वह स्पृष्ट होता है तब जघन्य रूप से एक या दो या तीन या चार-धर्मास्तिकायप्रदेशों से स्पृष्ट होता है और उत्कृष्ट से सात धर्मास्तिकायप्रदेशों द्वारा स्पृष्ट होता है । इस प्रकार जब वह आकाशास्तिकाय का एकप्रदेश धर्मास्तिकाय के एकप्रदेशद्वारा स्पृष्ट होता है तब उसका अभिप्राय ऐसा होता है कि जघन्यरूप से धर्मास्तिकाय के शेष प्रदेशों से निर्गत हुआ ऐसा जो लोकान्त में वर्तमान एक धर्मास्तिकायप्रदेश है उसके

‘भडावीर प्रबुणे । उत्तर-“ गोयमा ! सिय पुट्टे, सिय नो पुट्टे ” हे गौतम ! आकाशास्तिकायने ओक प्रदेश क्यारेक-लोकने आश्रित करीने-धर्मास्तिकाय प्रदेशो वडे स्पृष्ट थाय छे, अने क्यारेक-अलोकने आश्रित करीने-धर्मास्तिकाय प्रदेशो वडे स्पृष्ट थतो नथी. “ जइ पुट्टे, जहन्नपए एक्केण वा दोहिं वा, तीहिं वा, चउहिं वा, उक्कोसपए सत्तहिं ” क्यारे ते धर्मास्तिकाय प्रदेशो वडे स्पृष्ट थाय छे, त्यारे ओछाभां ओछा ओक अथवा ठे अथवा त्रु अथवा चार अने वधारेभां वधारे सात धर्मास्तिकायप्रदेशो वडे स्पृष्ट थाय छे. आकाशास्तिकायने ओक प्रदेश धर्मास्तिकायना ओक प्रदेश वडे स्पृष्ट थवानो भावार्थ आ प्रमाणे छे-जघन्यरूपे धर्मास्तिकायना आकीना प्रदेशोभांथी निर्गत थयेलो ओवे । ७ लोकान्तभां रडेलो ओक धर्मास्तिकाय प्रदेश छे तेना द्वारा अलोकाकाशना अग्रभागभां रडेलो ओवे । लोकाकाशने ओक प्रदेश स्पृष्ट

યસ્ય ચ લોકાકાશપ્રદેશસ્ય અગ્રતોઽવસ્તાદુપરિ ચ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશાઃ સન્તિ
સ ત્રિમિર્ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટઃ । યસ્ત્વેવમ્-લોકાન્તે કોણગત આકાશ-
પ્રદેશોઽપાલેકેન ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશેન, તદવગાઢેન, અન્યેન ચ ઉપરિવર્તિના, અધો-
વર્તિના વા, દ્વાબ્યાં ચ દિગ્દ્વાવસ્થિતાભ્યામ્ સ્પૃષ્ટઃ, इत्येवं चतुर्भिः, यश्चावस्तात्
उपरि च, एवं दिग्द्वये च तत्रैव नर्तमानेन च धर्मास्तिकायप्रदेशेन स्पृष्टः स
पञ्चभिः, यस्त्ववस्तादुपरि च तथा दिक्त्रये, तत्रैव च वर्तमानेन धर्मास्तिकायप्रदे-

દ્વારા અલોકાકાશ કે અગ્રભાગ મેં વર્તમાન એસા લોકાકાશ કા એક
પ્રદેશ સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ । તથા હસકા અભિપ્રાય એસા હૈ કિ વક્રગત આકાશ
પ્રદેશ ધર્માસ્તિકાય કે દો પ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ । તથા જિસ
લોકાકાશપ્રદેશ કે આગે, નીચે, ઉપર ધર્માસ્તિકાય કે પ્રદેશ હૈં વહ
લોકાકાશપ્રદેશ ત્રીન ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ । તથા
-લોકાન્ત મેં કોને મેં રહા હુઆ જો આકાશપ્રદેશ હૈ વહ વહાં પર રહે
હુએ એક ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશ દ્વારા તથા દો દિશાઓં મેં સે ઉપર નીચે
કી દો દિશાઓં મેં રહે હુએ દો પ્રદેશોં મેં સે-કિસી એકપ્રદેશ દ્વારા
એવં દો દિશાઓં મેં રહે હુએ-આસપાસ કી દો દિશાઓં મેં રહે હુએ દો
પ્રદેશોં-ધર્માસ્તિકાય કે દો પ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ-હસ પ્રકાર
ધર્માસ્તિકાય કે ચાર પ્રદેશોં દ્વારા વહ આકાશાસ્તિકાય કા એક પ્રદેશ
સ્પૃષ્ટ હોતા । તથા જો આકાશ કા પ્રદેશ ઉપર નીચે કે દો પ્રદેશોં
દ્વારા-ધર્માસ્તિકાય કે દો પ્રદેશોં દ્વારા, તથા આસપાસ કી દો દિશાઓં
મેં રહે હુએ દો ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા, તથા, ડસી આકાશ પ્રદેશ
પર રહે હુએ એક ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ વહ ધર્માસ્તિ-

કાય છે. વક્રગત આકાશપ્રદેશ ધર્માસ્તિકાયના બે પ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ થાય
છે. તથા બે લોકાકાશ પ્રદેશની આગળ, નીચે અને ઉપર ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો
છે, તે લોકાકાશપ્રદેશ ત્રણ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે. તથા
લોકાન્તમાં ખૂણામાં રહેલા બે આકાશપ્રદેશ છે તે ત્યાં રહેલા એક ધર્માસ્તિ-
કાયપ્રદેશ વડે, તથા ઉપર અને નીચેની બે દિશાઓમાં રહેલા બે પ્રદેશોમાંના
કોઈ એક પ્રદેશ દ્વારા, તથા આસપાસની બે દિશાઓમાં રહેલા ધર્માસ્તિકાયના
બે પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે. આ રીતે ધર્માસ્તિકાયના ચાર પ્રદેશો વડે
તે આકાશાસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ સ્પૃષ્ટ થાય છે. બે આકાશનો પ્રદેશ ઉપર
નીચેના ધર્માસ્તિકાયના બે પ્રદેશો દ્વારા, આસપાસની બે દિશાઓમાં રહેલા
બે ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો દ્વારા અને એજ આકાશપ્રદેશ પર રહેલા એક ધર્મા-
સ્તિકાયપ્રદેશ દ્વારા સ્પૃષ્ટ થાય છે, તે આકાશપ્રદેશને ધર્માસ્તિકાયના પાંચ

શેન સ્પૃષ્ટઃ સ પદ્મિઃ, યથાધસ્તાદુપરિ ચ તથા દિક્ ચતુષ્ટયે તત્રૈવ ચ વર્તમાનેન ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશેન સ્પૃષ્ટઃ સ સપ્તમિઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટો ભવતીતિ ભાવઃ । ‘એવં અહમ્મસ્થિકાયપપ્સેહિં વિ’ એવં-પૂર્વોક્તરીત્યૈવ, અધર્માસ્તિકાય-પ્રદેશૈરપિ એક આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ સ્યાત્-કદાચિત્ સ્પૃષ્ટો ભવતિ, સ્યાત્-કદાચિત્, નો સ્પૃષ્ટો ભવતિ, યદાપિ સ્પૃષ્ટો ભવતિ તદાપિ જઘન્યેન એકેન વા, દ્વાભ્યાં વા, ત્રિભિર્વા, ચતુર્ભિર્વા, ઉત્કૃષ્ટેન તુ સપ્તમિઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ ૨, ગૌતમઃ

કાય કે પાંચ પ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ માના ગયા હૈ । તથા જો આકાશ-પ્રદેશ નીચે ઉપર કે વર્તમાન ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશદ્વય સે, તથા ત્રીન દિશા મેં વર્તમાન ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશત્રય સે ઓર વહીં પર વર્તમાન એક ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ સે સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ વહ આકાશાસ્તિકાય કા એક-પ્રદેશ ધર્માસ્તિકાય કે ૬ પ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા માના ગયા હૈ । તથા જો આકાશાસ્તિકાય કા એકપ્રદેશ ઉપર નીચે કે દો ધર્માસ્તિકાય કે પ્રદેશોં સે તથા ચારોં દિશાઓં મેં વર્તમાન ચાર ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોં સે તથા વહીં પર વર્તમાન એક ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશ સે સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ વહ સાત ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશોં સે સ્પૃષ્ટ હુઆ માના જાતા હૈ । ‘એવં અહમ-સ્થિકાયપપ્સેહિં વિ’ હસી પ્રકાર સે આકાશાસ્તિકાય કા એકપ્રદેશ કદાચિત્ અધર્માસ્તિકાય કે પ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ ઓર કદાચિત્ સ્પૃષ્ટ નહીં હોતા હૈ । યદિ અધર્માસ્તિકાય કે પ્રદેશોં સે વહ આકાશાસ્તિકાય કા પ્રદેશ સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ-તો વહ જઘન્ય સે હસકે એકપ્રદેશ સે અથવા દો પ્રદેશોં સે, યા ત્રીન

પ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ થયેલું ગણાય છે. જે આકાશપ્રદેશ ઉપર નીચે રહેલા જે ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો વડે, તથા ત્રણ દિશામાં રહેલા ત્રણ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો વડે અને ત્યાંજ રહેલા એક ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે, તે આકાશાસ્તિકાયના એક પ્રદેશને ધર્માસ્તિકાયના છ પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થયેલા માનવામાં આવે છે. તથા જે આકાશાસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ ઉપર નીચેના જે ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશો વડે, તથા ચાર દિશામાં રહેલા ચાર ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશો વડે, તથા ત્યાંજ રહેલા એક ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશ વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે, તેને સાત ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થયેલા માનવામાં આવે છે. “એવં અહમ્મસ્થિકાયપપ્સેહિં વિ” એજ પ્રમાણે આકાશાસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ ક્યારેક અધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે અને ક્યારેક થતો નથી. જે તે આકાશાસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ અધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ

પૃચ્છતિ—‘કેવહ્ણહિ આગાસત્થિકાયપ્પણ્ણસેહિ પુટ્ટે ?’ હે મદન્ત ! એકઃ આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશઃ કિયદ્ધ્મિઃ આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ ? મગવાનાહ—‘છહિ’ હે ગૌતમ ! પદ્ધ્મિઃ આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ એકઃ આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ, એકસ્ય લોકાકાશપ્રદેશસ્ય અલોકાકાશપ્રદેશસ્ય વા પદ્ધિગ્ વ્યવસ્થિતૈરેવ આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ સ્પર્શનાત્ ૩, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘કેવહ્ણહિ જીવત્થિકાય પ્પણ્ણસેહિ પુટ્ટે ?’ હે મદન્ત ! એકઃ આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશઃ કિયદ્ધ્મિઃ જીવાસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ ? મગવાનાહ—‘સિય પુટ્ટે સિય નો પુટ્ટે, જહ્ પુટ્ટે નિયમં અણંતેહિ’ હે ગૌતમ ! એક આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશો

પ્રદેશોં સે યા ચાર પ્રદેશોં સે ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે સાતપ્રદેશોં સે સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ । ૨ । અથ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—‘કેવહ્ણહિ આગાસત્થિકાયપ્પણ્ણસેહિ પુટ્ટે’ હે મદન્ત ! એક આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશ કિતને આકાશાસ્તિકાય પ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘છહિ’ હે ગૌતમ । એક આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશ છહ આકાશાસ્તિકાય પ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા । ક્યોંકિ એક લોકાકાશકા પ્રદેશ અથવા અલોકાકાશ કા પ્રદેશ ષટ્દિગ્વ્યવસ્થિત હી આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા છુઆ છુઆ હોતા હૈ । હસલિયે છહ પ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘સિય પુટ્ટે સિય નો પુટ્ટે, જહ્ પુટ્ટે

થાય છે, તેા ઓછામાં ઓછા એક પ્રદેશ વડે અથવા બે પ્રદેશો વડે અથવા ત્રણ પ્રદેશો વડે અથવા ચાર પ્રદેશો વડે અને વધારેમાં વધારે સાત પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન—“કેવહ્ણહિ આગાસત્થિકાયપ્પણ્ણસેહિ પુટ્ટે ?” હે ભગવન્ ! આકાશાસ્તિકાયનેા એક પ્રદેશ કેટલા આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર—“છહિ” આકાશાસ્તિકાયનેા એક પ્રદેશ છ આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે, કારણ કે એક લોકાકાશનેા પ્રદેશ અથવા અલોકાકાશનેા પ્રદેશ છ દિશાઓમાં રહેલા જ આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ થાય છે. તેથી જ છ પ્રદેશો વડે તેની સ્પર્શના કહી છે.

ગૌતમસ્વામીનેા પ્રશ્ન—“કેવહ્ણહિ જીવત્થિકાયપ્પણ્ણસેહિ પુટ્ટે ?” હે ભગવન્ ! આકાશાસ્તિકાયનેા એક પ્રદેશ જીવાસ્તિકાયનેા કેટલા પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર—“સિય પુટ્ટે, સિય નો પુટ્ટે, જહ્ પુટ્ટે નિયમં અણંતેહિ” હે ગૌતમ ! એક આકાશાસ્તિકાયનેા પ્રદેશ ક્યારેક જીવાસ્તિકાયનેા

જીવાસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ સ્યાત્-કદાચિત્, સ્પૃષ્ટો ભવતિ, સ્યાત્-કદાચિત્ નો સ્પૃષ્ટો ભવતિ, યદાઽસૌ લોકાકાશપ્રદેશો વિવક્ષિતસ્તદા સ્પૃષ્ટો ભવતિ, યદાઽસૌ લોકાકાશપ્રદેશવિશેષો વિવક્ષિતસ્તદઃ ન સ્પૃષ્ટો ભવતિ, જીવાનાં તત્રા-સદ્ભાવાત્, તત્ર યદા સ્પૃષ્ટો ભવતિ તદા નિયમાત્-નિયમતઃ, અનન્તૈઃ જીવાસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ ૪, 'એવં પોગ્ગલત્થિકાયપપ્પસેહિં વિ, અદ્ધા-સમપ્પહિં વિ' એવં-પૂર્વોક્તરીત્યેવ, પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશૈરપિ સ્યાત્-કદાચિત્ સ્પૃષ્ટો ભવતિ, સ્યાત્-કદાચિત્, નો સ્પૃષ્ટો ભવતિ તત્રાપિ યદા સ્પૃષ્ટો ભવતિ તદા અનન્તૈઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ એક આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ ૫,

નિયમં અણંતેહિં' હે ગૌતમ ! એક આકાશાસ્તિકાય કા પ્રદેશ જીવાસ્તિકાય કે પ્રદેશોં દ્વારા કદાચિત્ સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ ઓર કદાચિત્ સ્પૃષ્ટ નહીં હોતા હૈ । યદિ વહ ઉનકે દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ તો નિયમ સે વહ જીવાસ્તિકાય કે અનન્તપ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ । તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈ કિ જબ લોકાકાશપ્રદેશ વિવક્ષિત હોતા હૈ તબ તો વહ ઉનકે દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ ઓર જબ અલોકાકાશપ્રદેશ-વિશેષ વિવક્ષિત હોતા હૈ તબ વહ ઉનકે દ્વારા સ્પૃષ્ટ નહીં હોતા હૈ । ક્યોંકિ વહાં પર જીવોં કા સદ્ભાવ નહીં માના ગયા હૈ । કારણ કિ આકાશ કે સિવાય ઓર કોઈ દ્રવ્ય નહીં પાયા જાતા હૈ । ૪ । 'એવં પોગ્ગલત્થિકાયપપ્પસેહિં વિ, અદ્ધાસમપ્પહિં વિ' હસી પ્રકાર સે આકાશા-સ્તિકાય કા એકપ્રદેશ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા કદાચિત્ સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ ઓર કદાચિત્ સ્પૃષ્ટ નહીં હોતા હૈ, યદિ વહ ઉનકે દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ તો નિયમ સે અનન્તપુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ । ૫ । હસી

પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે અને ક્યારેક સ્પૃષ્ટ થતો નથી જો તે તેમના દ્વારા સ્પૃષ્ટ થાય છે તો નિયમથી જ જીવાસ્તિકાયના અનંત પ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ થાય છે. આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે જ્યારે લોકાકાશપ્રદેશ વિવક્ષિત થાય છે, ત્યારે તે તેમના દ્વારા સ્પૃષ્ટ થાય છે, પરંતુ જ્યારે અલોકાકાશ-પ્રદેશવિશેષ વિવક્ષિત થાય છે, ત્યારે તે તેમના દ્વારા સ્પૃષ્ટ થતો નથી, કારણ કે ત્યાં જીવોનો સદ્ભાવ જ હોતો નથી અલોકાકાશમાં આકાશ સિવાય બીજા કોઈ દ્રવ્યનો સદ્ભાવ જ હોતો નથી. "એવં પોગ્ગલત્થિકાયપપ્પસેહિં વિ, અદ્ધાસમપ્પહિં વિ" એજ પ્રમાણે આકાશાસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ પુદ્ગલા-સ્તિકાય પ્રદેશો દ્વારા ક્યારેક સ્પૃષ્ટ થાય છે અને ક્યારેક સ્પૃષ્ટ થતો નથી. જો તે તેમના દ્વારા સ્પૃષ્ટ થાય છે તો નિયમથી જ અનંત પુદ્ગલાસ્તિકાય-પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે. એજ પ્રમાણે આકાશાસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ ક્યારેક

एवं-तथैव, अद्वासमयैरपि स्यात्-कदाचित् समयक्षेत्रापेक्षया स्पृष्टो भवति, स्यात्-कदाचित् बहिःक्षेत्रापेक्षया नो स्पृष्टो भवति, तत्रापि यदा स्पृष्टो भवति तदा नियमात् अनन्तैः अद्वासमयैः एक आकाशास्तिकायप्रदेशः स्पृष्टो भवति च, गौतमः पृच्छति-‘एगे भंते ! जीवास्तिकायपएसे केवइएहिं धम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्ठे ? पुच्छा’ हे भदन्त ! एकः खलु जीवास्तिकायप्रदेशः कियद्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः ? इति पृच्छा, भगवानाह-‘जहन्नपदे चउहिं, उक्कोसपए सत्तहिं’ हे गौतम ! जघन्यपदे-जघन्येन चतुर्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः, उत्कृष्टपदे-

प्रकार से आकाशास्तिकाय का एकप्रदेश अद्वासमयों द्वारा भी कदाचित् स्पृष्ट होता है और कदाचित् स्पृष्ट नहीं होता है। यदि वह इनके द्वारा स्पृष्ट होता है तो तो नियम से वह अनन्त अद्वासमयों द्वारा स्पृष्ट होता है। इस कथन का तात्पर्य ऐसा है कि अद्वासमय का सद्भाव ढाईद्वीप में ही माना गया है इसके बाहिर नहीं। यहां जो ऐसा कहा गया है कि आकाशास्तिकाय का एकप्रदेश अद्वासमयों द्वारा कदाचित् स्पृष्ट होता है-सो यह कथन समयक्षेत्रकी अपेक्षा से किया गया है। बहिःक्षेत्र की अपेक्षा से नहीं। बहिःक्षेत्र की अपेक्षा से तो ‘कदाचित् वह इनके द्वारा स्पृष्ट नहीं होता है’ यह किया गया है। ६। अब गौतमस्वामी प्रश्न से ऐसा पूछते हैं-‘एगे भंते ! जीवत्थिकायपएसे केवइएहिं धम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्ठे पुच्छा’ हे भदन्त ! जीवास्तिकाय का एकप्रदेश धर्मास्तिकाय के किनने प्रदेशों द्वारा स्पृष्ट होता है ? इसके उत्तर में प्रश्न कहते हैं-‘जहन्नपए चउहिं, उक्कोसपए

અદ્વાસમયો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે અને ક્યારેક તેમના વડે સ્પૃષ્ટ થતો નથી. જો તેમની સાથે સ્પૃષ્ટ થાય તો નિયમથી જ અનંત અદ્વાસમયો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે. આ પ્રકારના કથનનું કારણ એ છે કે-અદ્વાસમયનો સદ્ભાવ અદી-દ્વીપમાં જ હોય છે, તેની બહારના ક્ષેત્રોમાં હોતો નથી. “આકાશાસ્તિકાયનો પ્રદેશ ક્યારેક અદ્વાસમયો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે.” આ કથન સમય-ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ કરવામાં આવ્યું છે. “આકાશાસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ ક્યારેક અદ્વાસમયો વડે સ્પૃષ્ટ થતો નથી,” આ કથન સમયક્ષેત્ર (અદી દ્વીપ)ની બહારના ક્ષેત્રોની અપેક્ષાએ કરવામાં આવ્યું છે.

ગૌતમ સ્વાર્મીનો પ્રશ્ન-“એગે મંતે ! જીવત્થિકાયપપસે કેવઇએહિં ધમ્મ-ત્થિકાયપપસેહિં પુટ્ઠે પુછ્છા” હે ભગવન્ ! જીવાસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ કેટલા ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

ઉત્કૃષ્ટેન સપ્તભિઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ એકો જીવાસ્તિકાયપ્રદેશઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ, નતુ લોકાન્તકોણલક્ષણે જઘન્યપદે સ્પર્શકપ્રદેશાનાં સર્વાલ્પત્વાત્ ચતુર્ભિરિતિ કથમુક્તમિતિ ચેદુચ્યતે-અથસ્તાત્, ઉપરિવા એકઃ, દિશોસ્તુ દ્વૌ, એકસ્તુ યત્ર જીવપ્રદેશ એવાવગાઢ इत्येवं ચતુર્ભિરિત્યસ્ય જઘન્યેન યુક્તત્વાત્, એકશ્ચ જીવાસ્તિકાયપ્રદેશઃ, એકત્રાકાશપ્રદેશાદૌ કેવલિસમુદ્ઘાતસ્યૈવ લભ્યમાનત્વાત્ ૧, 'એવં અહમ્મત્થિકાયપણસેહિં વિ' એવં પૂર્વોક્તરીત્યૈવ, અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈરપિ

સત્તહિં' હે ગૌતમ ! જઘન્ય સે ચાર ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે સાતધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા એક જીવાસ્તિકાયપ્રદેશ સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ । યહાં એસી આશંકા હો સકતી હૈ કિ લોકાન્તકોને મેં-જઘન્ય-પદ મેં-સ્પર્શકપ્રદેશોં કી સર્વાલ્પતા હોતી હૈ-ફિર આપ એસા કૈસે કહતે હૈં કિ એક જીવાસ્તિકાયપ્રદેશ જઘન્ય સે ચાર ધર્માસ્તિકાય-પ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ ? તો હસકા ઉત્તર એસા હૈ-ઝપર અથવા નીચે એક પ્રદેશ સે, આસપાસ કી દો દિશાઓં કે પ્રદેશોં સે ઔર એક વહ પ્રદેશ કિ જહાં યહ અવગાઢ હૈ હસ પ્રકાર ચાર પ્રદેશોં દ્વારા યહ જઘન્ય સે સ્પૃષ્ટ હુઆ માના ગયા હૈ । 'એકઃ જીવાસ્તિકાયપ્રદેશઃ' એસા જો કહા ગયા હૈ-વહ કેવલિસમુદ્ઘાત કિ અપેક્ષા સે કહા ગયા હૈ-ક્યોંકિ કેવલિસમુદ્ઘાતવાલે જીવ કા હી એક આકાશપ્રદેશાદિ મેં એક પ્રદેશ હો સકતા હૈ । 'એવં અહમ્મત્થિકાયપણસેહિં વિ' હસી પ્રકાર સે

મહાવીર પ્રભુનેા ઉત્તર-“ જહઝપણ ચહિં, ઉક્કોસપણ સત્તહિં ” હે ગૌતમ ! જીવાસ્તિકાયનેા એક પ્રદેશ ઓછામાં ઓછા ચાર અને વધારેમાં વધારે સાત ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશોા દ્વારા સ્પૃષ્ટ થાય છે.

શંકા-લોકાન્તખૂણામાં-ઓછામાં ઓછા પ્રદેશોની અપેક્ષાએ-સ્પર્શક પ્રદેશોની સર્વાલ્પતા હોય છે. છતાં આપ શા કારણે એવું કહેા છે કે એક જીવાસ્તિકાયપ્રદેશ ઓછામાં ઓછા ચાર ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશોા વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે?

સમાધાન-ઉપર અથવા નીચેના એક પ્રદેશ વડે, આસપાસની બે દિશાઓના બે પ્રદેશોા વડે, અને એક તે પ્રદેશ વડે કે જ્યાં તે અવગાઢ (રહેલો) હોય છે, આ પ્રકારે ઓછામાં ઓછા ચાર પ્રદેશોા વડે તે સ્પૃષ્ટ થતો ગણાય છે.

“ એકઃ જીવાસ્તિકાયપ્રદેશઃ ” એવું બે કહેવામાં આંચું છે તે કેવલિ-સમુદ્ઘાતની અપેક્ષાએ કહેવામાં આંચું છે, કારણ કે કેવલિસમુદ્ઘાતવાળા જીવનેા જ એક આકાશપ્રદેશાદિમાં એક પ્રદેશ હોઈ શકે છે.

જઘન્યેન ચતુર્મિઃ, ઉત્કૃષ્ટેન સપ્તમિથ્વ એકો જીવાસ્તિકાયપ્રદેશઃ સ્પૃષ્ટઃ ૨ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘કેવઙ્ઘર્હિ આગાસત્થિકાયપ્પસેહિં પુઢ્ઠે ?’ હે ભદન્ત ! એકો જીવાસ્તિકાયપ્રદેશઃ કિયદ્ધમિઃ આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશોઃ સ્પૃષ્ટઃ ? ભગવાનાહ—‘સત્તહિં’ હે ગૌતમ ! સપ્તમિઃ આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશોઃ એકો જીવાસ્તિકાયપ્રદેશઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘કેવઙ્ઘર્હિ જીવત્થિકાયપ્પસેહિં પુઢ્ઠે ?’ હે ભદન્ત ! કિયદ્ધમિઃ જીવાસ્તિકાયપ્રદેશોઃ એકો જીવાસ્તિકાયપ્રદેશઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ ? ‘સેસં જહા ધમ્મત્થિકાયસ્સ’ શેપં યથા ધર્માસ્તિકાયસ્ય પ્રતિપાદિતં તથૈવ જીવાસ્તિકાયસ્યાપિ પ્રતિપત્તવ્યમ્ ; તથા ચ યથા એકો ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશઃ અનન્તૈ જીવાસ્તિકાયપ્રદેશોઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ તથૈવ એકો જીવાસ્તિકાયપ્રદેશોઽપિ અનન્તૈઃ જીવાસ્તિકાયપ્રદેશોઃ સ્પૃષ્ટો ભવતીતિ ભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘એગે મંતે ।

ચાર અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા મી જઘન્ય સે ઓર સાતપ્રદેશોં દ્વારા ઉત્કૃષ્ટ સે એક જીવાસ્તિકાયપ્રદેશ સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ એસા જાનના ચાહિયે ૨ । અય ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—‘કેવઙ્ઘર્હિ આગાસત્થિકાયપ્પસેહિં પુઢ્ઠે’ હે ભદન્ત એક જીવાસ્તિકાયપ્રદેશ કિતને આકાશસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—સેસં જહા ધમ્મત્થિકાયસ્સ’ હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાય કે વિષય મેં જૈસા કથન કિયાગયા હૈ—વૈસા હી બાકી કા કથન જીવાસ્તિકાય કે વિષય મેં કરના ચાહિયે । તથા ચ—જૈસા એક ધર્માસ્તિકાય કા પ્રદેશ અનન્ત જીવાસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હુઆ કહા ગયા હૈ, ડસી પ્રકાર એક જીવાસ્તિકાય પ્રદેશ મી અનન્ત જીવાસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ એસા કહા ગયા હૈ ।

“ એવં અહમ્મત્થિકાયપ્પસેહિં વિ ” એજ પ્રમાણે જીવાસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ ઓછામાં ઓછા ચાર અને વધારેમાં વધારે સાત અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ કેવઙ્ઘર્હિ આગાસત્થિકાયપ્પસેહિં પુઢ્ઠે ? ” હે ભગવન્ ! જીવાસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ આકાશસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ સેસં જહા ધમ્મત્થિકાયસ્સ ” હે ગૌતમ ! જેવું કથન ધર્માસ્તિકાયના વિષયમાં કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે બાકીનું જીવાસ્તિકાયના વિષયમાં થવું જોઈએ એટલે કે જેમ એક ધર્માસ્તિકાયનો પ્રદેશ અનંત જીવાસ્તિકાયપ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ થાય છે, એજ પ્રમાણે એક જીવાસ્તિકાયપ્રદેશ પણ અનંત જીવાસ્તિકાયપ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ એગે મંતે ! પોગ્ગલત્થિકાયપ્પસે કેવઙ્ઘર્હિ ધમ્મ-

પોગ્ગલત્થિકાયપપ્પસે કેવહ્ણહ્ણહિં ધમ્મત્થિકાયપપ્પસેહિં પુટ્ટે ? ' હે ભદન્ત ! એકઃ
 સ્વલુ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશઃ ક્વિયદ્ધમિઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ ? એવમ્
 ક્વિયદ્ધમિઃ અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશાદિમિઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ ? ' એવં જહેવ જીવત્થિકા-
 યસ્સ ' એવં પૂર્વોક્તરીત્યા યથૈવ જીવાસ્તિકાયસ્ય પ્રતિપાદનમ્ કૃતમ્ તથૈવ પુદ્ગ-
 લાસ્તિકાયસ્યાપિ પ્રતિપાદનં કર્તવ્યમ્ તથા ચ-એકઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશો
 જઘન્યેન ચતુર્મિઃ ઉપર્યધોભાગસ્યાવિવક્ષણાત્ ઉત્કૃષ્ટેન સપ્તમિઃ ધર્માસ્તિકાય-

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘એગે મંતે ! પોગ્ગલત્થિકાયપપ્પસે
 કેવહ્ણહિં ધમ્મત્થિકાયપપ્પસેહિં પુટ્ટે’ હે ભદન્ત ! એક પુદ્ગલાસ્તિકાય-
 પ્રદેશ કિતને ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા હૈં ? હસી પ્રકાર વહ
 કિતને અધર્માસ્તિકાયાદિકોં કે પ્રદેશોં સે સ્પૃષ્ટ હોતા હૈં ? હસકે ઉત્તર
 મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં ‘એવં જહેવ જીવત્થિકાયસ્સ’ હે ગૌતમ ! જિસ પ્રકાર
 પૂર્વોક્તરીતિ સે જીવાસ્તિકાય કા પ્રતિપાદન કિયા ગયા હૈં હસી પ્રકાર
 પુદ્ગલાસ્તિકાય કા મી પ્રતિપાદન કર લેના ચાહિયે । તથા ચ-એક પુદ્ગ-
 લાસ્તિકાય પ્રદેશ જઘન્ય સે ચાર ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશોં દ્વારા-ઊપર
 નીચે કી દિશાઓં મેં કે કિસી એક ધર્માસ્તિકાય કે પ્રદેશ સે આજૂ-
 બાજૂ કી દો દિશાઓં કે ધર્માસ્તિકાય કે દો પ્રદેશોં સે ઓર એક વહાં
 કે ધર્માસ્તિકાય કે પ્રદેશ સે કિ જહાં વહ અવગાઢ હો રહા હૈં, સ્પૃષ્ટ
 હોતા હૈં । હસ પ્રકાર વહ પુદ્ગલાસ્તિકાય કા એકપ્રદેશ ધર્માસ્તિકાય-
 કે જઘન્યરૂપ મેં ૪ પ્રદેશોં સે સ્પૃષ્ટ હોતા હૈં યહાં ઉપરિ અધોભાગ કી

ત્થિકાયપપ્પસેહિં પુટ્ટે ?” હે ભગવન્ ! પુદ્ગલાસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ ધર્માસ્તિ-
 કાયના કેટલા પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે ? એજ પ્રમાણે તે કેટલા અધર્મા-
 સ્તિકાયાદિકોના પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર-“ એવં જહેવ જીવત્થિકાયસ્સ ” હે ગૌતમ !
 આ વિષયને અનુલક્ષીને જેવું જીવાસ્તિકાયનું પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે,
 એજ પ્રમાણે પુદ્ગલાસ્તિકાયનું પણ પ્રતિપાદન કરવું જોઈએ. જેમ કે-પુદ્ગલા-
 સ્તિકાયનો એક પ્રદેશ ધર્માસ્તિકાયના આઠમાં આઠ ચાર પ્રદેશો વડે
 (ઉપર નીચેના ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશોમાંના કોઈ એક પ્રદેશ વડે, આસપાસની
 બે દિશાઓના ધર્માસ્તિકાયના બે પ્રદેશો વડે, અને જ્યાં તે અવગાઢ છે
 ત્યાંના એક ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશ વડે) સ્પૃષ્ટ થાય છે. અહીં ઉપરિ અધોભા-
 ગની વિવક્ષા કરવામાં આવી નથી. ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાયનો એક

પ્રદેશોઃ સ્પૃષ્ટઃ, એવમેવ અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈરપિ સ્પૃષ્ટો વિજ્ઞેયઃ, સપ્તભિશ્વા-
કાશાસ્તિકાયપ્રદેશોઃ સ્પૃષ્ટઃ, અનન્તૈશ્ચ જીવાસ્તિકાયપ્રદેશોઃ સ્પૃષ્ટઃ, અનન્તૈશ્ચ
પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશોઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ, इति भावः ॥ सू० ८ ॥

द्विप्रदेशिकादि पुद्गलास्तिकायस्पर्शद्वारवक्तव्यता ।

मूलम्—“दो भंते ! पोग्गलत्थिकायपएसा केवइएहिं धम्म-
त्थिकायपएसेहिं पुट्ठा ? जहन्नपदे छहिं, उक्कोसपए बारसहिं,
एवं अहम्मत्थिकायपएसेहिं वि, केवइएहिं आगासत्थिकायप-
एसेहिं पुट्ठा ? बारसहिं, सेसं जहा धम्मत्थिकायस्स । तिन्नि
भंते ! पोग्गलत्थिकायपएसा केवइएहिं धम्मत्थिकायपएसेहिं
पुट्ठा ? जहन्नपए अट्ठहिं, उक्कोसपए सत्तरसहिं, एवं अहम्मत्थि-
कायपएसेहिं वि, केवइएहिं आगासत्थिकायपएसेहिं पुट्ठा ?
सत्तरसहिं, सेसं जहा धम्मत्थिकायस्स, एवं एएणं गमेणं
भाणियव्वं, जाव दस, नवरं जहन्नपदे दोन्नि पक्खिवियव्वा,
उक्कोसपए पंच । चत्तारि पोग्गलत्थिकायपएसा० ? जहन्नपए
दसहिं, उक्कोसपए बावीसाए । पंच पोग्गलत्थिकायपएसा० ?
जहन्नपदे बारसहिं, उक्कोसपदे बत्तीसाए । छ पोग्गलत्थिकाय-

विवक्षा नहीं की गई है । तथा उत्कृष्टरूप में वह सात धर्मास्तिकाय
प्रदेशों से स्पृष्ट होता है इसी प्रकार -से वह पुद्गलास्तिकाय का एक
प्रदेश अधर्मास्तिकाय के प्रदेशों से भी स्पृष्ट होता है । सात आकाशा-
स्तिकाय प्रदेशों से वह स्पृष्ट है; अनन्तजीवास्तिकायप्रदेशों से स्पृष्ट
होता है और अनन्त ही पुद्गलास्तिकायप्रदेशों से स्पृष्ट होता है ॥सू० ८॥

इति एकास्तिकायप्रदेशस्पर्शद्वारवक्तव्यता ॥

પ્રદેશ ધર્માસ્તિકાયના સાત પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે. એજ પ્રમાણે તે
પુદ્ગલાસ્તિકાયના એક પ્રદેશ અધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશો વડે પણ સ્પૃષ્ટ થાય
છે. તે સાત આકાશાસ્તિકાય પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે, અનંત જીવાસ્તિ-
કાયપ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે અને અનંત પુદ્ગલાસ્તિકાય પ્રદેશો વડે
પણ સ્પૃષ્ટ થાય છે. ॥સૂ. ૮॥

એકાસ્તિકાયપ્રદેશસ્પર્શનાદ્વારવક્તવ્યતા સંપૂર્ણ

पएसा०? जहन्नपदे चोदसहिं, उक्कोसपदे वत्तीसाए। सत्त
 पोग्गलत्थिकायपएसा०? जहन्नेणं सोलसहिं० उक्कोसेणं सत्त-
 त्तीसाए। अट्ठ पोग्गलत्थिकायपएसा०? जहन्नेणं अट्ठारसहिं
 उक्कोसेणं बायालीसाए। नव पोग्गलत्थिकायपएसा०? जहण्णेणं
 वीसाए, उक्कोसेणं सीयालीसाए। दस पोग्गलत्थिकायपएसा०?
 जहण्णेणं बावीसाए, उक्कोसेणं वावन्नाए, आगासत्थिकायस्स
 सव्वत्थ उक्कोसगं भाणियव्वं। संखेज्जा भंते! पोग्गलत्थिकाय-
 पएसा केवइएहिं धम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्ठा? जहन्नपए तेणेव
 संखेज्जएणं दुगुणेणं दुरूवाहिएणं, उक्कोसपए तेणेव संखेज्जएणं
 पंचगुणेणं दुरूवाहिएणं। केवइएहिं अधम्मत्थिकायपएसेहिं, एवं
 चेव। केवइएहिं आगासत्थिकायपएसेहिं पुट्ठा? तेणेव संखेज्ज-
 एणं पंचगुणेणं दुरूवाहिएणं। केवइएहिं जीवत्थिकायपए-
 सेहिं पुट्ठा? अणंतेहिं, केवइएहिं पोग्गलत्थिकायपएसेहिं पुट्ठा?
 अणंतेहिं, केवइएहिं अच्चासमएहिं? सिय पुट्ठे, सिय णो पुट्ठे,
 जाव अणंतेहिं। असंखेज्जा भंते! पोग्गलत्थिकायपएसा केवइ-
 एहिं धम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्ठा? जहणपए तेणेव असंखेज्जएणं
 दुगुणेणं दुरूवाहिएणं, उक्कोसेणं तेणेव असंखेज्जएणं पंचगुणेणं
 दुरूवाहिएणं, सेसं जहा संखेज्जाणं, जाव नियमं अणंतेहिं।
 अणंता भंते! पोग्गलत्थिकायपएसा केवइएहिं धम्मत्थिकाय-
 पएसेहिं पुट्ठा? एवं जहा असंखेज्जा तहा अणंता वि निरवसेसं।
 एगे भंते! अच्चासमए केवइएहिं धम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्ठे?

सत्तहिं, केवइएहिं अहम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्टे? एवं चेव, एवं आगासत्थिकायपएसेहिं वि, केवइएहिं जीवत्थिकायपएसेहिं पुट्टे? अणंतेहिं, एवं जाव अद्धासमएहिं । धम्मत्थिकाए णं भंते! केवइएहिं धम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्टे? नत्थि एगेण वि, केवइएहिं अधम्मत्थिकायपएसेहिं? असंखेज्जेहिं, केवइएहिं आगासत्थिकायपएसेहिं पुट्टे? असंखेज्जेहिं, केवइएहिं जीवत्थिकायपएसेहिं पुट्टे? अणंतेहिं, केवइएहिं पोग्गलात्थिकायपएसेहिं? अणंतेहिं, केवइएहिं अद्धासमएहिं? सिय पुट्टे सिय नो पुट्टे, जइपुट्टे नियमा, अणंतेहिं । अहम्मत्थिकाए णं भंते! केवइएहिं धम्मत्थिकायपएसेहिं? असंखेज्जेहिं, केवइएहिं अहम्मत्थिकायपएसेहिं? णत्थि एकेण वि, सेसं जहा धम्मत्थिकायस्स, एवं एएणं गमएणं, सत्वे वि सट्ठाणए नत्थि एकेण वि पुट्ठा, परट्ठाणए आदिल्लएहिं तिहिं, असंखेज्जेहिं भाणियव्वं, पच्छिल्लएसु तिसु अणंता भाणियव्वा, जाव अद्धासमए त्ति, जाव केवइएहिं अद्धासमएहिं पुट्टे? नत्थि एकेण वि ॥सू० ९॥

छाया—द्वौ भदन्त ! पुद्गलास्तिकायप्रदेशौ कियद्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशौः स्पृष्टौ ? जघन्यपदे षड्भिः; उत्कृष्टपदे द्वादशभिः, एवम् अधर्मास्तिकायप्रदेशैरपि, कियद्भिराकाशास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टौ ? द्वादशभिः, शेषं यथा धर्मास्तिकायस्य, त्रयो भदन्त ! पुद्गलास्तिकायप्रदेशाः कियद्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टाः ? जघन्यपदे अष्टभिः; उत्कृष्टपदे सप्तदशभिः, एवम् अधर्मास्तिकायप्रदेशैरपि, कियद्भिः आकाशास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टाः ? सप्तदशभिः, शेषं यथा धर्मास्तिकायस्य, एवम् एतेन गमेन भणितव्यं यावत् दश, नवरम् जघन्यपदे द्वौ प्रक्षेप्तव्यौ, उत्कृष्टपदे पञ्च, चत्वारः पुद्गलास्तिकायप्रदेशाः कियद्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टाः ? जघन्यादे दशभिः उत्कृष्टपदे द्वाविंशत्या, पञ्चपुद्गलास्तिकायप्रदेशाः कियद्भिः ० ? जघन्यपदे द्वादशभिः, उत्कृष्टपदे सप्तविंशत्या, षट् पुद्गलास्तिकाय-

प्रदेशाः कियद्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टाः ? जघन्यपदे चतुर्दशभिः, उत्कृष्ट-
पदे द्वाविंशत्या, सप्तपुद्गलास्तिकायप्रदेशाः कियद्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टाः ?
जघन्येन षोडशभिः, उत्कृष्टेन सप्तत्रिंशता, अष्टपुद्गलास्तिकायप्रदेशाः कियद्भिः
धर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टाः ? जघन्येन अष्टादशभिः, उत्कृष्टेन द्वाचत्वारिंशता
त्रयपुद्गलास्तिकायप्रदेशाः कियद्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टाः ? जघन्येन विंश-
त्या, उत्कृष्टेन सप्तचत्वारिंशता, दशपुद्गलास्तिकायप्रदेशाः कियद्भिः धर्मास्तिकाय-
प्रदेशैः स्पृष्टाः ? जघन्येन द्वाविंशत्या, उत्कृष्टेन द्वापञ्चाशता. आकाशास्तिकाय-
स्य सर्वत्र उत्कृष्टं मणितन्त्रम्, संख्येयाः भदन्त ! पुद्गलास्तिकायप्रदेशाः
कियद्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टाः ? जघन्यपदे तेनैव संख्येयकेन, द्विगुणेन
द्विरूपाधिकेन, उत्कृष्टपदे तेनैव संख्येयकेन पञ्चगुणेन द्विरूपाधिकेन कियद्भिः
अधर्मास्तिकायप्रदेशैः ? एवं चैव, कियद्भिः आकाशास्तिकायप्रदेशैः ? तेनैव
संख्येयकेन पञ्चगुणेन द्विरूपाधिकेन, कियद्भिः जीवास्तिकायप्रदेशैः ? अनन्तैः,
कियद्भिः पुद्गलास्तिकायप्रदेशैः ? अनन्तैः, कियद्भिः अद्वासमयैः ? स्यात्
स्पृष्टः, स्यात् नो स्पृष्टः, यावत् अनन्तैः, असंख्येयाः भदन्त ! पुद्गलास्तिकाय-
प्रदेशाः कियद्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टाः ? जघन्यपदे तेनैव असंख्येयकेन
द्विगुणेन द्विरूपाधिकेन, उत्कृष्टेन तेनैव असंख्येयेन पञ्चगुणेन द्विरूपाधिकेन,
शेषं यथा संख्येयानां यावत् नियमात् अनन्तैः, अनन्ताः भदन्त ! पुद्गलास्तिकाय-
प्रदेशाः कियद्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टाः ? एवं यथा असंख्येयास्तथा अनन्ता
अपि निरवशेषम्, एको भदन्त ! अद्वासमयः कियद्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः
स्पृष्टः ? सप्तभिः, कियद्भिः अधर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः ? एवमेव, एवम्
आकाशास्तिकायप्रदेशैरपि, कियद्भिः जीवास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः ? अनन्तैः, एवं
यावत् अद्वासमयैः, धर्मास्तिकायः खलु भदन्त ! कियद्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः
स्पृष्टः ? नास्ति एकेनापि, कियद्भिः अधर्मास्तिकायप्रदेशैः ? असंख्येयैः, किय-
द्भिः आकाशास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः ? असंख्येयैः, कियद्भिः जीवास्तिकायप्रदेशैः
स्पृष्टः ? अनन्तैः, कियद्भिः पुद्गलास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः ? अनन्तैः, कियद्भिः
अद्वासमयैः स्पृष्टः ? स्यात् स्पृष्टः, स्यात् नो स्पृष्टः, यदा स्पृष्टो नियमात् अनन्तैः,
अधर्मास्तिकायः खलु भदन्त ! कियद्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः ? असंख्येयैः,
कियद्भिः अधर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः ? नास्ति एकेनापि, शेषं यथा धर्मास्तिकाय-
स्य, एवम् एतेन गमकेन सर्वेऽपि स्वस्थानके नास्ति एकेनापि स्पृष्टाः, पर-
स्थानके आदिमै त्रिभिः असंख्येयैः मणितन्त्राः, पश्चिमेषु त्रिषु अनन्ताः मणितन्त्राः,
यावत् अद्वासमयोऽस्ति, यावत् कियद्भिः अद्वासमयैः स्पृष्टः, नास्ति एकेनापि ॥ १॥

ટીકા—હતઃ પૂર્વ ધર્માસ્તિકાયાદીનાં ચતુર્ણાં પુદ્ગલાસ્તિકાયસ્ય ચેકૈકસ્ય-
પ્રદેશસ્ય સ્પર્શના પ્રતિપાદિતા, અથ વિશિષ્ય પુદ્ગલાસ્તિકાયસ્યૈવ દ્વિપ્રદેશાદિ
સ્કન્ધાનાં સ્પર્શનાં પ્રરૂપયિતુમાહ—‘દો મંતે’ ઇત્યાદિ। ‘દો મંતે ! પોગ્ગલત્થિ-
કાયપણ્ણસા કેવહણ્ણિં ધમ્મત્થિકાયપણ્ણસેહિં પુટ્ઠા ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે મદન્ત !
દ્વૌ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશૌ કિયદ્ભિઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ઠૌ ભવતઃ ? મગવાનાહ—
‘જહન્નપદે છહિં, ઉક્કોસપ્પ વારસહિં’ હે ગૌતમ ! જગન્યપદે—જગન્યેન, પહ્ભિઃ,
ઉત્કૃષ્ટપદે ઉત્કૃષ્ટેન દ્વાદશભિઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ દ્વૌ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશૌ સ્પૃષ્ઠૌ

દ્વિપ્રદેશિકાદિ પુદ્ગલાસ્તિકાય સ્પર્શદ્વારવક્તવ્યતા—

‘દો મંતે ! પોગ્ગલત્થિકાયપણ્ણસા કેવહણ્ણિં ધમ્મત્થિકાયપણ્ણસેહિં’ ઇત્યાદિ।

ટીકાર્થ—હસ સૂત્ર સે પહિલે ધર્માસ્તિકાયાદિક ચાર અસ્તિકાયોં કે
ઔર પુદ્ગલાસ્તિકાય કે એક એક પ્રદેશ કી સ્પર્શના કહી હૈ । અથ વે
વિશેષરૂપ સે હસ સૂત્ર દ્વારા પુદ્ગલાસ્તિકાય કે હી દ્વિપ્રદેશાદિરૂપસ્કન્ધોં
કી સ્પર્શના કી પ્રરૂપણા કર રહે હૈ—હસમેં ગૌતમને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા
હૈ—‘દો મંતે ! પોગ્ગલત્થિકાયપણ્ણસા કેવહણ્ણિં ધમ્મત્થિકાયપણ્ણસેહિં-
પુટ્ઠા’ હે મદન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકાય કે દો પ્રદેશ ધર્માસ્તિકાય કે કિતને પ્રદેશોં
દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘જહન્નપણ્ણ છહિં,
ઉક્કોસપણ્ણ વારસહિં’ હે ગૌતમ ! જગન્યપદ મેં—અર્થાત્ જગન્ય સે ધર્મા-
સ્તિકાય કે છહ પ્રદેશોં દ્વારા ઔર ઉત્કૃષ્ટ સે ધર્માસ્તિકાય કે ૧૨
પ્રદેશોં દ્વારા પુદ્ગલાસ્તિકાય કે દો પ્રદેશ સ્પૃષ્ટ હોતે હૈ । હસકા તાત્પર્ય

—ઐ આદિ પ્રદેશોવાળા પુદ્ગલાસ્તિકાય સ્પર્શદ્વાર વક્તવ્યતા—

“દો મંતે ! પોગ્ગલત્થિકાયપણ્ણસા કેવહણ્ણિં ધમ્મત્થિકાયપણ્ણસેહિં” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—પૂર્વ સૂત્રમાં ધર્માસ્તિકાયાદિક ચાર અસ્તિકાયોના અને
પુદ્ગલાસ્તિકાયના એક પ્રદેશની સ્પર્શનાનું કથન કરવામાં આવ્યું છે. હવે
સૂત્રકાર આ સૂત્ર દ્વારા પુદ્ગલાસ્તિકાયના ઐ આદિ પ્રદેશોવાળા સ્કન્ધોની
પ્રત્યક્ષા કરે છે. આ વિષયને અનુવક્ષીને ગૌતમસ્વામી મહાવીર પ્રભુને
એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—“દો મંતે ! પોગ્ગલત્થિકાયપણ્ણસા કેવહણ્ણિં ધમ્મત્થિકાય-
પણ્ણસેહિં પુટ્ઠા ?” હે ભગવન્ ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના ઐ પ્રદેશો ધર્માસ્તિકાયના
કેટલા પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“જહન્નપણ્ણ છહિં, ઉક્કોસપણ્ણ વારસહિં” હે
ગૌતમ ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના ઐ પ્રદેશો ઓછામાં ઓછા છ અને વધારેમાં વધારે
: ૧૨ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે. તેનું સ્પષ્ટીકરણ નીચે પ્રમાણે છે—

ભવતઃ, તથાહિ-લોકાન્તે દ્વિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધઃ એકાકાશપદેશસમવગાહઃ, સ ચ પ્રતિદ્રવ્યાવગાહપદેશઃ ઇતિ નયમતાઙ્ગીકારેણ અવગાહપદેશસ્ય એકસ્યાપિ ભિન્ન- તથા દ્વાભ્યાં સ્પૃષ્ટઃ, તથા યસ્તસ્ય ઉપરિ-અધસ્તાદ્ વા પ્રદેશસ્તસ્યાપિ પુદ્ગલદ્વય- સ્પર્શનેન નયમતાદેવ ભેદાદ્ દ્વાભ્યામ્, તથા પાર્શ્વપ્રદેશૌ એકૈકં પરમાણું સ્પૃશતઃ પરસ્પરવ્યવધાનાત્, ઇત્યેવં જઘન્યેન ષડ્ભિઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૌદ્વચ્ચણુકસ્કન્ધસ્ય સ્પર્શના ભવતિ । નયમતાનુઙ્ગીકારે તુ ચતુર્ભિરેવ દ્વચ્ચણુકસ્ય જઘન્યેન સ્પર્શના

ऐसा है कि लोकान्त में-द्विप्रदेशिक स्कन्ध उसके एक प्रदेश को अव- गाहित करके रहता है और इसी लोकान्त के एक प्रदेश में धर्मास्ति- कायादिक द्रव्यों के प्रदेश भी अवगाहित होकर रहते हैं, इस प्रकार वह कायादिक द्रव्यों के प्रदेश भी अवगाहित होकर रहते हैं, इस प्रकार वह लोकान्त का एक प्रदेश होकर भी प्रतिद्रव्य द्वारा अवगाही होनेके कारण भिन्न ही माना जावेगा । ऐसा एक प्रदेश नयमत है । सो इस मत के अनुसार एक होने पर भी अवगाह प्रदेश भिन्न होने के कारण पुद्गल के उन प्रदेशों द्वारा स्पृष्ट होता है । तथा जो उनके ऊपर का या नीचे का प्रदेश है वह भी पुद्गल के दो प्रदेशों से स्पृष्ट होने के कारण नयम- तानुसार भिन्न है, तथा पास के दो प्रदेश एक एक परमाणु का परस्पर व्यवधान से स्पर्श करते हैं इस प्रकार छह धर्मास्तिकायप्रदेशों से द्रव्यणुक स्कन्ध की स्पर्शना होती है । तथा-पूर्वोक्त इस नयमत का जब आश्रय नहीं किया जाता है-तब जघन्य से चार ही धर्मास्तिकाय- प्रदेशों द्वारा द्रव्यणुक स्कन्ध की स्पर्शना होती है । वह इस प्रकार से

લોકાન્તમાં દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ તેના એક પ્રદેશને અવગાહિત કરીને રહે છે અને એજ લોકાન્તના એક પ્રદેશમાં ધર્માસ્તિકાયાદિક દ્રવ્યોના પ્રદેશ પણ અવગાહિત થઈને રહે છે, આ રીતે તે લોકાન્તનો એક પ્રદેશ એક હોવા છતાં પણ પ્રતિદ્રવ્ય દ્વારા અવગાહી હોવાને કારણે ભિન્ન જ માનવો પડશે, એવી એક નયની માન્યતા છે. આ મત અનુસાર એક હોવા છતાં પણ તે અવગાહ પ્રદેશ ભિન્ન હોવાને કારણે પુદ્ગલના તે જ પ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ થાય છે તથા જે તેમની ઉપરનો અથવા નીચેનો પ્રદેશ છે તે પણ પુદ્ગલના જ પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ હોવાને કારણે નયમતાનુસાર ભિન્ન છે. તથા પાંસેના જ પ્રદેશ એક એક પરમાણુના પરસ્પરના વ્યવધાનથી સ્પર્શ કરે છે આ રીતે છ ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશો વડે જ આણુવાળા સ્કંધની સ્પર્શના થાય છે. તથા- પૂર્વોક્ત નયમતનો જો આધાર ન લેવામાં આવે, તો ઓછામાં ઓછા ચાર જ ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશો દ્વારા જ આણુવાળા સ્કંધની સ્પર્શના થાય છે. તે

મવેત્ ઉપરિ અધઃ પાર્શ્વદ્વયેન ચ ઇતિ, અથવા અત્ર યદ્ બિન્દુદ્વયં તત્પરમાણુદ્વય-
મિતિ મન્તવ્યમ્, તત્ર ચાર્વાચીનાઃ પરમાણુર્ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશેન અર્ચાગુર્વર્તિના
સ્પૃષ્ટઃ પરમાગવર્તી ચ પરમાણુઃ પરતઃ રિચિતેન ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશેન સ્પૃષ્ટઃ
इत्येवं द्वौ, एतं ययोः प्रदेशयोर्मध्ये परमाणुद्वयं स्थाप्यते तयोरेतनाभ्यां प्रदे-
शाभ्यां तौ स्पृष्टौ-प्रथमेन प्रथमः, द्वितीयेन द्वितीयः, इत्येवं द्वौ, द्वौचावगाढत्वा-
देवं स्पृष्टौ इत्येवं पट्-यंत्रस्याकारो यंत्रपृष्ठे प्रथमअंके अवलोकनीयं.

उत्कृष्टेन तु द्वादशभिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पर्शना भवति, तथाहि-परमाणु-

ऊपर नीचे के दो प्रदेशों से और आजूबाजू के दो प्रदेशों से-इस प्रकार
चार धर्मास्तिकाय प्रदेशों द्वारा यह जघन्य स्पर्शना होती है। अथवा-
यहां जो दो बिन्दुएँ हैं वे दो परमाणु हैं ऐसा जानना चाहिये-इनमें
पहिली तरफ का परमाणु पहिली तरफ के धर्मास्तिकाय प्रदेशों द्वारा
स्पृष्ट होता है, और परमाणवर्ती परमाणु परमाणवर्ती धर्मास्तिकाय
प्रदेश द्वारा स्पृष्ट होना है। तथा जिन दो प्रदेशों के बीच में परमाणु
द्वय स्थापित किये गये हैं, वे अग्रतन दो प्रदेशों द्वारा स्पृष्ट होते हैं-
प्रथम से प्रथम, और द्वितीयप्रदेश से द्वितीय-इस प्रकार से चार प्रदेश
हो जाते हैं। और जहां जहां ये दो परमाणु अवगाढ हैं वहां के दो
प्रदेशों की स्पर्शना-इस प्रकार छह प्रदेश की जघन्य स्पर्शना होती है।
जघन्य पद में यह स्पर्शक प्रदेशों द्वारा स्पर्शना का आकार यंत्र के
पृष्ठ में नं. १ में देखलेवे.

उत्कृष्ट स्पर्शनां जो धर्मास्तिकाय के १२-प्रदेशों द्वारा होती है

સ્પર્શનાનું સ્પર્શીકરણ આ પ્રમાણે છે-ઉપર નીચેના બે પ્રદેશો વડે અને
આસપાસના બે પ્રદેશો વડે, આ પ્રકારે ચાર ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશો વડે તે
સ્પર્શના થાય છે અથવા-ઓછી જે બે બિંદુઓ છે, તેમને બે પરમાણુ માની
લો. તેમાંના એક તરફનો પરમાણુ એક તરફના ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશો દ્વારા સ્પર્ષિત
થાય છે, અને બીજી તરફનો પરમાણુ બીજી તરફના ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશો દ્વારા
સ્પર્ષિત થાય છે તથા જે બે પ્રદેશોની વચ્ચે બે પરમાણુને સ્થાપિત કરવામાં
આવ્યા છે તેઓ અગ્રતન બે પ્રદેશો દ્વારા સ્પર્ષિત થાય છે-પહેલા પ્રદેશ વડે
પહેલો અને બીજા પ્રદેશ વડે બીજો, આ રીતે ચાર પ્રદેશ થઈ જાય છે અને
જ્યાં તે બે પરમાણુ અવગાઢ છે, ત્યાંના બે પ્રદેશોની સ્પર્શના-આ પ્રકારે છ
પ્રદેશોની જઘન્ય (ઓછામાં ઓછી) સ્પર્શના થાય છે. ઓછામાં ઓછા ૬
સ્પર્શક પ્રદેશો દ્વારા થતા સ્પર્શની આકૃતિ યંત્રના પેજમાં નં. ૧ ની જોધ લેવી.

પુદ્ગલાસ્તિકાયના બે પ્રદેશોની ધર્માસ્તિકાયના વધારેમાં વધારે ૧૨-પ્રદેશો
વડે સ્પર્શના થાય છે. આ બાબતનું હવે સ્પર્શીકરણ કરવામાં આવે છે-બે

द्वयेन द्विप्रदेशावगाहत्वात् स्पृष्टौ, द्वौ चाधस्तनी च द्वौ, पूर्वपश्चिमपार्श्वयोश्च द्वौ द्वौ, दक्षिणोत्तरपार्श्वयोश्च एकैक इत्येवमेव भेदे द्वादश इति भावः । उत्कृष्टपदे द्वादश स्पर्शप्रदेशककोष्ठकम् यत्र पृष्ठे द्वितीयांके अवलोकनीयम्

‘एवं अहमस्थिकायपएसेहि वि’ एवं-पूर्वोक्तरीत्यैव, अधर्मास्तिकायप्रदेशै-
रपि जघन्येन षड्भिः, उत्कृष्टेन द्वादशभिः द्वौ पुद्गलास्तिकायप्रदेशौ स्पृष्टौ
भवत, उक्तयुक्तेः २ गौतमः पृच्छति-‘केवइएहि आगासत्थिकायपएसेहि-पुद्ग-?’
हे भदन्त ! कियद्भिः आकाशास्तिकायप्रदेशैः द्वौ पुद्गलास्तिकायप्रदेशौ स्पृष्टौ
भवतः ? भगवानाह-‘वारसहि, सेसं जहा धम्मत्थिकायस्स’ हे गौतम !-द्वादशभिः

वह इस प्रकार से-परमाणुद्वय द्वारा अवगाहित छुए स्थान के दो प्रदेश,
नीचे के दो प्रदेश और ऊपर के दो प्रदेश, पूर्वपश्चिम पार्श्व के दो दो प्रदेश,
तथा दक्षिण उत्तर पार्श्व का एक एक प्रदेश इस प्रकार से धर्मास्तिकाय
के १२ प्रदेशों द्वारा उत्कृष्ट स्पर्शना होती है । उत्कृष्ट पद में १२ स्पर्शक
प्रदेशों द्वारा स्पर्शना का आकार यंत्रपृष्ठ में नं. २ दो देख लेंगे :

‘एवं अहमस्थिकायपएसेहि वि’ इसी प्रकार ६ अधर्मास्तिकायप्रदेशों
द्वारा पुद्गलास्तिकाय के दो प्रदेश जघन्य से स्पृष्ट होते हैं, और अध-
र्मास्तिकाय के १२ प्रदेशों द्वारा पुद्गलास्तिकाय के दो प्रदेश उत्कृष्ट से
स्पृष्ट होते हैं । इस विषय के स्पष्टीकरण में युक्ति पूर्वोक्त जैसी ही है । २।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘केवइएहि आगासत्थिकायपएसेहि-
पुद्ग-’ हे भदन्त ! कितने आकाशास्तिकाय प्रदेशों द्वारा पुद्गलास्तिकाय
के दो प्रदेश स्पृष्ट होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘वारसहि सेसं
जहा धम्मत्थिकायस्स’ हे गौतम !-१२ आकाशास्तिकाय प्रदेशों द्वारा

परमाणु द्वारा अवगाहित थियेला स्थानना के प्रदेश, नीचेना के प्रदेश अने
उपरना के प्रदेश, पूर्वपश्चिम तरइना अण्णे प्रदेश, तथा दक्षिणउत्तर तरइना
ओइ ओइ प्रदेश आ रीते धर्मास्तिकायना वधारेमा वधारे आर प्रदेशो वडे
स्पर्शना थाय छे वधारेमा वधारे १२ स्पर्शकप्रदेशो द्वारा स्पर्शनानी
आकृति यंत्रियेज्जमा नं. २ के नी ओध लेवी.

“एवं अहमस्थिकायपएसेहि वि” ओज्ज प्रमाणे पुद्गलास्तिकायना के
प्रदेशो ओछाभा ओछा ६ अने वधारेमा वधारे १२ अधर्मास्तिकायप्रदेशो
वडे स्पृष्ट थाय छे आ विषयनुः स्पृष्टीकरण, उपरना स्पृष्टीकरण
प्रमाणे ज्ज समज्जवुः

गौतम स्वामीने प्रश्न-“केवइएहि आगासत्थिकायपएसेहि पुद्ग” हे
भगवन् ! पुद्गलास्तिकायना के प्रदेशो आकाशास्तिकायना केटला प्रदेशो
वडे स्पृष्ट थाय छे ?

भडावीर प्रभुने उत्तर-“वारसहि, सेसं जहा धम्मत्थिकायस्स” हे

આકાશસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ દ્વૌ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશૌ સ્પૃષ્ટૌ ભવતઃ, અત્ર જઘન્યપદા
ભાવો બોધ્યઃ લોકાન્તેઽપિ આકાશપ્રદેશાનામ્ સદ્ભાવાત્, અત એવ દ્વાદશમિ
રિત્યેવોક્તમ્. શેષં યથા ધર્માસ્તિકાયસ્ય પ્રતિપાદિતં તથૈવાત્રાપિ પ્રતિપાદનીયમ્,
તથા ચાભિલાપક્રમઃ-દ્વૌ ભદન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશૌ કિયદ્વિઃ જીવાસ્તિકાય-
પ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટૌ ભવતઃ૪, એવં પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશૈરપિ અનન્તૈઃ દ્વૌ પુદ્ગલાસ્તિકાય-
પ્રદેશૌ સ્પૃષ્ટૌ ભવતઃ૫, અદ્વાસમયૈસ્તુ સ્યાત્ સ્પૃષ્ટૌ ભવતઃ, સ્યાત્ સ્પૃષ્ટૌ નાપિ
ભવતઃ, તત્રાપિ યદા સ્પૃષ્ટૌ તદા નિયમપ્રાદનન્તૈઃ અદ્વાસમયૈઃ સ્પૃષ્ટૌ ભવતઃ૬।

દો પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશ સ્પૃષ્ટ હોતે હૈ-યહાં પર જઘન્ય પદ કા અભાવ
જાનના ચાહિયે-ક્યોંકિ લોકાન્ત મેં મી આકાશપ્રદેશોં કા સદ્ભાવ હૈ।
હસી કારણ યહાં કેવલ ૧૨ પ્રદેશોં દ્વારા હી સ્પર્શના કહી ગઈ હૈ।
બાકી કા કથન ધર્માસ્તિકાય કા જૈસા કહાં ગયા હૈ વૈસા હી જાનના
ચાહિયે। તથા ચ અભિલાપક્રમ હસ પ્રકાર સે હૈ-હે ભદન્ત ! દો પુદ્ગ-
લાસ્તિકાયપ્રદેશ કિતને જીવાસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈ ?
હે ગૌતમ ! દો પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશ અનન્તજીવાસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા
સ્પૃષ્ટ હોતે હૈ। હસી પ્રકાર દો પુદ્ગલાસ્તિકાય પ્રદેશ અનન્ત પુદ્ગલાસ્તિ-
કાયપ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈ। અદ્વાસમયોં દ્વારા વે કદાચિત્ સ્પૃષ્ટ
હોતે હૈ ઓર કદાચિત્ સ્પૃષ્ટ નહીં હોતે હૈ। યદિ વે પુદ્ગલાસ્તિકાય કે
દો પ્રદેશ અદ્વાસમયોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોં તો નિયમ સે અનન્ત અદ્વાસમયોં

ગૌતમ ! ૧૨ આકાશસ્તિકાયપ્રદેશો દ્વારા બે પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશો સ્પૃષ્ટ
થાય છે. અહીં જઘન્ય પદનો અભાવ સમજવો, કારણ કે લોકાન્તમાં પણ
આકાશપ્રદેશોનો સદ્ભાવ છે. તેથી જ અહીં કેવળ ૧૨ પ્રદેશો વડે જ
સ્પર્શના કહેવામાં આવી છે. બાકીનું ધર્માસ્તિકાયને અનુલક્ષીને જેવું
કથન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ સમજવું જેમ કે-આ પ્રકારનો અભિ-
લાપક્રમ આગળ સમજવો-“હે ભગવન્ ! બે પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશો કેટલા
જીવાસ્તિકાયપ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે ?” “હે ગૌતમ ! બે પુદ્ગલ સ્તિકાય-
પ્રદેશો અનંત જીવાસ્તિકાયપ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે.” એજ પ્રમાણે બે
પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશો અનંત પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે. અદ્વા-
સમયો દ્વારા તેઓ ક્યારેક સ્પૃષ્ટ થાય છે અને ક્યારેક સ્પૃષ્ટ થતા નથી. બે
પુદ્ગલાસ્તિકાયના બે પ્રદેશો અદ્વાસમયો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે તો નિયમથી જ
અનંત અદ્વાસમયો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે. સમયક્ષેત્રમાં (અદીદીપમાં) જ તેઓ
અદ્વાસમયો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે, સમયક્ષેત્રની બહારના ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ

સમયક્ષેત્રાદ્ બહિરપેક્ષયા ન સ્પૃષ્ટૌ ભવતઃ તત્રાદ્વાકાલાભાવાત્, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-
'તિન્નિ મંતે! પોગલત્થિકાયપપસા કેવહ્મહિં ધમ્મત્થિકાયપપસેહિં પુટ્ઠા?' હે
મદન્ત! ત્રયઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશાઃ કિયદ્ધિઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટાઃ
ભવન્તિ? મગવાનાહ-‘જહજ્જપપ અદ્ધહિં, ઉક્કોસપપ સત્તરસહિં, એવં અહમ્મત્થિકાય-
પપસેહિં વિ’ હે ગૌતમ! જઘન્યપદે-જઘન્યેન, અષ્ટભિઃ, ઉત્કુષ્ટપદે-ઉત્કુષ્ટેન,
સપ્તદશભિઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ ત્રયઃ પુદ્ગલારિતિકાયપ્રદેશાઃ સ્પૃષ્ટાઃ ભવન્તિ, તત્ર
જઘન્યેન પૂર્વોક્તનયમતેન અવગાહપ્રદેશસ્ત્રિધા અવસ્તનોઽથવા ઉપરિતનઃ ત્રિધા,

દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં । સમય ક્ષેત્ર કે બાહર કી અપેક્ષા વે સ્પૃષ્ટ નહીં હોતે
હૈં । ક્યોંકિ વહાં પર અદ્વાસમયકા અભાવ હૈં । અથ ગૌતમ પ્રશ્ન સે
એસા પૂછતે હૈં-‘તિન્નિ મંતે! પોગલત્થિકાયપપસા કેવહ્મહિં ધમ્મ-
ત્થિકાયપપસેહિં પુટ્ઠા’ પુદ્ગલાસ્તિકાય કે ત્રીન પ્રદેશ ધર્માસ્તિકાય કે
કિતને પ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘જહજ્જપપ
અદ્ધહિં, ઉક્કોસપપ સત્તરસહિં, એવં અહમ્મત્થિકાયપપસેહિં વિ’ હે ગૌતમ!
પુદ્ગલાસ્તિકાય કે ત્રીન પ્રદેશ જઘન્ય સે ધર્માસ્તિકાય કે આઠ પ્રદેશોં
દ્વારા ઓર ઉત્કુષ્ટ સે ધર્માસ્તિકાય કે ૧૭ પ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં । હસી
મંકાર સે વે જઘન્ય સે અધર્માસ્તિકાય કે આઠ પ્રદેશોં દ્વારા ઓર
ઉત્કુષ્ટ સે ૧૭ પ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં । હસ વિષય મેં खुलाशा
કથન હસ પ્રકાર સે હૈં-ઘચપિ પુદ્ગલાસ્તિકાય કે ત્રીન પ્રદેશ જઘન્ય-
રૂપ સે એક પ્રદેશ મેં હી અવગાહ હોતે હૈં-પરન્તુ પૂર્વોક્ત નય કે મતા-

વિચાર કરવામાં આવે તો તેઓ અદ્વાસમયો વડે સ્પૃષ્ટ થતા નથી, કારણ
કે ત્યાં અદ્વાસમયનો અભાવ છે.

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન-“તિન્નિ મંતે! પોગલત્થિકાયપપસા કેવહ્મહિં
ધમ્મત્થિકાયપપસેહિં પુટ્ઠા” હે ભગવન્! પુદ્ગલાસ્તિકાયના ત્રણ પ્રદેશો
ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“જહજ્જપપ અદ્ધહિં, ઉક્કોસપપ સત્તરસહિં, એવં
અહમ્મત્થિકાયપપસેહિં વિ” હે ગૌતમ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના ત્રણ પ્રદેશો ધર્માસ્તિકાયના
ઓછામાં ઓછા આઠ પ્રદેશો વડે અને વધારેમાં વધારે ૧૭ પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ
થાય છે. એજ પ્રમાણે પુદ્ગલાસ્તિકાયના ત્રણ પ્રદેશો અધર્માસ્તિકાયના ઓછામાં
ઓછા આઠ પ્રદેશો વડે અને વધારેમાં વધારે ૧૭ પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય
છે. આ વિષયમાં નીચે પ્રમાણે સ્પષ્ટીકરણ આપવામાં આવ્યું છે-જો કે
પુદ્ગલાસ્તિકાયના ત્રણ પ્રદેશ જઘન્ય રૂપે એક પ્રદેશમાં જ અવગાહ હોય છે,

દ્વૌ પાર્શ્વતથેત્યેવમષ્ટૌ વોધ્યાઃ । અસ્યાકૃતિઃ યંત્રપૃષ્ઠે તૃતીયચતુર્થેકે અવલોકનીયા
 ઉત્કૃષ્ટેન તુ સપ્તદશવોધ્યાઃ યથા-પરમાણુત્રયેણ ત્રિપ્રદેશાવગાહત્વાત્ ત્રયઃ
 સ્પૃષ્ટાઃ, ત્રયોઽધસ્તનાઃ, ત્રય ઉપરિતનાઃ પૂર્વપશ્ચિમભાગે ત્રયસ્રયઃ,
 ઉત્તરદક્ષિણપાર્શ્વયોશ્ચૈકૈકઃ । ઇત્યેવં સર્વપોજનયા સપ્તદશ ભવન્તિ,
 અસ્યાકૃતિઃ યંત્રપૃષ્ઠે પંચમેકે અવલોકનીયા સપ્તદશસ્પર્શકપ્રદેશાઃ,

નુસાર વે ત્રીન પ્રદેશ મેં અવગાહ હુપ માને જાતે હૈં-ઇસ પ્રકાર ત્રીન
 પરમાણુઓ દ્વારા અવગાહપ્રદેશ ત્રીન પ્રકાર કા માન લિયા જાતા હૈ ।
 ઓર इनके नीचे के अथवा ऊपर के प्रदेश तीन, और दो प्रदेश इनकी
 आजूबाजू के, इस प्रकार धर्मास्तिकाय के आठ प्रदेशों द्वारा पुद्गलास्ति-
 काय के तीन प्रदेशों की स्पर्शना होती है-यह जघन्य स्पर्शना है ।
 इसका आकार यंत्रपृष्ठ में नं० ३ में और ४ में देख लें

નીચે કે ત્રીન પ્રદેશકા આકાર, ઊપર કે ત્રીન પ્રદેશ કા આકાર
 તથા ઉત્કૃષ્ટ સ્થે જો ધર્માસ્તિકાય કે ૧૭ પ્રદેશો દ્વારા પુદ્ગલાસ્તિકાય
 કે ત્રીન પ્રદેશો કી સ્પર્શના કહી ગઈ-વહ ઇસ પ્રકાર સે હૈ-જહાં પુદ્ગ-
 લાસ્તિકાય કે ત્રીન પ્રદેશ અવગાહિત હો રહે હૈં વે ત્રીન પ્રદેશ ઉનકે
 દ્વારા સ્પૃષ્ટ હૈં, ત્રીન પ્રદેશ ઊપર કે ઓર ત્રીન પ્રદેશ નીચે કે
 ઉનકે દ્વારા સ્પૃષ્ટ હૈં, તથા પૂર્વપશ્ચિમભાગ કે ત્રીન ત્રીન પ્રદેશ ઓર
 ઉત્તરદક્ષિણપાર્શ્વકા એક ૨ પ્રદેશ સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ । ઇસ પ્રકાર સે ધર્મા-
 સ્તિકાય કે ૧૭ પ્રદેશો દ્વારા પુદ્ગલાસ્તિકાય કે ત્રીન પ્રદેશો કી ઉત્કૃષ્ટ-
 રૂપ સે સ્પર્શના હોતી હૈ । ઇસકા આકાર યંત્રપૃષ્ઠ મેં નં० ૫ મેં દેખ લેવે

પરંતુ પૂર્વોક્ત નયની માન્યતા અનુસાર તેમને ત્રણ પ્રદેશમાં અવગાહ થયેલા
 મનાય છે. આ રીતે ત્રણ પરમાણુઓ દ્વારા અવગાહપ્રદેશ ત્રણ પ્રકારના
 માની લેવામાં આવે છે અને તેમની નીચેના અથવા ઉપરના ત્રણ પ્રદેશ,
 અને બે તેમની આજૂબાજૂના પ્રદેશ, આ પ્રકારે ધર્માસ્તિકાયના આઠ પ્રદેશો
 દ્વારા પુદ્ગલાસ્તિકાયના ત્રણ પ્રદેશોની સ્પર્શના થાય છે. આ જઘન્ય સ્પર્શના
 સમજવી તેની આકૃતિ યંત્રપૃષ્ઠમાં નં. ૩ અને ૪ માં જોઈ લેવી.

વધારેમાં વધારે ૧૭ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો દ્વારા ત્રણ પુદ્ગલાસ્તિકાય
 પ્રદેશોની સ્પર્શનાનું સ્પષ્ટીકરણ-જ્યાં પુદ્ગલાસ્તિકાયના ત્રણ પ્રદેશ અવગાહિત
 થઈ રહેલા છે, તે ત્રણ પ્રદેશો તેમના દ્વારા સ્પૃષ્ટ છે. ત્રણ પ્રદેશ ઉપરના
 અને ત્રણ પ્રદેશ નીચેના તેમના દ્વારા સ્પૃષ્ટ છે. તથા પૂર્વપશ્ચિમ ભાગના
 ત્રણ ત્રણ પ્રદેશ અને ઉત્તરદક્ષિણ ભાગના એક એક પ્રદેશ સ્પૃષ્ટ થાય છે.
 આ રીતે ધર્માસ્તિકાયના વધારેમાં વધારે ૧૭ પ્રદેશો દ્વારા પુદ્ગલાસ્તિકાયના
 ત્રણ પ્રદેશોની સ્પર્શના થાય છે તેની આકૃતિ યંત્રપૃષ્ઠમાં નં. ૫ માં જોઈ લેવી.

एवं-पूर्वोक्तरीतिरैव, अधर्मास्तिकायप्रदेशैरपि जघन्येन अष्टभिः, उत्कृष्टेन सप्त-
दशभिः त्रयः पुद्गलास्तिकायप्रदेशाः स्पृष्टा भवन्ति २, गौतमः पृच्छति-‘केवह-
एहिं आगासत्थिकायपएसेहिं पुट्ठा?’ हे भदन्त ! कियद्धिः आकाशास्ति-
कायप्रदेशैः त्रयः पुद्गलास्तिकायप्रदेशाः स्पृष्टा भवन्ति ? भगवानाह-
‘सत्तरसहिं’ हे गौतम ! सप्तदशभिः आकाशास्तिकायप्रदेशैः, त्रयः पुद्गला-
स्तिकायप्रदेशाः स्पृष्टा भवन्ति ३, अत्रापि जघन्यपदाभावो बोध्यो लोकान्ते
आकाशप्रदेशानां सद्भावात् ‘शेषं जहा धम्मत्थिकायस्स’, शेषं जीवपुद्गलाद्वा-
विषयकं प्रकरणं यथा धर्मास्तिकायस्य प्रतिपादितं तथैवात्रापि प्रतिपत्तव्यम्,
तथा चाभिलापक्रमस्त्वेवं बोध्यः-त्रयः भदन्त ! पुद्गलास्तिकायप्रदेशाः कियद्धिः

इसी प्रकार से अधर्मास्तिकाय के ८ प्रदेशों द्वारा जघन्य स्पर्शना और
उसके १७ प्रदेशों द्वारा उत्कृष्ट स्पर्शना होती है ऐसा जानना चाहिये ।

अब गौतमप्रभु से ऐसा पूछते हैं ‘केवहएहिं आगासत्थिकायपएसेहिं-
पुट्ठा’ हे भदन्त ! कितने आकाशास्तिकाय प्रदेशों द्वारा पुद्गलास्ति-
काय के तीन प्रदेशों की स्पर्शना होती है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते
हैं-‘सत्तरसहिं’ हे गौतम ! १७ आकाशास्तिकाय प्रदेशों द्वारा पुद्ग-
लास्तिकाय के तीन प्रदेशों की स्पर्शना होती है । यहां पर भी जघन्य-
पद का अभाव जानना चाहिये । क्योंकि लोकान्त में आकाशप्रदेशों
का सद्भाव रहता है । ‘सेसं जहा धम्मत्थिकायस्स’ इसके आगे का
जीव, पुद्गल और अद्धाविषयक प्रकरण है जैसा धर्मास्तिकाय का कहा
जा चुका है, वैसा ही जानना चाहिये । तथा च अभिलाप क्रम इस

એજ પ્રમાણે અધર્માસ્તિકાયના આઠમાં આઠ આઠ અને વધારેમાં
વધારે ૧૭ પ્રદેશો વડે પુદ્ગલાસ્તિકાયના ત્રણ પ્રદેશોની સ્પર્શના
થાય છે, એમ સમજવું.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ કેવહએહિં આગાસત્થિકાયપએસેહિં પુટ્ઠા ?” હે
ભગવન્ ! કેટલા આકાશાસ્તિકાયના પ્રદેશો વડે પુદ્ગલાસ્તિકાયના ત્રણ
પ્રદેશોની સ્પર્શના થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ સત્તરસહિં ” હે ગૌતમ ! આકાશાસ્તિકાયના
સત્તર પ્રદેશો વડે પુદ્ગલાસ્તિકાયના ત્રણ પ્રદેશોની સ્પર્શના થાય છે. અહીં
પણ જઘન્યપદનો અભાવ જ સમજવો, કારણ કે લોકાન્તમાં આકાશપ્રદેશોનો
સદ્ભાવ રહે છે. “ સેસં જહા ધમ્મત્થિકાયસ્સ ” ત્યાર પછીનું કથન-જીવ,

જીવાસ્તિકાયપ્રદેશોઃ સ્પૃષ્ટાઃ ભવન્તિ ? ગૌતમ ! અનન્તૈઃ જીવાસ્તિકાયપ્રદેશોઃ ત્રયઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશાઃ સ્પૃષ્ટા ભવન્તિ ૪, एवं पुद्गलास्तिकायप्रदेशैरपि अनन्तैः त्रयः पुद्गलास्तिकायप्रदेशाः स्पृष्टा भवन्ति ५, અદ્વાસમયૈસ્તુ સ્યાત્ સ્પૃષ્ટાઃ સમયક્ષેત્રાપેક્ષયા સ્યાન્નો સ્પૃષ્ટાઃ સમયક્ષેત્રગદિરપેક્ષયા, તત્રાપિ યદા સ્પૃષ્ટા ભવન્તિ તદાપિ નિયમાદનન્તૈરેવ અદ્વાસમયૈઃ ત્રયઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશાઃ સ્પૃષ્ટાઃ बोध्याः, ‘ एवं एएणं गमेणं भाणियव्वं जाव दस, नवरं जहन्नपदे दोन्नि पक्खिवियव्वा, उक्कोसपए पंच ’ एवं पूर्वोक्तरीत्या, एतेन उपर्युक्तेन, ગમેન-અભિલાપ-ક્રમેણ, મણિતવ્યમ્ વક્તવ્યમ્, યાવત્ ચત્તારઃ, પચ્ચ, પદ્, સપ્પ, અષ્ટો, નવ, દશ વા

प्रकार से हैं-हे भदन्त ! तीन पुद्गलास्तिकाय प्रदेश जीवास्तिकाय के कितने प्रदेशों द्वारा स्पष्ट होते हैं । हे गौतम ! तीन पुद्गलास्तिकाय प्रदेश अनन्तजीवास्तिकायप्रदेशों द्वारा स्पष्ट होते हैं । इसी प्रकार से वे अनन्त पुद्गलास्तिकाय प्रदेशों द्वारा स्पष्ट होते हैं । तथा अद्वासमयों द्वारा वे कदाचित् स्पष्ट होते हैं और कदाचित् स्पष्ट नहीं होते हैं । यदि होते हैं तो वे नियम से अनन्त अद्वासमयों द्वारा स्पष्ट होते हैं । समयक्षेत्र की अपेक्षा से वे अनन्त अद्वासमयों द्वारा स्पष्ट होते हैं ऐसा जानना चाहिये । ‘ एवं एएणं गमेणं भाणियव्वं जाव दस, नवरं जहन्नपदे दोन्नि पक्खिवेयव्वा, उक्कोसपए पंच ’ इसी प्रकार इस उपर्युक्त अभिलाप क्रम से यावत्-चार, पांच, छह, सात, आठ,

પુદ્ગલ અને અદ્વાવિષયક કથન ધર્માસ્તિકાયના પૂર્વોક્ત કથન પ્રમાણે જ સમજવું જેમ કે તેમના વિષે આ પ્રકારના પ્રશ્નોત્તરો બનશે-

પ્રશ્ન-પુદ્ગલાસ્તિકાયના ત્રણ પ્રદેશો જીવાસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

ઉત્તર-હે ગૌતમ ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના ત્રણ પ્રદેશો જીવાસ્તિકાયના અનંત પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે. એજ પ્રમાણે તેઓ અનંત પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે અદ્વાસમયો વડે તેઓ ક્યારેક સ્પૃષ્ટ થાય છે અને ક્યારેક સ્પૃષ્ટ થતા નથી જો તેઓ અદ્વાસમયો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે તો નિયમથી જ અનંત અદ્વાસમયો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે સમયક્ષેત્રની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે તો તેઓ અનંત અદ્વાસમયો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે, પરંતુ સમયક્ષેત્રની બહારના ક્ષેત્રમાં તેઓ તેમના દ્વારા સ્પૃષ્ટ થતા નથી, એમ સમજવું. “ एवं एएणं गमेणं भाणियव्वं जाव दस, नवरं जहन्नपदे दोन्नि पक्खिवेयव्वा, उक्कोसपए पंच ” એજ પ્રકારે-પૂર્વોક્ત પ્રશ્નોત્તરો દ્વારા ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ અને

પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશઃ વક્તવ્યાઃ, નવરં-વિશેષસ્તુ જઘન્યપદે દ્વૌ પ્રક્ષેપ્તવ્યૌ,
ઉત્કૃષ્ટપદે પશ્ચ પ્રક્ષેપ્તવ્યાઃ,

તથા-એકદ્વિત્ર્યાદિ પરમાણુનાં જઘન્યપદે ઉત્કૃષ્ટપદે ચ પ્રત્યેકં કતિ કતિ
સ્પર્શના-પ્રદેશા ભવન્તીતિ તત્પ્રકારોઽપિ પ્રદર્શ્યતે અત્ર સર્વત્રૈવ જઘન્યપદે વિવ
ક્ષિત પરમાણુતો દ્વિગુણા દ્વિસંખ્યાધિકાશ્ચ સ્પર્શકપ્રદેશા ભવન્તિ । ઉદાહરણમ્-
‘યથા એકઃ પરમાણુર્દ્વાભ્યાં ગુણને જાતૌ દ્વૌ, તયોર્દ્વિકસંમેલને જાતાશ્ચત્વારઃ સ્પર્શના’
પ્રદેશા જઘન્યપદે ભવન્તિ । એવં દ્વિત્ર્યાદિ દશપર્યન્તેષુ પરમાણુષુ યોજના કર્તવ્યા ।
ઉત્કૃષ્ટપદે તુ એકપરમાણુઃ પશ્ચગુણત્વે જાતાઃ પશ્ચ દ્વિકસંમેલને સપ્ત સ્પર્શક-

નો ઓર દશ તકકે પુદ્ગલાસ્તિકાય કે પ્રદેશ કહના ચાહિયે । પરન્તુ
જઘન્યપદ મેં દો કા ઓર ઉત્કૃષ્ટ પદ મેં પાંચ કા પ્રક્ષેપ કરના ચાહિયે ।

તથા-એક દો ત્રીન આદિ પરમાણુઓં કે જઘન્યપદ મેં ઓર ઉત્કૃષ્ટ
પદ મેં પ્રત્યેક કે કિતને ૨ સ્પર્શના પ્રદેશ હોતે હેં એસા મી સૂત્ર-
કાર દિલાતે હેં-હસ પ્રકાર મેં સર્વત્ર હી જઘન્યપદ મેં વિવક્ષિત
પરમાણુ સે દૂને ઓર દો સંખ્યા અધિક સ્પર્શક પ્રદેશ હોતે હેં, જૈસે-
એક પરમાણુ દો સે ગુણા કરને પર દો પરમાણુ આતે હેં, इनके द्विक
સંમેલન મેં જો ચાર આતે હેં વે સ્પર્શના પ્રદેશ હેં ઓર વે જઘન્યપદ મેં
હેં । હસી પ્રકાર સે દો ત્રીન આદિ દશતક કે પરમાણુઓં સે એસી હી
યોજના કરની ચાહિયે । ઉત્કૃષ્ટપદ મેં એક પરમાણુ કો પાંચસે ગુણા
કરને પર પાંચ પરમાણુ હો જાતે હેં, इनमें द्विक संमेलन से अर्थात्

હસ સુધીના પુદ્ગલાસ્તિકાયના પ્રદેશોની ધર્માસ્તિકાયાદિના પ્રદેશો વડે સ્પર્શ-
નાનું કથન કરવું જોઈએ પરન્તુ વિશેષતા એટલી જ છે કે પ્રત્યેક જઘન્યપદમાં
ઉત્તરોત્તર બે પ્રદેશોની અને ઉત્કૃષ્ટ પદમાં પાંચની વૃદ્ધિ કરતા જવું જોઈએ.

તથા-એક, બે, ત્રણ આદિ પરમાણુઓના જઘન્ય પદમાં અને ઉત્કૃષ્ટ
પદમાં પ્રત્યેકના કેટલા કેટલા સ્પર્શના પ્રદેશ હોય છે તે આ પ્રકારે પણ ગણી
શકાય છે-જઘન્યપદમાં સ્પર્શકપ્રદેશોની સંખ્યા નક્કી કરવા માટે પરમાણુની
એટલી સંખ્યા આપી હોય તેના બમણાં કરી બે ઉમેરવા જેમ કે એક પર-
માણુના બમણા કરવાથી બે આવે અને તેમાં બે ઉમેરવાથી ચાર આવે આ
રીતે ઓછામાં ઓછા ચાર સ્પર્શક પ્રદેશો આવે છે, એજ પ્રમાણે બેથી
લઈને હસ પર્યન્તના પરમાણુઓના જઘન્ય સ્પર્શક પ્રદેશો પણ ગણી શકાય
છે. ઉત્કૃષ્ટ સ્પર્શકોની સંખ્યા નક્કી કરવા માટે પરમાણુના પાંચ ગણાં કરી
બે ઉમેરવા જેમ કે એક પરમાણુને પાંચ વડે ગુણવાથી પાંચ પરમાણુ થાય
છે. તેમાં બે ઉમેરવાથી સાત સ્પર્શક પ્રદેશો આવે છે એજ પ્રમાણે બેથી

પ્રદેશા ભવન્તિ । પૂર્વરીત્યૈવ દ્વિત્રિચતુરાદિ દશપરમાણુ પર્યન્તેષુ અપિ યોજનાઽવ-
સેયેતિ । इदमपि कोष्ठकेनैवज्ञातव्यम् । तच्च कोष्ठकं यंत्रपृष्ठे पष्ठे विलोकनीयम्

અત્રૈવં વોધ્યમ્-જઘન્યપદે પરમાણોઃ (પ્રદેશસ્ય) યે સ્પર્શના પ્રદેશા ભવન્તિ તેષુ
દ્વયોઃ પ્રક્ષેપણેન દ્વયોઃ પરમાણ્વોઃ જઘન્યપદે સ્પર્શના પ્રદેશા આયાન્તિ, एवं
पूर्वपूर्वेषु जघन्यस्पर्शनाप्रदेशेषु सर्वत्र उत्तरोत्तरं द्वि द्वि प्रक्षेपणेन त्रिः चतुः पञ्च-
षट्-सप्ता-ष्ट-नव-दश परमाणूनां जघन्यपदे स्पर्शना प्रदेशाः आगमिष्यन्ति ।
एवम् उत्कृष्टपदे एरुपरमाणोः स्पर्शनाप्रदेशेषु पञ्चप्रक्षेपणेन (संमेलनेन) द्वयोः
परमाण्वोरुत्कृष्टपदे स्पर्शना प्रदेशा आयान्ति । एवं पूर्वपूर्वेषु उत्कृष्टस्पर्शना-
प्रदेशेषु पञ्चपञ्चप्रक्षेपणेन त्र्यादिदशपर्यन्तानां परमाणूनामुत्कृष्टस्पर्शनाप्रदेशा

દોકે મિલાને સે સાત સ્પર્શક પ્રદેશ હોતે હૈ । इसी पूर्वीति से
दो तीन चार आदि शततक के परमाणुओं में भी योजना जाननी
चाहिये । इसकी आकृति यंत्रपृष्ठ के छठे अंक में देख लेवे कोष्ठक
से बात इस प्रकार जानी जा सकती है—

यहाँ ऐसा समझना-जघन्य पद में परमाणु के (प्रदेशके) जो स्पर्शना
प्रदेश होते हैं उनमें दो का प्रक्षेप करने से परमाणुओं के जघन्य
पद में स्पर्शनाप्रदेश आते हैं । इसी प्रकार पूर्व पूर्व जघन्य स्पर्शना
प्रदेशों में सर्वत्र उत्तरोत्तर दो दो का प्रक्षेप करने से तीन, चार, पांच,
छह, सात, आठ, नौ और दश इन परमाणुओं के जघन्यपद में स्पर्शना
प्रदेश आजावेगे, इसी प्रकार उत्कृष्ट पद में एक परमाणु के स्पर्शना
प्रदेशों में पांच का प्रक्षेप करने से-पांच मिलाने से दो परमाणुओं के
उत्कृष्टपद में स्पर्शना प्रदेश आ जाते हैं । इस प्रकार पूर्व पूर्व उत्कृष्ट

લઈને દસ પર્યન્તના પરમાણુઓના વધારેમાં વધારે સ્પર્શક પ્રદેશો પણ નક્કી કરી
શકાય છે આ વાત યંત્રના પેજમાં આપેલ નં. ૬ ની આકૃતિથી સ્પષ્ટ થાય છે—

સ્પષ્ટીકરણ-જઘન્ય પદમાં એક પરમાણુના (પ્રદેશના) જે સ્પર્શના પ્રદેશો
હોય છે તેમાં બે ઉમેરવાથી બે પરમાણુઓના જઘન્યપદમાં સ્પર્શના પ્રદેશ
આવી જાય છે એજ પ્રમાણે પ્રત્યેક આગળના જઘન્ય સ્પર્શના પ્રદેશોમાં
ઉત્તરોત્તર બખ્ખે પ્રદેશો ઉમેરવાથી ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ
અને દસ, પરમાણુઓના જઘન્ય સ્પર્શના પ્રદેશો અનુક્રમે ૮, ૧૦, ૧૨, ૧૪,
૧૬, ૧૮, ૨૦ અને ૨૨ આવશે એજ પ્રમાણે વધારેમાં વધારે સ્પર્શક
પ્રદેશો જાણવાની પદ્ધતિ બતાવવામાં આવે છે એક પરમાણુના વધારેમાં વધારે
સ્પર્શક પ્રદેશો ૭ છે. તેમાં પાંચ ઉમેરવાથી બે પરમાણુઓના સ્પર્શક પ્રદેશો

આગમિષ્યન્તિ-। તેવ યંત્રપૃષ્ઠે પૃષ્ઠાઙ્કસ્ય કોષ્ઠકેન જ્ઞાતવ્યાઃ। તદેવ વિસ્તરેણ પ્રરૂપયિતુમાહ-‘ચત્તારિ પોગ્ગલત્થિકાયપપ્પસા કેવદ્દાદહિં ધમ્મત્થિકાયપપ્પસેહિં પુટ્ઠા ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે ભદન્ત ! ચત્વારઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશાઃ કિયદ્ધમિઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટા ભવન્તિ ? મગવાનાહ-‘જહનપદે દસહિં, ઉક્કોસપદે બાવીસાણ’ હે ગૌતમ ! જઘન્યપદે-જઘન્યેન દશમિઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ, જઘન્યપદે દશપ્રદેશાત્મકકોષ્ઠકં યંત્રપૃષ્ઠે સપ્તમાઙ્કે વિલોકનીયમ્। ચતુષ્પ્રદેશસ્ય નયવિશેષાપેક્ષ્યા। સ્કન્ધરૂપેણ વિવક્ષિતત્વાત્, ઉત્કૃષ્ટપદે-ઉત્કૃષ્ટેન, દ્વાવિં,

સ્પર્શના પ્રદેશોં મેં પાંચ પાંચ કે મિલિાને સે તીન સે લેકર દશ પરમાણુઓં કે ઉત્કૃષ્ટ સે સ્પર્શના પ્રદેશ આજાવેગે। હસ સચ કથન કા સારાંશ એસા હૈ-સમસ્ત જઘન્યપદ મેં વિવક્ષિત પરમાણુ કો દુગુના કરના ચાહિયે ઓર ઉસમેં દો જોડ દેના ચાહિયે। ઉત્કૃષ્ટ પદ મેં વિવક્ષિત પરમાણુઓં કો પાંચગુણા કરના ચાહિયે ઓર આયે હુણ ઉસ સંખ્યા મેં દો જોડ દેના ચાહિયે। હસ પ્રકાર કરને સે વિવક્ષિત પરમાણુઓં કી જઘન્ય સ્પર્શના ઓર ઉત્કૃષ્ટ સ્પર્શના આજાતી હૈ। યહ બાત જઘન્યપદ મેં દશ પ્રદેશાત્મક કોષ્ઠક યંત્રપૃષ્ઠ કે સાતવેં અંક મેં દેલ લેવેં કોષ્ઠક દ્વારા જાનની ચાહિયે, સૂત્રકાર હસી કા વર્ણન અવ વિસ્તાર સે કરતે હૈ-‘ચત્તારિપોગ્ગલત્થિકાયપપ્પસા કેવદ્દાદહિં ધમ્મત્થિકાયપપ્પસેહિં પુટ્ઠા’ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-હે ભદન્ત ! ચાર પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશ કિતને ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ-‘જહનપપ્પ દસહિં ઉક્કોસપપ્પ બાવીસાણ’ હે ગૌતમ ! જઘન્ય સે દશ ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશોં દ્વારા ચાર પુદ્ગલાસ્તિ-

૧૨ આવે છે એજ પ્રમાણે પાંચ પાંચની ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ કરતા જવાથી ત્રણથી લઈને હસ સુધીના પરમાણુઓના ઉત્કૃષ્ટ સ્પર્શના પ્રદેશો અનુક્રમે ૧૭, ૨૨, ૨૭, ૩૨, ૩૭, ૪૨, ૪૭ અને પર આવશે આ કથનનો સારાંશ એ છે કે જઘન્ય પદમાં જેટલા પરમાણુ સ્પર્શકોની સંખ્યા જાણવી હોય તેટલા પરમાણુના ખમણાં કરી બે ઉમેરવાથી ઓછામાં ઓછા કેટલા સ્પર્શકો હશે, તે જાણી શકાશે પરમાણુઓના પાંચ ગણાં કરી બે ઉમેરવાથી તે પરમાણુઓના ઉત્કૃષ્ટ-સ્પર્શકોની સંખ્યા જાણી શકાશે આ વાત જઘન્યપદમાં દશ પ્રદેશાત્મક કોષ્ઠક યંત્રપૃષ્ઠમાં નં. ૭ માં કોઠાની મહત્તી પણ સમજી શકાય તેમ છે.

હવે સૂત્રકાર આ વાત વિસ્તારપૂર્વક સમજાવે છે-

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ચત્તારિ પોગ્ગલત્થિકાયપપ્પસા કેવદ્દાદહિં ધમ્મત્થિકાયપપ્પસેહિં પુટ્ઠા ?” હે ભગવન ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના ચાર પ્રદેશો કેટલા ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર-“જહનપપ્પ દસહિં ઉક્કોસપપ્પ બાવીસાણ” હે ગૌતમ ! ઓછામાં ઓછા હસ અને વધારેમાં વધારે બાવીશ ધર્માસ્તિકાય.

શત્યા ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈશ્વચારઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશાઃ સ્પૃષ્ટા ભવન્તિ ।
 ઉત્કૃષ્ટપદે દ્વાવિંશતિ સ્પર્શકપ્રદેશાનાં કોષ્ઠકમ્ યંત્રપૃષ્ઠે અષ્ટમાઙ્કે વિલોકનીયમ્ ।
 ગૌતમઃ પૃચ્છતિ ‘ પંચ પુદ્ગલત્થિકાયપપ્પસા કેવહ્ણહિં ધમ્મત્થિકાયપપ્પસેહિં
 પુદ્ધા ? ’ હે ભદન્ત ! પચ્ચપુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશાઃ કિયદ્ધમિઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ
 સ્પૃષ્ટા ભવન્તિ ? ભગવાનાહ-‘જહ્નપપ્પે વારસહિં, ઉક્કોસપ્પે સત્તાવીસાપ્પે’ હે
 ગૌતમ ! જઘન્યપદે-જઘન્યેન દ્વાદશમિઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ, ઉત્કૃષ્ટપદે-ઉત્કૃ-
 ષ્ટેન, સપ્પવિંશત્યા ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ પચ્ચપુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશાઃ સ્પૃષ્ટા ભવન્તિ ।
 ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘હ પોદ્ગલત્થિકાયપપ્પસા’ હે ભદન્ત ! ૫૨ પુદ્ગલાસ્તિકાય-

કાય પ્રદેશ સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં । જઘન્યપદ મેં પુદ્ગલાસ્તિકાય કે ચાર
 પ્રદેશ ધર્માસ્તિકાય કે દશપ્રદેશોં દ્વારા જો સ્પૃષ્ટ હોતે કહે ગયે હૈં,
 ડનકા કોષ્ઠક યંત્રપૃષ્ઠમં સાત મેં દેખ લેવેં

ઉત્કૃષ્ટ પદ મેં પુદ્ગલાસ્તિકાય કે જો ચાર પ્રદેશ ધર્માસ્તિકાય
 કે ૨૨ પ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે કહે ગયે હૈં-ડનકા કોષ્ઠક કા
 યંત્રપૃષ્ઠ કે નં ૮ મેં દેખ લેવેં

અવ ગૌતમ પ્રમુ સે ઇસા પૂછતે હૈં-‘પંચ પોદ્ગલત્થિકાયપપ્પસા
 કેવહ્ણહિં ધમ્મત્થિકાયપપ્પસેહિં પુદ્ધા’ હે ભદન્ત ! પાંચ પુદ્ગલાસ્તિકાય
 પ્રદેશ કિનને ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં ? ઇસકે ઉત્તર
 મેં પ્રમુ કહતે હૈં-‘જહ્નપપ્પે વારસહિં, ઉક્કોસપ્પે સત્તાવીસાપ્પે’ હે ગૌતમ !
 પુદ્ગલાસ્તિકાય કે પાંચ પ્રદેશ જઘન્ય રૂપ સે ધર્માસ્તિકાય કે ૧૨
 પ્રદેશોં દ્વારા ઓર ઉત્કૃષ્ટરૂપ સે ધર્માસ્તિકાય કે ૨૭ પ્રદેશોં દ્વારા

પ્રદેશો વડે ચાર પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશો સ્પૃષ્ટ થાય છે, ઓછામાં ઓછા ઇસ
 ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો વડે ચાર પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશોની સ્પર્શનાનો કોઠો
 યંત્રપેજમાં સાતમા નંબરનો છે તે કોઠો જોધને સમજી લેવો.

ધર્માસ્તિકાયના વધારેમાં વધારે ૨૨ પ્રદેશો વડે પુદ્ગલાસ્તિકાયના ચાર
 પ્રદેશોની સ્પર્શના થાય છે આ વાત સ્પષ્ટ કરતો કોઠો યંત્રપેજમાં
 નં. ૮ માં જોધને સમજી લેવો.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ પંચ પોદ્ગલત્થિકાયપપ્પસા કેવહ્ણહિં ધમ્મત્થિ-
 કાયપપ્પસેહિં પુદ્ધા ? ” હે ભગવન ! પાંચ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશો કેટલા ધર્મા-
 સ્તિકાયપ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ જહ્નપપ્પે વારસહિં, ઉક્કોસપ્પે સત્તાવીસાપ્પે ”
 હે ગૌતમ ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના પાંચ પ્રદેશો ધર્માસ્તિકાયના ઓછામાં ઓછા
 ૧૨ પ્રદેશો વડે અને વધારેમાં વધારે ૨૭ પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે.

કાયપ્રદેશાઃ કિયદ્ભિઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટા ભવન્તિ ? મગવાનાહ—‘જહન્ન-
પપ્પ ચોદસહિં, ઉક્કોસપપ્પ વત્તીસાપ્પ’ હે ગૌતમ ! જઘન્યપદે—જઘન્યેન, ચતુર્દશભિઃ
ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ ઉત્ક્રુષ્ટપદે—ઉત્ક્રુષ્ટેન, દ્વાત્રિંશતા ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ પટ્ટપુદ્ગલા-
સ્તિકાયપ્રદેશાઃ સ્પૃષ્ટા ભવન્તિ । ગૌતમઃ પૂછન્તિ—‘સત્તપોગ્ગલત્થિકાયપપ્પસા
કેવહ્પહિં ધમ્મત્થિકાયપપ્પસેહિં પુદ્ગલ ?’ હે મદન્ત ! સપ્ત પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશાઃ
કિયદ્ભિઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટા ભવન્તિ ? મગવાનાહ—‘જહ્ણેણં સોલસહિં
ઉક્કોસેણં સત્તત્તીસાપ્પ’ હે ગૌતમ ! જઘન્યેન ષોડશભિઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ,
ઉત્ક્રુષ્ટેન સપ્તત્રિંશતા ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ સપ્તપુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશાઃ સ્પૃષ્ટા-

સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં । અબ્બ ગૌતમ પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હૈં—‘છ પોગ્ગલત્થિ-
કાયપપ્પસા’ હે મદન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકાય કે ૬ પ્રદેશ ધર્માસ્તિકાય કે
કિતને પ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હૈં—
‘જહન્નપપ્પ ચોદસહિં, ઉક્કોસપપ્પ વત્તીસાપ્પ’ હે ગૌતમ ! જઘન્યપદ મેં
ધર્માસ્તિકાય કે ૧૪ પ્રદેશોં દ્વારા ઓર ઉત્ક્રુષ્ટ પદ મેં ૩૨ પ્રદેશોં દ્વારા
પુદ્ગલાસ્તિકાય કે ૬ પ્રદેશ સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં । અબ્બ ગૌતમ પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે
હૈં—‘સત્ત પોગ્ગલત્થિકાયપપ્પસા કેવહ્પહિં ધમ્મત્થિકાયપપ્પસેહિં પુદ્ગલ ?’
હે મદન્ત ! સાત પુદ્ગલાસ્તિકાય પ્રદેશ ધર્માસ્તિકાય કે કિતને પ્રદેશોં
દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હૈં—‘જહ્ણેણં સોલસહિં
ઉક્કોસેણં સત્તત્તીસાપ્પ’ હે ગૌતમ ! પુદ્ગલાસ્તિકાય કે સાત પ્રદેશ જઘન્ય
પદ મેં ધર્માસ્તિકાય મેં ૧૬ પ્રદેશોં દ્વારા ઓર ઉત્ક્રુષ્ટ પદ ધર્માસ્તિકાય
કે ૩૭ પ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં । અબ્બ ગૌતમ પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન—“છ પોગ્ગલત્થિકાયપપ્પસા” ડે ભગવન્ ! પુદ્ગ-
લાસ્તિકાયના છ પ્રદેશો ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નુનેા ઉત્તર—“જહન્નપપ્પ ચોદસહિં, ઉક્કોસપપ્પ વત્તીસાપ્પ”
હે ગૌતમ ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના છ પ્રદેશો ધર્માસ્તિકાયના ઓછામાં ઓછા ૧૪
પ્રદેશો વડે અને વધારેમાં વધારે ૩૨ પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન—“સત્ત પોગ્ગલત્થિકાયપપ્પસા કેવહ્પહિં ધમ્મત્થિ-
કાયપપ્પસેહિં પુદ્ગલ ?” હે ભગવન્ ! સાત પુદ્ગલાસ્તિકાય પ્રદેશો કેટલા ધર્મા-
સ્તિકાયપ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નુનેા ઉત્તર—“જહ્ણેણં સોલસહિં, ઉક્કોસેણં સત્તત્તીસાપ્પ”
હે ગૌતમ ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના સાત પ્રદેશો ધર્માસ્તિકાયના ઓછામાં ઓછા
૧૬ પ્રદેશો વડે અને વધારેમાં વધારે ૩૭ પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે.

મવન્તિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘અટ્ટ પોગ્ગલત્થિકાયપપ્પસા કેવહ્મિં ધમ્મત્થિકાયપપ્પસેહિં પુટ્ઠા ?’ હે મદન્ત ! અટ્ટપુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશોઃ કિયદ્મિઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોઃ સ્પૃષ્ઠા મવન્તિ ? મગવાનાહ—‘જહ્ણણેણં અટ્ઠારસહિં ઉક્કોસેણં વીયાલીસાણ’ જઘ્ણ્યેન અટ્ઠાદશમિઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોઃ, ઉત્કૃષ્ટેન દ્વાવત્ત્વારિંશતા ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોઃ અટ્ટપુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશોઃ સ્પૃષ્ઠા મવન્તિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘નવપોગ્ગલત્થિકાયપપ્પસા કેવહ્મિં ધમ્મત્થિકાયપપ્પસેહિં પુટ્ઠા ?’ હે મદન્ત ! નવપુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશોઃ કિયદ્મિઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોઃ સ્પૃષ્ઠાઃ મવન્તિ ? મગવાનાહ—‘જહ્ણણેણં વીસાણ, ઉક્કોસેણં સીયાલીસાણ’ હે ગૌતમ ! જઘ્ણ્યેન ત્રિંશત્યા ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોઃ

‘અટ્ટપોગ્ગલત્થિકાયપપ્પસા કેવહ્મિં ધમ્મત્થિકાયપપ્પસેહિં પુટ્ઠા’ હે મદન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકાય કે આઠ પ્રદેશ ધર્માસ્તિકાય કે કિતને પ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈ ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘જહ્ણણેણં અટ્ઠારસહિં, ઉક્કોસેણં વીયાલીસાણ’ હે ગૌતમ ! પુદ્ગલાસ્તિકાય કે આઠ પ્રદેશ જઘ્ણ્યપદ મેં ધર્માસ્તિકાય કે ૧૯ પ્રદેશો દ્વારા ઓર ઉત્કૃષ્ટ પદ મેં ધર્માસ્તિકાય કે ૪૨ પ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈ । અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે ંસા પૂછતે હૈ—‘નવ પોગ્ગલત્થિકાયપપ્પસા કેવહ્મિં ધમ્મત્થિકાયપપ્પસેહિં પુટ્ઠા’ હે મદન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકાય કે નૌ પ્રદેશ ધર્માસ્તિકાય કે કિતને પ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘જહ્ણણેણં વીસાણ, ઉક્કોસેણં સીયાલીસાણ’ હે ગૌતમ ! પુદ્ગલાસ્તિકાય કે નૌ પ્રદેશ જઘ્ણ્ય પદ મેં ધર્માસ્તિકાય કે ૨૦ પ્રદેશો દ્વારા ઓર ઉત્કૃષ્ટ પદ મેં ધર્માસ્તિકાય

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન—“અટ્ટ પોગ્ગલત્થિકાયપપ્પસા કેવહ્મિં ધમ્મત્થિકાયપપ્પસેહિં પુટ્ઠા ?” હે ભગવન્ ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના આઠ પ્રદેશો ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનેા ઉત્તર—“જહ્ણણેણં અટ્ઠારસહિં, ઉક્કોસેણં વીયાલીસાણ” હે ગૌતમ ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના આઠ પ્રદેશો ધર્માસ્તિકાયના આઠામાં આઠા ૧૮ પ્રદેશો વડે અને વધારેમાં વધારે ૪૨ પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન—“નવ પોગ્ગલત્થિકાયપપ્પસા કેવહ્મિં ધમ્મત્થિકાયપપ્પસેહિં પુટ્ઠા ?” હે ભગવન્ ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના નવ પ્રદેશો ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનેા ઉત્તર—“જહ્ણણેણં વીસાણ, ઉક્કોસેણં સીયાલીસાણ” હે ગૌતમ ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના નવ પ્રદેશો ધર્માસ્તિકાયના આઠામાં આઠા ૨૦ પ્રદેશો વડે અને વધારેમાં વધારે ૪૭ પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે,

कायप्रदेशैः, उत्कृष्टेन सप्तचत्वारिंशता धर्मास्तिकायप्रदेशैः नवपुद्गलास्तिकायप्रदेशाः स्पृष्टा भवन्ति । गौतमः पृच्छति—‘ दस पोगलत्थिकायपएसा केवइएहिं धम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्ठा ? ’ हे भदन्त ! दशपुद्गलास्तिकायप्रदेशाः कियद्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टा भवन्ति ? भगवानाह—‘ जहण्णेणं वावीसाए, उक्कोसेणं वावन्नाए ’ हे गौतम ! जघन्येन द्वाविंशत्या धर्मास्तिकायप्रदेशैः उत्कृष्टेन द्वापञ्चाशता धर्मास्तिकायप्रदेशैः दशपुद्गलास्तिकायप्रदेशाः स्पृष्टा भवन्ति । ‘ आगासत्थिकायस्स सव्वत्थ उक्कोसगं भाणियव्वं ’ आकाशास्तिकायस्य सर्वत्र—एकप्रदेशिकाद्य-संख्यप्रदेशिकान्ते उत्कृष्टकम् उत्कृष्टपदमेव भणितव्यम्, न जघन्यकमितिभावः । आकाशस्य सर्वत्र सद्भावात् असंख्यप्रदेशत्वात् । गौतमः पृच्छति—‘ संखेज्जा भंते ! पोगलत्थिकायपएसा केवइएहिं धम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्ठा ? ’ हे भदन्त ! संखेयाः

काय के ४७ प्रदेशों द्वारा स्पृष्ट होते हैं ।

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘ दस पोगलत्थिकायपएसा केवइएहिं धम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्ठा ’ हे भदन्त ! पुद्गलास्तिकाय के १० दश प्रदेश धर्मास्तिकाय के कितने प्रदेशों द्वारा स्पृष्ट होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘ जहण्णेणं वावीसाए उक्कोसेणं वावन्नाए ’ हे गौतम ! धर्मास्तिकाय के २२ प्रदेशों द्वारा जघन्यरूप में, और धर्मास्तिकाय के ५२ प्रदेशों द्वारा उत्कृष्टरूप में १० पुद्गलास्तिकाय के प्रदेश स्पृष्ट होते हैं । ‘ आगासत्थिकायस्स सव्वत्थ उक्कोसगं भाणियव्वं ’ आकाशास्तिकाय का सर्वत्र—एकप्रदेशिक से लेकर असंख्यात प्रदेशिक तक में—उत्कृष्टाद ही कहना चाहिये—जघन्य पद नहीं, क्यों कि उसका सर्वत्र सद्भाव रहता है । अब गौतम से ऐसा पूछते हैं—‘ संखेज्जा भंते ! पोगलत्थिकायपएसा केवइएहिं धम्म-

गौतम स्वामीने प्रश्न—“ दस पोगलत्थिकायपएसा केवइएहिं धम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्ठा ? ” डे लगवन् ! पुद्गलास्तिकायना दस प्रदेशो धर्मास्तिकायना डेटला प्रदेशो वडे स्पृष्ट थाय छे ?

महावीर प्रभुने उत्तर—“ जहण्णेणं वावीसाए, उक्कोसेणं वावन्नाए ” डे गौतम ! पुद्गलास्तिकायना दस प्रदेशो धर्मास्तिकायना ओछाभां ओछा २२ प्रदेशो वडे अने वधारेभां वधारे पर प्रदेशो वडे स्पृष्ट थाय छे. “ आगासत्थिकायस्स सव्वत्थ उक्कोसगं भाणियव्वं ” आकाशास्तिकायनुं उत्कृष्ट पद ज सवत्र—ओक प्रदेशिकथी लधने असंख्यात प्रदेशिक सुधीना—कडेवुं नेधये—जघन्य पदनुं कथन करवुं नेधये नही, कारण डे तेना सवत्र सद्भाव रडे छे, अने ते असंख्यात प्रदेशवाणुं छे.

पुद्गलास्तिकायप्रदेशाः कियद्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टा भवन्ति ? भगवानाह—‘जहन्नपए तेणेव संखेज्जएणं दुगुणेणं दुरुवाहिएणं, उक्कोसपए तेणेव संखेज्जएणं पंचगुणेणं दुरुवाहिएणं’ हे गौतम ! जघन्यपदे जघन्येन, तेनैव—यत्संख्येयकोऽयं स्कन्धस्तेनैव प्रदेशसंख्येयकेन द्विगुणेन द्विरूपाधिकेन धर्मास्तिकायप्रदेशेन संख्येयाः पुद्गलास्तिकायप्रदेशाः स्पृष्टा भवन्ति, उत्कृष्टपदे—उत्कृष्टेन,

त्थिकाय पएसेहिं पुट्ठा’ हे भदन्त ! पुद्गलास्तिकाय के संख्यातप्रदेश धर्मास्तिकाय के कितने प्रदेशों द्वारा स्पृष्ट होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘जहन्नपए तेणेव संखेज्जएणं दुगुणेणं दुरुवाहिएणं उक्कोसपए तेणेव संखेज्जएणं पंचगुणेणं दुरुवाहिएणं’ हे गौतम ! पुद्गलास्तिकाय के संख्यातप्रदेश जघन्यपद में धर्मास्तिकाय के दो अधिक द्विगुणित संख्यातप्रदेशों द्वारा स्पृष्ट होते हैं और उत्कृष्टपद में वे दो अधिक पंचगुणित संख्यात प्रदेशों द्वारा स्पृष्ट होते हैं। इसको हम इस प्रकार से समझ सकते हैं—मानलो—जघन्यपद में २० प्रदेशिक स्कंध लोकान्त में एक प्रदेश में स्थित है—इसे पूर्वोक्त नयमतानुसार यों मानना चाहिये कि वह लोक के २० प्रदेशों में अवगाढ (रहा हुआ) है। सो जहां वह अवगाढ है वहां के उन २० प्रदेशों द्वारा तथा उसी नयमतानुसार अपने उपरितन या अधस्तन २० प्रदेशों द्वारा, एवं आजूबाजू के दो प्रदेशों द्वारा इस प्रकार धर्मास्तिकाय के ४२

गौतम स्वामीने प्रश्न—“संखेज्जा भवे ! पोगलत्थिकायपएसा केवइएहिं धम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्ठा ?” हे भगवन् ! पुद्गलास्तिकायना संख्यात प्रदेशो धर्मास्तिकायना केटला प्रदेशो वडे स्पृष्ट थाय छे ?

भडावीर प्रभुने उत्तर—“जहन्नपए तेणेव संखेज्जएणं दुगुणेणं दुरुवाहिएणं, उक्कोसपए तेणेव संखेज्जएणं पंचगुणेणं दुरुवाहिएणं” गौतम ! पुद्गलास्तिकायना संख्यात प्रदेशो धर्मास्तिकायना ओछाभां ओछा ते संख्यातना भमणु करतां जे अधिक प्रदेशो वडे स्पृष्ट थाय छे अने वधादेमां वधादे ते संख्यातना पांच गणुं करतां जे अधिक प्रदेशो वडे स्पृष्ट थाय छे. आ कथननुं स्पष्टीकरणु आ प्रमाणु करी सकाय—धारो के वीस प्रदेशिक ओक स्कंध लोकान्तमां ओक प्रदेशमां रहैलो छे. पूर्वोक्त नयमतानुसार ओवुं भानवुं जेधओ के ते लोकना २० प्रदेशोमां अवगाढ (रहैलो) छे तेथी ज्थां ते रहैलो छे त्यांना ते २० प्रदेशो द्वारा, तथा ओज नयमतानुसार पोताना उपरितन अथवा अधस्तन २० प्रदेशो द्वारा अने आजूबाजूना जे प्रदेशो द्वारा, आ नीते धर्मास्तिकायना ओछाभां ओछा ४२ प्रदेशो वडे पुद्गलास्तिकायना

તેનૈવ-યત્સંખ્યેયકોડયં સ્કન્ધસ્તેનૈવ પ્રદેશસંખ્યેકેન પચ્ચગુણેન દ્વિરૂપાધિકેન ધર્મા-
સ્તિકાયપ્રદેશેન સંખ્યેયાઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશાઃ સ્પૃષ્ટા ભવન્તિ, તયાદિ-જઘન્ય-
પદે વિંશતિપ્રદેશિકઃ સ્કન્ધો લોકાન્તે એકપ્રદેશે સ્થિતઃ, સચ નયમતૈન વિંશત્યા-
અવગાઢપ્રદેશૈઃ, વિંશત્યેવ ચ નયમતૈનૈવ અધસ્તનૈઃ, ઉપરિતનૈર્વા પ્રદેશૈઃ, દ્વાભ્યાં ચ

પ્રદેશો દ્વારા, પુદ્ગલાસ્તિકાય કે સંખ્યાતપ્રદેશ જઘન્યપદ મેં સ્પૃષ્ટ હોતે
હેં। યહ પહિલે કહા જા ચુકા હેં કિ જઘન્યપદ મેં વિવક્ષિત પ્રદેશોં કો
દ્વિગુણિત કરકે આગત સંખ્યા મેં દો કો જોડ દેના ચાહિયે। યહાં પુદ્-
ગલાસ્તિકાય કે સંખ્યાતપ્રદેશ-૨૦ પ્રદેશ જઘન્યપદ મેં વિવક્ષિત હેં-
ઉન્હેં ૨ સે ગુણા કરને પર યા ઉતને હી પ્રદેશ ઉનમેં મિલાને પર ૪૦
આતે હેં ઓર ફિર ૪૦ મેં ૨ કો જોડ દેને સે ૪૨ હો જાતે હેં। યે ૪૨
પ્રદેશજઘન્યપદ મેં ધર્માસ્તિકાય કે હેં। હતને ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશોં દ્વારા
સંખ્યાતપ્રદેશ પુદ્ગલાસ્તિકાય કે સ્પૃષ્ટ હોતે હેં। ઉત્કૃષ્ટ પદ મેં ધર્મા-
સ્તિકાય કે ૧૦૨ પ્રદેશોં દ્વારા પુદ્ગલાસ્તિકાય કે સંખ્યાત પ્રદેશ સ્પૃષ્ટ
હોતે હેં। ઇન્હેં હસ પ્રકાર સે સમજના ચાહિયે। વિવક્ષિત પ્રદેશોં
કો ૫ સે ગુણિત કર આયે હુણ સંખ્યા મેં ૨ જોડ દેના ચાહિયે-હસ
પ્રકાર કરને સે ઉત્કૃષ્ટ પદ મેં સ્પૃષ્ટ પ્રદેશોં કી સંખ્યા આ જાતી હેં।
હસકા તાત્પર્ય એસા હેં કિ ઉત્કૃષ્ટ પદ મેં ૨૦ સંખ્યાપ્રમાણ સંખ્યાત
પરમાણુવાળા પુદ્ગલાસ્તિકાયરૂપ સ્કન્ધ સ્વાભાવિક ૨૦ અવગાઢ પ્રદેશોં

સંખ્યાત પ્રદેશો જઘન્યપદમાં સ્પૃષ્ટ થાય છે. તે વાત તો પહેલાં સ્પષ્ટ
કરવામાં આવી છે કે જઘન્યપદમાં આવેલા પ્રદેશોના ખમણા કરીને ગુણા-
કારમાં બે ઉમેરવાથી સ્પર્શકના પ્રદેશો બાણી શકાય છે. અહીં પુદ્ગલાસ્તિ-
કાયના સંખ્યાત પ્રદેશ-૨૦ પ્રદેશ-જઘન્ય પદમાં લેવામાં આવ્યા છે. તેના
ખમણા કરવાથી ૪૦ આવે છે. પછી ૪૦ માં બે ઉમેરવાથી ૪૨ આવે છે.
એટલે કે ૨૦ પ્રદેશોવાળો સ્કંધ ધર્માસ્તિકાયના ઓછામાં ઓછા ૪૨ પ્રદેશો
વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે સંખ્યાત પ્રદેશોવાળા સ્કંધ-ધારો કે ૨૦ પ્રદેશોવાળો
સ્કંધ ધર્માસ્તિકાયના વધારેમાં વધારે ૧૦૨ પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે. આ
કથનનું સ્પષ્ટીકરણ આ પ્રમાણે છે-પુદ્ગલાસ્તિકાયના પ્રદેશોના પાંચ ગણાં
કરી ગુણાકારમાં બે ઉમેરવાથી વધારેમાં વધારે સ્પૃષ્ટ પ્રદેશોની સંખ્યા
આવે છે. આ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે-ઉત્કૃષ્ટ પદમાં ૨૦ સંખ્યાપ્રમાણ
સંખ્યાત પરમાણુવાળા પુદ્ગલાસ્તિકાયરૂપ સ્કંધ સ્વાભાવિક-૨૦ અવગાઢ પ્રદેશો

પાર્શ્વપ્રદેશાભ્યામિતિ દ્વિચત્વારિંશતસંખ્યકપ્રદેશૈઃ સ્પૃશ્યતે, ઉત્કૃષ્ટપદેનું વિંશત્યા
 શાખાવિકૈરવગાઢપ્રદેશૈઃ, તથા વિંશત્યા અધસ્તનૈઃ, વિંશત્યા ઉપરિતનૈઃ વિંશત્યા
 વિંશત્યા પૂર્વપશ્ચિમપાર્શ્વયોશ્ચ, દ્વાભ્યાં ચ દક્ષિણોત્તરપાર્શ્વવર્તિભ્યાં સ્પૃષ્ટસ્તતશ્ચ
 વિંશતિરૂપઃ સંખ્યાતપરમાણુઃ સ્કન્ધઃ પञ्चગુણિતયા પ્રદેશાનાં વિંશત્યા, પ્રદેશ-
 દ્વયેન દ્વયધિકશતેનેત્યર્થઃ સ્પૃષ્ટ इति । ગૌતમઃ ! પૃચ્છતિ—‘કેવહૃદિં અહમ્મ-
 ત્થિકાદિં’ હે મદન્ત ! કિયદ્ભિઃ, અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ સંખ્યેયાઃ પુદ્ગલા-
 સ્તિકાયપ્રદેશાઃ સ્પૃષ્ટા ભવન્તિ ? મગવાનાહ—‘એવં ચેવ’ હે ગૌતમ ! એવમેવ—
 પૂર્વોક્તધર્માસ્તિકાયપ્રદેશપ્રદેવ જગન્યેન તેનૈવ સંખ્યેયેન દ્વિગુણેન દ્વિરૂપાધિકેન
 અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશેન ઉત્કૃષ્ટેન તેનૈવ સંખ્યેયેન પञ्ચગુણેન દ્વિરૂપાધિકેન અધર્મા-
 સ્તિકાયપ્રદેશેન સંખ્યેયાઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશાઃ સ્પૃષ્ટા ભવન્તિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—
 ‘કેવહૃદિં આગાસત્થિકાયપપસેદિં પુદ્ગા ?’ હે મદન્ત ! કિયદ્ભિઃ આકાશા

દ્વારા, તથા ૨૦ અધસ્તન (નીચે) ઓર ૨૦ ઉપરિતન પ્રદેશો દ્વારા,
 ઓર ૨૦-૨૦ પૂર્વ પશ્ચિમ કે પાસ કે પ્રદેશો દ્વારા ઓર દક્ષિણ ઉત્તર
 પાર્શ્વવર્તી દો પ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ । અવ ગૌતમ પ્રભુ સે ઁસા પૂછતે
 હૈ—‘કેવહૃદિં અહમત્થિકાયપપસેદિં’ હે મદન્ત ! કિતને અધર્મા-
 સ્તિકાય પ્રદેશો દ્વારા સંખ્યાત પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશ સ્પૃષ્ટ હોતે હૈ ।
 હસકે ઉત્તર મૈં પ્રભુ કહતે હૈ—‘એવંચેવ’ હે ગૌતમ ! પૂર્વોક્ત ધર્માસ્તિ-
 કાયપ્રદેશો કે કથનાનુમાર હી જગન્યવદ મૈં દ્વિગુણિત એવં દોરૂપ અધિક
 ઁસી સંખ્યાત અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ સે, તથા ઉત્કૃષ્ટ પદ મૈં પંચ-
 ગુણિત એવં દો રૂપ અધિક ઁસી સંખ્યાત અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ સે
 સંખ્યાત પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશ સ્પૃષ્ટ હોતે હૈ । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રભુ સે

દ્વારા, ૨૦ નીચેના પ્રદેશો દ્વારા, ૨૦ ઉપરના પ્રદેશો દ્વારા, અને ૨૦-૨૦
 પૂર્વપશ્ચિમની પાસેના પ્રદેશો દ્વારા અને દક્ષિણુત્તર તરફના ઁ પ્રદેશો
 દ્વારા સ્પૃષ્ટ થાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—‘કેવહૃદિં અહમ્મત્થિકાયપપસેદિં ?’ હે ભગ-
 વન્ ! કેટલા અધર્માસ્તિકાય પ્રદેશો વડે સંખ્યાત પુદ્ગલાસ્તિકાય
 પ્રદેશો સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“એવં ચેવ” હે ગૌતમ ! પૂર્વોક્ત ધર્માસ્તિકાય
 પ્રદેશોની જેમ જ ઁછામાં ઁછા તે સંખ્યાત કરતાં ઁ અધિક અધર્મા-
 સ્તિકાયપ્રદેશો વડે તથા વધારેમાં વધારે તે સંખ્યાત કરતાં પાંચ ગણાં કરતાં
 ઁ અધિક અધર્માસ્તિકાય પ્રદેશો વડે તે સંખ્યાત પ્રદેશોવાળું પુદ્ગલાસ્તિ-
 કાય સ્પૃષ્ટ થાય છે.

સ્તિકાયપ્રદેશૈઃ સંખ્યેયા પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશાઃ સ્પૃષ્ટા ભવન્તિ ? ભગવાનાહ—
‘તેજેવ સંલેજ્જણં પંચગુણેણં દુરુવાહિણં’ હે ગૌતમ ! તેનૈવ—યત્સંખ્યેયકોડયં-
સ્કન્ધસ્તત્પ્રદેશ સંખ્યેયકેનૈવ પશ્ચગુણેન દ્વિરૂપાધિકેન આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશેન
સંખ્યેયાઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશાઃ સ્પૃષ્ટા ભવન્તિ ? ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘કેવહ્મં હિ
જીવત્થિકાયપણ્ણસેહિં પુદ્ગા ?’ હે ભદન્ત ! કિયદ્ધમિઃ જીવાસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ સંખ્યે-
યાઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશાઃ સ્પૃષ્ટા ભવન્તિ ? ભગવાનાહ—‘અણંતેહિં’ હે ગૌતમ !
અનન્તૈઃ જીવાસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ સંખ્યેયાઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશાઃ સ્પૃષ્ટા ભવન્તિ ।

એસા પૂછતે હૈં—‘કેવહ્મં હિં આગાસત્થિકાયપણ્ણસેહિં પુદ્ગા’ હે ભદન્ત !
સંખ્યાત પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશ કિતને આકાશસ્તિકાય પ્રદેશો દ્વારા
સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘તેજેવ સંલેજ્જણં
પંચગુણેણં દુરુવાહિણં’ હે ગૌતમ ! સંખ્યાત પ્રદેશવાળાં જો પુદ્ગલસ્કંધ
હે વહ દો રૂપ અધિક પંચગુણિત સંખ્યાત પ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા
હે—અર્થાત્ પુદ્ગલાસ્તિકાય કે સંખ્યાતપ્રદેશ દો રૂપ અધિક પાંચગુણિત
આકાશાસ્તિકાય કે સંખ્યાતપ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં । યહ કથન
ઉત્કૃષ્ટ પદકી અપેક્ષા કહા ગયા જાનનાં ચાહિયે । અબ ગૌતમસ્વામી
પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—‘કેવહ્મં હિં જીવત્થિકાયપણ્ણસેહિં પુદ્ગા’ સંખ્યાત
પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશ કિતને જીવાસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં ?
હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘અણંતેહિં’ હે ગૌતમ ! અનન્ત જીવા-
સ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા સંખ્યાતપુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશ સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં । અબ

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“કેવહ્મં હિં આગાસત્થિકાયપણ્ણસેહિં પુદ્ગા ?” હે
ભગવન્ ! સંખ્યાત પુદ્ગલાસ્તિકાય પ્રદેશો કટલા આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશો વડે
સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—“તેજેવ સંલેજ્જણં પંચગુણેણં દુરુવાહિણં” હે
ગૌતમ ! સંખ્યાત પ્રદેશોવાળો જે પુદ્ગલસ્કંધ છે તે પાંચ ગણાં સંખ્યાત
કરતાં જે અધિક આકાશાસ્તિકાય પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે, આ કથન ઉત્કૃષ્ટ
પદની અપેક્ષાએ કરવામાં આવ્યું છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“કેવહ્મં હિં જીવત્થિકાયપણ્ણસેહિં પુદ્ગા ?” હે ભગ-
વન્ ! સંખ્યાત પ્રદેશોવાળો જે પુદ્ગલસ્કંધ છે તે કટલા જીવાસ્તિકાયપ્રદેશો
વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—‘અણંતેહિં’ હે ગૌતમ ! સંખ્યાત પુદ્ગલાસ્તિક-
ાયપ્રદેશો અનન્ત જીવાસ્તિકાયપ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે.

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘કેવહ્મં પોગ્ગલસ્થિકાયપપસેહિં પુઠ્ઠા ?’ હે ભદન્ત ! કિયદ્મિઃ પુદ્ગલાસ્થિકાયપ્રદેશોઃ સંખ્યેયાઃ પુદ્ગલાસ્થિકાયપ્રદેશાઃ સ્પૃષ્ટા ભવન્તિ ? મગવાનાહ-‘અણંતેહિં’ હે ગૌતમ ! અનન્તૈઃ પુદ્ગલાસ્થિકાયપ્રદેશોઃ સંખ્યેયાઃ પુદ્ગલાસ્થિકાયપ્રદેશાઃ સ્પૃષ્ટા ભવન્તિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘કેવહ્મં અદ્ધાસમપ્પેહિં પુઠ્ઠા ?’ હે ભદન્ત ! કિયદ્મિઃ અદ્ધાસમયૈઃ સંખ્યેયાઃ પુદ્ગલાસ્થિકાયપ્રદેશાઃ સ્પૃષ્ટા ભવન્તિ ? મગવાનાહ-‘સિય પુદ્ધે સિય નો પુદ્ધે જાવ અણંતેહિં’ હે ગૌતમ ! અદ્ધાસમયૈઃ સંખ્યેયાઃ પુદ્ગલાસ્થિકાયપ્રદેશાઃ સ્યાત્-કદાચિત્ સ્પૃષ્ટા ભવન્તિ સમયક્ષેત્રાપેક્ષયાઃ સ્યાત્-કદાચિત્ નો સ્પૃષ્ટા ભવન્તિ સમયક્ષેત્રાદ્વહિરપેક્ષયા, યાવત્-

ગૌતમ પ્રશ્ન સે એના પૂછતે હૈં-‘કેવહ્મં પોગ્ગલસ્થિકાયપપસેહિં પુઠ્ઠા’ હે ભદન્ત ! કિતને પુદ્ગલાસ્થિકાય પ્રદેશોં દ્વારા સંખ્યાત પુદ્ગલાસ્થિકાય પ્રદેશ સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘અણંતેહિં’ હે ગૌતમ ! અનન્ત પુદ્ગલાસ્થિકાયપ્રદેશોં દ્વારા સંખ્યાત પુદ્ગલાસ્થિકાયપ્રદેશ સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એના પૂછતે હૈં-‘કેવહ્મં અદ્ધાસમપ્પેહિં પુઠ્ઠા’ હે ભદન્ત ! કિતને અદ્ધાસમયોં દ્વારા સંખ્યાત પુદ્ગલાસ્થિકાયપ્રદેશ સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘સિય પુદ્ધે, સિય નો પુદ્ધે જાવ અણંતેહિં’ હે ગૌતમ ! અદ્ધાસમયોં દ્વારા સંખ્યાત પુદ્ગલાસ્થિકાયપ્રદેશ કદાચિત્ સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં ઓર કદાચિત્ સ્પૃષ્ટ નહીં હોતે હૈં । કદાચિત્ સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં એના જો કથન હૈ વહ સમયક્ષેત્ર કી અપેક્ષા સે હૈ કયોંકિ સમયક્ષેત્ર મેં હી અદ્ધાસમય કા સદ્ભાવ હૈ-સમયક્ષેત્ર કે બાહિર અદ્ધાસમય કા સદ્ભાવ નહીં હૈ । હસલિયે વે અનેકે દ્વારા સ્પૃષ્ટ નહીં હોતે હૈં । સમય-

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“કેવહ્મં પોગ્ગલસ્થિકાયપપસેહિં પુઠ્ઠા ?” હે ભગવન્ ! કેટલા પુદ્ગલાસ્થિકાય પ્રદેશો દ્વારા સંખ્યાત પુદ્ગલાસ્થિકાયપ્રદેશ સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

ઉત્તર-“અણંતેહિં” હે ગૌતમ ! અનન્ત પુદ્ગલાસ્થિકાયપ્રદેશો વડે સંખ્યાત પુદ્ગલાસ્થિકાય પ્રદેશ સ્પૃષ્ટ થાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“કેવહ્મં અદ્ધાસમપ્પેહિં પુઠ્ઠા ?” હે ભગવન્ ! કેટલા અદ્ધાસમયો વડે સંખ્યાત પુદ્ગલાસ્થિકાય પ્રદેશો સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર-“સિય પુ, સિય નો પુદ્ધે જાવ અણંતેહિં” હે ગૌતમ ! સંખ્યાત પુદ્ગલાસ્થિકાયપ્રદેશો કયારેક અદ્ધાસમયો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે અને કયારેક સ્પૃષ્ટ થતા નથી. ‘કયારેક સ્પૃષ્ટ થાય છે.’ એવું જે કથન કરવામાં આવ્યું છે તે સમયક્ષેત્રની અપેક્ષાએ કરવામાં આવ્યું છે,

યદા-સ્પૃષ્ટા ભવન્તિ તદા નિયમાત્ અનન્તૈઃ અદ્વાસમયૈઃ સ્પૃષ્ટા ભવન્તિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘અસંખેજ્જા ંતે ! પોગ્ગલત્થિકાયપપસા કેવહ્ણિં ધમ્મત્થિકાયપપસેહિં પુઢા ?’ ભદન્ત ! અસંખ્યેયાઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશાઃ કિયદ્ધિઃ ધર્માસ્તિ કાયપ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટા ભવન્તિ ? ભગવાનાહ-‘જહ્ણપપ તેણેવ અસંખેજ્જણં દુગુણેણં દુરુવાહિણં, ઉક્કોસપપ તેણેવ અસંખેજ્જણં પંચગુણેણં દુરુવાહિણં, સેસં જહા સંખેજ્જાણં જાવ નિયમં અણંતેહિં’ હે ગૌતમ ! જઘન્યપપદે-જઘન્યેન, તેનૈવ યદ-સંખ્યેયકોડયં સ્કન્ધસ્તેનૈવ પ્રદેશાસંખ્યેયકેન દ્વિગુણેન દ્વિરૂપાધિકેન ધર્માસ્તિ કાયપ્રદેશેન ઉત્કૃષ્ટેન તુ તેનૈવ-યદસંખ્યેયકોડયં સ્કન્ધસ્તેનૈવ પ્રદેશાસંખ્યેયકેન પચ્ચગુણેન દ્વિરૂપાધિકેન ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશેન અસંખ્યેયાઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશાઃ

ક્ષેત્ર મેં હી જવ યે અદ્વાસમયોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં-તથ નિયમ સે યે અનન્ત અદ્વાસમયોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં । અથ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘અસંખેજ્જાણં ંતે ! પોગ્ગલત્થિકાયપપસા કેવહ્ણિં ધમ્મત્થિકાયપપસેહિં પુઢા’ હે ભદન્ત ! અસંખ્યાત પુદ્ગલાસ્તિકાય પ્રદેશ કિતને ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં ? હિસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-જહ્ણપપ તેણેવ અસંખેજ્જણં દુગુણેણં દુરુવાહિણં, ઉક્કોસપપ તેણેવ અસંખેજ્જણં પંચગુણેણં દુરુવાહિણં, સેસા જહા સંખેજ્જાણં જાવ નિયમં અણંતેહિં’ હે ગૌતમ ! જઘન્યપપદ મેં ઉસ અસંખ્યાત કો દુગુણા કરકે આયે હુણે રાશિ મેં દો કો જોડ દેવાં ચાહિયે, હિસ પ્રકાર કરને સે જો પ્રદેશ રાશિ આતી હૈં હતને રાશિપ્રમાણ ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશોં દ્વારા પુદ્ગલાસ્તિકાય કે અસંખ્યાતપ્રદેશ સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં । તથા ઉત્કૃષ્ટપદ મેં ઉસી અસંખ્યાત કો પંચગુણા કરકે આયે હુણે

કારણ કે સમયક્ષેત્રમાં જ અદ્વાસમયનો સંદર્ભ છે, સમયક્ષેત્રની બહાર અદ્વાસમયનો સંદર્ભ હોતો નથી તેથી ત્યાં તેઓ અદ્વાસમયો વડે સ્પૃષ્ટ થતા નથી જ્યારે સમયક્ષેત્રમાં તેઓ અદ્વાસમયો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે, ત્યારે નિયમથી જ અનન્ત અદ્વાસમયો વડે જ સ્પૃષ્ટ થાય છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“અસંખેજ્જાણં ંતે ! પોગ્ગલત્થિકાયપપસા કેવહ્ણિં ધમ્મત્થિકાયપપસેહિં પુઢા ?” હે ભગવન્ ! અસંખ્યાત પુદ્ગલાસ્તિકાય પ્રદેશો કેટલા ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“જહ્ણપપ તેણેવ અસંખેજ્જણં દુગુણેણં દુરુવાહિણં, ઉક્કોસપપ તેણેવ અસંખેજ્જણં પંચગુણેણં દુરુવાહિણં, સેસા જહા સંખેજ્જાણં જાવ નિયમં અણંતેહિં” હે ગૌતમ ! અસંખ્યાતના બમણાં કરીને પછી બે ઉભેરવાથી બેટલી સંખ્યા આવે એટલા એકાદમાં એકા ધર્માસ્તિકા

સ્પૃશ્ઠા ભવન્તિ, શેષં યથા સંખ્યેયાનાં યાવત્ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશાનામ્ અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ જઘ-યેન દ્વિગુણૈઃ દ્વિરૂપાધિકૈઃ તૈરેવ સંખ્યેયકૈઃ, ઉત્કૃષ્ટેન પञ्चગુણૈઃ દ્વિરૂપાધિકૈઃ, આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશૈસ્તુ તૈરેવ સંખ્યેયકૈઃ પञ्ચગુણૈઃ દ્વિરૂપાધિકૈઃ,

રાશિ મેં દો કો જોડ દેના ચાહિયે । હસ પ્રકાર કરને સે જો પ્રદેશ-રાશિ આતી હૈ સો હતને રાશિપ્રમાણ ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશોં દ્વારા પુદ્ગલાસ્તિકાય કે અસંખ્યાતપ્રદેશ સ્પૃષ્ટ હોતે હૈં તથા ઉત્કૃષ્ટપદ મેં उसी असंख्यात को पंचगुणा करके आये हुए राशि में दो को जोड़ देना चाहिये—हस प्रकार करने से जो प्रदेशराशि आती हैं सो हतने राशिप्रमाण धर्मास्तिकायप्रदेशों द्वारा पुद्गलास्तिकाय के असंख्यात-प्रदेश स्पृष्ट होते हैं बाकी का और सब कथन जैसा पुद्गलास्तिकाय के संख्यात प्रदेशों के संबंध में कहा गया है—वैसा ही यहां जानना चाहिये । विशेषता केवल इतनी है कि यहां प्रत्येक अभिलाप में संख्यात की जगह असंख्यात का पाठ बोलना चाहिये । तात्पर्य ऐसा है कि जैसा पहिले संख्यात पुद्गलास्तिकायप्रदेशों के विषय में कहा गया कि—संख्यात पुद्गलास्तिकायप्रदेशों की जघन्यरूप से दो रूप अधिक, द्विगुणित संख्यात अधर्मास्तिकायप्रदेशों द्वारा उत्कृष्टरूप से दो रूप अधिक पंचगुणित संख्यात अधर्मास्तिकायप्रदेशों द्वारा, दो रूप अधिक पंचगुणित संख्यात आकाशास्तिकाय प्रदेशों द्वारा, अनन्त

કાય પ્રદેશો વડે, અને અસંખ્યાતના પાંચ ગણાં કરીને પછી બે ઉમેરવાથી જેટલી સંખ્યા આવે એટલા વધારેમાં વધારે ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો વડે અસંખ્યાત પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશો સ્પૃષ્ટ થાય છે બાકીનું સમસ્ત કથન પુદ્ગલાસ્તિકાયના સંખ્યાત પ્રદેશોના સંબંધમાં જે પ્રમાણે કરવામાં આવ્યું છે એજ પ્રમાણે અહીં સમજવું વિશેષતા એટલી જ છે કે અહીં પ્રત્યેક અભિલાપમાં સંખ્યાતને બદલે અસંખ્યાત પદનો પ્રયોગ કરવો જોઈએ આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે—અસંખ્યાત પુદ્ગલાસ્તિકાયોની ઓછામાં ઓછા અસંખ્યાતના બમણાં કરતાં બે અધિક અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો વડે અને વધારેમાં વધારે અસંખ્યાતના પાંચ ગણાં કરતાં બે અધિક અધર્માસ્તિકાય પ્રદેશો વડે સ્પર્શના થાય છે, તથા અસંખ્યાતના પાંચ ગણાં કરતાં બે અધિક આકાશાસ્તિકાય પ્રદેશો વડે અસંખ્યાત પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશો સ્પૃષ્ટ થાય છે. અનંત જીવાસ્તિ-

जीवास्तिकायप्रदेशोः पुद्गलास्तिकायप्रदेशोः अनन्तैः, अद्वासमयैस्तु यदा स्पर्शना तदा नियमात् अनन्तैरेव स्पर्शना प्रतिपादिता तथैव असंख्येयानामपि पुद्गलास्तिकाय-प्रदेशानां तैरेव असंख्येयैः अधर्मास्तिकायप्रदेशैः जघन्येन द्विगुणैः द्विरूपाधिकैः, उत्कृष्टेन तैरेव असंख्येयकैः अधर्मास्तिकायप्रदेशैः पञ्चगुणैः द्विरूपाधिकैः, आका-शास्तिकायप्रदेशैस्तु तैरेव असंख्येयकैः पञ्चगुणैः द्विरूपाधिकैः, जीवास्तिकाय-प्रदेशैः पुद्गलास्तिकायप्रदेशैश्च अनन्तैः, अद्वासमयैः पुनर्यदा स्पर्शना तदा नियमाद् अनन्तैरेव स्पर्शना भवतीति भावः, गौतमः पृच्छति—‘अणंता भंते ! पोग्गलत्थि-कायपएसा केवइएहिं धम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्ठा ?’ हे भदन्त ! अनन्ताः पुद्गला-स्तिकायप्रदेशाः कियदपि धर्मास्तिकायप्रदेशोः स्पृष्टा भवन्ति ? भगवानाह—‘एवं जहा असंखेज्जा तहा अणंता वि निरवसेसं’ हे गौतम ! एवं-पूर्वोक्तरीत्यैव,

जीवास्तिकायप्रदेशों द्वारा, अनन्तपुद्गलास्तिकायप्रदेशों द्वारा तथा जब अद्वासमयों द्वारा स्पर्शना होती है तब नियमतः अनन्त अद्वासमयों द्वारा स्पर्शना कही गई है, उसी प्रकार से जघन्यरूप से दो रूप अधिक द्विगुणित असंख्यात अधर्मास्तिकायप्रदेशों द्वारा, तथा उत्कृष्ट-रूप से दो रूप अधिक पञ्चगुणित असंख्यात अधर्मास्तिकाय प्रदेशों द्वारा असंख्यात पुद्गलास्तिकायप्रदेशों की स्पर्शना होती है तथा दोरूप अधिक पञ्चगुणित असंख्यात आकाशास्तिकायप्रदेशों द्वारा, अनन्त जीवास्तिकायप्रदेशों द्वारा, अनन्त पुद्गलास्तिकाय प्रदेशों द्वारा और जब अद्वासमयों द्वारा स्पर्शना होती है तब नियमतः अनन्त अद्वा-समयों द्वारा असंख्यात पुद्गलास्तिकायप्रदेशों की स्पर्शना होती है ।

अब गौतमस्वामी प्रश्नु से ऐसा पूछते हैं—‘अणंता भंते ! पोग्गल-त्थिकायपएसा केवइएहिं धम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्ठा’ हे भदन्त ! पुद्ग-लास्तिकाय के अनन्तप्रदेश धर्मास्तिकाय के कितने प्रदेशों द्वारा स्पृष्ट होते हैं ? इसके उत्तर में प्रश्नु कहते हैं—‘एवं जहा असंखेज्जा तहा

कायप्रदेशो द्वारा, अनन्त पुद्गलास्तिकायप्रदेशो द्वारा अने न्याये अद्वासमयो द्वारा स्पर्शना थाय त्थारे नियमतः अनन्त अद्वासमयो द्वारा असंख्यात पुद्गलास्तिकाय प्रदेशोनी स्पर्शना थाय छे.

गौतम स्वामीने प्रश्न—“अणंता भंते ! पोग्गलत्थिकायपएसा केवइएहिं धम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्ठा ?” हे भगवन् ! पुद्गलास्तिकायना अनन्त प्रदेशो अधर्मास्तिकायना केटला प्रदेश वडे स्पृष्ट थाय छे ?

भट्टापीर प्रश्नुने उत्तर—“एवं जहा असंखेज्जा तहा अणंता वि निरव-सेसं” हे गौतम ! पडैलां जे प्रकारनुं असंख्यात पुद्गलास्तिकायप्रदेशोनुं

યથા અસંખ્યેયઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશઃ પ્રતિપાદિતાસ્તથૈવ અનન્તા અપિ પુદ્ગલા-
સ્તિકાયપ્રદેશઃ નિરવશેષાઃ સર્વે પ્રતિપત્તવ્યા, વિશેષસ્તુ અત્ર યથા જઘન્યપદે
ઔપચારિકા અવગાહપ્રદેશા અધસ્તના ઉપરિતના વા ભવન્તિ તથૈવ ઉત્કૃષ્ટપદેઽપિ,
નિરૂપચારિતાનામ્ અનન્તાનામ્ આકાશપ્રદેશાનામ્ અવગાહતોઽસદ્ભાવાત્, લોક-
સ્થાપિ અસંખ્યેયપ્રદેશાત્મકત્વાત્, તથાચોક્તમ્—

‘ ધમ્માઈ પપ્પસેહિં દુપ્પસાઈ જહન્યપયમ્મિ ।

દુગુણદુરુચ્છદ્દિષ્ણં તેણેવ કહં નુ હુ ફુસેજ્જા ? ॥ ૧ ॥

एत्थ पुण जहणायं लोगंते तत्थ लोगमालिहिउं ।

फुमणा दावेयव्वा अहवा खंभाइ कोडीए ॥ २ ॥ इति ॥

છાયા—ધર્માદિ પ્રદેશૈર્દ્વિપ્રદેશાદિઃ જઘન્યપદે ।

द्विगुणरूपाधिकेन तेनैव कथं नु हु स्पृशेत् ? ॥ ૧ ॥

अत्र पुनर्जघन्यपदं लोकान्ते तत्र लोकमालिख्य ।

સ્પર્શના દાપયિત્વા, અથવા સ્તમ્ભાદિકોટયા (સ્તમ્ભાઘાકારેણ) ॥ ૨ ॥

અર્ણતા વિ નિરવશેષં ’ હં ગૌતમ ! પૂર્વોક્ત રીતિ દ્વારા જિલ્લ પ્રકાર સે
અસંખ્યાન પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશોં કા કથન ક્રિયા ગયા હૈ—ઉસી પ્રકાર
સે પુદ્લાસ્તિકાય કે સમસ્ત અનન્ત પ્રદેશોં કા કથન મી જાનના
ચાહિયે—પરન્તુ યહાં એસી વિશેષતા હૈ કિ જૈસે યહાં જઘન્યપદ મેં
મી નીચે કે યા ઉપર કે વે અવગાહ પ્રદેશ ઔપચારિક હોતે હૈં, ઉસી
પ્રકાર સે ઉત્કૃષ્ટપદમેં મી નીચે કે યા ઉપર કે વે અવગાહપ્રદેશ ઔપ-
ચારિક હોતે હૈં, કયોંકિ અવગાહ કી અપેક્ષા સે આકાશપ્રદેશ
લોકાકાશપ્રદેશ—વિના ઉપચાર કે અનન્ત નહીં હોતે હૈં । કારણ યહ
હૈ કિ લોકાકાશકે પ્રદેશ અસંખ્યાંત હી સિદ્ધાન્તકારોં ને કહે હૈ ।
અતઃ અવગાહ કાં અપેક્ષા આકાશપ્રદેશ અનન્ત વાસ્તવિકરૂપ સે નહીં
હોતે હૈ । સો હી કહાહૈ—‘ ધમ્માઈપપ્પસેહિં ’ હત્યાદિ ।

કથન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રકારે પુદ્ગલાસ્તિકાયના સમસ્ત અનંત
પ્રદેશોત્તું કથન પણ સગળપું પરન્તુ અહીં એવી વિશેષતા છે કે—એવી રીતે
અહીં જઘન્ય પદમાં નીચેના અથવા ઉપરના અવગાહ પ્રદેશ ઔપચારિક
હોય છે, એજ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ પદમાં પણ નીચેના અથવા ઉપરના તે અવ-
ગાહપ્રદેશો ઔપચારિક હોય છે, કારણ કે અવગાહની અપેક્ષાએ આકાશ-
પ્રદેશ—લોકાકાશપ્રદેશ—ઔપચારિકતા વિના અનંત હોતા નથી, કારણ કે
લોક કાશના પ્રદેશ સિદ્ધાન્તકારોએ અસંખ્યાત જ કહ્યા છે તેથી અવગાહની
અપેક્ષાએ આકાશપ્રદેશ વાસ્તવિક રૂપે અનંત હોતા નથી. એજ વાત આ
સૂત્રપાઠ દ્વારા વ્યક્ત થઈ છે—“ ધમ્માઈપપ્પસેહિં ” હત્યાદિ.

ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘એગે મંતે ! અદ્વાસમણ કેવહ્ણહિં ધમ્મત્થિકાયપણ્ણસેહિં પુદ્ધે ? હે મદન્ત ! એકઃ સલ્લુ અદ્વાસમયઃ કિયદ્ધમિઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોઃ સ્પૃષ્ઠઃ ? મગવાનાહ—‘સત્તહિં’ હે ગૌતમ ! સત્તમિઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોઃ એકઃ અદ્વાસમયઃ સ્પૃષ્ઠો ભવતિ, અત્ર વર્તમાનસમયવિશિષ્ટઃ સમયક્ષેત્રમધ્યવર્તી પરમાણુરેવ અદ્વાસમયેન ગ્રહીતવ્યઃ, અન્યથા અદ્વાસમયસ્ય સત્તમિઃ ધર્માસ્તિકાયાદિપ્રદેશોઃ સ્પર્શના-
ડ્ગુપપત્તિઃ સ્યાત્, એવમત્ર જઘન્યપદાભાવો બોધ્યઃ, અદ્વાસમયસ્ય મનુષ્યક્ષેત્રમધ્યવર્તિત્વાત્, જઘન્યપદસ્ય લોકાન્તે એવ સમ્મવાત્ । સત્તમિઃ સ્પર્શના ત્વેવમ્—અદ્વાસમયવિશિષ્ટં પરમાણુદ્રવ્યમ્ એકત્ર ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોડવગાહમ્, અન્યે ચ તસ્ય

અથ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હું—‘એગે મંતે ! અદ્વાસમણ કેવહ્ણહિં ધમત્થિકાયપણ્ણસેહિંપુદ્ધે’ હે મદન્ત ! એક અદ્વાસમય કિતને—ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ઠ હોના હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હૈ—‘સત્તહિં’ હે ગૌતમ ! સાત ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા એક અદ્વાસમય સ્પૃષ્ઠ હોતા હૈ । યહાં ‘અદ્વાસમય’ હસ શબ્દ સે વર્તમાન સમય વિશિષ્ટ સમય ક્ષેત્રમધ્યવર્તી પરમાણુ હી ગૃહીત કરના ચાહિયે । જહીં તો અદ્વાસમય કી સાત ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા સ્પર્શના નહીં થન સકતી હૈ । યહાં જઘન્યપદ કા અભાવ સપ્રજ્ઞના ચાહિયે ક્યોંકિ અદ્વાસમય મનુષ્યક્ષેત્ર મધ્યવર્તી હૈ । જઘન્યપદ કા સદ્ભાવ તો લોકાન્ત મેં હી હૈ । સાત ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા અદ્વાસમય કી સ્પર્શના હસ પ્રકાર સે હૈ—અદ્વાસમયવિશિષ્ટ પરમાણુ દ્રવ્ય ધર્માસ્તિકાય કે એક પ્રદેશ મેં અવગાહ હૈ, ધર્માસ્તિકાય કે દૂસરે ૬ પ્રદેશ ડસકી ૬ દિશાઓં

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“એગે મંતે ! અદ્વાસમણ કેવહ્ણહિં ધમ્મત્થિકાયપણ્ણસેહિં પુદ્ધે ?” હે લગવન્ । એક અદ્વાસમય કેટલા ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ વડે સ્પૃષ્ઠ થાય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નુનો ઉત્તર—“સત્તહિં” હે ગૌતમ ! સાત ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશો દ્વારા એક અદ્વાસમય સ્પૃષ્ઠ થાય છે. અહીં “અદ્વાસમય” આ પદ વર્તમાન સમયવિશિષ્ટ, સમયક્ષેત્રમધ્યવર્તી (અહીં દ્વીપના) પરમાણુ જ ગૃહીત કરવા બોધ્યો, નહીં તો અદ્વાસમયની સાત ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશો વડે સ્પર્શના સંભવી શકતી નથી અહીં જઘન્ય પદનો અભાવ સમજવો, કારણ કે અદ્વાસમયનો મનુષ્યક્ષેત્રમાં જ સદ્ભાવ છે, જઘન્ય પદનો સદ્ભાવ તો લોકાન્તમાં જ છે. સાત ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશો દ્વારા અદ્વાસમયની સ્પર્શના આ પ્રકારે થાય છે—અદ્વાસમયવિશિષ્ટ પરમાણુદ્રવ્ય ધર્માસ્તિકાયના એક પ્રદેશમાં અવગાહ

ષટ્ષુ દિક્ષુ इत्येवं रीत्या सप्तेति । गौतमः पृच्छति—‘केवइएहिं अहमस्थिकायप-
एसेहिं पुट्टे : ’ हे भदन्त ! कियद्मिः अधर्मास्तिकायप्रदेशैः एकः अद्वासमयः
स्पृष्टो भवति ? भगवानाह—‘ एवं चेव ’ हे गौतम ! एवमेव-पूर्वोक्तरीत्यैव, मत्तमिः
अधर्मास्तिकायप्रदेशैः एकः अद्वासमयः स्पृष्टो भवति, उक्तयुक्तेः, ‘ एवं आगा-
सत्थिकायपएसेहिं वि ’ एवं-तथैव पूर्वोक्तरीत्यैव आकाशास्तिकायप्रदेशैरपि
सप्तमिरेव एकः अद्वासमयः स्पृष्टो भवति । गौतमः पृच्छति—‘ केवइएहिं जीव-
त्थिकायपएसेहिं पुट्टे ? ’ हे भदन्त ! कियद्मिः जीवास्तिकायप्रदेशैः एकः अद्वा
समयः स्पृष्टो भवति ? भगवानाह—‘ अणंतेहिं, एवं जाव अद्वासमएहिं ’ हे
गौतम ! अनन्तैः जीवास्तिकायप्रदेशैः एकः अद्वासमयः स्पृष्टो भवति, एवं—

में है इस रीति से सात हो जाते हैं । अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा
पूछते हैं—‘केवइएहिं अहम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्टे’ हे भदन्त ! कितने अध-
र्मास्तिकाय प्रदेशों द्वारा एक अद्वासमय स्पृष्ट होता है ? उत्तर में
प्रभु कहते हैं—‘एवंचेव’ हे गौतम ! सात अधर्मास्तिकायप्रदेशों द्वारा
एक अद्वासमय स्पृष्ट होता है—युक्ति इस विषय में कही जा चुकी है ।
‘ एवं आगासत्थिकायपएसेहिं वि ’ इसी प्रकार सात ही आकाशा-
स्तिकायप्रदेशों द्वारा एक अद्वासमय स्पृष्ट होता है । अब गौतमस्वामी
प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘केवइएहिं जीवत्थिकायपएसेहिं पुट्टे’ हे भदन्त !
किनने जीवास्तिकायप्रदेशों द्वारा एक अद्वासमय स्पृष्ट होता है ? उत्तर
में प्रभु कहते हैं—‘अणंतेहिं एवं जाव अद्वासमएहिं’ हे गौतम ! अनन्त
जीवास्तिकायप्रदेशों द्वारा एक अद्वासमय स्पृष्ट होता है । इसी प्रकार

છે, ધર્માસ્તિકાયના બીજાં ૬ પ્રદેશો તેની છ દિશાઓમાં છે, આ રીતે સાત
ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો વડે સ્પર્શના થાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ કેવइएहिं अहम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्टे ? ” હે
ભગવન્ ! એક અદ્વાસમય કેટલા અધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશો વડે સ્પર્ષ થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ एवं चेव ” હે ગૌતમ ! સાત અધર્માસ્તિકાયના
પ્રદેશો વડે એક અદ્વાસમય સ્પર્ષ થાય છે. તેનું સ્પષ્ટીકરણ પણ ઉપર
મુજબ જ સમજવું. “ एवं આगासत्थिकायपएसेहिं वि ” એજ પ્રમાણે સાત
આકાશસ્તિકાયપ્રદેશો વડે એક અદ્વાસમય સ્પર્ષ થાય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ કેવइएहिं जीवत्थिकायपएसेहिं पुट्टे ? ” હે ભગ-
વન્ ! એક અદ્વાસમય કેટલા જીવાસ્તિકાયપ્રદેશ વડે સ્પર્ષ થાય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ अणंतेहिं, एवं जाव अद्वासमएहिं ” એક
અદ્વાસમય અનંત જીવાસ્તિકાયપ્રદેશો વડે સ્પર્ષ થાય છે, એજ પ્રમાણે

તથૈવ પૂર્વોક્તરીત્યા યાવત્-અનન્તૈઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ એકઃ અદ્વાસમયઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ, અદ્વાસમયૈસ્તુ અનન્તૈરેવ એકઃ અદ્વાસમયઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ, તથા ચ અદ્વાસમયવિશિષ્ટ પરમાણુદ્રવ્યરૂપઃ એકઃ અદ્વાસમયઃ, અનન્તૈઃ જીવાસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ, તેષામેકપ્રદેશોઽપિ અનન્તત્વાત્, એવમ્ અનન્તૈઃ પુદ્ગલાસ્તિકાય-પ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટઃ, એકદ્રવ્યસ્ય સ્થાને પાર્શ્વતશ્ચાનન્તાનાં પુદ્ગલાનાં સદ્માત્રાત્ અન-તૈરેવાદ્વાસમયૈશ્ચ સ્પૃષ્ટો ભવતિ, અદ્વાસમયવિશિષ્ટાનામનન્તાનામપિ પરમાણુ-દ્રવ્યાણામદ્વાસમયત્વેન વિવક્ષિતત્વાત્, તેષાંચ તસ્ય સ્થાને તત્પાર્શ્વતશ્ચ સદ્માત્રાત્। ધર્માસ્તિકાયાદીનાં પ્રદેશનાં સ્પર્શનાં પ્રતિપાદ્ય અથ દ્રવ્યતસ્તત્સ્પર્શનાં પ્રતિપાદ-

યાવત્-અનન્તપુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા એક અદ્વાસમય સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ, તથા અનન્ત હી અદ્વાસમયોં દ્વારા એક અદ્વાસમય સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ। તથા-અદ્વાસમય વિશિષ્ટ પરમાણુદ્રવ્ય રૂપ એક અદ્વાસમય અનન્તજીવાસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ, ક્યોંકિ વે એકપ્રદેશ મેં મી અનન્ત હોતે હૈ। ઇસી પ્રકાર અનન્ત પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશોં એક અદ્વાસમય દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતે હૈ। ક્યોંકિ એક દ્રવ્ય કે સ્થાન મેં તથા ડલકી આજૂબાજૂ મેં અનન્ત-પુદ્ગલોંકા સદ્માવ રહતા હૈ। અનન્ત અદ્વાસમયોં દ્વારા એક અદ્વાસમય સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ-ઇસકા નાત્પર્ય એસા હૈ કિ અદ્વાસમયવિશિષ્ટ અનન્ત-પરમાણુદ્રવ્ય અદ્વાસમયરૂપ સે વિવક્ષિત હુવ હૈં। અતઃ યે અદ્વાસમય-રૂપ સે વિવક્ષિતપરમાણુ ડલકે સ્થાન મેં ઓર ડલકી આજૂબાજૂ મેં અનન્ત રહતે હૈં। ઇસપ્રકાર ધર્માસ્તિકાયાદિ કોં કી પ્રદેશ કી અપેક્ષા સ્પર્શના કહકર અચ દ્રવ્યતઃ ડલકી સ્પર્શના કહી જાતી હૈ-ઇસમેં ગૌતમને

અનંત પુદ્ગલાસ્તિકાય પ્રદેશો વડે એક અદ્વાસમય સ્પૃષ્ટ થાય છે અને અનંત અદ્વાસમયો વડે એક અદ્વાસમય સ્પૃષ્ટ થાય છે. અદ્વાસમય વિશિષ્ટ પરમાણુદ્રવ્ય રૂપ એક અદ્વાસમય અનંત જીવાસ્તિકાયપ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે કારણ કે તેઓ એક પ્રદેશમાં પણ અનંત હોય છે. એજ પ્રમાણે અનંતપુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશો વડે એક અદ્વાસમય સ્પૃષ્ટ થાય છે, કારણ કે એક દ્રવ્યના સ્થાનમાં તથા તેની આજૂમાજૂમાં અનંત પુદ્ગલોના સદ્ભાવ રહે છે. અનંત અદ્વાસમયો વડે એક અદ્વાસમય સ્પૃષ્ટ થાય છે તેનું સ્પૃષ્ટીકરણ નીચે પ્રમાણે છે-અદ્વાસમય-વિશિષ્ટ અનંત પુદ્ગલપરમાણુ દ્રવ્ય અદ્વાસમય રૂપે કથિત થયેલ છે. તેથી તે અદ્વાસમય રૂપે વિવક્ષિત પરમાણુ તેના સ્થાનમાં તથા તેની આસપસમાં અનંત રહે છે આ રીતે ધર્માસ્તિકાયાદિકોના પ્રદેશની અપેક્ષાએ સ્પર્શનાનું કથન કરીને હવે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તેમની સ્પર્શનાનું કથન કરવામાં આવે છે—

યતિ-‘ધમ્મત્થિકાણં મંતે ! કેવદ્દહિં ધમ્મત્થિકાયપ્પણ્ણસેહિં પુદ્ધે ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે ભદ્રન્ત ! ધર્માસ્તિકાયઃ સ્વલ્લુ કિયદ્ધમિઃ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ ? મગવાનાહ-‘નત્થિ એકેણ વિ’ હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાયો નાસ્તિ એકેનાપિ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશેન સ્પૃષ્ટઃ, સકલસ્યૈવ ધર્માસ્તિકાયસ્ય પ્રશ્નિતત્વેન તદ્વ્યતિસ્તિકસ્ય ચ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશસ્યાભાવાત્, તથા ચ નેદં ભવતિ યદ્-એકેનાપિ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશેન અસૌ ધર્માસ્તિકાયઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘કેવદ્દહિં અધમ્મત્થિકાયપ્પણ્ણસેહિં પુદ્ધે ?’ હે ભદ્રન્ત ! કિયદ્ધમિઃ અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ ધર્માસ્તિકાયઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ ? મગવાનાહ-‘અસંખેજ્જેહિં’ હે ગૌતમ ! અસંખ્યેયૈઃ અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૈઃ ધર્માસ્તિકાયઃ સ્પૃષ્ટો ભવતિ, ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશાનન્તરમેવ અધર્માસ્તિકાયસમ્બન્ધિનામસંખ્યેયાનામપિ પ્રદેશાનાં વ્યવસ્થિત-

પ્રશ્નુ સે એસા પૂછાહૈ-‘ધમ્મત્થિકાણં મંતે ! કેવદ્દહિં ધમ્મત્થિકાયપ્પણ્ણસેહિં પુદ્ધે’ હે ભદ્રન્ત ! ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય ધર્માસ્તિકાયકે કિતને પ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હૈ-‘નત્થિ એકેણ વિ’ હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય ધર્માસ્તિકાયકે એક ઓ પ્રદેશ સે સ્પૃષ્ટ નહીં હોતા હૈ । હસલિયે ડસસે ભિન્ન કોઈ ઓર ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશકા સદ્ભાવ વચતા નહીં હૈ । અવ ગૌતમ પ્રશ્નુ સે એસા પૂછતે હૈ-‘કેવદ્દહિં અધમ્મત્થિકાયપ્પણ્ણસેહિં પુદ્ધે’ હે ભદ્રન્ત ! ધર્માસ્તિકાય કિતને અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્નુ કહતે હૈ-‘અસંખેજ્જેહિં’ હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાયદ્રવ્ય અસંખ્યાત અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ । ક્યોંકિ ધર્માસ્તિકાયકે પ્રદેશોંકે અનન્તર હી અધર્માસ્તિકાય સંબંધી અસંખ્યાતપ્રદેશ વ્યવસ્થિત હૈ । અવ ગૌતમ એસા

ગૌતમ સ્વામીને । પ્રશ્ન-“ધમ્મત્થિકાણં મંતે ! કેવદ્દહિં ધમ્મત્થિકાયપ્પણ્ણસેહિં પુદ્ધે ?” હે ભગવન્ ! ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નુને । ઉત્તર-“નત્થિ એકેણ વિ” હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય ધર્માસ્તિકાયના એક પણ પ્રદેશ વડે સ્પૃષ્ટ થતું નથી, કારણ કે સમસ્ત ધર્માસ્તિકાય વિષે પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો છે તે કારણે તેનાથી ભિન્ન એવા બીજા કોઈ પણ ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશને સદ્ભાવ જ સંભવી શકતો નથી

ગૌતમ સ્વામીને । પ્રશ્ન-“કેવદ્દહિં અધમ્મત્થિકાયપ્પણ્ણસેહિં પુદ્ધે ?” હે ભગવન્ ! ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય કેટલા અધર્માસ્તિકાય પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નુને । ઉત્તર-“અસંખેજ્જેહિં” હે ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય અસંખ્યાત અધર્માસ્તિકાય પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે, કારણ કે ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશોની અનન્તર જ અધર્માસ્તિકાયના અસંખ્યાત પ્રદેશો રહેલા હોય છે,

त्वात् । गौतमः पृच्छति—‘केवदएहिं आगासत्थिकायपएसेहिं पुट्ठे ?’ हे भदन्त !
 कियद्मिः आकाशास्तिकायप्रदेशैः धर्मास्तिकायः स्पृष्टो भवति ? भगवानाह—
 ‘असंखेज्जेहिं’ हे गौतम ! असंख्येयैः आकाशास्तिकायप्रदेशैः धर्मास्तिकायः
 स्पृष्टो भवति, धर्मास्तिकायस्य असंख्येयप्रदेशस्वरूपलोकाकाशप्रमाणत्वात् ।
 गौतमः पृच्छति—‘केवदएहिं जीवत्थिकायपएसेहिं पुट्ठे ?’ हे भदन्त !
 कियद्मिः जीवास्तिकायप्रदेशैः धर्मास्तिकायः स्पृष्टो भवति ? भगवानाह—
 ‘अणंतेहिं’ हे गौतम ! अनन्तैः जीवास्तिकायप्रदेशैः धर्मास्तिकायः स्पृष्टो
 भवति, धर्मास्तिकायस्य जीवास्तिकायप्रदेशव्याप्त्येवानस्थितत्वात्, तेषां च
 अनन्तत्वात् । गौतमः पृच्छति—‘केवदएहिं पोगलत्थिकायपएसेहिं ?’
 हे भदन्त ! कियद्मिः पुद्गलास्तिकायप्रदेशैः धर्मास्तिकायः स्पृष्टो भवति ?
 भगवानाह—‘अणंतेहिं’ हे गौतम ! अनन्तैः पुद्गलास्तिकायप्रदेशैः धर्मा-

पूछते हैं—‘केवदएहिं आगासत्थिकायपएसेहिं पुट्ठे’ हे भदन्त ! कितने
 आकाशास्तिकायप्रदेशों द्वारा धर्मास्तिकाय स्पृष्ट होता है । उत्तर में
 प्रभु कहते हैं—‘असंखेज्जेहिं’ हे गौतम ! असंख्यात आकाशास्तिकाय-
 प्रदेशों द्वारा धर्मास्तिकाय स्पृष्ट होता है । क्योंकि धर्मास्तिकाय
 असंख्यातप्रदेशस्वरूप लोकाकाशबराबर कहा गया है । अब गौतम
 प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘केवदएहिं जीवत्थिकायपएसेहिं पुट्ठे’ हे भदन्त !
 कितने जीवास्तिकायप्रदेशों द्वारा धर्मास्तिकाय द्रव्य स्पृष्ट होता है ?
 उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘अणंतेहिं’ हे गौतम ! अनन्तजीवास्तिकाय-
 प्रदेशों द्वारा धर्मास्तिकायद्रव्य स्पृष्ट होता है । क्योंकि जीवास्तिकाय
 के प्रदेशों को व्याप्त करके ही धर्मास्तिकाय अवस्थित है । जीवा-

गौतम स्वामीना प्रश्न—“केवदएहिं आगासत्थिकायपएसेहिं पुट्ठे ?” हे
 भगवन् ! धर्मास्तिकाय द्रव्य डेटला आकाशास्तिकाय प्रदेशो वडे स्पृष्ट थाय छे ?

भडावीर प्रभुनो उत्तर—“असंखेज्जेहिं” हे गौतम ! असंख्यात
 आकाशास्तिकायप्रदेशो वडे धर्मास्तिकायद्रव्य स्पृष्ट थाय छे, कारणु डे धर्मा-
 स्तिकाय असंख्यात प्रदेश इप लोकाकाश परापर कहुं छे.

गौतम स्वामीना प्रश्न—“केवदएहिं जीवत्थिकायपएसेहिं पुट्ठे ?” हे भग
 वन् ! धर्मास्तिकाय द्रव्य डेटला जीवास्तिकायप्रदेशो वडे स्पृष्ट थाय छे ?

भडावीर प्रभुनो उत्तर—“अणंतेहिं” अनन्त जीवास्तिकाय प्रदेशो वडे
 धर्मास्तिकाय द्रव्य स्पृष्ट थाय छे, कारणु डे जीवास्तिकायना प्रदेशोने व्याप्त
 करीने न धर्मास्तिकाय द्रव्य रहलुं छे. जीवास्तिकायने अनन्त कहुं छे.

स्तिकायः स्पृष्टो भवति, उक्तयुक्तेः । गौतमः पृच्छति—‘केवइएहिं अद्धा-
समएहिं ?’ हे भदन्त ! क्रियद्भिः अद्धासमयैः धर्मास्तिकायः स्पृष्टो भवति ?
भगवानाह—‘सिय पुट्ठे सिय नो पुट्ठे, जइ पुट्ठे नियमा अणंतेहिं’ हे गौतम ! अद्धा-
समयैः धर्मास्तिकायः स्यात्—कदाचित् स्पृष्टो भवति समयक्षेत्रापेक्षया, स्यात्—
कदाचित् नो स्पृष्टो भवति वहिःक्षेत्रापेक्षया, तत्रापि यदा स्पृष्टो भवति तदा निय-
मात् अनन्तैः अद्धासमयैः स्पृष्टो भवति । गौतमः पृच्छति—‘अहमत्थिकाएणं भंते ।
केवइएहिं धम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्ठे ?’ हे भदन्त ! अधर्मास्तिकायः खलु क्रिय-
द्भिः धर्मास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टो भवति ? भगवानाह—‘असंखेज्जेहिं’ हे गौतम !
असंख्येयैः धर्मास्तिकायप्रदेशैः अधर्मास्तिकायः स्पृष्टो भवति । गौतमः पृच्छति—

स्तिकाय को अनन्त कहा गया है । अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा
पूछते हैं—‘केवइएहिं अद्धासमएहिं’ हे भदन्त ! कितने अद्धासमयों द्वारा
धर्मास्तिकाय स्पृष्ट होता है ? उत्तर में प्रभु करते हैं—‘सिय पुट्ठे, सिय
नो पुट्ठे—जइ पुट्ठे नियमा अणंतेहिं’ हे गौतम ! धर्मास्तिकाय अद्धासमयों
द्वारा कदाचित् स्पृष्ट होता है और कदाचित् स्पृष्ट नहीं होता है ।
समयक्षेत्र की अपेक्षा से स्पृष्ट और वहिःक्षेत्र की अपेक्षा से
अस्पृष्ट कहा गया है । यदि यह अद्धासमयों द्वारा स्पृष्ट होता है
तो नियम से अनन्त अद्धासमयों द्वारा स्पृष्ट होता है । अब
गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘अहमत्थिकाएणं भंते । केवइएहिं
धम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्ठे’ हे भदन्त ! अधर्मास्तिकाय धर्मास्तिकाय के
कितने प्रदेशों द्वारा स्पृष्ट होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—
‘असंखेज्जेहिं’ हे गौतम ! धर्मास्तिकाय के असंख्यात प्रदेशों द्वारा
अधर्मास्तिकाय स्पृष्ट होता है ।

गौतम स्वामीने प्रश्न—“केवइएहिं अद्धासमएहिं पुट्ठे ?” हे भगवन् !
कैदला अद्धासमयो द्वारा धर्मास्तिकाय द्रव्य स्पृष्ट थाय छे ?

भडावीर प्रभुने उत्तर—“सिय पुट्ठे, सिय नो पुट्ठे, जइ पुट्ठे नियमा
अणंतेहिं” हे गौतम ! धर्मास्तिकायद्रव्य अद्धासमयो द्वारा क्यारेक स्पृष्ट थाय
छे अने क्यारेक स्पृष्ट थत्तुं नथी. समयक्षेत्रनी अपेक्षाओ स्पृष्ट अने सम-
यक्षेत्रनी आधारना क्षेत्रनी अपेक्षाओ अस्पृष्ट कहुं छे. न्यारे ते अद्धासमयो
वडे स्पृष्ट थाय छे त्यारे नियमथी न अनंत अद्धासमयो वडे स्पृष्ट थाय छे.

गौतम स्वामीने प्रश्न—“अहमत्थिकाएणं भंते ! केवइएहिं धम्मत्थि-
कायपएसेहिं पुट्ठे ?” हे भगवन् ! अधर्मास्तिकाय द्रव्य धर्मास्तिकायनी कैदला
प्रदेशो वडे स्पृष्ट थाय छे ?

‘केवइएहिं अहम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्टे ?’ हे भदन्त ! क्विप्पमिः अधर्मास्ति-
कायप्रदेशैः अधर्मास्तिकायः स्पृष्टो भवति ? भगवानाह—‘णत्थि एक्केण वि,
सेसं जहा धम्मत्थिकायस्स’ हे गौतम ! नास्ति एकेनापि अधर्मास्तिकायप्रदेशेन
अधर्मास्तिकायः स्पृष्टः, सकलस्यैव अधर्मास्तिकायस्य प्रश्रितत्वेन तद्व्यतिरिक्तस्य
चा धर्मास्तिकायप्रदेशस्याभावात्, शेषं यथा धर्मास्तिकायस्य प्रतिपादितं तथैव
अधर्मास्तिकायस्यापि प्रतिपत्तव्यम्, तथा च असंख्येयैः आकाशास्तिकायप्रदेशैः
अधर्मास्तिकायः स्पृष्टः, अनन्तैः जीवास्तिकायप्रदेशैः अधर्मास्तिकायः स्पृष्टः,
अनन्तैः पुद्गलास्तिकायप्रदेशैः स्पृष्टः, अद्वासमयैस्तु स्यात् स्पृष्टः, स्यात् नो

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘केवइएहिं अह-
म्मत्थिकायपएसेहिं पुट्टे’ हे भदन्त ! अधर्मास्तिकाय के कितने प्रदेशों
द्वारा अधर्मास्तिकाय स्पृष्ट होता है ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं—
‘णत्थि एक्केण वि’ सेसं जहा धम्मत्थिकायस्स’ हे गौतम ! अधर्मास्ति-
काय अधर्मास्तिकाय के एक भी प्रदेश द्वारा स्पृष्ट नहीं होता है। क्यों-
कि पूरा अधर्मास्तिकाय ही यहाँ प्रश्रित हुआ है। अतः उससे भिन्न
अधर्मास्तिकाय प्रदेश स्वतंत्र और कोई दूसरा बचता नहीं है। चाकी
का और सब कथन जैसा धर्मास्तिकाय का कहा गया है वैसा ही
अधर्मास्तिकाय का भी जानना चाहिये। तथा च—आकाशास्तिकाय के
असंख्यातप्रदेशों द्वारा अधर्मास्तिकाय स्पृष्ट होता है, अनन्त जीवा-
स्तिकायप्रदेशों द्वारा अधर्मास्तिकाय स्पृष्ट होता है, अनन्त पुद्गला-

भडावीर प्रभुनो उत्तर—“असंखेज्जेहिं” हे गौतम ! धर्मास्तिकायना
असंख्यात प्रदेशो वडे अधर्मास्तिकाय स्पृष्ट थाय छे,

गौतम स्वामिनो प्रश्न—“केवइएहिं अहम्मत्थिकायपएसेहिं पुट्टे ?” हे
भगवन् ! अधर्मास्तिकायना डेटला प्रदेशो वडे अधर्मास्तिकाय स्पृष्ट थाय छे ?

भडावीर प्रभुनो उत्तर—“णत्थि एक्केण वि, सेसं जहा धम्मत्थिकायस्स”
हे गौतम ! अधर्मास्तिकायद्रव्य अधर्मास्तिकायना ओक पणु प्रदेश वडे स्पृष्ट
थतुं नथी, कारणु डे संपूणु अधर्मास्तिकायने अनुलक्षीने अही प्रश्न पूछ-
वामां आओये छे. तेथी तेनाथी बिन्न ओवा अन्य अधर्मास्तिकाय प्रदेशतुं
स्वतंत्र अस्तित्व संभवी शकतुं नथी. जाकीतुं समस्त कथन धर्मास्तिकायना
कथन अनुसार न समजतुं जेम डे—आकाशास्तिकायना असंख्यात प्रदेशो
वडे अधर्मास्तिकाय स्पृष्ट थाय छे, अनंत जीवास्तिकाय प्रदेशो द्वारा अधर्मा-
स्तिकाय स्पृष्ट थाय छे, अनंत पुद्गलास्तिकाय प्रदेशो द्वारा अधर्मास्तिकाय

સ્પૃષ્ટઃ, યદા સ્પૃષ્ટસ્તદા નિયમાત્ અનન્તૈરેવ અદ્વાસમયૈઃ અધર્માસ્તિકાયઃ સ્પૃષ્ટો મવતિ, 'એવં એણં ગમણં સઘ્વે વિ સદ્ઘાણં નત્થિ એકેણ વિ પુટ્ઠા, પરદ્ઘાણં આદિલ્લપ્પહિં તિહિં અસંખેજ્જેહિં માણિયવ્વં, પચ્છિલ્લપ્પસુ તિસુ અણંતા માણિયવ્વા, જાવ અદ્વાસમયો ત્તિ' એવં પૂર્વોક્તરીત્યૈવ, એતેન ગમકેન અમિલાપક્રમેણ આકાશસ્તિકાયસ્ય ૬, જીવાસ્તિકાયસ્ય ૬, પુદ્ગલાસ્તિકાયસ્ય ૬, અદ્વાસમયસ્ય ચ ૬, અમિલાપા માણિયવ્વાઃ, કેવલં યત્ર ધર્માસ્તિકાયાદિસ્તત્પદેશૈરેવ પ્રરૂપ્યતે તત્ત્વ સ્વસ્થાનમ્, અન્યચ્ચ પરસ્થાનં, તત્ર સર્વેઽપિ ધર્માસ્તિકાયાદયઃ સ્વસ્થાને 'ન સન્તિ એકેનાપિ સ્પૃષ્ટાઃ' ઇતિ પ્રત્યુત્તરં શ્રેયમ્ ।

સ્તિકાય પ્રદેશોં દ્વારા અધર્માસ્તિકાય સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ । તથા અદ્વાસમયોં સે વહ કદાચિત્ સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ ઓર કદાચિત્ સ્પૃષ્ટ નહીં હોતા હૈ । યદિ વહ ડનસે સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ, તો નિયમતઃ અનન્ત અદ્વાસમયોં દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ । 'એવં એણં ગમણં સઘ્વેવિ સદ્ઘાણં નત્થિ એકેણ વિ પુટ્ઠા, પરદ્ઘાણં આદિલ્લપ્પહિં તિહિં' અસંખેજ્જેહિં માણિયવ્વં પચ્છિલ્લપ્પસુ તિસુ અણંતા માણિયવ્વા, જાવ અદ્વાસમયો ત્તિ' ઇસ પ્રકાર પૂર્વોક્ત રીતિ સે ઇસ અમિલાપક્રમ સે આકાશસ્તિકાય કે ૬, જીવાસ્તિકાય કે ૬, પુદ્ગલાસ્તિકાય કે ૬ ઓર અદ્વાસમય કે ૬ અમિલાપ કહના ચાહિયે । જહાં કેવલ ધર્માસ્તિકાયાદિદ્રવ્ય કા ડનકે પ્રદેશોં કે સાથ સ્પર્શના કા વિચાર હોતા હૈ વહ સ્વસ્થાનક હૈ ઓર દૂસરે દ્રવ્ય કે પ્રદેશોં કે સાથ જો સ્પર્શના કા વિચાર હૈ વહ પરસ્થાનક હૈ સમસ્ત ધર્માસ્તિકાયાદિકદ્રવ્ય 'સ્વસ્થાન મેં એક ઓ પ્રદેશ સે સ્પૃષ્ટ નહીં હોતે હેં' એસા

સ્પૃષ્ટ થાય છે, તથા અદ્વાસમયો વડે ક્યારેક તે સ્પૃષ્ટ થાય છે અને ક્યારેક સ્પૃષ્ટ થતું નથી જો તે તેમના દ્વારા સ્પૃષ્ટ થતું હોય, તો નિયમથી જ અનન્ત અદ્વાસમયો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે.

“એવં એણં ગમણં સઘ્વે વિ સદ્ઘાણં નત્થિ એકેણ વિ પુટ્ઠા, પરદ્ઘાણં આદિલ્લપ્પહિં તિહિં અસંખેજ્જેહિં માણિયવ્વં પચ્છિલ્લપ્પસુ તિસુ અણંતા માણિયવ્વા, જાવ અદ્વાસમયો ત્તિ” એજ પ્રકારે પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર આકાશસ્તિકાયના ૬, જીવાસ્તિકાયના ૬, પુદ્ગલાસ્તિકાયના ૬, અને અદ્વાસમયના ૬ અમિલાપ (પ્રશ્નોત્તરો) કહેવા જોઈએ જ્યાં કેવળ ધર્માસ્તિકાયાદિ દ્રવ્યનો તેમના પ્રદેશોની સાથે સ્પર્શનાનો વિચાર થાય છે, તે સ્થાનકનું નામ સ્વસ્થાનક છે, તથા અન્ય દ્રવ્યોના પ્રદેશોની સાથે સ્પર્શનાનો વિચાર થતો હોય, તે સ્થાનકનું નામ પરસ્થાનક છે. સમસ્ત ધર્માસ્તિકાયાદિક દ્રવ્ય “સ્વસ્થાનકમાં એક પણ પ્રદેશ વડે સ્પૃષ્ટ થતું નથી,” એવો પ્રત્યુત્તર સમજવો

પરસ્થાને ચ આદિમેષુ ત્રિષુ-ધર્માસ્તિકાયાદિ ત્રયગમકેષુ અસંખ્યેયૈઃ સ્પૃષ્ટાઃ
 इति भणितव्यम्, धर्माधर्मास्तिकाययोरसंख्येयप्रदेशत्वात्, तत्संपृष्ठाकाशस्य
 चासंख्येयप्रदेशत्वात्, पश्चिमेषु-अन्तिमेषु त्रिषु जीवपुद्गलाद्वासमयखण्ड-
 गमकेषु च अनन्ता भणितव्या, 'अनन्तैः प्रदेशैः स्पृष्टः' इति वक्तव्यम्, तेषां
 जीवास्तिकायादीनामनन्तप्रदेशत्वात् । अत्र च आकाशास्तिकायगमकेऽयं विशेषो
 यत् आकाशास्तिकायो धर्मास्तिकायादिप्रदेशैः स्पृष्टश्चास्पृष्टश्च, तत्र यः स्पृष्टः
 सोऽसंख्येयैर्धर्माधर्मास्तिकाययोः प्रदेशैः, जीवास्तिकायादीनां तु त्रयाणामनन्तैः
 प्रदेशैः स्पृष्टो भवति, यावत्-अद्वासमय इति, अद्वासमयगमकपर्यन्तं धर्मास्ति-

प्रत्युत्तर जानना चाहिये । तथा परस्थान में आदिम तीन में धर्मा
 स्तिकायादि तीन गमकों में असंख्यातप्रदेशों से स्पृष्ट है ऐसा कहना
 चाहिये । क्योंकि धर्मास्तिकाय अधर्मास्तिकाय ये दोनों अमं-
 ख्यात प्रदेशवाले हैं, तथा इनसे संपृष्ट आकाश भी असं-
 ख्यात प्रदेशवाला है । तथा पश्चिम-अन्तिम तीन, जीव पुद्गल और
 अद्वासमय इनके अभिलाषों में अनन्त प्रदेशों द्वारा स्पृष्ट हैं ऐसा
 कहना चाहिये, कारण कि जीवास्तिकायादिक अनन्तप्रदेशोंवाले हैं ।
 यहां आकाशास्तिकाय के गमक में ऐसी विशेषता है कि आकाशा-
 स्तिकाय धर्मास्तिकाय के प्रदेशों द्वारा स्पृष्ट भी है और अस्पृष्ट भी
 है । जो आकाशास्तिकाय स्पृष्ट है वह धर्मास्तिकाय के असंख्यात
 प्रदेशों द्वारा स्पृष्ट होता है तथा तीन जीवास्तिकायादिकों के अनन्त-
 प्रदेशों द्वारा स्पृष्ट होता है इस प्रकार अद्वासमय के गमक तक
 धर्मास्तिकायादिक छह के गमक कहना चाहिये । यावत्-कितने धर्मा-

જોઈએ પરસ્થાનમાં પહેલાં ત્રણમાં-ધર્માસ્તિકાયા આદિ ત્રણમાં અસંખ્યાત
 પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ છે, એવું કથન કરવું જોઈએ, કારણ કે ધર્માસ્તિકાયા અને
 અધર્માસ્તિકાયા અસંખ્યાત પ્રદેશે વાળાં છે, તથા તેમના દ્વારા સંસ્પૃષ્ટ આકાશ
 પણ અસંખ્યાત પ્રદેશે વાળું છે. છેલ્લા ત્રણ અભિલાષેમાં-જીવાસ્તિકાયા,
 પુદ્ગલાસ્તિકાયા અને અદ્વાસમયના અભિલાષેમાં-અનંત પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ
 કહેવું જોઈએ કારણ કે જીવાસ્તિકાયાદિક અનન્ત પ્રદેશે વાળાં છે. અહીં
 આકાશાસ્તિકાયાના અભિલાષમાં એવી વિશેષતા છે કે આકાશાસ્તિકાયા ધર્મા-
 સ્તિકાયાના પ્રદેશે દ્વારા સ્પૃષ્ટ પણ છે અને અસ્પૃષ્ટ પણ છે જે આકાશાસ્તિ-
 કાયા સ્પૃષ્ટ છે તે ધર્માસ્તિકાયાના અસંખ્યાત પ્રદેશે દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોય છે
 તથા જીવાસ્તિકાયા આદિ ત્રણના અનંત પ્રદેશે દ્વારા સ્પૃષ્ટ હોય છે. આ
 રીતે અદ્વાસમયના ગમકે પર્યન્તના ધર્માસ્તિકાયાદિક છ ગમકનું કથન કરવું

કાયાદીનાં ષણ્ણાં ગમકાનિ વક્તવ્યાનિ, 'જાવ કેવદ્દેહિ અદ્ધાસમદ્દેહિ પુદ્દે ?' યાવત્ અદ્ધાસમયઃ કિયદ્ધિઃ ધર્માસ્તિકાયાદિપ્રદેશોઃ સ્પૃષ્ટઃ ? इति गौतमस्य अद्धासमयविषयकः प्रश्नः स्वयमूहनीयः, गगवानाह—'नत्थि एक्केण वि' हे गौतम ! नास्ति एकेनापि अद्धासमयेन अद्धासमयः स्पृष्टः, परप्रदेशेन तु यथा योग्यम् आद्यत्रयेण असंख्येयप्रदेशेन स्पृष्टः, उपान्तिमद्वयेन तु अनन्तप्रदेशेन स्पृष्टो भवतीति भावः । निरुपचरितस्य अद्धासमयस्य एकस्यैव सद्भावात्, अतीतानागतसमययोस्तु विनष्टानुत्पन्नत्वेन असत्त्वात् न समयान्तरेण स्पृष्टता संभवतीति भावः ॥ सू० ९ ॥

સ્તિકાયાદિક કે પ્રદેશો દ્વારા અદ્ધાસમય સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ ? હસ પ્રકાર કા ગૌતમ કા અદ્ધાસમયવિષયક પ્રશ્ન અપને આપ ઉદ્ધાવિત કરના ચાહિયે—હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—'નત્થિ એકેણ વિ' હે ગૌતમ ! સ્વસ્થાન કી અપેક્ષા યથાયોગ્ય આદિ કે નીન અસ્તિકાય કે અસંખ્યાત પ્રદેશો સે અદ્ધાસમય સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ । તથા અન્તિમ દો અસ્તિકાયો કે—જીવાસ્તિકાય ઓર પુદ્ગલાસ્તિકાય કે અનન્ત પ્રદેશો સે વહ અદ્ધાસમય સ્પૃષ્ટ હોતા હૈ । નિરુપચરિત અદ્ધાસમય એક હી હોતા હૈ । હસ કારણ હસકી સમયાન્ત કે સાથ સ્પર્શના નહી હોતી હૈ ક્યોંકિ અતીત એવં અનાગત સમય કા, વિનષ્ટ ઓર અનુત્પન્ન હોને કે કારણ સત્ત્વ નહીં માના ગયા હૈ ॥ સૂ० ૯ ॥

इति द्विप्रदेशिकादि पुद्गलास्ति कायस्पर्शद्वारवक्तव्यता ॥

જોઈએ છેલ્લા અદ્ધાસમય વિષયક પ્રશ્નોત્તરે આ પ્રમાણે સમજવા-અદ્ધાસમય કેટલા ધર્માસ્તિકાયાદિકના પ્રદેશો દ્વારા સ્પૃષ્ટ થાય છે ? આ પ્રકારે છએ પ્રશ્નો જાતે બનાવી લેવાં

અદ્ધાસમય કેટલા અદ્ધાસમયો વડે સ્પૃષ્ટ થાય છે ? -આ સ્વસ્થાન વિષયક પ્રશ્નનો ઉત્તર આ પ્રમાણે છે—'નત્થિ એકેણ વિ' હે ગૌતમ ! અદ્ધાસમય એક પણ અદ્ધાસમય વડે સ્પૃષ્ટ થતો નથી, ધર્માસ્તિકાયના, અધર્માસ્તિકાયના અને આકાશસ્તિકાયના અસંખ્યાત પ્રદેશો વડે અને છેલ્લા એ અસ્તિકાયોના (જીવાસ્તિકાય અને પુદ્ગલાસ્તિકાયના અનન્ત પ્રદેશો વડે અદ્ધાસમય સ્પૃષ્ટ થાય છે નિરુપચરિત અદ્ધાસમય એક જ હોય છે કારણે તેની સમયાન્તરની સાથે સ્પર્શના થતી નથી, કારણ કે અતીત (ભૂત) અને અનાગત (ભવિષ્ય) સમયનું વિનષ્ટ અને અનુત્પન્ન હોવાને કારણે અસ્તિત્વ જ માનવામાં આવ્યું નથી ॥સૂ૦૯॥

॥ द्विप्रदेशिकादि पुद्गलास्ति काय स्पर्शद्वार वक्तव्यता संभूता ॥

अवगाहद्वारवक्तव्यता ।

मूलम्—‘जत्थ णं भंते ! एगे धम्मत्थिकायप्पएसे ओगाढे,
तत्थ केवइया धम्मत्थिकायप्पएसा ओगाढा ? नत्थि एगोवि,
केवइया अहम्मत्थिकायप्पएसा ओगाढा एक्को, केवइया आगा-
सत्थिकायप्पएसा ओगाढा ? एक्को, केवइया जीवत्थिकायप्पएसा
ओगाढा ? अणंता, केवइया पोग्गलत्थिकायप्पएसा ओगाढा ?
अणंता, केवइया अद्दासमया ओगाढा ? सिय ओगाढा, सिय नो
ओगाढा, जइ ओगाढा अणंता । जत्थ णं भंते ! एगे अहम्म-
त्थिकायप्पएसे ओगाढे, तत्थ केवइया धम्मत्थिकायप्पएसा
ओगाढा ? नत्थि एक्को, केवइया अहम्मत्थिकायप्पएसा ओगाढा ?
नत्थि एक्को वि, सेसं जहा धम्मत्थिकायस्स । जत्थ णं भंते !
एगे आगासत्थिकायप्पएसे ओगाढे, तत्थ केवइया धम्मत्थि-
कायप्पएसा ओगाढा ? सिय ओगाढा, सिय नो ओगाढा, जइ
ओगाढा, एक्को । एवं अहम्मत्थिकायप्पएसा वि । केवइया
आगासत्थिकायप्पएसा ओगाढा ? नत्थि एक्को वि, केवइया
जीवत्थिकायप्पएसा ओगाढा ? सिय ओगाढा, सिय नो ओगाढा,
जइ ओगाढा, अणंता, एवं जाव अद्दासमया । जत्थ णं भंते !
एगे जीवत्थिकायप्पएसे ओगाढे तत्थ केवइया धम्मत्थिकाय-
प्पएसा ओगाढा ? एक्को । एवं अहम्मत्थिकायप्पएसा, एवं
आगासत्थिकायप्पएसा वि । केवइया जीवत्थिकायप्पएसा ओगाढा ?
अणंता, सेसं जहा धम्मत्थिकायस्स । जत्थ णं भंते ! एगे पोग्गल-

त्थिकायपएसे ओगाढे, तत्थ केवइया धम्मत्थिकायपएसा
 ओगाढा? एवं जहा जीवत्थिकायपएसे तहेव निरवसेसं। जत्थ
 णं भंते दो पोग्गलत्थिकायपएसा ओगाढा, तत्थ केवइया
 धम्मत्थिकायपएसा ओगाढा? सिय एक्को, सिय दोन्नि, एवं
 अहम्मत्थिकायस्स वि, एवं आगासत्थिकायस्स वि, सेसं जहा
 धम्मत्थिकायस्स। जत्थ णं भंते! तिन्नि पोग्गलत्थिकायपएसा
 ओगाढा? तत्थ केवइया धम्मत्थिकायपएसा ओगाढा? सिय
 एक्को, सिय दोन्नि, सिय तिन्नि, एवं अहम्मत्थिकायस्स वि,
 एवं आगासत्थिकायस्स वि, सेसं जहेव दोण्हं, एवं एक्केको
 वड्डियव्वो, पएसा आइल्लएहिं, तिहिं अत्थिकाएहिं, सेसं जहेव
 दोण्हं जाव दसण्हं सिय एक्को, सिय दोन्नि, सिय तिन्नि, जाव
 सिय दस, संखेज्जाणं सिय एक्को सिय दोन्नि, जाव सिय दस,
 सिय संखेज्जा? असंखेज्जाणं सिय एक्को, जाव सिय संखेज्जा,
 सिय असंखेज्जा, जहा असंखेज्जा, एवं अणंता वि। जत्थ णं
 भंते! एगे अद्दासमए ओगाढे, तत्थ केवइया धम्मत्थिकाय-
 पएसा, ओगाढा? एक्को, केवइया अहम्मत्थिकायपएसा ओ-
 गाढा? एक्को, केवइया आगासत्थिकायपएसा ओगाढा? एक्को,
 केवइया जीवात्थिकायपएसा ओगाढा? अणंता, एवं जाव
 अद्दासमया। जत्थ णं भंते! धम्मत्थिकाए ओगाढे तत्थ केव-
 इया धम्मत्थिकायपएसा ओगाढा? नत्थि एक्को वि, केवइया
 अहम्मत्थिकायपएसा ओगाढा? असंखेज्जा, केवइया आगा-
 सत्थिकायपएसा ओगाढा? असंखेज्जा, केवइया जीवत्थिकाय-

पएसा ओगाढा? असंखेज्जा, केवइया जीवत्थिकायपएसा
ओगाढा? अणंता, एवं जाव अद्धासमया। जत्थ णं भंते!
अहम्मत्थिकाए ओगाढे तत्थ केवइया धम्मत्थिकायपएसा
ओगाढा? असंखेज्जा, केवइया अहम्मत्थिकायपएसा ओगाढा?
नत्थि एक्को वि, सेसं जहा धम्मत्थिकायस्स, एवं सव्वे सट्ठाणे
नत्थि एक्को वि भाणियत्वं, परट्ठाणे आदिल्लगा तिन्नि असं-
खेज्जा भाणियत्वा, पच्छिल्लगा तिन्नि अणंता, भाणियत्वा
जाव अद्धासमओ त्ति, जाव केवइया अद्धासमया ओगाढा?
नत्थि एक्को वि ॥सू० १०॥

छाया — यत्र खलु भदन्तं ! एको धर्मास्तिकायप्रदेशः अवगाहस्तत्र कियन्तो
धर्मास्तिकायप्रदेशाः अवगाढाः ? नास्ति एकोऽपि, कियन्तः अधर्मास्तिकाय-
प्रदेशाः अवगाढाः ? एकः, कियन्त आकाशास्तिकायप्रदेशाः अवगाढाः ? एकः,
कियन्तो जीवास्तिकायप्रदेशाः अवगाढाः ? अनन्ताः, कियन्तः पुद्गलास्तिकाय-
प्रदेशाः अवगाढाः ? अनन्ताः, कियन्त अद्धासमयाः अवगाढाः ? स्यात् अवगाढाः,
स्यात् नो अवगाढाः, यदा अवगाढाः अनन्ताः, यत्र खलु भदन्त ! एकः अधर्मा-
स्तिकायप्रदेशः अवगाहस्तत्र कियन्तो धर्मास्तिकायप्रदेशाः अवगाढाः ? एकः,
कियन्तः अधर्मास्तिकायप्रदेशा अवगाढाः ? नास्ति एकोऽपि शेषं यथा धर्मा
स्तिकायस्य, यत्र खलु भदन्त ! एकः आकाशास्तिकायप्रदेशः अवगाहस्तत्र कियन्तो
धर्मास्तिकायप्रदेशा अवगाढाः ? स्यात् अवगाढाः स्यात् नो अवगाढाः' यदा अव-
गाढाः, एकः, एवम् अधर्मास्तिकायप्रदेशा अपि, कियन्तः आकाशास्तिकायप्रदेशाः
अवगाढाः ? नास्ति एकोऽपि, कियन्तो जीवास्तिकायप्रदेशा अवगाढाः ? स्यात्
अवगाढाः, स्यात् नो अवगाढाः, यदा अवगाढाः अनन्ताः, एवं यावत् अद्धासमयाः
यत्र खलु भदन्त ! एको जीवास्तिकायप्रदेशः अवगाहस्तत्र कियन्तो धर्मास्तिकाय-
प्रदेशा अवगाढाः ? एकः एवम् अधर्मास्तिकायप्रदेशाः, एवम् आकाशास्तिकाय-
प्रदेशा अपि, कियन्तो जीवास्तिकायप्रदेशाः अवगाढाः अनन्ताः ? शेषं यथा
धर्मास्तिकायस्य, यत्र खलु भदन्त ! एकः पुद्गलास्तिकायप्रदेशः अवगाहस्तत्र
कियन्तो धर्मास्तिकायप्रदेशा अवगाढाः ? एवं यथा जीवास्तिकायप्रदेशस्तथैव
निरवशेषम्, यत्र खलु भदन्त ! द्वौ पुद्गलास्तिकायप्रदेशौ अवगाढौ तत्र कियन्तो
धर्मास्तिकायप्रदेशाः अवगाढाः ? स्यात् एकः, स्यात् द्वौ, एवम् अधर्मास्तिकाय-

स्यापि, एवम् आकाशास्तिकायस्यापि शेषं यथा धर्मास्तिकायस्य, यत्र खलु भदन्त! त्रयः पुद्गलास्तिकायप्रदेशा अवगाढास्तत्र कियन्तो धर्मास्तिकायप्रदेशा अवगाढाः ? स्यात् एकः, स्यात् द्वौ, स्यात् त्रयः, एवम् अधर्मास्तिकायस्यापि एवम् आकाशास्तिकायस्यापि, शेषं यथैव द्वयोः, एवम् एकैको वर्द्धयितव्यः प्रदेशः, आदिभिस्त्रिभिः अस्तिकायैः, शेषं यथैव द्वयोर्यावत् दशानां स्यात् एकः, स्यात् द्वौ, स्यात् त्रयः, यावत्-स्यात् दश, संख्येयानां स्यात् एकः, स्यात् द्वौ, यावत् स्यात् दश, स्यात् संख्येयाः, असंख्येयानां स्यात् एकः, यावत् स्यात् संख्येयाः, स्यात् असंख्येयाः, यथा असंख्येयाः, एवम् अनन्ता अपि, यत्र भदन्त ! एकोऽद्वासमयः अवगाढस्तत्र कियन्तो धर्मास्तिकायप्रदेशा अवगाढाः ? एकः, कियन्तः अधर्मास्तिकायप्रदेशाः अवगाढाः ? एकः, कियन्त आकाशास्तिकायप्रदेशा अवगाढाः ? एकः, कियन्तो जीवास्तिकायप्रदेशा अवगाढाः ? अनन्ताः, एवं यावत् अद्वासमयाः यत्र खलु भदन्त ! धर्मास्तिकायः अवगाढस्तत्र कियन्तो धर्मास्तिकायप्रदेशा अवगाढाः ? नास्ति एकोऽपि, कियन्तोऽधर्मास्तिकायप्रदेशाः अवगाढाः ? असंख्येयाः, कियन्त आकाशास्तिकायप्रदेशा अवगाढाः ? असंख्येयाः, कियन्तो जीवास्तिकायप्रदेशा अवगाढाः ? अनन्ता, एवं यावत् अद्वासमयाः, यत्र खलु भदन्त ! अधर्मास्तिकायप्रदेशः अवगाढस्तत्र कियन्तो धर्मास्तिकायप्रदेशा अवगाढाः ? असंख्येयाः, कियन्तोऽधर्मास्तिकायप्रदेशा अवगाढाः ? नास्ति एकोऽपि, शेषं यथा धर्मास्तिकायस्य, एवं सर्वे स्वस्थाने नास्ति एकोऽपि भणितव्यम्, परस्थाने आदिमास्त्रयः असंख्येया भणितव्याः, पश्चिमास्त्रयोऽनन्ता भणितव्याः, यावत् अद्वासमय इति, यावत् कियन्तः अद्वासमया अवगाढाः ? नास्ति एकोऽपि ॥ सू० १० ॥

टीका—अथ नवमम् अवगाहद्वारमाह—‘जत्थ णं भंते !’ इत्यादि । ‘जत्थ णं भंते ! एगे धम्मत्थिकायप्पएसे ओगाढे, तत्थ केवइया धम्मत्थिकायप्पएसा

अवगाहद्वारवक्तव्यता—

“ जत्थ णं भंते ! एगे धम्मत्थिकायप्पएसे ” इत्यादि ।

टीकार्थ—सूत्रकार ने इस सूत्र द्वारा नौवें अवगाहद्वार का विवेचन किया है इसमें गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है—‘जत्थणं भंते ! एगे धम्म-

—अवगाहद्वार वक्तव्यता—

“ जत्थ णं भंते ! एगे धम्मत्थिकायप्पएसे ” इत्यादि—

टीकार्थ—सूत्रकारे आ सूत्र द्वारा नवमां अवगाहद्वारतुं निरूपणं कृतं छे. आ विषयने अनुलक्षीने गौतमस्वामी महावीर प्रभुने एवे। प्रश्न पूछे छे हे—“ जत्थ णं भंते ! एगे धम्मत्थिकायप्पएसे ओगाढे, तत्थ केवइया धम्मत्थिकाय-

ओगाढा ?' गौतमः पृच्छति-हे भदन्त ! यत्र खलु स्थाने एकः धर्मास्तिकाय-
प्रदेशोऽवगाढो भवति तत्र स्थाने क्रियन्तो धर्मास्तिकायप्रदेशा अवगाढाः
स्थिता भवन्ति ? भगवानाह-‘ नत्थि एको वि ’ हे गौतम ! यत्र प्रदेशे धर्मास्ति-
कायस्य एकः प्रदेशोऽवगाढो भवति तत्र अन्यस्तत्प्रदेशो नास्ति एकोऽपि एक-
धर्मास्तिकायप्रदेशस्थाने अन्यस्य धर्मास्तिकायप्रदेशस्य अविद्यमानत्वात्,
गौतमः पृच्छति-‘ केवइया अहमत्थिकायपएसा ओगाढा ? ’ हे भदन्त ! यत्र
एको धर्मास्तिकाय प्रदेशोऽवगाढोऽस्ति तत्र क्रियन्तः अधर्मास्तिकायप्रदेशा अव-
गाढा भवन्ति ? भगवानाह-‘ एको ’ हे गौतम ! एकधर्मास्तिकायप्रदेशावगाहना-

त्थिकायपएसे ओगाढे, तत्थ केवइया धम्मत्थिकायपएसा ओगाढा ’ हे
भदन्त ! जिस स्थान पर एक प्रदेश धर्मास्तिकाय का अवगाह होता है
अर्थात् आकाश के जिस प्रदेश में धर्मास्तिकाय का एक प्रदेश अवगा-
हित है-रहा हुआ है-वहां धर्मास्तिकाय के और कितने प्रदेश अवगाह-
स्थित हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘ नत्थि एको वि ’ हे गौतम !
जिस प्रदेश में धर्मास्तिकाय का एक प्रदेश अवगाह होता है, उस
प्रदेश में धर्मास्तिकाय का दूसरा प्रदेश अवगाह नहीं होता है क्योंकि
वह वहां अविद्यमान रहता है ।

अब गौतम स्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-‘ केवइया अहम्मत्थि-
कायपएसा ओगाढा ’ हे भदन्त ! जिस स्थान पर धर्मास्तिकाय का एक
प्रदेश अवगाह है-वहां पर अधर्मास्तिकाय के कितने प्रदेश अवगाह
होते हैं ? इसके उत्तर में प्रभु कहते हैं-‘ एको ’ हे गौतम ! जिस स्थान

पएसा ओगाढा ? ’ हे भगवन् ! जे स्थान पर धर्मास्तिकायने ओक प्रदेश
अवगाहित होय छे-ओट्ठे के आकाशना जे प्रदेशमां धर्मास्तिकायने ओक
प्रदेश रह्यो होय छे-त्यां धर्मास्तिकायना ओल्ल’ डेटला प्रदेशो अवगाढ
(रह्यो) होय छे ?

भडावीर प्रभुने उत्तर-“ नत्थि एको वि ” हे गौतम ! जे प्रदेशमां
धर्मास्तिकायने ओक प्रदेश अवगाहित होय छे, ते प्रदेशमां धर्मास्तिकायने
ओल्ले ओक पणु प्रदेश अवगाहित होतो नथी, कारणु के ते त्यां अविद्यमान रह्ये छे.

गौतम स्वामीने प्रश्न-‘ केवइया अहम्मत्थिकायपएसा ओगाढा ? ’ हे
भगवन् ! जे स्थान पर धर्मास्तिकायने ओक प्रदेश अवगाहित (स्थित) छे,
ते स्थान पर अधर्मास्तिकायना डेटला प्रदेशो अवगाहित होय छे ?

भडावीर प्रभुने उत्तर-“ एको ” हे गौतम ! जे स्थान पर धर्मा-

स्थाने एकोऽधर्मास्तिकायप्रदेशोऽवगाढो भवति, धर्मास्तिकायप्रदेशस्थानेऽधर्मास्तिकायप्रदेशस्य विद्यमानत्वात् । गौतमः पृच्छति—‘ केवइया आगासत्थिकायप्प-
एसा ओगाढा ? ’ हे भदन्त ! एकधर्मास्तिकायप्रदेशावगाहस्थाने कियन्त-
आकाशास्तिकायप्रदेशाः अवगाढा भवन्ति ? भगवानाह—‘ एको ’ हे गौतम !
तत्र एक एव आकाशास्तिकायप्रदेशः अवगाढो भवति, गौतमः पृच्छति—‘ केवइ-
या जीवत्थिकायप्पएसा ओगाढा ? ’ एकः धर्मास्तिकायप्रदेशावगाहस्थाने कियन्तो
जीवास्तिकायप्रदेशा अवगाढा भवन्ति ? भगवानाह—‘ अणंता ’ हे गौतम ! तत्र

पर धर्मास्तिकाय का एक प्रदेश अवगाढ है—वहां पर एक धर्मास्तिकाय-
प्रदेश की अवगाहना स्थान पर—अधर्मास्तिकाय का एक प्रदेश अवगाढ
होता है—क्यों कि धर्मास्तिकाय प्रदेश के स्थान पर अधर्मास्तिकाय का
एक प्रदेश विद्यमान रहता है ।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘ केवइया आगासत्थिका-
यप्पएसा ओगाढा ’ हे भदन्त ! एक धर्मास्तिकाय प्रदेश के अवगाहना
स्थानमें आकाशास्तिकाय के कितने प्रदेश अवगाढ होते हैं ? उत्तर में
प्रभु कहते हैं—‘ एको ’ हे गौतम ! वहां पर एक ही आकाशास्तिकाय-
प्रदेश अवगाढ होता है ।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘ केवइया जीवत्थिकायप्प-
एसा ओगाढा ’ हे भदन्त ! एक धर्मास्तिकायप्रदेशावगाहस्थानमें जीवा-
स्तिकाय के कितने प्रदेश अवगाढ होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—
‘ अणंता ’ हे गौतम ! वहां जीवास्तिकाय के अनन्तप्रदेश अवगाढ होते हैं ।

स्तिकायनो अेक प्रदेश अवगाहित होय छे, त्यां—अेक धर्मास्तिकाय प्रदेशनी
अवगाहना स्थान पर अधर्मास्तिकायनो अेक प्रदेश अवगाहित होय छे, कारखु
के धर्मास्तिकाय प्रदेशना स्थान पर अधर्मास्तिकायनो अेक प्रदेश विद्यमान रहे छे.

गौतम स्वामीनो प्रश्न—“ केवइया आगासत्थिकायप्पएसा ओगाढा ? ” छे
भगवन् ! अेक धर्मास्तिकायप्रदेशना अवगाहना स्थानमां आकाशास्तिकायना
केटला प्रदेशो अवगाहित होय छे ?

उत्तर—“ एक्को ” ते स्थान पर आकाशास्तिकायनो अेक न प्रदेश
अवगाहित होय छे

गौतम स्वामीनो प्रश्न—“ केवइया जीवत्थिकायप्पएसा ओगाढा ? ” छे
भगवन् ! अेक धर्मास्तिकाय प्रदेशना अवगाहना स्थानमां जीवास्तिकायना
केटला प्रदेशो अवगाहित होय छे ?

અનન્તા જીવાસ્તિકાયપદેશા અવગાહા ભવન્તિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘કેવહયા પોગ્ગલત્થિકાયપપ્પસા ’ હે ભદન્ત ! એકધર્માસ્તિકાયપદેશસ્થાને કિયન્તઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપદેશા અવગાહા ભવન્તિ મગવાનાહ-‘ અણંતા ’ હે ગૌતમ તત્ર અનન્તાઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપદેશા અવગાહા ભવન્તિ, જીવાસ્તિકાયપુદ્ગલાસ્તિકાયયોરનન્તાનાં પ્રદેશાનામ્ એકૈકસ્ય ધર્માસ્તિકાયપદેશસ્ય સ્થાને સદ્ભાવેન, તસ્ય તૈઃ પ્રત્યેકમનન્તૈરેવ વ્યાપ્તત્વાદિતિ ભાવઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘ કેવહયા અદ્દાસમયા ? ’ હે ભદન્ત ! કિયન્તઃ અદ્દાસમયાઃ એકધર્માસ્તિકાયપદેશસ્થાને અવગાહા ભવન્તિ ? મગવાનાહ-‘ સિય ઓગાઠા, સિય નો ઓગાઠા, જહ ઓગાઠા, અણંતા ’ હે ગૌતમ !

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-કેવહયા પોગ્ગલત્થિકાયપપ્પસા ’ હે ભદન્ત ! એક ધર્માસ્તિકાયપદેશ કે અવગાહ સ્થાન મેં પુદ્ગલાસ્તિકાય કે કિતને પ્રદેશ અવગાહ-સ્થિત હોતે હૈં-ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ અણંતા ’ હે ગૌતમ ! વહાં પર પુદ્ગલાસ્તિકાય કે અનન્તપ્રદેશ અવગાહ હોતે હૈં । જીવાસ્તિકાય ઓર પુદ્ગલાસ્તિકાય કે અનન્તપ્રદેશોં કા એક એક ધર્માસ્તિકાયપદેશ કે સ્થાન મેં સદ્ભાવ હોતા હૈં । હસસે વે પ્રત્યેક અનન્ત પ્રદેશ ઉસ ધર્માસ્તિકાય કે પ્રદેશ કો વ્યાપ્ત કરતે હૈં ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘ કેવહયા અદ્દાસમયા ’ હે ભદન્ત ! એક ધર્માસ્તિકાયપદેશસ્થાન મેં કિતને અદ્દાસમય અવગાહ-સ્થિત હોતે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘ સિય ઓગાઠા, સિય નો ઓગાઠા, અણંતા ’ હે ગૌતમ ! વહાં પર અદ્દાસમય કદાચિત્ અવગાહ

ઉત્તર-“ અણંતા ” હે ગૌતમ ! ત્યાં જીવાસ્તિકાયના અનંત પ્રદેશો અવગાહિત હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ કેવહયા પોગ્ગલત્થિકાયપપ્પસા ? ” હે ભગવન્ ! એક ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશના અવગાહના સ્થાનમાં પુદ્ગલાસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશો અવગાહિત હોય છે ?

ઉત્તર-“ અણંતા ” હે ગૌતમ ! ત્યાં પુદ્ગલાસ્તિકાયના અનંત પ્રદેશો અવગાહ હોય છે. જીવાસ્તિકાય અને પુદ્ગલાસ્તિકાયના અનંત પ્રદેશોનો એક એક ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશના સ્થાનમાં સદ્ભાવ હોય છે તેથી તે પ્રત્યેકના અનંત પ્રદેશો તે ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશને વ્યાપ્ત કરે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ કેવહયા અદ્દાસમયા ? ” હે ભગવન્ ! જે સ્થાનમાં ધર્માસ્તિકાયનો એકપ્રદેશ અવગાહિત હોય છે, તે સ્થાનમાં કેટલા અદ્દાસમય અવગાહિત (સ્થિત) હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ સિય ઓગાઠા, સિય નો ઓગાઠા, જહ ઓગાઠા

તત્ર અદ્વાસમયાઃ સ્વાત્-કદાચિત્ અવગાઢા ભવન્તિ, સ્વાત્-કદાચિત્ નો અવગાઢા ભવન્તિ, તત્ર યદા અવગાઢા ભવન્તિ તદા અનન્તા એવ અદ્વાસમયા અવગાઢા ભવન્તિ, અદ્વાસમયાનાં મનુષ્યલોકે એ સદ્ભાવેન પરતોડસદ્ભાવાત્, ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશસ્થાને તેપામવગાહોડસ્તિ, નાસ્તિ ચ, યત્રાસ્તિ તત્રાનન્તાનામેવેતિ ભાવઃ, ગૌતમઃ પૂચ્છતિ-‘જત્થ ણં મંતે ! એગે અહમ્મત્થિકાયપ્પએસે ઓગાઢે તત્થ કેવહ્યા ધમ્મત્થિકાયપ્પએસા ઓગાઢા ?’ હે મદન્ત ! યત્ર એકોડધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોડવગાહો ભવતિ, તત્ર કિયન્તો ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશા અવગાઢા ભવન્તિ ? મગવાનાહ-‘એકો’ હે ગૌતમ ! તત્ર એકો ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોડવગાહો ભવતિ,

હોતે હૈં, કદાચિત્ અવગાઢ નહીં હોતે હૈં યદિ વે વહાં પર અવગાઢ હોતે હૈં તો અનન્ત હી અદ્વાસમય વહાં અવગાઢ હોતે હૈં । ક્યોંકિ મનુષ્યલોક મેં હી અદ્વાસમયોં કા સદ્ભાવ હોના હૈ-મનુષ્યલોક સે બાહર હનકા સદ્ભાવ નહીં હોના હૈ હમત્રકાર ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ કે પ્રસ્થાન મેં હનકા અવગાહ હૈ બી ઓર નહીં બી હૈ । જહાં હૈ વહાં અનન્તરૂપ મેં હનકા સદ્ભાવ હૈ ।

અથ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-જત્થ ણં મંતે । એગે અહમ્મત્થિકાયપ્પએસે ઓગાઢે, તત્થ કેવહ્યા ધમ્મત્થિકાયપ્પએસા ઓગાઢા ?’ હે મદન્ત ! જહાં પર એક અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ અવગાઢ હૈ વહાં પર કિતને ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ અવગાઢ હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘એકો’ હે ગૌતમ ! વહાં પર એક ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ અવગાઢ હૈ-હસ વિષય મેં યુક્તિ કહી જા ચુકી હૈ ।

અર્ણતા ” હે ગૌતમ ! તે સ્થાન પર ક્યારેક અદ્વાસમય અવગાહિત હોય છે અને ક્યારેક અવગાહિત હોતા નથી જો તેઓ તે સ્થાન પર અવગાહિત હોય, તો અનંત અદ્વાસમયો જ ત્યાં અવગાહિત હોય છે. કારણ કે મનુષ્યલોકમાં જ અદ્વાસમયોના સદ્ભાવ હોય છે, મનુષ્યલોકની બહાર તેમનો સદ્ભાવ નથી તે કારણે ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશના સ્થાનમાં તેમની અવગાહના હોય છે પણ ખરી અને નથી પણ હે તી જ્યાં હોય છે ત્યાં અનંત રૂપે જ તેમનો સદ્ભાવ રહે છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“જત્થ ણં મંતે ! એગે અહમ્મત્થિકાયપ્પએસે ઓગાઢે, તત્થ કેવહ્યા ધમ્મત્થિકાયપ્પએસા ઓગાઢા ?” હે ભગવન્ ! જે સ્થાન પર એક અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ અવગાઢ (સ્થિત) હોય છે, ત્યાં કેટલા ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશો અવગાઢ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“એકો” હે ગૌતમ ! ત્યાં એક ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશ અવગાઢ હોય છે તેનું સ્પષ્ટીકરણ પહેલાં થઈ ચુક્યું છે.

ઉક્તયુક્તેઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘કેવહ્યા અહમ્મત્થિકાયપ્પણ્ણસા ઓગાઢા ?’ તત્ર ક્વિયન્તોઽધર્માસ્તિકાયપ્રદેશા અવગાઢા ભવન્તિ ? મગવાનાદ—‘નત્થિ ઇક્કો વિ હે ગૌતમ ! તત્ર ઇક્કોઽપિ અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોઽવગાઢો નાસ્તિ, સ્વસ્થાને સ્વપ્રદેશાન્તરસ્યાવગાહાભાવાત્ ‘સેસં જહા ધમ્મત્થિકાયસ્સ’ શેષં તત્ર આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશાવગાહાદિકં યથા ધર્માસ્તિકાયસ્ય પ્રતિપાદિતં તથૈવ અધ-

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—‘કેવહ્યા અહમ્મત્થિકાય-પ્પણ્ણસા ઓગાઢા’ હે અદન્ત ! જહાં પર એક અધર્માસ્તિકાય પ્રદેશ અવગાઢ હૈં—વહાં પર અધર્માસ્તિકાય કે ઓર કિતને પ્રદેશ અવગાઢ હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘નત્થિ ઇક્કો વિ’ હે ગૌતમ ! વહાં પર એક બી અધર્માસ્તિકાય પ્રદેશ અવગાઢ નહીં હૈં । ક્યોંકિ અપને અવગાહ સ્થાન મેં અપને હી અન્ય પ્રદેશ કે અવગાહ હોને કા અભાવ રહતા હૈં । ‘સેસં જહા ધમ્મત્થિકાયસ્સ’ જૈસા ધર્માસ્તિકાય કે પ્રકરણ મેં આકા-શાસ્તિકાય કે પ્રદેશ કે અવગાહાદિ કા કથન કિયા ગયા હૈં વૈસા હી શેષ કથન વહાં અધર્માસ્તિકાય કે વિષય મેં બી જાનનાં ચાહિયે । અર્થાત્ જહાં અધર્માસ્તિકાય કા એકપ્રદેશ અવગાઢ હૈં વહાં પર આકા-શાસ્તિકાય કા બી એકપ્રદેશ અવગાઢ હૈં, જહાં અધર્માસ્તિકાય કા એક પ્રદેશ અવગાઢ હૈં, વહાં જીવાસ્તિકાય કે બી અનન્ત પ્રદેશ અવગાઢ હૈં, જહાં અધર્માસ્તિકાય કા એકપ્રદેશ અવગાઢ હૈં વહાં પુદ્ગલાસ્તિકાય કે બી અનન્તપ્રદેશ અવગાઢ હૈં, તથા જહાં પર અધર્માસ્તિકાય કા એક

ગૌતમ સ્વામીને । પ્રશ્ન—‘કેવહ્યા અહમ્મત્થિકાયપ્પણ્ણસા અવગાઢા ?’ હે ભગવન્ ! જ્યાં એક અધર્માસ્તિકાય પ્રદેશ અવગાઢ હોય છે, તે સ્થાન પર કેટલા અધર્માસ્તિકાયના બીજા પ્રદેશો અવગાઢ હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર—“નત્થિ ઇક્કો વિ” હે ગૌતમ ! તે સ્થાન પર બીજા એક પણ અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ અવગાઢ હોતો નથી, કારણ કે પોતાના જ અવગાહસ્થાનમાં પોતાના જ અન્ય પ્રદેશની અવગાહના થવાનો અભાવ રહે છે “સેસં જહા ધમ્મત્થિકાયસ્સ” એવું ધર્માસ્તિકાયના પ્રકરણમાં આકા-શાસ્તિકાયના પ્રદેશના અવગાહાદિનું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એવું જ બાકીનું કથન અહીં અધર્માસ્તિકાયના વિષયમાં પણ સમજવું એટલે કે જ્યાં અધર્માસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ અવગાઢ છે, ત્યાં આકાશાસ્તિકાયનો પણ એક પ્રદેશ અવગાઢ હોય છે જ્યાં અધર્માસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ અવગાઢ છે, ત્યાં જીવાસ્તિકાયના પણ અનંત પ્રદેશો અવગાઢ છે, જ્યાં અધર્માસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ અવગાઢ છે ત્યાં પુદ્ગલાસ્તિકાયના પણ અનંત પ્રદેશો અવગાઢ

ર્માસ્તિકાયસ્યાપિ પ્રતિપત્તવ્યમ્ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘જત્થ ણં મંતે ! એગે આગા-
સત્થિકાયપપ્પસે ઓગાઢે તત્થ કેવહ્યા ધમ્મત્થિકાયપપ્પસા ઓગાઢા ?’ હે
મદન્ત ! યત્ર સ્વલુ એક આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશ અવગાઢ સ્ત્ર ત્રિયન્તો ધર્માસ્તિ-
કાયપ્રદેશાઃ અવગાઢા ભવન્તિ ? ભગવાનાહ—‘સિય ઓગાઢા, સિય નો ઓગાઢા
જહ્ ઓગાઢા એકો ’ હે ગૌતમ ! તત્ર ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશાઃ સ્યાત્—કદાચિત્, અવ-
ગાઢા ભવન્તિ, સ્યાત્—કદાચિત્ નો અવગાઢા ભવન્તિ, યદા અવગાઢા ભવન્તિ તદા
એક એવ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોઽવગાઢો ભવતિ, આકાશસ્ય લોકાલોકરૂપત્વાત્
પ્રદેશ અવગાઢ હૈ, વહાં પર અદ્વ.સમય કદાચિત્ અવગાઢ હોતે મી હૈ
ઔર કદાચિત્ નહીં મી હોતે હૈ—યદિ વે વહાં પર અવગાઢ હોતે હૈ તો
અનન્તમાત્રા મૈ હી હોતે હૈ ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસે પૂછતે હૈ—‘જત્થ ણં મંતે ! એગે આગ-
સત્થિકાયપપ્પસે ઓગાઢે, તત્થ કેવહ્યા ધમ્મત્થિકાયપપ્પસા ઓગાઢા’
હે મદન્ત ! જહાં પર એક આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશ અવગાઢ હૈ વહાં પર
ધર્માસ્તિકાય કે કિતને પ્રદેશ અવગાઢ હૈ ? ઉત્તર મૈ પ્રશ્ન કહતે હૈ—
‘સિય ઓગાઢા સિય નો ઓગાઢા એકો’ હે ગૌતમ ! વહાં પર ધર્માસ્તિકા-
યકે પ્રદેશ કદાચિત્ અવગાઢ હૈ મી ઔર કદાચિત્ અવગાઢ નહીં મી હૈ
યદિ વહાં પર ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશ અવગાઢ હોતે હૈ તો ધર્માસ્તિકાય કા
એક પ્રદેશ હી વહાં અવગાઢ હોતા હૈ, કપોંકિ લોકાલોક સ્વરૂપ આકાશ
હોતા હૈ ઔર ધર્માસ્તિકાય કા અવગાઢ લોકાકાશ મૈ હૈ—અલોકાકાશ મૈ

છે, જ્યાં અધર્માસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ અવગાઢ છે, ત્યાં અદ્વાસમયો ક્યારેક
અવગાઢ હોય છે અને ક્યારે અવગાઢ હોતા નથી ને તેઓ તે સ્થાન પર
અવગાઢ હોય છે તો અનંત રૂપે જ હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ જત્થ ણં મંતે ! એગે આગાસત્થિકાયપપ્પસે ઓગાઢે,
તત્થ કેવહ્યા ધમ્મત્થિકાયપપ્પસા ઓગાઢા ?” હે ભગવન્ ! જ્યાં એક આકા-
શાસ્તિકાયપ્રદેશ અવગાઢ હોય છે, તે પ્રદેશ પર કેટલા ધર્માસ્તિકાય-
પ્રદેશો અવગાઢ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ સિય ઓગાઢા, સિય નો ઓગાઢા, જહ્ ઓગાઢા
એકો ” હે ગૌતમ ! આકાશાસ્તિકાય પ્રદેશના અવગાઢના સ્થાન પર ક્યારેક
ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશ અવગાઢ હોય છે અને ક્યારેક અવગાઢ હોતા નથી
ને અવગાઢ હોય છે તો ધર્માસ્તિકાયનો એક જ પ્રદેશ ત્યાં અવગાઢ હોય
છે. કારણ કે લોકાલોક રૂપ આકાશ હોય છે અને ધર્માસ્તિકાયનો અવગાઢ
લોકાકાશમાં જ છે—અલોકાકાશમાં નથી કારણ કે અલોકાકાશમાં ધર્માસ્તિકા-

લોકાકાશેઽવગાહો ભવતિ, અલોકાકાશે તુ ન, તદભાવાત્, ‘એવં અહમ્મસ્થિકાય-
પપ્પસા વિ’ એવં-ધર્માસ્થિકાયપ્રદેશાવગાહઃ, અધર્માસ્થિકાયપ્રદેશા અપિ તત્ર
સ્યાત્ અવગાહા ભવન્તિ, સ્યાત્ નો અવગાહા ભવન્તિ, યદા અવગાહા ભવન્તિ તદા
એક એવાધર્માસ્થિકાયપ્રદેશોઽવગાહો ભવતિ, ઉક્તયુક્તેઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘કેવ-
હયા આગામસ્થિકાયપપ્પસા ઓગાહા?’ કિયન્તસ્તત્રાકાશાસ્થિકાયપ્રદેશા અવ-
ગાહા ભવન્તિ? ભગવાનાહ-‘નત્થિ એકો વિ’ તત્રાકાશાસ્થિકાયપ્રદેશસ્થાને એકો
ઽપિ તદન્યઃ આકાશાસ્થિકાયપ્રદેશોઽવગાહો ન ભવતિ, સ્વસ્થાને સ્વપ્રદેશાન્તર-

નહીં હૈ । કારણ-અલોકાકાશ મેં ધર્માસ્થિકાય કા અનાવ હૈ । ‘એવં
અહમ્મસ્થિકાયપપ્પસા વિ’ ધર્માસ્થિકાયપ્રદેશ અવગાહ કી તરહ હી અધ-
ર્માસ્થિકાય કે પ્રદેશ મી વહાં પર કદાચિત્ અવગાહ હૈં ઓર કદાચિત્
અવગાહ નહીં હૈ-યદિ લે વહાં પર અવગાહ હોતે હૈં તો એક
હી અધર્માસ્થિકાય કા પ્રદેશ ઉક્તયુક્તિ અનુસાર અવગાહ હોતા હૈ ।
અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘કેવહયા આગામસ્થિકાયપ-
પ્પસા ઓગાહા’ હે ભદન્ત । જહાં પર આકાશાસ્થિકાય કા એક પ્રદેશ
અવગાહ-સ્થિત હૈ વહાં પર આકાશાસ્થિકાય કે ઓર કિતને પ્રદેશ
અવગાહ-સ્થિત હૈ, હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘નત્થિ એકોવિ’ હે
ગૌતમ । જહાં પર આકાશાસ્થિકાય કા એક પ્રદેશ અવગાહ હૈ-વહાં આકા-
શાસ્થિકાય કે ઓર દૂસરે પ્રદેશોં મેં સે એક પ્રદેશ મી અવગાહ નહીં હૈ
કયોંકિ અપને સ્થાન મેં સ્વપ્રદેશાન્તર કે આવગાહ હોને કા અસંભવ હોને

યનો અભાવ છે. ‘એવં અહમ્મસ્થિકાયપપ્પસા વિ’ ધર્માસ્થિકાય પ્રદેશના
અવગાહની જેમ જ અધર્માસ્થિકાયના પ્રદેશ પણ ક્યારેક ત્યાં અવગાહ હોય
છે અને ક્યારેક અવગાહ હોતા નથી જો તેઓ ત્યાં અવગાહ હોય છે તો
એક જ અધર્માસ્થિકાયનો પ્રદેશ ત્યાં અવગાહ હોય છે તેનું સ્પષ્ટીકરણ પણ
ઉપર મુજબ સમજવું.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“કેવહયા આગામસ્થિકાયપપ્પસા ઓગાહા ?” હે
ભગવન્ ! જ્યાં આકાશાસ્થિકાયનો એક પ્રદેશ અવગાહ છે, ત્યાં આકાશા-
સ્થિકાયના બીજા કેટલા પ્રદેશો અવગાહ (સ્થિત) હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“નત્થિ એકો વિ” હે ગૌતમ ! જ્યાં આકા-
શાસ્થિકાયનો એક પ્રદેશ અવગાહ છે, ત્યાં આકાશાસ્થિકાયનો બીજો એક
પણ પ્રદેશ અવગાહ હોતો નથી, કારણ કે પોતાના જ સ્થાનોમા પોતાના
જ અન્ય પ્રદેશોની અવગાહના અસંભવિત છે.

સ્યાવગાહાસંભવાત્ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-કેવહ્યા જીવત્થિકાયપણ્ણા ઓગાઢા ? ' તત્ર કિયન્તો જીવાસ્તિકાયપ્રદેશા અવગાઢા ભવન્તિ ? મગવાનાઢ- 'સિય ઓગાઢા, સિય નો ઓગાઢા, જહ્ ઓગાઢા, અણંતા ' તત્ર જીવાસ્તિકાયપ્રદેશાઃ સ્યાત્-કદાચિત્ અવગાઢા ભવન્તિ, સ્યાત્-કદાચિત્ નો અવગાઢા ભવન્તિ યદા અવગાઢા ભવન્તિ, ઉક્તયુક્તેઃ । 'એવં જાવ અદ્ધાસમયા' એવં-પૂર્વોક્તરીત્યેવ, યાવત્-પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશા સ્તત્ર સ્યાત્ અવગાઢા ભવન્તિ, સ્યાત્ નો અવગાઢા ભવન્તિ, યદા અવગાઢા સ્તદા અનન્તા એવાવગાઢા ભવન્તિ, એવં તત્ર અદ્ધાસમયા અપિ સ્યાત્

કે કારણ વિધાન નહીં હૈ । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ- 'કેવહ્યા જીવત્થિકાયપણ્ણા ઓગાઢા' હૈ ભદન્ત । જહાં પર આકાશાસ્તિકાય કા એક પ્રદેશ સ્થિત હૈ, વહાં પર જીવાસ્તિકાય કે કિતને પ્રદેશ અવગાઢ-સ્થિત હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ- 'સિય ઓગાઢા, સિય નો ઓગાઢા, જહ્ ઓગાઢા, અણંતા' હૈ ગૌતમ ! યહાં પર જીવાસ્તિકાય કે પ્રદેશ કદાચિત્ અવગાઢ ભી હૈ ઓર કદાચિત્ અવગાઢ નહીં ભી હૈ । યદિ વે વહાં પર અવગાઢ હૈ-તો અનન્ત માત્રા મેં હી હૈ । કદાચિત્ અવગાઢ હૈ ઓર કદાચિત્ અવગાઢ નહીં હૈ ' હસ વિષય મેં યુક્તિ કહી જા ચુકી હૈ । અર્થાત્ આકાશાસ્તિકાય લોકાલોકસ્વરૂપ હોતા હૈ । જીવાસ્તિકાય કા સદ્ભાવ લોક મેં હૈ-અલોક મેં નહીં હૈ । 'એવં જાવ અદ્ધાસમયા' હસી પ્રકાર આકાશાસ્તિકાય પ્રદેશ કે અવગાઢ સ્થાન મેં પુદ્ગલાસ્તિકાય પ્રદેશ અવગાઢ હોતે ભી હૈ ઓર નહીં ભી હોતે હૈ । યદિ વે વહાં પર અવગાઢ હોતે હૈ-તો અનન્તમાત્રા મેં હી હોતે હૈ ।

ગૌતમ સ્વામીનેા પ્રશ્ન-“ કેવહ્યા જીવત્થિકાયપણ્ણા ઓગાઢા ? ” હે ભગવન્ ! ત્યાં આકાશાસ્તિકાયનેા એક પ્રદેશ અવગાઢ (રહેલો) છે, ત્યાં જીવાસ્તિકાયનેા કેટલા પ્રદેશો અવગાહિત હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનેા ઉત્તર-“ સિય ઓગાઢા, સિય નો ઓગાઢા, જહ્ ઓગાઢા અણંતા ” હે ગૌતમ ! ત્યાં જીવાસ્તિકાયનેા પ્રદેશ ક્યારેક અવગાઢ હોય છે અને ક્યારેક અવગાઢ હોતા નથી. જો તેઓ ત્યાં અવગાઢ હોય છે તો અનંત માત્રામાં જ અવગાઢ હોય છે. કારણ કે આકાશાસ્તિકાય લોકાલોક રૂપ હોય છે. જીવાસ્તિકાયનેા સદ્ભાવ લોકમાં જ હોય છે અલોકમાં તેનેા અભાવ છે. “ એવ જાવ અદ્ધાસમયા ” એજ પ્રમાણે આકાશાસ્તિકાય-પ્રદેશનેા અવગાઢ સ્થાનમાં પુદ્ગલાસ્તિકાય પ્રદેશનેા અવગાઢ ક્યારેક હોય છે પણ ખરો અને ક્યારેક નથી પણ હોતા, જો તેઓ ત્યાં અવગાઢ હોય છે, તો અનંતમાત્રામાં જ હોય છે એજ પ્રમાણે ત્યાં અદ્ધાસમય પ્રશ્ન

અવગાઢાઃ સમયક્ષેત્રાપેક્ષયા, સ્યાત્ નો અવગાઢાઃ સમયક્ષેત્રાદ્વહિરપેક્ષયા, યદા અવગાઢા સ્તદા અનન્તા એવાવગાઢા ભવન્તિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘જત્થ ણં મંતે ! એગે જીવત્થિકાયપ્પએસે ઓગાઢે તત્થ કેવહ્યા ધમ્મત્થિકાયપ્પએસા ઓગાઢા ?’ હે ભદ્રન્ત ! યત્ર સ્વલુ એકો જીવાસ્તિકાયપ્રદેશોઽવગાઢો ભાતિ તત્ર કિયન્તો ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશા અવગાઢા ભવન્તિ ? મનવાનાહ-‘એકો, એવં અહમ્મત્થિકાયપ્પએસા, એવં આગાસત્થિકાયપ્પએસા વિ’ તત્ર એકો ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોઽવગાઢો ભવતિ, એવં-તથૈવ આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશા અપિ એક આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશોઽવગાઢ સ્તત્ર ભવતિ ઇતિ ભાવઃ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-કેવહ્યા જીવત્થિકાયપ્પએસા ઓગાઢા ?’

હસી પ્રકાર સે વહાં પર અદ્ધાસમય મી કદાચિત્ અવગાઢ હોતે હૈં ઓર કદાચિત્ અવગાઢ નહીં મી હોતે હૈં । યદિ વે વહાં પર અવગાઢ હૈં-તો અનન્તમાત્રા મેં હી અવગાઢ હૈં । હસકા કારણ યહ હૈં કિ સમય લોકક્ષેત્ર મેં હી પાયા જાના હૈં । લોકક્ષેત્ર સે બાહર ક્ષેત્ર મેં નહીં પાયા જાના હૈં । ક્યોંકિ લોકક્ષેત્ર સે બાહર ક્ષેત્ર મેં ડસકા સદ્ભાવ નહીં કહા ગયા હૈં । અથ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘જત્થ ણં મંતે ! એગે જીવત્થિકાયપ્પએસે ઓગાઢે, તત્થ કેવહ્યા ધમ્મત્થિકાયપ્પએસા ઓગાઢા’ હે ભદ્રન્ત ! જહાં એક જીવાસ્તિકાયપ્રદેશ અવગાઢ હૈં । વહાં પર ધર્માસ્તિકાય કે કિનને પ્રદેશ અવગાઢ હૈં ? ડત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘એકો’ એવં અહમ્મત્થિકાયપ્પએસા, એવં આગાસત્થિકાયપ્પએસા વિ’ હે ગૌતમ ! વહાં પર એક ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ, એક અધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ ઓર એક આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશ અવગાઢ હૈં । અથ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘કેવહ્યા જીવત્થિકાયપ્પએસા ઓગાઢા’ હે ભદ્રન્ત ! ડસ જીવા-

ક્યારેક અવગાઢ હોય છે અને ક્યારેક અવગાઢ હોતા નથી જો તેઓ ત્યાં અવગાઢ હોય છે, તો અનંત માત્રામાં જ અવગાઢ હોય છે તેમ કારણ એ છે કે સમયનો સદ્ભાવ મનુષ્યક્ષેત્રોમાં જ હોય છે, મનુષ્યક્ષેત્રની બહારના ક્ષેત્રોમાં તેનો સદ્ભાવ કહ્યો નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“જત્થ ણં મંતે ! એગે જીવત્થિકાયપ્પએસે ઓગાઢે તત્થ કેવહ્યા ધમ્મત્થિકાયપ્પએસા ઓગાઢા ?” હે ભગવન્ ! ત્યાં જીવાસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ અવગાઢ હોય છે, ત્યાં કંટલા ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો અવગાઢ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“એકો એવં અહમ્મત્થિકાયપ્પએસા, એવં આગાસત્થિકાયપ્પએસા વિ” હે ગૌતમ ! ત્યાં એક ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ એક અધર્માસ્તિકાય પ્રદેશ અને એક આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશ અવગાઢ હોય છે.

તત્રૈવ જીવાસ્તિકાયપ્રદેશસ્થાને કિન્તો જીવાસ્તિકાયપ્રદેશા અવગાઢા ભવન્તિ ? મગવાનાહ—‘અણંતા, સેસં જહા ધમ્મત્થિકાયસ્સ’ અનન્તા જીવાસ્તિકાયપ્રદેશા સ્તત્રાવગાઢા ભવન્તિ, શેષં યથા ધર્માસ્તિકાયસ્ય પ્રતિપાદિતં તથૈવ જીવાસ્તિકાયસ્યાપિ પ્રતિપત્તવ્યમ્ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘જત્થ ણં મંતે ! એગે પોગ્ગલત્થિકાયપપ્પસે ઓગાઢે તત્થ કેવહ્યા ધમ્મત્થિકાયપપ્પસાં ?’ હે મદન્ત ! યત્ર સ્વલ્લુ એકઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશોઽવગાઢો ભવતિ તત્ર કિયન્તો ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશા અવગાઢા ભવન્તિ ? મગવાનાહ—‘એવં જહા જીવત્થિકાયપ્પપ્પસે તહેવ નિરવસેસં’ હે ગૌતમ ! એ—પૂર્વોક્તરીત્યા યથા જીવાસ્તિકાયપ્રદેશઃ પ્રતિપાદિત સ્તથૈવ અસ્ય પુદ્ગલાસ્તિકાયસ્યાપિ નિરવશેષં—સર્વં પ્રતિપત્તવ્યમ્ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘જત્થ ણં મંતે દો

સ્તિકાય કે ઓર કિતને પ્રદેશ અવગાઢ હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘અણંતા’ સેસં જહા ધમ્મત્થિકાયસ્સ, હે ગૌતમ ! વહાં પર અનન્ત જીવાસ્તિકાયપ્રદેશ અવગાઢ હૈં । અવશિષ્ટ કથન ધર્માસ્તિકાય કે કથનાનુસાર હસ જીવાસ્તિકાય કા મી જાનના ચાહિયે ।

અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં—‘જત્થ ણં મંતે ! એગે પોગ્ગલત્થિકાયપપ્પસે ઓગાઢે, તત્થ કેવહ્યા ધમ્મત્થિકાયપપ્પસાં ?’ હે મદન્ત ! જહાં પર એક પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશ સ્થિત હૈં—વહાં પર ધર્માસ્તિકાય કે કિતને પ્રદેશ સ્થિત હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં—‘એવં જહા જીવત્થિકાયપ્પપ્પસે તહેવ નિરવસેસં’ હે ગૌતમ ! પહિલે જૈસા જીવાસ્તિકાયપ્રદેશ કે વિષય મેં કથન કિયા ગયા હૈ, ઊસી પ્રકાર સે પુદ્ગલાસ્તિકાય કા મી સમ્પૂર્ણરૂપ સે કથન કરના ચાહિયે ।

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“કેવહ્યા જીવત્થિકાયપપ્પસા ઓગાઢા ?” હે ભગવન્ ! તે જીવાસ્તિકાયપ્રદેશના અવગાહના સ્થાનમાં જીવાસ્તિકાયના અન્ય કેટલા પ્રદેશો અવગાઢ હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—“અણંતા, સેસં જહા ધમ્મત્થિકાયસ્સ ” હે ગૌતમ ! ત્યાં અનંત જીવાસ્તિકાયપ્રદેશો અવગાઢ હોય છે બાકીનું કથન, ધર્માસ્તિકાયના જેવું જ આ જીવાસ્તિકાયના વિષયમાં પણ સમજવું.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“જત્થ ણ મંતે ! એગે પોગ્ગલત્થિકાયપપ્પસે ઓગાઢે, તત્થ કેવહ્યા ધમ્મત્થિકાયપપ્પસાં ” હે ભગવન્ ! જ્યાં એક પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશ અવગાઢ હોય છે, ત્યાં ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશો અવગાઢ હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—“એવં જહા જીવત્થિકાયપપ્પસે તહેવ નિરવસેસં ” હે ગૌતમ ! પહેલાં જીવાસ્તિકાયપ્રદેશના વિષયમાં જેવું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે પુદ્ગલાસ્તિકાયનું પણ સંપૂર્ણ રૂપે કથન કરવું જોઈએ.

પોગ્ગલ્લત્થિકાયપપ્પસા ઓગાઢા તત્થ કેવહ્યા ધમ્મત્થિકાયપપ્પસાં ?' હે ભદન્ત !
યત્ત સ્વલુ દ્વો પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશો અવગાઢો ભવતિ સ્તત્ત કિયન્તો ધર્માસ્તિકાય-
પ્રદેશાઃ અવગાઢા ભવન્તિ ? મગચનાહ- સિય એકો, સિય દોન્નિ, एवं અહમ્મત્થિકા-
યસ્સ વિ, एवं આગાસત્થિકાયસ્સ વિ, સેસં જહા ધમ્મત્થિકાયસ્સ' તત્ત સ્યાત્-
કદાચિત્, એકો ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોઽવગાઢો ભવતિ, સ્યાત્-કદાચિત્-દ્વો ધર્મા-
સ્તિકાયપ્રદેશો તત્ત્રાવગાઢો ભવતિ, તત્ત્ર યદા એકત્રાકાશપ્રદેશે દ્વયણુકઃ સ્કન્ધો-
ઽવગાઢો ભવેત્તદા તત્ત્ર એક એવ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોઽવગાઢો ભવતિ, યદા તુ દ્વયો-
રાકાશપ્રદેશયો દ્વયણુકઃ સ્કન્ધોઽવગાઢઃ સ્યાત્તદા તત્ત્ર દ્વો ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈં-‘જત્થ ણં મંતે ! દો પોગ્ગલત્થિ-
કાયપપ્પસા ઓગાઢા તત્થ કેવહ્યા ધમ્મત્થિકાયપપ્પસાં’ હે ભદન્ત !
જહાં પર પુદ્ગલાસ્તિકાય કે દો પ્રદેશ અવગાઢ હૈં, વહાં પર ધર્માસ્તિ
કાય કે કિતને પ્રદેશ અવગાઢ હૈં ? હસકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘સિય
એકો, સિય દોન્નિ, एवं અહમ્મત્થિકાયસ્સ વિ, एवं આગાસત્થિકાયસ્સ
વિ- સેસં જહા ધમ્મત્થિકાયસ્સ’ હે ગૌતમ ! વહાં પર કદાચિત્ એક
ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ અવગાઢ હોતા હૈ, કદાચિત્ દો ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશ
અવગાઢ હોતે હૈં-અર્થાત્ જવ એક આકાશ પ્રદેશ મેં દ્વયણુક સ્કન્ધ
અવગાઢ હોતા હૈ તવ વહાં એક હી ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ અવગાઢ હોતા
હૈ, ઓર જવ દો આકાશપ્રદેશો મેં દ્વયણુક સ્કન્ધ અવગાઢ હોતા હૈ તવ
વહાં દો ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશ અવગાઢ હોતે હૈં-હસી પ્રકાર સે વહાં

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ જત્થ ણં મંતે ! દો પોગ્ગલત્થિકાયપપ્પસા ઓગાઢા,
તત્થ કેવહ્યા ધમ્મત્થિકાયપપ્પસાં ?” હે ભગવન્ ! ત્યાં પુદ્ગલાસ્તિકાયના બે
પ્રદેશ અવગાઢ છે, ત્યાં ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશો અવગાઢ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ સિય એકો, સિય દોન્નિ, एवं અહમ્મત્થિકા-
યસ્સ વિ, एवं આગાસત્થિકાયસ્સ વિ, સેસં જહા ધમ્મત્થિકાયસ્સ ” હે ગૌતમ !
ત્યાં પુદ્ગલાસ્તિકાયના બે પ્રદેશ અવગાઢ હોય છે, ત્યાં ક્યારેક ધર્માસ્તિ-
કાયનો એક પ્રદેશ પણ અવગાઢ હોય છે અને ક્યારેક ધર્માસ્તિકાયના બે
પ્રદેશો પણ અવગાઢ હોય છે આ કથનનો ભાગ્યથં એ છે કે-ન્યારે એક
આકાશપ્રદેશમાં બે અણુવાળો સ્કન્ધ અવગાઢ હોય છે, ત્યારે ત્યાં એક જ
ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ અવગાઢ હોય છે, અને ન્યારે બે આકાશપ્રદેશોમાં બે
અણુવાળો સ્કન્ધ અવગાઢ હોય છે, ત્યારે ત્યાં બે ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો અવગાઢ
હોય છે એજ પ્રમાણે ત્યાં ક્યારેક અધર્માસ્તિકાયનો પણ એક પ્રદેશ અવ-

અવગાઢી ભવતઃ, एवं तथैव, अधर्मास्तिकायस्यापि स्यादेकः, स्यात् द्वौ, एवं तथैव, आकाशास्तिकायस्यापि स्यादेकः, स्याद् द्वौ प्रदेशौ तत्रावगाढौ भवतः, शेषम्—उक्तापेक्षयाऽवशिष्ट जीवास्तिकायपुद्गलास्तिकायाद्धासमयस्वरूपं त्रयम्, यथा धर्मास्तिकायप्रदेशवक्तव्यतायामुक्तं तथैव पुद्गलप्रदेशद्वयवक्तव्यतायामपि वक्तव्यम्, पुद्गलप्रदेशद्वयस्थाने तदीया अनन्ताः प्रदेशा अवगाढा भवन्तीति भावः, गौतमः पृच्छति—‘जत्थ णं भंते ! तिन्नि पोग्गलत्थिकायपएसा ओगाढा तत्थ केवइया धम्मत्थिकायपएसा ओगाढा ?’ हे भदन्त ! यत्र खलु त्रयः पुद्गलास्तिकायप्रदेशा अवगाढा भवन्ति तत्र कियन्तो धर्मास्तिकायप्रदेशा अवगाढा भवन्ति भगवानाह—‘सिय एक्को, सिय दोन्नि, सिय तिन्नि’

अधर्मास्तिकाय का भी कदाचित् एक प्रदेश और कदाचित् दो प्रदेश अवगाढ होते हैं—इस कथन से बाकी बचा जो कथन है, अर्थात् जीवास्तिकाय पुद्गलास्तिकाय और अद्धासमय ये तीन जिस प्रकार से धर्मास्तिकायप्रदेश की वक्तव्यता में कहे गये हैं, उसी प्रकार से इन तीन विषयक कथन पुद्गलास्तिकाय के दो प्रदेशों की वक्तव्यता में भी करना चाहिये तात्पर्य ऐसा है कि पुद्गलप्रदेशद्वय के स्थान में इनके अनन्तप्रदेश अवगाढ होते हैं।

अब गौतमस्वामी प्रश्न से ऐसा पूछते हैं—‘जत्थ णं भंते ! तिन्नि पोग्गलत्थिकायपएसा ओगाढा, तत्थ केवइया धम्मत्थिकायपएसा ओगाढा’ हे भदन्त ! जहां पुद्गलास्तिकाय के तीन प्रदेश अवगाढ हैं, वहां धर्मास्तिकाय के कितने प्रदेश अवगाढ होते हैं ? इसके उत्तर में

ગાઠ હોય છે અને ક્યારેક બે પ્રદેશો અવગાઠ હોય છે. આકાશાસ્તિકાયના અવગાઠના વિષયમાં પણ એવું જ કથન છે આ કથન સિવાયનું બાકીનું જે કથન છે, એટલે કે જીવાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય અને અદ્ધાસમય વિષયક જે કથન છે, તે ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશની વક્તવ્યતામાં કરેલા કથન અનુસાર સમજવું એટલે કે આ ત્રણેના વિષયમાં પુદ્ગલસ્તિકાયના બે પ્રદેશોની વક્તવ્યતા ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશની પૂર્વોક્ત વક્તવ્યતા અનુસાર સમજવી એટલે કે પુદ્ગલસ્તિકાયના બે પ્રદેશો જ્યાં અવગાઠ હોય છે, ત્યાં આ ત્રણેના અનંત પ્રદેશો અવગાઠ હોય છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“જત્થ ણં મંતે ! તિન્નિ પોગ્ગલત્થિકાયપપસા ઓગાઠા, તત્થ કેવહયા ધમ્મત્થિકાયપપસા ઓગાઠા ?” હે ભગવન્ ! જ્યાં પુદ્ગલસ્તિકાયના ત્રણ પ્રદેશો અવગાઠ હોય છે, ત્યાં ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશો અવગાઠ હોય છે ?

હે ગૌતમ ! તત્ર સ્યાત્-કદાચિત્ એકો ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોઽવગાઠો ભવતિ, સ્યાત્-કદાચિત્ દ્વૌ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૌ અવગાઠૌ ભવતઃ, સ્યાત્ કદાચિત્ ત્રયો ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશાસ્તત્રાવગાઠા ભવન્તિ, તત્ર યદા ત્રયોઽપિ પરમાણવ એકત્રાકાશપ્રદેશોઽવગાઠાસ્તદા તત્રૈકો ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોઽવગાઠઃ, યદા તુ દ્વયોરાકાશપ્રદેશયોસ્તદા દ્વૌ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશૌ અવગાઠૌ, યદાતુ ત્રિણ આકાશપ્રદેશેષુ અવગાઠાસ્તદા ત્રયો ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશા અવગાઠા ભવન્તિ । ‘એવં અહમત્થિકાયસ્સ ત્વિ, એવં આગાસત્થિકાયસ્સ ત્વિ, સેસં જહેવ દોણં’ એવં ધર્માસ્તિકાયવદેવ અધર્માસ્તિકાયસ્યાપિ સ્યાત્ એકઃ, સ્યાત્ દ્વૌ, સ્યાત્ ત્રયઃ

પ્રભુ કહતે હૈં-સિય એકો સિય દોન્નિ સિય તિન્નિ’ હે ગૌતમ ! વહાં પર કદાચિત્ એક ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ અવગાઠ હોતા હૈં, કદાચિત્ દો ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશ અવગાઠ હોતે હૈં, ઓર કદાચિત્ ત્રીન ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ અવગાઠ હોતે હૈં । તાત્પર્ય કહને કા યહ હૈં કિ જલ ત્રીન પરમાણુ એકત્ર આકાશપ્રદેશ મેં અવગાઠ હોતે હૈં ડસસમય વહાં એક ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ, અવગાઠ હોતા હૈં જલ દો આકાશપ્રદેશ મેં ત્રીન પરમાણુ અવગાઠ હોતે હૈં તલ દો ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ અવગાઠ હોતે હૈં ઓર જલ ત્રીન આકાશપ્રદેશો મેં ત્રીન પુદ્ગલપરમાણુ અવગાઠ હોતે હૈં તલ ત્રીન ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ વહાં અવગાઠ હોતે હૈં । ‘એવં અહમત્થિકાયસ્સ ત્વિ, એવં આગાસત્થિકાયસ્સ ત્વિ, જહેવ દોણં’ ધર્માસ્તિકાય કે કથન અનુસાર હી અધર્માસ્તિકાય કા મી કદાચિત્ દો પ્રદેશ ઓર કદાચિત્ ત્રીન પ્રદેશ વહાં અવગાઠ હોતે હૈં । જીવોસ્તિકાય, પુદ્ગલા-

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“સિય એકો, સિય દોન્નિ, સિય તિન્નિ” હે ગૌતમ ! ત્યાં ક્યારેક એક ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશ અવગાઠ હોય છે, ક્યારેક બે ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો અવગાઠ હોય છે અને ક્યારેક ત્રણ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો અવગાઠ હોય છે આ કથનનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે છે-જ્યારે ત્રણ પરમાણુ એકજ આકાશ પ્રદેશમાં અવગાઠ હોય છે, ત્યારે ત્યાં એક ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશ અવગાઠ હોય છે જ્યારે બે આકાશપ્રદેશમાં ત્રણ પરમાણુ અવગાઠ હોય છે, ત્યારે ત્યાં બે ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશો અવગાઠ હોય છે જ્યારે ત્રણ આકાશપ્રદેશોમાં ત્રણ પુદ્ગલપરમાણુ અવગાઠ હોય છે, ત્યારે ત્યાં ત્રણ ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશો અવગાઠ હોય છે, “એવં અહમ્મત્થિકાયસ્સ ત્વિ, એવં આગાસત્થિકાયસ્સ ત્વિ સેસં જહા દોણં” ધર્માસ્તિકાયની જેમ જ અધર્માસ્તિકાયનો પણ ક્યારેક એક પ્રદેશ, ક્યારેક બે પ્રદેશ અને ક્યારેક ત્રણ પ્રદેશ ત્યાં અવગાઠ હોય છે,

પ્રદેશાસ્ત્રાપાઠા મન્તિ, ઇં-ત્રૈવ આકાશાસ્ત્રિકાયસ્યાપિ સ્યાત્ એકઃ, સ્યાન્ દ્વૌ, સ્યાત્ ત્રૌ, પ્રદેશાસ્ત્રાપાઠા મન્તિ, શેત્-ઉક્તાપેત્રયાડ્વચિટ્ જીવાસ્ત્રિકાયપુદ્ગલાસ્ત્રિકાયાદ્વાસમયત્રિપયકં ગમકં યથૈવ દ્વયોઃ પુદ્ગલાસ્ત્રિકાયપ્રદેશયોરવગાહનારૂપે પ્રતિપાદિતં તથૈવ પુદ્ગલારિત્રિકાયપ્રદેશત્રયપરૂપ-જેઽપિ પ્રતિપત્ત્યમ્, પુદ્ગલાસ્ત્રિકાયપ્રદેશત્રયસ્યાનેઽનન્તા જીવપુદ્ગલપ્રદેશાદ્વાસમયા અવગાઠા મન્તિ અદ્વાસમયાનામનન્તત્વં સમયક્ષેત્રાપેત્રયા, इत्येवमवसेयम्।
' एवं एकेको वद्धियव्वो पएसो आइल्लएहिं तिहिं अत्थिकाएहिं, सेसं जहेव, दोण्हं जाव दसण्हं सिय एक्को, सि। दोन्नि, सिय तिन्नि जाव सिय दस ' एवं पूर्वोक्तरीत्या एकैको वद्धियव्वोः प्रदेशः आदिमानां त्रयाणाम् अस्तिकायानाम्-धर्माधर्माकाशास्तिकायरूपाणामित्यर्थः यथा पुद्गलास्तिकायप्रदेशत्रयावगाहपरू-

સ્તિકાય ઓર અદ્વાસમય इन तीन विषयत गमक जैसा दो पुद्गला-स्तिकायप्रदेशों की अवगाहना के प्ररूपण में कहा गया है, उसी प्रकार से वह पुद्गलास्तिकाय के तीनप्रदेशों की प्ररूपणा में भी जानना चाहिये तात्पर्य ऐसा है कि पुद्गलास्तिकाय के तीन प्रदेशों की अवगा-हना के स्थान में अनन्त जीव, अनन्तपुद्गल और अनन्त अद्वાસમય અવગાઠ હોતે હૈં । અદ્વાસમયોં મેં જો અનન્તતા કહી ગઈ હૈં વહ સમય-ક્ષેત્ર કી અપેક્ષા સે કહી ગઈ હૈં । 'એવં એકેકો વદ્ધિયવ્વો પપ્સો આ-હ્લ્લપ્પહિં તિહિં અત્થિકાપ્પહિં, સેસં જહેવ દોણ્હં જાવ દસણ્હં, સિય એકો સિય દોન્નિ, સિય તિન્નિ જાવ સિય દસ' इस प्रकार पूर्वोक्तरीति से आदि के तीन अस्तिकायों का-धर्मास्तिकाय का, अधर्मास्तिकाय का और आकाशास्तिकाय का एक २ प्रदेश वहां वृद्धिगत (बढाना) करना चाहिये

આકાશાસ્તિકાયના પ્રદેશોની ત્યાં અવગાહના વિષે પણ એવું જ કથન સમ-જવું જીવાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય અને અદ્વાસમય, આ ત્રણેના પ્રદેશોની ત્યાં અવગાહનાના વિષયમાં જે પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશોની અવગાહનાના વક્ત-વ્યમાં કહ્યા પ્રમાણે જ કથન સમજવું એટલે કે પુદ્ગલાસ્તિકાયના ત્રણ પ્રદેશો ત્યાં અવગાઠ હોય છે, ત્યાં અનન્ત જીવાસ્તિકાયપ્રદેશો, અનન્ત પુદ્ગલા-સ્તિકાયપ્રદેશો અને અનન્ત અદ્વાસમયો અવગાઠ હોય છે અદ્વાસમયોમાં જે અનન્તતા કહી છે, તે સમયક્ષેત્રની અપેક્ષા એ કહી છે ' એવ એકેકો વદ્ધિ-યવ્વો પપ્સો આહ્લ્લપ્પહિં તિહિં અત્થિકાપ્પહિં, સેસં જહેવ દોણ્હં, જાવ દસણ્હં, સિય એકો, સિય દોન્નિ, સિય તિન્નિ, જાવ સિય દસ ' આ રીતે પૂર્વોક્ત પદ્ધતિ અનુસાર આદિના ત્રણ અસ્તિકાયોના-ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આકાશાસ્તિકાયના-એક એક પ્રદેશની વૃદ્ધિ કરવી જોઈ એ જેવી રીતે

પણે ધર્માસ્તિકાયાદિત્રયે એકૈકઃ પ્રદેશોઽવદ્ધિ નીતસ્તથૈવ પુદ્ગલાસ્તિકાયાપદેગ ચતુષ્ટયાદ્યવગાહપ્રરૂપણેઽપિ એકૈકસ્વત્ર વર્દનીયઃ અભિગ્રાપો યથા-ચત્ર સ્વલ્ભદન્ત ! ચત્વારઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયાપદેશા અવગાહાસ્ત્ર ક્રિયન્તો ધર્માસ્તિકાયાપદેશા અવગાહા મવન્તિ ? ગૌતમ ! સ્વાદેકઃ, સ્વાદ્ દ્વૌ, સ્વાત્ ત્રયઃ, સ્વાત્ ચત્વારઃ, इत्यादि, શેષમ્-ઉક્તપ્રથમત્રયાપેક્ષયાઽવશિષ્ટ જીવપુદ્ગલાદ્દાસમયવિષયકં તુ યથા દ્વયોઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયાપદેશયોર્વિષયે પ્રતિપાદિતં તથૈવ યાવત્-ચતુઃ પશ્ચ પદ્ સત્તાશ્વન । દશાનાં પુદ્ગલાસ્તિકાયાપદેશાનાં વિષયેઽપિ પ્રતિપાદનીયમ્ તથા

जिस प्रकार पुद्गलास्तिकाय के प्रदेशत्रय-तीन प्रदेश के अवगाह प्ररूपण में धर्मास्तिकायादित्रय के एक २ प्रदेश को वृद्धिगत करने की बात कही गई है, उसी प्रकार से पुद्गलास्तिकाय के प्रदेश चतुष्टय की अवगाहना की प्ररूपणा में भी एक एक प्रदेश उनका बहाना चाहिये ऐसा समझना 'अभिलाप ऐसा है-हे भदन्त ! जहां पर पुद्गलास्तिकाय के चारप्रदेश अवगाह हैं', वहां धर्मास्तिकाय के किनारे प्रदेश अवगाह होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं-गौतम ! वहां पर कदाचित् एक, कदाचित् दो, कदाचित् तीन ओर धर्मास्तिकायप्रदेश अवगाह होते हैं । इत्यादि उक्त प्रथमत्रय की अपेक्षा से अवशिष्ट जीव, पुद्गल और अद्दासमय विषयक जो अभिलाप हैं वे जैसे पुद्गलास्तिकाय के दो प्रदेशों के सम्बन्ध में कहे गये हैं उसी प्रकार से वे यावत्-चार, पांच, छह, सात, आठ, नौ और दश पुद्गलास्तिकाय प्रदेशों के विषय में

पुद्गलास्तिकायना त्रयु प्रदेशोनी अवगाहनाना कथनमां धर्मास्तिकायादि त्रयुना એક એક પ્રદેશની વૃદ્ધિ કરવાનું કહેવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે પુદ્ગલાસ્તિકાયાના ચાર પ્રદેશોની અવગાહનાની વક્તવ્યતામાં પણ તેમના એક એક પ્રદેશની વૃદ્ધિ કરવી જોઈએ જેમ કે-

પ્રશ્ન-હે ભગવન ! ત્યાં પુદ્ગલાસ્તિકાયાના ચાર પ્રદેશો અવગાહ હોય છે, ત્યાં ધર્માસ્તિકાયાના કેટલા પ્રદેશો અવગાહ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-હે ગૌતમ ! ત્યાં ક્યારેક એક, ક્યારેક બે, ક્યારેક ત્રણ અને ક્યારેક ચાર ધર્માસ્તિકાયાપ્રદેશો અવગાહ હોય છે એવું કથન અધર્માસ્તિકાયા અને આકાશાસ્તિકાયાના પ્રદેશોની ત્યા અવગાહના વિષે સમજવું જીવ, પુદ્ગલ અને અદ્દાસમય વિષયક જે અભિલાપ છે, તે પુદ્ગલાસ્તિકાયાના બે પ્રદેશોના સંબંધમાં પ્રકટ કરેલા અભિલાપ પ્રમાણે જ સમજવા એજ પ્રમાણે પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ અને દસ પુદ્ગલાસ્તિકાયાના પ્રદેશોના વિષયમાં પણ કથન કરવું જોઈએ પુદ્ગલાસ્તિકાયાના દસ પ્રદે-

ચ યત્ર પુદ્ગલાસ્તિકાયસ્ય દશપ્રદેશા અવગાઢા ભવન્તિ, તત્ર ધર્માસ્તિકાયસ્ય સ્યાત્-કદાચિદ્ એકઃ પ્રદેશઃ, સ્યાત્-કદાચિત્ દ્વૌ પ્રદેશૌ, ત્રયાત્-કદાચિત્ ત્રયઃ પ્રદેશાઃ, ચાત્-સ્યાત્ ચત્વારઃ પ્રદેશાઃ, સ્યાત્ પચ્ચપ્રદેશાઃ, સ્યાત્ પદ્મ પ્રદેશાઃ, સ્યાત્ સપ્તપ્રદેશાઃ, સ્યાત્ અષ્ટપ્રદેશાઃ, સ્યાત્ નવપ્રદેશાઃ સ્યાન્ દશપ્રદેશા અવગાઢા ભવન્તિ । ‘સંખેજ્જાણં સિય એકો, સિય દોઝિ, જાવ સિય દસ, સિય સંખેજ્જા’ યત્ર સંખેયેયાઃ સ્વલ્લુ પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશા અવગાઢા ભવન્તિ, તત્ર ધર્માસ્તિકાયસ્ય સ્યાત્-કદાચિત્ એકઃ પ્રદેશઃ, સ્યાત્ કદાચિત્ દ્વૌ પ્રદેશૌ, ચાત્-સ્યાત્ ત્રયઃ, સ્યાત્ ચત્વારઃ, સ્યાત્ પચ્ચ સ્યાત્ પદ્મ, સ્યાત્ સપ્ત, સ્યાત્ અષ્ટ, સ્યાત્ નવ, સ્યાત્ દશ સ્યાત્ સંખેયેયાઃ પ્રદેશા અવગાઢા ભવન્તિ, ‘અસંખેજ્જાણં સિય એકો જાવ

કહના ચાહિયે તથા ચ-જહાં પર હે ભદન્ત ! પુદ્ગલાસ્તિકાય કે દશપ્રદેશ અવગાઢ હૈં વહાં ધર્માસ્તિકાય કે કિતને પ્રદેશ અવગાઢ હોતે હૈ ? હે ગૌતમ ! વહાં પર ધર્માસ્તિકાય કા કદાચિત્ એક પ્રદેશ, કદાચિત્ ઉસકે દો પ્રદેશ, કદાચિત્ ત્રીન પ્રદેશ, કદાચિત્ ચારપ્રદેશ, કદાચિત્ પાંચપ્રદેશ, કદાચિત્ છપ્રદેશ, કદાચિત્ સાતપ્રદેશ, કદાચિત્ આઠપ્રદેશ, કદાચિત્ નૌ પ્રદેશ ઓર કદાચિત્ દશ પ્રદેશ અવગાઢ હોતે હૈં । ‘સંખેજ્જાણં સિય એકો, સિય દોઝિ, જાવ સિય દસ, સિય સંખેજ્જા’ જહાં પર પુદ્ગલાસ્તિકાય કે સંખ્યાતપ્રદેશ અવગાઢ હૈં, વહાં ધર્માસ્તિકાય કા કદાચિત્ એક પ્રદેશ, કદાચિત્ ઉસકે દો પ્રદેશ, કદાચિત્ ત્રીન પ્રદેશ, કદાચિત્ ચાર પ્રદેશ, કદાચિત્ પાંચપ્રદેશ, કદાચિત્ છપ્રદેશ, કદાચિત્ સાત પ્રદેશ, કદાચિત્ આઠ પ્રદેશ, કદાચિત્ નૌ પ્રદેશ, કદાચિત્ દશપ્રદેશ ઓર કદાચિત્ સંખ્યાત પ્રદેશ અવગાઢ હોતે

શેના વિષયમાં નીચે પ્રમાણે પ્રશ્નોત્તરો બનશે-“ હે ભગવન્ ! ત્યાં પુદ્ગલાસ્તિકાયના દસ પ્રદેશો અવગાઢ હોય છે, ત્યાં ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશો અવગાઢ હોય છે ?”

ઉત્તર-“ હે ગૌતમ ! ત્યાં ક્યારેક ધર્માસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ, ક્યારેક બે પ્રદેશ, ક્યારેક ત્રણ પ્રદેશ, ક્યારેક ચાર પ્રદેશ ક્યારેક પાંચ પ્રદેશ, ક્યારેક છ પ્રદેશ, ક્યારેક સાત પ્રદેશ, ક્યારેક આઠ પ્રદેશ ક્યારેક નવ પ્રદેશ અને ક્યારેક દસ પ્રદેશ અવગાઢ હોય છે. ‘સંખેજ્જાણં સિય એકો, સિય દોઝિ, જાવ સિય દસ, સિય સંખેજ્જા’ ત્યાં પુદ્ગલાસ્તિકાયના સંખ્યાત પ્રદેશો અવગાઢ હોય છે, ત્યાં ધર્માસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ ક્યારેક અવગાઢ હોય છે, ક્યારેક બે પ્રદેશ, ક્યારેક ત્રણ પ્રદેશ, ક્યારેક ચાર, ક્યારેક પાંચ, ક્યારેક છ, ક્યારેક સાત, ક્યારેક આઠ ક્યારેક નવ, ક્યારેક દસ અને ક્યારેક

સિય સંખેજ્ઞા, સિય અસંખેજ્ઞા, જહા સંખેજ્ઞા, एवं अणंता वि' यत्र असंख्येयाः खलु पुद्गलास्तिकायप्रदेशा अवगाढा भवन्ति तत्र धर्मास्तिकायस्य स्यात् एकः, यावत् स्यात् द्वौ, स्यात् त्रयः, स्यात् चत्वारः, स्यात् पञ्च, स्यात् षट्, स्यात् सप्त, स्यात् अष्ट, स्यात् नव, स्यात् दश, स्यात् संख्येया, स्यात् असंख्येयाः प्रदेशा अवगाढा भवन्ति, यथा असंख्येयाः पुद्गलास्तिकायप्रदेशा उक्ताः, एवं-अनन्ता अपि पुद्गलास्तिकायप्रदेशा वक्तव्याः, तथा च अभिलापक्रमः-यत्र खलु भदन्त । अनन्ताः पुद्गलास्तिकायप्रदेशा अवगाढा भवन्ति तत्र कियन्तो धर्मास्तिकायप्रदेशा अवगाढा भवन्ति ? गौतम ! तत्र धर्मास्तिकायस्य स्यादेकः, स्यात् द्वौ, है' । 'असंखेज्जाणं सिग एकको, जाव सिग संखेज्जा, सिग असंखेज्जा, जहा असंखेज्जा एवं अणंता वि' जहां पर पुद्गलास्तिकाय के असंख्यात प्रदेश अवगाढ होते हैं, वहां पर धर्मास्तिकाय का कदाचित् एक प्रदेश यावत्-कदाचित् दो प्रदेश, कदाचित् तीन प्रदेश, कदाचित् चार प्रदेश, कदाचित् पांच प्रदेश, कदाचित् छह प्रदेश, कदाचित् सात प्रदेश, कदाचित् आठ प्रदेश, कदाचित् नौ प्रदेश, कदाचित् दश प्रदेश, कदाचित् संख्यात प्रदेश और कदाचित् असंख्यात प्रदेश अवगाढ होते हैं । जिस प्रकार से वे असंख्यात पुद्गलास्तिकाय प्रदेश कहे गये हैं, उसी प्रकार से अनन्तपुद्गलास्तिकायप्रदेश भी कहना चाहिये तथा च-अभिलापक्रम ऐसा होना है-हे भदन्त ! जहां पर अनन्त पुद्गलास्तिकायप्रदेश अवगाढ हैं, वहां पर धर्मास्तिकाय के कितने प्रदेश अवगाढ होते हैं ? हे गौतम ! वहां पर धर्मास्तिकाय का कदाचित् एकप्रदेश कदाचित् उसके दो प्रदेश, कदाचित् तीनप्रदेश, यावत् कदाचित् असंख्यातप्रदेश

સંખ્યાત પ્રદેશો અવગાઢ હોય છે. “અસંખેજ્ઞાણં સિય એકકો, જાવ સિય અસંખેજ્ઞા, જહા સંખેજ્ઞા एवं अणंता वि” ત્યાં પુદ્ગલાસ્તિકાયના અસંખ્યાત પ્રદેશો અવગાઢ હોય છે, ત્યાં ધર્માસ્તિકાયનો ક્યારેક એક પ્રદેશ ક્યારેક બે પ્રદેશ એજ પ્રમાણે દસ સુધીના પ્રદેશો, ક્યારેક સંખ્યાત પ્રદેશો અને ક્યારેક અસંખ્યાત પ્રદેશો અવગાઢ હોય છે જે પ્રકારે અસંખ્યાત પુદ્ગલાસ્તિકાય પ્રદેશોનું કથન કરવામાં આવ્યું છે, એજ પ્રમાણે અનંત પુદ્ગલાસ્તિકાયનું કથન પણ કરવું જોઈએ જેમ કે આ પ્રકારના પ્રશ્નોત્તરો-“હે ભગવન્ ! ત્યાં પુદ્ગલાસ્તિકાયના અનંત પ્રદેશો અવગાઢ હોય છે, ત્યાં ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશો અવગાઢ હોય છે ?

ઉત્તર-હે ગૌતમ ! ત્યાં ક્યારેક ધર્માસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ, ક્યારેક બે પ્રદેશ, ક્યારેક ત્રણ પ્રદેશ એજ પ્રમાણે ક્યારેક અસંખ્યાત પર્યન્તના

યાવત્ સ્યાત્ અસંખ્યેભાઃ પ્રદેશા અવગાઢા ભવન્તિ ।ત્યેતદેવપર્યન્તં વોધ્યઃ મનુ,
સ્યાત્ અનન્તાઃ પ્રદેશા ઇતિ, ધર્માસ્તિકાયાધર્માસ્તિકાયલોકાકાશપ્રદેશાનાયન-
ન્તાનામસદ્ધાવાત્, જીવપુદ્ગલાદ્યાસમયરૂપેષુ ત્રિષુ અનન્તતા વોધ્યા, તેષામનન્તત્વાત્

અથ પ્રકારાન્તરેણાગાહદ્વારમેવ પ્રરૂપયિતુમાદ-‘જત્ય ણં મંતે ! એગે અદ્વા-
સમયે ઓગાઢે તત્થ કેવડ્યા ધમ્મત્થિકાયપપ્પમા ઓગાઢા ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-હે
મદન્ત ! યત્ર સ્વલુ એકઃ અદ્વાસમયોઽવગાઢો ભવતિ તત્ર ક્રિયન્તો ધર્માસ્તિકાય-
પ્રદેશા અવગાઢા ભવન્તિ ? મગવાનાહ -‘એકો’ એકાદ્વાસમયાવગાહસ્થાને એકો

અવગાઢ હોતે હૈં । હસ પ્રકાર યહ કથન ધર્માસ્તિકાય કે અસંખ્યાત
પ્રદેશ કી અવગાહના તક હી કહા ગયા જાનના ચાહિયે ક્યોંકિ ધર્મા-
સ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય ઓર લોકાકાશ કે અસંખ્યાતપ્રદેશ હી સિદ્ધા-
ન્તકારોં ને કહે હૈં અનન્ત નહીં । હસલિયે વહાં ધર્માસ્તિકાય કે કદાચિત્
અનન્તપ્રદેશ અવગાઢ નહીં હોતે કહે ગયે હૈં । જીવ પુદ્ગલ એવં અદ્વાસ-
મય હન તીન મેં અનન્તપ્રદેશ હોતે હૈં । ક્યોંકિ યે સ્વયં અનન્ત હોતે હૈં ।

અથ પ્રકારાન્તર સે સૂત્રકાર અવગાહનાદ્વાર કી હી પ્રરૂપણા કરતે
હૈં-હસમેં ગૌતમ ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ-‘જત્ય ણં મંતે ! એગે અદ્વાસ-
મય ઓગાઢે તત્થ કેવડ્યા ધમ્મત્થિકાયપપ્પમા ઓગાઢા’ હે મદન્ત !
જહાં એક અદ્વાસમય અવગાઢ હોતા હૈ, વહાં ધર્માસ્તિકાય કે કિતને
પ્રદેશ અવગાઢ હોતે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘એકો’ હે ગૌતમ !
વહાં ધર્માસ્તિકાય કા એક પ્રદેશ અવગાઢ હોતા હૈ ।

પ્રદેશો પણુ અવગાઢ હોય છે આ પ્રકારે આ કથનમાં ધર્માસ્તિકાયના અસં-
ખ્યાત પર્યન્તના પ્રદેશોની ત્યાં અવગાહના સમજવી જોઈએ કારણ કે
ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને લોકાકાશના અસંખ્યાત પ્રદેશો જ સિદ્ધાંત-
કારોએ કહ્યા છે-અનંત પ્રદેશો કહ્યા નથી તેથી જ ત્યાં ધર્માસ્તિકાયના
અનંત પ્રદેશો ક્યારેક અવગાઢ હોય છે, એવું કથન કરવામાં આવ્યું નથી
છવ, પુદ્ગલ અને અદ્વાસમય, આ ત્રણમાં અનંત પ્રદેશ હોય છે, કારણ
કે તેઓ અનંત હોય છે.

હવે સૂત્રકાર અન્ય પ્રકારે અવગાહનાદ્વારની પ્રરૂપણા કરે છે—

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“જત્ય ણં મંતે ! એગે અદ્વાસમય ઓગાઢે, તત્થ
કેવડ્યા ધમ્મત્થિકાયપપ્પમા ઓગાઢા ?” હે ભગવન્ ! જ્યાં એક અદ્વાસમય
અવગાઢ હોય છે, ત્યાં ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશો અવગાઢ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“એકો” હે ગૌતમ ! ત્યાં ધર્માસ્તિકાયનો
એક પ્રદેશ અવગાઢ હોય છે.

ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોઽવગાહો ભવતિ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘કેવહ્યા અહમ્મસ્તિકાયપપ્પેસા ઓગાઢા ?’ તત્ર કિયન્તોઽધર્માસ્તિકાયપ્રદેશા અવગાહા ભવન્તિ ? મગવાનાહ—‘એકો’ તત્ર એકોઽધર્માસ્તિકાયપ્રદેશોઽવગાહો ભવતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘કેવહ્યા આગામત્થિકાયપપ્પેસા ઓગાઢા ?’ તત્ર કિયન્તઃ આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશા અવગાહા ભવન્તિ ? મગવાનાહ—‘એકો’ તત્ર એક આકાશાસ્તિકાયપ્રદેશોઽવગાહો ભવતિ । ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—‘કેવહ્યા જીવત્થિકાયપપ્પેમા ઓગાઢા ?’ તત્ર કિયન્તો જીવાસ્તિકાયપ્રદેશા અવગાહા ભવન્તિ ? મગવાનાહ—‘અગંતા, એવં જાત

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—‘કેવહ્યા અહમ્મત્થિકાયપપ્પેસા ઓગાઢા’ હે ભદન્ત । જહાં એક અદ્દાસમય અવગાહ હોતા હૈ—વહાં અધર્માસ્તિકાય કે કિતને પ્રદેશ અવગાહ હોતે હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘એકો’ હે ગૌતમ । વહાં પર અધર્માસ્તિકાય કા એક પ્રદેશ અવગાહ હોતા હૈ ।

અવ ગૌતમ પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ—‘કેવહ્યા આગામત્થિકાયપપ્પેસા ઓગાઢા’ હે ભદન્ત । જહાં અદ્દાસમય અવગાહ હૈ, વહાં પર આકાશાસ્તિકાય કે કિતને પ્રદેશ અવગાહ હોતે હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘એકો’ હે ગૌતમ । વહાં પર આકાશાસ્તિકાય કા એક પ્રદેશ અવગાહ હોતા હૈ ।

અવ ગૌતમ એસા પૂછતે હૈ—‘કેવહ્યા જીવત્થિકાયપપ્પેમા ઓગાઢા’ હે ભદન્ત । જહાં પર એક અદ્દાસમય અવગાહ હૈ, વહાં પર જીવાસ્તિકાય

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—‘કેવહ્યા અહમ્મત્થિકાયપપ્પેસા ઓગાઢા ?’ હે ભગવન્ ! જ્યાં એક અદ્દાસમય અવગાહ હોય છે, ત્યાં અધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશો અવગાહ હોય છે ?

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર—‘એકો’ હે ગૌતમ ! ત્યાં અધર્માસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ અવગાહ હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—‘કેવહ્યા આગામત્થિકાયપપ્પેસા ઓગાઢા ?’ હે ભગવન્ ! જ્યાં એક અદ્દાસમય અવગાહ હોય છે, ત્યાં આકાશાસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશો અવગાહ હોય છે ?

ઉત્તર—‘એકો’ હે ગૌતમ ! ત્યાં આકાશાસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ અવગાહ હોય છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—‘કેવહ્યા જીવત્થિકાયપપ્પેમા ઓગાઢા ?’ હે ભગવન્ ! જ્યાં એક અદ્દાસમય અવગાહ હોય છે, ત્યાં જીવાસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશો અવગાહ હોય છે ?

અદ્વાસમયા ' તત્રાનન્તા જીવાસ્તિકાયપદેશા અવગાઢા મન્તિ, एवं-तथैव यावत्
તત્ર અનન્તાઃ પુદ્ગલાસ્તિકાયપદેશા અવગાઢા મન્તિ કિન્તુ તત્ર એકોઽપિ અદ્વા-
સમયો નાવગાઢો મન્તિ સ્વસ્થાનેઽવગાહનાયા અસદ્માશત્ । ગૌતમઃ પૂન્છતિ-
' जत्थ णं भंते ! धम्मत्थिकाए ओगाढे तत्थ केवइया धम्मत्थिकायएसा ओगाढा ?'
હે મહન્ત યત્ર લલુ ધર્માસ્તિકાયોઽવગાઢો મન્તિ તત્ર કિન્તુ ધર્માસ્તિકાય-
પદેશા અવગાઢા મન્તિ ? મગધાનાહ- ' નત્થિ એકો વિ ' તત્ર નાસ્તિ એકોઽપિ
ધર્માસ્તિકાયપદેશોઽવગાઢઃ, ધર્માસ્તિકાયેન સમસ્ત તત્પદેશસંગ્રહાત્ પદેશાન્ત-

કે કિનને પ્રદેશ અવગાઢ હોતે હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ 'અણતા' હે
ગૌતમ ! વહાં પર જીવાસ્તિકાય કે અનન્ત પ્રદેશ અવગાઢ હોતે હૈ ।
'एवं जाव अद्धासमया' इसी प्रकार से वहां अनन्तपुद्गलास्तिकायप्रदेश
અવગાઢ હોતે હૈ । પરન્તુ જહાં પર એક અદ્વાસમય અવગાઢ હૈ વહાં પર
એક બી અદ્વાસમય અવગાઢ નહીં હોના હૈ । ક્યોંકિ સ્વસ્થાન મેં
અવગાહના કા અસદ્માવ કહા ગયા હૈ । અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે
એસા પૂછતે હૈ- 'जत्थ णं भंते ! धम्मत्थिकाए ओगाढे' હે મહન્ત । જહાં
પર ધર્માસ્તિકાય અવગાઢ હૈ 'तत्थ केवइया धम्मत्थिकायएसा ओगाढा'
વહાં પર ધર્માસ્તિકાય કે કિનને પ્રદેશ અવગાઢ હોતે હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન
કહતે હૈ- 'नत्थि एको वि' હે ગૌતમ ! વહાં પર ધર્માસ્તિકાય કા એક
બી પ્રદેશ અવગાઢ નહીં હોના હૈ । ક્યોંકિ ધર્માસ્તિકાય વહાં અપને
સમસ્ત પ્રદેશોં કા સંગ્રહ કરકે હી તો અવગાઢ હૈ । અતઃ હસકા ઓર
કોઈસા એસા પ્રદેશ નહીં હૈ જો હસસે અલાહદાદુભાવહાં અવગાઢ હો ।

ઉત્તર-“અણતા” હે ગૌતમ ! ત્યાં જીવાસ્તિકાયના અનન્ત પ્રદેશો
અવગાઢ હોય છે. “एवं जाव अद्धासमया” એજ પ્રમાણે ત્યાં અનન્ત
પુદ્ગલાસ્તિકાયપ્રદેશો અવગાઢ હોય છે પરન્તુ જ્યાં એક અદ્વાસમય અવગાઢ
છે, ત્યાં એક પણ અન્ય અદ્વાસમય અવગાઢ હોતા નથી કારણ કે સ્વસ્થા-
નમાં અવગાહનાનો સદ્ભાવ કહ્યો નથી.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“जत्थ णं भंते ! धम्मत्थिकाए ओगाढे तत्थ केवइया
धम्मत्थिकायएसा ओगाढा ?” હે ભગવન્ ! જ્યાં ધર્માસ્તિકાય અવગાઢ છે,
ત્યાં ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશો અવગાઢ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“नत्थि एको वि” હે ગૌતમ ! ત્યાં ધર્માસ્તિ-
કાયનો એક પણ પ્રદેશ અવગાઢ હોતો નથી, કારણ કે ધર્માસ્તિકાય ત્યાં
પોતાના સમસ્ત પ્રદેશોનો સંગ્રહ કરીને અવગાઢ થયેલું હોય છે. તેથી તેનો
અન્ય કોઈ એવો પ્રદેશ નથી કે જે ત્યાં અલગ રૂપે અવગાઢ હોય છે.

राणां चाभावात् । गौतमः पृच्छति—‘ केवइया अहमस्तिक्कायपएसा ओगाढा ? ’
तत्र कियन्तः अधर्मास्तिकायप्रदेशा अवगाढा भवन्ति ? भगवानाह—‘ असंखेज्जा ’
तत्र असंख्येया अधर्मास्तिकायप्रदेशा अवगाढा भवन्ति, गौतमः पृच्छति—‘ केव-
इया आगासत्थिकायपएसा ओगाढा ? ’ तत्र कियन्त आकाशास्तिकायप्रदेशा
अवगाढा भवन्ति ? भगवानाह—‘ अमंखेज्जा ’ तत्र असंख्येया आकाशास्तिकाय-
प्रदेशा अवगाढा भवन्ति, अधर्मास्तिकायलोकाकाशयोरसंख्येयप्रदेशत्वात्,
गौतमः पृच्छति—‘ केवइया जीवत्थिकायपएसा ओगाढा ? ’ तत्र कियन्तो जीवा-
स्तिकायप्रदेशा अवगाढा भवन्ति ? भगवानाह—‘ अणंता, एवं जाव अद्धा समया ’

अब गौतम प्रभु से ऐसा पूछते हैं ‘ केवइया अहमस्तिक्कायपएसा ओगाढा ’ हे भदन्त । वहां अधर्मास्तिकाय के कितने प्रदेश अवगाढ हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘ असंखेज्जा ’ हे गौतम ! वहां पर अधर्मा-
स्तिकाय के असंख्यात प्रदेश अवगाढ होते हैं । अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘ केवइया आगासत्थिकायपएसा ओगाढा ’ हे भद-
न्त ! वहां पर कितने आकाशास्तिकायप्रदेश अवगाढ हैं ? उत्तर में प्रभु
कहते हैं—‘ अमंखेज्जा ’ हे गौतम ! वहां पर आकाशास्तिकाय के प्रदेश
असंख्यात अवगाढ होते हैं अधर्मास्तिकाय और लोकाकाश इनके
असंख्यात प्रदेश होते हैं । अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते
हैं—‘ केवइया जीवत्थिकायपएसा ओगाढा ’ हे भदन्त ! वहां पर जीवा-
स्तिकाय के कितने प्रदेश अवगाढ होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—
‘ अणंता ’ एवं जाव अद्धासमया ’ हे गौतम ! वहां पर जीवास्तिकाय के

गौतम स्वामीने प्रश्न—“ केवइया अहमस्तिक्कायपएसा ओगाढा ? ” डे
लगवन् ! त्यां अधर्मास्तिकायना डेट्ठा प्रदेशो अवगाढ डोय छे ?

भट्टवीर उल्लुने उत्तर—“ अमंखेज्जा ” डे गौतम ! त्यां अधर्मास्तिकायना
असंख्यात प्रदेशो अवगाढ डोय छे.

गौतम स्वामीने प्रश्न—“ केवइया आगासत्थिकायपएसा ओगाढा ? ” डे
लगवन् ! त्यां आकाशास्तिकायना डेट्ठा प्रदेशो अवगाढ डोय छे ?

भट्टवीर प्रभुने उत्तर—“ अमंखेज्जा ” डे गौतम ! त्यां आकाशास्तिकायना
असंख्यात प्रदेशो अवगाढ डोय छे कारखु डे अधर्मास्तिकाय, अध-
र्मास्तिकाय अणे लोकाकाशना असंख्यात प्रदेशो डोय छे.

गौतम स्वामीने प्रश्न—“ केवइया जीवत्थिकायपएसा ओगाढा ? ” डे
लगवन् ! त्यां जीवास्तिकायना डेट्ठा प्रदेशो अवगाढ डोय छे ? तेने उत्तर
आपतां भट्टवीर प्रभु डडे छे—“ अणंता एवं जाव अद्धासमया ” डे गौतम !

તત્ર અનન્તા જીવાસ્તિકાયપદેશા અવગાઢા ભવન્તિ, જીવાસ્તિકાયસ્થાનસ્તપ્રદેશ-
ત્વાત્, एवं-तथै! यावत्-यनन्ताः पुद्गलास्तिकायप्रदेशास्तत्रावगाढा भवन्ति,
પુદ્ગલાસ્તિકાયસ્થાપિ અનન્તપ્રદેશત્વાત્, एवम् अनन्ता अद्वासमयास्तत्रावगाढा
भवन्ति. तस्यापि अनन्तत्वात् । गौतमः पृच्छति-‘ जत्थ णं भंते ! अहमत्थिकाए
ओगाढे तत्थ केवइया धम्मत्थिकायपएसा ओगाढा ? ’ हे भदन्त ! यत्र खलु अध-
र्मास्तिकायोऽवगाढो भवति तत्र कियन्तो धर्मास्तिकायप्रदेशा अवगाढा भवन्ति ?
भगवन् नाह-‘ असंखेज्जा ’ तत्र आंखेया धर्मास्तिकायप्रदेशा अवगाढा भवन्ति
धर्मास्तिकायप्रदेशानाम् असंखेयत्वात्, गौतमः पृच्छति-‘ केवइया अहमत्थि-
कायपएसा ओगाढा ? ’ तत्र कियन्तोऽधर्मास्तिकायप्रदेशा अवगाढा भवन्ति ?

અનન્તપ્રદેશ અવગાઢ હોતે હૈં । કયોંકિ જીવાસ્તિકાય અનન્તપ્રદેશવાલા
હોના હૈ । હસી પ્રકાર વહાં પુદ્ગલાસ્તિકાય કે અનન્તપ્રદેશ અવગાઢ હોતે
હૈં ? કયોંકિ પુદ્ગલાસ્તિકાય કે બી અનન્તપ્રદેશ હોતે હૈં । હસી પ્રકાર વહાં
અનન્ત અદ્વાસમય બી અવગાઢ હોતે હૈ । કયોંકિ અદ્વાસમય બી
અનન્ત હોતે હૈં । અથ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન એલા પૂછતે હૈં-‘જત્થ ણં મંતે !
અહમત્થિકાએ ઓગાઢે, તત્થ કે કેવહયા ધમ્મત્થિકાયપએસા ઓગાઢા’ હે
મદન્ત ! જહાં અધર્માસ્તિકાય અવગાઢ હૈ-વહાં ધર્માસ્તિકાય કે કિતને
પ્રદેશ અવગાઢ હોતે હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હૈં-‘અસંખેજ્જા’ હે ગૌતમ !
વહાં પર ધર્માસ્તિકાય કે અસંખ્યાત પ્રદેશ અવગાઢ હોતે હૈં । કયોંકિ
ધર્માસ્તિકાય કે પ્રદેશ અસંખ્યાત હોતે હૈં । અથ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે
એસા પૂછતે હૈં-‘કેવહયા અહમત્થિકાયપએસા ઓગાઢા’ હે મદન્ત !
વહાં અધર્માસ્તિકાય કે કિતને પ્રદેશ અવગાઢ હોતે હૈં ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન

જીવાસ્તિકાય અનંત પ્રદેશવાળું છે એજ પ્રમાણે ત્યાં પુદ્ગલાસ્તિકાયના પણ
અનંત પ્રદેશો હોય છે એજ પ્રમાણે ત્યાં અનંત અદ્વાસમયો અવગાઢ હોય
છે, કારણ કે અદ્વાસમયો પણ અનંત હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ જત્થ ણં મંતે ! અહમ્મત્થિકાએ ઓગાઢે, તત્થ
કેવહયા ધમ્મત્થિકાયપએસા ઓગાઢા ? ” હે ભગવન્ ! ત્યાં અધર્માસ્તિકાય
અવગાઢ છે, ત્યાં ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશો અવગાઢ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ અસંખેજ્જા ” હે ગૌતમ ! ત્યાં ધર્માસ્તિકાયના
અસંખ્યાત પ્રદેશ અવગાઢ હોય છે, કારણ કે ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશ અસંખ્યાત છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“ કેવહયા અહમ્મત્થિકાયપએસા ઓગાઢા ? ” હે
ભગવન્ ! ત્યાં અધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશો અવગાઢ હોય છે ?

भगवानाह—‘नत्थि एक्को वि’ तत्र नास्ति एकोऽपि अधर्मास्तिकायप्रदेशोऽवगाढः अधर्मास्तिकायशब्देन तत्प्रदेशानां सर्वेषां संग्रहान् प्रदेशान्तराणां चाभावात्, ‘शेषं जहा धम्मत्थिकायस्स’ शेषम्—उत्तापेक्षया यदवशिष्टम् आकाशास्तिकायजीवास्तिकायपुद्गलास्तिकायाद्वासमयविषयकं गमकं यथा धर्मास्तिकायस्य प्रतिपादितं तथैव प्रतिपादनीयम्, ‘एवं सव्वे, सट्ठाणे नत्थि एक्को वि भाणियव्वं, परट्ठाणे आदिल्लगा तिन्नि असंखेज्जा भाणियव्वा, पच्छिल्लगा तिन्नि अणंता भाणियव्वा जाव अट्ठासमओत्ति जाव केवइया अट्ठासमया ओगाढा?’ नत्थि एक्कोऽपि’ एवं पूर्वोक्तरीत्या, सर्वे धर्मास्तिकायादयोऽट्ठासमयान्ता वक्तव्याः किन्तु स्वस्थानके स्वस्य एकोऽपि प्रदेशो नास्ति इति भाणितव्यं युक्ते

कहते हैं—‘नत्थि एक्को वि’ हे गौतम ! वहां पर अधर्मास्तिकाय का एक भी प्रदेश अवगाढ नहीं होता है । क्योंकि ‘अधर्मास्तिकाय’ इस शब्द द्वारा समस्त उसके प्रदेशों का संग्रह हो जाता है । इसलिये प्रदेशान्तर बचते नहीं हैं । ‘सेसा जहा धम्मत्थिकायस्स’ यहां पर अब जो आकाशास्तिकाय, जीवास्तिकाय, पुद्गलास्तिकाय, अट्ठासमय इनके जो गमक नहीं कहे गये हैं उन्हें धर्मास्तिकाय के सम्बंध में कहे गये अनुसार जानना चाहिये ‘एवं सव्वे सट्ठाणे नत्थि एक्को वि भाणियव्वं, परट्ठाणे आदिल्लगा तिन्नि असंखेज्जा भाणियव्वा, पच्छिल्लगा तिन्नि अणंता भाणियव्वा, जाव अट्ठासमओत्ति जाव केवइया अट्ठासमया ओगाढा, नत्थि एक्को वि’ इस प्रकार पूर्वोक्त रीतिसे समस्त धर्मास्तिकाय से लेकर अट्ठासमय तक के द्रव्य कहना चाहिये किन्तु

भट्टापीर प्रभुने उत्तर—“नत्थि एक्को वि” हे गौतम ! त्वां अधर्मास्तिकायने ओक पणु प्रदेश अवगाढ होतो नथी कारणु हे “अधर्मास्तिकाय” आ पद द्वारा ते ॥ समस्त प्रदेशोने संग्रह थरु जय छे तेथी अलग अधर्मास्तिकय प्रदेश संग्रही शकतो नथी ‘सेसं जहा धम्मत्थिकायस्स’ पाकीना आकाशास्तिकाय, जीवास्तिकाय, पुद्गलास्तिकाय अने अट्ठासमय विषयक प्रश्नोत्तरे, धर्मास्तिकायना विषयमा जेवा प्रश्नोत्तरे आध्या छे, जेवा न समजवा.

“एवं सव्वे सट्ठाणे नत्थि एक्को वि भाणियव्वं, परट्ठाणे आदिल्लगा तिन्नि असंखेज्जा भाणियव्वा, पच्छिल्लगा तिन्नि अणंता भाणियव्वा, जाव अट्ठासमओत्ति जाव केवइया अट्ठासमया ओगाढा, नत्थि एक्को वि” जेन प्रमाणे पूर्वोक्त पद्धति प्रमाणे धर्मास्तिकायथी वर्धने अट्ठासमय पर्यन्तना द्रव्यनु

રુક્તત્વાત્, પરસ્થાનકેઁ આદિમાસ્ત્રયઃ ધર્માસ્તિકાયાધર્માસ્તિકાયાકાશાસ્તિકાયાઃ અસંખ્યેયા મણિતવ્યાઃ, પશ્ચિમા અન્તિમાસ્ત્રયો જીવાસ્તિકાયપુદ્ગલાસ્તિકાયાદ્વાસમયા અનન્તા મણિતવ્યાઃ, યાવત્ અદ્વાસમય इति—અદ્વાસમયપર્યન્તમિત્યર્થઃ યાવત્ કિયન્તો અદ્વાસમયાસ્તત્રાવગાઢાઃ ? નાસ્તિ એકોઽપિ તત્રાવગાઢઃ પ્રદેશ इति ।

તથા ચ યાવત્ કરણાત્ અદ્વાસમયગમકે આદ્યં ધર્માસ્તિકાયપ્રદેશાદિકં પદપશ્ચક્રં સૂચિતં ભવતિ, પઠ્ઠમ્ અદ્વાસમયવિષયકં પદં લિખિતમેવાસ્તિ, इति પ્રશ્નઃ,

સ્વસ્થાન મેં અપના એક બી પ્રદેશ અવગાઢ નહીં હોતા હૈ એસા સમજના હસ વિષય મેં યુક્તિ પહલે કહી જા ચુકી હૈ । પરસ્થાન મેં આદિ કે ત્રીન અસ્તિકાય દ્રવ્ય—ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય ઓર આકાશાસ્તિકાય અસંખ્યાત કહના ચાહિયે, ઓર અન્ત કે ત્રીન દ્રવ્ય જીવાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય ઓર અદ્વાસમય યે અનન્ત કહના ચાહિયે । ઓર એસા કયન યાવત્ અદ્વાસમય તક કરના ચાહિયે અર્થાત્—જહાં અદ્વાસમય અવગાઢ હોતે હૈ—વહાં પર એક બી અદ્વાસમય અવગાઢ નહીં હોતા હૈ । યહાં ‘યાવત્’ પદ દિયા હૈ સો ઉસસે યહ સૂચિત કિયા હૈ અદ્વાસમય કે ગમક મેં ધર્માસ્તિકાયાદિ પાંચ પદ હૈ અર્થાત્ જહાં પર અદ્વાસમય અવગાઢ હૈ વહાં પર ધર્માસ્તિકાય કે, અધર્માસ્તિકાય કે, આકાશાસ્તિકાય કે, જીવાસ્તિકાય કે ઓર પુદ્ગલાસ્તિકાય કે પ્રદેશ અપની ૨ પ્રદેશસંખ્યા કે અનુસાર અવગાઢ હૈ । પરન્તુ સ્વસ્થાન મેં

કથન થવું જોઈએ આ વિષયનું સ્પષ્ટીકરણ પડેલા થઈ ચુક્યું છે. પરસ્થાનમાં ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આકાશાસ્તિકાય રૂપ પડેલાં ત્રણના અસંખ્યાત પ્રદેશો અવગાઢ હોય છે, તેમ કહેવું જોઈએ અને છેલ્લા ત્રણ દ્રવ્યો જીવાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય અને અદ્વાસમયને અનંત કહેવા જોઈએ. અદ્વાસમય સુધી એવું કથન થવું જોઈએ જોઈએ કે “જ્યાં અદ્વાસમયો અવગાઢ હોય છે, ત્યાં અન્ય એક પણ અદ્વાસમય અવગાઢ હોતો નથી.” આ છેલ્લા પ્રશ્નનો ઉત્તર છે. અહીં “યાવત્” પદ એ સૂચિત કરે છે કે અદ્વાસમયના અભિલાપકમાં છ પદ છે જેમ કે જ્યાં અદ્વાસમય અવગાઢ હોય છે ત્યાં અસંખ્યાત ધર્માસ્તિકાય, અસંખ્યાત અધર્માસ્તિકાય, અને અસંખ્યાત આકાશાસ્તિકાયના પ્રદેશો અવગાઢ હોય છે અને અદ્વાસમય દ્વારા અવગાહિત સ્થાનમાં અનંત જીવાસ્તિકાય પ્રદેશો અને અનંત પુદ્ગલાસ્તિકાય પ્રદેશો અવગાઢ હોય છે, પરન્તુ સ્વસ્થાનમાં અવગાઢ

તદુત્તરં તુ-અદ્વાસમયસ્થાને અદ્વાસમયાન્તરાગાહૃકોઽપિ નાસ્તિ, નિરૂપચરિ-
તસ્યાદ્વાસમયસ્યૈકસ્યૈવ સદ્ભાવાદિતિ ॥ સૂ૦ ૧૦ ॥

જીવાવગાહદ્વારવક્તવ્યતા ।

મૂલ્કમ્—‘જતથ ણં મંતે ! એગે પુઢવિકાઙ્કા ઓગાઢે, તત્થ ણં
કેવઙ્કા પુઢવિકાઙ્કા ઓગાઢા ? અસંખેજ્ઞા, કેવઙ્કા આઙ્કા-
ઙ્કા ઓગાઢા ? અસંખેજ્ઞા, કેવઙ્કા તેઙ્કા ઓગાઢા ?
અસંખેજ્ઞા, કેવઙ્કા વાઙ્કા ઓગાઢા ? અસંખેજ્ઞા, કેવઙ્કા
વણસંઙ્કા ઓગાઢા ? અણંતા । જતથ ણં મંતે ! આઙ્કા-
ઙ્કા ઓગાઢે તત્થ ણં કેવઙ્કા પુઢવિકાઙ્કા ઓગાઢા ? અસં-
ખેજ્ઞા, કેવઙ્કા આઙ્કા ઓગાઢા ? અસંખેજ્ઞા, એવં જહેવ
પુઢવિકાઙ્કા ણં વત્તવ્વયા તહેવ સવ્વેસિં નિરવસેસં ભાણિયવ્વં
જાવ વણસંઙ્કા ણં જાવ કેવઙ્કા વણસંઙ્કા ઓગાઢા અણંતા ॥ સૂ૦ ૧૧ ॥

છાયા—યત્ર સ્વલુ મદન્ત ! એકઃ પૃથિવીકાયાિકોઽવગાહ સ્તત્ર સ્વલુ કિયન્તઃ
પૃથિવીકાયાિકા અવગાહાઃ ? અસંખ્યેયાઃ, કિયન્તઃ અપ્પાયાિકા અવગાહાઃ ? અસં-
ખ્યેયાઃ, કિયન્તસ્તેજસકાયાિકા અવગાહાઃ અસંખ્યેયાઃ, કિયન્તો વાયુકાયાિકા
અવગાહાઃ ? અસંખ્યેયાઃ, કિયન્તો વનસ્પતિકાયાિકા અવગાહાઃ ? અનન્તાઃ, યત્ર સ્વલુ
મદન્ત ! અપ્પાયાિકઃ અવગાહસ્તત્ર સ્વલુ કિયન્તઃ પૃથિવીકાયાિકા અવગાહાઃ ?
અસંખ્યેયાઃ, કિયન્તઃ અપ્પાયાિકા અવગાહાઃ ? અસંખ્યેયાઃ, એવં યથૈવ પૃથિવી-
કાયાિકાનાં વક્તવ્યતા તૈયેવ સર્વેણાં નિરવશેષં મણિતવ્યમ્, યાવત્ વનસ્પતિ
કાયાિકાનામ્, યાવત્ કિયન્તો વનસ્પતિકાયાિકા અવગાહાઃ અનન્તાઃ ॥ સૂ૦ ૧૧ ॥

અવગાહના કે અસદ્ભાવ સે વહાં પર અદ્વાસમયસ્થાન મેં એક મી અદ્વા-
સમયાન્તર કી અવગાહના નહીં હોની હૈ । ક્યોંકિ નિરૂપચરિતરૂપ
સે અદ્વાસમય એક હી કહા ગયા હૈ ॥ સૂ૦ ૧૦ ॥

इति अवगाहनाद्वारवक्तव्यता ॥

ગાહનાનો અસદ્ભાવ હોવાને લીધે અદ્વાસમય જ્યાં અવગાહ હોય છે, ત્યાં
એક પણ અન્ય અદ્વાસમયની અવગાહના થતી નથી, કારણ કે નિરૂપચરિત
રૂપે અદ્વાસમય એક જ હોયો છે. ॥ સૂ૦ ૧૦ ॥

॥ અવગાહના દ્વાર વક્તવ્યતા સંપૂર્ણ ॥

ટીકા—અથ દશમં જીવાવગાઢદ્વારમાહ—‘જત્ય ણં મંતે ! एगे ’ इत्यादि ।
 ‘जत्य णं मंते ! एगे पुढविकाइए ओगाढे तत्थ णं केवइया पुढविकाइया ओगाढा ?’
 गौतमः पृच्छति—हे भदन्त ! यत्र खलु स्थाने एकः पृथिवीकायिको जीवोऽवगाढो
 भवति तत्र खलु कियन्तः पृथिवीकायिका जीवा अवगाढा भवन्ति ? भगवानाह
 ‘असंखेज्जा’ एकपृथिवीकायिकावगाहस्थाने असंख्येयाः सूक्ष्माः पृथिवीकायिका
 अवगाढा भवन्ति तथा चोक्तम्—‘जत्थ एगो तत्थ नियमा असंखेज्जा ’’ ति,
 यत्र एहस्तत्र नियमात् असंख्येयाः’ इति । गौतमः पृच्छति—‘केवइया आउका-
 इया ओगाढा ?’ एकपृथिवीकायिकावगाहस्थाने कियन्त अप्कायिका अवगाढा

જીવાવગાઢદ્વારવક્તવ્યતા—

‘જત્ય ણં મંતે ! एगे पुढविकाइए ओगाढे’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—હસ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકાર ને દશમે જીવાવગાઢદ્વાર કા કથન
 કિયા હૈ—હસમેં ગૌતમસ્વામી ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘જત્ય ણં एगे
 पुढविकाइए ओगाढे, तत्थ णं केवइया पुढविकाइया ओगाढा’ हे भदन्त !
 जिस स्थान पर पृथिवीकायिक जीव अवगाढ होता है, वहां कितने
 पृथिवीकायिक जीव अवगाढ होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘असं-
 खेज्जा’ हे गौतम ! जहां पर एक पृथिवीकायिक जीव अवगाढ होते हैं ।
 उस अवगाहनास्थान में असंख्यात सूक्ष्म पृथिवीकायिक जीव अव-
 गाढ होते हैं । सो ही कहा—है—‘जत्थ एगो तत्थ नियमा असंखेज्जा’
 जहां एक होता है, वहां नियम से असंख्यात होते हैं ।

—જીવાવગાઢદ્વાર વક્તવ્યતા—

“ जत्य णं मंते ! एगे पुढविकाइए ओगाढे ” इत्यादि—

ટીકાર્થ—આ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકારે હસમાં જીવાવગાઢ દ્વારનું નિરૂપણ
 કર્યું છે આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન
 પૂછે છે કે—‘जत्य णं मंते एगे पुढविकाइए ओगाढे, तत्थ णं केवइया पुढविकाइया
 ओगाढा ?’ હે ભગવન્ ! જે સ્થાન પર એક પૃથ્વીકાયિક જીવ અવગાઢ
 (સ્થિત) હોય છે, ત્યાં કેટલા પૃથ્વીકાયિક જીવો અવગાઢ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુને ઉત્તર—“ असंखेज्जा ” હે ગૌતમ ! જ્યાં એક પૃથ્વી-
 કાયિક જીવ અવગાઢ હોય છે. તે અવગાહના સ્થાનમાં અસંખ્યાત સૂક્ષ્મ
 પૃથ્વીકાયિક જીવો અવગાઢ હોય છે કહ્યું પણ છે કે—“ जत्थ एगो तत्थ
 नियमा असंखेज्जा ” “ ज્યાં એક હોય છે, ત્યાં નિયમથી જ અસંખ્યાત હોય છે. ”

ગૌતમ સ્વામીને પ્રશ્ન—“ केवइया आउकाइया ओगाढा ? ” હે ભગવન્ !

भवन्ति ? भगवानाह—‘असंखेज्जा’ तत्र असंखयेया अप्कायिकाः सूक्ष्माः अवगाढा भवन्ति उक्तयुक्तेः । गौतमः पृच्छति—‘केवहया तेउकाइया ओगाढा ?’ तत्र कियन्त स्तेजस्कायिका अवगाढा भवन्ति ? भगवानाह—‘असंखेज्जा’ तत्र असंखयेयास्तेजस्कायिका जीवाः सूक्ष्मा अवगाढा भवन्ति, गौतमः पृच्छति—‘केवहया वाउकाइया ओगाढा ?’ तत्र कियन्तो वायुकायिका जीवा अवगाढा

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘केवहया आउकाइया ओगाढा’ हे भदन्त जहां एक पृथिवीकायिक जीव अवगाढ होता है, उस अवगाढ स्थान में कितने अप्कायिक जीव अवगाढ होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘असंखेज्जा’ हे गौतम ! जहां एक पृथिवीकायिक जीव अवगाढ होता है । उस स्थान पर असंख्यात सूक्ष्म अप्कायिक जीव अवगाढ होते हैं—क्योंकि इस विषय में युक्ति पहिले कही जा चुकी है । अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘केवहया तेउकाइया ओगाढा’ हे । भदन्त ! जहां एक पृथिवीकायिक जीव अवगाढ है—वहां कितने तेजस्कायिक जीव अवगाढ होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं ‘असंखेज्जा’ हे गौतम ! जहां एक पृथिवीकायिक जीव अवगाढ होता है—वहां पर असंख्यात सूक्ष्म तेजस्कायिक अवगाढ होते हैं ।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘केवहया वाउकाइया ओगाढा’ हे भदन्त । जहां पर एक पृथिवीकायिक जीव अवगाढ होता है

જે સ્થાન પર એક પૃથ્વીકાયિક જીવ અવગાઢ હોય છે, તે અવગાઢના સ્થાનમાં કેટલા અપ્કાયિક જીવો અવગાઢ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“અસંખેજ્જા” હે ગૌતમ ! જ્યાં એક પૃથ્વીકાયિક જીવ અવગાઢ હોય છે, તે સ્થાન પર અસંખ્યાત સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક જીવો અવગાઢ હોય છે તેનું સ્પષ્ટીકરણ - પહેલાના સ્પષ્ટીકરણ અનુસાર જ સમજવું.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“કેવહયા તેવકાહયા ઓગાઢા ?” હે ભગવન્ ! જ્યાં એક પૃથ્વીકાયિક જીવ અવગાઢ હોય છે, ત્યાં કેટલા તેજસ્કાયિક જીવો અવગાઢ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“અસંખેજ્જા” હે ગૌતમ ! જ્યાં એક પૃથ્વીકાયિક અવગાઢ હોય છે, ત્યાં અસંખ્યાત સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક જીવો અવગાઢ હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“કેવહયા વાવકાહયા ઓગાઢા ?” હે ભગવન્ !

भवन्ति ? भगवानाह—‘ असंखेज्जा ’ तत्र असंखेयाः सूक्ष्मा वायुकायिका जीवा अवगाढा भवन्ति, गौतमः पृच्छति—‘ केवइया वणस्सइकाइया ओगाढा ? ’ तत्र कियन्तो वनस्पतिकायिका जीवा अवगाढा भवन्ति ? भगवानाह—‘ अणंता ’ तत्र अनन्ता वनस्पतिकायिका जीवा अवगाढा भवन्ति, वनस्पतिकायिकजीवाना मनन्तत्वात्, तथा च एक पृथिवीकायिकावगाहस्थाने असंखेयानां प्रत्येकं पृथिवीकायिकादीनां चतुर्णां सूक्ष्माणामवगाहना भवन्ति, वनस्पतिकायिकानां तु अनन्ताना

वहां पर कितने वायुकायिक वायुकायिक जीव अवगाढ होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं ‘असंखेज्जा’ हे गौतम ! जहां पर एक पृथिवीकायिक जीव अवगाढ होता है वहां पर सूक्ष्मवायुकायिक जीव असंख्यात अवगाढ होते हैं ।

अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘केवइयावणस्सइकाइया ओगाढा’ हे भदन्त ! जहां पर एक पृथिवीकायिक जीव अवगाढ होता है, वहां पर कितने वनस्पतिकायिक जीव अवगाढ होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘अणंता’ हे गौतम ! जहां पर एक पृथिवीकायिक जीव अवगाढ होता है, वहां पर अनन्त वनस्पतिकायिक जीव अवगाढ होते हैं । क्योंकि वनस्पतिकायिक जीव अनन्त कहे गये हैं । तथा च एक पृथिवीकायिक जीव के अवगाहस्थान में प्रत्येक असंख्यात सूक्ष्मपृथिवी

જે સ્થાન પર એક પૃથ્વીકાયિક જીવ અવગાઢ હોય છે, તે અવગાહના સ્થાન પર કેટલા વાયુકાયિક જીવો અવગાઢ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ અસંખેજ્જા ” હે ગૌતમ ! જે સ્થાન પર એક પૃથ્વીકાયિક જીવ અવગાઢ હોય છે, તે સ્થાન પર અસંખ્યાત સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક જીવો અવગાઢ હોય છે

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“ કેવइया वणस्सइकाइया ओगाढा ? ” હે ભગવન્ ! એક પૃથ્વીકાયિક જીવ જ્યાં અવગાઢ હોય છે, ત્યાં કેટલા વનસ્પતિકાયિક જીવો અવગાઢ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ અણંતા ” હે ગૌતમ ! જ્યાં એક પૃથ્વીકાયિક જીવ અવગાઢ હોય છે, ત્યાં અનંત વનસ્પતિકાયિક જીવો અવગાઢ હોય છે, કારણ કે વનસ્પતિકાયિક જીવ અનંત કહ્યા છે. આ કથનનો ભાવાર્થ એ છે કે એક પૃથ્વીકાયિક જીવના અવગાહના સ્થાનમાં અસંખ્યાત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક જીવો, અસંખ્યાત સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક જીવો, અસંખ્યાત સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક

મવગાઢો ભવતિ, इत्यर्थः, गौतमः पृच्छति—‘जत्थ णं भंते ! एगे आउकाइए ओगाढे तत्थ णं केवइया पुढविकाइया ओगाढा ?’ हे भदन्त ! यत्र खलु एकः अप्कायिको जीवः अवगाढस्तत्र खलु कियन्तः पृथिवीकायिका अवगाढा भवन्ति ? भगवानाह—‘असंखेज्जा’ एकाप्कायिकावगाढस्थाने असंखेयाः पृथिवीकायिका अवगाढा भवन्ति । गौतमः पृच्छति—‘केवइया आउकाइया ओगाढा ?’ तत्र कियन्तः अप्कायिका अवगाढा भवन्ति ? भगवानाह—‘असंखेज्जा’ तत्र असंखेया अप्कायिका अवगाढा भवन्ति, ‘एवं जहेव पुढविकाइयाणं

कायिक जीव, असंख्यात सूक्ष्म अप्कायिक जीव, असंख्यात सूक्ष्म वायुकायिक जीव और अनन्तवनस्पतिकायिक जीव अवगाढ स्थित हैं’।

अब गौतमस्वामी प्रभुसे ऐसा पूछते हैं—‘जत्थ णं भंते ! एगे आउकाइए ओगाढे’ हे भदन्त ! जहां पर एक अप्कायिक जीव अवगाढ होता है, वहां पर ‘केवइया पुढविकाइया ओगाढा’ कितने पृथिवीकायिक जीव अवगाढ होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘असंखेज्जा’ हे गौतम ! जहां पर एक अप्कायिक जीव अवगाढ होता है उस स्थान पर असंख्यात पृथिवीकायिक जीव अवगाढ होते हैं । अब गौतम-प्रभु से ऐसा पूछते हैं—‘केवइया आउकाइया ओगाढा’ हे भदन्त ! एक अप्कायिक जीव के अवगाढस्थान में अप्कायिक कितने जीव अवगाढ होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते हैं—‘असंखेज्जा’ वहां पर असंख्यात अप्कायिक जीव अवगाढ होते हैं । ‘एवं जहेव पुढवीकाइयाणं

એવો, અસંખ્યાત સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક એવો અને અનંત વનસ્પતિકાયિક એવો અવગાઢ (સ્થિત) હોય છે.

હવે ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રભુને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—‘જત્થળં ભંતે ! એગે આઉકાઇએ ઓગાઢે’ હે ભગવન્ ! જે સ્થાન પર એક અપ્કાયિક જીવ અવગાઢ હોય છે, તે અવગાઢના સ્થાન પર “કેવઇયા પુઢવિકાઇયા ઓગાઢા ?” કેટલા પૃથ્વીકાયિક જીવો અવગાઢ હોય છે ? તેનો ઉત્તર આપતા મહાવીર પ્રભુ કહે છે—“અસંખેજ્જા” હે ગૌતમ ત્યાં એક અપ્કાયિક જીવ અવગાઢ હોય છે, ત્યાં અસંખ્યાત પૃથ્વીકાયિક જીવો અવગાઢ હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“કેવઇયા આઉકાઇયા ઓગાઢા ?” હે ભગવન્ ! એક અપ્કાયિક જીવના અવગાઢના સ્થાનમાં કેટલા અપ્કાયિક જીવો અવગાઢ હોય છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“અસંખેજ્જા” હે ગૌતમ ! ત્યાં અસંખ્યાત અપ્કાયિક જીવો અવગાઢ હોય છે, “એવ જહેવ પુઢવીકાઇયાણં વત્તવ્વયા તહેવ

વક્તવ્યયા તદેવ સર્વેસિં નિરવસેવં ભાણિયવં' એં પૂર્વોક્તરીત્યા, યથૈવ પૃથિવી-
કાયિકાતાં વક્તવ્યતા ઉક્તા તથૈવ સર્વેષામપ્કાયિકાદીનાં ચતુર્ણામપિ વક્તવ્યત્વં
નિરવશેષં સર્વં ભણિતવ્યમ્, તદાહ—' જાવ વનસ્સડ્કાહ્યાણં, જાવ કેવડ્યા
વણસ્સડ્કાહ્યા ઓગાઢા ? અણંતા ' યાવત્-તેજસ્કાયિકાનાં, વાયુકાયિકાનાં
વનસ્પતિકાયિકાનાં વક્તવ્યતા પૃથિવીકાયિકવદેવ સ્વયમૂહનીયા, યાવત્-તેષાં
પ્રત્યેકં પશ્ચ પશ્ચ પૃથિવીકાયિકાદિભિરભિલાપા અવસેયાઃ, તન્નાન્તિમાભિલાપ-
સ્વરૂપમાહ—તત્ર કિયન્તો વનસ્પતિકાયિકા જીવા અવગાઢા ભવન્તિ ? इति मन्त्रा-
भिलापः, उत्तराभिलापस्तु—तत्र अनन्ता वनस्पतिकायिका अवगाढा भवन्ति
इति भावः ॥ सू० ११ ॥

વક્તવ્યયા તદેવ સર્વેસિં નિરવસેસં 'ભાણિયવં' પૂર્વોક્ત રીતિ સે જૈસી
વક્તવ્યતા પૃથિવીકાયિક જીવોં કી કહી ગઈ હૈં ઉસી પ્રકાર કી વક્ત-
વ્યતા સમ્પૂર્ણરૂપ સે સમસ્ત અપ્કાયિકાદિ ચારોં જીવોં સે સમ્યન્ધ
મેં બી કહની ચાહિયે । હસી વાત કો સ્પષ્ટ કરને કે લિયે સૂત્રકાર
'જાવ વણસ્સડ્કાહ્યાણં, જાવ કેવડ્યા વણસ્સડ્કાહ્યા ઓગાઢા' અણંતા'
હસ સૂત્ર કો પ્રશ્નોત્તર કે રૂપ મેં પ્રકટ કરતે હૈં—હસમેં વે કહતે હૈં' કિ
યાવત્ તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક હન જીવોં કી વક્ત-
વ્યતા પૃથિવીકાયિક જીવોં કે જૈસી હી હૈં યહ વાત અપને આપ
સમજના ચાહિયે, યાવત્ હસકે પ્રત્યેક કે પાંચ પાંચ અભિલાપ પૃથિવી-
કાયિક જીવોંકે જૈસે હી હૈં—અન્તિમ અભિલાપ હસ પ્રકાર સે હૈં—હે
અદન્ત ! જહાં પર વનસ્પતિકાયિક એક જીવ અવગાઢ હોતા હૈં—વહાં

સર્વેસિં નિરવસેસં ભાણિયવં" પહેલાં જેવી વક્તવ્યતા પૃથ્વીકાયિક જીવોની
કહી છે, એજ પ્રકારની વક્તવ્યતા સંપૂર્ણ રૂપે અપ્કાયિકાદિ ચારે પ્રકારના
જીવો વિષે કહેવી જોઈએ એજ વાતને વધુ સ્પષ્ટ કરવા માટે સૂત્રકાર "જાવ
વણસ્સડ્કાહ્યાણં, જાવ કેવડ્યા વણસ્સડ્કાહ્યા ઓગાઢા અણંતા" આ સૂત્રને
પ્રશ્નોત્તર રૂપે પ્રકટ કરે છે—તેમાં તેઓ કહે છે કે અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક,
વાયુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિકની વક્તવ્યતા પૃથ્વીકાયિક જીવોની વક્તવ્યતા
જેવી જ છે, તે વાત જાતે જ સમજી લેવી તે પ્રત્યેકના પાંચ પાંચ પ્રશ્નોત્તરો
પૃથ્વીકાયિકના પ્રશ્નોત્તરો જેવાં જ સમજી લેવા છેલ્લો અભિલાપ આ પ્રકારનો છે—

પ્રશ્ન—હે ભગવન્ ! જે સ્થાન પર એક વનસ્પતિકાયિક જીવ અવગાઢ
હોય છે, તે સ્થાન પર કેટલા વનસ્પતિકાયિક જીવો અવગાઢ હોય છે ?

अस्तिकायप्रदेशनिषदनद्वारवक्तव्यताप्रस्तावः

मूलम्—“एयंसि णं भन्ते ! धम्मत्थिकायंसि, अहम्मत्थिका-
यंसि, आगासत्थिकायंसि, चक्किया केई आसइत्तए वा, चिट्ठि-
त्तए वा, निसीइत्तए वा, तुयट्ठित्तए वा ? णो इणट्ठे समट्ठे, अणन्ता-
पुण तत्थ जीवा ओगाढा । से केणट्ठेणं भन्ते ! एवं बुच्चइ-
एयंसि णं धम्मत्थिकायंसि जाव आगासत्थिकायंसि णो चक्किया
केई आसइत्तए वा, जाव ओगाढा ? गोयमा ! से जहा नामए
कूडागारसाला सिया दुहओ लिता गुत्ता गुत्तदुवारा जहा राय-
प्पसेणइज्जे जाव दुवारवयणाइं पिहेइ, पिहिता तीसे कूडागार-
सालाए बहुमज्झदेसभाए जहण्णैणं एको वा, दोवा, तिन्नि वा,
उक्कोसेणं पदीवलेस्सं पलीवेज्जा, से णूणं गोयमा ! ताओ
पदीवलेस्साओ अन्नमन्नसंबद्धाओ अन्नमन्नपुट्ठाओ जाव
अन्नमन्नघडत्ताए चिट्ठंति ? हन्ता, चिट्ठंति, चक्किया णं गोयमा !
केई तासु पदीवलेस्सासु आसइत्तए वा, जाव तुयट्ठित्तए वा ?
भगवं ! णो इणट्ठे समट्ठे, अणन्ता पुण तत्थ जीवा ओगाढा, से
तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं बुच्चइ—जाव ओगाढा ॥सू०१२॥

छाया—एतस्मिन् खलु भदन्त ! धर्मास्तिकाये, अधर्मास्तिकाये, आकाशा-
स्तिकाये शक्नुयात् कश्चित् आसितुं वा स्थातुं वा, निषत्तुं वा, त्वग्वर्तयितुं वा ?
पर कितने वनस्पतिकायिक जीव अवगाढ होते हैं ? उत्तर में प्रभु कहते
हैं—हे गौतम ! वहां पर अनन्त वनस्पतिकायिक जीव अवगाढ होते हैं
सू० ॥ १२ ॥ इति जीवावगाढद्वारवक्तव्यता ॥

उत्तर—हे गौतम ! ते स्थान पर अनन्त वनस्पतिकायिक जीव
अवगाढ होय छे. ॥ सू०११॥

॥ जीवावगाढद्वार वक्तव्यता समाप्त ॥

નાયમર્થઃ સમર્થઃ, અનન્તાઃ પુનસ્તત્ર જીવા અવગાદાઃ, તત્ કેનાર્થેન ભદન્ત ! એવ-
મુચ્યતે-એતસ્મિન્ સ્વલુ ધર્માસ્તિકાયે, યાવત્ આકાશાસ્તિકાયે નો શક્નુયાત્
કશ્ચિત્ આસિતું વા, યાવત્ અવગાદાઃ ? ગૌતમ ! તદ્યથાનામકૂટાકારશાલા સ્યાત્
ઉભયતો લિપ્તા, ગુપ્તા, ગુપ્તદ્વારા, યથા રાજપ્રશ્રીયે યાવત્ દ્વારકપાટાનિ વિધતે,
વિધાય, તસ્યાઃ કૂટાકારશાલાયાઃ વહુમધ્યદેશમાગે જઘન્યેન ફલો વા, દ્વૌ વા,
ત્રયો વા, ઉત્કૃષ્ટેન પ્રદીપસદસં પ્રદીપયેત્, તત્ નૂનં ગૌતમ ! તાઃ પ્રદીપલેશ્યાઃ
અન્યોન્યસંવદ્ધાઃ, અન્યોન્યસ્પૃષ્ઠાઃ યાવત્ અન્યોન્ય ઘટતયા તિષ્ઠન્તિ ?
હન્ત, તિષ્ઠન્તિ ? શક્નુયાત્ સ્વલુ ગૌતમ ! કશ્ચિત્ તામ્ પ્રદીપલેશ્યાસુ આસિતું
વા, યાવત્ ત્યગ્વર્તયિતું વા ? મગવન્ નાયમર્થઃ સમર્થઃ, અનન્તાઃ પુનસ્તત્ર
જીવા અવગાદાઃ, તત્ તેનાર્થેન ગૌતમ ! એવમુચ્યતે યાવત્ અવગાદાઃ ॥ સૂ. ૧૨ ॥

ટીકા—અથ એકાદશમ્ અસ્તિકાયપ્રદેશનિષદનદ્વારમાહ—‘એયંસિ જં
મંતે’ इत्यादि । ‘એયંસિ જં મંતે ! ધમ્મત્થિકાયંસિ, અહમ્મત્થિકાયંસિ, આગા-
સત્થિકાયંસિ ચક્કિયા કેઈ આસહત્તે વા, ચિદ્ધિત્તે વા, નિસીહત્તે
વા, તુયદ્ધિત્તે વા ?’ ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે ભદન્ત ! એતસ્મિન્ સ્વલુ
ધર્માસ્તિકાયે અધર્માસ્તિકાયે, આકાશાસ્તિકાયે કિં શક્નુયાત્ સમર્થો
ભવેત્ કશ્ચિત્પુરુષઃ આસિતું વા—ઉત્તરેષ્ઠં વા, સ્થાતું વા, નિપતું વા

અસ્તિકાયપ્રદેશનિષદનદ્વારવક્તવ્યતા—

‘એયંસિ જં મંતે ! ધમ્મત્થિકાયંસિ’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—સૂત્રકારને હસ સૂત્રદ્વારા ગ્યારહવેં અસ્તિકાયપ્રદેશનિષદન
દ્વાર કા કથન ક્રિયા છે—હસમેં ગૌતમસ્વામીને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા છે—
‘એયંસિ જં મંતે ! ધમ્મત્થિકાયંસિ, અહમ્મત્થિકાયંસિ આગાસત્થિકાયંસિ
ચક્કિયાકેઈ આસહત્તે વા ચિદ્ધિત્તે વા, નિસીહત્તે વા, તુયદ્ધિત્તે વા’
હે ભદન્ત ! હસ ધર્માસ્તિકાયમેં, અધર્માસ્તિકાયમેં આકાશાસ્તિકાય, મેં
કયા કોઈ પુરુષ, બેઠને કે લિયે, સ્થા રહને કે લિયે, યા કરવટ બદલને કે

—અસ્તિકાય પ્રદેશ નિષદન દ્વાર વક્તવ્યતા—

‘એયંસિ જં મંતે ! ધમ્મત્થિકાયંસિ’ इत्यादि—

‘ટીકાર્થ’— સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા અગિયારમાં અસ્તિકાયપ્રદેશનિષદન
દ્વારનું કથન કર્યું છે—આ વિષયને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રશ્નને
એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—‘એયંસિ જં મંતે ! ધમ્મત્થિકાયંસિ, અહમ્મત્થિકાયંસિ,
આગાસત્થિકાયંસિ ચક્કિયાકેઈ આસહત્તે વા, નિસીહત્તે વા, તુયદ્ધિત્તે વા’ હે
‘મગવન્ ! આ ધર્માસ્તિકાયમાં, અધર્માસ્તિકાયમાં અને આકાશાસ્તિકાયમાં, શું
કોઈ પુરુષ બેસવાને, ઉઠવાને, નીચે બેસવાને ‘અથવા પડખું બદલવાને—સૂવાને
“ચક્કિયા” સમર્થ હોઈ શકે છે ખરે ? (“ચક્કિયા” ગામઠી શબ્દ છે.)

અચ: ઉપવેષ્ટુ વા, ત્વગ્વર્તયિતું-આલોદિતું વા? इति प्रश्नः, तत्र 'चक्षिया' इति 'शक्नुयात्' इत्यर्थे देशीयः शब्दो बोध्यः, भगवानाह-'णो इणट्टे समट्ठे?' हे गौतम ! नायमर्थः समर्थः-धर्मास्तिकायादित्रये कश्चिदपि पुरुषः उपवेशनादिकं यावत् त्वग्वर्तनं कर्तुं समर्थो नास्ति तेप ममूर्त्तत्वात्, किन्तु 'अणंता पुण तत्थ जीवा ओगाढा' तत्र धर्मास्तिकायादौ, अनन्ताः पुनर्जीवा अवगाढा भवन्ति । गौतम स्तत्र कारणं पृच्छति-'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-एयंसि णं धम्मत्थिकायंसि जाव आगासत्थिकायंसि णो चक्षिया केई आसइत्तए वा, जाव ओगाढा?' हे भदन्त ! तत्केनार्येन एवमुच्यते-एतस्मिन् खलु धर्मास्तिकाये यावत्-अधर्मास्तिकाये, आकाशास्तिकाये नो शक्नुयात् कश्चित्पुरुषः आसितुं वा, यावत् स्थातुं वा, निपतुं वा, त्वग्वर्तयितुं वा, अनन्ताः पुनस्तत्र जीवा अवगाढा इति ? भगवानाह-'गोयमा !

लिये-लेटने के लिये 'चक्षिया' समर्थ हो सकता है ? 'चक्षिया' यह देशीय शब्द है । उत्तर में प्रभु कहते हैं-'णो इणट्टे समट्ठे' हे गौतम ! यह अर्थ समर्थ नहीं है-अर्थात् धर्मास्तिकायादिक में कोई भी पुरुष उपवेशनादिक क्रिया करने में समर्थ नहीं हो सकता है क्योंकि ये धर्मास्तिकायादिक अमूर्तद्रव्य हैं । पर 'अणंता पुण तत्थ जीवा ओगाढा' अनन्त-जीव वहाँ अवगाढ होते हैं । अब गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं-'से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ, एयंसि णं धम्मत्थिकायंसि जाव आगासत्थिकायंसि णो चक्षियाकेई आसइत्तए वा जाव ओगाढा' हे भदन्त ! ऐसा आप किस कारण से कहते हैं कि धर्मास्तिकायादिक तीन में कोई भी पुरुष उपवेशनादि क्रिया कर सकने में समर्थ नहीं होता है । पर अनन्त जीव वहाँ अवगाढ हैं ? इसके उत्तर में प्रभु

મંઢાવીર પ્રભુને। ઉત્તર-" ણો ઇણટ્ટે સમટ્ઠે " હે ગૌતમ ! એવું બની શકતું નથી એટલે કે ધર્માસ્તિકાયાદિકમાં કોઈ પણ પુરુષ એસવા, ઉઠવાદિ ક્રિયાઓ કરવાને સમર્થ નથી, કારણ કે ધર્માસ્તિકાયાદિક ડ્ર વે અમૂર્ત છે. પરંતુ "અણંતા પુણ તત્થ જીવા ઓગાઢા" અનંત જીવો ત્યાં અવગાઢ (સ્થિત) હોય છે.

ગૌતમ સ્વામીને। પ્રશ્ન- 'સે કેણટ્ઠેણં મંતે ! एवं वुच्चइ, एयंसि णं धम्मत्थिकायंसि जाव आगासत्थिकायंसि णो चक्षिया केई आसइत्तए वा जाव ओगाढा " હે ભગવન્ ! આપ શા કારણે એવું કહે છે કે ધર્માસ્તિકાયાદિક ત્રણમાં કોઈ પણ પુરુષ ઉપવેશન આદિ ક્રિયાઓ કરવાને સમર્થ નથી પરંતુ અનંત જીવો ત્યાં અવગાઢ છે ?

સે જહા નામણ-કૂડાગારસાલા સિયા દુહઓ લિત્તા ગુત્તા ગુત્તદુવારા, જહા રાય-
પ્પસેણહજ્જે જાવ દુવારવયણાં પિહેહ' હે ગૌતમ ! તથા નામ ઇતિ-વાક્યાલક્ષારે,
કાચિત્ કૂટાકારશાલા-પર્વત શિખરાકારશાલા સ્યાત્ મવેત્ ઉભયતઃ-આમ્યન્ત-
રતો વાહ્યતથ લિપ્તા-ગોમયમૃત્તિકાદિના, ગુપ્તા ચતુર્દિશુ આચ્છાદિતા, ગુપ્તદ્વારા-
ગુપ્તં-પિહિતં, દ્વારં-ગવાક્ષાદિકં યસ્યા સા તથાવિધા યથા રાજપ્રશ્રીયે પ્રતિપા-
દિતા તથૈવાત્રાપિ પ્રતિપાદનીયા, યાવત્-તસ્યાસ્તાદ્દશવિશેષવિશિષ્ટાયાઃ કૂટાકાર-
શાલાયાઃ દ્વારકપાટાન્ કશ્ચિત્ પિધત્તે-આવૃણોતિ, તત્પ્રવેશદ્વારકપાટાન્ સંઘટય-
તીત્યર્થઃ 'પિહિત્તા તીસે કૂડાગારસાલાય વહુમજ્જદેસમાણ, જહન્નેણં એકો વા,
દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં પદીવસહસ્સં પલીવેજ્જા' તસ્યાઃ કૂડાગારશાલાયાઃ
દ્વારકપાટાન્ પિધાય તસ્યાઃ કૂટાકારશાલાયા વહુમધ્યદેશભાગે-સમમધ્યપ્રદેશે,

કહતે હૈં-‘ગોયમા ! સે જહા નામણ કૂડાગારસાલા સિયા’ હે ગૌતમ !
કલ્પના કરો કિ કોઈ એક પર્વત કે શિખર જૈસી અકારવાલી કૂટાગાર
શાલા હો, યહાં “નામ” યહ પદ વાક્યાલક્ષાર મેં પ્રયુક્ત હુઆ હૈં ।
‘દુહઓ લિત્તા, ગુત્તા, ગુત્તદુવારા, જહા રાયપ્પસેણહજ્જે, જાવ દુવારવય-
ણાં પિહેહ’ વહ કૂટાગારશાલા ખીતર બાહર દોનોં જગહ મેં ગોમય
આદિ સે લિપ્ત હો, ચારોં દિશાઓં મેં આચ્છાદિત હો, હસકે ગવાક્ષ
આદિ દરવાજે બન્દ હો-હસ વિવચ મેં જૈસા કથન રાજપ્રશ્રીય સૂત્ર મેં
આયા હૈં-વૈસા હી કથન યહાં પર હસકા કરના ચાહિયે એસે વિશેષણોં
વાલી હસ કૂટાગારશાલા કા પ્રવેશદ્વાર કોઈ વ્યક્તિ બન્દ કર દે ‘પિહિત્તા
તીસે કૂડાગારસાલાય વહુમજ્જદેસમાણ જહન્નેણં એકો વા, દો વા,
તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં પદીવસહસ્સં પલીવેજ્જા’ ઓર બન્દ કરકે વહ
હસકે ખીતર મધ્યભાગ મેં કમ સે કમ એક દીપક, દો દીપક, ત્રીન

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર-“ ગોયમા ! સે જહા નામણ કૂડાગારસાલા સિયા ”
હે ગૌતમ ! ધારે કે કોઈ એક પર્વતના શિખર જેવા આકારની કૂટાગાર-
શાલા છે. અહીં “નામ” આ પદ વાક્યાલક્ષારમાં વપરાયું છે “દુહઓ
લિત્તા, ગુત્તા, ગુત્તદુવારા, જહા રાયપ્પસેણહજ્જે જાવ દુવારવયણાં પિહેહ” હે
ગૌતમ ! તે કૂટાગારશાલા અંદર અને બહાર છાણુ આદિ વડે લીપેલી છે,
ચારે દિશાઓમાં આચ્છાદિત છે, તેનાં ગવાક્ષ, દરવાજા આદિ બંધ છે આ
વિષયને અનુલક્ષીને જેવું કથન રાજપ્રશ્રીય સૂત્રમાં કરવામાં આવ્યું છે,
એવું જ તેનું વર્ણન અહીં પણ કરવું જોઈએ. આ વિશેષણોવાળી કૂટાગાર-
શાલાનું પ્રવેશદ્વાર કોઈ વ્યક્તિ બંધ કરી દે. “પિહિત્તા તીસે કૂડાગારસા-
લાય વહુમજ્જદેસમાણ જહન્નેણં એકો વા, દો વા, તિન્નિ વા, ઉક્કોસેણં પદીવસહસ્સં

જયન્યેન યકો વા, દ્વી વા, ત્રયો વા પ્રદીપાઃ પ્રદીપ્યેરન્-પ્રજ્વાલ્યેરન્. ઉત્કૃષ્ટેન તુ પ્રદીપસદસં-સદસપ્રદીપાઃ પ્રદીપ્યેરન્ 'સે જૂળં ગોયમા! તાઓ પદીપલે સ્સાઓ અન્નમન્નસંવદ્દાઓ, અન્નમન્નપુટ્ટાઓ જાવ અન્નમન્નઘડત્તાણ ચિદ્દંતિ?' હે ગૌતમ! તત્ અસ્તિ, નૂનં કિલ તાઃ પૂર્વોક્તપદસાચધિક્રપ્રદીપલેશ્યાઃ પ્રદીપતેજઃ શિશ્વાઃ, અન્યોન્યસમ્બદ્ધાઃ-પરસ્પરસંસક્તાઃ અન્યોન્યસંદ્ધાઃ પરસ્પરપર્શવત્યા યાવત્ અન્યોન્યસમ્બદ્ધસ્પૃષ્ઠાઃ અન્યોન્યઘટતયા-પરસ્પરૈક્યરૂપતયા તિષ્ઠન્તિ કિમ્? ગૌતમઃ સમર્થયતે-‘હંતા, ચિદ્દંતિ’ હે મદન્ત! હન્તા-સત્યમ્, તાઃ પૂર્વોક્તાઃ પ્રદીપલેશ્યાઃ પરસ્પરસમ્બદ્ધાઃ સત્યો યાવત્ પરસ્પરૈક્યમિલિતરૂપતયા તિષ્ઠન્તિ. મગવાન્ પ્રશ્નયતિ-‘ચક્રિયા ણં ગોયમા! કેઈ તાસુ પદીવલેસ્સાસુ આસહત્તણ વા, જાવ તુયદ્વિત્તણ વા?’ હે ગૌતમ! શક્તુયાત્ સમર્થો ભવેત્ સ્વલ્લ કિમ્, કથિત્ પુરુષ સ્તાસુ પૂર્વોક્તાસુ પ્રદીપલેશ્યાસુ પ્રદીપપ્રકાશોપરિ આમિતું વા-ઉપવેણુ વા, રાયિતું વા, સ્થાતુ વા, નિપત્તું વા, ત્વગવર્તયિતું વા? ગૌતમ

દીપક ઓર અધિક સે અધિક એક હજાર દીપક તક જલા દેવે ‘સે જૂળં ગોયમા! તાઓ પદીપલેસ્સાઓ અન્નમન્નં સંવદ્દાઓ અન્નમન્નપુટ્ટાઓ જાવ અન્નમન્નઘડત્તાણ ચિદ્દંતિ’ તો હે ગૌતમ! અવ વિચાર કરો-અન હજાર દીપકોં કી પ્રમા આપસ મેં સંસક્ત હોકર, આપસ મેં એક દુસરે કી પ્રમા કો છૂકર યાવત્ આપસ મેં સમ્બદ્ધ સ્પૃષ્ઠ હોકર પરસ્પર મેં એક રૂપ હોકર રહતી હૈ ન? ગૌતમ કહતે હૈ ‘હંતા, ચિદ્દંતિ’ હાં મદન્ત. વે હસી પ્રકાર સે વહાં રહતી હૈ તો ‘ચક્રિયા ણં ગોયમા! કેઈ તાસુ પદીવલેસ્સાસુ આસહત્તણ વા જાવ તુયદ્વિત્તણ વા’ કયા ગૌતમ! અન પ્રદીપ પ્રમાઓં કે ડવર કોઈ વ્યક્તિ વૈઠને કે લિણ, જવ્ઝા રહને કે લિણ, નીચે વૈઠને કે લિણ યા અપજ્ઞા કરવટ બદલને કે લિણ સમર્થ હો

પલીવેજ્ઞા ” બંધકરીને, તે તેની અંદર મધ્યભાગમાં ઓછામાં ઓછા એક, એ અથવા ત્રણ દીપક અને વધારેમાં વધારે એક હજાર દીપક પ્રકટાવે. “ સે જૂળં ગોયમા! તાઓ પદીપલેસ્સાઓ અન્નમન્નં સંવદ્દાઓ અન્નમન્ન પુટ્ટાઓ જાવ અન્નમન્ન ઘડત્તાણ ચિદ્દંતિ ” તો હે ગૌતમ! હવે વિચાર કરો શું તે હજાર દીપકોની પ્રમા પરસ્પરમાં સંસક્ત થઈને, પરસ્પરની પ્રભાને સ્પર્શીને, અને એક બીજામાં સંબદ્ધ-સ્પૃષ્ઠ થઈને પરસ્પરમાં એક રૂપ થઈને રહે છે કે નહીં?

ગૌતમ સ્વામીનેા ઉત્તર-“ હતા, ચિદ્દંતિ ” હા, ભગવન્! એવું જ ત્યાં બને છે. તે દીપકોની પ્રભા એક બીજા સાથે એક રૂપ થઈને જ રહે છે.

મહાવીર પ્રભુનેા પ્રશ્ન-“ ચક્રિયા ણં ગોયમા! કેઈ તાસુ પદીવલેસ્સાસુ આસહત્તણ વા જાવ તુયદ્વિત્તણ વા ” હે ગૌતમ! તે પ્રદીપપ્રભાઓની ઉપર શું કોઈ વ્યક્તિ બેસવ ને, બેસા રહેવાને, નીચે બેસવાને અથવા પોતાનું પડખું બદલવાને સમર્થ હોય છે ખરી?

આહ—‘મગવ ! જો ઇળદે સમદે’ હે મગવન્ ! નાયમર્થઃ સર્થઃ નૈવં મવિતુમર્હતિ, મગવાનાહ—‘અણંતા પુણ તત્થ જીવા ઓગાઢા’ કિન્તુ હે ગૌતમ ! અનન્તાઃ પુનસ્તત્ર સહસ્રપદીપલેશ્યાસુ—પદીપપકાશેષુ જીવા અવગાઢા મવન્તિ, પ્રકૃતમુપસંહરન્નાહ—‘સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ—જાવ ઓગાઢા’ હે ગૌતમ ! તત્ત તેનાર્થેન, એવમુચ્ચયેતે યત્—ત્વમ્—એતસ્મિન્ ધર્માસ્તિકાયાદિત્રયે નો કશ્ચિત્ પુરુષઃ આસિતું વા, સ્થાતું વા, નિપત્તું વા, ત્વગર્તયિતું વા શક્નુયાત્ કિન્તુ અનન્તાઃ પુનસ્તત્ર જીવા અવગાઢા મવન્તિ ॥સૂ. ૧૨॥

વહુસમદ્વાર વક્તવ્યતાપ્રસ્તાવઃ

મૂલમ્—કહિ ણં મંતે ! લોએ વહુમમે ? કહિણં મંતે ! લોએ સઠ્ઠવિગ્ગહિએ પપ્પણત્તે ? ગોયમા ! ઇમીસે રયણપ્પમાએ પુઢવીએ ઉવરિમહેટ્ઠિલ્લેસુ છુઢ્ઢાગપયરેસુ, એત્થ ણં લોએ વહુમમે, એત્થ ણં

સકના હૈ ? હસ પર ગૌતમ કહતે હૈ—‘ મગવં ! જો ઇળદે સમદે’ હે મદન્ત ! યહ અર્થ સર્થ નહીં હૈ—અર્થાત્ એસા નહીં હો સકના હૈ । તથ પ્રમુ કહતે હૈ ‘અણંતા પુણ તત્થ ઓગાઢા’ પરન્તુ વહાં અનન્ત જીવ અવગાઢ હોતે હૈ । ‘સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ—જાવ ઓગાઢા’ હમ કારણ હે ગૌતમ ! મૈને એસા કહા હૈ તિ હસ ધર્માસ્તિકાયાદિકત્રિક મેં કોઈ પુરુષ ન બૈઠ સકના હૈ, ન ઉઠ સકના હૈ, ન યદ્ધા રહ સકતા હૈ, ઓર ન કરવટ વદલ સકતા હૈ । વયોંકિ યે તીનોં હી દ્રવ્ય અમૂર્ત હૈ । પર એસા હોને પર મી અનન્ત જીવ હનમેં અવગાઢ હોતે હૈ ॥સૂ. ૧૨॥

॥ હતિ અભ્તિકાયપ્રદેશનિપદનદ્વાર વક્તવ્યતા ॥

ગૌતમ સ્વામીનો ઉત્તર—“ મગવ ! જો ઇળદે સમદે ” હે મગવન્ ! એવું સંભવી શકતું નથી. ત્યારે મહાવીર પ્રભુ કહે છે—“ અણંતા પુણ તત્થ ઓગાઢા ” પરન્તુ ત્યાં અનંત જીવો અવગાઢ હોય છે “ સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ—જાવ ઓગાઢા ” હે ગૌતમ ! તે કારણે મેં એવું કહ્યું છે કે આ ધર્માસ્તિકાય આદિ ત્રણ દ્રવ્યોમાં કોઈ પણ પુરુષ બેસી શકતો નથી બેઠી શકતો નથી, બેસી રહી શકતો નથી અને પડખું બદલી શકતો નથી કારણ કે તે ત્રણે દ્રવ્યો અમૂર્ત છે એવું હોવા છતાં પણ અનંત જીવો તેમાં અવગાઢ (સ્થિત) છે ॥સૂ. ૧૨॥

લોએ સઠ્ઠવિગ્ગહિએ પળ્લણ્ણત્તે, કહિણં મંતે ! વિગ્ગહવિગ્ગહિએ
લોએ પળ્લણ્ણત્તે ? ગોયમા ! વિગ્ગહકંડણ, ઇત્થણં વિગ્ગહવિગ્ગ-
હિએ લોએ પળ્લણ્ણત્તે ॥સૂ૦ ૧૩॥

છાયા—કુત્ર સ્થલ મદન્ત ! લોકો વહુસમઃ ? કુત્ર સ્થલ મદન્ત ! લોકઃ
સર્વવિગ્રહિકઃ પ્રજ્ઞસઃ ? ગૌતમ ! અસ્યા રત્નપ્રમાયાઃ પૃથિવ્યાઃ ઉપરિમાન્તિમયોઃ
ધુલ્લકપ્પત(યોઃ, અત્ર સ્થલ લોકો વહુસમઃ, અત્ર સ્થલ લોકઃ સર્વવિગ્રહિકઃ પ્રજ્ઞસઃ,
કુત્ર સ્થલ મદન્ત ! વિગ્રહવિગ્રહિકો લોકઃ પ્રજ્ઞસઃ ? ગૌતમ ! વિગ્રહકણ્ડકે અત્ર
સ્થલ વિગ્રહવિગ્રહિકો લોકઃ પ્રજ્ઞસઃ ॥મૂ૦ ૧૩॥

ટીકા—અથ દ્વાદશં લોકસ્ય વહુસમદ્વારમાહ—‘કહિણં મંતે ! લોએ’ ઇત્યાદિ ।
‘કહિણં મંતે ! લોએ વહુસમે ? કહિણં મંતે ! લોએ સઠ્ઠવિગ્ગહિએ પળ્લણ્ણત્તે ?’
ગૌતમઃ પૃચ્છતિ—હે મદન્ત ! કુત્ર સ્થલે લોકઃ વહુસમઃ—અત્યન્તસમભાગઃ
પ્રજ્ઞસઃ ? લોકઃ ક્વચિદ્ વર્ધપાનઃ, ક્વચિદ્ધીયમાનો ભવતિ અતસ્તયોઃ પ્રતિપેધાત્
વહુસમઃ પ્રદેશસ્ય વૃદ્ધિહાનિરહિતઃ ક વર્તેતે ઇતિભાવઃ, અથ ચ હે મદન્ત ! કુત્ર
સ્થલે લોકઃ સર્વવિગ્રહિકઃ—વિગ્રહઃ—વક્રમ્ અસ્યાસ્તીતિ વિગ્રહિકઃ સર્વથા

વહુસમદ્વારવક્તવ્યતા—

‘કહિણં મંતે ! લોએ વહુસમે’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—ઇસ સૂત્ર દ્વારા સૂત્રકાર ને લોક કા વહુસમ દ્વાર કહા
હે—‘ઇસમે’ ગૌતમ સ્વામી ને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘કહિણં મંતે ! લોએ
વહુસમે, કહિણં મંતે ! લોએ સઠ્ઠવિગ્ગહિએ પળ્લણ્ણત્તે’ કિસ સ્થાન પર
લોક અત્યન્ત સમભાગ વાલા કહા ગયા હૈ ? અર્થાત્ લોક કી કહીં
વૃદ્ધિ હુઈ હૈ, કહીં હાનિ હુઈ હૈ—સો હન દોનોં કે પ્રતિષેધ સે પ્રદેશ કી
હાનિવૃદ્ધિ સે રહિત એસા વહુસમભાગ લોક કહાં કહા ગયા હૈ ? વહ

—બહુસમદ્વારવક્તવ્યતા—

“કહિણં મંતે ! લોએ વહુસમે” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા લોકના બહુસમદ્વારનું નિરૂપણ કર્યું
છે—ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રશ્નને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે કે—“કહિણં મંતે !
લોએ વહુસમે, કહિણં મંતે ! લોએ સઠ્ઠવિગ્ગહિએ પળ્લણ્ણત્તે ?” છે ભગવન ! કયા
સ્થાને લોક અત્યન્ત સમભાગવાળો કહ્યો છે ? એટલે કે લોકની કેઈ સ્થાને
વૃદ્ધિ થઈ છે, કેઈ સ્થાને હાનિ થઈ છે, પરંતુ તે બંનેથી રહિત—પ્રદેશની
હાનિવૃદ્ધિથી રહિત એવો બહુસમભાગયુક્ત લોક કયા સ્થાનમાં કહ્યો છે ?

વિગ્રહિકઃ સર્વવિગ્રહિકઃ સર્વથા સંક્ષિપ્તઃ અત્યન્તસંકીર્ણ इत्यर्थः, પ્રજ્ઞસ ? મગવાનાહ-
'ગોયમા ! હમીસે રચણપ્પમાણ પુઢવીણ ઉવરિમહેદિલ્લેસુ સુહુગપયરેસુ, एत्थणं
લીણ વહુસમે, एत्थणं लोए सव्वविग्गहिए पणत्ते' ગૌતમ ! અસ્યા રત્નપ-
માયાઃ પૃથિવ્યાઃ ઉપરિમાધસ્તનયોઃ ઉપરિમોયમવધોકૃત્યોર્ધ્વં પ્રતરવૃદ્ધિઃ પ્રવૃત્તા,
અધસ્તનશ્ચ યમવધોકૃત્યાધઃ પ્રતરવૃદ્ધિઃ પ્રવૃત્તા તયોરુપરિતનાધસ્તનયોઃ ક્ષુલ્લક
પ્રતરયોઃ શેષાપેક્ષયા લઘુતરયોઃ રજ્જુપ્રમાણાયામવિષ્કમ્ભયોસ્તિર્યગ્લોકમધ્યમાગ
વર્તિને, અત્ર સ્વલુ-एतयोः किल प्रज्ञापकेनोपदर्श्यमानेतया प्रत्यक्षीभूतयोः
લોકો વહુસમઃ અત્યન્તપ્રમાણઃ, પ્રજ્ઞસ, અત્ર સ્વલુ एतयोः लोकः सर्वविग्रहिकः

કહાં પર હૈ ? તથા-હે મદન્ત કિસ સ્થાન પર લોક સર્વવિગ્રહિક
હૈ ? વિગ્રહ-વક્રના જિસમેં હૈ વહ વિગ્રહિક હૈ, સર્વથા વિગ્રહિક જો હૈ
વહ સર્વવિગ્રહિક હૈ । હસકા અર્થ હોના હૈ સર્વથા સંક્ષિપ્ત અર્થાત્ અત્યન્ત
સંકીર્ણ એસા અત્યન્ત સંકીર્ણ લોકમાગ કહાં પર હૈ ? ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે
હૈ-‘ગોયમા’ હૈ ગૌતમ । ‘હમીસે રચણપ્પમાણ પુઢવીણ ઉવરિમહેદિલ્લેસુ
સુહુગપયરેસુ, एत्थणं लोए वहुसमे, एत्थणं लोए सव्वविग्गहिए पणत्ते’
હસ રત્નપમા પૃથિવી કે ઉપરિમ અધસ્તન જો-શેષ પ્રતરોં કી અપેક્ષા
લઘુતરપ્રતર હૈ કિ જિનકી ચોઢાઈ ? રાજુપ્રમાણ કી હૈ એવં જો તિર્ય-
ગ્લોક કે મધ્યમાગવર્તી હૈ, તથા ઉપરિમ લઘુપ્રતર સે લેકર ઊર્ધ્વ મેં
પ્રતરવૃદ્ધિ હોતી હૈ ઓર અધસ્તન પ્રતર સે લેકર અધઃ પ્રતરવૃદ્ધિ હોતી
હૈ, उन लघुतर उपरिम, अधस्तन प्रतरों में लोक का अत्यन्त समभाग

तथा हे लगवन् । क्या स्थाने लोक सर्वविग्रहिक छे ? जेभां विग्रह (वक्रता)
छे तेनुं नाम विग्रहिक छे जे तदन विग्रहिक डाय छे तेने सर्वविग्रहिक
कहे छे. तेना अर्थ सर्वथा संक्षिप्त अटले के अत्यन्त संकीर्ण थाय छे.
अवे। अत्यन्त संकीर्ण लोकभाग क्या स्थाने छे ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર-“ ગોયમા ! ” હૈ ગૌતમ ! “ હમીસે રચણપ્પમાણ
પુઢવીણ ઉવરિમહેદિલ્લેસુ સુહુગપયરેસુ. एत्थणं लोए वहुसमे, एत्थणं लोए सव्व-
विग्गहिए पणत्ते ” આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીના ઉપરિમ (ઉપરના) અધસ્તન
(નીચેના) પ્રતરો કે જે બાકીના પ્રતરો કરતાં લઘુતર છે, જેમની પહોળાઈ
એક રાજૂપ્રમાણ છે અને જે તિર્યંગલોકનો મધ્યવર્તી ભાગ છે, તથા જે
ઉપરિમ લઘુતર પ્રદેશથી લઈને ઉર્ધ્વમાં પ્રતરવૃદ્ધિ થાય છે અને અધસ્તન
પ્રતરથી લઈને અધોભાગમાં પ્રતરવૃદ્ધિ થાય છે, તે લઘુતર ઉપરિમ, અધસ્તન
પ્રતરોમાં લોકનો અત્યન્ત સમભાગ કહ્યો છે. તથા તેમની અંદર જે લોકનો
સર્વવિગ્રહિક-અત્યન્ત સંકીર્ણ લોકભાગ કહ્યો છે,

પ્રજ્ઞપ્તઃ, ગૌતમઃ પૃચ્છતિ-‘કહિં ધં મંતે ! વિગ્ગહવિગ્ગહિણ્ણ લોણ પળ્ણત્તે ?’ હે
મદન્ત ! કુત્ર ચલુ સ્થાને વિગ્ગહવિગ્ગહિકઃ-વિગ્ગહો-વક્કં તથુક્કો વિગ્ગહઃ-શરીરં
યસ્યાસ્તિ અસૌ વિગ્ગહવિગ્ગહિકઃ લોકરૂપશરીરસ્ય વક્કતાયુત્ત ભાગઃ કુત્ર પ્રજ્ઞપ્તઃ ?
મગવાનાહ-‘ગોયમા ! વિગ્ગહકંડણ, એત્થ ણં વિગ્ગહવિગ્ગહિણ્ણ લોણ પળ્ણત્તે.’
હે ગૌતમ ! વિગ્ગહકણ્ડકે-વિગ્ગહો વક્કં કણ્ડકમ્ અવયવો વિગ્ગહરૂપં કણ્ડકં વિગ્ગહ
કણ્ડકં તસ્મિન્ બ્રહ્મદેવલોકકૂર્પરે इत्यर्थः इत्थकोणी इति प्रसिद्धं तथा च लोक
रूप शरीरस्य ब्रह्मदेवलोकरूपः कूर्परभागोऽस्ति यत्र वा प्रदेशस्य वृद्धिलहान्या
वा वक्कः अवयवो भवति तद् विग्हकण्डकं तच्च प्रायो लोकान्तेष्वस्तीति भावः ।
अत्र खलु विग्हकण्डके विग्हविविग्हिको लोकः प्रज्ञप्तः इति भावः ॥ सू० १३ ॥

કહા ગયા હૈ । તથા હન્નીં મેં લોક કો સર્વવિગ્ગહિક કહા ગયા હૈ ।
અવ ગૌતમસ્વામી પ્રશ્ન સે એસા પૂછતે હૈ-‘કહિ ણં મંતે ! વિગ્ગહ
વિગ્ગહિણ્ણ લોણ પળ્ણત્તે’ હે મદન્ત ! લોકરૂપ શરીર કા વક્કતાયુત્ત
ભાગ કહાં પર કહા ગયા હૈ । ઐર વિગ્ગહ નામ શરીર કા મી હૈ ।
વક્કતાયુત્ત હૈ વિગ્ગહ જિસકા વહ વિગ્ગહ વિગ્ગહિક હૈ ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે
હૈ-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! વિગ્ગહકંડણ-એત્થ ણં વિગ્ગહવિગ્ગહિણ્ણ લોણ
પળ્ણત્તે’ વિગ્ગહ-વક્ક જો કણ્ડક-અવયવ હૈ વહ વિગ્ગહકણ્ડક હૈ અર્થાત્
વિગ્ગહરૂપ જો કણ્ડક હૈ વહ વિગ્ગહકણ્ડક હૈ । ડસ વિગ્ગહકણ્ડક મેં-
બ્રહ્મદેવલોક મેં-યહ બ્રહ્મદેવલોક, લોકરૂપ શરીર કો કુદ્ધની જૈસા ભાગ
હૈ, યહાં પ્રદેશ કી હાની ઐર વૃદ્ધિ સે વક્ક અવયવ હોના હૈ-વિગ્ગહ-
વિગ્ગહિક લોક કહા ગયા હૈ । યહ વિગ્ગહકણ્ડક પ્રાયઃલોકાન્ત મેં હૈ । અર્થાત્
જહાં પર વિગ્ગહકણ્ડક હૈ, વહાં લોકરૂપ શરીરવક્કતાયુત્ત હૈ । સૂ૦ ૧૩ ॥

इति बह्म समद्वारवक्तव्यता ॥

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન-“કહિં ધં મંતે ! વિગ્ગહવિગ્ગહિણ્ણ લોણ પળ્ણત્તે ?”
હે ભગવન્ ! લોક રૂપ શરીરનો વક્કતાયુક્ત ભાગ કયા સ્થાને કહ્યો છે ?
‘વિગ્ગહ’ પદ વક્કના અર્થમાં પણ વપરાય છે અને શરીરના અર્થમાં પણ
વપરાય છે. વક્કતાયુક્ત છે વિગ્ગહ જેનો તેને વિગ્ગહવિગ્ગહિક કહે છે

મહાવીર પ્રશ્નનો ઉત્તર-“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! વિગ્ગહકંડણ-એત્થ ણ
વિગ્ગહવિગ્ગહિણ્ણ લોણ પળ્ણત્તે” વિગ્ગહ (વક્ક) જે કંડક છે-તેને વિગ્ગહકંડક
કહે છે એટલે કે વિગ્ગહરૂપ જે કંડક છે તેને વિગ્ગહકંડક કહે છે તે
વિગ્ગહકંડકમાં-બ્રહ્મદેવલોકમાં (તે બ્રહ્મદેવલોક લોક રૂપ શરીરની કેળી જેવો
ભાગ છે અહીં પ્રદેશની હાનિ અને વૃદ્ધિથી વક્ક અવયવ થાય છે) વિગ્ગહ-
વિગ્ગહિક લોક કહ્યો છે. આ વિગ્ગહકંડક પ્રાયઃ લોકાન્તમાં છે. એટલે કે ન્યાં
વિગ્ગહકંડક છે, ત્યાં લોક-રૂપ શરીર વક્કતાયુક્ત છે. ॥સૂ૦ ૧૩॥

લોકસંસ્થાનદ્વારવક્તવ્યતા ।

મૂલમ્—“કિંસંઠિંણં ણં મંતે ! લોણ પળ્લણ્ણત્તે ? ગોયમા !
સુપઇટ્ઠિય સંઠિંણ લોણ પળ્લણ્ણત્તે, હેટ્ઠા વિચ્છિન્ને, મજ્ઞે જહા
સત્તમસણ પઢમુદ્દેસે જાવ અંતં કરેંતિ, ણ્યસ્સ ણં મંતે ! અહે
લોગસ્સ તિરિયલોગસ્સ ઉટ્ઠલોગસ્સ ચ કયરે કયરે હિંતો જાવ વિસે-
સાહિયા વા ? ગોયમા ! સવ્વત્થોવે તિરિયલોણ, ઉટ્ઠલોણ અસં-
સ્વેજ્જગુણે, અહેલોણ વિસેસાહિણ, સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ ॥ સૂ. ૦ ૧૪ ॥

હાયા—કિં સંસ્થિતઃ સ્વલુ મદન્ત ! લોકઃ પ્રજ્ઞમઃ ? ગૌતમ ! સુપતિષ્ઠિકસંસ્થિતો-
લોકઃ પ્રજ્ઞમઃ અવસ્તનવિસ્તીર્ણઃ, મધ્યે યથા સપ્તમશતકે પ્રથમોદ્દેશકે યાવત્—અન્તં
કુર્ચન્તિ, ઇતસ્ય સ્વલુ મદન્ત ! અગ્નિલોકસ્ય તિર્યગ્ગ્નોરુસ્ય, ઉર્ધ્વલોકસ્ય ચ કતરે
કતરેભ્યો યાવત્ વિશેષાધિકાવા ? ગૌતમ ! સર્વસ્તોકસ્તિર્યગ્ગ્નોરુઃ, ઉર્ધ્વલોકઃ અસં-
સ્વેયગુણઃ, અગ્નિલોકો વિશેષાધિકઃ, તદેવં મદન્ત ! તદેવં મદન્ત ! ઇતિ ॥ મૂ. ૦ ૧૪ ॥

ટીકા—અથ ત્રયોદશં લોકસંસ્થાનદ્વારમાહ—‘કિં સંઠિંણં મંતે ! લોણ’
ઇત્યાદિ । ‘કિં સંઠિંણં મંતે ! લોણ પળ્લણ્ણત્તે ?’ હે મદન્ત ! કિં સંસ્થિતઃ કિં
સંસ્થિતં—સંસ્થાનમ્—આકારો યસ્ય સ કિંસંસ્થિતઃ કિમાકારઃ સ્વલુ લોકઃ
પ્રજ્ઞમઃ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! સુપઇટ્ઠિયસંઠિંણ લોણ પળ્લણ્ણત્તે’ હે ગૌતમ !

લોકસંસ્થાન દ્વારવક્તવ્યતા—

‘કિં સંઠિંણં મંતે ! લોણ પળ્લણ્ણત્તે’ ઇત્યાદિ ।

ટીકાર્થ—સૂત્રકાર ને હસ સૂત્રદ્વારા ૧૩ વેં લોકસંસ્થાન દ્વાર કા
પ્રરૂપણ ક્રિયા હૈ—હસમેં ગૌતમસ્વામીને પ્રશ્ન સે એસા પૂછા હૈ—‘કિં સંઠિંણં
મંતે ! લોણ પળ્લણ્ણત્તે’ હે મદન્ત ! લોક કા આકાર કૈસા કહા ગયા હૈ ? ઉત્તર
મેં પ્રશ્ન કહતે હૈ—‘ગોયમા ! સુપઇટ્ઠિયસંઠિંણ લોણ પળ્લણ્ણત્તે’ હે ગૌતમ !

—લોકસંસ્થાનદ્વાર વક્તવ્યતા—

“કિં સંઠિંણં મંતે ! લોણ પળ્લણ્ણત્તે” ઇત્યાદિ—

ટીકાર્થ—સૂત્રકારે આ સૂત્ર દ્વારા તેરમાં લોકસંસ્થાન દ્વારની પ્રરૂપણા
કરી છે તેને અનુલક્ષીને ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રશ્નને એવો પ્રશ્ન પૂછે છે
કે—“કિં સંઠિંણં લોણ પળ્લણ્ણત્તે” હે મગવન્ ! લોકનો આકાર કેવો કહ્યો છે ?
મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર—“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “સુપઇટ્ઠિયસંઠિંણ લોણ

सुप्रतिष्ठित संस्थितः—सुप्रतिष्ठितम् अत्रोमुखीकृतायः स्थापित शरावो परि ऊर्ध्वमुख
स्थापितशरावः , तदिवसंस्थितमाकारो यस्य स तथाविधो लोकः प्रज्ञप्तः, ' हेङ्का-
वित्थिन्ने, मज्जे जहा सत्तमसए पढमुद्देसे जाव अंतं करेति ' अधस्तात् विस्तीर्णः
विशालः मध्ये संक्षिप्तः इत्यादिरीत्या यथा सप्तमशतके प्रथमोद्देशके प्रतिपादित
स्तथैवात्रापि प्रतिपादनीयः, तद्वन्निपादनावधिमाह—यावत्-सिध्यन्ति, बुध्यन्ते,
मुच्यन्ते, सर्वदुःखानामन्तं कुर्वन्ति इत्येतत्पर्यन्तमित्यर्थः । अथाल्पबहुत्वं गौतमः
पृच्छति—' एयस्स णं भंते ! अहे लोमस्स तिरियलोगस्स, उड्डुलोगस्स य कयरे

लोक का आकार सुप्रतिष्ठक के आकार जैसा कहा गया है । नीचे
मुख करके रखे शराव के ऊपर ऊर्ध्वमुख करके रखे गये शराव का
जैसा आकार होता है—उसका नाम सुप्रतिष्ठक है । ऐसा ही आकार
लोक का कहा गया है । ' हेङ्का वित्थिन्ने, मज्जे जहा सत्तमसए पढमुद्देसे
जाव अंतं करेति ' इस आकार में लोक नीचे विस्तीर्ण, मध्य में
संक्षिप्त है, इत्यादि रीति से जैसा सप्तमशतक के प्रथम उद्देशक में
प्रतिपादित किया गया है । उसी प्रकार से वह यहां पर भी प्रति-
पादन करना चाहिये । यह प्रतिपादन यहां से यहां कहां तक का
करना चाहिये । इसके लिये अवधिदिखाने के लिये सूत्रकार कहते हैं—
' जाव अंतं करेति ' इस पाठ तक का प्रकरण लेकर यहां प्रतिपादन
करना चाहिये । यहां यावत् शब्द से ' सिध्यन्ति, बुध्यन्ते, मुच्यन्ते,
सर्वदुःखानाम् ' इन पदों का संग्रह किया गया है । अब अल्प बहुत्व
के विषय में गौतमस्वामी प्रभु से ऐसा पूछते हैं—' एयस्स णं भंते !

पणत्ते ' लोकने आकार सुप्रतिष्ठिकना आकार जेवो छे । जेधा राणेसा ओक
शकेरा पर भीज शकेराने ऊर्ध्वमुख राणीने गोठववाथी जेवो आकार थाय
छे, तेवा आकारने सुप्रतिष्ठिक कडे छे जेवो ज लोकने आकार कही छे ।
“ हेङ्का वित्थिन्ने, मज्जे जहा सत्तमसए पढमुद्देसे जाव अंतं करेति ” आ आकार
आ प्रकारने छे—नीचे लोक विस्तीर्ण छे, मध्यमां संक्षिप्त छे, इत्यादि जेवु
कथन सातमां शतकना पड़ेला उद्देशाभां प्रतिपादित करवामां आण्युं छे, जेज
प्रमाणे अही पण तेनुं प्रतिपादन थपुं जे जे ते प्रतिपादन कथां सुधी
करवुं जेज्जे ते डवे प्रकट करवामां आवे छे—“ जाव अंतं करेति ” आ
सूत्रपाठ पर्यन्तना कथननुं अही प्रतिपादन करवुं जेज्जे अही ' यावत् '
पढ पडे “ सिध्यन्ति, बुध्यन्ते, मुच्यन्ते, सर्वदुःखानाम् ” आ पढाने
संग्रह करवामां आण्ये छे ।

કયરે હિંતો જાવ વિસેસાહિયા વા ? ' હે મદન્ત ! એતસ્ય સ્વલ્પ પૂર્વોક્તસ્ય અધો-
લોકસ્ય તિર્યગ્લોકસ્ય, ઊર્ધ્વલોકસ્ય ચ મધ્યે કતરે લોકાઃ કતરેભ્યો લોકેભ્યો
યાવન્-અલ્પાવા, વહુકાવા, તુલ્યાવા, વિશેષાધિકાવા સન્તિ ? ભગવાનાહ-
' ગોયમા ! સર્વવત્થોવે તિરિયલોએ, ઉડ્ડલોએ અસંખેજ્જગુણે, અહેલોએ વિસેસાહિએ'
હે ગૌતમ ! સર્વસ્તોકઃ સર્વાપેક્ષયા અલ્પઃ તિર્યગ્લોકોઽસ્તિ તસ્ય અષ્ટાદશયોજન-
શતાયામત્વાત્, તદપેક્ષયા ઊર્ધ્વલોકઃ અસંખ્યેયગુણોઽસ્તિ, કિઞ્ચિન્ન્યૂન સપ્ત-
રજ્જુપ્રમાણોન્નિત્ત્વાત્ । તદપેક્ષયા અધોલોકો વિશેષાધિકોઽસ્તિ, કિઞ્ચિત્સમધિક-

અહેલોગસ્સ, તિરિયલોગસ્સ, ઉડ્ડલોગર, ય કયરે કયરેહિંતો જાવ વિસે-
સાહિયા વા' હે મદન્ત ! પૂર્વોક્ત - યોલોક, તિર્યગ્લોક ઓર ઊર્ધ્વલોક
હન ત્રીન લોકોં કે બીચ મેં કૌન લોક કિસ લોકોં સે અલ્પ હેં ? કિનસે
વે વહુત હેં ? કૌન કિનકે વરાવર હેં ? ઓર કૌન કિનસે વિશેષાધિક
હેં ? હમકે ઉત્તર મેં પ્રશ્ન કહતે હેં-‘ગોયમા’ હે ગૌતમ ! ‘સર્વવત્થોવે,
તિરિયલોએ, ઉડ્ડલોએ અસંખેજ્જગુણે, અહેલોએ વિસેસાહિએ’ સબકી
અપેક્ષા કમ તિર્યગ્લોક હૈ, ક્યોંકિ હસકા આયામ ૧૮ સૌ યોજન કા
હૈ હસકી અપેક્ષા ઊર્ધ્વલોક અસંખ્યાતગુણા ક્યોંકિ યહ કુછ કમ સાત
રાજુ ઊંચા હૈ । હસકી અપેક્ષા અધોલોક વિશેષાધિક હૈ । ક્યોં કિ
હસકી ઊંચાઈ કુછ અધિક ૭ રાજુ પ્રમાણ હૈ । અવ અન્ત મેં ગૌતમપ્રશ્ન

હવે અલ્પપ્રહુત્વના વિષયમાં ગૌતમ સ્વામી મહાવીર પ્રશ્નને
આ પ્રમાણે પ્રશ્ન પૂછે છે-“એયસ્સણં મંતે ! અહેલોગસ્સ, તિરિયલોગસ્સ, ઉડ્ડ-
લોગસ્સ કયરે કયરેહિંતો જાવ વિસેસાહિયા ?” હે ભગવન્ ! પૂર્વોક્ત અધોલોક,
તિર્યગ્લોક અને ઊર્ધ્વલોકમાં કયો લોક કયા લોક કરતાં નાનો છે ? કયો
લોક કયા લોક કરતાં મોટો છે ? કયો લોક કયા લોકની ખરાબર છે ?
અને કયો લોક કયા લોકથી વિશેષાધિક છે ?

મહાવીર પ્રશ્નને ઉત્તર-“ગોયમા !” હે ગૌતમ ! “સર્વવત્થોવે તિરિય-
લોએ, ઉડ્ડલોએ અસંખેજ્જગુણે, અહેલોએ વિસેસાહિએ” તિર્યગ્લોક સૌથી નાનો
છે, કારણ કે તેનો આયામ (લાંબાઈ) અઠાર સો યોજનની છે. તેના કરતાં
ઊર્ધ્વલોક અસંખ્યાત ગણે મોટો છે, કારણ કે તેની ઉંચાઈ સાત રાજુ
કરતાં થોડી ઓછી છે. ઊર્ધ્વલોક કરતાં અધોલોક વધુ મોટો છે, કારણ કે
તેની ઉંચાઈ સાત રાજુપ્રમાણ કરતાં અધિક છે.

प्रमेयचन्द्रिका टीका श० १३ उ० ४ सू० १४ लोकसंस्थानद्वारनिरूपणम् ७१७

सत्परञ्जुयमाणोच्छ्रितत्वात् । अन्ते गौतमो भगवद्वाक्यं प्रमाणपन्नाह—‘सेवं भंते ।
सेवं भंते । त्ति’ हे भदन्त ! तदेवं भवदुक्तं सत्यमेव, हे भदन्त ! तदेवं—
भवदुक्तं सत्यमेवास्तीति यावः ॥ सू० १४ ॥

॥ इति श्री विश्वविख्यात-जगद्वल्लभ-प्रसिद्धवाचक पञ्चदशभाषा-

कलितललितकलापालापकप्रविशुद्धगद्यपद्यनैकग्रन्थनिर्मापक,

वादिमानमर्दक श्री शाहू छत्रपति कोल्हापुरराजप्रदत्त-

‘जैनाचार्य’ पदभूषित—कोल्हापुरराजगुरु-

बालब्रह्मचारि—जैनाचार्य—जैनधर्मदिवाकर

-पूज्य श्री घासीलालव्रतिविरचितायां

श्री “भगवतीसूत्रस्य” प्रमेयचन्द्रिका-

ख्यायां व्याख्यायां त्रयोदशशतके

चतुर्थोद्देशकः समाप्तः ॥ १३-४ ॥

से कहते हैं—‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति’ हे भदन्त ! आपका कहा
हुआ यह सब बिलकुल सत्य है, हे भदन्त ! आपका कहा हुआ यह
बिलकुल सत्य है ॥ सू० १४ ॥

इतिलोकसंस्थान द्वारावक्तव्यता ॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत
“भगवतीसूत्र” की प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याके तेरहवें शतक का
चौथा उद्देशक समाप्त ॥ १३-४ ॥

— महावीर प्रभुना वयनेने प्रमाणभूत गणुनि गौतम स्वामी कडे छे—
“सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति” हे भगवन् ! आपतुं आ कथन सर्वथा सत्य
छे. हे भगवन् ! आपतुं आ कथन यथार्थ न छे. ॥सू० १४॥

॥ लोकसंस्थानद्वार पकतव्यता समाप्त ॥

जैनाचार्य जैनधर्मदिवाकर पूज्यश्री घासीलालजी महाराज कृत “भगवती
सूत्र”नी प्रमेयचन्द्रिका व्याख्याना तेरमा शतकेना चौथो उद्देशकसमाप्त ॥ १३-४ ॥

અથ પञ્ચમોદ્દેશકઃ પ્રારંભ્યતે

ત્રયોદશશતકે પञ્ચમોદ્દેશકસ્ય સંક્ષિપ્તવિષયવિવરણમ્ ।

કિં નૈરયિકાઃ સચિત્તાહારિણઃ ? કિં વા અચિત્તાહારિણઃ ? કિં વા મિશ્રા-
હારિણઃ સન્તિ ? નો સચિત્તાહારિણો નૈરયિકા ભવન્તિ, નો વા મિશ્રાહારિણો
નૈરયિકા ભવન્તિ, અપિ તુ અચિત્તાહારિણો નૈરયિકા ભવન્તિ, એવમેવ અસુરકુમારા-
દયોઽપિ અવસેયાઃ ॥

નૈરયિકવક્તવ્યતા ।

મૂલમ્—નેરડયા ણં મંતે ! કિં સચિત્તાહારા, અચિત્તાહારા
મીસાહારા ? ગોયમા ! નો સચિત્તાહારા, અચિત્તાહારા, નો
મીસાહારા, એવં અસુરકુમારા પઢમો નેરડયઉદ્દેસઓ નિરવસેસો
માણિયઠ્ઠવો, સેવં મંતે ! સેવં મંતે ! ત્તિ ॥સૂ૦ ૧॥

છાયા—નૈરયિકા સ્વલ્પ મદન્ત । કિં સચિત્તાહારાઃ, અચિત્તાહારાઃ, મિશ્રા-
હારાઃ ? ગૌતમ ! નો સચિત્તાહારાઃ, અચિત્તાહારાઃ, નો મિશ્રાહારાઃ, એવમ્
અસુરકુમારાઃ, પ્રથમો નૈરયિકોદ્દેશકો નિરવશેષો મણિતવ્યઃ, તદેવં મદન્ત ।
તદેવં મદન્ત ઇતિ ॥ મૂ૦ ૧ ॥

પાંચવે ઉદ્દેશોકા પ્રારંભ—

તેરહવેં શતક સે હસ પંચમ ઉદ્દેશક મેં જો વિષય વર્ણિત હુઆ હૈ-
હસકા વિવરણસંક્ષેપ સે હસ પ્રકાર હૈ—કયા નૈરયિક સચિત્તાહારી હોતે
હૈ ? યા અચિત્તાહારી હોતે હૈ ? યા મિશ્રાહારી હોતે હૈ ? નૈરયિક સચિત્તા-
હારી નહીં હોતે હૈ, ઓર ન વે મિશ્રાહારી હોતે હૈં કિન્તુ અચિત્તાહારી
હોતે હૈં । હસી પ્રકાર સે અસુકુમાર આદિ કે સંબંધ મેં બી જાનના ચાહિયે ।

પાંચમા ઉદ્દેશાનો પ્રારંભ—

તેરમાં શતકના પાંચમાં ઉદ્દેશકમાં જે વિષયનું પ્રતિપાદન કરવામાં
અ.૦યુ' છે, તે વિષયનું સંક્ષિપ્ત વિવેચન—“ શુ' નારકો સચિત્તાહારી હોય છે ?
કે અચિત્તાહારી હોય છે ? કે મિશ્રાહારી હોય છે ? ” “ નારકો સચિત્તાહારી
પણ નથી, મિશ્રાહારી પણ નથી, પરન્તુ અચિત્તાહારી છે. એજ પ્રમાણે
અસુરકુમારાદિના ત્રિપદમાં પણ સમજવું.

ટીકા—ચતુર્થોદ્દેશકે લોકસ્વરૂપસ્યોક્તત્વેન લોકે ચ નારકાદીનાં સદ્ભા-
વેન નારકાદિ વક્તવ્યતાર્થ પશ્ચમોદ્દેશકમારમતે—‘નેરય્યાણં મંતે’ इत्यादि ।
‘નેરહ્યાણં મંતે ! કિં સચિત્તાહારા, અચિત્તાહારા, મીસાહારા ?’ ગૌતમઃ પૃછતિ—
હે મદન્ત ! નૈરયિકાઃ સ્વલ્લ કિં સચિત્તાહારાઃ ? કિં વા અચિત્તાહારાઃ ? કિં વા
મિશ્રાહારાઃ—સચિત્તાચિત્તાહારા ભવન્તિ ? મગવાનાહ—‘ગોયમા ! નો સચિત્તા-
હારા, અચિત્તાહારા, નો મીસાહારા’ હે ગૌતમ ! નૈરયિકાઃ સ્વલ્લ નો સચિત્તાહારા
ભવન્તિ, નો વા મિશ્રાહારાઃ—સચિત્તાચિત્તાહારા ભવન્તિ, અપિતુ અચિત્તાહારાઃ
ભવન્તિ, ‘એવં અસુરકુમારા । પદમો નેરહ્યહ્દેસઓ નિરવસેસો માણિયવ્વો’ એવં

નૈરયિક વક્તવ્યતા—

‘નેરહ્યા ણં મંતે ! કિં સચિત્તાહારા અચિત્તાહારા’ इत्यादि ।

ટીકાર્થ—ચતુર્થ ઉદ્દેશક મેં લોક કા સ્વરૂપ કહા હૈ, લોક મેં હી
નારકાદિ કો કા સદ્ભાવ હૈ । इस कारण सूत्रकार ने नारकादिकों की
वक्तव्यता के निमित्त इस पांचवें उद्देशक का कथन किया है । इसमें
सर्वप्रथम गौतमने प्रभु से ऐसा पूछा है ‘नेरह्या णं मंते ! किं सचित्ता-
हारा, अचित्ताहारा, मीसाहारा ?’ हे मदन्त ! नैरयिक सचित्त आहार-
वाले हैं ? या अचित्तआहारवाले हैं ? या मिश्रआहार वाले हैं ? उत्तर में
प्रभु कहते हैं—‘गोयमा’ हे गौतम ! ‘नो सचित्ताहारा नो मीसा-
हारा’ नैरयिक न सचित्त आहारवाले हैं, न मिश्रआहारवाले हैं,
‘किन्तु अचित्तआहारवाले हैं’ । ‘एवं असुरकुमारा, पदमो नेरह्य उद्दे-
सओ निरवसेसो माणियव्वो’ इसी प्रकार असुरकुमार भी न सचित्त

—નારકોની વક્તવ્યતા—

“નેરહ્યાણં મંતે ! કિં સચિત્તાહારા અચિત્તાહારા” इत्यादि—

ટીકાર્થ—એથા ઉદ્દેશામાં લોકના સ્વરૂપનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું.
લોકમાં જ નારકાદિનો સદ્ભાવ, હોય છે આ પ્રકારના પહેલાના ઉદ્દેશક
સાથેના સંબંધને લીધે હવે સૂત્રકાર નારકાદિના આહારનું કથન કરે છે—

ગૌતમ સ્વામીનો પ્રશ્ન—“નેરહ્યાણં મંતે ! કિં અચિત્તાહારા, અચિત્તાહારા,
મીસાહારા ?” હે ભગવાન્ ! નારકો સચિત્ત આહારવાળા છે ? કે અચિત્ત
આહારવાળા છે ? કે મિશ્ર આહારવાળા છે ?

મહાવીર પ્રભુનો ઉત્તર—“ગોયમા ! નો સચિત્તાહારા, અચિત્તાહારા, નો
મીસાહારા” હે ગૌતમ ! નારકો સચિત્તાહારી પણ નથી, મિશ્રાહારી પણ
નથી, પરંતુ અચિત્તાહારી જ છે. “એવં અસુરકુમારા, પદમો નેરહ્ય ઉદ્દેસઓ
નિરવસેસો માણિયવ્વો” એજ પ્રમાણે અસુરકુમારો પણ સચિત્તાહારી નથી,

तथैव, अमुरकुमारा अपि नो सचित्ताहाराः, नो वा मिश्राहाराः, अपितु अचित्ताहारा भवन्ति, तथा च नैरयिकादीनां सचित्ताहारादिविषये प्रज्ञापनायाः अष्टाविंशतितमस्याहारपदस्य प्रथमो नैरयिकोद्देशको निरवशेषः सर्वः भणितव्यः अत्र वक्तव्यः तथाचोक्तं प्रज्ञापनायाम्—‘नेरइया णं भंते ! किं सचित्ताहारा, अचित्ताहारा, मीसाहारा ? गोयमा ! नो सचित्ताहारा, अचित्ताहारा, नो मीसाहारा’ इत्यादि, अन्ते गौतमो भगवद्वाक्यं प्रमाणयन्नाह—‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति’ हे भदन्त ! तदेवं भवदुक्तं सत्यमेव, हे भदन्त ! तदेवं भवदुक्तं सत्यमेवेति भावः ॥ सू १ ॥

॥ इति त्रयोदशशतके पञ्चमोद्देशकः ॥

आहारवाले होते हैं, न मिश्र आहारवाले होते हैं, किन्तु अचित्ताहारावाले होते हैं। नैरयिक आदिकों के सचित्ताहार आदिके विषय में प्रज्ञापना के २५ वें आहार पद का प्रथम नैरयिक उद्देशक समस्त यहां कहना चाहिये—प्रज्ञापना में ऐसा ही कहा है—‘नेरइया णं भंते ! किं सचित्ताहारा, अचित्ताहारा मीसाहारा ? गोयमा ! नो सचित्ताहारा, अचित्ताहारा, नो मीसाहारा’ इत्यादि।

अब अन्त में गौतम भगवान् के वाक्य को प्रमाण मानते हुए कहते हैं—‘सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति’ हे भदन्त ! इस प्रकार आपके द्वारा कहा गया यह विषय सत्य ही है, हे भदन्त ! आपके द्वारा कहा गया यह विषय सत्य ही है ॥ सू १ ॥

॥ पंचम उद्देशक समाप्त ॥ ५ ॥

मिश्राहारी नथी, परन्तु अचित्ताहारी छे. नारकादिना सचित्ताहार आदिना विषयमां प्रज्ञापना सूत्रना प्रथम नैरयिक उद्देशकनुं २८सुं आहार पद अही संपूर्ण इपे कडेवुं जेधजे प्रज्ञापनामां त्यां जेवुं ४ कहुं छे डे—“नेरइयाणं भंते ! किं सचित्ताहारा, अचित्ताहारा, मीसाहारा ?” गोयमा ! “नो सचित्ताहारा, अचित्ताहारा, नो मीसाहारा” इत्यादि—

गौतम स्वामी महावीर प्रभुना वचनने प्रमाणभूत गणीने कडे छे—“सेवं भंते ! सेवं भंते ! त्ति” छे भगवन् ! आपे आ विषयनुं जे प्रतिपादन कथुं छे ते सर्वथा सत्य छे डे भगवन् ! आपनी वात सर्वथा सत्य ४ छे. ॥सू०१॥

॥ तेरमां शतकने पांचमे उद्देशक समाप्त ॥ १३-५॥

